

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

14

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Α'. ΕΙΣ ΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

Β'. ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΜΕΡΕΤΑΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟ
ΘΕΟΛΟΓΟ

14

ΕΠΟΠΤΗΣ - ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
Ελευθ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Π. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΔΕΛΦΟΙ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
«ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007

ΦΩΤΙΟΣ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

14

Copyright :

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ

Γ. Μπακατσέλου 3, Θεσσαλονίκη

Τ. Θ. 400 90. 560 10 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310/283 280. Οικίας 2310/696 653

ΕΙΣΑΣΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἀξιωθήκαμε μὲ τὴν κυκλοφορία καὶ αὐτοῦ τοῦ τόμου ἐρμηνευτικῶν ἔργων νὰ ὀλοκληρώσομε καὶ τὴν ἔκδοση τῶν ἀπάντων καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου φωστήρα τῆς Ἐκκλησίας μας, τοῦ ἁγίου Φωτίου. Βέβαια ἀπομένει ἡ ἔκδοση ἑνὸς ἀκόμα ἔργου αὐτοῦ, τοῦ πάρα πολὺ σπουδαίου ἀπὸ κάθε ἄποψη Λεξικοῦ του, τὸ ὁποῖο ἐλπίζομε, ἂν μᾶς ἀξιώσει ὁ Θεός, νὰ φέρομε εἰς πέρας στὸ προσεχὲς μέλλον.

Ὁ Μέγας Φώτιος, ἀπὸ ὅσα τουλάχιστον γνωρίζομε, δὲν ἀσχολήθηκε συστηματικᾶ μὲ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἁγίας Γραφῆς. Θὰ μπορούσε ἀσφαλῶς ἡ μεγάλη αὐτὴ φυσιογνωμία, μὲ τὸν τόσο βαθυστόχαστο νοῦ καὶ τὴν τεράστια ἀληθινὰ μόρφωση ποῦ διέθετε, νὰ διαπρέψει καὶ στὸν ἐρμηνευτικὸ αὐτὸ τομέα, ἄγνωστο ὅμως γιατί δὲν τὸ ἔκανε. Νὰ ὑποθέσομε ὅτι ἐρμήνευσε τὴ Γραφὴ καὶ ἀπολέσθηκαν τὰ κείμενά του; Ἀδυνατοῦμε νὰ τὸ πιστέψομε. Πάντως ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα ἀποσπάσματα ποῦ διασώθηκαν καὶ τὰ ὁποῖα θέτομε στὴ διάθεση καὶ μελέτη τῶν ἀναγνωστῶν μας καταφαίνεται καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἡ μεγάλη ἰκανότητά του καὶ στὸν τομέα αὐτό. Ἡ μεθοδολογία ποῦ ἀκολουθεῖ εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἴδια τῶν μεγάλων ἄλλων προγενεστέρων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἐπιλέγει διάφορα δυσνόητα χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ μὲ τὴ σύντομη ἐρμηνεία στίς περισσότερες περιπτώσεις προσπαθεῖ, καὶ τὸ κατορθώνει ἄριστα, νὰ διεισδύσει στὸ βαθύτερο νόημα αὐτῶν. Αὐτὸ βέβαια θὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς εὐκόλα μελετώντας προσεκτικὰ ὅλο τὸ περιεχόμενον τοῦ τόμου αὐτοῦ, ἀπόκομίζοντας ἔτσι πάρα πολὺ μεγάλη ὠφέλεια.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Στίχ. 2. Ἀβραάμ διὰ πίστεως ἐδικαιώθη· τούτῳ δὲ πιστεύσαντι εἶπεν ὁ Θεός· «Πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου καὶ δώσω σοι τὴν γῆν», καὶ «Ἐν σοὶ ἐνευλογηθήσονται πᾶσαι αἱ φυλαί». Εἰ οὖν ἀληθῆ φθέγγεται ὁ Θεός καὶ «σπέρμα Ἀβραάμ» οἱ Ἰουδαῖοι μόνοι τυγχάνουσι, οὔτοι δὲ οὔτε τῆς γῆς ἐκράτησαν πώποτε οὔτε κρατοῦσι, ποῦ ἔστι τὸ τοῦ Θεοῦ ἀληθές τὸ πρὸς Ἀβραάμ εἰρημένον; Ἀλλ' ἐπεὶ ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν, φανερόν ἐστιν, ὅτι τὴν τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίαν «σπέρμα» ἐκάλεσεν ὁ Θεός τοῦ «Ἀβραάμ». Τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μέλλοντος γεννηθῆναι Χριστοῦ, εἰς ὃν πιστεύσαντα τὰ ἔθνη «σπέρμα Ἀβραάμ» ἐκλήθησαν, οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλὰ χάριτι.

Στίχ. 19-20. Ὅτε εἰς ἀπορίαν λογισμῶν κατέστη ὁ Ἰωσήφ, τότε ὁ ἄγγελος ἐπέστη λύων τὴν ἔριν τῶν λογισμῶν· ὅτι γὰρ διηπορεῖτο, ἐξ ᾧ διενοεῖτο δῆλον. «Ἐβουλήθη» γὰρ, φησὶν, «αὐτὴν ἀπολύσαι λάθρα»· οὐκ ἂν οὔτε λάθρα οὔτε ὄλως ἐκπέμψαι βουληθείς, εἰ νόθου γονῆς τὸν ὄγκον ἐπέπειστο τῆς γαστρὸς· ἀλλὰ καὶ νόμῳ καὶ τιμωρίᾳ δίκαιος ὢν μάλιστα παρεδίδου ἂν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἐπέπειστο· οὐδ' ἐκεῖνο πάλιν ἤδει θείας ἐνεργείας τὴν κύησιν εἶναι· ὑπὲρ ἔννοιαν γὰρ ἀνθρωπίνην τὸ ἔργον ἦν. Διὸ τοῖς λογισμοῖς ἐκυμαίνετο καὶ ἠγνόει, ὅπερ ἂν διαπραξάμενος εὐάρεστος δόξῃ τῷ Θεῷ. Ὅτε ἐν τούτοις ἐκλονεῖτο τοῖς διαλογι-

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Στίχ. 2. Ὁ Ἀβραάμ δικαιοῦθηκε λόγω τῆς πίστεώς του, σὸν ὅποιο εἶπε ὁ Θεὸς ὅταν πίστεψε· «θὰ πολλαπλασιάσω τοὺς ἀπογόνους σου καὶ θὰ σοὺ δώσω τὴ γῆ»¹, καὶ «μέσω σοῦ θὰ εὐλογηθοῦν ὅλες οἱ φυλές»². Ἄν λοιπὸν εἶναι ἀληθῆ αὐτὰ πού λέγει ὁ Θεὸς καὶ «ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ» εἶναι μόνο οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ αὐτοὶ ποτὲ μέχρι τώρα δὲν ἔγιναν κύριοι τῆς γῆς οὔτε καὶ τώρα εἶναι, πού εἶναι ἡ ἀλήθεια πού ὁ Θεὸς εἶπε σὸν Ἀβραάμ; Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ἀδύνατο νὰ πεῖ ψέματα ὁ Θεός, εἶναι φανερό ὅτι ὁ Θεὸς κάλεσε «ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ» τὴν Ἐκκλησία τῶν ἔθνῶν. Αὐτὸ βέβαια ἔγινε μέσω τοῦ Χριστοῦ πού ἔμελλε νὰ γεννηθεῖ ἀπὸ αὐτόν, σὸν ὅποιο ἀφοῦ πίστεψαν τὰ ἔθνη, ὀνομάσθηκαν ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, ὄχι σύμφωνα μὲ τὸ φυσικὸ νόμο, ἀλλὰ κατὰ χάρι.

Στίχ. 19-20. Ὅταν ὁ Ἰωσήφ βρέθηκε σὲ ἀπορία σκέψεως, τότε ἔφτασε ὁ ἀγγελὸς καὶ διέκοψε τὴ διαμάχη τῶν λογισμῶν του. Καὶ εἶναι βέβαια φανερό ὅτι ἡ ἀπορία του προερχόταν ἀπὸ τὶς σκέψεις του. Γιατὶ λέγει, «θέλησε νὰ τὴν χωρίσει κρυφά»· ἀλλὰ γενικὰ δὲν θὰ ἤθελε νὰ τὴν ἀποπέμψει κρυφά, ἂν εἶχε πεισθεῖ ὅτι ἡ ἐγκυμοσύνη τῆς ὀφειλόταν σὲ παράνομες πράξεις, ἀλλ' εἶχε ἀπόλυτο δικαίωμα ἀπὸ τὸ νόμο καὶ νὰ τὴν παραδώσει γιὰ νὰ τιμωρηθεῖ. Δὲν εἶχε ὅμως πεισθεῖ γι' αὐτὸ, οὔτε ἐπίσης πίστευε ὅτι ἡ ἐγκυμοσύνη προερχόταν ἀπὸ θεία ἐνέργεια. Γιατὶ τὸ ἔργο αὐτὸ βρισκόταν πάνω ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ. Ἔτσι ἡ σκέψη του ταλαντευόταν καὶ δὲν ἤξερε τί νὰ κάνει, γιὰ νὰ φανεῖ εὐάρεστος σὸν Θεό. Ὅταν κλονιζόταν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς, τότε πολὺ κατάλληλα

μοῖς, τότε λίαν ἀρμοδίως ἤκεν ὁ ἄγγελος στηρίζων αὐτοῦ ἐφ' ὧπερ ἔδει τὸν νοῦν καὶ φησιν· «Μὴ φοβηθῆς» καὶ ἐξῆς

Εἰς ἀπορίαν καταστάς ὁ Ἰωσήφ περὶ τῆς Παρθένου οὐκ ἠπίστατο ἀσφαλῶς τί δεῖ καὶ διαπράξασθαι. Ἀποροῦντι δὲ αὐτῶ
5 ὧφθη ὁ ἄγγελος λύων αὐτοῦ τὴν ἀμηχανίαν καὶ ἔτι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὀδηγῶν· εἰ γὰρ ἐγίνωσκε παρανόμου μίξεως εἶναι τὴν κύησιν, οὔτε λάθρα ἂν ἐβουλήθη ἀπολύσαι οὔτε φανερώς, δίκαιος ὢν, ἀλλὰ πάντα ποιῆσαι, ὅσα ὁ νόμος ἐκέλευεν· διὰ γὰρ ταύτην τὴν αἰτίαν ἠπόρει ὁ Ἰωσήφ καὶ ὧφθη ὁ ἄγγελος λύσων αὐ-
10 τοῦ τὴν ἀπορίαν.

Στίχ. 20. Πρὸς τοὺς λέγοντας πῶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἡ κύησις (οὐ γὰρ ἔστιν ὁ Χριστὸς Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Πατρός) ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι λέγεται Πνεῦμα πᾶσα ἡ θεότης, ὡς φησιν ὁ Σωτὴρ· «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν
15 πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν». Λέγεται δὲ ἰδίως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτ' ἔστιν ἡ μία ὑπόστασις· οὐκοῦν καὶ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστι νοῆσαι καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ δύναμιν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς Πνεῦμα καλεῖται καθὸ Θεός. Οὐ δεῖ δὲ θαυμάσαι· τῶ γὰρ ἐκ μόνου τοῦ ἀνδρὸς ἐξαγαγόντι γυναῖκα δυνατόν ἐστι καὶ ἐκ
20 μόνης γυναικὸς παῖδα ἐξαγαγεῖν.

Στίχ. 22. ἘΑρα ἀγγέλου φωνῆς ἐστι τό, «τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν», ἢ τῆς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ σοφῆς διανοίας; Ἡ μὲν γὰρ γεγενημένη ἐρμηνεία ὡς φωνὴν ἀγγέλου τὸ ῥητὸν ἀναπτύσσει, ἢ δὲ τοῦ λόγου ἀκολουθία τοῦ συγγραφέως εἶναι ἀπαιτεῖ τὴν αἰτιολογίαν.
25 — Τὸ ῥητὸν τὸ λέγον, «τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν», τίνος ἂν εἴη, τοῦ ἀγγέλου ἢ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ; Τῶ μὲν δοκεῖν τοῦ ἀγγέλου, ὡς φασί τινες τῶν ἐρμηνευτῶν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τοῦ συγγραφέως.

Στίχ. 24. «Τὴν γυναῖκα αὐτοῦ», τὴν ὅσον πρὸς ἕτερον ἄνδρα μηδὲ τὸ ὄμμα ἐπιβαλοῦσαν, τὴν τῆς γυναικὸς τάξιν σώαν αὐτῶ
30 καὶ ἀκαινοτόμητον συντηροῦσαν καὶ μηδὲν παραλύσασαν τῆς μνηστείας. Γυναῖκα τοῦ Ἰωσήφ καλεῖ ἡ Γραφή τὴν Παρθένον ὡς φυλάξασαν πάντα τὰ τῇ σώφρονι γυναικί πρέποντα πρὸς τὸν ἑαυτῆς σύζυγον

ἦρθε ὁ ἄγγελος καὶ τοῦ στήριξε μέσα του τὴ σκέψη σ' αὐτὸ πού ἔπρεπε καὶ τοῦ λέγει: «Μὴ φοβηθεῖς» καὶ τὰ λοιπά.

Μέσα στὴν ἀπορία του ὁ Ἰωσήφ γιὰ τὴν Παρθένο δὲν ἤξερε καθαρὰ τί ἔπρεπε νὰ πράξει. Καὶ ἐνῶ βρισκόταν σὲ ἀπορία, παρουσιάσθηκε ὁ ἄγγελος διαλύοντας τὴν ἀμηχανία του καὶ φέρνοντάς τον ἐπίσης μπροστὰ στὴν ἀλήθεια· γιατί, ἂν ἤξερε ὅτι ἡ ἐγκυμοσύνη ὀφειλόταν σὲ παράνομη πράξη, οὔτε κρυφὰ οὔτε φανερὰ θὰ ἤθελε νὰ τὴν ἀποπέμψει, γιατί ἦταν δίκαιος, ἀλλὰ νὰ κάνει ὅλα ὅσα ὄριζε ὁ νόμος. Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος πού ἀποροῦσε ὁ Ἰωσήφ καὶ παρουσιάσθηκε ὁ ἄγγελος νὰ λύσει τὴν ἀπορία του.

Στίχ. 20. Σ' αὐτοὺς πού διατυπώνουν τὸ ἐρώτημα, πῶς ἡ ἐγκυμοσύνη προῆλθε ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα (γιατί βέβαια δὲν εἶναι ὁ Χριστὸς Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Πατέρα), μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι ὅλη ἡ θεότητα λέγεται Πνεῦμα, ὅπως λέγει ὁ Σωτῆρας «Ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα καὶ αὐτοὶ πού τὸν προσκυνοῦν πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν πνευματικὰ καὶ ἀληθινὰ»³. Λέγεται ὁμως ἰδιαιτέρως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, δηλαδή ἡ μία ὑπόσταση. Ἄρα λοιπὸν μπορούμε νὰ νοήσουμε Πνεῦμα ἅγιο καὶ τὴ δύναμη τοῦ Υἱοῦ. Γιατί καὶ ὁ Υἱὸς καλεῖται Πνεῦμα καθόσον εἶναι Θεός. Καὶ δὲν πρέπει νὰ θαυμάσουμε. Γιατί γιὰ ἐκεῖνον πού ἔβγαλε γυναῖκα ἀπὸ μόνον τὸν ἄνδρα εἶναι δυνατὸ νὰ θγάλει Υἱὸ καὶ ἀπὸ μόνον γυναῖκα⁴.

Στίχ. 22. Ἄραγε λοιπὸν εἶναι λόγος τοῦ ἀγγέλου ἡ φράση, «ὄλο αὐτὸ ἔγινε», ἢ καρπὸς τῆς σοφῆς σκέψης τοῦ εὐαγγελιστῆ; Ἡ ἐρμηνεία πού ἔγινε παρουσιάζει τὴ φράση ὡς λόγο τοῦ ἀγγέλου, ἢ ἀκολουθία ὁμως τοῦ λόγου ἀπαιτεῖ ἡ αἰτιολογία νὰ ἀνήκει στὸ συγγραφέα. – Ὁ λόγος, «ὄλο αὐτὸ ἔγινε», τίνος μπορεῖ νὰ εἶναι, τοῦ ἀγγέλου ἢ τοῦ εὐαγγελιστῆ; Σύμφωνα μ' αὐτὸ πού φαίνεται, ὅπως λένε κάποιοι ἐρμηνευτές, εἶναι τοῦ ἀγγέλου, στὴν πραγματικότητα ὁμως εἶναι τοῦ συγγραφέα.

Στίχ. 24. «Τὴν γυναῖκα του»· αὐτὴν πού ὅσον ἀφορᾶ γιὰ ἄλλον ἄνδρα οὔτε βλέμμα ἔρριξε, καὶ πού τὴ θέση τῆς γυναῖκας τὴ φύλαγε γι' αὐτὸν ἀπείραχτη καὶ ἀπαράλλακτη καὶ κανένα στοιχεῖο τῆς μνηστείας δὲν εἶχε παραβιάσει. Ἡ Γραφή ὀνομάζει τὴν Παρθένο γυναῖκα τοῦ Ἰωσήφ, ἐπειδὴ φύλαξε ὅλα ὅσα πρέπει στὴ φρόνιμη γυναῖκα σὲ σχέση μὲ τὸν ἄνδρα της.

4. Γέν. 2, 21-22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Στιχ. 13. Εἰς Αἴγυπτον φεύγει ὁ Χριστός, ἵνα καὶ ταύτην ἀγίαση ὡσπερ τὴν Βαβυλῶνα διὰ τῶν μάγων ἠγίασεν ἐλθόντων εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ.

5 Στίχ. 15. Φησὶ Βαλαὰμ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· ὁ «Θεὸς ὠδήγησεν αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου, ὡς δόξα μονοκέρωτος αὐτῷ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Στίχ. 9. Ἐκ τῶν λίθων τούτων, ἐκ παντός ἠτιμωμένου καὶ εὐτελοῦς δύναται ὁ Θεὸς ἐπιδόξους καὶ μεγάλους ἐγεῖραι τοὺς κάτω
10 κειμένους ἐν εὐτελείᾳ προγονικῇ καὶ περιφανεῖς καὶ ἐπισήμους ἐπιδεῖξαι, ἃν αὐτοὶ μόνον ἀκολουθεῖν αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν ἔλοιντο, ὡσπερ ἐπίσημον καὶ τὸν Ἀβραὰμ καταλιπόντα τὴν πατρῴαν δεισιδαμονίαν ἀπειρογάσατο· οὐ γὰρ Πατὴρ δόξη, ἀλλ' ἀρετῆς οἰκειᾶς περιφανείᾳ Θεῷ πιστεύσας, διέλαμψεν· οἱ
15 οὖν Θεῷ πιστεύοντες, κἂν ἐξ ἀσήμεων καὶ εὐτελῶν προέλθωσιν, ἐγείρονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἀβραὰμ γονῆς εἰς τὸν κληρὸν ἐγγράφονται τῆς πατρικῆς αὐτοῖς μηδὲν παρεμποδιζούσης δυσγενείας τε καὶ δυσσεβείας. Ἡ καὶ ἄλλως· ὁ ἐκ γῆς διαπλάσας τὸν
20 πρῶτον ἄνθρωπον καὶ παντός ἀνθρώπου τοῦτον ἐγείρας πατέρα, δύναται καὶ ἐκ τῶν λίθων τοὺς ἐν γῆ ἀνθρώπους διαπλάσαι καὶ ἐγεῖραι τούτους καὶ ἀννψῶσαι, ὥστε παραπλησίον τιμῆς καὶ δόξης τῆς τοῦ Ἀβραὰμ γενέσθαι κληρονόμους. — Τὸ ἐκ τῶν λίθων τούτων οὐ τοὺς λίθους αὐτοὺς λέγει, ἀλλ' ὅτι ἐξ ἀνθρώπων ἀτελῶν καὶ ἀπίστων καὶ πενήτων δύναται μεγάλους τε καὶ ἐπι-
25 σήμους ποιῆσαι, ἕανπερ ἐθέλωσιν, καθάπερ ὁ Ἀβραὰμ πιστεύσας Θεῷ ἐξ ἀσήμεων γέγονεν ἐπίσημος.

Στίχ. 12. «Οὐ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ», τὴν κριτικὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν σημαίνει, δι' ἧς τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος διακρίνεται· τὸ δὲ «ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ» τὸ πρόχειρον καὶ ἀταλαί-
30 πωρον μηνύει· οὐ γὰρ μελέτη καὶ χρόνω καὶ διασκέψει, ἀλλὰ πρόχειρος καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα βουλομένου Θεοῦ ἢ διάκρισις. Διαχωρίζονται δὲ οἱ δίκαιοι τῶν ἁμαρτωλῶν, ὧν τοὺς μὲν σῖτον

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 13. Ὁ Χριστὸς φεύγει στὴν Αἴγυπτο, γιὰ νὰ τὴν ἀγιάσει κι αὐτήν, ὅπως ἀγίασε τὴ Βαβυλώνα μέσω τῶν μάγων ποὺ ἦρθαν νὰ τὸν προσκυνήσουν.

Στίχ. 15. Ὁ Βαλαὰμ λέγει στοὺς Ἀριθμούς· «Ὁ Θεὸς τὸν ὁδήγησε ἔξω ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ ἡ δόξα τοῦ ἦταν σὰν τοῦ ρινόκερου»⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 9. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς πέτρες κι ἀπὸ κάθε περιφρονημένο καὶ κάθε ἀσήμαντο ὑλικὸ μπορεῖ ὁ Θεὸς νὰ ἀναδείξει ἔνδοξους καὶ μεγάλους αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται κάτω χαμηλὰ λόγῳ τῆς προγονικῆς εὐτέλειάς τους καὶ νὰ τοὺς δείξει ἐπιφανεῖς καὶ λαμπροὺς, ἀρκεῖ μόνο αὐτοὶ νὰ θελήσουν ν' ἀκολουθήσουν τὰ προστάγματά του, ὅπως ἔκανε λαμπρὸ καὶ τὸν Ἀβραάμ, ὅταν ἀρνήθηκε τὴ δεισιδαιμονία τῶν προγόνων του. Γιατὶ ἔγινε λαμπρὸς ὄχι βέβαια ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ πατέρα του, ἀλλ' ἀπὸ τὴ λάμψη τῆς προσωπικῆς ἀρετῆς του, ἀφοῦ πρῶτα πίστεψε στὸν Θεό. Ὅποιοι λοιπὸν πιστεύουν στὸν Θεό, κι ἂν ἀκόμα καταγονται ἀπὸ ἀφανεῖς καὶ ἀσήμαντους γονεῖς, ὑψώνονται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἐγγράφοι τοὺς κληρονόμους τῆς γενιᾶς τοῦ Ἀβραάμ, χωρὶς νὰ τοὺς ἐμποδίζει καθόλου ἡ πατρικὴ ἀσημαντότητα καὶ ἀσέβεια. Ἡ καὶ ἀλλιῶς αὐτὸς ποὺ ἔπλασε τὸν πρῶτο ἄνθρωπο ἀπὸ χῶμα καὶ τὸν ἔκανε πατέρα κάθε ἀνθρώπου, μπορεῖ κι ἀπὸ τὶς πέτρες ἀκόμα νὰ διαπλάσει τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς καὶ νὰ τοὺς παρουσιάσει καὶ νὰ τοὺς ἀνυψώσει, ὥστε νὰ γίνουν κληρονόμοι τιμῆς καὶ δόξας παραπλήσιας μὲ τοῦ Ἀβραάμ. – Μὲ τὴ φράση, «ἀπὸ τὶς πέτρες αὐτὲς», δὲν ἐννοεῖ βέβαια τὶς ἴδιες τὶς πέτρες, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ ἀνθρώπους ἀτελεῖς καὶ ἀπιστοὺς καὶ φτωχοὺς μπορεῖ νὰ κάνει ἀνθρώπους μεγάλους καὶ ἐπιφανεῖς, ἂν βέβαια θέλουν, ὅπως ὁ Ἀβραάμ ποὺ πίστεψε στὸν Θεὸ καὶ ἐνῶ καταγόταν ἀπὸ ἀσήμαντους ἔγινε σημαντικός.

Στίχ. 12. Ἡ φράση, «τὸ λιχνιστήρι τοῦ ὁποίου βρίσκεται στὸ χέρι του», σημαίνει τὴ κριτικὴ δύναμη καὶ ἐξουσία, μὲ τὴν ὁποία διαχωρίζει τὸ καλύτερο ἀπὸ τὸ χειρότερο, ἐνῶ τὸ «στὸ χέρι του» δηλώνει τὸ πρόχειρο καὶ ἄκοπο. Γιατὶ ὁ διαχωρισμὸς δὲν χρειάζεται μελέτη καὶ χρόνο καὶ σκέψη, ἀλλὰ γίνεται ἀπὸ τὴν ἄμεση θέληση τοῦ Θεοῦ. Καὶ διαχωρίζονται βέβαια οἱ δίκαιοι ἀπὸ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἕνα

ὠνόμασεν μηδὲν ἀλλότριον τοῦ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ Θεοῦ καλοῦ σπέρματος καταβληθέντος τῇ φύσει ἐπισύροντας, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς ἄχυρον ὅλον τὸ γένος διανοθεύσαντας καὶ εἰς ἀλλόκοτον φύσιν διὰ κακίας ἐντελευτήσαντας. — Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἐστὶ τινὰ ὄργανα διακριτικὰ τῶν κατὰ τὴν τέχνην καλῶν τε καὶ ἐναντίων, οὕτω καὶ ἐν τοῖς γεωργοῦμένοις ἢ ἄλλως ἐστὶ καὶ τὸ πτύον· ἐν γὰρ τῇ ἄλωνι ὁ σίτος ἀπὸ τοῦ ἀχύρου διακρίνεται. Οἷσισι παρεικάζει τὴν τε Ἐκκλησίαν καὶ τὴν διακρίνουσαν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν τοὺς μὴ τοιούτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Στίχ 5-8. «Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος», ἀντὶ τοῦ ἐνδίδοται καὶ παραχωρεῖται τῷ διαβόλῳ τὸ ἐπιθύμημα, ἵνα πλεον καταισχνθῇ· ἐπεθύμει γὰρ καὶ ἤθελεν εἰς τὸ πτερύγιον καὶ εἰς τὸ ὄρος ἀνελθεῖν τὸν Χριστὸν ὡς ἂν παλαίῃ αὐτῷ τοῖς πειρασμοῖς· γίνεται δὴ τοῦτο καὶ ἄνεισιν ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπὶ τὸ πτερύγιον καὶ ἐπὶ τὸ ὄρος καὶ πανταχόθεν αὐτὸν αἰσχύνει καταβαλῶν. — Τὸ «παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος» οὐχ ὅτι μετ' ἐξουσίας αὐτὸν ἔλαβεν, ἀλλ' ἐνδείκνυται ὡς παραχωρήσαντος τοῦ Χριστοῦ παρέλαβε. Καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς, ἵνα πληρωθείσης τῆς τοῦ διαβόλου ἐπιθυμίας καταισχνθῇ τελείως καὶ ἠττηθῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Στίχ 1. Ἐκάθισεν ὁ Χριστός, ἵνα οἱ μὲν ὄχλοι διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα θαύματα πιστεύσωσιν, οἱ δὲ μαθηταὶ διδασκόμενοι ἔτι ἐλλαμφθήσονται καὶ νοήσωσιν, ὅτι, οὐ μόνον ἄνθρωπός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ Θεός· οὐ γὰρ σωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν ὑπῆρξε θεραπευτής.

Στίχ 13. Ἄλας τῆς γῆς φησι τοὺς τὰ θεῖα διδάσκοντας λόγια, στύφοντα καὶ ῥωννύοντα τὸν νοῦν τῶν ἀκουόντων.

30 Στίχ 17. «Οὐκ ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον»· ἐκεῖνος γὰρ καταλύει τὸν νόμον ὁ μὴ πληρῶν τὸν νόμον. Ὁ δὲ πληρῶν τὸν νόμον, μὴ πληρῶν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀκρίβειαν τελειοτέραν ἀνάγων, πῶς οὐ μᾶλλον φυλάσσει; Ὡσπερ οὖν ὁ τὴν ἐν σκιάσμα-

μέρος τούς ὀνόμασε σιτάρι πού δέν προσέλαβαν τίποτε τὸ ξένο στὴ φύση τους ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ σπαρμένο ἀπὸ τὸν Θεὸ καλὸ σπόρο, ἐνῶ τούς ἄλλους τούς ὀνόμασε ἁμαρτωλούς, ἐπειδὴ νόθευσαν ὅλη τὴ γενιά τους μὲ ἄχυρο καὶ μὲ τὴν κακία τους κατέληξαν τέλος σὲ ἀλλόκοτη φύση. – Ὅπως δηλαδή στίς ἄλλες τέχνες ὑπάρχουν κάποια ἐργαλεῖα πού διαχωρίζουν τὰ κατάλληλα γιὰ τὴν τέχνη ἀπὸ τὰ ἀντίθετα, ἔτσι καὶ σ' αὐτούς πού ἀσχολοῦνται μὲ γεωργικὴ καλλιέργεια ὑπάρχει τὸ ἄλώνι καὶ τὸ λιχιστήρι· γιατί στὸ ἄλώνι ξεχωρίζεται τὸ σιτάρι ἀπὸ τὸ ἄχυρο. Μὲ αὐτὰ παρομοιάζει τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, πού διαχωρίζει ἀπὸ τούς ἀγαθοὺς ἐκείνους πού δέν εἶναι ἀγαθοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 5-8. «Τότε τὸν παραλαμβάνει ὁ διάβολος», ἀντὶ νὰ πεί, παραδίδεται καὶ παραχωρεῖται στὸν διάβολο ἢ ἐπιθυμία, γιὰ νὰ ντροπιασθεῖ περισσότερο. Γιατὶ ἐπιθυμοῦσε καὶ ἤθελε νὰ ἀνεβεῖ ὁ Χριστὸς στὸ πτερύγιο τοῦ ναοῦ καὶ στὸ ὄρος, ὥστε νὰ ἀντιπαρατεθεῖ μὲ αὐτὸν στοὺς πειρασμούς. Γίνεται λοιπὸν αὐτὸ καὶ ἀνεβαίνει ὁ Κύριός μας στὸ πτερύγιο καὶ στὸ ὄρος καὶ παντοῦ τὸν κατανικᾷ καὶ τὸν ντροπιάζει. – Ὁ λόγος «τὸν παραλαμβάνει ὁ διάβολος» δέν σημαίνει ὅτι τὸν ἔλαβε μὲ δική του ἐξουσία, ἀλλὰ δείχνει ὅτι τὸν παρέλαβε μὲ παραχώρηση τοῦ Χριστοῦ. Κι αὐτὸ ἔγινε ἀπὸ οἰκονομία, ὥστε, ἀφοῦ πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐπιθυμία τοῦ διαβόλου, νὰ καταντροπιασθεῖ τελείως καὶ νὰ ἡττηθεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο.

Στίχ. 1. Ὁ Χριστὸς κάθισε, ἀπὸ τὴ μὰ γιὰ νὰ πιστέψουν τὰ πλήθη στὰ θαύματά του, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀφοῦ διδαχθοῦν οἱ μαθητές, νὰ φωτισθοῦν περισσότερο καὶ νὰ κατανοήσουν, ὅτι δέν εἶναι μόνο ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός· γιατί δέν ἦταν μόνο γιατρὸς τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν.

Στίχ. 13. Ἄλας τῆς γῆς ὀνομάζει αὐτούς πού διδάσκουν τοὺς θείους λόγους, πού συσφίγγουν καὶ δυναμώνουν τὸ νοῦ τῶν ἀκροατῶν τους.

Στίχ. 17. «Δὲν ἦρθα γιὰ νὰ καταργήσω τὸ νόμο» γιατί καταργεῖ τὸ νόμο αὐτὸς πού δέν ἐφαρμόζει τὸ νόμο. Ὅποιος ὅμως ἐφαρμόζει τὸ νόμο, καὶ δέν τὸν ἐφαρμόζει μόνο, ἀλλὰ καὶ τὸν καθιστᾷ μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τελειότερο, πῶς δέν τὸν τηρεῖ πολὺ περισσότερο; Ὅπως λοιπὸν

σι τυπωθεῖσαν τοῦ ἀνθρώπου μορφήν, ὡσπερ οὖν ὁ ταύτην τῆ τῶν χρωμάτων παρενθέσει καὶ ἐπιβολῇ μορφοποιῶν οὐ τοὺς ἐν αὐτῇ προχαραχθέντας τύπους κατέλυσεν, ἀλλ' εἰς ἀπαρτισμὸν καὶ τελειότητα τὸ ἀτελὲς αὐτῶν ἤνεγκεν, οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης
 5 ἡμῶν Θεὸς οὐ τὴν ἐν νόμῳ οἴονει προτυπωθεῖσαν καὶ σκιαγραφηθεῖσαν τοῦ Εὐαγγελίου πολιτείαν κατέλυσεν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλὰ ταύτην ἐφανερώσεν τε καὶ ἐτρόνωσεν πᾶσαν τὴν ἐν νόμῳ ἀναπληρώσας ἀτέλειαν καὶ προαγαγὼν εἰς ἀνυπέροβλητον τελειότητα. — Ὁ πληρῶν νόμον καὶ εἰς ἀκρίβειαν ἄγων αὐτόν, φυ-
 10 λάττων μᾶλλον νόμον ἐστίν, οὐ μὴν καταλύων· ὁ γὰρ τὴν σκιαγραφίαν τῆς εἰκόνοσ ἀναπληρῶν διὰ τῶν χρωμάτων, τελειωτῆς ἂν λέγοιτο τῆς εἰκόνοσ, ἥπερ ἀναιρετῆς αὐτῆσ· τὴν γὰρ σκιαγραφηθεῖσαν πρότερον ἐν τῷ νόμῳ πολιτείαν ἐλθὼν ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσέ τε καὶ τετελείωκεν.

15 Στίχ. 19. «Μίαν τῶν ἐντολῶν τῶν ἐλαχίστων», τῶν τοῖς πολλοῖς δοκούντων εὐτελῶν καὶ εὐκαταφρονήτων εἶναι· οἱ γὰρ αὐτοῦ ἐκεῖνου κατεπαιρόμενοι τοῦ νομοθέτου καὶ «τέκτονος Υἱόν» ἐξευτελίζοντες δηλονότι καὶ τὰς αὐτοῦ ἐντολὰς εὐτελεῖς καὶ ἐξουθενημένας ἠγοῦντο, ἀλλὰ τῆσ μὲν εἰς ἑαυτὸν παροινίας αὐτῶν
 20 καὶ καταφρονήσεωσ τέωσ οὐχ ὀρίζει τὴν δίκην τῆσ μακροθυμίας τὸ πέλαγος ἐνδεικνύμενοσ, τῆσ μέντοι τῶν ἐντολῶν παραβάσεωσ (αὐτὴν τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς ἐπραγματεύετο) ἀπαραίτητον τὴν τιμωρίαν εἰσπράττεται, ἐλάχιστον τὸν τοιοῦτον καὶ ἠτιμωμένον καὶ ὑπεύθυνον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἀποφαίνων. Σὺ μὲν,
 25 φησίν, τὰς ἐμὰς ἐντολὰς ὡσ ἐλαχίστασ καὶ εὐκαταφρονήτουσ ἠθέτεις, ἐγὼ δέ σε διὰ τὴν ἀθέτησιν αὐτῶν ἐλάχιστον καὶ ἐξουθενημένον δεικνύω· καὶ σὺ μὲν ἔμπροσθεν εὐαρίθμητοσ τῶν ἀνθρώπων, ἐγὼ δὲ ἐνώπιον καὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων· καὶ σὺ μὲν ἐν τῷ παρόντι θίω, ἐγὼ δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἐλάχιστόν σε
 30 εἶναι καταδικάζω. Δῆλον δὲ ὅτι τοῦ ἐλαχίστου οὐκ ἂν εἶη ἕτερον ὑποβεθηκόσ καὶ ἔσχατοσ, ὥστε δῆλον ὡσ τὴν ἐσχάτην τὸν τοιοῦτον εἰσπράττεται τιμωρίαν, ὅπερ ἐστὶ τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον.

Στίχ. 19. «Ἐλάχιστην» φησίν ἐντολὴν τὴν δοκοῦσάν τισι τοιαύτην καὶ μὴ καθ' ἑαυτήν. Ταῦτα δὲ λέγει ἀνάγων ἡμᾶσ πρὸσ τὰ

αὐτὸς ποὺ ἔχει σκιαγραφήσει τὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, μορφοποιώντας λοιπὸν αὐτὴν μὲ τὴν παρεμβολὴ καὶ πρόσθεση τῶν χρωμάτων, δὲν σβήνει τίς προτυπώσεις, ἀλλὰ προχωρεῖ στὴν ὁλοκλήρωση καὶ τὴν τελειότητα τῶν ἀτελειῶν τους, ἔτσι καὶ ὁ Κύριος καὶ Θεὸς μας δὲν κατάργησε τὴν πολιτεία τοῦ Εὐαγγελίου ποὺ προτυπώθηκε κατὰ κάποιον τρόπο καὶ σκιαγραφήθηκε στὸ νόμο, πολὺ ἀπέχει αὐτὸ ἀπὸ τὴν παραπραγματικότητα, ἀλλὰ τὴ φανέρωσε καὶ τὴ διασάφησε, ἀναπληρώνοντας ὅλη τὴν ἀτέλεια τοῦ νόμου καὶ προάγοντάς τὴν σὲ ἀνυπέρβλητη τελειότητα. – Αὐτὸς ποὺ συμπληρώνει τὸ νόμο καὶ προσδίδει σ' αὐτὸν μεγαλύτερη ἀκρίβεια, εἶναι τηρητὴς μᾶλλον τοῦ νόμου, παρὰ καταλυτὴς αὐτοῦ. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ συμπληρώνει τὴ σκιαγραφία τῆς εἰκόνας μὲ τὰ χρώματα, θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθεῖ τελειωτὴς τῆς εἰκόνας, παρὰ καταστροφέας αὐτῆς· τὴν πολιτεία δηλαδὴ ποὺ σκιαγραφήθηκε πρωτύτερα στὸ νόμο, ἀφοῦ ἦρθε ὁ Χριστὸς τὴ διόρθωσε καὶ τὴν τελειοποίησε.

Στίχ. 19. «Μία ἀπὸ τίς ἐλάχιστες ἐντολές», ἀπὸ αὐτὲς ποὺ οἱ πολλοὶ τίς θεωροῦν ἀσήμαντες καὶ μηδαμινές. Γιατὶ αὐτοὶ φερόμενοι μὲ ἀλαζονεία περιφρονοῦσαν τὸν ἴδιο τὸ νομοθέτη καὶ τὸν ἐξευτέλιζαν φανερὰ λέγοντάς τον «υἱὸ τοῦ ξυλουργοῦ»⁶, καὶ θεωροῦσαν τίς ἐντολές του ἀσήμαντες καὶ μηδαμινές, ὡστόσο ὅμως δὲν ὀρίζει τότε τὴν τιμωρία τῆς παραφροσύνης τους ἐναντίον του καὶ τῆς περιφρόνησής τους, δείχνοντάς τους τὸ πέλαγος τῆς μακροθυμίας του, γιὰ τὴν παράβαση ὅμως τῶν ἐντολῶν (διαπραγματευόταν μαζί τους τὴν ἴδια τὴ σωτηρία τους) ἀπαιτεῖ τὴν ἀναγκαία τιμωρία, παρουσιάζοντας αὐτὸν ποὺ τὸ κάνει αὐτὸ ἀσήμαντο καὶ ἀνάξιο τιμῆς καὶ ὑπόλογο στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἐσὺ βέβαια, λέγει, ἀπέρριπτες τίς ἐντολές μου ὡς ἐλάχιστες καὶ ἄξιες περιφρόνησης, ἐγὼ ὅμως ἐξαιτίας τῆς ἀθέτησής τους σὲ ἀποδεικνύω ἐλάχιστο καὶ περιφρονημένο· καὶ ἐσὺ βέβαια εἶσαι εὐδιάκριτος μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ἐγὼ μπροστὰ καὶ στοὺς ἀγγέλους καὶ στοὺς ἀνθρώπους· καὶ σὺ βέβαια στὴ ζωὴ αὐτῇ, ἐνῶ ἐγὼ σὲ καταδικάζω νὰ εἶσαι ἐλάχιστος στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε πιὸ κατώτερο καὶ πιὸ τελευταῖο ἀπὸ τὸ ἐλάχιστο· ὥστε εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτὸς δέχεται τὴν ἔσχατη τιμωρία, ποὺ εἶναι τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερο.

Στίχ. 19. «Ἐλάχιστη» ὀνομάζει τὴν ἐντολὴ ποὺ κάποιος τὴ θεωροῦν τέτοια, ἐνῶ αὐτὴ ἢ ἴδια δὲν εἶναι. Καὶ αὐτὰ τὰ λέγει ἀνεβάζοντάς μας σὲ

μείζω τῶν ἐν τῷ νόμῳ κειμένων· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἐπιτίμησιν ἔχει ἐντολὴ πᾶσα, ἐπεὶ οὐδὲ πᾶσα προᾶξις ἴση ἐστὶ πάσαις, ἀλλ' εἰσὶ τινες, αἱ καὶ χωρὶς τιμωρίας ἀφίενται τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἃς καὶ ἐλαχίστας ἴσως ἐκάλεσεν ὁ Χριστός.

5 Στίχ. 22. Τῆς ὀργῆς τῷ μὲν ἐπάγει κόλασιν, τῷ δὲ συγγνώμην, τὸν δὲ καὶ θραδείων ἀξιοῖ· ὅταν μὲν γὰρ ὀργιζώμεθα τῷ πονηρῷ καὶ τοῖς ἐργάταις τῆς πονηρίας ἀναστέλλειν αὐτοὺς τῶν πράξεων σπεύδοντες τῶν κακῶν, μεγάλην ἑαυτοῖς θησαυρίζομεν τὴν ἀμοιβήν· μέγα γὰρ τὸ ἀποστρέφειν ἄνθρωπον «ἐκ πλάνης ὁδοῦ
10 αὐτοῦ». Τοῦτο δὲ λίαν δεῖται νηφούσης ψυχῆς, ἵνα μὴ τῷ προσωπεῖω τῆς ἐτέρων διορθώσεως ἔχθραν ἑαυτῶν διὰ τῆς ὀργῆς φανῶμεν θεραπεύοντες, ὡς ὃ γε τοῖς ἐπταικόσιν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἔνεκα σωτηρίας ὀργὴν ἐπιδεικνύς καὶ μὴ καταμιγνύς κακίαν τῇ ὀργῇ μακάριος. Ὁ μέντοι γε τῷ παραλυπήσαντι αὐτὸν ὀργιζόμενος οὐκ ἔξω μὲν μέμψεως, εἶγε δεῖ τὸν κοινὸν ἐκδέχασθαι
15 κριτὴν καὶ κείνῳ τὴν περὶ τῶν ἐπηρεαζόντων κρίσιν ἀνατιθέναι, ἀλλὰ μὴ αὐτὸν ὀργῇ καὶ θυμῷ κεχρημένον, τυφλοῖς καὶ φαύλοις παρέδροις, τὴν ἀπὸ τοῦ πλησίον ἐπιζητεῖν δίκην. Οὐκοῦν ἄμεμπτον τοῦτο τῆς ὀργῆς τὸ εἶδος, συγγνώμης μέντοι οὐ πόρρω, ὅτι
20 ὠργίσθη αὐτὸς πρότερον κακῶς ὑφ' ἐτέρου πεπονθώς. Ὁ δὲ μήτε σωτηρίας τινὸς ἔνεκα, μήτε ἀμυνόμενος τὸν προλελυπηκότα εἰς ὀργὴν ματαίως καὶ ἀλόγως ἐκφερόμενος καὶ τῷ πλησίον ἐμπαροινῶν εἰκότως ἐστὶ τιμωρίας ἔνοχος. Ὁ καὶ ὁ Δεσπότης δηλῶν ἔλεγεν· «Ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος
25 ἔσται τῇ κρίσει». Καὶ ὁ μὲν παλαιὸς νόμος τὸν ἀνελόντα μάτην κολάζει, ἡ δὲ τῆς χάριτος ἐντολὴ καὶ τὸν μάτην ὀργιζόμενον ὑπὸ τιμωρίαν ἄγει, ἐμφράττουσα τὴν πηγὴν τοῦ φόνου, τὸν θυμόν, ἐξ οὗ εἴωθεν ἡ μαιφονία προχεῖσθαι.

— Οὐ πᾶσα ὀργὴ τῆς κρίσεως ἔνοχος, ἀλλ' ἡ μὲν ματαία καὶ
30 εἰκῆ ἐστὶν ἔνοχος, ἡ δὲ ἥττων ταύτης καὶ μὴ διὰ χρημάτων εὐπορίαν ἢ φθόνον γεγονυῖα μήτε μὴν δι' ἀρετὴν ἢ ψυχῆς ὠφέλειαν συγγνώμης ἐστὶν ἀξία, ἡ δὲ ἕτερα καὶ κατὰ τῶν ἀμελούντων τῆς ἀρετῆς γενομένη, οὐ μόνον συγγνώμης, ἀλλὰ καὶ ἐπαίνου καὶ τιμῆς, ὅτι πλείστης ἐστὶν ἀξία. — Συνέδριον ἐνταῦθά φησι τὸ τῶν

σημαντικότερες ἐντολὲς τοῦ νόμου. Γιατὶ κάθε ἐντολὴ δὲν ἔχει τὸ ἴδιο ἐπιτίμιο, ἐπειδὴ οὔτε καὶ κάθε πράξις ἔχει τὸ ἴδιο βῆρος μὲ ὅλες τὶς ἄλλες, ἀλλ' ὑπάρχουν κάποιες ποὺ συγχωροῦνται σ' αὐτοὺς ποὺ ἁμαρτάνουν καὶ χωρὶς τιμωρία, τὶς ὁποῖες ἴσως ὁ Χριστὸς καὶ ὀνόμασε ἐλάχιστες.

Στίχ. 22. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὀργῆς στὸν ἕνα ἐπιβάλλει τιμωρία, στὸν ἄλλο συγχώρηση, καὶ κάποιον ἄλλο τὸν κρίνει ἄξιο καὶ γιὰ βραβεῖα. «Ὅταν δηλαδὴ ὀργιζόμαστε ἐναντίον τοῦ πονηροῦ καὶ τῶν ἐργατῶν τῆς πονηρίας θέλοντας νὰ τοὺς σταματήσουμε ἀπὸ τὶς πονηρὲς πράξεις, θησαυρίζομε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας ἀμοιβὴ μεγάλη· γιατί εἶναι μεγάλο πράγμα νὰ θγάλομε ἕναν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν λάθος δρόμο του». Αὐτὸ χρειάζεται πολὺ νηφάλια ψυχὴ, ὥστε μὲ τὸ πρόσημα τῆς διόρθωσης τῶν ἄλλων νὰ μὴ φανεῖ ὅτι ἱκανοποιοῦμε μὲ τὴν ὀργὴ τὴν προσωπικὴ μας ἔχθρα, γιατί εἶναι μακάριος αὐτὸς ποὺ ἐκδηλώνει ὀργὴ γιὰ χάρη τῶν ἰδίων ἐκείνων ποὺ ἔσφαλαν γιὰ τὴ σωτηρία τους καὶ δὲν ἀναμιγνύει κακία στὴν ὀργὴ του. Αὐτὸς ὅμως ποὺ ὀργίζεται ἐναντίον ἐκείνου ποὺ τὸν λύπησε, δὲν ἀπαλλάσσεται φυσικὰ ἀπὸ τὴ μομφή, ἂν βέβαια θελήσει ὁ κοινὸς κριτὴς νὰ ἀναθέσει καὶ σ' ἐκεῖνον τὴν κρίση γι' αὐτοὺς ποὺ βλάπτουν τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ νὰ μὴν ἐπιδιώκει αὐτὸς, κινούμενος ἀπὸ ὀργὴ καὶ θυμὸ, τὴν τιμωρία τοῦ πλησίον του μὲ δικαστὲς τυφλοὺς καὶ φαύλους. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ εἶδος τῆς ὀργῆς εἶναι ἀμεμπτο, καὶ δὲν βρῖσκεται μακριὰ ἀπὸ τὴ συγγνώμη, γιατί ὀργίσθηκε αὐτὸς, ἀφοῦ πρῶτα τοῦ προξένησε κακὸ κάποιος ἄλλος. Αὐτὸς ὅμως ποὺ παρασύρεται ἄδικα καὶ χωρὶς λόγο ἐπιτίθεται σὰν μεθυσμένος στὸν πλησίον του οὔτε γιὰ νὰ σωθεῖ ἀπὸ κάποιον οὔτε γιὰ ν' ἀποκρούσει ἐκεῖνον ποὺ πρῶτος τὸν ἔβλαψε, εἶναι εὐλογα ἔνοχος τιμωρίας. Αὐτὸ γιὰ νὰ δηλώσει καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε· «Ὅποιος ὀργίζεται ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του χωρὶς λόγο, θὰ εἶναι ἔνοχος γιὰ τιμωρία». Καὶ ὁ παλαιὸς βέβαια νόμος τιμωρεῖ αὐτὸν ποὺ σκοτώνει ἄδικα, ἢ ἐντολὴ ὅμως τῆς χάριτος τιμωρεῖ καὶ αὐτὸν ποὺ ὀργίζεται χωρὶς λόγο, φράζοντας τὴν πηγὴ τοῦ φόνου, τὸ θυμὸ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο συνήθως ξεκινᾷ ἡ δολοφονία.

— Δὲν εἶναι ἢ κάθε ὀργὴ ἔνοχη γιὰ τιμωρία, ἀλλ' ἔνοχη εἶναι ἢ ἀδικαιολόγητη καὶ ἄσκοπη, ἐνῶ ἢ μικρότερη ἀπὸ αὐτὴν ὀργὴ καὶ ποὺ ἔγινε ὄχι γιὰ εὐκόλη ἀπόκτηση χρημάτων ἢ ἀπὸ φθόνον, ἀλλ' οὔτε γιὰ ἄσκηση ἀρετῆς ἢ ψυχικὴ ὠφέλεια, εἶναι ἄξια συγγνώμης· ἀντίθετα αὐτὴ ποὺ ἐκδηλώνεται ἐναντίον αὐτῶν ποὺ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν ἀρετὴ δὲν εἶναι μόνο ἄξια συγγνώμης, ἀλλὰ καὶ ἐπαίνου καὶ πολὺ μεγάλης τιμῆς. — «Συν-

ἀγίων. Καὶ ὁ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ εἰπὼν ῥακά, οὐκ εἰς ἓνα ἡμάρτηκεν, ἀλλ' εἰς ἅπαν τὸ κοινόν. Διὸ καὶ τῷ συνεδρίῳ ἔνοχός ἐστιν ὡς τούτου καταφρονήσας.

Στίχ. 39. Πονηρὸν ἐνταῦθα τὸν ἀδίκως τύπτοντά τινα καὶ 5 ἐπηρεάζοντα λέγει. Ὁ δὲ ἀντιπίπτων καὶ ἀντιμαχόμενος ἔοικε τὸν πονηρὸν μιμεῖσθαι, τοῦτ' ἐστὶ τὸν τύψαντα αὐτόν. Εἰ τοίνυν κακόν ἐστὶ τὸ ἀντιλυπῆσαι τὸν λυπήσαντα, ἀγαθὸν ἂν εἴη τὸ μὴ τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλὰ παντοίως θεραπεῦσαι τὴν ὀργὴν καὶ παρακαλέσαι· αἰσχυνθήσεται γὰρ καὶ ἀγαθὸς ἀντὶ κακοῦ γενήσεται. 10 — «Ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ» φησιν, ἀντὶ φιλονεικῆσαι, ὁμοίως ἐκεῖνῳ προᾶξει καὶ ἀντιλυπῆσαι καὶ ἀντιπλῆξει. Οὐ δεῖ οὖν, φησὶν, ὁμοίως ποιεῖν τῷ πονηρῷ.

Στίχ. 45. Διὰ τοῦτο ἀδελφοὺς ἡμᾶς κέκληκε, δούλους ὄντας αὐτοῦ, καὶ συγκληρονόμους ἐποίησεν ὡς γεγονότας αὐτοῦ μιμη- 15 τὰς, βρέχοντός τε ἐπὶ δικαίους καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ πᾶσιν ὁμοίως ἀνατέλλοντος τὸν ἥλιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Στίχ. 3-4. «Μὴ γνώτω», φησὶν, ἢ ἐν ἡμῖν ἀλογία τῆς λογικῆς ψυχῆς τὸ ἔργον, ἵνα μὴ ἐμποδίση αὐτὴν καὶ μείνη ἀτελής ἢ σώ- 20 ζουσα τὸ κατ' εἰκόνα. «Ἀποδώσει σοι δὲ ἐν τῷ φανερωῷ», φησὶν, ἐν τῇ ἀναστάσει δηλονότι, ὅταν, οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ κρυπτὰ φανερωθήσονται.

Στίχ. 17-18. Ἐπειδὴ τὸ ἀλείφεσθαι καὶ νίπτεσθαι τοῖς εὐφραινομένοις καὶ χαίρουσι κατὰ τι παλαιὸν ἐπετηδεύετο ἔθος καὶ 25 σύμβολα ταῦτα χαρᾶς ἐνομίζετο καὶ εὐφροσύνης, ὁ Δεσπότης μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὴν νηστείαν κελεύων ἡμᾶς ἐπιτελεῖν, «ἄλειψαί σου», φησὶν, «τὴν κεφαλὴν ἐλαίῳ καὶ νίψαι τὸ πρόσωπον», ἀπὸ τῶν συμβόλων τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐφροσύνης χαίρειν ἡμᾶς καὶ εὐφραίνεσθαι ἐν τῷ νηστεύειν νομοθετῶν· οὕτω 30 γὰρ ἑαυτοὺς διατιθέντες τοὺς τε ἄλλους λαθεῖν δυνησόμεθα, ὅτι νηστεύομεν, καὶ αὐτοῖς ἀνεπάχθητον τῆς νηστείας ἀγῶνα ἀπεργασόμεθα· ἐνθα γὰρ προθυμία καὶ χαρά, ἐκεῖ κοῦφον καὶ τὸ ἐπίπονον. «Ἄλειψαι οὖν σου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπόν σου νί-

ἔδριο» ἔδῳ ὀνομάζει τὴ συνάξιν τῶν ἁγίων. Καὶ αὐτὸς ποῦ θὰ πεῖ τὸν ἀδελφὸ του μωρῶ, δὲν ἁμαρτάνει ἀπέναντι σὲ ἓνα, ἀλλὰ σὲ ὅλο τὸ κοινό. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ὀδηγηθεῖ στὸ συνέδριο ἕπειδὴ τὸ περιφρόνησε.

Στίχ. 39. «Πονηρῶ» ἔδῳ ὀνομάζει αὐτὸν ποῦ χτυπᾷ ἄδικα καὶ προξενεῖ βλάβην σὲ κάποιον. Αὐτὸς ὅμως ποῦ ἀντεπιτίθεται καὶ ἀντιμάχεται μοιάζει νὰ μιμεῖται τὸν πονηρῶ, αὐτὸν δηλαδὴ ποῦ τοῦ ἐπιτέθηκε. "Αν λοιπὸν εἶναι κακὸ ν' ἀνταποδώσεις λύπην σ' αὐτὸν ποῦ σὲ λύπησε, καλὸ εἶναι νὰ μὴν τὸ κάνεις αὐτῷ, ἀλλὰ νὰ καταπραῦνεις μὲ κάθε τρόπο τὴν ὀργὴν καὶ νὰ τὴν μαλακώσεις· γιατί ἔτσι θὰ ντραπεῖ καὶ θὰ γίνῃ καλὸς ἀντὶ κακός. — Λέγει «ν' (μῆ) ἀντισταθεῖς στὸν πονηρῶ», ἀντὶ νὰ πεῖ "νὰ μὴ φιλονικήσεις", νὰ μὴ πράξεις ὅμοια μ' αὐτὸν, καὶ νὰ τοῦ ἀνταποδώσεις τὸ κακὸ καὶ νὰ τὸν χτυπήσεις. Δὲν πρέπει λοιπὸν, λέγει, νὰ πράττεις ὅμοια μὲ τὸν πονηρῶ.

Στίχ. 45. Γι' αὐτὸ μᾶς ὀνόμασε ἀδελφοὺς του, ἐνῶ εἴμαστε δοῦλοι του, καὶ μᾶς ἔκανε συγκληρονόμους του, ἕπειδὴ γίναμε μιμητὲς του, καὶ βρέχει σὲ δίκαιους καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀνατάλλει τὸν ἥλιο ὅμοια σὲ ὅλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο.

Στίχ. 3-4. «Ἴσως μὴ γνωρίζεις», λέγει, ἡ μέσα μας ἀλογία τὸ ἔργο τῆς λογικῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ μὴν τὸ ἐμποδίσει καὶ μείνῃ ἀτελής αὐτὴ ποῦ διασώζει τὸ κατ' εἰκόνα, «Θὰ σοῦ ἀνταποδώσει στὰ φανερά», λέγει, δηλαδὴ κατὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅταν θὰ φανερωθοῦν ὄχι μόνον αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ κρυφά.

Στίχ. 17-18. Ἐπειδὴ τὸ νὰ ἀλείφονται καὶ νίπτονται γινόταν σύμφωνα μὲ κάποια παλαιὰ συνήθεια ἀπὸ ἐκείνους ποῦ παραδίνονταν στὴν εὐφροσύνη καὶ τὴ χαρὰ, καὶ αὐτὲς οἱ ἐκδηλώσεις θεωροῦνταν σύμβολα χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, προστάζοντάς μας ὁ Κύριος νὰ τελοῦμε τὴ νηστεία μὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη, «ἄλειψε», λέγει, «τὸ κεφάλι σου μὲ λάδι καὶ πλύνε τὸ πρόσωπό σου», νομοθετώντας ἀπὸ τὰ σύμβολα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐφροσύνης νὰ χαιρόμαστε καὶ νὰ εὐφραίνομαστε κατὰ τὴ νηστεία. Γιατί, ἔχοντας τέτοια διάθεση χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, θὰ μπορέσουμε καὶ τὴν προσοχὴ τῶν ἄλλων νὰ διαφύγομε ὅτι νηστεύομε, καὶ θὰ κάνομε σ' αὐτοὺς ὄχι βαρὺ τὸν ἀγῶνα τῆς νηστείας γιατί ὅπου ὑπάρχει προθυμία καὶ χαρὰ, ἐκεῖ γίνεται ἔλαφρῶν καὶ τὸ κοπιαστικόν. Τὸ «Ἄλει-

ψαι», ἀντὶ τοῦ Φαίδρουνον σεαυτὸν καὶ ἰλαρὸν ἀπὸ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ εὐθυμίας καὶ ἀγαλλιάσεως παρασκευάσον, καὶ ἀπλῶς παντὶ τρόπῳ λαθεῖν ἐπιτήδευε, ἵνα μισθαποδότην ἕξης τὸν ἔφορον τῶν κρυφίων. — Ἄμφω ταῦτα τὸ ἀλείφεσθαι καὶ νίπτεσθαι
5 τοῖς εὐφροαινομένοις ὑπῆρχε. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς μετὰ χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης κελεύει μετέρχεσθαι τὴν νηστείαν, ὥστε χαίρειν ἡμᾶς δεῖ καὶ εὐφραίνεσθαι, ὅταν τὰ καλὰ ἐργαζώμεθα.

Στίχ. 21-23. Εἰπὼν, «ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρός, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν», ἐπεξηγεῖται τὴν ἐντεῦθεν βλάβην. Καρδίαν δὲ
10 ἐνταῦθα τὸ ἡγεμονικὸν λέγει, καθὼς καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ, «καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός». Φησὶν οὖν, ὅτι οἱ θησαυρίζοντες ἐπὶ γῆς, ἐκεῖ καὶ τὸν νοῦν ἔχουσι προσηλωμένον καὶ συνδεδεμένον. Τούτου δὲ ἐν αἰχμαλώτου καὶ δεσμίου τάξει διακειμένου, τί λοιπὸν ἔσται τῷ σώματι ὄλω ἢ καὶ αὐτῇ τῇ ψυχῇ, ἀλλ'
15 ἢ σινηνδραποδίσθαι καὶ μᾶλλον δεδέσθαι; τοῦ γὰρ κυβερνήτου θυθιζομένου, τί λοιπὸν ἢ ναῦς καὶ οἱ ἐμπλέοντες πείσσονται; Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν ἐν τῷ λέγειν, «Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ὁ ὀφθαλμός ἐστίν». «Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος, τὸ σκότος πόσον;». Οἰκείως δὲ τῷ παραδείγματι κέχρηται· ὡς γὰρ ἐν σώματι ὀφθαλμός,
20 οὕτω νοῦς ἐν ψυχῇ. Εἰ οὖν ὁ νοῦς, δι' οὗ ἢ τε ψυχὴ καὶ ὅλον τὸ ζῶον ἀνγάζεται, τῷ πάθει τῆς φιλοχρηματίας ἐτυφλώθη, τί ἂν οὐ παθοί, ἃ δι' ἐκείνου ἐνελάμπετο τὸν φωτισμόν; Διὰ τοῦτο χρῆ παντὶ τρόπῳ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ φιλοχρηματίας φυλάττειν ἀπαθές, ἵνα μὴ, τῷ ἐκεῖθεν πάθει πληρωθέντος αὐτοῦ, ἐν σκότει
25 θαθεῖ τὸν βίον ὧμεν δυστυχοῦντες καὶ ταλαιπωρούμενοι ἀθλίως τὸν ἡμῶν. — «Καρδίαν» ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ τὸν ἡγεμόνα νοῦν καλεῖ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ αὐτὸν ὠνόμασε λέγων· «καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός». Κἀντεῦθεν οἱ φιλοχρήματοι τὸν νοῦν συνδεδεμένον ἔχοντες τοῖς χρήμασιν ἀλλοτριουῖσιν ἑαυτοὺς
30 τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 25. Τὸ «μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ», οὐκ ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τροφῆς δεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ εἶπε, τί φάγεται ἢ τί πίνεται ἢ ψυχῇ, ἀλλὰ «τί φάγητε καὶ τί πίνητε» ὑμεῖς, δηλονότι τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον ζῶον· εἰ γὰρ καὶ ἐκ τῆς ψυχῆς

ψε», λοιπόν, «τὸ κεφάλι σου καὶ πλύνε τὸ πρόσωπό σου» τὸ λέγει ἀντὶ τοῦ, Κάνε χαρωπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ δείξε τον εὐδιάθετο μὲ τὴν εὐθυμία τῆς καρδιάς σου καὶ τὴν ἀγαλλίαση, καὶ γενικὰ προσπάθα μὲ κάθε τρόπο νὰ μείνεις ἀπαρατήρητος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ ἔχεις μισθαποδότη αὐτὸν ποὺ βλέπει τὰ κρυφά. — Καὶ τὰ δύο αὐτά, ἡ ἐπάλειψη καὶ τὸ νίψιμο, ἦταν συνηθισμένα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εὐφραίνονταν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς προστάζει νὰ τελοῦμε τὴ νηστεία μὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη, γιὰτὶ πρέπει νὰ χαιρόμαστε καὶ νὰ εὐφροαινόμαστε ὅταν πράττομε τὰ καλά.

Στίχ. 21-23. Ἐπειδὴ εἶπε, «ὅπου εἶναι ὁ θησαυρός, ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ καρδιά σας», ἐξηγεῖ τὴ ζημία ποὺ προέρχεται ἀπὸ αὐτὸ. «Καρδιά» βέβαια ἐδῶ ὀνομάζει τὸ ἡγεμονικὸ μέρος, ὅπως λέγει καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ· «Κτίσε, Θεέ μου, μέσα μου καρδιά καθαρή»⁹. Λέγει λοιπόν, ὅτι αὐτοὶ ποὺ συγκεντρώνουν πλοῦτη στὴ γῆ, σ' αὐτὰ ἔχουν προσηλωμένο καὶ γερὰ δεμένο τὸ νοῦ τους. Κι ὅταν αὐτὸς εἶναι αἰχμάλωτος καὶ δεσμευμένος ἀπὸ αὐτὰ, τί θὰ συμβεῖ πλέον σ' ὄλο τὸ σῶμα ἢ καὶ στὴν ἴδια τὴν ψυχὴ, παρὰ ὁ συνανδραποδισμὸς καὶ τὰ σφιχτότερα δεσμά; Γιατί, ὅταν βουλιᾶζει ὁ κυβερνήτης, τί θὰ πάθουν τότε τὸ πλοῖο καὶ οἱ ναῦτες; Γιατὶ αὐτὸ ἀκριβῶς δήλωσε λέγοντας, «Ὁ λύχνος τοῦ σώματος εἶναι ὁ ὀφθαλμός». «Ἄν λοιπόν τὸ μέσα σου φῶς εἶναι σκοτάδι, πόσο μεγάλο εἶναι τὸ σκοτάδι;». Χρησιμοποιεῖ κατάλληλα τὸ παράδειγμα· γιὰτὶ ὅ,τι εἶναι γιὰ τὸ σῶμα ὁ ὀφθαλμός, αὐτὸ εἶναι ὁ νοῦς γιὰ τὴν ψυχὴ. Ἄν λοιπόν ὁ νοῦς, μὲ τὸν ὁποῖο φωτίζεται ἡ ψυχὴ καὶ ὅλος ὁ ζωντανὸς ὀργανισμὸς, τυφλώθηκε ἀπὸ τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας, τί δὲν θὰ πάθουν ἐκεῖνα ποὺ δέχονται τὸ φωτισμό τους ἀπὸ τὸ νοῦ; Γι' αὐτὸ πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ φυλάγομε τὸ νοερὸ τῆς ψυχῆς ἀνεπηρέαστο ἀπὸ τὴ φιλοχρηματία, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, ἀφοῦ κυριευθεῖ ἀπὸ τὸ πάθος πρὸς αὐτὴ, νὰ περάσομε ἄθλια τὴ ζωὴ μας, δυστυχισμένοι καὶ ταλαιπωρούμενοι μέσα σὲ βαθὺ σκοτάδι. — «Καρδιά» ἐδῶ ὁ Σωτῆρας μας καλεῖ τὸν ἡγεμόνα νοῦ. Γιατὶ ἔτσι καὶ ὁ Δαβὶδ τὸν ὀνόμασε λέγοντας· «Κτίσε μέσα μου, Θεέ μου, καρδιά καθαρή»¹⁰. Γι' αὐτὸ οἱ φίλοχρήματοι, ἔχοντας δεμένο τὸ νοῦ τους στὰ χρήματα, ἀποξενώνουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὸν Θεό.

Στίχ. 25. Τὸ «Νὰ μὴ φροντίζετε γιὰ τὴ ψυχὴ σας» λέγεται ὄχι ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τροφή. Γι' αὐτὸ δὲν εἶπε στὴ συνέχεια, “τί θὰ φάει καὶ τί θὰ πιεῖ ἡ ψυχὴ”, ἀλλὰ «τί θὰ φῶτε καὶ τί θὰ πιεῖτε» ἐσεῖς

9. Ψαλμ. 50, 10.

10. Ψαλμ. 50, 10.

ψαι», ἀντὶ τοῦ· Φαίδρουνον σεαυτὸν καὶ ἰλαρὸν ἀπὸ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ εὐθυμίας καὶ ἀγαλλιάσεως παρασκεύασον, καὶ ἀπλῶς παντὶ τρόπῳ λαθεῖν ἐπιτήδευε, ἵνα μισθαποδότην ἕξης τὸν ἔφορον τῶν κρυφίων. — Ἄμφω ταῦτα τὸ ἀλείφεσθαι καὶ νίπτεσθαι
5 τοῖς εὐφροαινομένοις ὑπῆρχε. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς μετὰ χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης κελεύει μετέρχεσθαι τὴν νηστείαν, ὥστε χαίρειν ἡμᾶς δεῖ καὶ εὐφραίνεσθαι, ὅταν τὰ καλὰ ἐργαζώμεθα.

Στίχ. 21-23. Εἰπὼν, «ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρός, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν», ἐπεξηγεῖται τὴν ἐντεῦθεν βλάβην. Καρδίαν δὲ
10 ἐνταῦθα τὸ ἡγεμονικὸν λέγει, καθὼς καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ, «καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός». Φησὶν οὖν, ὅτι οἱ θησαυρίζοντες ἐπὶ γῆς, ἐκεῖ καὶ τὸν νοῦν ἔχουσι προσηλωμένον καὶ συνδεδεμένον. Τούτου δὲ ἐν αἰχμαλώτου καὶ δεσμίου τάξει διακειμένου, τί λοιπὸν ἔσται τῷ σώματι ὅλῳ ἢ καὶ αὐτῇ τῇ ψυχῇ, ἀλλ'
15 ἢ συνηνδραποδίσθαι καὶ μᾶλλον δεδέσθαι; τοῦ γὰρ κυβερνήτου θυθιζομένου, τί λοιπὸν ἢ ναῦς καὶ οἱ ἐμπλέοντες πείσσονται; Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν ἐν τῷ λέγειν, «Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ὁ ὀφθαλμός ἐστίν». «Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος, τὸ σκότος πόσον;». Οἰκείως δὲ τῷ παραδείγματι κέχρηται· ὡς γὰρ ἐν σώματι ὀφθαλμός, οὕτω νοῦς ἐν ψυχῇ. Εἰ οὖν ὁ νοῦς, δι' οὗ ἢ τε ψυχὴ καὶ ὅλον τὸ ζῶον ἀνγάζεται, τῷ πάθει τῆς φιλοχρηματίας ἐτυφλώθη, τί ἂν οὐ παθοί, ἃ δι' ἐκείνου ἐνελάμπετο τὸν φωτισμόν; Διὰ τοῦτο χρὴ παντὶ τρόπῳ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ φιλοχρηματίας φυλάττειν ἀπαθές, ἵνα μὴ, τῷ ἐκεῖθεν πάθει πληρωθέντος αὐτοῦ, ἐν σκότει
25 βαθεῖ τὸν βίον ὧμεν δυστυχοῦντες καὶ ταλαιπωρούμενοι ἀθλίως τὸν ἡμῶν. — «Καρδίαν» ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ τὸν ἡγεμόνα νοῦν καλεῖ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ αὐτὸν ὠνόμασε λέγων· «καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός». Κάντεῦθεν οἱ φιλοχρήματοι τὸν νοῦν συνδεδεμένον ἔχοντες τοῖς χρήμασιν ἀλλοτριουοῖσιν ἑαυτοῦς
30 τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 25. Τὸ «μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ», οὐκ ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τροφῆς δεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ εἶπε, τί φάγεται ἢ τί πίνεται ἢ ψυχῇ, ἀλλὰ «τί φάγητε καὶ τί πίνητε» ὑμεῖς, δηλονότι τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον ζῶον· εἰ γὰρ καὶ ἐκ τῆς ψυχῆς

ψε», λοιπόν, «τὸ κεφάλι σου καὶ πλύνε τὸ πρόσωπό σου» τὸ λέγει ἀντὶ τοῦ, Κάνε χαρωπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ δείξε τον εὐδιάθετο μὲ τὴν εὐθυμία τῆς καρδιᾶς σου καὶ τὴν ἀγαλλίαση, καὶ γενικὰ προσπάθα μὲ κάθε τρόπο νὰ μείνεις ἀπαρατήρητος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ ἔχεις μισθαποδότη αὐτὸν ποὺ βλέπει τὰ κρυφά. — Καὶ τὰ δύο αὐτὰ, ἡ ἐπάλειψη καὶ τὸ νίψιμο, ἦταν συνηθισμένα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εὐφραίνονταν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς προστάζει νὰ τελοῦμε τὴ νηστεία μὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη, γιὰτὶ πρέπει νὰ χαιρόμαστε καὶ νὰ εὐφροινόμαστε ὅταν πράττομε τὰ καλά.

Στίχ. 21-23. Ἐπειδὴ εἶπε, «ὅπου εἶναι ὁ θησαυρός, ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ καρδιά σας», ἐξηγεῖ τὴ ζημία ποὺ προέρχεται ἀπὸ αὐτὸ. «Καρδιά» βέβαια ἐδῶ ὀνομάζει τὸ ἡγεμονικὸ μέρος, ὅπως λέγει καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ· «Κτίσε, Θεέ μου, μέσα μου καρδιά καθαρή»⁹. Λέγει λοιπόν, ὅτι αὐτοὶ ποὺ συγκεντρώνουν πλούτη στὴ γῆ, σ' αὐτὰ ἔχουν προσηλωμένο καὶ γερὰ δεμένο τὸ νοῦ τους. Κι ὅταν αὐτὸς εἶναι αἰχμάλωτος καὶ δεσμευμένος ἀπὸ αὐτά, τί θὰ συμβεῖ πλέον σ' ὄλο τὸ σῶμα ἢ καὶ στὴν ἴδια τὴν ψυχὴ, παρὰ ὁ συνανδραποδισμὸς καὶ τὰ σφιχτότερα δεσμά; Γιατί, ὅταν βουλιάζει ὁ κυβερνήτης, τί θὰ πάθουν τότε τὸ πλοῖο καὶ οἱ ναῦτες; Γιατὶ αὐτὸ ἀκριβῶς δήλωσε λέγοντας, «Ὁ λύχνος τοῦ σώματος εἶναι ὁ ὀφθαλμός». «Ἄν λοιπόν τὸ μέσα σου φῶς εἶναι σκοτάδι, πόσο μεγάλο εἶναι τὸ σκοτάδι;». Χρησιμοποιεῖ κατάλληλα τὸ παράδειγμα· γιὰτὶ ὅ,τι εἶναι γιὰ τὸ σῶμα ὁ ὀφθαλμός, αὐτὸ εἶναι ὁ νοῦς γιὰ τὴν ψυχὴ. Ἄν λοιπόν ὁ νοῦς, μὲ τὸν ὁποῖο φωτίζεται ἡ ψυχὴ καὶ ὅλος ὁ ζωντανὸς ὀργανισμὸς, τυφλώθηκε ἀπὸ τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας, τί δὲν θὰ πάθουν ἐκεῖνα ποὺ δέχονται τὸ φωτισμὸ τους ἀπὸ τὸ νοῦ; Γι' αὐτὸ πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ φυλάγομε τὸ νοερὸ τῆς ψυχῆς ἀνεπηρέαστο ἀπὸ τὴ φιλοχρηματία, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, ἀφοῦ κυριευθεῖ ἀπὸ τὸ πάθος πρὸς αὐτή, νὰ περάσομε ἄθλια τὴ ζωὴ μας, δυστυχισμένοι καὶ ταλαιπωρούμενοι μέσα σὲ βαθὺ σκοτάδι. — «Καρδιά» ἐδῶ ὁ Σωτήρας μας καλεῖ τὸν ἡγεμόνα νοῦ. Γιατὶ ἔτσι καὶ ὁ Δαβὶδ τὸν ὀνόμασε λέγοντας «Κτίσε μέσα μου, Θεέ μου, καρδιά καθαρή»¹⁰. Γι' αὐτὸ οἱ φίλοχρήματοι, ἔχοντας δεμένο τὸ νοῦ τους στὰ χρήματα, ἀποξενώνουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὸν Θεό.

Στίχ. 25. Τὸ «Νὰ μὴ φροντίζετε γιὰ τὴ ψυχὴ σας» λέγεται ὄχι ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τροφή. Γι' αὐτὸ δὲν εἶπε στὴ συνέχεια, «τί θὰ φάει καὶ τί θὰ πιεῖ ἡ ψυχὴ», ἀλλὰ «τί θὰ φᾶτε καὶ τί θὰ πιεῖτε» ἐσεῖς,

9. Ψαλμ. 50, 10.

10. Ψαλμ. 50, 10.

προΐασιν ὡσπερ ἀπό τινος πηγῆς αἱ ὀρεκτικαὶ δυνάμεις καὶ
χωρὶς αὐτῆς οὐκ ἔνι τρέφεσθαι τὸ ζῶον, ἀλλ' οὖν οὐκ αὐτὴ τρέ-
φεται, ἀλλ' ἐκεῖνο. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν οὔτε αὐτῇ ἀπέδωκε
τὸ τρέφεσθαι, οὔτε παντελῶς αὐτὴν ἀπεξένωσεν, ἀλλ' ὡς μὲν
5 τὰς ἀφορμὰς τοῦ ὀρέγεσθαι αὐτῆς παρεχομένης μὴ μεριμνήση-
τε, φησὶν, τῇ ψυχῇ ὑμῶν, ὡς δὲ μὴ ταύτης, ἀλλὰ τοῦ συνθέτου
ἐσθίουτός τε καὶ πίνοντος, ἐπήγαγε, «τί φάγητε καὶ τί πίνητε»
ὑμεῖς, ἀλλ' οὐχ ἡ ψυχὴ δηλονότι. Εἰ δέ τις, διὰ τοῦ εἰπεῖν, «τῇ
ψυχῇ ὑμῶν», τοῦτο δηλοῦσθαι βούλεται, ὅτι μὴ μόνον ἐπ' αὐ-
10 τοῖς τοῖς ἔργοις καὶ πόνοις τὴν περὶ τῶν τοιούτων μεριμναν μὴ
ἐπιδείκνυσθε, ἀλλὰ μηδ' ἐν τῇ ψυχῇ ταύτην φῦναι καὶ ἐνοχλεῖν
ὑμᾶς εἰς ἔργον ἐλθεῖν συγχωρήσατε, οὐδὲ τοῦτο τῆς εὐαγγελι-
κῆς παραινέσεως ἀλλότριον. — Οὐκ εἶπε, τί φάγεται ἡ ψυχὴ ἢ
τί πίνεται (ψυχὴ γὰρ πᾶσα ἀσώματος οὐσα οὔτε ἐσθίει οὔτε πί-
15 νει), ἀλλὰ «μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ τί φάγητε ὑμεῖς ἢ τί πίν-
τε»· καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ προβάλλεται τὴν ὀρεκτικὴν δύναμιν, ἀλλ'
οὐ χάριν ἑαυτῆς, ἀλλὰ τῆς τοῦ σώματος προνοίας· τοῦτο γὰρ
ἐστὶ τὸ τρεφόμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

20 **Στίχ. 1.** Ἐὰν κρίνης, κριθήσῃ, φησὶν, ὑπὸ σεαυτοῦ· εἰ γὰρ
ἀμαρτωλοὺς κρίνεις ἀμαρτωλὸς ὢν, κατὰ σεαυτοῦ τὴν ἰδίαν
κρίσιν φέρεις. Ἐφες λοιπὸν τὸ ἕτερουσ κρίνειν καὶ κρινε σε-
αυτὸν μόνον, ὅπως μὴ ἀφ' ἑτέρων κρινόμενος κληρονομήσης
γένεναν.

25 **Στίχ. 2.** «Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε», ἀντὶ τοῦ
ἐν αὐτῷ τῷ κατακρίνειν ἕτερουσ, ὑπὸ κρίμα γίνεσθε, κριτοῦ
ἀρπάσαντες πρόσωπον, οὓς ἐχρῆν τὴν τῶν κρινομένων τάξιν
ἐννοοῦντας καὶ τῶν οἰκείων πλημμελημάτων τὸ πλῆθος τρέ-
μειν καὶ δεδοικέναι καὶ περὶ τούτων φροντίζειν καὶ ἀγωνιᾶν,
30 ὅπως ἀπολογήσωνται, ἀλλὰ μὴ τούτων ὑπερορῶντας ἕτερουσ
ἐλαττώματα λογοθετεῖν καὶ τούτους κατακρίνειν ἐπὶ τούτοις,
ὧν αὐτοὶ χεῖρονα μακροῦ ἐστὶν ὅτε διαπράττονται. Ἐν τε οὖν
μείζονα, ἂν τε ὅμοια, ἂν τε ἐλάττονα αὐτοῦ ἡμαρτηκότα κατα-
κρίνη τις, ἑαυτὸν κατακρίνει· ὁ μὲν γὰρ ἐλάττονα ἀμαρτήσαν-

δηλαδή ἡ ζωντανὴ ὑπαρξὴ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα. Γιατί, ἂν καὶ πηγάζουν ἀπὸ τὴν ψυχὴν, σὰν ἀπὸ κάποια πηγὴ, οἱ ἐπιθυμητικὲς δυνάμεις καὶ δίχως αὐτὲς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τραφεῖ ἡ ζωντανὴ ὑπαρξὴ, ἀλλ' ὅμως δὲν τρέφεται ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ ἡ ζωντανὴ ὑπαρξὴ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριός μας οὔτε σ' αὐτὴν ἀπέδωσε τὸ θρέψιμο, οὔτε τὴν ἀποξένωσε τελείως, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὴ παρέχει τὶς ἀφορμὲς τῆς ἐπιθυμίας, λέγει νὰ μὴ φροντίσετε γιὰ τὴν ψυχὴν σας, καὶ ἐπειδὴ δὲν τρώει καὶ δὲν πίνει αὐτὴ, ἀλλὰ τὸ σύνθετο ὄν, πρόσθεσε· «τί θὰ φῶτε καὶ τί πιεῖτε» ἔσεῖς, καὶ ὄχι δηλαδή ἡ ψυχὴ. Ἄν ὅμως κάποιος πει, μὲ τὸ νὰ πει, «νὰ μὴ φροντίσετε γιὰ τὴν ψυχὴν σας» θέλει αὐτὸ νὰ δηλωθεῖ, ὄχι μόνον νὰ μὴ δείχνετε μέριμνα γιὰ τὰ ἴδια τὰ ἔργα καὶ τοὺς κόπους, ἀλλ' οὔτε νὰ ἐπιτρέψετε αὐτὴ νὰ φυτρώσει μέσα στὴν ψυχὴν καὶ νὰ φτάσει νὰ σᾶς ἐνοχλεῖ, οὔτε αὐτὸ εἶναι ἄσχετο μὲ τὴν εὐαγγελικὴν προτροπὴν. — Δὲν εἶπε, τί θὰ φάει καὶ τί θὰ πιεῖ ἡ ψυχὴ, γιατί ἡ ψυχὴ εἶναι ἀσώματη καὶ οὔτε τρώει οὔτε πίνει, ἀλλὰ «νὰ μὴ φροντίσει ἡ ψυχὴν σας τί θὰ φῶτε ἔσεῖς ἢ τί θὰ πιεῖτε». Γιατὶ ἡ ψυχὴ προβάλλει βέβαια τὴν ὀρεκτικὴν δύναμιν, ὄχι ὅμως γιὰ τὸν ἑαυτὸν της, ἀλλὰ προνοώντας γιὰ τὸ σῶμα· γιατί αὐτὸ εἶναι ποὺ τρέφεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο.

Στίχ. 1. Ἄν κρίνεις θὰ κριθεῖς, λέγει, ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν σου. Γιατί, ἂν κρίνεις ἁμαρτωλούς, ἐνῶ εἶσαι ἁμαρτωλός, ἐκφέρεις τὴν κρίσιν ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ σου. Ἄφησε λοιπὸν τὸ νὰ κρίνεις τοὺς ἄλλους καὶ κρίνε μόνον τὸν ἑαυτὸν σου, ὥστε νὰ μὴ συμβεῖ, κρινόμενος ἀπὸ ἄλλους, νὰ κληρονομήσεις τὴ γέεννα.

Στίχ. 2. «Γιατὶ μὲ τὸ κριτήριο ποὺ κρίνετε, μὲ αὐτὸ θὰ κριθεῖτε», ἀντὶ νὰ πει, μὲ τὸ νὰ κατακρίνετε ἄλλους, δέχεσθε τὴν κατάκρισιν καὶ ἔσεῖς, ἀρπάζοντας τὴ θέσιν τοῦ κριτῆ· ἐνῶ ἔπρεπε, κατανοώντας τὴ θέσιν αὐτῶν ποὺ κρίνονται, νὰ τρέμουν καὶ νὰ φοβοῦνται καὶ γιὰ τὸ πλῆθος τῶν δικῶν τους σφαλμάτων, καὶ νὰ φροντίζουν καὶ ν' ἀγωνιοῦν γι' αὐτά, πῶς ν' ἀπολογηθοῦν, καὶ ὄχι, παραβλέποντας αὐτά, νὰ κρίνουν τὰ ἑλαττώματα τῶν ἄλλων καὶ νὰ τοὺς κατακρίνουν γι' αὐτά, ἐνῶ οἱ ἴδιοι διαπράττουν πολλὰς φορὰς πολὺ πολὺ χειρότερα. Ἄν λοιπὸν κάποιος κατακρίνει ἄλλον εἴτε γιὰ μεγαλύτερα, εἴτε γιὰ ὅμοια, εἴτε γιὰ μικρότερα ἁμαρτήματα, κατακρίνει τὸν ἑαυτὸν του. Γιατὶ ὅποιος κατακρίνει κάποιον ποὺ ἁμάρτησε λιγότερο, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι μᾶλλον κατέκρινε τὸν

τα εὐδῆλον, ὅτε μᾶλλον ἑαυτὸν κατέκρινε μείζονα αὐτὸς ἡμαρ-
 τηκῶς καὶ προσθεῖς τούτοις τὸ καὶ ἑτέρους κατακρίνειν. Ὁ δὲ
 μείζονα ἁμαρτήσαντα κρίνων καὶ αὐτὸς κατέκρινεν ἑαυτόν, ὅτι,
 δέον ἐξαλεῖψαι τὰ οἰκεῖα καὶ τὸν κοινὸν κριτὴν ἐξιλεώσασθαι
 5 συντριμμῶ καρδίας καὶ μεταμελείᾳ, ὃ δὲ φυσηθεῖς κατὰ τοῦ
 πλησίον, κριτοῦ ἀξίωμα ἐνέδου καὶ κρίνειν ἑτέρους ἐπήροθη, εἰς
 καὶ αὐτὸς τυγχάνων τῶν κρινομένων. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ τὸν
 τὰ ὅμοια ἡμαρτηκότα κατακρίνων κοινήν ἐξάγει τὴν ψῆφον
 καθ' ἑαυτοῦ τε <καὶ> τοῦ κατακρινομένου, μᾶλλον δὲ καθ'
 10 ἑαυτοῦ· τῷ μὲν γὰρ διὰ τῆς ἰδίας προπετείας καὶ τὰ ἐνόητα
 ἐμετρίωσε πλημμελήματα, ἂν φιλοσόφως ἐκεῖνος μάλιστα τὴν
 παροίνιαν ἐνέγκῃ τὴν αὐτοῦ, ἑαυτῷ δὲ προσθήκῃν εἰργάσατο
 τῶν κακῶν τοῖς ἔμπροσθεν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ κατακρίνειν ἑτέ-
 ρους τιμωρίαν προσειληφώς.

15 Τί οὖν; Οὐ δεῖ, φησὶν, κρίνειν ἑτέρους κἂν τὰ ἀτοπώτατα εἴη-
 σαν ἀναισχυντοῦντες, κλέπτοντες, ληστεύοντες; Μάλιστα μὲν οὐ-
 δὲ τούτους σε κατακρίνειν φησὶν· τούτους γὰρ καὶ τοὺς τοιού-
 τους νόμοι καὶ δημόσιαι κρίσεις κολάζουσιν, σὲ δὲ συναλγεῖν καὶ
 συλλυπεῖσθαι προσήκει τοῖς κατακρίτοις ἐν τῷ ἐκείνων πάθει τὰ
 20 σὰ ἀποβλέπειν δοκοῦντα κακά, ἀλλὰ μὴ ἐπεμβαίνειν μηδὲ ἐπι-
 πλήττειν τὸν ἐν τῷ πτώματι κείμενον. Τί οὖν; μηδὲ νουθετῶμεν,
 μηδὲ παραινῶμεν ἀνανῆψαί τινα τοῦ σφάλματος; Μενοῦνγε, ἂν
 ἑαυτοὺς προτέρους διορθωσώμεθα μάλιστα· ἄλλο γὰρ παραινέ-
 σις καὶ νουθεσία καὶ συμπάθεια, καὶ ἄλλο κρίσις καὶ ἐπιτίμησις
 25 καὶ ἐπίπληξις· καὶ τὰ μὲν πᾶσιν ἔστι χρήσιμα εὐκαίρως γινόμενα,
 ἐπιτιμᾶν δὲ καὶ κρίνειν καὶ ἐπιπλήττειν ἀρχιερεῦσι Θεοῦ μόνοις
 ἀνήκει, ἐπειδὴν, τὰ λοιπὰ πάντα ἐπιδειξάμενοι, οὐδὲν βελτίω τὸν
 θεραπευόμενον διέθηκαν. Κρίνει δὲ καὶ ἐπιτιμᾶ καὶ ὁ τὰς δικα-
 στικὰς ἐμπειπιστευμένος ψῆφους, οὓς ἂν αἱ πράξεις εἰς δικαστή-
 30 ριον ἄγωσιν, καὶ πατὴρ παῖδα ἐπὶ βελτιώσει ἡθῶν καὶ δεσπότηαι
 δούλοις ἐπιτιμᾶν καὶ κρίνειν καὶ ἐπιπλήττειν φιλανθρώπως καὶ
 εὐμενῶς οὐ κωλύονται.

ἑαυτοῦ τοῦ ποῦ διέπραξε μεγαλύτερα ἁμαρτήματα καὶ σ' αὐτὰ πρόσθεσε καὶ τὴν κατάκριση τῶν ἄλλων. "Ὁποῖος πάλι κρίνει κάποιον ποῦ διέπραξε μεγαλύτερα ἁμαρτήματα, κι αὐτὸς κατέκρινε τὸν ἑαυτοῦ τοῦ, γιατί, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ἐξαλείψει τὰ δικά του καὶ νὰ ἀποσπᾶσει τὴν εὐμένεια τοῦ κοινοῦ κριτῆ μὲ τὴ συντριβὴ τῆς καρδιᾶς του καὶ τὴ μεταμέλειά του, αὐτὸς μὲ ἔπαρση πρὸς τὸν πλησίον του φόρεσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κριτῆ καὶ ἔσπευσε ἀλαζονικὰ νὰ κρίνει ἄλλους, ἐνῶ κι αὐτὸς εἶναι ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ κρίνονται. Τὸ ἴδιο κι αὐτὸς ποῦ κατακρίνει ἐκεῖνον ποῦ διέπραξε ὅμοια μὲ αὐτὸν ἁμαρτήματα θγάζει κοινὴ ἀπόφαση ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ καὶ ἐκείνου ποῦ κατακρίνεται, περισσότερο ὅμως ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ. Γιατὶ γιὰ τὸν κατακρινόμενο μὲ τὴν ἀλαζονικὴ στάση του μετρίασε καὶ τὰ ἁμαρτήματα ποῦ τὸν βάρυναν, καὶ μάλιστα ἂν ὑποφέρει μὲ καρτερία τὴν ἄγρια ἐπίθεση ποῦ δέχεται, ἐνῶ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτοῦ τοῦ προκαλεῖ προσθήκη τῶν κακῶν στὰ προηγούμενά του, δεχόμενος ἐπὶ πλέον καὶ τὴν τιμωρία γιὰ τὴν κατάκριση τῶν ἄλλων.

Τί λοιπόν; Δὲν πρέπει, λέγει, νὰ κατακρίνομε τοὺς ἄλλους ἀκόμα κι ἂν διαπράττουν τὰ μεγαλύτερα αἵσχη, κλέβοντας καὶ ληστεύοντας; Καὶ μάλιστα οὔτε αὐτοὺς, λέγει, πρέπει νὰ κατακρίνεις. Γιατὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς ὁμοίους τοὺς τοὺς τιμωροῦν οἱ νόμοι καὶ τὰ δημόσια δικαστήρια, ἐνῶ ἐσὺ πρέπει νὰ συμπονεῖς καὶ νὰ λυπᾶσαι τοὺς καταδικασμένους, πιστεύοντας ὅτι στὸ δικό τους πάθος βλέπεις τὰ δικά σου κακά, ἀλλὰ νὰ μὴ ἐπεμβαίνεις οὔτε νὰ χτυπᾶς ἐπιπλέον αὐτὸν ποῦ βρίσκεται κάτω πεσμένος. Τί λοιπόν; Οὔτε νὰ νουθετοῦμε οὔτε νὰ συμβουλευόμε κάποιον νὰ συνέλθει καὶ νὰ δεῖ τὸ σφάλμα του; Καὶ βέβαια, ἂν προηγουμένως ὅμως διορθώσομε πρῶτα τὸν ἑαυτό μας. Γιατὶ ἄλλο εἶναι ἡ προτροπὴ καὶ ἡ συμβουλὴ καὶ ἡ συμπάθεια, καὶ ἄλλο ἡ κατάκριση καὶ ἡ ἐπιτίμηση καὶ ἡ ἐπίπληξη. Καὶ τὰ πρῶτα βέβαια εἶναι χρήσιμα σὲ ὅλους ὅταν γίνονται στὴν ὥρα τους, ἡ ἐπιτίμηση ὅμως καὶ ἡ κατάκριση καὶ ἡ ἐπίπληξη ἀνήκει μόνο στοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ Θεοῦ, ὅταν, ἀφοῦ χρησιμοποίησαν ὅλα τὰ ἄλλα, δὲν πέτυχαν καμμιὰ βελτίωση σ' αὐτὸν ποῦ ἤθελαν νὰ διορθώσουν. Καταδικάζει βέβαια καὶ ἐπιτιμᾷ κι αὐτὸς ποῦ τοῦ ἔχουν ἀνατεθεῖ οἱ δικαστικὲς ἀποφάσεις, ἐκείνους τοὺς ὁποίους οἱ πράξεις τους τοὺς ὀδηγοῦν στὸ δικαστήριο, καὶ ὁ πατέρας τὸ παιδί του πρὸς διόρθωση τοῦ ἡθους του· ἀλλὰ καὶ οἱ κύριοι δὲν ἐμποδίζονται νὰ ἐπιτιμοῦν καὶ νὰ τιμωροῦν καὶ νὰ ἐπιπλήττουν τοὺς δούλους τους μὲ φιλανθρωπία καὶ καλὴ διάθεση.

Γίνονται οὖν διαφοραὶ ἀπὸ τε τῆς κρίσεως αὐτῆς καὶ τῶν
 κρινόντων καὶ τῶν κρινομένων προσώπων τοσαῦται· μία μὲν ἂν
 ὁ κρίνων καὶ ἐπιπλήττων, φιλῶν καὶ στέργων, ἀλλὰ μὴ διασφύρον
 καὶ μισῶν τοῦτο ποιῆ· δευτέρα δὲ ἂν νόμῳ καὶ κοινῷ τῆς πολιτείας
 5 ας καὶ δικαίῳ τοῦτο ποιῆ· τρίτη δὲ ἂν κατὰ μηδὲν μὲν τούτων, μι-
 σῶν δὲ καὶ διακωδωνίζων τοῦτο ποιῆ· ἢ καὶ μάτην οὐδὲ τὸν κοι-
 νόμενον καλῶς ἐγνωκώς· ἢ ἐν ταῖς κατ' ἐκείνου ἐπιτιμήσεσιν
 ἀκριβῆς τις εἶναι δόξει πραγματευόμενος καὶ τὰ οἰκεῖα αἴσχη τῇ
 περὶ ἑτέρουσ ἀποτομία καὶ διαβολῇ ἀποκρούπειν πειρώμενος ὡς
 10 ὁ ἐπὶ τούτοις ἑτέρουσ τραχέως ἐπιτιμιῶν οὐκ ἂν αὐτὸς νομισθεῖη
 τοῖς ὁμοίοις ἐαλωκώς. Ἐκτη δὲ διαφορὰ ἂν αὐτοὶ τῶν κρινομέ-
 νων ὄντες κρίνειν ἄλλουσ ἐπιχειρῶσιν· οὔτε γὰρ φιλίαν οὔτε
 στοργὴν οἱ τοιοῦτοι ἔχουσιν εἰς ἀπολογία.

Στίχ. 5. Τὸ «ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ
 15 σου» καὶ τὰ ἐξῆς ἐπήγαγε, πᾶσαν πρόφασιν ἐκκόψαι τὴν εἰς τὸ
 κατακρίνειν πρόχειρον βουλόμενος. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγοι, ὅτι
 οὐκ ὀνειδίσαι οὐδὲ λυπηῆσαι τὸν ἀδελφὸν θέλων, ἀλλ' ἐκκαθα-
 ραι τοῦ νοσήματος προνοούμενος εἰς τὸ κρίνειν ἐλήλυθα, μάλι-
 στα μὲν οὖν, φησὶν, οὐδὲ τοῦτο σὸν ἐστι τοῦ πομαίνεσθαι δεο-
 20 μένου τυχεῖν· τί γὰρ, ἐνὸν τὰ οἰκεῖα ἀκινδύνως σκοπεῖν, σὶ δὲ
 ταῦτα λιπῶν, τῶν ἀλλοτριῶν γίνῃ κριτής; Εἰ δὲ καὶ συγχωρεῖ
 σοι τῆς διορθώσεως καὶ προνοίας, ἀλλ' οὐκ ἀπεχθείας καὶ προ-
 πετείας ταῦτα ποιεῖν, χρὴ πρότερον ἑαυτὸν ἀπαλλάξαι τῶν μει-
 ζόνων κακῶν, εἴτ', ἀδέκαστον καὶ καθαρὸν τὸ οἰκεῖον τῆς
 25 ψυχῆς ὄμμα κτησάμενον, οὕτως αὐτὸ πρᾶον καὶ εἰρηνικὸν ἐπι-
 βάλλειν τοῖς τοῦ πλησίον· κάρφος γὰρ ἂν οὕτως ὄραθειῇ καὶ τὰ
 πρὶν δοκοῦντα μέγιστα κακά. Κάντεῦθεν ἢ ὄλως καὶ ταῦτα
 ἐκβάλλεις ὡς μηδὲ ταῦτα ἐπὶ τῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου ὀφθαλμῷ ἔτι
 νομίζεις καθορᾶν, ἢ ἐκεῖνον συναισθόμενόν σου τῆς φίλης προ-
 30 νοίας καὶ τῆς ἐπὶ τῷ συμφέροντι ἐπισκοπῆς θᾶπτόν τε καὶ ἀλύ-
 πως παρασκευάσεις ἀποβαλεῖν. Οὐ χρὴ τοίνυν τοὺς τὰ μεγάλα
 πταίοντας, ἅπερ εἰσὶ δοκός, τὰ ἀλλότρια ὀξέως ὄρᾶν μικρὰ

Προκρίπτουν λοιπόν πολλές διαφορές από την ίδια την κατάκριση και από τους κριτές και τα κρινόμενα πρόσωπα· μία διαφορά είναι ἂν αὐτὸς πού καταδικάζει καὶ ἐπιπλήττει, τὸ κάνει αὐτὸ ἀπὸ ἀγάπη καὶ στοργή, καὶ ὄχι μὲ σκοπὸ τὸ διασυρμὸ καὶ ἀπὸ μίσος· δεύτερη εἶναι ἂν αὐτὸ τὸ κάνει σύμφωνα μὲ τὸν κοινὸ καὶ δίκαιο νόμο τῆς πολιτείας· τρίτη, ἂν τὸ κάνει γιὰ τίποτα ἀπὸ τὰ δύο πρὸ πάνω, ἀλλὰ ἀπὸ μίσος καὶ γιὰ νὰ διατυμπανίσει τὸ πράγμα, ἢ καὶ ἄδικα χωρὶς νὰ γνωρίζει καλά τὸν κρινόμενο· ἢ ἂν κάποιος φανεῖ ὅτι εἶναι ἀκριβῆς σὲς ἐπιτιμῆσεις ἐκείνου καὶ συγκρίνοντας καὶ τὰ δικά του αἵσχη προσπαθεῖ μὲ τὴν ἀυστηρότητα πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὴ συγκοφαντικὴ συμπεριφορὰ του νὰ καλύψει ὅτι τάχα αὐτὸς πού γι' αὐτὰ τὰ παραπτώματα ἐπιτιμᾷ μὲ σκληρότητα τοὺς ἄλλους, δὲν θὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει ὁ ἴδιος αἰχμαλωτισθεῖ ἀπὸ τὰ ὅμοια ἁμαρτήματα. Ἐκτὴ διαφορά εἶναι ἂν οἱ ἴδιοι, ἐνῶ εἶναι ἀπὸ αὐτοὺς πού κρίνονται, ἐπιχειροῦν νὰ κρίνουν ἄλλους· γιὰ αὐτοὺς δὲν μποροῦν νὰ προβάλλουν πρὸς ἀπολογία οὔτε φιλία οὔτε στοργή.

Στίχ. 5. Τὸ «βγάλε πρῶτα τὸ δοκάρι ἀπὸ τὸν ὀφθαλμὸ σου» καὶ τὰ ἀκόλουθα τὰ πρόσθεσε θέλοντας νὰ ἀποκόψει κάθε πρόφαση πρόχειρη πρὸς κατάκριση. Γιὰ νὰ μὴ λέγει δηλαδή κάποιος, ὅτι ἔχω ἔρθει ὄχι θέλοντας οὔτε νὰ κατηγορήσω οὔτε νὰ λυπήσω τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ φροντίζοντας μὲ τὴν κατάκρισή μου νὰ τὸν καθαρίσω ἀπὸ τὸ νόσημα, μάλιστα, λέγει, οὔτε αὐτὸ ἀνήκει σ' ἐσένα νὰ τὸ κάνεις, σὺ πού ἔχεις ἀνάγκη ἀπὸ ποίμανση. Γιὰ ποιὸ λόγο δηλαδή, ἐνῶ πρέπει νὰ ἐξετάζεις τὰ δικά σου χωρὶς κίνδυνο, σὺ, ἀφήνοντας αὐτὰ, γίνεσαι κριτῆς τῶν ξένων ἁμαρτημάτων; Ἄν καὶ βέβαια σοῦ ἐπιτρέπει νὰ τὰ κάνεις αὐτὰ γιὰ χάρι τῆς διόρθωσης καὶ τῆς πρόνοιας, ὄχι ὅμως ἀπὸ μίσος καὶ ἀλαζονεία, πρέπει πρῶτα ν' ἀπαλλάξεις τὸν ἑαυτό σου ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἁμαρτήματα, καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ ἀποκτήσεις τὸ μάτι τῆς ψυχῆς σου ἀδέκαστο καὶ καθαρὸ, ἔτσι νὰ τὸ στρέψεις πρῶτο καὶ εἰρηνικὸ στὰ ἁμαρτήματα τοῦ πλησίον. Γιὰ ἔτσι καρφί θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν καὶ τὰ ἁμαρτήματα πού πρὶν θεωροῦνταν μέγιστα, καὶ ἔτσι ἢ νὰ ἀποβάλλεις ἐντελῶς καὶ αὐτὰ, ὥστε οὔτε αὐτὰ νὰ νομίζεις ὅτι τὰ βλέπεις ἀκόμα μέσα στὸ μάτι τοῦ ἀδελφοῦ σου, ἢ νὰ κάνεις ἐκεῖνον, νιώθοντας τὴ φιλικὴ πρόνοια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον σου γιὰ τὸ συμφέρον του, συντομότερα καὶ χωρὶς δυσανασχέτηση νὰ τ' ἀποβάλλει ὁ ἴδιος. Δὲν πρέπει λοιπὸν αὐτοὶ πού διαπράττουν τὰ μεγάλα ἁμαρτήματα, πού εἶναι ἢ δοκός, νὰ βλέπουν μὲ καυστικὴ διάθεση

ἁμαρτήματα καὶ διορθοῦσθαι, ἅπερ εἰσὶ κάρφος, καὶ ἀπλῶς ὁ ἁμαρτῶν τι μὴ ἐπανορθούσθω ἕτερον, πρὶν ἂν ἀπόθῃται τὸ κακόν· καὶ γὰρ καὶ ὑποκριτῆς πρὸς τῷ ἁμαρτωλός ἐστιν ὁ τοιοῦτος.

5 Στίχ. 12. «Οὗτος γὰρ ἐστιν ὁ νόμος». Οὐ καινή, φησὶν, οὐδὲ πρόσφατος ἢ ἐντολὴ αὕτη, τὸ ἐκεῖνα θέλειν παρὰ τῶν πλησίον καὶ ἀπαιτεῖν εὐρίσκειν ὅσα καὶ ἡμεῖς αὐτοῖς πρόθυμοί ἐσμεν κατατιθέναι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις τοῦτο διατέτακται ὡς κοινὸν ὑπάρχον καὶ φύσει γνώριμον τοῦτο τὸ δικαίωμα. Πῶς γὰρ οὐ πᾶσι γνώριμον ὡς ἅπερ αὐτὸς ἕκαστος ἠγεῖται
10 καλὰ καὶ τῷ πλησίον ἐστὶ καλά, ἅπερ δὲ αὐτῷ λογίζεσθαι δυσχερῆ καὶ τῷ πλησίον ἐστὶ δυσχερῆ; Καὶ δεῖ τὸν βουλόμενον παρὰ τοῦ πλησίον ἀπολαύειν τῶν χρηστῶν, μὴδ' αὐτὸν ἀποστερεῖν τῶν ὁμοίων ἐκεῖνον. Ὡς ὁ γέ τι τοιοῦτον πράττειν ἀναισχυντῶν,
15 οὐ τῆς τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν παραβάσεως ὑφέξει τὴν δίκην, ἀλλὰ καὶ τοῖς νόμοις, καὶ τοῖς προφήταις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐτοδιδάκτῳ καὶ φυσικῇ τῶν ἀνθρώπων ὑπολήψει καταδεδίκασται.

— Ὁ νόμος οὗτος, φησὶν, οὐκ ἔστι πρόσφατος, οὐδὲ ἀποδείξεών τινων καὶ ἐπιχειρημάτων δεόμενος, ὅτι καλός, ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἐστὶν ὡσανεὶ παράγγελμα, τοῦτ' ἐστὶν ὅσα
20 ἐσμὲν πρόθυμοι καὶ πάσχειν ὑφ' ἑτέρων καὶ ἀπαιτεῖν παρ' αὐτῶν, ταῦτα ἐσόμεθα προθυμότεροι πρὸς τοὺς πλησίον ἐργάζεσθαι· τοῦτο γὰρ, φησὶν, τὸ δικαίωμα κοινόν ἐστιν ἐπὶ πᾶσιν· ὅσα γὰρ σοι αὐτῷ δυσχερῆ τυγχάνει, ταῦτα νόμιζε καὶ τοῖς ἑτέροις
25 τοιαῦτα εἶναι, καὶ ὅσα καλά καὶ ὠφέλιμα, ταῦτα καὶ τοῖς ἄλλοις εἶναι τοιαῦτα.

Στίχ. 13-14. Οὔτε στενή οὔτε τεθλιμμένη ἐστὶν ἢ νῦν γενομένη πύλη, ἀλλὰ φύσει μὲν πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος, νόμῳ δὲ ἡμετέρῳ καὶ προαιρέσει καὶ στενή ἐστὶ καὶ τεθλιμμένη, ὡς φησὶν ὁ Κύριος
30 — Στενή ἐστὶν ἢ πύλη οὐ φύσει οὐδὲ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς εἰς τὴν ἀπώλειαν ἀγούσης ὁδοῦ· διὸ καὶ ὁ Κύριος, «Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης», ἐπήγαγεν· «ὅτι πλατεῖά ἐστὶν ἢ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν», ὡσανεὶ λέγων, ὅτι στενήν αὐτήν ἐκάλεσα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς εἰς ἀπώλειαν ἀναγούσης ὁδοῦ· αὕτη γὰρ «πλατεῖα καὶ εὐρύχωρός ἐστιν», ὅτι πολλαί εἰσιν

τὰ μικρὰ ἁμαρτήματα τῶν ἄλλων καὶ νὰ διορθώνουν αὐτὰ πού εἶναι σὸν καρφιά· καὶ γενικὰ αὐτὸ πού διαπράττει κάποιο ἁμάρτημα νὰ μὴ διορθώνει τὸν ἄλλο πρὶν θεραπεύσει τὸ δικό του ἁμάρτημα. Γιατὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἐκτὸς ἀπὸ ἁμαρτωλὸς εἶναι καὶ ὑποκριτής.

Στίχ. 12. «Γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος». Δὲν εἶναι, λέγει, νέα αὐτὴ ἡ ἐντολὴ οὔτε πρόσφατη, τὸ νὰ θέλομε ἀπὸ τοὺς πλησίον μας ἐκεῖνα καὶ ν' ἀπαιτοῦμε νὰ βρῖσκομε ὅσα κι ἐμεῖς εἴμαστε πρόθυμοι νὰ προσφέρουμε σ' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ στὸ νόμο καὶ στοὺς προφῆτες αὐτὸ ἔχει ὀρισθεῖ, ὅτι αὐτὸ εἶναι κοινὸ καὶ ἀπὸ τὴ φύση γνωστὸ δικαίωμα. Πῶς δηλαδή δὲν εἶναι σὲ ὅλους γνωστὸ, ὅτι αὐτὰ πού ὁ καθένας θεωρεῖ καλὰ, εἶναι καλὰ καὶ γιὰ τὸν πλησίον, καὶ αὐτὰ πού θεωροῦνται δυσάρεστα γιὰ τὸν ἴδιο, εἶναι δυσάρεστα καὶ γιὰ τὸν πλησίον; Πρέπει λοιπὸν ὅποιος θέλει ν' ἀπολαμβάνει ἀπὸ τὸν πλησίον του τὰ εὐχάριστα, οὔτε ὁ ἴδιος νὰ ἀποστερεῖ ἀπὸ αὐτὸν τὰ ὅμοια. Γιατί, αὐτὸς πού κάνει τὸ ἴδιο ἀπὸ ἀδιαντροπιὰ δὲν θὰ ὑποστῇ μόνο τὴν τιμωρία γιὰ τὴν παράβαση τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, ἀλλ' εἶναι καταδικασμένος καὶ ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ ἀπὸ τοὺς προφῆτες, καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν αυτοδίδακτη καὶ ἐμφυτὴ ἀντίληψη τῶν ἀνθρώπων.

— Αὐτὸς ὁ νόμος, λέγει, δὲν εἶναι πρόσφατος, οὔτε χρειάζεται κάποιες ἀποδείξεις καὶ ἐπιχειρήματα ὅτι εἶναι καλός, ἀλλ' εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο παράγγελμα τῆς φύσης μας δηλαδή ὅσα εἴμαστε πρόθυμοι καὶ νὰ πάθομε ἀπὸ ἄλλους καὶ ν' ἀπαιτοῦμε ἀπὸ αὐτούς, αὐτὰ νὰ εἴμαστε προθυμότεροι νὰ τὰ κάνομε στὸν πλησίον. Γιατὶ αὐτὸ, λέγει, τὸ δικαίωμα εἶναι κοινὸ σὲ ὅλους. «Ὅσα δηλαδή σ' ἐσένα τὸν ἴδιο εἶναι δυσάρεστα, αὐτὰ νὰ θεωρεῖς ὅτι εἶναι δυσάρεστα καὶ στοὺς ἄλλους, καὶ ὅσα εἶναι γιὰ σένα καλὰ καὶ ὠφέλιμα, αὐτὰ εἶναι τέτοια καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους.

Στίχ. 13-14. Οὔτε στενὴ εἶναι οὔτε γεμάτη θλίψεις ἡ πύλη πού ἀνοίξε τώρα, ἀλλ' εἶναι βέβαια ἀπὸ τὴ φύση τῆς πλατειᾶ καὶ εὐρύχωρη, ὅμως ἀπὸ δικό μας νόμο καὶ ἀπὸ τὴν προαίρεσή μας γίνεται καὶ στενὴ καὶ δύσκολη, ὅπως λέγει ὁ Κύριος. — Εἶναι στενὴ ἡ πύλη ὄχι ἀπὸ τὴ φύση τῆς οὔτε ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της, ἀλλὰ σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν ὁδὸ πού ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος πρόσθεσε· «Μπεῖτε ἀπὸ τὴ στενὴ πύλη· γιατί εἶναι πλατειά ἡ ὁδὸς πού ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια»· σὰ νὰ λέγει, τὴν ὀνόμασα στενὴ σὲ ἀντιδιαστολὴ μ' ἐκεῖνη πού ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια· γιατί αὐτὴ «εἶναι πλατειά κι εὐρύχωρη», γιατί εἶναι πολλοὶ οἱ δρόμοι τῆς ἀπώλειας, ἐνῶ τῆς σωτηρίας εἶναι μία. Καὶ δὲν εἶναι μόνο,

αὐτῆς ἀπωλείας ὁδοί, μία δὲ ἡ τῆς σωτηρίας. Οὐ μόνον δὲ πρὸς ἀντιδιαστολήν ταύτης ἐκείνη ἐστὶ στενή, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν διαπορευομένων αὐτὰς προαιρέσεως ἢ μὲν στενή, ἢ δὲ πλατεῖα νομίζεται· τὴν μὲν γὰρ τῆς ἀπωλείας πολλοὶ βαδίζουσιν καὶ «πολ-
 5 λοὶ» γὰρ, φησὶν, «οἱ ἐρχόμενοι δι' αὐτῆς»· τὴν δὲ τῆς βασιλείας πύ-
 λην ὀλίγοι διέρχονται· ὀλίγοι γὰρ εἰσιν, φησὶν, οἱ τοῖς ἔργοις αὐ-
 τὴν ἐξευρίσκοντες· ὡς οἱ γε τοῖς ἔργοις εὐρόντες οὐ στενῆς οὐδὲ τε-
 θλιμμένης, ἀλλ' ἀπορρήτων ἀγαθῶν καὶ θυμηδίας ἀπάσης τὴν
 ἀπόλαυσιν προξενούσης πειραθήσονται. Τὸ δὲ στενὴ ἢ πύλη καὶ
 10 τεθλιμμένη ἢ ὁδὸς οὐκ ἀποφάσκοντός ἐστι καὶ τὴν τῆς πύλης φύ-
 σιν διορίζοντος, ἀλλ' οἷον ἀγανακτοῦντος καὶ ὄνειδίζοντος τὴν
 ὀλιγότητα τῶν διὰ τῆς πύλης εἰσιόντων, δι' ἧς ὀλιγότητος καὶ τὸ
 στενὴν αὐτὴν συνέβη νομίζεσθαι. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν τρόπον
 ἐκλαμβανόντων ἡμῶν κεκληῆσθαι τὴν πύλην καὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἀπά-
 15 γουσαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον στενήν, οὐδὲ τὸ «ὁ ζυγός μου
 χρηστός καὶ τὸ φορτίον μου ἑλαφρόν ἐστιν» ἡμῖν ἐναντιωθήσεται·
 ἐκεῖ μὲν γὰρ διὰ τούτων ἢ τοῦ πράγματος δηλοῦται φύσις, ἐνταῦ-
 θα δὲ ἡ ὀλιγωρία ὄνειδίζεται τῶν ὀφειλόντων αὐτὸ μετιέναι.

Στίχ. 22-23. Οἱ δαίμονας φυγαδεύοντες καὶ νόσους ἀποδιώ-
 20 κοντες καὶ τὰ παραπλήσια σημεῖα ποιοῦντες παρὰ Θεοῦ τὴν τοι-
 αύτην εἰλήφασιν δωρεάν, κἀντεῦθεν ἔχρησάν τε αὐτοὺς καὶ ἀρετὰς κε-
 κτῆσθαι τοῖς χαρίσμασι καταλλήλους· Ἐπεὶ δὲ χαρίσματα εἰλη-
 φότες οὐκ ἐφύλαττον ἑαυτούς, ἀλλ' ἐποίουν τὰ φαῦλα, ἐρρήθη
 πρὸς αὐτούς· «ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ», «οὐκ οἶδα ὑμᾶς». Τοὺς γὰρ
 25 γινώσκοντας αὐτὸν καὶ ἀγαπῶντας ἀνταγαπᾶ ὁ Θεὸς καὶ γινώ-
 σκει — «Τότε»· πότε; Ὅτε ἐκεῖνοι τὰ δοκοῦντα προάξουσιν δί-
 καια, τὸ προφητεῦσαι, τὸ δαιμόνια πολλὰ ἐκβαλεῖν, τὸ δυνάμεις
 πολλὰς ἐπιτελέσαι· ἐκ γὰρ τῶν αὐτοῖς δικαιωμάτων μᾶλλον ἔλ-
 κουσιν ἑαυτοῖς τὴν καταδίκην· οἱ γὰρ οὐς ἔχρησάν τοσοῦτων ἀπο-
 30 λαύσαντας χαρισμάτων δῖον κατάλληλον σπουδάζειν κεκτῆσθαι,
 ἵνα καὶ τὸν δεδωκότα διὰ τῶν ἔργων δοξάσωσιν, καὶ αὐτοὺς ἀξι-
 ούς τῆς δωρεᾶς ἐπιδείξωσιν, οἱ δὲ τάναντία δεδρακότες, καὶ βλα-
 σφημεῖσθαι μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ αἴτιοι γεγονότες («Ἴνα τί
 γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν;»),

λέγει, σὲ ἀντιδιαστολή μ' ἐκείνη στενή, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν προαίρεση ἐκείνων ποὺ διέρχονται ἀπὸ αὐτὲς ἢ μιὰ θεωρεῖται στενή, ἐνῶ ἡ ἄλλη πλατεία. Γιατὶ τὴν πύλη τῆς ἀπώλειας τὴν περνοῦν πολλοὶ καὶ «εἶναι πολλοί», λέγει, «αὐτοὶ διέρχονται ἀπὸ αὐτὴν», ἐνῶ τὴν πύλη τῆς βασιλείας λίγοι τὴν περνοῦν· γιατί εἶναι λίγοι, λέγει, ἐκεῖνοι ποὺ τὴ βρίσκουν μὲ τίς πράξεις τους· γιατί αὐτοὶ ποὺ τὴ βρῆκαν μὲ τίς πράξεις τους θὰ διαπιστώσουν ὅτι δὲν εἶναι στενή οὔτε στενόχωρη, ἀλλ' ὅτι προξενεῖ τὴν ἀπολαυση ἀπόρρητων ἀγαθῶν καὶ κάθε εὐχαρίστηση. Ὁ χαρακτηρισμὸς πάλι ὅτι εἶναι στενή ἢ πύλη καὶ στενόχωρη ἢ ὁδὸς δὲν γίνεται ἀπὸ κάποιον ποὺ ἀρνεῖται καὶ καθορίζει τὴ φύση τῆς πύλης, ἀλλὰ ποὺ ἀγανακτεῖ καὶ κατηγορεῖ τὸ ὀλιγάριθμο ἐκείνων ποὺ περνοῦν ἀπὸ τὴν πύλη, καὶ ποὺ ἐξαιτίας τοῦ ὀλιγάριθμου αὐτῶν προέκυψε καὶ τὸ νὰ θεωρεῖται στενή. Θεωρώντας λοιπὸν καὶ ἐμεῖς ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει ὀνομασθεῖ στενή ἢ πύλη καὶ ἡ ὁδὸς ποὺ ὁδηγεῖ στὴν αἰώνια ζωὴ, δὲν θὰ ἐκλάβομε ἀντίθετο τὸν λόγο, «ὁ ζυγὸς μου εἶναι ἀπαλὸς καὶ τὸ φορτίο μου ἑλαφρὺ»^{11α}. Γιατὶ ἐκεῖ βέβαια μὲ τὰ λόγια αὐτὰ δηλώνεται ἡ φύση τοῦ πράγματος, ἐνῶ ἐδῶ κατηγορεῖται ἡ ἀμέλεια αὐτῶν ποὺ ὀφείλουν νὰ τὸ κάνουν αὐτό.

Στίχ. 22-23. Αὐτοὶ ποὺ φυγαδεύουν δαίμονες καὶ θεραπεύουν νόσους καὶ πραγματοποιοῦν τὰ παραπλήσια θαύματα, τὴ δωρεὰ αὐτὴ τὴν ἔχουν λάβει ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ γι' αὐτὸ ἔπρεπε αὐτοὶ ν' ἀποκτήσουν καὶ ἀρετὲς κατάλληλες μὲ τὰ χαρίσματα. Ἐπειδὴ ὅμως, ἐνῶ ἔλαβαν χαρίσματα, δὲν προφύλαγαν τὸν ἑαυτό τους, ἀλλ' ἔπρατταν φαυλότητες, λέχθηκε πρὸς αὐτούς· «φύγετε ἀπὸ ἐμένα, δὲν σᾶς γνωρίζω». Γιατὶ ὁ Θεὸς ἀνταποδίδει τὴν ἀγάπη τους καὶ γνωρίζει αὐτούς ποὺ τὸν γνωρίζουν καὶ τὸν ἀγαποῦν. — «Τότε»· πότε; Ὅταν ἐκεῖνοι πράξουν αὐτὰ ποὺ θεωροῦνται δίκαια, τὸ νὰ προφητεύσουν, τὸ νὰ βγάλουν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πολλὰ δαιμόνια, τὸ νὰ κάνουν πολλὰ θαύματα. Γιατὶ ἀπὸ τίς πράξεις αὐτὲς ποὺ εἶναι δίκαιες ἐπισύρουν μᾶλλον τὴν καταδίκη στὸν ἑαυτό τους. Γιατὶ αὐτοὶ ποὺ ἔπρεπε, μετὰ τὰ τόσα χαρίσματα ποὺ ἀπόλαυσαν, νὰ προσπαθοῦν ν' ἀποκτήσουν βίο κατάλληλο, ὥστε καὶ νὰ δοξάσουν μὲ τὰ ἔργα τους ἐκεῖνον ποὺ τοὺς τίς ἔδωσε, καὶ νὰ παρουσιάσουν τοὺς ἑαυτούς τους ἄξιους τῆς δωρεᾶς, αὐτοὶ ἔχοντας πράξει τὰ ἀντίθετα καὶ ἔχοντας γίνει αἴτιοι νὰ βλασφημεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (γιατὶ λέγει· «γιατὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐξαιτίας σας βλασφημεῖται στὰ ἔθνη;»¹²),

ἀναξίους δὲ τῶν εὐεργεσιῶν ἑαυτοὺς ἀποφύησαντες, οὗτοι δέον
 αὐτοὺς ἐγκαλύπτεσθαι καὶ σκυθρωπάζειν, ὅτι τὴν δεσποτικὴν
 ἐνύδρισαν δωρεάν, οἱ δὲ καὶ ἐπ' αὐτῇ μέγα φρονοῦσι καὶ ἀξιού-
 σιν προάγειν αὐτὰ εἰς δικαίωμα, πῶς οὐ μυρίων κακῶν ἐνόχους
 5 ἑαυτοὺς δεικνύουσιν; Διὸ καὶ ὁ Δεσπότης ἀποτόμως φησὶν πρὸς
 αὐτούς· «Οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζό-
 μενοι τὴν ἀνομίαν»· οὐ γὰρ νῦν, φησὶν, ὑμᾶς ἀποστρέφομαι καὶ
 ὀδελύσσομαι, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἔστεργον ὑμᾶς,
 καθ' ὃν, τοῦ χαρίσματος ἀπολαύοντες, διὰ τῆς τοῦ θείου μοχθηρί-
 10 ας ἀχαριστία με ἠμεΐδεσθε. Ἄλλ' οὖν εἰς τὸν παρόντα καιρὸν τὴν
 τιμωρίαν ἀνεδαλόμην, τὴν ἐπιστροφὴν ὑμῶν ἐκδεχόμενος, ἐπεὶ
 δὲ οὐ μετεμελήθητε παρ' ὅλον τὸν τῆς ζωῆς ὑμῶν χρόνον, νῦν
 «ἀποχωρεῖτε ἐξ ἐμοῦ».

Στίχ. 24-26. Σημειωτέον ὅτι τὸ μὲν γενέσθαι φρόνιμον οὐκ
 15 ἔστιν ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας καὶ ἐπιπνοίας. Διὸ φησιν·
 «Ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ», ἀντὶ τοῦ συναντιλήψομαι καὶ
 συνεργήσω εἰς τὸ τὰ παρ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντα μὴ διαπεσεῖν
 μηδὲ διαφθαρήναι. Ἐπὶ δὲ τοῦ μωροῦ οὐκέτι ὁμοιώσω, ἀλλ'
 «ὁμοιωθήσεται», οἷον αὐτὸς ἑαυτῷ αἴτιος ἔσται τῆς ἀφροσύνης
 20 καὶ τιμωρίας, ὅτι δὲ τὸν ἀρετὴν διώκοντα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δε-
 δομένης αὐτῷ τυχεῖν βασιλείας ἀγανακτῶν, αὐτὸς διὰ κακίαν
 μετιῶν ἐντὸς ἑαυτὸν ποιεῖ τῆς κολάσεως. Οὕτως οὖν ἢ μὲν τῶν
 ἀρετῶν κτῆσις ἡμετέρα τε σπουδῆ καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ κατορθοῦται
 χάριτι, ἢ δὲ τῆς κακίας πράξις γνώμης μοχθηρία καὶ προαιρέσε-
 25 ως παρατροπῆ ἐπιγίνεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Στίχ. 8, 1-3. Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος τὴν ἀπὸ τοῦ ὄρους κάθοδον
 τοῦ Χριστοῦ λέγων προσάγει τὸν λεπρόν, ὁ δὲ Λουκᾶς τοῦτον
 «ἐν μιᾷ τῶν πόλεων» λέγει προσελθεῖν αὐτῷ, ὅπερ οὐ μάχης, ἀλλ'
 30 ἀληθείας ὁ μὲν γὰρ λέγει, ὅτι καταβάντι ἀπὸ τοῦ ὄρους ἠκολού-
 θουν ὄχλοι πολλοί, τὴν εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ πορείαν σημαίνων,
 ἣν μόνην ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψε. Πολλὴ δὲ ἡ σύνεσις τοῦ λεπροῦ
 οὐδὲ γὰρ εἶπεν, «ἐὰν εὐξῆ», ἀλλ' «ἐὰν θέλῃς». Διὰ τοῦτο οὐδὲ εἶ-

ἀφοῦ ἀπέδειξαν τοὺς ἑαυτοὺς των ἀνάξιους γιὰ τὶς εὐεργεσίες ποὺ δέχθηκαν, αὐτοί, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ καλύπτουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ ντροπὴ καὶ νὰ εἶναι σκυθρωποί, ἐπειδὴ ἐξύβρισαν τὴ δεσποτικὴ δωρεὰ μὲ τὴ ἀδιαφορία τους, αὐτοὶ ἀντίθετα καὶ ὑπερηφανεύονται γι' αὐτὴν κι ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ προβάλλουν τὰ ἔργα τους πρὸς δικαίωσή τους, πῶς δὲν δείχνουν τὸν ἑαυτό τους ἔνοχο γιὰ μύρια ἁμαρτήματα; Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος λέγει αὐστηρὰ πρὸς αὐτούς: «Ποτὲ δὲν σὰς ἀναγνώρισα ὡς δικοῦς μου· φύγετε ἀπὸ ἔμένα σεῖς οἱ ἐργάτες τῆς ἀνομίας». Δὲν σὰς ἀποστρέφομαι δηλαδή, λέγει, τώρα καὶ σὰς σιχαίνομαι, ἀλλὰ δὲν σὰς ἀνεχόμεν οὔτε τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, κατὰ τὸν ὅποιο, ἐνῶ ἀπολαμβάνατε τὸ χάρισμα, μὲ τὸν γεμᾶτο ἀπὸ κακία βίω σας μὲ ἀνταμείβατε μὲ ἀχαριστία. Ἀλλὰ βέβαια ἀνέβαλα τὴν τιμωρία γιὰ τώρα, περιμένοντας τὴν μεταβολή σας, ἐπειδὴ ὅμως δὲν μετανοήσετε καθόλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς σας, τώρα «φύγετε μακριὰ ἀπὸ μένα».

Στίχ. 24-26. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι τὸ νὰ γίνεαι κανεὶς φρόνιμος δὲν εἶναι δυνατὸ χωρὶς τὴ βοήθεια καὶ τὸν φωτισμὸ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει: «Θὰ τὸν παρομοιάσω μὲ φρόνιμο ἄνθρωπο», ἀντὶ νὰ πεῖ, θὰ τὸν βοηθήσω καὶ θὰ τὸν στηρίξω γιὰ νὰ μὴν πέσουν καὶ καταστραφοῦν αὐτὰ ποὺ ἐκεῖνος οἰκοδόμησε. Στὴν περίπτωσι ὅμως τοῦ ἀνόητου δὲν λέγει θὰ τὸν ἐξομοιάσω, ἀλλὰ «θὰ θεωρηθεῖ ὅμοιος», δηλαδή ὁ ἴδιος θὰ γίνεαι αἴτιος τῆς ἀνοησίας καὶ τῆς τιμωρίας τοῦ ἑαυτοῦ του. Γιατί, ἐνῶ πρέπει νὰ ἐπιδιώκει τὴν ἀρετὴ γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴ βασιλεία ποὺ δίνεται ἀπὸ τὸν Θεό, αὐτὸς πράττοντας τὴν κακία ὁδηγεῖ τὸν ἑαυτό του μέσα στὴν κόλασι. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἀπόκτησι τῆς ἀρετῆς κατορθώνεται μὲ τὴ δική μας προσπάθεια καὶ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ κακὴ πράξι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μοχθηρίας καὶ τῆς ἐκτροπῆς τῆς προαίρεσῆς μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο.

Στίχ. 8, 1-3. Ὁ Ματθαῖος λοιπὸν ἀναφέροντας τὴν κάθοδο τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸ ὄρος εἰσάγει στὴ διήγησι τὸν λεπρό, ἐνῶ ὁ Λουκᾶς λέγει ὅτι προσῆλθε σ' αὐτὸν «σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πόλεις ποὺ ἐπισκέφθηκε», πράγμα ποὺ δὲν εἶναι θέμα φιλονεικίας, ἀλλὰ ἀλήθειας. Γιατὶ ὁ ἕνας λέγει ὅτι ὅταν κατέβηκε ἀπὸ τὸ ὄρος τὸν ἀκολουθοῦσε πολὺς λαός, δηλώνοντας τὴν πορεία του στὴν πόλη, τὴν ὁποία μόνον ὁ Λουκᾶς κατέγραψε. Ὑπῆρξε μεγάλη ἡ σύνεσι τοῦ λεπροῦ· γιὰτὶ δὲν εἶπε “ἂν προσ-

πεν ἀπλῶς “καθαρίσθητι”, ἀλλὰ «θέλω, καθαρίσθητι». Τοῦτ' ἔστιν ἐπὶ τῷ σῶ ῥήματι τὴν κάθαρσίν σοι χαρίζομαι· τῆς γὰρ ψυχῆς θερμὴν καὶ καθαρὰν τὴν πίστιν ἐδήλωσεν ἢ σὴ φωνή, ἢ τὴν παρ' ἐμοῦ σοι τῆς ἰάσεως πηγὴν ἀνεστόμωσε. «Θέλω, καθαρίσθητι»· ἔχεις πρόχειρον τὴν θεραπείαν, ὅτι βεβαίαν ἔχων προσελήλυθας τὴν γνώμην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Στίχ. 5-6. «Εὐκολώτερον», ἔφη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ἁμαρτημάτων ἀφεσιν προᾶξαι, ἢ σῶμα παραλελυμένου συσφίγξαι, οὐχ ἀπλῶς τοῦτο λέγων· δῆλον γὰρ ὡς μᾶλλον ἔστιν εὐχερῆς ἢ τοῦ σώματος θεραπεία, ἢ ἢ τῆς ψυχῆς ἰατρεία. Οὐχ ἀπλῶς οὖν τοῦτό φησιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐργασίαν· καὶ γὰρ κατὰ τὸν νόμον οἱ τούτων ἀρχιερεῖς δῶρα καὶ θυσίας αὐτοῖς προσαγομένας παρὰ τῶν ἡμαρτηκότων δεχόμενοι ἀφίσθαι αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα, ὑπὲρ ὧν ἡ θυσία, ἐπηγγέλοντό τε καὶ ἐδόκουν καταπράττεσθαι, ἄνθρωπον δὲ παραλελυμένον οὐδενὶ τρόπῳ κατίσχυον ἐξιάσασθαι. Διὸ εὐκολώτερον ἦν αὐτοῖς λέγειν ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, ἢ «ἄρον τὸν κράσβατόν σου καὶ περιπάτει». Ἡ καὶ ἄλλως ἔστιν εἰπεῖν καὶ ἐπιλύσασθαι, ὡς ἐκάτερον μὲν τῆς αὐτῆς ἔστιν ἰσχύος· ἄμφω γὰρ τῆς θείας ἔστι καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπους δυνάμεως· πλὴν ἐπειδὴ τὸ μὲν παρὰ πόδας ἔχει τὸν ἔλεγχον, ἢτοι ἡ θεραπεία τοῦ σώματος, τὸ δὲ ἄδηλον ἔχει τῆς ἐπαγγελίας τὴν ἀπόδειξιν, εἰκοτῶς εὐκολώτερον ἐρρήθη ἢ τῆς ψυχῆς, ἢ ἢ τοῦ σώματος ἰασίς. Ἔστιν δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν· ὅτι νῦν τὸ Ἰουδαίων φύλον οὐκ ἐνεκάλεσε τῷ Χριστῷ ὡς ἀφιέντι ἁμαρτίας, ἀλλ' εἰπόντι «ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι»· ἔθεν καὶ δεῖ ὑποστίζειν εἰς τὸ εὐκολώτερον, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸ εἰπεῖν, ἵν' ἢ τὸ παρὰ τοῦ Δεσπότητος εἰρημένον ἐρωτήσει τοιοῦτον· «Ποῖον δὲ ἔστιν εὐκολώτερον, τὸ εἰπεῖν ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι;».

Στίχ. 13. Τὸ «οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς» εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἦλθον καλέσαι ὑμᾶς τοὺς δικαιοῦντας ἑαυτούς, ἀλλὰ τοὺς ὁμολογοῦντας ἁμαρτωλοὺς εἶναι καὶ πειθόμενους τοῖς ἐμοῖς προστάγμασιν.

ευχηθεῖς”, ἀλλὰ «ἂν θέλεις». Γι’ αὐτὸ καὶ δὲν εἶπε μόνο “καθαρίσου”. ἀλλὰ «θέλω, καθαρίσου». Δηλαδή σου χαρίζω τὸν καθαρισμό σου σύμφωνα μὲ τὸ λόγο σου· γιατί ὁ λόγος σου φανέρωσε τὴ θέρμη τῆς ψυχῆς σου καὶ τὴν καθαρὴ πίστη σου, καὶ ἄνοιξε τὴν ἐκ μέρους μου πηγὴ τῆς θεραπείας σου. «Θέλω, καθαρίσου»· ἔχεις στὰ χέρια σου τὴν θεραπεία, γιατί ἦρθες κοντὰ μου ἔχοντας ἀκλόνητη τὴν πίστη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο.

Στίχ. 5-6. Ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπε, «Εἶναι εὐκολώτερο» νὰ συγχωρήσω τὰ ἁμαρτήματα, ἢ νὰ συσφίξω ἓνα παράλυτο σῶμα; καὶ δὲν τὸ εἶπε αὐτὸ ἔτσι ἀπλά· γιατί εἶναι φανερό ὅτι εἶναι μᾶλλον πιὸ εὐκολὴ ἢ θεραπεία τοῦ σώματος, παρὰ ἡ θεραπεία τῆς ψυχῆς. Δὲν τὸ λέγει λοιπὸν αὐτὸ ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ τὸ συνδέει μὲ τὸ τί ἔκαναν οἱ Ἰουδαῖοι. Γιατὶ σύμφωνα μὲ τὸ νόμο οἱ ἀρχιερεῖς αὐτῶν, δεχόμενοι τὰ δῶρα καὶ τὶς θυσίες πού τοὺς τὰ πρόσφεραν ἐκεῖνοι πού ἁμάρταναν πρὸς ἄφεση τῶν ἁμαρτημάτων τους, γιὰ τὰ ὁποῖα γινόταν καὶ ἡ θυσία, ὑπόσχονταν καὶ πιστεύονταν ὅτι θὰ ἔδιναν τὴν ἄφεση, μὲ κανένα τρόπο ὅμως δὲν μπορούσαν νὰ θεραπεύσουν ἄνθρωπο παράλυτο. Γι’ αὐτὸ ἦταν εὐκολώτερο γι’ αὐτοὺς νὰ λένε “συγχωροῦνται οἱ ἁμαρτίες σου”, παρὰ νὰ ποῦν “πάρε τὸ κρεβάτι σου καὶ περπάτα”. Ἡ μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε καὶ νὰ τὸ ἐξηγήσουμε καὶ διαφορετικὰ, καὶ ἔχουν οἱ δύο αὐτὲς ἐρμηνεῖες τὸ ἴδιο νόημα· γιατί καὶ τὰ δύο εἶναι ἔργο τῆς θείας καὶ πάνω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δύναμης. Ὅμως ἐπειδὴ τὸ ἓνα, δηλαδή ἡ θεραπεία τοῦ σώματος, ἔχει ἄμεσο τὸν ἔλεγχο, ἐνῶ τὸ ἄλλο δὲν ἔχει φανερὴ τὴν ἀπόδειξη τῆς ὑπόσχεσης, εὐλόγα εἰπώθηκε ὅτι εἶναι εὐκολώτερη ἢ θεραπεία τῆς ψυχῆς, παρὰ τοῦ σώματος. Μποροῦμε ὅμως νὰ τὸ ἐρμηνεύσουμε καὶ διαφορετικὰ. Ὅτι τώρα οἱ Ἰουδαῖοι δὲν κατηγόρησαν τὸν Χριστὸ ἐπειδὴ συγχωροῦσε ἁμαρτίες, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶπε, «συγχωροῦνται οἱ ἁμαρτίες σου». Γι’ αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ βάλομε ὑποστιγμὴ στὸ εὐκολώτερο, καὶ ὄχι στὸ «νὰ πῶ», ὥστε αὐτὸ πού λέχθηκε ἀπὸ τὸν Κύριο νὰ ἔχει ὡς ἐρώτηση ὡς ἐξῆς: «Ποιὸ εἶναι εὐκολώτερο, νὰ πῶ συγχωροῦνται οἱ ἁμαρτίες σου?».

Στίχ. 13. Τὸ «δὲν ἦρθα νὰ καλέσω δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς», τὸ εἶπε γιὰ νὰ δείξει, ὅτι δὲν ἦρθα γιὰ νὰ καλέσω ἐσᾶς, πού δικαιοῦντε τὸν ἑαυτὸ σας, ἀλλὰ αὐτοὺς πού ὁμολογοῦν ὅτι εἶναι ἁμαρτωλοὶ καὶ δείχνουν ὑπακοὴ στὰ προστάγματά μου.

Στίχ. 14-17. Τὸ «Οὐδεὶς ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου» ἀκόλουθόν ἐστιν ἐννοεῖν, οὐ περὶ τῶν μαθητῶν εἰρημένον, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν ἐκείνων τῶν τὴν ἐρώτησιν προσαγηχοτόων, ὡσανεὶ ἔλεγεν· οὐχ ὑγιῶς τῇ ἐρωτήσῃ ἐχρήσασθε· εἰ γὰρ καὶ μηδὲν ὑψη-
 5 λότερον φαντασθῆναι ἐδυνήθητε, ἀλλ' οὖν ἐχρῆν ὑμᾶς τῆς τοῦ δι-
 δασκάλου ὑμῶν μεμνησθαι φωνῆς «νυμφίον» με κηρυττούσης, καὶ μὴ ἀπαιτεῖν νηστείας τοὺς ἅμα τῷ νυμφίῳ διαιτωμένους. Εἰ δὲ τὴν διάνοιαν κατηρτισμένην εἶχετε τῇ χάριτι, εἶπον ἂν ὑμῖν τὴν ἀκριβεστάτην αἰτίαν τοῦ μὴ δεῖσθαι τούτους νηστείας, ὅτι παρ'
 10 οἷς ὁ Θεὸς ὡς ἄνθρωπος συνεχῶς ὑπάρχει συνῶν καὶ συναναστρε-
 φόμενος καὶ ῥυθμίζων τὰ ἦθη καὶ ἁγιάζων τὰς διανοίας, οὗτοι νηστείας οὐ δέονται. Ἄλλως τε δὲ οὐδὲ πρὸς τοὺς ὑπὲρ ἐμοῦ ἀγῶ-
 νας καὶ τὰ ἄθλα οὐδέπω καλεῖ ὁ καιρὸς ἐναποδύεσθαι· ἐὰν δὲ ἀρ-
 θῇ ἀπ' αὐτῶν καὶ οὐκ ἔστι σὺν αὐτοῖς σωματικῶς ὁ Δεσπότης, ἀλ-
 15 λά καὶ τῶν ἄθλων ὁ καιρὸς ἐπιστῆ, τότε καὶ νηστείαις καὶ ταῖς ἄλ-
 λαις ταλαιπωρίαις ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ἑαυτοὺς ἐπιδώσουσιν· καὶ ταῦτα ἂν εἶπον ὑμῖν, εἰ τελειότερων ἀκούειν ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐ λέγω ταῦτα, ὅτι ἔτι ταῖς σκιαῖς καὶ ταῖς παλαιαῖς νομοθεσίαις ὑπο-
 κάθησθε καὶ οὐπω δύνασθε συνιέναι τῆς χάριτος τὴν καινότητα
 20 καὶ τῆς ἐμῆς παρουσίας τὸ μυστήριον. Διὸ οὐδὲ ἐπιβάλλομεν τέως ὑμῖν τοὺς νέους καὶ καινοὺς ἀνοικονομήτους καὶ ἀγνάφους καὶ ἀ-
 κατεργάστους λόγους· οὐ γὰρ ὠφελήσομεν, ἀλλὰ μᾶλλον ῥαγήσε-
 ται ὑμῖν καὶ τὰ προσόντα πιστὰ καὶ βλαθήσεσθε.

Ἄσκῶν δὲ καὶ οἴνου μέμνηται, ἐπειδήπερ ὡσπερ ὁ οἶνος τῷ
 25 ἄσκῳ, οὕτω καὶ τὰ τῆς χάριτος ἐν τῇ τοῦ νόμου παλαιότητι περι-
 είχετο καὶ κατεκρύπτετο, πότιμα μὲν γεγονότα τοῖς πιστεύουσι, διαρρήξαντα δὲ τοὺς ἐν τῇ νομικῇ παλαιότητι διαμείναντας.
 «Ἔλεγον» γὰρ φησιν, «οἱ Ἰουδαῖοι, ἕως πότε αἴρεις τὴν ψυχὴν
 ἡμῶν;» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Οὕτω μὲν εἴ τις ἐκλάβοι περὶ τῶν ἐρω-
 30 τησάντων ταῦτα εἰρηῆσθαι· οὐ γὰρ μοι δοκεῖ τῶν μαθητῶν ἀσθένειαν πρὸς νηστείαν καταγινώσκειν τὸν δεσπότην καὶ γαστρι-
 μαργία συνειδέναί ἐκείνων, οἳ γε διὰ πολλὴν ἀμέλειαν καὶ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς στάχνας τίλλοντες, καὶ τότε παρὰ τὴν ὁδόν,

Στίχ. 14-17. Ὁ λόγος, «κανέννας δὲν βάζει μπάλωμα ἀπὸ καινούργιο ὕφασμα», λογικὸ εἶναι νὰ ἐννοήσομε ὅτι εἰπώθηκε ὄχι γιὰ τοὺς μαθητὲς του, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἴδιους ἐκείνους ποὺ ἔκαναν τὴν ἐρώτησι, σὰ νὰ ἔλεγε· δὲν χρησιμοποιοῦσατε ὀρθὰ τὴν ἐρώτησι· γιατί, ἂν καὶ δὲν μπορέσατε νὰ φαντασθεῖτε καὶ κάτι πιὸ ὑψηλό, ἔπρεπε τουλάχιστο νὰ θυμᾶστε τὸ λόγο τοῦ διδασκάλου σας ποὺ μὲ διακηρύττει «νυμφίο»¹⁴, καὶ νὰ μὴν ζητᾶτε νηστεῖες ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ζοῦν μαζὶ μὲ τὸ νυμφίο. Ἐν ὅμως εἶχατε τὸ νοῦ σας καλλιεργημένο ἀπὸ τὴ χάρι, θὰ σᾶς ἔλεγα τὴν ἀκριβέστατη αἰτία γιὰ τὸ ὅτι αὐτοὶ δὲν χρειάζονται νηστεία, γιατί αὐτοὶ στοὺς ὁποίους ὑπάρχει ὁ Θεὸς συνεχῶς μαζὶ τους σὰν ἄνθρωπος καὶ τοὺς συναναστρέφεται καὶ ρυθμίζει τὶς συνήθειές τους καὶ ἀγιάζει τὶς διάνοιές τους, αὐτοὶ δὲν χρειάζονται νηστεία. Ἐξ ἄλλου οὔτε ὁ καιρὸς σᾶς καλεῖ ἀκόμα νὰ ριχθεῖτε στοὺς ἀγῶνες καὶ τὰ ἔπαθλα γιὰ χάρι μου. Ἐν ὅμως φύγει ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Κύριος καὶ δὲν εἶναι πιά μαζὶ τους σωματικά, ἀλλὰ καὶ ἔρθει ἡ ὥρα τῶν ἐπάθλων, τότε καὶ σὲ νηστεῖες καὶ σὲ ἄλλες ταλαιπωρίες θὰ ὑποβληθοῦν γιὰ χάρι τοῦ κηρύγματος. Καὶ αὐτὰ βέβαια θὰ μπορούσα νὰ σᾶς τὰ πῶ, ἂν μπορούσατε ν' ἀκούσετε τελειότερη ἀπὸ τὴν τωρινὴ διδασκαλία, ἀλλὰ δὲν σᾶς τὰ λέγω αὐτὰ, ἐπειδὴ παραμένετε ἀκόμα κάτω ἀπὸ τὶς σκιές καὶ τὴν παλιὰ νομοθεσία καὶ δὲν μπορεῖτε ἀκόμα νὰ κατανοήσετε τὴν καινούργια χάρι καὶ τὸ μυστήριον τῆς παρουσίας μου. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν σᾶς φορτώνω τοὺς νέους καὶ πρωτόγνωρους καὶ ἀσυνήθιστους καὶ καινούργιους καὶ ἀκατέργαστους λόγους γιατί δὲν θὰ σᾶς ὠφελήσομε, ἀλλὰ θὰ διαρραγοῦν καὶ αὐτὰ ποὺ πιστεύετε καὶ θὰ ζημωθεῖτε.

Κάνει ὅμως λόγο καὶ γιὰ ἄσκιὰ καὶ κρασί, ἐπειδὴ ὅπως τὸ κρασί μέσα στὸ ἄσκι, ἔτσι καὶ ἡ χάρι φυλαγόταν καὶ ἦταν κρυμμένη μέσα στὸν παλαιὸ νόμο, καὶ εἶχε γίνῃ βέβαια κατάλληλη πρὸς πόση ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὴν πίστεψαν, διέρρηξε ὅμως ἐκείνους ποὺ ἔμειναν στὴν παλαιότητα τοῦ νόμου. Γιατὶ λέγει, «τὸν ρωτοῦσαν καὶ τοῦ ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι, μέχρι πότε θὰ κρατᾶς σὲ ἀμφιβολία τὴν ψυχὴ μας;»¹⁵ καὶ ἄλλα τέτοια. Ἐν λοιπὸν κάποιος τὰ ἐκλάβει μὲ αὐτὸ τὸ νῆμα αὐτὰ εἰπώθηκα γι' αὐτοὺς ποὺ ρώτησαν γιατί δὲν νομίζω ὅτι ὁ Κύριος καταλόγησε ἀδυναμία γιὰ νηστεία στοὺς μαθητὲς του καὶ ὅτι ἀναγνώριζε λαιμαργία σὲ ἐκείνους, ποὺ ἀπὸ πολλὴ ἀδιαφορία ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἀπαραίτητη τροφὴ μαδούσαν στόγια, καὶ μάλιστα στὸ δρόμο, καὶ ξεγελοῦσαν τὴ μεγάλη φυσικὴ

τὴν πολλὴν ἔνδειαν παρεμυθοῦντο τῆς φύσεως· εἰ γὰρ καὶ ἀτε-
 λείς ἐτύγχανον ἔτι οὐ̅πω τοῦ παναγίου Πνεύματος αὐτοῖς ἐν πι-
 ρίνας γλώσσαις διανεμηθέντος οὐδὲ διὰ τῆς δεσποτικῆς ἐμπνεύ-
 σεως αὐτοῖς ἐναυγασθέντος, ἀλλ' οὖν τῶν μαθητῶν Ἰωάννου καὶ
 5 πολλῶ μᾶλλον τῶν Φαρισαίων δῆλον ὅτι τελειότεροι ἐχορημάτι-
 ζον. Οὕτω μὲν εἰ περὶ τῶν ἐρωτησάντων τις ἐκλάβοι τό, «Οὐδεὶς
 ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου» καὶ τὰ ἐξῆς, εἰ δὲ περὶ τῶν
 μαθητῶν, οὐκ ἂν φαίην ὡς μὴ δυναμένων νηστεύειν αὐτῶν εἰρη-
 σθαι ταῦτα, ἀλλ' ὡς μὴ προσῆκον τοὺς μαθητὰς τῆς νέας χάριτος
 10 ὄντας μαθητὰς τὰς νηστείας τῶν μαθητῶν Ἰωάννου καὶ τῶν Φα-
 ρισαίων ἐπιτελεῖν· δῆλον γὰρ ὡς οὗτοι νηστεύοντες, οὐ κατὰ τὸ
 θέσπισμα τῆς χάριτος, ἀλλὰ κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος ἐνήστευον. Ἀ-
 νάρμοστον οὖν ἦν καὶ ἀνοίκειον τὰς ἐκείνων νηστείας νηστεύειν
 τοὺς τῆς καινῆς πολιτείας νομοθέτας καθισταμένους καὶ κήρου-
 15 κας. Νηστεύουσι δὲ νηστείαν οἰκείαν καὶ πρόσφορον. Διό φησιν
 «ἀλλὰ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκούς καινοὺς, καὶ ἀμφότεροι
 συντηροῦνται», τὸ εὐάρμοστον καὶ κατάλληλον ἀπολαμβάνον-
 τες. Οἶνον δὲ νέον εἰς ἀσκούς βάλλειν παλαιούς ἢ παλαιὸν εἰς νέ-
 ουσ, οὐκ ἔστιν τὸ οἰκεῖον καὶ ὁμόστοιχον, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον καὶ
 20 ἀλλότριον ἀποδιδόναι.

Στίχ. 17. «Ἀσκούς παλαιούς» τοὺς ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ κειμέ-
 νους λέγει, «οἶνον δὲ νέον» τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν τὴν δοθεῖσαν
 ἡμῖν ὑστερον, ἢ τὴν Νέαν Διαθήκην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

25 Στίχ. 32-33. Εἶτα εἰπὼν ὅτι «ὁμολογήσω καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ», δει-
 κνυσιν, ὅτι οὐ τῆς χάριτός ἐστι γυμνῆς τὸ ἀναγορευθῆναι ἐν τῇ
 βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς γνώμης καὶ τῆς σπουδῆς
 καὶ τοῦ τὴν χάριν ὑποδεχομένου· «ἐν αὐτῷ» γὰρ φησιν ὁμολογή-
 σω· ἐν τῇ πράξει αὐτοῦ, ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς καλοῖς, ἐν τῇ
 30 παρησία αὐτοῦ, ἣν ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τοὺς διώκοντας ἐπεδείξατο
 καὶ ἐπαρησιάσατο· καὶ γὰρ, ὥσπερ χωρὶς τῆς χάριτος οὐδὲν δύ-
 ναται κατορθῶσαι μόνῃ ἢ προαίρεσις, οὕτως ἂν μὴ καὶ αὐτοὶ
 προαιρώμεθα οὐδ' ἡ χάρις συναντιλαμβάνεται.

— Διὰ τί δὲ οὐκ ἀρκεῖται ὁ Θεὸς τῇ κατὰ διάνοιαν πίστει,

ἔλλειψη τῆς φύσης. Γιατί, ἂν καὶ δὲν ἦταν ἀκόμα τέλειοι, ἐπειδὴ δὲν τοὺς εἶχε ἀκόμα χορηγηθεῖ μὲ πύρινες γλῶσσες τὸ πανάγιο Πνεῦμα οὔτε μὲ τὴν ἔμπνοή τοῦ Κυρίου εἶχε καταφωτίσει τὴν ψυχὴ τους, ὥστόσο ἦταν φανερὸ πὼς ἦταν πολὺ πιὸ τέλειοι ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἰωάννη καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τοὺς Φαρισαίους. Ἔτσι βέβαια ἂν ἐκλάβει κανεὶς ὅτι ὁ λόγος, «κανένας δὲν βάζει μπάλωμα ἀπὸ καινούργιο ὕφασμα» καὶ τὰ ἔξῃς λέχθηκε γιὰ ἐκείνους ποὺ ρώτησαν, ἂν ὅμως θεωρήσει ὅτι λέχθηκαν γιὰ τοὺς μαθητὲς, δὲν θὰ μπορούσα νὰ πῶ ὅτι αὐτὰ εἰπώθηκαν σ' αὐτοὺς ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νὰ νηστεύουν, ἀλλὰ γιατί δὲν ἔπρεπε οἱ μαθητὲς του, ὄντας μαθητὲς τῆς νέας χάριτος, νὰ ἐφαρμόζουν τίς νηστεῖες τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰωάννη καὶ τῶν Φαρισαίων· γιατί ἦταν φανερὸ ὅτι αὐτοὶ νηστεύοντας δὲν νήστευαν σύμφωνα με τὴν ἐντολὴ τῆς χάριτος, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν παλαιὰ συνήθεια. Ἦταν λοιπὸν ἀνάρμοστο καὶ ἀνόητο νὰ νηστεύουν τίς νηστεῖες ἐκείνων αὐτοὶ ποὺ γίνονταν νομοθέτες καὶ κῆρυκες τοῦ νέου τρόπου ζωῆς. Κάνουν ὅμως νηστεία ταιριαστὴ καὶ ὠφέλιμη σ' αὐτούς. Γι' αὐτὸ λέγει: «Ἄλλὰ βάζουν νέο κρασί σὲ νέα ἀσκιὰ καὶ διατηροῦνται καὶ τὰ δύο», ἀπολαμβάνοντας αὐτὸ ποὺ εἶναι ταιριαστό καὶ κατάλληλο. Τὸ νὰ βάζει ὅμως κενεὶς νέο κρασί σὲ παλαιὰ ἀσκιὰ, ἢ παλαιὸ σὲ νέα, δὲν εἶναι τὸ κατάλληλο καὶ ἀνάλογο, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο καὶ παράδοξο.

Στίχ.17. «Παλαιὰ ἀσκιὰ» λέγει αὐτοὺς ποὺ παραμένουν πιστοὶ στὸν παλαιὸ νόμο, ἐνῶ «νέο κρασί» τὴ χάρη τοῦ Χριστοῦ ποὺ μᾶς δόθηκε ἀργότερα ἢ τὴ Νέα Διαθήκη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο.

Στίχ. 32-33. Ἔπειτα, λέγοντας «θὰ ὁμολογήσω κι ἐγὼ γι' αὐτόν», δείχνει, ὅτι τὸ νὰ ἀνακηρυχθεῖ πολίτης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν δὲν εἶναι ἔργο μόνο τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ τῆς γνώμης καὶ τῆς φροντίδας αὐτοῦ ποὺ δέχεται τὴ χάρη· γιατί λέγει, «θὰ «ὁμολογήσω γι' αὐτόν», γιὰ τίς πράξεις του, γιὰ τὰ ἔργα του τὰ καλά, γιὰ τὸ θάρρος ποὺ ἔδειξε ὑπαρασπίζοντάς με ἀπέναντι στοὺς διῶκτες μου καὶ μὴ ὑποχωρώντας. Γιατί, ὅπως χωρὶς τὴ χάρη δὲν μπορεῖ τίποτε νὰ κατορθώσει μόνη τῆς ἢ προαίρεση, ἔτσι ἂν δὲν ἔχομε καὶ ἐμεῖς τὴ θέληση, οὔτε ἡ χάρη μᾶς βοηθεῖ.

— Ἄλλὰ γιατί δὲν ἀρκεῖται ὁ Θεὸς στὴν πίστη ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ

ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τοῦ στόματος ὁμολογίαν ἀπαιτεῖ; καὶ ὅτι οὐδὲ ἢ κατὰ διάνοιαν πίστις ἔτι διαμένει τελεία καὶ βεβαία διὰ τῆς γλώσσης ἐνυβριζομένη, καὶ ὅτι τοὺς ἀκούοντας μᾶλλον βλάπτει ἢ εἰ κατὰ διάνοιαν ἐξηγήσατο· τῆς μὲν γὰρ ἦν ἐν ἀδήλῳ τὸ
5 πῶμα, ὃ δὲ διὰ γλώσσης ἐξαρηνησάμενος, εἰς μέσον ἅπασιν τὸ παράπτωμα προθείς, κοινὸν τὸ σκάνδαλον κατειργάσατο, καὶ τότε εἰς αὐτὸ ἦκων ἀσθένειαν τῆς πίστεως καὶ ψεῦδος κατεψηφίσατο.

Στίχ. 38. Ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ὅστις οὐκ
10 ἔστιν οὕτως ἕτοιμος εἰς τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον, ὥστε δοκεῖν αὐτὸν αἰεὶ μεθ' ἑαυτοῦ φέρειν καὶ οὕτως ἔπεσθαί μοι, «οὐκ ἔστιν μου ἄξιος», ἀλλὰ δεῖ βαστάζειν καὶ περιφέρειν μεθ' ἑαυτοῦ αἰεὶ ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τὸν θάνατον, ὡς οἰκεῖον κτήμα καὶ κατόρθωμα· καὶ γὰρ φησιν «τὸν σταυρὸν αὐτοῦ», διὰ μὲν
15 τοῦ «σταυροῦ» τὸν θάνατον, καὶ τοῦτον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν βίαιον καὶ ἐπονείδιστον, διὰ δὲ τοῦ «αὐτοῦ», δηλονότι οἰκεῖον λογιζομένους καὶ ἀγαπητῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένους δεῖ βαστάζειν καὶ περιάγειν αὐτὸν οἷον ὡς ἔφην ἑτοίμους εἶναι πρὸς αὐτόν, ὅταν ἐπάγηται παρὰ τῶν διωκόντων ὑμᾶς· οἱ γὰρ οὕτω δια-
26 τεθέντες πρὸς τὸν θάνατον οὐδὲν λοιπὸν τῶν ἐν βίῳ δυσχερῶν ἔξουσι περικόπτουσαν αὐτῶν τὴν περὶ τὸν Δεσπότην πίστιν καὶ διαθέσιν εἰλικρινῆ. Εἰ δὲ τὸ ἐπίταγμα δοκεῖ βαρὺ, ἀλλὰ σκοπεῖν χρὴ καὶ τὸ ἔπαθλον ὁποῖον, τὸ γενέσθαι ἄξιον Χριστοῦ. Τίς ἂν γένοιτο Χριστοῦ ἄξιος; Οὗτος γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ τρισμακάριστος,
25 ὁποῖοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ οἱ μάρτυρες — «Ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν» μου, φησίν, «οὐκ ἔστιν μου ἄξιος»· τοῦτ' ἔστιν, ὅστις τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον οὐκ αἰεὶ ἔχει ἐν τῇ ψυχῇ καὶ διηνεκῶς τοῦτον μελετᾷ, «οὐκ ἔστιν μου ἄξιος».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

30 Στίχ. 7-10. Ἐπειδὴ τινες ἦν εἰκὸς τῶν ἐκ τοῦ πλήθους σκανδαλισθῆναι ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει, ἣν προσήνεγκαν οἱ τοῦ Ἰωάννου μαθηταί, οὐκ ἄλλοθεν αὐτῶν τὸ σκάνδαλον, ἀλλ' αὐτοῖς ἐκείνοις χρώμενος μάρτυσιν διαλύει. Ὑμεῖς, φησίν, ἐπίστασθε ἃ ἔμαρτύρει ὁ Ἰωάννης περὶ ἐμοῦ, καὶ ὑμεῖς τὸν ἄνδρα οἷός ἐστι θαυμα-

τὸ νοῦ, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ὁμολογία μὲ τὸ στόμα; Καὶ ὅτι οὔτε ἡ πίστις μέσω τοῦ νοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει τέλεια καὶ σταθερή, ὅταν ἀτιμάζεται ἀπὸ τὴ γλῶσσα, καὶ ὅτι βλάπτει πρὸ πολὺ αὐτοὺς ποὺ ἀκοῦνε, παρὰ ἡ ἄρνησις ποὺ γίνεται μὲ τὸ νοῦ. Γιατὶ τὸ παράπτωμα τῆς μιᾶς παραμένει κρυφόν, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ ἔκανε τὴν ἄρνησίν του μὲ τὴ γλῶσσα, προβάλλοντας στὸ μέσο ὅλων τὸ παράπτωμα, ἔκανε γνωστὸ σ' ὅλους τὸ σκάνδαλο, καὶ τότε φτάνοντας σ' αὐτὴ τὴν ἐνέργεια καταλόγισε στὴν πίστις τοῦ ἀδυναμια καὶ ψεῦδος.

Στίχ. 38. "Ὅποιος δὲν σηκώνει τὸ σταυρὸ του, ὅποιος δὲν εἶναι τὸσο ἔτοιμος νὰ ὑποστῇ τὸν θάνατο γιὰ χάρις μου, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι φέρει πάντοτε ἐπάνω του τὸ σταυρὸ καὶ νὰ μὲ ἀκολουθεῖ ἔτσι, «δὲν εἶναι ἄξιος γιὰ μένα», ἀλλὰ πρέπει νὰ σηκώνει καὶ νὰ περιφέρει μαζί του πάντοτε γιὰ χάρις τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πίστεώς του σ' αὐτὸν τὸ θάνατο σὰν δικό του κτῆμα καὶ κατόρθωμα· γιατί λέγει, «τὸ σταυρὸ του» μὲ τὸ σταυρὸ βέβαια ἐννοεῖ τὸ θάνατο, καὶ αὐτὸν ὅχι ἔτσι ἀπλῶ, ἀλλὰ τὸν σκληρὸ καὶ ἀτιμωτικὸ θάνατο, ἐνῶ μὲ τὸ «του» δηλώνει ὅτι θέλει νὰ τὸν θεωροῦν δικό τους καὶ ὅτι πρέπει νὰ τὸν σηκώνουν ἔχοντας διάθεσις ἀγαπητικὴ πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ τὸν περιφέρουν σὰν νὰ εἶναι, ὅπως εἶπα, ἔτοιμοι γι' αὐτόν, ὅταν τὸν προκαλοῦν οἱ διώκτες μας. Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τέτοια διάθεσις ἀπέναντι στὸ θάνατο, καμμιὰ πλέον δυσκολία τοῦ βίου δὲν θὰ διακόψει τὴν πίστις τους πρὸς τὸν Κύριο καὶ τὴν εἰλικρινῆ διάθεσις. "Ἄν τώρα τὸ πρόσταγμα εἶναι βαρὺ, πρέπει ὅμως νὰ βλέπομε καὶ ποιὸ εἶναι τὸ ἔπαθλο, νὰ γίνομε δηλαδὴ ἄξιοι τοῦ Χριστοῦ. Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἄξιος τοῦ Χριστοῦ; Αὐτὸς ἀσφαλῶς εἶναι ὁ τρισμακάριστος, αὐτὸς ποὺ εἶναι ὅπως ἦταν οἱ μαθητὲς του καὶ οἱ μάρτυρες. — «Ὅποιος δὲν σηκώνει τὸ σταυρὸ» μου, λέγει, «δὲν εἶναι ἄξιός μου»· δηλαδή, ὅποιος δὲν ἔχει πάντοτε στὸ νοῦ του τὸν γιὰ χάρις μου θάνατο καὶ δὲν τὸν μελετᾷ διαρκῶς, «δὲν εἶναι ἄξιός μου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο.

Στίχ. 7-10. Ἐπειδὴ ἦταν εὐλόγο νὰ σκανδαλισθοῦν κάποιοι ἀπὸ τὸ πλῆθος ἀπὸ τὴν ἐρώτησις ποὺ ἔκαναν οἱ μαθητὲς τοῦ Ἰωάννη, δὲν ἀπομακρύνει μὲ κάτι ἄλλο τὸν σκανδαλισμὸ τους, ἀλλὰ χρησιμοποιοῖ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους σὰν μάρτυρες. Ἐσεῖς, λέγει, γνωρίζετε τίς βεβαιώσεις ποὺ ἔδινε γιὰ μένα ὁ Ἰωάννης, καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι δείξατε ἔμπροσθα πόσο θαυ-

στος ἔργω ἐδείξατε ἐξελθόντες πρὸς αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορ-
 δάνου βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν ἅ τε μαρτυρεῖ οἴδατε
 καὶ τὸ ἀξιόπιστον αὐτοῦ ἔργω ὑμεῖς ἐμαρτυρήσατε, μὴ νομίσητε
 νυνὶ μεταβεβλήσθαι αὐτὸν καὶ ἄλλα ἀντ' ἐκείνων περὶ ἐμοῦ αὐ-
 5 τὸν ὑπονοεῖν ἢ λέγειν· ὡς γὰρ ἐπίπαν οἱ ἐξ ἀρετῆς ἐπὶ κακίαν
 καὶ ἐξ ἀληθείας εἰς ψεῦδος μεταβαλλόμενοι ἢ κουφότητι διανοί-
 ας ἢ δόξης καὶ χρημάτων ἐπιθυμία μεταβάλλονται, ἀλλὰ τὸν Ἰ-
 ωάννην ὑμεῖς οὐδὲν τοιοῦτο ὑπενοήσατε· οὐ γὰρ ἂν εἰς τὴν ἔρη-
 μον ἐξήλθετε, ἵνα κουφὸν ἄνθρωπον καὶ εὐμετάβολον καὶ
 10 ὥσπερ κάλαμον παντὶ ἀνέμῳ περιφερόμενον [οὐκ ἂν ἐξήλθετε],
 ἵνα ἴδητε, ἀλλ' οὐδὲ κενόδοξον ἢ φιλοχρήματον· οἱ γὰρ τοιοῦτοι
 οὐ τὰς ἐρήμους, ἀλλὰ τὰς βασιλικὰς οἰκίας καταδιώκουσιν. Ἐ-
 πεὶ οὖν ὑμεῖς οὐδὲν τοιοῦτον περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὑπειλήφατε, ἀλλὰ
 προφήτην ἔργοις καὶ λόγοις αὐτὸν εἶναι ἠπιστήθητε, μὴ νομί-
 15 σητε νῦν ἀπὸ τῆς ἐρωτήσεως μεταβεβλήσθαι αὐτοῦ τὴν γνώμην,
 ἀλλ' ἐτέρων ἔνεκα ὠφελείας καὶ πληροφορίας ταύτην ποιήσα-
 σθαι· οὐ γὰρ ἐστὶ προφήτης μόνον, ἀλλὰ καὶ προφήτου περισσό-
 τερος

— Πολλοὶ ἐσκανδαλίζοντο διὰ τὴν τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰωάν-
 20 νου ἐρώτησιν, ἣν προσήνεγκαν τῷ Χριστῷ. Οὐκ ἄλλοθεν οὖν λύ-
 ει τὴν ἀμφιβολίαν, εἰ μὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐρωτησάντων μάρτυσιν
 αὐτοῖς χρώμενος· Τοῦτο δ' ἦν ἐκ τοῦ θεάσασθαι αὐτοὺς τὰ θαύ-
 ματα καὶ ὑποστρέφειν πρὸς Ἰωάννην καὶ ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ ἃ
 ἐθεάσαντο. Διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς μαθητὰς Ἰωάννου φησὶν ὁ Σω-
 25 τῆρ, βλέπετε τὰ θαύματα καὶ ἀπαγγεῖλατε, ἵνα λύσῃ τὸ σκάνδα-
 λον ὃ ἐσκανδαλίσθησαν οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου ἐρώ-
 τησιν αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς τοῦ Ἰωάννου μαθηταῖς χρώμενος μάρ-
 τυσι λέγων πρὸς αὐτούς· ὑμεῖς ἐπίστασθε ἀκριβῶς τὴν τοῦ Ἰωάν-
 νου περὶ ἐμοῦ μαρτυρίαν, τὸν ἄνδρα ὁποῖός ἐστι γινώσκοντες καὶ
 30 ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθέντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ.

Στίχ. 12. «Βιάζεται καὶ διασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν»· ὡσανεὶ
 ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ δίδοται καὶ ἐγχειρίζε-
 ται, οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς διασταῖς, τοῖς ἐκ καρδίας προσι-
 οῦσιν, ἐκείνοις ἀρπάζεται καὶ κτήμα γενέσθαι συγχωρεῖται ἢ βα-
 35 σιλεία τῶν οὐρανῶν. Βιαστήν δὲ αὐτήν καὶ διασταῖς ἀρπαζομέ-

μαστός εἶναι ὁ ἄνδρας θγαίνοντας ἀπὸ τὰ σπίτια σας καὶ πηγαίνοντας στὴν ἔρημο τοῦ Ἰορδάνη γιὰ νὰ βαπτισθεῖτε ἀπὸ αὐτόν. Ἐπειδὴ λοιπὸν γνωρίζετε καὶ τίς μαρτυρίες πού δίνει καὶ τὴν ἀξιοπιστία του τὴ διαβεβαιώσατε ἔμπρακτα, νὰ μὴ νομίσετε ὅτι αὐτὸς τώρα ἔχει ἀλλάξει γνώμη καὶ ὑπονοεῖ καὶ λέγει αὐτὸς διαφορετικὰ γιὰ μένα ἀπὸ ἐκεῖνα. Γιατὶ γενικὰ αὐτοὶ πού μεταπίπτουν ἀπὸ τὴν ἀρετὴ στὴν κακία καὶ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια στὸ ψεῦδος τὸ παθαίνουν αὐτὸ ἢ ἀπὸ νοσητικὴ ἐλαφρότητα ἢ ἀπὸ ἐπιθυμία δόξας καὶ χρημάτων, ἀλλὰ ἐσεῖς δὲν ἀφήσατε νὰ ὑπονοηθεῖ τίποτα τέτοιο γιὰ τὸν Ἰωάννη· γιατί ἐσεῖς δὲν θὰ θγαίνατε στὴν ἔρημο γιὰ νὰ δεῖτε ἕναν ἄνθρωπο ἐλαφρό, πού εὐκόλα ἀλλάζει γνώμη καὶ σὰν καλαμὴ περιστρέφεται σὲ κάθε φύσημα τοῦ ἀνέμου, ἀλλ' οὔτε κι ἕνα ματαιόδοξο ἢ φίλο τῶν χρημάτων· γιατί οἱ τέτοιου εἴδους ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν ὄχι τίς ἐρήμους, ἀλλὰ τὰ βασιλικά παλάτια. Ἐπειδὴ λοιπὸν καμμὰ τέτοια γνώμη δὲν ἔχετε σεῖς γιὰ τὸν ἄνδρα αὐτόν, ἀλλὰ τὸν εἶδατε σὰν προφήτη σὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα, νὰ μὴ νομίσετε τώρα ἀπὸ τὴν ἐρώτησή του ὅτι ἄλλαξε ἡ γνώμη του, ἀλλὰ τὸ ἔκανε αὐτὸ πρὸς ὠφέλεια καὶ πληροφορία ἄλλων· γιατί δὲν εἶναι μόνο προφήτης, ἀλλὰ καὶ παραπάνω ἀπὸ προφήτης.

— Πολλοὶ σκανδανλίζονταν ἀπὸ τὴν ἐρώτηση τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰωάννη πού ἀπηύθυναν στὸν Χριστό. Δὲν διαλύει λοιπὸν τὴν ἀμφιβολία τους μὲ κάποιο ἄλλο τρόπο, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦντας ὡς μάρτυρες αὐτοὺς τοὺς ἴδιους πού τὸν ἐρώτησαν. Αὐτὸ βέβαια ἔγινε ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶδαν τὰ θαῦματά του καὶ θὰ μπορούσαν ἐπιστρέφοντας στὸν Ἰωάννη νὰ τὸν πληροφορήσουν γι' αὐτὰ πού εἶδαν. Γι' αὐτὸ ὁ Σωτὴρας λέγει στοὺς μαθητῆς τοῦ Ἰωάννη· βλέπετε τὰ θαῦματά μου καὶ αὐτὰ ἀνογγεῖλατε σ' αὐτόν, γιὰ νὰ διαλύσει τὸ σκανδαλισμὸ τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τὴν ἐρώτηση τοῦ Ἰωάννη, καὶ χρησιμοποιοῦντας ὡς μάρτυρες αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητῆς τοῦ Ἰωάννη λέγει πρὸς αὐτούς· ἐσεῖς γνωρίζετε μὲ ἀκρίβεια τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννη γιὰ μένα, γνωρίζοντας τί ἄνθρωπος εἶναι αὐτὸς καὶ ἔχοντας μάλιστα βαπτισθεῖ ἀπὸ αὐτόν στὸν Ἰορδάνη.

Στίχ. 12. (Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν) ἐκδιάζεται καὶ διαστῆς ἀρπάζουν αὐτήν. Σὰ νὰ λέγει, ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ δωρίζεται καὶ παραχωρεῖται ὄχι στοὺς τυχαίους, ἀλλὰ στοὺς διαστῆς, σ' αὐτοὺς πού προσέρχονται μὲ τὴν καρδιά τους· αὐτοὶ τὴν ἀρπάζουν καὶ παραχωρεῖται νὰ γίνῃ κτῆμα ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Πολὺ σωστὰ

νην εἰκότως λέγει, ὅτι καὶ τῆς δεσποτικῆς εὐεργεσίας ἐστὶ δῶρον, ἀλλ' οὐχὶ τοῖς ἀναπεπτωκόσι καὶ ῥαστώναις ἐαντοῖς ἐκδεδωκόσιν ἀξία ἐστὶν παρατεθῆναι, ἀλλ' ἐκείνους ἀπολαῦσαι δεῖ τοῦ δώρου, οἳ καὶ αὐτοὶ πολλὴν σπουδὴν καὶ πόνον καὶ ἀγῶνα
 5 κατεβάλλοντο τῆς τηλικαύτης δωρεᾶς ἀξιωθῆναι. Πλήν, εἰ καὶ μυρίους τις πόρους καὶ ἄφατον θίαν ἐπιδείξαιτο, ἀλλ' οὐδὲν ἦτον μένει τὸ δῶρον τὴν οἰκείαν φυλάττον ἀξίαν καὶ τῷ μεγέθει τῆς εὐεργεσίας κούφως φέρειν ἅπαντας τοὺς δεχομένους αὐτὸ παρασκευάζον καὶ δυναμούμενον. Πρὸ δὲ τῆς διδασκαλίας καὶ
 10 ἐπαγγελίας τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι πρὸ τῆς Ἰωάννου ἐπὶ τὸ βάπτισμα παρουσίας καὶ ἀναδείξεως αὐτοῦ ἐν τῷ Ἰσραὴλ οὕτω ἦν ἡ τῆς βασιλείας ἐπαγγελία πᾶσι σαφῆς καὶ λαμπρά, ἀλλ' αἱ ἐπαγγελίαι σωματικώτερα ἦσαν ἀγαθὰ, γῆς καὶ γένους πληθυσμὸς καὶ κράτος ἐχθρῶν καὶ τὰ τοιαῦτα.

15 Στίχ. 12-13. Ἀφ' οὗ δὲ Ἰωάννης τῷ βαπτίσματι ἐπέστη καὶ τὸν τῆς μετανοίας ἐκήρυξε λόγον καὶ τὸν κοινὸν ἐβαπτίσασατο Δεσπότην καὶ τὸ Πνεῦμα ἐμαρτύρησε τὸν τοῦ Πατρὸς γνήσιον καὶ ὁμοφυῆ παιῖδα καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης «ἤρξατο κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν», ἀπὸ τότε ἤρξατο ἐπιθυμία γίνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀπὸ τότε ἤρξατο ζητεῖσθαι καὶ
 20 θιάζεσθαι καὶ ἀρπάζεσθαι ὑπὸ τῶν διαστῶν. Εἰ γὰρ καὶ δῶρόν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν (τί γὰρ ἄν τις καὶ ἀντιδοίῃ ταύτης;), ἀλλ' οὐκ οὐ προῖκα δίδοται, οὐδὲ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς κρούουσιν, τοῖς αἰτοῦσιν, τοῖς ἐπιμένουσιν, τοῖς διαζομένοις, τούτοις δίδοται, τούτοις ἀρπάζεται. Ὡσπερ δὲ ὁ μετὰ πολλῆς καὶ ἀφάτου τῆς προθυμίας ἐπιζητῶν τι, ἐπειδὴν συγχωρηθῆ λαβεῖν τὸ ποθούμενον, ἀρπάζει αὐτό, οὕτω καὶ τοῖς ὑπὸ σφοδρᾶς καὶ ἀμέτρον τῆς ἐπιθυμίας οἷον ἀρπάσαι ζητοῦσιν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν δίδοται αὐτῇ καὶ ἀρπάζεται. Πρὶν ἢ δὲ Ἰωάννην ἄρξαι
 30 τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸν Δεσπότην ἄρξαι τοῦ κηρύγματος, οὐκ ἦν ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία τοῖς ἀνθρώποις οὕτως ἐπίδηλος, οὐδὲ οὕτως αὐτῆς ἐρασταὶ καὶ διασταὶ ἐχρημάτιζον, ἅτε μηδὲ περιφανῶς οὕτω καὶ συνεχῶς κηρυττομένης· οἳ γὰρ προφῆται καὶ ὁ νόμος, οἳ ἕως Ἰωάννου, ἦτοι τῆς ἀρχῆς τοῦ δεσποτικοῦ κηρύγματος,

λέγει ὅτι αὐτὴ βιάζεται καὶ ὅτι βιαστές ἄρπάζουν αὐτήν, γιατί εἶναι δῶρο τῆς δεσποτικῆς εὐεργεσίας, ἀλλὰ δὲν ἀξίζει νὰ παραδοθεῖ σ' αὐτοὺς ποὺ παραμένουν ἀδρανεῖς καὶ ἔχουν παραδοθεῖ στὴν ἀδιαφορία, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀπολαύσουν τὸ δῶρο ἐκεῖνοι ποὺ καὶ οἱ ἴδιοι κ. τέβαλαν πολλὴ προθυμία καὶ κόπο καὶ ἀγώνα γιὰ νὰ γίνουν ἀξιοὶ τῆς τόσο μεγάλης δωρεᾶς. Πλὴν ὅμως, καὶ ἂν ἀκόμη ἐπιδείξει κανεὶς ἀπειρους κόπους καὶ ἀπερίγραπτη βία, ἐξακολουθεῖ τὸ δῶρο νὰ διατηρεῖ τὴν ἀξία του, καὶ μὲ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας προετοιμάζει καὶ δυναμώνει αὐτοὺς ποὺ τὸ δέχονται νὰ τὸ δέχονται ἑλαφρά. Ὅμως πρὶν ἀπὸ τὴ διδασκαλία καὶ τὴν ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή προτοῦ ἐμφανισθεῖ στὸ βάπτισμα ὁ Ἰωάννης καὶ ἀναδειχθεῖ στὸν Ἰσραὴλ, δὲν ἦταν ἀκόμα ἡ ὑπόσχεση τῆς βασιλείας ξεκάθαρη καὶ ὀλοφάνερη σὲ ὅλους, ἀλλὰ οἱ ὑποσχέσεις ἦταν σωματικότερα ἀγαθὰ, μεγαλύτερη χώρα, πληθυσμὸς τοῦ ἔθνους, νίκες κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ τὰ ὅμοια.

Στίχ. 12-13. Ἀπὸ τότε ὅμως ποὺ ἄρχισε ὁ Ἰωάννης τὸ βάπτισμα, καὶ κήρυξε τὸν λόγο τῆς μετάνοιας, καὶ βάπτισε τὸν κοινὸ Δεσπότη, καὶ τὸ Πνεῦμα ἔδωσε τὴ μαρτυρία γιὰ τὸν γνήσιο καὶ ὁμοούσιο Υἱὸ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δεσπότης «ἄρχισε νὰ κηρύττει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹⁶, ἀπὸ τότε οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ ἐπιθυμοῦν τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀπὸ τότε ἄρχισαν νὰ τὴ ζητοῦν καὶ νὰ τὴ βιάζον καὶ νὰ τὴν ἄρπάζουν οἱ βιαστές. Γιατί, ἂν καὶ εἶναι δῶρο ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν (ποιοῦ ἀντίδωρο δηλαδή θὰ μπορούσε νὰ δοθεῖ γι' αὐτήν;), ἀλλ' ὅμως δὲν δίνεται δωρεάν, οὔτε στοὺς τυχαίους, ἀλλὰ σ' αὐτοὺς ποὺ χτυποῦν, σ' αὐτοὺς ποὺ ζητοῦν, σ' αὐτοὺς ποὺ ἐπιμένουν, σ' αὐτοὺς ποὺ τὴ βιάζον, σ' αὐτοὺς δίνεται ἀπὸ αὐτοὺς ἄρπάζεται. Ὅπως δηλαδή αὐτὸς ποὺ ζητεῖ ἵνα μὲ πολλὴ καὶ ἀνείπωτη προθυμία, ὅταν τοῦ παραχωρηθεῖ νὰ λάβει τὸ ποθούμενο, τὸ ἄρπάζει κυριολεκτικὰ, ἔτσι καὶ αὐτοὶ ποὺ μὲ σφοδρὴ καὶ ἀμέτρητη ἐπιθυμία ζητοῦν ν' ἄρπάξουν κατὰ κάποιον τρόπο τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, δίνεται σ' αὐτοὺς καὶ ἄρπάζεται ἀπὸ αὐτοὺς. Προτοῦ ὅμως ὁ Ἰωάννης ἀρχίσει τὸ βάπτισμα καὶ ὁ Κύριος ἀρχίσει τὸ κήρυγμα, δὲν ἦταν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν τόσο φανερὴ στοὺς ἀνθρώπους, οὔτε ὑπῆρχαν τόσο θερμοὶ ἐραστές καὶ βιαστές αὐτῆς, ἐπειδὴ οὔτε καὶ κηρυσσόταν αὐτὴ τόσο λαμπρὰ καὶ ἀκατάπαιστα. Γιατί οἱ ποφῆτες καὶ ὁ νόμος, αὐτοὶ δηλαδή ποὺ προφήτευσαν μέχρι τὴς ἡμέρας τοῦ Ἰωάννη, ἦτοι τὴν ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου, καὶ παιδαγωγῆσαν τὸ λαὸ

προφητεύσαντες καὶ τὸν ὑπ' αὐτοὺς λαὸν παιδαγωγήσαντες, οὐ βασιλείαν μᾶλλον ἐπήγγελλον οὐρανῶν, ἀλλὰ «γῆν ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα» καὶ γῆς ἀγαθὰ καὶ εὐτεκνίαν καὶ πολεμίων κράτος τοῖς κατορθοῦσιν ὡσπερ μάχαιράν τε κατεσθίουσαν τοῖς ἀπειθοῦσιν
5 καὶ αἰχμαλωσίαν καὶ ὑπερόριον παροικίαν καὶ τὰ ὅμοια.

— Βιαστὴν εἶπε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ «διαστάς ἀρπάξειν αὐτήν» καὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου ἡ τοιαύτη γέγονεν ἀρπαγὴ οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς καταφρονήσασιν πλούτου καὶ περιφανείας καὶ γονέων ἅμα καὶ παιδῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου.
10 Πρὸ δὲ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς τοῦ Ἰωάννου παρουσίας οὐπω ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐπαγγελλομένη φανερωῶς, ἀλλ' ἐπαγγελίαι ἦσαν σαρκικαί, τοῦτ' ἔστι γένους πληθυσμὸς καὶ κατ' ἐχθρῶν κράτος καὶ τὰ παραπλήσια. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Ἰωάννης ἐπέστη τῷ βαπτίσματι καὶ τὸν ἡμέτερον Δεσπότην ἐβάπτισε καὶ τὸ
15 Πνεῦμα ἐμαρτύρησε τὸν μονογενῆ τοῦ Πατρὸς Υἱὸν καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς «κηρύσσειν ἤρξατο τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν», ἀπὸ τότε γέγονεν τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθυμητὴ καὶ διαστὴ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Στίχ. 19-20. Ἔδει τὰς πόλεις ὀνειδίζειν, ὅτε ἐδικαιώθη ἡ σοφία πάντα ἐκτελέσασα τὰ τῆς σωτηρίας αὐτῶν αἷτια. Ἐπεὶ δὲ πάντα ποιήσας οὐκ ἔπεισεν, ἑτέραν τρέπεται ὁδὸν καὶ ταλανίζει αὐτούς, μὴ πως κἂν διὰ τοῦ ταλανισμοῦ ἐλκύσῃ πρὸς σωτηρίαν αὐτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

25 Στίχ. 3-4. Ὁ Δαβὶδ δίκαιος ἦν ὅτε τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε, καὶ οἱ ἱερεῖς δὲ δικαιοτάτοι οἱ δεδωκότες αὐτῷ τοὺς ἄρτους, καίπερ οὐκ ἦν δίκαιον ἐσθίειν ἀπ' ἐκείνων τῶν ἄρτων τινά, εἰ μὴ τοὺς ἱερεῖς μόνους. Οὗτος δὲ λαθῶν οὐ μόνον ἔφαγεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ ἔδωκε. Τοῦτο δὲ πολλῶ μείζον ἦν, ἢ
30 ὅπερ ἐνεκάλουν τοῖς ἀποστόλοις οἱ Ἰουδαῖοι.

Στίχ. 28. Ἐπειδὴ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας, ἥτοι τῆς δευτέρας παρουσίας, καταλαβούσης, ἥ τε ἀμοιβὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ τιμωρία καὶ ἡ κόλασις τῶν φαύλως πολιτευσαμένων ἐπιτελεῖται, εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὴν ἀντιμισθίαν τῶν ἐκάστω πεπραγμένων

πού είχαν στήν ἔξουσία τους, δὲν ὑπόσχονταν βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ μᾶλλον «γῆ, ὅπου ἔρρεε μέλι καὶ γάλα»¹⁷ καὶ ἀγαθὰ τῆς γῆς καὶ πολλὰ καὶ καλὰ παιδιά καὶ νίκη κατὰ τῶν ἐχθρῶν πού τὴν κατόρθωναν σὰν μὲ ξίφος πού θέριζε τοὺς ἀνυπάρχουσους, καὶ αἰχμαλωσία καὶ κατοίκηση σὲ μακρυνὰ μέρη καὶ τὰ ὅμοια.

— Εἶπε ὅτι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἶναι βιασὴ καὶ ὅτι «βιαστὲς ἀρπάζουν αὐτήν», καὶ ἀπὸ τίς ἡμέρες τοῦ Ἰωάννη ἡ ἀρπαγὴ αὐτὴ ἐγίνε ὄχι ἀπὸ ὁποιοσδήποτε, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκείνους πού περιφρόνησαν τὸν πλοῦτο καὶ τὴ λαμπρότητα, τοὺς γονεῖς καὶ μαζί καὶ τὰ παιδιά καὶ τὸν ἴδιο τὸν θάνατο. Πρὶν ὅμως ἀπὸ τὴ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν παρουσία τοῦ Ἰωάννη δὲν δινόταν φανερὴ ὑπόσχεση γιὰ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ οἱ ὑποσχέσεις ἦταν ὑλικές, δηλαδή πληθυσμὸς τοῦ ἔθνους, νίκες κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ τὰ παρόμοια. Ἀπὸ τότε ὅμως πού ὁ Ἰωάννης ἀρχισε τὸ βάπτισμα καὶ βάπτισε τὸν Κύριο καὶ τὸ Πνεῦμα ἔδωσε μαρτυρία γιὰ τὸν μονογενῆ Υἱὸ τοῦ Πατέρα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς «ἀρχισε νὰ κηρύττει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹⁸, ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐγίνε ἐπιθυμητὴ καὶ βιασὴ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Στίχ. 19-20. Ἐπρεπε νὰ κατηγορήσει τίς πόλεις, ὅταν πιά δικαιώθηκε ἡ σοφία ἐκτελώντας ὅλες τίς αἰτίες τῆς σωτηρίας τους. Ἐπειδὴ ὅμως κάνοντας τὰ πάντα δὲν τοὺς ἔπεισε, ἀκολουθεῖ ἄλλο δρόμο καὶ τοὺς ταλανίζει, μήπως ἔστω καὶ μὲ τὸν ταλανισμό τοὺς ἐλκύσει στὴ σωτηρία.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 12ο.

Στίχ. 3-4. Ὁ Δαβὶδ ἦταν δικαιολογημένος ὅταν ἔφαγε τοὺς ἄρτους τῆς πρόθεσης καὶ ἀκόμα πιὸ δικαιολογημένοι οἱ ἱερεῖς πού τοῦ ἔδωσαν τοὺς ἄρτους, μολονότι δὲν ἦταν σωστὸ νὰ τρώει κάποιος ἀπὸ τοὺς ἄρτους ἐκείνους, παρὰ μόνον οἱ ἱερεῖς. Αὐτὸς ὅμως παίρνοντάς τους, ὄχι μόνον ἔφαγε αὐτός, ἀλλ' ἔδωσε καὶ στοὺς συντρόφους του. Αὐτὸ ἦταν πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο κατηγοροῦσαν τοὺς ἀποστόλους οἱ Ἰουδαῖοι.

Στίχ. 28. Ἐπειδὴ ὅταν θὰ ἔρθει ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἡ δευτέρα παρουσία, θὰ ἐπιτελεσθεῖ καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἡ τιμωρία καὶ ὁ κολασμὸς ἐκείνων πού ἔζησαν μὲ φαυλότητα, φυλάγοντας ὁ Θεὸς γιὰ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο τὴν ἀνταμοιβὴν γιὰ τίς πράξεις καθενός, δείχνοντας

18. Ματθ. 4, 17.

ταμιευομένου τοῦ Θεοῦ, δεικνὺς τὸ ἄτοπον αὐτῶν καὶ σφοδρὸν τῆς ἁμαρτίας φησὶν· «ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», ἀντὶ τοῦ· ὅσον ἐπὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀπονοίας ὑμῶν καὶ μανίας προεκκαλεῖσθε προφθάσαι καὶ διάξεσθε τὸν τῆς τιμωρίας καὶ 5 κολάσεως καιρὸν, ὃς κατὰ τὴν δευτέραν ἀφώρισται παρουσίαν. Διὸ καὶ ἀποτόμως ἀποφαινόμενός φησιν· «Ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», ἥτοι ὁ τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως καιρὸς· πῶς γὰρ οὐκ ἂν αὐτοὶ <τοῦ> ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν τιμωρίαν καὶ πρὸ καιροῦ ἐκκαλεῖσθαι εἶεν αἴτιοι, οἳ γε τοῦ Δεσπότη 10 θαυματουργοῦντος καὶ τὰς νόσους ἰωμένου καὶ τοὺς δαιμονῶντας καθαίροντος καὶ τοὺς δαίμονας ἀπελαύνοντος ἐτόλμησαν εἰπεῖν, ὅτι «Ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια»; πόσης γὰρ οὐ γέμει τοῦτο θεομαχίας, πόσης ἀπονοίας, πόσης δυσσεβείας καὶ παροινίας; Ὑβρίζον τὸ Πνεῦμα, ᾧ ἐξέβαλλεν τὰ 15 δαιμόνια, καὶ ἠλίκην ὕδριν· εὐεργέτην τῶν ἀνθρώπων τὸν φθορέα καὶ λυμεῶνα τὸν Βεελζεβούλ εἰσήγον. Αὐτὸν καθ' ἑαυτοῦ μάχεσθαι τὸν Σατανᾶν ἐφαντασιοῦντο, οὕτως ἦσαν τῷ φθόνῳ καὶ τῇ βασκανίᾳ μεμνηνότες καὶ θεβακχενυμένοι καὶ μηδὲν ὦν λέγουσιν πλὴν τοῦ βλασφημεῖν ἐπιστάμενοι. — Ἀποτόμως λέγει, 20 ὅτι «Ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», τοῦτ' ἔστιν ὅσον οὐπω λήψεσθε τὴν τῶν ἡμαρτημένων ὑμῖν ἀνταπόδοσιν.

Στίχ. 29. «Σκευή αὐτοῦ», τοῦτ' ἔστιν τοῦ διαδόλου, τοὺς δαίμονας λέγει. Διαρπάζονται δὲ οὗτοι, ἐπειδὴν ἀπελαύνονται καὶ διώκονται τῶν ἀνθρώπων, οὓς κακοῦν καὶ κολάζειν διὰ παντός 25 πεποίηνται σπούδασμα. Τοῦ γοῦν σπουδάσματος αὐτῶν εἰς κενὸν διαλυομένου, δηλονότι καὶ τὰ τῆς ἐξουσίας καὶ τυραννίδος τοῦ διαδόλου ἀσθενῆ καὶ σαθρὰ ἀπελέγχεται, ἃ οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ διὰ τῆς οἰκειᾶς ἐπιδημίας ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐπ' ἐλέῳ καὶ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων δήσας αὐτὸν καὶ καθελὼν τῆς ἰσχύος καὶ τοὺς 30 αὐτοῦ συνεργοὺς καὶ συναποστάτας εἰς διαρπαγὴν καὶ ἐξουθένημα κατειργάσατο. — Σκευή ἐνταῦθα τοὺς δαίμονας λέγει, οὓς ὁ Σωτὴρ ἀπελαύνων καὶ διώκων ἐκ τῶν κατεχομένων ὑπ' αὐτῶν ἀρπάξει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ ὁ Σωτὴρ πρὸς ἡμᾶς παραγέγονεν ἐπὶ σωτηρία ἡμῶν τὴν ἰσχὴν αὐτῶν καθελῶν.

τὸν παραλογισμό αὐτῶν καὶ τὴ σφοδρότητα τῆς ἁμαρτίας τους, λέγει· «ἔφτασε σ' ἑσᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», ἀντὶ νὰ πεῖ· ὅσο μὲ τὴν ὑπερβολὴ τῆς ἀνοησίας καὶ τῆς παραφροσύνης σας καλοῦσατε ἀπὸ πρὶν νὰ ἔρθει αὐτὴ γρήγορα καὶ ἐκβιάζατε τὸν καιρὸ τῆς τιμωρίας καὶ τῆς κόλασης, ὁ ὁποῖος ἔχει ὀρισθεῖ γιὰ τὴ δευτέρα παρουσία. Γι' αὐτὸ καὶ διατυπώνοντας μὲ τρόπο αὐστηρὸ τὴ γνώμη του λέγει· «ἄρα ἔφτασε σ' ἑσᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», δηλαδή ὁ καιρὸς τῆς κρίσης καὶ τῆς ἀνταπόδοσης. Πῶς δηλαδή αὐτοὶ δὲν ἦταν αἵτιοι ποὺ καλοῦσαν ἐπάνω τους πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τὴν τιμωρία, αὐτοὶ ποὺ ὅταν ὁ Κύριος θαυματουργοῦσε καὶ θεράπευε τὶς ἀσθένειες καὶ ἐλευθέρωνε τοὺς δαιμονισμένους καὶ ἔδιωχνε τὰ δαιμόνια, τόλμησαν νὰ ποῦν ὅτι «στὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντα τῶν δαιμονίων διώχνει τὰ δαιμόνια»¹⁹; Πόση δηλαδή θεομαχία δὲν περιέχει ὁ λόγος αὐτός, πόση ἀνοησία, πόση ἀσέβεια καὶ παραλογισμὸς; Ἔβριζαν τὸ Πνεῦμα, μὲ τὴ δύναμη τοῦ ὁποῖου ἔβγαζε τὰ δαιμόνια, καὶ μάλιστα μὲ μὴ τόσο μεγάλη ὕβρη, γιὰτὶ παρουσίαζαν εὐεργέτη τῶν ἀνθρώπων τὸν Βεελζεβούλ, τὸ διαφθορέα καὶ καταστροφέα αὐτῶν. Φαντάζονταν ὅτι πολεμοῦσαν τὸν ἴδιο τὸν Σατανᾶ· τόσο μεγάλη μανία καὶ τρέλλα τοὺς εἶχε κυριεύσει ἀπὸ τὸ φθόνον καὶ τὴ ζήλεια τους καὶ τίποτε ἀπὸ ὅσα λέγανε δὲν γνώριζαν, παρὰ μόνον νὰ βλασφημοῦν. — Μὲ αὐστηρότητα λέγει, «ἔφτασε σ' ἑσᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», δηλαδή ὅπου νᾶναι θὰ λάβετε τὴν ἀνταπόδοση γιὰ τ' ἁμαρτήματά σας.

Στίχ. 29. «Ἔθρονα αὐτοῦ», δηλαδή τοῦ διαβόλου, ὀνομάζει τοὺς δαίμονες. Διαρπάζονται βέβαια αὐτοί, ὅταν ἀπομακρύνονται καὶ διώχονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ φροντίδα τους εἶχαν τὸ νὰ τοὺς κακοποιοῦν καὶ νὰ τοὺς βασανίζουν συνεχῶς. Ὅταν λοιπὸν ἡ προσπάθειά τους διαλύεται στὸ κενό, τότε καὶ οἱ ἐνέργειες τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τυραννίας τοῦ διαβόλου ἀποδεικνύονται ἀδύναμες καὶ σαθρές, πράγματα ποὺ δὲν θὰ γίνονταν, ἂν ὁ Χριστὸς μὲ τὸν ἐρχομὸ του στὸν κόσμον ἀπὸ ἀγάπη καὶ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων δὲν τὸν ἔδενε καὶ συντριβοντας τὴ δύναμή του καὶ τοὺς συνεργάτες καὶ συναποστάτες του, δὲν τὸν ἔκανε ἀντικείμενο διαρπαγῆς καὶ ἐξευτελισμοῦ. — Σκευὴ ἐδῶ ὀνομάζει τοὺς δαίμονες, τοὺς ὁποῖους ὁ Σωτὴρας μας ἀρπάζει καὶ ἀπομακρύνει καὶ διώχνει ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν αἰχμαλωτίσει. Αὐτὸ βέβαια δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνει, ἂν δὲν ἐρχόταν σ' ἐμᾶς ὁ Σωτὴρας γιὰ τὴ σωτηρία μας, γκρεμίζοντας τὴ δύναμή τους.

Στίχ. 43-45. «Όταν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ
 ἀνθρώπου» ἐπισυνάψας τοῖς προειρημένοις ἐπὶ κατακρίσει τῆς
 διαπιστοῦσης γενεᾶς. Τὸ «Όταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα» καὶ
 ἐξῆς τοῦτο δηλοῦ μὴ νομίσητε, φησίν, ὅτι εἰς μάτην ὑμῖν ἠπείλη-
 5 ται ταῦτα. Διὰ τῆς μὲν εὐεργετικῆς μου δυνάμεως ἀπηλαύσατε
 νοσημάτων καὶ δαιμόνων ἀπαλλαγέντες, τῆς δὲ κολαστικῆς καὶ
 τιμωρητικῆς οὐπω πείραν εἰλήφατε, μᾶλλον δὲ δι' ὧν τῆς εὐεργε-
 σίας ἀφθόνως ἀπηλαύσατε, δι' ἐκείνων ἐχρῆν τὴν τιμωρίαν σφο-
 δροτέραν, ἂν ἀγνωμονῆτε, καὶ ἀναμφίβολον ἀπεκδέχεσθαι.
 10 ὥσπερ γάρ, ἐπειδὴν ὁ δαίμονος ἀπαλλαγείς ἀναπέση καὶ κατα-
 μαλακισθῆ καὶ ῥαθύμως θιοτεύῃ μὴ μνημονεύων τοῦ πάθους καὶ
 ἀσφαλιζόμενος ἑαυτὸν καὶ εὐχαριστῶν δι' ἔργων τῷ εὐεργέτῃ,
 ὥσπερ οὖν ἐκεῖνος δι' ὧν ἔπραξεν παρηρησίαν μᾶλλον τοῖς ἀκα-
 θάρτοις πνεύμασιν ἐδωρήσατο καὶ αἰχμάλωτον ἑαυτὸν ὅλον τοῖς
 15 ἐχθροῖς ἐνεχείρισεν, οὕτω καὶ ὑμεῖς, μυρίων ἀπολαύσαντες ἀγα-
 θῶν καὶ ἀφάτων ἀπαλλαγέντες κακῶν καὶ νῦν καὶ πάλαι, ἐὰν μὴ
 μεταγνῶτε καὶ διορθώσησθε καὶ ὑπὲρ τῶν εὐεργεσιῶν εὐχαρι-
 στοῦντες μὴ διαλιμπάνητε, πολλαπλάσια ἑαυτοῖς καὶ πολλῶ φρι-
 κωδέστερα τὰ κακὰ ἐπισπάσεσθε. οὕτω γάρ φησιν ἔσται τῇ γενεᾷ
 20 ταύτῃ, ὥσπερ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ τῷ ἀπαλλαγέντι μὲν τοῦ ἀκα-
 θάρτου πνεύματος, οἰκεία δὲ θίου ἀμελεία καὶ ἀχαριστία γνώμης
 εἰς ἑαυτὸν πάλιν πικρότερον καὶ μετὰ πλειόνων ἐπισπασαμένῳ
 καὶ ἐφελκύσαντι.

Στίχ. 46-50. Ὁ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τῶν ἄλλων ἀπάντων
 25 προτιθένας διδάσκων καὶ μήτε πατέρα μήτε μητέρα μήτε ἀδελ-
 φὸν ἐπίπροσθε ταύτης εἶναι κελεύων, μήτε δὲ αὐτὸν συμπάντα
 τὸν κόσμον, νῦν διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν εἰς ἡμετέραν διδασκαλίαν
 τοῦτο αὐτὸ ἐνδείκνυται καὶ ποιεῖ. ἐπεὶ γάρ διδάσκοντος αὐτοῦ
 τοὺς ὄχλους καὶ τὴν ψυχικὴν αὐτῶν ὠφέλειαν πραγματευομένου
 30 ἐπέστη ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ μετακαλουμένη πρὸς ἑαυτήν, καὶ
 οὐκ ἐπεστράφη οὐδὲ ὑπήκουσεν οὐδὲ καταλιπὼν τὴν διδασκαλί-
 αν προουτίμησεν τὴν μητέρα τῆς τῶν πολλῶν σωτηρίας, διδά-
 σκων ἐντεῦθεν ὡς ἐπειδὴν τινι σωτηρία ψυχικῇ πραγματεύηται,
 ἐπιμελῶς ταύτην προσήκει καὶ ἀπερισπάστως ἐπιτελεῖν, μὴ κα-

Στίχ. 43-45. «Ὅταν τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα βγῆ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο»· τὸ συνδέει αὐτὸ μὲ τὰ προηγούμενα πρὸς κατάκριση τῆς ἄπιστης γενεᾶς. Ὁ λόγος, «ὅταν τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα» καὶ τὰ ἔξῃς δηλώνει τοῦτο· μὴ νομίσετε, λέγει, ὅτι αὐτὲς οἱ ἀπειλὲς γίνονται ἄσκοπα πρὸς ἑσᾶς. Μὲ τὴν εὐεργετική μου βέβαια δύναμη ἀπολαύσατε τὴν ἀπαλλαγὴν σας ἀπὸ τὰ νοσήματα καὶ τοὺς δαίμονες, δὲν γνωρίσατε ὅμως ἀκόμα τὴν κολαστική καὶ τιμωρητική δύναμή μου, ἢ μᾶλλον μὲ ἐκείνα μὲ τὰ ὅποια ἀπολαύσατε μὲ ἀφθονία τὴν εὐεργεσία μου, μὲ αὐτὰ ἀκριβῶς ἔπρεπε νὰ περιμένετε σφροδρότερη καὶ ἀναμφίδολη καὶ τὴν τιμωρία σὲ περίπτωση πού δείξετε ἀγνωμοσύνη. Ὅπως δηλαδή κάποιος πού ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὸν δαίμονα, ἂν δείξει ἀδιαφορία καὶ παραδοθεῖ στὴ μαλθακότητα καὶ ζεῖ μὲ ραθυμία, χωρὶς νὰ φέρει στὴ μνήμη του τὸ πάθος του καὶ νὰ ἀσφαλίζει τὸν ἑαυτό του, εὐχαριστώντας μὲ τὰ ἔργα του τὸν εὐεργέτη, ὅπως λοιπὸν ἐκεῖνος μὲ ὅσα ἔπραξε δώρησε μᾶλλον στὰ ἀκάθαρτα πνεύματα θάρρος καὶ παρέδωσε στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν αἰχμάλωτο ὁλόκληρο τὸν ἑαυτό του, ἔτσι κι ἑσεῖς, ἀφοῦ ἀπολαύσατε μύρια ἀγαθὰ καὶ ἀπαλλαχθήκατε ἀπὸ ἀνείπωτα δεινὰ καὶ τώρα καὶ παλαιὰ, ἂν δὲν ἀλλάξετε γνώμη καὶ δὲν διορθωθεῖτε, χωρὶς νὰ παύετε νὰ εὐχαριστεῖτε τὸν Θεὸ γιὰ τὶς εὐεργεσίες του πρὸς ἑσᾶς, θὰ ἐπισύρετε ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ σας πολλαπλάσια καὶ πιὸ φρικτὰ τὰ δεινὰ ἀπὸ τὰ τωρινὰ. Γιατὶ αὐτὸ θὰ συμβεῖ σ' αὐτὴ τὴ γενεά, αὐτὸ πού συνέβη στὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνο πού ἀπαλλάχθηκε βέβαια ἀπὸ τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα, ἀλλὰ μὲ τὴν παραμέληση τοῦ βίου του καὶ τὴν ἀγνωμοσύνη του ἐπέσπασε πάλι καὶ ἐπέσυρε ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ αὐτοὺς πιὸ σκληροὺς καὶ πολὺ περισσότερους.

Στίχ. 46-50. Αὐτὸς πού διδάσκει νὰ προτάσεται ὅλων τῶν ἄλλων ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς καὶ διατάζει νὰ μὴ τοποθετεῖται πάνω ἀπὸ αὐτὴν οὔτε πατέρας οὔτε μητέρα οὔτε ἀδελφός, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁλόκληρος ὁ κόσμος, τώρα μὲ τὰ ἴδια του τὰ ἔργα τὸ δείχνει καὶ τὸ πράττει αὐτὸ πρὸς δική μας διδασκαλία. Ὅταν δηλαδή, ἐνῶ δίδασκε τὸν κόσμο καὶ μιλοῦσε γιὰ τὴν ψυχική τους ὠφέλεια, ἔφθασε ἡ μητέρα του καὶ οἱ ἀδελφοί του καὶ τὸν κάλεσε κοντά της, καὶ αὐτὸς δὲν γύρισε σ' αὐτὴν οὔτε ὑπάκουσε, οὔτε καὶ ἄφησε τὴ διδασκαλία του προτιμώντας τὴ μητέρα του ἀπὸ τὴ σωτηρία τῶν πολλῶν, διδάσκει μὲ αὐτὸ πὼς ὅταν κάποιος ἐργάζεται γιὰ τὴν ψυχική σωτηρία κάποιου, πρέπει αὐτὴν νὰ τὴν ἐπιτελεῖ μὲ ἐπιμέλεια καὶ ἀπερίσπαστα, καὶ νὰ μὴν διασπᾶται σὲ ἄλλες φροντίδες, οὔτε ἂν εἶναι

ταμεριζόμενον πρὸς ἑτέρας φροντίδας μηδ' ἂν μήτηρ ἢ τις ἄλλος τοῦ ἐγγυτάτῳ γένους ἢ ὁ πρὸς ἑαυτὸν ἐκεῖθεν μεθέλκων καὶ μετακαλούμενος. — Διδάξας ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ διὰ λόγου προτιθέναι τὴν εὐσέβειαν, ἣτις ἐστὶν ἀρχὴ πασῶν ἀρετῶν, καὶ μήτε πατέρα 5 μήτε μητέρα προτιμᾶν αὐτῆς, νῦν διὰ τῶν ἔργων ἐπιβεβαιοῖ, ἅπερ ἐφθέγγετο· ἐπεὶ γὰρ ὅτε τοὺς ὄχλους ἐπιμελῶς ἐδίδασκε, τότε ἐπέστησαν ἢ τε μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοί, οὐχ ὑπήκουσεν, οὐ καταφρονῶν τῆς μητρὸς, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀμελεῖν δόξη τῶν διδασκομένων καὶ περικόψη τὴν διδασκαλίαν, καὶ οὐ προτετίμηκε τὴν 10 μητέρα τῆς τῶν πολλῶν ὠφελείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Στίχ. 3-7. Τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ οἱ μὲν ἤκουσαν ἀμελῶς ὡς οἱ παρὰ τὴν ὁδόν, οἱ δὲ ἐπιμελῶς μὲν, οὐ βεβαίως δέ, ὡς οἱ παρὰ τὴν πέτραν, οἱ δὲ ἐπιμελῶς μὲν καὶ βεβαίως, ἔχον- 15 τες δὲ ἐπισπορὰν ἀκανθῶν καὶ ζιζανίων ὕστερον τούτοις ἐναπεπνίγησαν. Διαφέρουσι δὲ οὗτοι, ὅτι οἱ μὲν καθεύδοντες ἐδέξαντο τὴν ἐπισπορὰν, οἱ δὲ καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ καλοῦ σπέρματος καὶ τὰ τῶν παραφυάδων ἐν ἑαυτοῖς μοσχεύοντες εἶχον· ἄλλοι δὲ ἐπιμελῶς τε ἤκουσαν καὶ βεβαίως ὅσον εἰς γνῶ- 20 σιν ἐδέξαντο, καὶ οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον ἐπισπορὰν ζιζανίων παρεδέξαντο, βίον δὲ τοῦ κηρύγματος ἀνάξιον ἐπεδείξαντο, οὓς καὶ σαπροὺς ὀνομάζει, ὡς ἐναποσήποντας τῶν ἡδονῶν τῷ βορβόρῳ. Οὗτοι μὲν πάντες ἀποκηρύττονται τῆς βασιλείας καὶ πρὸς τούτοις οἱ μηδ' ἀκοῦσαι ἀνασχόμενοι, ἀλλὰ καὶ κα- 25 ταγελῶντες τῆς διδασκαλίας, οἱ δὲ καὶ κατεξανιστάμενοι, ὅποιοι οἱ πεπωρωμένοι τῶν Ἰουδαίων ἐτύγγανον, καὶ τοῦτο οἱ γραμματεῖς καὶ τὴν ἱερωσύνην ὑποδυόμενοι. Δ' (τέσσαρες) οὖν αἱ τῆς ἀπωλείας ὁδοί· διὸ καὶ "πλατεῖά" ἐστὶν "καὶ εὐρύχωρος". — Τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ οἱ μὲν ἤκουσαν ἀμελῶς οὐ- 30 τοί εἰσιν οἱ παρὰ τὴν ὁδὸν κείμενοι· οἱ δὲ ἐπιμελῶς μὲν, οὐ βεβαίως δέ, ὅσοι παρὰ τὴν πέτραν· οἱ δὲ ἐπιμελῶς μὲν καὶ βεβαίως, ἔχοντες δὲ ἐπισπορὰν ἀκανθῶν καὶ ζιζανίων, οἵτινες καὶ ἀπεπνίγησαν ταῖς βιωτικαῖς φροντίσιν.

μητέρα ἢ εἶναι κάποιος ἄλλος ἀπὸ τοὺς στενότερους συγγενεῖς πού τὸν καλεῖ καὶ θέλει νὰ τὸν ἀποσπάσει ἀπὸ τὸ ἔργο του πρὸς τὸν ἑαυτό του. — Ἀφοῦ μᾶς δίδαξε ὁ Σωτὴρας μὲ τὸ λόγο του νὰ προτάσσομε τὴν εὐσέβεια, πού εἶναι ἀρχὴ ὅλων τῶν ἀρετῶν, καὶ νὰ μὴ προτιμᾶμε ὄντ' αὐτῆς οὔτε πατέρα οὔτε μητέρα, τώρα ἐπιβεβαιώνει καὶ μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ πού εἶπε. Γιατὶ τὴν ὥρα ἀκριβῶς πού δίδασκε τὰ πλήθη μ' ἐπιμέλεια, τότε ἔφτασαν ἢ μητέρα καὶ ὁ ἀδελφός του, καὶ δὲν ὑπάκουσε, ὄχι γιατί καταφρονοῦσε τὴ μητέρα του, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ ὅτι ἀμελεῖ γιὰ τοὺς διδασκομένους καὶ περικόψει τὴ διδασκαλία, δὲν προτίμησε τὴ μητέρα του ἀπὸ τὴν ὠφέλεια τῶν πολλῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13ο.

Στίχ. 3-7. Τὶς ἐντολὲς τοῦ Χριστοῦ ἄλλοι τὶς ἄκουσαν μὲ ἀδιαφορία, ὅπως οἱ σπόροι πού ἔπεσαν στὸ δρόμο, ἄλλοι μὲ προσοχὴ βέβαια, ὄχι ὅμως μὲ σταθερότητα, ὅπως οἱ σπόροι πού ἔπεσαν πάνω στὸ πετρῶδες ἔδαφος, καὶ ἄλλοι μὲ προσοχὴ βέβαια καὶ σταθερότητα, ἐπειδὴ ὅμως φύτρωσαν μετὰ τὴ σπορὰ ἀγκάθια καὶ ζιζάνια, ἀργότερα πνίγηκαν μέσα σ' αὐτά. Αὐτοὶ βέβαια διαφέρουν ὡς πρὸς τὸ ἔξῃς· οἱ πρῶτοι δέχθησαν τὴ σπορὰ ὄντας κοιμισμένοι, οἱ ἄλλοι καὶ στὸν καιρὸ τῆς καλῆς σπορᾶς εἶχαν καὶ τὴ βλάστηση ἄλλων φυτῶν, ἄλλοι πάλι ἄκουσαν τὸν λόγο προσεκτικὰ καὶ σταθερὰ, τόσο ὅμως, ὅσο νὰ ἀποκτήσουν τὴ γνώση αὐτῶν πού ἄκουσαν, καὶ οὔτε πρωτύτερα οὔτε ἔπειτα δέχθησαν σπορὰ ζιζανίων, ὅμως ἔδειξαν ζωὴ ἀνάξια τοῦ κηρύγματος, τοὺς ὁποίους καὶ ὀνομάζει σάπιους, ἐπειδὴ σαπίζουν μέσα στὸ βουρκο τῶν ἡδονῶν. Ὅλοι αὐτοὶ βέβαια ἀποκλείονται ἀπὸ τὴ βασιλεία καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς ὅσοι δὲν δέχονται οὔτε ν' ἀκούσουν, ἀλλὰ περιγελοῦν ἐπὶ πλέον τὴ διδασκαλία, ἐνῶ ἄλλοι καὶ ἐξεγείρονται ἐναντίον της, ὅπως ἦταν οἱ πωρωμένοι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ μάλιστα οἱ Γραμματεῖς καὶ ἐκεῖνοι πού ὑποδύονταν τὴν ἱερωσύνη. Τέσσερις λοιπὸν εἶναι οἱ δρόμοι τῆς ἀπώλειας γι' αὐτὸ καὶ εἶναι αὐτὴ πλατεῖα καὶ εὐρύχωρη. — Τὶς ἐντολὲς τοῦ Χριστοῦ ἄλλοι τὶς ἄκουσαν μὲ ἀδιαφορία· αὐτοὶ εἶναι σὰν τοὺς σπόρους πού ἔπεσαν στὸ δρόμο· ἄλλοι τὶς ἄκουσαν μὲ προσοχή, ὄχι ὅμως μὲ σταθερότητα, ὅσοι ἔπεσαν, ὅπως οἱ σπόροι, πάνω στὸ πετρῶδες ἔδαφος· ἄλλοι πάλι τὶς ἄκουσαν μὲ προσοχὴ καὶ σταθερότητα, ἐπειδὴ ὅμως φύτρωσαν ἀνάμεσά τους ἀγκάθια καὶ ζιζάνια, πνίγηκαν αὐτοὶ μέσα στὶς βιωτικὰς φροντίδες.

Στίχ. 4-9. Τίς ἐστὶν ὁ σπείρων; Αὐτὸς ὁ Χριστός. Πόθεν ἐξῆλθεν; Τῆς κρυφίας αὐτοῦ καὶ ἀθεάτου καταλήψεως. Πῶς ἐξελθὼν ἐκεῖθεν; Τῇ περιβολῇ καὶ οἰκειώσει τῆς σαρκός, ἐν ἣ ἔγνωσται καὶ κατείληπται ὅσον ἀνθρώπῳ γινῶναι καὶ καταλαβεῖν δυνατόν.

5 Ἴνα τί γένηται; Ἴνα τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον κατασπείρῃ τῇ οἰκουμένη καὶ σώσῃ τὸ οἰκεῖον πλάσμα ἔργοις ἀγαθοῖς εἰς ἐπίγνωσιν ἀναγόμενον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ οἰκείου Πατρὸς καὶ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ἰσοσθενοῦς Πνεύματος. Τέσσαρες οὖν εἰσι τάξεις τῶν τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν καὶ τὰς ἐντολάς μὴ συντηρούν-

10 των, ὡς καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τοὺς καθ' ἐκάστην τάξιν ὑποφαινομένους παρεδήλωσεν· τούτων γὰρ οἱ μὲν ἀμελεία καὶ ῥαθυμία παντελεῖ καὶ οἰκεία μοχθηρία προαιρέσεως οὐδὲν ὧν ἐδέξαντο συνετήρησαν, ἀλλὰ πάντων ἐζημιώθησαν, οἱ δὲ παρακατέσχον μὲν μηδενὸς ἐνοχλοῦντος, ἐνοχλησάντων δὲ πειρασμῶν καὶ αὐτοῖ

15 τὸ τέως κατασχεθὲν ἀπεώσαντο, μείναντες τῆς διδασκαλίας ὥσπερ οἱ πρότερον ἔρημοι· τρίτοι, οἵτινες τὸν μὲν σπόρον οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς, ἀλλ' ἐν βάθει ὑποδέχονται, διὰ δὲ τὸ καὶ πρὸς ἕτερα μὴ προσήκοντα τὴν σπουδὴν μερίσαι καὶ ἀκάνθας ἀναφῦναι τῷ καλῷ σπέρματι παρεσκευάσαν· ἄκανθαν γὰρ τὸ τῆς ἁμαρτίας κέν-

20 τρον ἔθος τῇ Γραφῇ ὀνομάζειν. Διὰ ταύτας οὖν τὰς ἀκάνθας οἱ ὑπεδέξαντο σπέρμα καλὸν ζημιοῦνται, ὧν εἰ μὴ ταχεῖα δι' ἐπιμελείας ἢ ἐκκοπῆ γίνηται, ἀνάγκη ταύταις ὅλον ἐναποπνιγῆναι καὶ ἀφανισθῆναι τὸ σπέρμα.

Στίχ. 11-12. «Ὑμῖν δέδοται»· Τίσιν; Τοῖς παρασκευάσασιν

25 ἑαυτοὺς διὰ τῆς ὑπακοῆς καὶ προσοχῆς ἀξίους τοῦ δωρήματος. «Ἐκεῖνοις δὲ οὐ δέδοται». Τίσιν; Τοῖς μὴ προαιρουμένοις λαβεῖν, ἀλλ' ἀναξίους τῆς δωρεᾶς διὰ τῆς ἐθελοκάκου αὐτῶν γνώμης καὶ πωρώσεως ἑαυτοὺς ἀποφήνασιν· ὅστις γὰρ ἔχει προαίρεσιν καὶ σπουδὴν, τούτῳ καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθήσεται οὐ κα-

30 τὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν σπουδασάντων ἐπιμελείας καὶ προαιρέσεως, ἀλλὰ φιλοτιμότερόν τε καὶ περισσότερον· «δοθήσεται γὰρ αὐτῷ», φησὶν, «καὶ περισσευθήσεται». Ὅστις δὲ οὐκ ἔχει σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν, μηδὲ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι συνεισφέρει τὰ παρ' ἑαυτοῦ, οὗτος καὶ ἅπερ ὁ Θεὸς ἀφάτῳ φιλανθρωπίας πλού-

Στίχ. 4-9. Ποιὸς εἶναι ὁ σπορέας; Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Ἀπὸ ποῦ βγήκε γιὰ τὴν σπορά; Ἀπὸ τὴν κρυφὴ καὶ ἀόρατη κατανόησή του. Πῶς βγήκε ἀπὸ ἐκεῖ; Μὲ τὸ νὰ φορέσει καὶ νὰ κάνει δική του τὴν σάρκα, μὲ τὴν ὁποία ἔγινε γνωστὸς καὶ κατανοητὸς ὅσο εἶναι δυνατὸ νὰ τὸν γνωρίσει καὶ νὰ τὸν κατανοήσῃ ὁ ἄνθρωπος. Γιὰ νὰ γίνῃ τί; Γιὰ νὰ κατασπείρῃ σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη τὸν λόγο τῆς διδασκαλίας του καὶ νὰ σώσῃ τὸ πλάσμα του μὲ τὰ καλὰ ἔργα, ἀφοῦ τὸ ἀνυψώσῃ στὴν ἐπίγνωση τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ Πατέρα του καὶ τοῦ ὁμοούσιου καὶ ἰσοδύναμου Πνεύματος. Τέσσερες λοιπὸν εἶναι οἱ τάξεις ἐκείνων ποὺ δὲν τηροῦν τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὶς ἐντολές του, ὅπως καὶ μὲ τὴν παραβολὴ ὑποδήλωσε αὐτοὺς ποὺ ὑπονοοῦνται στὴν κάθε μία τάξη. Γιατὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι ἀπὸ ἀμέλεια καὶ πλήρη ραθυμία καὶ ἔξαιτίας τῆς μοχθηρίας τῆς προαίρεσής τους τίποτε δὲν φύλαξαν ἀπὸ ὅσα δέχθηκαν, ἀλλὰ ζημιώθηκαν ὡς πρὸς ὅλα. Ἄλλοι τὰ δέχθηκαν στὴν ἀρχὴ χωρὶς νὰ τοὺς ἐνοχλεῖ τίποτε, ἐπειδὴ ὅμως τοὺς ἐνόχλησαν οἱ πειρασμοί, καὶ αὐτοὶ αὐτὸ ποὺ εἶχαν προηγουμένως τὸ ἔδιωξαν, καὶ ἔμειναν ὅπως οἱ προηγούμενοι ἔρημοι ἀπὸ τὴ διδασκαλία. Τρίτοι εἶναι αὐτοὶ ποὺ δέχονται τὸ σπόρο ὄχι ἐπιπόλαια καὶ ἐπιφανειακά, ἀλλὰ στὸ βάθος, ἐπειδὴ ὅμως διαμοίρασαν τὴν προσπάθειά τους καὶ σὲ ἄλλα ποὺ δὲν ἔπρεπε, ἔκαναν νὰ φυτρώσουν μαζὶ μὲ τὰ καλὰ φυτὰ καὶ ἀγκάθια· γιατί ἀγκάθι συνηθίζει ἢ Γραφὴ νὰ ὀνομάζῃ τὸ κεντρὶ τῆς ἁμαρτίας. Ἐξαιτίας λοιπὸν αὐτῶν τῶν ἀγκαθιῶν παθαίνουν ζημιὰ αὐτοὶ ποὺ δέχθηκαν σπόρο καλὸ, καὶ ἂν δὲν γίνῃ γρήγορη ἢ κοπὴ τῶν ἀγκαθιῶν αὐτῶν, κατ' ἀνάγκη ὅλος ὁ σπόρος θὰ καταπνιγεῖ ἀπὸ αὐτὰ καὶ θ' ἀφανισθεῖ.

Στίχ. 11-12. «Δόθηκε σ' ἐσᾶς» (ἢ γνώση). Σὲ ποιούς; Σ' αὐτοὺς ποὺ προετοίμασαν τοὺς ἑαυτοὺς τους μὲ τὴν ὑπακοή καὶ τὴν προσοχή καὶ τοὺς ἔκαναν ἄξιους αὐτῆς τῆς δωρεᾶς. «Στοὺς ἄλλους ὅμως δὲν δόθηκε». Σὲ ποιούς; Σὲ ἐκείνους ποὺ δὲν ἐπιθυμοῦσαν νὰ τὴ λάβουν, ἀλλ' ἀπέδειξαν τοὺς ἑαυτοὺς τους ἀνάξιους τῆς δωρεᾶς ἔξαιτίας τῆς γνώμης τους νὰ θέλουν τὸ κακὸ καὶ τῆς πώρωσής τους. Γιατὶ ὅποιος ἔχει προαίρεση καὶ προθυμία, σ' αὐτὸν καὶ ἀπὸ τὸν Θεὸ θὰ δοθεῖ, ὄχι σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τῆς ἐπιμέλειας καὶ τῆς προαίρεσης αὐτῶν ποὺ ἐπέδειξαν τὸν ζῆλο, ἀλλὰ μὲ περισσότερη γενναιοδωρία καὶ ἀφθονότερα· γιατί λέγει, «θὰ δοθεῖ σ' αὐτὸν καὶ μὲ περίσσεια»²⁰. Ὅποιος ὅμως δὲν δείχνει προθυμία καὶ ἐπιμέλεια, οὔτε συνεισφέρει στὴ χάριση τοῦ Θεοῦ τὰ δικὰ του, αὐτὸς καὶ αὐτὰ

τω παρέχειν ἐβούλετο καὶ κατέχειν αὐτόν, καὶ ταῦτα ἀφαιρεθήσεται, οὐκ ἄλλου τινὸς ἀφαιροῦντος, ἀλλ' αὐτοῦ ἐκείνον διὰ τῆς οἰκειᾶς ἀμελείας καὶ μοχθηρίας ἀποστεροῦντος τῆς δωρεᾶς ἑαυτόν.

5 Στίχ. 16. Μακαρίζει τοὺς μαθητὰς ὁ Σωτὴρ, ἐπειδὴ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἐπεδείξαντο τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, δι' ἧς καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἡ γνῶσις ὡς ἀξιωθεῖσι θείας ἀκροάσεως. – « Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν» ὀρθῶς καὶ ἀνεπιλήπτως, οὐ φθόνῳ καὶ ἀναισχυντία τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν ἐπικροῦ-
10 πτοντες καὶ τυφλώττοντες, «καὶ τὰ ὦτα», ὅτι εὐκρινῶς καὶ χωρὶς βασκανίας καὶ ἀντιπαθείας τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἀκούουσιν.

Στίχ. 16-17. Ἦτοι μακαρίους αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτα ἔσεσθαι φησιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναστάσεως. Καὶ περὶ παν-
15 τὸς δὲ τοῦ βλέποντος τὰ θεῖα ὀφθαλμοῦ καὶ ὠτων ἀκηκοότων τῶν πνευματικῶν λόγων ταῦτα ἂν λέγοιτο ἀντὶ τοῦ συνιέντος τοῖς ἔνδοθεν ὡσὶν τῆς καρδίας· ὁ γὰρ ἀπερίτμητος τῇ καρδίᾳ ἐκωφώθη τοῖς ἔνδοθεν ὡσὶ Διὸ καὶ αὐτὴν τὴν ἀκοήν, ἣν ἐδόκουν ἔχειν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἤρθη καὶ ἐλόθη τοῖς
20 ἔχουσιν τὴν Καινὴν Διαθήκην. Ὅτι δὲ οὐδὲ ταύτην λέγει τὴν ὄψιν οὐδὲ τὴν ἀκοήν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ διανοίας δῆλον. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι Ἰουδαῖοι ἦσαν, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν παρεβλάβησαν ἀπὸ τῆς προφητείας, ἐπειδὴ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν γνώμην εὖ διακεκμημένην εἶχον· οὐδὲ γὰρ ἐμακαρίσθησαν, εἰ μὴ αὐτῶν ἦν τὸ κατόρ-
25 θωμα. Εἶτα καὶ ἐτέρωθεν αὐτὸ βεβαιοῖ λέγων· « Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφηῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε καὶ οὐκ εἶδον». Οἱ ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν δίκαιοι τὰ καταθύμια γνῶσιν ἔλαβον ὧν ἐπεθύμουν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τῇ πίστει ἐθεάσαντο μόνον, ὑμεῖς δὲ τῇ ὄψει· ἅπερ γὰρ φησιν οἱ προφηῆται ἐπεθύ-
30 μησαν ἰδεῖν καὶ οὐκ εἶδον μὴ συγχωρούντων τῶν καιρῶν, τούτων νῦν ὑμεῖς ἠξιώθητε. Λέγει δὲ μετὰ τῶν ἄλλων τὴν παρουσίαν αὐτοῦ καὶ τὰ θαύματα καὶ τὴν διδασκαλίαν. Οὐ πάντες δὲ οἱ προφηῆται οὐδὲ πάντες οἱ δίκαιοι οἱ ἐπιθυμήσαντες ἰδεῖν ἢ ἀκοῦσαι οὐκ εἶδον ἢ οὐκ ἤκουσαν, ἀλλὰ πολλοὶ· τινὲς γὰρ ἐπιθυμήσαν-

πού ὁ Θεὸς ἤθελε μὲ τὸν ἄφατο πλοῦτο τῆς φιλανθρωπίας του νὰ τοῦ χορηγήσει καὶ νὰ τὰ ἔχει δικὰ του, καὶ αὐτὰ θὰ τοῦ ἀφαιρεθοῦν καὶ δὲν θὰ τοῦ τὰ ἀφαιρέσει κάποιος ἄλλος, ἀλλ' ὁ ἴδιος ἐκεῖνος πού με τὴν ἀδιαφορία καὶ τὴ μοχθηρία του ἀποστερεῖ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ δωρεά.

Στίχ. 16. Μακαρίζει ὁ Σωτῆρας τοὺς μαθητὲς του ἐπειδὴ μὲ δική τους προαίρεση ἔδειξαν τὴν πίστη τους σ' αὐτόν, γι' αὐτὸ καὶ τοὺς δόθηκε ἡ γνώση, ἐπειδὴ ἔγιναν ἄξιοι θείας ἀκρόασης. — «Τὰ δικὰ σας μάτια εἶναι μακάρια, ἐπειδὴ βλέπουν» ὀρθὰ καὶ ἄμεμπτα, καὶ δὲν κρύβουν ἀπὸ φθόνο καὶ ἀδιαντροπία τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων καὶ μένουν τυφλοὶ ἀπέναντί της «καὶ τὰ αὐτιά σας» εἶναι μακάρια, γιατί μ' εὐκρίνεια καὶ χωρὶς φθόνο καὶ ἀντιπάθεια ἀκούνε τὸ λόγο τῆς διδασκαλίας.

Στίχ. 16-17. Δηλαδή θὰ εἶναι, λέγει, μακάρια τὰ μάτια καὶ τὰ αὐτιά τους τὸν καιρὸ τῆς ἀνάστασης. Καὶ αὐτὰ βέβαια θὰ μπορούσαν νὰ λεχθοῦν γιὰ κάθε μάτι πού βλέπει τὰ θεῖα καὶ γιὰ τὰ αὐτιά πού ἔχουν ἀκούσει τοὺς πνευματικὸς λόγους ἀντὶ αὐτοῦ πού κατανοεῖ μὲ τὰ μέσα αὐτιά τῆς καρδιᾶς. Γιατὶ αὐτὸς πού εἶναι ἀπερίτμητος στὴν καρδιά ἔχει πάθει κώφωση στὰ ἐσωτερικὰ αὐτιά τῆς καρδιᾶς. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὴ τὴν ἀκοή τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν πού νόμιζαν ὅτι εἶχαν, τοὺς ἀφαιρέθηκε καὶ δόθηκε σ' αὐτοὺς πού ἔχουν τὴν καινὴ διαθήκη. Ὅτι βέβαια δὲν ἐννοεῖ οὔτε τὴ σωματικὴ ὄραση οὔτε τὴν ἀκοή, ἀλλὰ τὴν προερχόμενη ἀπὸ τὸ νοῦ εἶναι ὀλοφάνερο. Γιατὶ καὶ αὐτοὶ ἦταν Ἰουδαῖοι, ὅμως δὲν ζημιώθηκαν σὲ τίποτε ἀπὸ τὴν προφητεία, ἐπειδὴ εἶχαν εὐνοϊκὰ διατεθειμένη τὴν προαίρεση καὶ τὴ γνώμη· γιατί ἀσφαλῶς οὔτε καὶ θὰ μακαρίζονταν ἂν τὸ κατόρθωμα δὲν ἦταν δικό τους. Ἐπειτα καὶ ἀπὸ ἄλλο γεγονός τὸ βεβαιώνει αὐτὸ λέγοντας «Γιατὶ σᾶς διαβεβαιώνω, ὅτι πολλοὶ προφῆτες καὶ δίκαιοι ἐπιθύμησαν νὰ δοῦν αὐτὰ πού βλέπετε καὶ δὲν τὰ εἶδαν»²¹. Οἱ δίκαιοι πού ἐπιθυμοῦσαν νὰ δοῦν αὐτὰ πού ποθοῦσαν, ἔλαβαν τὴ γνώση αὐτῶν πού ἐπιθυμοῦσαν. Ἐκεῖνοι βέβαια τὰ εἶδαν μόνο μὲ τὴν πίστη τους, ἐσεῖς ὅμως μὲ τὰ μάτια σας. Γιατὶ λέγει, αὐτὰ πού ἐπιθύμησαν νὰ δοῦν οἱ προφῆτες καὶ δὲν τὰ εἶδαν ἐπειδὴ δὲν τὸ ἐπέτρεπαν οἱ καιροί, αὐτὰ ἀξιοθήκατε νὰ τὰ δεῖτε τώρα ἐσεῖς. Ἐννοεῖ βέβαια μαζί μὲ τὰ ἄλλα τὴν παρουσία αὐτοῦ καὶ τὰ θαύματα καὶ τὴ διδασκαλία του. Δὲν εἶναι ὅμως ὅλοι οἱ προφῆτες οὔτε ὅλοι οἱ δίκαιοι πού ἐπιθύμησαν νὰ τὰ δοῦν ἢ νὰ τὰ ἀκούσουν καὶ δὲν τὰ εἶδαν καὶ δὲν ἄκουσαν, ἀλλὰ πολλοί. Γιατὶ κάποιοι πού τὰ ἐπιθύμησαν τὰ εἶδαν καὶ τὰ ἄκουσαν, ὅπως ὁ

τες εἶδον καὶ ἤκουσαν ὡς Ἀβραάμ καὶ Μωυσῆς καὶ οἱ διασημότεροι. Ὁ δὲ προσιέμενος ταῦτα ἤττονας δώσει εἶναι τοῖς ἐπιθυμήσαντας τῶν μὴ ἐπιθυμησάντων. Ἐπεθύμουν δὲ ἰδεῖν, ἃ οἱ ἀπόστολοι ἔβλεπον, Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν Θεοῦ ἑνωθέντος σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν.

Στίχ. 24-52. Βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ λέγεται μὲν ἡ πρώτη τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ παρουσία καθὼς λέγει «Εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία»· καὶ πάλιν· «Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ»· τούτων γὰρ ἑκάτερον τὴν πρώτην ὑπαινίττεται παρουσίαν. Λέγεται βασιλεία ἡ ἀνάστασις, καθὼς φησιν· «Ἔως ἂν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ». Λέγεται βασιλεία καὶ αὐτὸ τὸ κήρυγμα ὡς τῆς βασιλείας πρόξενον, καθὼς φησιν· «Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως», καὶ, «Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ»· δι' ἑκατέρας γὰρ παραβολῆς τὸ κήρυγμα ὑπαινίττεται ὥσπερ γὰρ ὁ τοῦ σινάπεως κόκκος βραχύτατος ὢν ἐν τῷ σπείρεσθαι εἰς δένδρον μέγα ἐξαπλοῦται καὶ ἐκτείνεται, οὕτω καὶ ὁ τοῦ κηρύγματος λόγος, βραχύτατος ὢν καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μόνῃ κατ' ἀρχὰς σπειρόμενός τε καὶ διαφαινόμενος, ὕστερον ἐκεῖθεν εἰς πᾶσαν ἐξηπλώθη καὶ διέδραμεν τὴν οἰκουμένην. Καὶ ὥσπερ ἡ ζύμη μικρὰ οὕσα ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, οὕτω καὶ ἡ τοῦ κηρύγματος χάρις, τῷ ἀνθρωπίνῳ φυράματι ἐμβληθεῖσα, ὅλον μετέστησεν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀρτοποιήσασα καὶ συσφίγξασα καὶ ἐνοποιήσασα τὴν διεσπαρμένην ἐν τῇ πλάνῃ καὶ διεσκεδασμένην καὶ διαλελυμένην φύσιν ἡμῶν.

Οὕτω καὶ τὸ κήρυγμα αὐτὸ λέγεται βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Λέγεται δὲ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ αὕτη ἡ ἀπόλαυσις καὶ ἡ κτῆσις τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, καθὼς φησιν· «Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ»· κέκρυπται γὰρ αὕτη καὶ ἠσφάλισται ἐν τοῖς τῆς ἀρετῆς ἰδρωσὶ καὶ πόνοις καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσι καὶ κόποις καὶ ἐν αὐτοῖς κεκρυμμένη εὐρίσκεται· οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτῆς εὐρεσις ἀταλαίπωρος. Καὶ ἐν αὐτοῖς πάλιν κρύπτεται καὶ φυλάττεται· οὐ γὰρ ἐστὶν εὐρόντα ἀναπεσεῖν καὶ δι-

Ἄβραάμ καὶ ὁ Μωυσῆς καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς πιὸ διάσημους. Αὐτὸς ὁμως πὺν τὰ γνωρίζει αὐτὰ θὰ δηλώσει ὅτι εἶναι λιγότεροι αὐτοὶ πὺν τὰ ἐπιθύμησαν ἀπὸ ἐκείνους πὺν δὲν τὰ ἐπιθύμησαν. Κι ἐπιθυμοῦσαν νὰ δοῦν αὐτὰ πὺν ἔβλεπαν οἱ ἀπόστολοι, τὸν Θεὸ πὺν ἔγινε ἄνθρωπος, καὶ ν' ἀκούσουν τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ πὺν ἐνώθηκε μὲ τὴ σάρκα σὲ μία ὑπόσταση.

Στίχ. 24-52. Βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται δέβαια ἢ πρώτη παρουσία στὸν κόσμο τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ καθὼς λέγει· «Καὶ ἂν μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ θγάζω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφτασε σ' ἐσᾶς ἡ βασιλεία»²². καὶ πάλι· «Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μοιάζει μὲ ἄνθρωπο πὺν σπέρνει ἐκλεκτὸ σπῆρο στὸν ἀγρὸ του»²³. γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο ὑπαινίσσονται τὴν πρώτη παρουσία. Βασιλεία λέγεται ἢ ἀνάσταση, ὅπως λέγει· «μέχρι τότε πὺν θὰ τὸ πίνω αὐτὸ καινούργιο μέσα στὴ βασιλεία»²⁴. Λέγεται βασιλεία καὶ τὸ ἴδιο τὸ κήρυγμα, γιὰ τὸ αὐτὸ προξενεῖ τὴ βασιλεία, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο του. «Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἶναι ὅμοια μὲ κόκκο συναπιοῦ»²⁵, καὶ «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μοιάζει μὲ προζύμι»²⁶. γιὰ τὸ μὲ κάθε μὰ ἀπὸ τὶς δύο παραβολὲς ὑπονοεῖ τὸ κήρυγμα· ὅπως δηλαδὴ ὁ κόκκος τοῦ συναπιοῦ, ἐνῶ ἔχει ἐλάχιστο μέγεθος, ὅταν σπαρεῖ μεταβάλλεται σὲ δένδρο μεγάλο πὺν ἀπλώνει καὶ ψηλώνει, ἔτσι κι ὁ λόγος τοῦ κηρύγματος, ἐνῶ εἶναι σύντομος καὶ σπερνόταν στὴν ἀρχὴ καὶ ἀκουγόταν μόνο στὴν Ἰουδαία, ἀπὸ ἐκεῖ ὕστερα ἀπλώθηκε καὶ διέτρεξε ὅλη τὴν οἰκουμένη. Καὶ ὅπως τὸ προζύμι, ἐνῶ εἶναι λιγοστὸ, ζυμώνει ὅλο τὸ ζυμάρι, ἔτσι καὶ ἡ χάρις τοῦ κηρύγματος, μπαίνοντας στὸ ἀνθρώπινο φῦραμα, τὸ μεταβάλλει ὁλόκληρο στὴν ὑπακοὴ τοῦ Χριστοῦ, κάνοντάς του ἄρτο καὶ συσφίγγοντας καὶ ἐνοποιώντας τὴ διεσπαρμένη στὴν πλάνη καὶ διαλυμένη καὶ παραλυμένη φύση μας.

Ἔτσι καὶ τὸ ἴδιο τὸ κήρυγμα λέγεται βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Λέγεται ὁμως βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ἡ ἴδια ἢ ἀπόλαυση καὶ ἢ ἀπόκτηση τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν, ὅπως λέγει· «μοιάζει ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μὲ θησαυρὸ κρυμμένο»²⁷. γιὰ τὴ αὐτὴ ἔχει κρυβεῖ καὶ ἔχει ἀσφαλισθεῖ μέσα στοὺς ἰδρώτες καὶ τοὺς κόπους τῆς ἀρετῆς καὶ βρίσκεται κρυμμένη μέσα στοὺς ἀγῶνες καὶ τοὺς μόχθους ὑπὲρ τῆς εὐσέβειας γιὰ τὴ εὐρεσί της δὲν γίνεται χωρὶς ταλαπωρία. Καὶ σ' αὐτὰ πάλι εἶναι κρυμμένη καὶ φυλάγεται· γιὰ τὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὴ βρεῖ κάποιος καὶ νὰ ἀδρανήσει

25. Ματθ. 13, 31.

26. Ματθ. 13, 33.

27. Ματθ. 13, 44.

αμελήσαι, ἀλλὰ δεῖ πονεῖν καὶ ὑπεραγρουπνεῖν τοῦ εὐρήματος ἕως
 ἂν αὐτοῦ ἐν τελείᾳ κτήσῃ καὶ ἀπολαύσει περίφανως καὶ διὰ πεί-
 ρας αὐτῆς, ἀλλὰ μὴ κεκρυμμένως καὶ τῇ ἐπιγνώσει μόνη καὶ ταῖς
 ἀγαθαῖς ἐλπίσιν γενώμεθα. Τούτῳ τῷ σημαινόμενῳ τῆς βασιλείας
 5 καὶ ἡ τοῦ μαργαρίτου παραβολὴ ὑποβάλλεται· ἐμπορία γὰρ ἔοι-
 κεν ὁ βίος ἡμῶν καὶ πάντες τὰ ἐκεῖθεν ζητοῦμεν καὶ πραγματευό-
 μεθα, ἀλλ' οἱ μὲν τοῖς ἔργοις καὶ ἀληθῶς, οἱ δὲ διὰ τῆς γλῶττης καὶ
 ἐπὶ σχήματος Ὁ οὖν ἀληθῶς καὶ ἀπὸ καρδίας ζητῶν οὕτως εὐ-
 ρεν, τοῦτ' ἔστιν ἐπιγνώσει καὶ καταλήψει τοῦ θησαυροῦ καὶ τοῦ
 10 μαργαρίτου γέγονεν· τοῦτο γὰρ ἐν ἑκατέρῳ τῶν παραβολῶν ση-
 μαίνει τὸ εὐρῶν, τοῦτ' ἔστιν ἐπιγνούς, κατανοήσας ἀκριθῶς καὶ λί-
 αν ἐπιθυμητικῶς ἔχων περὶ αὐτὸ εὐελπὶς ὢν τοῦ τυχεῖν· οὐ γὰρ τὸ
 εὐρῶν ἐνταῦθα σημαίνει τὸ κτησάμενος ἢ κατασχών· οὐ γὰρ ἂν
 ἐπῆγεν καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει καὶ πάντα ὅσα ἔχει πωλεῖ
 15 καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον. Καὶ πάλιν· «Ἀπελθὼν πάντα
 ὅσα εἶχεν πέπρακεν» καὶ ἐξῆς ἀλλὰ τὸ «εὐρῶν», ὥσπερ ἔφαμεν, τὸ
 ἐπιγνούς καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ σφόδρα γεγονῶς καὶ εὐελπὶς ὢν τοῦ τυ-
 χεῖν σημαίνει. Διὰ τοῦτο καὶ χαίρει καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς πάντα τὰ
 ἄλλα πιπράσκει, τοῦτ' ἔστιν ἀποτίθεται καὶ ἀποβάλλεται ἕνεκεν
 20 τῆς κτήσεως τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Λέγεται βασιλεία καὶ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Χριστοῦ, καὶ
 τοῦτο πολὺ τὸ σημαινόμενον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ· καθ' ὃ σημαινό-
 μενον καὶ ἐνταῦθά φησιν· «Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν
 σαγήνη» καὶ τὰ ἐξῆς Σκόπει οὖν καὶ τὴν τάξιν τῶν παραβολῶν.
 25 Ἡ μὲν πρώτη ἀπὸ τῆς παρουσίας τὸ πρῶτον λαμβάνεται καὶ ἡ
 δευτέρα ὁμοίως, ἀλλ' ἡ μὲν βίων εἰσάγει διαφορὰς φαύλων καὶ
 χρηστῶν, ἡ δὲ δογμάτων μᾶλλον ὀρθῶν καὶ αἰρετικῶν. Ἡ δὲ τρί-
 τη καὶ τετάρτη τοῦ κηρύγματος τὴν δύναμιν καὶ ἰσχὺν καὶ τὸν
 τρόπον τῆς αὐξήσεως. Ἡ δὲ τετάρτη καὶ πέμπτη τῶν κατορθούν-
 30 των τὸν τρόπον καὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ἐπίτευξιν. Ἡ δὲ ἐπὶ πᾶ-
 σι καὶ ἕκτη τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, ἐν ἣ τῶν κατορθω-
 σάντων καὶ τῶν διαμαρτόντων ἡ ἀμοιβὴ γίνεται καὶ ἀντίδοσις.
 Ἔστιν σημαινόμενον καὶ ἕτερον βασιλείας, ἡ τῆς θείας Γραφῆς
 Παλαιᾶς τε καὶ Νέας ἀκριβῆς ἐπίγνωσις καὶ κατάληψις, καθὼς
 φησιν· «Διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς ἐν τῇ βασιλείᾳ

μετά και ν' ἀδιαφορήσει, ἀλλὰ πρέπει νὰ κοπιάζει και ν' ἀγρυπνεῖ γιὰ τὸ εὖρημά του, μέχρι πού νὰ γίνεῖ πλήρως κάτοχος αὐτοῦ και νὰ τὸ ἀπολαύσει λαμπρὰ μὲ τὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία του, και ὄχι στὰ κρυφὰ και μὲ τὸ νὰ τὸ γνωρίσει μόνο και μὲ τὶς ἐλπίδες και τὴν προσδοκία του. Μὲ αὐτὴ τὴ σημασία τῆς βασιλείας ἀναφέρεται και ἡ παρομοίωση τοῦ μαργαρίτη. Γιατὶ μοιάζει μὲ ἐμπορία ἢ ζωὴ μας, και ὅλοι μας ζητοῦμε τὰ ἐ.·εἰ και τὰ διαπραγματευόμαστε, ἀλλὰ ἄλλοι μὲ τὰ ἔργα και στ' ἀλήθεια, και ἄλλοι προσχηματικὰ μὲ τὴ γλώσσα. Τὴ βρῆκε ὅμως αὐτὸς πού ἀληθινὰ και μὲ τὴν καρδιά του τὴ ζητεῖ, δηλαδή μὲ ἐπίγνωση και κατανόηση τοῦ θησαυροῦ και τοῦ μαργαρίτη. Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει σὲ κάθε μᾶ ἀπὸ τὶς παρομοιώσεις ἢ λέξη «βρῆκε», δηλαδή μὲ ἐπίγνωση, κατανοώντας μὲ ἀκριβεία και μὲ σφοδρὴ ἐπιθυμία γι' αὐτό, και ἔχοντας ἀγαθὲς ἐλπίδες ὅτι θὰ τὸ ἐπιτύχει. Γιατὶ τὸ «βρῆκε» ἐδῶ σημαίνει ὅτι τὸ ἀπέκτησε ἢ τὸ ἔχει στὴν κατοχὴ του. Γιατὶ δὲν θὰ πῆγαινε και δὲν θὰ ἔφτανε ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς εὕρεσής του νὰ πᾶει και νὰ πουλήσει ὅσα ἔχει και ν' ἀγοράσει τὸν ἀγρὸ ἐκεῖνο. Και πάλι· «Πῆγε και πούλησε ὅλα ὅσα εἶχε» και τὰ ἔξῃς· ἀλλὰ τὸ «βρῆκε», ὅπως εἶπαμε, σημαίνει ὅτι κατανόησε τὴν ἀξία του και τὸ ἐπιθύμησε ὑπερβολικὰ και εἶχε τὴν αἰσιόδοξη ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐπιτύχει τὴν ἀπόκτησή του. Γι' αὐτὸ και χαίρεται και ἀπὸ τὴ χαρὰ του πουλάει ὅλα τὰ ἄλλα, δηλαδή τὰ παραμερίζει και τὰ ἀπορρίπτει, προκειμένου ν' ἀποκτήσει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν·

Βασιλεία λέγεται και ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Χριστοῦ και αὐτὴ ἡ σημασία ἀπαντᾷ σὲ πολλὰ μέρη τῆς ἀγίας Γραφῆς· σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ σημασία λέγει και ἐδῶ· «Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μοιάζει μὲ δίχτυ» και τὰ ἔξῃς. Πρόσεχε λοιπὸν και τὴ σειρά τῶν παραβολῶν. Τὴν πρώτη τὴ λαμβάνει ἀπὸ τὴν πρώτη παρουσία, ὅμοια και τὴ δευτέρα, ἀλλ' ἡ μία παρουσιάζει διαφορὲς βίων φαύλων και ἀγαθῶν, και ἡ ἄλλη διαφορὲς δογμάτων ὀρθῶν και αἰρετικῶν. Ἡ τρίτη και ἡ τέταρτη κάνει λόγο γιὰ τὴ δύναμη και τὴν ἰσχὺ τοῦ κηρύγματος και τὸν τρόπο τῆς αὔξησής του. Ἡ τέταρτη και ἡ πέμπτη γιὰ τὸν τρόπο ἐκείνων πού τὴν κατορθώνουν και γιὰ τὴν προθυμία και τὴν κατόρθωσή της. Ἡ ἕκτη, και πού ἀναφέρεται σὲ ὅλους, δηλώνει τὴ δευτέρα παρουσία του, στὴν ὁποία γίνεται ἡ ἀμοιβὴ και ἀνταπόδοση αὐτῶν πού ἐπέτυχαν και αὐτῶν πού ἀστόχησαν. Ἐχει και ἄλλη σημασία ἡ βασιλεία· σημαίνει τὴν ἀκριβῆ γνώση και κατανόηση τῆς θείας Γραφῆς, Παλαιᾶς και Νέας, καθὼς λέγει· «Γι' αὐτὸ

τῶν οὐρανῶν» καὶ ἐξῆς· καὶ γὰρ διὰ τῆς γνώσεως αὐτῶν κτώμεθα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Στίχ. 31-32. Ὁ κόκκος τοῦ σινάπεως τὴν τῆς φράσεως καὶ διδασκαλίας εὐτέλειαν ἠνίξατο, ἐξ οὗ τὸ μέγιστόν τε καὶ θερμότερον τῆς πίστεως πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκράτησεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

Στίχ. 1-2. Εἰκὸς μὲν τὸν Ἡρώδην πολλάκις ἀκούσαι τὰ περὶ Χριστοῦ, διὰ δὲ τὸν ἔμφυτον τοῖς τυράννοις τυφον καὶ τὴν ἀλαξόνοσ γνώμην ὑπερορᾶν καὶ καταφρονεῖν τῶν λεγομένων. Ὅτε
10 δὲ λοιπὸν πᾶσα ἡ γῆ ἐκείνη τῶν θαυμάτων ἐπεπλήρωτο καὶ πλήθη ἄπειρα πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἐπεστρέφοντο καὶ πάντα καὶ φθόνον καὶ τυφον ἢ τῶν πραγμάτων ἐνίκα ἐνέργεια, τότε καὶ αὐτὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀκούσας εἰς δέος καὶ θάμβος κατέστη, ὡς ἄρα μήποτε ὁ Ἰωάννης ἀνέστη, ὃν αὐτὸς εἶη παρανόμως ἀνελὼν.
15 Ἐν λογιμοῖς γὰρ ὑπάρχων τοῦ διαπεπραγμένου αὐτῷ μύσους (τὸ γὰρ μέγεθος τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρός, τὸ ἀνυπέροβλητον ἄγος τοῦ τολμήματος εἰς λήθην ἐλθεῖν τὸν τολμήσαντα οὐ συνεχώρει τοῦ μιάσματος)· ἐν τούτοις οὖν τὸν λογισμὸν μαστιζόμενος καὶ τῶν παραδόξων ἔργων τὴν ἀκοὴν ἐκπληττόμενος μόνον οὐ πα-
20 ρεῖναι τὸν ἀνηρημένον καὶ δίκας εἰσπράττεσθαι τοῦ τολμήματος ἐφантаσιοῦτο. Διὸ καὶ τοῖς παισὶ τὴν ὑπόνοιαν ἀνακοινοῦται, οὐ θαρρῶν τοῖς ἄλλοις ἀποκαλύψαι τὴν ἀγωνίαν.

– Ὁ μὲν Ἡρώδης πολλάκις ἀκούσας τὰ περὶ Χριστοῦ διὰ τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ κακίαν τὴν ὑπάρχουσαν αἰεὶ τοῖς τυράννοις καὶ
25 τὸν τυφον, ὑπερεώρα καὶ κατεφρόνει τῆς φήμης Ὅτε δὲ λοιπὸν πάντες ἀκηκόασιν καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἔδραμον καὶ πάντα φθόνον καὶ τυφον ἢ τῶν πραγμάτων ἐνίκα ἐνέργεια, τότε ἀκούσας ἐφοδῆθη λίαν λέγων· Μήποτε Ἰωάννης ἀνέστη, ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα»· ψοφοδεῆς γὰρ ἡ μοχθηρία καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ τοὺς
30 νεκροὺς δεδοικέναι.

Στίχ. 9-10. Λυπεῖται ὁ Ἡρώδης μεριζόμενος εἰς δύο, τῇ μὲν τοῦ ἀνδρός ἀρετῇ ἀναστελλόμενος τῆς μαιφονίας, τῇ δὲ τῆς ὑποσχέσεως ἐπαγγελία οἰστρηλατούμενος πρὸς τὸν φόνον, καὶ τῷ

κάθε γραμματέας πού μαθήτευσε στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν»²⁸ καὶ τὰ ἐξῆς». Γιατὶ μὲ τὴ γνώση αὐτῶν ἀποκοῦμε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Στίχ. 31-32. Μὲ τὸ σπόρο τοῦ σιναπιοῦ ὑπαινίχθηκε τὴν εὐτέλεια τοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐπικράτησε τὸ μεγαλεῖο καὶ ἡ φλόγα τῆς πίστεως σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14ο.

Στίχ. 1-2. Εἶναι εὐλογο βέβαια νὰ ἀκούσε ὁ Ἡρώδης πολλές φορές τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Χριστὸ, ἀλλ' ἐξαιτίας τῆς ἐμφυτης ὑπεροψίας καὶ ἀλαζονείας τῶν τυράννων νὰ παρέβλεπε καὶ νὰ περιφρονοῦσε τὰ λεγόμενα. Ὅταν ὅμως ὅλη πλέον ἡ περιοχὴ ἐκείνη εἶχε γεμίσει ἀπὸ τὰ θαύματα καὶ στρέφονταν ἀπειρα πλήθη στὴ διδασκαλία καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν πραγμάτων νικοῦσε κάθε φθόνο καὶ κάθε ὑπεροψία, τότε καὶ ἐκεῖνος ἀκούοντας ἐκεῖνο τὸν καιρὸ αὐτὰ ἔπεσε σὲ φόβο καὶ θαυμασμό, μήπως ἄραγε εἶχε ἀναστηθεῖ ὁ Ἰωάννης, τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος παρᾶνομα εἶχε σκοτώσει. Κι ἐνῶ λοιπὸν σκεφτόταν τὸ βδελυρὸ ἔγκλημα πού εἶχε διαπράξει (γιατὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς τοῦ Ἰωάννη δὲν ἄφηνε τὸν φονέα του νὰ λησμονήσει τὸ ἀνυπερέβλητο μίσημα τῆς θρασύτητάς του²⁹), ἔχοντας τὸν λογισμό του νὰ μαστιγώνεται ἀπὸ αὐτὰ καὶ μὲ ξαφνιασμένη τὴν ἀκοὴ ἀπὸ τὰ παράδοξα ἔργα, φανταζόταν κατὰ κάποιον τρόπο ὅτι εἶχε μπροστά του τὸν σκοτωμένο νὰ τοῦ ζητεῖ τὴν τιμωρία γιὰ τὸ ἔγκλημά του. Γι' αὐτὸ καὶ ἀνακοινώνει τὶς ὑπόνοιές του στοὺς ἀυλικούς του, μὴ ἔχοντας τὸ θάρρος νὰ φανερώσει στοὺς ἄλλους τὴν ἀγωνία του.

— Ὁ Ἡρώδης βέβαια πού εἶχε ἀκούσει πολλές φορές τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Χριστὸ ἐξαιτίας τῆς ἐμφυτης κακίας του, πού ὑπάρχει πάντοτε στοὺς τυράννους, καὶ τῆς ὑπεροψίας του παρέβλεπε καὶ περιφρονοῦσε τὴ φήμη, ὅταν ὅμως ὅλοι πιά εἶχαν ἀκούσει καὶ ἔτρεξαν στὴ διδασκαλία καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν πραγμάτων νικοῦσε κάθε φθόνο καὶ ὑπεροψία, τότε ἀκούοντας φοβήθηκε πολὺ καὶ εἶπε· μήπως ἀναστήθηκε ὁ Ἰωάννης, τὸν ὁποῖο ἐγὼ ἀποκεφάλισα· γιατί ἡ μοχθηρία εἶναι ὑπερβολικὰ δειλή, καὶ σὲ τόσο πολὺ, ὥστε νὰ φοβᾶται ἀκόμη καὶ τοὺς νεκρούς.

Στίχ. 9-10. Λυπᾶται ὁ Ἡρώδης διασπασμένος στὰ δύο· ἡ ἀρετὴ βέβαια τοῦ Ἰωάννη τὸν συγκρατοῦσε ἀπὸ τὸν μιὰρὸ φόνο, κυριευμένος ὅμως ἀπὸ μανία γιὰ φόνο ἐξαιτίας τῆς ὑπόσχεσης πού ἔδωσε καὶ ἔχοντας

μὲν οἰκείῳ κεντούμενος συνειδότη, δεῖξαι δὲ τοῖς συνανακειμέ-
 νοις φιλοτιμούμενος, ὡς εὖορκός τε εἶη καὶ οὐδενὸς φείδεται
 πρὸς ἀρέσκειαν αὐτῶν καὶ θεραπείαν πράττων· εἰκὸς γὰρ τοὺς
 κόρης ἀσελγοῦς ἀσελγέσι σχήμασι καὶ κινήμασιν ἐκμεθυσθέν-
 5 τας μὴδὲ τὸν μισθὸν ἀναβληθῆναι ἐπιτρέπειν τῆς ἐπὶ ταῖς τῆς
 φύσεως ἀκολασίαις καὶ ὑβρεσιν αὐτοὺς δεξιωσαμένης. Καὶ ὄρα
 ὡς τρυφή καὶ ἀνθρωποπαρέσκεια φόνον ἀπέτεκεν τὸν ὄρκον
 ποιησαμένη παραπέτασμα. Εἰ δὲ τὴν σὴν ἐπεξήτησεν, ἄθλιε, κε-
 φαλήν, τί ἂν διέπραξας; Ἐρα τοὺς ὄρκους καὶ τοὺς συνανακει-
 10 μένους ἀφοσιούμενος ἐξέτεμες ἄν; Εἰ δὲ τῆς Ἡρωδιάδος αὐτῆς
 ὡς εἶθ' ὠφελεν; Ἀλλὰ τί ταῦτα λέγω; Εἰ μισθὸν ἤτησεν τῆς πα-
 ρανόμου μίξεως τὴν φυγὴν, ἄρα τὴν ἐπαγγελίαν ἐφύλαξας;
 Καίτοι πόσα ὑπῆρχεν ἐν τούτῳ ἀγαθὰ· ἀλλ' οὐκ ἂν οὐδ' ἀπαλ-
 λάξαι καλῶς ἐπέτρεψας τὸ κοράσιον, ὅς γε πάλαι νουθετοῦντα
 15 τὸν Ἰωάννην τὴν διάζευξιν ἀπέκτεινας ἄν, εἰ μὴ τοῦ πλήθους
 ἐπέσχεν ὁ φόβος· δι' ὃ καὶ ἡ λύπη σου πλάσμα καὶ σχῆμα καὶ
 ὑπόκρισις· εἰ γὰρ ἦν τελεία καὶ ἀληθής, οὐδὲν ἦν τὸ κωλύον
 ἀλογῆσαι τῶν πεπλασμένων προφάσεων καὶ καθαρὸν ὀφθῆναι
 τῆς μαιφονίας
 20 — Ἐλυπεῖτο ὁ Ἡρώδης μεριζόμενος τὴν ψυχὴν, καὶ ποτὲ
 μὲν τοῦ ἀνδρός ἀρετὴν αἰδούμενος ἀνεχαιτίζετο τῆς μαιφονίας,
 ποτὲ δὲ τὴν ὑπόσχεσιν πληρῶσαι βουλόμενος διηγείρετο πρὸς
 τὸν φόνον, δεῖξαι βουλόμενος ὡς εὖορκός ἐστι καὶ οὐδενὸς φει-
 δόμενος τῶν πρὸς ἀρέσκειαν τῶν ἀνακειμένων.

25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ.

Στίχ. 1-6. Καὶ τί κοινωνεῖ τῷ τῶν Φαρισαίων ἐγκλήματι τῷ
 αἰτιωμένῳ τὸ ἄνιπτον τῶν χειρῶν ἢ τιμᾶσθαι δεῖν παρακελεύου-
 σα τοὺς γονεῖς ἐντολή; Φιλαργυρίαν νοσοῦντες οἱ πρεσβύτεροι
 καὶ οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ Γραμματεῖς, ἔχαιρον τῷ περιέργῳ τῶν
 30 παραδόσεων, καὶ ὁρῶντες λυμαιομένην αὐτοῖς τὴν τιμᾶν τοὺς
 γονεῖς κελεύουσαν ἐντολὴν καὶ τὸν ἐσπουδασμένον αὐτοῖς πό-
 ρον ἐγκόπτουσαν τί μηχανῶνται; Ἐπιτειχίζουσιν αὐτῇ τὴν πα-
 σῶν μείζονα ἐντολῶν τὴν «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ

τῆ συνείδησὶ τοῦ σουβλιζόμενῃ ἀπὸ αὐτὴν, φιλοδοξοῦσε νὰ δείξει στοὺς συνδαιτυμόνες τοῦ ὅτι τηροῦσε τὸν ὄρκο τοῦ καὶ δὲν διακατεχόταν ἀπὸ καμμιὰ τσιγγουνιὰ προκειμένου νὰ τοὺς εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ τοὺς περιποιηθεῖ. Γιατὶ εὐλογοῦν ἦσαν αὐτοὶ ποὺ μέθυσαν ἀπὸ τὶς ἀσελγεῖς φιγοῦρες καὶ τὶς κινήσεις τῆς ἀσελγοῦς κοπέλλας νὰ μὴν ἐπέτρεπαν νὰ ἀναβληθεῖ ὁ μισθὸς αὐτῆς ποὺ τοὺς δεξιώθηκε μὲ τὶς ἀκολασίαι καὶ τὶς ὕβρεις τῆς φύσεως. Καὶ πρόσεχε πῶς ἡ τρυφή καὶ ἡ ἀνθρωπαρέσκεια γέννησε φόνον χρησιμοποιοῦντας ὡς προκάλυμμα τὸν ὄρκον. " Ἄν ὅμως εἶχε ζητήσῃ, ἄθλιε, τὸ δικό σου κεφάλι, τί θὰ ἔκανες; " Ἄραγε, σεβόμενος τοὺς ὄρκους καὶ τοὺς συμποσιαστὲς σου, θὰ τὸ ἔκοβες; Κι ἂν ζητοῦσε τὸ κεφάλι τῆς ἴδιας τῆς Ἡρωδιᾶδας, ποὺ μακάρι νὰ τὸ ἔκανε ὅπως ὀφείλε; Ἄλλὰ γιατί τὰ λέγω αὐτά; " Ἄν εἶχε ζητήσῃ ὡς ἀμοιβὴ τὴν ἀποφυγὴ τῆς παράνομης σχέσης, θὰ τηροῦσε ἄραγε τὴν ὑπόσχεση; " Ἄν καὶ βέβαια πόσα καλὰ ὑπῆρχαν σ' αὐτὴν τὴν ἀποφυγὴ. Ἄλλ' οὔτε κἂν θὰ ἐπέτρεπε ν' ἀποσυρθεῖ ἢ κοπέλλα, ἐσὺ ποὺ ὅταν παλαιὰ σὲ συμβούλευε ὁ Ἰωάννης νὰ τὴ διαζευχθεῖς θὰ τὸν σκότωνες, ἂν δὲν σὲ συγκρατοῦσε ὁ φόβος τοῦ πλῆθους³⁰. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ λύπη σου εἶναι πλαστὴ καὶ πρόφαση καὶ ὑποκρισία· γιατί, ἂν ἦταν ἀμεμπτὴ καὶ ἀληθινὴ, τίποτε δὲν ἐμπόδιζε νὰ ἀδιαφορήσεις γιὰ τὶς πλαστὲς προφάσεις καὶ νὰ θγεῖς καθαρὸς ἀπὸ τὴ δολοφονία.

— Λυπόταν ὁ Ἡρώδης ἔχοντας διχασμένη τὴν ψυχὴν τοῦ καὶ ἄλλοτε βέβαια ἀπὸ σεβασμὸ στὴν ἀρετὴ τοῦ Ἰωάννη ἀναχαιτιζόταν ἀπὸ τὴ δολοφονία, ἄλλοτε ὅμως θέλοντας νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσὴν τοῦ παρακινουῦνταν πρὸς τὸ φόνον, θέλοντας νὰ δείξει ὅτι τηρεῖ τὸν ὄρκον τοῦ, καὶ ὅτι δὲν διακατεχόταν ἀπὸ καμμιὰ τσιγγουνιὰ προκειμένου νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς συμπτώτες τοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15ο.

Στίχ. 1-6. Καὶ τί κοινὸ ἔχει μὲ τὸ ἔγκλημα τῶν Φαρισαίων, ποὺ κατηγορεῖ ὅτι δὲν ἔπλυναν τὰ χέρια, ἢ ἐντολὴν ποὺ προστάζει ὅτι πρέπει νὰ τιμοῦμε τοὺς γονεῖς; Πάσχοντας ἀπὸ φιλαργυρία οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ Γραμματεῖς, χαίρονταν μὲ τὶς περίεργες παραδόσεις καὶ βλέποντας νὰ τοὺς καταργεῖ τὴν ἐντολὴν ποὺ τοὺς πρόσταζε νὰ τιμοῦν τοὺς γονεῖς καὶ ποὺ διέκοπτε τὸ χρηματικὸν τοῦ κέρδος, τί μηχανεύονται; Περιτειχίζουσιν τὴν ἐντολὴν αὐτὴν μὲ τὴν μεγαλύτην ἀπὸ ὅλες τὶς ἐντολὰς «Θ' ἀγαπήσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου μὲ ὅλην τὴν καρδιά σου»

ὅλης τῆς καρδίας σου» καὶ τὰ ἐξῆς οἱ γὰρ παῖδες οὐδὲν τῶν οἰ-
 κείων πόνων καὶ πόρων ἐνόμιζον ἴδιον εἶναι, ἀλλὰ πάντα τοῖς πα-
 τράσι προσεπόριζον, δεδιότες μὴ προσκρούσωσιν τῷ τιμᾶν τοὺς
 γονεῖς βουλομένῳ νόμῳ. Ἐπέτρεψαν οὖν οἱ πρεσβύτεροι τοῖς παι-
 5 σὶ τοιαῦτα κηρύττειν καὶ προδιαμαρτύρεσθαι τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ
 καὶ λέγειν πᾶν, «ὃ εἰάν ὠφελῆθῃς», τοῦτ' ἔστιν κερδαίνῃς, ἐξ ἑμοῦ
 καὶ πρὸς σῆς ὠφελείας εἶναι λογίσαιο, τοῦτο δῶρόν ἐστιν ἀφιερω-
 θέν ἤδη Θεῷ παρ' ἑμοῦ. Καὶ λοιπὸν οἱ γονεῖς εὐρίσκοντο κρείττονι
 μαχόμενοι νόμῳ τῷ βουλομένῳ πάντων προτιμᾶσθαι Θεὸν καὶ
 10 ἀναγκαίως παρεχώρουν, μηδὲ ἐφάσασθαι τολμῶντες τῶν προε-
 πηγγελμένων καὶ ἀνατεθέντων ὡς ἱερῶν. Καὶ ταύτῃ τῇ μηχανῇ
 τοὺς γονεῖς ἀποστεροῦντες τῆς ὀφειλομένης τιμῆς τῶν ἀνοσίων
 λημμάτων τοῖς πρεσβυτέροις ἐκοινωνοῦν οἱ παῖδες.

Ὁ δὲ Μάρκος σαφέστερον τὸ δῶρον «κορδαῖν» εἶπεν, ὅπερ τῇ
 15 τῶν Ἑβραίων γλώττῃ σημαίνει τὴν προσφορὰν καὶ τὸ δῶρον τὸ ἀ-
 φιερωθὲν τῷ Θεῷ· ἦσαν γὰρ τινες, οἱ καθιεροῦν ἑαυτοὺς ἐσπούδα-
 ζον τῷ Θεῷ, σπάνει δὲ χρημάτων ἀνακοπτόμενοι τὴν εἰς τοὺς γο-
 νεῖς αἰδῶ παραπόδιμα ἔχειν προετείνοντο· μόλις γὰρ σφίσι τε αὐ-
 τοῖς κακείοις τὰ ζωαρκῆ πορίζεσθαι δύνασθαι. Οἱ δὲ πρεσβύτε-
 20 ροὶ ἀνέπειθον παρ' οὐδὲν ἠγεῖσθαι τὸ χρῆμα διὰ Θεόν· κἂν εἰ προ-
 σίοιεν οἱ γεγεννηκότες τὴν συνήθη παρ' αὐτῶν ζητοῦντες ἐπικου-
 ρίαν, χρῆναι λέγειν ἐδίδασκον, ὅτι, «ὅπερ ἂν ἐξ ἑμοῦ λάβοις», τὸ
 θεῖον ἴσθι σοι παραβλάπτων ἀνάθημα καὶ χρήμασιν ἱεροῖς τὰς χει-
 ρας ἐπάγων· ἀνατέθεικα γὰρ ἑμαυτὸν καὶ ὡς δῶρον ἐπήγγελμαι
 25 τῷ Θεῷ. Οἱ δὲ τὰ ἐκ τῆς ἱεροσυλίας δεδιότες βλάβῃ, διεκαρτέρον
 οἰμώζοντες καὶ τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν πρόφασιν λιμοῦ ἔχοντες
 Διὰ τί τοίνυν ἠκυρώσατε τὴν ἐντολήν; οὔτε γὰρ τῶν τῷ Θεῷ πρε-
 πόντων ἀμελητέον διὰ τὰ ἀνθρώπινα, οὔτε μὴν εἰς ἅπαν τῶν ἀν-
 θρωπίνων καταρραθυμητέον.

30 Στίχ. 2-6. Οὐ δεῖ θαυμάζειν, εἰ τοῦ νόμου κωλύσαντός τινα
 ὡς πρὸς τὸν ἔξω ἄνθρωπον μᾶλλον ἀποβλέποντος ὁ Κύριος
 ἡμῶν πρὸς τὸν ἔσω ἄνθρωπον ποιούμενος τὴν διδασκαλίαν οὐκ
 ἐκώλυσεν αὐτά.

Στίχ. 39. Ἴνα μὴ καθ' ἑκάστην ποιῶν σημεῖα δόξη φιλόδοξος

καὶ τὰ ἐξῆς. Γιατὶ τὰ παιδιά κανένα ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ πόρους τοὺς δὲν θεωροῦσαν δικό τους, ἀλλὰ τὰ ἔδιναν ὅλα στοὺς πατέρες τοὺς ἀπὸ φόβο μήπως προσκρούσουν στὸ νόμο ποὺ ἤθελε νὰ τιμοῦν τοὺς γονεῖς τοὺς. Προέτρεπαν λοιπὸν οἱ πρεσβύτεροι τὰ παιδιά νὰ λένε τέτοια πράγματα καὶ νὰ φιλονεικοῦν μὲ τὸν πατέρα ἢ τὴ μητέρα τοὺς καὶ νὰ λένε, «αὐτὸ ποὺ θὰ ὠφεληθεῖς»^{39α}, δηλαδή αὐτὸ ποὺ θὰ κερδίσεις, ἀπὸ μένα καὶ εἶναι πρὸς ὠφέλεια δική σου, αὐτὸ νὰ σκέπτεσαι ὅτι εἶναι δῶρο ἀφιερωμένο ἤδη στὸν Θεὸ ἀπὸ ἐμένα. Ἐπομένως οἱ γονεῖς εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν ἰσχυρότερο νόμο, ποὺ ζητοῦσε στὴν προτίμηση ὅλων νὰ προηγεῖται ὁ Θεός, καὶ κατ' ἀνάγκη ὑποχωροῦσαν, καὶ δὲν τολμοῦσαν οὔτε κἂν ν' ἀγγίξουν ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν προϋποσχεθεῖ καὶ ἀφιερῶσει ὡς ἱερά. Ἀποστερώντας μὲ αὐτὴ τὴ μεθόδευση τοὺς γονεῖς ἀπὸ τὴν ὀφειλόμενη τιμὴ, συμμετεῖχαν τὰ παιδιά μὲ τοὺς πρεσβυτέρους στὰ ἀνόσια κέρδη αὐτῶν.

Ὁ Μᾶρκος πάλι σαφέστερα ὀνόμασε τὸ δῶρο «κορβά», πράγμα ποὺ στὴν Ἑβραϊκὴ γλῶσσα σημαίνει τὴν προσφορὰ καὶ τὸ δῶρο ποὺ ἔχει ἀφιερωθεῖ στὸν Θεό. Γιατὶ ὑπῆρχαν κάποιοι ποὺ φρόντιζαν νὰ ἀφιερῶσουν τὸν ἑαυτό τους στὸν Θεό, ἐμποδιζόμενοι ὅμως ἀπὸ τὴν ἔλλειψη χρημάτων πρόβαλλαν ὡς ἐμπόδιο τὸ σεβασμὸ στοὺς γονεῖς· γιατί μόλις μὲ δυσκολία μπορούσαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ τοὺς γονεῖς τοὺς. Οἱ πρεσβύτεροι ὅμως προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς πείσουν νὰ μὴ δίνουν καμμιὰ σημασία στὸ πράγμα ἕξαιτίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἂν προσέρχονταν οἱ γονεῖς τοὺς ζητώντας ἀπὸ αὐτοὺς τὴ συνηθισμένη βοήθεια, τοὺς συμβούλευαν ὅτι ἔπρεπε νὰ λένε, ὅτι αὐτὸ ποὺ θὰ πάρεις ἀπὸ ἐμένα νὰ ξέρεις καλὰ ὅτι ζημιώνει τὸ θεῖο ἀφιέρωμα καὶ βάζεις τὸ χέρι σου στὰ ἱερά χρήματα· γιατί ἀφιέρωσα τὸν ἑαυτό μου στὸν Θεὸ καὶ τὰ ὑποσχέθηκα σὰν δῶρο στὸν Θεό. Καὶ αὐτοί, ἐπειδὴ φοβοῦνταν τὴ βλάβη ἀπὸ τὴν ἱεροσυλία ἔκαναν ὑπομονὴ θρηνώντας καὶ ἔχοντας ὡς δικαιολογία γιὰ τὴν πείνα τοὺς τὴν εὐσέβεια στὸν Θεό. Γιατὶ λοιπὸν ἀκυρώσατε τὴν ἐντολή; Γιατὶ οὔτε πρέπει νὰ ἀμελοῦμε ἕξαιτίας τῶν ἀνθρώπων αὐτὰ ποὺ πρέπει στὸν Θεό, οὔτε ὅμως καὶ νὰ δείχνουμε πλήρη ἀδιαφορία γιὰ τὰ ἀνθρώπινα.

Στίχ. 2-6. Δὲν πρέπει νὰ θαυμάζουμε, ἂν, ἐπειδὴ ὁ νόμος ἐμπόδισε κάποιον ἀποβλέποντας μᾶλλον στὸν ἑξωτερικὸ ἄνθρωπο, ὁ Κύριός μας ἀπευθύνοντας τὴ διδασκαλία στὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο δὲν τὰ ἐμπόδισε αὐτὰ.

Στίχ.39. Γιὰ νὰ μὴ φανεῖ φιλόδοξος κάνοντας θαύματα κάθε μέρα

(τοῦτο γὰρ διήγειρε τοὺς ὄχλους ἀκολουθεῖν αὐτῷ), δεικνὺς τὸ ταπεινὸν ἑαυτοῦ διὰ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν ἀναχωρεῖ εἰς τὸ πλοῖον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ΄.

5 Στίχ. 13-17. Καὶ ἐπειδὴ οὐκ αὐτὸς ἐβούλετο εἰπεῖν τὸ τῆς θε-
 ότητος ἀξίωμα, ἀλλ' ἐκείνων τῆς γνώμης τὴν ψῆφον ἀνέμενε· εἰ
 γὰρ εἶπεν αὐτοῖς, «Τίνα με λέγουσιν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ;», ὑπο-
 πτος ἂν ἦν αὐτῶν ἢ ἀπόκρισις, λεγόντων «Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θε-
 οῦ», ὡς ἄρα ἀκολουθοῦντες τῇ φωνῇ τοῦ διδασκάλου τοῦτο εἶ-
 10 πον. Ἐκείνου δὲ μηδὲν τοιοῦτον εἰπόντος καὶ ἐκείνων ἀποκρι-
 νομένων, «Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος», ἐδείχθη καθαρῶς
 τοῦ οἰκειοῦ εἶναι φρονήματος τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἀποκρι-
 σιν. Ἄλλως τε δὲ ἐπειδὴ προήδει, ὁ πάντα εἰδῶς, τὸν Πέτρον
 καὶ τοὺς μαθητὰς μέλλοντας αὐτὸν Υἱὸν ὁμολογεῖν τοῦ Θεοῦ
 15 τοῦ ζῶντος, αὐτὸς τὸ τῆς οἰκονομίας προλαμβάνει καὶ ἀνθρώπι-
 νον ἑαυτὸν ὁμολογεῖ, ἵνα διὰ τε τῆς οἰκειᾶς φωνῆς, διὰ τε τῆς
 τῶν μαθητῶν ἀποκρίσεως, τῶν δύο φύσεων παραστήσῃ τὴν
 ἀλήθειαν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἐμφράξῃ τῶν
 αἰρετιζόντων τὰ στόματα, τῶν τε ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν βλα-
 20 σφημεῖν μελλόντων καὶ τῶν ἐν φαντασίᾳ τὴν σάρκα φορέσαι μυ-
 θολογούντων. Βεβαιωτάτην δὲ καὶ τὴν τῶν μαθητῶν ἀπόκρισιν
 ποιεῖται τοῦ Πατρὸς αὐτὴν ἐπιμαρτυρόμενος εἶναι ἀποκάλυψιν,
 ὥστε, ὅτι μὲν Θεοῦ Υἱὸς οἷ τε ἀπόστολοι ἔφασαν καὶ ὁ Πατὴρ
 ἀπεκάλυψεν καὶ ὁ Υἱὸς ἐπιμαρτυρήσας συνωμολόγησεν, ὅτι δὲ
 25 ἄνθρωπος, αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ὁ Υἱὸς ὁμολογήσας ἐξήρκεσεν· τὸ
 μὲν γὰρ ἄγνωστον τοῖς πολλοῖς καὶ πλείονος ἔδει παραστάσεως,
 τὸ δὲ πᾶσιν ἐορᾶτο καὶ μόνῃ ἐξήρκει ἢ τοῦ φοροῦντος ὁμολογία
 καὶ συγκατάθεσις. Τὸ δὲ «Σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι»,
 ἀντὶ τοῦ, οὐδὲν σαρκικὸν καὶ γήινον ἤδη περὶ ἐμὲ φανταζομένῳ,
 30 ἀλλ' ἀνωτέρω τῆς τῶν πολλῶν καὶ χαμαὶ συρομένων δόξης γε-
 γονότι, ἀπεκάλυψέν σοι καὶ τὴν ὑψηλοτάτην καὶ οὐράνιον γνώ-
 σιν ὁ Πατὴρ, τὸ ἐπιγνώναί σε, ὅτι φύσει καὶ ἀληθῶς εἰμι Υἱὸς
 τοῦ ζῶντος Θεοῦ. – Οὐκ ἐβούλετο εἰπεῖν τὸ τῆς θεότητος ἀξίω-
 μα, ἀλλὰ τὴν τῶν μαθητῶν ἀνέμενε γνώμην καὶ μαρτυρίαν περὶ

(γιατι αὐτὸ ξεσήκωνε τὰ πλήθη νὰ τὸν ἀκολουθοῦν), δείχνοντας τὴν ταπεινότητά του ἕξαιτίας τῆς οἰκονομίας τῆς σάρκας (ἕξαιτίας τῆς σάρκας δηλαδή πού ἔφερε) μπῆκε στὸ πλοῖο καὶ ἔφυγε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16ο.

Στ. 13-17. Κι ἐπειδὴ δὲν ἤθελε νὰ ὁμολογήσει ὁ ἴδιος τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος πού ἔφερε, περίμενε τὴν ἀπόφαση τῆς γνώμης ἐκείνων. Γιατὶ ἂν τοὺς ἔλεγε, “Τί λένε γιὰ μένα τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ;”, θὰ ἦταν ὑποπτη ἢ ἀπόκρισή τους ἂν τοῦ ἔλεγαν, «Ἐσὺ εἶσαι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ», ὅτι τοῦ ἔδωσαν τὴν ἀπάντηση αὐτὴ σύμφωνα μὲ τὴν ἐρώτηση τοῦ δασκάλου τους. Μὴ λέγοντας ὅμως ἐκεῖνος τίποτα παρόμοιο καὶ ἀπαντώντας ἐκεῖνοι ἀπὸ μόνοι τους, «Σὺ εἶσαι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος», φάνηκε καθαρὰ ὅτι ἡ θαυμάσια ἐκείνη ἀπάντηση ἦταν ἔκφραση αὐτοῦ πού πίστευαν. Ἐξάλλου, ἐπειδὴ προγνώριζε αὐτὸς πού γνωρίζει τὰ πάντα ὅτι ὁ Πέτρος καὶ οἱ μαθητές του ἔμελλαν νὰ τὸν ὁμολογήσουν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, προλαβαίνει ὁ ἴδιος τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας καὶ ὁμολογεῖ τὸ ἀνθρώπινο μέρος του, ὥστε μὲ τὸ δικό του λόγο καὶ μὲ τὴν ἀπόκριση τῶν μαθητῶν νὰ παρουσιάσει τὴν ἀλήθεια τῶν δύο φύσεών του, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ νὰ φράξει τὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν, πού ἔμελλαν νὰ τὸν ἀποκαλοῦν βλασφημώντας ἀπλὸ ἄνθρωπο, καὶ ἐκείνων πού μυθολογοῦσαν ὅτι κατὰ φαντασία φόρεσε τὴ σάρκα. Κάνει ὅμως βεβαιότατη καὶ τὴν ἀπόκριση τῶν μαθητῶν προσθέτοντας τὴν ἐπιβεβαίωση ὅτι αὐτὴ εἶναι ἀποκάλυψη τοῦ Πατέρα, ὥστε, τὸ ὅτι εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀπόστολοι τὸ ὁμολογοῦσαν καὶ ὁ Πατέρας τὸ ἀποκάλυψε καὶ ὁ Υἱὸς μὲ τὴ μαρτυρία του τὸ συνομολόγησε, ὅτι πάλι εἶναι ἄνθρωπος ἦταν ἀρκετὸ τὸ ὅτι τὸ ὁμολόγησε ἢ ἴδια ἢ ἀλήθεια, ὁ Υἱὸς. Γιατὶ αὐτὸ πού ἦταν ἄγνωστο στοὺς πολλοὺς χρειαζόταν καὶ μεγαλύτερη βεβαίωση, γιὰ τὴ σάρκα πού ἦταν σὲ ὅλους φανερὴ ἀρκοῦσε ἢ ὁμολογία καὶ ἢ συγκατάθεση ἐκείνου πού τὴ φοροῦσε. Τὸ, «Δὲν σοῦ τὸ ἀποκάλυψε αὐτὸ σάρκα καὶ αἷμα» τὸ λέγει ἀντὶ τοῦ· σ' ἐσένα πού δὲν φαντάζεσαι γιὰ ἐμένα τίποτε πλὴν τὸ σαρκικὸ καὶ γήινο, ἀλλ' ἔχεις ἀνεβεῖ ψηλότερα ἀπὸ τὴ γνώμη τῶν πολλῶν καὶ κάτω συρομένων, σοῦ ἀποπάλυψε ὁ Πατέρας τὴν ὑψηλότερη καὶ οὐράνια γνώση, τὸ νὰ γνωρίσεις δηλαδή ἀκλόνητα ὅτι εἶμαι ἀπὸ τὴ φύση μου καὶ ἀληθινὰ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. — Δὲν ἤθελε νὰ ὁμολογήσει τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος, ἀλλὰ περίμενε τὴ γνώμη

αὐτοῦ· εἰ γὰρ ἔλεγεν, «Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ;», κολακείας ἂν ἦν ἢ τῶν μαθητῶν ἀπόκρισις, ὅτι «Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ».

Στίχ. 25-27. Εἰπὼν, «Ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, εὐ-
5 ρήσει αὐτήν», προθυμοτέρους καὶ εὐέλπιδας ποιῶν τοὺς ἀκροα-
τάς, ἐπάγει· «Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ
δόξῃ αὐτοῦ»· εἰ γὰρ καὶ νῦν τὴν ἐκούσιον κένωσιν καὶ τὸ ταπει-
νὸν τῆς σαρκὸς ὀρῶντες οὐδὲν μέγα δύνασθε διανοηθῆναι περὶ
ἐμοῦ, ἀλλ' οὖν αὐτὸς ἐγὼ εἶμι ὁ τὰ ἐπηγγελμένα πληρώσω·
10 «Μέλλει» γὰρ, φησὶν, «ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ
τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ», τοῦτ' ἔστιν τὸ ἀξίωμα δεικνὺς τῆς θεότητος,
οὐ μὴν ἀποτιθέμενος τὸ ἀνθρώπινον· διὰ τοῦτο γὰρ φησιν «ὁ Υἱ-
ὸς τοῦ ἀνθρώπου»· καὶ γὰρ μετὰ τοῦ προσλήματος ἐλεύσεται ἐν
τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἥτοι ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ,
15 καὶ τότε ἔσται τὰ εἰρημένα πέρας λαμβάνοντα· ἀποδώσει γὰρ
ἐκάστῳ οὐ κατὰ τινὰ προσπάθειαν ἢ ἀντιπάθειαν, οὐδὲ καθ'
ὑφεσιν ἢ φιλοτιμίας ἐπίδειξιν τῆς ἴσης γνώμης καὶ δικαίας ἀπο-
κλινόμενος, ἀλλ' ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἅτινα, οἷάπερ
ἐστίν, τοιαύτην καὶ τὴν ἀμοιβὴν ἐφελκύσει· ἀγαθὰ μὲν ἀγαθὴν·
20 φαύλην δὲ φαῦλα. Εἶτα πιστούμενος τὰ εἰρημένα οὐ μακρὰν, φη-
σὶν, ἔσται ὑμῖν ἡ πληροφορία· καὶ γὰρ τινες τῶν μεθ' ὑμῶν νυνὶ
παρόντων οὐπω θανόντες ὄψονταί με παραγυμνοῦντα καὶ ἐμφα-
νίζοντα τῆς μελλούσης βασιλείας μου τὴν δόξαν καὶ τὸ ἀξίωμα.
Ὁ καὶ μεθ' ἡμέρας ἕξ προοιμαζόμενος καὶ πιστούμενος ἐκείνην
25 ἐπετέλεσεν, μεταμορφωθείς ἐνώπιον Πέτρου καὶ Ἰωάννου καὶ Ἰ-
ακώβου.

— «Ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ», φησὶν, «τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, εὐρήσει
αὐτήν». Εὐέλπιδας ἡμᾶς ποιῶν καὶ καρτερικούς ἐπάγει· «Μέλλει
γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ»· εἰ γὰρ
30 νῦν οὐδὲν μέγα δύνασθε διανοηθῆναι περὶ ἐμοῦ διὰ τὴν τῆς σαρ-
κὸς ταπεινώσιν, ἀλλ' οὖν αὐτὸς ἐγὼ εἶμι ὁ μέλλων ἐλθεῖν μετὰ
τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς μου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ.

Στίχ. 6. Ἐπειδὴ τῆς θεότητος οἱ ἀπόστολοι παραγυμνούμε-

καὶ τὴ μαρτυρία γι' αὐτόν· γιατί ἂν ἔλεγε, «τί λένε οἱ ἄνθρωποι γιὰ μένα πὺ εἶμαι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ», θὰ ἦταν κολακεία ἢ ἀπάντηση τῶν μαθητῶν, ὅτι «Σὺ εἶσαι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ».

Στίχ. 25-27. Ἄφου εἶπε, «Αὐτὸς πὺ θὰ χάσει τὴ ζωὴ του, αὐτὸς θὰ τὴ βρεῖ», κάνοντας πὺ πρόθυμους καὶ δίνοντας καλὲς ἐλπίδες στοὺς ἀκροατές του, προσθέτει· «Γιατὶ μέλλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἔρθει μὲ τὴ δόξα του». Ἄν δηλαδὴ τώρα βλέποντας τὴν ἐκούσια κένωση καὶ τὴν ταπεινὴν σάρκα δὲν μπορεῖτε νὰ σκεφθεῖτε τίποτε τὸ μεγάλο γιὰ μένα, ὡστόσο ἐγὼ ὁ ἴδιος εἶμαι πὺ θὰ ἐκπληρώσω αὐτὰ πὺ ἔχω ὑποσχεθεῖ· γιατί λέγει, «πρόκειται νὰ ἔρθει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ δόξα τοῦ Πατέρα του», δείχνοντας δηλαδὴ τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποθέσει τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο του. Γι' αὐτὸ βέβαια καὶ λέγει, «ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Γιατὶ μὲ τὸ πρόσλημμα (τῆς σάρκας) θαρθεῖ μὲ τὴ δόξ τοῦ Πατέρα του, δηλαδὴ κατὰ τὴ δευτέρα παρουσία του, καὶ τότε θὰ περατωθοῦν τὰ ὅσα εἰπώθηκαν. Γιατὶ θ' ἀποδώσει στὸν καθένα ὅχι σύμφωνα μὲ κάποια συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια, οὔτε ἀπὸ ὑποχωρητικότητα ἢ ἐπίδειξη γεναιοδωρίας ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὴν ὀρθὴ καὶ δίκαια γνώμη, ἀλλὰ στὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὰ ἔργα του, τὰ ὅποια ὅποια θὰ εἶναι, θὰ ἀποσπᾶσουν καὶ τὴν ἀνάλογη ἀμοιβή τους· τὰ ἀγαθὰ ἔργα ἀγαθὴ ἀμοιβή, ἐνῶ τὰ φαῦλα ἔργα φαῦλη ἀμοιβή. Στὴ συνέχεια βεβαιώνοντας ὅσα εἰπώθηκαν, λέγει ὅτι δὲν θ' ἀπαιτηθεῖ πολὺς χρόνος γιὰ τὴ διαβεβαίωση· γιατί κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς πὺ ζοῦν τώρα μεταξύ σας καὶ δὲν ἔχουν ἀκόμα πεθάνει θὰ μὲ δοῦν νὰ ἀπογυμνῶνω καὶ νὰ παρουσιάσω τὴ δόξα καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς μέλλουσας βασιλείας μου. Καὶ αὐτὸ τὸ ἔπραξε μετὰ ἕξι ἡμέρες, πὺ κάνοντας ἀρχὴ καὶ διαβεβαιώνοντας ἐκείνη, μεταμορφώθηκε μπροστὰ στὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἰωάννη καὶ τὸν Ἰάκωβο.

— «Ὅποιος χάσει», λέγει, τὴ ζωὴ του, θὰ τὴ βρεῖ». Γεμίζοντάς μας μὲ καλὲς ἐλπίδες καὶ κάνοντάς μας καρτερικούς, προσθέτει· «Γιατὶ μέλλει νὰ ἔρθει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴ δόξα του». Γιατὶ ἂν δὲν μπορεῖτε τώρα νὰ σκεφθεῖτε τίποτε τὸ μεγάλο γιὰ μένα ἐξαιτίας τῆς ταπείνωσης τῆς σάρκας μου, ἀλλ' ὅμως ἐγὼ ὁ ἴδιος εἶμαι αὐτὸς πὺ μέλλει νὰ ἔρθει μαζί μὲ τοὺς ἀγγέλους μέσα στὴ δόξα τοῦ Πατέρα μου.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 17ο.

Στίχ. 6. Ἐπειδὴ οἱ ἀπόστολοι εἶδαν ἀπογυμνωμένο τὸ ἀξίωμα τῆς

νον ἐθεάσαντο τὸ ἀξίωμα καὶ τῆς πατρικῆς ἐκείνης φωνῆς ἐνωτί-
 σθησαν τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὸν Μωυσῆν καὶ τὸν Ἡλίαν εἶδον ἄν-
 δρας τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς τὴν πρώτην τάξιν ἐπέχοντας δου-
 λοπρεπῶς παρεστηκότας, ἀνῆλθον εἰς τελειότεραν καὶ θειότεραν
 5 ἔννοιαν τὴν περὶ τοῦ Δεσπότη, ὡς ἄρα ἀληθῶς οὗτός ἐστιν ὁ
 μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ, οὗτός ἐστιν ὁ μέλλων ἔρχεσθαι,
 οὗτος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων, ὁ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

– Ἐπειδὴ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα παραγυμνούμενον ἐθεάσαν-
 το οἱ ἀπόστολοι καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἤκουσαν, εἶδον δὲ τὸν
 10 Μωυσῆν καὶ τὸν Ἡλίαν δουλοπρεπῶς παρεστηκότας, εἰς τελειτέ-
 ραν ἀνήχθησαν ἔννοιαν περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ ὡς ἄρα ἀληθῶς οὗ-
 τός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ καὶ ὁ μέλλων ἔρχεσθαι,
 οὗτος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

Στίχ. 9-12. Εἶτα καλῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ταῦτα πηξάμενοι μόνον οὐ
 15 λέγουσιν· Ἴδού ὁρῶμεν καὶ πεπεισμεθα, ὅτι σὺ εἶ καὶ οὐκ ἄλλος ὁ
 ἐρχόμενος Θεὸς ἡμῶν καὶ λυτρωτὴς καὶ κριτὴς καὶ ἡ προσδοκω-
 μένη παρουσία σου ἐνεστήκεν. «Πῶς οὖν λέγουσιν οἱ γραμματεῖς,
 ὅτι Ἡλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρώτον;». Ἐλεγον δὲ τοῦτο οἱ Ἰουδαῖοι καὶ
 περιέφερον ἀνατρέπειν πειρώμενοι τὴν ἐνεστῶσαν παρουσίαν τοῦ
 20 Χριστοῦ ὡς καὶ πρὸ ταύτης ὀφείλοντος ἐλθεῖν τοῦ Ἡλίου. Οἱ δὲ ἀ-
 πόστολοι προήνεγκαν τοῦτο οὐχ ὡς αὐτοὶ διατάζοντες· τούναντί-
 ον γὰρ λίαν ἦσαν πεπεισμένοι καὶ πολλὴν εἰληφότες τὴν πληρο-
 φορίαν καὶ ἔνθερμοι τὴν γνώμην τοῖς ἠκουσμένοις καὶ ἑωραμέ-
 νοις. Διὸ καὶ καταβαίνοντες εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὄρους ἐποιήσαντο τὴν
 25 ἐρώτησιν σὺδεμίαν ἀναβολὴν ταύτης ποιησάμενοι· προσάγουσιν
 δὲ τῶν Γραμματέων τὸν λόγον, ἵνα μὴ μόνον αὐτοὶ ὡς πεπεισμέ-
 νοι ἅτε γεγονότες θεαταὶ τῶν φρικτῶν καὶ ἀπορρήτων, ἀλλ' ἵνα
 καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπειδὴν βούλωνται ταῦτα κηρύσσειν καὶ ἀποκαλύ-
 πτειν καὶ διδάσκειν μὴ ἔχωσιν μηδὲ τὸν παρὰ τῶν Γραμματέων λό-
 30 γον προφερόμενον ἀντιπίπτοντα. Διὸ καὶ ὁ Κύριος τὸ πρόθυμον
 αὐτῶν τῆς περὶ τὰ θεαθέντα διηγήσεως εἰδώς, τέως ἐπέχει εἰς τὸν
 μετὰ τὴν ἀνάστασιν καιρὸν ἀνατιθεὶς τῶν ὑψηλοτέρων καὶ θαυμα-
 σιωτέρων τὴν διήγησιν. Οὐ ποιεῖται δὲ τοῖς Γραμματεῦσιν οἰκειάν
 τῆς δοκούσης ἀπορίας ὁ Δεσπότης τὴν ἐπίλυσιν, δεικνύς, ὅτι οὐ-
 35 δὲν ἢ λύσις τοῖς Γραμματεῖς βελτιώσεται· οὐ γὰρ ἀγνοία τοῦ ἀλη-

θεότητας και ἄκουσαν ἐκείνη τὴν ὀλοκάθαρη πατρικὴ φωνή, καὶ εἶδαν τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Ἡλία, ἀνθρώπους ποὺ κατέχουν τὴν πρώτη θέση τῆς ἀνθρώπινης ἀρετῆς, νὰ στέκονται δίπλα του σὰν δοῦλοι, ὑψώθηκαν μὲ ἔννοια τελειότερη καὶ θεϊκότερη γιὰ τὸν Κύριο, ὅτι δηλαδὴ αὐτὸς ποὺ ἔμελλε νὰ λυτρώσει ἀληθινὰ τὸν Ἰσραήλ, αὐτὸς εἶναι ποὺ πρόκειται νὰ ρθει, αὐτὸς ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων, ὁ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

— Ἐπειδὴ τὴ δόξα τῆς θεότητας τὴν εἶδαν οἱ ἀπόστολοι ἀπογυμνωμένη καὶ ἄκουσαν τὴ φωνὴ τοῦ Πατέρα καὶ εἶδαν ἐπιπλέον καὶ τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Ἡλία νὰ στέκονται δίπλα σὰν δοῦλοι, ὑψώθηκαν σὲ τελειότερη ἔννοια γιὰ τὸ Σωτήρα, καὶ κατὰ συνέπεια ὅτι αὐτὸς ἦταν ἀληθινὰ ἐκεῖνος ποὺ ἐπρόκειτο νὰ λυτρώσει τὸν Ἰσραήλ καὶ αὐτὸς ποὺ ἔμελλε νὰ ρθει, αὐτὸς ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μας, ὁ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

Στίχ. 9-12. Ἐπειτα, ἀφοῦ ἐδρέωσαν καλὰ ὅλα αὐτὰ μέσα στὸ νοῦ τους εἶναι σὰ νὰ λένε κατὰ κάποιον τρόπο· Νά, βλέπομε καὶ ἔχομε πεισθεῖ, ὅτι σὺ εἶσαι καὶ κανένας ἄλλος, ὁ Θεὸς μας ποὺ ἔρχεται κι ὁ λυτρωτὴς καὶ κριτὴς μας καὶ ἡ παρουσία σου ποὺ προσδοκοῦμε εἶναι παρούσα. «Πῶς λοιπὸν λένε οἱ Γραμματεῖς, ὅτι πρῶτα πρέπει νὰ ρθει ὁ Ἡλίας» Αὐτὸ βέβαια τὸ ἔλεγαν καὶ τὸ διέδιδαν οἱ Ἰουδαῖοι, προσπαθώντας νὰ ἀνατρέψουν τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ ποὺ ἦταν ἤδη τελεσμένη, ὅτι δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ αὐτὴν ἔπρεπε νὰ ρθει ὁ Ἡλίας. Οἱ ἀπόστολοι ὅμως τὸ ρώτησαν αὐτό, ὄχι γιὰτὶ δίσταζαν οἱ ἴδιοι, τὸ ἀντίθετο, γιὰτὶ πίστευαν ἀπόλυτα καὶ εἶχαν λάβει μεγάλη βεβαιότητα καὶ εἶχαν πολὺ θερμὴ τὴ γνώμη ἀπὸ ὅσα εἶχαν ἀκούσει καὶ εἶχαν δεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸ ὄρος ὑπέβαλαν ἀμέσως τὴν ἐρώτησή τους χωρὶς καθόλου νὰ ἀναβάλουν. Καὶ μεταφέρουν τὸ λόγο τῶν Γραμματέων, γιὰ νὰ μὴν εἶναι μόνοι αὐτοὶ ποὺ εἶχαν πεισθεῖ, ἐπειδὴ ἔγιναν θεατὲς τῶν φρικτῶν καὶ ἀπόρητων πραγμάτων, ἀλλὰ μὲ σκοπὸ καὶ οἱ ἄλλοι ἂν θέλουν νὰ κηρύττουν καὶ ν' ἀποκαλύπτουν καὶ νὰ διδάσκουν αὐτὰ τὰ πράγματα νὰ μὴν ἔχουν ἀντίθετό τους ν' ἀκούγεται οὔτε τὸν λόγο τῶν Γραμματέων. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος γνωρίζοντας τὴν προθυμία τους γιὰ τὴ διήγηση τῶν ὄσων εἶδαν, πρὸς στιγμὴ δὲν ἐπεμβαίνει, μεταθέτοντας τὴ διήγηση τῶν ὑψηλότερων καὶ τῶν πιὸ θαυμαστῶν γιὰ τὸν καιρὸ μετὰ τὴν ἀνάστασι. Καὶ δὲν δίνει βέβαια ὁ Κύριος τὴ λύση τῆς οἰκείας πρὸς τοὺς Γραμματεῖς ἀπορίας, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἡ λύση δὲν θὰ βελτιώσει καθόλου τοὺς Γραμματεῖς. Γιὰτὶ αὐτὸ τὸ ἔλεγαν ὄχι ἀπὸ ἄγνοια τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ

θοῦς, κακουργία δὲ καὶ ἀπονοία γνώμης τοῦτο προέφερον· οὐς γὰρ τηλικούτων θαυμάτων ἐνάργεια οὐκ ἐδυσώπησεν, ἀλλ' εἰς μείζονα φθόνον ἐξέκαυσεν, οὐδὲ τοσαύτης διδασκαλίας χάρις ἐπέστρεψεν. Τί ἂν εἰργάσατο ἐνός οὐδ' ἀπορίαν ἔχοντος λόγου, ἀλλ' 5 ὑπ' αὐτῶν κακουργομένου διασάφῃσι;

Ἐπαγγεῖ γοῦν διὰ τοῦτο τὴν λύσιν οὐκ αὐτοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις ἀρμόζουσαν, ὅτι ἐλεύσεται μὲν, ὃν λέγουσιν Ἡλίαν καὶ ἀποκαταστήσει πάντα, ἀλλ' ἤδη καὶ ὁ τοῦ Ἡλίου ὁμοίότροπος ἦλθεν καὶ μυρία κακὰ ἐποίησαν αὐτόν. Μὴ οὖν σεμν- 10 νέσθωσαν ἐπὶ τῷ λέγειν Ἡλίαν δεῖ ἔλθειν· οἱ γὰρ τὸν ὁμοίότροπον οὕτω διαθέντες κάκεινον, εἰ νῦν παρεγένετο, οὐκ ἂν μὴ ὁμοίως κακοποιῆσαι ἐφείσαντο, οἷ γε οὐ μόνον τὸν ὁμοίότροπον τοῦ Ἡλίου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἐκατέρου δεσπότην σταυρῶ καὶ θανάτῳ παραδοῦναι συνειδῶσιν. Φησὶ δὲ «καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐ- 15 τόν». Οὐκ ἠθέλησαν γινῶναι αὐτόν, ἀλλὰ καὶ μηδεμίαν λέγειν ἔχοντες αἰτίαν κατ' αὐτοῦ, πάντα ὅσα ἐπέτρεπεν ἢ πονηρὰ αὐτῶν γνώμη εἰς αὐτόν διεπράξαντο. Ἐνέβαλλον ὡς κακοῦργον εἰς δεσμοτήριον, μισθὸν ὀρχήσεως τὴν ἐκείνου ζωὴν ἐποίησαντο, τὴν κεφαλὴν ἐξέτεμον, ἐνύβρισαν καὶ μετὰ θάνατον ἐπὶ πίνακος ὡς 20 ἐνόμιζον θριαμβεύοντες Ἄλλὰ πῶς ἔφη, «ἐποίησαν»; Ταῦτα γὰρ Ἡρώδης μόνος ἐποίησεν. Οὐ μὲν οὖν μόνος Ἡρώδης, ἀλλὰ καὶ οἱ συνανακειμένοι αὐτῷ, δι' οὐς μᾶλλον καὶ τὴν σφαγὴν ἐξειργάσατο· εἰ γὰρ ἐκεῖνοι μὴ συνέτρεχον, οὐκ ἂν ἡ μαιφονία ἐξείργαστο τοῦ Ἡρώδου ἤδη πρὸς τὴν τοῦ ἀνδρός <σφαγὴν> ὑποστελ- 25 λομένου· εἰ γὰρ πρῶην εἰς τὴν τοῦ θείου σφαγὴν ὠρμημένος, ὅμως τῷ δέει τοῦ πλήθους ἐπεσχέθη, ὅτε καὶ αὐτὸς εἰς αἴσθησίν τινα τῆς θαυμασιότητος ἐληλάκει τοῦ ἀνδρός καὶ λύπην ἐπὶ τῇ προπετεῖα τῆς ὑποσχέσεως ἐπεδείκνυ, πῶς οὐκ ἂν εὐκόλως ἐπεσχέθη τῶν συνανακειμένων διαγανακτούντων; Οἱ δὲ τοσοῦτου 30 ἐδέησαν τοῦ ἐπισχεῖν, ὥστε μονονουχὶ καὶ αὐτόχειρες γεγόνασιν, εἶπερ, τὸ ἀρεστὸν αὐτῶν ποιῶν ὁ Ἡρώδης, τὴν μαιφονίαν ἀπειργάσατο.

Στίχ. 11-13. Ἡλίας ὁ Ἰωάννης οὐ τῷ ὀνόματι, ἀλλὰ τῷ παραπλησίῳ τῆς πράξεως καὶ γὰρ ἕκαστος τῆς δεσποτικῆς παρουσίας 35 πρόδρομος, εἰ καὶ ὁ μὲν τῆς προτέρας, ὁ δὲ τῆς δευτέρας, καὶ

ἀπὸ κακία καὶ ἀνοησία γνώμης. Γιατὶ αὐτοὺς ποὺ δὲν τοὺς συγκίνησε ἡ διενέργεια τόσο μεγάλων θαυμάτων, ἀλλὰ ἀναψε μέσα τους μεγαλύτερο φθόνο, οὔτε ἡ χάρις τόσο πλούσιας διδασκαλίας θ' ἄλλαξε τὴ γνώμη τους. Τί ἀποτέλεσμα θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἡ διασάφηση ἑνὸς λόγου ποὺ δὲν περιεῖχε ἀπορία, ἀλλὰ κακοποιοῦνταν ἀπὸ αὐτούς;

Γι' αὐτὸ δίνει τὴν πρέπουσα λύση ὅχι στοὺς ἴδιους τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ στοὺς ἀποστόλους, ὅτι θαρθεῖ βέβαια ὁ Ἡλίας ποὺ λένε καὶ θ' ἀποκαταστήσει τὰ πάντα, ἀλλ' ἤδη καὶ ὁ ὅμοιος μὲ τὸν Ἡλία ἦρθε καὶ τοῦ προξένησαν ἄπειρα κακά. " Ἄς μὴν ὑπερηφανεύονται λοιπὸν λέγοντας ὅτι πρέπει νὰ ἔρθει ὁ Ἡλίας. Γιατὶ αὐτοὶ ποὺ συμπεριφέρθηκαν μὲ τέτοιο τρόπο στὸν ὅμοιο μὲ αὐτόν, ἂν τώρα ἐρχόταν, δὲν θὰ δίσταζαν νὰ τὸν κακοποιήσουν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, αὐτοὶ ποὺ ὅχι μόνο τὸν ὅμοιο τοῦ Ἡλία, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο καὶ τῶν δύο γνωρίζουν ὅτι τὸν παρέδωσαν στὸ σταυρὸ καὶ στὸ θάνατο. Λέγει ὅμως «καὶ δὲν τὸν κατάλαβαν». Δὲν θέλησαν νὰ τὸν καταλάβουν, ἀλλὰ κι ἐνῶ δὲν εἶχαν καμμιά κατηγορία νὰ τοῦ ἀπευθύνουν, διέπραξαν εἰς βάρος τους ὅλα ὅσα τοὺς ὑπαγόρευε ἡ κακὴ τους γνώμη. Τὸν ἔκλεισαν στὴ φυλακὴ σὰν κακοῦργο, ἔκαναν τὴ ζωὴ ἐκείνου ἀμοιβὴ χοροῦ, τοῦ ἔκοψαν τὴν κεφαλὴ, τὸν ἔξευτέλισαν καὶ μετὰ τὸ θάνατό του περιφέροντάς τιν μέσα σὲ πιάτο θεωρώντας αὐτὸ ὡς θορίαμβό τους. Ἄλλὰ πῶς εἶπε, «τὰ διέπραξαν»; Γιατὶ αὐτὰ τὰ ἔπραξε μόνος του ὁ Ἡρώδης. Δὲν τὰ διέπραξε ὁ Ἡρώδης μόνος του, ἀλλὰ καὶ οἱ συνδαιτυμόνες του, γιὰ χάρις τῶν ὁποίων διέπραξε καὶ τὴ σφαγὴ. Γιατί, ἂν ἐκεῖνοι δὲν βοηθοῦσαν, δὲν θὰ πραγματοποιοῦνταν ἡ δολοφονία ἀπὸ τὸν Ἡρώδη, ποὺ ἤδη δίσταζε γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ Ἰωάννη. " Ἄν δηλαδὴ προηγουμένως ὁρμώντας γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ θείου ἀνθρώπου, ὅμως συγκρατήθηκε φοβούμενος τὸ πλῆθος, ὅταν κι αὐτὸς εἶχε φτάσει σὲ κάποια αἴσθησις γιὰ τὸ πόσο θαυμαστὸς ἦταν ὁ Ἰωάννης καὶ ἔδειχνε λύπη γιὰ τὴν ἀπερισκεψία τῆς ὑπόσχεσής του, πῶς δὲν θὰ συγκρατοῦνταν εὐκόλα ἐκδηλώνοντας τὴν ἀγανάκτησή τους οἱ συνδαιτυμόνες του; Αὐτοὶ ὅμως τῶσο πολὺ χρειάσθηκε νὰ τὸν ἐμποδίσουν, ὥστε καὶ ἔγιναν κατὰ κάποιο τρόπο αὐτουργοί, ἀφοῦ ὁ Ἡρώδης διέπραξε τὴ δολοφονία κάνοντας αὐτὸ ποὺ ἦταν ἀρεστὸ σ' αὐτούς.

Στίχ. 11-13. Ἡλίας λοιπὸν ἦταν ὁ Ἰωάννης ὅχι ὡς πρὸς τὸ ὄνομα, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὸ παραπλήσιο τῆς πράξης. Γιατὶ ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς δύο εἶναι πρόδρομος τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἂν καὶ ὁ ἕνας ἦταν τῆς πρώ-

ὅτι καὶ κατὰ τὰ ἄλλα πολλὴν τὴν ὁμοιότητα εἶχον· ἑκάτερος γὰρ αὐτῶν τοὺς θορύβους καὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ δικαστήρια καὶ πάντα τὸν ἐκεῖθεν ἐξέφυγεν ὄχλον. ὦκει τὸν Κάρομηλον Ἡλίας, ἐν τῇ ἐρήμῳ διέτριβεν ὁ Ἰωάννης· ἄσκευον βίον ἐδίωκεν ὁ Ἰωάννης, 5 ἀφρόντιστον εἶχεν ὁ Ἡλίας, μηδὲ τῆς ἐφημέρου τροφῆς μεριμνῶν· παρθενεΐας ἑκάτερος φύλαξ καὶ πολλὴ <οὖν> ἡ ὁμοιότης. Διὸ οὐ μόνον νῦν ὁ Ἰωάννης εἰς τὴν τοῦ Ἡλίου ὁμοιότητα παραλαμβάνεται, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ ἐμφαντικώτερον ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται· «Αὐτός ἐστιν Ἡλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι»· καὶ 10 γὰρ τοῦτο δηλοῖ, ὅτι τῷ μέλλοντι ἔρχεσθαι Ἡλίου ὁ αὐτός ἐστιν κατὰ τε τὴν ὁμοιότητα καὶ ταυτότητα τῆς διακονίας ὁ Ἰωάννης· πρόδρομός τε γάρ, ὡς ἔφην, ἑκάτερος τῆς δεσποτικῆς παρουσίας καὶ κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ οἰκειώσιν τῆς θαυμασίου πολιτείας. Ὅταν οὖν λέγῃ «Ἡλίας μὲν ἔρχεται καὶ ἀποκαταστήσει», τὸν Ἡ- 15 λίαν λέγει τὸν ὄντα τῷ τε πράγματι καὶ τῷ ὀνόματι· ὅταν δὲ λέγῃ «Ἡλίας ἤδη ἦλθεν», τὸν Ἰωάννην μὲν τῷ ὀνόματι λέγει, Ἡλίαν δὲ τῷ πράγματι τὴν πρὸς ἀλλήλους δεικνύς ὁμοιότητα. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὅταν λέγῃ, «Αὐτός ἐστιν Ἡλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι», τὸν τῷ πράγματι Ἡλίαν γεγενημένον φησὶν, ὃς διὰ τὴν σφοδρὰν 20 ὁμοιότητα, ἣν πρὸς τὸν μέλλοντα ἔρχεσθαι κέκτηται, Ἡλίας καλεῖται· τὸ γὰρ «ὁ μέλλων ἔρχεσθαι» τοῦτο δηλοῖ, οἷον ὁ διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἔρχεσθαι ὁμοιότητα καὶ οἰκειότητα καὶ τὴν κλήσιν αὐτοῦ ὑποδύς αὐτός ἐστιν.

– Οὐ τῷ ὀνόματι ἐστιν Ἡλίας ὁ Ἰωάννης, ἀλλὰ τῇ ὁμοιότητι 25 τῶν πράξεων· καὶ γὰρ ἀμφότεροι πρόδρομοι ἐτύγγανον τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ὁ μὲν τῆς προτέρας, ὁ δὲ τῆς δευτέρας, καὶ ἀμφότεροι τοὺς πολιτικούς θορύβους ἐξέφυγον. Καὶ ὁ μὲν Ἡλίας ὦκει τὸν Κάρομηλον, ὁ δὲ Ἰωάννης ἐν τῇ ἐρήμῳ διέτριβε καὶ κατὰ τὰ ἄλλα δὲ πλείστη ἐτύγγανεν αὐτοῖς ἡ ὁμοιότης. Καὶ τοῦ- 30 το δηλοῖ ὁ Χριστὸς λέγων, ὅτι «ἦλθεν Ἡλίας, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσαν αὐτόν», τοῦτ' ἐστιν ὁ Ἰωάννης, ὁ κατὰ πάντα ὅμοιος αὐτῷ.

Στίχ. 19-21. Τοῦ μὴ τυχεῖν τῆς ἰάσεως τὸν δαμονιζόμενον τρία ἠτιάσατο· τὴν ἀπιστίαν τῶν παρεστώτων καὶ διαστροφὴν τῆς γνώμης, τὴν περὶ τὰ σημεῖα τῶν μαθητῶν ὀλιγοπιστίαν, τὴν

της, ἐνῶ ὁ ἄλλος τῆς δεύτερης, καὶ ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἄλλα εἶχαν πολλὴ ὁμοιότητα. Γιατὶ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἀπέφυγε τοὺς θορύβους καὶ τὶς πόλεις καὶ τὰ δικαστήρια καὶ ὅλη τὴν ὀχλαγωγία πού προέρχεται ἀπὸ αὐτά. Ὁ Ἡλίας κατοικοῦσε στὸν Κάρμηλο, ὁ Ἰωάννης ζοῦσε στὴν ἔρημο· ὁ Ἰωάννης ἐπιδίωκε ζωὴ χωρὶς τὰ ἀπαιτούμενα, ὁ Ἡλίας ζοῦσε ἀμέριμνα, χωρὶς νὰ φροντίζει οὔτε γιὰ τὴν καθημερινὴ τροφή του· καθένας ἀσκοῦσε παρθενία· εἶχαν λοιπὸν πολλὴ ὁμοιότητα. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν παραλαμβάνεται ὁ Ἰωάννης ἐδῶ μόνο ὡς ὅμοιος μὲ τὸν Ἡλία, ἀλλὰ καὶ ἄλλοῦ πιὸ φανερά, ὅπως ἔχει λεχθεῖ στὰ προηγούμενα: «Αὐτὸς εἶναι ὁ Ἡλίας πού πρόκειται νὰ ρθεῖ»³¹. Γιατὶ αὐτὸ δηλώνει ὅτι ὁ Ἰωάννης εἶναι ὁ ἴδιος ὡς πρὸς τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν ταυτότητα τῆς διακονίας μὲ τὸν Ἡλία πού πρόκειται νὰ ρθεῖ στὸ μέλλον. Γιατί, ὅπως εἶπα, εἶναι καὶ ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος πρόδρομοι τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ ὡς πρὸς τὴν ὁμοιότητα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἴδιο τὸ θαυμαστὸ τρόπο ζωῆς πού ἀκολούθησαν. Ὅταν λοιπὸν λέγει, «ἔρχεται ὁ Ἡλίας καὶ θ' ἀποκαταστήσει ὅλα», ἐννοεῖ τὸν Ἡλία, πού εἶναι αὐτὸς πραγματικὰ καὶ κατ' ὄνομα. Ὅταν πάλι λέγει, «Ὁ Ἡλίας ἤδη ἦρθε», ἐννοεῖ βέβαια τὸν Ἰωάννη κατὰ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ τὸν Ἡλία στὴν πραγματικότητα, δείχνοντας τὴν μεταξύ τους ὁμοιότητα. Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν λέγει, «Αὐτὸς εἶναι ὁ Ἡλίας πού πρόκειται νὰ ρθεῖ», ἐννοεῖ τὸν πραγματικὸ Ἡλία, ὁ ὁποῖος ἕξαιτίας τῆς ὑπερβολικῆς ὁμοιοτητάς του πού ἔχει μὲ αὐτὸν πού πρόκειται νὰ ρθεῖ στὸ μέλλον καλεῖται Ἡλίας· γιατί αὐτὸ δηλώνει τὸ «αὐτὸς πού μέλλει ναρθεῖ», ὅτι δηλαδή αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος πού ἕξαιτίας τῆς ὁμοιότητας καὶ τῆς οἰκειότητάς μὲ ἐκεῖνον πού μέλλει νὰ ρθεῖ ἔχει λάβει καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

— Δὲν εἶναι ὁ Ἰωάννης ὡς πρὸς τὸ ὄνομα Ἡλίας, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ὁμοιότητα τῶν πράξεών τους· γιατί καὶ οἱ δύο ἦταν πρόδρομοι τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἕνας βέβαια τῆς πρώτης, ἐνῶ ὁ ἄλλος τῆς δεύτερης, καὶ ἀπέφυγαν καὶ οἱ δύο τοὺς θορύβους τῆς πόλης. Καὶ ὁ Ἡλίας βέβαια κατοικοῦσε στὸν Κάρμηλο, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης περνοῦσε τὴ ζωὴ του στὴν ἔρημο· καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ὑπῆρχε πολλὴ ὁμοιότητα μεταξύ τους. Κι αὐτὸ δηλώνει ὁ Χριστὸς λέγοντας, «ἦρθε ὁ Ἡλίας καὶ δὲν τὸν κατάλαβαν», δηλαδή ὁ Ἰωάννης, ὁ ὅμοιος ὡς πρὸς ὅλα μὲ αὐτόν.

Στίχ. 19-21. Γιὰ τὸ ὅτι δὲν ἐπέτυχε τὴ θεραπεία του ὁ δαιμονισμένος ἀνέφερε τρεῖς αἰτίες· τὴν ἀπιστία τῶν εὐρισκόμενων μαζί του καὶ τὴ διαστροφή τῆς γνώμης, τὴν ὀλιγοπιστία τῶν μαθητῶν ὡς πρὸς τὰ θαύματα,

τοῦ δεομένου τῆς ἰάσεως γαστριμαργίαν καὶ ἀδηφαγίαν, καὶ τὸ ἐρραθυμημένον εἰς προσευχήν· ἐνίοτε γὰρ καὶ ἡ τῶν προσιόντων μόνη διάθεσις σφοδρὰ καὶ σύντονος οὕσα ἐκδιάζεται τὴν ἰασιν, ἄλλοτε δὲ τοῦ ἱατροῦ ἡ ἄφατος ἰσχὺς καὶ ἡ δύναμις, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ 5 τῶν ὀρώντων καὶ παρεστώτων ἡ ἐπιστροφή καὶ ἡ σωτηρία. Εἰπὼν οὖν ὁ Δεσπότης, «τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐξέρχεται», δύο τινὰ παρεδήλωσε· καὶ τοὺς μαθητὰς παρεμυθήσατο· μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι τὸ πᾶν τῆς ὑμῶν ὀλιγοπιστίας γέγονεν, ἀλλὰ μέγα γέγονεν ἐμπόδιον εἰς τὴν σφῶν αὐτῶν σωτηρίαν τὸ γαστρίμαργον καὶ 10 πρὸς εὐχήν ἀφιλόπονον τῶν δεομένων τῆς ἰάσεως. Πάλιν δὲ καὶ θεραπείας παρέδωκεν θείαν καὶ σοφὴν ὄντως μέθοδον τὴν νηστείαν καὶ προσευχὴν τῶν πασχόντων, δι' ὧν οὐ μόνον δαιμόνων ἐπιηρείας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων παθῶν ἀπαλλαγῆναι δυνάμεθα.

—Τοῦ μὴ τυχεῖν τῆς ἰάσεως τρία εἰσὶν αἷτια, ἀπιστία τῶν παρεστώτων, καὶ ἡ περὶ τὰ θαύματα ὀλιγοπιστία τῶν μαθητῶν, καὶ ἡ τοῦ δαμονιζομένου γαστριμαργία καὶ ἀδηφαγία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Στίχ. 8-9. Εἰπὼν περὶ τῶν σκανδάλων καὶ ταλανίσας τὸν κόσμον διὰ τὴν ἐπισπορὰν καὶ τὸν πληθυσμὸν αὐτῶν, ταλανίζει καὶ 20 τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐργάτην καὶ εἰσαγωγέα αὐτῶν. Δείκνυσι διὰ τοῦ ταλανισμοῦ, ὅτι οὐ μόνον οὐ προσῆκεν τῶν σκανδάλων εἶναι ἡμᾶς αὐτουρούς, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ταῦτα πράττοντας ἀποδέχσθαι, ἀλλὰ ταλανίζειν καὶ ἐκτρέπεσθαι αὐτούς· ἡ γὰρ μετ' αὐτῶν φιλία καὶ συναναστροφή εἰς μίμησιν κατὰ μικρὸν ἐκκαλεῖται καὶ 25 πρᾶξιν τὴν αὐτὴν. Εἶτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Τί δέ; ἂν φίλος ἦ ὁ τοιοῦτος, ἂν τῶν συγγενῶν ὁ ἐπέραστος, ἂν τῶν συνοικούντων ὁ τιμιώτατος, πῶς καὶ τοῦτον χρὴ ἀποστρέφειν, ἐπάγει αὐτὸς τὴν τοιαύτην ἀμφισβήτησιν προφθάσας καὶ τὸν λογισμὸν ἐκτεμῶν, ὅτι, κἂν φίλος ἦ, ὥστε ἐν τάξει αὐτὸν ἔχειν σε ὀφθαλμοῦ καὶ δι' 30 αὐτοῦ πολλὰ δοκεῖν τῶν χρησίμων σοι καθορᾶν, κἂν συγγενής, ὥστε τόπον αὐτὸν ἔχειν χειρὸς καὶ συνεργὸν εὐρίσκειν ἐν πολλοῖς, κἂν ἄλλος τίς ἐστίν, δι' οὗ σοι πᾶσα ἡ κατὰ τὸν βίον ἐξομαλίζεται τρίβος, ὅστις ἂν οὖν ἦ, τοῦτόν σοι διακείμενος τὸν τρό-

καὶ τὴν λαιμαργίαν καὶ ἀδηφαγίαν καὶ τὴν ἀπροθυμίαν γιὰ προσευχὴν ἐκείνου ποῦ χρειαζόταν τὴν θεραπεία. Γιατὶ πολλὲς φορὲς καὶ ἡ διάθεσις μόνον τῶν προσερχομένων, ὅταν εἶναι σφοδρὴ καὶ δυνατὴ, ἐκδιᾶζεται τὴν θεραπεία, ἄλλοτε ἡ ἀνείπωτη ἰσχὺς καὶ δύναμις τοῦ ἰατροῦ, καὶ σὲ κάποιες περιπτώσεις καὶ ἡ ἐπιστροφή καὶ ἡ σωτηρία αὐτῶν ποῦ βλέπουν καὶ παραδρίσκονται ἐκεῖ. Λέγοντας λοιπὸν ὁ Κύριος, «Αὐτὸ τὸ γένος δὲν βγαίνει», δύο πράγματα ὑποδήλωσε, καὶ τοὺς μαθητὲς του παρηγόρησε: Μὴ νομίζετε, λέγει ὅτι τὸ πᾶν ὀφείλεται στὴν ὀλιγοπιστίαν σας, ἀλλὰ μεγάλο ἐμπόδιον στάθηκε στὴν σωτηρίαν τους ἡ λαιμαργία καὶ ἡ ἀπροθυμία γιὰ προσευχὴν αὐτῶν ποῦ χρειάζονται τὴν θεραπεία. Ἐπίσης παρέδωσε πραγματικὰ θεῖα καὶ σοφὴ μέθοδος θεραπείας τὴν νηστεία καὶ τὴν προσευχὴν τῶν ἀσθενῶν, μὲ τίς ὁποῖες μπορούμε ν' ἀπαλλαγούμε ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν βλαπτικὴν ἐπενέργειαν τῶν δαιμόνων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες ἀσθένειες.

— Τὸ νὰ μὴ ἐπιτύχουν τὴν θεραπεία τρία εἶναι τὰ αἴτια: ἡ ἀπιστία τῶν παραδρισκομένων, ἡ ὀλιγοπιστία ὡς πρὸς τὰ θαῦματα τῶν μαθητῶν, καὶ ἡ λαιμαργία καὶ ἡ ἀδηφαγία τοῦ δαιμονισμένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18ο.

Στίχ. 8-9. Ἀφοῦ μίλησε γιὰ τὰ σκάνδαλα καὶ ἀφοῦ ταλάνισε τὸν κόσμον γιὰ τὴν σπορὰ καὶ τὴν αὔξησιν αὐτῶν³², ταλανίζει καὶ τὸν ἄνθρωπον ποῦ δημιουργεῖ καὶ προξενεῖ τὰ σκάνδαλα. Μὲ τὸν ταλανισμόν δείχνει, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἔπρεπε νὰ εἴμαστε ἐμεῖς αὐτουργοὶ τῶν σκανδάλων, ἀλλ' οὔτε ν' ἀποδεχόμεσθα αὐτοὺς ποῦ διαπράττουν αὐτά, ἀλλὰ νὰ τοὺς θεωροῦμε ἔλεεινούς καὶ νὰ τοὺς ἀποστρεφόμεσθα: γιατί ἡ φιλία καὶ ἡ συναστροφή μαζί τους μᾶς ὀδηγεῖ σιγὰ σιγὰ καὶ στὴν ἴδια τὴν πράξιν. Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴν πεῖ κάποιος, Τί λοιπόν; ἂν ὁ σκανδαλιστὴς εἶναι φίλος, ἂν εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀγαπητοὺς συγγενεῖς, καὶ ἂν εἶναι ὁ πιὸ ἀξιότιμος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ, πῶς πρέπει καὶ αὐτὸν νὰ τὸν ἀποστρεφόμεσθα, προσθέτει αὐτὸς αὐτὴ τὴν ἀμφισβήτησιν, προλαβαίνοντας καὶ σταματώντας τὸν λογισμόν του, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὸς εἶναι φίλος, ὥστε νὰ τὸν θεωρεῖς σὰν τὰ μάτια σου καὶ νὰ νομίζεις ὅτι μέσω αὐτοῦ βλέπεις πολλὰ χρήσιμα πράγματα, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι συγγενής, ὥστε νὰ τὸν ἔχεις σὰν χεῖρ σου καὶ νὰ τὸν βρῖσκεις βοηθὸν σου σὲ πολλά, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι κάποιος ἄλλος μέσω τοῦ ὁποίου ἐξομαλύνεται ὁ δρόμος τῆς ζωῆς σου, ὁποῖος καὶ ἂν εἶναι αὐτὸς ποῦ σοῦ φέρεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, εἶναι

πον, ὅμως δὲ σκανδάλων ἐστὶν ἐργάτης καὶ δημιουργός, ἔκκοψον αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ, ἀποκολλήθητι αὐτοῦ, φύγε τῆς αὐτοῦ συναναστροφῆς τὴν βλάβην καὶ τὸν μεταλαμβανόμενον ἰόν. Ἄν δὲ τοὺς οὕτως ἡμῖν κατὰ τὸν βίον χρησίμους βλάβην προξε-
5 νοῦντας ψυχικὴν ἐκτρέπεσθαι χρῆ, πῶς οὐ πολλῶ πλέον τοὺς μετὰ τῆς ψυχικῆς βλάβης μηδὲ συμφέρον τι κατὰ τὸν βίον συνεισάγοντας ἡμῖν;

– Πλεῖστα περὶ τῶν σκανδάλων εἰπὼν ὁ Σωτὴρ καὶ θρηνήσας τὸν κόσμον, θρηνεῖ καὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐργάτην τῶν κακῶν,
10 δεικνύς, ὅτι οὐ μόνον χρῆ τὰ σκάνδαλα ἐκφεύγειν καὶ ἀποτρέπεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς τοιαῦτα πράσσοντας μὴ ἀποδέχεσθαι· τὴν γὰρ μετὰ τούτων ἀναστροφὴν εἰς μίμησιν αὐτῶν ἐκκαλεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους ἀναγκαῖον. Κἂν φιλικῶς εἴη τις πρὸς σέ διακείμενος, εἴη δὲ ἐργάτης τε καὶ δημιουργός τῶν κακῶν, ἀποκολλή-
15 θητι αὐτοῦ, τὴν βλάβην ἐκκλίνων τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἐκ τῆς συνουσίας αὐτοῦ ἰόν.

Στίχ 15-18. Ὑπὸ μεγάλην κατάκρισιν ἀγαγὼν τοὺς σκανδαλίζοντας καὶ ἁμαρτάνοντας εἰς τοὺς πλησίον, νῦν τρέπει τὸν λόγον καὶ εἰς τοὺς ἠδικῆσθαι νομιζομένους καὶ φησιν· Καὶ σὺ δὲ
20 αὐτὸς ὁ ἠδικῆσθαι καὶ ἠτιμῶσθαι νομίζων μὴ ἀναπέσης μηδὲ τὴν εἰς σέ τοῦ πλησίον ἁμαρτίαν ζημίαν ποιήσης· δύνασαι ταύτην καὶ εἰς μέγα κέρδος καταστήσει. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ἄν ἀπελθὼν εἰς τὸν ἁμαρτήσαντα ἐπιδείξης αὐτῷ τὸ ἁμάρτημα, παραστήσεις αὐτῷ τὸν διὰ τοῦ πράγματος ἔλεγχον· πολλοὶ γὰρ
25 κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους ἐπισκοτιζόμενοι τῇ ἐκεῖθεν ἀγλύϊ οὐδὲν τῶν πραττομένων συνιδεῖν ἠδυνήθησαν, ὕστερον δὲ τῆς συγχύσεως ἐκείνης ἀπαλλαγέντες καὶ καθ' ἑαυτοὺς γεγονότες ἐν συναισθήσει λοιπὸν τῆς ἀτοπίας γεγόνασιν, οἳ καὶ μικρᾶς προφάσεως ἐπιλαβόμενοι τὸ πᾶν τοῦ πταίσματος διωρθώσαν-
30 το. Σὺ δὲ κἂν σκληρότερός τις ἢ διορθώσεως, μηδὲ πρὸς ἐκεῖνον ἀμελήσης, ἀλλὰ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς καὶ τρεῖς ἀπελθε, δεικνύς αὐτῷ τὸ ἁμάρτημα καὶ ἐκκαλούμενος αὐτὸν εἰς ἐπιστροφὴν καὶ διόρθωσιν· μέγα γὰρ τὸ ἐντεῦθεν σοι κέρδος, εἰ σωτὴρ ὀφθήσῃ τοῦ ἀδελφοῦ· κερδαίνει μὲν γὰρ κάκεῖνος τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς
35 ἁμαρτίας, οὐ τοιοῦτον δὲ κέρδος οἷον τὸ σὸν τὸ σωτῆρα γενέ-

ὅμως πρόξενος καὶ δημιουργὸς σκανδάλων, ἀπόκοψέ τον ἀπὸ σένα καὶ ἀπομάκρυνέ τον, ξεκόλλησε ἀπὸ αὐτόν, ἀπόφυγε τὴ βλάβη ἀπὸ τὴ συναναστροφή του καὶ τὸ μεταδιδόμενο μικρόβιο. Γιατί, ἂν πρέπει ν' ἀποφεύγομε αὐτούς πού εἶναι τόσο πολὺ χρήσιμοι στὴ ζωὴ μας ἀλλὰ μᾶς προξενοῦν ψυχικὴ βλάβη, πῶς δὲν πρέπει πολὺ περισσότερο ν' ἀποφεύγομε αὐτούς πού μαζὶ μὲ τὴν ψυχικὴ βλάβη δὲν μᾶς προσφέρουν τίποτε τὸ ὠφέλιμο στὴ ζωὴ;

— Ἄφου εἶπε ὁ Σωτῆρας πολλὰ γιὰ τὰ σκάνδαλα καὶ θρήνησε τὸν κόσμον, θρήνει καὶ τὸν ἄνθρωπο παρουσιάζοντάς τον ὡς ἐργάτη τῶν κακῶν, ὁ ὁποῖος πρέπει ὄχι μόνο ν' ἀποφεύγει τὰ σκάνδαλα καὶ ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴν ἀποδέχεται αὐτούς πού τὰ πράττουν. Γιατὶ ἡ συναναστροφή μ' αὐτούς ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκη τοὺς ἀνθρώπους στὴ μίμηση αὐτῶν. Κι ἂν ἀκόμη ἔχει κάποιος φιλικὴ διάθεση ἀπέναντί σου, ἀλλ' εἶναι ἐργάτης καὶ δημιουργὸς τῶν κακῶν, ἀποκολλήσου ἀπὸ αὐτόν, ἀπομακρύνοντας τὴ βλάβη ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ τὸν ἀπὸ τὴ συναναστροφή του ἰὸ.

Στίχ. 15-18. Ἄφου κατέκρινε ὑπερβολικὰ αὐτούς πού σκανδαλίζουν καὶ ἁμαρτάνουν εἰς βάρος τῶν πλησίον τους, στρέφει τώρα τὸ λόγο καὶ σ' αὐτούς πού θεωροῦνται ὅτι ἔχουν ἀδικηθεῖ καὶ λέγει· Κι ἐσὺ ὁ ἴδιος πού νομίζεις ὅτι ἔχεις ἀδικηθεῖ καὶ περιφρονηθεῖ, νὰ μὴν ἀποθαρρυνθεῖς οὔτε νὰ θεωρήσεις ὅτι τὸ πταῖσμα τοῦ πλησίον σου εἰς βάρος σου εἶναι ζημία δική σου· μπορεῖς αὐτὸ νὰ τὸ μεταβάλεις σὲ μεγάλο κέρδος σου. Πῶς καὶ μὲ ποιὸ τρόπο; Ἄν μεταβεῖς σ' ἐκεῖνον πού ἔσφαλε σ' ἐσένα καὶ τοῦ δείξεις τὸ σφάλμα του καὶ τὸν ἐλέγξεις μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Γιατὶ πολλοὶ κατὰ τὴν ὥρα τῆς ταραχῆς τους ζαλισμένοι ἀπὸ τὸν σκοτισμὸ πού προκαλεῖ αὐτὴ δὲν μποροῦν νὰ συνειδητοποιήσουν κανένα ἀπ' αὐτὰ πού πράττουν, ὕστερα ὅμως ὅταν ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ ἐκείνη τὴ σύγχυση καὶ συνέλθουν, συναισθάνονται τότε τὸ ἀτόπημά τους, καὶ οἱ ὁποῖοι, βρίσκοντας μιὰ μικρὴ πρόφασιν, ἐπανορθώνουν τὸ ὅλο σφάλμα τους. Ἐσὺ ὅμως κι ἂν ἀκόμη εἶναι κάποιος πολὺ σκληρὸς στὴ διόρθωση, οὔτε γι' αὐτόν ν' ἀδιαφορήσεις, ἀλλὰ πήγανε καὶ μιὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς φορές, δείχνοντας τὸ λάθος του καὶ καλώντας τον νὰ ἀλλάξει γνώμη καὶ νὰ διορθωθεῖ. Γιατὶ θὰ εἶναι μεγάλο ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονός τὸ κέρδος σου, ἂν ἀποδεχθεῖς σωτήρας τοῦ ἀδελφοῦ σου. Γιατὶ κερδίζει βέβαια ἐκεῖνος τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ δὲν εἶναι τέτοιο τὸ κέρδος του ὅπως τὸ δικό σου, τὸ νὰ

σθαι τοῦ ἀδελφοῦ. Διὸ καὶ τοῦ μείζονος κέρδους μνημονεύει, «ἐκέρδησας» λέγων «τὸν ἀδελφόν σου». Ἄν δὲ μὴ θέλῃ μεταμειληθῆναι, τί; Καὶ οὕτως μὲν αὐτὸς τῆς σπουδῆς καὶ προαιρέσεως τὸ κέρδος ἀναφαίρετον ἔχεις, λαμβάνεις δὲ καὶ ἑτέρας ἔξουσίας ἄφατον ἰσχύν. Τίνα ταύτην; Κύριος καθίστασαι τῆς τοῦ ἡμαρτηκότος τιμωρίας καὶ τὰς σὰς περὶ αὐτοῦ ψήφους ἔχεις τὸν κοινὸν ἐπικυροῦντα Δεσπότην· «ὁ ἂν γὰρ δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς» καὶ τὰ ἐξῆς.

Εἶδες εἰς ὅσον ἡμᾶς ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀνεξικακία ἀναδιβάξει 10 ἀξίωμα; Ἰσοστασίους τοῦ Πέτρου ἐργάζεται, εἰς τῶν μαθητῶν καταλέγει τὸν χορόν. Εἶτα οὐ μόνον τῆς τιμωρίας τὴν ἐξουσίαν ἐγχειρίζει σοι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀφέσεως, σοί τε τῷ ἠτιμωμένῳ οὐ μόνον τῆς ἀτιμίας πολλαπλασίονα τὴν παραμυθίαν συλλέγων, ἀλλὰ καὶ ἀσύγκριτον τὴν ἐξουσίαν κατὰ τοῦ προπηλακίσαντος 15 παρέχων, κἀκεῖνον πανταχόθεν συνελάνων ἐπὶ σὲ τὸν ἠδικημένον καταφεύγειν καὶ τῆς παρὰ σοῦ προστασίας καὶ ἐπικουρίας δεῖσθαι, εἶγε σοῦ μὲν λύοντος λέλυται καὶ ἐν οὐρανοῖς, δεσμοῦντος δέ, δέδεται. Καὶ οὐκ εἶπεν “λυθήσεται καὶ δεθήσεται”, ἀλλ’ ἐπὶ λύσης, λέλυται, καὶ ἐξαυτῆς εὐρῶν τὴν λύσιν λελυμένος εὐ- 20 ρεθήσεται καὶ ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἐὰν δήσης, δέδεται καὶ δεδεμένος ἀπ’ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἔσται καὶ ἐν οὐρανοῖς, δεικνύς τὸ σφοδρὸν καὶ ἀπαράβατον τοῦ δεσμοῦ καὶ τῆς λύσεως Ἄκούσωμεν, ἀγαπητοί, νήφουσιν λογισμοῖς καὶ ἐννοήσωμεν ὅσον ἡμῖν τὸν καρπὸν ἢ μακροθυμία καὶ ἢ πραότης καὶ ἢ τῶν δεσποτικῶν 25 ἐντολῶν φυλακὴ προξενεῖ.

– Τοὺς σκανδαλίζοντας τὸν πλησίον ἀποτρεπόμενος ὁ Σωτήρ, νῦν παραμυθεῖται τοὺς σκανδαλιζομένους καὶ λέγει πρὸς αὐτούς· Μὴ καταπέσητε ἐννοοῦντες ἢν ὑπέστητε ἀδικίαν, ἐπεὶ δυνατόν ἐστὶν εἰς μέγα κέρδος μεταστῆσαι. Πῶς δὲ τοῦτο γενήσεται; Εἰ τὸν ἀδικήσαντά σε κατ’ ἰδίαν ἐλέγξεις δεικνύων αὐτῷ τὸ ἁμάρτημα· μετανοοῦντος γὰρ ἐκείνου ἐφ’ οἷς ἔπραξεν εἰς σέ, μέγα σοι κέρδος γενήσεται, σοῦ τε διαλλαγέντος πρὸς αὐτὸν κἀκείνῳ συγχωρηθέντος τοῦ ἁμαρτήματος Ὁρᾶς εἰς ὅσον ἡμᾶς ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας συγχώρησις ἀναδιβάξει 35 ἀξίωμα; Ἰσοστασίους γὰρ Πέτρῳ πεποίηκε καὶ τοῖς λοιποῖς ἀπο-

ἔχει γίνει σωτήρας τοῦ ἀδελφοῦ σου. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναφέρει τὸ μεγαλύτερο κέρδος, λέγοντας, «κέρδιες τὸν ἀδελφὸ σου». Ἄν ὅμως δὲν θέλει νὰ μετανοήσῃ τί γίνεται; Καὶ τότε βέβαια ἐσὺ ἔχεις τὸ κέρδος τῆς προθυμίας καὶ τῆς καλῆς προαίρεσός σου ὡς κάποιον ποὺ δὲν θὰ σοῦ ἀφαιρεθεῖ, παίρνεις ὅμως ἐπιπλέον ἀνείπωτη δύναμη καὶ μιᾶς ἄλλης ἐξουσίας. Ποιὰ εἶναι αὕτη; Γίνεσαι κύριος τῆς τιμωρίας ἐκείνου ποὺ ἔσφαλε καὶ ἔχεις μὲ τὸ μέρος σου τὸν κοινὸ Κύριο νὰ ἐπικυρώνει τὶς ἀποφάσεις σου γι' αὐτὸν γιατί λέγει, «αὐτὸ ποὺ θὰ δέσετε ἐπάνω στὴ γῆ» καὶ τὰ ἔξῃς.

Εἶδες σὲ τί ἀξίωμα μᾶς ἀνεβάζει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀνεξικακία; Μᾶς βάζει στὴν ἴδια θέσῃ μὲ τὸν Πέτρο, μᾶς συμπεριλαμβάνει στὸ χορὸ τῶν μαθητῶν. Ἐπειτα δὲν σοῦ παραχωρεῖ, λέγει, μόνο τὴν ἐξουσία τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ τῆς συγχώρησης, συλλέγοντας γιὰ σένα ποὺ ἔχεις προσβληθεῖ ὄχι μονάχα πολλαπλάσια παρηγοριὰ ἀπὸ τὴν ταπείνωσιν ποὺ ἔπαθες, ἀλλὰ σοῦ παρέχει καὶ ἀσύγκριτη ἐξουσία ἐναντίον ἐκείνου ποὺ σὲ προπηλάκισε, καὶ τὸν ἴδιο τὸν ὠθεῖς ἀπὸ παντοῦ νὰ καταφεύγει σ' ἐσένα ποὺ ἔχεις ἀδικηθεῖ καὶ τὸν κάνεις νὰ χρειάζεται τὴν προστασία σου καὶ τὴ βοήθειά σου, ἐφόσον ἂν τὸν συγχωρήσῃς ἐσὺ συγχωρεῖται καὶ στοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἂν τὸν δέσῃς, μένει δεμένος. Καὶ δὲν εἶπε, “θὰ συγχωρηθεῖ καὶ θὰ δεθεῖ”, ἀλλὰ «ἂν τὸν συγχωρήσῃς, θὰ συγχωρηθεῖ» καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ στιγμή βρίσκοντας τὴ συγχώρησιν, θὰ βρεθεῖ συγχωρημένος καὶ στοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἂν τὸν δέσῃς δένεται, καὶ ἀπὸ ἐκείνη τὴν ὥρα θὰ βρεθεῖ δεμένος καὶ στοὺς οὐρανοὺς, δείχνοντας πόσο μεγάλο καὶ ἀπαράβατο εἶναι τὸ δέσιμον καὶ ἡ συγχώρησιν. Ἄς ἀκούσομε, ἀγαπητοί, μὲ νηφάλια σκέψῃ καὶ ἄς κατανοήσομε πόσο καρπὸ μᾶς προσφέρει ἡ μακροθυμία καὶ ἡ πραότητα καὶ ἡ τήρησιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου.

— Ἀφοῦ ἀπέτρεψε ὁ Σωτήρας αὐτοὺς ποὺ σκανδαλίζουν τὸν πλησίον, τώρα προσφέρει παρηγοριὰ σ' αὐτοὺς ποὺ σκανδαλίζονται καὶ τοὺς λέγει: Μὴν ἀποθαρρυνθεῖτε σκεπτόμενοι τὴν ἀδικία ποὺ σᾶς ἔγινε, ἐπειδὴ εἶναι δυνατὸ νὰ τὴν μεταβάλετε σὲ μέγα κέρδος. Πῶς ὅμως θὰ γίνει αὐτό; Ἄν ἐλέγξῃς κατ' ἴδιαν αὐτὸν ποὺ σὲ ἀδίκησε, δείχνοντάς του τὸ σφάλμα του. Γιατί, ὅταν ἐκεῖνος μετανοήσῃ γι' αὐτὸ ποὺ ἔκανε, τὸ δικό σου κέρδος θὰ εἶναι μεγάλο, καὶ συμφιλιούμενος ἐσὺ μὲ αὐτόν, καὶ συγχωρούμενος ἐκεῖνος ποὺ ἡμάρτησε. Βλέπει σὲ πόσο μεγάλο ἀξίωμα μᾶς ἀνεβάζει ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ συγχώρησιν ἐκείνων ποὺ ἡμαρτάνουν; Μᾶς ἔχει βάλῃ στὴν ἴδια θέσῃ μὲ τὸν Πέτρο καὶ μᾶς ἀπαρίθμησε μαζί μὲ τοὺς

στόλοις συνηρίθμησεν. Εἶτα οὐ μόνον τῆς τιμωρίας τὴν ἐξουσίαν ἐγχειρίζεται σοι, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀφέσεως καὶ πολλαπλασίονα τὴν τιμὴν χαρίζειται. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ πανταχόθεν τὸν ἀδικήσαντα συνελαύνει ἐπὶ σὲ τὸν ἠδίκημένον καταφεύγειν καὶ τῆς παρὰ σοῦ προστασίας καὶ ἐπικουρίας δεῖσθαι, εἴπερ σοῦ μὲν λύοντος λύεται καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, δεσμοῦντος δὲ δεσμεῖται ἐν τοῖς οὐρανοῖς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ.

Στίχ. 16-24. Ἀγαθὰ ἐνόμιζεν ὁ νεανίσκος καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὰ χρήματα, μᾶλλον δὲ ταῦτα πρὸ τῶν ἄλλων· ἔθος γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἐκεῖνα ἠγεῖσθαι ἀγαθὰ, πρὸς ἃ ἂν ὧσιν αὐτοὶ ἐρωτικῶς καὶ περιπαθῶς διακειμένοι. Διὸ καὶ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἔλεγεν· «Ἐχεις πολλὰ ἀγαθὰ· φάγε καὶ πίε», μετρῶν τὴν εὐδαιμονίαν βρώμασι καὶ πόμασι καὶ γαστριμαργία καὶ ταῦτα νομίζων ἀγαθὰ. Οὕτως οὖν καὶ ὁ νεανίσκος οὗτος ὁ πλούσιος, ἀγαθὰ ἠγούμενος τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, «ἀγαθὸν» καὶ τὸν Δεσπότην ὀνομάζει, ἄνθρωπον μὲν αὐτὸν ὡς ἓνα τῶν διδασκάλων λογιζόμενος, τιμῶν δὲ αὐτόν, ὡς ἐνόμιζεν, τῇ προσηγορίᾳ τῇ τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ δὲ τῶν ὄλων Δεσπότης καὶ πάντα εἰδώς, θέλων αὐτόν τῆς τοῦ πλούτου προσπαθείας ἀποσπάσαι καὶ διδάξαι, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ πλοῦτος, ὃν ἐκεῖνος ἔστεργεν, ἀγαθός (καὶ γὰρ τῇ αὐτοῦ φύσει οὔτε τῶν ἀγαθῶν ἔστιν οὔτε τῶν κακῶν), οὐ μόνον τὸν πλοῦτον λεληθότως ἅμα καὶ σοφῶς τῆς ἐπικλήσεως ἐκβάλλει τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα, τῇ περὶ πάντων ἀποφάσει ἀνύποπτόν τε καὶ εὐπαράδεκτον τὴν τοῦ πλούτου ποιούμενος ἐκβολήν· «Οὐδεῖς» γὰρ φησιν «ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός». Προεπιτιμῶν δὲ καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ κλήσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀναρμόστως προσενεχθεῖσαν καὶ πολὺ τῆς ἀκολουθίας παρασφάλλουσαν, «Τί με», φησὶν, «καλεῖς ἀγαθόν;», ἀντὶ τοῦ, Τί με ἄνθρωπον ἠγούμενος ψιλόν, ἀγαθὸν καλεῖς; Εἰ ψιλόν ἄνθρωπον ἠγῆ, μηδὲ ἀγαθὸν κάλει· εἰ δὲ καλεῖς «ἀγαθόν», ἐπιγίνωσκε καὶ Θεόν· «οὐδεῖς» γὰρ «ἀγαθός» πλην Θεοῦ, οὐ διδάσκαλος, οὐκ ἄρχων, οὐκ ἐξουσιαστής, οὐχ ὁ νίκαις κρατῶν τῶν ἄλλων, οὐχ ὁ κάλλει διαφέρων, οὐχ ὁ πλούτῳ κομῶν, οὐδ' αὐτὸς ὁ πλοῦτος, πρὸς ὃν

ἄλλους ἀποστόλους. Ἐπειτα, δὲν σοῦ παραχωρεῖ μόνο τὴν ἐξουσία τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ τῆς συγχώρησης, καὶ σοῦ χαρίζει πολλαπλάσια τὴν τιμὴν. Καὶ δὲν εἶναι αὐτὰ μόνο, ἀλλὰ κι ἀπὸ παντοῦ ὠθεῖ αὐτὸν ποὺ σὲ ἀδίκησε νὰ καταφεύγει σ' ἐσένα τὸν ἀδικημένο καὶ κάνει νὰ χρειάζεσαι τὴν προστασία καὶ τὴ βοήθειά σου, ἀφοῦ συγχωρώντας τον ἐσὺ συγχωρεῖται καὶ στὸν οὐρανό, ἐνῶ ἂν δὲν τὸν συγχωρήσεις, μένει ἀσυγχώρητος καὶ στοὺς οὐρανοὺς.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 19ο.

Στίχ. 16-24. Ἄγαθὰ θεωροῦσε ὁ νεαρός τὰ πλούτη καὶ τὰ χρήματα, καὶ μᾶλλον αὐτὰ πρὶν ἀπὸ τὰ ἄλλα· γιατί συνηθίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ θεωροῦν ἄγαθὰ ἐκεῖνα πρὸς τὰ ὁποῖα τρέφουν ἔρωτα καὶ πάθος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἔλεγε· «ἔχεις πολλὰ ἄγαθὰ· φάγε καὶ πίε»³³, μετρώντας τὴν εὐτυχία μὲ φαγητὰ καὶ ποτὰ καὶ γαστριμαργία καὶ θεωρώντας αὐτὰ ἄγαθὰ. Ἔτσι λοιπὸν κι' αὐτὸς ὁ πλούσιος νεαρός, θεωρώντας ἄγαθὰ τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰ πλούτη του, ὀνομάζει «ἀγαθὸν» καὶ τὸν Κύριο, ὑπολογίζοντάς τον βέβαια σὰν ἄνθρωπο ἕνα ἀπὸ τοὺς διδασκάλους, τιμώντας τον ὅμως, ὅπως νόμιζε, μὲ τὴν ὀνομασία τοῦ «ἀγαθοῦ». Ὅμως ὁ Κύριος τῶν ὅλων καὶ γνώστης τῶν πάντων, θέλοντας νὰ τὸν ἀποσπᾶσει ἀπὸ τὴ μανία του γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ νὰ τὸν διδάξει, ὅτι δὲν εἶναι ἄγαθὸς ὁ πλοῦτος ποὺ ἐκεῖνος ἐκτιμοῦσε (γιατί ἀπὸ τὴ φύση του δὲν εἶναι οὔτε ἀπὸ τὰ ἄγαθὰ οὔτε ἀπὸ τὰ κακά), ὅχι μόνο ἐξαιρεῖ τὸν πλοῦτο ἔξυπνα καὶ μαζὶ καὶ σοφὰ ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, καὶ μὲ τὴν ἄρνησή του γιὰ ὅλα καθιστᾷ ἀνυποψίαστη καὶ εὐκόλα ἀποδεκτὴ τὴν ἀπόρριψη τοῦ πλούτου. Γιατί λέγει· «κανένας δὲν εἶναι ἄγαθός, παρὰ ἕνας μόνο, ὁ Θεός». Ἐπιτιμώντας ὅμως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀγαθοῦ ποὺ τοῦ ἀποδόθηκε ἀνάρμοστα καὶ πολὺ ἀποτυχημένα ὡς πρὸς τὴν ὅλη σειρὰ τοῦ λόγου, τοῦ λέγει· «Γιατί μὲ καλεῖς ἄγαθός;», ἀντὶ νὰ πεῖ· «Γιατί, ἐνῶ μὲ θεωρεῖς ἀπλὸ ἄνθρωπο, μὲ ἀποκαλεῖς ἄγαθός; Ἄν μὲ θεωρεῖς ἀπλὸ ἄνθρωπο, νὰ μὴ μὲ ἀποκαλεῖς οὔτε ἄγαθός· ἂν ὅμως μὲ ἀποκαλεῖς «ἀγαθός», νὰ μὲ ἀναγνωρίζεις καὶ Θεό. Γιατί «κανένας δὲν εἶναι ἄγαθός» ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Θεό, οὔτε δάσκαλος, οὔτε ἄρχοντας, οὔτε ἄνθρωπος ἐξουσιαστής, οὔτε κατακτητὴς τῶν ἄλλων, οὔτε αὐτὸς ποὺ ὑπερέχει στὴν ὁμορφιά, οὔτε ὁ γεμᾶτος ἀπὸ πλοῦτη, οὔτε

33. Λουκᾶ 12, 19.

σὺ κέχηνας· οὐδὲν ὄλως τῶν παρόντων καὶ ρεόντων ἐστὶν ἀγαθόν.

Οὕτως οὖν ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης ἐκ πρώτης ἀποφάσεως τὴν τε νομιζομένην εὐφημίαν ἀσύμβατον οὖσαν τῇ ἄλλῃ αὐτοῦ
 5 ὑπολήψει διακρουσάμενος καὶ μηδὲν ἀγαθὸν ἠγεῖσθαι μηδὲ τὸν πλοῦτον πλὴν Θεοῦ προτρεψάμενος, ἐπὶ τὴν κατὰ μέρος ἔρχεται τῶν ἐντολῶν ἀπαρίθμησιν καὶ διδασκαλίαν, ἐκείνας τέως προάγων εἰς μέσον, πρὸς ἃς μηδ' ἐκεῖνον δυσφόρως ἐγίνωσκεν ἔχειν, ἵνα τῇ περὶ τούτων ἀποδοχῇ καὶ συγκαταθέσει καὶ τὴν τῆς φιλο-
 10 χρηματίας καὶ τοῦ πλούτου ἐκτομὴν καὶ ἀποστροφὴν ἀκολούθως καταδέξασθαι παρασκευάσῃ. Ὁ δὲ πρὸς τὰς προενεχθείσας ἐντολὰς ἔτομος καὶ προπαρασκευασμένος φανείς, τοσοῦτον ἐδέησεν ἀποσπασθῆναι τῆς φιλαργυρίας καὶ τοῦ πλούτου, ὥστε καὶ προτεινομένων αὐτῷ καὶ ὑποτεινομένων ἐπάθλων καὶ στεφάνων,
 15 φημί δὴ τὸ τέλειον γενέσθαι καὶ οὐρανίων θησαυρῶν εὐπορησαι, οὐ μόνον οὐδὲν ἐνέδωκε τῆς προσπαθείας τῆς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὸν διδάσκαλον λιπῶν ἀνεχώρησεν. Οὕτως ἐστὶ χαλεπὸν καὶ δυσκαταγώνιστον ἢ τῶν χρημάτων ἐπιθυμία, οὕτως ἐστὶν ἀνίατον σχεδὸν τὸ νόσημα τῆς φιλαργυρίας
 20 Φύγωμεν τὸ πάθος πρὶν κατακυριεύσει ἡμῶν, ἀποσεισώμεθα τὴν τυραννίδα ταύτην πρὶν ἢ κατακυριεύσει κατὰ κράτος καὶ δεσπόσει ἡμῶν· ἂν γὰρ κατακυριευθῶμεν καὶ καταδουλωθῶμεν ὑπ' αὐτῆς, εὐκοπώτερον εἰσελεύσεται κάμηλος διὰ τρυπήματος ῥαφίδος, ἢ ἡμεῖς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

25 **Στίχ. 24.** Οἱ μὲν κάμηλον, οἱ δὲ Κάμηλόν φασιν· ἀμφότεροι δὲ οὐ τὸ ζῷον, ἀλλὰ τὸ σχοινίον λέγουσι τὸ τὰς ἀγκύρας δεσμεῦον.

Στίχ. 27. Οὐ λέγει ὁ Πέτρος, “Ἴδου ἡμεῖς ἀφήκαμεν τὸν πλοῦτον καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι” (οὐ γὰρ εἶχεν, πένης καὶ ἀλιεὺς ὑπάρχων, πλοῦτον), ἀλλ', «Ἴδου ἀφήκαμεν πάντα», ὥστε πένης ὢν καὶ σὺ μηδὲν δυσχεράνης ὡς ἐπὶ τῇ ἀποβολῇ τῶν ὑπαρχόντων ἐλαττούμενος τοῦ πλουσίου· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀποφορτιζόμενος τὸν πλοῦτον τέλειός τε γίνεται καὶ θησαυροὺς οὐρανίους ἀντιλαμβάνει, οὕτω καὶ σύ, ἂν ἀφῆς πάντα τὰ σά, κἂν εὐτέλῃ καὶ ταπεινὰ καὶ
 35 δίκτυα μόνα καὶ ὀλίγα ἰχθύδια ὑπάρχη. Ἄν οὖν ταῦτα ἀφῆς καὶ

ὁ ἴδιος ὁ πλοῦτος, πρὸς τὸν ὁποῖο ἐσὺ μένεις μὲ ἀνοιχτὸ στόμα· κανένα γενικὰ ἀπὸ τὰ παρόντα καὶ ρέοντα δὲν εἶναι ἀγαθό.

Ἔτσι λοιπὸν ὁ φιλόανθρωπος Κύριος μὲ τὴν ἄρνησίν του ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀφοῦ καὶ ἀπέκρουσε τὴ νομιζόμενη τιμητικὴ ὀνομασία ποῦ ἦταν ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἄλλη ἀντίληψη γι' αὐτὸν καὶ τὸν προέτρεψε νὰ μὴ θεωρεῖ τίποτε ἀγαθὸ οὔτε τὸν πλοῦτο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Θεό, προχωρεῖ στὴν λεπτομερῆ ἀπαρίθμηση καὶ διδασκαλία τῶν ἐντολῶν, ἐκεῖνες παρουσιάζοντας προηγουμένως, πρὸς τίς ὁποῖες γνώριζε ὅτι οὔτε ὁ συνομιλητὴς του θὰ δυσφοροῦσε, ὥστε μὲ τὴν ἀποδοχὴ καὶ τὴν συγκατάθεσίν του γι' αὐτές, νὰ τὸν προετοιμάσει στὴ συνέχεια νὰ δεχθεῖ καὶ τὴν ἀποκοπὴ καὶ τὴν ἀποστροφή του πρὸς τὴ φιλαργυρία καὶ τὸν πλοῦτο. Αὐτὸς ὅμως ποῦ φάνηκε ἔτοιμος καὶ προετοιμασμένος γιὰ τίς ἐντολές ποῦ προαναφέρθηκαν, τόσο πολὺ χρειάσθηκε γιὰ ν' ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴ φιλαργυρία καὶ τὸν πλοῦτο, ὥστε καὶ ἐνῶ τοῦ προτείνονταν καὶ τοῦ προβάλλονταν ἔπαθλα καὶ στεφάνια, ἐννοῶ τὸ νὰ γίνῃ τελείος καὶ ν' ἀποκτήσῃ τοὺς οὐράνιους θησαυρούς, ὄχι μόνο δὲν ἀρνήθηκε τὴν προσκόλλησίν του στὸν πλοῦτο καὶ τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ ἐγκαταλείποντας τὸν διδάσκαλο ἔφυγε. Τόσο φοβερὸ πρᾶγμα καὶ τόσο δύσκολο εἶναι νὰ νικηθεῖ ἢ ἐπιθυμία γιὰ τὰ χρήματα, τόσο ἀθεράπευτο σχεδὸν εἶναι τὸ νόσημα τῆς φιλαργυρίας. Ἄς ἀποφύγομε τὸ πάθος προτοῦ μᾶς κυριεῦσει τελείως, ἄς ἀποτινάξομε αὐτὴ τὴν τυραννία προτοῦ μᾶς ὑποτάξῃ ὀλοσχερῶς καὶ μᾶς κατεξουσιᾶσει. Γιατὶ ἂν κατακυριευθοῦμε καὶ ὑποδουλωθοῦμε τελείως ἀπὸ αὐτήν, εὐκολώτερα θὰ περάσει τὸ παλαμάρι ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς βελόνας, παρὰ νὰ μποῦμε ἐμεῖς στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Στίχ. 24. Ἄλλοι λένε κάμηλο (παλαμάρι) καὶ ἄλλοι Κάρμηλο (τὸ ὄρος)· καὶ οἱ δύο ὅμως δὲν λένε τὸ ζῶο, ἀλλὰ τὸ σχοινὶ ποῦ δένει τίς ἄγκυρες μὲ τὸ πλοῖο.

Στίχ. 27. Ὁ Πέτρος δὲν λέγει, Νὰ ἐμεῖς ἀφήσαμε τὸν πλοῦτο καὶ σὲ ἀκολουθήσαμε (γιατὶ δὲν εἶχε πλοῦτο, ἀφοῦ ἦταν φτωχὸς καὶ ψαρᾶς), ἀλλὰ, «Νὰ ἀφήσαμε τὰ πάντα», ὥστε καὶ σὺ ποῦ εἶσαι φτωχὸς νὰ μὴ δυσανασχετήσῃς ἐπειδὴ μειονεκτεῖς ἔναντι τοῦ πλουσίου ὡς πρὸς τὴν ἀπόρριψη τῶν ὑπαρχόντων σου. Γιατί, ὅπως ἐκεῖνος ἀποτινάζοντας τὸ φορτίο τοῦ πλούτου γίνεται τελείος καὶ λαμβάνει ἔναντι αὐτῶν θησαυρούς οὐράνιους, ἔτσι καὶ ἐσὺ ἂν ἀφήσῃς ὅλα τὰ δικά σου, ἔστω κι ἂν εἶναι εὐτελεῖ καὶ ἀσήμαντα καὶ δίχτυα μονάχα καὶ λίγα ψαρᾶκια. Ἄν

ἀκολουθήσης τῷ Χριστῷ, τῆς αὐτοῦ δόξης συγκληρονόμος καὶ
 συμμετοχος καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀναδειχθήσῃ· οὐχ ἀπλῶς
 δὲ ἂν ἀφῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀκολουθῆσαι Χριστῷ, ἐπεὶ οὐδ' ὁ πλούσι-
 ος ἐπὶ τῇ ἀπλῶς ἀποθέσει τοῦ πλούτου ἐκείνων ἠξιοῦτο τῶν ἐπά-
 5 θλων, ἀλλὰ προσλαμβάνων καὶ τὸ ἀκολουθῆσαι Χριστῷ· «καὶ
 δεῦρο» γάρ φησιν καὶ «ἀκολουθεῖ μοι». Τί οὖν ἔστιν ἀκολουθῆ-
 σαι αὐτῷ; Τὰς ἐντολάς αὐτοῦ καὶ τὰς ἄλλας τηρῆσαι, ἕτοιμον εἶ-
 ναι πρὸς τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, εἰ δέοι, θάνατον, καὶ τοῦτον μετὰ χαρᾶς
 καὶ προθυμίας προσίεσθαι. Ἐτοιμος δὲ ἔστιν εἰς τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ
 10 θάνατον καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν πάντα
 πράττων καὶ θανάτου καταφρονῶν καὶ μήτε δυναστείαν ὑπο-
 πτήσων, μήτε βασιλείαν θεραπεύειν ὑπαγόμενος, μήτε κολακεί-
 αις χαννούμενος, μήτε φιλία κλεπτόμενος, ἀλλὰ πάντα παρορῶν
 καὶ ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῶν δεσποτικῶν ἐντολῶν τὰ λοιπὰ πα-
 15 ρωθούμενος.

Στίχ. 28. Ἐπειδὴ ἔθος τοὺς ἐλέγχοντας ἀντεξετάζεσθαι καὶ
 τρόπον τινὰ τῆς αὐτῆς τάξεως εἶναι τοῖς ἐλεγχόμενοις, δεικνὺς ὁ
 Χριστός, ὅτι οὐ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τῶν διελεγχόντων οἱ
 ἀπόστολοι ἀπειθήσαντας ἐλέγξουσιν τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλ' αὐτοὶ
 20 μὲν ἐν τιμῇ διαλάμποντες καὶ δόξῃ, ἐκεῖνοι δὲ ἐν ἀδοξίᾳ ἐσχάτῃ
 καὶ κατηφείᾳ. Ἴνα οὖν ἐκάτερον τούτων παραδηλώσῃ, τοῖς μὲν
 θρόνους καὶ καθέδρας καὶ κρίσιν συνέξεν, τοὺς δὲ εἰς τὴν τῶν
 παρεστηκότων καὶ κρινομένων χώραν ὤθησεν· διὰ γὰρ ἐκατέρου
 τούτων τῶν μὲν ἢ τιμὴ καὶ ἢ δόξα καὶ ἢ λαμπρότης, τῶν δὲ ση-
 25 μαίνεται τάναντία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ.

Στίχ. 1-16. Ἐπειδὴ ἡ παραβολή, εἰ καὶ τὴν μισθαποδοσίαν
 τὴν ἐκεῖθεν δηλοῖ, ὅμως πρὸς σωφρονισμόν καὶ σωτηρίαν τῶν ἐν
 τῷ παρόντι θίω εἴρηται, διὰ τοῦτο ἀνθρωπινώτερον αὐτὴν ἐξυ-
 30 φαίνει καὶ ἐπεξεργάζεται ἀμπελῶνα καὶ ἐργάτας καὶ κλῆσιν καὶ
 ἀπολογίαν καὶ συμφωνίαν, εἶτα δὲ καὶ ἐπίτροπον καὶ τοῦ ἐπιτρό-
 που μισθαποδοσίαν, εἶτα καὶ διαγογγυσμὸν καὶ τοῦ οἰκοδεσπό-
 του πρὸς αὐτοὺς δικαιολογίαν καὶ ἐπιτίμησιν· τούτων μὲν γὰρ

λοιπὸν τὰ ἐγκαταλείψεις αὐτὰ καὶ ἀκολουθήσεις τὸν Χριστό, θὰ ἀναδειχθεῖς, ὅπως καὶ οἱ ἀπόστολοι, συγκληρονόμος καὶ συμμετόχος τῆς δόξας του. Καὶ ὄχι ἀπλῶς ἂν τὰ ἐγκαταλείψεις, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀκολουθήσεις τὸν Χριστό, ἐπειδὴ οὔτε ὁ πλοῦσιος γινόταν ἄξιος τῶν ἐπάθλων ἐκείνων ἀπλῶς μὲ τὴν ἀπόρριψη τοῦ πλούτου, ἀλλ' ἔπρεπε μαζὶ μ' αὐτὸ νὰ δεχθεῖ καὶ νὰ ἀκολουθήσει τὸν Χριστό· γιὰ τὸ τοῦ λέγει· «καὶ ἔλα καὶ ἀκολούθησέ με». Τί σημαίνει λοιπὸν τὸ νὰ τὸν ἀκολουθήσει; Τὸ νὰ τηρήσει καὶ τίς ἄλλες ἐντολές του, τὸ νὰ εἶναι ἕτοιμος, ἂν χρειασθεῖ, νὰ ὑποστεῖ καὶ τὸν γιὰ χάρη του θάνατο, κι αὐτὸν νὰ τὸν δεχθεῖ μὲ χαρὰ καὶ προθυμία. Ἐτοιμος ἐπίσης γιὰ τὸ θάνατο γιὰ χάρη του εἶναι κι αὐτὸς ποὺ καὶ κάνει τὰ πάντα γιὰ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν του, καὶ τὸ θάνατο περιφρονεῖ, κι οὔτε τὴν ἐξουσία φοβᾶται, οὔτε ὑποκύπτει νὰ ὑπηρετήσῃ τῇ βασιλείᾳ, οὔτε ἀποχαυνώνεται ἀπὸ τίς κολακεῖες, οὔτε παρασύρεται ἀπὸ τὴ φιλία, ἀλλὰ, παραβλέποντας τὰ πάντα, ἀπορρίπτει ὅλα τὰ ἄλλα γιὰ χάρη τῆς τήρησης τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου.

Στίχ. 28. Ἐπειδὴ ὑπάρχει συνήθεια αὐτοὶ ποὺ κάνουν ἔλεγχο νὰ ἀντεξετάζονται μὲ τοὺς ἐλεγχόμενους καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ μπαίνουν στὴν ἴδια θέση μὲ τοὺς ἐλεγχόμενους, δείχνει ὁ Χριστὸς ὅτι οἱ ἀπόστολοι δὲν θὰ ἐλέγξουν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐλέγχου τοὺς Ἰουδαίους ποὺ ἔδειξαν ἀνυπακοή, ἀλλ' αὐτοὶ βέβαια (οἱ ἀπόστολοι) θὰ διαλάμπουν μὲ τιμὴ καὶ δόξα, ἐνῶ οἱ Ἰουδαῖοι θὰ βρεθοῦν σὲ ἔσχατη ἀδοξία καὶ στενοχώρια. Γιὰ νὰ δηλώσει λοιπὸν τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο, στοὺς μὲν ἔδωσε θρόνους καὶ καθέδρες καὶ δικαίωμα κρίσης, ἐνῶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἐξώθησε στὸ χῶρο αὐτῶν ποὺ στέκονται μπροστὰ τους καὶ κρίνονται· γιὰ τὸ μὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο σημαίνονται αὐτῶν βέβαια ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ λαμπρότητα, ἐνῶ τῶν ἄλλων τὰ ἀντίθετα.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 20ο.

Στίχ. 1-16. Ἐπειδὴ ἡ παραβολή, ἂν καὶ δηλώνει τὴν ἀπόδοση τοῦ μισθοῦ στὸν οὐρανὸ, ὅμως εἰπώθηκε πρὸς σωφρονισμό καὶ σωτηρία αὐτῶν ποὺ ζοῦν στὴν παροῦσα ζωὴ, γι' αὐτὸ καὶ τὴ διατυπώνει μὲ πῶς ἀνθρώπινη μορφή καὶ παρουσιάζει ἀμπέλι καὶ ἐργάτες καὶ πρόσκληση καὶ ἀπολογία καὶ συμφωνία, κι ἔπειτα καὶ ἐπίτροπο καὶ μισθαποδοσία τοῦ ἐπιτρόπου, καὶ ἀκόμα καὶ διαμαρτυρία καὶ δικαιολογία τοῦ οἰκοδεσπότη σ' αὐτοὺς καὶ ἐπιτίμηση. Ἀπὸ αὐτὰ βέβαια ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει κανέ-

ἐκεῖθεν οὐδέν ἐστιν, οὐδὲ παρ' ἐπιτρόπου μισθαποδοσία· αὐτὸς γὰρ ἐκάστω ὁ Δεσπότης ἀποδίδωσιν· οὐδὲ διαγογγυσμός· οὐδὲ γὰρ ὅλως ἐκεῖ φθόνου λείψανον· οὐ μὴν οὐδὲ τὰ ἐφ' ἐξῆς, δικαιο-
 5 λογία πρὸς αὐτοὺς δεσποτικὴ ἢ ἐπιτίμησις· συνεχρήσατο δὲ τού-
 τοις ἀπὸ τῶν συμβαινόντων πολλάκις τοῖς ἐνταῦθα μισθουμέ-
 νοις, ἐν οἷς καὶ φθόνος καὶ γογγυσμός καὶ τὰ ὅμοια, ἀπὸ τῶν
 ἡμῖν ἐγνωσμένων εὐμαθεστέραν καὶ σαφεστέραν ποιῶν τὴν ἐν-
 νοίαν τῆς παραβολῆς

Στίχ 20-23. Ἡ μὲν μήτηρ καὶ οἱ Υἱοὶ προσῆλθον τῷ Ἰησοῦ
 10 τὴν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων ζητοῦντες προεδρίαν, νομίζοντες
 ἤδη τὴν βασιλείαν αὐτοῦ παρεῖναι διὰ τὸ καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα
 αὐτὸν ἐπείγασθαι. Ὁ δὲ Ἰησοῦς, τὴν πλάνην αὐτῶν διορθούμε-
 νος καὶ τῶν πρωτείων μὴ ἐρᾶν ἐκπαιδεύων, εἶπεν αὐτοῖς· «οὐκ
 οἴδατε τί αἰτεῖσθε», ὑπονοοῦντες πρὸς καιρὸν εἶναι καὶ ἐγγίζειν
 15 ἤδη τὴν ἐμὴν βασιλείαν καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ ἀναβαίνομεν εἰς τὰ Ἱε-
 ροσόλυμα· τοσοῦτον γὰρ ἀπέχει τὸ ταῦτα ἤδη παρεῖναι, ὅτι καὶ
 ἐπὶ σταυρὸν καὶ θάνατον νῦν παραγίνομαι· τούτο γὰρ δηλοῖ τὸ
 ποτήριόν μου καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι. Ταῦτα οὖν
 ἐνέστηκε νῦν, πρὸς ταῦτα ἐπείγομαι. Ἐὰν οὖν πρὸς ὃ νυνὶ παρα-
 20 γίνομαι τούτου συμμετέχειν καὶ συναπολαύειν ἔρως ὑμῖν καὶ φι-
 λοτιμία, οὐχὶ θρόνους καὶ καθέδρας καὶ προεδρίαν, ἀλλὰ σταυ-
 ρὸν καὶ θάνατον ἐχρῆν ἐξαιτεῖσθαι· ταῦτα γὰρ ἐστὶν ἃ μέλλω νῦν
 ἀναδέχεσθαι. Διὸ «οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε»· ἢ γὰρ κατὰ λόγον αἰ-
 τησις νῦν σταυρὸς καὶ θάνατός ἐστιν. «Δύνασθε» γάρ, φησὶν, «τὸ
 25 ποτήριον πιεῖν, ὃ ἐγὼ πίνω, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι
 βαπτισθῆναι;». Εἶτα τῶν δὲ καὶ πρὸς ταῦτα ἐλπίδι τοῦ τυχεῖν τῆς
 αἰτήσεως εἰπόντων ἐτοιμούς εἶναι (καὶ γάρ, δυνάμεθα, φασίν,
 καὶ οὐδὲ τούτων ἀποπηδῶμεν, ἂν μόνον ἡμῖν περιγένηται ὃ ἡτη-
 σάμεθα· σφόδρα γὰρ κατείχοντο τῇ φιλοπρωτείᾳ) καὶ πάλιν
 30 πρὸς αὐτοὺς φησὶν ὁ Δεσπότης· «Τὸ μὲν ποτήριον» καὶ ἐξῆς,
 τοῦτ' ἐστὶν ἂν μὲν ἐγὼ πάσχειν μέλλω, καὶ ὑμεῖς ἐν οἰκείῳ καιρῷ
 παθεῖν κατορθώσετε. Καθέδραι δὲ καὶ προεδρίαι καὶ θρόνοι οὐκ
 εἰσὶν ἐν τῇ ἐμῇ βασιλείᾳ. Εἰ δὲ καὶ ἦν, οὐκ ἂν τοῖς φιλοπρωτοῦσιν
 καὶ ἐξαιτουμένοις ἐδίδοτο, ἀλλὰ τοῖς παρασκευάσασιν ἀξίους

να, οὔτε μισθαποδοσία ἀπὸ ἐπίτροπο. Γιατὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἶναι ὁ μισθαποδότης γιὰ τὸ καθένα· οὔτε διαμαρτυρία ὑπάρχει ἐκεῖ, οὔτε καθόλου ὑπόλειμμα φθόνου, οὔτε ὅσα λέγονται στὴ συνέχεια, δικαιολογία πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τὸν Κύριο ἢ ἐπιτίμηση. Αὐτὰ τὰ χρησιμοποίησε ἀπὸ αὐτὰ πού συμβαίνουν πολλές φορές σ' αὐτοὺς πού μισθώνονται ἐδῶ στὴ γῆ, στοὺς ὁποίους ὑπάρχει καὶ φθόνος καὶ γογγυσμὸς καὶ τὰ ὅμοια, κάνοντας ἀπὸ αὐτὰ πού εἶναι γνωστὰ σ' ἐμᾶς πιὸ κατανοητὸ καὶ σαφέστερο τὸ νόημα τῆς παραβολῆς.

Στίχ. 20-23. Ἡ μητέρα βέβαια καὶ τὰ παιδιὰ της πῆγαν στὸν Ἰησοῦ καὶ τοῦ ζητοῦσαν νὰ καθίσουν δεξιὰ καὶ ἀριστερά του, ἐπειδὴ νόμιζαν ὅτι πλέον εἶχε φθάσει ἡ βασιλεία του, ἐπειδὴ διαζόταν νὰ βρεθεῖ στὰ Ἱεροσόλυμα, ὁ Ἰησοῦς ὅμως διορθώνοντας τὴν πλάνη τους καὶ διδάσκοντάς τους νὰ μὴν ἐπιθυμοῦν τὰ πρωτεῖα, τοὺς εἶπε· «Δὲν γνωρίζετε τί ζητᾶτε», ὑποθέτοντας ὅτι εἶναι ὁ καιρὸς πλέον καὶ πλησιάζει ἡ βασιλεία μου καὶ ὅτι γι' αὐτὸ ἀνεβαίνομε στὰ Ἱεροσόλυμα· γιατί τόσο πολὺ ἀπέχει τὸ νὰ εἶναι αὐτὰ πράγματα παρόντα, ἀφοῦ τώρα βαδίζω στὸ σταυρὸ καὶ τὸ θάνατο· γιατί αὐτὸ δηλώνει «τὸ ποτήρι μου καὶ τὸ βάπτισμα στὸ ὁποῖο ἐγὼ βαπτίζομαι»³⁴. Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι τώρα πού βρίσκονται μπροστὰ μου, πρὸς αὐτὰ σπεύδω. Ἄν λοιπὸν σᾶς ἔχει κυριεύσει ἔρωτας καὶ φολοδοξία νὰ συμμετάσχετε καὶ νὰ ἀπολαύσετε αὐτὸ πρὸς τὸ ὁποῖο μεταβαίνω τώρα, ἔπρεπε νὰ ζητεῖτε ὄχι θρόνους καὶ καθέδρες καὶ προεδρία, ἀλλὰ σταυρὸ καὶ θάνατο. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι πού πρόκειται τώρα νὰ δεχθῶ. Γι' αὐτὸ «δὲν γνωρίζετε τί ζητᾶτε». Γιατὶ τὸ λογικὸ αἴτημά σας τώρα εἶναι σταυρὸς καὶ θάνατος. Γιατὶ λέγει· «Ἔχετε τὴ δύναμη νὰ πιεῖτε τὸ ποτήρι πού πίνω ἐγὼ, καὶ νὰ βαπτισθεῖτε μὲ τὸ βάπτισμα πού ἐγὼ βαπτίζομαι». Στὴ συνέχεια ὅταν αὐτοί, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ πετύχουν τὸ αἴτημά τους, ἀπαντώντας καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση εἶπαν ὅτι εἶναι ἔτοιμοι (γιατὶ εἶπαν, «μποροῦμε», καὶ οὔτε αὐτὰ τὰ ἀποφεύγομε, ἀρκεῖ νὰ ἐπιτύχομε αὐτὸ πού ζητήσαμε· γιατί ἦταν ὑπερβολικὰ κυριευμένοι ἀπὸ τὴ φιλοπρωτεία), καὶ πάλι λέγει ὁ Κύριος πρὸς αὐτούς· «Τὸ ποτήρι βέβαια» καὶ τὰ ἕξης, δηλαδή ἂν ὅσα πρόκειται νὰ πάθω ἐγὼ, κατορθώσετε ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα νὰ τὰ ὑποφέρετε καὶ σεῖς. Θέσεις ξεχωριστὲς καὶ πρωτοκαθεδρίες καὶ θρόνοι δὲν ὑπάρχουν στὴ δική μου βασιλεία. Ἄλλὰ κι ἂν ὑπῆρχαν, δὲν θὰ δίνονταν σ' αὐτοὺς πού ἀγαποῦν τὰ πρωτεῖα καὶ τὰ ζητοῦν, ἀλλὰ σὲ ἐκείνους πού ἔκαναν ἄξιο τὸν ἑαυτό τους γι' αὐτὰ.

ἑαυτούς· εἰ γὰρ καὶ μὴ ταῦτά ἐστιν ἐκεῖ τισι διδόμενα, ἀλλ' ἔστιν ἕτερα, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν», ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ταῦτα δίδονται τοῖς ἀπλῶς αἰτοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς μετὰ αἰτήσεως καὶ τῶν ἀρετῶν ἐπιφερομένοις τὰ κατορθώματα.

5 Στίχ. 23. Εἰπὼν δέ, «ἀλλ' οἷς ἠτοίμασται» καὶ οὐ προσθεῖς ἑτέροις, κοινήν ἔθηκεν τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ οὐδ' αὐτοὺς ἐκείνους ἐξέβαλεν ταύτης «Οἷς ἠτοίμασται», καὶ ὑμῖν, φησὶν, ἔσται, ἂν ἀξιόους τῆς δωρεᾶς ἑαυτοὺς ἀπεργάσησθε· εἰ γὰρ καὶ μὴ θρόνοι καὶ καθέδραι τὰ ἔπαθλα, ἀλλ' «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν καὶ οὐς
10 οὐκ ἤκουσεν καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων οὐκ ἀνέβη», τοῖς καλῶς ἀγωνισαμένοις ἀπόκειται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Στίχ. 44. «Ἐφ' ὃν δ' ἂν πέση, λικμήσει αὐτόν»· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τὸν θάνατον πεσὼν τῇ σαρκὶ καὶ τάφῳ καλυφθεὶς, ἐλίκησεν
15 αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, καὶ τοῦ ἄδου τὴν τυραννίδα κατέλυσεν, καὶ τὰ βασιλεία αὐτοῦ πάντων τῶν κατεχομένων ἐκένωσεν, συναναστήσας αὐτῷ τοὺς ἐξ αἰῶνος ἅπαντας κατεχομένους νεκρούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄

Στίχ. 2-5. Τὸ «Δεσμεύουσιν φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα»
20 οὐχ ἀπλῶς φησὶν ὁ Δεσπότης, ὅτι βαρέα τυγχάνει καὶ δυσβάστακτα, ἀλλὰ τὰ τῇ αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἱερέων κρίσει βαρέα φανέντα καὶ δυσβάστακτα· ἃ γὰρ αὐτοὶ οὐδὲ τῷ δακτύλῳ κινουῦσιν, τοῦτ' ἔστιν οὐδὲ ἀπάρχονται πράττειν, πῶς οὐχὶ βαρέα καὶ δυσβάστακτα νομίζεσθαι πεποιήκασιν; Ἀλλ' οὗτοι βαρέα καὶ δυσβάστα-
25 κτα δι' ὧν οὐ πράττουσιν ἐπιδείξαντες, ὅμως ἐπιτιθέασιν αὐτὰ τοῖς ἄλλοις πράττειν ἀπαραιτήτως βιαζόμενοι. Διὸ πράττειν μὲν ὁ Δεσπότης τὰ παρ' αὐτῶν προσταττόμενα τοῖς ὄχλοις ἐπιτρέπει, καὶ ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅσα τῆς Μωσαϊκῆς καθέδρας ἄξια· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ταύτην προέταξεν εἰπὼν· «Ἐπὶ τῆς καθέδρας
30 Μωυσέως» καὶ ἐξῆς· οὐ γὰρ ὅσα αὐτοῖς ἐπινενόηται ταῦτα ποιεῖν κελεύει (ταῦτα γὰρ προδιήλεγξεν παραδόσεις ἀνθρώπων εἰπὼν ἐπὶ παραλύσει τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ), οὐδὲ τὰ μικροπρεπῆ

Γιατί ἂν καὶ δὲν δίνονται αὐτὰ ἐκεῖ σὲ κάποιους, ὑπάρχουν ὅμως ἄλλα, «τὰ ὅποια μάτια δὲν τὰ ἔχουν δεῖ», ὅμως οὔτε αὐτὰ δίνονται σ' αὐτοὺς πού ἀπλῶς τὰ ζητοῦν, ἀλλὰ σὲ ἐκείνους πού μαζί μὲ τὴν αἴτησή τους προσκομίζουν καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἀρετῶν.

Στίχ. 23. Λέγοντας ὅμως, «ἀλλὰ σ' αὐτοὺς γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχουν ἐτοιμασθεῖ», καὶ μὴ προσθέτοντας σὲ ἄλλους, παρουσίασε κοινὴ τὴν ἀπόλαυση, καὶ οὔτε ἐκείνους τοὺς ἴδιους ἀπέκλεισε ἀπὸ αὐτήν. «Γιὰ ἐκείνους πού ἔχουν ἐτοιμασθεῖ», καὶ γιὰ σᾶς, λέγει, θὰ εἶναι ἐτοιμασμένη ἂν κάνετε τοὺς ἑαυτοὺς σας ἄξιους τῆς δωρεᾶς. Γιατί, ἂν καὶ δὲν εἶναι θρόνοι καὶ πρωτοκαθεδρίες τὰ ἔπαθλα, ἀλλ' ὅμως ἐπιφυλάσσονται γι' αὐτοὺς πού ἔχουν ἀγωνισθεῖ καλῶς, «αὐτὰ πού μάτια δὲν εἶδαν καὶ αὐτιά δὲν ἄκουσαν καὶ νοῦς ἀνθρώπων δὲν σκέφθηκε»³⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21ο.

Στίχ. 44. «Καὶ σ' ὅποιον πέσει θὰ τὸν διαλύσει». Γιατί καὶ πάνω στὸ θάνατο πέφτοντας μὲ τὸ σῶμα του καὶ κλεισμένος μέσα στὸν τάφο, διέλυσε τὴν ἰσχύ του καὶ συνέτριψε τὴν ἐξουσία τοῦ ἄδη καὶ τὰ βασιλεία του ἄδειασε ἀπὸ ὅλους τοὺς αἰχμαλώτους, ἀνασταίνοντας μαζί του ὅλους τοὺς νεκροὺς πού εἶχε στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων αἰχμαλωτίσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 23ο.

Στίχ. 2-5. Τὸ «Τοὺς φορτώνουν μὲ φορτία βαριά καὶ δυσβάσταχτα», δὲν τὸ λέγει ἀπλῶς ὁ Κύριος, ὅτι εἶναι βαριά καὶ δυσβάσταχτα, ἀλλ' ὅτι εἶναι βαριά καὶ δυσβάσταχτα σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη ἐκείνων τῶν ἰδίων τῶν ἱερέων. Γιατί αὐτὰ πού οἱ ἴδιοι οὔτε μὲ τὸ δάχτυλό τους κινοῦν, δηλαδή οὔτε κὰν ἀρχὴ κάνουν νὰ τὰ πράττουν, πῶς δὲν ἔκαναν νὰ νομίζονται βαριά καὶ δυσβάσταχτα; Ἀλλ' αὐτοὶ ἀφοῦ τὰ ἔδειξαν βαριά καὶ δυσβάσταχτα μὲ τὸ νὰ μὴν τὰ πράττουν, ὅμως τὰ φορτώνουν αὐτὰ στοὺς ἄλλους ἐξαναγκάζοντάς τους νὰ τὰ πράττουν ὑποχρεωτικά. Γι' αὐτὸ ἐπιτρέπει βέβαια ὁ Κύριος τὰ πλήθη νὰ πράττουν αὐτὰ πού αὐτοὶ τοὺς προστάζουν, καὶ αὐτὰ βέβαια ὄχι γενικά, ἀλλ' ὅσα εἶναι ἄξια τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας. Γιατί γι' αὐτὸ καὶ πρόταξε αὐτήν λέγοντας «Στὴν ἔδρα τοῦ Μωυσῆ κάθισαν» καὶ τὰ ἐξῆς· γιατί δὲν τοὺς προστάζει νὰ πράττουν ὅσα αὐτοὶ ἐπινόησαν (γιατί αὐτὰ τὰ ἤλεγξε προηγουμένως χαρακτηρισρίζοντάς τα παραδόσεις ἀνθρώπων πρὸς κατάργηση τῶν ἐντολῶν

ταῦτα καὶ παιδαγωγικὰ καὶ ἀνάξια πολιτείας τελείας καὶ ὑψη-
λῆς, οἷα τὰ περὶ βρωμάτων καὶ σαββάτων παρατηρήσεως καὶ τὰ
ὅμοια· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα προεξέβαλεν· τούτων γὰρ ἐργάται
ἀκριβεῖς ὑπῆρχον οἱ ἱερεῖς.

5 Ποῖα οὖν προτασσόντων τῶν γραμματέων ὁ Δεσπότης κε-
λεύει τὸν ὄχλον ποιεῖν; Ἐκεῖνα, ὡς ἔφαμεν, ὅσα τῆς Μωσαϊκῆς
καθέδρας ἄξια, τοῦτ' ἔστιν ὅσα δύναται ψυχὴν σαλευνομένην καὶ
ὀκλάζουσαν ὑποστηρίζειν καὶ ἐνδυναμοῦν. Ταῦτα δέ ἐστιν ἡ
πρὸς Θεὸν ἀγάπη εἰλικρινῆς, ἡ πρὸς τὸν πλησίον, καὶ ἀπλῶς
10 ὅσα συνάδει τῇ νομοθεσίᾳ τῆς χάριτος· ἅπερ οὐ μόνον οὐκ ἐξέ-
βαλλεν ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ καὶ θεβαίως φυλάττεσθαι παρέδωκεν,
ἅτινα οὐδὲ τῷ δακτύλῳ φησὶν θέλειν τοὺς ἱερέας κινεῖν, ἐξ ὧν
αὐτὰ καὶ βαρέα καὶ δυσβάστακτα καὶ τοῖς ἄλλοις νομίζεσθαι
πεποιήκασιν. Ταῦτα πάντα, φησὶν, ἂν ληγῶσιν ὑμῖν οἱ ἱερεῖς
15 ποιεῖν, ποιεῖτε, μὴ ἔχοντες προφάσεως ἀναβολήν, ὅτι ἐκεῖνοι οὐ
ποιοῦσιν· καὶ γὰρ οὐδὲ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ὑμᾶς ποιεῖν ἐπι-
τάσσω· τούναντίον δὲ καὶ ἀποτρέπω. «Κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν»,
φησὶν, «μὴ ποιεῖτε». Πῶς οὖν ἂ λέγουσιν ποιεῖν κελεύεις; Ἀκο-
λούθως λίαν, ὅτι αὐτοὶ ἂ λέγουσιν οὐ ποιοῦσιν, ἐν τούτῳ μόνῳ
20 δοκοῦντες εὐδοκμεῖν, ἐν τῷ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ ἄλλοις ἀναγ-
γέλλειν. Εἰ δὲ καὶ ἔπραττον ἂ ἔλεγον, καὶ ἂ πράττουσιν προσέ-
ταττεν ἂν μιμεῖσθαι. Διὰ τοῦτο δὲ ταλανίζει αὐτοὺς ὁ Δεσπότης,
ὅτι ἤδεσαν αὐτοὶ τὰς ἐντολὰς, ὅτι οὐκ ἔπραττον εἰδότες, ὅτι βα-
ρὺ αὐτοῖς καὶ δυσβάστακτον, δι' ὧν οὐκ ἔπραττον, ἐποίουν φορ-
25 τίον, ὅτι καὶ ἂ ἔπραττον εὐτέλειαν ἔχοντα καὶ ταπεινότητα ἰου-
δαϊκῆν καὶ αὐτὰ οὐχ ὡς ἐντολήν ἐποίουν, ἀλλ' ὥστε τοῖς ὀρῶσιν
ἀρέσαι. – Οὐχ ἀπλῶς φησὶν ὁ Κύριος, βαρέα τυγχάνει καὶ δυσ-
βάστακτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἱερέων κρίσιν βαρέα φανέντα καὶ
δυσβάστακτα· ἂ γὰρ αὐτοὶ οὐδὲ τῷ δακτύλῳ κινουῦσιν, τοῦτ'
30 ἔστιν οὐδὲ ἀπάρχονται πράττειν, ταῦτα τοῖς ἑτέροις ποιεῖν ἐπι-
τάττουσιν.

Στίχ. 8-10. Μὴ διδασκάλους ἑαυτοὺς καινῶν δογμάτων χει-
ροτονήσητε· πάντων γὰρ τῶν καλῶν καὶ θείων μαθημάτων ἐγὼ
ὑμῖν ὁ Χριστὸς εἰμι καθηγητῆς καὶ διδάσκαλος, ὑμεῖς δὲ ἀδελφοί
35 καὶ τὰ αὐτὰ παρειλήφατε δόγματα, καὶ ἀδελφοί διὰ τοῦτο χρη-

τοῦ Θεοῦ), οὔτε αὐτὰ τὰ μικροπρεπῆ καὶ παιδαγωγικὰ καὶ ἀνάξια γιὰ τρόπο ζωῆς τέλειο καὶ ὑψηλό, ὅπως εἶναι τὰ φαγητὰ καὶ οἱ διατάξεις γιὰ τὰ σάββατα καὶ τὰ ὅμοια· γιατί κι αὐτὰ τὰ ἀπέρριψε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Γιατὶ ἀκριβεῖς ἐκτελεστὲς αὐτῶν ἦταν οἱ ἱερεῖς.

Ποιὰ λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ ποὺ προστάζουν οἱ Γραμματεῖς προτρέπει ὁ Κύριος νὰ ἐκτελεῖ ὁ λαός; Ἐκεῖνα, ὅπως εἶπαμε, ποὺ εἶναι ἄξια τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας, δηλαδή ὅσα μποροῦν νὰ στηρίζουν καὶ νὰ δυναμώνουν τὴν ψυχὴ ποὺ ταλαντεύεται κι εἶναι γονατισμένη. Καὶ αὐτὰ εἶναι ἢ εἰλικρινῆς ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, ἢ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, καὶ γενικὰ ὅσα εἶναι σύμφωνα μὲ τὴ νομοθεσία τῆς χάριτος, τὰ ὅποια ὄχι μόνο δὲν τὰ ἀπέβαλε ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ παρήγγελε νὰ φυλάγονται ἀκλόνητα, τὰ ὅποια, λέγει, οὔτε μὲ τὸ δάχτυλό τους ἤθελαν οἱ ἱερεῖς νὰ κινήσουν, πρᾶγμα ποὺ ἔκανε νὰ θεωροῦνται καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους βαρῖα καὶ δυσβάσταχτα. “Ὅλα αὐτὰ, λέγει, ἂν σᾶς λένε οἱ ἱερεῖς νὰ τὰ πράττετε, νὰ τὰ πράττετε, χωρὶς νὰ προβάλλετε προφάσεις γιὰ τὴ μὴ ἐκτέλεσή τους τὸ ὅτι δὲν τὰ ἐκτελοῦν ἐκεῖνοι. Γιατὶ δὲν σᾶς προστάζω νὰ πράττετε καὶ σεῖς σύμφωνα τὰ ἔργα τους ἀντίθετα καὶ σᾶς ἀπαγορεύω. Γιατὶ λέγει· «Μὴν πράττετε σύμφωνα μὲ τὰ ἔργα τους». Πῶς λοιπὸν προστάσεις νὰ πράττομε ὅσα λένε; Μὲ μεγάλη λογικὴ ἀκολούθια, γιατί αὐτοὶ δὲν πράττουν αὐτὰ ποὺ λένε, καὶ φαίνονται μόνο σ’ αὐτὸ νὰ ἔχουν ἐπιτυχία, σὸ νὰ ἀναγγέλλουν στοὺς ἄλλους τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ.” Ἄν ὅμως καὶ ἔπρατταν αὐτὰ ποὺ ἔλεγαν, θὰ ἔδινε ἐντολὴ νὰ μιμούμαστε κι αὐτὰ ποὺ πράττουν. Γι’ αὐτὸ τοὺς ταλανίζει ὁ Κύριος, γιατί γνώριζαν αὐτοὶ τὶς ἐντολές, ὅτι δὲν τὶς ἐκτελοῦσαν ἂν καὶ τὶς γνώριζαν, ὅτι δημιουργοῦσαν βαρὺ καὶ δυσβάσταχτο φορτίο μ’ αὐτὰ ποὺ δὲν ἔπρατταν, ὅτι κι αὐτὰ ποὺ ἔπρατταν καὶ ποὺ περιεῖχαν Ἰουδαϊκὴ εὐτέλεια καὶ ταπεινότητα, καὶ αὐτὰ τὰ ἔπρατταν ὄχι σὰν ἐντολή, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀρέσουν σὲ ἐκείνους ποὺ τοὺς ἔβλεπαν. — Δὲν λέγει ὁ Κύριος ἀπλῶς ὅτι εἶναι βαρῖα καὶ δυσβάσταχτα, ἀλλὰ φάνηκαν σύμφωνα μὲ τὴν κρίση τῶν ἱερέων βαρῖα καὶ δυσβάσταχτα· γιατί αὐτὰ ποὺ αὐτοὶ οὔτε μὲ τὸ δάχτυλό τους κινοῦν, δηλαδή οὔτε κὰν ἐπιχειροῦν νὰ τὰ πράξουν, αὐτὰ προστάζουν νὰ τὰ πρᾶττουν οἱ ἄλλοι.

Στίχ. 8-10. Μὴ χειροτονήσετε τοὺς ἑαυτοὺς σας διδασκάλους νέων διδασκαλιῶν· γιατί ὅλων τῶν ὠφέλιμων καὶ θείων μαθημάτων γιὰ σᾶς ἐγὼ ὁ Χριστὸς εἶμαι ὁ καθοδηγὸς καὶ διδάσκαλος, ἐνῶ σεῖς εἶστε ἀδελφοί, καὶ παραλάβετε τὴν ἴδια διδασκαλία, καὶ γι’ αὐτὸ εἶστε ἀδελφοὶ ἔχο-

ματίζετε, Πατέρα κοινόν τόν ἐν οὐρανοῖς πατέρα κτησάμενοι.
 Ὡσπερ οὖν ὁ Πατέρα ἄλλον παρά τόν ἐν οὐρανοῖς ἐπιζητῶν καί
 καλῶν ἐκπίπτει τῆς θαυμασίας ἐκείνης συγγενείας τῶν ἀδελφῶν,
 ἀφαιρούμενος δηλονότι καί τήν τῶν δογμάτων ἀδελφότητα, οὐ-
 5 τω καί ὁ τόν κοινόν καθηγητήν παρωσάμενος καί ἐκφύλων μα-
 θημάτων καθηγητήν ἑαυτὸν προστησάμενος, ἐξοστρακίζει ἑαυ-
 τὸν τῆς τῶν δογμάτων ἀδελφότητος καί τῆς συγγενείας τῶν
 ἀδελφῶν, ὧν «ὁ ἐν οὐρανοῖς Πατήρ» κοινὸς ὑπάρχει Πατήρ.
 Δείκνυσιν δὲ διὰ τούτων, ὅτι, εἰ καί αὐτός ἐστίν ὁ διδάσκαλος,
 10 ἀλλ' οὖν τὰ διδάγματα αὐτοῦ εἰς νίοθεσίαν ἄγει τοὺς ἀνθρώπους
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Καὶ εἰ ἐκεῖνος νίοποιεῖται τοὺς ἀνθρώ-
 πους, ἀλλ' οὖν οὐκ ἄνευ τῆς διδασκαλίας καὶ προσενέξεως τοῦ
 Υἱοῦ, πανταχοῦ τὸ σύμφωνον καὶ ὁμόγνωμον καὶ ἰσότημον αὐ-
 τοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς ἀναδεικνύς

15 Στίχ. 11-12. Ἐπειδὴ τοὺς εἰς καινότητα δογμάτων ἐκφερομέ-
 νους ἔστιν ὡς ἐπίπαν ἰδεῖν κενοδοξίας καὶ ἀλαζονείας ἔρωτι εἰς
 τοῦτον τὸν ὄλεθρον συμποδιζομένους, ἐκκόπτει λωπτόν καὶ τήν
 ἀρχὴν καὶ ῥίζαν τῆς κενοδοξίας ἀμφιστόμῳ καὶ ἠκονημένη μαχαί-
 ρα· καὶ γὰρ εἰ δόξης καὶ πρωτείων ἐρᾶς, τὴν τῶν διακόνων καὶ
 20 ὑστέρων τάξιν ἐπιζήτει, τοῦτ' ἔστιν ταπεινοφροσύνην ἄσκει· διὰ
 ταύτης γὰρ ἐστίν τυχεῖν τῶν ὡς ἀληθῶς πρωτείων καὶ τῆς ἀνεκ-
 φράστου δόξης. Εἰ ἐρῶμεν δόξης τυχεῖν καὶ πρωτείων, μισήσωμεν
 δόξαν καὶ πρωτεῖα· εἰ δὲ οὐδὲ οὕτω πείθεσθε καταφρονεῖν δόξης
 καὶ πρωτείων, γινώσκετε ὅτι εἰς τὸναντίον τὰ τῆς σπουδῆς ὑμῖν
 25 περιτραπήσεται· ταπεινωθήσεσθε γὰρ· καὶ γὰρ «ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν
 ταπεινωθήσεται». Οἱ δὲ τὰς ἐντολάς μου φυλάξαντες καὶ ταπεινω-
 θέντες ὑψωθήσονται· πᾶς γὰρ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται· ἢ
 γοῦν ταπεινώσεις σύμβολον τῆς τῶν δογμάτων φυλακῆς, ἢ φυλακὴ
 δὲ σύνδεσμος τῆς συγγενείας τῶν ἀδελφῶν, ἢ δὲ τὸν οὐράνιον Πα-
 30 τέρα δείκνυσιν ἀγαπήσωμεν ἐκ καρδίας τὴν ταπεινοφροσύνην.

Στίχ. 15. Τὸ «νιὸν γεέννης» ἀντὶ τοῦ· οὕτως ἔχειν οἰκειῶς δι' ὧν
 ἁμαρτάνει πρὸς τὴν γέενναν παρασκευάζετε ὡς νιὸς πρὸς τὴν τε-
 κοῦσαν μητέρα. Τὸ δὲ «διπλότερον ὑμῶν» τὴν ἄκραν αὐτῶν περὶ
 τοῦ προσηλύτου ῥαθυμίαν καὶ ἀμέλειαν δηλοῖ, ὅτι, κἂν ἴδητε αὐ-
 35 τὸν διπλότερον ὑμῶν ἐξαμαρτάνοντα καὶ διὰ τοῦτο διπλότερον

νας κάνει κοινό Πατέρα, τὸν Πατέρα τοὺς οὐρανοὺς. Ὅπως λοιπὸν αὐτὸς ποὺ ἐπιζητεῖ κι ἐπικαλεῖται ἄλλον Πατέρα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν οὐράνιο, χάνει τὴν θαυμάσια ἐκείνη συγγένεια, δηλαδή στερεῖται καὶ τὴν ἀδελφότητα στὴ διδασκαλία, ἔτσι καὶ αὐτὸς ποὺ ἀπέρριψε τὸν κοινὸ καθοδηγητὴ καὶ ὄρισε τὸν ἑαυτό του καθηγητὴ ἀλλόκοτων μαθημάτων ἀπομακρύνει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα τῶν δογμάτων καὶ τὴ συγγένεια τῶν ἀδελφῶν, τῶν ὁποίων κοινὸς Πατέρας εἶναι «ὁ οὐράνιος Πατέρας». Δείχνει μὲ αὐτὰ ὅτι, ἂν καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ διδάσκαλος, ὅμως τὰ διδάγματα τοῦ ὁδηγοῦν τοὺς ἀνθρώπους σὲ υἰοθεσία ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα. Καὶ μολονότι ἐκεῖνος υἰοθετεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως δὲν τὸ κάνει χωρὶς τὴ διδασκαλία καὶ τὴ συμβολὴ τοῦ Υἱοῦ, παρουσιάζοντας παντοῦ τὴ συμφωνία καὶ τὴ συναίνεση καὶ τὴν ἰσοτιμία τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ Πατέρα.

Στίχ. 11-12. Ἐπειδὴ αὐτοὶ ποὺ ξεφεύγουν σὲ νέα δόγματα μπορεῖς νὰ δεῖς νὰ τρέχουν μὲ πόδια καὶ χέρια σ' αὐτὸν τὸν ὄλεθρο ἀπὸ ἔρωτα κενοδοξίας καὶ ἀλαζονείας, ἀποκόπτει λοιπὸν καὶ τὴν ἀρχὴ καὶ τὴ ρίζα τῆς κενοδοξίας μὲ δίκωπο καὶ ἀκονισμένο μαχαίρι. Γιατί, ἂν ἐπιθυμεῖς δόξα καὶ πρωτεῖα, νὰ ἐπιζητεῖς τὴν τάξη τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν κατώτερων, δηλαδή νὰ ἀσκεῖς ταπεινοφροσύνη. Γιατὶ μὲ αὐτὴν μπορούμε νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀληθινὰ πρωτεῖα καὶ τὴν ἀνέκφραστη δόξα. Ἄν ἐπιθυμοῦμε νὰ ἐπιτύχομε δόξα καὶ πρωτεῖα, ἄς μισήσομε τὴ δόξα καὶ τὰ πρωτεῖα. Ἄν ὅμως οὔτε ἔτσι δὲν πείθεσθε νὰ περιφρονήσετε τὴ δόξα καὶ τὰ πρωτεῖα, νὰ γνωρίζετε ὅτι οἱ προσπάθειές σας θὰ στραφοῦν στὸ ἀντίθετο· γιατί θὰ ταπεινωθεῖτε· γιατί λέγει· «ὅποιος ἐξυψώνει τὸν ἑαυτό του θὰ ταπεινωθεῖ»³⁶. Ὅποιοι ὅμως φύλαξαν τὶς ἐντολές μου καὶ ταπεινώθηκαν θὰ ὑψωθοῦν γιατί «ὅποιος ταπεινώνει τὸν ἑαυτό του θὰ ὑψωθεῖ»³⁷. Ἡ ταπείνωση λοιπὸν εἶναι σύμβολο τῆς τήρησης τῶν δογμάτων καὶ ἡ τήρηση εἶναι σύνδεσμος τῆς συγγένειας τῶν ἀδελφῶν, κι αὐτὴ δείχνει τὸν οὐράνιο Πατέρα· ἄς ἀγαπήσομε τὴν ταπεινοφροσύνη μὲ ὅλη τὴν καρδιά μας.

Στίχ. 15. Τὸ «υἱὸ τῆς γέεννας» λέγεται ἀντὶ τοῦ· τὸν κάνετε μὲ τὰ ἁμαρτήματα ποὺ κάνει νὰ ἔχει τέτοια οἰκειότητα μὲ τὴ γέεννα, ὅποια ἔχει ὁ υἱὸς μὲ τὴ μητέρα ποὺ τὸν γέννησε. Ἐνῶ τὸ «διπλότερο ἀπὸ σᾶς» δηλώνει τὴν ἀπέραντη ραθυμία καὶ ἀμέλεια αὐτῶν πρὸς τὸν προσήλυτο· ὅτι δηλαδή, κι ἂν ἀκόμη τὸν δεῖτε νὰ ἁμαρτάνει διπλάσια ἀπὸ ἐσᾶς καὶ γι'

36. Ματθ. 23, 12. Λουκᾶ 14, 11, 18, 14.

37. Ὅπ. π.

ὑμῶν υἱὸν γεέννης γινόμενον, οὐκ ἐπιστρέφεσθε καὶ διορθοῦσθε, ἵνα διὰ τῆς ὑμῶν ἐπιστροφῆς καὶ διορθώσεως καὶ κείνοις μικρᾶς τι-
 νος μεταβολῆς ἀφορμῆν καὶ ἐπιμελείας δωρήσησθε. Καίτοι, εἰ μὴ
 τι ἄλλο τὴν ὑμετέραν σπουδὴν καὶ τὸν ἀγῶνα, ᾧ καταβάλλειν ὑμῖν
 5 ἔθος εἰς τὸ ποιῆσαι προσήλυτον, ἔδει αἰσχυνθῆναι καὶ δυσωπηθῆ-
 ναι, καὶ μὴ σπεύδειν μὲν ὑπερβάλλοντως καὶ ἀγωνιᾶν καὶ πάντα
 πράττειν πρὸ τοῦ ποιῆσαι, ἀμελεῖν δὲ καὶ ὑπερορᾶν, ἀλλὰ καὶ εἰς
 κακίαν ἐπιτρέδειν μετὰ τὸ ποιῆσαι. – Υἱὸν γεέννης γίνεσθαί τινα,
 φησὶν, διὰ τὸ ἔχειν οἰκείως πρὸς τοὺς Φαρισαίους κακῶς διακει-
 10 μένους· ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς πρὸς τὴν μητέρα ἔχει, οὕτως ὁ μανθάνων
 πρὸς τὸν διδάσκαλον. Τὸ δὲ «διπλότερον ὑμῶν» τὴν ἄκραν αὐτῶν
 περὶ προσηλύτους ὀρθθυμίαν καὶ ἀμέλειαν ἐνδείκνυται.

Στίχ. 29-32. «Οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν» καὶ
 ἐξῆς, ἀντὶ τοῦ· πληθύνετε καὶ ἐποικοδομεῖτε δι' ὧν καὶ αὐτοὶ προ-
 15 φήτας καὶ δικαίους πρόθυμοί ἐστε ἀποκτενεῖν, καίτοι λέγοντες
 ὅτι, «Εἰ ἡμεθα ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ἡμῶν» καὶ ἐξῆς.
 Ὡστε μαρτυρεῖτε ἑαυτοῖς ἐξ ὧν τε πληθύνειν καὶ ἐποικοδομεῖν
 τάφους προφητῶν καὶ δικαίων ἐπιθυμεῖτε, ἐξ ὧν τε λέγετε, ὅτι,
 «Εἰ ἡμεθα ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων» καὶ ἐξῆς. Δι' ἀμφοῖν οὖν
 20 μαρτυρεῖτε, ὅτι υἱοὶ τῶν προφητοκτόνων ἐστέ· Διὸ καὶ δικαίως
 αὐτοὺς ὁ Δεσπότης ταλανίζει, ὅτι, ᾧ ἐκἀκίζον, πράττειν ἐπεθύ-
 μουν. Διὸ καὶ ἐπάγει· «Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε» καὶ ἐξῆς, ἀντὶ τοῦ·
 ὅπερ τῇ μελέτῃ καὶ τοῖς πονηροῖς λογισμοῖς καὶ τῇ σπουδῇ καὶ τῇ
 προθυμίᾳ διεπράξατε, πληρώσατε κατὰ τὸ μέτρον τῶν πατέρων
 25 ὑμῶν, τοῦτ' ἔστιν εἰς ἔργον αὐτὸ καὶ πρᾶξιν ὀρωμένην ἐξάγοντες·
 καὶ γὰρ μέτρον ἦν τοῖς πατράσιν αὐτῶν τῆς κατὰ τῶν προφητῶν
 ἀγανακτήσεως καὶ ὕβρεως ὁ θίαιος καὶ δι' ἀτιμίας θάνατος, ὃν
 οὗτοι κατὰ τοῦ κοινοῦ τῶν ὅλων Δεσπότης ἐκμανέντες ἐξεπλήρω-
 σαν. Τὸ δὲ «Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε», οὐκ ἐπιτάττοντός ἐστιν, ἀλλὰ
 30 ἀποτρέποντος μᾶλλον καὶ κωλύοντος· καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐξ ἀπο-
 φάσεως πολλάκις κωλύειν εἰώθαμεν, οἷον μὴ ποιήσης τόδε, ἀλλ'
 ἐνίοτε καὶ ἐκ καταφάσεως, καὶ τότε μάλιστα, ἡνίκα ἐστὶν πρόδη-
 λος ἡ ἀτοπία τῆς πράξεως· ἐπὶ γὰρ τῶν τοιούτων καὶ διὰ τῶν ἐναν-
 τίων τὴν ἀποτροπὴν ἐκτελεῖν εἰώθαμεν, οἷον ποιήσον τόδε, ἄνελε
 35 σαυτόν, ἄνελε τὸν σαυτοῦ πατέρα, ἀπώτρεχε εἰς τὸν τῆς θαλάσσης

αὐτὸ νὰ γίνεται διπλάσια ἀπὸ ἐσᾶς υἱὸς τῆς γέεννας, δὲν μετανοεῖτε καὶ δὲν διορθώνεσθε, ὥστε μὲ τὴ μετάνοια καὶ τὴ διόρθωσή σας νὰ δώσετε καὶ σ' ἐκείνους ἀφορμὴ γιὰ κάποια μικρὴ μεταβολὴ καὶ ἐπιμέλεια. " Ἄν καὶ βέβαια, ἂν γιὰ τίποτε ἄλλο, τὴν προσπάθειά σας καὶ τὸν ἀγῶνα, ποὺ συνήθως καταβάλλετε γιὰ νὰ κερδίσετε ἓνα προσήλυτο, ἔπρεπε νὰ ντραπεῖτε καὶ νὰ συγκρατηθεῖτε, καὶ ὄχι νὰ σπεύδετε βέβαια μὲ ὑπερβολικὴ προθυμία καὶ ν' ἀγωνιᾶτε καὶ νὰ κάνετε τὰ πάντα προτοῦ τὸν κάνετε προσήλυτο, νὰ ἀμελεῖτε ὅμως καὶ ν' ἀδιαφορεῖτε ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν σπρώχνετε στὴν κακία ἀφοῦ τὸν κάνετε προσήλυτο. — «Υἱὸς τῆς γέεννας», λέγει, γίνεται κάποιος, ἐξαιτίας τῆς οἰκειότητάς του μὲ τοὺς Φαρισαίους ποὺ φέρονται μὲ κακία πρὸς αὐτόν γιατί, ὅποια οἰκειότητα ἔχει ὁ υἱὸς μὲ τὴ μητέρα του, τέτοια ἔχει καὶ ὁ μαθητὴς μὲ τὸν διδάσκαλό του. Τὸ «διπλάσια ἀπὸ σᾶς» δείχνει τὴν ἀπέραντη ραθυμία καὶ ἀμέλεια αὐτῶν πρὸς τοὺς προσήλυτους.

Στίχ. 29-32. «Κτίζετε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν» καὶ τὰ ἐξῆς τὸ λέγει ἀντὶ νὰ πει· αὐξάνετε καὶ κτίζετε καὶ ἄλλους τάφους μὲ τὸ νὰ εἶστε καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι πρόθυμοι νὰ διαπράξετε φόνους προφητῶν καὶ δικαίων, ἂν καὶ λέτε ὅτι «ἂν ζούσαμε στίς ἡμέρες τῶν πατέρων μας» καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μὲ τὰ δύο λοιπὸν ἐπιβεβαιώνετε ὅτι εἶστε ἀπόγονοι ἐκείνων ποὺ σκότωσαν τοὺς προφήτες. Γι' αὐτὸ καὶ δίκαια τοὺς ἐλεεινολογεῖ ὁ Κύριος, γιατί αὐτὰ ποὺ κατηγοροῦσαν, αὐτὰ ἐπιθυμοῦσαν νὰ τὰ πράττουν. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει· «ὀλοκληρῶστε καὶ σεῖς τὸ μέτρο» καὶ τὰ ἐξῆς, ἀντὶ νὰ πει· αὐτὸ ποὺ πράξατε μελετημένα καὶ μὲ πονηροὺς λογισμοὺς καὶ μὲ ζῆλο καὶ προθυμία, ὀλοκληρῶστε το σύμφωνα μὲ μέτρο τῶν πατέρων σας, δηλαδή κάνετε τὸ ἔργο καὶ πράξη χειροπιαστή. Γιατὶ μέτρο τῶν πατέρων τους τῆς ἀγανάκτησης καὶ τῆς ὕβρης κατὰ τῶν προφητῶν ἦταν ὁ βίαιος καὶ ἀτιμωπικὸς θάνατος, τὸν ὁποῖο ὀλοκλήρωσαν αὐτοὶ κυριευμένοι ἀπὸ μανία ἐναντίον τοῦ κοινοῦ Κυρίου ὄλων. Τὸ «ὀλοκληρῶστε καὶ σεῖς» δὲν εἶναι προτροπὴ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτροπὴ καὶ παρακώλυση. Γιατὶ συνηθίζομε πολλές φορὲς νὰ ἐμποδίζομε ὄχι μὲ ἀπαγόρευση, λόγου χάρη μὴν τὸ κάνεις αὐτό, ἀλλὰ πολλές φορὲς καὶ μὲ κατάφαση, καὶ μάλιστα τότε, ὅταν εἶναι ὀλοφάνερος ὁ παραλογισμὸς τῆς πράξης. Γιατὶ σὲ τέτοιες περιπτώσεις συνήθως ἐπιχειροῦμε τὴν ἀποτροπὴ καὶ μὲ τὰ ἀντίθετα· λόγου χάρη, κάνε αὐτό, σκοτώσου, σκότωσε τὸν πατέρα σου, πῆγαινε στὰ βάθη τῆς θάλασσας. Γιατὶ τέτοια λέμε σὲ κάποιους ἐπιτιμώντας

θυθόν· ταῦτα γάρ τισιν ἐπιτιμῶντες λέγομεν, ἄντικρος ἀποτρέποντες κατὰ τὴν πρόδηλον μὲν, σιωπωμένην δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο τὴν διάνοιαν, οἷον εἰ οὐκ αἰσχύνῃ, εἰ οὐ πέφρικας, ἄνελε τὸν πατέρα, εἰ μέμηνας, εἰ ἐξέστηκας, ἄνελε σαυτὸν· ῥῆψον σεαυτὸν κατὰ κρη-
5 μνοῦ, εἰ τολμᾶς. Διὸ καὶ ὁ Δεσπότης καὶ προεπιτιμήσας διὰ τὸ νύ-
σους αὐτοῦς τῶν προφητοκτόνων εἰπεῖν καὶ πικρότερον ἐπικαθα-
ψάμενος, μέσον τέθεικεν τὸ «πληρώσατε»· ὅπερ ἀποτρέποντος
καὶ κωλύοντος ἦν· οὐχ ὅτι αὐτὸς ἐδεδίει τὸν θάνατον, ἀλλ' ὅτι τῆς
ἐκείνων ἐφρόντιζε σωτηρίας.

10 — «Οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους», φησὶν, πληθύνοντες ἅμα καὶ
δεικνύντες τὴν τόλμαν τῶν προγόνων καὶ πρόθυμοι ὄντες παρα-
πλησίως ἐκείνοις προφήτας τε καὶ δικαίους ἀποκτενεῖν. Διὸ καὶ
μαρτυρεῖτε τοῖς προγόνοις ὡς ἀσεβέσι ποθοῦντες ὅμοιοι ἐκείνοις
γίνεσθαι. «Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε», φησὶν, «τὸ μέτρον τῶν πατέ-
15 ρων ὑμῶν», τοῦτ' ἔστιν ὅπερ τῇ διανοίᾳ ὑμῶν τῇ πονηρᾷ καὶ τῇ
σπουδῇ καὶ τῇ προθυμίᾳ διαπράξασθαι θούλεσθε, πληρώσατε
αὐτὸ κατὰ τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν, ἤγουν εἰς ἔργον φανε-
ρὸν καὶ πράξιν ὀρωμένην ἐξαγάγετε· μέτρον γὰρ ἦν τοῖς πατρά-
σιν αὐτῶν κατὰ τῶν προφητῶν ὁ δι' ὑβρεως καὶ ἀτιμίας θάνατος.
20 Τοῦτο δὲ οὐκ ἐπιτάττοντός ἐστιν, ἀλλὰ προτρέποντος μᾶλλον·
καὶ γὰρ πολλάκις εἰώθαμεν κωλύειν τινὰς οὐκ ἀπαγορεύοντες τὸ
ἔργον, ἀλλὰ μᾶλλον διεγείροντες πρὸς αὐτό.

τους, ἀποτρέποντάς τους ἀπροκάλυτα σύμφωνα μὲ τὴν ὀλοφάνερη βέβαια καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποσιωπώμενη σκέψη, ὅπως γιὰ παράδειγμα, ἂν δὲν ντρέπεσαι, ἂν δὲν σοῦ προκαλεῖ φρίκη, σκότωσε τὸν πατέρα σου, ἂν τρελλάθηκες, ἂν τὰ ἔχασες, σκοτώσου, ἂν τολμᾷς πέσε στὸν γκρεμό. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος ποὺ τοὺς εἶχε ἐπιτιμήσει πρωτύτερα λέγοντάς τους υἱοὺς τῶν δολοφόνων τῶν προφητῶν καὶ τοὺς ἐπέπληξε πολὺ αὐστηρά, ἔβαλε στὴ μέση τὸ ὀλοκληρῶστε, πράγμα ποὺ ἦταν ἀποτροπὴ καὶ παρεμπόδιση· ὄχι ὅτι αὐτὸς φοβόταν τὸ θάνατο, ἀλλ' ἐπειδὴ φρόντιζε γιὰ τὴ σωτηρίαν ἐκείνων.

— «Οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους», λέγει, αὐξάνοντας καὶ συγχρόνως δείχνοντας τὸ θρόσος τῶν προγόνων καὶ εἶστε προθυμοὶ παρόμοια μ' ἐκείνους στὸ νὰ φονεύσετε προφῆτες καὶ δικαίους. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπιβεβαιώνετε ὅτι ποθεῖτε νὰ γίνετε ὅμοιοι μ' ἐκείνους τοὺς ἀσεβεῖς προγόνους σας. «Καὶ σεῖς ὀλοκληρῶστε», λέγει, «τὸ μέτρο τῶν πατέρων σας», δηλαδή αὐτὸ ποὺ θέλετε μὲ τὴν πονηρὴ σκέψη σας καὶ τὸν ζῆλο καὶ τὴν προθυμίαν νὰ διαπράξετε, ὀλοκληρῶστε το αὐτὸ σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τῶν πατέρων σας, δηλαδή κάνετε τὸ ἔργο φανερό καὶ πράξη χειροπιαστή· γιατί μέτρο τῶν πατέρων τους κατὰ τῶν προφητῶν ἦταν ὁ προσβλητικὸς καὶ ἀτιμωτικὸς θάνατος. Αὐτὸ δὲν εἶναι λόγος κάποιου ποὺ προστάζει, ἀλλὰ μᾶλλον ποὺ προτρέπει. Γιατὶ πολλὰς φορές συνηθίζομε νὰ ἐμποδίζομε κάποιους ὄχι ἀπαγορεύοντας τὴν πράξη, ἀλλὰ μᾶλλον προτρέποντάς τους πρὸς αὐτό.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Στίχ. 1. «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος», ἀναρχός φησι κατὰ χρόνον, «καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν», οἷον οὐκ ἀναρχος κατ' αἰτίαν. Ὅρα πῶς ἐκατέρωθεν ὑποστηρίζει καὶ συσφίγγει τὴν ὀρθὴν δόξαν περὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἶτα, ἐπειδὴ τὸν Υἱὸν Λόγον καὶ αὐθις Λόγον εἶπεν, τὸν δὲ Πατέρα Θεόν, ἵνα μὴ, μείζονα τὸν Πατέρα ὑπολαβὼν κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, τοῦ ὀρθοῦ ἐκπέσης, ἅμα τοῦ εἰπεῖν αὐτὸν Θεόν, εὐθέως συνάψας καὶ τὸν Υἱὸν ἀνεκήρυξεν Θεόν. Τί οὖν; ὁ Πατὴρ οὐκ ἐν ἀρχῇ ἦν; καὶ πῶς οὐχί; Εἰ γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ Υἱὸς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἦν, πῶς οὐκ ἂν εἶη καὶ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ, τοῦτ' ἔστιν ἄχρονος καὶ ἀναρχος; Ὅρας πῶς ἐκ τοῦ ἀναρχον, ἦτοι ἄχρονον, εἶναι τὸν Υἱόν, μανθάνομεν ὁμοίως ἄχρονον εἶναι καὶ τὸν Πατέρα; Ἀλλὰ μὴ ποτέ, φησὶν, εἰ καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν καὶ εἰ ἀναρχος ὁ Υἱὸς καὶ εἰ πρὸς τὸν Πατέρα ἦν, ἀλλ' οὐπω δῆλον ἐκ τούτων ὁ ἄχρονος καὶ συνάναρχος καὶ ὁ Πατὴρ· οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ ἐν ἀρχῇ εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ πρὸς τὸν Πατέρα εἶναι, ἀλλὰ μὴ ἐν ἀρχῇ αὐτὸν εἶναι πρὸς τὸν Πατέρα, μὴ γένοιτο, φησὶν· οὗτος γάρ, φησὶν, ὁ Λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν πρὸς τὸν Πατέρα· ὥστε, ἐκ τοῦ ἄχρονον εἶναι τὸν Υἱόν, ἄχρονον καὶ συνάναρχον διδασκόμεθα καὶ τὸν Πατέρα, ὡς καλῶς ἔλεγεν 20 ὁ Δεσπότης.

Στίχ. 1-2. «Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν». Ἐπεστραμμένος ἦν καὶ νεύων ἀεὶ πρὸς τὴν Πατρικὴν αἰτίαν, φησὶν· εἰ γὰρ

ΦΩΤΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΣΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Στίχ. 1. «Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχε ὁ Λόγος», χωρὶς χρονικὴ ἀρχή, λέγει, «καὶ ὁ Λόγος ἦταν μετὰ τὸν Θεό, δηλαδή ὄχι χωρὶς ἀρχή ὡς πρὸς τὴν αἰτία. Πρόσεχε πῶς ἀπὸ τῆς μίας καὶ τὴν ἄλλη ὑποστηρίζει καὶ συσφίγγει τὴν ὀρθὴ ἀποψὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπειτα, ἐπειδὴ τὸν Υἱὸς τὸν ὀνόμασε Λόγος καὶ ἀμέσως πάλι γιὰ δευτέρη φορὰ Λόγος, καὶ τὸν Πατέρα Θεό, γιὰ νὰ μὴ σφάλεις στὸ ὀρθὸ θεωρώντας μεγαλύτερο τὸν Πατέρα ἀπὸ τὸν Υἱὸ ὡς πρὸς τὴν οὐσία, ταυτόχρονα μετὰ τὸ πού τὸν εἶπε Θεό, ἀμέσως συνάπτοντας καὶ τὸν Υἱὸς, τὸν ἀνακήρυξε Θεό. Τί λοιπόν; ὁ Πατέρας δὲν ὑπῆρχε στὴν ἀρχή; Καὶ πῶς ὄχι; Γιατί, ἂν ὁ Υἱός, πού ὑπῆρχε στὴν ἀρχή, συνυπῆρχε μετὰ τὸν Θεό καὶ Πατέρα, πῶς εἶναι δυνατό νὰ μὴ ὑπῆρχε καὶ ὁ Πατέρας ὑπὸ τὴν ἀρχή, δηλαδή ἀναρχος καὶ ἀχρονος; Βλέπεις πῶς ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ἀναρχος, ἦτοι ἀχρονος, ὁ Υἱός διδασκόμασε ὅτι ὅμοια ἀχρονος εἶναι καὶ ὁ Πατέρας; Ἄλλ' ἂν ὑπῆρχε, λέγει, ὁ Υἱός στὴν ἀρχή καὶ ἂν ἦταν ἀναρχος, καὶ ἂν συνυπῆρχε μετὰ τὸν Πατέρα, δὲν εἶναι φανερό ἀπὸ αὐτὰ ὅτι εἶναι ἀχρονος καὶ συνἀναρχος καὶ ὁ Πατέρας; Γιατί δὲν ἐμποδίζει τίποτα καὶ στὴν ἀρχή νὰ ὑπάρχει ὁ Υἱός, καὶ μετὰ τὸν Πατέρα νὰ συνυπάρχει, ἀλλὰ νὰ μὴν ὑπάρχει αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχή μετὰ τὸν Πατέρα, μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη, λέγει: γιὰ τὴν ἀρχή λέγει αὐτὸς ὁ Λόγος, πού ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν ἀρχή καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχή ἦταν μετὰ τὸν Πατέρα: ὥστε ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Υἱός εἶναι ἀχρονος διδασκόμαστε ὅτι εἶναι ἀχρονος καὶ συνἀναρχος καὶ ὁ Πατέρας, ὅπως σωστὰ ἔλεγε ὁ Κύριος.

Στίχ. 1-2. «Αὐτὸς ὑπῆρχε στὴν ἀρχή μετὰ τὸν Θεό». Ἦταν στραμμένος, λέγει, καὶ ἔκλινε πρὸς τὴν αἰτία, τὸν Πατέρα: γιὰ τὴν ἀρχή, ἂν καὶ γεννήθηκε ἀπὸ

καὶ γεγέννηται ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐ διέστη αὐτοῦ. Σκόπει δὲ θεολο-
 γίαν ὑψηλὴν καὶ ἀπηρτισμένην. Εἶπεν «ἐν ἀρχῇ», ἐδήλωσεν τὸ
 ἄχρονον, εἶπεν «ὁ Λόγος», παρέστησεν τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως
 καὶ ὅτι, ὡσπερ διὰ τοῦ λόγου τοῦ παρ' ἡμῖν τὰ ὑπ' αὐτῷ δηλοῦ-
 5 ται καὶ γινώσκεται, οὕτω καὶ διὰ τοῦ Λόγου τοῦ ὑπὲρ νοῦν τὸν
 Πατέρα ἐπιγινώσκομεν· «ὁ» γὰρ «ἑώρακώς» τὸν Υἱόν, «ἑώρακεν
 τὸν Πατέρα» καὶ οὐδεὶς δύναται ἐπιγνώσκειν τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὃς
 ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Καλῶς οὖν φησιν, «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λό-
 γος»· εἶτα, ἵνα μὴ νομίσης ἰδίαν ἀρχὴν ἀπεσχισμένην τῆς Πατρι-
 10 κῆς ὑπάρχειν τὸν Λόγον, εὐθέως ἐπάγει· «καὶ ὁ Λόγος» ὁ ἄχρο-
 νος, ὁ ἀπαθὴς τὴν γέννησιν, «πρὸς τὸν Θεὸν ἦν». Αὐτὸν αἰτίαν
 ἔχει, πρὸς αὐτὸν ἐπέστραπται. Εἶτα πάλιν, ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι ἦν
 μὲν ἐν ἀρχῇ, ὕστερον δὲ τὸν Πατέρα προσεῖληφεν εἰς αἰτίαν, ἐπά-
 γει· «Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν». Οὗτος, φησίν, ὁ ἐν ἀρχῇ,
 15 ὁ ἄχρονος ὢν καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἀχρόνως αἰτίαν εἶχεν τὸν Πατέρα.
 Καὶ οὔτε τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ πρεσβύτερον τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐ-
 τὸν εἶναι καὶ πρὸς αὐτὸν εἶναι, οὔτε ὁ Πατὴρ πρεσβύτερος ἢ τοῦ
 Υἱοῦ ἢ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννησθαι τὸν Υἱόν, τοῦτ' ἔστιν οὔτε τῆς
 ὑπάρξεως τοῦ Λόγου, οὔτε τῆς ἀπαθοῦς αὐτοῦ γεννήσεως. Διὰ
 20 τῶν τοιούτων τοῦ Πνεύματος λόγων πολλὰ στόματα προαπορά-
 πτων τῶν αἵρετικῶν, διὰ μὲν τοῦ «ἐν ἀρχῇ» Ἀρειανούς καὶ Μάρ-
 κελλον καὶ Φωτεινὸν καὶ μυριάς ἄλλας αἰσχύνων αἰρέσεις, διὰ δὲ
 τοῦ «ὁ Λόγος» τοὺς πάθος τι τῇ γεννήσει τολμῶντας προσάπτειν,
 διὰ δὲ τοῦ «καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν» Μαρκίωνά τε καὶ
 25 τοὺς ὅσοι ἐτέραν ἀρχὴν καὶ ἀντίθεον τῷ τοῦ νόμου δοτῆρι καὶ
 Πατρὶ τὸν Υἱόν εἶπειν ἠφρονήσαντο, διὰ δὲ τοῦ «οὗτος ἦν ἐν ἀρ-
 χῇ πρὸς τὸν Πατέρα» τοὺς τε προειρημένους Ἀρειανούς καὶ τὰς
 ἐξ αὐτῶν ὕστερον ὡσπερ ἀπὸ «σαπροῦ δένδρου» κατατμηθείσας
 παραφυάδας, τοὺς ἐκεῖθεν ἀποσχισθέντας οἷον Θεὸν μὲν ἀεὶ εἶ-
 30 ναι τὸν Πατέρα, οὐκ ἀεὶ δὲ Πατέρα, ἀλλ' ἐπιγενέσθαι ἑτερατεύ-
 σαντο· εἰ γὰρ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν», πότε ἦν, ὅτε
 οὐκ ἦν Πατὴρ ὁ Θεός, τῆς ἀρχῆς μηδὲν πρὸ αὐτῆς μηδ' ἀναπλά-
 σαι συγχωρούσης· Διὰ τούτων πάσαν τὴν τοιαύτην βλασφημίαν
 ἐπιρραπίζων καὶ τὸ ἄχρονον καὶ ἀπαθὲς καὶ πρὸς τὸν Πατέρα

αὐτόν, ὅμως δὲν χωρίσθηκε ἀπὸ αὐτόν. Πρόσεχε θεολογία ὑψηλὴ καὶ ὀλοκληρωμένη. Εἶπε «στήν ἀρχή», καὶ δήλωσε τὸ ἄχρονο, εἶπε «ὁ Λόγος», καὶ παρουσίασε τὴν ἀπαθῆ γέννηση καὶ ὅτι, ὅπως ἀπὸ τὸν δικό μας ἀνθρώπινο λόγο δηλώνονται καὶ γίνονται γνωστὰ αὐτὰ πού λέγονται ἀπὸ αὐτόν, ἔτσι καὶ μὲ τὸν πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ Λόγο γνωρίζομε τὸν Πατέρα. Γιατὶ λέγει, «αὐτὸς πού εἶδε» τὸν Υἱὸ «εἶδε τὸν Πατέρα»³⁸ καὶ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ γνωρίσει τὸν Πατέρα, παρὰ αὐτὸς μόνο πού θὰ τοῦ τὸν ἀποκαλύψει ὁ Υἱός. Πολὺ καλὰ λοιπὸν λέγει, «Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχε ὁ Λόγος. Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ξεχωριστὴ ἀρχὴ ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὴν Πατρικὴ, προσθέτει ἀμέσως «Καὶ ὁ Λόγος» ὁ ἄχρονος, ὁ ἀπαθῆς κατὰ τὴ γέννηση, «ἦταν μὲ τὸν Θεό». Αὐτὸν ἔχει αἰτία, σ' αὐτόν ἦταν στραμμένος. Ἐπειτα πάλι, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὅτι ὑπῆρχε βέβαια στὴν ἀρχή, ἀλλ' ὕστερα προσέλαβε τὸν Πατέρα ὡς αἰτία, προσθέτει: «Αὐτὸς ἦταν στὴν ἀρχὴ μὲ τὸν Θεό». Αὐτός, λέγει, πού ὑπῆρχε στὴν ἀρχή, πού ἦταν ἄχρονος καὶ ὑπῆρχε στὴν ἀρχὴ καὶ εἶχε ἀχρόνως αἰτία τὸν Πατέρα. Καὶ οὔτε ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Υἱοῦ εἶναι πρεσβύτερη ἐπειδὴ ἔχει τὴν ὑπαρξὴ του ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ὑπῆρχε μαζί μὲ αὐτόν, οὔτε ὁ Πατέρας εἶναι πρεσβύτερος ἀπὸ τὸν Υἱὸ ἢ ἐπειδὴ γεννήθηκε ὁ Υἱὸς ἀπὸ αὐτόν, δηλαδή οὔτε ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Λόγου οὔτε ἀπὸ τὴν ἀπαθῆ γέννηση αὐτοῦ. Μὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Πνεύματος κλείνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πολλὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν, μὲ τὸ «στήν ἀρχή» καταντροπιάζοντας τοὺς Ἀρειανούς καὶ τὸν Μάρκελλο καὶ τὸν Φωτεινὸ καὶ μύριες ἄλλες αἱρέσεις, μὲ τὸ «ὁ Λόγος» αὐτοὺς πού τολμοῦν ν' ἀποδίδουν κάποιον πάθος στὴ γέννηση, μὲ τὸ «ὁ Λόγος ἦταν μὲ τὸν Θεό» τὸν Μαρκίωνα καὶ ἐκείνους πού παραφρόνησαν καὶ δέχθηκαν τὸν Υἱὸ ὡς ἄλλη ἀρχὴ καὶ ἀντίθετη στὸ δοτήρα τοῦ νόμου καὶ Πατέρα, ἐνῶ μὲ τὸ «αὐτὸς ἦταν στὴν ἀρχὴ μὲ τὸν Πατέρα» καταντρόπιασε καὶ τοὺς Ἀρειανούς πού προαναφέραμε, καὶ τὶς παραφυάδες πού ὕστερα ἀποκόπηκαν ἀπὸ αὐτοὺς σὰν ἀπὸ «σαπισμένο δένδρο»³⁹, ὅσοι ἀποσχίσθηκαν ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τερατολόγησαν ὅτι ὁ Πατέρας ἦταν πάντοτε Θεός, ὄχι ὅμως πάντοτε καὶ Πατέρας, ἀλλ' ἔγινε ἀργότερα. Γιατί, ἂν στὴν ἀρχὴ ὁ Λόγος ἦταν μὲ τὸν Θεό, πότε ἦταν πού ὁ Θεὸς δὲν ἦταν Πατέρας, ἀφοῦ ἡ ἀρχὴ δὲν ἐπιτρέπει τίποτα πρὶν ἀπὸ αὐτὴ οὔτε νὰ φαντασθεῖ κανεὶς; Καταρραπίζοντας μὲ αὐτὰ ὅλη αὐτὴ τὴ βλασφημία καὶ ἐπικυρώνοντας τὸ ἄχρονο καὶ ἀπαθὲς καὶ τὸ ἀχώριστο ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ συναιώνιο, καὶ ὅτι ταυτό-

ἀδιάστατον καὶ συναΐδιον ὑπογράφων καὶ ὅτι ἅμα τέ ἐστι Λόγος
καὶ ἅμα Υἱός, καὶ ὅτι ἅμα τέ ἐστι Θεός ὁ Θεός καὶ Πατήρ, ταῦτα
καλῶς καὶ πανσόφως διατάσσων τε καὶ ἀναπλῶν ἐν μέσῳ πως
ἐνεφθέγξατο καὶ τὸ ἐκ τούτων συναγόμενον «καὶ Θεός ἦν», φη-
5 σίν, «ὁ Λόγος» ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ· τοῦτο γὰρ εἶρητο περὶ τοῦ
Πατρός Θεός ἦν οὐχ ἀπλῶς ἔχων τὴν κλησιν, ἀλλ' οἷον ἐννοεῖν
ἀπαιτεῖ τὰ προειρημένα περὶ αὐτοῦ, τὸ ἀναρχον κατὰ χρόνον, τὸ
ἀπαθές, τὸ ἐκ τοιούτου Πατρός, τοῦτ' ἐστὶν ὁμοούσιος. Ἦν Θεός
ὁ Πατήρ «πρὸς ὃν ὁ Υἱός ἦν», «καὶ Θεός ὁ Λόγος ὁ πρὸς τὸν
10 Πατέρα ἦν», καὶ ἦν ὁμοίως καὶ Θεός καὶ Θεός ὁμοίως εἷς Θεός
ἦν· καὶ ἦν συνάναρχος γὰρ ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ. Ἐννόει δὲ καὶ
σπουδὴν ἠλίκην τοῦ εὐαγγελιστοῦ εἰς τὸ ἀνακηρυῆσαι Θεὸν τὸν
Λόγον· ἐπειδὴ γὰρ εἶπε «Λόγον», εἶπεν καὶ «πρὸς τὸν Θεόν», ἵνα
μή τις, καὶ τὰ ἄλλα καταλέγων ἴδια, ἄλλο τι τὸν Λόγον ὑποπτεύ-
15 σῃ παρὰ τὸν Θεόν, οὐκ ἀνέμεινε τὰ κατὰ μέρος εἰπεῖν, ἀλλ' εὐθέ-
ως ἀνέκραξεν, «καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος», μηδὲν ἕτερον ἀνασχόμε-
νος ἐφεξῆς εἰπεῖν τοῦ «καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν», ἀλλ' ἢ ὅτι
«καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος». Εἶτα, τὸ σπουδαζόμενον ἀνειπὼν πάλιν,
ἐπεξέρχεται καὶ ἃ ἐμπεριέχεται τούτῳ χαρακτηριστικὰ καὶ ἴδια
20 τῆς Θεότητος.

Στίχ. 3-4. Οὐ μόνον, φησί, δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, ἀλλὰ
καὶ εἴ τι γέγονε. «Ἦν ἐν αὐτῷ ζωή», τοῦτ' ἐστὶν ὁ μονογενὴς τοῦ
Θεοῦ Λόγος, ἡ πάντων ἀρχή τε καὶ σύστασις ὄρατῶν τε καὶ ἀο-
ράτων, ἡ τὸ εἶναι καὶ ζῆν καὶ κινεῖσθαι πολυτρόπως τοῖς οὕσι
25 χαριζομένη, οὐ κατὰ μερισμὸν τινα καὶ ἀλλοίωσιν εἰς ἕκαστα τῶν
τῆ φύσει διεστώτων χωρῶν. Μία δὲ ἡ πάντα ζωὴ χωροῦσα πρὸς
ἕκαστον ὡς ἂν αὐτῷ πρόπη καὶ δύνηται μετασχεῖν.

Στίχ. 4. «Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν», τοῦτ' ἐστὶ πηγὴ ἐστὶ τῆς ζωῆς τῆς
μὴ φθειρομένης μηδὲ λυομένης. Εἰ δὲ ταύτης, πολλῶ μᾶλλον αὐ-
30 τῆς αἴτιος καὶ τῆς ἐπικήρου ταύτης καὶ πρὸς τὸ συμφέρον λυομέ-
νης. Ἐν τίνι δὲ ἦν ἡ τοιαύτη ζωή; Δῆλον ὅτι ἐν τῷ Υἱῷ· οὗτος
γὰρ ἐλθὼν «ἐν τῷ κόσμῳ», πᾶσιν ἀνθρώποις αὐτὴν ἐπήγαγε διὰ
τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ ἐχορήγησεν.

Στίχ. 5. Ἡ σκοτία ἢ ὁ θάνατος ἢ ἡ πλάνη ἢ ἡ ἁμαρτία· τοὺς

χρονα εἶναι Λόγος καὶ ταυτόχρονα καὶ Υἱὸς καὶ ταυτόχρονα ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς καὶ Πατέρας, καὶ βάζοντας ὅλα αὐτὰ σὲ τάξη μὲ τρόπο ὀρθὸ καὶ πάνσοφο καὶ ἀπλώνοντάς τα κατὰ κάποιο τρόπο στὴ μέση, διακήρυξε καὶ αὐτὸ πού συνάγεται ἀπὸ αὐτά· γιατί λέγει· «Καὶ ὁ Λόγος ἦταν Θεός», ὅπως καὶ ὁ Πατέρας· γιατί αὐτὸ εἰπώθηκε γιὰ τὸν Πατέρα. Ἦταν Θεός, ὄχι ἀπλῶς ἔχοντας τὴν ὀνομασία, ἀλλὰ μὲ τὸ νόημα πού ἀπαιτοῦν ὅσα προείπαμε γι' αὐτόν, τὸ ἀναρχο ὡς πρὸς τὸ χρόνο, τὸ ἀπαθές, ἢ προέλευση ἀπὸ τέτοιο Πατέρα, δηλαδή τὸ ὅτι εἶναι ὁμοούσιος. Ἦταν Θεὸς ὁ Πατέρας, μὲ τὸν ὁποῖο ἦταν μαζὶ ὁ Υἱός, ἦταν Θεὸς καὶ ὁ Λόγος πού ἦταν μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα, καὶ ἦταν ὅμοια καὶ Θεός, καὶ ἦταν Θεὸς ὅμοια, Θεὸς ἓνας· γιατί καὶ συνάναρχος ἦταν ὁ Πατέρας μὲ τὸν Υἱό. Σκέψου ὅμως καὶ τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον τοῦ Εὐαγγελιστῆ στὸ νὰ ἀνακηρύξει Θεὸ τὸν Λόγο. Ἐπειδὴ δηλαδή μίλησε γιὰ τὸν Λόγο, καὶ εἶπε ὅτι ἦταν μαζὶ μὲ τὸν Θεό, γιὰ νὰ μὴν ὑποθέσει κάποιος, ἀναφέροντας καὶ τὰ ἄλλα ξεχωριστὰ γνωρίσματα, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸν Θεό, δὲν περιμένει νὰ ἀναφέρει τὰ ἐπιμέρους, ἀλλὰ φώναξε ἀμέσως, «Καὶ ὁ Λόγος ἦταν Θεός», μὴ ἀνεχόμενος νὰ πει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τό, «καὶ ὁ Λόγος ἦταν μὲ τὸν Θεό», παρὰ ὅτι «καὶ ὁ Λόγος ἦταν Θεός». Ὑστερα, ἀφοῦ ἐπανέλαβε αὐτὸ πού τὸν ἐνδιέφερε, κάνει λόγο καὶ γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἰδιαιτέρως γνωρίσματα τῆς θεότητος πού περιέχονται σ' αὐτό.

Στίχ. 3-4. Δὲν λέγει μόνο ὅτι τὰ πάντα ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἔχει γίνει κάτι. Ὑπῆρχε σ' αὐτόν ζωὴ, δηλαδή ὁ μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀρχὴ καὶ συγκρότηση ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν, αὐτὴ πού χαρίζει τὸ εἶναι καὶ τὴ ζωὴ καὶ τὴν πολύτροπη κίνηση στὰ ὄντα, χωρὶς νὰ προχωρεῖ στὰ καθέκαστα ὄντα πού διαφέρουν ὡς πρὸς τὴ φύση κατὰ κάποιο μερισμὸ καὶ ἀλλοίωση, ἀλλ' εἶναι μία ἢ ζωὴ πού προχωρεῖ σὲ καθένα ἀπὸ αὐτά, ὅπως πρέπει στὸ καθένα καὶ μπορεῖ νὰ μετάσχει αὐτῆς.

Στίχ. 4. «Σ' αὐτόν ὑπῆρχε ζωὴ», δηλαδή εἶναι πηγὴ ζωῆς, αὐτῆς πού δὲν φθείρεται οὔτε διαλύεται. Κι ἂν εἶναι πηγὴ αὐτῆς τῆς ζωῆς, πολὺ περισσότερο ἀπὸ αὐτὴν αἴτιος εἶναι καὶ αὐτῆς τῆς φθαρτῆς καὶ πού διαλύεται πρὸς τὸ συμφέρον μας. Καὶ σὲ ποιὸν ὑπῆρχε αὐτὴ ἢ ζωὴ; Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ὑπῆρχε στὸν Υἱό· γιατί «ἐρχόμενος αὐτὸς στὸν κόσμo»⁴⁰, τὴν πρόσφερε καὶ τὴ χορήγησε σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν πίστη τους σ' αὐτόν.

Στίχ. 5. Τὸ σκοτάδι ἢ ὁ θάνατος ἢ ἡ πλάνη ἢ ἡ ἁμαρτία. Γιατὶ αὐτοὶ

γὰρ εἰς αὐτὸν εἰλικρινῶς πεπιστευκότας καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ φύλακας γεγενημένους καὶ τὴν ὡς ἀληθῶς ζωὴν διὰ τούτων ἐν ἑαυτοῖς δεξαμένους οὔτε θάνατος περιγίνεται· «ὁ» γὰρ «πιστεύων εἰς ἐμέ», φησὶν, «κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται». Οὔτε ἁμαρτία ὑμεῖς 5 γὰρ «οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου»· ἀλλ' οὐδὲ πλάνη, ἀλλ' οὐδὲ θλιψίς ἢ κάκωσις· «Θαρσεῖτε» γὰρ, φησὶν, «ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον». Εἰ δὲ οἱ τῆς ἐκεῖθεν χορηγουμένης ζωῆς ἀξιωθέντες τοσοῦτου φωτὸς ἀπήλαυσαν, ὥστε παντὸς σκότους γεγονέναι κρείττους καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀγλὴν διασκεδάσαι, τί χρὴ διανοῆσαι καὶ περὶ 10 αὐτοῦ τοῦ χορηγοῦντος τὴν ἀνέσπερον καὶ φωτοφόρον ζωὴν;

Στίχ. 6. «Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος», ἀντὶ τοῦ, εἰς τοῦτο αὐτὸ γέγονεν εἰς τὸ προαπεσταλθῆαι τοῦ Λόγου καὶ κηρῦξαι τὸ ἀξίωμα τῆς Θεότητος αὐτοῦ· οὐ γὰρ κατὰ πάροδον ἢ κατὰ τινα συγκυρίαν ἢ ἄλλως κατὰ ἀνθρωπίνην φιλοτιμίαν ἐκήρυξεν 15 ἅπερ ἐκήρυξεν περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κατὰ χρέος καὶ ὡς εἰς αὐτὸ τοῦτο γεγενημένος, εἰς τὸ πρόδρομος αὐτοῦ καὶ κῆρυξ ἀπεσταλθῆαι καὶ χρηματίσαι.

Στίχ. 6-9. Ἐπειδὴ ἀνθρωπινώτερον εἶπε τὸ «Ἴνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός», ἵνα μὴ τισι δόξη ἐκ τῆς τοῦ Ἰωάννου μαρτυρίας 20 κερδαίνειν τι τὸν Λόγον, εἰς τὸ ὑψηλὸν καὶ πρόεπον πάλιν ἀνέδραμεν καὶ φησιν· «Καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον». Ἦν, φησὶν, οὐ χρεῖαν ἔχει μαρτυρίας· φῶς γὰρ ἦν καὶ ἔστιν αἰεὶ, ἀλλ' ἡ μαρτυρία τῶν ἀνθρώπων χάριν, ἵνα πιστεύσαντες καὶ διὰ τοῦ ὁμοδούλου χειραγωγηθέντες σωθῶσιν. Ἦν τὸ 25 φῶς καὶ πάντα ἄνθρωπον φωτίζει, ὥστε καὶ τὸν Ἰωάννην αὐτὸν φωτίζει τὸ φῶς· ἄνθρωπος γὰρ ἦν ἀπεσταλμένος ὁ Ἰωάννης. Οὐκοῦν οὐκ ἔδειτο τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ τὸ φῶς, ἀλλ' ὥσπερ ἔφημεν, μαρτυρεῖ, ἵνα πιστεύσαντες οἱ ἀκούσαντες σωθῶσιν.

Στίχ. 10. Τοῦτο ἐντρέπων καὶ ἐμφράττων τὰ στόματα τῶν λε- 30 γόντων τοῦ πονηροῦ εἶναι τὸν κόσμον· οὐ γὰρ ἂν ἠνέσχετο ἐν τῷ τοῦ ἐχθροῦ καὶ πολεμίου εἶναι ποιήματι ὁ ἀγαθός. Διὸ καὶ ἐναργέστερον ταύτην τὴν ὑποψίαν ἀναιρῶν «καὶ ὁ κόσμος», φησὶν, «δι' αὐτοῦ ἐγένετο»· ἄνω μὲν γὰρ καθολικῶς εἶπεν, «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο», νῦν δὲ καὶ ἰδικῶς αὐτὸν τὸν κόσμον, ὃν τινες διὰ

πού πίστεψαν εἰλικρινὰ σ' αὐτόν καὶ ἔγιναν τηρητὲς τῶν ἐντολῶν του καὶ δέχθηκαν μὲ αὐτὲς μέσα τους τὴν ἀληθινὴ ζωὴ, δὲν τοὺς νικᾷ οὔτε ὁ θάνατος, γιατί λέγει, «αὐτὸς πού πιστεύει σ' ἐμένα, ἀκόμα κι ἂν πεθάνει, θὰ ζήσει»⁴¹, οὔτε ἡ ἁμαρτία, γιατί πάλι λέγει, «ἐσεῖς δὲν εἶστε ἀπὸ αὐτὸν τὸν κόσμο»⁴², ἀλλ' οὔτε ἡ πλάνη, οὔτε ἡ θλίψη, οὔτε ἡ κακοπάθεια· γιατί λέγει· «ἔχετε θάρρος, ἐγὼ νίκησα τὸν κόσμο»⁴³. Ἄν ὅμως ἐκεῖνοι πού ἀξιώθηκαν τὴ ζωὴ πού χορηγεῖται ἀπὸ ἐκεῖ ἀπόλαυσαν τόσο φῶς, ὥστε νὰ καταστοῦν ἀνώτεροι κάθε σκότους καὶ νὰ διασκορπίσουν τὴν καταχνιὰ ἐκείνου, τί πρέπει νὰ σκεφθοῦμε καὶ γι' αὐτὸν πού χορηγεῖ τὴν ἀνεσπερη καὶ φωτοφόρο ζωὴ;

Στίχ. 6. «Ἦρθε κάποιος ἄνθρωπος πού εἶχε ἀποσταλεῖ», ἀντὶ νὰ πεῖ, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβη αὐτό, γιὰ νὰ ἀποσταλεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν Λόγο καὶ νὰ κηρύξει τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος. Γιατὶ αὐτὰ πού κήρυξε γιὰ τὸν Χριστὸ δὲν τὰ κήρυξε σὲ πάροδο ἢ σὲ κάποια εὐκαιρία, ἢ ἀλλιῶς ἀπὸ ἀνθρώπινη φιλοδοξία, ἀλλὰ ἀπὸ χρέος καὶ ἐπειδὴ γι' αὐτὸ εἶχε γεννηθεῖ, γιὰ νὰ ἀποσταλεῖ καὶ νὰ γίνεῖ πρόδρομος καὶ κήρυκὰς του.

Στίχ. 6-9. Ἐπειδὴ μιλώντας ἀνθρωπινότερα εἶπε τό, «γιὰ νὰ δώσει μαρτυρία γιὰ τὸ φῶς», γιὰ νὰ μὴ νομίσουν κάποιοι ὅτι ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννη κερδίζει κάτι ὁ Λόγος, ἐπανῆλθε πάλι στὸ ὑψηλὸ καὶ πρέπον καὶ λέγει· «καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινό, πού φωτίζει κάθε ἄνθρωπο». Ἦταν, λέγει, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μαρτυρία· γιατί ἦταν φῶς καὶ εἶναι πάντοτε, ἀλλ' ἡ μαρτυρία γιὰ χάρη τῶν ἀνθρώπων χρειάζεται, ὥστε νὰ πιστέψουν καὶ χειριαγωγούμενοι ἀπὸ τὸν ὁμόδουλό τους νὰ σωθοῦν. Ἦταν τὸ φῶς καὶ φωτίζει κάθε ἄνθρωπο, καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἰωάννη τὸν φωτίζει τὸ φῶς αὐτό· γιατί ὁ Ἰωάννης ἦταν ἄνθρωπος πού εἶχε ἀποσταλεῖ. Δὲν χρειαζόταν λοιπὸν τὸ φῶς τὴ μαρτυρία του, ἀλλά, ὅπως εἶπαμε, δίνει τὴ μαρτυρία, γιὰ νὰ πιστέψουν ἐκεῖνοι πού τὸν ἄκουσαν καὶ νὰ σωθοῦν.

Στίχ. 10. Αὐτὸ εἶναι πού καταντροπιάζει καὶ φράζει τὰ στόματα αὐτῶν πού λένε, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι τοῦ πονηροῦ· γιατί δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀνεχθεῖ ὁ ἀγαθὸς νὰ βρισκεται ἀνάμεσα στὰ ἔργα τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀντιπάλου. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναιρώντας σαφέστερα αὐτὴ τὴν ὑπόνοια λέγει· «καὶ ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ἀπὸ αὐτόν». Πιο πάνω βέβαια εἶπε γενικά, «ὅλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν», τώρα ὅμως λέγει καὶ εἰδικὰ γι' αὐτὸν τὸν κόσμο, τὸν ὁποῖο κάποιοι ἐξαιτίας τῶν φαινομενικῶν ἀνωμαλιῶν πού συμβαί-

43. Ἰω.16,33.

τάς ἐν αὐτῷ δοκούσας ἀνωμαλίας ἐτέρας ἀρχῆς πονηρᾶς, ἀλλ' οὐ
 τῆς ἀγαθοποιουῦ ἐφαντάσθησαν. Ἐὼν τρανώς τὴν ἀλογίαν καὶ
 ἀναισχυντίαν διὰ τοῦ εἰπεῖν, «καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο»,
 ἐστηλίτευσεν. Τὸ δὲ «ἐν τῷ κόσμῳ ἦν» οὐχ ὡς περιεχόμενος ἢ πε-
 5 ριγραφόμενος ἐν αὐτῷ, ἄπαγε, ἀλλ' ὡς πανταχοῦ. Οὕτω καὶ ἐν
 τῷ κόσμῳ ὡς ποιητῆς ἐν τῷ ποιήματι, ὡς τεχνίτης ἐν τῷ φιλοτε-
 χνήματι, ὡς προνοῶν ἐν τῷ προνοουμένῳ.

Στίχ 11. Πῶς «ἦλθεν εἰς τὰ ἴδια» ὁ αἰεὶ πανταχοῦ καὶ «ἐν τῷ
 κόσμῳ» παρών; Ὡς ἐπιφανείς σαρκί, ὡς σὺν ἡμῖν σωματικῶς
 10 συνδιαιτηθεῖς καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς ἐπιγνωσθεῖς. Ἴδιος δὲ αὐ-
 τοῦ ὁ κόσμος ὡς ποίημα καὶ δημιούργημα καὶ ὡς διακυβερνώμε-
 νος καὶ προνοούμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἔτι δὲ νῦν καὶ ὡς μᾶλλον ἀγα-
 πηθεῖς, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γενέσθαι δι' αὐτόν, ἦτοι διὰ τὸν ἐν αὐ-
 τῷ ἄνθρωπον, κατηξίωσεν.

15 Στίχ 12. «Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν», καὶ τὰ ἐξῆς Τί οὖν; οἱ
 πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, οἱ τῷ νόμῳ ζήσαντες, οὐκ εἶχον
 ἐξουσίαν «τέκνα Θεοῦ γενέσθαι»; Οὐ μὲν οὖν τοσαύτην οὐδὲ
 πολλοῦ δεῖ. Ἀκουσον Παύλου λέγοντος· «Ἐλθούσης δὲ τῆς
 ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον»· καὶ «Νόμος δὲ
 20 παρεισῆλθεν». Καί τι καὶ «ἐπλεόνασεν» τὸ ἁμάρτημα, φησίν, καὶ
 «τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμή-
 σεις», καὶ «χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά»· ὥστε ὁ νόμος διδά-
 σκαλος μὲν ἦν ἀρετῆς καὶ κακίας ἀποτροπή, οὐ μὴν δὲ ἐδίδου
 25 χάριν καὶ συνεργίαν εἰς τὸ πληρῶσαι τὰς ἐντολάς, ὥστε οὐδὲ
 ἐξουσίαν εἶχον τοσαύτην, πλὴν ὅσον τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτεξουσίου
 γενέσθαι τέκνα Θεοῦ. Τούναντίον μὲν οὖν ἐκ περιστάσεως καὶ
 ἐνεπόδιζεν ὁ νόμος· «Ἀφορμὴν» γὰρ «λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ
 τῆς ἐντολῆς, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν», φησίν. Καὶ
 30 πάλιν, ὅτι καὶ «ἐξ ἔργων» μόνων ἦν ἡ διὰ νόμου σωτηρία, νῦν δὲ
 δεῖ μὲν καὶ ἔργων, τὸ δὲ ὅλον χάριτός ἐστιν· «δωρεᾶν» γὰρ διὰ
 τοῦ βαπτίσματος νίοθετούμεθα καὶ τέκνα Θεοῦ ἐκ μόνου τοῦ θε-
 λῆσαι γινόμεθα· ὥστε ἄφατος ἡμῖν καὶ πολλή ἡ ἐξουσία τοῦ γε-
 νέσθαι τέκνα Θεοῦ.

νον σ' αὐτὸν φαντάσθησαν ὅτι εἶναι ἄλλης ἀρχῆς, πονηρῆς, καὶ ὄχι τῆς ἀγαθοποιῶ. Τὸν παραλογισμό αὐτῶν καὶ τὴν ἀδιαντροπιά στηλίτευσε μὲ τὸ νᾶ πεί, «καὶ ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ἀπὸ αὐτόν». Τὸ «ἦταν μέσα στὸν κόσμο» δὲν τὸ λέγει μὲ τὴν ἔννοια ὅτι περιεχόταν ἢ περιοριζόταν μέσα σ' αὐτόν, μακριὰ μὲ τέτοια σκέψη, ἀλλ' ὅτι ἦταν παντοῦ. Ἔτσι καὶ μέσα στὸν κόσμο, ὅπως ὁ ποιητῆς μέσα στὸ ποίημά του, ὅπως ὁ τεχνίτης στὸ φιλοτέχνημά του, ὅπως ὁ προνοητῆς σ' αὐτὸ πὺ προνοεῖ.

Στίχ. 11. Πῶς «ἦρθε στὸν δικούς του» αὐτὸς πὺ εἶναι πάντοτε παντοῦ παρὼν καὶ «μέσα στὸν κόσμο»; Μὲ τὸ νᾶ ἐμφανισθεῖ μὲ σὰρκα, μὲ τὸ νᾶ ζήσει σωματικὰ μαζί μας καὶ νᾶ τὸν γνωρίσομε ἀληθινὰ σὰν ἄνθρωπο. Δικός του βέβαια εἶναι ὁ κόσμος, ὡς ποίημα καὶ δημιούργημα του πὺ εἶναι καὶ μὲ τὸ νᾶ διακυβερνᾶται καὶ νᾶ προνοεῖται ἀπ' αὐτόν, κι ἀκόμα τώρα καὶ ἐπειδὴ τὸν ἀγάπησε πολὺ, ἀφοῦ δέχθηκε νᾶ γίνει καὶ ἄνθρωπος χάριν αὐτοῦ, δηλαδὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο πὺ ὑπάρχει μέσα σ' αὐτόν.

Στίχ. 12. «Ἔδωσε σ' αὐτοὺς ἐξουσία» καὶ τὰ ἐξῆς. Τί λοιπόν; ὅσοι ἔζησαν πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ κάτω ἀπὸ τὸ νόμο δὲν εἶχαν τὴν ἐξουσία «νᾶ γίνουν τέκνα τοῦ Θεοῦ»; Δὲν εἶχαν ὅμως τόση ἐξουσία, οὔτε χρειαζόταν καὶ πολὺ. Ἄκουσε τί λέγει ὁ Παῦλος «Ὅταν ὅμως ἦρθε ἡ ἐντολή, ἡ ἁμαρτία ξαναέζησε, ἐγὼ ὅμως πέθανα»⁴⁴, καὶ «ὁ νόμος εἰσῆλθε μὲ πλάγιο τρόπο»⁴⁵. Καὶ κάτι ἀκόμα λέγει, καὶ «πολλαπλασιάσθηκε ἡ ἁμαρτία»⁴⁶, καὶ «τὴν ἁμαρτία δὲν θὰ τὴ γνώριζα, ἂν ὁ νόμος δὲν ἔλεγε, Δὲ θὰ ἐπιθυμήσεις»⁴⁷, καὶ «χωρὶς τὸ νόμο ἡ ἁμαρτία εἶναι νεκρή»⁴⁸. Ὡστε ὁ νόμος ἦταν δάσκαλος τῆς ἀρετῆς καὶ ἀποτροπὴ ἀπὸ τὴν κακία, ἀλλὰ δὲν ἔδινε χάρη καὶ βοήθεια πρὸς ἐκπλήρωση τῶν ἐντολῶν, οὔτε εἶχαν τόσο ἰσχυρὴ ἐξουσία, παρὰ μόνο τόση, ὅση γιὰ νᾶ γίνουν παιδιά τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ δύναμη τοῦ αὐτεξουσίου. Ἀντίθετα μάλιστα περιστασιακὰ καὶ ἐμπόδιζε ὁ νόμος· γιὰτὶ λέγει· «ἡ ἁμαρτία παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν ἐντολή δημιούργησε μέσα μου κάθε ἐπιθυμία»⁴⁹. Καὶ ἄλλοῦ λέγει ὅτι ἡ σωτηρία μέσω τοῦ νόμου προερχόταν μόνο «ἀπὸ τὰ ἔργα», τώρα ὅμως χρειάζονται βέβαια καὶ τὰ ἔργα, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἶναι ἔργο τῆς χάριτος. Γιὰτὶ «δωρεὰν» μέσω τοῦ βαπτίσματος γίνεται ἡ υἱοθεσία μας καὶ γινόμαστε τέκνα Θεοῦ ἀρκεῖ μόνο νᾶ τὸ θελήσομε· ὥστε εἶναι ἀνέκφραστη σὲ μᾶς καὶ μεγάλῃ ἡ ἐξουσία μας τοῦ νᾶ γίνομε τέκνα τοῦ Θεοῦ».

47. Ρωμ. 7, 7.

48. Ρωμ. 7, 9.

49. Ρωμ. 7, 8.

Ἐν δὲ τῷ νόμῳ οὐχ οὕτως, «ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος»
 ἐκεῖνος μόνος «ζήσεται ἐν αὐτοῖς»· νῦν δὲ πᾶς ὁ δουλούμενος πᾶ-
 σαν ἔλαβεν ἐξουσίαν γενέσθαι τέκνα Θεοῦ. Μετὰ μέντοι τὸ γενέ-
 σθαι οὐ δεῖ κατασχύνειν τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἀτιμιάζειν τὸν προῖκα
 5 καὶ δωρεάν, καὶ οὐχ ὡς ὁ νόμος δι' ἔργων υἰοποιησάμενον, ἀλλὰ
 καὶ αὐτόν τι δεῖ συνεισενεγκεῖν εἰς εὐχαριστίαν τῆς τηλικαύτης εὐ-
 εργεσίας θίον καθαρὸν καὶ ἀνεπίληπτον, καὶ ταῦτα οὐδὲ χαλεποῦ
 ὄντος τοῦ ἐπιτηδεύματος, ἅτε τῆς χάριτος τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ ἐν
 τῇ τῶν ἀρετῶν ἐργασία συνεφαπτομένης καὶ συνεπισχούσης.
 10 Ὡστε διχῶς ἐν ἡμῖν ἡ ἐξουσία τοῦ τέκνα Θεοῦ κληθῆναι καὶ γενέ-
 σθαι ἐπεδαψιλεύθη ἕκ τε τοῦ προῖκα καὶ δωρεάν καὶ οὐκ ἐξ ἔργων
 υἰοθετεῖσθαι, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ θούλεσθαι καὶ ἐκ τοῦ μετὰ τὴν υἰ-
 οθεσίαν καὶ εἰς αὐτὴν τῶν ἀρετῶν ἐργασίαν παρὰ τῆς χάριτος δύ-
 ναμιν ἐφευρίσκειν. Οἱ δὲ ἐν τῷ νόμῳ οὔτε χωρὶς ἔργων τινὸς δωρε-
 15 ᾶς ἢ υἰοθεσίας ἠξιοῦντο, οὔτε ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις συμμαχίας τι-
 νὸς ἢ συνεργασίας ἀπέλαυον τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου. Τοῦναντίον μὲν
 οὖν αὐτοῖς καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἐκείθεν ἠΰρισκον μᾶλλον ἀνεξωποιο-
 ημένην καὶ σφοδρότερον αὐτοῖς ἐπιτιθεμένην, ὥστε τὴν ἀπὸ τοῦ
 αὐτεξουσίου μόνην ἐκεῖνοι διεκεκλήρωντο ἐξουσίαν, ἄλλην δὲ πα-
 20 ρὰ ταύτην οὐδεμίαν. Ἡμεῖς δὲ καὶ ταύτην ἔχομεν ἠλευθερωμένην
 καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χάριτος πολλαπλασίονα καὶ ὑψηλοτέραν ταύτης,
 ὥστε σοφῶς ἅμα καὶ εὐλόγως φησὶν, «ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέ-
 κνα Θεοῦ γενέσθαι». Εἰ δὲ τοσαύτην ἐξουσίαν εἰληφότες υἱοὶ
 Θεοῦ εἶναι, ἔτι τοῖς πάθεσιν δουλεύομεν, τίς ἡμῖν ἀπολογία ὑπο-
 25 λείπεται, μᾶλλον δὲ τίς κόλασις οὐκ ἀξία ἐπενεχθήσεται τοῖς εἰς
 τοσαύτην ἑαυτοὺς ῥαθυμίαν καὶ ἀμέλειαν καταστήσασιν, ὥστε,
 ἀντὶ τοῦ τέκνα Θεοῦ εἶναι, δούλους ἐλέσθαι χρηματίζειν παθῶν;

Στίχ. 12-14. Καὶ πῶς ἐνὶ γενέσθαι, φησὶν, τοὺς ἀνθρώπους τέ-
 κνα Θεοῦ; Μὴ θαυμάσης, φησὶν καὶ γὰρ ὁ Λόγος δι' αὐτὸ τοῦτο
 30 σὰρξ γενέσθαι κατηξίωσε καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἵνα ἐκεῖνος, γε-
 νόμενος ἄνθρωπος δι' οἰκονομίαν, ἡμᾶς υἱοὺς Θεοῦ ποιήσῃ χάριτι
 καὶ φιλανθρωπία. «Σὰρξ ἐγένετο»· ὥστε οὐκ ἐν φαντασίᾳ ὤφθη,
 ἀλλ' ἀληθῶς γέγονεν σὰρξ καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ὥστε οὐκ εἰς
 σάρκα ἐτρόπη καὶ μία γέγονεν φύσις, ἀλλὰ σὰρξ ἀληθῶς γεγονώς,

Στὸ νόμο ὅμως δὲν συνέβαινε αὐτό, ἀλλὰ «ὁ ἄνθρωπος ποῦ τὰ ἐκτελεῖ αὐτὰ» αὐτὸς μόνο ἀπὸ ὅλους «θὰ σωθεῖ»⁵⁰. Τώρα ὅμως καθένας ποῦ θὰ θελήσει ἔχει τὴν ἐξουσία νὰ συμπεριληφθεῖ στὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ. Ὅμως ἀφοῦ γίνεται, δὲν πρέπει νὰ καταντροπιάζει τὸν Πατέρα οὔτε ν' ἀπιμάζει αὐτὸν ποῦ τὸν ἔκανε υἱό του κατὰ χάρη καὶ δωρεάν, καὶ ὄχι μὲ τὰ ἔργα ὅπως συνέβαινε μὲ τὸ νόμο, ἀλλὰ πρέπει καὶ ὁ ἴδιος νὰ συνεισφέρει κάτι ὡς εὐχαριστία γιὰ τὴν τόσο μεγάλη εὐεργεσία, βίο καθαρὸ καὶ ἀνεπίληπτο, καὶ μάλιστα τὴ στιγμὴ ποῦ τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν εἶναι δύσκολο, ἐπειδὴ κατὰ τὸ μέγιστο μέρος καὶ στὴν πραγμάτωση τῶν ἀρετῶν ἡ χάρη βρῖσκεται κοντὰ μας καὶ μᾶς ἐνισχύει. Ὡστε μὲ δύο τρόπους μᾶς δόθηκε πλουσιοράροχα ἡ ἐξουσία νὰ ὀνομασθοῦμε καὶ νὰ γίνομε τέκνα τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ υἱοθετηθοῦμε κατὰ χάρη καὶ δωρεάν, καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ ἔργα, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνο νὰ τὸ θελήσομε, καὶ μετὰ τὴν υἱοθεσία ν' ἀντλοῦμε κατὰ τὴν ἐργασία τῶν ἀρετῶν δύναμη ἀπὸ τὴ χάρη. Ἐκεῖνοι ὅμως ποῦ ζοῦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ νόμου οὔτε χωρὶς ἔργα γίνονταν ἄξιοι κάποιας δωρεᾶς ἢ υἱοθεσίας, οὔτε κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἔργων ἀπολάμβαναν κάποια συμμαχία ἢ συνεργασία ἀπὸ τὸ νόμο. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα καὶ τὴν ἁμαρτία τὴν ἔβρισκαν ἐκεῖ πιὸ ἀναζωοποιημένη καὶ νὰ τοὺς ἐπιτίθεται σφοδρότερα, ὥστε μόνο τὴν ἐξουσία τοῦ αὐτεξουσίου εἶχαν δεχθεῖ ἐκεῖνοι ὡς κληρο τους, καὶ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν. Ἐμεῖς ὅμως καὶ αὐτὴν τὴν ἔχομε ἐλευθερωμένη, καὶ τὴν ἐξουσία ἀπὸ τὴν χάρη πολλαπλάσια καὶ ἀνώτερη ἀπὸ αὐτὴν, ὥστε πολὺ σοφὰ καὶ συνάμα καὶ εὐλογα λέγει, «τοὺς ἔδωσε τὴν ἐξουσία νὰ γίνουν τέκνα Θεοῦ». Καὶ ἂν, ἐνῶ λάβουμε τὴν ἐξουσία νὰ γίνομε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐμεῖς ὅμως εἴμαστε ἀκόμα δοῦλοι τῶν παθῶν, ποια δικαιολογία μᾶς ἀπομένει, ἢ μᾶλλον ποια τιμωρία δὲν ἀξίζει νὰ ἐπιβληθεῖ σ' ἐμᾶς ποῦ παραδοθήκαμε σὲ τόσο μεγάλη ραθυμία καὶ ἀδιαφορία, ὥστε, ἀντὶ νὰ εἴμαστε τέκνα τοῦ Θεοῦ, προσιμῆσαμε νὰ ζοῦμε σὰν δοῦλοι τῶν παθῶν,

Στίχ. 12-14. Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸ, λέγει, νὰ γίνουν οἱ ἄνθρωποι τέκνα τοῦ Θεοῦ; Μὴν ἀπορήσεις, λέγει. Γιατὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ Λόγος ἔκρινε ἄξιο νὰ λάβει σάρκα καὶ κατοίκησε σ' ἐμᾶς, ὥστε γενόμενος ἐκεῖνος ἄνθρωπος κατ' οἰκονομία, νὰ κάνει ἐμᾶς τέκνα τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία του. «Ἐγινε ἄνθρωπος μὲ σάρκα» ὥστε δὲν ἐμφανίσθηκε σὲ μᾶς κατὰ φαντασία, ἀλλὰ ἀληθινὰ ἔγινε σάρκα καὶ κατοίκησε σ' ἐμᾶς ὥστε δὲν μεταβλήθηκε σὲ σάρκα καὶ ἔγινε μία φύση, ἀλλὰ, ἐνῶ

ἐφύλαξεν καὶ τοῦ γεγονότος καὶ τοῦ πρὶν γέγονεν καὶ τὴν φύσιν ἄτρεπτον καὶ τὸ ἰδίωμα. «Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν». Τίνος; Αὐτοῦ, ἐκείνου, φησὶν, οὐκ αὐτῶν· εἰς γὰρ ἔστιν ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ὑπόστασιν, εἰ καὶ ἡ τῶν φύσεων διαφορὰ οὐκ ἀναιρεῖται.

5 **Στίχ. 15.** Ἦν αἰεὶ πρῶτος, αὐτὸς μὲν γὰρ φύσει Θεὸς καὶ Υἱὸς Θεοῦ, ἐγὼ δὲ δοῦλος καὶ κῆρυξ αὐτοῦ. Ἦν μὲν αἰεὶ οὗτος πρῶτος, ὀπίσω δὲ μου ἔρχεται τῷ χρόνῳ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως καὶ τῆ τῶν πολλῶν ὑμῶν ὑπολήψει καὶ δόξῃ, ἥδη δὲ τοῖς ἀξιόις αὐτὸν συνιδεῖν. Καὶ ἔμπροσθεν γέγονεν καὶ ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ ἀσυγκρίτως πᾶσιν τοῦ αὐτοῦ καὶ τὸ μεγαλεῖον ἀποκαλυφθήσεται τῆς Θεότητος

Στίχ. 17. «Ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο». «Ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια», φησὶν· καὶ γὰρ τὰ Μωυσέως, εἰ καὶ χάρις ἦν, ἀλλ' ἐν τύποις καὶ σκιᾷ. Νῦν δὲ ἡ χάρις οὐκ ἐν τύπῳ, ἀλλ' αὐτόχαρις καὶ αὐτοαλήθεια· ὥστε καλῶς φησιν· «ὁ μὲν νόμος διὰ Μωυσέως, ἡ χάρις δὲ καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο».

Στίχ. 18. Ἐπειδὴ εἶπεν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱόν, τὸ ἄναρχον αὐτῶν, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀφατον καὶ ὑπὲρ νοῦν σχέσιν καὶ ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» πρὸς τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ εἰς τὴν ὑψηλὴν καὶ θαυμασίαν ταύτην θεολογίαν ἑαυτὸν καθῆκεν, ἵνα μή τις εἴπῃ, Ἄνθρωπε, ὑψηλὰ μὲν καὶ θαυμάσια ἃ λέγεις, ἀλλὰ πόθεν ἔσχες γνῶναι ταῦτα; Εἶδες τὸν Θεόν; Ἄλλ' οὐδεὶς εἶδεν. Πόθεν ἔμαθες τὰ ἀπόρητα ταῦτα; τίς ὁ διδάξας; Ἴνα οὖν μηδεὶς τοιαῦτα ἐννοῶν στασιάζῃ τοῖς λογισμοῖς, αὐτὸς προφθάσας φησὶν· Θεὸν μὲν γυμνὸν καὶ χωρὶς σαρκὸς οὐδεὶς οὐδέποτε εἶδεν. Εἶτα σὺ δὲ πόθεν μαθὼν λέγεις ταῦτα; Ὁ μονογενῆς, φησὶν, ὃν προεῖπον, ὅτι Θεός, ὅτι «φῶς», ὅτι «ἐν ἀρχῇ», ὅτι «πρὸς τὸν Πατέρα», ὅτι «πάντα ἄνθρωπον φωτίζει», «ἐκεῖνος ἐξηγήσατο», 30 ἐκεῖνος ἐδίδαξεν· ἐκεῖνον γὰρ «ἐθεασάμεθα» μετὰ σαρκὸς, ἐκείνου εἶδομεν «τὴν δόξαν», «δόξαν» ὡς ἀληθοῦς «μονογενοῦς». Ἐκεῖνος ὁ μονογενῆς, ὁ τῆς πατρικῆς συγγενείας καὶ οἰκειότητος μηδέποτε ἀφιστάμενος, ἀλλ' αἰεὶ ἐν τοῖς κόλποις ὢν τοῦ Πατρός, ἐκεῖνος ἡμῖν ταῦτα ἀπεκάλυψεν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς 35 θαρροῦντες ταῦτα κηρύσσομεν.

ἔλαβε ἀληθινὰ σάρκα, φύλαξε ἀτρεπτη καὶ τὴ φύση αὐτοῦ ποῦ ἔγινε, καὶ τὴ φύση καὶ τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ποῦ ἦταν πρὶν. «Καὶ εἶδαμε τὴ δόξα». Τίνος; Ἐκείνου τοῦ ἴδιου λέγει, ὄχι αὐτῶν. Γιατὶ ὁ ἴδιος εἶναι ἕνας ὡς πρὸς τὴν ὑπόστασι, ἂν καὶ δὲν ἀναιρεῖται ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων.

Στίχ. 15. Ἦταν πάντοτε πρῶτος, γιατί αὐτὸς βέβαια εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱὸς Θεοῦ, ἐνῶ ἐγὼ εἶμαι δοῦλος καὶ κήρυκας αὐτοῦ. Αὐτὸς ἦταν πάντοτε πρῶτος, ἔρχεται ὅμως πίσω ἀπὸ μένα ὡς πρὸς τὸν χρόνο τῆς κατὰ σάρκα γέννησής του καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑπόνοια καὶ τὴ γνώμη τῶν πολλῶν ἀπὸ ἐσᾶς, ἦδη ὅμως οἱ ἄξιοι μποροῦν νὰ τὸν γνωρίσουν. Καὶ ὑπῆρξε πρὶν ἀπὸ μένα, καὶ ἀκόμα περισσότερο καὶ πιὸ πολὺ καὶ ἀσύγκριτα θ' ἀποκαλυφθεῖ σὲ ὅλους τὸ μεγαλεῖο τῆς θεότητάς του.

Στίχ. 17. «Ἡ χάρη καὶ ἀλήθεια ἦρθε μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». «Ἡ χάρη καὶ ἡ ἀλήθεια», λέγει. Γιατὶ τὰ νομοθετήματα τοῦ Μωυσῆ, ἂν καὶ ἦταν χάρη, ἀλλ' ἦταν τύποι καὶ σκιά. Τώρα ὅμως ἡ χάρη δὲν εἶναι τύπος, ἀλλ' εἶναι αὐτοχάρη καὶ αὐτοαλήθεια· ὥστε ὀρθᾶ λέγει· «Ὁ νόμος δόθηκε μέσω τοῦ Μωυσῆ, ἐνῶ ἡ χάρη καὶ ἡ ἀλήθεια ἦρθε μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Στίχ. 18. Ἐπειδὴ εἶπε Θεὸ τὸν Πατέρα, Θεὸ τὸν Υἱό, τὸ ἀναρχο αὐτῶν, τὴν ἀνείπωτη καὶ πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ σχέση μεταξύ τους, καὶ ὅτι «στὴν ἀρχὴ ἦταν ὁ Λόγος» μὲ τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ στὴν ὑψηλὴ καὶ θαυμάσια αὐτὴ θεολογία συμπεριέλαβε τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ μὴν πεῖ κάποιος, Ἄνθρωπε, εἶναι ὑψηλὰ βέβαια καὶ θαυμάσια αὐτὰ ποῦ κηρύττεις, ἀλλ' ἀπὸ ποῦ ἦρθες καὶ τὰ γνωρίζεις ὅλα αὐτὰ; Εἶδες τὸν Θεό; Ἄλλὰ κανένας δὲν τὸν εἶδε. Πῶς ἔμαθες αὐτὰ τὰ ἀπόρητα; ποιὸς σοῦ τὰ δίδαξε; Γιὰ νὰ μὴν ἔχει λοιπὸν κανένας αὐτὲς τὶς ἀντιρρήσεις στὸ μυαλό του, προλαβαίνοντας αὐτὸς λέγει· Τὸν Θεὸ βέβαια γυμνὸ καὶ χωρὶς σάρκα δὲν τὸν εἶδε ποτὲ κανένας. Καὶ ἔπειτα, ἐσὺ ποῦ τὰ ἔμαθες αὐτὰ καὶ τὰ διδάσκεις; Ὁ μονογενής, λέγει, ποῦ προανέφερα ὅτι εἶναι «φῶς», ὅτι ὑπῆρχε «στὴν ἀρχή», ὅτι ἦταν «μὲ τὸν Πατέρα», ὅτι «φωτίζει κάθε ἄνθρωπο», ἐκεῖνος μοῦ τὰ ἔδειξε, ἐκεῖνος μοῦ τὰ δίδαξε. Γιατὶ ἐκεῖνον «εἶδαμε» μὲ σάρκα, ἐκείνου «τὴ δόξα» εἶδαμε, «δόξα» ἀληθινοῦ «μονογενοῦς». Ἐκεῖνος ὁ μονογενής, ὁ ὁποῖος ποτὲ δὲν ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν πατρικὴ συγγένεια καὶ οἰκειότητα, ἀλλὰ ἦταν πάντοτε στοὺς κόλπους τοῦ Πατέρα, ἐκεῖνος τὰ ἀποκάλυψε αὐτὰ σὲ ἐμᾶς, καὶ γι' αὐτὸ καὶ ἐμεῖς τολμοῦμε νὰ τὰ κηρύττομε αὐτὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

Στίχ. 6-8. Καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τῶν στοιχείων δημιουργός καὶ αὐτός ἐστιν ὅποτε μὲν βουλόμενος εἰς αἷμα τὸ ὕδωρ μεταβάλλειν, ἄλλοτε δ' εἰς οἶνον, ἄλλοτε δὲ ἀπὸ λίθων αὐτὸ ἔκκα-
5 λεῖν, καὶ ὅτι ὡς ἐξουσιασθῆ καὶ Δεσπότη τοῦ παντός πάντα εἶκει αὐτῶ καὶ πρὸς τὸ βούλημα ῥᾶον μεταστοιχειοῦται.

Στίχ. 9-11. Φωνεῖ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρικλινος ὡς θαυμάζων τὴν καλλονὴν τοῦ οἴνου καὶ τὸ σημεῖον μὲν μὴ συνεγνωκώς, οἰόμενος δ' αὐτὸν παρενεγκεῖν τὸν ἀνθοσμίας οἶνον ἐκειῖνον. Διὸ καὶ
10 φησιν· «Πᾶς ἄνθρωπος τὸν καλὸν οἶνον τίθησι» καὶ ἕξῃς. Οὕτως ὁ Δεσπότης ἀνεπιδείκτως ἐποίει τὰ σημεῖα, ὥστε τηλικούτου θαύματος τελουμένου ἐπιπλήξαι δυναμένου πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, οὐδὲ τοῖς ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ διατρίβουσιν ἐσπούδασεν ἐπιδειχθῆναι. Ὅμως μέντοι οὐκ ἔλαθεν· «ἐφανερώθη» γὰρ, φησὶν, «ἡ
15 δόξα αὐτοῦ καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ». Τοῦ μὲν οὖν περιστέλλειν ἑαυτὸν καὶ μὴ κατ' ἐπίδειξιν τερατουργεῖν ἀπόδειξις τὸ μὴδὲ τὸν ἀρχιτρικλινον μὴδ' αὐτὸν τὸν νυμφίον συνεγνωκέναι· ἀπεκρίθη γὰρ ἄν τι, εἴπερ συνεωράκει, ἐγκαλοῦντι τῷ ἀρχιτρικλίνῳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὡς καινόν τι ἀκούων ἐσιώπα
20 καὶ πρὸς τὸν λόγον ἐθαύμαζεν, τοῦ δὲ μεγέθους καὶ τῆς τοῦ σημείου λαμπρότητος τὸ καὶ οὕτω πραττόμενον μὴ λαθεῖν· καὶ γὰρ φησιν· «Ταύτην τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ἐποίησεν ἐν Κανὰ τῆς Γαλιλαίας καὶ ἐφάνερωσεν τὴν δόξαν αὐτοῦ», οὐ δι' ὧν ἐπεδείξατο, ἀλλὰ δι' ὧν μᾶλλον ἀνεπιδείκτως ἐθαυματουργῆσεν.

25 Στίχ. 14-16. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν, ἵνα καὶ τοὺς Ἰουδαίους δι' ἔργου ἀξιομνημονεύτου καὶ σιγῶν ἐλέγχειν αἰεὶ ἔχη, ὅτι μάτην ἐπὶ τῷ νομοφυλακεῖν καὶ γεραίρειν σεμνύνονται τὸν ναόν· οἱ γὰρ ἀγορὰν αὐτὸν καὶ ἐμπορείαν ἀπεργασάμενοι καὶ ὄρκων καὶ ἐπι-
30 ορκίας καὶ ἀδικίας καὶ πολλῆς ἄλλης ἀτοπίας ἐργαστήριον ἀποδείξαντες (ταῦτα γὰρ τῆς ἀγορᾶς οὐδὲν ἦττον τῶν ὠνίων τὰ τεκμήρια), τίνα ἄλλην τιμὴν ἐπετήδευον ἢ ποίαν ἄλλην φροντίδα ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ κοσμιότητος μετὰ πόθου ἐπιστεύοντο ἂν καταβαλεῖν; Ἀλλ' ἔνθα μὲν κέρδος ἦν, ὄρᾳς αὐτοὺς ἀγορὰν καὶ ἐμπο-
35 ρεῖον τὸν περιβόητον αὐτοῖς ναὸν ἀποδεδειγμένους καὶ οὐδεμίαν περὶ τούτου φροντίς ἢ ἐπιτίμησις, ἔνθα δὲ λόγοις μόνον ἔδει σο-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 6-8. Καὶ γιὰ νὰ δείξει, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν στοιχείων τοῦ νόμου, καὶ αὐτὸς εἶναι πού θέλοντας μεταβάλλει ἄλλοτε τὸ νερὸ σὲ αἷμα, ἄλλοτε σὲ κρασί, καὶ ἄλλοτε τὸ καλεῖ νὰ βγεῖ ἀπὸ τοὺς βράχους, καὶ ὅτι ὅλα ὑποτάσσονται σ' αὐτὸν σὰν ἐξουσιαστὴ καὶ Κύριον τοῦ σύμπαντος καὶ μεταστοιχειώνονται εὐκόλα σύμφωνα μὲ τὴ θέλησή του.

Στίχ. 9-11. Φωνάζει ὁ ὑπεύθυνος τοῦ συμπουσίου τὸν νυμφίον, θαυμάζοντας τὴν ἐξαιρετικὴ γεύση τοῦ κρασιοῦ καὶ μὴ ἐννοώντας τὸ θαῦμα, νομίζοντας ὅτι ὁ ἴδιος πρόσφερε ἐκεῖνο τὸ μωσχάτο κρασί. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει· «Κάθε ἄνθρωπος προσφέρει τὸ καλὸ κρασί» καὶ ἐξῆς. Τόσο πολὺ χωρὶς ἐπίδειξη ὁ Κύριος ἔκανε τὰ θαύματά του, ὥστε ἓνα τόσο μεγάλο θαῦμα πού γινόταν καὶ μπορούσε νὰ καταπλήξει ὅλη τὴν οἰκουμένη, δὲν ἐνδιαφέρθηκε νὰ γίνῃ γνωστὸ οὔτε σὲ ἐκείνους πού ἦταν μέσα στὸ ἴδιο σπίτι. Ἄλλ' ὅμως δὲν ἔμεινε ἀπαρατήρητο. Γιατὶ λέγει· «Φανερώθηκε ἡ δόξα του καὶ πίστεψαν οἱ μαθητὲς του σ' αὐτόν». Ἀπόδειξη λοιπὸν ὅτι ἔκρυβε τὸν ἑαυτό του καὶ δὲν θαυματουργοῦσε πρὸς ἐπίδειξη εἶναι τὸ ὅτι οὔτε ὁ ἀρχιτρίκλινος, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ νυμφίος κατάλαβε· γιατί θὰ ἔλεγε κάτι, ἂν εἶχε ἀντιληφθεῖ ὅταν τοῦ ἔκανε παρατήρηση ὁ ἀρχιτρίκλινος, ἀλλὰ καὶ αὐτός, σὰ νὰ ἀκούγε κάτι καινούργιο, σιωποῦσε καὶ ἀποροῦσε ἀκούγοντας, δὲν ἔμεινε ὅμως ἀπαρατήρητο τὸ μέγεθος καὶ ἡ λαμπρότητα τοῦ θαύματος ἀκόμα καὶ μὲ τὸν τρόπο πού ἔγινε. Γιατὶ λέγει· «αὕτὴ τὴν ἀρχὴ τῶν θαυμάτων του ἔκανε στὴν Κανὰ τῆς Γαλιλαίας καὶ φανέρωσε τὴ δόξα του», ὄχι μ' αὐτὰ πού ἔδειξε, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ ὅσα ἔκανε κατὰ τρόπο θαυμαστὸ χωρὶς ἐπίδειξη.

Στίχ. 14-16. Αὐτὸ ὅμως τὸ ἔκανε, γιὰ νὰ μπορεῖ καὶ νὰ ἐλέγχει πάντοτε τοὺς Ἰουδαίους μὲ μιὰ ἀξιωματικὴν πράξιν ἀκόμα καὶ σιωπᾶντας, ὅτι μάταια καυχῶνται γιὰ τὸ ὅτι τηροῦν τὸν νόμον καὶ τιμοῦν τὸ ναό. Γιατὶ αὐτοὶ πού κατέστησαν τὸ ναὸ ἀγορὰ καὶ τόπος ἐμπορίου καὶ ἐργαστήριον ὄρκων καὶ ἐπιπορκίας καὶ ἀδικίας καὶ πολλῆς ἄλλης ἀπρέπειας (γιατὶ αὐτὰ εἶναι τὰ τεκμήρια τῆς ἀγορᾶς καὶ καθόλου λιγότερο τῶν ἐμπορευμάτων), ποιά ἄλλη τιμὴ θὰ φρονιζαν νὰ τοῦ προσφέρουν καὶ ποιά ἄλλη φροντίδα γιὰ τὴν εὐπρέπειά του θὰ γίνονταν πιστευτοὶ ὅτι θὰ κατέβαλαν; Ἄλλ' ὅπου ὑπῆρχε κέρδος τοὺς βλέπεις ν' μετατρέπουν τὸν θρυλικὸν ναὸν σὲ ἀγορὰ καὶ τόπος ἐμπορίου καὶ καμμιά φροντίδα γι' αὐτόν ἢ ἐπίπληξη, ὅπου ὅμως ἔπρεπε μὲ λόγια μόνον κούφια νὰ ἐπι-

βαρευθῆναι διακένους, ἐκδικηταὶ τοῦ ναοῦ, ζηλωταὶ τῶν Πατρῶ-
ων καὶ σχήματα τιμῆς καὶ μεγάλα ῥήματα, μᾶλλον δὲ ἔνθα μὲν
κέρδος ἀργυρίου μικροῦ, οὐδὲν ὁ ναὸς ἢ ὁ νόμος, ἔνθα δὲ μεγά-
λη σωτηρία ἀνθρώπων, ἐκεῖ ὁ πολὺς φθόνος καὶ προκάλυμμα
5 τοῦ φθόνου ὁ ναὸς καὶ ὁ νόμος καὶ τὰ τῆς ἀπονοίας ῥήματα. Ἐκ-
βαλὼν οὖν αὐτοὺς ὁ Δεσπότης ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ
δείξας λαμπρῶς καὶ ἀναμφιβόλως καταφρονητὰς τοῦ ναοῦ, με-
γάλην στήλην κατ' αὐτῶν ἀνήγειρεν, ὅτι, εἶπερ ἂν ὑπὲρ τοῦ νό-
μου καὶ τοῦ ναοῦ λέγοιεν, οὐκ ἐκ πόθου καὶ πίστεως ταῦτα λέ-
10 γοιεν, ἀλλ' ἢ φυσιοῦμενοι, ἢ φθόνον ἴδιον ἐπισκιάζοντες, ἢ ἐπὶ
τῷ σφῶν κέρδει, ἵνα καλῶνται «ῥαβδί», ἵνα πλατύνωσι «τὰ φυλα-
κτήρια», ἵνα τὰς «τῶν χηρῶν» καὶ τῶν ἄλλων κατεσθίωσιν «οἰκί-
ας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

15 Στίχ. 12-13. Εἶπεν, «εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύε-
τε»· καίτοι ἔδει ἐπιγείοις οὖσι διὰ τῶν συγγενῶν ῥᾶον χειραγω-
γεῖσθαι, ἀλλ' οὖν, «εἰ ταῦτα εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν
εἶπω τὰ ἐπουράνια ὑμῖν ἐπιγείοις οὖσιν πιστεύετε;» μᾶλλον γὰρ
τῆς ὑμῶν διανοίας τὰ ἐπουράνια διέστηκεν ἢ τὰ ἐπίγεια. Πῶς
20 οὖν μαθήσεσθε τὰ ἐπουράνια μὴ πιστεύοντες τοῖς παρ' ἐμοῦ λε-
γομένοις; Ἀναβῆναι ὑμῖν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ μαθεῖν οὐκ ἔνι.
«Οὐδεὶς γὰρ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν», οὐδ' ἕως τοῦ νῦν, οὐ
τῶν προφητῶν, οὐ τῶν ἄλλως κατ' ἀρετὴν πολιτευσαμένων οὐδ'
ἄλλως, πλὴν ἐμοῦ τοῦ ἐκεῖθεν καταβεβηκότος. Ἐὰν οὖν ὑμῖν μὲν
25 οὐκ ἔνι ἀναβῆναι, ἄλλος δέ τις οὐκ ἀναβέβηκεν, ἐμοὶ δὲ τῷ ἀνα-
βεβηκότι καὶ καταβεβηκότι καὶ ἐκεῖθεν μὴ χωρισθέντι (τοῦτο
γὰρ δηλοῖ τὸ «ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ»), ἐὰν οὖν μηδὲ ἐμοὶ πιστεύητε
ἐπαγγέλλοντι καὶ διδάσκοντι τὰ ἐπουράνια καὶ θεῖα καὶ ὑψηλὰ
δόγματα, πῶς ἄλλως μαθεῖν ταῦτα δυνήσεσθε; Ταῦτα δ' ἔλεγε
30 πανταχόθεν συνελάνων τὸν Νικόδημον εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτῷ,
ὅτι «Ἄν μή τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐκ» εἰσελεύ-
σεται «εἰς τὴν βασιλείαν» τῶν οὐρανῶν. Αὐτὸς δὲ σφοδρότερον
οὐδὲ μὴ ἴδῃ, φησὶν, «τὴν βασιλείαν» τῶν οὐρανῶν.

δειχθῶν, γίνονται ζηλωτὲς τῆς πατρικῆς παράδοσης καὶ παρουσιάζουν προσποιητὴ τιμὴ καὶ λένε μεγάλα λόγια, ἢ μᾶλλον ὅπου βέβαια ὑπῆρχε μικρὸ χρηματικὸ κέρδος ὁ ναὸς ἢ ὁ νόμος δὲν ἦταν τίποτε γι' αὐτούς, ὅπου ὅμως ὑπῆρχε μεγάλη σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, ἐκεῖ ὁ πολὺς φθόνος, καὶ προκάλυμμα τοῦ φθόνου ὁ ναὸς καὶ ὁ νόμος καὶ τὰ λόγια τοῦ παραλογισμοῦ. Ἀφοῦ λοιπὸν τοὺς ἔβγαλε ὁ Κύριος μὲ ἔργα καὶ λόγια ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό καὶ ἀφοῦ τοὺς ἀπέδειξε ὀλοφάνερα καὶ ἀναντίρρητα καταφρονητὲς τοῦ ναοῦ, ἔστησε μεγάλη στήλη εἰς βάρος τους, ὅτι ἂν μιλοῦν πρὸς τιμὴ τοῦ νόμου καὶ τοῦ ναοῦ, δὲν τὰ λένε αὐτὰ ἀπὸ πόθο καὶ πίστη, ἀλλὰ ἢ ἀπὸ ἔπαρση, ἢ καλύπτοντας τὸν δικό τους φθόνον, ἢ γιὰ τὸ δικό τους ὄφελος, γιὰ νὰ τοὺς προσφωνοῦν «δάσκαλε», γιὰ νὰ μεγαλῶνουν «τὰ σύμβολα θεοσέδειάς τους, γιὰ νὰ κατατροῶγουν «τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἄλλων τὰ σπίτια».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 12-13. Εἶπε, «ἂν σᾶς μίλησα γιὰ τὰ ἐπίγεια καὶ δὲν πιστεύετε» ἂν καὶ βέβαια ἔπρεπε ἐπειδὴ εἶστε ἐπίγειοι μὲ τὰ συγγενῆ πράγματα νὰ καθοδηγεῖσθε εὐκολώτερα, ἀλλὰ ἂν σᾶς εἶπα αὐτὰ καὶ δὲν πιστεύετε, πῶς ἂν σᾶς μιλήσω γιὰ τὰ ἐπουράνια θὰ πιστέψετε σεῖς ποὺ εἶστε ἐπίγειοι; Γιατὶ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴ σκέψη σας εἶναι τὰ ἐπουράνια μᾶλλον παρὰ τὰ ἐπίγεια. Πῶς λοιπὸν θὰ μάθετε τὰ ἐπουράνια, ἂν δὲν πιστεύετε σ' αὐτὰ ποὺ σᾶς λέγω; Ν' ἀνεβεῖτε στὸν οὐρανὸ καὶ νὰ τὰ μάθετε δὲν εἶναι δυνατὸ· γιατί λέγει, «κανένας δὲν ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸ» μέχρι τώρα, οὔτε ἀπὸ τοὺς προφῆτες κάποιος, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποὺ ἔζησαν βίον ἀρετῆς κανένας ἀπολύτως, ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα ποὺ κατέβηκα ἀπὸ ἐκεῖ. Ἄν λοιπὸν γιὰ σᾶς βέβαια δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀνεβεῖτε, καὶ ἄλλος κανένας δὲν ἀνέβηκε, καὶ σ' ἐμένα ποὺ ἀνέβηκα καὶ κατέβηκα καὶ δὲν ἀπομακρύνθηκα ἀπὸ ἐκεῖ (γιατὶ αὐτὸ σημαίνει, «ἐκεῖνος ποὺ εἶναι στὸν οὐρανὸ»), ἂν λοιπὸν οὔτε ἐμένα πιστεύετε ποὺ σᾶς μιλῶ καὶ σᾶς διδάσκω γιὰ τὰ ἐπουράνια καὶ θεῖα καὶ ὑψηλὰ διδάγματα, πῶς ἄλλιῶς θὰ μπορέσετε νὰ τὰ μάθετε αὐτά; Αὐτὰ βέβαια τὰ ἔλεγε θέλοντας ἀπὸ παντοῦ νὰ ὀδηγήσει τὸν Νικόδημο στὸ νὰ πιστέψει σ' αὐτόν, ὅτι «ἂν δὲν γεννηθεῖ κάποιος ἀπὸ νερὸ καὶ Πνεῦμα δὲν θὰ εἰσέλθει στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁵¹. Αὐτὸς ὅμως ἐντονώτερα λέγει, οὔτε κἂν θὰ δεῖ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Στίχ. 19. «Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ κρίσις», οἶον οὕτω λαμπρά, οὕτως ἀναμφίβολος ὡς μονονουχὶ καὶ δείκνυσθαι. Αὕτη, φησὶν, ἡ κρίσις, οἶον ἡ κατάκρισις τῶν ἀπιστησάντων. Πόθεν δ' ἐστὶν δῆλη, πόθεν περιφανῆς καὶ λαμπρὰ καὶ μηδεμίαν δεχομένη ἀμφισβήτησιν; Αὐτόθεν φησὶν· «ὅτι τὸ φῶς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι τὸ σκότος μᾶλλον, ἢ τὸ φῶς».

Στίχ. 23. Καὶ ὅτι κακεῖνος βαπτίζων. Οὐκ εἰς τὸ ἐναντίον ἐβάπτισε τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὰ ἐκείνων βεβαιῶν· βαπτίζων γὰρ τὸν Χριστὸν ἐκήρυττεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ
10 νυμφίος καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ὥστε βαπτίζων τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐκράτνεν ὡσπερ καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Στίχ. 12-15. Εἰ τῆς γυναικὸς τῆς Σαμαρείτιδος εἰπούσης, «Μὴ
15 σὺ μείζων εἶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ;», ἀπεκρίθη ὁ Δεσπότης πρὸς αὐτήν, Ναὶ μείζων εἰμί, τὴν τε γυναῖκα ἐλύπησεν ἂν ἐκ τοῦ εὐθέως εὐτελίξειν τὸν πρόγονον δοκῶν ἐφ' ᾧ ἐκείνη μέγα ἐφρόνει, καὶ οὐδὲν μέγα περὶ ἑαυτοῦ ἐδίδου ὑπονοεῖν· τί γὰρ ἄξιον τοῦ Χριστοῦ τὸ κατὰ σύγκρισιν τοῦ Ἰακώβ αὐτὸν μείζονα νομισθῆναι;
20 Διὸ οὐ λέγει μείζων εἰμί, οὐδὲ κατὰ σύγκρισιν τοῦ Ἰακώβ αὐτὸν ἐκείνου προτίθησιν, ἀλλ' ἅμα τε ἀσυγκρίτῳ μέτρῳ τὴν ὑπεροχὴν δείκνυσιν αὐτοῦ, καὶ οὐκ αὐτὸς τοῦτο ξηρῶς ταῖς λέξεσιν λέγει, ἵνα μὴ δόξη τ' ἐκεῖνον εὐτελίξειν καὶ ἀνιᾶν τὴν γυναῖκα, ἀλλ' αὐτὴν ἐκείνην δι' ᾧ φησι δίδωσι τοῦτο συλλογίζεσθαι καὶ ἐννοεῖν· ὅ
25 γὰρ ἂν τις αὐτὸς ἀναλογίσηται καὶ διανοηθῆ, οὐχ ὁμοίως ἠγεῖται φορτικὸν ὡσεὶ παρ' ἑτέρου ἀκούσειεν ἂν. Πῶς δὲ τοῦτο ποιεῖ ὁ Χριστός; Ἐκ τῆς τοῦ ὕδατος διαφορᾶς, ὃ τε ὁ Ἰακώβ αὐτοῖς ἀνεῦρεν, καὶ ὁ αὐτὸς ὑπισχνεῖτο δώσειν. Καὶ οὐδὲ ἀπλῶς λέγει τὴν διαφορὰν αὐτῶν ἄφατον οὖσαν καὶ πολλήν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ὑποσχέσε-
30 ως τοῦ παρασχεῖν, ἵνα καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ λαβεῖν μηδὲν ἄτοπον αὐτοῖς εἶναι δόξη ἢ διαφορὰ. Διὸ καὶ ἡ γυνὴ ἢ μήπω μείζονα ἀνεχομένη αὐτὸν εἶναι τοῦ Ἰακώβ, εὐθέως εἰς ὑψηλότερον ἀναχθεῖσα νοῦν εὐγνωμόνως τε ἀκούει τὸ ῥηθὲν καὶ αἰτεῖ τὸ παρ' αὐτοῦ ὕδωρ καταφρονήσασα ὃ ἐθαύμαζεν τέως πρότερον τοῦ Ἰα-

Στίχ. 19. «Αὕτῃ εἶναι ἡ κρίσις», δηλαδή τόσο λαμπρή, τόσο ἀναμφισβήτητη, ὥστε καὶ νὰ μπορεῖ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ τῆ δείξει κανεὶς. Αὕτῃ, λέγει, εἶναι ἡ κρίσις, δηλαδή ἡ κατὰκρίσις ἐκείνων ποὺ ἔδειξαν ἀπιστία. Καὶ ἀπὸ ποῦ εἶναι ὁρατὴ, ἀπὸ ποῦ ὀλοφάνερη καὶ λαμπρὴ καὶ μὴ ἐπιδεχόμενη καμμιά ἀμφισβήτηση; Ἄπ' αὐτὸ ἐδῶ, λέγει· «ὅτι τὸ φῶς ἦρθε στὸν κόσμον, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀγάπησαν τὸ σκοτάδι μᾶλλον, παρὰ τὸ φῶς».

Στίχ. 23. Καὶ ὅτι βάπτιζε καὶ ἐκεῖνος. Δὲν βάπτιζε σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ βεβαίωνε περισσότερο τὸ βάπτισμα ἐκείνων· γιατί βαπτίζοντας τὸν Χριστὸ κήρυττε, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ νυμφίος καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ· ὥστε βαπτίζοντας ἰσχυροποιοῦσε τὴν πίστη σ' αὐτὸν ὅπως καὶ οἱ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 12-15. Ἄν, λέγοντας ἡ Σαμαρείτιδα, «Μήπως ἐσὺ εἶσαι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Ἰακώβ τὸν πατέρα μας», ὁ Κύριος τῆς ἀποκρινόμενος, Ναί, εἶμαι ἀνώτερος, καὶ τῇ γυναίκα θὰ λυποῦσε δίνοντας τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐξευτέλιζε ἀπερίφραστα τὸν πρόγονο γιὰ τὸν ὁποῖο ἐκείνη εἶχε μεγάλη ἰδέα, καὶ δὲν τὴν ἀφήνε νὰ σκεφθεῖ τίποτε μεγάλο γιὰ τὸν ἑαυτό του. Γιατὶ τί ἄξιο τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὸ νὰ θεωρηθεῖ ἀνώτερος σὲ σύγκρισή του μὲ τὸν Ἰακώβ; Γι' αὐτὸ δὲν λέγει, εἶμαι ἀνώτερος, οὔτε σὲ σύγκριση μὲ τὸν Ἰακώβ προτάσσει ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ἑαυτό του, ἀλλ' ἀμέσως μὲ ἀσύγκριτο μέτρο δείχνει τὴ δική του ὑπεροχὴ· καὶ δὲν τὸ λέγει ὁ ἴδιος ξεκάθαρα μὲ τὶς λέξεις, γιὰ νὰ μὴ νομισθεῖ ὅτι καὶ ἐκεῖνον ὑποτιμᾷ, καὶ τῇ γυναίκα στενοχωρεῖ, ἀλλὰ μὲ ὅσα λέγει ἀφήνει ἐκείνη τὴν ἴδια νὰ τὸ σκεφθεῖ αὐτὸ καὶ νὰ τὸ ἐννοήσῃ. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ κάποιος θὰ ἀναλογισθεῖ καὶ θὰ σκεφθεῖ ὁ ἴδιος, δὲν τὸ βλέπει ὅμοια ἐνοχλητικὸ ὅπως ὅταν αὐτὸ τὸ ἀκούσῃ ἀπὸ ἕναν ἄλλο. Καὶ πῶς τὸ κάνει αὐτὸ ὁ Χριστός; Ἄπὸ τῆ διαφορὰ τοῦ νεροῦ, αὐτοῦ ποὺ βρῆκε γι' αὐτοὺς ὁ Ἰακώβ, καὶ αὐτοῦ ποὺ ὁ ἴδιος ὑποσχόταν ὅτι θὰ τοὺς δώσει. Καὶ δὲν λέγει ἀπλᾶ ὅτι ἡ διαφορὰ τοῦ νεροῦ εἶναι ἀνείπωτη καὶ μεγάλη, ἀλλὰ καὶ μὲ ὑπόσχεση ὅτι θὰ τοὺς τοὺς τὸ παράσχει, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ καθόλου παράλογη σ' αὐτοὺς ἡ διαφορὰ καὶ λόγῳ τῆς ἐπιθυμίας τους νὰ τὸ λάβουν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ γυναίκα, ποὺ δὲν ἀνεχόταν ἀκόμα νὰ εἶναι ὁ Ἰησοῦς ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Ἰακώβ, ἀνεβαίνοντας ἀμέσως σὲ ἀνώτερα νοήματα ἀκούει μὲ καλὴ διάθεση αὐτὸ ποὺ τῆς λέγει καὶ ζητεῖ τὸ δικό του νερό, περιφρονώντας τὸ τοῦ Ἰακώβ ποὺ

κώβ. Οὕτως οὖν ἀπὸ τῆς ἀσυγκρίτου τοῦ ὕδατος διαφορᾶς καὶ εἰς τὴν ἀσύγκριτον τῶν προσώπων ὑπεροχὴν ἐχειραγωγῆθη ἡ γυνὴ καὶ κατὰ μικρὸν προῆλθεν, ὥστε καὶ Μεσσίαν καὶ Χριστὸν οὐχ ὁμολογῆσασα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ πόλει καὶ πατρίδι κηρῦξαι καὶ 5 κατάρξασθαι αὐτοῖς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

Στίχ. 16. Τίνα ἀκολουθίαν ἔχει τῆς Σαμαρείτιδος αἰτούσης «τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν» εἰπεῖν τὸν Δεσπότην, «Ὑπαγε φώνησον τὸν ἄνδρα σου»; Πολλὴν μὲν οὖν ἐπειδὴ γὰρ τὸ λαβεῖν ἐκεῖνο «τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν» ἄλλως οὐκ ἐγχωρεῖ, ἀλλ' ἢ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πί- 10 στεως, λέγει αὐτῇ· «Ὑπαγε φώνησον τὸν ἄνδρα σου», ἵνα διὰ τῆς ἀποκρίσεως τῆς γυναικὸς καὶ τῆς ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει προγνώσεως τοῦ Χριστοῦ θαυμάσασα ἡ γυνὴ ἐπιγνῶ τὸν Δεσπότην καὶ πιστεύσῃ καὶ ἐπιγνοῦσα καὶ πιστεύσασα ἀξιωθῇ τῆς αἰτήσεως, ἥτοι τοῦ τυχεῖν τοῦ ζῶντος· ἔμαθεν γὰρ ἀπὸ τῆς τοιαύτης διαλέ- 15 ξεως, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας· Ἐκήρυξε τοῖς ἐν τῇ πόλει, ὅτι αὐτός «ἐστὶν ὁ Χριστός»· τὸ γὰρ «μήτι αὐτός ἐστὶν ὁ Χριστός» οὐ διατάξουσά φησι (καὶ τοῦτο δείκνυται ἐκ τῆς πολλῆς σπουδῆς καὶ τοῦ τὴν πόλιν εἰς τὴν θέαν αὐτοῦ συγκαλεῖν), ἀλλὰ «μήτι αὐτός ἐστὶν ὁ Χριστός» φησιν, ἵνα μὴ ἐξ εὐ- 20 θείας καὶ μετὰ ἀποφάσεως ῥηθὲν προστῇ τισι προσανεὲς ἐκ πρώτης φανέν. Ἐκήρυξεν οὖν, ὅτι αὐτός «ἐστὶν ὁ Χριστός». Εἶχε διὰ τούτου, οὗ ἐπεξήτει ζῶντος ὕδατος τοῦ καθαίροντος αὐτὴν τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀπὸ τῆς φλεγμονῆς ἐκείνης τῶν παθῶν ἀναψύχοντος καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐμβιδιάζοντος Πόθεν δὲ τούτων ἔτυχεν; 25 ἢ δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν Δεσπότην, «Ὑπαγε φώνησον τὸν ἄνδρα σου»· τοῦτο γὰρ τὸ ῥῆμα ἀρχὴ γέγονεν τοῦ ἐπιγνῶναι καὶ πιστεῦσαι τῇ γυναικί, ὅτι αὐτός «ἐστὶν ὁ Χριστός», ἐξ οὗ λαμβάνει καὶ «τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν».

Ὅρας πῶς αἰτούσης τῆς γυναικὸς «τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν» καταλ- 30 λήλως φησὶν καὶ λίαν ἀκολουθῶς ὁ Δεσπότης, «Ὑπαγε φώνησον τὸν ἄνδρα σου», μονονουχὶ λέγων· ἐγὼ δώσω σοι αὐτό, εἰ μόνον καλῶς ἐπιγνῶς, τίς ἐστὶν, ὃν αἰτεῖς· τούτου γὰρ γινομένου καὶ ἡ αἰτησίς σου ἀκολουθήσει. Ἄλλως τε δὲ καὶ τύπον ἡμῖν δίδωσιν ἄνευ τοῦ οἰκείου ἀνδρὸς μὴ ἐπὶ πολὺ ὀμιλεῖν τῇ γυναικί,

μέχρι πριν λίγο θαύμαζε. Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀσύγκριτη διαφορὰ τοῦ νεροῦ ὀδηγήθηκε ἡ γυναίκα καὶ στὴν ἀσύγκριτη ὑπεροχὴ τῶν προσώπων, καὶ προχωρώντας λίγο λίγο ἔφτασε, ὥστε ὄχι μόνο νὰ τὸν ὁμολογήσει Μεσσία καὶ Χριστό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν κηρύξει στὴν πόλη καὶ στὴν Πατρίδα της καὶ νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς τοὺς στὴν πίστη τοὺς πρὸς τὸν Χριστό.

Στίχ. 16. Ποιὰ ἀκολουθία ἔχει τὸ ὅτι ἡ Σαμαρείτιδα ζητᾷ «τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν» μὲ τὸ λόγο τοῦ Κυρίου, «πήγαινε καὶ φῶναξε τὸν ἄνδρα σου»; Ἔχει καὶ πολλὴ βέβαια. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὸ νὰ λάβῃ ἐκεῖνο «τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν» δὲν κατορθώνεται ἀλλιῶς, παρὰ μονάχα μὲ τὴν πίστη στὸν Χριστό, τῆς λέγει· «πήγαινε καὶ φῶναξε τὸν ἄνδρα σου», ὥστε μὲ τὴν ἀπόκριση τῆς γυναίκας καὶ τὴν πρόγνωση τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴν ἀπόκριση, νὰ θαυμάσῃ ἡ γυναίκα καὶ νὰ φτάσῃ στὴ γνώση τοῦ Κυρίου καὶ νὰ πιστέψῃ, καὶ ἀφοῦ τὸν γνωρίσῃ καὶ πιστέψῃ, νὰ γίνῃ ἄξια τοῦ αἰτήματός της, δηλαδὴ νὰ ἐπιτύχῃ νὰ τῆς δοθεῖ τὸ νερὸ ποὺ δίνει ζωὴ. Γιατὶ εἶχε μάθει ἀπὸ τὴ συνομιλία αὐτὴ ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Μεσσίας ποὺ προσδοκοῦσαν. Κήρυξε στοὺς κατοίκους τῆς πόλης ὅτι «αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός». Γιατὶ ὁ λόγος της, «μήπως αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός»², δὲν τὸ λέγει ἀπὸ δισταγμὸ (καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν πολλὴ βιασύνῃ της καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι καλεῖ τὴν πόλη νὰ τὸν δοῦν), ἀλλὰ τό, «μήπως αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός» τὸ λέγει, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, λέγοντας το κατ' εὐθείαν καὶ ἀποφασιστικᾶ, νὰ φανεῖ σὲ κάποιους μὲ τὴν πρώτη δύσκολα ἀποδεκτό. Κήρυξε λοιπὸν, ὅτι «αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός». Μὲ αὐτὸ εἶχε τὸ ζωντανὸ νερὸ ποὺ ἐπιζητοῦσε ποὺ τὴν καθαρίζει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν δροσίζει ἀπὸ ἐκείνη τὴ φλόγα τῶν παθῶν καὶ τὴν ἀνεβάζει στὴν αἰώνια ζωὴ. Καὶ ἀπὸ ποῦ τὰ ἐπέτυχε αὐτὰ; Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Κυρίου, «πήγαινε καὶ φῶναξε τὸν ἄνδρα σου». Γιατὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τοῦ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ πιστέψῃ ἡ γυναίκα, ὅτι «αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός», ἀπὸ τὸν ὁποῖο παίρνει καὶ «τὸ νερὸ ποὺ δίνει ζωὴ».

Βλέπεις πῶς, ζητώντας ἡ γυναίκα «τὸ νερὸ ποὺ δίνει ζωὴ», κατάλληλα καὶ πολὺ ἀκόλουθα λέγει ὁ Κύριος, «Πήγαινε καὶ φῶναξε τὸν ἄνδρα σου», λέγοντας κατὰ κάποιον τρόπο· ἐγὼ θὰ σοῦ τὸ δώσω αὐτό, ἂν μόνο κατανοήσῃς καλά, ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ τοῦ τὸ ζητεῖς γιατί ὅταν γίνῃ αὐτό, τότε θ' ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ ἐκπλήρωση τῆς αἰτησίης σου. Ἐξάλλου μᾶς δίνει καὶ παράδειγμα, νὰ μὴ συνομιλοῦμε γιὰ πολὺ μὲ γυναίκα χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ ἄνδρα της, οὔτε χωρὶς αὐτὸν νὰ τῆς

μήτε μὴν χωρὶς ἐκείνου αἰτουμένη τι χαρίζεσθαι· εἰ γὰρ καὶ μὴ εἶχε νόμιμον αὐτῆ, ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τῶν ἐχόντων καὶ πανταχοῦ δεῖ τοῦτο παραφυλάττεσθαι· εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης τοῦ παντός, ὁ Κύριος πάσης πνοῆς, τοῦτο παρεφυλάξατο, τί χρὴ ποιεῖν τοὺς καθ' 5 ἡμέραν πορθουμένους λογισμοῖς καὶ παθεῖν ἀτόποις; Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀναμάρτητος καὶ ἀπαθὴς ὢν· «Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι», ὅμως εἰς παράδειγμα καὶ τύπον ἡμέτερον ἄνευ τοῦ συνοίκου οὐκ ἠνέσχετο οὔτε πλείονα χρόνον προσομιλεῖν οὔτε κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ πρό- 10 χειρον τῆς λέξεως τὴν αἴτησιν εἰς πέρας ἄγειν τῆς γυναικός.

Στίχ. 19-20. Οἶμαι δὲ ὡς οὐδὲ παντὶ τρόπῳ βουλομένη τὰ ἑαυτῆς προκεκριμένα δεῖξαι τῶν Ἰσραηλιτῶν, διὰ τοῦτο παράγει τό· «Οἱ πατέρες ἡμῶν προσεκύνησαν ἐν τῷ ὄρει», ἀλλὰ τὸ συστατικὸν νομιζόμενον εἶναι τῆς ὑπολήψεως τῶν Σαμαρειτῶν προκο- 15 μίζει. Εἴθ' οὕτως ὡς ἀπὸ προφήτου παρ' ἐκείνου ἐπεζητεῖ μαθεῖν τῶν δοξῶν τὴν ἀληθεστέραν τε καὶ τιμιωτέραν. Διὸ καὶ ἀρχομένη ἔλεγεν· «Κύριε, θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ».

Στίχ. 23. Καὶ «νῦν ἐστίν» τὸ πάντως καὶ διὰ ταχέων γενησόμενον σημαίνει.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Στίχ. 19-27. Ὡστε εἰ ἂ ὁ Πατὴρ ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ καὶ μάλιστα ὁμοίως, ἴσος αὐτῷ ἐστὶ κατὰ πάντα. Τὸ δὲ «Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν καὶ δείκνυσιν αὐτῷ καὶ δείξει καὶ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκεν», φησὶν, ἵνα ἐπιστομίση αὐτούς, ὅτι οὐκ ἐστίν 25 ἀντίθεος· εἰ γὰρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, φησὶν, πῶς ἂν ἐφίλει τὸν πολέμιον; πῶς δὲ συνεχώρει καὶ οὐ μόνον συγχωρεῖ, ἀλλὰ καὶ δείκνυσιν αὐτῷ τὰ αὐτὰ ποιεῖν ὥσπερ ἐφηδόμενος τοῖς ἔργοις αὐτοῦ; πῶς δὲ καὶ πᾶσαν αὐτῷ ἐνεχείριζε τὴν ἐξουσίαν; Ἄλλως τε δέ, ὥσπερ ὅτ' ἂν λέγη, ὅτι πᾶσαν αὐτῷ ἔδωκεν τὴν ἐξουσίαν, ἥτοι τὴν κρί- 30 σιν, οὐχ αὐτὸν ἐξίστησι τῆς ἐξουσίας, ἀλλ' εἰς τιμὴν λέγει τοῦτο τοῦ Υἱοῦ, οὕτω γὰρ εἰώθασιν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τιμᾶν τὸν ἔχοντα τὴν ἐξουσίαν τοῦ τιμωρεῖσθαι καὶ σώζειν. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τιμῇ τοῦτο εἴρηκεν τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπινον λογισμόν, οὕτω

χαρίζομε κάτι πού ζητεῖ. Γιατί, ἂν καὶ δὲν εἶχε νόμιμο σύζυγο, ὅμως καὶ γι' αὐτὲς πού ἔχουν καὶ παντοῦ πρέπει νὰ τηρεῖται αὐτό. Γιατί ἂν ὁ Δεσπότης τοῦ παντός, ὁ Κύριος κάθε πνοῆς, τὸ φύλαξε αὐτό, τί πρέπει νὰ κάνουν αὐτοὶ πού καθημερινὰ πολιορκοῦνται ἀπὸ λογισμοὺς ἄπρεπous καὶ κινδινεύουν νὰ πέσουν σὲ πάθη; Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος, ὄντας ἀπαθὴς καὶ ἀναμάρτητος, γιατί λέγει, «ἁμαρτία δὲν διέπραξε οὔτε βρέθηκε δόλος στὸ στόμα του»³³, ὅμως πρὸς παρᾶδειγμα καὶ πρότυπο γιὰ μᾶς χωρὶς τὸν σύζυγό της δὲν θέλησε οὔτε νὰ μακρύνει γιὰ πολὺ χρόνο τὴ συνομιλία, οὔτε νὰ ἐκπληρώσει τὸ αἶτημα τῆς γυναίκας ἀμέσως μόλις βγήκε ἀπὸ τὸ στόμα της ὁ ἀπροπαρασχεύαστος λόγος της.

Στίχ. 19-20. Νομίζω ὅμως ὅτι φέρνει στὴ μέση τὸ λόγο, «Οἱ πατέρες μας προσκύνησαν στὸ ὄρος», ὄχι θέλοντας νὰ δείξει μὲ κάθε τρόπο τὶς δικές της προτιμήσεις σὲ σχέση μὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ ἀναφέρει ὡς πρῶτο αὐτὸ πού νομιζόταν ὅτι εἶναι τὸ συστατικὸ τῆς ἀντίληψης τῶν Σαμαρειτῶν, καὶ ἔτσι ἔπειτα σάν ἀπὸ προφήτη ζητοῦσε ἀπὸ ἐκεῖνον νὰ μάθει τὴν ἀληθέστερη καὶ ἀξιότερη ἀπὸ τὶς δύο ἀντιλήψεις. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε στὴν ἀρχή· «Κύριε, βλέπω ὅτι εἶσαι προφήτης».

Στίχ. 23. «Καὶ αὐτὴ εἶναι τώρα»· σημαίνει αὐτὸ πού ὁπωσδήποτε καὶ σύντομα θὰ γίνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο.

Στίχ. 19-27. Ὡστε, ἂν αὐτὰ πού κάνει ὁ Πατέρας, αὐτὰ κάνει καὶ ὁ Υἱός, καὶ μάλιστα ὅμοια, ἄρα εἶναι ἴσος μὲ αὐτὸν σὲ ὅλα. Τὸν λόγο πάλι, «ὁ πατέρας ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸ καὶ δείχνει σ' αὐτὸν καὶ θὰ τοῦ δείξει καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν κρίση ὅλων», τὸ λέγει γιὰ νὰ κλείσει τὸ στόμα τους, ὅτι δὲν εἶναι ἀντίθεος. Γιατί, ἂν ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸ, λέγει, πῶς θ' ἀγαποῦσε τὸν ἐχθρό του; Καὶ πῶς θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ τὰ κάνει; καὶ ὄχι μόνο τοῦ ἐπιτρέπει, ἀλλὰ καὶ δείχνει σ' αὐτὸν νὰ κάνει τὰ ἴδια, ἐπειδὴ εὐχαριστεῖται μὲ τὰ ἔργα του; Ἀλλὰ καὶ πῶς θὰ τοῦ παρέδιδε ὅλη τὴν ἐξουσία; Ἀλλωστε, ὅπως ὅταν λέγει, ὅτι τοῦ ἔδωσε ὅλη τὴν ἐξουσία, ἤτοι τὴν κρίση, δὲν ἀπομακρύνει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν ἐξουσία, ἀλλὰ τὸ λέγει γιὰ νὰ τιμήσει τὸν Υἱὸ· γιατί ἔτσι μᾶλλον συνηθίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τιμοῦν αὐτὸν πού ἔχει τὴν ἐξουσία νὰ τιμωρεῖ καὶ νὰ σώζει. Ὡπως λοιπὸν τὸ εἶπε αὐτὸ γιὰ νὰ τιμήσει τὸν Υἱὸ σύμφωνα μὲ τὶς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων, ἔτσι καὶ τὸ «ἔδωσε» εἰπώθηκε πρὸς τιμὴ τοῦ Πατέρα· γιατί τιμοῦν καὶ αὐτὸν πού

καὶ τὸ «ἔδωκεν» ἐπὶ τιμῇ εἴρηται τοῦ Πατρὸς τιμῶσι γὰρ καὶ τὸν
 διδόντα τὴν ἐξουσίαν. Ἄν μὲν οὖν εἶπεν, ὅτι πᾶσαν τὴν κρίσιν
 ἔχει ὁ Υἱός, ὁ γὰρ Πατὴρ οὐ κρίνει οὐδένα, παρέσχεν ἂν ὑπόνοι-
 αν, ὅτι αὐτὸς ἐξέστη τῆς ἐξουσίας Διὰ τοῦτο δὲ τίθησι τὸ «ἔδω-
 5 κεν», ἵνα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ὁμοίως τιμήσῃ, τὸν μὲν ὡς
 δόντα, τὸν δὲ ὡς πᾶσαν εἰληφότα. Πάλιν εἰ εἰπὼν τὸ «ἔδωκεν»
 οὐκ ἐπήγαγε τὸ «πᾶσαν», ἀλλ' εἶπε μετασχεῖν ἔδωκε τῆς ἐξουσί-
 ας, ἐταπείνου τὸ ἀξίωμα τοῦ Υἱοῦ. Εἰπὼν δὲ τὸ «ἔδωκεν» καὶ
 ἐπαγαγὼν «πᾶσαν τὴν κρίσιν» καὶ ὅτι «ὁ Πατὴρ οὐδένα κρίνει»,
 10 ἰσοτιμίαν λαμπρῶς ἔδειξεν.

Στίχ. 30. Τὸ «καθὼς ἀκούω κρίνω» τινὲς ἐξειλήφασιν, ὅτι
 παιδεύων ἡμᾶς μηδὲν πλέον τῶν φαινομένων καὶ λεγομένων ἐν
 ταῖς κρίσεσιν περιεργάζεσθαι καὶ μὴ ἐξ ὑπονοιῶν καὶ ἀνθρωπί-
 νων λογισμῶν βλάβειν καὶ λυμαίνεσθαι τοὺς κρινομένους, τὰ
 15 πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ὑπὸ φιλίας ἢ ἔχθρας τοῦ δι-
 καίου παρελκεσθαι καὶ παρασύρεσθαι δυναμένων. Τούτου, φα-
 σίν, ἀπάγων ἡμᾶς ἔλεγεν, ὅτι «καθὼς ἀκούω κρίνω». Εἰ δὲ ἐγὼ ὁ
 καρδιογνώστης οὕτω δι' αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς φαινομένοις καὶ λεγο-
 μένοις τὴν κρίσιν ποιῶμαι μηδὲν περαιτέρω τούτων πολυπρα-
 20 γμονῶν, οὐδὲ ὑμᾶς χρὴ παρὰ τὰ ὁρῶμενα καὶ φαινόμενα καὶ λε-
 γόμενα ἄλλο τι περιεργάζεσθαι καὶ τοῖς οἰκείοις θαρρεῖν λογι-
 σμοῖς καὶ τούτοις ἐπιτρέπειν τὴν τῶν ἀδήλων κρίσιν. Οὕτω μὲν
 οὖν τινες, οὐκ ἐμοὶ δοκοῦν. Πρῶτον μὲν γὰρ πολλαχοῦ φαίνεται
 ὁ Δεσπότης ὅτι οὐκ ἔκρινεν, καθὼς ἤκουεν, ἀλλ' ὡς καρδιογνώ-
 25 στης Θεός, οἶον ὅτε τῇ γυναικὶ ἔλεγεν, «καλῶς εἶπας, ὅτι οὐκ
 ἔχεις ἄνδρα· πέντε γὰρ ἔχεις», καὶ ὅτε ἔλεγεν «ἄρτι πιστεύετε»,
 ἐλεύσεται ὥρα ὅτε πάντες ὑμεῖς διασκορπισθήσεσθε καὶ μυρία
 ἄλλα, ὅτι οὐδὲ πρὸς αὐτῷ σκοπὸς ἐνταῦθα τοιοῦτος, ἀλλὰ
 περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ καὶ ἰσότητος καὶ ἐξουσίας καὶ τοι-
 30 οῦτων. Τί οὖν ἐστὶν «καθὼς ἀκούω κρίνω»; Καθὼς ἀκούω, φη-
 σίν, παρὰ τοῦ Πατρὸς κρίνω· τοῦτ' ἐστὶν ὥσπερ ἐκεῖνος κρίνει,
 οὕτω καὶ γὰρ. Ὡσπερ δὲ τὸ «δείκνυσιν αὐτῷ» καὶ τὸ «δείξει αὐτῷ»
 καὶ «ἔδωκεν αὐτῷ ἐξουσίαν» θεοπρεπῶς ἐξειλήφασιν, μᾶλλον δὲ
 ὥσπερ ταῦτα ἢ τοῦ λόγου ἀκολουθία θεοπρεπῶς ἐκλαβεῖν ἐκπαι-
 35 δεύει καὶ ἀπαιτεῖ, οὕτω καὶ τὸ «καθὼς ἀκούω κρίνω» θεοπρεπῶς

δίνει τὴν ἐξουσία. Ἐὰν δηλαδὴ ἔλεγε, ὅτι ὅλη τὴν κρίση τὴν ἔχει ὁ Υἱός, γιὰ τὸν ὅτι Πατέρας δὲν κρίνει κανένα, ἴσως νὰ δημιουργοῦσε τὴν ὑπόνοιαν ὅτι αὐτὸς ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Γι' αὐτὸ λέγει τὸ «ἔδωσε» γιὰ νὰ τμηθεῖ ὅμοια τὸν Υἱὸ καὶ τὸν Πατέρα, τὸν ἕνα γιὰ τὴν ἔδωσε, καὶ τὸν ἄλλο γιὰ τὴν ἔλαβε ὁλόκληρη. Καὶ πάλι, ἂν λέγοντας τὸ «τὴν ἔδωσε» δὲν προσθέτετε τὸ «ὅλη», ἀλλ' ἔλεγε τοῦ ἔδωσε τὸ δικαίωμα νὰ μετᾶσχει σ' αὐτήν, θὰ μείωνε τὸ ἀξίωμα τοῦ Υἱοῦ, λέγοντας ὅμως τὸ «ἔδωσε» καὶ προσθέτοντας «ὅλη τὴν κρίση» καὶ ὅτι «ὁ Πατέρας δὲν κρίνει κανένα», ἔδειξε μὲ λαμπρὸ τρόπο τὴν ἴση τιμὴ τους.

Στίχ. 30. Τὸ «καθὼς ἀκούω κρίνω» θεώρησαν κάποιοι, ὅτι τὸ λέγει γιὰ νὰ μᾶς διδάξει τίποτε περισσότερο ἀπὸ ὅσα φαίνονται καὶ λέγονται νὰ μὴν περιεργαζόμεστε σὲ κρίσεις, καὶ νὰ βιάσαστε καὶ νὰ καταστρέψετε μὲ ὑπόνοιες καὶ ἀνθρώπινες σκέψεις αὐτοὺς ποὺ κρίνονται· γιὰ τὴν πολλὰς φορές οἱ ἀνθρώπινοι λογισμοὶ ἀπὸ φιλία ἢ ἔχθρα μποροῦν νὰ παρασυρθοῦν καὶ νὰ ἐκτραποῦν ἀπὸ τὸ δίκαιο. Ἀπὸ αὐτὸ, λέγει, ἀπομακρύνοντάς μας ἔλεγε, «καθὼς ἀκούω κρίνω». Ἐὰν ὅμως ἐγὼ «ὁ καρδιογνώστης» ἔτσι γι' αὐτὸ καὶ γιὰ ὅσα φαίνονται καὶ λέγονται κάνω τὴν κρίση μου καὶ τίποτε πέρα ἀπὸ αὐτὰ δὲν πολυεξετάζω, οὔτε ἐσεῖς πρέπει πέρα ἀπὸ τὰ ὅσα βλέπετε καὶ φαίνονται καὶ λέγονται νὰ περιεργάζεσθε κάποι ἄλλο καὶ ἐμπιστευόμενοι τοὺς λογισμοὺς σας νὰ ἀναθέτετε σ' αὐτοὺς τὴν κρίση αὐτῶν ποὺ δὲν εἶναι φανερά. Ἐτσι βέβαια φέρονται κάποιοι, ἐμένα ὅμως δὲν μοῦ φαίνεται σωστό. Γιὰ τὸν κατὰ πρῶτον σὲ πολλὰ σημεῖα ὁ Κύριος φαίνεται ὅτι δὲν ἔκρινε σύμφωνα μ' αὐτὰ ποὺ ἀκούγε, ἀλλὰ σὰν «καρδιογνώστης Θεός»⁵⁴, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὅταν ἔλεγε στὴ γυναῖκα, «καλὰ εἶπες, ὅτι δὲν ἔχεις ἄνδρα· γιὰ τὸν ὅτι ἔχεις πέντε»⁵⁵, καὶ ὅταν ἔλεγε «τώρα πιστεύετε, θὰ ρηθῆ ὥρα ὅταν ἐσεῖς ὅλοι θὰ σκορπισθεῖτε»⁵⁶, καὶ ἄπειρα ἄλλα, γιὰ τὸν δὲν εἶχε ἔδω τέτοιο σκοπὸ, ἀλλὰ μιλοῦσε γιὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ ἰσότητα καὶ ἐξουσία καὶ τὰ παρόμοια. Τί σημαίνει λοιπὸν τὸ «καθὼς ἀκούω κρίνω»; Καθὼς ἀκούω, λέγει, ἀπὸ τὸν Πατέρα μου, κρίνω· δηλαδὴ ὅπως κρίνει ἐκεῖνος, ἔτσι κρίνω καὶ ἐγώ. Καὶ ὅπως τὸ «δείχνει σ' αὐτὸν» καὶ τὸ «θὰ δείξει σ' αὐτὸν» καὶ τὸ «ἔδωσε σ' αὐτὸν ἐξουσία» τὰ ἐκλάβαμε ὅπως πρέπει στὸν Θεό, ἢ μᾶλλον ὅπως ἡ σειρὰ τοῦ λόγου διδάσκει καὶ ἀπαιτεῖ νὰ τὰ ἐκλάβουμε μὲ τρόπο ποὺ ἀρμόζει στὸν Θεό, ἔτσι καὶ τὸ «καθὼς ἀκούω κρίνω» θὰ ἐκληφθεῖ μὲ

54. Πράξ. 15, 8.

55. Ἰω. 4, 18.

56. Ἰω. 16, 31.

ἐκκληφθήσεται· ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, «ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ἧ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούονται» οὐ τοῦ Πατρός, ἀλλὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ φωνῆς, εἰπὼν τοῦτο τὸ ὑψηλὸν καὶ θεοπρεπὲς περὶ αὐτοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγεν καὶ ὁ εἰς τιμὴν συνετέλει τοῦ Πατρός, οἶον, οὐκ ἀφήρηται τὴν κρίσιν ὁ Πατήρ, ἀλλ' ἐγὼ κρίνων σύμφωνον αὐτῷ ἐκφαίνω τὴν ψῆφον.

Στίχ. 31-34. Ἡ μᾶλλον ἂν τις εἴποι, ὅτι τὸ «ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἔμαντοῦ» καὶ τὰ ἐξῆς, οὐκ ἔστιν κατὰ ἀπόφασιν οὐδ' ὡς ἐκ τοῦ Δεσπότη προτεινόμενον, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀντιθέσεως τῶν Ἰουδαίων καὶ παρ' ἐκείνων προαγόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ πολλὰ καὶ ὑψηλὰ εἶπεν ὁ Δεσπότης περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι «ὁ μὴ τιμῶν» αὐτὸν ὡς τὸν Πατέρα οὐδὲ «τὸν Πατέρα τιμᾶ», ὅτι «ὁ τὸν λόγον» αὐτοῦ «ἀκούων εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν», ὅτι «οἱ νεκροὶ» ἀκούοντες «τῆς φωνῆς» αὐτοῦ ζήσονται καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα λέγοντος ἐδάκνοντο οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἔμελλον λέγειν αὐτῷ, «Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἢ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής», τοῦτο γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ πεποιήκασι, ταύτην οὖν τὴν ἀντίθεσιν προλαμβάνων οὐδ' ἐπὶ ταύτῃ δείκνυσιν αὐτοὺς λόγον ἔχοντάς τινα, οἶον· Ἐρεῖτέ μοι, φησὶν, ὅτι ταῦτα λέγων ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἔμαντοῦ καὶ ἢ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, ἀλλὰ καὶ αὕτη ὑμῶν ἢ πρόφασις ἐκκέκοπται· οὐ γὰρ ἐγὼ εἶμι μόνος ὁ μαρτυρῶν περὶ ἔμαντοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰωάννης, ὃν ὑμεῖς ἐθαυμάζετε καὶ ἀξιόπιστον ἠγεῖσθε. Καὶ τί λέγω Ἰωάννης; ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ διὰ τοῦ Πνεύματος ἐμαρτύρησεν, οὔτινος ὑμεῖς οὔτε τῆς μαρτυρίας ἐγένεσθε ἀκροαταί, οὔτε νῦν οὔτε πάλαι οὔτε ὀρθὴν ὑπόληψιν περὶ τῆς μακαρίας αὐτοῦ καὶ ἀκηράτου οὐσίας ἐκτήσασθε. Καὶ ἐνταῦθα μὲν δι' ἐνστάσεως αὐτῶν τὴν νομιζομένην ἀντίθεσιν ἤλεγξεν, προῖων δὲ καὶ δι' ἀντιπαραστάσεως καταβάλλει αὐτὴν λέγων· Εἰ καὶ ἐγὼ μόνος ἐμαρτύρουν περὶ ἔμαντοῦ, οὐδὲ τοῦτο ὑμῖν ὄφειλεν εἶναι πρόφασις ἀπιστίας· οὐ γὰρ ὡσπερ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἢ περὶ αὐτῶν μαρτυρία ψευδής, ἀλλὰ παναληθεστάτη ἐστὶν ἢ ἐμή.

Στίχ. 31-34. Ἐὰν γὰρ τις ὑπὲρ ἑαυτοῦ μαρτυρῇ ὅσον εἰς ἀνθρωπίνην ὑπόληψιν καὶ κρίσιν, οὐκ ἔστιν ἀληθής αὐτοῦ ἢ μαρ-

τρόπο πού ἀρμόζει στὸν Θεό. Ἐπειδὴ δηλαδή εἶπε, «ὅτι ἔρχεται ὥρα κατὰ τὴν ὁποία ὅλοι μέσα στὰ μνήματα θ' ἀκούσουν»⁵⁷ ὄχι τοῦ Πατέρα, ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ τῆ φωνῆ, λέγοντας αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ καὶ θεοπρεπὲς γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο, πρόσθεσε ἀμέσως καὶ αὐτὸ πού συντελοῦσε στὴν τιμὴ τοῦ Πατέρα: σὰν νὰ λέγει, δὲν ἀφαιρέθηκε ἡ κρίση ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἐγὼ κρίνοντας βγάζω τὴν ἀπόφασή μου ἔχοντας σύμφωνον καὶ ἐκείνον.

Στίχ. 31-34. Ἡ καλύτερα θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς, ὅτι τὸ, «ἂν ἐγὼ δίνω μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου» καὶ τὰ ἐξῆς, δὲν λέγεται κατ' ἀπόφαση τοῦ Κυρίου, οὔτε προτείνεται ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ προβάλλεται ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους καὶ λέγεται λόγῳ τῆς ἀντίθεσης αὐτῶν. Ἐπειδὴ δηλαδή καὶ πολλὰ καὶ ὑψηλονόητα εἶπε ὁ Κύριος γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὅτι «ὅποιος δὲν τιμᾷ αὐτόν» ὅπως τὸν Πατέρα, «δὲν τιμᾷ οὔτε τὸν Πατέρα», ὅτι «ὅποιος ἀκούει τὸ λόγο του δὲν ὀδηγεῖται στὴν κρίση, ἀλλὰ μεταβαίνει ἀπὸ τὸ θάνατο στὴ ζωή», ὅτι «οἱ νεκροὶ ἀκούοντας τὴ φωνὴ του» θὰ ζήσουν καὶ τὰ ὅμοια, ἐπειδὴ λοιπὸν λέγοντας αὐτὰ ἔβραζαν μέσα τους οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἐπρόκειτο νὰ τοῦ ποῦν, «Ἐσὺ δίνεις μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτό σου, ἡ μαρτυρία σου δὲν εἶναι ἀληθινή», γιατί αὐτὸ τὸ ἔκαναν καὶ ἄλλοῦ, προλαβαίνοντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν ἀντίθεση; τοὺς δείχνει ὅτι οὔτε γι' αὐτὴν εἶχαν δίκαιο, λέγοντας κατὰ κάποιον τρόπο: Θὰ μοῦ πεῖτε ὅτι λέγοντας αὐτὰ ἐγὼ δίνω μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτό μου καὶ ἡ μαρτυρία μου δὲν εἶναι ἀληθινή, ἀλλ' ὅμως κι αὐτὴ ἡ πρόφασή σας εἶναι ἀδικαιολόγητη· γιατί δὲν εἶμαι ἐγὼ μόνος πού δίνω μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτό μου, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰωάννης, τὸν ὁποῖο σεῖς θαυμάζετε καὶ τὸν θεωρεῖτε ἀξιόπιστο. Καὶ γιατί λέγω ὁ Ἰωάννης; Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πατέρας ἔδωσε τὴ μαρτυρία του μέσω τοῦ Πνεύματος, τοῦ ὁποίου σεῖς οὔτε τὴ μαρτυρία ἀκούσατε, οὔτε τώρα οὔτε παλαιά, οὔτε ἀποκτήσαμε ὀρθὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ μακάρια καὶ αἰώνια ἀφθαρτὴ οὐσία του. Καὶ ἐδῶ βέβαια μὲ ἔνσταση αὐτῶν ἠλεγξε τὴν νομιζόμενη ἀντίθεση, προχωρώντας ὅμως καὶ μὲ ἀντιπαράσταση ἀναιρεῖ αὐτὴν λέγοντας: Κι ἂν ἀκόμα ἐγὼ μόνο ἔδινά μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτό μου, οὔτε αὐτὸ ἔπρεπε νὰ εἶναι γιὰ σᾶς ἀφορμὴ ἀπιστίας· γιατί δὲν εἶναι ψευδῆς ὅπως ἡ μαρτυρία τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὸν ἑαυτό τους, ἀλλ' εἶναι παναληθέστατη ἡ δική μου μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτό μου.

Στίχ. 31-34. Ἄν βέβαια δίνει κάποιος μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτό του στὰ πλαίσια τῆς ἀνθρώπινης ἀντίληψης καὶ γνώμης, δὲν εἶναι ἀληθινή

τυρία. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ Κύριος πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν δη-
 λῶν ἔλεγεν· Ἐὰν ἐγὼ μόνος, φησίν, μαρτυρῶ περὶ ἑμαντοῦ, ἴσως
 ἐξῆν ὑμῖν κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους ὑπονοίας ἀπιστεῖν τῇ μαρτυρίᾳ
 ὡς μὴ οὕση ἀληθινή, νῦν δέ, φησίν, καὶ αὐτὴ ὑμῶν ἢ πρόφασις
 5 διακέκοπται· οὐ γὰρ μόνος ἐγὼ περὶ ἑμαντοῦ μαρτυρῶ, ἀλλὰ καὶ
 κείνος, ὃν ὑμεῖς ἀξιόπιστον ὑπειληφότες τὴν ἐρώτησιν προσηγά-
 γετε· ὥστε καὶ ἐκ τοῦ τὸν Ἰωάννην παράγειν μαρτυρίαν καὶ ἐκ
 τοῦ εἰπεῖν ὑμεῖς ἀπεστάλκατε σαφῶς δείκνυται, ὅτι πρὸς τὴν
 ἐκείνων ὑπόληψιν καὶ ἀσθένειαν οὕτω τὸν λόγον προήνεγκεν.
 10 Καὶ τὸ ἐπαγόμενον δέ, ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν
 λαμβάνω, ταῦτα δὲ εἶπον, τοῦτ' ἔστι διὰ τοῦτο τὸν Ἰωάννην προ-
 ἔφερον ὑμῖν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε, τρανῶς τὴν εἰρημέ-
 νην παρέστησεν ἔννοιαν, ὅτι πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν καὶ
 ἀσθένειαν οὕτω τοῖς λόγοις ἐχρήσατο.

15 **Στίχ. 32-33.** «Καὶ οἶδα ὅτι ἀληθῆς ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ»,
 ἀντὶ τοῦ, Καὶ οἶδα ὅτι οὐκ ἂν οὐδ' ὑμῖν ἀρνηθεῖν ὡς ἀληθῆς
 ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ, ἂν ἄρα μὴ ἑαυτοῖς μάχησθε· ὑμεῖς γὰρ
 ἀξιόπιστον αὐτὸν ὑπειληφότες ἀπεστείλατε ἐρωτῶντες αὐτόν.
 «Καὶ αὐτὸς ἑμαρτύρησε τῇ ἀληθείᾳ»· «τῇ ἀληθείᾳ» δέ, φησίν, ὅτι
 20 καὶ πρὸ τῆς Ἰωάννου μαρτυρίας αὐτοαλήθεια ἦν καὶ τῆς ἐτέρων
 οὐκ ἐδεῖτο μαρτυρίας· Οὐκοῦν οἶδα, φησίν, ἂν εὐγνωμονῆτε, ὅτι
 καὶ ὑμῖν ἀληθῆς ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ

Στίχ. 36-39. Ὡς ἀκόλουθον τοῖς εἰρημένοις τίθησι τὸ «οὔτε φω-
 νὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑώρακατε» καὶ τὰ ἐξῆς· Τὸ
 25 δὲ «ἑώρακατε» ὡς καὶ προῖόν φησιν ἐκκληπτέον «ὁ ἑωρακῶς ἐμέ,
 ἑώρακε τὸν Πατέρα», ἀντὶ τοῦ οὐκ ἔχετε ὀρθὴν δόξαν καὶ ὑπόλη-
 ψιν θεοπροεπῆ περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἐκδικεῖν σχηματίζησθε. Πῶς
 δὲ ὡς ἀκόλουθον; Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι «ὁ πέμψας με Πατήρ, αὐτὸς
 μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ, καὶ ὅτι τὰ ἔργα, ἃ ἔδωκέν μοι ποιεῖν ὁ
 30 Πατήρ, ἐκεῖνα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ», ὑμεῖς δὲ οὐδ' οὕτω πιστεύετε,
 δῆλον ὅτι, ὡς ἔοικεν, φησίν, οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε, οὐδὲ
 τὴν, ὅτε ἔλεγεν «οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκη-
 σα», οὐδὲ περὶ τῆς μακαρίας αὐτοῦ καὶ ἀπαθουῆς καὶ παντοκρατο-

ἡ μαρτυρία του. Αὐτὸ λοιπὸν δηλώνοντας καὶ ὁ Κύριος σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίληψη ἐκείνων ἔλεγε: " Ἄν ἐγώ, λέγει, δίνω ἄλλοις μου μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου, ἴσως μποροῦσατε σεῖς σύμφωνα μὲ τὴν ἀθρώπινη γνώμη νὰ μὴν πιστεύετε τὴ μαρτυρία, ἐπειδὴ ἐνδεχομένως δὲν εἶναι ἀληθινή, τώρα ὅμως, λέγει, ἔχει ἀπορριφθεῖ καὶ αὐτὴ ἡ πρόφασή σας γιὰτὶ δὲν δίνω ἐγὼ ἄλλοις μου μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος, στὸν ὁποῖο σεῖς, θεωρώντας τὸν ἀξιόπιστο, ἀπευθύνετε τὴν ἐρώτηση· ὥστε καὶ ἀπὸ τὴ μαρτυρία σ' ἐσᾶς τοῦ Ἰωάννη, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι τοῦ στείλατε ἐρώτηση νὰ σᾶς ἀπαντήσῃ, ἀποδεικνύεται ὀλοκᾶθαρα, ὅτι διατύπωσε αὐτὸ τὸ λόγο ἐξαιτίας τῆς ὑποψίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας ἐκείνων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ πού προσέθεσε, ἐγὼ ὅμως δὲν λαμβάνω τὴ μαρτυρία ἀπὸ ἄνθρωπο, ἀλλ' αὐτὰ τὰ εἶπα, δηλαδή γι' αὐτὸ παρουσίασα μάρτυρα τὸν Ἰωάννη, γιὰ νὰ σωθεῖτε ἐσεῖς, παρουσίασε μὲ σαφήνεια τὴν ἔννοια πού ἀνέφερα, ὅτι χρησιμοποίησε τὰ λόγια του ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντίληψη καὶ τὴν πνευματικὴ ἀδυναμία ἐκείνων .

Στ. 32-33. «Καὶ γνωρίζω ὅτι ἡ μαρτυρία του εἶναι ἀληθινή», ἀντὶ νὰ πεῖ· Καὶ γνωρίζω ὅτι οὔτε σ' ἐσᾶς θ' ἀρνηθεῖ ὅτι εἶναι ἀληθινή ἡ μαρτυρία του, ἂν δὲν ἀντιμάχεσθε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον γιὰτὶ θεωρώντας τὸν ἐσεῖς ἀξιόπιστο, στείλατε γιὰ νὰ τὸν ἐρωτήσετε. Κι αὐτὸς ἔδωσε μαρτυρία γιὰ τὴν ἀλήθεια· γιὰ τὴν ἀλήθεια, λέγει, ἐπειδὴ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ μαρτυρία ἦταν αὐτοαλήθεια καὶ δὲν χρειαζόταν τὴ μαρτυρία ἄλλων. Γνωρίζω λοιπὸν, λέγει, ἂν σκέπτεσθε σωστά, ὅτι καὶ γιὰ σᾶς εἶναι ἀληθινή ἡ μαρτυρία του.

Στ. 36-39. Τὸ «Οὔτε τὴ φωνὴ του ἀκούσατε, οὔτε τὴ μορφὴ του εἶδατε» καὶ τὰ ἔξῃς τὸ προσθέτει ὡς ἐπακόλουθο τῶν ὅσων εἰπώθησαν, ἐνῶ τὸ «ἔχετε δεῖ» ὅπως καὶ προχωρώντας λέγει, πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβομε μὲ τὴν ἔννοια, «ὅποιος εἶδε ἐμένα εἶδε τὸν Πατέρα»⁶⁰. ἀντὶ νὰ πεῖ· Δὲν ἔχετε ὀρθὴ γνώμη καὶ ἀντίληψη θεοπρεπῆ γι' αὐτόν, κι ἂν ἀκόμα προσποιεῖσθε ὅτι τὸν ὑπερασπίζεσθε. Πῶς ὅμως τὸ λέγει ὡς ἐπακόλουθο; Ἐπειδὴ εἶπε, «Ὁ Πατέρας μου πού μ' ἔστειλε, αὐτὸς ἔδωσε μαρτυρία γιὰ μένα»⁶¹ καὶ ὅτι, «τὰ ἔργα πού μοῦ ἀνέθεσε νὰ κάνω ὁ Πατέρας αὐτὰ μαρτυροῦν γιὰ μένα»⁶⁰, σεῖς ὅμως οὔτε κι ἔτσι πιστεύετε, δηλαδή, ὅπως φαίνεται, λέγει, οὔτε τὴ φωνὴ του ἀκούσατε, οὔτε τὴ μαρτυρία του ὅταν ἔλεγε, «Αὐτὸς εἶναι ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, πού μοῦ ἔδωσε εὐχαρίστηση»⁶, οὔτε γιὰ

60. Ἰω. 5, 36.

61. Ματθ. 3, 17.

ρικῆς φύσεως οὐδέν ὀρθὸν ὑπολογίζεσθε· ἢ γὰρ ἂν τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ
 ποιῶ, ἐκείνης μόνης τῆς αὐθεντίας καὶ ἐξουσίας ὀρθῶς κρίναντες
 εἶναι, οὐκ ἂν ἐμὲ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὰ αὐτὰ πράττοντα τῷ Πατρὶ ἀν-
 τίθεον ἐβλασφημεῖτε. Ὁρᾶς πῶς ὡς ἀκόλουθον εἴρηται; Τὸ δὲ «οὐ-
 5 δέποτε ἀκηκόατε» οὐ νῦν, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ ὅτε τῷ Μωυσῆ ἑλάλει·
 πῶς γὰρ οἷ γε παραυτίκα μοσχοποιήσαντες καὶ μετὰ ταῦτα δεξά-
 μενοι τὰς νοθεσίας καὶ μυριάκις εἰς εἰδωλολατρείαν ἐκπορνεύ-
 σαντες; Διὸ ἀληθῶς οὔτε τότε οὔτε νῦν οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκό-
 ατε, οὔτε τὴν περὶ αὐτὸν ὀρθὴν δόξαν καὶ ἀδιάστροφον ἐν καρδίᾳ
 10 ἐφυλάξατε, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς πάλαι περὶ τοῦ Υἱοῦ προορη-
 θέντας χρησμούς ἔχετε μένοντας ἐν ὑμῖν, οὔτε τὴν νῦν εἰρημένην
 τῷ Πατρὶ μαρτυρίαν, ἀλλ' εἰ θούλοισθε, κὰν γοῦν ὀψέ ποτε, δια-
 βλέψαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ μαθεῖν, ὅτι πάλαι ταῦτα προκατήγ-
 γελται περὶ ἐμοῦ, ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς· μὴ γὰρ κἀνταῦθα λέγων
 15 δοκῶ ὑμῖν ἀσύμφορα λέγειν, οὐχὶ καὶ ὑμῖν δοκεῖ ἐν αὐτοῖς ζωὴν
 εὐρίσκειν;

Στίχ. 41-42. Εἰ δόξαν παρὰ ἀνθρώπων οὐ λαμβάνεις, διὰ τί
 λέγεις ταῦτα; Δι' ὑμᾶς, φησὶν, «ἵνα» ἐπιστραφῆτε καὶ «σωθῆτε»·
 θεωρῶ γὰρ ὑμᾶς παντάπασιν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης ἀπανε-
 20 στηκότας, ὅτι ἐμὲ τὸν ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ παραγεγονότα ἀπω-
 θεῖσθε· πῶς γὰρ ἐνὶ λέγειν ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, τὸν δὲ
 ἐξ αὐτοῦ ἐληλυθότα ἀποπέμπεσθαι καὶ μισεῖν;

Στίχ. 43. Τοῦτ' ἔστιν οὐ τῇ ὀρθῇ κρίσει περὶ Θεοῦ προσέχετε,
 ἀλλὰ ἅπερ ἂν ἀκριτῶς ὑμῖν νομισθῆ, εἰς τοῦτο φέρεσθε συρρέον-
 25 τες, δέον μὴ προλήψει ματαιὰ δουλεύοντας τῆς περὶ Θεὸν ὀρθῆς
 δόξης διαπίπτειν καὶ ἀποσφάλλεσθαι, ἀλλὰ ταύτην ἐδραίως ἐν
 ἑαυτοῖς λαβόντας καὶ ἔχοντας τὰς κενὰς ὑπολήψεις διωθεῖσθαι
 καὶ ἀποπέμπεσθαι.

Στίχ. 44. «Δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες» ἀντὶ τοῦ ἀρέ-
 30 σκειν ἀλλήλους ζητοῦντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

Πειράζων ἐκεῖνον, οὐχ ὥστε αὐτὸς μαθεῖν· αὐτὸς γὰρ ἤδει
 αὐτὸν ἀκριβῶς «ὅ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν», ἀλλ' ὥστε

τὴ μακάρια καὶ ἀπαθῆ καὶ παντοκρατορικὴ φύση σκεφθήκατε τίποτε ὀρθό. Γιατί, ἂν τὰ ἔργα ποὺ ἐγὼ κάνω, κρίνοντας ὀρθά, ἀνήκουν σ' ἐκείνη μόνο τὴν αὐθεντικὴ ἐξουσία, δὲν θὰ βλασφημούσατε ὡς ἀντίθεο ἐμένα τὸν Υἱό του ποὺ πράττω τὰ ἴδια μὲ τὸν Πατέρα. Βλέπεις πῶς ἔχει λεχθεῖ ὡς ἀκόλουθο; Τὸ «οὐδέποτε ἔχετε ἀκούσει» τὸ λέγει μὲ τὴν ἔννοια· ὄχι τώρα, λέγει, ἀλλ' οὔτε ὅταν μιλοῦσε στὸν Μωυσῆ. Πῶς δηλαδή τὸν ἀκούσαν ἐκεῖνοι ποὺ ἀμέσως λάτρευαν τὸν χρυσὸ μῶσχο καὶ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸ δέχθηκαν τίς νοθεσίες καὶ ἄπειρες φορές παραδόθηκαν ὡς πόρνοι στὴν εἰδωλολατρία; Γι' αὐτὸ ἀληθινὰ οὔτε τότε οὔτε τώρα ἀκούσατε τὴ φωνή του, οὔτε φυλάξατε στὴν καρδιά σας τὴν ὀρθὴ καὶ ἀδιάστροφη γνώμη γι' αὐτόν, καὶ γι' αὐτὸ οὔτε τοὺς παλαιούς χρησμούς ποὺ εἰπώθηκαν ἀπὸ πρὶν τοὺς ἔχετε ἐδραιωμένους μέσα σας, οὔτε τὴ μαρτυρία ποὺ τώρα δόθηκε ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ ἂν θέλετε, ἔστω κι ἄργὰ κάποτε, νὰ στρέψετε τὸ βλέμμα σας πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ μάθετε, ὅτι ἀπὸ παλαιὰ ἔχουν αὐτὰ προαγγελθεῖ γιὰ μένα, ἐρευνᾶτε τίς γραφές. Μήπως δηλαδή λέγοντάς σας νὰ στραφεῖτε σ' αὐτές, φαίνομαι ὅτι σᾶς λέγω πράγματα ποὺ δὲν σᾶς συμφέρουν καὶ δὲν πιστεύετε ὅτι σ' αὐτὰ βρῖσκεται ζωή;

Στίχ. 41-42. Ἦν δὲν δέχεσαι δόξα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, γιατί τὰ κηρύττεις αὐτά; Γιὰ σᾶς, λέγει, γιὰ ν' ἀλλάξετε γνώμη καὶ «νὰ σωθεῖτε»⁶². Γιατί σᾶς βλέπω νὰ ἔχετε ἀπομακρυνθεῖ τελείως ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἀπωθεῖτε ἐμένα ποὺ ἔχω ἔρθει στὸ ὄνομα αὐτοῦ. Πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ λέτε ὅτι ἀγαπᾶτε τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα καὶ νὰ ἀποπέμπετε καὶ νὰ μισεῖτε αὐτόν ποὺ ἔχει ἔρθει ἀπὸ αὐτόν;

Στ. 43. Δηλαδή δὲν προσέχετε στὴν ὀρθὴ γνώμη περὶ Θεοῦ, ἀλλ' ὅποια ἄκριτα θεωρήσετε ὀρθά, σ' αὐτὰ συρρέετε ὅλοι μαζί, ἐνῶ πρέπει νὰ μὴ γίνεσθε δοῦλοι τῆς μάταιας ἀντίληψης καὶ ν' ἀπομακρύνεσθε ἀπὸ τὴν ὀρθὴ γνώμη περὶ Θεοῦ, διαπράττοντας μεγάλο σφάλμα, ἀλλὰ δεχόμενοι αὐτὴ τὴ γνώμη καὶ ἔχοντας αὐτὴν μέσα σας ἐδραία, ν' ἀπωθεῖτε καὶ νὰ ἀποπέμπετε τίς κούφιες γνώμες καὶ ἀντιλήψεις.

Στίχ. 44. «Δεχόμενοι δόξα ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο», ἀντὶ νὰ πεῖ, ἐπιδιώκοντας νὰ εἶστε εὐχάριστοι ὁ ἓνας στὸν ἄλλο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο.

Στίχ. 6. Πειράζοντας ἐκεῖνον, ὄχι μὲ σκοπὸ νὰ μάθει αὐτός, γιατί αὐτὸς γνώριζε αὐτόν ἀκριδῶς, «αὐτὸς ποὺ γνωρίζει τὰ πάντα προτοῦ

τὸν Φίλιππον παιδαγωγηθῆναι καὶ ὠφεληθήσεται. — Ἡ πει-
 ράξων εἴρηται ἀντὶ τοῦ γυμνάζων αὐτὸν τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ
 διανοιστῶν καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς Δεσποτικῆς ἐξουσίας χειρα-
 γωγῶν καὶ γὰρ ἐστὶν παρὰ τῇ Γραφῇ τὸ τοιοῦτον τῆς λέξεως ση-
 5 μαινόμενον.

Στίχ. 42-44. Τῶν Ἰουδαίων εἰπόντων, «οὐχ οὗτος ὁ υἱὸς Ἰω-
 σήφ», αὐτὸς μὲν οὐκ ἀποκρίνεται αὐτοῖς ἐξ εὐθείας καὶ ἀπλῶς
 οὕτω λέγων, ὅτι οὐκ εἰμι υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο δί-
 δωσιν αὐτοῖς ἐννοεῖν· ἐκείνων γὰρ, ὡς ἔφημεν, λεγόντων αὐτὸν
 10 υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ, αὐτὸς φησιν· «Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς
 ἐμέ, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτόν», μονονουχὶ λέ-
 γων πατέρα ἐμὸν λέγετε τὸν Ἰωσήφ, πατὴρ ἐμός ἐστίν, ἐξ οὗ
 ἐξῆλθον καὶ κατεπέμφθην ὑμῖν, ὁ ἐν οὐρανοῖς κατοικῶν καὶ
 Δεσπότης τοῦ παντός. Διὰ τοῦτο δ' ἔτι καλεῖτέ με υἱὸν τοῦ Ἰω-
 15 σήφ καὶ ἀνάξια φθέγγεσθε περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ ἀληθινὸς καὶ οὐρά-
 νιος Πατὴρ οὐπω εἴλκυσεν ὑμᾶς εἰς τὸ ἐπιγνῶναί με γνήσιον
 αὐτοῦ Υἱόν. Ὅταν δὲ ἐλκύσῃ, γνώσεσθε. Ἐλκύει δέ, ὅταν ἀξι-
 ούς ἐαυτοὺς παρασκευάσητε, ὅταν πίστει προσέλθητε, ὅταν,
 γαστριμαργίαν καὶ ἀλαζονείαν καὶ οἴησιν ἀπορρίψαντες, εὐή-
 20 νιον τὸν ἀρχένα τῇ εὐαγγελικῇ καὶ σωτηρίῳ ζεύγλι ὑποβάλλητε.
 Τότε οὖν ἐλκυσθέντας εἰσδέξομαι καὶ ἀναστήσω ὑμᾶς ἐν
 τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Στίχ. 44-48. Εἶπεν «Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με εἰ μὴ ὁ
 Πατὴρ ἐλκύσῃ αὐτόν», ἅμα μὲν δεικνύς, ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ
 25 λυπεῖν τὸν Θεὸν ἐφ' οἷς λέγει τε καὶ ποιεῖ, ὁ ἐκεῖνοι ἐνεκάλουν,
 ὥστε οὐδὲ πείθεται τις τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις καὶ πραττομέ-
 νοις, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐλκύσει καὶ συμβιδάσει αὐτόν, ἅμα δὲ κακεί-
 νους ἐλέγχων, ὅτι ὡς ἀνάξιοί εἰσι τοῦ ἐλκυσθῆναι ὑπὸ τοῦ Πα-
 τρός, διὰ τοῦτο οὐκ ἔρχονται πρὸς αὐτόν. Εἶπεν οὖν, ὅτι «Οὐδεὶς
 30 δύναται ἐλθεῖν πρὸς με εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐλκύσῃ αὐτόν». Πῶς οὖν
 ἐλκύσει; Διδάσκων, φησὶν· ἔσονται γὰρ πάντες διδακτοὶ Θεοῦ.
 Προφητῶν ὁ λόγος, χρησιμοὶ θεῖοι ἄνωθεν προανεφώνησαν ταῦ-
 τα. Δῆλον δὲ φησιν, ὅτι πᾶς ὁ ἀκούων διδάσκοντος τοῦ Πατρὸς
 καὶ μαθὼν οὗτος ἔρχεται πρὸς με· ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ πάντα ἐλκύ-

γίνουν»⁶³, ἀλλὰ μὲ σκοπὸ νὰ παιδαγωγηθεῖ καὶ νὰ ὠφεληθεῖ ὁ Φίλιππος. — Ἡ τὸ «πειράζοντας» λέχθηκε ἀντὶ τοῦ, γυμνάζοντας αὐτὸν καὶ θέτοντας σὲ ἐγρήγορησιν τοὺς λογισμοὺς του καὶ χειραγωγώντας τον στὸν νὰ γνωρίσει τὴν ἐξουσία τοῦ Κυρίου. Γιατὶ ὑπάρχει στὴ Γραφὴ αὐτὴ ἡ σημασία τῆς λέξεως.

Στίχ. 42-44. Λέγοντας οἱ Ἰουδαῖοι, «Δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ;», αὐτὸς βέβαια δὲν ἀποκρίθηκε σ' αὐτοὺς εὐθὺς ἀμέσως καὶ λέγοντας ἀπλά, Δὲν εἶμαι υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἴδιο τοὺς δίνει νὰ ἐννοήσουν· Ἐνῶ δηλαδὴ ἐκεῖνοι, ὅπως εἶπαμε, ἔλεγαν ὅτι αὐτὸς εἶναι υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, αὐτὸς λέγει· «Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ρθεῖ σ' ἐμένα, ἐὰν ὁ Πατέρας μου ποὺ μὲ ἔστειλε δὲν τὸν ἐκλύσει», λέγοντας κατὰ κάποιον τρόπο, σεῖς λέτε ὅτι πατέρας μου εἶναι ὁ Ἰωσήφ, ὅμως Πατέρας μου εἶναι αὐτὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖο θγῆκα καὶ στάλθηκα σ' ἐσᾶς, ποὺ κατοικεῖ στὸν οὐρανὸ καὶ εἶναι Κύριος τοῦ παντός. Γι' αὐτὸ ἀκόμα μὲ ὀνομάζετε υἱὸ τοῦ Ἰωσήφ καὶ λέτε γιὰ μένα πράγματα ἀνάξιά μου, γιατί ὁ ἀληθινὸς καὶ οὐράνιος Πατέρας μου δὲν σᾶς ἔλκυσε στὸ νὰ γνωρίσετε ὅτι εἶμαι γνήσιος Υἱὸς αὐτοῦ. Ὅταν ὅμως σᾶς ἐκλύσει, θὰ γνωρίσετε. Θὰ σᾶς ἐκλύσει βέβαια ὅταν κάνετε ἄξιο τὸν ἑαυτὸ σας, ὅταν τὸν πλησιάσετε μὲ πίστη, ὅταν, ἀπορρίπτοντας τὴν λαιμαργία καὶ τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴν οἴηση, θέσετε πρόθυμα τὸν αὐχένα κάτω ἀπὸ τὸν εὐαγγελικὸ καὶ σωτήριον ζυγόν. Τότε λοιπὸν, ἀφοῦ σᾶς ἐκλύσει κοντὰ του, θὰ σᾶς δεχθῶ καὶ ἐγὼ καὶ θὰ σᾶς ἀναστήσω τὴν ἔσχατη ἡμέρα.

Στίχ. 44-48. Εἶπε, «κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἔρθει σ' ἐμένα, ἂν δὲν τὸ ἐκλύσει ὁ Πατέρας», γιὰ νὰ δείξει συγχρόνως, ὅτι τόσο πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ λυπεῖ τὸν Θεὸ μὲ ὅσα λέγει καὶ πράττει, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἐκεῖνοι τὸν κατηγοροῦσαν, ὥστε οὔτε πιστεύει κάποιος σ' αὐτὰ ποὺ λέγει καὶ πράττει, ἂν δὲν τὸν ἐκλύσει ὁ Πατέρας καὶ δὲν τὸν συνάψει μαζί του, καὶ συνάμα ἐλέγχοντας καὶ ἐκείνους, ὅτι ἐπειδὴ εἶναι ἀνάξιοι νὰ ἐκκυσθοῦν ἀπὸ τὸν Πατέρα, γι' αὐτὸ δὲν ἔρχονται σ' αὐτόν. Εἶπε λοιπὸν ὅτι «κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἔρθει σ' ἐμένα, ἂν δὲν τὸν ἐκλύσει ὁ Πατέρας». Καὶ πῶς θὰ τὸν ἐκλύσει; Διδάσκοντας, λέγει· γιατί ὅλοι θὰ γίνουν μαθητὲς διδαγμένοι ἀπὸ τὸν Θεόν⁶⁴. Ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι τῶν προφητῶν, θεῖοι χρησμοὶ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τὰ προεῖπαν αὐτά. Καὶ εἶναι φανερό, λέγει, ὅτι καθένας ποὺ ἀκούει τὸν Πατέρα νὰ διδάσκει καὶ ἔμαθε, αὐτὸς ἔρχεται

64. Ἦσ. 54, 13.

ει, πάντας διδάσκει, ἀλλ' οὐ πάντες μαθάνουσι, ὁ δὲ μαθὼν
 ἐκεῖνος ἔρχεται πρὸς με. Ἄλλὰ πῶς ἔστι μαθεῖν παρὰ τοῦ Πα-
 τρός, ὅτι τὸν Πατέρα οὐδεὶς ἑώρακεν; Εὐκόλως, φησὶν, ἐξ ἐτοι-
 μου· ὁ γὰρ ἑώρακὼς αὐτὸν καὶ ὑπάρχων ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐκ Πατρός,
 5 αὐτὸς τὴν πατρικὴν διδασκαλίαν διδάσκει. Χρὴ οὖν αὐτῷ πείθε-
 σθαι καὶ ὑπακούειν· τὰ γὰρ πατρικὰ διδάγματα ἀπαγγέλλει. Τί
 δὲ διδάσκει; «Ἴνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ
 ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν», καὶ «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν». Διδά-
 σκει ὁ Υἱὸς περὶ τοῦ Πατρός καὶ ὁ λαβὼν ὀρθὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ
 10 Πατρός ἐχειραγωγῆθη καὶ εἰλκύνθη καὶ πρὸς τὴν ἀληθινὴν
 γνῶσιν τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ μαθὼν ὅτι ὁ Πατὴρ ἀσώματος, δημι-
 ουργὸς αἰδῖος, ἀπαθῶς γεννῶν, ἀχρόνως, ἀρεστῶς ὑπὲρ νοῦν,
 συνεπιγινώσκει καὶ ἐλκύεται εἰς τὸ εἰδέναί, ὅτι καὶ ὁ ἐκ τούτου
 τοῦ Πατρός προελθὼν Υἱὸς καὶ ἀσώματος ὁμοίως καὶ δημιουρ-
 15 γὸς καὶ συναἰδῖος καὶ ἀπαθῶς γεννηθεὶς καὶ ἀρεστῶς καὶ ἀχρό-
 νως καὶ ὑπὲρ νοῦν.

Ὁρᾷς πῶς ὁ Πατὴρ διδάσκει διὰ τοῦ Υἱοῦ περὶ αὐτοῦ, ἡ δὲ
 τοῦ Πατρός γνῶσις ὅπως ἐλκύει ἐπὶ τὴν ὁμοίαν γνῶσιν πάλιν τοῦ
 Υἱοῦ; Καλῶς ἄρα καὶ εἴρηται, ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ διδάσκει περὶ τοῦ
 20 Υἱοῦ καὶ πάλιν, ὅτι ὁ Υἱὸς διδάσκει περὶ τοῦ Πατρός· «καὶ» γὰρ
 «οὐδεὶς ἐπιγινώσκει», φησὶν, «τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ᾧ ἂν» ἀποκαλύ-
 ψη «ὁ Υἱὸς» καὶ «οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐλ-
 κύνῃ αὐτόν»· εἰ γὰρ ἑτέρου γνῶσις ἀληθινὴ καὶ τὴν τοῦ ἑτέρου
 ἐπεισάγει. Ὡσπερ ἡ τινὸς τούτων ἀγνωσία ἀγνωσίαν κατηγορεῖ
 25 καὶ τὴν περὶ ἑτέρου ἔχειν τοὺς οἰομένους εἰδέναί, ὅπερ ἔπασχον οἱ
 Ἰουδαῖοι βλασφημοῦντες τὸν Υἱόν καὶ φρεναπατῶντες ἑαυτοὺς εἰ-
 δέναι τὸν Πατέρα καὶ εἰς ἐκδίκησιν ἐκείνου ἐπιμαίνεσθαι τῷ Υἱῷ.
 Ἄλλ' οὕτω μὲν ταῦτα. Εἰ δέ τις καὶ κατὰ τὸ πρόχειρον ἐκλάβοι, ὅτι
 «οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐλκύνῃ αὐτόν»,
 30 τοῦτ' ἔστιν ἄνευ τῆς τοῦ Πατρός εὐδοκίας καὶ συνεργείας καὶ οὐκ
 ἔρρωται ἡ διάνοια. Ὁμοίως δὲ δυνατόν ἐκλαβεῖν καὶ τὸ «οὐδεὶς
 ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς» ἀποκαλύψη. Εἶτα, ἵνα
 μὴ τις εἴπῃ, Οὐκοῦν, εἰς τὴν τοῦ Πατρός ἡμᾶς ἀνάγων διδασκαλί-

65. Ἰω. 17, 3.

66. Ἰω. 10, 30.

67. Ματθ. 11, 27.

68. Ἰω. 6, 44.

σ' ἐμένα. Ὁ Πατέρας βέβαια ἐλκύει ὅλους, ὅλους τοὺς διδάσκει, ἀλλὰ δὲν μαθαίνουν ὅλοι, ἐκεῖνος ὅμως πού μαθαίνει, αὐτὸς ἔρχεται σ' ἐμένα. Πῶς ὅμως μπορεῖ νὰ μάθει ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀφοῦ κανένας δὲν εἶδε τὸν Πατέρα; Εὐκόλα, λέγει, καὶ ἀμέσως. Γιατὶ αὐτὸς πού τὸν εἶδε καὶ προέρχεται ἀπὸ αὐτὸν ὡσὰν ἀπὸ Πατέρα, αὐτὸς διδάσκει τὴν πατρικὴ διδασκαλία. Πρέπει λοιπὸν νὰ πιστεύουμε καὶ νὰ ὑπακούουμε σ' αὐτὸν γιατί κηρύττει τὴν πατρικὴ διδασκαλία. Καὶ τί διδάσκει; «Νὰ γνωρίσουν ἐσένα τὸν μόνο ἀληθινὸ Θεὸ καὶ τὸν Ἰησοῦ τὸν ὁποῖο ἔστειλες»⁶⁵, καί, «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας εἴμαστε ἓνα»⁶⁶. Διδάσκει ὁ Υἱὸς γιὰ τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸς πού ἀποκτᾷ ὀρθὴ ἔννοια γιὰ τὸν Πατέρα ὀδηγεῖται καὶ ἐλκύεται καὶ πρὸς τὴν ἀληθινὴ γνώση τοῦ Υἱοῦ. Γιατὶ αὐτὸς πού ἔμαθε ὅτι ὁ Πατέρας εἶναι ἀσώματος, δημιουργὸς αἰώνιος, πού γεννᾷ χωρὶς μεταβολὴ καὶ ἐκτὸς χρόνου, καὶ μὲ τρόπο εὐάρεστο καὶ πάνω ἀπὸ τοῦ νοῦ, γίνεται μέτοχος τῆς γνώσης καὶ ἐλκύεται στὴ γνώση, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς πού προῆλθε ἀπὸ αὐτὸν τὸν Πατέρα εἶναι ὅμοια καὶ δημιουργὸς καὶ συναιώνιος καὶ ὅτι γεννήθηκε κατὰ τρόπο ἀπαθῆ καὶ εὐάρεστο καὶ ἄχρονο καὶ πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ.

Βλέπεις πῶς ὁ Πατέρας διδάσκει μέσω τοῦ Υἱοῦ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ ἡ γνώση τοῦ Πατέρα πῶς ἐλκύει στὴν ὅμοια πάλι γνώση τοῦ Υἱοῦ; Σωστὰ λοιπὸν ἔχει εἰπωθεῖ ὅτι καὶ ὁ Πατέρας διδάσκει γιὰ τὸν Υἱό, καὶ πάλι ὅτι ὁ Υἱὸς διδάσκει γιὰ τὸν Πατέρα. Γιατὶ λέγει, «κανένας δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα, παρὰ μόνον αὐτὸς στὸν ὁποῖο θὰ τὸν ἀποκαλύψει ὁ Υἱός»⁶⁷, καί, «κανένας δὲν ἔρχεται στὸν Υἱό, ἂν δὲν τὸν ἐλκύσει ὁ Πατέρας»⁶⁸. Γιατὶ, ἂν ἡ γνώση τοῦ ἑνὸς εἶναι ἀληθινή, ὀδηγεῖ καὶ στὴ γνώση τοῦ ἄλλου. Ὅπως ἡ ἀγνωσία τοῦ ἑνὸς ἀπὸ αὐτοὺς ἀποδεικνύει ὅτι ἔχουν ἀγνωσία καὶ τοῦ ἄλλου αὐτοὶ πού νομίζουν ὅτι γνωρίζουν, πράγμα πού ἔπασχαν οἱ Ἰουδαῖοι βλασφημώντας τὸν Υἱὸ καὶ ἐξαπατώντας ἀνόητα τὸν ἑαυτὸ τους, ὅτι γνώριζαν τὸν Πατέρα, καὶ ὑπερασπιζόμενοι τάχα ἐκεῖνον συμπεριφέρονταν μὲ μανία ἐναντίον τοῦ Υἱοῦ. Ἐτσι βέβαια ἔχουν αὐτὰ. Ἄν ὅμως κάποιος ἐξετάσει καὶ μὲ μιὰ πρόχειρη ματιὰ τὴν ῥήση, «κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἔρθει σ' ἐμένα, ἔάν δὲν τὸν ἐλκύσει ὁ Πατέρας», δηλαδή χωρὶς τὴ θέληση καὶ χωρὶς τὴ συνέργεια τοῦ Πατέρα, καὶ ἔτσι τὸ νόημα αὐτοῦ δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὸ ὀρθό. Ὅμοια εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξηγηθεῖ καὶ τό, «κανένας δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα, παρὰ μόνον αὐτὸς στὸν ὁποῖο θὰ τὸν ἀποκαλύψει ὁ Υἱός». Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ πεῖ κάποιος, Λοιπὸν ἀνεβάζοντάς μας στὴ διδασκαλία τοῦ Πατέρα, μᾶς παραπέμπεις

αν, εἰς σεαυτὸν πάλιν παραπέμπεις, εἴτερο σὺ ἐώρακας καὶ σὺ μέλ-
 λεις ἡμῖν τὴν πατρικὴν διδασκαλίαν ἀναπτύσσειν, καὶ μάτην ἤρ-
 τησας ἡμᾶς ἐκείνη τῇ ἐλπίδι καὶ ἐπαγγελίᾳ. Ἴνα οὖν μὴ τινες τοι-
 οῦτοις ὀκλάζωσι λογισμοῖς, παρορησιαστικώτερον καὶ μετὰ τῆς θε-
 5 οπρεποῦς ἐξουσίας φησὶν «Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς
 ἐμὲ ζωὴν ἔχει καὶ ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς». Οἷον κιβδηλοῖς καὶ
 ἀνθρωπίνους διασαλεύεσθε λόγοις, ἐγὼ ἐπὶ τὸ ὑμῶν συμφέρον, ἐπὶ
 τῇ σωτηρίᾳ τῇ ὑμετέρα λέγω, ἐπὶ τῇ ὑμῶν αἰωνίῳ ζωῇ. Γνωῖτε καὶ
 μάθετε ἀφέντες τοὺς ματαίους λογισμούς, ὅτι «ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ
 10 ζωὴν ἔχει· ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς» καὶ ἐξῆς.

Στίχ. 57. «Κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα». Οἷον, ἐπεὶ ὁ Πατὴρ
 ζῶν ἐστι, κἀγὼ διὰ τὸ ὁμοούσιον αὐτὸν ἐμοὶ εἶναι, ὡσαύτως ζῶν
 εἰμι, καὶ ὁ τρώγων με καὶ ἐν ἑαυτῷ λαμβάνων τῆς ἐμῆς σαρκὸς
 τὴν οὐσίαν ζήσεται διὰ ταύτην αὐτήν· ταύτην γὰρ τρώγων, ἐμὲ
 15 τρώγει, καὶ διὰ ταύτην ζῶν τὴν ἀληθινὴν ζωὴν δι' ἐμὲ δῆλον ὅτι
 ζῆ.

Στίχ. 62-63. «Ἐὰν θεωρῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαί-
 νοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον», ἄρα ἔτι ἐν τῷ σκανδαλίζεσθαι με-
 νεῖτε καὶ οὐδὲ τότε ἐπιγνώσεσθε, ὅτι τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ, ἢ δὲ
 20 σαρκικὴ μελέτη καὶ βιωτικὴ διάνοια οὐδὲν ὠφελεῖ, καὶ ὅτι τὰ ῥή-
 ματα, ἃ ἐγὼ λέγω ὑμῖν, πνευματικά ἐστίν. Αὐτὰ δὲ πνεῦμά ἐστιν,
 φησὶν, οἷον οὐδὲν ἔχουσιν ἀνθρώπινον καὶ σαρκικόν.

Στίχ. 66-68. Οὐ πάντες ἐβλάβησαν, ἀλλ' οἱ ἀμφίβολοι μᾶλλον
 ἠλέγχθησαν, οἱ δὲ γνήσιως ἔχοντες καὶ ἐπὶ πλέον ἐστερεώθησαν.
 25 Ἄκουσον εὐθέως Πέτρον ὅσον ἀπὸ τῶν ῥημάτων ὠφέληται, πῶς
 ἀναφθέγγεται καὶ φησιν· «Πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζω-
 ῆς αἰωνίου ἔχεις· καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν» καὶ ἐξῆς. Ὡστε, εἰ
 καὶ τινες ἀπὸ τῶν τοιούτων τοῦ Δεσπότητος ῥημάτων εἰς τὰ ὀπίσω
 ἀπέκλινον τῆς γνώμης αὐτῶν, ὅτι σαθρὰ ὑπῆρχεν, ἐξελεγχθεί-
 30 σης, ἀλλ' οὖν οἱ γνήσιοι μαθηταὶ ἀπ' αὐτῶν μεγάλα ἐκέρδησαν.
 Πολὺν ἄρα τὸ χρήσιμον τῶν τοιούτων ῥημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ.

Στίχ. 17. Ἐάν τις ἐπιτρέψῃ ἑαυτὸν τῇ ἀρίστη πολιτείᾳ· τοῦτο
 γὰρ ἐστὶν ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς. Αὐτίκα καὶ ἡ τῶν ὀρθῶν

πάλι στον έαυτό σου, άφοϋ σϋ τόν έχεις δεϊ και σϋ πρόκειται νά μᾶς άναπτύξεις τήν πατρική διδασκαλία, και μάταια μᾶς έδεσες σ' εκείνη τήν έλπίδα και τήν ύπόσχεση. Για νά μὴν ταλαντεύονται λοιπόν κάποιοι με τέτοιους λογισμούς, με μεγαλύτερη παρηρησία και με έξουσία πού άρμόζει στον Θεό λέγει: «Σᾶς διαβεβαιώνω, όπϊ αυτός πού πιστεύει σ' έμένα έχει ζωή αϊώνια», και, «έγώ είμαι ό άρτος τῆς ζωῆς». Σά νά λέγει: κλονίζεσθε με κίβδηλους και άνθρώπινους λόγους, έγώ όμως σᾶς όμιλῶ για τó συμφέρον σας, για τῆ σωτηρία σας, για τήν αϊώνια ζωή σας. Σκεφθεϊτε καλά και μάθετε άφήνοντας τούς μάταιους λογισμούς, όπϊ «αϋτός πού πιστεύει σ' έμένα έχει ζωή· γιατί έγώ είμαι ό άρτος τῆς ζωῆς» και τὰ έξῆς.

Στίχ. 57. «Και έγώ ζῶ εξαιτίας του Πατέρα». Δηλαδή, έπειδή ό Πατέρας είναι ζωή, και έγώ, έπειδή είναι τῆς ίδιης οϋσίας μ' έμένα, όμοια είμαι ζωή, και όποιος τρώει έμένα και λαμβάνει τήν οϋσία τῆς σάρκας μου, εξαιτίας αϋτῆς θα ζῆσει· γιατί τρώγοντας αϋτήν, τρώγει έμένα, και ζώντας εξαιτίας αϋτῆς, είναι φανερό όπϊ ζεϊ εξαιτίας μου τήν αληθινή ζωή.

Στίχ. 62-63. «' Αν βλέπατε τόν Υϊό του άνθρώπου νά άνεβαίνει εκεί πού ἦταν πρωτύτερα», άραγε θα μείνετε άκόμα στο σκανδαλισμό σας και οϋτε τότε θα συνειδητοποιήσετε, όπϊ τó Πνεϋμα δίνει ζωή, ένῶ ἡ σαρκική μέριμνα και τó κοσμικό πνεϋμα δέν ώφελει καθόλου, και όπϊ τὰ λόγια πού σᾶς λέγω είναι πνευματικά. «Αϋτὰ είναι Πνεϋμα», λέγει, δηλαδή δέν έχουν τίποτε άνθρώπινο και σαρκικό.

Στίχ. 66-68. Δέν ζημιώθηκαν όλοι, αλλά μάλλον έλέγχθηκαν εκείνοι πού είχαν άμφιβολία, ένῶ όσοι είχαν πίστη γνήσια στερεώθηκαν άκόμα περισσότερο. " Ακουσε άμέσως τόν Πέτρο πόσο ώφελήθηκε από τούς λόγους του, πῶς άναφωνεϊ και λέγει: «Σέ ποιόν νά πᾶμε; έχεις λόγια ζωῆς αϊώνιας, και έμεϊς έχομε πιστέψει» και τὰ έξῆς. " Ωστε, αν και κάποιοι εξαιτίας αϋτῶν τῶν λόγων του Κυρίου έφυγαν από κοντά του έπειδή φανερώθηκε ἡ γνώμη τους, πού ἦταν σαθρή, όμως οϊ γνήσιοι μαθητές είχαν μεγάλο κέρδος από αϋτὰ. " Αρα λοιπόν είναι μεγάλη ἡ χρησιμότητα από αϋτὰ τὰ λόγια.

ΚΕΦΑΛΙΟ 7ο

Στίχ. 17. " Αν κάποιος άφιερώσει τόν έαυτό του στον άριστο τρόπο ζωῆς· γιατί αϋτό σημαίνει νά πράττει τó θέλημα του Πατέρα. " Αμέσως

δογμαῶν ἐπεισέρχεται θεωρία καὶ ἐπιγνώσεται καὶ τὴν ἐμὴν δι-
δαχὴν, πατρικὴν σοφίαν καὶ διδασκαλίαν εἶναι.

Στίχ. 19-20. Ὁ Δεσπότης φησὶν, «Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι;», οἱ δέ, δέον δι' ἡμερότητος καὶ ἐπεικῶν λόγων ἀπολογήσασθαι, 5 δι' ὧν ἔδοξαν ἀρνεῖσθαι τὸν καθ' αὐτῶν ἔστησαν ἔλεγχον· ἡ γὰρ μανιώδης αὐτῶν διὰ τῶν χειλέων προιοῦσα ὕβρις τὴν ἐν τῇ καρ-
διά σφαδάζουσαν ἐπὶ τὴν μαιφονίαν ὁρμὴν αὐτῶν ἐθροιάμβευ-
σεν. «Δαιμόνιον ἔχεις»· ὃ στόμα πλήρες ὡς ἀληθῶς σατανικῶν
ῥημάτων· τί γὰρ εἶπεν; οὐχ ὅπερ ὑμεῖς διὰ τῆς βλασφημίας τῆς
10 ἀκράτου ἀπεκαλύψατε, ὅτι πρὸς μαιφονίαν ἐτοιμάζεσθε; εἰ δὲ
τῶν καρδιῶν τοῖς λογισμοῖς ἐμβατεύων ἀποκαλύπτει τὰ κρύφια,
βλασφημεῖν χρὴ ἢ δι' εὐφημίας ἄγειν καὶ σεβασμιότητος; Ἄλλ'
ἐκεῖνοι μὲν ἐβλασφήμουν, ὁ δὲ Δεσπότης οὐκέτι ἐλέγχει οὐδὲ
ἐπιτιμᾷ αὐτούς, καίτοι αὐτόθεν εἰπεῖν ἦν, «τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖ-
15 ναι;», ὑμεῖς δηλονότι οἱ πρὸ τῆς πράξεως διὰ τῶν λόγων ταύτην
προκαταγγέλλοντες, ἀλλὰ τὸν ἔλεγχον ἔασας, ἐπ' ἄλλο ἔρχεται.

Στίχ. 22. «Διὰ τοῦτο Μωυσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν
καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνεσθε». «Διὰ τοῦτο». Ποῖον; Ἴνα, ὅταν
καμὲ ἐν σαββάτῳ βλέπητε ἰώμενον καὶ θεραπεύοντα, μὴ θοροῦθῃ-
20 σθε μηδὲ ἀγριαίνησθε, ἔχοντες οἴκοθεν καὶ ἐξ ἑαυτῶν παράδει-
γμα τὴν περιτομὴν, ἣτις ἐν σαββάτῳ ὑμῖν ἐπιτέτραπται γίνεσθαι.

Στίχ. 23. «Ὅλον ὑγιῆ ἐποίησα», φησὶν, ὅλον, καὶ ψυχὴν καὶ
σῶμα· «Ἴδε» γὰρ, φησὶν, «ὑγιῆς γέγονας· μηκέτι ἀμάρτανε».

Στίχ. 28. «Καμὲ οἴδατε». Οἶδατέ με, φησὶν, ἂν ἄρα εὐγνωμονεῖν
25 βούλοισθε. Πόθεν δὲ ἠδύναντο εἰδέναί; Ἀπὸ τῶν σημείων, ἀπὸ
τῶν παραδόξων καὶ θεοπρεπῶν ἔργων Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ «οἶδα-
τε πόθεν εἰμί». Τὸ δὲ «ὄν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε», ἀλλ' ἀγνωμονοῦντες,
φησὶν, οὔτε ἐμὲ θέλετε εἰδέναί, οὔτε τὸν ἀποστείλαντα Πατέρα.

Στίχ. 38-39. Οὕτω γὰρ ἦν Πνεῦμα οὕτω δαψιλῶς δεδομέ-
30 νον τινί, ὥστε καὶ προφητεύειν καὶ γλώσσαις λαλεῖν καὶ δια-
κρίνειν καὶ δυνάμεις ἐνεργεῖν καὶ διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσε-
ως καὶ ἄλλοις ταῦτα χορηγεῖν καὶ παρέχειν. Διὸ καὶ ὁ Δεσπό-
της τὸ πλῆθος καὶ μέγεθος τῶν χαρισμάτων δηλῶν ποταμούς
αὐτὰ καλεῖ. Οὐδεὶς οὖν οὔτε τῶν πάλαι προφητῶν ἦν, οὔτε

ἀκολουθεῖ καὶ ἡ γνώση τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ θὰ γνωρίσει ὅτι καὶ ἡ δική μου διδασκαλία εἶναι σοφία καὶ διδασκαλία τοῦ Πατέρα.

Στίχ.19-20. Ὁ Κύριος λέγει, «Γιατί θέλετε νὰ μὲ σκοτώσετε;», αὐτοὶ ὅμως, ἐνῶ ἔπρεπε μὲ ἡμερότητα καὶ μὲ λόγους ἡπιούς νὰ ἀπολογηθοῦν, μὲ τὴν ἀρνητικὴν στάση ποὺ πῆραν ἐπέσυραν τὸν ἐναντίον τους ἔλεγχο. Γιατὶ ἡ μανιώδης ὕβρη ποὺ ἐκτοξευόταν ἀπὸ τὰ χεῖλη τους ἔδειξε θριαμβευτικὰ τὴν ὁρμή τους πρὸς τὸν μαρὸ φόνο ποὺ ἔβραζε στὴν καρδιά τους. «Ἐχεις δαιμόνιο». Ὡ στόμα γεμᾶτο στ' ἀλήθεια ἀπὸ σατανικὰ λόγια! Τί δηλαδὴ εἶπε; Ὁχι αὐτὸ ποὺ ἔσεῖς μὲ τὴν ἀκρατὴ βλασφημία σας ἀποκαλύψατε, ὅτι δηλαδὴ ἐτοιμάζεσθε γιὰ τὸν μαρὸ φόνο; Ἄν ὅμως εἰσχωρώντας στοὺς λογισμοὺς ἀποκαλύπτει τὰ κρυφὰ τῶν καρδιῶν, πρέπει νὰ βλασφημοῦμε ἢ νὰ τὸν ἐπαινοῦμε καὶ νὰ τὸν σεβόμαστε; Ἄλλ' ἐκεῖνοι βέβαια βλασφημοῦσαν, ὁ Κύριος ὅμως δὲν τοὺς ἐλέγχει οὔτε τοὺς ἐπιτιμᾷ, ἂν καὶ βέβαια ἔπρεπε εὐθὺς ἀμέσως νὰ πεῖ· «γιατί θέλετε νὰ μὲ σκοτώσετε;», σεῖς δηλαδὴ ποὺ πρὶν ἀπὸ τὴν πράξη σας τὴν προαγγέλλατε μὲ τὰ λόγια σας ἀλλ' ἀφήνοντας τὸν ἔλεγχο, ἔρχεται σὲ ἄλλο θέμα.

Στίχ. 22. «Γι' αὐτὸ ὁ Μωυσῆς σᾶς ἔδωσε τὴν περιτομὴ καὶ περιτέμνεσθε τὸ σάββατο». Γιὰ αὐτὸ. Γιὰ ποιό; Ὡστε, ὅταν βλέπετε καὶ ἐμένα νὰ γιατρεύω καὶ νὰ θεραπεύω τὸ σάββατο νὰ μὴ ταράζεσθε οὔτε νὰ ἀγριεύετε, ἔχοντας παρὰδειγμα δικό σας καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σας τὴν περιτομὴ, ἢ ὅποια ἔχει ἐπιτραπεῖ νὰ γίνεται τὸ σάββατο.

Στίχ. 23. «Τὸν ἔκανα ὀλόκληρο ὑγιῆ», λέγει, ὀλόκληρο, καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα. Γιατὶ λέγει· «Πρόσεχε, ἔγινες ὑγιῆς μὴν ἁμαρτάνεις πιά»⁶⁹.

Στίχ. 28. «Μὲ γνωρίζετε ἐμένα». Μὲ γνωρίζετε, λέγει, ἂν βέβαια θέλετε νὰ φανεῖτε εὐγνώμονες. Καὶ ἀπὸ τί μπορούσαν νὰ τὸν γνωρίσουν; Ἀπὸ τὰ θαύματα, ἀπὸ τὰ ἐκπληκτικὰ καὶ θεοπρεπῆ ἔργα. Ἐπίσης καὶ τὸ «γνωρίζετε ἀπὸ ποῦ εἶμαι». «Τὸν ὅποιο ἔσεῖς δὲν γνωρίζετε», λέγει, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγνωμοσύνη οὔτε ἐμένα θέλετε νὰ γνωρίσετε, οὔτε τὸν Πατέρα μου ποὺ μὲ ἔστειλε.

Στίχ. 38-39. Γιατὶ ἀκόμα δὲν ὑπῆρχε Πνεῦμα ποὺ εἶχε δοθεῖ τόσο πλουσιοπάροχα σε κάποιον, ὥστε καὶ νὰ προφητεύει, καὶ νὰ μιλάει γλῶσσες, καὶ νὰ διακρίνει, καὶ νὰ ἐνεργεῖ πράγματα καταπληκτικὰ, καὶ μὲ τὴν ἀπλὴ ἐπίθεση τῶν χειρῶν νὰ χορηγεῖ καὶ νὰ παρέχει αὐτὰ καὶ στοὺς ἄλλους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος δηλώνοντας τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν χαρισμάτων, τὰ ὀνομάζει αὐτὰ «ποταμούς». Κανένας λοιπὸν δὲν

τῶν ἤδη παρόν-των μαθητῶν τηλικούτων χαρισμάτων οὕτω λαβῶν ἀφθονίαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ οἱ προφήται καὶ οἱ ἀπόστολοι μετεῖχον χάριτος πνευματικῆς δῆλον· οὐ γὰρ ἂν ἐνήργουν, ἂ ἐνήργουν τότε οἱ ἀπόστολοι σημεῖα, ἀλλὰ τῆς δαψιλείας καὶ
 5 ἀφθονίας καὶ τῆς ἀπειροδυνάμου τοῦ Πνεύματος χάριτος, οὔτε οἱ πάλαι προφήται, οὔτε οἱ μαθηταὶ ὑπῆρχον ἠξιωμένοι. Τὸ οὖν «Οὐπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον» δεδομένον οὕτω φησὶν· δαψιλῶς καὶ ἀφθόνως ὡς ἔμελλεν μετὰ ἀνάστασιν δίδοσθαι, ὅτε τοῖς μαθηταῖς ἐν εἴδει γλωσσῶν πυρίνων ἐπεφοίτησεν· ἢ σκο-
 10 πητέον, εἰ μὴ ἀγίῳ τινὶ δυνάμει οἱ μαθηταὶ ἐπετέλουν, ἂ παραδόξως ἐτέλουν· τὸ γὰρ λέγειν τῇ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐξουσία οὐκ οἶδα τί ἐστὶν ἄλλο τοῦτο, εἰ μὴ πνευματικῶν χαρισμάτων χορηγία. Ἔστι δὲ οἶμαι καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι πρὸ τῆς ἐπιφοι-
 τήσεως τοῦ Πνεύματος τῆς γεγενημένης ἐμφανῶς ὀλίγοι τινὲς
 15 ἄνθρωποι τῆς τοιαύτης ἠξίωντο χάριτος, ὥπερ οἱ πάλαι προφήται καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολοι, καὶ οὐδ' οὗτοι κατ' αἴσθησιν ἀδίστακτον ταύτην λαμβάνοντες, μετὰ δὲ τὴν ἀνάστα-
 σιν καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος κατ' αἴσθησιν ἐπιφοίτη-
 σιν οὐκ ὀλίγοι καὶ εὐαρίθμητοι, ἀλλ' ἀπλῶς πᾶς ὁ πιστεύων
 20 πνευματικῶν χαρισμάτων ἠξίωτο. Διὸ καὶ ὁ Κύριος τοῦτο δεικνύς, «ὁ πιστεύων» φησὶν, διὰ τοῦ ἄρθρου σύμπαντας περιλαμβάνων τοὺς πιστούς.

Στίχ. 39. Ποῖον πνεῦμα οὐπω ἦν; Τῶν μυρίων καὶ ἀενάων χρισμάτων, ὧν ἐπλούτησαν οἱ ἀπόστολοι μετὰ τὴν διὰ γλωσ-
 25 σῶν ἐπιφοίτησιν καὶ διανομήν· εἰ γὰρ καὶ προφήταις ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἀέναον, ἀλλ' ἐν που ἢ δύο τῶν σημείων κατὰ τινος καιροῦ ἐνεργοῦντες ἐπαύοντο, οἱ δὲ ἀπόστολοι διὰ θίου τὰ τέρατα ἐπεδαψιλεύοντο, ὥπερ ἀπό τινος πηγῆς ἀειδλύστου προχέοντες τὰ θαυμάσια, καὶ οὐ καθ' ἐν
 30 εἶδος, ἀλλ' ἅμα τε ξένοις ἐλάλουν γλώσσαις οἱ αὐτοὶ καὶ ἡρμῆνευον, ἀνιστάντες νεκροὺς καὶ προεφήτευσαν καὶ ἄλλα μυρία, ὧν ἡ συνδρομὴ ἐπ' οὐδενὸς ὤφθη τῶν προφητῶν· καὶ οὐπω τὸ μείζον· οὐ γὰρ αὐτοὶ ἐθαυματούργουν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους τὰ ἴσα τερατοῦργεῖν ἐθεούργουν· ἢ γὰρ τοιαύτη τοῦ

ὑπῆρχε οὔτε ἀπὸ τοὺς παλαιούς προφῆτες οὔτε ἀπὸ τοὺς παρόντες μαθητὲς πού νά ἔχει λάβει ἀφθονία τόσο μεγάλων χαρισμάτων. Καὶ εἶναι φανερό ὅτι αὐτὸ συνέβαινε ἐπειδὴ καὶ οἱ προφῆτες καὶ οἱ ἀπόστολοι μετεῖχαν τῆς πνευματικῆς χάριτος· γιατί ἄλλιως δὲν θὰ ἐνεργοῦσαν αὐτὰ τὰ σημεῖα πού τότε ἐνεργοῦσαν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ' οὔτε οἱ παλαιοὶ προφῆτες οὔτε οἱ μαθητὲς εἶχαν ἀξιωθεῖ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἀφθονία καὶ τὴν ἀπειροδύναμη χάρη τοῦ Πνεύματος. Ὁ λόγος λοιπόν, «δὲν εἶχε ἀκόμα δοθεῖ τὸ ἅγιο Πνεῦμα» τὸ λέγει μὲ τὸ ἐξῆς νόημα· δὲν εἶχε δοθεῖ ἀκόμα πλουσιοπάροχα καὶ μὲ ἀφθονία, ὅπως ἐπρόκειτο νά δοθεῖ μετὰ τὴν ἀνάστασι, ὅταν ἐπιφοίτησε πάνω στοὺς μαθητὲς μὲ τὴ μορφή πύρι-νων γλωσσῶν. Ἡ πρέπει νά ἐξετάσομε μήπως οἱ μαθητὲς δὲν ἐπιτελοῦσαν μὲ τὴ δύναμη κάποιου ἁγίου τὰ παράδοξα πού ἐπιτελοῦσαν. Γιατί τὸ νά λένε ὅτι τὰ τελοῦσαν μὲ τὴν ἐξουσία τοῦ Χριστοῦ, δὲν ξέρω τί ἄλλο σημαίνει αὐτό, παρὰ χορηγία πνευματικῶν χαρισμάτων. Μποροῦμε, νομίζω, νά ποῦμε καὶ τοῦτο, ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιφοίτησι τοῦ Πνεύματος πού ἔγινε ὀλοφάνερα λίγοι μόνο ἄνθρωποι εἶχαν ἀξιωθεῖ νά λάβουν αὐτὴ τὴ χάρη, ὅπως οἱ παλαιοὶ προφῆτες καὶ οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὔτε αὐτοὶ τὴν ἐλάμβαναν μὲ ἀδιαμφισβήτητη αἴσθησι, μετὰ τὴν ἀνάστασι ὅμως καὶ τὴν ἐπιφοίτησι τοῦ παναγίου Πνεύματος μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν αἰσθήσεων ὅχι λίγοι καὶ μετρημένοι, ἀλλὰ γενικὰ καθένας πού πίστευε γινόταν ἄξιος πνευματικῶν χαρισμάτων. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος, γιὰ νά δείξει αὐτὸ λέγει· «αὐτὸς πού πιστεύει», περιλαμβάνοντας μὲ τὸ ἄρθρο (ὁ) ὅλους τοὺς πιστούς.

Στίχ. 39. Ποιὸ πνεῦμα δὲν εἶχε ἔρθει ἀκόμα; Τὸ Πνεῦμα τῶν ἀπειρων καὶ αἰώνιων χαρισμάτων, πού ἀπέκτησαν πλουσιοπάροχα οἱ ἀπόστολοι μετὰ τὴν ἐπιφοίτησι καὶ διανομὴ τῶν γλωσσῶν. Ἄν καὶ βέβαια ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα καὶ στοὺς προφῆτες, δὲν ἐνεργεῖ ὅμως μὲ τόση διάρκεια, ἀλλὰ ἀφοῦ ἐνεργοῦσαν κάποιο καιρὸ ἓνα ἢ δύο θαύματα σταματοῦσαν, ἐνῶ οἱ ἀπόστολοι ἐπιτελοῦσαν σ' ὅλη τὴ ζωὴ τους μὲ ἀφθονία τὰ θαύματα, δια-χέοντας σὰν ἀπὸ κάποια αἰώνια πηγὴ τὰ θαυμαστά ἔργα, καὶ ὅχι κατὰ ἓνα εἶδος, ἀλλὰ συγχρόνως μιλοῦσαν οἱ ἴδιοι μὲ ξένες γλῶσσες καὶ ἐρμή-νευαν, ἀνάσταιναν νεκρούς καὶ προφήτευσαν καὶ ἄλλα ἄπειρα τελοῦσαν⁷⁰, τὸ ἄπειρο πλῆθος τῶν ὁποίων δὲν παρατηρήθηκε σὲ κανένα προφήτη· καὶ αὐτὸ δὲν ἦταν τὸ σπουδαιότερο. Γιατί δὲν θαυματουργοῦσαν μόνο αὐτοί, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλους ἔδιναν τὴν ἴδια θεία θαυματουργικὴ δυνατό-

παναγίου Πνεύματος δύναμις καὶ χάρις οὕτω ἦν ἀνθρώποις κεχαρισμένη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η.

Στίχ. 14. Ἐπειδὴ πρότερον ἀλλαχοῦ ἔφη, ὅτι «ἄλλος ἐστὶν ὁ
5 μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ», καὶ παρήγαγεν τὸν Ἰωάννην καὶ τῶν ἔρ-
γων τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς τὴν διὰ τῆς φωνῆς
καὶ τοῦ Πνεύματος μαρτυρίαν, ἐπειδὴ ταῦτα ἐκεῖσέ φησιν, νῦν
Δεσποτικώτερον καὶ θεοπρεπέστερον αὐτοῖς ἀποκρίνεται, ἀνα-
καλύπτων τὴν ἐξουσίαν καὶ θεότητα αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ
10 ἐστὶν ἢ ἐμὴ, φησὶν, μαρτυρία ὡσπερ ἢ ὑμετέρα, ἀλλὰ θεϊκὴ καὶ
μηδὲ σκιὰν παραδεχομένη ψεύδους. Κακεῖ μὲν μάρτυρας παρά-
γει συγκαταβαίνων αὐτοῖς καὶ δι' ὧν ἦν καὶ τοὺς φιλονείκους
πείθεσθαι, δι' ἐκείνων εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ πίστιν ἐνάγων αὐτούς,
ἐπειδὴ δὲ ἔτι ἐνέμενον τῇ ἀπιστίᾳ καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἢ πολλὴ συγ-
15 κατάβασις ὤνησεν, ἅτε δὴ κατεχομένους ὑπὸ τῆς ἰδίας πωρώσε-
ως, δεσποτικώτερον ἀποφαίνεται νῦν, τὴν ἄνοιαν αὐτῶν ἐπιρρα-
πίζων ὡς ἐξουσιαστής.

Στίχ. 19. Ἀντὶ τοῦ, οὔτε ἐμὲ βούλεσθε εἰδέναί, οὔτε τὸν Πα-
τέρα μου· «εἰ γὰρ ἐμὲ ἤδειτε», φησὶν, βουλόμενοι μαθεῖν, ἔκ τε
20 τῶν θεοσημείων ὧν ἐπέδειξα ὑμῖν, ἔκ τε τῶν προφητικῶν χρη-
σμῶν, «καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκετε ἄν». Ἡ «οὔτε ἐμὲ οἴδατε»,
δι' ὧν τὰναντία τῆς ὀρθῆς πολιτείας αἰρεῖσθε, οὔτε τὸν Πατέρα
μου τοῖς αὐτοῖς γὰρ ἐγὼ τε κακεῖνος ἠδόμεθα.

Στίχ. 39-41. Οὐ γὰρ ὅτε τυπικῶς καὶ διὰ τῶν ἀγγελικῶν μορ-
25 φώσεων τὴν Τριάδα ὑπεδέξατο, τὸν μὲν ἐτίμησεν, τοῦ δὲ πρὸς μι-
αιφονίαν ἠρέθιστο, ἀλλ' ὁμοτίμως τὸ σέβας τῇ τριαδικῇ κυριότητι
ἀποδούς, οὐδὲν τῆς ὁμοουσιότητος, οὐδὲ κατὰ διάνοιαν ἐλυμήνα-
το, οὐδὲ ἐστασίασεν τοὺς λογισμοὺς τὴν αὐτὴν ἐν τοῖς τρισὶν ἐξου-
σίαν βλέπων καὶ δύναμιν. Διὸ φησιν· «Τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίη-
30 σεν», ὑμεῖς δὲ διότι λέγω καὶ εἶπον ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι «ἐγὼ καὶ
ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν», δεικνὺς καὶ διδάσκων ὑμᾶς τὸ ὁμοούσιον
Πατρὸς καὶ ἐμοῦ, «ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι». Καὶ πάλιν ἐκεῖνος
ὄρων ἐπὶ καταστροφῇ πόλεων, ἐν αἷς καὶ συγγενεῖς εἶχεν, πορευο-

τητα. Γιατί αυτή ἡ δύναμη καὶ ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος δὲν ἦταν ἀκόμα χαρισμένη στους ἀνθρώπους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

Στίχ. 14. Ἐπειδὴ προηγουμένως ἄλλοῦ εἶπε, ὅτι «εἶναι ἄλλος αὐτός πού δίνει τὴ μαρτυρία του γιὰ μένα»⁷¹, καὶ παρουσίασε τὸν Ἰωάννη καὶ τὰ πάνω ἀπὸ ἄνθρωπο ἔργα καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Πατέρα μετὰ τὴ φωνή του καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐπειδὴ αὐτὰ εἶπε ἐκεῖ τότε, τώρα ἀποκρίνεται σ' αὐτούς μετὰ τρόπο πού πρέπει περισσότερο στὸν Κύριο καὶ στὸν Θεό, ἀποκαλύπτοντας τὴν ἔξουσία καὶ τὴ θεότητά του. Γιατί δὲν εἶναι, λέγει, δὲν εἶναι ἡ δική μου μαρτυρία ὅπως ἡ δική σας, ἀλλ' εἶναι θεϊκή καὶ οὔτε σκιὰ ψεύδους δέχεται. Καὶ ἐκεῖ βέβαια παρουσιάζει μάρτυρες δείχνοντας συγκατάβαση σ' αὐτούς, καὶ ἐκεῖνα μετὰ τὰ ὁποῖα μποροῦσε νὰ πείσει καὶ τοὺς ἐριστικούς, μετὰ αὐτὰ τοὺς ὀδηγεῖ στὴν πίστη πρὸς τὸν ἑαυτό του. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπέμεναν ἀκόμα στὴν ἀπιστία καὶ δὲν τοὺς ὠφέλησε καθόλου ἡ πολλὴ συγκατάβαση, ἐπειδὴ ἦταν κυριευμένοι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πώρωσή τους, μιλάει τώρα μετὰ τρόπο περισσότερο δεσποτικό, καταφερόντας ὡς ἔξουσιαστὴς ραπίσματα στὴν ἀνοησία τους.

Στίχ. 19. Ἄντι νὰ πει, οὔτε ἐμένα θέλετε νὰ γνωρίσετε οὔτε τὸν Πατέρα μου· γιατί λέγει· «ἂν γνωρίζατε ἐμένα» θέλοντας νὰ μὲ γνωρίσετε, καὶ ἀπὸ τὰ θαύματα πού σᾶς ἔδειξα καὶ ἀπὸ τοὺς προφητικούς χρησμούς, «θὰ γνωρίζατε καὶ τὸν Πατέρα μου». Ἡ «οὔτε ἐμένα γνωρίζετε» μετὰ τὸ νὰ προτιμᾶτε τὰ ἀντίθετα ὡς πρὸς τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς, οὔτε τὸν Πατέρα μου. Γιατί μετὰ τὰ ἴδια εὐχαριστιόμαστε ἐγὼ καὶ ἐκεῖνος.

Στίχ. 39-41. Ὅταν δηλαδὴ ὁ Ἄβραάμ ὑποδέχθηκε ὑπὸ μορφὴν τύπων καὶ μορφῆς ἀγγέλων τὴν Τριάδα⁷² οὔτε τὸν ἕνα τίμησε καὶ γιὰ τὸν ἄλλον ἐρεθίσθηκε πρὸς δολοφονία, ἀλλ' ἀποδίδοντας ὁμότιμα σέβας στὴν τριαδικὴ ἔξουσία, καθόλου δὲν ἔβλαψε οὔτε κατὰ διάνοια τὴν ὁμοουσιότητα, οὔτε φιλονείκησε μετὰ τοὺς λογισμούς του βλέποντας τοὺς τρεῖς τὴν ἴδια ἔξουσία καὶ δύναμη. Γι' αὐτὸ λέγει· «Αὐτὸ δὲν τὸ ἔκανε ὁ Ἄβραάμ», ἐνῶ ἐσεῖς, ἐπειδὴ σᾶς λέγω καὶ σᾶς εἶπα τὴν ἀλήθεια, ὅτι «ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας εἴμαστε ἕνα»⁷³, δείχνοντας καὶ διδάσκοντάς σας τὸ ὁμοῦσιο τοῦ Πατέρα μετὰ ἐμένα, «ζητεῖτε νὰ σκοτώσετε». Καὶ πάλι, βλέποντας ἐκεῖνος τοὺς ἀγγέλους πού τυπικὰ καὶ εἰκονικὰ παρατηρήθηκαν νὰ

73. Ἰω. 10, 30.

μένους τοὺς τυπικῶς καὶ εἰκονικῶς ἐωραθέντας ἀγγέλους οὐ διανεόστη πρὸς ἀναίρεσιν, ἀλλ' εἰς ἰκεσίαν μᾶλλον καὶ παροικλήσιν καθήκεν ἑαυτὸν καὶ τότε ὑπὲρ ἑτέρων. Ὑμεῖς δὲ διότι ἐλέγχω ὑμᾶς, ἐφ' οἷς ἁμαρτάνετε, καὶ διότι θέλω ἀπαλλάξαι ὑμᾶς τρυφάνιδος 5 χρονίας καὶ κρίματος, πρὸς φόνον μᾶλλον ἀντὶ τῆς εὐχαριστίας ἀνερεθίζεσθε. «Τοῦτο δὲ Ἀδραάμι οὐκ ἐποίησεν». Ὡστε οὐδὲ τέκνα αὐτοῦ ἔστε, ὅτι μηδὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ μιμνήσθε.

Στίχ. 44-49. Ἀποροῦσί τινες λέγοντες· Τίς ἐστὶν ὁ τοῦ διαδόλου πατήρ, οὗ καὶ τέκνα ἔφησεν ὁ Δεσπότης εἶναι τοὺς Ἰουδαίους; Καὶ πρῶτον μὲν ἐνιοί φασιν, ὅτι τὴν ἀπορίαν ἢ σὴν ἡλικίαν τῆς ἀναγνώσεως ποιεῖ· ἐπειδὴ γὰρ εἶπον οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι «πατέρου ἔχομεν τὸν Θεόν» καὶ ἔφη ὁ Δεσπότης πρὸς αὐτούς, «εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν» καὶ ἐξῆς, ἐπειδὴ ταῦτά φησιν ὁ Δεσπότης καὶ παντελῶς ἔδειξεν αὐτοὺς ἡλλοτριωμένους, ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν 15 ἐπὶ τῶν σφόδρα διεστηκότων, ἐπάγει· Ὑμεῖς οἱ τοιοῦτοι καὶ τηλικούτοι τὴν μοχθηρίαν ἐκ τοῦ πατρὸς; μὴ γένοιτο. «ἐκ τοῦ διαδόλου ἔστε» καὶ ἐξῆς, ἵνα ἡ στιγμής, φησί, μεταξὺ κειμένης τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ διαδόλου (τὸ μὲν σὺν ἐρωτήσῃ ἐπιτίμησις, τὸ δὲ τελείως ἀπόφασις), ἀλλ' ἐνεχώρει τάχα τοῦτον προχωρήσαι τὸν 20 νοῦν, εἰ μὴ μετ' ὀλίγον πάλιν ἐπήγαγεν λέγων· «ὅταν λαλήῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστίν», εἶτα «καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ»· ἐνταῦθα γὰρ οὔτε στιγμήν ἐστι σοφίσασθαι, οὔτε τὴν ἀνάγνωσιν αἰτιάσασθαι.

Διὸ φασί τινες, ὅτι «πατέρα διαδόλου» τὸν ἐν ὑπερβολῇ πονηρίας ζῶντα ἔφησεν, ὃς καὶ διὰ παντός τοῦ θίου, δι' ὧν πράττει καὶ πονηρεύεται, πληθύνει καὶ γεωργεῖ καὶ παιδοποιεῖ τὸν διάβολον καὶ τίπτει αὐτόν, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ ἐν ταῖς ὡδαῖς λέγεται πνεῦμα τίπτειν ὁ σπουδαῖος καὶ τὸ θέλημα τοῦ παρακλήτου πληθύνων καὶ τίπτων ἐν ἑαυτῷ· «διὰ» γὰρ «τὸν φόβον σου», 30 φησὶν, «Κύριε ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν» καὶ ἐξῆς. Δι' ὧν γοῦν, φησὶν, πράττουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐκ τοιούτου παμπονήρου δεικνύουσιν ἑαυτοὺς τεχθῆναι, ἐξ οὗπερ καὶ ὁ διάβολος πληθύνεται καὶ ἀποτίκτεται. Ἄλλοι δὲ φασιν οἰκειότερον, οἶμαι, ὅτι ὁ Ἀντίχριστος, ὅταν μέλλῃ ἔρχεσθαι, ὃς ἐστὶ καὶ διάβολος, ἀν-

βαδίζουν για την καταστροφή πόλεων, στις οποίες είχε και συγγενείς, δεν έσπευσε να τους σκοτώσει, αλλά μάλλον κατέφυγε σε ίκεσία και παρακλήση, και μάλιστα για χάρη άλλων. Έσεϊς όμως επειδή σ'αξ έλέγχω για τις άμαρτες που διαπράττετε, και γιατί θέλω να σ'αξ απαλλάξω από τή χρόνια τυραννία και καταδίκη, αντί για εύχαριστία οργίζεσθε μάλλον και θέλετε να διαπράξετε φόνο. «Αυτό όμως δεν τ'ο έκανε ο 'Αβραάμ». "Ωστε οϋτε τέκνα του είστε, άφοϋ οϋτε τ'α έργα του μιμείσθε.

Στίχ. 44-49. 'Αποροϋν κάποιοι και λένε: Ποιός είναι ο πατέρας του διαβόλου, του οποίου ο Κύριος είπε ότι οί 'Ιουδαϊοι είναι τέκνα του; Κατά προϋπον, κάποιοι λένε, ότι τήν άπορία τή δημιουργεί ή σύγχυση από τήν άνάγνωση. 'Επειδή δηλαδή οί 'Ιουδαϊοι έλεγαν, «Πατέρα έχομε τόν Θεό», και ο Κύριος είπε προς αυτούς, «'Αν πατέρας σας ήταν ο Θεός» και τ'α έξης, επειδή είπε αυτά ο Κύριος και τούς έδειξε τελείως άποξενωμένους, όπως λέμε συνήθως γι' αυτούς που βρίσκονται σε μεγάλη διάσταση μεταξύ τους, προσθέτει: Έσεϊς οί τέτοιοι και τόσο πολύ κακοί έχετε λάβει τήν κακία από τόν πατέρα σας. Μακριά μ'α τέτοια σκέψη, αλλά «προέρχεσθε από τόν διάβολο» και τ'α έξης, για να ύπάρχει, λέγει, στίξη μεταξύ του πατέρα και του διαβόλου (τό ένα βέβαια με τήν έρώτηση να άποτελεί έπιτίμηση, και τ'ο άλλο τελείως άρνηση), αλλά θα μ'ας επέτρεπε ίσως να προχωρήσομε σ' αυτό τόν νόημα, αν έπειτ' από λίγο δεν πρόσθετε πάλι λέγοντας «όταν λέγει ψεύδη τ'α λέγει από τόν έαυτό του, γιατί είναι ψεύτης», και στή συνέχεια «και ο πατέρας του». Γιατί έδω δεν χρειάζεται οϋτε σημείο στίξης να σοφιστοϋμε, οϋτε να τ'ο άποδώσομε στή συγκεκριμένη άνάγνωση.

Γι' αυτό λένε κάποιοι, ότι «πατέρα του διαβόλου» ονόμασε αυτόν που ζει με ύπερβολική κακία, ο οποίος σε όλη τή ζωή του με τ'α όσα κακά έργα πράττει πληθύνει και καλλιεργεί και τεκνοποιεί τόν διάβολο και τόν γεννάει, όπως αντίθετα λέγεται και στις ώδες, ότι ο σπουδαϊος γεννάει πνεϋμα και πληθύνει και γεννάει από τόν έαυτό του τόν θέλημα του Παρακλήτου· γιατί λέγει: «έξαιτίας του φόβου σου, Κύριε, κνοφορήσαμε και δοκιμάσαμε πόνους τοκετοϋ»⁷⁴ και τ'α έξης. Με αυτά λοιπόν, λέγει, που πράττουν οί 'Ιουδαϊοι, δείχνουν ότι γεννήθηκαν από έναν τέτοιο παμπόνηρο, από τόν όποιο και ο διάβολος πληθαίνει και γεννιέται. Άλλοι πάλι λένε, και νομίζω π'ο ταιριαστά, ότι ο 'Αντίχριστος, όταν είναι να ρθει, που είναι ο διάβολος, άφοϋ βρει έναν άνθρωπο αντίξιο όργανο

θρώπινον ὄργανον ἄξιον τῆς αὐτοῦ κακουργίας εἶρόν δι' αὐτοῦ
 πράξει, ἅπερ ἂν καὶ συγχωρηθεῖη τερατεῖσιν αὐτοῦ. Δῆλον δ' ὅτι ὁ
 τοιοῦτος τρισάθλιος ἄνθρωπος, ἐν ᾧ οἰκήσει ὁ διάβολος, καὶ ὡς
 χρηματίσει Ἀντίχριστος, ἐκ τοιοῦτον φύσεται μικροτάτου πα-
 5 τρός, ὃς ἐστὶν ἄξιος τοιοῦτον παῖδα φῦναι ὅλην χωρησάμε-
 νον τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ Ἰμεῖς οὖν, φησὶν, ἐξ ὧν μικρο-
 νεῖτε καὶ ἐξ ὧν τῷ ψεύδει μᾶλλον, ἢ τῇ πατρὶ ἐμοῦ κηρυττομένη
 ἀληθείᾳ προσέχετε, δεικνύετε ἑαυτοῖς ἄξιους εἶναι «τέκνα» οὐχὶ
 «τοῦ Ἀβραάμ», ἀλλὰ τοιοῦτον πατρός, ἐξ οὗ ἂν ἵπτοτεχθεῖη ὁ δι-
 10 ἀβολος, ἦτοι ὁ ἄνθρωπος, ἐν ᾧ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν γενή-
 σαι καὶ ἐν αὐτῷ κατοικήσει ὁ διάβολος.

Οἱ δὲ καὶ οὕτω φασὶν. Δῆλον, φησὶν, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι «κατὰ
 σάρκα» «σπέρμα Ἀβραάμ» εἰσιν, ὥστε ὅταν αὐτοῖς ὁ Δεσπότης
 λέγῃ μὴ εἶναι «τέκνα τοῦ Ἀβραάμ», οὐχὶ «κατὰ σάρκα» λέγει αὐ-
 15 τοὺς μὴ εἶναι «τέκνα» αὐτοῦ, ἀλλὰ «κατὰ πνεῦμα», ὅτι τὰ ὅμοια
 ἐκείνῳ οὐ διεπράττοντο. Καὶ ὅτε λέγει «τέκνα» τοῦ πατρός τοῦ
 διαδόλου, οὐ «κατὰ σάρκα» τοῦτό φησιν, ἀλλὰ καθ' ὃ τὰς πονη-
 ρὰς ἐνεργαζόμενοι πράξεις τὴν πρὸς τὸν διάβολον σπινάπτουσαν
 οἰκειότητα, ὅτι, φησὶν, ὡς ἀδελφῶ καὶ φύλῳ ἀνάκεισθε τῷ διαδό-
 20 λῳ καὶ οὕτως οἰκειοποιεῖσθε αὐτόν, ὡσανεὶ τὸν αὐτὸν πατέρα
 λαχόντες ἦτε καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φύντες σπέρματος, ὥστε εἰκότως
 ὑμᾶς «τέκνα» τοῦ πατρός τοῦ διαδόλου καλέσει καὶ ἀδελφοῖς
 αὐτοῦ ἐκείνου· ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ὑμῖν τὰ τῆς μαιφονίας καὶ πα-
 ρανομίας ἐπήσκηται. Τὸ δὲ «ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων
 25 λαλεῖ καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ», καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ, φησὶν, ὃν ὑμεῖς
 ἑαυτοῖς ἐπεγράφεσθε, εἴπερ ἦν καθ' ὑπόστασιν τοιοῦτος ἂν ἦν.

Ἄλλοι δὲ φασιν, ὅτι οὐ λέγει ὅλως πατέρα ἕτερον διαδόλου
 ἐνταῦθα, ἀλλὰ τὸν αὐτόν, φησὶν, καὶ πατέρα καὶ διάβολον λέγει
 Διάβολον μὲν, ὅπερ ἐστίν, πατέρα δὲ τῶν Ἰουδαίων, δι' ὧν αὐτὸν
 30 τοῖς ἔργοις οἰκειοποιήσαντο. Καὶ τὰ ἐπαγόμενα δέ, φασὶν, τοῦτο
 σαφῶς δείκνυσιν· «Ἐκεῖνος» γάρ, φησὶν, «ἄνθρωποκτόνος ἦν
 ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι ἀλήθεια οὐκ ἔστιν
 ἐν αὐτῷ». Καὶ τίς ἐστὶν ἄλλος, φησὶν, τοιοῦτος, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ διά-
 βολος; Πῶς οὖν, φησὶν, τὸ «ὁ πατὴρ αὐτοῦ» ἐπαγόμενον νοήσω-

τῆς κακοεργίας του. Οὐκ ἀρξίει μῆκος αὐτοῦ αὐτὰ πού (οὐ τοῦ ἐπιτραπέι νά τερατοεργήσῃ. Εἶναι ὁμοῦ φανερό ὅτι αὐτός ὁ τρισάθλιος ἄνθρωπος, σὸν ὁποῖο οὐ κατοιζήσῃ ὁ διάβολος καὶ ὁ ὁποῖος οὐ εἶναι ὁ ἀντίχριστος, οὐ γεννηθεῖ ἀπὸ τέτοιο μαζώτατο πατέρα, ὁ ὁποῖος εἶναι ἄξιος νά γεννήσῃ τέτοιο παιδί πού νά μπορεῖ νά χωρέσῃ ὅλη τὴν ἐνέργεια τοῦ Σατανᾶ. Σεῖς λοιπόν, λέγει, μὲ τοὺς ὅσους μαζοὺς φόνους πράττετε καὶ μὲ τὸ ὅτι προκέχετε σὸ ψεῦδος μῦλλον, παρὰ στὴν ἀλήθεια πού κηρύσσεται ἀπὸ μένα, δείχτε τοὺς ἑαυτοὺς σας νά εἶναι ἄξια «τέκνα» ὄχι τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ τέτοιο πατέρα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶναι δυνατὸ νά γεννηθεῖ ὁ διάβολος, δηλαδὴ ἄνθρωπος σὸν ὁποῖο οὐ ἀδεικίσει ὅλη τὴν ἐνέργειά του καὶ οὐ κατοιζήσῃ σ' αὐτὸν ὁ διάβολος.

Ἄλλοι λένε καὶ τὸ ἐξῆς. Εἶναι φανερό, λέγει, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι «κατὰ σάρκα εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ», ὥστε ὅταν ὁ Κύριος τοὺς λέγει ὅτι δὲν εἶναι «τέκνα τοῦ Ἀβραάμ», δὲν λέγει ὅτι δὲν εἶναι αὐτοὶ «κατὰ σάρκα» «τέκνα» αὐτοῦ, ἀλλὰ «κατὰ πνεῦμα», ἐπειδὴ δὲν ἐπραπταν τὰ ἴδια μὲ ἐκεῖνον. Καὶ ὅταν λέγει, «τέκνα» τοῦ πατέρα τοῦ διαβόλου, δὲν τὸ λέγει αὐτὸ ὅτι δὲν εἶναι «κατὰ σάρκα», ἀλλὰ κατὰ τὸ ὅτι πράττοντας τίς πονηρὲς πράξεις ἐκεῖνου, δημιουργοῦν τὴν οἰκειότητά τους μὲ τὸ διάβολο, γιὰτὶ λέγει, σὰ νά εἶναι φίλος καὶ ἀδελφός σας στηρίζεσθε σὸ διάβολο καὶ τόσο πολὺ οἰκεῖο σας κάνετε αὐτόν, σὰ νά σὰς ἔχει τύχει ὁ ἴδιος πατέρας καὶ νά θηγήκατε ἀπὸ τὸ σπέρμα ἐκεῖνου, ὥστε εὐλογα θὰ σὰς καλέσει «τέκνα» τοῦ πατέρα σας διαβόλου καὶ ἀδελφούς του. Γιατὶ τόσο πολὺ ἔχετε ἀσκηθεῖ στοὺς μαζοὺς φόνους καὶ στὶς παρανομίες. Ὁ λόγος πάλι, «ὅταν λέγει τὸ ψέμα, ἀπὸ τὸν ἑαυτό του μιλάει καὶ ὁ πατέρας του»⁷⁶, τὸ λέγει μὲ τὴν ἐξῆς ἔννοια. Καὶ ὁ πατέρας του, λέγει, πού ἐσεῖς τὸν προσγράφετε σὸν ἑαυτό σας, ἂν εἶχε ὑπόστασι, θὰ ἦταν τέτοιος.

Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται ὅτι ἐδῶ δὲν ὀνομάζει καθόλου ἄλλον πατέρα τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ τὸν ἴδιο, λέγει, ὀνομάζει καὶ πατέρα καὶ διάβολο. Διάβολο βέβαια τὸν λέγει γι' αὐτὸ πού εἶναι, καὶ πατέρα τῶν Ἰουδαίων ἐξαιτίας τῶν ἔργων μὲ τὰ ὁποῖα τὸν οἰκειοποιήθηκαν. Καὶ ὅσα ἀκολουθοῦν, λένε, δείχνουν μὲ σαφήνεια αὐτό. Γιατὶ λέγει· «ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἦταν ἀνθρωποκτόνος καὶ δὲν παρέμεινε στὴν ἀλήθεια, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια σ' αὐτόν»⁷⁶. Καὶ ποιὸς ἄλλος εἶναι τέτοιος, λέγει, παρὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ διάβολος; Πῶς λοιπόν, λέγει, θὰ ἐννοήσουμε τὸ «ὁ

76. Ἰω. ὅπ. π.

μεν; Καλῶς καὶ ἀκολούθως· ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν περὶ τοῦ διαβόλου
 ἃ εἶπεν καὶ ὅτι ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, εἶτα λέγει καὶ περὶ τοῦ
 οἰκειοποιήσαντος αὐτὸν πατέρα, ὅτι κακεῖνος «ὅταν λαλήῃ τὸ
 ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ». Καὶ πῶς γέγονεν ἴδιον τὸ ψεῦδος
 5 τοῦ λαλοῦντος αὐτὸ παριστάς, ἐπήγαγεν· «Ὅτι ψεύστης ἐστὶν
 καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ». Πατρικόν ἐστιν, φησὶν, τὸ ψεῦδος, τοῦ δια-
 βόλου ἐστίν. Διὰ τοῦτο λέγω ἴδιον αὐτὸ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἶναι.
 Ἄλλὰ πῶς, φασίν, προχωρήσει τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου;
 Οὐδὲν δύσκολον, ἀλλὰ καταλλήλως· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐστε,
 10 φησὶν. Ποίου; Τοῦ διαβόλου· ἵνα μὴ ἢ τοῦ πατρὸς σχέσιν πρὸς
 τὸν διάβολον, ἀλλὰ πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἰουδαίους δηλοῦν· τοῦτο
 γὰρ καὶ ἐβούλετο δηλοῦν ὁ Χριστός, οὐχ ὅτι πατέρα ἔχει ὁ διά-
 βολος, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ τὸν διάβολον ἐκθήσαντο πατέρα· Ἐπεὶ κα-
 κεῖνοί ποτε μὲν τὸν Ἀβραάμ, ποτὲ δὲ τὸν Θεὸν ἐμεγαλαινῶν·
 15 τὴν οὖν ἀπόνοιαν αὐτῶν καὶ μεγαλορρημοσύνην σφοδρῶς κατα-
 βάλλων, «ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐστε», φησὶν. Τίνος; Τοῦ διαβόλου·
 ἐκεῖνός δὲ ἑαυτοὺς νιοθετήσαντες, μάτην εἰς τὸν Ἀβραάμ καὶ εἰς
 τὸν Θεὸν ἐνσεμνύνεσθε. Καί μοι δοκεῖ τῶν ἄλλων μᾶλλον προσ-
 φνεστέρα εἶναι ἢ ἐξηγήσεις. «Ἄλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα» λέγων
 20 ὑμᾶς τοὺς μισοφύλους μὴ εἶναι ἀξιόους τοῦ καλεῖσθαι αὐτοῦ «τέ-
 κνα»· ἢ γὰρ τῶν τέκνων κακία πατρὸς ἐστὶν ἀτιμία.

Στίχ. 55. Τοσοῦτον ἐμοὶ προσήκει τὸ εἰδέναι τὸν Πατέρα, δι'
 ὧν τὰ ἴσα αὐτῷ ποιῶ, ὅσον ὑμῖν, δι' ὧν ἀπ' ἐναντίας τῶν θελημά-
 των αὐτοῦ πράττετε, τὸ μὴ εἰδέναι αὐτὸν Θεόν. Ὡσπερ οὖν ὑμεῖς
 25 λέγοντες, ὅτι γινώσκετε αὐτόν, ψεύδεσθε καὶ ψεῦσταί ἐστε, οὐ-
 τως ἦν ἂν καὶ γὰρ ψεύστης ὁμοίος ὑμῶν, εἰ ἔλεγον μὴ εἰδέναι αὐ-
 τόν· ἢ γὰρ ἰσότης τῶν ἔργων τὴν τῆς φύσεως ἰσοτιμίαν παριστά-
 σα, καὶ τὴν γνῶσιν θαυμαστικὴν ἠλίγκην μαρτυρεῖ. Αὐτὸς δὲ οὐ
 τὴν ἰσότητα νῦν τῶν ἔργων εἰσάγει διὰ τὴν ἀπόνοιαν αὐτῶν, ἀλ-
 30 λὰ ταπεινὰ φθέγγεται, ψυχαγωγῶν καὶ ἔλκων αὐτούς· οἶδα γὰρ
 αὐτόν, φησὶν, ὅτι τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ.

Στίχ. 2-3. Οἶον οὗτος, φασίν, τυφλὸς ἐγεννήθη; Τί ἂν τις εἶποι

πατέρας του», πού προσθέτει; Μὲ σωστή καὶ ἀκόλουθη ἔννοια. Ἐπειδὴ δηλαδή εἶπε γιὰ τὸν διάβολο αὐτὰ πού εἶπε, καὶ ὅτι δὲν ἔχει παραμείνει στὴν ἀλήθεια, λέγει στὴ συνέχεια καὶ γι' αὐτὸν πού τὸν οἰκειοποιήθηκε ὡς πατέρα, ὅτι καὶ ἐκεῖνος «ὅταν λέγει τὸ ψεῦδος μιλάει ἐξ ἰδίων». Καὶ παρουσιάζοντας τὸ πῶς ἔγινε τὸ ψεῦδος κτῆμα ἐκείνου πού ὁμιλεῖ αὐτό, προσθέτει: «γιατὶ εἶναι ψεύτης καὶ ὁ πατέρας του». Εἶναι πατρικὴ κληρονομία, λέγει, τὸ ψεῦδος, εἶναι τοῦ διαδόλου. Γι' αὐτὸ λέγω ὅτι εἶναι κτῆμα αὐτὸ καὶ τοῦ υἱοῦ του. Ἄλλὰ πῶς θὰ προχωρήσει, λένε στὸ υἱὸ ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ διαδόλου; Δὲν εἶναι καθόλου δύσκολο, ἀλλὰ μὲ τρόπο κατάλληλο. Ἐσεῖς προέρχεσθε, λέγει, ἀπὸ τὸν πατέρα σας. Παιὸν πατέρα; Τὸν διάβολο. Γιὰ νὰ μὴ ὑπάρχει σχέση τοῦ πατέρα μὲ τὸ διάβολο, ἀλλὰ νὰ δηλώνεται πρὸς τοὺς ἴδιους τοὺς Ἰουδαίους. Αὐτὸ βέβαια ἤθελε νὰ δηλώσει καὶ ὁ Χριστὸς ὅχι ὅτι ἔχει πατέρα ὁ διάβολος, ἀλλὰ αὐτοὶ ἔκαναν τὸν διάβολο πατέρα τους. Ἐπειδὴ κι ἐκεῖνοι ἄλλοτε καυχόνταν γιὰ τὸν Ἀβραάμ κι ἄλλοτε γιὰ τὸν Θεό, συντρίβοντας μὲ σφοδρότητα τὴν μαρτυρία καὶ τὴν μεγαλορρημοσύνη τους τοὺς λέγει: «ἐσεῖς προέρχεσθε ἀπὸ τὸν πατέρα». Τίνος πατέρα; Τοῦ διαδόλου. Ἀφοῦ κάνατε τοὺς ἑαυτοὺς σας παιδιά ἐκείνου, μάταια ὑπερηφανεύεσθε γιὰ τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Θεό. Καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶναι περισσότερο σωστὴ ἀπὸ τὶς ἄλλες. «Τιμῶ ὅμως τὸν Πατέρα»⁷⁸, λέγοντάς σας ὅτι σεῖς οἱ μαροὶ δολοφόνοι δὲν εἶστε ἄξιοι νὰ λέγεσθε «τέκνα αὐτοῦ»: γιατί ἡ καρδιά τῶν παιδιῶν εἶναι προσβολὴ γιὰ τὸν πατέρα.

Στίχ. 55. Τόσο πολὺ ταιριάζει σ' ἐμένα τὸ νὰ γνωρίζω τὸν Πατέρα μὲ ὅσα πράττω ἴσα μ' ἐκεῖνον, ὅσο σ' ἐσᾶς μὲ αὐτὰ πού πράττετε ἐναντίον τοῦ θελήματός του τὸ νὰ μὴν τὸν ἀναγνωρίζετε Θεό. Ὅπως λοιπὸν ἐσεῖς, λέγοντας ὅτι τὸν γνωρίζετε, λέτε ψέματα καὶ εἶστε ψεῦτες, ἔτσι θὰ ἤμουν καὶ ἐγὼ ψεύτης ὅμοιος μ' ἐσᾶς, ἂν ἔλεγα ὅτι δὲν τὸν γνωρίζω. Γιατὶ ἡ ἰσότητά τῶν ἔργων, παριστάνοντας τὴν ἰσοτιμία τῆς φύσης, μαρτυρεῖ πόσο ἄξια θαυμασμοῦ εἶναι καὶ ἡ γνώση του. Αὐτὸς ὅμως δὲν παρουσιάζει τὴν ἰσότητά τῶν ἔργων ἐξαιτίας τῆς μαρτυρίας τους, ἀλλὰ μιλά ταπεινά, δημιουργώντας τους καλὴ διάθεση καὶ προσελκύοντάς τους γιατί τὸν γνωρίζω, λέγει, ἐπειδὴ τηρῶ τὸν λόγο του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο.

Στίχ. 2-3. Γιὰ ποιὸ λόγο, λένε, αὐτὸς γεννήθηκε τυφλός; Τί θὰ

περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὅσες αἰσθητικαὶ ἐπιπέσεις ἐπὶ αὐτὸν ἔχουσιν, αὐτὸν
 ἀδύνητον τοῦτο παρὰ γὰρ ἔν τῷ αἰσθητικῷ πνεύματι ἐκείνῳ ἔχει
 διὰ τὰς τῶν τεχνῶντων ἑπιπέσεις, ὡς περὶ αὐτὸν ἔχει καὶ τὸν
 πον, ἑτέρων ἡμιπερηχούτων ἐξουρῶν παρὰ γὰρ ἐκείνῳ ἔχει αὐτὸν
 5 Δεικνύτης φησὶν αὐτὸς αὐτὸν ἡμῶν καὶ ἴσως ἐκείνῳ ἔχει αὐτὸν
 φῶς ἰαδύνητον γὰρ ὅσες αἰσθητικαὶ ἐπιπέσεις ἔχει αὐτὸν ἔχει αὐτὸν
 τίας οὕτως ἐγεννήθη ἐπιπέσεις ἐκείνῳ ἔχει αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει
 καιροφωίας καὶ φῶς ἐκείνῳ ἔχει αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει
 ρημένως καὶ καθάλλως ἔστιν ἔπειτα πνεύματι ἔχει αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει
 10 μήτρας, πικροχρῆστων οὐδὲν γὰρ αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει
 διὰ τὰς τῶν τεχνῶντων ἑπιπέσεις, ὡς περὶ αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει
 διὰ τὰς ἰδίας πῶς γὰρ ἔν τῷ αἰσθητικῷ πνεύματι ἔχει αὐτὸν ἔχει
 σχῶν, Γίνονται δὲ τὰ τοιαῦτα πρὸς τὴν εὐχὴν καὶ ἴσως ἐκείνῳ ἔχει
 ρήτους καὶ ἑπιπέσεις ἀρχῶν οὐδὲν ἔπειτα πνεύματι ἔχει αὐτὸν ἔχει
 15 Στίχ. 4. * Ἔως ἡμέρας ἔπειτα ἔχει αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει αὐτὸν ἔχει
 τοῦτ' ἔστι ἔως ὁ πικρὸν ἐνεπίησεν ὅσες αἰσθητικαὶ ἐπιπέσεις ἔχει
 τοῦτ' ἔστιν τὴν εἰς αὐτὸν καιροφωίας πνεύματι καὶ ἴσως ἐκείνῳ ἔχει
 Ἐπιπέσεις τὰ σημεῖα ἵνα πιστευσῶμεν εἰς αὐτὸν καὶ πιστευσῶμεν
 20 σιωπῶμεν. * Ἐρχεται δὲ νῦν ἡ καιροφωίας τῶν ἐπιπέσεων καὶ ἴσως
 σα ἡμέρα ἐν ἧ ὅσες αἰσθητικαὶ ἐπιπέσεις τῶν Δεικνύτης εἰς τὸ πνεύματι καὶ ἴσως
 σημεῖα ποιεῖν αὐτῷ γὰρ πικροχρῆστων καὶ καιροφωίας πνεύματι καὶ ἴσως
 τὸν εἶναι τὸν ἀπάντων Δεικνύτης καὶ καιροφωίας, ὡς περὶ αὐτὸν ἔχει
 σημεῖα. Διὸ οὐδὲ ὁ Δεικνύτης αὐτῷ τότε ἐργασθεῖται, ἔπειτα ὁ
 ἡμεῖς τι τότε δυναθῶμεθα ἐργασθεῖται οὐ γὰρ ἔπειτα ὁ καιροφωίας
 25 γασίας καὶ πίστεως, ἀλλὰ μισοθετικῶν καὶ καιροφωίας

Στίχ. 6-7. Ἐπέχρισε τὸν πηλόν, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτὸς ἔπειτα ὁ
 καὶ τὸν Ἀδάμ δημιουργήσας ἀπὸ πηλοῦ. Ἀπονήσασθαι δὲ κε-
 λεύει τὸν πηλόν, δείκνύς ὅτι καὶ χωρίς τῆς ἕλης ἡδύνητο πῶς
 30 τὴν τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ ὅτι δι' οὐδὲν ἄλλο παρελήφθη ὁ πηλός,
 ἢ ὡς περὶ εἶρηται, ἵνα λίαν παραστήσῃ, ὅτι αὐτὸς ἔπειτα καὶ τὸν
 Ἀδάμ ἀπὸ πηλοῦ. Ἐτι δὲ ἀπονήσασθαι κελεύει τὸν πηλόν, ἵνα
 μὴ τοῖς ἀπίστοις καὶ καιροφωίας Ἰουδαίους εἰς διαβολὴν τοῦ
 θαύματος πρόφασις γένηται ὁ πηλός ὡς τῆς γῆς ἐκείνης δυνα-
 μίν τινά φυσικήν εἰς διάσπασιν ὀφθαλμῶν. Πτίζει δὲ καὶ οὕτω

αποκάλυψε να περπατάει γυμνός στην γη και να μιλάει, τον άνθρωπο στον Άδამ, γυμνός, γυμνός. Γιατί ποιος είναι δυνατόν ήμαρ σκεπασμένος από τον κτήνη ή από τον άνθρωπο; Αλλά γιατί ο καταθήκη του το έκανε γυμνό; Σκεπασμένος γυμνός ον του. Είναι όμως έδωκε ποικιλία ήδονα ή σκεπασμένα με άνθη, με θρόνους ύπερθενος. Γι' αυτό και ο Κύριος λέγει «ότι σέπο, σκεπασμέν» και γι' αυτό γεννήθη καρδιά σέπο σέπο είναι πάλι ο άνθρωπος ούτε πάλι σέπος γεννήθη καρδιά έδωκε τον σκεπασμένο ον γυμνός ον γυμνός σέπο είναι ένωση της δακτύλου και του γυμνός ον του θένω. Ο άνθρωπος έδωκε που έχει έδωκε γυμνός ον γυμνός είναι γυμνός γυμνός που σκεπασμένος σέπο τη γεννήθη τους με γυμνός σκεπασμένος γυμνός ζωννός σέπο σέπος τους είναι πηγός ούτε γυμνός σκεπασμένος ον γυμνός ον το έδωκε, και πάλι πηγα ούτε ούτε γυμνός ούτε ούτε του Γιατί ποιος είναι δυνατόν ήμαρ σκεπασμένος ζωννός ζωννός ζωννός ζωννός στην έπακτη. Αλλά σέπος οι ένεκτηρες σκεπασμένους σέπο σέπος που γεννιούνται είναι γυμνός ένεκτηρες και ένεκτηρες ζωννός τους σέπος μόνον ο άνθρωπος γυμνός.

Στιχ. 4. «Ο άνθρωπος ήμαρ» χρησιμοποιείται ο Κύριος τα θεάματα του, δηλαδή από έπακτη ή περπατάει ζώνη, για να έδωκε και εμείς δηλαδή να ζωννός χρησιμοποιή την πιστη μας σ' αυτόν γιατί για χάρη μας έδωκε τα θεάματα για να πιστεύουμε σ' αυτόν και πιστεύοντας να σκεπασμένος. «Έδωκε όμως νύχτες», ή κατακτηση των έργων, ή μελλοντική ήμαρ γιατί την όποι σέπο ο Κύριος προειπά να γίνει θεάματα για να πιστεύουμε. Γιατί οι ίδιοι θα πιστεύουμε και άλλος όλοι θεάματα ότι σέπος είναι ο Κύριος και ο χριτής όλων, ώστε τα θεάματα θα είναι τότε περιπα. Γι' αυτό σέπο ο Κύριος θα τα ενεργήσει τότε, άλλ' ούτε και εμείς τότε θα μπορούσαμε να προέξουμε κάτι γιατί δεν θα είναι ο καρμός έργου και πιστεύει, αλλά μοσχετοδοσία και χρισεως.

Στιχ. 6-7. «Αίει με τον πηλό», για να δείξει ότι αυτός είναι που δημιούργησε και τον Άδამ από πηλό. Και τον προστάζει να πλύνει τον πηλό, για να δείξει ότι και χωρίς τον πηλό μπορούσε να ανάσσει τα μάτια και ότι για τίποτε άλλο δεν χρησιμοποιήθηκε ο πηλός, παρά γι' αυτό που είπαμε, για να παραιοήσει καλύτερα ότι ο ίδιος έπλασε και τον Άδამ από πηλό. Και όμοια δίνει έντολή να πλύνει τον πηλό, για να μη γίνει ο πηλός για τους άπιστους και κακόγνωμους Ίουδαίους άφορητή πρὸς κατηγορία του θεάματος, ότι τάχα η γη έχει κάποια φυσική δύναμη

περὶ αὐτοῦ, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ τυφλὸς ἐγεννήθη· ἀλλὰ ἀδύνατον τοῦτο· πῶς γὰρ ἂν τις ἁμάρτοι πρὶν ὄλως ὑπάρξαι· ἀλλὰ διὰ τὰς τῶν τεκόντων ἁμαρτίας ὑπέστη τὸ πάθος· ἀλλ' ὁμοίως ἄτοπον, ἑτέρων ἡμαρτηκότων, ἕτερον παρέχειν τὰς εὐθύναις. Διὸ καὶ ὁ
 5 Δεσπότης φησὶν «οὔτε οὗτος ἡμαρτε» καὶ διὰ τοῦτο ἐγεννήθη τυφλὸς (ἀδύνατον γὰρ ὄλως τοῦτο), οὔτε πάλιν διὰ τεκόντων ἁμαρτίας οὗτος ἐγεννήθη τυφλὸς ἀνάξιον γὰρ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας καὶ φιλανθρωπίας. Ὁ δὲ λόγος ὁ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ εἰρημένος καὶ καθολικὸς ἐστὶν ἐπὶ πάντων τῶν μετὰ τινος πάθους ἐκ
 10 μήτρας προερχομένων· οὐδεὶς γὰρ τούτων τῶν λελωθημένων οὐδὲ διὰ τὰς τῶν τεκόντων ἁμαρτίας σεσίνωται, πολλῶν δὲ μᾶλλον οὐδὲ διὰ τὰς ἰδίας πῶς γὰρ ἂν τις καὶ ἁμάρτοι μὴπω τοῦ εἶναι μετασχών; Γίνονται δὲ τὰ τοιαῦτα πάθη τοῖς τικτομένοις διὰ τινος ἀορήτους καὶ ὑπερφυεῖς λόγους, οὓς ὁ πλάστης μόνος ἐπίσταται.

15 Στίχ 4. «Ἔως ἡμέρα ἐστὶν» ἐργάζεται ὁ Δεσπότης τὰ σημεῖα τοῦτ' ἔστι ἕως ὁ παρῶν ἐνέστηκεν βίος, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐργαζώμεθα τοῦτ' ἔστιν τὴν εἰς αὐτὸν καρποφορῶμεν πίστιν· καὶ γὰρ δι' ἡμᾶς ἔπραττεν τὰ σημεῖα, ἵνα πιστεύσωμεν εἰς αὐτὸν «καὶ πιστεύοντες» σωθῶμεν. «Ἐρχεται δὲ νύξ», ἡ κατάπαυσις τῶν ἔργων, ἢ μέλλουσα
 20 ἡμέρα, ἐν ἣ οὐκ ἔστι οὐδὲ τὸν Δεσπότην εἰς τὸ πιστεῦσαι ἡμᾶς σημεῖα ποιεῖν· αὐτοὶ γὰρ πεισώμεθα καὶ χωρὶς ἄλλου σημείου αὐτὸν εἶναι τὸν ἀπάντων Δεσπότην καὶ κριτὴν, ὥστε περιττὰ τότε τὰ σημεῖα. Διὸ οὐδὲ ὁ Δεσπότης αὐτὰ τότε ἐργάσεται, ἀλλ' οὐδὲ ἡμεῖς τι τότε δυνησώμεθα ἐργάσασθαι· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ καιρὸς ἐργασίας καὶ πίστεως, ἀλλὰ μισθαποδοσίας καὶ κρίσεως

Στίχ. 6-7. Ἐπέχρισε τὸν πηλόν, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὸν Ἀδὰμ δημιουργήσας ἀπὸ πηλοῦ. Ἀπονίψασθαι δὲ κελεύει τὸν πηλόν, δεικνύς ὅτι καὶ χωρὶς τῆς ὕλης ἡ δύνατο πλάττειν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ὅτι δι' οὐδὲν ἄλλο παρελήφθη ὁ πηλός,
 30 ἢ ὅπερ εἴρηται, ἵνα λίαν παραστήσῃ, ὅτι αὐτὸς ἔπλασεν καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ πηλοῦ. Ἔτι δὲ ἀπονίψασθαι κελεύει τὸν πηλόν, ἵνα μὴ τοῖς ἀπίστοις καὶ κακογνώμοσιν Ἰουδαίοις εἰς διαβολὴν τοῦ θαύματος πρόφασις γένηται ὁ πηλὸς ὡς τῆς γῆς ἐχούσης δυνάμιν τινα φυσικὴν εἰς διάπλασιν ὀφθαλμῶν. Πτύει δὲ καὶ οὕτω

μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς γι' αὐτό, ὅτι γεννήθηκε τυφλὸς ἕξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν του; Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο. Γιατὶ πῶς εἶναι δυνατὸ ν' ἁμαρτήσῃ κανεὶς πρὶν ἀκόμη ἔρθῃ στὴν ὑπαρξῆ; Ἀλλὰ μήπως τὸ πάθημά του τὸ ἔπαθε ἕξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν τῶν γονέων του; Εἶναι ὅμως ἕξισου παράλογο ἄλλοι ν' ἁμαρτάνουν κι ἄλλος νὰ θεωρεῖται ὑπεύθυνος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος λέγει· «οὔτε αὐτὸς ἁμάρτησε» καὶ γι' αὐτὸ γεννήθηκε τυφλὸς (γιατὶ αὐτὸ εἶναι τελείως ἀδύνατο), οὔτε πάλι αὐτὸς γεννήθηκε τυφλὸς ἕξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν τῶν γονέων του· γιατί αὐτὸ εἶναι ἀνάξιο τῆς δικαιοκρισίας καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Ὁ λόγος βέβαια ποὺ ἔχει λεχθεῖ γιὰ τὸν τυφλὸ εἶναι γενικὸς γιὰ ὅλους ποὺ συνοδεύονται ἀπὸ τὴ γέννησή τους μὲ κάποια ἀναπηρία· γιατί κανένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀνάπηρους οὔτε γιὰ τίς ἁμαρτίες τῶν γονέων τους τὸ ἔπαθε, καὶ πολὺ περισσότερο οὔτε γιὰ τίς δικές του. Γιατὶ πῶς εἶναι δυνατὸ ν' ἁμαρτήσῃ κανεὶς μὴ ἔχοντας ἔρθῃ ἀκόμη στὴν ὑπαρξῆ; Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ ἀναπηρίες συμβαίνουν σ' αὐτοὺς ποὺ γεννιοῦνται ἔτσι γιὰ κάποιους ἀνέκφραστους καὶ ὑπερφυσικούς λόγους, τοὺς ὁποίους μόνο ὁ πλάστης γνωρίζει.

Στίχ. 4. «Ὅσο εἶναι ἡμέρα» πραγματοποιεῖ ὁ Κύριος τὰ θαύματά του, δηλαδή ὅσο ὑπάρχει ἡ παροῦσα ζωὴ, γιὰ νὰ ἐργαζόμαστε καὶ ἔμεῖς, δηλαδή νὰ κάνομε καρποφόρο τὴν πίστη μας σ' αὐτὸν γιατί γιὰ χάρις μας ἔκαμνε τὰ θαύματα, γιὰ νὰ πιστέψομε σ' αὐτὸν καὶ πιστεύοντας νὰ σωθοῦμε. «Ἔρχεται ὅμως νύχτα», ἡ κατάπαυση τῶν ἔργων, ἡ μελλοντικὴ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία οὔτε ὁ Κύριος πρόκειται νὰ κάνει θαύματα γιὰ νὰ πιστέψομε. Γιατὶ οἱ ἴδιοι θὰ πεισθοῦμε καὶ δίχως ἄλλο θαῦμα ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Κύριος καὶ ὁ κριτὴς ὅλων, ὥστε τὰ θαύματα θὰ εἶναι τότε περιττά. Γι' αὐτὸ οὔτε ὁ Κύριος θὰ τὰ ἐνεργήσῃ τότε, ἀλλ' οὔτε καὶ ἔμεῖς τότε θὰ μπορέσομε νὰ πράξομε κάτι· γιατί δὲν θὰ εἶναι ὁ καιρὸς ἐργασίας καὶ πίστεως, ἀλλὰ μισθαποδοσίας καὶ κρίσεως.

Στίχ. 6-7. «Ἄλειψε μὲ τὸν πηλό», γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι αὐτὸς εἶναι ποὺ δημιούργησε καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ πηλό⁷⁸. Καὶ τὸν προστάζει νὰ πλύνῃ τὸν πηλό, γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι καὶ χωρὶς τὸν πηλό μποροῦσε νὰ ἀναπλάσῃ τὰ μάτια, καὶ ὅτι γιὰ τίποτε ἄλλο δὲν χρησιμοποιήθηκε ὁ πηλός, παρὰ γι' αὐτὸ ποὺ εἴπαμε, γιὰ νὰ παραστήσῃ καλύτερα ὅτι ὁ ἴδιος ἔπλασε καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ πηλό. Κι ἀκόμα δίνει ἐντολὴ νὰ πλύνῃ τὸν πηλό, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ὁ πηλὸς γιὰ τοὺς ἄπιστους καὶ κακόγνωμους Ἰουδαίους ἀφορμὴ πρὸς κατηγορία τοῦ θαύματος, ὅτι τάχα ἡ γῆ ἔχει κάποια φυσικὴ δύναμη

κατασκευάζει τὸν πηλόν, ἀλλ' οὐχὶ ἐτέρῳ ὕδατι διαζυμοῖ τὴν γῆν, ἵνα μὴ δόξη αὐτοῖς μηδὲν ἀντεισενεγκεῖν τῷ θαύματι, ἀλλ' ὅλον εἶναι τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ ἐν τῷ Σιλῳάμ ὕδατος. Πᾶσαν οὖν ἀπολογία ἀναιρῶν καὶ πονηρίαν περικόπτων καὶ πηλὸν ποιεῖ, 5 καὶ ἀπονίψασθαι κελεύει, καὶ διὰ τοῦ πτύσματος ποιεῖ, καὶ οὕτως ὑφιστᾶ καὶ διαπλάττει τὴν φύσιν τῶν ὀφθαλμῶν.

Στίχ. 15. Σημεῖωσαι τί λέγει ἐνταῦθα· τὸ γὰρ εὐαγγέλιον γράφει, ὅτι «ἠρώτων αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι πῶς ἀνέβλεψεν», τὸ δὲ «πῶς ἠνεώχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί» οὐχὶ οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλὰ 10 πρὸ τούτων τὸ πλῆθος ἠρώτησεν οὕτως. Εἶτα ἤγαγον «αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς Φαρισαίους», ὅτε ἐκεῖνοι ἠρώτησαν πῶς ἀνέβλεψεν.

Στίχ. 41. Εἰ γὰρ μὴ ἐβλέπετε, φησὶν, καὶ τοὺς οἰκείους ὀφθαλμοὺς εἶχετε τῶν τελουμένων θαυμάτων μάρτυρας, κουφότερον ἂν 15 ὑμῖν τὸ κατάκριμα ἐπεγράφετο, νῦν δὲ βλέποντες ἀναπολογήτους ἑαυτοὺς παριστάνετε. Αὐτὸς δὲ φησιν· «Νῦν δὲ λέγετε ὅτι βλέπομεν», δηλονότι αὐτοὶ μὲν λέγουσιν, ὅτι βλέπουσιν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ οὐ βλέπουσιν· πῶς γὰρ ἔστιν ἀληθῶς βλέπειν, ὅταν τινὲς ὁρῶντες τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοιγομένους, λεπρούς καθαιρομέ- 20 νους, δαιμόνια διωκόμενα, οὐ μόνον οὐ πιστεύουσιν, ἀλλὰ καὶ βλασφημοῦσιν; Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστι βλέπειν, ἀλλὰ πολλῷ χειρὸν τῶν τυφλωπτόντων διακεῖσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Στίχ. 7. Θύρα μὲν εἰκότως ἂν εἶη ἡ Παλαιὰ Γραφή· δι' αὐτῆς 25 γὰρ εἰσάγεται τις εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν τήρησιν τῶν νομικῶν ἐντολῶν. Θύρα δὲ μᾶλλον ἔτι ἂν εἶη ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ· δι' αὐτοῦ γὰρ εἰς τὴν ἀκριβεστάτην θεογνωσίαν ἔστιν εἰσελθεῖν καὶ τὴν τῶν ἀρετῶν κατορθῶσαι τελειότητα. Εἰσῆλθεν οὖν «διὰ τῆς θύρας» ὡς ἄνθρωπος καὶ «ποιμὴν» 30 ὁ Χριστὸς ἀνοίξαντος αὐτῷ τὸν πλοῦτον τῆς αὐλῆς εἴτε τοῦ Μωυσέως ὡς ὑπηρετουμένου, εἴτε τοῦ Πατρὸς ὡς συνευδοκοῦντος («ἀπ' ἑμαντοῦ» γὰρ, φησὶν, «οὐδὲν ποιῶ»), καὶ διὰ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας πολλὰ συνήγαγεν πρόβατα. Πάλιν αὐτὸς γέγονε θύρα τῆς καινῆς καὶ οἱ δι' αὐτοῦ εἰσιόντες καὶ τῆς εὐαγγελι-

πρὸς διάπλαση ματιῶν. Φτύνει κι ἔτσι φτιάχνει τὸν πηλό, καὶ δὲν ζυμώνει τὸ χῶμα μὲ ἄλλο ὑγρὸ, γιὰ νὰ μὴ νομίσουν ὅτι τίποτε δὲν χρησιμοποίησε γιὰ τὸ θαῦμα, ἀλλὰ ὀλόκληρο ὀφείλεται στὸν πηλό καὶ στὸ νερὸ τοῦ Σιλβάμ. Ἀφαιρώντας λοιπὸν κάθε δικαιολογία καὶ περικόπτοντας κάθε κακία, καὶ πηλό φτιάχνει, καὶ προστάζει νὰ πλυθεῖ, καὶ μὲ τὸ φτύμα τὸν φτιάχνει, καὶ ἔτσι δίνει ὑπόσταση καὶ διαπλάθει τὴ φύση τῶν ματιῶν.

Στίχ. 15. Σημείωσε τί λέγει ἐδῶ γιὰ τὸ Εὐαγγέλιο γράφει, ὅτι «τὸν ρωτοῦσαν πῶς ἀπέκτησε τὸ φῶς του», ὅμως τὸ «πῶς ἄνοιξαν τὰ μάτια σου» δὲν ἔκαναν τὴν ἐρώτηση οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς τὴν ἔκανε τὸ πλῆθος. Ἐπειτα τὸν ὀδήγησαν «στοὺς Φαρισαίους», ὅταν ἐκεῖνοι τὸν ρώτησαν πῶς ἀπέκτησε τὸ φῶς του.

Στίχ. 41. Ἄν δὲν βλέπατε, λέγει, καὶ δὲν εἶχατε τὰ μάτια σας μάρτυρες τῶν θαυμάτων ποὺ τελοῦνται, θὰ μπορούσε νὰ σᾶς καταλογισθεῖ ἐλαφρότερη καταδίκη, τώρα ὅμως ἐπειδὴ βλέπετε κάνετε τὸν ἑαυτό σας ἀναπολόγητο. Αὐτὸς ὅμως λέγει: «Τώρα ὅμως λέτε ὅτι βλέπομε». Δηλαδή αὐτοὶ βέβαια λένε ὅτι βλέπουν, στὴν πραγματικὰ ὅμως δὲν βλέπουν. Γιατὶ πῶς μπορούν νὰ βλέπουν πραγματικὰ, ὅταν κάποιος βλέποντας ν' ἀνοίγονται μάτια τυφλῶν, λεπροὶ νὰ καθαρίζονται, δαιμόνια νὰ ἐκδιώκονται, ὄχι μόνο δὲν πιστεύουν, ἀλλὰ καὶ βλασφημοῦν, Γιατὶ αὐτὸ δὲν δείχνει ὅτι βλέπουν, ἀλλ' ὅτι βρίσκονται σὲ κατὰσταση χειρότερη ἀπὸ τοὺς τυφλοὺς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο.

Στίχ. 7. Θύρα βέβαια εὐλόγα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη· γιὰ τὸ ἀπὸ αὐτὴν εἰσάγεται κανεὶς στὴν ἐπίγνωση τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου. Κι ἀκόμα περισσότερο θύρα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Εὐαγγέλιό του· γιὰ τὸ μὲσω αὐτοῦ μπορούμε νὰ εἰσέλθομε στὴν ἀκριβέστατη θεογνωσία καὶ νὰ κατορθώσομε τὴν τελειότητα τῶν ἀρετῶν. Μπῆκε λοιπὸν ἀπὸ τὴ θύρα ὡς ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς καὶ ποιμένας καὶ τοῦ ἄνοιξε τὸν πλοῦτο τῆς αὐλῆς εἴτε ὁ Μωυσῆς ὡς ὑπηρέτης, εἴτε ὁ Πατέρας μὲ τὴ συγκατάθεσή του (γιὰ τὸ λέγει: «Ἀπὸ μόνος μου δὲν κάνω τίποτα»), καὶ μὲ τὴ διδασκαλία τῶν Γραφῶν συγκέντρωσε πολλὰ πρόβατα. Ὁ ἴδιος πάλι ἔγινε θύρα τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ αὐτοὶ ποὺ εἰσέρχονται μὲσω αὐτοῦ καὶ τῆς εὐαγ-

κῆς διδαχῆς αὐτοῦ καὶ ποιμένες ἀποκαθίστανται καὶ τὴν τῶν λογικῶν προβάτων ἀγέλην πληθύνουσι.

Στίχ. 14. «Γινώσκω τὰ ἐμά», τοῦτ' ἔστιν φρουρῶ καὶ περιέπω καὶ πάντα εἰς τὴν αὐτῶν σωτηρίαν πράττω. Διὰ τί δέ; Ἡ δηλο-
5 νότι διὰ τὸ ἄφατον ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνεξιχνίαστον φιλανθρωπίαν. Αὐτὸς δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ γινώσκεισθαι ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ διὰ πολλὴν ἀγαθότητα καὶ ἡμῖν ἀνατίθησι καὶ ἅμα μὲν ἐπαίρων καὶ ψυχαγωγῶν, ἅμα δὲ δεικνύς, ὅτι δεῖ τὸν μέλλοντα τῆς
ἀνωθεν ἀπολαύειν ῥοπῆς μὴ ἀργὸν μηδὲ ἀναπεπταμένον εἶναι,
10 ἀλλ' ἐρηγορέναι τε καὶ ἐπιγινώσκειν διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς σπουδῆς καὶ τῆς πίστεως τὸν εὐεργέτην. Διό φησιν· «γινώσκω τὰ ἐμά ὅτι καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν». «Γινώσκω» μὲν, ὡς εἴρηται, ἀντὶ τοῦ φρουρῶ καὶ περιέπω, «γινώσκομαι» δέ, οἷον ἐπιγινώσκομαι ὑπ' αὐτῶν, ὅτι δημιουργὸς καὶ Δεσπότης καὶ τὴν ὀφει-
15 λομένην παρὰ πιστῶν θεραπόντων κατατίθενται λατρεία.

Στίχ. 14-15. Ὅρα γνώσεως διαφορὰν καὶ διάφορον τοῦ ὀνόματος σημασίαν. «Γινώσκω τὰ ἐμά, γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν», ἄλλο καὶ ἄλλο σημαίνονμενον γνώσεως. Τοιοῦτον καὶ τὸ «ἵνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰη-
20 σοῦν»· πάλιν «καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ καὶ γὰρ γινώσκω τὸν Πατέρα»· ἐνταῦθα γὰρ τὴν κατάληψιν καὶ ἐπιστήμην δηλοῖ, τὸ δὲ «καθὼς» τὸ ἀπαράλλακτον καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον τῆς Πατρικῆς καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γνώσεως δηλοῖ. Ὁ Πατὴρ γινώσκει τὸν Υἱὸν ὡς ὁμοούσιος ὁμοούσιον καὶ ὁ Υἱὸς ὡσαύτως γινώσκει τὸν
25 Πατέρα ὡς ὁμοούσιον ὁμοούσιος. Καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστά ἐστι τοῦ τῆς γνώσεως ὀνόματος συνιδεῖν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ τὰ σημαίνονμενα. Ἐπειδὴ δὲ εἶπε, «τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων», καὶ ὅτι ποιμὴν ἐστὶ καὶ τοιαῦτά τινα περὶ αὐτοῦ ταπεινὰ καὶ ἀνθρώπινα, ἵνα μὴ ὁ ἀσθενὴς ἀκροατὴς καταπέση, ἢ ὁ κακοῦργος
30 ἀφορμὴν λάβῃ πονηρίας, ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν πάλιν ἀνατρέχει καὶ φησιν· «καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ καὶ γὰρ γινώσκω τὸν Πατέρα», οἷον οὐκ ἐπειδὴ ταπεινά, φησίν, εἶπον, ἐλάττω ἔχω τοῦ Πατρός· εἶτα «καὶ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων», τοῦτ' ἔστιν οὐκ ἐπειδὴ δὲ πάλιν τὰ ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ εἶπον καὶ ἴσον ἐδει-

γελικῆς διδασκαλίας του, και ποιμένες γίνονται, και πληθύνουν τὴν ἀγγέλη τῶν λογικῶν προβάτων.

Στίχ. 14. «Γνωρίζω τὰ δικά μου», δηλαδή φρουρῶ και φροντίζω και πράττω ὅλα ὅσα συντελοῦν στή σωτηρία τους. Και γιατί; Προφανῶς ἕξαιτίας τοῦ ἀνεκφραστοῦ ἐλέους του και τῆς ἀνεξιχνίαστης φιλανθρωπίας του. Ὁ ἴδιος ὁμως ἀπὸ τὴν πολλὴ ἀγαθότητά του ἀναθέτει και σ' ἐμᾶς τὴν αἰτία πού ἐμεῖς γνωρίζομαστε ἀπὸ αὐτόν, και ἀπὸ τὴ μὰ ἐνδυναμώνοντάς μας και γεμίζονάς μας ἀπὸ εὐχαρίστηση, και ἀπὸ τὴν ἄλλη δείχνοντάς μας ὅτι πρέπει αὐτός πού μέλλει ν' ἀπολαύσει τὴ βοήθεια ἀπὸ ψηλά νὰ μὴν εἶναι ἀργός οὔτε νὰ μένει ἀδρανής, ἀλλὰ νὰ εἶναι πάντοτε σ' ἐγρήγορηση και νὰ φτάνει μὲ τὰ ἔργα και τὴν προθυμία και τὴν πίστη στή γνώση τοῦ εὐεργέτη. Γι' αὐτὸ λέγει· «γνωρίζω τὰ δικά μου και γνωρίζομαι ἀπὸ τὰ δικά μου». «Τὰ γνωρίζω» βέβαια, ὅπως εἶπαμε, λέγεται ἀντὶ τοῦ φρουρῶ και φροντίζω, ἐνῶ τὸ «γνωρίζομαι» λέγεται μὲ τὴν ἔννοια, ἀναγνωρίζομαι ἀπὸ αὐτὰ δημιουργός και Δεσπότης και προσφέρουν τὴ λατρεία πού ὀφείλουν οἱ πιστοὶ δοῦλοι.

Στίχ. 14-15. Πρόσεχε διαφορὰ γνώσεως και διαφορετικὴ σημασία τοῦ ὀνόματος. «Γνωρίζω τὰ δικά μου και γνωρίζομαι ἀπὸ τὰ δικά μου», ἄλλη και ἄλλη σημασία τῆς γνώσης. Τὸ ἴδιο εἶναι και τὸ «για νὰ γνωρίζουν ἕσένα τὸν μόνο ἀληθινὸ Θεὸ και τὸν Ἰησοῦ πού ἔστειλες»⁸⁰, και ἐπίσης, «ὅπως μὲ γνωρίζει ὁ Πατέρας, ἔτσι κι ἐγὼ γνωρίζω τὸν Πατέρα»· γιατί ἐδῶ δηλώνει τὴν κατανόηση και τὴ γνώση, ἐνῶ τὸ «καθὼς» δηλώνει τὸ ἀπαράλλακτο και τὸ ὅμοιο σὲ ὅλα τῆς γνώσης τοῦ Πατέρα και τοῦ Υἱοῦ. Ὁ Πατέρας γνωρίζει τὸν Υἱὸ ὡς ὁμοούσιος τὸν ὁμοούσιο, και ὁ Υἱὸς ὅμοια γνωρίζει τὸν Πατέρα ὡς ὁμοούσιο ὁ ὁμοούσιος. Και πάρα πολλά ἄλλα σημεινόμενα τοῦ ὀνόματος τῆς γνώσης μπορούμε νὰ δοῦμε στήν ἀγία Γραφή. Ἐπειδὴ ὁμως εἶπε, «θυσιάζω τὴ ζωὴ μου για χάρη τῶν προβάτων μου» και ὅτι εἶναι ποιμένας και κάποια ὅμοια γι' αὐτόν ταπεινά και ἀνθρώπινα, για νὰ μὴν ἀπογοητευθεῖ ὁ πνευματικὰ ἀδύναμος ἀκροατής, ἢ ὁ κακοῦργος νὰ βρεῖ ἀφορμὴ για τὴν κακία του, προσφεύγει πάλι στὸ ὑψηλὸ και λέγει· «ὅπως γνωρίζει ἐμένα ὁ Πατέρας, γνωρίζω και ἐγὼ τὸν Πατέρα»· δηλαδή ὄχι ἐπειδὴ μίλησα, λέγει, ταπεινά, εἶμαι γι' αὐτὸ κατώτερος ἀπὸ τὸν Πατέρα· ἔπειτα λέγει· «και τὴ ζωὴ μου θυσιάζω για χάρη τῶν προβάτων», δηλαδή ὄχι ἐπειδὴ πάλι εἶπα τὰ ὑψηλά και θεοπρεπῆ και ἔδειξα τὸν ἑαυτό μου ἴσο μὲ τὸν Πατέρα, για

ξα τῷ Πατρὶ ἑμαυτόν, διὰ τοῦτο ἀφίσταμαι τῶν ταπεινῶν καὶ φεύγω τὸ πάθος, ὃ ἐκῶν ὑφίστασθαι μέλλω, ἀλλὰ καὶ ὅτι Θεός εἰμι δεικνύω καὶ τὴν οἰκονομίαν οὐκ ἀθετῶ. Διὸ «καὶ τὴν ψυχὴν μου», φησὶν, «τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων».

5 Στίχ. 25-31. Ἐρωτηθεὶς τότε μὲν εὐθέως οὐκ εἶπεν, ἀλλ' ἤλεγξεν τὴν πονηρίαν. Εἶτα μετὰ τὸ ἐλέγξει καὶ προκαταρτίσαι καὶ προμαλάξαι αὐτοὺς ὅσον τὸ εἰς αὐτόν, φησὶν, ἐρωτᾶτε, ἵνα ὑμῖν εἴπω ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Οἱ δὲ οὐ μόνον οὐδὲν ἐβελτιώθησαν μαθόντες ὅπερ ζητεῖν ἐδόκουν, ἀλλὰ καὶ λίθοις αὐτόν βάλ-
10 λειν ἐπεχείρησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Στίχ. 18. Τί λέγει; Ὁ γὰρ εὐαγγελιστὴς τὴν Βηθανίαν ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων δεκαπέντε στάδια ἀπέχειν λέγει, οὐ τὸν τόπον, ἔνθα διέτριβεν ὁ Χριστὸς πρὸς τὴν Βηθανίαν.

15 Στίχ. 32. Καὶ διὰ τὸ ἤδη ταῦτα προειρηθῆσθαι τῇ ἀδελφῇ καὶ εἰδέναί, ὅτι πάντως ἐκείνη πάντα, ἃ ἤκουσεν, ἀπήγγειλεν τῇ ἀδελφῇ.

Στίχ. 33-38. Εἰ τὸ «ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι» ἐπετίμησεν τῷ πάθει σημαίνει, πῶς ἐπάγει «καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν» καὶ «πάλιν Ἰ-
20 ησοῦς σὺν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ»; Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ «ἐνεβριμήσατο καὶ ἐμβριμώμενος»; Ἡ καλῶς εἴρηται τὸ ἐπετίμησεν σημαίνει· εἰ γὰρ καὶ ἐπάγει τὸ «καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν», οὐκ ἐστὶ τοῦτο μαχόμενον· ἐνεβριμήσατο μὲν γάρ, ὥστε μὴ πέρα τοῦ μέτρου πρὸς τὸ τῆς λύπης πάθος ἐξενεχθῆναι. Ὅμως δὲ ἐνέδωκεν
25 τῇ φύσει διὰ τῆς ταραχῆς μηνῦσαι τὸ πάθος. Καὶ ἦν συμπάθειαν πρὸς τὸν τετελευτηκότα ἐφύλαττεν, διὸ καὶ ἐδάκρυσεν. Ἀλλ' ἐδάκρυσεν μὲν, οὐκ εἰς θρῆνον δὲ ἀπηνέχθη. Καὶ ἵνα μὴ τοῦτο οἶα τὰ ἀνθρώπινα γένηται (ἀπὸ γὰρ τοῦ δακρῦειν καὶ εἰς τὸ θρηνεῖν ὑποσύρονται), πάλιν ἐνεβριμήσατο· φησὶν γάρ· «Ἰησοῦς οὖν πάλιν
30 ἐμβριμώμενος», τοῦτ' ἐστὶ πάλιν ἐπιτιμῶν τῷ πάθει, ὃ ἐνδέδωκεν ἐπιδείξασθαι τὴν φύσιν διὰ τοῦ δακρῦσαι. Τούτῳ οὖν ἐπιτιμῶν, ὥστε μὴ προαχθῆναι ἐπὶ πλέον, ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον. Καλῶς δὲ «ἐν ἑαυτῷ» φησὶν· οὐ γὰρ λόγοις ἐπετίμα, ἀλλὰ τοῖς λογισμοῖς ἀνεῖργε τὸ πάθος. Διὸ καὶ πρὸ μικροῦ ἐνεβριμήσατό φη-

αὐτὸ ἀπομακρύνομαι ἀπὸ τὰ ταπεινὰ καὶ ἀποφεύγω τὸ πάθος, τὸ ὁποῖο πρόκειται μὲ τὴ θέλησή μου νὰ πάθω, ἀλλὰ καὶ ὅτι εἶμαι Θεὸς τὸ δείχνω, καὶ τὴν οἰκονομία δὲν ἀπορρίπτω. Γι' αὐτὸ «καὶ τὴ ζωὴ μου», λέγει, «θυσιάζω γιὰ χάρι τῶν προδῶτων μου».

Στίχ. 25-31. Δεχόμενος τὴν ἐρώτησι, τότε βέβαια δὲν ἀπάντησε εὐθέως, ἀλλ' ἤλεγξε τὴν κακία. Ἔπειτα, μετὰ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν προετοιμασία καὶ ἀφοῦ καταπράυνε αὐτοὺς ὅσο ἐξαρτῶταν ἀπὸ αὐτόν, λέγει Ἐρωτᾶτε γιὰ νὰ σαῶς πῶ ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας εἶμαστε ἓνα. Αὐτοὶ ὅμως ὄχι μόνο δὲν βελτιώθηκαν καθόλου, ὅταν ἔμαθαν αὐτὸ πού φαίνονταν νὰ ζητοῦν, ἀλλ' ἐπιχείρησαν καὶ νὰ τὸν λιθοβολήσουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο.

Στίχ. 18. Τί λέγει; Γιατὶ ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει ὅτι ἡ Βηθανία ἀπέχει ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα δεκαπέντε στάδια, δὲν λέγει γιὰ τὸν τόπο ὅπου βρισκόταν ὁ Χριστὸς ὅτι ἀπέχει ἀπὸ τὴ Βηθανία.

Στίχ. 32. Κι ἐπειδὴ αὐτὰ εἶχαν ἤδη προειπωθεῖ στὴν ἀδελφὴ καὶ τὰ γνώριζε, ὅτι ὅπωςδήποτε ἐκείνη ὅλα ὅσα εἶχε ἀκούσει τὰ ἀνήγγειλε στὴ ἀδελφὴ της.

Στίχ. 33-38. Ἄν τὸ «ἐνεβριμήσατο πῶ πνεύματι» σημαίνει ἐπιτίμησε τὸν ἑαυτό του γιὰ τὴν ταραχὴ του, πῶς προσθέτει, «καὶ ταράχθηκα» καὶ πάλι λέγει, «ὁ Ἰησοῦς ἐπιπλήττοντας τὸν ἑαυτό του»; Τί σημαίνει λοιπὸν τὸ «ἐνεβριμήσατο καὶ ἐμβριμώμενος»; Ἡ σωστὰ εἶπαμε ὅτι σημαίνει τὸ ἐπέπληξε. Γιατὶ, ἂν καὶ προσθέτει τὸ «καὶ ταράχθηκα», αὐτὸ δὲν ἀντιμάχεται τὸ νόημα αὐτό. Ἐπέπληξε δηλαδή τὸν ἑαυτό του, ὥστε νὰ μὴν ξεπεράσει τὸ μέτρο στὸ συναίσθημα τῆς λύπης. Ὅμως ὑποχώρησε στὴ φύση καὶ μὲ τὴν ταραχὴ του ἐκδήλωσε τὴ λύπη του καὶ τὴ συμπάθεια πού ἔκρυβε γιὰ τὸ νεκρό, γι' αὐτὸ καὶ δάκρυσε. Καὶ δάκρυσε βέβαια, δὲν παραδόθηκε ὅμως στὸ θρῆνο. Καὶ γιὰ νὰ μὴν φτάσει τὸ πράγμα σ' αὐτὸ πού συνηθίζεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους (γιατὶ ἀπὸ τὰ δάκρυα οἱ ἄνθρωποι παρασύρονται στὸ θρῆνο), πάλι ἐπέπληξε τὸν ἑαυτό του· γιατί λέγει: «ὁ Ἰησοῦς τότε ἐμβριμώμενος πάλι», δηλαδή ἐπιτιμώντας πάλι τὸν ἑαυτό του γιὰ τὴ λύπη του στὴν ὁποία ὑποχώρησε γιὰ νὰ δείξει τὴν ἀνθρώπινη φύση μὲ τὰ δάκρυα. Αὐτὸ λοιπὸν ἐπιπλήττοντας, ὥστε νὰ μὴ προχωρήσει περισσότερο, μεταβαίνει στὸ μνημεῖο. Καὶ σωστὰ λέγει, «μέσα του»· γιατί δὲν ἐπιτιμοῦσε μὲ λόγια τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ προσπαθοῦσε νὰ ἐμποδίσει

σιν. Πῶς; «Τῷ πνεύματι». Τοῦτ' ἔστιν οὐ προφέρων διὰ χειλέων τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλὰ κατὰ διάνοιαν καὶ ἐν τῷ πνεύματι ταύτην ποιούμενος, ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ἐν ἑαυτῷ ἐμβριμώμενος. «Ἐνεμβριμήσατο δὲ τῷ πνεύματι». Ἐπειδὴ ἰδὼν κλαίοντας τοὺς περὶ
 5 Μαρίαν εἰς συμπάθειαν ὡς ἄνθρωπος καὶ φιλόανθρωπος ἐκλίθη. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔδει τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἀναστάσει τοῦ τεθνηκότος παραγενόμενον καὶ τοῖς ἄλλοις ὡς παραμυθίαν καὶ λύσιν τῆς λύπης γενησόμενον ἐν τῷ τῆς λύπης πάθει κατέχεσθαι, διὰ τοῦτο ἐπιτιμᾶ καὶ κωλύει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἰς θρῆνον κατενεχθῆ-
 10 ναι, ἀλλ' ἐνδίδωσι μὲν ἐπὶ βραχὺ ἀληθεστάτην τὴν ἐνανθρώπησιν δεικνύς, ἀναστέλλει δὲ πάλιν εὐθύς, ἅμα μὲν ἡμᾶς παιδεύων μὴ ὀλοφύρεσθαι ἐπὶ τοῖς τελευτῶσιν, ἅμα δὲ τὸ μέγεθος προὔπο-
 γραῶν τῆς μελλούσης ἀναστάσεως

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

15 Στίχ 21-23. Τίνα ἀκολουθίαν ἔχει τὸ εἰπεῖν τὸν Χριστόν, «ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῆ» καὶ τὰ ἐξῆς; Τῶν γὰρ μαθητῶν, ὡς εἰκός, εἰπόντων, ὅτι θέλουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες ἰδεῖν, αὐτὸς ἔφη τὸ «ἐλήλυθεν». Τίνα οὖν ἀκολουθίαν ἔχει; Πολλὴν μὲν οὖν ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ τοῖς ἰδίους μόνοις ἐκήρυττεν,
 20 μετὰ τὸν σταυρὸν δὲ καὶ ὁ κόσμος ὅλος κατήκοος ἔμελλεν εἶναι τοῦ κηρύγματος, τῶν μαθητῶν εἰπόντων, ὅτι «θέλουσί σε οἱ Ἕλληνες ἰδεῖν», μονονουχὶ αὐτοῖς ἀποκρίνεται, ὅτι ἔσται αὐτοῖς ὅπερ ἐπιζητοῦσι καὶ τεύξονται τῆς ἐπιθυμίας οὐκ εἰς μακρὰν ἐφέστηκε γὰρ ὁ καιρὸς τοῦ σταυροῦ, μεθ' ὃν οὐκέτι μόνοις Ἰου-
 25 δαίοις, ἀλλὰ καὶ Ἕλλησι καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ ἢ εἰς ἐμὲ καταγγελθήσεται πίστις καὶ πᾶσιν ἢ τῆς σωτηρίας πύλη ἀναπετασθήσεται. «πορευθέντες», γὰρ φησι, «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Λίαν οὖν ἀκολουθῶς ὁ Δεσπότης ἔφη πρὸς τοὺς μαθητὰς περὶ τῶν θελώντων αὐτὸν ἰδεῖν Ἑλλήνων, ὅτι «ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξα-
 30 σθῆ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου».

Στίχ. 27. Τὸ μὲν τεταράχθαι παράστασις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸ δὲ «σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης» διδασκαλία ἡμετέρα τὸ δεῖν ἐν τοῖς πειρασμοῖς προσεύχεσθαι καὶ τὸ μὴ ἐπιρρίπτειν

τῆ λύπη του μὲ τούς λογισμούς του. Γι' αὐτὸ καὶ πρὶν ἀπὸ λίγο λέγει ἐπέπληξε. Πῶς; «πῶ πνεύαμι». Δηλαδή χωρὶς νὰ ἐκδηλώσει τὴν ἐπιτίμησιν μὲ τὰ χεῖλη του, ἀλλὰ διαμορφώνοντάς τιν μέσα στὸ νοῦ του καὶ μὲ τὸ πνεῦμα του, πράγμα ποῦ εἶναι ἴσο μὲ τὸ «ἐπιτίμησε τὸν ἑαυτὸ του». «Ἐπέπληξε τὸν ἑαυτὸ του γιὰ τὴν ταραχή». Ἐπειδὴ εἶδε τοὺς γύρω ἀπὸ τὴν Μαρία νὰ κλαῖνε, σὰν ἄνθρωπος καὶ φιλόανθρωπος ἔνοιωσε συμπάθεια. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔπρεπε αὐτὸς ποῦ εἶχε ἔρθει γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνου ποῦ ἀπεβίωσε καὶ νὰ γίνῃ στους ἄλλους παρηγοριὰ καὶ κατάργησιν τῆς λύπης τους, νὰ κυριευθεῖ ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς λύπης, γι' αὐτὸ ἐπιτιμᾷ καὶ ἐμποδίζει τὴν ἀνθρώπινη φύσιν νὰ ξεσπάσῃ σὲ θρήνο καὶ λυγίζει βέβαια πρὸς στιγμὴν παρουσιάζοντας ἀληθινὴ τὴν ἐνανθρώπησίν του, συγκρατεῖται ὅμως πάλι ἀμέσως, διδάσκοντας συγχρόνως ἡμᾶς νὰ μὴ θρηνοῦμε γιὰ τοὺς νεκρούς, καὶ μαζὶ προδιατυπώνοντας τὸ μεγαλεῖο τῆς μελλοντικῆς ἀνάστασης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο.

Ποιὰ ἀκολουθία ἔχει τὸ νὰ πεῖ ὁ Χριστὸς, «ἔφθασε ἡ ὥρα νὰ δοξασθεῖ» καὶ τὰ ἑξῆς; Ὅταν δηλαδή οἱ μαθητὲς, ὅπως ἦταν φυσικό, τοῦ εἶπαν, ὅτι θέλουν νὰ τὸν δοῦν οἱ Ἕλληνες, αὐτὸς εἶπε τὸ «ἔχει ἔρθει». Ποιὰ ἀκολουθία λοιπὸν ἔχει; Πολλὴ βέβαια. Ἐπειδὴ δηλαδή πρὶν ἀπὸ τὸν σωτήριον σταυρὸ κήρυττε στους δικούς του μόνο, μετὰ τὸν σταυρὸ ὅμως ἔπρεπε ὁ κόσμος ὅλος νὰ ἀκούσῃ τὸ κήρυγμα, γι' αὐτὸ ὅταν οἱ μαθητὲς εἶπαν, «θέλουν νὰ σὲ δοῦν οἱ Ἕλληνες», ἀπαντᾷ σ' αὐτοὺς κατὰ κάποιον τρόπο, ὅτι θὰ τοὺς κάνει αὐτὸ ποῦ τοῦ ζητοῦν καὶ θὰ ἐπιτύχουν ὄχι καὶ πολὺ ἀργὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐπιθυμίας τους. Γιατὶ ἔφθασε ὁ καιρὸς τοῦ σταυροῦ, μετὰ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἡ πίστις σ' ἐμένα θὰ ἀναγγελθεῖ ὄχι πιά μόνο στους Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ στους Ἕλληνες καὶ σ' ὅλο τὸν κόσμον, καὶ θ' ἀνοίξῃ διάπλατα σὲ ὅλους ἢ πύλη τῆς σωτηρίας γιατί λέγει: «σηγαίνετε καὶ διδάξτε ὅλα τὰ ἔθνη»⁸¹. Κατὰ μεγάλη ἀκολουθία λοιπὸν ὁ Κύριος ἀπαντᾷ τοὺς μαθητὲς του σχετικὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες ποὺ ἤθελαν νὰ τὸν δοῦν, ὅτι «ἔφθασε ἡ ὥρα γιὰ νὰ δοξασθεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου».

Στίχ. 27. Τὸ ὅτι «ταράχθηκε» δηλώνει τὴν ἀνθρώπινη φύσιν του, ἐνῶ τὸ «σῶσε με ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὥρα» εἶναι διδασκαλία γιὰ μᾶς, ὅτι πρέπει νὰ προσευχόμαστε τοὺς πειρασμούς καὶ νὰ μὴν παραδινόμαστε ἀλόγιστα

τούτοις προπετῶς ἑαυτόν· εἰ γὰρ σωθῆναι ἀπὸ τούτων δεῖ προσ-
 εὔχεσθαι, πῶς ἐπιρρίπτειν οὐκ ἀποτρόπαιον; Τὸ δὲ «ἀλλὰ διὰ
 τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην», ὅτι οὐ δεῖ ἐμπεσόντα παντὶ
 τρόπῳ τὴν ἀπαλλαγὴν ζητεῖν καὶ καταπίπτειν ἐν τούτοις καὶ
 5 ἀδημονεῖν· ὡπερ γὰρ τὸ ἐπιρρίπτειν ἐπισφαλές καὶ θρασύ, οὐ-
 τως ἐμπεσόντα μὴ καρτερεῖν ἀνάνδρων καὶ μικροψύχων καὶ οὐ-
 δενὸς ἀξίων λόγου.

Στίχ 31. «Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου», τοῦτ' ἔστι
 νῦν κρίνεται καὶ διαδικάζεται ὁ κόσμος οὗτος. Καὶ πρὸς τίνα
 10 δὲ κρίνεται; Πρὸς τὸν ἄρχοντα αὐτοῦ. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἄρχων τοῦ
 κόσμου; Ὁ διάβολος, ὁ ἄρξας καὶ κυριεύσας αὐτοῦ ἐκ τῆς πα-
 ραβάσεως καὶ τῶν ἐκεῖθεν αὐτοῖς πεπραγμένων θελημάτων αὐ-
 τοῦ. Κρίσις μὲν ἐστὶ τοῦ κόσμου καὶ πρὸς τὸν διάβολον. Νικᾷ δὲ
 ὁ κόσμος καὶ ἠττᾶται ὁ ἄρχων αὐτοῦ. Πῶς ἠττᾶται; Ἐκβάλλε-
 15 ται τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀρχῆς. Καὶ τίνα τρόπον καὶ διὰ
 τί; Ὅτι, λαβὼν ὑπεύθυνον τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ συνεξη-
 μαρτηκότας αὐτῷ καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας τῷ θανάτῳ παραπέμ-
 πων, ἐτόλμησεν καὶ κατὰ τοῦ ἀνευθύνου καὶ ἀναμαρτήτου
 ἑμοῦ τὴν ὁμοίαν ἐπιδείξασθαι ἐξουσίαν, καὶ προσέβαλλεν μὲν
 20 πρότερον πειρασμοῖς, ἄρτους καὶ βασιλείας κόσμον καὶ ἄλλα
 ἀπτὰ προσάγων. Ἐκεῖθεν δὲ ἀποκρουσθεὶς οὐ συνῆκεν οὐδ' ἠ-
 σύχασεν, ἀλλ' ἔτι ἀναισχυντεῖ, καὶ ὡς ὑπεύθυνον καὶ ἠττημένον
 ὁ ἠττηθεὶς λαβὼν, καὶ φθόνον ἐγείρει καὶ θάνατον κατὰ τοῦ νε-
 νικηκότος ἑμοῦ. Ἐπεὶ οὖν εἰς τοῦτο ἀναισχυντίας καὶ τόλμης
 25 καὶ ἀδικίας προέβη, δικαίως ἀποστερεῖται καὶ ὧν ἐκυρίευσεν
 πρότερον· τῶν γὰρ ἄλλων ἦρχεν, ὅτι ὑπετάγησαν αὐτῷ. Πῶς
 καὶ τὸν νενικηκότα ἐτόλμησεν ὑποχείριον ἐγχειρῆσαι ποιεῖν;
 Καλῶς οὖν ὁ Δεσπότης φησὶν, «Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου
 τούτου καὶ νῦν ὁ ἄρχων αὐτοῦ ἐκβληθήσεται ἔξω». Ἐν ἄλλοις
 30 δὲ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ λέγων, φησὶν· «καὶ εὐρήσει ἐν
 ἑμοί οὐδέν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Στίχ. 1. «Εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς», ἀντὶ τοῦ τελείως Τὸ
 δὲ «ἠγάπησεν», τοῦτ' ἔστιν ἐπεδείξατο ἦν εἰς αὐτούς διάθεσιν

σ' αὐτούς. Γιατί ἂν πρέπει νὰ προσευχόμαστε γιὰ νὰ σωθοῦμε ἀπὸ αὐτούς, πῶς δὲν εἶναι ἀποτρόπαιο νὰ παραδινοῦμαστε σ' αὐτούς; Τὸν λόγο πάλι, «ἀλλὰ γι' αὐτὸ ἔφτασα στὴν ὥρα αὐτή», τὸν λέγει γιὰ νὰ δείξει, ὅτι ὅταν πέσομε σ' αὐτούς δὲν πρέπει νὰ ζητοῦμε μὲ κάθε τρόπο τὴν ἀπαλλαγὴ καὶ ν' ἀπελλιζόμαστε ἀπὸ αὐτούς καὶ νὰ στενοχωρούμαστε. Γιατί, ὅπως εἶναι ἐπικίνδυνο καὶ δείχνει θράσος τὸ νὰ ριχνόμαστε σ' αὐτούς, ἔτσι ὅταν πέσομε σ' αὐτούς τὸ νὰ μὴ δείχνομε καρτερίαν εἶναι γνώρισμα ἀνθρώπων ἀνανδρῶν καὶ μικροψυχῶν καὶ τελείως ἀναξιόλογων.

Στίχ. 31. «Τώρα εἶναι ἡ κρίση τοῦ κόσμου αὐτοῦ», δηλαδή τώρα κρίνεται καὶ δικάζεται αὐτὸς ὁ κόσμος. Καὶ μὲ ποιὸν κρίνεται; Μὲ τὸν ἄρχοντά του. Καὶ ποιὸς εἶναι ὁ ἄρχοντας τοῦ κόσμου; Ὁ διάβολος ποὺ ἔγινε κυρίαρχος καὶ ἔξουσιαστής του ἀπὸ τὴν παράβαση καὶ τὴν ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴν ἐκτέλεση τῶν θελημάτων του. Κρίση βέβαια ὑπάρχει τοῦ κόσμου καὶ μὲ τὸν διάβολο. Ἀλλὰ νικᾷ ὁ κόσμος καὶ νικεῖται ὁ ἄρχοντάς του. Καὶ πῶς νικεῖται; Διώχεται ἀπὸ τὴν ἔξουσία καὶ τὴν ἀρχὴν του. Μὲ ποιὸν τρόπο καὶ γιὰ ποιὸν λόγο; Ὅτι, ἐπειδὴ βρῆκε ὑπεύθυνο τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς δικούς του ποὺ ἡμάρτησαν μαζί του καὶ τοὺς παρέπεμπε στὸ θάνατο ἕξαιτίας τῆς ἁμαρτίας, τόλμησε νὰ ἐπιδείξει ὅμοια ἔξουσία καὶ ἐνάντια σ' ἐμένα τὸν ἀνεύθυνο καὶ ἀναμάρτητο, καὶ μὲ ἐπιτέθηκε βέβαια πρῶτα μὲ πειρασμούς, προσφέροντάς μου ἄρτους καὶ βασιλεῖες τοῦ κόσμου καὶ ἄλλα ὑλικά ἀγαθὰ, καὶ παρόλο ποὺ ἀποκρούσθηκε ἀπὸ αὐτόν, δὲν συνειτίσθηκε οὔτε ἡσύχασε, ἀλλὰ ἀκόμα προβαίνει σὲ ἀδιάντροπες ἐνέργειες, καὶ θεωρώντας με ὡς ἔνοχο καὶ ἠττημένο αὐτὸς ὁ ἠττημένος, ἀπειλεῖ ἐμένα ποὺ τὸν ἔχω νικήσει μὲ φθόνον καὶ θάνατο. Ἐπειδὴ λοιπὸν προχώρησε σὲ τόση ἀκραία ἀδιάντροπιὰ καὶ θρασύτητα καὶ ἀδικία, δίκαια χάνει καὶ αὐτὰ ποὺ ἔξουσίαζε πρῶτα· γιὰ τοὺς ἄλλους τοὺς ἔξουσίαζε, γιὰ τὴν ἦταν ὑποταγμένοι σ' αὐτόν. Πῶς τώρα ἐπιχείρησε καὶ τὸ νικητὴ νὰ τὸν κάνει ὑποχείριό του; Πολὺ σωστὰ λοιπὸν λέγει ὁ Κύριος, «Τώρα εἶναι ἡ κρίση τοῦ κόσμου αὐτοῦ, καὶ τώρα ὁ ἄρχοντας τοῦ κόσμου θὰ ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ αὐτόν». Ἀπεκρίδοντας ὅμως σὲ ἄλλους τὴν αἰτία τῆς ἐκδίωξής του, λέγει· «καὶ ἐναντίον μου δὲν θὰ βρεῖ τίποτε».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13ο.

Στίχ. 1. «Τοὺς ἀγάπησε ὡς τὸ τέλος», ἀντὶ νὰ πεῖ τελείως. Τὸ «ἀγάπησε» πάλι τὸ λέγει μὲ τὴν ἔννοια δηλαδή ὅτι τοὺς ἔδειξε τὴν διάθεσιν

καὶ ἀγάπην εἶχεν· τελειοτάτης γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγαπήσεως ἀπόδειξις τε καὶ παράστασις τὸ νίψαι τὸν διδάσκαλον καὶ Δεσπότην τῶν μαθητῶν καὶ δούλων τοὺς πόδας

Στίχ. 1-3. Διὰ τί εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι «εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι 5 ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα»; Ἴνα δείξῃ, ὅτι ἐκὼν καὶ εἰδὼς ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται. Λέγει δέ, ὅτι τοῦτο εἰδὼς, ὅτι ἐνέστηκεν ἤδη, ἠθέλησεν ἀποκαλύψαι τὴν διάθεσιν καὶ τὴν ἀγάπην, ἣν περὶ τοὺς μαθητὰς εἶχεν. Διὰ τί δὲ εἰπὼν τοῦτο πρὶν ἢ ἐμβαλεῖν ὕδωρ εἰς τὸ νίψαι; Πάλιν ὡσπερ ἐπαναλαμβάνων λέγει «εἰδὼς, ὅτι πάντα δέδω- 10 κεν αὐτῷ ὁ Πατήρ εἰς τὰς χεῖρας», διότι μεταξὺ εἰρηκῶς ἦν τὴν τοῦ προδότου τόλμαν καὶ προδοσίαν. Ἴνα οὖν μὴ τοῦτο ἀκούσας εἴπη τις, Τί οὖν, πῶς οὐκ ἐρύσατο αὐτὸν ὁ Πατήρ ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα πονηρίας καὶ κακουργίας εἰ ὅλως ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἰ ἐκεῖθεν ἦλθεν; Ἴνα οὖν μὴ ἢ ταῦτα λογισμοῖς τινῶν ἐνοχλοῦντά φησιν ὁ 15 εὐαγγελιστής «εἰδὼς, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ», τοῦτ' ἔστιν τί λέγων τί διαλογίζῃ, ἄνθρωπε, τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνάξια τῆς Δεσποτικῆς αὐθεντίας; Πάντα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐδεδώκει ὁ Πατήρ, τοῦτ' ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ καὶ πρόχειρον καὶ ἔτοιμον ἦν καὶ τὸ ῥυσθῆναι αὐτὸν καὶ τὸ ἄρδην, εἰ θούλοιο, πάντας ἀφανίσει 20 καὶ αὐτὴν τὴν γῆν ἐκ βάθρων ἀνατρέψαι, ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων καὶ τῶν ἄλλων πάντων πρόχειρον ἔχων τὴν ἐξουσίαν, διὰ ταπεινώσεως καὶ εὐεργεσίας καὶ τὴν τοῦ Ἰούδα πώρωσιν ἠθέλησε μαλάξαι, καὶ τὴν εἰς τοὺς ἄλλους μαθητὰς ἀγάπην ἐνδειῖξαι.

Στίχ. 27. Εἰ καὶ μὴ τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς ἤκουσαν δηλούσης 25 τὸν προδότην, ἀλλ' οὖν πῶς γε οὐκ ἔστοχάσαντο διὰ τοῦ μόνου ἐκείνου ἐπιδοῦναι τὸ ψωμίον παρὰ τὸ ἔθος αὐτοῖς πράγμα ἐπ' αὐτὸν ὀρῶντες γινόμενον; Πῶς οὐκ ἔστοχάσαντο ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ τολμήματος; Εἰ γὰρ καὶ ἤκουον τοῦ Δεσπότη, «εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με», ἀλλ' οὖν οὐκ ἠλπιζόν τινα εἰς τοιαύτην ὅλως ἐλάσαι 30 ἀπόνοιαν καὶ ἀχαριστίαν καὶ μιαιότητα, ὥστε τηλικαῦτα εὖ παθόντα καὶ χαρισμάτων τοιούτων ἀξιοθέντα, φόνῳ καὶ προδοσίᾳ τὸν εὐεργέτην ἀμείψασθαι, ἔκρινον δὲ τοῦτο οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τῆς οἰκείας ἐκάστης εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς πρὸς τὸν διδάσκαλον στοργῆς τε καὶ πίστεως καὶ τὸν Ἰούδαν τοιοῦτον ὑπολαμβάνοντες, ὅτι ὅπερ 35 τις οὐκ ἐμελέτησεν οὐδ' ἄλλον πράττειν ῥαδίως ὑπέιληφεν.

πού είχε γι' αὐτούς καὶ τὴν ἀγάπη. Γιατὶ εἶναι ἀπόδειξη παντέλειας ἀληθινὰ ἀγάπης καὶ παράστασή της τὸ νὰ πλύνει ὁ δάσκαλος καὶ Κύριος τὰ πόδια τῶν μαθητῶν καὶ δούλων του.

Στίχ. 1-3. Γιατὶ εἶπε ὁ εὐαγγελιστὴς ὅτι «γνωρίζοντας ὁ Ἰησοῦς ὅτι εἶχε ἔρθει ἡ ὥρα του»; Γιὰ νὰ δείξει, ὅτι θέλοντας καὶ γνωρίζοντας βαδίζει πρὸς τὸ πάθος. Καὶ λέγει ὅτι ἐπειδὴ τὸ γνώριζε καὶ ἐπειδὴ ἦταν ἤδη παρόν, θέλησε νὰ ἀποκαλύψει τὴ διάθεση καὶ τὴν ἀγάπη πού εἶχε πρὸς τοὺς μαθητές του. Καὶ γιατί τὸ εἶπε αὐτὸ πρὶν βάλει νερὸ γιὰ τὸ πλύσιμο; Πάλι, σὰ νὰ ἐπαναλάβανε, λέγει: «γνωρίζοντας ὅτι ὅλα τοῦ τὰ παρέδωσε ὁ Πατέρας στὰ χέρια του», γιατί στὸ μεταξύ εἶχε ἀποκαλύψει τὴ θρασυτητα καὶ τὴν προδοσία τοῦ προδότη. Γιὰ νὰ μὴ πεί λοιπὸν κάποιος ἀκούοντας αὐτό, Τί λοιπὸν, πῶς δὲν τὸν ἔσωσε ὁ Πατέρας ἀπὸ τὴ δολιότητα καὶ τὴν κακουργία τοῦ Ἰούδα, ἂν γενικὰ προερχόταν ἀπὸ τὸν Θεό, ἂν ἦρθε ἀπὸ ἐκεῖ; Γιὰ νὰ μὴν ἐνοχλοῦν λοιπὸν αὐτὰ τοὺς λογισμοὺς κάποιων λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς, «γνωρίζοντας ὅτι ὅλα τοῦ τὰ παρέδωσε ὁ Πατέρας στὰ χέρια του»· δηλαδή τί λὲς καὶ τί σκέπτεσαι, ἄνθρωπε, τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνάξια τῆς ἐξουσίας τοῦ Κυρίου; Ὅλα τὰ εἶχε παραδώσει στὰ χέρια του ὁ Πατέρας, δηλαδή ἦταν πρόχειρο στὰ χέρια του καὶ εὐκολο καὶ τὸ νὰ σώσει αὐτὸν καὶ ν' ἀφανίσει, ἂν ἤθελε, ἀπὸ τὴ ρίζα ὅλους καὶ τὴ γῆ τὴν ἴδια νὰ τὴν ἀνατρέψει ἀπὸ τὰ θεμέλια, ἀλλ' ὅμως, ἂν καὶ εἶχε εὐκολὴ στὰ χέρια τὴν ἐξουσία καὶ αὐτῶν καὶ ὅλων τῶν ἄλλων, μὲ τὴν ταπεινώση καὶ τὴν εὐεργεσία καὶ τὴν σκληρότητα τοῦ Ἰούδα θέλησε νὰ μαλακώσει, καὶ τὴν ἀγάπη του νὰ δείξει στοὺς ἄλλους μαθητές του.

Στίχ. 27. Ἄν καὶ δὲν ἄκουσαν τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου πού δηλώνει τὸν προδότη, πῶς ὅμως δὲν σκέφθηκαν ὅτι μὲ τὸ νὰ ἔχει δώσει σ' αὐτὸν μόνο τὸ ψωμί, βλέποντας νὰ γίνεται αὐτὸ σ' αὐτόν, παρὰ τὸ συνηθισμένο σ' αὐτούς; Πῶς δὲν σκέφθηκαν ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴ τῆς χειρονομίας; Γιατὶ, ἂν καὶ ἄκουγαν ἀπὸ τὸν Κύριο, «ἓνας ἀπὸ σᾶς θὰ μὲ παραδώσει», ἀλλ' ὅμως δὲν ἤλπιζαν ὅτι κάποιος θὰ φθάσει σὲ τέτοιο παραλογισμὸ καὶ ἀχαριστία καὶ τέτοια δολιότητα, ὥστε, ἐνῶ εἶχε δεχθεῖ τόσες μεγάλες εὐεργεσίες καὶ ἀξιώθηκε τέτοια χαρίσματα, νὰ ἀνταμείψει τὸν εὐεργέτη μὲ φόνο καὶ προδοσία· ἀλλὰ οἱ μαθητές ἔκριναν καθέννας ἀπὸ τὴ δική του εὐγνωμοσύνη καὶ τὴ στοργὴ καὶ τὴν πίστη πρὸς τὸν διδάσκαλο, θεωρώντας καὶ τὸν Ἰούδα ὁμοίό τους, ὅτι αὐτὸ πού κανένας τους δὲν μελέτησε, οὔτε ἄλλος νόμισαν ὅτι θὰ τὸ ἔπραττε εὐκολα.

Στίχ 27-30. Μετὰ τὸ ψωμίον εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς, τοῦτ' ἔστιν
 ὅτε ἡ παντελής αὐτὸν κατεκράτησε πώρωσις· ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν οὔ-
 τε οἱ κοινοὶ ἄλλες, οὔτε ἡ ἄφατος τοῦ Δεσπότητος περὶ τὸ νύψαι
 τοὺς τῶν δούλων πόδας ταπεινοφροσύνη, οὔτε ἡ πρόγνωσις τῆς
 5 προδοσίας, οὔτε ἡ ἐπ' αὐτῇ ἀνεξιχνίαστος ἀνεξικακία καὶ μα-
 κροθυμία, ἀλλ' οὐδὲ ἡ ἰδιάζουσα διὰ τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ψωμίου
 φιλοφροσύνη, ἐπεὶ οὖν οὐδὲν τούτων ἐμάλαξεν αὐτοῦ τὴν ἀπό-
 νοιαν καὶ σκληροκαρδίαν [ἐμάλαξεν], ἀλλὰ πάντα ταῦτα διὰ τῆς
 πωρώσεως ἀπεκρούσατο, τότε λοιπὸν πρὸς οἰκειὸν σκεῦος εἰσε-
 10 πήδησεν ὁ Σατανᾶς, ἄγων καὶ περιάγων ὅποι βούλοιο τὸν ἄθλι-
 ον ἐκεῖνον. Πρὶν μὲν γὰρ προσβάλλων ἔξωθεν, οὐ σφόδρα περιε-
 γίνετο αὐτοῦ, ὥστε καὶ πρὸς τὸ ἔργον ὁμόσε πείσαι χωρῆσαι, ἀλ-
 λά τοὺς μὲν λογισμοὺς ἐθόλου καὶ ἀνεκίνει κατὰ τοῦ Δεσπότητος,
 πρὸς δὲ τὴν τῆς πράξεως τόλμαν ἀναδυόμενον εἶχεν τέως καὶ
 15 ὀκνοῦντα. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς παντελοῦς πωρώσεως ὄργανον αὐ-
 τὸν ἐπιτήδειον ἀπειργάσατο, τότε κάκεινος μετὰ θάρρους ἐπιπη-
 δῶν καὶ ὅλως ἔνδον αὐτοῦ γεγονῶς καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν πράξιν
 καθάπτει· «λαβὼν γὰρ φησι τὸ ψωμίον εὐθέως ἐξῆλθεν» καὶ τότε
 νυκτὸς οὔσης· οὐδὲ γὰρ τὸ ἄωρον τῶν νυκτῶν τὴν ἐπὶ μισαιφονί-
 20 αν ὀρμὴν ὀργῶσαν κἂν ἐπὶ βραχὺ κατέσχευεν, ἀλλ' «εὐθέως ἐξῆλ-
 θέν» φησιν· «ἦν δὲ νύξ». Τὸ δὲ «ὁ ποιεῖς ποιήσον τάχιον». Τοῦτο
 εἰώθαμεν καὶ ἐπὶ ταῖς πρὸς ἀλλήλους λέγειν κοινολογίαις, οὐκ
 ἐπιτρέποντες τὴν πράξιν, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς προδήλως οὔσαν ἀτο-
 πωτάτην σφοδρῶς ἀποτρέποντες· διττὴ γὰρ ἦν ἢ τε προτροπὴ
 25 καὶ ἢ ἀποτροπὴ ἑκατέρας αὐτῶν κατὰ διπλοῦν τρόπον σχηματι-
 ζομένης· ἀποτρέπομεν γὰρ ἐξ εὐθείας μὲν καὶ ὁ πλεῖστόν ἐστιν ἐν
 τῇ χρήσει λέγοντες· οὐδεὶς τόδε εἰπεῖν ἢ ποιῆσαι τολμᾶ καὶ μὴ εἴ-
 πης τόδε ἢ μὴ ποιήσης. Ἀποτρέπομεν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σφόδρα
 ἀτόπων, ὥσπερ ἐξ ἐπιτιμήσεως ἢ ἐξ εἰρωνείας εἰς καταφατικὸν
 30 σχῆμα τυποῦντες τὴν ἀποτροπὴν, οἷον· εἰπὲ τόδε ἢ ποιήσον τόδε,
 τοῦτ' ἔστιν εἰπέ, ὅτι ἐξ ἀκαθάρτου πατρός ἔφυς ἢ τύπησόν σου
 τὸν πατέρα ἢ διόρυξον τοὺς νέους ἢ τοὺς ἀλλοτρίους γάμους·
 ταῦτα γὰρ, εἰ καὶ καταφατικὸν ἔχουσι τὸ σχῆμα, ἀλλ' οὖν πλέον
 ἀποτρέπουσιν ἢ εἰ ἀποφατικῶς προενεχθεῖεν. Ὡσαύτως δὲ πάλι
 35 λιν προτρέποντες καὶ ἐν ἀποφατικῶ καὶ ἐν καταφατικῶ προτρέ-

Στίχ. 27-30. Μετὰ τὸ ψωμί μπῆκε ὁ Σατανᾶς, δηλαδή ὅταν τὸν κυρίευσε ἡ ὀλοκληρωτικὴ πώρωση. Ἐπειδὴ δηλαδή αὐτὸν οὔτε τὸ κοινὸ φαγητό, οὔτε ἡ ἀνείπωτη ταπεινοφροσύνη τοῦ Κυρίου ποὺ δείχθηκε κατὰ τὸ πλύσιμο τῶν ποδιῶν τῶν δούλων, οὔτε ἡ πρόγνωση τῆς προδοσίας, οὔτε ἡ ἀνεξιχνίαστη ἀνεξικακία καὶ μακροθυμία γι' αὐτήν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ ἰδιαιτέρη φιλοφροσύνη μὲ τὴν προσφορά τοῦ ψωμοῦ, ἔπειδὴ λοιπὸν τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν μαλάκωσε τὴ μανία καὶ τὴ σκληρότητά του, ἀλλ' ὅλα αὐτὰ παραμερίσθηκαν ἕξαιτίας τῆς πώρωσής του, τότε πλέον εἰσπήδησε ὁ Σατανᾶς σὲ δικό του σκεῦος, σύροντας καὶ φέροντας ὅπου ἤθελε ἐκεῖνον τὸν ἄθλιο. Γιατὶ προηγουμένως ὅταν τοῦ ἔκανε τίς ἐπιθέσεις τοῦ ἀπ' ἔξω, δὲν μποροῦσε νὰ τὸν ὑποτάξει ἀποφασιστικᾶ, ὥστε νὰ τὸν πείσει νὰ προχωρήσει βίαια ἐναντίον του, ἀλλὰ θόλωνε βέβαια τοὺς λογισμοὺς του καὶ τοὺς κινουῦσε ἐναντίον τοῦ Κυρίου, τὸν συγκρατοῦσε ὅμως καὶ τὸν ἔκανε πρὸς τὸ παρὸν νὰ διστάζει νὰ προχωρήσει στὴν τολμηρὴ πράξη. Ὅταν ὅμως μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ πώρωσή του τὸν ἔκανε κατάλληλο ὄργανο, τότε καὶ ἐκεῖνος ὀρμώντας μὲ θάρρος καὶ ἔχοντας ἐγκατασταθεῖ ὀλοκληρωτικὰ μέσα του, τὸν ὠθεῖ καὶ στὴν ἴδια τὴν πράξη· γιατί λέγει· «ἀφοῦ πῆρε τὸ ψωμί βγήκε ἀμέσως» καὶ ἐνῶ ἦταν ἀκόμα νύχτα· γιατί οὔτε ἡ ἀκατάλληλη ὥρα τῆς νύχτας δὲν συγκράτησε ἔστω καὶ λίγο τὴν ὀρμὴ ποὺ ἔβραζε γιὰ τὸ φόνο, ἀλλὰ «βγήκε ἀμέσως», λέγει, «καὶ ἦταν νύχτα». Αὐτὸ βέβαια ποὺ λέγει, «αὐτὸ ποὺ ἔχεις νὰ κάνεις κάνε το γρήγορα», συνηθίζομε νὰ τὸ λέμε καὶ στίς καθημερινὲς μεταξύ μας συνομιλίες, ὅχι προρέποντας στὴν πράξη, ἀλλὰ μᾶλλον, ἔπειδὴ εἶναι ὀλοφάνερα πάρα πολὺ παράλογη, καὶ ἀποτρέποντάς την. Γιατὶ ἦταν διπλῆ καὶ ἡ προτροπὴ καὶ ἡ ἀποτροπὴ τῆς καθεμιᾶς ἀπὸ αὐτὲς ποὺ σχηματίζεται μὲ διπλὸ τρόπο. Ἀποτρέπομε δηλαδή ἀπευθείας αὐτὸ ποὺ εἶναι σὲ μεγάλη χρῆση λέγοντας· κανένας δὲν τολμᾷ νὰ τὸ πεῖ ἢ νὰ τὸ πράξει αὐτό, καὶ μὴν τὸ πείς αὐτὸ ἢ μὴν τὸ κάνεις. Ἀποτρέπομε ἐπίσης καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ πάρα πολὺ ἄτοπα, διατυπώνοντας σὰν μὲ ἐπιτίμηση ἢ εἰρωνεία σὲ καταφατικὴ μορφή τὴν ἀποτροπὴ· γιὰ παράδειγμα· πές το αὐτὸ ἢ κάνε αὐτό· δηλαδή πές ὅτι γεννήθηκες ἀπὸ ἀκάθαρο πατέρα, ἢ χτύπησε τὸν πατέρα σου, ἢ ὑπονόμευσε τοὺς νέους ἢ τοὺς ξένους γάμους. Γιατὶ αὐτά, ἂν καὶ ἔχουν καταφατικὴ μορφή, ἀλλ' ὅμως πιὸ πολὺ ἀποτρέπουν, παρὰ ἂν διατυπωθοῦν ἀρνητικά. Ὅμοια πάλι προτρέποντας, προτρέπομε καὶ μὲ ἀρνητικὸ καὶ μὲ καταφατικὸ τρόπο· γιὰ παράδειγμα· Τίμησε τὸν πατέ-

πομεν σχήματι οἶον· Τίμησόν σου τὸν πατέρα, δεῖ σε σωφρονεῖν καὶ τὰ ὅμοια. Ἐν ἀποφατικῷ δέ· Σὺ δὲ οὐκ εὐσεβήσεις; οὐ τὴν οὐσίαν τοῖς γονεῦσιν ἀπονεύμαις; ἀντὶ τοῦ, Δεῖ σε ταῦτα ποιεῖν. Τὰ τοιαῦτα δὲ καὶ συνεσημάτισται τῷ ἐρωτηματικῷ τρόπῳ. Ἄλ-
5 λὰ δὲ καὶ χωρὶς ἀποφατικὰ ὄντα καθαρῶς προτροπὴν ἔχουσιν· μὴ εὐσέβει, μὴ τίμα γεννήτορας, μὴ ἐξέλης σεαυτὸν ἀγχόνης· εἰ γὰρ καὶ ἀποφατικὸν ἔχει τὸ σχῆμα, ἀλλ' οὖν δομῆως καὶ ἐπιπληκτικῶς προτρέπεται ὡς εὐσεβεῖν δεῖ καὶ τιμᾶν γονεῖς καὶ ἐξαιρεῖν ἑαυτὸν θανάτου.

10 Στίχ. 31. Εἰ οὐδεὶς ἔγνω τῶν μαθητῶν, διὰ τί κατέπεσον αὐτῶν οἱ λογισμοί; ἢ οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι τὴν προδοσίαν ὅλως οὐκ ἔγνωσαν· ἔγνωσαν γάρ, ἀλλ' ὅτι τίς ἐστὶν ὁ προδιδούς, οὐκ ἔγνωσαν οὕτω. Κατέπεσον δὲ οὐδὲν ἤττον, εἰ καὶ μὴ τὸν προδιδόντα ἤδεσαν. Ἄλλ' ὅτι ὅλως ἔμελλεν αὐτῶν ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ Δε-
15 σπότης προδίδοσθαι τοῖς Ἰουδαίοις μαιφόνους ἀνθρώποις καὶ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐκμεμνηνόσιν, καὶ διὰ τοῦτο δεομένοις ἀναψυχῆς τινος καὶ παραμυθίας, ἔλεγεν ὁ Δεσπότης· «Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» καὶ τὰ ἐξῆς

Στίχ. 33. Τί δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι «ζητήσετέ με», φησίν; λέγω δὲ
20 ὑμῖν τοῦτο ὡσπερ προεῖπον καὶ τοῖς Ἰουδαίοις· ἀλλ' ἐκεῖνοις μὲν εἰπὼν ὁ Δεσπότης τὸ «ζητήσετέ με», προσέθηκε καὶ τό, «ὅπου ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν»· ἐκεῖνος μὲν γὰρ εἰς δόξαν ἄφραστον καὶ ζωὴν ἀκήρατον σταυρούμενος μεθίστατο, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι τὸν θῆλον καταλύοντες τῷ θανάτῳ καὶ τῇ κολάσει παρεπέμποντο.
25 Διό φησιν, καὶ «ὅπου ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν». Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν οὕτω φησίν, τοῖς δὲ μαθηταῖς· τί ζητήσετέ, φησίν. Οὐκέτι δὲ προστίθουσιν, ὅτι καὶ «ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν». Προειρηκεῖ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι «ὅπου εἰμι ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται», καί, «ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ
30 Πατήρ». Καλῶς ἄρα νῦν τὸ «ζητήσετέ με» εἰπὼν οὐδὲν ἕτερον ὡς τοῖς Ἰουδαίοις προσέθηκεν. Λέγει δὲ αὐτοῖς καὶ προαναφωνεῖ ταῦτα, ἵνα, ὅταν ταῖς θλίψεσιν καὶ τοῖς πειρασμοῖς συνεχόμενοι ἐπιζητῶσιν αὐτόν, εὐρίσκωσιν ἀναψυχὴν καὶ παραμυθίαν αὐτὸ τοῦτο τὸ προειρηθῆσθαι αὐτοῖς καὶ προεγνωκέναι τὰ συμβησόμενα

ρα σου, πρέπει νὰ εἶσαι σὺφρων καὶ τὰ ὅμοια. Μὲ ἀρνητικὸ πάλι τρόπο Ἐσὺ δὲν θὰ γίνεις εὐσεβής; δὲν θὰ προσφέρεις τὴν περιουσία σου στοὺς γονεῖς σου; ἀντὶ τοῦ, Ἐσὺ πρέπει νὰ κάνεις αὐτὰ. Αὐτὰ βέβαια ἔχουν διατυπωθεῖ καὶ μὲ τὸν ἐρωτηματικὸ τρόπο. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἐνῶ εἶναι ἀρνητικὰ, περιέχουν καθαρὴ προτροπὴ νὰ μὴν εἶσαι εὐσεβής, νὰ μὴν τιμᾷς τοὺς γονεῖς σου, νὰ μὴ ἔξαιρέσεις τὸν ἑαυτὸ σου ἀπὸ τὴν ἀγχόνη. Γιατί, ἂν καὶ ἔχουν ἀρνητικὴ μορφή, ὥστόσο προτρέπουν ἔντονα καὶ ἐπιπληκτικὰ, ὅτι πρέπει νὰ εἶσαι εὐσεβής καὶ νὰ τιμᾷς τοὺς γονεῖς σου καὶ νὰ προφυλάσσεις τὸν ἑαυτὸ σου ἀπὸ τὸ θάνατο.

Στίχ. 31. Ἦν κανένας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς δὲν τὸ ἀντιλήφθηκε, γιατί κατέρρευσαν οἱ λογισμοὶ τους (τὸ ἠθικὸ τους); Ἦ δὲν λέγει αὐτό, ὅτι δὲν ἀντιλήφθηκαν καθόλου τὴν προδοσία (γιατὶ τὴν ἀντιλήφθηκαν), ἀλλὰ δὲν εἶχαν καταλάβει ἀκόμα ποίος εἶναι ὁ προδότης. Κατέπεσε ὅμως τὸ ἠθικὸ τους ὄχι λιγότερο, ἂν καὶ δὲν γνώριζαν τὸν προδότη. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔμελλε ὁ διδάσκαλός τους καὶ Κύριος νὰ παραδοθεῖ ὅπωςδήποτε στοὺς βδελυροὺς δολοφόνους Ἰουδαίους, πού ἦταν κυριευμένοι ἀπὸ τὴ μανία ἐναντίον τοῦ Σωτήρα, καὶ γι' αὐτὸ χρειάζονταν κάποια ἀνακούφιση καὶ παρηγοριὰ, γι' αὐτὸ τοὺς ἔλεγε ὁ Κύριος: «Τώρα δοξάσθηκε ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» καὶ τὰ ἔξης.

Στίχ. 33. Γιατὶ σᾶς λέγω, λέγει, ὅτι «θὰ μὲ ζητήσετε»; Σᾶς τὸ λέγω αὐτὸ ὅπως προεῖπα καὶ στοὺς Ἰουδαίους ἀλλὰ σ' ἐκείνους λέγοντας ὁ Κύριος, «θὰ μὲ ζητήσετε»⁸², πρόσθεσε καὶ τό, «ὅπου πηγαίνω ἐγὼ ἐσεῖς δὲν μπορείτε νὰ ρθειτε»⁸³. Γιατὶ ἐκεῖνος βέβαια σταυρούμενος μετάβαινε σὲ δόξα ἀνέκφραστη καὶ ζωὴ ἀθάνατη, ἐνῶ οἱ Ἰουδαῖοι φεύγοντας ἀπὸ τὴ ζωὴ παραπέμπονταν στὸ θάνατο καὶ στὴν κόλαση. Γι' αὐτὸ λέγει, καὶ «ὅπου ἐγὼ πηγαίνω ἐσεῖς δὲν μπορείτε νὰ ρθειτε». Ἄλλὰ σ' ἐκείνους βέβαια λέγει αὐτό, στοὺς μαθητὲς τί λέγει; «θὰ ζητήσετε». Δὲν προσθέτει πιά καὶ τό, «ὅπου πηγαίνω ἐγὼ, σεῖς δὲν μπορείτε νὰ ρθειτε». Γιατὶ τοὺς εἶχε πεῖ προηγουμένως, ὅτι «ὅπου εἶμαι ἐγὼ, ἐκεῖ θὰ εἶναι ὁ ὑπηρέτης μου»⁸⁴, καί, «ἂν κάποιος μὲ ὑπηρετεῖ, θὰ τὸν τιμήσει ὁ Πατέρας μου»⁸⁵. Καλῶς λοιπὸν τώρα, ἀφοῦ εἶπε τὸ «θὰ μὲ ζητήσετε», δὲν πρόσθεσε τίποτε ἄλλο ὅπως στοὺς Ἰουδαίους. Τὰ λέγει βέβαια αὐτὰ καὶ τὰ προαναγγέλλει, ὥστε, ὅταν στενοχωρημένοι ἀπὸ τὶς θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς τὸν ἀναζητοῦν, νὰ βρίσκουν ὡς ἀνακούφιση καὶ παρηγοριὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ τοὺς εἶχε προαναγγεῖλει καὶ εἶχε προβλέψει αὐτὰ ποὺ θὰ τοὺς συν-

αὐτοῖς ἢ προστίθῃσι καὶ ἐπὶ τῶν μαθητῶν καὶ τὸ «ὅπου ἐγὼ ὑπάγω» καὶ ἐξῆς, ἀλλὰ δι' ἕτερον καὶ οὐχὶ τὸν αὐτὸν τρόπον.

Στίχ 34. Τὸ «καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς» δύο ὑποσημαίνει. Καθὼς προῖκα καὶ δωρεᾶν μὴ προαγαπηθεῖς ὑφ' ὑμῶν ἐγὼ προλαβὼν ἠγάπησα ὑμᾶς, οὕτω καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλους ἀγαπᾶν προφθάνοντες ἀλλήλους εἰς αὐτὸ τοῦτο. Ἀλλὰ δεῖ πῶς ἀγαπᾶν, μέχρι τίνος καὶ τοῦτο; Καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς μέχρι θανάτου· ἐγὼ γὰρ οὕτως ἠγάπησα ὑμᾶς, ὥστε τὸν ὑπὲρ ὑμῶν ἀναδέχομαι θάνατον.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Στίχ. 1-7. Τί ἐστὶ τὸ «πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς»; καὶ ποῦ μετὰ ταῦτα φαίνεται ἐλθὼν καὶ παρειληφῶς αὐτούς; ἢ οὐ τοῦτο λέγει νῦν οὐδὲ ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ὅτι ἐλεύσομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως αὐτὸ ἔφη, τὴν περὶ αὐ-
 15 τούς διάθεσιν ἐνδεικνύς· λέγει γάρ· εἰ μὴ ἦσαν ὑμῖν ἠτοιμασμέναι ἐν οὐρανῷ ἀναπαύσεις, τοσοῦτον ὑμῶν κήδομαι, ὅτι ἀπελθὼν ἂν ἠτοιμάσα καὶ πάλιν ἐλθὼν καὶ λαβὼν ὑμᾶς ἀποκατέστησα ἂν ὑμᾶς ἐν αὐταῖς Ἀλλὰ τούτων οὐκ ἔστι νῦν χρεία, ὅτι προητοιμάσεν ὑμῖν ταῦτα ὁ Πατήρ. Τὸ δὲ «ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε
 20 καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε» ἔνστασιν ἔχει· πῶς γὰρ ἂν τις αὐτούς εἰδέναι εἴποι αὐτῶν ἐκείνων ὁμολογούντων ἀγνοεῖν, τοῦ μὲν Πέτρου δι' ὧν ἔλεγεν, «Κύριε, ποῦ ὑπάγεις»; τοῦ δὲ Θωμᾶ αὐτόθεν ἀνακεκραγός, «Κύριε, οὐκ οἶδαμεν ποῦ ὑπάγεις»; Πῶς οὖν ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Σωτήρ, «ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε»;
 25 ἢ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς εἴρηται, ἀλλὰ συνηρημένον ἐστὶ τοῖς ὀπισθεν καὶ ἐξ ὑποθέσεως ῥηθεῖσιν, οἷον· εἰ μὴ ἦσαν ὑμῖν οἰκίαι, ἀπῆλθον ἂν καὶ ἠτοιμάσα καὶ πάλιν ἐλθὼν καὶ παραλαβὼν ὑμᾶς ἀποκατέστησα ἂν ὑμᾶς ἐν αὐταῖς, ἵνα ἦτε καὶ ὑμεῖς ὅπου ἐγὼ εἶμι, καὶ ἵνα «ὅπου ὑπάγω οἴδατε καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε»· ἀπὸ
 30 κοινοῦ γὰρ τὸ «ἵνα» καὶ συνηρητῆται ταῦτα τοῖς προειρημένοις ἐξ ὑποθέσεως. Ὡστε οὐ κατὰ ἀπόφασιν καὶ ἀπολύτως εἴρηται ταῦτα τῷ Δεσπότῃ, ἀλλ' ὡς ἐξ ὑποθέσεως καὶ τοῖς προειρημένοις ἐπόμενα.

έβαιναν ἢ προσθέτει καὶ στὰ λεγόμενά του πρὸς τοὺς μαθητὲς καὶ τὸ, «ὅπου ἐγὼ πηγαίνω» καὶ τὰ ἑξῆς, ὅμως γιὰ ἄλλο λόγο, καὶ ὄχι τὸν ἴδιο.

Στίχ. 34. Τὸ «ὅπως ἐγὼ σᾶς ἀγάπησα» ὑποδηλώνει δύο πράγματα. «Ὅπως ἐγὼ πρῶτα σᾶς ἀγάπησα χωρὶς ἀνταμοιβῆ καὶ δωρεάν καὶ χωρὶς προηγουμένως ν' ἀγαπηθῶ ἀπὸ ἐσᾶς, ἔτσι καὶ ἐσεῖς ὀφείλετε ν' ἀγαπᾶτε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, προλαβαίνοντας σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Ἄλλὰ πῶς πρέπει ν' ἀγαποῦν, μέχρι ποῦ νὰ φτάνει κι αὐτό;» Ὅπως σᾶς ἀγάπησα ἐγὼ μέχρι θανάτου. Γιατὶ ἐγὼ σᾶς ἀγάπησα τόσο πολὺ, ὥστε ἀποδέχομαι τὸ θάνατο γιὰ χάρη σας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14ο.

Στίχ. 1-7. Τί σημαίνει τό, «ἔρχομαι πάλι καὶ θὰ σᾶς παραλάβω»; Καὶ ποῦ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται ὅτι ἦρθε καὶ τοὺς παρέλαβε; Ἡ δὲ λέγει αὐτὸ τώρα, οὔτε ἀπλῶς τοὺς λέγει, ὅτι θὰ ἔρθω καὶ θὰ σᾶς παραλάβω, ἀλλὰ τὸ εἶπε ὑποθετικᾶ, δείχνοντας τὴ διάθεση ποῦ εἶχε γι' αὐτοὺς. Γιατὶ τοὺς λέγει: Ἄν δὲν ὑπῆρχαν στὸν οὐρανὸ προετοιμασμένοι γιὰ σᾶς τόποι ἀνάπαυσης, τόσο πολὺ εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον μου γιὰ σᾶς, ὥστε θὰ πηγαινα νὰ σᾶς τοὺς ἐτοιμάσω καὶ ἐπιστρέφοντας πάλι καὶ παίρνοντάς σας μαζί μου θὰ σᾶς ἀποκαθιστοῦσα σ' αὐτούς. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν χρειάζονται τώρα, γιατί τὰ προετοίμασε γιὰ σᾶς ὁ Πατέρας. Ὁ λόγος ὅμως, «γνωρίζετε ποῦ ἐγὼ πηγαίνω καὶ γνωρίζετε καὶ τὸ δρόμο», δέχεται ἔνσταση. Πῶς δηλαδὴ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι γνώριζαν, τὴ στιγμή ποῦ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὁμολογοῦσαν ὅτι τὸ ἀγνοοῦσαν, ὁ Πέτρος μὲ αὐτὰ ποῦ ἔλεγε, «Κύριε, ποῦ πᾶς;»⁸⁶, ἐνῶ ὁ Θωμᾶς ἐξαιτίας αὐτοῦ εἶχε φωνάξει, «Κύριε, δὲν γνωρίζομε ποῦ πηγαίνεις»⁸⁷; Πῶς λοιπὸν ὁ Σωτήρας τοὺς ἔλεγε, «γνωρίζετε ὅπου ἐγὼ πηγαίνω, καὶ γνωρίζετε καὶ τὸ δρόμο»; Ἡ οὔτε αὐτὸ ἔχει λεχθεῖ ἔτσι ἀπλᾶ, ἀλλὰ συνδέεται μὲ ὅσα λέγονται πρὸ μπροστὰ ποῦ λέχθησαν ὑποθετικᾶ, ὅπως: Ἄν δὲν ὑπῆρχαν κατοικίες, θὰ πηγαινα καὶ θὰ ἐτοίμαζα καὶ ἐπιστρέφοντας πάλι καὶ παίρνοντάς σας μαζί μου θὰ σᾶς ἐγκαθιστοῦσα σ' αὐτές, γιὰ νὰ εἴστε καὶ ἐσεῖς ὅπου εἶμαι ἐγὼ καὶ «γιὰ νὰ ξέρετε ποῦ πηγαίνω καὶ νὰ γνωρίζετε καὶ τὸ δρόμο». Γιατὶ τὸ «γιὰ νὰ» λέγεται ἀπὸ κοινοῦ καὶ συνδέονται αὐτὰ μὲ τὰ προηγούμενα ποῦ λέγονται ὑποθετικᾶ. Ὡστε αὐτὰ δὲν εἰπώθησαν ἀπὸ τὸν Κύριο ὡς ἀπόφαση αὐτοῦ καὶ κατὰ τρόπο ἀπόλυτο, ἀλλὰ ὑποθετικᾶ καὶ ὡς ἐπακόλουθα αὐτῶν ποῦ λέχθησαν προηγουμένως.

Διὰ τί δὲ ὅλως αὐτῶ τοιαῦτα εἴρηται; Ὁ θαυμάσιος Ἰωάννης θεοσόφως τὴν αἰτίαν ἀπεφώνησε. Τὸ δὲ «πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς» καὶ βαθυτέραν ἄλλην καὶ μυστικωτέραν ἔννοιαν ἔχει, τοῦτ' ἔστιν εἰ μὴ ἦν ὑμῖν ἠτοιμασμένα ταῦτα, οὐκ ἂν ἀπώκησα καὶ πάλιν ἐλθεῖν καὶ παθεῖν ὑπὲρ ὑμῶν μετὰ τὸ πρῶτον πάθος, ἵνα μόνον αὐτοὶ μὴ ἦτε ἐστερημένοι τῆς ἐκεῖθεν σὺν ἐμοὶ διαγωγῆς. Τοσοῦτον ἐμοὶ μέλει περὶ ὑμῶν. Εἰ δὲ ταῦτα, οὐ χρὴ ὑμᾶς ταράσσεσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Τὸ δέ, «ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτόν», εἶπε τὸ πάντως ἐσόμενον αὐτοῖς καὶ ἀναμφιβόλως
 10 συμβησόμενον παριστάς, οἷον· πάντως ἔσται ἡ ἀληθινὴ γνῶσις περὶ ἐμοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Παρακλήτου ἐπελθόντος ὑμῖν καὶ χρὴ θαρρεῖν ὑμᾶς καὶ ἀναμφιβόλως ἔχειν περὶ τούτου, ὅτι γνώσεσθε ὡς καὶ ἤδη ἀπηρτισμένη ὑμῖν ἐτύγχανεν καὶ παροῦσα ἡ τοιαύτη γνῶσις.

15 Στίχ 8-9. Τίνα ἀκολουθίαν ἔχει τὸ ἐπιζητοῦντος τοῦ Φιλίππου ἰδεῖν τὸν Πατέρα εἰπεῖν τὸν Χριστόν, «τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἶμι καὶ οὐκ ἔγνωκός με;» οὐ γὰρ αὐτόν ἐπεξήτει ἰδεῖν ὁ Φίλιππος, ἀλλὰ τὸν Πατέρα. Ἡ καὶ πολλὴν ἄγαν τὴν ἀκολουθίαν ἔχει· ὁ γὰρ Φίλιππος αἰσθητῶς ἰδεῖν ἐπεξήτει τὸν Πατέρα. Ἐλέγχων οὖν αὐτόν ὡς κακῶς ἐπιζητοῦντα, τοῦτό φησιν, οἷον, ἀσυνέτως ποιεῖς ἐμοῦ τοῦ Λόγου καὶ ἀσωμάτου ὄντος τὸν Πατέρα αἰσθητοῖς ἰδεῖν ἐπιζητῶν ὀφθαλμοῖς. Ἀλλ', ὡς ἔοικεν, οὐδὲ ἐμὲ ἔγνωκας, ὅτι Λόγος εἶμι καὶ Θεὸς καὶ ἀσώματος· εἰ γὰρ τοῦτο ἤδεις, οὐκ ἂν τὸν ἐμὸν Πατέρα σωματικοῖς ἰδεῖν ἐπεξήτεις ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ πρὸς τὴν σάρκα ἀφορῶν, ἣν ἐκὼν ὑπὲρ ὑμῶν ἀνέλαβον, οὐδὲν ὑψηλὸν οὐδὲ ἄξιον τῆς ἐμῆς θεότητος συνεώρακας· ὁ γὰρ συνεωρακῶς καὶ κατειληφῶς, ὅτι Θεὸς ἐγὼ ὁ Υἱὸς καὶ ἀσώματος, κατείληφε πάντως καὶ συνεώρακεν, ὅτι καὶ ὁ ἐμὸς Πατὴρ τοῦ τοιούτου Υἱοῦ Θεὸς ἐστὶ καὶ ἀσώματος καὶ αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς οὐ καταλαμβανόμενος. Τὸ δὲ
 20 «τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἶμι», τοῦτο δηλοῖ, τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν ἂν σημεῖα καὶ τέρατα ἐπεδειξάμην, δι' ὧν τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα καὶ τῆς ἀσωμάτου καὶ ὑπερκειμένης οὐσίας δυνατὸν ἦν ἀποκαλυφθῆναι τοῖς ὀφθαλμοῖς. Καὶ αὐτὸς οὕτω με ἔγνωκας, ὅτι Θεὸς εἶμι καὶ ἀσώματος οὐσία, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα σωματικόν
 35 ὑπολαμβάνεις καὶ σωματικοῖς ἰδεῖν ἐπιζητεῖς ὀφθαλμοῖς.

Ἄλλὰ γιατί ἔχουν λεχθεῖ αὐτὰ ἀπὸ αὐτόν; Ὁ θαυμασιος Ἰωάννης μὲ θεῖο φωτισμὸ διατύπωσε τὴν αἰτία. Ὁ λόγος ὅμως «θὰ ἔρθω πάλι καὶ θὰ σᾶς πάρω μαζί μου» ἔχει καὶ ἄλλη βαθύτερη καὶ μυστικότερη ἔννοια: δηλαδή ἂν δὲν ἦταν προτοίμασμένα αὐτὰ γιὰ σᾶς, δὲν θὰ δίσταζα ναρθῶ πάλι καὶ νὰ πάθω γιὰ χάρη σας μετὰ τὸ πρῶτο πάθος, μὲ μόνο σκοπὸ γιὰ νὰ μὴ στερηθεῖτε ἑσεῖς τὴν ἐκεῖ ζωὴ μαζί μὲ μένα. Τόσο πού ἐνδιαφέρομαι γιὰ σᾶς. Ἄν αὐτὰ ἔχουν ἔτσι, δὲν πρέπει νὰ ταράξεσθε καὶ νὰ στεναχωρεῖσθε. Τό, «ἀπὸ τώρα γνωρίζετε αὐτόν» τὸ εἶπε παριστάνοντας αὐτὸ πού ὄπωσδήποτε θὰ γινόταν καὶ θὰ συνέβαινε χωρὶς ἀμφιβολία σ' αὐτούς. Ὅτι δηλαδή ὄπωσδήποτε θ' ἀποκτήσετε τὴν ἀληθινὴ γνώση γιὰ μένα καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Παράκλητο πού θὰ ἔρθει σὲ σᾶς, καὶ πρέπει νὰ ἔχετε θάρρος καὶ μὴν ἀμφιβάλλετε γι' αὐτό, ὅτι θὰ γνωρίσετε ὅτι καὶ τώρα ἡ γνώση αὐτὴ ἦταν ὀλοκληρωμένη σὲ σᾶς καὶ τὴν κατείχατε.

Στίχ. 8-9. Ποιὰ ἀκολουθία ἔχει αὐτὸ πού εἶπε ὁ Χριστὸς στὸν Φίλιππο πού ζητοῦσε νὰ δεῖ τὸν Πατέρα, «Τόσον καιρὸ εἶμαι μαζί σας καὶ δὲν μὲ γνώρισες;» γιατί δὲν ζητοῦσε ὁ Φίλιππος νὰ δεῖ αὐτόν, ἀλλὰ τὸν Πατέρα. Ἐχει ἀσφαλῶς καὶ πάρα πολὺ μάλιστα ἀκολουθία: γιατί ὁ Φίλιππος ζητοῦσε νὰ δεῖ αἰσθητὰ τὸν Πατέρα. Ἐλέγχοντάς τον λοιπὸν ἐπειδὴ κακῶς τὸ ζητοῦσε αὐτό, τοῦ λέγει: ἐνεργεῖς ἀσύνετα ζητώντας νὰ δεῖς μὲ τὰ αἰσθητὰ μάτια τὸν Πατέρα ἐμοῦ τοῦ Λόγου πού εἶμαι ἀσώματος. Ἀλλά, ὅπως φαίνεται, δὲν γνώρισες οὔτε ἐμένα, ὅτι εἶμαι Λόγος καὶ Θεὸς καὶ ἀσώματος: γιατί ἂν αὐτὸ τὸ γνώριζες, δὲν θὰ ζητοῦσες νὰ δεῖς τὸν Πατέρα μου μὲ τὰ σωματικὰ μάτια, ἀλλὰ προσβλέποντας στὴ σάρκα, τὴν ὁποία ἐγὼ μὲ τὴ θέλησή μου προσέλαβα γιὰ χάρη σας, δὲν εἶδες μαζί μ' αὐτὴ τίποτε ὑψηλὸ οὔτε ἄξιο τῆς θεότητάς μου: γιατί ὅποιος εἶδε μαζί μὲ τὴ σάρκα καὶ κατανόησε, ὅτι ἐγὼ ὁ Υἱὸς εἶμαι Θεὸς καὶ ἀσώματος, θὰ κατάλαβε ὄπωσδήποτε καὶ θὰ εἶδε μαζί ὅτι καὶ ὁ Πατέρας μου τοῦ τέτοιου Υἱοῦ εἶναι Θεὸς καὶ ἀσώματος καὶ δὲν κατανοεῖται μὲ αἰσθητὰ μάτια. Ὁ λόγος πάλι, «τόσο χρόνο εἶμαι μαζί σας» δηλώνει τὸ ἕξις: τόσο χρόνο ὄντας μαζί σας ἔκανα καταπληκτικὰ ἔργα καὶ θαύματα μὲ τὰ ὁποῖα ἦταν δυνατὸ νὰ ἀποκαλυφθεῖ στους θεατὲς τὸ ἄξιωμα τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀσώματης καὶ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα οὐσίας, καὶ ἐσὺ ἀκόμα δὲν μὲ γνώρισες, ὅτι εἶμαι Θεὸς καὶ οὐσία ἀσώματη, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὸν Πατέρα τὸν θεωρεῖς σωματικὸ καὶ θέλεις νὰ τὸν δεῖς μὲ σωματικὰ μάτια.

Στίχ 20. Τρία αὐτοῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως, ἦτοι ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἰς γνῶσιν ἐπηγγείλατο ἔλθειν, ἐν μὲν τὸ ἐπιγνῶναι, ὅτι ὁ Χριστὸς ὡς ἀληθῶς Θεὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Πατρὸς ἀδιαίρετος κατὰ τὸν τῆς οὐσίας καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος λόγον· δεύτερον 5 δέ, ὅτι καὶ ὑμεῖς μᾶλλον οἰκειωθήσεσθέ μοι καὶ μᾶλλον μαθήσεσθε, ὅτι ἐν ἐμοὶ δεῖ ἔχειν ὑμᾶς καὶ ἀνατιθέναι πάσας τὰς ἐλπίδας καὶ μηδὲν περὶ μηδενὸς δεδιέναι· φησὶν γάρ· «καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί»· καὶ τρίτον· ἐπιγνώσεσθε, ὅτι τότε μᾶλλον ἐγὼ ἐν ὑμῖν· ἐπιδείξω γὰρ ἔτι μᾶλλον τὸ περὶ ὑμᾶς φίλτρον μείζοσι σημείοις καὶ τέρασιν ἢ ἐποί- 10 ησα ἐγὼ δοξάζων καὶ μεγαλύνων ὑμᾶς καὶ ἔτι ἐνισχύων καὶ δυναμῶν ὑμᾶς ἐλέγχειν ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς καὶ καταφρονεῖν αὐτῶν πάσας τιμωρίας καὶ βασάνους, οἱ πρότερον ἐκ μόνῃς τῆς ἐμῆς συλλήψεως ἀποδειλιάσαντες πεφεύγατε καὶ ἐγκατελίπετέ με. Ἀλλὰ τότε τοσαύτη δύναμις ὑμῖν καὶ ἰσχύς ἐπιχορηγηθήσεται, ὥστε μη- 15 δὲν ὄλως ἠγεῖσθαι τὸν θάνατον αὐτόν, ἀλλὰ νικᾶν καὶ κρατεῖν ἐν τῷ κολάζεσθαι καὶ περιγίνεσθαι κατὰ κράτος τῶν ἐχθρῶν.

Στίχ 26. «Ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα», οὐχὶ ἄλλην διδασκαλίαν εἰσάγει παρ' ἣν ἐγὼ ἐδίδαξα, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἀναπτύσσω καὶ ἀποκαλύπτω ὑμῖν. Δι' ὅ, εἰπὼν «ἐκεῖνος 20 ὑμᾶς διδάξει», εὐθέως ἐπήγαγε, «καὶ ὑπομνήσει πάντα», τοῦτ' ἔστιν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ὑπόμνησις καὶ διασάφησις ἔσται τῆς παρ' ἐμοῦ γενομένης διδασκαλίας, ἀλλ' οὐκ ἄλλη παρ' αὐτῆν.

Στίχ. 27-28. Δύο τίθησιν αἰτίας δι' ὧν αὐτοὺς πειρᾶται παραμυθεῖσθαι ἀθυμοῦντας λίαν ἐπὶ τῷ πάθει καὶ τῷ σταυρῷ, μίαν 25 μὲν τί ταράσσεται ὑμῶν ἡ καρδιά· εἶπον μὲν γάρ, ὅτι ὑπάγω, ἀλλὰ γνωστὸν ὑμῖν, ὅτι πάλιν ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· Εἰ οὖν τὸ ἀπιέναι λύπης αἴτιον, τὸ πάλιν παραγενέσθαι χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ὀφείλει καθίστασθαι ὑμῖν, μᾶλλον δὲ ἢ ἐλπίς τοῦ παραγενέσθαι οὐδὲ ὄλως λύπην ἐπὶ τῇ ἀποδημίᾳ συγχωρεῖν ὀφείλει συνίστα- 30 σθαι. Οὕτως οὖν καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὐκ ὀφείλετε ταράσσεσθαι ἢ δειλιάειν. Δι' ἑτέραν δέ, ὅτι ὑμεῖς αὐτοὶ τὸν Πατέρα μείζονα ὑπολαμβάνετε· οὐ γὰρ ἂν ἐλέγετε «δειξὸν ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν»· ἐμὲ γὰρ ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ πλείστους λόγους παρακλήσεως ἀκούοντες, ὅμως ἔτι τὸν Πατέρα ἐζητεῖτε ὡς

Στίχ. 20. Ὑποσχέθηκε σ' αὐτούς ὅτι τὴν ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως, ἦτοι κατὰ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, θ' ἀποκτήσουν τὴ γνώση τριῶν πραγμάτων· ἓνα, ὅτι θὰ γνωρίσουν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἀληθινὰ Θεὸς καὶ ἀδιαίρετος ἀπὸ τὸν Πατέρα ὡς πρὸς τὸν λόγο τῆς οὐσίας, τῆς ἔξουσίας καὶ τῆς κυριότητος· δεύτερο, ὅτι καὶ ἐσεῖς θὰ μοῦ γίνετε πολὺ περισσότερο οἰκεῖοι καὶ θὰ μάθετε καλύτερα, ὅτι πρέπει σ' ἐμένα νὰ ἔχετε καὶ νὰ ἀναθέτετε ὅλες τὶς ἐλπίδες σας, καὶ τίποτε ἀπὸ κανένα νὰ μὴ φοβᾶσθε· γιατί λέγει «καὶ ἐσεῖς μέσα σὲ ἐμένα»· καὶ τρίτον· θὰ συνειδητοποιήσετε ὅτι τότε ἐγὼ θὰ εἶμαι περισσότερο μαζί μ' ἐσᾶς· γιατί θὰ δείξω ἀκόμα περισσότερο τὴν ἀγάπη μου πρὸς ἐσᾶς μὲ μεγαλύτερα θαύματα καὶ καταπληκτικὰ γεγονότα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔκανα ἐγώ, δοξάζοντας καὶ μεγαλύνοντας ἐσᾶς καὶ ἐνισχύοντας καὶ δυναμώνοντάς σας περισσότερο, ὥστε νὰ ἐλέγχετε ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς καὶ νὰ περιφρονεῖτε ὅλες τὶς τιμωρίες καὶ τὰ βασανιστήριά τους, σεῖς ποὺ προηγουμένως καὶ μόνο ἀπὸ τὴ σύλληψή μου δειλιάσετε καὶ φύγετε καὶ μ' ἐγκαταλείψατε. Ἀλλὰ τότε θὰ ἐπιχορηγηθεῖ σὲ σᾶς τόση δύναμη καὶ ἰσχύς, ὥστε δὲν θὰ θεωρεῖτε ἀπολύτως τίποτα κι αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸ θάνατο, ἀλλὰ θὰ νικᾶτε καὶ θὰ κυριαρχεῖτε καὶ τιμωρούμενοι ἀκόμη καὶ θὰ ὑπερισχύετε κατὰ κράτος τῶν ἐχθρῶν σας.

Στίχ. 26. «Ἐκεῖνος θὰ σᾶς διδάξει τὰ πάντα»· δὲν εἰσάγει ἄλλη διδασκαλία ἀπὸ αὐτὴν ποὺ δίδαξα ἐγώ, ἀλλὰ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἴδια, ἀναπτύσσοντας καὶ ἀποκαλύπττας αὐτὴν σαφέστερα σ' ἐσᾶς. Γι' αὐτό, ἀφοῦ εἶπε, «ἐκεῖνος θὰ σᾶς διδάξει», πρόσθεσε ἀμέσως, «καὶ θὰ σᾶς ὑπενθυμίσει τὰ πάντα», δηλαδή ἡ διδασκαλία του θὰ εἶναι ὑπόμνηση καὶ διασάφηση τῆς διδασκαλίας ποὺ ἔκανα ἐγώ, καὶ ὄχι ἄλλη ἀπὸ αὐτὴν.

Στίχ. 27-28. Δύο αἰτίες θέτει μὲ τὶς ὁποῖες ἐπιχειρεῖ νὰ παρηγορήσει αὐτούς ποὺ στενοχωριοῦνταν πολὺ γιὰ τὸ πάθος καὶ τὸ σταυρὸ του· ἢ μία, γιατί ταράζεται ἡ καρδιά σας γιατί σᾶς εἶπα βέβαια, ὅτι πηγαίνω, ἀλλὰ σᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι θαρθῶ πάλι σ' ἐσᾶς. Ἄν λοιπὸν τὸ ὅτι θὰ φύγω εἶναι αἰτία λύπης, τὸ ὅτι θὰ ἔρθω πάλι πρέπει νὰ γίνῃ γιὰ σᾶς αἰτία χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, ἢ καλύτερα ἢ ἐλπίδα τῆς ἐπιστορφῆς πρέπει νὰ μὴν ἐπιτρέψει νὰ ὑπάρξει καθόλου λύπη γιὰ τὴν ἀποδημία μου. Ἔτσι λοιπὸν καὶ γι' αὐτὴν τὴν αἰτία δὲν πρέπει νὰ ταράξεστε οὔτε νὰ δειλιάσετε. Ἡ ἄλλη αἰτία εἶναι ὅτι σεῖς οἱ ἴδιοι θεωρεῖτε τὸν Πατέρα ἀνώτερο· γιατί ἀλλιῶς δὲν θὰ λέγατε «δείξε μας τὸν Πατέρα καὶ μᾶς ἀρκεῖ»⁸⁸. Γιατί, ἐνῶ ἔχετε ἐμένα μαζί σας καὶ ἀκοῦτε πολλοὺς λόγους ἐνθαρρυντικούς,

ὑπολαμβάνοντες μείζονα. Ἀπ' αὐτῆς τοιγαροῦν τῆς ὑμετέρας ὑπολήψεως τὴν παραμυθίαν ὑμᾶς χρὴ λαμβάνειν· εἰ γὰρ ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστίν ὡς ὑμεῖς ὑπειλήφατε, ἐγὼ δὲ πρὸς αὐτὸν πορεύομαι, οὐ χρὴ ὑμᾶς ἀθυμεῖν ἢ δειλιάν· πρὸς γὰρ τὸν μείζω πορεύομαι. Τί δὲ λέγω ὡς οὐ χρὴ ἀθυμεῖν, μᾶλλον δὲ καὶ χαίρειν ὑμᾶς δεῖ εἶπερ ἠγαπατέ με, ὅτι πρὸς ἐκεῖνον πορεύομαι, ὃν ὑμεῖς μείζονα ὑπειλήφατε.

Στίχ. 30. Τὸ δὲ «οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν» ἔφη προσεπικωτέρους αὐτοὺς τοῖς εἰρημένοις ποιῶν. Τοῦτ' ἐστὶ προσέχετε 10 τοῖς ῥηθεῖσιν καὶ κατέχετε αὐτὰ ἀσφαλῶς· οὐκέτι γὰρ ἔσται ὑμῖν ἄδεια ὡς τὸ πρότερον ἐπερωτᾶν καὶ ἂ διαλανθάνει μανθάνειν. Καὶ γὰρ «οὐδὲ πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν», ἄλλως τε δέ, καὶ ἐπεὶ ἔμελλεν ἐρεῖν τὰ ἐφεξῆς ὑψηλὰ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ὄντα, τὸ μὲν γὰρ μηδὲν ὄλως μηδ' ἴχνος ἔχειν ἁμαρτίας, εἶτα «μετὰ ἀνόμων» 15 σταυρωθῆναι καὶ λογισθῆναι ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἠλίκην ἔχει τὴν ὑπερβολὴν τῆς φιλανθρωπίας. Ἐπεὶ οὖν καὶ ταῦτα ἔμελλεν λέγειν, ἵνα προσέχωσιν, οὐκέτι, φησὶν, πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν. Δεῖ οὖν ἰσχυρῶς προσέχειν, ὡς ἤδη τῶν λόγων παύεσθαι μελλόντων.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ.

Στίχ. 9-11. «Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν»· ποῖα ταῦτα; Ὅτι «καθὼς ἠγάπησέν με ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ ἠγάπησα ὑμᾶς», ὅτι, «ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου» καὶ τὰ ἐξῆς «Ταῦτα οὖν λελάληκα ὑμῖν», φησὶν, «ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ» (χαρὰν ἰδίαν κα- 25 λῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς, τοῦτ' ἐστὶ τὸν σταυρόν), «ἵνα οὖν ἡ χαρὰ αὕτη ἐν ὑμῖν μείνῃ», οἷον ἵνα ἀεὶ διὰ μνήμης ἔχητε, ὅτι χαίρων ἔπαθον ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ ὑμῶν, καὶ ἵνα ἡ ἀπηρτισμένη καὶ τετελειωμένη καὶ ἡ ὑμετέρα χαρὰ, ὅτι μέλλετε πάσχειν ὑπὲρ ἐμοῦ, ὅτι τὸν διδάσκαλον μμεῖσθε καὶ ὅτι ὡς ἀληθῶς ἐν τῇ 30 ἀγάπῃ ἐμείνατε τῇ ἐμῇ.

Στίχ. 10. Ἐντολὴν τοῦ Πατρὸς τηρεῖν ἐστὶ τὸ σταυρωθῆναι ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας. Σταυροῦται δὲ δῆλον ὅτι καθὸ ἄνθρωπος, ὥστε καὶ τὰς ἐντολάς τηρεῖν λέγει καθὸ ἄνθρωπος.

Στίχ. 14-17. «Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν». «Ταῦτα»· ποῖα; Ὅτι

ὅμως ἀκόμα ζητούσατε τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ τὸν θεωροῦσατε ἀνώτερο. Ἐκ τῆς αὐτῆς λοιπὸν τὴν ἀντίληψή σας πρέπει ν' λαμβάνετε τὴν παρηγοριά. Γιατί, ἂν ὁ Πατέρας μου εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ μένα ὅπως πιστέψατε ἔσεῖς, κι ἐγὼ πορεύομαι πρὸς αὐτόν, δὲν πρέπει ἔσεῖς νὰ στενοχωρεῖσθε ἢ νὰ δειλιάζετε· γιατί πηγαίνω στὸν ἀνώτερο. Καὶ γιατί λέγω ὅτι δὲν πρέπει νὰ στενοχωρεῖσθε; μᾶλλον πρέπει καὶ νὰ χαίρεσθε, ἂν μὲ ἀγαπᾶτε, γιατί πηγαίνω σ' ἐκεῖνον τὸν ὁποῖο σεῖς θεωρεῖτε ἀνώτερο.

Στίχ. 30. Τὸν λόγο, «Δὲν θὰ πῶ πιά πολλὰ μαζί σας» τὸν εἶπε κἀνοτάς τους προσεκτικότερους γιὰ ὅσα τοὺς εἶχε πεῖ. Δηλαδή προσέχετε ὅσα σᾶς εἶπα καὶ τηρεῖτε αὐτὰ ἀσφαλῶς· γιατί δὲν ἔχετε εὐκαιρία ὅπως προηγουμένως νὰ ρωτᾶτε καὶ νὰ μαθαίνετε ὅσα σᾶς διαφεύγουν. Γιατί «οὔτε καὶ θὰ πῶ πολλὰ μαζί σας». Ἄλλωστε, κι ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ πεῖ τὰ στή συνέχεια λεγόμενα ποὺ εἶναι ὑψηλὰ καὶ πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὅτι δὲν εἶχε οὔτε ἶχνος κανένα ἁμαρτίας, καὶ ἔπειτα τὸ ὅτι ἐπρόκειτο «μαζί μὲ ἀνόμους» νὰ σταυρωθεῖ καὶ νὰ ἀπαριθμηθεῖ μαζί τους γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου πόσο μεγάλη ὑπερβολὴ φιλανθρωπίας δείχνει! Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὰ ἔμελλε νὰ τοὺς πεῖ, γιὰ νὰ προσέχουν, τοὺς λέγει, «δὲν θὰ πῶ πιά πολλὰ μαζί σας». Πρέπει λοιπὸν νὰ προσέχετε πάρα πολύ, γιατί πρόκειται νὰ σταματήσουν πιά τὰ λόγια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15ο.

Στίχ. 9-11. «Αὐτὰ σᾶς τὰ εἶπα». Ποιὰ αὐτά; Ὅτι, «ὅπως ἀγάπησα ἐμένα ὁ Πατέρας, ἀγάπησα καὶ ἐγὼ ἐσᾶς», ὅτι «ἂν τηρήσετε τὶς ἐντολές μου θὰ μείνετε στὴν ἀγάπη μου» καὶ τὰ λοιπὰ. «Αὐτὰ λοιπὸν τὰ εἶπα σ' ἐσᾶς», λέγει, «ὥστε ἡ χαρὰ ἢ δική μου» (καλώντας χαρὰ τοῦ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἐντολῆς, δηλαδή τὸν σταυρὸ), «ὥστε ἡ χαρὰ αὐτὴ νὰ μείνει σ' ἐσᾶς», δηλαδή νὰ τὴν ἔχετε συνεχῶς στὴ μνήμη σας, ὅτι μὲ χαρὰ ἔπαθα γιὰ τὸν κόσμον καὶ γιὰ σᾶς καὶ γιὰ νὰ εἶναι ὀλοκληρωμένη καὶ τελειωμένη καὶ ἡ δική σας χαρὰ, ὅτι πρόκειται νὰ ὑποφέρετε γιὰ μένα, ὅτι μιμῆσθε τὸν διδάσκαλο, καὶ ὅτι ἀληθινὰ μείνατε μέσα στὴ δική μου ἀγάπη.

Στίχ. 10. Τήρηση τῆς ἐντολῆς τοῦ Πατέρα εἶναι ἡ σταύρωση γιὰ χάρι τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Καὶ εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι σταυρώνεται ὡς ἄνθρωπος, ὥστε καὶ ὡς ἄνθρωπος λέγει ὅτι τηρεῖ τὶς ἐντολές

Στίχ. 14-17. «Αὐτὰ σᾶς δίνω ἐντολή». Αὐτά· ποιὰ αὐτά; Ὅτι «εἶστε

«φίλοι μου ἔστε», ὅτι ὁμοίως ἐξελεξάμην ὑμᾶς, ὅτι ὅπερ ἂν ἕκα-
 στος ὑμῶν αἰτήση, τούτου τεύξεται. Διὰ τί δὲ εἶπον ὑμῖν ταῦτα;
 Ἴνα ἐννοοῦντες καὶ ἀναλογιζόμενοι, ὅτι κοινὸν ἔχετε τὸ χάρισμα
 τῶν ἰάσεων, ὅτι κοινωνίαν ἔχετε ἐν τῇ ἐκλογῇ, ὅτι ὁμοτίμως καὶ
 5 κοινῶς εἰς τὴν ἐμὴν φιλίαν συνῆψα ὑμᾶς ἔχοντες πολλὰς ἀφορ-
 μὰς κοινωνίας καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐνώσεως, πολλὴν τὴν εἰς
 ἀλλήλους ἀγάπην ἐπιδείξασθε, ἔτι δὲ καὶ ὅτι κοινὸν κατὰ πάν-
 των ὑμῶν καὶ ὁμοίως οἱ ἐν τῷ κόσμῳ πονηροὶ τὸ μῖσος ἔξουσιν·
 συνάπτειν γὰρ οἶδεν καὶ κοινὸν ἐξ ἐχθρῶν ἐπιδεικνύμενον μῖσος
 10 τοὺς ὑπ' ἐκείνων μισουμένους.

Στίχ. 15. «Πάντα ὅσα ἤκουσα», οὐχ ἀπλῶς «πάντα», ἀλλ'
 «ὅσα ἤκουσα», περὶ τοῦ πάθους δέ φησι καὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς
 ἀναστάσεως. Καὶ δηλοῖ τὸ προηγούμενον, «ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶ-
 δεν τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος»· ὥστε πάντα ἐκεῖνα αὐτοῖς ἐγνώρι-
 15 σεν, ὅσα αὐτὸς Κύριος ὢν ἔμελλε ποιεῖν, οἷον σταυροῦσθαι, πά-
 σχειν, καταλύειν τὸν θάνατον, νεκροὺς ἐγείρειν καὶ συνανιστᾶν
 ἑαυτῷ· ταῦτα γὰρ πάντα ἐγνώριον αὐτοῖς ἃ ἔμελλεν αὐτὸς Κύρι-
 ος ὢν ποιεῖν. Διὰ τί δὲ καὶ τὸ σταυροῦσθαι καὶ τὸ θνήσκεν ποι-
 εῖν λέγει; Ἐπειδὴ ἐν τῷ ὑφίστασθαι αὐτὸν καὶ ὑπομένειν ταῦτα
 20 οὐχὶ αὐτὸς μᾶλλον ἠνιάτο καὶ ἤλγει, ὅσον ἐτραυματίζε τὸν διά-
 βολον καὶ τὸν θάνατον κατήργει καὶ ἠχμαλώτιζεν. Ἄλλως τε δέ,
 καὶ ὅτι ταῦτα πάσχων καὶ ἀναδεχόμενος τὸ θέλημα ἐποίει τοῦ
 Πατρὸς.

Στίχ. 18. «Γινώσκετε, ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν», ἀντί
 25 τοῦ ἐννοεῖσθε, ἀναλογίζεσθε τοῦτο· ἀρκεῖ γὰρ ὑμῖν τοῦτο εἰς πα-
 ραμυθίαν πᾶσαν, ὅτι τὰ ἴσα τῷ διδασκάλῳ οἱ μαθηταὶ καὶ τὰ ἴσα
 τῷ Κυρίῳ οἱ δοῦλοι πάσχετε.

Στίχ. 26. Τὸ δέ, «ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται» εἶπε
 δεικνύς, ὅτι καὶ τοῦ Πνεύματός ἐστιν αἴτιος καὶ πηγὴ ὁ Πα-
 30 τήρ, ὥπερ δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅτι ἄμφω ὁμοούσιοι
 καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπὸ τῆς αὐτῆς οἰονεῖ ῥίζης ἀνα-
 φύντες

Στίχ. 26. Τὸ δέ «ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται» εἶπε δει-
 κνύς, ὅτι ἐὰν καὶ διδάγματα τελειότερα καὶ σημεῖα μείζονα θεά-
 35 σωνται, πολλῶ μᾶλλον κατακριθήσονται.

φίλοι μου», ὅτι μὲ ὅμοιο τρόπο ἔκανα τὴν ἐκλογή σας, ὅτι αὐτὸ ποῦ θὰ ζητήσῃ καθένας ἀπὸ σᾶς θὰ τὸ ἐπιτύχει. Γιατὶ ὅμως σᾶς τὰ εἶπα αὐτά; Γιὰ νὰ ἔχετε στὸ νοῦ σας καὶ νὰ ἀναλογίζεσθε, ὅτι ἔχετε κοινὸ τὸ χάρισμα τῶν θεραπειῶν, ὅτι ἔχετε μετοχὴ στὴν ἐκλογή, ὅτι ἰσότιμα καὶ κοινὰ σᾶς συμπεριέλαβα στὴ φιλία μου. Ἔχετε πολλὰ ἀφορμὲς γιὰ κοινωνία μεταξύ σας καὶ ἔνωση, δείξτε μεγάλη τὴ μεταξύ σας ἀγάπη, καὶ ἀκόμα ὅτι κοινὸ καὶ ὅμοιο θὰ δείξουν τὸ μίσος τοὺς ἐναντίον ὅλων σας οἱ πονηροὶ τοῦ κόσμου. Γιατὶ καὶ τὸ κοινὸ μίσος ποῦ δείχνουν οἱ ἐχθροὶ μπορεῖ νὰ συνενώνει ἐκείνους ποῦ μισοῦνται ἀπὸ αὐτούς.

Στίχ. 15. «Ὅλα ὅσα ἄκουσα» ὄχι ἀπλῶς «ὅλα», ἀλλ' «ὅσα ἄκουσα» ἐννοεῖ βέβαια τὸ πάθος καὶ τὸ σταυρὸ καὶ τὴν ἀνάστασι. Κι αὐτὸ δηλώνει τὸ προηγούμενο, «ὅτι ὁ δοῦλος δὲν γνωρίζει τί κάνει ὁ κύριός του» ὥστε τοὺς γνώρισε ὅλα ἐκεῖνα, ὅσα αὐτός, ποῦ εἶναι Κύριος, ἐπρόκειτο νὰ κάνει, ὅπως τὸ νὰ σταυρωθεῖ, νὰ ὑποφέρει, νὰ συντρίψει τὸν θάνατο, νὰ σηκώσει τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ τοὺς ἀναστήσῃ μαζί του. Ὅλα αὐτὰ δηλαδή τοὺς γνώρισε, τὰ ὅποια αὐτός, ὄντας Κύριος, ἔμελλε νὰ κάνει. Καὶ γιατί λέγει ὅτι ἔμελλε νὰ κάνει καὶ τὸ νὰ σταυρωθεῖ καὶ νὰ πεθάνει; Ἐπειδὴ ὅταν τὰ ἀντιμετώπιζε καὶ τὰ ὑπέμενε αὐτὰ, δὲν ὑπέφερε καὶ πονοῦσε τόσο πολὺ ὁ ἴδιος, ὅσο μᾶλλον τραυμάτιζε τὸν διάβολο καὶ καταργοῦσε καὶ αἰχμαλώτιζε τὸν θάνατο. Ἄλλωστε καὶ ἐπειδὴ, πάσχοντας καὶ ὑποφέροντας αὐτὰ, ἔκανε τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα του.

Στίχ. 18. «Γνωρίζετε ὅτι πρὶν ἀπὸ σᾶς μίσησε ἐμένα», ἀντὶ νὰ πει, βάλτε στὸ νοῦ σας, ἀναλογισθεῖτε αὐτό· γιατί σᾶς ἀρκεῖ αὐτὸ γιὰ κάθε παρηγοριά, ὅτι πάσχετε τὰ ἴσα μὲ τὸν διδάσκαλο οἱ μαθητὲς καὶ τὰ ἴσα μὲ τὸν Κύριο οἱ δοῦλοι.

Στίχ. 26. Τὸν λόγο πάλι «τὸ ὅποιο ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα» τὸν εἶπε γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι καὶ τοῦ Πνεύματος αἴτιος καὶ πηγὴ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Πατέρας, ὅπως βέβαια καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅτι καὶ οἱ δύο εἶναι ὁμοούσιοι καὶ μεταξύ τους⁸⁹ καὶ μὲ τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ ἔχουν φυτρώσει κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα.

Στίχ. 26. Τὸν λόγο, «τὸ ὅποιο ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα» τὸν εἶπε γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι, ἂν δοῦν καὶ διδασκαλία τελειότερη καὶ θαύματα μεγαλύτερα, θὰ κατακριθοῦν πολὺ περισσότερο.

89. Δηλαδή ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Παράκλητος (τὸ Πνεῦμα).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'

Στίχ. 8. Ἐλέγξει τὸν κόσμον καταπεμφθεὶς ὁ Παράκλητος λίαν ἡμαρτηκότας, διότι οὐκ ἐπίστευσαν εἰς ἐμέ. Ποιήσεται δὲ τὸν ἔλεγχον ἐκ πολλῆς περιουσίας καὶ ἀναμφιλέκτου δικαιοσύνης· ὅταν
 5 γὰρ ἐγὼ δείκνυμι πρὸς τὸν Πατέρα πορευθεὶς, τίς αὐτοῖς λελείπεται πρόφασις τοῦ μὴ πιστεῦσαι; Ἐὰρ ἔτι ἐροῦσί με ἀντίθεον τὸν πορευθέντα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα; Πόθεν δὲ δῆλον, ὅτι πρὸς ἐκεῖνον πεπόρευμαι; Αὐτόθεν τῷ τε ὑποσχέσθαι τὸν Παράκλητον ἐλθεῖν, καὶ τῷ ἤδη τοῦτον παραγενέσθαι. Ἐὰρ ἔστι τι τοῦ ἔλεγχου
 10 τούτου λαμπρότερον; Ὁ δὲ καὶ ἄλλοθεν αὐτοῦ δείκνυσιν ὑπερβολὴν, ὅτι καὶ ὁ πάντων, φησὶν, ἀρχηγὸς τῶν κακῶν καὶ πάσης ἰαμότητος καὶ ἀναισχυντίας ταμίας κατακέκριται καὶ κατήσχυνται μηδὲν ὄλως μηδ' ἴχνος ἁμαρτίας ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι Σωτῆρι ἐφευρηκῶς. Οἱ ἔτι τοίνυν μὴ πιστεύσαντες, εἰς ἐμέ δηλονότι, σφο-
 15 δρῶς ὑπὸ τοῦ Παρακλήτου ἐλεγχθήσονται καὶ κατακριθήσονται, ὅτι καταισχυνθέντος τοῦ ἀρχοντος αὐτῶν, αὐτοὶ ἔτι ἀναισχυντεῖν καὶ ἀπανθαδιάζεσθαι τετολμήκασιν. Ἀλλὰ πῶς ἐλέγχει τὸν κόσμον ὁ Παράκλητος καὶ ποῦ φαίνεται τοῦτο πεποικῶς; Τίνες οἱ τῶν ἐλέγχων λόγοι, ποῦ δὲ συνέστη τὸ κριτήριον; Τὸ μὲν κριτήριον
 20 ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν, ἐν ἧ καὶ τῆς μαιφονίας ἐπράχθη τὸ τόλμημα, ὁ ἔλεγχος δὲ οὐ διὰ λόγων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων γεγένηται. Ὁ χρόνος δὲ οὐ πολὺς μεταξὺ τῆς μαιφονίας καὶ τῆς κρίσεως· οὐπω γὰρ πενήκοντα παρῆλθον ἡμέραι καὶ τὸ κριτήριον ἀνεώχθη καὶ ὁ ἔλεγχος ἐκεῖθεν ἀρξας εἰς πάντα τὸν
 25 κόσμον ἐξεχύθη, ὅτε πυρίναις γλώσσαις τὸ Πνεῦμα τοὺς ἀποστόλους ἐξώπλισεν, τοὺς μαθητὰς τοῦ ἐσταυρωμένου, ὃν πλάνον καὶ ἀντίθεον οἱ θεομάχοι ἐκάλουν, ὅτε σημείοις καὶ παραδόξοις χαρίσμασι τούτους ἐνεύρωσεν, ὅτε νεκροὶ τάφων ἠγείροντο καὶ χωλοὶ τὰς θάσεις ὠρθοῦντο καὶ ἀπὸ τῆς σκιάς καὶ τῶν σιμικινθίων καὶ
 30 σουδαρίων ποικίλα πάθη ἐθεραπεύετο. Τότε ἠλέγχθησαν οἱ μὴ πεπιστευκότες Χριστῷ καὶ ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς ἔτι καὶ νῦν καὶ ἐλέγχονται καὶ ἀναπολογῆτω κατακρίσει παραδίδονται.

Στίχ. 33. «Ἴνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε», φησὶν. Ἴνα μὴ στασιάζωσιν οἱ λογισμοὶ ὑμῶν περὶ ἐμοῦ, ὅταν ἐπὶ τὸ πάθος βλέπητε

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16ο.

Στίχ. 8. Ἐφοῦ ἀποσταλεῖ ὁ Παράκλητος θὰ ἐλέγξει τὸν κόσμον γιὰ τὰ πολλὰ ἁμαρτήματαα τους, γιατί δὲν πίστεψαν σ' ἐμένα, καὶ θὰ κάνει τὸν ἔλεγχον μὲ πολλή ὑπεροχή καὶ ἀναμφίσητη δικαιοσύνη· γιατί ὅταν ἐγὼ τοὺς δείχνω μεταβαίνοντας στὸν Πατέρα μου, ποιά πρόφαση θὰ τοὺς μείνει νὰ μὴν πιστέψουν; Ἄραγε θὰ ποῦν ἀκόμα ὅτι εἶμαι ἀντίθεος ἐγὼ πού πῆγα πρὸς τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα; Καὶ ἀπὸ γίνεται φανερό ὅτι ἔχω πορευθεῖ σ' ἐκεῖνον; Ἀπὸ αὐτό, ἀπὸ τὸ ὅτι ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ ρθεῖ ὁ Παράκλητος καὶ τὸ ὅτι ἤδη αὐτὸς ἔχει ἔρθει. Ὑπάρχει ἄραγε τίποτε λαμπρότερο ἀπὸ τὸν ἔλεγχον αὐτόν; Αὐτὸς ὅμως καὶ ἀπὸ ἄλλο δείχνει τὴν ὑπερβολή, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀρχηγὸς ὄλων τῶν κακῶν, λέγει, καὶ ὁ ταμίας κάθε θρασύτητας καὶ ἀδιαντροπιᾶς ἔχει καταδικασθεῖ καὶ ἔχει καταντροπιασθεῖ, χωρὶς νὰ ἔχει βρεῖ τίποτε κανένα ἀπολύτως ἴχνος ἁμαρτίας στὸν Σωτήρα πού ἐγινε ἄνθρωπος. Αὐτοὶ δηλαδή πού ἀκόμα δὲν πίστεψαν σ' ἐμένα θὰ ἐλεγχθοῦν σφοδρὰ ἀπὸ τὸν Παράκλητο καὶ θὰ κατακριθοῦν, γιατί, ἐνῶ καταντροπιᾶσθηκε ὁ ἀρχοντὰς τους, αὐτοὶ τόλμησαν νὰ φέρονται μὲ ἀδιαντροπία ἀκόμα καὶ ν' αὐθαδιάζουν. Ἀλλὰ πῶς ἐλέγχει ὁ Παράκλητος τὸν κόσμον καὶ πού φαίνεται ὅτι τὸ κάνει αὐτό; Ποιοὶ εἶναι οἱ λόγοι τῶν ἐλέγχων καὶ πού συστήθηκε τὸ δικαστήριο; Τὸ δικαστήριο βέβαια ἀρχισε σ' ἐκείνη τὴν πόλη, ὅπου διαπράχθηκε καὶ ἡ θρασύτητα τοῦ μαροῦ φόνου, ὁ ἔλεγχος ὅμως δὲν ἐγινε μὲ λόγια, ἀλλὰ μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Καὶ ὁ χρόνος πού μεσολάβησε ἀπὸ τὸ φόνον μέχρι τὴν κρίση δὲν εἶναι πολὺς. Γιατί δὲν εἶχαν περάσει ἀκόμα πενήντα ἡμέρες καὶ τὸ δικαστήριο ἀνοίξε καὶ ὁ ἔλεγχος ἀρχίζοντας ἀπὸ ἐκεῖ χύθηκε σὲ ὅλον τὸν κόσμον, ὅταν μὲ πύρινες γλῶσσες ἐξώπλισε τὸ Πνεῦμα τοὺς ἀποστόλους, τοὺς μαθητὲς τοῦ ἐσταυρωμένου, τὸν ὁποῖο οἱ θεομάχοι ἀποκαλοῦσαν πλάνο⁹⁰ καὶ ἀντίθεο, ὅταν δυνάμωσε αὐτοὺς μὲ θαύματα καὶ θαυμαστά χαρίσματα, ὅταν νεκροὶ ἔβγαιναν ἀπὸ τὸν τάφο καὶ χωλοὶ στέκονταν ὄρθιοι στὰ πόδια τους, καὶ ἀπὸ τὴ σκιά καὶ τὰ φακίλια καὶ τὶς μαντιῆλες τῆς κεφαλῆς θεραπεύονταν ποικίλα πάθη, τότε ἐλέγχθησαν καὶ ἐκεῖνοι πού δὲν πίστεψαν στὸν Χριστό, καὶ ἀπὸ τότε καὶ ἀκόμα μέχρι καὶ τώρα καὶ ἐλέγχονται καὶ παραδίδονται σὲ ἀναπολόγητη καταδίκη.

Στίχ. 33. «Γιὰ νὰ ἔχετε εἰρήνη ἐνωμένοι μαζί μὲ ἐμένα», λέγει. Γιὰ νὰ μὴ στασιάζουν οἱ λογισμοὶ σας γιὰ μένα, ὅταν θὰ μὲ βλέπετε νὰ φτάνω

παραγινόμενον, ἀλλ' ἵνα εἰρήνη βαθεῖα περὶ ἐμοῦ καὶ ἀταραξία τοὺς λογισμοὺς ὑμῶν κατέχη, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἐγκάρδια ὑμῶν ἀπεκάλυψα ὑμῖν καὶ οὐ παρομιωδῶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἀπογυμνώσας Διὰ τοῦτο καὶ εἶπον, «πορεύομαι πρὸς τὸν 5 Πατέρα», διὰ τοῦτο εἶπον καὶ ὅτι «οὐκ εἶμι μόνος, ὅτι ὁ Πατήρ μετ' ἐμοῦ ἐστίν», διὰ τοῦτο καὶ προεἶπον ὑμῖν, ὅτι «σκορπισθήσεσθε». «Ταῦτα» πάντα, φησὶν, «λελάληκα ὑμῖν, ἵνα», τούτων μνήμην ἔχοντες, «ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ.

10 Στίχ 4-6. Ὡσπερ τὸ «ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς» καὶ τὸ «ἐφανερώσα σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις» πρὸς τὸν Πατέρα λεγόμενα οὐκ ἄγνοιάν ἐστι τούτων κατηγορεῖν τοῦ Πατρός, οὐδὲ λήθης ὀνειδισμός, ὧν ἀπήλαυσεν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν μόνον εἴρηται τῶν ἀκροατῶν· τίνας γὰρ ἄλλου ἔνεκα κἂν εἶ-
15 ποι τις ταῦτα εἰρησθαι παρὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα; Ἐπειὶ ὅτι ἠγνόει πρὶν ἢ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο μάθη ὁ Πατήρ; Ἄλλ' οὐδεὶς οὕτως ἐμμανῆς καὶ ἠλίθιος, ὥστε λογίζεσθαι τοῦτο. Ἄλλ' ὅτι ἐπελέληστο; Τῆς αὐτῆς καὶ τοῦτο φρενοβλαθείας Ἄλλ' ὅτι ἀγνώμων εἰ μὴ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἠλέγχθη ἐγεγόνει ἂν περὶ τὰς χάριτας; Ἄλλ'
20 οὐδὲ τοῦτο ὑπερβολὴν καταλείπει θεομαχίας. Διὰ τί οὖν ταῦτα εἴρηται; Ἡ δὴλον πρὸς τὴν διάνοιαν, ὡς ἔφημεν, τῶν μαθητῶν, ἵνα ἐκείνην διαναστήσῃ τῇ ἀθυμίᾳ καταπεσοῦσαν καὶ δείξῃ, ὅτι οὐκ ἂν ὁ πρὸς αὐτὸν λέγων τὸν Πατέρα, ὅτι ἐδόξασεν αὐτόν, οὐκ ἂν παρ' αὐτοῦ περιοραθείη, ἢ αὐτὸς ἢ οἱ πιστεύσαντες καὶ ἀκολου-
25 θήσαντες αὐτῷ. Ὡσπερ οὖν ταῦτα δι' ἐκείνους εἴρηται καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ἀφορᾷ διάνοιαν, οὕτω καὶ τὸ εἰπεῖν «τὸ ἔργον ὃ δέδωκάς μοι ἐτελείωσα». Οὕτω καὶ τὸ «Νῦν δόξασόν με σύ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ» καὶ τὰ ἐξῆς Τοῦτ' ἐστίν, εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ἐπίσταυρόν καὶ θάνατον ἄγουσιν, ἀλλὰ σὺ παρὰ σεαυτῷ δόξασόν με,
30 καὶ μὴ παραχωρήσῃς τὴν αὐτῶν ἐπιβουλήν καὶ μαιφονίαν ἰσχυροτέραν γενέσθαι εἰς τὸ ἀποκρούσαι καὶ ἐπισκοτίσαι διὰ τοῦ θανάτου τὴν δόξαν ἣν εἶχον, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον αὐτοῖς προχωρήσαι συγχώρησον καὶ τὴν δόξαν λαμπρὰν ὁμοίως καὶ ὑπέρθρον διατή-

στό πάθος, ἀλλὰ νά κατέχει τοὺς λογισμοὺς σας εἰρήνη βαθιὰ καὶ ἀταραξία, γι' αὐτὸ καὶ σᾶς ἀποκάλυψα τὰ μύχια τῆς καρδιᾶς σας, καὶ ὄχι βέβαια μὲ παραβολές, ἀλλὰ ἀπογυμνώνοντάς τα ὁλοκάθαρα. Γι' αὐτὸ καὶ σᾶς εἶπα, «στηγαίνω στὸν Πατέρα μου»⁹¹, γι' αὐτὸ σᾶς εἶπα καὶ ὅτι «δὲν εἶμαι μόνος, γιατί ὁ Πατέρας μου εἶναι μαζί μου»⁹², γι' αὐτὸ καὶ σᾶς εἶπα προηγουμένως, ὅτι «θὰ σκορπισθεῖτε»⁹³. "Ὅλα αὐτὰ, λέγει, σᾶς τὰ εἶπα, ὥστε, ἔχοντας αὐτὰ στὴ μνήμη σας, «νά ἔχετε εἰρήνη μένοντας ἐνωμένοι μὲ μένα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17ο.

Στίχ.4-6. "Ὅπως τό, «ἐγὼ σέ ἐδόξασα ἐπάνω στὴ γῆ», καὶ τό, «φανερώσα τὸ ὄνομά σου στοὺς ἀνθρώπους», λεγόμενα πρὸς τὸν Πατέρα δὲν ἀποτελοῦν κατηγορία γιὰ ἄγνοια τοῦ Πατέρα, οὔτε μομφή λήθης γιὰ ὅσα ἀπήλαυσε ἀπὸ τὸν Υἱό, ἀλλ' ἔχουν λεχθεῖ ἕξαιτίας μόνο τῆς διανοητικῆς κατάστασης τῶν ἀκροατῶν. Γιατί γιὰ ποιὸν ἄλλο λόγο μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας ὅτι εἰπώθηκαν αὐτὰ ἀπὸ τὸν Υἱὸ πρὸς τὸν Πατέρα; "Ἄραγε ἐπειδὴ τὸ ἀγνοοῦσε αὐτὸ ὁ Πατέρας προτοῦ τὸ πληροφορηθεῖ αὐτὸ ἀπὸ τὸν Υἱό; Ἄλλὰ κανένας δὲν εἶναι τόσο μανιακὸς ἢ ἠλίθιος, ὥστε νὰ σκεφθεῖ αὐτό. Ἄλλὰ μήπως ἐπειδὴ τὸ εἶχε λησμονήσει; Τῆς ἴδιας φρενοβλάβειας εἶναι καὶ αὐτό. Ἄλλὰ μήπως ἐπειδὴ θὰ φαινόταν ἀγνώμων γιὰ τίς χάρες ποὺ τοῦ προσφέρθηκαν ἂν δὲν ἐλεγχόταν ἀπὸ τὸν Υἱό; Ἄλλ' οὔτε ἀπὸ αὐτὸ λείπει ἢ ὑπερβολὴ τῆς θεομαχίας. Γιατί λοιπὸν εἰπώθηκαν αὐτά; "Ἡ προφανῶς λόγῳ τῆς διανοητικῆς κατάστασης τῶν μαθητῶν, ὅπως εἶπαμε, γιὰ νὰ τὴ ζωντανέψει ἀπὸ τὴν κατάπτωση καὶ τὴν ἀθυμία, καὶ νὰ δείξει, ὅτι αὐτὸς ποὺ ἔλεγε πρὸς τὸν Πατέρα ὅτι τὸν δόξαζε, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ περιφρονηθεῖ ἢ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἢ ἐκεῖνοι ποὺ πίστεψαν σ' αὐτὸν καὶ τὸν ἀκολούθησαν. "Ὅπως λοιπὸν αὐτὰ εἰπώθηκαν γιὰ ἐκείνους καὶ ἀπευθύνονται στὴ διάνοια ἐκείνων, ἔτσι καὶ αὐτὸ ποὺ εἶπε, «τὸ ἔργο ποὺ μοῦ ἔδωσες τὸ τελείωσα». "Ἐτσι καὶ ἡ αἴτηση, «Τώρα δόξασέ με σύ, Πατέρα, κοντά σου μὲ τὴ δόξα» καὶ τὰ ἑξῆς. Δηλαδή, ἂν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι μὲ ὀδηγοῦν στό σταυρὸ καὶ στό θάνατο, ἀλλὰ «σύ δόξασέ με κοντά σου», καὶ μὴν ἐπιτρέψεις ἢ ἐπιβουλή καὶ ὁ μαρὸς φόνος νὰ ἀποδειχθοῦν ἰσχυρότερα, ὥστε ν' ἀποκρύψουν καὶ νὰ ἀμαυρώσουν μὲ τὸ θάνατο τὴ δόξα ποὺ εἶχα, ἀλλ' ἐπίτρεψε καὶ ὁ θάνατος γι' αὐτοὺς νὰ προχωρήσει, ἀλλὰ καὶ διατήρησε τὴ δόξα ὅμοια λαμπρὴ καὶ ὑπέρθεη. Ἄλλ'

ρησον Ταῦτα δέ, ὡς εἶπομεν, λέγει οὐχ ὅτι ἔμελλεν ἄδοξος μένειν, ἢ ὅτι ἀλλαχόθεν ἐδεῖτο δόξης αὐτὸς ὢν «ἀπαύγασμα» καὶ «εἰκὼν» καὶ «δόξα» τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὸ κρατοῦν δέος ἀφορῶν τῶν μαθητῶν. Ἴνα δὲ μὴ πάντα ταπεινὰ λέγων πάλιν
5 κατασπάσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἐπάγει· «τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί»· εἰ γὰρ μὴ διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ τοῦτο εἶρητο, τίνος ἔνεκα ἑτέρου εἶρηται; Ἐρα ἵνα μάθῃ ὁ Πατὴρ ποία δόξῃ ὁ Υἱὸς θέλει δοξασθῆναι ὡς ἀγνοῶν τοῦτο, εἰ μὴ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἤκουσεν; Οὕτω τὰ πλεῖστα τοῖς ἀκροαταῖς συγκα-
10 ταβαίνων ἐφθέγγετο. Δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· «πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἅρτι»· διὰ τοῦτο γὰρ μετὰ ταῦτα καὶ ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀποστολή, ἵνα τελειότερους ἀποκαταστήσῃ, ὠκονόμηται. Ἐγχωρεῖ δὲ καὶ ὡς ἐφεξῆς παράκειται ἐκλαβεῖν οὐ γὰρ μάχεται.

15 Στίχ 5. Δείκνυται διὰ τοῦ εἰπεῖν, «τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί», ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ σταυροῦ, ὃ καὶ δόξαν καλεῖ, πρὸ καταβολῆς κόσμου ἔγνωστο τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. Καὶ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος κηρύττων ἔλεγεν· «κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσι-
20 γημένου»· ταύτη σὺν, φησὶν, τῇ δόξῃ οὐ προσφάτως ἐξευρημένη, ἀλλὰ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι διεγνωσμένη καὶ ἀφωρισμένη παρὰ σοί, ταύτη με δόξασον· ταύτην γὰρ ἔκτοτε εἶχον τῇ περὶ τὸ πλάσμα συμπαθεία καὶ στοργῇ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἑκὼν καὶ σὺν εὐφροσύνῃ θάνατον ὑποστῆναι φιλοτιμούμενος. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦ-
25 τά φησιν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀσθενείας ἦν τὸ παθεῖν αὐτὸν ἢ ἀγνοίας, ἀλλὰ δυνάμεως μᾶλλον καὶ προγνώσεως καὶ τῆς πολλῆς αὐτοῦ καὶ ἀφάτου περὶ τὸν ἄνθρωπον κηδεμονίας ἀπόδειξις ἦν.

Στίχ. 13. Εἰπὼν, «ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην», ἐδήλωσε σαφῶς, ὅτι θέλων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πολλῆς ἀνακτῆ-
30 σασθαι θλίψεως τὰ προειρημένα ἐλάλησεν. Διὸ καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων συγκαταβαίνων διάνοιαν (παραμυθεῖσθαι γὰρ αὐτοὺς, ἀλλ' οὐ διδάσκειν νῦν τὴν τῆς θεολογίας ἀκρίβειαν ἐβούλετο) ἀνθρωπινώτερον καὶ ὡς ἐκεῖνοι ἠδύναντο παραμυθεῖσθαι διαλέγεται· «τήρησον αὐτοὺς» λέγων «ἐν τῷ ὀνόματί σου», καὶ «ὅτε

αὐτά, ὅπως εἶπαμε, τὰ λέγει ὄχι γιατί ἔμελλε νὰ μένει ἄδοξος ἢ γιατί χρειάζοταν ἀπὸ ἄλλοῦ δόξα αὐτὸς ποὺ εἶναι «ἀπαύγασμα»⁹⁴ καὶ «εἰκόνα καὶ δόξα»⁹⁵ τοῦ Πατέρα, ἀλλὰ ἀποβλέποντας στὴ διάνοια καὶ τὸν φόβο ποὺ κατεῖχε τοὺς μαθητές. Γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἀποσπάσει λοιπὸν πάλι ἀπὸ τὴν ἀλήθεια λέγοντας ὅλα ταπεινά, προσθέτει: «μὲ τὴ δόξα ποὺ εἶχα κοντά σου πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου». Γιατί, ἂν καὶ αὐτὸ δὲν εἰπώθηκε γιὰ χάρι τῶν μαθητῶν, γιὰ ποιὸν ἄλλον ἔχει λεχθεῖ; Γιὰ νὰ μάθει ἄραγε ὁ Πατέρας μὲ τί εἶδους δόξα θέλει νὰ δοξασθεῖ ὁ Υἱός, ἐπειδὴ τὸ ἀγνοοῦσε, ἂν δὲν τὸ εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὸν Υἱό; Ἔτσι πάρα πολλές φορές μιλοῦσε ἀπὸ συγκατάβαση στοὺς ἀκροατές. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε: «πολλὰ ἔχω νὰ σᾶς πῶ, ἀλλὰ δὲν μπορεῖτε νὰ τὰ βαστάξετε τώρα»⁹⁶. Γι' αὐτὸ βέβαια οἰκονομήθηκε καὶ ἡ μετέπειτα ἀποστολὴ τοῦ παναγίου Πνεύματος, γιὰ νὰ τοὺς κάνει τελειότερους. Μποροῦμε βέβαια νὰ τὸ ἐρμηνεύσομε καὶ ὅπως παρατίθεται στὴ συνέχεια: γιατί δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση.

Στίχ. 5. Μὲ τὸν λόγο του, «μὲ τὴ δόξα ποὺ εἶχα κοντά σου πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου», γίνεται φανερό, ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ σταυροῦ, τὸ ὁποῖο ὀνομάζει καὶ δόξα, ἦταν γνωστὸ στὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου. Κι αὐτὸ κηρύσσοντας καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγε: «σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ μυστηρίου ποὺ ἔμενε στὴ σιγῇ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες»⁹⁷. Μὲ αὐτὴ λοιπὸν, λέγει, τὴ δόξα, ποὺ δὲν ἀποκαλύφθηκε πρόσφατα, ἀλλὰ ποὺ ἦταν γνωστὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου καὶ ἦταν καθορισμένη ἀπὸ σένα, μὲ αὐτὴ τὴ δόξα νὰ μὲ δοξάσεις. Γιατί αὐτὴν τὴν εἶχα ἀπὸ τότε καὶ ἀπὸ τὴ συμπάθεια καὶ τὴ στοργὴ πρὸς τὸ πλάσμα μου φιλοτιμήθηκα γιὰ χάρι τους, μὲ τὴ θέλησή μου καὶ μὲ μεγάλη χαρὰ, νὰ ὑποστῶ τὸν θάνατο. Αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια λέγει, γιὰ νὰ δείξει, ὅτι δὲν ἦταν ἀποτελεσμα ἀδυναμίας ἢ ἀγνοίας τὸ πάθος, ἀλλ' ἦταν μᾶλλον ἀπόδειξη δύνάμης καὶ πρόγνωσης καὶ τῆς πολλῆς καὶ ἀνέκφραστης φρονίδας του γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Στίχ. 13. Λέγοντας, «γιὰ νὰ ἔχουν τὴ δική μου χαρὰ ὀλοκληρωμένη», δήλωσε μὲ σαφήνεια, ὅτι ὅσα τοὺς εἶπε προσηγουμένως, τοὺς τὰ εἶπε θέλοντας νὰ συνέλθουν αὐτοὶ ἀπὸ τὴν πολλὴ θλίψη τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ συγκατάβαση πρὸς τὴ διανοητικὴ κατάστασιν ἐκείνων (γιατί ἤθελε τώρα νὰ τοὺς παρηγορήσει, καὶ ὄχι νὰ τοὺς διδάξει τὴν ἀκρίβεια τῆς θεολογίας) τοὺς μιλάει πιὸ ἀνθρώπινα καὶ ὅπως ἐκεῖνοι μποροῦσαν νὰ παρηγορηθοῦν, λέγοντας: «φύλαξέ τους μὲ τὴ δύναμη τοῦ ὀνόματός σου»⁹⁸,

ἤμην ἐν τῷ κόσμῳ, ἐτήρουν αὐτούς» καὶ τὰ ὅμοια «Χαρὰν δὲ τὴν ἐμήν», φησὶν, οἷον τὴν πνευματικὴν τὴν στηριζουσαν ψυχὴν, ἀλλ' οὐχὶ τοιαύτην, οἷαν ὁ κόσμος ἔχει διὰ τρυφῆς καὶ ἡδονῶν καὶ σωματικῆς εὐπαθείας συνισταμένην.

5 Στίχ. 13-16. «Ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ». Ποῖα; Τὸ «ἐγὼ σε ἐδόξασα» ἐν τῷ κόσμῳ, τὸ «δόξασόν με σύ, Πάτερ», τὸ «ἐφανερώσασου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, οὓς δέδωκάς μοι», «σοὶ ἦσαν», «ἀδέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς», «ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ», «τήρησον αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου» καὶ ὅσα ἄλλα εἰς παραμυθίαν εἴρηται
10 τῶν ἀποστόλων· καὶ γάρ, φησὶν, «ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμήν πεπληρωμένην ἐν ἑαυτοῖς». Τοῦτ' ἔστιν δι' αὐτούς τούτους εἴρηται ταῦτα καὶ εἰς εὐχῆς ἐσχημάτισται τύπον, ἵνα τε ἀναψυχὴν ἀπὸ τῆς συνεχούσης αὐτούς θλίψεως λάβωσι καὶ ἵνα μᾶλλον πιστεύσωσι, ὅτι πάντως ἔσται αὐτοῖς ταῦτα το-
15 σαύτην σπουδὴν καταβαλλομένου ὑπὲρ αὐτῶν ἐμοῦ, ὥστε καὶ τὸν Πατέρα αἰτεῖσθαι γενέσθαι αὐτοῖς ταῦτα. Ταῦτα δὲ ἐγένετο, ὅτι ἔτι ἀτελῶς διέκειντο οἱ μαθηταί. Ὅτι δὲ ἀτελῶς, δῆλον ἐκ τοῦ λέγειν «οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι». Τοῦ κόσμου μὲν γὰρ Σωτὴρ περιέγονεν, ἀλλὰ τέως πρὸς τὸ ἐκείνων ἀτε-
20 λές καὶ ἵνα τὸ ἀθυμοῦν ψυχαγωγῆσιν λέγει καὶ πάλιν «οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρης αὐτούς ἐκ τοῦ κόσμου»· ἦδει γὰρ δηλονότι ὁ Δεσπότης ἔτι δεδοικότας τὸν θάνατον. Καὶ ἐπειδὴ ἔλεγεν, «οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ κόσμου» καὶ «οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ κόσμου», ἵνα μὴ ὑποπτεύσωσιν, ὅτι, ὥσπερ ἐκεῖνος χαίρων ἔρχεται ἐπὶ τὸ πάθος, τοῦτο καὶ αὐτούς πα-
25 θεῖν αἰτεῖται τὸν Πατέρα, «οὐκ ἐρωτῶ», φησὶν, «ἵνα ἄρης αὐτούς» καὶ τὰ ἐξῆς.

Στίχ. 16. «Καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ κόσμου». Λίαν τοῦτο θαυμασίως φησὶν εἰς τὸ ἀπορράπτεσθαι τὰ τῶν αἰρετικῶν στόματα, οἵτινες αὐτὸν τερατεύονται μὴ ἀνειληφέναι ἀληθῶς τὴν ἡμετέ-
30 ραν σάρκα· εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν μαθητῶν, ὅτι «οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ κόσμου» καὶ ἐπαγαγὼν, «καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ κόσμου», παρέστησεν ἀκριβῶς, ὅτι καθὸ οἱ τε μαθηταὶ καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἄνθρωποι, δηλονότι ἐκ τοῦ κόσμου εἰσίν, καθὸ δὲ τὴν πρὸς τὸν κόσμον συμπάθειαν διεκρούσαντο, «οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ κόσμου», ὥστε

καί, «ὅταν ἦμουν στὸν κόσμον τοὺς φύλαγα»⁴ καὶ τὰ ὅμοια. «Τὴ χαρὰ τὴ δική μου», λέγει, τὴν πνευματικὴ δηλαδή πού στηρίζει τὴν ψυχὴ, ἀλλ' ὄχι τέτοια χαρὰ, τέτοια πού ἔχει ὁ κόσμος, ἀποτελούμενη ἀπὸ τρυφή καὶ ἡδονὲς καὶ σωματικὴ εὐημερία.

Στίχ. 13-16. «Αὐτὰ λέγω μέσα στὸν κόσμον». Ποιὰ αὐτὰ; Τὸ «ἐγὼ σὲ δόξασα»¹ μέσα στὸν κόσμον, τὸ «δόξασέ με σύ, Πατέρα»², τὸ «φανέρωσα τὸ ὄνομά σου στοὺς ἀνθρώπους πού μου ἔδωσες», «ἦταν δικοί σου»³, «αὐτὰ πού μου ἔδωσες τὰ ἔδωσα σ' αὐτούς»⁴, «ἐγὼ σὲ παρακαλῶ γι' αὐτούς»⁵, «φύλαξέ τους μὲ τὴ δύναμη τοῦ ὀνόματός σου»⁶, καὶ ὅσα ἄλλα ἔχουν λεχθεῖ πρὸς στήριξη τῶν ἀποστόλων. Γιατὶ λέγει: «αὐτὰ λέγω στὸν κόσμον, γιὰ νὰ ἔχουν τὴ χαρὰ τὴ δική μου μέσα τους ὀλοκληρωμένη». Δηλαδή γι' αὐτούς τὰ εἶπα αὐτὰ διαμορφωμένα σὲ τύπο προσευχῆς, γιὰ νὰ λάβουν ἀνακούφιση ἀπὸ τὴ θλίψη πού τοὺς ἔχει κυριευμένους καὶ γιὰ νὰ πιστέψουν περισσότερο, ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ τὰ ἀποκτήσουν αὐτὰ, ἀφοῦ ἐγὼ δείχνω τόση φρονίδα γι' αὐτούς, ὥστε καὶ ἀπὸ τὸν Πατέρα νὰ ζητῶ νὰ τοὺς δοθοῦν αὐτὰ. Καὶ αὐτὰ ἔγιναν, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν φτάσει ἀκόμα οἱ μαθητὲς στὴν τελειότητα. Καὶ ὅτι ἦταν πνευματικὰ ἀτελεῖς φαίνεται ἀπὸ αὐτὸ πού τοὺς λέγει: «δὲν σὲ παρακαλῶ γιὰ τὸν κόσμον, ἀλλὰ γι' αὐτούς πού μου ἔδωσες»⁷. Ὁ Σωτὴρας βέβαια νίκησε τὸν κόσμον, ἀλλὰ τώρα λόγῳ τῆς ἀτέλειας ἐκείνων καὶ γιὰ νὰ ἀνακουφίσει τὴ λύπη τους τοὺς λέγει καὶ πάλι: «δὲν σὲ παρακαλῶ νὰ τοὺς πάρεις ἀπὸ τὸν κόσμον»· γιατί γνώριζε ὁ Κύριος προφανῶς ὅτι φοβοῦνταν τὸν θάνατον. Κι ἐπειδὴ ἔλεγε, «δὲν εἶμαι ἀπὸ τὸν κόσμον» καὶ «δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν κόσμον», γιὰ νὰ μὴν ὑποπτευθοῦν ὅτι, ὅπως ἐκεῖνος βαδίζει χαρούμενος πρὸς τὸ πάθος, τὸ ἴδιο ζητεῖ καὶ γι' αὐτούς ἀπὸ τὸν Πατέρα, λέγει: «δὲν σὲ παρακαλῶ νὰ τοὺς πάρεις ἀπὸ τὸν κόσμον» καὶ τὰ ἐξῆς.

Στίχ. 16. «Ὅπως ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀπὸ τὸν κόσμον». Πολὺ θαυμάσια τὸ λέγει αὐτό, γιὰ νὰ ράψει τὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν, οἱ ὅποιοι τερατολογοῦν ὅτι δὲν εἶχε λάβει πραγματικὰ τὴ δική μας σάρκα. Γιατὶ, ἀφοῦ εἶπε γιὰ τοὺς μαθητὲς του, ὅτι «δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν κόσμον», καὶ πρόσθεσε, «ὅπως ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀπὸ τὸν κόσμον», ἔδειξε μὲ ἀκριβεία ὅτι, κατὰ τὸ ὅτι καὶ οἱ μαθητὲς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἶναι ἀνθρώποι, εἶναι φανερό ὅτι εἶναι ἀπὸ τὸν κόσμον, κατὰ τὸ ὅτι ὅμως ἀπέρριψαν τὴ συγγένεια μὲ τὸν κόσμον «δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν κόσμον» ὥστε ὡς πρὸς τὸν χωρισμὸ του μόνο

4. Ἰω. 17, 8.

5. Ἰω. 17, 9.

6. Ἰω. 17, 11.

7. Ἰω. 17, 9.

τῷ κενωθῆναι τῆς ἁμαρτίας μόνον ὁ Δεσπότης «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου». Τῷ δὲ ἀληθεῖ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐκ τοῦ κόσμου ἦν ὥσπερ οἱ μαθηταί, τοῦτ' ἔστιν ὁμοούσιος ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων.

Στίχ. 18. Εἰ δὲ καὶ εἶπεν «ἀπέστειλα αὐτούς», τοῦτ' ἔστιν ἡν-
5 τρέπισα, πρὸς ἀποστολὴν κατηροτισμένους ἐποίησα, ἔθος αὐτῷ καὶ τὸ μέλλον ὡς γεγονὸς λέγειν.

Στίχ. 18. «Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον» ἐπὶ προνοίᾳ καὶ εὐεργεσίᾳ τοῦ κόσμου, οὕτω καὶ γὰρ ὁμοίως σοὶ προνοῶν τοῦ κόσμου, οὐχὶ ἐπὶ κατακρίσει καὶ κολάσει. Καὶ καθὼς ἐγὼ σημεί-
10 οῖς καὶ τέρασι τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἐπεδήμησα, οὕτω καὶ αὐτούς σημείοις καὶ τέρασι καθοπλίσας εἰς τὴν οἰκουμένην ἀπέστειλα.

Στίχ. 21. Οἱ μὲν ἀπόστολοι καὶ οἱ τούτων μαθηταί ἐν τῷ Πατρὶ ἐν εἰσι καὶ ἐν τῷ Υἱῷ, τοῦτ' ἔστι πολλοὶ ὄντες ἐνοποιοῦνται ἐν τῇ πίστει τῇ εἰς αὐτούς, ὁ δὲ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ ἐν ἔστι τῇ ὁμοτι-
15 μίᾳ τῆς φύσεως· καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς φησιν, «ἐν ἔστι ἐν τῷ Πατρὶ», τοῦτ' ἔστιν ὁμοούσιος. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν, καθὼς σύ, Πάτερ, ἐμοὶ καὶ γὰρ σοί, ἀλλὰ μετὰ τῆς προθέσεως; Μάλιστα μὲν καὶ τοῦτό φησιν ἀλλαχοῦ λέγων· «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν». Νυνὶ δὲ καὶ ἀκριβέστερον εἶρηκεν· οὐ γὰρ μόνον ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν ἔστι τῷ Υἱῷ
20 φησιν, ἀλλὰ καὶ τίνι ἔστιν ἐν συμπαρέστησεν· εἰπὼν γὰρ «ἐν ἐμοί», τοῦτ' ἔστιν τῇ ἐν ἐμοὶ οὐσίᾳ καὶ θεότητι, οὐχὶ τινι τῶν ἔξωθεν ὑπάρχεις ἐμοὶ ἐν ἢ κατὰ τινα χάριν καὶ οἰκονομίαν, ἀλλὰ τῇ ἐμφύτῳ καὶ οἴκοθεν ἐνυπαρχούσῃ θεότητι. Θέλων δὲ παραστήσαι, ὅτι αὕτη μία ἔστι καὶ οὐ πολλαί, ἐπήγαγε λέγων καὶ γὰρ ἐν σοὶ
25 ἐν εἰμι, οἷον τῇ ἐν σοὶ ἐμφύτῳ θεότητι καὶ οὐσίᾳ· εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς δύο ὄντες τῇ ὑποστάσει ἐνίζονται τῇ ἐν ἑαυτοῖς θεότητι καὶ οὐσίᾳ, δηλονότι πολλῶ μᾶλλον αὕτη ἐνιαία τις καὶ μία ἔστιν.

Σκόπει δὲ καὶ ἄλλο. Οὐκ εἶπεν πρότερον τὸ ἐγὼ ἐν σοί, ἀλλὰ
30 τὸ σύ, Πάτερ, ἐν ἐμοί. Διὰ τί; Ἴνα ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς ἐπιστομίση τοὺς κατὰ χάριν, ἢ τινα ἄλλον τοιοῦτον τρόπον, ἀλλὰ μὴ κατ' οὐσίαν ἐν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀναπλάττοντας· εἶπερ γὰρ προέταξε τὸ ἐγὼ ἐν σοί, εὐθύς ἂν ἐπεπήδησεν ὁ αἰρετικὸς μὴ ἀναμείνας τὸ ἐπαγόμενον καὶ ἐκενολόγει, ὅτι ἐν τῇ δόξῃ ἔστιν ὁ

ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ὁ Κύριος «δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν κόσμο», ὡς πρὸς τὴν ἀλήθεια ὅμως τῆς ἐνανθρώπησης ἦταν ἀπὸ τὸν κόσμο, ὅπως οἱ μαθητές, δηλαδή ὁμοούσιος μὲ καθέναν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

Στίχ. 18. Εἶπε βέβαια «ἀπέστειλα αὐτούς, δηλαδή τοὺς ἐτοίμασα, τοὺς ἔδωσα τὰ κατάλληλα ἐφόδια γιὰ τὴν ἀποστολή, γιατί συνηθίζει καὶ τὸ μέλλον νὰ τὸ λέγει ὡς κάτι πού ἔχει γίνει

Στίχ. 18. «Ὅπως ἔστειλες ἐμένα στὸν κόσμο» γιὰ τὴ φροντίδα καὶ τὴν εὐεργεσία τοῦ κόσμου, ἔτσι καὶ ἐγὼ ὅμοια μ' ἐσένα τοὺς στέλνω φροντίζοντας γιὰ τὸν κόσμο, ὄχι γιὰ νὰ τὸν καταδικάσω καὶ νὰ τὸν τιμωρήσω. Καὶ ὅπως ἐγὼ μὲ θαύματα καὶ καταπληκτικὰ γεγονότα ἦρθα στὸν ἀνθρώπινο βίον, ἔτσι καὶ αὐτούς, ἀφοῦ τοὺς ἐξόπλισα μὲ δυνατότητα γιὰ θαύματα καὶ ὑπερφυσικὰ πράγματα, τοὺς ἔστειλα στὴν οἰκουμένη.

Στίχ. 21. Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθητές αὐτῶν εἶναι ἓνα μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό· δηλαδή ἐνῶ εἶναι πολλοί, ἐνοποιοῦνται μὲ τὴν πίστη τους σ' αὐτούς. Καὶ ὁ Πατέρας μὲ τὸν Υἱὸ εἶναι ἓνα, ἐξαιτίας τῆς ὁμοτιμίας τῆς φύσης· καὶ πράγματι ὁ Υἱὸς λέγει ὅτι εἶναι ἓνα μὲ τὸν Πατέρα⁸, δηλαδή ὁμοούσιος. Καὶ γιατί δὲν εἶπε, καθὼς ἐσύ, Πατέρα, ἐμένα καὶ ἐγὼ ἐσένα, ἀλλὰ μὲ τὴν πρόθεση; Καὶ βέβαια καὶ αὐτὸ τὸ λέγει ἄλλοῦ λέγοντας «ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας εἴμαστε ἓνα». Τώρα ὅμως τὸ εἶπε καὶ μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια· γιατί δὲν λέγει μόνο ὅτι ὁ Πατέρας εἶναι ἓνα μὲ τὸν Υἱό, ἀλλ' ἔδειξε συγχρόνως καὶ μὲ ποιὸν εἶναι ἓνα· γιατί λέγοντας «μὲ ἐμένα», δηλαδή μὲ τὴν οὐσία καὶ τὴ θεότητα πού ἔχω, ὄχι ὅτι εἶσαι ἓνα μὲ ἐμένα μὲ κάτι ἀπὸ τὰ ἔξω, ἢ κατὰ κάποια χάρη καὶ οικονομία, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔμφυτη καὶ τὴ θεότητα πού ὑπάρχει μέσα μου. Θέλοντας ὅμως νὰ παραστήσει ὅτι αὕτη εἶναι μία καὶ ὄχι πολλές, πρόσθεσε καὶ εἶπε· «καὶ ἐγὼ εἶμαι ἓνα μ' ἐσένα», δηλαδή μὲ τὴν ἔμφυτη μέσα σου θεότητα καὶ οὐσία. Γιατί, ἂν ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός, πού εἶναι δύο ὑποστάσεις, ἐνοποιοῦνται μὲ τὴ μέσα τους θεότητα καὶ οὐσία, εἶναι φανερό ὅτι πολὺ περισσότερο αὕτη εἶναι ἐνιαία καὶ μία.

Πρόσεχε ὅμως καὶ τὸ ἄλλο. Δὲν εἶπε πρῶτα τὸ «ἐγὼ μέσα σ' ἐσένα», ἀλλὰ τό, «ἐσύ, Πατέρα, μέσα σ' ἐμένα». Γιατί; Γιὰ νὰ ἀποστομώσει ἀπὸ αὕτη τὴν ἀρχὴ ἐκείνους πού μυθολογοῦν ὅτι εἶναι ἓνα ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός κατὰ χάρη ἢ κατὰ κάποιο ἄλλο τρόπο, ἀλλὰ ὄχι ὡς πρὸς τὴν οὐσία. Γιατί, ἂν εἶχε προτάξει τὸ «ἐγὼ μέσα σ' ἐσένα», ἀμέσως θὰ ὀρμοῦσε ὁ αἰρετικός, χωρὶς νὰ περιμένει τὸ λεγόμενο στὴ συνέχεια, καὶ θὰ φλυαρο-

Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἢ τῇ χάριτι ἢ τῇ πρὸς αὐτὸν ἀναφορᾷ ἢ τοιούτοις φληνάφοις τισίν. Ἐπεὶ δὲ τὸ τὸν Πατέρα εἶναι ἐν τῷ Υἱῷ προέταξεν, εὐθύς αὐτῶν ἐμφράττει τὸ στόμα· εἰ γὰρ μὴ τῇ οὐσίᾳ ἐν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, τίς ἐν; ἄρα τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀναφορᾷ, ἀλλὰ τῇ 5 χάριτι αὐτοῦ, ἀλλ' ἑτέρω παρὰ τὴν οὐσίαν τινί; Ὁρᾷς πῶς αὐτίκα πᾶσα τῶν Ἀρειανῶν κατασειέται ἢ δόξα; Οὐ μόνον δὲ Ἄρειος, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν τριθειτῶν διὰ τῶνδε τῶν παναχράντων ῥημάτων καταλύεται φρύαγμα.

Στίχ. 21-23. Ἐν εἶναι τοὺς μαθητὰς ἀξιοὶ γενέσθαι. Πρῶτον 10 μὲν ἀπὸ τῆς ἐν ἀλλήλοις ὁμονοίας· «ἵνα γὰρ πάντες», φησὶν, «ἐν ὧσιν». Εἶτα ἀπὸ τῆς αὐτῆς πίστεως· φησὶν γὰρ «ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν». Καὶ τρίτον ἀπὸ τῆς τῶν σημείων δυνάμεως· «δέδωκα γὰρ αὐτοῖς», φησὶν, τὴν δόξαν, «ἵνα ἐν ὧσιν». Τὸ δὲ «καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔσμεν», ἵνα, φησὶν, καθὼς ἡμεῖς ἐκ τοῦ αὐτεξουσιῶς ποι- 15 εἶν τὰ σημεῖα καὶ τέρατα γινωσκόμεθα τοῖς ὀρθῶς κοίνειν ἐθέλουσιν, ὅτι ἐν ἔσμεν κατ' οὐσίαν καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως, οὕτως οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ λαβεῖν παρ' ἡμῶν τὴν ἐνέργειαν τῶν σημείων καὶ διὰ τῆς ἡμῶν ἐπικλήσεως ταῦτα ἐπιτελεῖν ἐπιγνωσθῶσι τῷ κόσμῳ διὰ τούτων, ὅτι ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ εἰσιν ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ 20 καὶ ἐν εἰσι κατὰ τὸν τῆς ὁμονοίας λόγον καὶ τὸν τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς τῶν σημείων ἐπιδείξεως. Πῶς δὲ γίνεται τοῦτο; Ἐκ τοῦ κατοικῆσαι ἐν αὐτοῖς τὸν Υἱὸν καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ Υἱὸς αἰεὶ συνεφέλκεται τὸν Πατέρα, ὡς καὶ ἔμπαιν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν. Τί δὲ γίνεται ἐκ τοῦ οὕτω τοὺς μαθητὰς γενέσθαι τετελειωμέ- 25 νους; Μᾶλλον, φησὶν, ὁ κόσμος ἐπιστραφήσεται καὶ γνώσεται, ὅτι ἐκ σοῦ ἀπέσταλμαι καὶ οὐκ εἰμι, ὡς ἐβλασφήμουν τινές, ἀντίθεος.

Στίχ. 24. Εἰπὼν, «ἦν ἔδωκάς μοι πρὸ καταβολῆς κόσμου» εἰς ἀπέραντον καὶ ἀόριστον καὶ ἀναρχον τὸν νοῦν ἀναπέμπει· τὸ γὰρ «πρὸ καταβολῆς κόσμου» εἰπεῖν, μὴ ποτε δὲ ἴσον ἐστὶ τῷ εἰ- 30 πεῖν, «ἐν ἀρχῇ ἦν», ὅπερ ἀρχόμενος καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς ἐκ τῶν δεσποτικῶν φωνῶν τοῦτο διδαχθεὶς ἔλεγεν; Φησὶν οὖν· «ἦν ἔδωκάς μοι» ἐν ἀρχῇ, τοῦτ' ἐστὶ μεθ' ἧς γεγέννημαι δόξης πρὸ παντὸς αἰῶνος καὶ πρὸ πάσης ἐπινοίας ἐπιδεχομένης τὸ πρότερον. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ τοιαύτη δόξα; Ἡ ὁμοουσιότης, ἡ ταυτότης τῆς

λογοῦσε, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἓνα μὲ τὸν Πατέρα ὡς πρὸς τὴ δόξα ἢ τὴ χάρις ἢ τὴν ἀναφορά του πρὸς αὐτὸν ἢ ὡς πρὸς κάποιες τέτοιες φλυασιές. Ἐπειδὴ ὅμως πρόταξε τὸ «Ὁ Πατέρας εἶναι ἓνα μέσα στὸν Υἱό», φράζει ἀμέσως τὰ στόματά τους· γιατί, ἂν ὁ Πατέρας δὲν εἶναι ἓνα μὲ τὸν Υἱὸ ὡς πρὸς τὴν οὐσία, τότε μὲ τί εἶναι ἓνα ἄραγε μὲ τὴν ἀναφορά πρὸς τὸν Υἱό, μὲ τὴ χάρις του, μὲ κάτι ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οὐσία; Βλέπετε πῶς μ' αὐτὸ καταρρέει ὅλη ἡ δοξασιὰ τῶν Ἀρειανῶν. Καὶ ὅχι μόνο ὁ Ἄρειος, ἀλλὰ μ' αὐτὰ τὰ πανάχρονα λόγια συντριβεται καὶ ἡ λύσσα τῶν τριθεϊτῶν.

Στίχ. 21-23. Ἀξιώνει οἱ μαθητὲς του νὰ γίνουν ἓνα. Πρῶτα ἀπὸ τὴν ὁμόνοια μεταξὺ τους· γιατί λέγει, «γιά νὰ εἶναι ὅλοι ἓνα»· δεύτερον, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πίστη· γιατί λέγει, «γιά νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ μέσα σὲ μᾶς ἓνα». Καὶ τρίτον ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς θαυματουργίας· γιατί λέγει, «ἔδωσα σ' αὐτοὺς τὴ δόξα νὰ εἶναι ἓνα». Τὸ «ὅπως ἐμεῖς εἴμαστε ἓνα» τὸ λέγει μὲ τὴν ἔννοια ὅτι, ὅπως ἐμᾶς μᾶς γνωρίζουν αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ κρίνουν ὀρθά, ἀπὸ τὸ ὅτι πραγματοποιοῦμε μὲ αὐτεξουσιότητα τέρατα καὶ σημεῖα, ὅτι εἴμαστε ἓνα ὡς πρὸς τὴν οὐσία καὶ τὴν αὐτὴ φύση, ἔτσι οἱ μαθητὲς ἀπὸ τὸ ὅτι ἔλαβαν τὴ δύναμη ἀπὸ ἐμᾶς νὰ ἐνεργοῦν τὰ θαύματα μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ ὀνόματός μας νὰ γνωρίσει ὁ κόσμος ἀπὸ αὐτά, ὅτι εἶναι ἓνα καὶ τοῦ ἰδίου Θεοῦ ἀπόστολοι καὶ μαθητὲς καὶ ὅτι εἶναι ἓνα ὡς πρὸς τὸν λόγο τῆς ὁμόνοιας καὶ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἐπιτέλεσης τῶν θαυμάτων. Καὶ πῶς γίνεται αὐτό; Μὲ τὸ νὰ κατοικήσει μέσα τους ὁ Υἱὸς καὶ μέσω τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατέρας. Γιατί ὁ Υἱὸς ἔλκει πάντοτε τὸν Πατέρα μαζί του, ὅπως καὶ τὸ ἀντίθετο, ὁ Πατέρας τὸν Υἱό. Καὶ τί θὰ προκίψει ἀπὸ τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς τελείωσης τῶν μαθητῶν; Μᾶλλον, λέγει, ὁ κόσμος θὰ ἐπιστρέψει καὶ θὰ γνωρίσει ὅτι ἐσὺ μὲ ἔστειλες, καὶ δὲν εἶμαι ἀντίθεος ὅπως βλασφημοῦσαν κάποιοι.

Στίχ. 24. Λέγοντας, «τὴ δόξα ποὺ μοῦ ἔδωσες πρὶν ἀπὸ τὴν θεμελίωση τοῦ κόσμου», παραπέμπει τὸ νοῦ στὸ ἀπέραντο, στὸ ἀόριστο καὶ στὸ ἄναρχο. Γιατί μὲ τὸ νὰ πεῖ, «πρὶν ἀπὸ τὴ θεμελίωση τοῦ κόσμου», δὲν εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο ἰσοδύναμο μὲ τὸ νὰ πεῖ, «στὴν ἀρχὴ ἦταν»⁹, τὸ ὁποῖο ἔλεγε ἀρχίζοντας καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἔχοντας διδαχθεῖ αὐτὸ ἀπὸ τοὺς δεσποτικὸς λόγους; Λέγει λοιπὸν «τὴν ὁποία μοῦ ἔδωσες» ἀπὸ τὴν ἀρχή, δηλαδή μὲ τὴν ὁποία δόξα γεννήθηκα πρὶν ἀπὸ ὅλους τοὺς αἰῶνες καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε σκέψη ποὺ ἐπιδέχεται τὸ προγενέστερο. Ποιὰ ὅμως εἶναι αὐτὴ ἡ δόξα; Ἡ ὁμοουσιότητα, ἡ ταυτότητα τῆς ἕξουσίας καὶ

ἐξουσίας καὶ κυριότητος καὶ δυνάμεως· ταῦτα μὲν γὰρ θεωροῦσι καὶ ἐνταῦθα οἱ εὐσεβεῖς ταῖς τῶν ἀποστόλων ὀμματωθέντες διδασκαλίαις, ἐκεῖ δὲ μᾶλλον τελειότερον καὶ ἐκτυπώτερον αὐτοὶ τε οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ τῆς ἐκείνων διδασκαλίας ἄξιοι ταῦτα θεωροῦσι τῇ τοιαύτῃ θεωρίᾳ ἐντροφῶντες καὶ ἀγαλλόμενοι. Διὸ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλός φησιν· νῦν μὲν γὰρ «δι' ἐσόπτρου» ὡς «ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ.

Στίχ. 31. Ὅρα πῶς ἐμαίνεται καὶ πρὸς μαιφονίαν ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος ἀνηρέθιστο· εἰπόντος γὰρ τοῦ Πιλάτου, «λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε», αὐτοὶ οὐ λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν κρίνειν, ἀλλ' «οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν ἀποκτεῖναι». Τί γὰρ εἶπεν, ὦ Ἰουδαῖοι; ὅτι λάβετε καὶ ἀποκτείνετε; Εἶπεν, «λάβετε καὶ κρίνατε». Ἀλλ' οὐκ ἦσαν πρὸς τὸν φόνον παρεσκευασμένοι τοῦ Δεσπότητος καὶ οὐκ ἐμέθυσον τῷ θυμῷ καὶ τῷ φθόνῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἀκούειν καὶ ὄραν ἐνόμιζον, ἢ σφαιαζόμενον τὸν εὐεργέτην; Διὸ, εἰπόντος ἐκείνου, «κρίνατε», αὐτοὶ ἔλεγον, «οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν ἀποκτεῖναι». Οἷον τί ἡμῖν κρίσεις καὶ δίκας λέγεις; ἡμεῖς ἐνός ἐσμεν μόνου, τοῦ ἀναιρεθῆναι αὐτόν, τοῦτο διψῶμεν, εἰς τοῦτο ἐκκαίόμεθα, ταύτην ἡμῖν κατάθου τὴν χάριν καὶ ἄνελε αὐτόν· ἡμῖν γὰρ καίτοι ὀργῶσιν καὶ σφαιάζουσι τῷ θυμῷ «οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι». Πῶς δὲ οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς; Ἡ ὅτι διὰ τὴν ἑορτὴν ἀφωσιοῦντο τοῦτο τὸ μὴ αὐτοχειρία ἀνελεῖν ὥσπερ καὶ τὸ μὴ εἰσελθεῖν «εἰς τὸ πραιτώριον»; Τοιοῦτον γὰρ ὑπόκενον καὶ μάταιον τὸ Ἰουδαίων αἰεὶ γένος Πράττει μὲν τὰ ἀτοπώτατα καὶ πρὸς πᾶσαν ἀθεμιτουργίαν ἐξάγεται, τὰ τοιαῦτα δὲ τολμήματα εὐτελῶν τινων καὶ οὐδενὸς ἀξιολόγου παρατηρήσεων ὡς δῆθεν νομοφυλακοῦντες οὐκ ἀφίστανται. Ἡ οὖν διὰ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι «ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι», ἢ ὅτι οὐδ' ἐξῆν αὐτοῖς δημοσία καὶ μετὰ θριάμβου καὶ μετὰ πομπῆς τοιαύτης ἀνελεῖν, μεθ' ἧς ἐπεθύμουν ἀναιρεθῆναι τὸν Χριστόν, ἢ ὅτι τῶν πεπιστευκότων εἰς αὐτόν ἐδεδοίκεσαν τὸ πλῆθος καὶ οὐκ ἀκίνδυνον ἐνόμιζον τὴν ἐγχείρησιν αὐτοῖς ἔσεσθαι ἄνευ τῆς Πιλάτου χειρὸς καὶ συμ-

τῆς κυριότητος καὶ τῆς δύναμης. Γιατὶ αὐτὰ βλέπουν καὶ ἐδῶ οἱ εὐσεβεῖς ποὺ βρῆκαν τὸ φῶς τους μὲ τὴ διδασκαλία τῶν ἀποστόλων, ἐκεῖ ὅμως τελειότερα καὶ καθαρώτερα θὰ δοῦν αὐτὰ οἱ ἀπόστολοι οἱ ἴδιοι καὶ οἱ ἄξιοι τῆς διδασκαλίας ἐκείνων, ἐντρυφώντας καὶ γεμίζοντας ἀπὸ ἀγαλλίαση ἀπὸ τὸ θέαμα αὐτῶ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος λέγει· τώρα βέβαια βλέπομε «σὰν μέσα σὲ καθρέφτη ὑπὸ μορφήν αἰνίγματος (ἀμυδρά), ἐνῶ τότε πρόσωπο πρὸς πρόσωπο»¹⁰.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 18ο.

Στίχ. 31. Πρόσεχε πῶς λυσομανοῦσε καὶ διψοῦσε γιὰ φόνο τὸ μανιακὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων. Γιατὶ ὅταν εἶπε ὁ Πιλάτος, «Πάρτε τον ἐσεῖς καὶ κρίνετέ τον σύμφωνα μὲ τὸ νόμο σας», αὐτοὶ δὲν τοῦ λένε, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται σ' ἐμᾶς νὰ κρίνομε, ἀλλὰ «δὲν ἐπιτρέπεται σ' ἐμᾶς νὰ φονεύομε». Μὰ τί σὰς εἶπε, ὦ Ἰουδαῖοι; Πάρτε τον καὶ φονεύσατέ τον; Εἶπε, «πάρτε τον καὶ κρίνετέ τον». Δὲν ἦταν λοιπὸν ἔτοιμοι γιὰ τὸ φόνο τοῦ Κυρίου καὶ δὲν ἦταν μεθυσμένοι ἀπὸ τὸν θυμὸ καὶ φθόνον, καὶ τίποτε ἄλλο δὲν νόμιζαν ὅτι ἄκουαν καὶ ἔβλεπαν, παρὰ σφραγιαζόμενον τὸν εὐεργέτη; Γι' αὐτὸ, ὅταν ἐκεῖνος τοὺς εἶπε, «κρίνετέ τον», αὐτοὶ ἀπάντησαν, «δὲν ἐπιτρέπεται σ' ἐμᾶς νὰ φονεύομε». Σὰ νὰ ἔλεγαν· τί μᾶς μιλάς γιὰ κρίσεις καὶ δίκες; Ἐμεῖς ἓνα μόνο θέλομε, νὰ φονευθεῖ αὐτός, αὐτὸ διψοῦμε, γι' αὐτὸ καιγόμαστε, αὐτὴ τὴ χάρη κάνε μας, καὶ σκότωσέ τον γιατί σ' ἐμᾶς, μολονότι βράζομε καὶ τρέμομε ἀπὸ θυμὸ, «δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ φονεύσομε». Ἀλλὰ πῶς δὲν τοὺς ἐπιτρεπόταν; Ἡ μήπως ἐπειδὴ ἕξαιτίας τῆς ἐορτῆς δεσμεύονταν τυπικὰ νὰ προχωρήσουν σὲ φόνο μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια, ὅπως καὶ τὸ νὰ μποῦν στὸ πραιτώριον; Γιατὶ τέτοιο ἐπιπόλαιον καὶ ἀνόητον ἦταν πάντοτε τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων. Πράττει βέβαια τὰ πρὸ ἀνόητα πράγματα καὶ προχωρεῖ στὴ διάπραξη κάθε παράνομης πράξης, τὰ τολμήματα ὅμως αὐτοῦ τοῦ εἴδους ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα κάποιων εὐτελεῶν καὶ κανενὸς λόγου ἄξιων διατάξεων, σὰν δῆθεν φύλακες τοῦ νόμου, δὲν τὰ ἀποφεύγουν. Ἡ γι' αὐτὸ λοιπὸν λένε, ὅτι «σ' ἐμᾶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φονεύομε», ἢ ὅτι δὲν ἐπιτρεπόταν σ' αὐτοὺς νὰ προβοῦν σὲ φόνο δημόσια καὶ θριαμβευτικὰ καὶ μὲ τέτοια πομπή, ὅπως ἐπιθυμοῦσαν νὰ γίνῃ ὁ φόνος τοῦ Χριστοῦ, ἢ καὶ ὅτι φοβοῦνταν τὸ πλῆθος ἐκείνων ποὺ πίστεψαν σ' αὐτὸν καὶ θεωροῦσαν ὅτι ἢ ἐπιχείρησή τους δὲν θὰ ἦταν ἀκίνδυνον γι' αὐτοὺς χωρὶς τοὺς στρατιῶτες καὶ τὴ συμ-

μαχίας· καὶ γὰρ καὶ ὅτε ἤθελον συλλαβεῖν αὐτόν, χωρὶς τῆς σπείρας καὶ τῶν στρατιωτῶν οὐκ ἐτόλμησαν αὐτόν κατασχεῖν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄.

Στίχ. 28-30. Διὰ τί ἀκριβολογεῖται ὁ Χριστὸς καὶ μέχρι τοῦ
5 πιεῖν τὸ ὄξος; Ὅτι μὲν γὰρ προφητείαν ἐπλήρου δῆλον «καὶ εἰς
τὴν δίψαν μου» γὰρ, φησὶν, «ἐπότισάν με ὄξος», ἀλλὰ τίνος ἔνεκα
οὐδὲ τοῦτο παραλιπεῖν ἔγνω· φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστής· «Ὅτε
οὖν ἔλαβεν τὸ ὄξος εἶπεν· τετέλεσται»· ἢ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῦτο
παραλιμπάνει, ἵνα ἐξῆ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν πολλαχόθεν
10 λαμβάνειν τὰς περὶ αὐτοῦ ἀποδείξεις, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ λυτρού-
μενος τὸν κόσμον ἐκ τῆς πλάνης, Χριστὸς ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο εὖ-
πορον καὶ πλατεῖαν ὁδὸν ποιεῖται τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν πίστιν
αὐτοῦ καὶ διὰ μικρῶν τεκμηρίων καὶ διὰ μεγάλων καὶ διὰ μέσων
καὶ διὰ σημείων καὶ διὰ προφητειῶν καὶ διὰ θεοπρεποῦς διδα-
15 σκαλίας καὶ διὰ πάντων ἀπλῶς, ἅμα δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ ἀπιστίᾳ με-
μενηκότων τὸ ἐβελόκακον ἐξελέγχων καὶ ἀναπολόγητον αὐτοῖς
τὴν ἀπιστίαν ἀποκαθιστάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ΄.

Στίχ. 8-10. Οἱ γὰρ μαθηταὶ ὡς ὑψηλότεροι τῆς γυναικὸς τὴν
20 διάνοιαν πάντως εὐθέως ἐκ τῶν σουδαρίων παρεδέξαντο τὴν
ἀνάστασιν. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι «εἶδε καὶ
ἐπίστευσε», καὶ οὐχ ὡς λέγουσί τινες, ὅτι διὰ τὸ κλαπῆναι αὐτόν
ἐπίστευσεν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Χρυσόστομος τοῦτο δείκνυται ἀνατρέ-
πων ἐν τῷ εἰπεῖν αὐτόν, ὡς προγέγραπται, ὅτι πιστεύσαντες
25 ἀπῆλθον πρὸς ἑαυτοὺς ἐκπληττόμενοι, οὐχὶ πῶς ἐκλάπη δηλονό-
τι, ἀλλ' ὅτι ἀνέστη· ὡς γὰρ μὴ γινώσκοντες τὴν γραφὴν τὴν λέ-
γουσαν περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, ἀπῆλθον καὶ εἶδον, ἐπεὶ, εἰ
ἐγίνωσκον, καὶ πρὸ τοῦ ἀπελθεῖν καὶ ἰδεῖν ἐπίστευσαν ἄν.

Στίχ. 17. Οὐπω μὲν ἀναβέβηκα, ἀλλ' οὖν ἐκεῖ σπεύδω. Ὅτι
30 δὲ οὐ σοὶ μόνῃ τοῦτο λέγω, οὐδὲ σοὶ μόνῃ ἀπαγορεύω τὸ μηκέτι
μοι προσιέναι ταπεινῶς καὶ ἀνθρωπίνως ὡς τὸ πρότερον καὶ ἐφί-
εσθαι ποδῶν ἄπτεσθαι καὶ μύρα κενοῦν καὶ ἀλείφειν κεφαλὴν
καὶ πόδας καὶ εἶ τι τοιοῦτον, ἀλλὰ πᾶσιν αὐτὸ τοῦτο ἐντέλλομαι,

μαχία τοῦ Πιλάτου. Καὶ πράγματι ὅταν ἤθελαν νὰ τὸν συλλάβουν, δὲν τόλμησαν νὰ τὸν συλλάβουν χωρὶς τὴ στρατιωτικὴ δύναμη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19ο.

Στίχ. 28-30. Γιατί ὁ Χριστὸς μιλάει μὲ λεπτομέρεια καὶ ἀναφέρει ἀκόμη καὶ τὸ ξύδι ποὺ ἤπιε; "Ὅτι βέβαια ἐκπλήρωνε μὰ προφητεία εἶναι φανερό, γιατί λέγει, «καὶ στή δίψα μου μὲ πότισαν ξίδι»¹¹, γιὰ ποιὸ λόγο ὅμως, οὔτε αὐτὸ θέλησε νὰ τὸ παραλείψει· γιατί λέγει ὁ εὐαγγελιστής· «ὅταν λοιπὸν ἤπιε τὸ ξίδι εἶπε· τετέλεσται (ὅλοκληρώθηκε τὸ μυστήριον)». "Ἡ γι' αὐτὸ δὲν παρέλειψε οὔτε αὐτό, γιὰ νὰ μποροῦν ὅσοι πίστεψαν σ' αὐτὸν νὰ παίρνουν ἀπὸ πολλὰς περιπτώσεις τὶς ἀποδείξεις γι' αὐτόν, ὅτι αὐτὸς εἶναι ποὺ λυτρώνει τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν πλάνη, ὁ Χριστὸς ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ ἀνοίγει εὐκολοδιάβατη καὶ πλατεῖα τὴν ὁδὸν ποὺ ὁδηγεῖ στὴν πίστη καὶ μὲ μικρὰ τεκμήρια καὶ μὲ μεγάλα καὶ μὲ μεσαῖα καὶ μὲ θαύματα καὶ μὲ προφητεῖες καὶ μὲ τὴ θεοπρεπὴ διδασκαλία του, καὶ γενικὰ μὲ ὅλα, συγχρόνως ὅμως καὶ ἐλέγχοντας τὴν ἐθελούσια κακία αὐτῶν ποὺ παρέμειναν στὴν ἀπιστία καὶ κάνοντας ἀναπολόγητη τὴν ἀπιστία τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20ο.

Στίχ. 8-10. Γιατί οἱ μαθητές, ἐπειδὴ εἶχαν ὑψηλότερη ὀπρωσδήποτε πνευματικότητα ἀπὸ τὶς γυναῖκες εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τὰ σάβανα παραδέχθηκαν τὴν ἀνάσταση. Καὶ αὐτὸ σημαίνει ἐκεῖνο ποὺ εἶπε ὁ Εὐαγγελιστής, ὅτι «εἶδε καὶ πίστεψε», καὶ ὄχι ὅπως λένε κάποιοι ὅτι πίστεψε ἐπειδὴ τὸν ἔκλεψαν. Γιατί καὶ ὁ Χρυσόστομος αὐτὸ δείχνει ὅτι ἀνατρέπει λέγοντας, ὅπως ἔγραψα ἤδη, ὅτι ἔφυγαν, ἔχοντας πιστέψει, γεμᾶτοι ἐκπληξη, ὄχι δηλαδή πῶς τὸν ἔκλεψαν, ἀλλὰ ὅτι ἀναστήθηκε. Ἐπειδὴ δηλαδή δὲν γνώριζαν τὴ γραφὴν ποὺ λέγει γιὰ τὴν ἀνάστασίν του, πῆγαν καὶ εἶδαν γιατί ἂν γνώριζαν θὰ πίστευαν καὶ πρὶν νὰ πᾶνε καὶ νὰ δοῦν.

Στίχ. 17. Δὲν ἔχω βέβαια ἀκόμα ἀνεβεῖ, ἀλλ' ὅμως ἐκεῖ σπεύδω. "Ὅτι ὅμως δὲν τὸ λέγω αὐτὸ σ' ἐσένα μόνη, οὔτε ἐσένα μόνον ἀπαγορεύω τὸ νὰ μὴν προσέρχεσαι πιά σ' ἐμένα ταπεινὰ καὶ σὰν σὲ ἄνθρωπο, ὅπως προηγουμένως, καὶ νὰ θέλεις νὰ ἀγγίξεις τὰ πόδια μου καὶ νὰ ἀδειάσεις μύρα καὶ νὰ ἀλείψεις τὴν κεφαλὴν μου καὶ τὰ πόδια καὶ ὅτιδήποτε ἄλλο παρό-

11. Ψαλμ. 68, 22.

σοὶ χρωμαι διακόνω πρὸς τοὺς μαθητάς· «πορεύου» γάρ, φησὶν,
 «καὶ εἶπέ τοῖς ἀδελφοῖς μου, ὅτι ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα
 μου»· οἷον οὐδὲν ἔτι ταπεινὸν ὀφείλουσι καὶ ἀνθρωποπαθεῖς οὐδ'
 ἐκεῖνοι ὥσπερ πρότερον ἐννοεῖν περὶ ἐμοῦ· ἤδη γάρ, φησὶν, καὶ
 5 ὑμῖν δείκνυμι εἰς τὴν Πατρῴαν δόξαν καὶ τιμὴν ἀναγόμενος καὶ
 ἐκφαίνων ἐν ἔμαντῶ τὴν Πατρικὴν τῆς θεότητος οὐσίαν καὶ
 ἐξουσίαν ὃ μηδέποτε ταύτης ἐκοτάς ἐπεὶ οὖν ἐν τούτοις ἔμαντὸν
 ἀνάγειν καὶ ἐκφαίνειν ἄρχομαι, εἰ καὶ μήπω τὸ πᾶν ἀπεκάλυψα,
 ἀλλ' οὖν οὐ χρὴ σε ταπεινῶς καὶ ὡς τὸ πρότερον προσιέναι μοι·
 10 οὐπω μὲν γάρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' οὖν ἀναβαίνω.
 Πέμπει δὲ ταύτην εἰπεῖν καὶ τοῖς μαθηταῖς, ἅμα τε αὐτὴν δι' ἐκεί-
 νων παραμυθούμενος, ὅτι οὐχ ὡς ἀναξίαν ἀπόσατο ἄψασθαι,
 ἀλλὰ τὸ δεσποτικὸν φυλάττων ἀξίωμα καὶ ὃ πρὸς πάντας ἔμελλ-
 λεν ἐπιδείκνυσθαι, κακείνους αὖ διὰ ταύτης εἰς ὑψηλοτέραν
 15 ἄγων ὑπόληψιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Στίχ. 17. Ἐπειδὴ τρίτον ἠρώτησεν αὐτὸν ἰσάριθμον τῇ ἀρονή-
 σει ποιούμενος τὴν ἐρώτησιν, εἰς ἀνάμνησιν ἐκείνης ἐλθὼν ἐλυ-
 πήθη καὶ αὐτὸ τοῦτο περὶ ἐκείνης ἐννοήσας καὶ περὶ τοῦ μέλλον-
 20 τος δεδοικῶς ὡς μή τι ἄρα τοιοῦτον αὐτῶ ἐπισυμπέσῃ. Δι' ὃ καὶ
 σφόδρα ἐλυπήθη· οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ σφόδρα, ἐμέμνητο λύπης ὃ εὐ-
 αγγελιστῆς, ἀλλ' ὡς πολλῆς γεγενημένης καὶ τοῦ μὴ σιγηθῆναι
 ἀξίας. Ἐλυπήθη οὖν καὶ συνεταράχθη τοὺς λογισμοὺς ταῖς ἀπὸ
 τῆς ἀθυμίας τρικυμίαις κλυδωνιζόμενος Διὸ καὶ πρὸς μόνον τὸν
 25 ἄκλυστον τῆς γαλήνης λιμένα καταφεύγει, καὶ «Σύ», φησὶν, «Κύ-
 ριε, πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις, ὅτι φιλῶ σε». Ὁ δὲ Δεσπότης καὶ
 διὰ τοῦ πάλιν εἰπεῖν, «θόσκε τὰ πρόβατά μου» καὶ διὰ τῶν ἐφε-
 ξῆς, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν λύπην καὶ ἀθυμίαν ἀπετρίψατο.

μοιο, ἀλλὰ αὐτὴ τὴν ἐντολὴν τὴν δίνω πρὸς ὅλους, ἕσένα χρησιμοποιοῦν διὰ-
 κονο πρὸς τοὺς μαθητὲς· γιατί λέγει «πήγαυε καὶ πὲς στοὺς ἀδελφούς
 μου, ὅτι ἀνεβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου»· δηλαδὴ τίποτε πιά ταπεινὸ
 καὶ ἀνθρώπινο δὲν πρέπει οὔτε ἐκεῖνοι νὰ σκέπτονται, ὅπως πρωτίτερα,
 γιὰ μένα. Γιατὶ ἤδη, λέγει, καὶ σὲ σᾶς δείχνω ἀνεβαίνοντας στὴν Πα-
 τρική δόξα καὶ τιμὴ καὶ παρουσιάζοντας στὸν ἑαυτὸ μου τὴν Πατρική
 οὐσία καὶ ἔξουσία τῆς θεότητος, ἐγὼ ποὺ δὲν ἀπομακρύνθηκα ποτὲ ἀπὸ
 αὐτὴν. Ἐπειδὴ λοιπὸν σ' αὐτὰ ἀρχίζω νὰ ὑψώνω καὶ νὰ ἐμφανίζω τὸν
 ἑαυτὸ μου, ἂν καὶ δὲν σᾶς ἀπεκάλυψα ἀκόμα τὰ πάντα, ὥστόσο δὲν πρέ-
 πει ἐσὺ νὰ μὲ πλησιάζεις ταπεινὰ καὶ ὅπως πρῶτα· γιατί δὲν ἀνέβηκα
 βέβαια ἀκόμα στὸν Πατέρα, ἀλλ' ὅμως ἀνεβαίνω. Καὶ τὴν στέλνει νὰ τὸ
 πει καὶ στοὺς μαθητὲς, καὶ συγχρόνως παρηγορώντας τὴν μέσω ἐκείνων,
 ὅτι δὲν τὴν ἐμπόδισε νὰ τὸν ἀγγίξει ὡς ἀνάξια, ἀλλὰ φυλάγοντας τὸ
 δεσποτικὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ὁποῖο ἔμελλε πρὸς ὅλους νὰ ἐπιδείξει, καὶ ἐκεί-
 νους πάλι μέσω αὐτῆς ὀδηγώντας τους σὲ ὑψηλότερη ἀντίληψη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21ο.

Στίχ. 17. Ἐπειδὴ τὸν ρώτησε γιὰ τρίτη φορά, κάνοντας τὴν ἐρώτησὴ
 του ἰσάριθμη μὲ τὴν ἄρνηση, θυμήθηκε τὴν ἄρνηση καὶ λυπήθηκε, καὶ
 ἐπειδὴ σκέφτηκε αὐτὸ ἀκριβῶς, καὶ ἐπειδὴ φοβήθηκε μήπως στὸ μέλλον
 τοῦ συμβεῖ κάτι παρόμοιο μ' αὐτὸ. Γι' αὐτὸ καὶ λυπήθηκε ὑπερβολικά.
 Γιατί, ἂν δὲν εἶχε λυπηθεῖ ὑπερβολικά, δὲν θὰ θυμόταν ὁ εὐαγγελιστὴς
 τὴν λύπη, ἀλλὰ τὴν θυμήθηκε γιατί ἦταν μεγάλη καὶ ἄξιζε νὰ μὴν ἀπο-
 σιωπηθεῖ. Λυπήθηκε λοιπὸν καὶ ταράχθηκαν οἱ λογισμοὶ του, καθὼς
 κληδωνίζοταν ἀπὸ τὴν τρικυμία τῆς λύπης. Γι' αὐτὸ καὶ καταφεύγει στὸ
 μόνο ἀκύμαντο λιμάνι τῆς γαλήνης καὶ λέγει· «Ἐσύ, Κύριε, γνωρίζεις τὰ
 πάντα· ἐσὺ γνωρίζεις ὅτι σὲ ἀγαπῶ». Καὶ ὁ Κύριος μὲ τὴν ἐπανάληψη
 τῆς ἐντολῆς, «θόσκει τὰ πρόβατά μου», καὶ μὲ τὰ ἐπόμενα ποὺ εἶπε διέλυ-
 σε ὅλη τὴν λύπη καὶ τὴν βαρυθυμία του.

ΦΩΤΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Στίχ. 1. Προέταξε τὸ «Παῦλος», μηδὲ διαίρειν στόμα ἄνευ τοῦ μεμνηῖσθαι τῆς δεσποτικῆς εὐεργεσίας βουλόμενος, οἷον «Παῦλος», φησὶν, ὁ καὶ αὐτὴν τὴν κλησιν ἐξ εὐεργεσίας, ἐκ χάριτος, ἐκ φιλοτιμίας ἔχων δεσποτικῆς «Παῦλος», ὁ πάντα φέρων ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, τὴν κλησιν, τὴν χάριν, τὴν πολιτείαν. «Δοῦλος»: αὐτῷ
5 γὰρ ὅλος πέπραμαι, ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἁμαρτίας. «Δοῦλος»: τοῦτό μου τὸ ἀξίωμα, ἀπὸ τούτου βούλομαι πᾶσι γνωρίζεσθαι. Οἱ μὲν ἐν κόσμῳ ἀναστρεφόμενοι ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ ἀξιωματῶν δηλοῦσθαι βούλονται, ὑπάτους ἑαυτοὺς καὶ στρατηγούς ἀναγράφοντες, Παύλῳ δὲ ἀρκεῖ εἰς μέγεθος ἀξιώματος τὸ
10 δοῦλος εἶναι Χριστοῦ.

Στίχ. 2. «Εὐαγγέλιον Θεοῦ». Ὅτι Θεὸν εὐηγγελίζετο· Θεὸς γὰρ ὁ Χριστὸς ὃν ὁ Παῦλος εὐηγγελίζετο· μᾶλλον δὲ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς λέγει· οὗτος γὰρ διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀληθῶς Υἱοῦ αὐτοῦ ἐλάλησεν.

15 Στίχ. 4. «Ἀναστάσεως» δὲ φησιν, ἧς ἀνέστη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Οὐκ εἶπεν “περὶ Υἱοῦ αὐτοῦ”, ἀλλὰ «τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ», τὸν φύσει καὶ ἓνα καὶ κυρίως Υἱὸν καὶ μονογενῆ δηλῶν. «Τοῦ ὀρισθέντος», ἐπιγνωσθέντος, εἰς γνῶσιν ἀνθρώποις ἐλθόντος· εἰώθαμεν γὰρ δι’ ὀρισμῶν τινῶν ἐπιγινώσκειν ἃ βεβαίως καὶ
20 οὐκ ἐν δισταγμῷ ἐπιστάμεθα. Εἶτα πῶς οὖν ὠρίσθη; πῶς εἰς γνῶσιν ἤκεν; Ἐκ προφητικῶν χρησμῶν, ἐκ τῶν δυνάμεων ἃς ἐπετέλει,

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Στίχ. 1. Πρόταξε τὸ «Παῦλος», μὴ θέλοντας οὔτε κὰν τὸ στόμα του ν' ἀνοίξει χωρὶς νὰ θυμηθεῖ τὴν εὐεργεσία τοῦ Κυρίου. Σὰ νὰ λέγει δηλαδή· «Παῦλος», αὐτὸς ποὺ ἔχει καὶ τὴν κλήση ἀκόμα ἀπὸ εὐεργεσία, ἀπὸ χάρη, ἀπὸ γενναιοδωρία δεσποτική· «Παῦλος, αὐτὸς ποὺ ἔχει τὰ πάντα ἀπὸ τὸν Χριστὸ, τὴν κλήση, τὴ χάρη, τὴν πολιτεία. «Δοῦλος»· γιατί σ' αὐτὸν πουλήθηκα ὀλοκληρωτικά, ἀφοῦ ἐλευθερώθηκα ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τὴν ἁμαρτία. «Δοῦλος»· αὐτὸ εἶναι τὸ ἀξίωμά μου, ἀπὸ αὐτὸ θέλω νὰ μὲ γνωρίζουν ὅλοι. Ὅσοι βέβαια συναναστρέφονται μέσα στὸν κόσμο θέλουν νὰ εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὰ κοσμικὰ ἀξιώματα, δηλώνοντας τοὺς ἑαυτοὺς τους ὑπάτους καὶ στρατηγούς, γιὰ τὸν Παῦλο ὅμως εἶναι ἀρκετὸ ὡς μέγεθος ἀξιώματος τὸ νὰ εἶναι δοῦλος τοῦ Χριστοῦ.

Στίχ. 2. «Εὐαγγέλιο Θεοῦ». Γιατὶ εὐαγγελιζόταν τὸν Θεό. Γιατὶ ἦταν Θεὸς ὁ Χριστὸς τὸν ὁποῖο εὐαγγελιζόταν ὁ Παῦλος· ἢ καλύτερα λέγει τοῦ Θεοῦ Πατέρα· γιατί αὐτὸς μέσω τῶν προφητῶν του μίλησε γιὰ τὸν ἀληθινὰ Υἱό του.

Στίχ. 4. «Τῆς ἀνάστασης» λέγει, κατὰ τὴν ὁποία ἀναστήθηκε ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός. Δὲν εἶπε, «περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ», ἀλλὰ «τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ», δηλώνοντας τὸν ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἓνα καὶ κυρίως Υἱὸ καὶ μονογενῆ. «Ἐκείνου ποὺ ὀρίσθηκε», ποὺ ἔγινε γνωστός, ποὺ ἦρθε γιὰ νὰ τὸν γνωρίσουν οἱ ἄνθρωποι. Γιατὶ συνηθίζομε μὲ κάποιους ὀρισμοὺς νὰ ἐρχόμαστε σὲ γνώση ἐκείνων ποὺ μὲ βεβαιότητα καὶ χωρὶς ἀμφιβολία γνωρίζομε. Πῶς λοιπὸν ὀρίσθηκε; πῶς ἦρθε σὲ γνώση; Ἀπὸ τίς προφητικὸς διακηρύξεις, ἀπὸ τὰ θαυμαστὰ ἔργα ποὺ ἐπιτελοῦσε, ἀπὸ τὸ ἅγιο

ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ὁ παρεῖχεν τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκό-
 σιν, ἐκ τοῦ ἀναστήναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· τούτων γὰρ ἡ συνδρομὴ
 διορίζει αὐτὸν ἐκ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν κατὰ χάριν κληθέντων
 Υἱῶν, καὶ δείκνυσιν αὐτὸν καὶ διδάσκει πάντας αὐτὸν εἶναι τὸν
 5 ἀληθῆ καὶ φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν. Ὅθεν δυνάμεθα καὶ
 κατ' εὐθείαν ταῦτα συνείραντες, τό τε ἐξαίρετον τῆς Υἰότητος αὐ-
 τοῦ καὶ ἀκοινώνητον παραστήσαι καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν σα-
 φῆ τοῖς πιστοῖς παρασχέσθαι, οἷον λέγοντες· Χριστός ἐστιν ὁ διὰ
 τῶν προφητῶν μὲν προκηρυχθείς, γενόμενος δὲ κατὰ σάρκα ἐκ
 10 σπέρματος Δαυὶδ, δυνάμεσι δὲ καὶ Πνεύματος ἁγίου χορηγία τὸ
 τῶν ἀνθρώπων γένος εὐεργετῶν καὶ διὰ τῆς οἰκείας ἀναστάσεως
 θάνατον νεκρώσας καὶ συναναστήσας τοὺς ἀπ' αἰῶνος νεκρούς·
 οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐστιν ἐν
 ἀφορισμῶ καὶ συνόψει εἰπεῖν Πρόσθεσι εἰ βούλει πρὸς ἐξάπλωσιν
 15 σαφεστέραν, δι' οὗ καὶ Παῦλος ἔλαβε χάριν ἀποστολῆς, εἰς τὸ πει-
 σαι τὰ θάρβαρα ἔθνη καὶ παρασκευάσαι ὑπακοῦσαι τῇ πίστει τῇ
 εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦτ' ἐστι πιστεῦ-
 σαι εἰς αὐτὸν καὶ λατρεύειν αὐτῷ ὡς ἀληθινῷ Θεῷ καὶ Υἱῷ Θεοῦ

Στίχ. 5-7. «Χάριν καὶ ἀποστολήν». Ἀντὶ τοῦ χάριν εἰς ἀπο-
 20 στολήν. Ἔστι δὲ παρὰ πολλοῖς τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου, καὶ
 μάλιστα παρὰ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ ὡς ἐπίπαν ὁ καὶ παρέλκει.

Στίχ. 5. «Εἰς ὑπακοὴν πίστεως». Ἡ πίστις εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ
 γέγονεν· αὐτὸν γὰρ τὰ ἔθνη οὐκ ἐθεάσατο, ἀλλὰ μόνου κηρυττο-
 μένου τοῦ ὀνόματος ἐκεῖνοι ἐπίστευον. Ὅντως πλήρης ἦν χάρι-
 25 τος ἡ ἀποστολή τῶν μαθητῶν, ὅτι ἐπεισαν ὑπακοῦσαι καὶ πι-
 στεῦσαι τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ, καὶ τότε ἄνθρωποι καὶ ἄλιεῖς καὶ
 ἀγράμματοι

Στίχ. 7. «Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς». Ἐξ αὐτῆς τῆς
 προσφωνήσεως ταπεινοφρονεῖν αὐτοὺς προσιμιάζεται· εἰπὼν
 30 γὰρ «πᾶσι» καὶ μὴ μερίσας εἰς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, δού-
 λους καὶ ἐλευθέρους, ὁμοτίμους ἀλλήλους ἠγεῖσθαι λεληθότως
 συμβουλεύει. Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν, Τί οὖν; πάντας ὁμοτίμους
 ἠγῆ, καὶ ἀγαθοὺς καὶ φαύλους, καὶ πιστοὺς καὶ ἀπίστους; ἐπισυ-
 νῆψε· «κλητοῖς ἁγίοις» ἅπαντες γὰρ αὐτῷ οἱ ἅγιοι ὁμότιμοι, καὶ
 35 διαστολή οὐκ ἐστιν ἐν αὐτοῖς.

Πνεῦμα πού χορηγοῦσε σέ ἐκείνους πού πίστευαν σ' αὐτόν, μέ τήν ἀνάστασή του ἀπό τούς νεκρούς. Γιατί ἡ συνδρομή ὅλων αὐτῶν τόν διαχωρίζει ἀπό ὅλους τούς ἄλλους πού ὀνομάστηκαν υἱοὶ κατὰ χάρη καί παρουσιάζει αὐτόν καί διδάσκει ὅλους, ὅτι αὐτός εἶναι ὁ ἀληθινός καί ἀπό τή φύση του Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καί Θεός. Γι' αὐτό μπορούμε καί κατ' εὐθείαν συνδυναζόντας τα αὐτά, καί τὸ ἐξαίρετο καί τὸ ἀκοινώνητο τῆς Υἱότητας αὐτοῦ νὰ παρουσιάσομε, καί νὰ προσφέρουμε στοὺς πιστοὺς σαφῆ τὴ γνώση γι' αὐτόν, λέγοντας γιὰ παράδειγμα: Χριστὸς εἶναι αὐτὸς πού προκηρύχθηκε ἀπὸ τούς προφήτες, πού γεννήθηκε κατὰ σάρκα ἀπὸ τὴ γενεὰ τοῦ Δαβίδ, πού μέ τὴ δύναμη καί τὴ χορηγία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐεργετῆ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καί πού μέ τὴν ἀνάστασή του νέκρωσε τὸν θάνατο καί ἀνέστησε μαζί του τούς νεκρούς τῶν περασμένων αἰώνων. Αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστὸς, αὐτὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπως μπορούμε προσδιοριστικὰ καί συνοπτικὰ νὰ ποῦμε. Ἐάν θέλεις πρόσθεσε γιὰ σαφέστερη ἐπέκταση, εἶναι αὐτὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖο καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλαβε τὴ χάρη τῆς ἀποστολῆς στὸ νὰ πείσει τὰ βαρβαρικὰ ἔθνη καί νὰ τοὺς κάνει νὰ ἀκολουθήσουν τὴν πίστη στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, δηλαδή νὰ πιστέψουν σ' αὐτόν καί νὰ τὸν λατρεύουν ὡς ἀληθινὸ Θεὸ καί Υἱὸ τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 5. «Χάρη καί ἀποστολή». Ἐντὶ νὰ πεῖ, «χάρη γιὰ ἀποστολή». Χρησιμοποιοῦν πολλοὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου καί μάλιστα κατὰ τὸ πλεῖστον στὴ θεόπνευστη Γραφή, γι' αὐτὸ καί εἶναι περιττὸ.

Στίχ. 5. «Πρὸς ὑπακοή στὴν πίστη». Ἡ πίστη δημιουργήθηκε στὸ ὄνομά του· γιατί αὐτόν δὲν τὸν εἶδαν τὰ ἔθνη, ἀλλὰ πίστευαν μόνο μέ τὸ κήρυγμα στὸ ὄνομά του. Πράγματι ἦταν γεμάτη χάρη ἢ ἀποστολή τῶν μαθητῶν, γιατί ἔπεισαν τὰ ἔθνη νὰ ὑπακούσουν καί νὰ πιστέψουν στὸν Χριστό, καί μάλιστα ἐνῶ ἦταν ἄνθρωποι καί ἄλιεῖς καί ἀγράμματοι.

Στίχ. 7. «Σὲ ὅλους τούς ἀγαπητοὺς πού ζοῦν στὴ Ρώμη». Ἐπὶ αὐτόν τὸ χαιρετισμὸ τούς συνιστᾷ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ ταπεινοφρονοῦν. Γιατί λέγοντας «σὲ ὅλους» καί μὴ διακρίνοντάς τους σὲ ἄρχοντες καί ὑπηκόους, σὲ δούλους καί ἐλεύθερους, τοὺς συμβουλεύει διακριτικὰ νὰ θεωροῦνται μεταξύ τους ὁμότιμοι. Κι ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴν ποῦν, Τί λοιπόν; ὅλους τοὺς θεωρεῖ ἰσότιμους, καί καλοὺς καί κακοὺς, καί πιστοὺς καί ἀπίστους; πρόσθεσε· «στοὺς καλεσμένους νὰ εἶναι ἅγιοι»· γιατί ὅλοι γι' αὐτόν οἱ ἅγιοι εἶναι ἰσότιμοι καί διάκριση μεταξύ τους δὲν ὑπάρχει.

Στίχ. 7. «Κλητοῖς». Πόθεν ἐκλήθητε; ἐκ ποίων πόνων; ἐκ ποίων κατορθωμάτων; πόθεν ἐστὲ ἅγιοι; ἀλλ' ἢ ἐκ μόνης τῆς ἀγάπης Θεοῦ· αὐτὸς γὰρ δωρεὰν ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέας, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς ἁγιασμόν καὶ κληρονομίαν 5 τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἀγίους δὲ τοὺς πιστοὺς καλεῖ πάντα.

Στίχ. 11-12. Τὸ μεταδοῦναι ὑμῖν χάρισμα οὐκ ἔστιν ἐμὸν μόνον, ἀλλὰ τῆς διακονίας μὲν τῆς ἐμῆς, τῆς δὲ ὑπουργίας τῆς ὑμετέρας ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσαντες, ὅτι χαρίσματος ἔτι εἰσὶν ἐνδεεῖς καὶ ὅτι δέονται στηριχθῆναι, ἔτι δυσανασχετήσωσι, κοινοποιεῖται καὶ τὸ χάρισμα τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ στηριχθῆναι αὐτοῦς. Καὶ οὐκ ἔστι, φησί, τὸ ταῦτα γενέσθαι ἐμὸν ἢ τῆς ἐμῆς μόνης προαιρέσεως καὶ διακονίας, ἀλλὰ κοινόν ἐστιν ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ· καὶ οὐδὲ τό τε ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ἐὰν αὐτοὶ ἔχητε, φησί, πίστιν τοῦ λαβεῖν τὸ χάρισμα, ἐγὼ τε πάλιν πίστιν τοῦ δοῦναι ὑμῖν, τότε δὴ καὶ τὸ χάρισμα πνευματικὸν ὑπάρχον διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ἐνεργεῖται καὶ δίδεται· ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὲν πίστιν ἔχω τοῦ δοῦναι καὶ πολὺν ἀγῶνα καὶ σπουδὴν, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔχητε πίστιν τοῦ λαβεῖν, οὐδ' ἐπιθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν περὶ τὸ λαβεῖν, οὐ παραγίνεται ὑμῖν, 20 καὶ ἐγὼ βούλωμαι, τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν. Δεῖ οὖν ἀμφοτέρω συνδραμεῖν, καὶ τὸ ἐξ ἐμοῦ καὶ τὸ ἐξ ὑμῶν· ἀλλὰ τὸ ἐξ ἐμοῦ πάρεστιν· ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον ἀπλῶς κρίνω δεῖν ὑμᾶς λαβεῖν τὴν δωρεάν, ἀλλὰ καὶ ἐπιποθῶ, λοιπὸν ἐστὶ τὸ ἐξ ὑμῶν. Τοῦτο δὲ παραγίνεται δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ καρπῶν ἀξίων τῆς δωρεᾶς· τότε γὰρ αὐτοὶ πίστιν ἔχετε τοῦ λαβεῖν καὶ ἐπιθυμίαν, ὅτε ἀξίους ἐαυτοὺς παρασκευάσετε τῆς δωρεᾶς· καὶ τότε ἔτι μᾶλλον καὶ ἐγὼ πλέον ἔξω πίστιν καὶ ἐπιπόθησιν τοῦ δοῦναι, ὥστε πανταχόθεν ἐξ ὑμῶν ὑπάρχει τὸ λαβεῖν ὑμᾶς. Λαμβανόντων δὲ ὑμῶν τὸ χάρισμα, κοινὸν γίνεται τὸ κέρδος, καὶ δηλονότι παρακαλούμεθα καὶ 30 εὐφραυνόμεθα ἐν ἀλλήλοις.

Στίχ. 12. «Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως». «Ἑμῶν» μὲν διὰ τοῦ παραλαβεῖν καὶ παραδέξασθαι τὴν πίστιν, «ἐμοῦ» δὲ διὰ τοῦ κηρύξαι καὶ παραδοῦναι ταύτην· ἢ καὶ ὑμῶν μὲν ἀξιόπιστον εἰς τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι με ὑπολαμβανόντων, ἐμοῦ δὲ πάλιν ἀξιοπίστους εἰς τὸ ἐμπιστευθῆναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τελειοτέ-

Στίχ. 7. «Ποὺ κληθήκατε». Ἐπὶ ποῦ κληθήκατε; ἀπὸ ποιους κόπους; ἀπὸ ποια κατορθώματα; Ἐπὶ ποῦ γίνατε ἅγιοι; Ἡ ἀπὸ μόνη τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ; Γιατὶ αὐτὸς ποὺ μᾶς ἀγάπησε χωρὶς ἀνταμοιβῆ καὶ ἔχυσε τὸ αἷμα τοῦ γιὰ μᾶς, μᾶς κάλεσε πρὸς ἁγιασμὸ καὶ κληρονομία τῆς βασιλείας του. Ἁγίους βέβαια ὀνομάζει ὅλους τοὺς πιστοὺς.

Στίχ. 11-12. Τὸ νὰ μεταδώσω σ' ἐσᾶς χάρισμα δὲν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ ἐμένα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ δική μου φροντίδα καὶ τὴ δική σας συνεργασία. Γιὰ νὰ μὴ δυσανασχετήσουν δηλαδή, ἀκούοντας ὅτι ἔχουν ἀνάγκη ἀκόμη ἀπὸ χάρισμα καὶ χρειάζονται ἀκόμη στήριξη, τοὺς κοινοποιεῖ καὶ τὸ πνευματικὸ χάρισμα καὶ τὴ στήριξή τους. Καὶ τὸ νὰ γίνουν, λέγει, αὐτὰ δὲν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ ἐμένα, ἢ ἀπὸ τὴ δική μου προαίρεση καὶ διακονία, ἀλλ' εἶναι κοινὸ ἔργο, δικό σας καὶ δικό μου· καὶ ὄχι ἔτσι ἀπλᾶ, ἀλλὰ μὲ τὴ μεταξύ μας πίστη. Πῶς καὶ μὲ ποιοὺς τρόπο; Ἐάν σεῖς οἱ ἴδιοι ἔχετε, λέγει, πίστη ὅτι θὰ λάβετε τὸ χάρισμα, καὶ ἐγὼ πάλι ἔχω πίστη νὰ σᾶς τὸ δώσω, τότε λοιπὸν καὶ τὸ χάρισμα, ποὺ εἶναι πνευματικὸ, ἐνεργεῖται καὶ δίνεται μὲ τὴν μεταξύ μας πίστη. Γιατὶ, ἂν ἐγὼ ἔχω βέβαια πίστη ὅτι θὰ τὸ δώσω καὶ καταβάλω πολὺ ἀγῶνα καὶ προσπάθεια, ἐσεῖς ὅμως δὲν ἔχετε πίστη ὅτι θὰ τὸ λάβετε, οὔτε ἔχετε ἐπιθυμία, οὔτε καὶ φροντίζετε νὰ τὸ λάβετε, δὲν ἔρχεται σὲ σᾶς τὸ χάρισμα τὸ πνευματικὸ κι ἂν ἀκόμη θέλω ἐγώ. Πρέπει λοιπὸν νὰ συνυπάρξουν καὶ τὰ δύο· καὶ αὐτὸ ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμένα, καὶ αὐτὸ ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ σᾶς. Ἐπὶ αὐτὸ ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμένα εἶναι παρόν· γιατί ἐγὼ δὲν κρίνω ἀπλᾶ μόνο ὅτι πρέπει νὰ λάβετε τὴ δωρεά, ἀλλὰ καὶ τὸ ποθῶ πολὺ· ἀπομένει λοιπὸν αὐτὸ ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ σᾶς. Αὐτὸ βέβαια πετυχαίνεται μὲ καλὰ ἔργα καὶ καρποὺς ἄξιους τῆς δωρεᾶς. Γιατὶ τότε σεῖς οἱ ἴδιοι θ' ἀποκτήσετε πίστη καὶ ἐπιθυμία νὰ τὴ λάβετε, ὅταν κάνετε τὸν ἑαυτό σας ἄξιο γιὰ τὴ δωρεά. Καὶ τότε καὶ ἐγὼ θὰ ἔχω ἀκόμα περισσότερο μεγαλύτερη πίστη καὶ ἐπιθυμία νὰ σᾶς δώσω τὴ δωρεά, ὥστε ἀπὸ παντοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ σᾶς νὰ τὴ λάβετε. Κι ὅταν λάβετε ἐσεῖς τὸ χάρισμα, τὸ κέρδος γίνεται κοινόν, καὶ εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἐνθαρρυνόμεστε μεταξύ μας καὶ εὐφραινόμεστε.

Στίχ. 12. «Μὲ τὴ μεταξύ μας πίστη». «Σεῖς» βέβαια μὲ τὸ νὰ παραλάβετε καὶ νὰ ἀποδεχθεῖτε τὴν πίστη, ἐνῶ «ἐγὼ» μὲ τὸ νὰ τὴν κηρύξω καὶ νὰ σᾶς τὴν παραδώσω. Ἡ σεῖς βέβαια θεωρώντας με ἀξιόπιστο στὸ νὰ σᾶς κηρύξω καὶ νὰ σᾶς διδάξω, καὶ ἐγὼ πάλι θεωρώντας σας ἀξιόπιστους νὰ σᾶς ἐμπιστευθῶ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τελειότερη διδασκαλία· Ἡ

ραν κρίναντος διδασκαλίαν· ἢ «ἐμοῦ» μὲν ὁρῶντος προθύμως ὑποδεχομένους ὑμᾶς καὶ ἐξ ἐτοίμου τὸ κήρυγμα, «ὑμῶν» δὲ πάλιν τὴν ἐμὴν σπουδὴν καὶ τὴν περὶ αὐτὸ ἐπιμέλειαν αὐτῇ παραλαμβάνόντων ὄψει μέγα γὰρ εἰς παράκλησιν μαθητῶν σπουδῆ 5 διδασκάλου, καὶ πάλιν εἰς διδασκάλου παράκλησιν μαθητῶν ἐτοιμότης καὶ προθυμία. Συντελεῖ δὲ τοῦτο καὶ εἰς μείζονα πληροφορίαν τῆς πίστεως ἑκατέροις, ὅταν ὁ μὲν κηρύσσων ὁρᾷ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παραδόξως εἰς ὑπακοὴν ἐλκομένας μᾶλλον γὰρ τὴν θειότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πίστεως ἀποθανυμάξει 10 καὶ μᾶλλον ῥώννυται εἰς τὸ κηρύσσειν ταύτην, καὶ ὅταν πάλιν ὁρῶσιν οἱ μαθηταὶ εὐτόνως καὶ σὺν ἐλπίδι θεβαίᾳ τὸν κήρυκα τὴν πίστιν παραδιδόντα· μᾶλλον γὰρ ὑποδέχονται αὐτὴν καὶ μᾶλλον στηρίζονται ἐν αὐτῇ, καὶ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως οὕτως ἑκατέροι παρακαλοῦνται.

15 **Στίχ. 13-14.** Τὸ «ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ» καθ' ὑπερβατὸν κεῖται· τὸ γὰρ ἀκόλουθον εἶη ἄν· «πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπὸν τινὰ σχῶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο». Ἀλλ' εἶποι τις ὅτι, εἰ ἡ πίστις αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο, τίνα καρπὸν αὐτὸς ἤθελε παραγενόμενος παρασχεῖν; 20 Ἀλλὰ πολὺν μὲν οὖν ἐροῦμεν· εἰ γὰρ καὶ ἐπεπιστεύκεισαν, παμπόλλων ὅμως ἐδέοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῦται καὶ δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς· καὶ πρὸ ὀλίγου λέγοντος εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, καὶ ἡνίκα μὴ κρίνειν ἀλλήλους παραινεῖ, καὶ ἡνίκα ἐκκλίνειν τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παραινεῖ, καὶ μυρία. Οὐδὲν οὖν 25 ἀπεικὸς καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι, καὶ αὐτοὺς ἔτι πολλῆς δεῖσθαι τῆς Παύλου ἐπικουρίας καὶ τῆς δι' αὐτοῦ καρποφορίας· «Ὅρα δὲ πῶς φησιν, «ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν»· τοῦτο μὲν δεικνύς, ὅτι ὁ ἐκείνων καρπὸς οἰκεῖος ἐλογίζετο τῷ Παύλῳ καρπός, καὶ οὕτως ἔχαιρεν ἐν τοῖς τῶν πλησίον κατορθώ- 30 μασιν, ὥστε καὶ αὐτὸς ἔχειν ἠγεῖτο τὸν καρπὸν. Τοῦτο δὲ πάλιν δεικνύς, ὅτι ἔνεκεν τῆς αὐτῶν ὠφελείας τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔσπευδε στείλασθαι πορείαν, ἀλλ' ὥστε δὲ καὶ Παύλου καρπὸς ἦν ἀληθῶς ὁ ἐκείνων καρπός· ἔργον γὰρ ἦν καὶ σπουδὴ τὸ καρποφορεῖν τὰ ἔθνη. Καλῶς οὖν φησιν· «ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ», ἀμφοτέρω 35 λῶν, καὶ τὸ ἐκείνους τὴν ἀρετὴν καρποφορεῖν καὶ τὸ ἐκείνον αὐ-

ἐγὼ βέβια βλέποντάς σας νὰ ὑποδέχεσθε πρόθυμα καὶ ἀμέσως τὸ κήρυγμα, καὶ σεῖς πάλι διαπιστώνοντας μὲ τὰ ἴδια τὰ μάτια σας τὸ ἐνδιαφέρον μου καὶ τὴ φροντίδα μου γι' αὐτό· γιατί εἶναι σπουδαῖο πράγμα γιὰ τὴ στήριξη τῶν μαθητῶν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ δασκάλου, καὶ πάλι γιὰ τὴν ἐνθάρρυνση τοῦ δασκάλου ἢ ἐτοιμότητα καὶ ἢ προθυμία τῶν μαθητῶν. Αὐτὸ συντελεῖ καὶ στὴν καλύτερη γνώση τῆς πίστεως καὶ γιὰ τοὺς δύο, ὅταν αὐτὸς βέβαια ποὺ κηρύττει βλέπει τις ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων νὰ ἔλκονται κατὰ τρόπο παραδόξο στὴν ὑπακοή, γιατί θαυμάζει περισσότερο τὴ θεϊκότητα καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς πίστεως καὶ ἐνθαρρύνεται πιὸ πολὺ σὺ νὰ κηρύττει αὐτήν, καὶ ὅταν πάλι οἱ μαθητὲς βλέπουν τὸν κήρυκα μὲ πάθος καὶ σταθερὴ ἐλπίδα νὰ παραδίδει τὴν πίστη. Γιατί τὴν ἀποδέχονται πιὸ εὐκόλα καὶ στηρίζονται περισσότερο σ' αὐτήν, καὶ ἔτσι μὲ τὴν πίστη μεταξύ τους ἐνθαρρύνονται καὶ οἱ δύο.

Στίχ. 13-14. Ὁ λόγος, «γιὰ νὰ ἔχω κάποιο καρπὸ», λέγεται κατὰ σχῆμα ὑπερβατό. Γιατί τὸ ἀκόλουθο θὰ ἦταν· «πολλὲς φορὲς εἶπα νὰ ρθῶ σ' ἐσᾶς, γιὰ νὰ ἔχω κάποιο καρπὸ καὶ σὲ σᾶς, ἀλλ' ἐμποδίσθηκα μέχρι τώρα». Θὰ ἔλεγε ὅμως κανεὶς ὅτι, ἀφοῦ ἡ πίστη τους διαλαλοῦνταν σὲ ὅλο τὸν κόσμον, ποῖο καρπὸ ἤθελε νὰ ἀποκομίσει αὐτὸς φτάνοντας ἐκεῖ; Πολὺ βέβαια καρπὸ θὰ ποῦμε ἐμεῖς. Γιατί, ἂν καὶ εἶχαν πιστέψει, ὅμως χρειάζονταν πάμπολλα. Καὶ αὐτὸ δηλώνεται καὶ σ' ὅλη τὴν ἐπιστολή· καὶ ὅταν πρὶν ἀπὸ λίγο λέγει «γιὰ νὰ στηριχθεῖτε ἐσεῖς»¹², καὶ ὅταν τοὺς συμβουλεύει νὰ μὴν κρίνει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο¹³, καὶ ὅταν προτρέπει νὰ μὴ παρεκτρέπονται σὲ διχοστασίαις καὶ σκάνδαλα¹⁴ καὶ μύρια ἄλλα. Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου ἀνάρμοστο καὶ τὴν πίστη τους νὰ διακηρύττει, καὶ αὐτοὶ νὰ θέλουν ἀκόμα πολλὴ βοήθεια ἀπὸ τὸν Παῦλο γιὰ τὴν καρποφορία τους μέσω αὐτοῦ. Πρόσεχε ὅμως πῶς λέγει, «γιὰ νὰ ἔχω κάποιο καρπὸ καὶ σ' ἐσᾶς». Δείχνει βέβαια τοῦτο· ὅτι ὁ καρπὸς τῆς πίστεως ἐκείνων θεωροῦνταν ἀπὸ τὸν Παῦλο δικὸς του καρπός, καὶ τόσο πολὺ χαιρόταν γιὰ τὰ κατορθώματα τῶν πλησίων του, ὥστε θεωροῦσε ὅτι κι αὐτὸς ἦταν μέτοχος τοῦ καρποῦ. Δείχνει ὅμως πάλι τοῦτο· ὅτι γιὰ τὴν ὠφέλεια ἐκείνων ἐπιθυμοῦσε νὰ μεταβεῖ σ' αὐτούς ἄλλωστε ἦταν στ' ἀλήθεια καὶ καρπὸς τοῦ Παύλου ὁ καρπὸς ἐκείνων γιατί ἔργο καὶ φροντίδα του ἦταν νὰ καρποφοροῦν τὰ ἔθνη. Πολὺ σωστὰ λοιπὸν λέγει, «γιὰ νὰ λάβω κάποιο καρπὸ», δηλώνοντας καὶ τὰ δύο· καὶ ὅτι ἐκεῖνοι καρποφοροῦν ἀρετῇ, καὶ

12. Ρωμ. 1, 11.

13. Ρωμ. 2, 1.

14. Ρωμ. 16, 17.

τούς τούτους· ἐν γὰρ τῇ ἐκείνων καρποφορία ἢ τοῦ Παύλου ἐδείκνυτο καρποφορία. Ἄλλ' οὕτω μὲν ταῦτα.

Ἔστι δὲ καὶ μὴ καθ' ὑπερβατὸν τὸ χωρίον ἐκλαδομένους, ἀλλ' ὡς ἔχει τάξεως, παρειληφότας τοιοῦτον ἐν αὐτῷ θηρᾶσαι τὸν 5 νοῦν. «Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο». Διὰ τί; φησίν. Ἴνα μὴ θᾶπτον ἐλθὼν ἀκάροπους ὑμᾶς ἔτι καταλήψωμαι, διὸ ἀνεβαλόμην τὴν παρουσίαν, ἕως οὗ καὶ ἐν ὑμῖν καρπὸν τινα βλαστώνοντα τῆς πίστεως ἄξιον καὶ τελεσφορούμενον μάθω. Τί οὖν ἂν καὶ καρποφορῶσιν; τίς ἢ χρεία τῆς Παύλου παρουσίας; Πολλή μὲν οὖν 10 γὰρ πάντα τὸν καρπὸν ἀνέμενε Παῦλος αὐτοῦς καρποφορῆσαι, ἀλλὰ τινᾶ· καὶ μάλα εἰκότως· ὥσπερ γὰρ περιττὸν τὸ τὸν τελείως καρποφοροῦντα εἰς καρποφορίαν παραινεῖν, οὕτως ἐπίπονον καὶ ὄκνον ἐμποιεῖ τὸ μὴ πρὸς καρπογονίαν εὐχρηστον καὶ παρέχον ἐλπίδας χρηστάς. Εἰ δὲ καὶ καρπὸς τις ἦν καὶ οὗτος τέλειος, 15 οὐδ' οὕτως ἀπλῶς ἐνεκόπτετο τὴν παρουσίαν ὁ Παῦλος· «ὀφειλέτην» γὰρ αὐτὸν ἀποκαλεῖ· ὥστε, εἰ καὶ τοῖς ἔργοις ἐκόμων, αὐτὸς ἂν τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀπέστη ποιῶν.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ νόημα συνιδεῖν. «Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο». Διὰ τί; Ὅτι καρπὸν τινα ἔτι μοι συνέλεγον λείποντα. Καὶ 20 ταύτην τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ὥσπερ τὰ προοιμισθέντα ἐπιλογιζομένου τοῦ ἀποστόλου ἔστι θεβαιουμένην τῶν ἄλλων ἐρμηνειῶν μᾶλλον ἰδεῖν· καὶ γὰρ φησιν· «Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, νυνὶ δὲ μηκέτι ἔχων τόπον ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς». Ὡστε, ὁ ἕως τοῦ νῦν ἐπιζόμενος εἰς συλλογὴν καρπὸς ἐν τοῖς ἄλλοις κλίμασιν ἐκώλυεν 25 αὐτὸν ἐπὶ Ῥώμην δραμεῖν, ἀτέλεστον ἐν ἐκείνοις τὸ ἔργον καταλείποντα. Εἶτα τὸ «ἐν ὑμῖν» καὶ τὰ ἐφεξῆς ὥσπερ ἀντιπίπτοντος λύσις ἐστίν, οἷόν· Τί; φησίν, ἐν ἡμῖν οὐ μέλει σοι καρπὸν σχεῖν; Ναί, φησί, καὶ ἐν ὑμῖν τοῦτο σπεύδω, τοῦτο ἐπιζητῶ, ὀφειλέτης 30 εἰμί, χρεωστῶ πᾶσιν.

Στίχ. 16-18. «Ἰουδαίῳ δὲ πρῶτον». Ὁ γὰρ Ἰουδαῖος ἀπαιτεῖται πρῶτον πιστεύειν, ἅτε δὴ κατηχημένος τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ νόμου καὶ τῶν προφητῶν μᾶλλον τῶν ἐθνῶν, καὶ ὅτι, εἰ καὶ ἐπὶ κοινῇ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων σωτηρία ἐπεδήμησεν ὁ Χρι-

ἐκεῖνος ὅτι καρποφορεῖ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους. Γιατί ἡ καρποφορία ἐκείνων ἔδειχνε τὴν καρποφορία τοῦ Παύλου. Ἐὰν αὐτὰ βέβαια ἔτσι ἔχουν.

Μποροῦμε ὅμως νὰ ἐξηγήσουμε τὸ χωριὸ καὶ χωρὶς τὸ ὑπερβατὸ σχῆμα, ἀλλὰ μὲ τὴ σειρὰ πού εἶναι γραμμένο, καὶ νὰ ἐπιδιώξουμε νὰ συλλάβουμε τὸ νόημά του. «Ἐμποδίσθηκα μέχρι τώρα». Γιατί; λέγει. Γιὰ νὰ μὴν ἔρθω γρηγορότερα καὶ σὰς βρῶ ἄκαρπους, γι' αὐτὸ ἀνέβαλα τὴν παρουσία μου σ' ἐσᾶς, μέχρι πού νὰ μάθω ὅτι καὶ σ' ἐσᾶς βλάστησε καὶ ὀλοκληρώθηκε κάποιος καρπὸς ἄξιος τῆς πίστεως. Τί λοιπὸν ἂν καρποφοροῦν; τί χρειάζεται ἡ παρουσία τοῦ Παύλου; Χρειάζεται, καὶ πολὺ μάλιστα· γιατί ὁ Παῦλος δὲν περιέμενε νὰ δώσουν ὅλο τὸν καρπὸ, ἀλλὰ κάποιον, καὶ πολὺ εὐλόγα· γιατί, ὅπως εἶναι περιττὸ νὰ προτρέπει κανεὶς νὰ καρποφορεῖ αὐτὸν πού καρποφορεῖ τέλεια, ἔτσι εἶναι καὶ κοπιαστικὸ καὶ προκαλεῖ δισταγμὸ αὐτὸ πού δὲν εἶναι εὐχρηστο πρὸς καρποφορία καὶ δὲν παρέχει καλὰς ἐλπίδες. Κι ἂν ἀκόμη ὑπῆρχε κάποιος καρπὸς, καὶ μάλιστα τέλειος, οὔτε καὶ ἔτσι ἀπλῶς ἐμπόδιζε τὴν παρουσία τοῦ Παύλου· γιατί ἀποκαλεῖ τὸν ἑαυτό του «ὀφειλέτη» ὥστε, κι ἂν ἀκόμα ἦταν γεμᾶτοι ἀπὸ ἔργα, ὁ ἴδιος δὲν θὰ ἔπαυε νὰ κάνει αὐτὸ πού ὀφείλε νὰ κάνει.

Μποροῦμε ὅμως καὶ ἀλλιῶς νὰ ἐξετάσουμε τὸ νόημα τοῦ χωρίου. «Ἐμποδίσθηκα μέχρι τώρα». Γιατί; Ἐπειδὴ μοῦ μάζευαν ἀκόμα καρπὸ πού μοῦ ἔλειπε. Καὶ αὕτη ἡ ἔννοια μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅτι βεβαιώνεται καλύτερα ἀπὸ τίς ἄλλες στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὡς ἐπίλογος τοῦ ἀποστόλου στὰ ὅσα ἀνέφερε στὸ προοίμιο. Γιατί λέγει. «Γι' αὐτὸ καὶ ἀνέβαλα νὰρθῶ σ' ἐσᾶς, τώρα ὅμως, ἐπειδὴ δὲν ἔχω πιά ἔργο σὶς περιοχὰς αὐτὰς, θάρθῶ σ' ἐσᾶς»¹⁵. Ὡστε ὁ καρπὸς πού ἤλπιζε νὰ συλλέξει μέχρι τώρα σὲ ἄλλους τόπους τὸν ἐμπόδιζε νὰ μεταβεῖ στὴ Ρώμη, ἀφήνοντας ἀτελείωτο τὸ ἔργο σ' ἐκείνους. Ἐπειτα τὸ «σ' ἐσᾶς» καὶ τὰ ἑξῆς, εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο ἀπάντηση σὲ κάποιον πού ἀντιλέγει, ὅπως γιὰ παράδειγμα· Τί; λέγει, σ' ἐμᾶς δὲν σὲ ἐνδιαφέρει νὰ ἔχεις καρποφορία; Ναι, λέγει· αὐτὸ φροντίζω καὶ γιὰ ἐσᾶς, αὐτὸ ἐπιδιώκω, εἶμαι ὀφειλέτης, χρεωστῶ σὲ ὅλους.

Στίχ. 16-18. «Στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα». Γιατί ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο ἀπαιτεῖται πρῶτα νὰ πιστέψει, ἐπειδὴ ἔχει κατηχηθεῖ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Χριστὸ ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες περισσότερο ἀπὸ τὰ ἔθνη, καὶ ἐπειδὴ, ἂν καὶ ὁ Χριστὸς ἐπιδήμησε γιὰ τὴν κοινὴ σωτηρία ὅλου τοῦ

στός, ἀλλ' οὖν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἐγεννήθη καὶ ἐπολιτεύσατο καὶ ἐδίδαξεν καὶ τὰς θεοσημείας ἐν αὐτοῖς εἰργάσατο· δι' ἃ πάντα ὀφειλέται εἶσιν οἱ Ἰουδαῖοι πρῶτον πιστεύειν εἰς Χριστὸν ἢ περ τὰ ἔθνη. «Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ», φησὶν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ 5 ἀποκαλύπτεται», τοῦτ' ἔστιν ἅπαντα ἡ ἀρετὴ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου φανεροῦται· δικαιοσύνην γὰρ πολλάκις εἴωθε πᾶσαν λέγειν τὴν ἀρετὴν. Πῶς δὲ ἀποκαλύπτεται καὶ τίσιν; Τοῖς ἐκ πίστεως τῷ εὐαγγελίῳ προσιοῦσιν· πᾶσι μὲν γὰρ κηρύττει τὴν ἀρετὴν τὸ εὐαγγέλιον καὶ πᾶσι παραινεῖ ἀντέχεσθαι τῆς ἀρετῆς, ἐκείνοις δὲ 10 ἀποκαλύπτει τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐκείνους ποιεῖ ἐραστὰς αὐτῆς, τοὺς μετὰ πίστεως προσιόντας. Τί οὖν; παύεται ἡ πίστις τῆς ἀρετῆς κατορθουμένης; Οὐ μὲν οὖν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τελειότερον καὶ ὑψηλότερον πρόεισιν. Ἐπίστευσεν, πράττει διὰ τοῦτο τὴν ἀρετὴν· ἀρετὴν κατορθοῖ, εἰς τελειότεραν προκόπτει πίστιν· 15 ἡ μὲν γὰρ πρώτη πίστις κατάνυξις τις ψυχῆς ἦν καὶ προθυμία, ἡ δὲ τῆ τῶν ἀρετῶν ἐργασία συναυξηθεῖσα καὶ τελειωθεῖσα πίστις, θεβαίωσις ἐστὶν ἀμετάπιστος καὶ πληροφορία. Καὶ ἡ μὲν ἔοικε καταβολῇ σπέρματος, ἡ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐργασία καὶ καρποφορία, ἡ δὲ δι' αὐτῶν συναυξηθεῖσα καὶ τελειωθεῖσα πίστις ἀπολαύσει 20 καὶ εὐδαιμονία. Οὕτως οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. Καλεῖ δὲ «Θεοῦ δικαιοσύνην» τὴν ἀρετὴν, ὅτι θεϊόν τί ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ ὅτι πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ Θεοῦ.

«Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν». Πιστεύειν γὰρ δεῖ ὅτι Θεὸς ἐφάνη 25 ἐπὶ γῆς μετὰ σαρκός, ὅπερ ἐστὶν ἀρχή· καὶ πάλιν ὅτι ἔσται τοῖς πιστεύουσιν εἰς κληρὸν ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅπερ ἐστὶ πίστεως τέλος. Τὸ δὲ «ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται» μαρτυρία μὲν ἐστὶ τῶν εἰρημένων καὶ ἀπόδειξις· προφητικὴ γὰρ ἡ ῥῆσις εἰρημένη τῷ Ἀμβακούμ, τοιοῦτον δὲ τί φησιν· καλῶς εἶπον, φησί, 30 τὸν σπουδαῖον «ἐκ πίστεως εἰς πίστιν» δι' ἀρετῆς προιέναι· καὶ γὰρ ὁ Ἀμβακούμ, φησὶν, ἄνωθεν τοῦτο διὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος βοᾷ, ὅτι ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος ἐκ πίστεως ζῆ, τοῦτ' ἔστι πᾶσαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ πίστει παρατεινομένην ἔχει. Ἡ οἰκειότερον ἐπεὶ ζωὴ ἀληθινὴ τῷ δικαίῳ τὸ θάλλειν καὶ ἀναζῆν ἐν τῇ κτήσει

ἀνθρώπινου γένους, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων καὶ γεννήθηκε καὶ ἔζησε καὶ δίδαξε καὶ ἐπιτέλεσε τὰ θαυματουργικά του ἔργα σ' αὐτούς. Γιὰ ὅλα αὐτὰ πρῶτοι οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι ὀφειλέτες νὰ πιστεύουν στὸν Χριστό, παρὰ τὰ ἄλλα ἔθνη. Γιατὶ λέγει, «ἡ δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκλύπτεται στὸ Εὐ-αγγέλιο», δηλαδή ὅλη ἡ ἀρετὴ φανερώνεται μέσω τοῦ Εὐαγγελίου· γιατί δικαιοσύνη πολλές φορές συνηθίζει νὰ ὀνομάζει κάθε ἀρετὴ. Πῶς ὅμως ἀποκαλύπτεται καὶ σὲ ποιούς; Σ' αὐτούς πού προσέρχονται μὲ πίστη στὸ Εὐαγγέλιο· γιατί τὸ Εὐαγγέλιο κηρύττει σὲ ὅλους τὴν ἀρετὴ καὶ προτρέπει ὅλους νὰ ἀσκοῦν τὴν ἀρετὴ, ἀλλ' ἀποκαλύπτει σ' ἐκείνους τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς καὶ ἐκείνους κάνει ἐραστές τῆς, ἐκείνους πού προσέρχονται μὲ πίστη. Τί λοιπόν; Παύει ἡ πίστη ὅταν κατορθώνεται ἡ ἀρετὴ; Ὁχι βέβαια, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ στὸ τελειότερο καὶ στὸ ὑψηλότερο. Πίστεψε, γι' αὐτὸ πράττει τὴν ἀρετὴ. Κατορθώνει τὴν ἀρετὴ, προχωρεῖ σὲ τελειότερη πίστη. Γιατὶ ἡ ἀρχικὴ πίστη ἦταν μία κατάνυξη τῆς ψυχῆς καὶ προθυμία, ἐνῶ ἡ πίστη πού ἀυξήθηκε καὶ ὀλοκληρώθηκε μὲ τὴν ἐργασία τῶν ἀρετῶν εἶναι βεβαίωση καὶ πληροφορία ἀμετάπιστη. Καὶ ἡ μία μοιάζει μὲ τὴν καταβολὴ τοῦ σπόρου, ἡ ἄλλη μὲ τὴν καλλιέργεια καὶ καρποφορία τῶν ἀρετῶν, ἐνῶ ἡ πίστη πού μὲ αὐτὲς ἀυξήθηκε καὶ τελειώθηκε μοιάζει μὲ ἀπόλαυση καὶ εὐδαιμονία. Ἔτσι λοιπόν ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται στὸ Εὐαγγέλιο ἀπὸ πίστη σὲ πίστη. Καὶ ὀνομάζει «δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ» τὴν ἀρετὴ, γιατί ἡ ἀρετὴ εἶναι κάτι θεϊκό, καὶ ἐπειδὴ ὅλα τὰ ἀγαθὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεό.

«Ἀπὸ πίστη σὲ πίστη». Γιατὶ πρέπει νὰ πιστεύομε ὅτι ὁ Θεὸς φανερώθηκε στὴ γῆ μὲ σάρκα, πράγμα πού εἶναι ἡ ἀρχή· καὶ ἔπειτα ὅτι κληρὸς γι' αὐτούς πού πίστεψαν θὰ εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, πράγμα πού εἶναι τὸ τέλος τῆς πίστεως. Ὁ λόγος πάλι ὅτι «ὁ δίκαιος θὰ ζήσει ἀπὸ τὴν πίστη» εἶναι βέβαια ἐπιβεβαίωση καὶ ἀπόδειξη αὐτῶν πού εἰπώθησαν, γιατί ὁ λόγος εἶναι προφητικὸς καὶ εἰπώθηκε στὸν Ἀβδακούμ¹⁶, καὶ ἐννοεῖ κάτι τέτοιο. Σωστὰ μίλησαν, λέγει, καὶ εἶπαν ὅτι ὁ σπουδαῖος προχωρεῖ μέσω τῆς ἀρετῆς «ἀπὸ πίστη σὲ πίστη». Γιατὶ ὁ Ἀβδακούμ, λέγει, διακηρύττει αὐτὸ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα, ὅτι ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος ζεῖ ἀπὸ τὴν πίστη, δηλαδή ὅλη ἡ ζωὴ πού ζεῖ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πίστη. Ἡ καταλληλότερα· ἐπειδὴ ζωὴ ἀληθινὴ γιὰ τὸ δίκαιο εἶναι νὰ εὐδοκιμεῖ καὶ νὰ ζεῖ μὲ τὴν ἀπόκτηση τῶν ἀρετῶν, ὁ δίκαιος, λέγει, ἦτοι ὁ σπουδαῖος, «θὰ ζήσει ἀπὸ τὴν πίστη» τὴ σύμφωνη

τῶν ἀρετῶν, ὁ δίκαιος, φησίν, ἤτοι ὁ σπουδαῖος «ἐκ πίστεως ζήσεται» τὴν κατὰ τὰς ἀρετὰς ζωὴν· ζωῆς γὰρ ἐνταῦθα τοῦ ῥητοῦ τῆς ῥεούσης καὶ ἐπικλήρου. Οὐ λίαν ὁ λόγος οἰκειός, καὶ εἴη ἂν τὸ «ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται» κατασκευαστικὸν τοῦ «ἀποκαλύπτεται δικαιοσύνη ἐκ πίστεως». Ἄλλ' οὕτω μὲν ταῦτα.

Εἰ δὲ τὸ «δικαιοσύνη Θεοῦ» οὐχὶ τὴν ἐν ἀνθρώπῳ παρὰ Θεοῦ δεδομένην ἐκλάβοι τις, ἀλλ', ἐγγύτερον τῆς λέξεως, τὴν ἐνοῦσαν τῷ Θεῷ καὶ ἐνεργοιμένην ὑπ' αὐτοῦ, τοιοῦτόν τινα μοι δοκεῖ ἀνακύπτειν τὸν ἀποστολικὸν νοῦν, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ἢν περὶ ἡμᾶς ἐπιδείκνυται φιλανθρωπίας ὄρω καὶ νόμῳ, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ δείκνυται. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι ἐκ μόνης πίστεως ἡμᾶς σώζει καὶ νεκρωθέντας ἤδη ζωοποιεῖ, μὴ προεπιδειξαμένους ἔργα. Καὶ τοῦτο καὶ προῖόν ὁ Παῦλος ἐμφανεστερον περιστᾷ ἐν οἷς φησιν, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως, καὶ πάλιν «δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως», καὶ πάλιν· «Ἐὰν ὁμολογήσης ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, εἶτα καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, σωθήσῃ». Τοῦτο οὖν δικαιοσύνης Θεοῦ νικώσης φιλανθρωπίαν ἀνθρωπίνην, τὸ ἐκ μόνης πίστεως νεκρωθέντας ἡμᾶς ταῖς ἁμαρτίαις ἤδη ἀνεγεῖραι καὶ ζωοποιῆσαι. Ὡστε καλῶς προεῖπεν ὅτι δύναμις ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς σωτηρίαν τῷ πιστεύοντι· καὶ γὰρ δυναμοῦται ὁ πιστεύσας διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἀποκαλυπτομένης δικαιοσύνης ἀναστῆναι τοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν πτώματος καὶ ζωοποιηθῆναι.

Καλῶς δὲ εἶπεν, «ἀποκαλύπτεται»· τοῖς μὲν γὰρ μὴ πιστεύουσι κέκρυπται ἡ τοιαύτη τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, διὰ δὲ τῶν πιστευόντων ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται. Ἄλλ' εἰς τί ζωοποιεῖται, φησίν, ὁ πιστεύσας; Εἰς τὴν τελειοτάτην καὶ κατ' ἀμετάπιστον ἔξεως ἰσχὺν πίστιν· ἐκ γὰρ πίστεως εἰς πίστιν ἢ ζωοποιήσις Δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως κατανοῆσαι· ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἀποκαλύπτεται, ὅτι λαμβάνων παρ' ἡμῶν ἀρχὴν μόνον καὶ σπέρμα πίστεως, αὐτὸς αὐξάνει καὶ ἐδράζει καὶ τελειοποιεῖ ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ταύτην. Τοῦτο δικαιοσύνης ὡς ἀληθῶς Θεοῦ, τὸ μόνον ἀφορμὴν προαιρέσεως λαβόντα αὐτὸν ἀπαρτίσαι τὸ πᾶν. Ἴνα γὰρ μή τις εἴπη, ἀνωτέρω λέγοντος τοῦ Παύλου ὅτι δύ-

μέ τις ἀρετές ζωή. Ἡ ζωὴ βέβαια τοῦ ἐδῶ λόγου εἶναι ἡ προσωρινὴ καὶ κοινὴ ὄλων κληρονομία. Ὁ λόγος «ὁ δίκαιος θὰ ζήσει ἀπὸ τὴν πίστη» δὲν εἶναι πολὺ πρόσφορος καὶ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀποδεικτικὸς τοῦ λόγου, «ἡ δικαιοσύνη ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴν πίστη». Ἀλλ' αὐτὰ βέβαια ἔχουν ἔτσι.

Ἄν τώρα μὲ τὸ «δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ» δὲν ἐννοήσει κανεὶς αὐτὴν ποὺ δίνει ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ μὲ τὸ πλησιέστερο πρὸς τὴ λέξη νόημα, αὐτὴν ποὺ ὑπάρχει μέσα στὸν Θεὸ καὶ ἐνεργεῖται ἀπὸ αὐτόν, νομίζω ὅτι προκύπτει κάποια τέτοια ἀποστολικὴ ἐννοια· ὅτι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία δείχνει σ' ἐμᾶς μέσα στὰ ὅρια καὶ τὸ νόμο τῆς φιλανθρωπίας, παρουσιάζεται στὸ Εὐαγγέλιό του. Πῶς καὶ μὲ ποιὸ τρόπο; Ὅτι μόνον ἀπὸ τὴν πίστη μᾶς σώζει καὶ ἐνῶ ἔχομε νεκρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία μᾶς ζωοποιεῖ, χωρὶς νὰ ἔχομε παρουσιάσει προηγουμένως ἔργα. Καὶ αὐτὸ προχωρώντας ὁ Παῦλος τὸ παριστάνει εὐκρινέστερα καὶ παρακάτω μὲ αὐτὰ ποὺ λέγει καὶ δικαιώνοντας αὐτόν ποὺ ἀποδέχεται τὴν πίστη, καὶ μὲ αὐτὸ ἐπίσης ποὺ λέγει, «δικαιωμένοι λοιπὸν χάρη στήν πίστη μας»¹⁷, καὶ ἐπίσης, «Ἄν ὁμολογήσεις μὲ τὸ στόμα σου τὸν Κύριο Ἰησοῦ καὶ ἔπειτα πιστέψεις μὲ τὴν καρδιά σου, θὰ σωθεῖς»¹⁸. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ποὺ νικᾷ τὴν ἀνθρώπινη φιλανθρωπία, ὅτι, ἐνῶ ἤδη εἴχαμε νεκρωθεῖ ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες μας, ἀπὸ τὴν πίστη μόνον μᾶς ἀνέστησε καὶ νὰ μᾶς ζωοποιήσε· ὥστε καλῶς εἶπε προηγουμένως, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο εἶναι δύναμη πρὸς σωτηρία γι' αὐτόν ποὺ πιστεύει. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ πίστεψε παίρνει δύναμη μὲ τὴ δικαιοσύνη ποὺ ἀποκαλύπτεται σ' αὐτὸ νὰ σηκωθεῖ ἀπὸ τὴν πτώση ἕξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν του καὶ νὰ ζωοποιηθεῖ.

Καὶ ὀρθὰ εἶπε «ἀποκαλύπτεται». Γιατὶ σ' αὐτούς ποὺ δὲν πιστεύουν αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη μένει κρυμμένη, ἀποκαλύπτεται ὅμως καὶ φανερώνεται μέσω αὐτῶν ποὺ πιστεύουν. Ἀλλὰ σὲ τί ζωοποιεῖται αὐτὸς ποὺ πίστεψε; Στὴν τελειότατη πίστη καὶ στὴν ἀμετάβλητη ὡς πρὸς τὴν ἰσχύ κατοχῆ της γιὰ τὴ ζωοποίηση προχωρεῖ ἀπὸ πίστη σὲ πίστη. Μποροῦμε νὰ τὸ ἐννοήσομε καὶ διαφορετικῶς. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται μέσω τοῦ Εὐαγγελίου, γιὰ τὸ λαμβάνοντας ἀπὸ ἐμᾶς ἀρχὴ μόνον καὶ σπέρμα πίστεως, μᾶς αὐξάνει αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ μᾶς ἐδραιώνει καὶ μᾶς τελειοποιεῖ σ' αὐτὴν. Αὐτὸ εἶναι ἀληθινὰ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τὸ νὰ λάβει δηλαδὴ ἀφορμὴ μόνον προαίρεσης καὶ νὰ ὀλοκληρώσει ὁ ἴδιος τὸ πᾶν. Γιὰ

ναμὶς ἐστὶ τῷ πιστεύοντι εἰς σωτηρίαν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ πῶς ἐνὶ πιστεῦσαι ἀκούοντα σταυρόν, ἀκούοντα θάνατον, ἀκούοντα πάθη; ἐπάγει τό, «δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται». Μὴ ἔστω, φησί, ταῦτα πρόφασις· ἐὰν γὰρ μόνον προαιρεθῆς, τότε 5 μᾶλλον ἔχεις θαυμάσαι τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ σὲ κηδεμονίαν καὶ πρόνοιαν, ὅτι τὴν ἀπὸ γνώμης πίστιν λαβών, αὐτός σοι χορηγῆί τὴν ἐκ πληροφορίας πίστιν καὶ βεβαίωσιν. Ἀλλὰ τῶν ἀπίστων μὲν τις τοῦτο οὐκ ἂν ἐπιγνῶ, μυριάκις ἐρμηνευόμενος, τῶν δὲ πιστῶν μόνης δεῖται ἀναμνήσεως· οἶδε γὰρ τοῦτο τῇ πείρᾳ, ὅτι τὴν 10 ἐκ προαιρέσεως κατ' ἀρχὰς πίστιν αὐτός προβαλλόμενος, ἐκ ταύτης εἰς τὴν κατὰ γνῶσιν καὶ τελειότητα πίστιν ἀνατρέχει καὶ ἀναδιβάζεται.

Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι καινόν τι λέγει καὶ πρόσφατον, τὸν προφήτην παράγει μάρτυρα· τὸ αὐτό μοί φησι, καὶ ὁ προφήτης 15 Ἀμβακούμ ἔκπαλαι, ὅτι ἡ τοῦ δικαίου ζωὴ πίστει περιλαμβάνεται καὶ περατοῦται, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ τῆς κατὰ προαίρεσιν πίστεως, τελειομένη δὲ καὶ προιοῦσα εἰς τὴν κατὰ θεϊαν συνεργίαν καὶ ἀποκάλυψιν πίστιν. Διόπερ αἰεὶ «ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζῆ». Τὸ δὲ «ζήσεται» καλῶς εἴρηται, τοῦτ' ἔστιν ὁ δίκαιος οὐ ζῆ 20 μὲν ἐκ πίστεως, παύεται δέ, ἀλλὰ διὰ παντός ζήσεται ἐν αὐτῇ προκόπτων καὶ στηριζόμενος. «Ζήσεται» δὲ εἶπεν, οὐκ ἄλλο τι οἶον ἐκ πίστεως προκόπτει ἢ στηρίζεται ἢ ἄλλο τι, τὴν ἐπιτεταμένην διάθεσιν δηλῶν, ὅτι οὐδὲ ζῆν αἰρήσεται οὐδ' ἀναπνεῖν χωρὶς πίστεως. Εἰ οὖν καὶ δυνάμις ἐστὶν εἰς σωτηρίαν τῷ πιστεύοντι τὸ 25 Εὐαγγέλιον, καὶ πιστεῦσαι ῥᾶον προαιρέσεως γὰρ μόνης δεῖται, καὶ πιστεύσαντα ἐνὶ κατὰ τὴν πίστιν ἐδρασθῆναι ὑπὸ Θεοῦ καὶ τελειωθῆναι. Καὶ τελειωθεῖσι κατὰ τὴν πίστιν ἔρωσ καὶ ἡδονὴ ἐμφύεται περὶ αὐτήν, ὥστε μὴδὲ ζῆν αἰρεῖσθαι ἄνευ ταύτης. Δεῖ ἄρα προθύμως διὰ ταῦτα πάντα καὶ μετὰ σπουδῆς προσιέναι τῷ 30 κηρύγματι τοῦ εὐαγγελίου. Καλῶς δὲ ἄρα καὶ Παῦλος ἔλεγεν, «Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ» τοσοῦτων ἀγαθῶν ἡμῖν προξενούν. Τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, καλυπτόντων, γνώμης πονηρίᾳ ἐπισκοτιζόντων ῥᾶον γὰρ, εἴπερ ἐβούλοντο, ἀπὸ τῶν ὀρωμένων καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἑτέρους

νά μὴν πεῖ λοιπὸν κάποιος, ἐπειδὴ πρὸ πάντων ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι «τὸ Εὐ-αγγέλιον εἶναι γιὰ ὅποιον πιστεύει δύναμις σωτηρίας»¹⁹, Καὶ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ πιστέψει κανεὶς ἀκούοντας σταυρόν, ἀκούοντας θάνατον, ἀκούοντας πάθη, γι' αὐτὸ προσθέτει τὸ «ἢ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται σ' αὐτό». Ἄς μὴ σοῦ εἶναι, λέγει, αὐτὰ πρόφασιν· γιατί, ἐὰν μόνο δείξεις προαίρεση, τότε μπορεῖς νὰ θαυμάσεις περισσότερο τὴ φροντίδα καὶ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιὰ σένα, γιατί, λαμβάνοντας τὴν προαίρεση μόνο γιὰ πίστη, σοῦ χορηγεῖ αὐτὸς τὴν πίστη καὶ τὴν βεβαίωση πού προέρχεται ἀπὸ τὴ γνώση. Αὐτὸ ὅμως κανένας ἀπὸ τοὺς ἄπιστους δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κατανοήσῃ, κι ἂν ἀκόμη τοῦ ἐξηγηθεῖ ἄπειρες φορές, ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ὅμως χρειάζεται μόνο ἡ ἀνάμνηση. Γιατί αὐτὸ τὸ γνωρίζει ἐκ πείρας, ὅτι προβάλλοντας αὐτὸς κατ' ἀρχὰς τὴν πίστη τῆς προαίρεσης, ἀπὸ αὐτὴν προχωρεῖ καὶ ὑψώνεται στὴν πίστη τῆς γνώσης καὶ τῆς τελειότητας.

Ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὅτι λέγει κάτι καινούργιο καὶ πρόσφατο, φέρνει μάρτυρα τὸν προφήτη. Αὐτὸ μοῦ λέγει καὶ ὁ προφήτης Ἀβδακούμ ἀπὸ παλαιά, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ δικαίου περιέχεται καὶ περατώνεται στὴν πίστη, πού ἀρχίζει βέβαια ἀπὸ τὴν πίστη τῆς προαίρεσης, τελειοποιούμενη ὅμως προχωρεῖ στὴν κατὰ θεία σύμπραξη καὶ ἀποκάλυψη πίστη. Γι' αὐτὸ πάντοτε «ὁ δίκαιος ζεῖ ἀπὸ τὴν πίστη» καὶ καλῶς ἔχει λεχθεῖ τὸ «θα ζήσει» δηλαδή ὁ δίκαιος δὲν ζεῖ βέβαια ἀπὸ τὴν πίστη, γιατί παύει, ἀλλὰ θὰ ζήσει γιὰ πάντα, προκόβοντας μὲ αὐτὴ καὶ βρίσκοντας στήριξη. Καὶ εἶπε ὅτι «θα ζήσει», γιὰ νὰ δηλώσῃ ὅχι κάτι ἄλλο, λόγου χάρις ὅτι ἀπὸ τὴν πίστη προκόβει ἢ στηρίζεται ἢ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴ μεγάλη διάθεση, ὅτι οὔτε νὰ ζεῖ θὰ προτιμήσῃ οὔτε νὰ ἀναπνέει χωρὶς πίστη. Ἄν λοιπὸν τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι γιὰ ὅποιον πιστεύει καὶ δύναμις σωτηρίας, καὶ εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ τὸ πιστέψει, γιατί χρειάζεται μόνο προαίρεση, εἶναι δυνατόν ἀφοῦ πιστέψει νὰ ἐδραιωθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ νὰ τελειοποιηθεῖ στὴν πίστη. Καὶ αὐτοὶ πού θὰ τελειοποιηθοῦν στὴν πίστη γεννιέται σ' αὐτοὺς ἔρωτας καὶ ἡδονὴ γι' αὐτὴν, ὥστε νὰ μὴ θέλουν οὔτε νὰ ζοῦν χωρὶς αὐτὴν. Πρέπει λοιπὸν γιὰ ὅλα αὐτὰ μὲ προθυμία καὶ ἐνδιαφέρον νὰ προσέρχεται κανεὶς στὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄρα πολὺ καλὰ ἔλεγε καὶ ὁ Παῦλος «Δὲν ντρέπομαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ» πού μᾶς προξενεῖ τόσα πολλὰ ἀγαθὰ. Αὐτοὶ πού περιβάλλουν τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν ἀδικία, πού τὴν καλύπτουν, πού τὴν ἐπισκοτίζουν μὲ τὴν κακία τῆς γνώμης τους, εἶναι πολὺ εὐκόλο, ἂν βέ-

ὠφελῆσαι εἰς θεογνωσίαν. Οἱ δὲ μᾶλλον δι' αὐτῶν τούτων συνεκάλυψαν καὶ κατέσχον μὴ διαλάμψαι τὴν θεογνωσίαν, αὐτὰ ταῦτα θεοποιήσαντες, καὶ ἀδικήσαντες, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὴν τε τῆς θεογνωσίας ἀλήθειαν καὶ ἑαυτοὺς καὶ αὐτὰ γε δὴ ἄπερ τιμᾶν 5 ἔδοξαν. Δῆλον δὲ ὅτι τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοὺς ἐπιπλήττει καὶ τοὺς ὁμοίους ἐκείνοις.

Στίχ. 19-26. «Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ», ὅπερ ἐστὶν αὐτοῦ δυνατὸν γνωσθῆναι, ὅτι ποιητής, ὅτι προνοητής, καὶ τὰ ὅμοια. «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ», οἷον ἄγγελοι καὶ αἱ ἄλλοι ἀσώματοι οὐ- 10 σίαι, «ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως καταλαμβάνεται καὶ καθορᾶται». Πῶς; Καὶ αὐτὰ ἐν τοῖς ποιήμασι νοούμενα καὶ συναριθμούμενα. Καθ' ὑπερβατὸν οὖν ἢ σύνταξις ἢ τοῖς ποιήμασι νοούμενα, ἀντὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς τοῖς ποιήμασιν ἐνεῖναι καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ βουλήσει ὑπηρετεῖν καὶ πληροῦν τὰ κελευόμενα· ἢ «ἀόρατα αὐτοῦ» 15 λέγει αὐτὸ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ τῆς οὐσίας. Καὶ πῶς ἔνι, φησί, τὸ θεῖον, ἀόρατον ὄν, κατιδεῖν καὶ κατανοῆσαι; Ναί ἐστι, φησὶν, ἀπὸ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ κατιδεῖν αὐτοῦ τὴν θεϊότητα καὶ τὴν δύναμιν.

«Ἡ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης». Πῶς ἀπὸ τῆς τοῦ 20 κόσμου κτίσεως ἢ θεϊότης τοῦ Θεοῦ καὶ αἰδῖος δύναμις γινώσκεται; Εἶδέ τις τὸν κόσμον καὶ ἐν αὐτῷ ἀστέρων κάλλη, μέγεθος καὶ δρόμον σελήνης καὶ ἡλίου τάξιν καὶ εἰρμὸν ἀπαράβατον· οὐχ ἡμέραν σελήνη ποιεῖ, οὐδὲ τὴν νύκτα ὁ ἥλιος, αἱ νύκτες εὐτάκτως ταῖς ἡμέραις ἐξίστανται, καὶ αἱ ἡμέραι ταῖς νυξὶ παραχω- 25 ροῦσι τὸ ἀνάλογον. Ὁ αἰθῆρ τὸν οἰκεῖον τόπον φυλάττει, καὶ ὁ αἴθρ ὑφίσταται, καὶ οὔτε ἐκεῖνος τὴν ἀλλοτριαν ὑπέρχεται χώραν, οὔτε ὁ αἴθρ εἰς τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ἐπεκτείνεται. Ἔστηκεν ἡ γῆ, οὐκ ἔχουσα τὸν ὑπερείδοντα βάρος ἄπειρον καὶ μηδὲ δυναμένη ἐπερείδεσθαι, ἐκκέχυται αὐτῇ τὸ ὕδωρ καὶ περικέχυται προσθή- 30 κη θαύματος· τοῦ τε γὰρ βάρους προσθήκην ποιεῖ καὶ εὐδιάλυτον καὶ πρὸς τὸ καταφέρεσθαι πολυπλάσιον τὸ αἷτιον, ἀλλ' ὅμως ἀκίνητος ἔστηκεν, φωνῆς ἀπάσης λαμπρότερον τὴν κατέχουσαν ἀνακηρύττουσα δύναμιν. Φέρει καρποὺς μυρίους, μυρίαὶς ιδέαις

βαια ἤθελαν, ἀπὸ ὅσα βλέπουν καὶ τοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ ἄλλους νὰ ὠφελήσουν στὴ θεογνωσία. Αὐτοὶ ὅμως μᾶλλον μὲ αὐτὰ τὰ ἴδια συγκάλυψαν καὶ ἐμπόδισαν νὰ λάμψει ἡ θεογνωσία, ἀφοῦ θεοποίησαν αὐτὰ τὰ ὄρατὰ καὶ ἀδίκησαν, ὅσο ἐξαρτῶταν ἀπὸ αὐτούς, καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς θεογνωσίας καὶ τοὺς ἑαυτοὺς τους, καὶ βέβαια καὶ αὐτὰ ποὺ πίστευαν ὅτι τιμοῦσαν. Καὶ εἶναι φανερὸ ὅτι ἐπιτιμᾷ τοὺς σοφοὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ὅμοιους μ' ἐκείνους.

Στίχ. 19-26. «Γιατὶ τὸ γνωστὸ τοῦ Θεοῦ», δηλαδή αὐτὸ ποὺ εἶναι δυνατὸ νὰ γίνει γνωστὸ γι' αὐτόν, ὅτι εἶναι δημιουργός, ὅτι εἶναι προνοητής καὶ τὰ ὅμοια. «Γιατὶ τὰ ἀόρατά του», ὅπως οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἄλλες ἀσώματες οὐσίαι, «γίνονται κατανοητὰ καὶ ὄρατὰ ἀπὸ τὰ κτίσματα τοῦ κόσμου»^{19α}. Πῶς; Νοούμενα καὶ αὐτὰ καὶ ἀριθμούμενα μαζὶ μὲ τὰ ποιήματα. Ἡ σύνταξη βέβαια εἶναι κατὰ ὑπερβατὸ σχῆμα· ἡ νοούμενα μέσα στὰ ποιήματα, ἀντὶ νὰ πεῖ ὅτι ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὰ ἴδια τὰ δημιουργήματα καὶ ὑπηρετοῦν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκτελοῦν τὰ προστάγματά του, ἡ «ἀόρατα αὐτοῦ» λέγει αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀόρατο τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Καὶ πῶς εἶναι δυνατό, λέγει, νὰ δοῦμε καὶ νὰ ἐννοήσουμε τὸ Θεῖο ποὺ εἶναι ἀόρατο; Ναί, λέγει, εἶναι δυνατό ἀπὸ τὰ κτίσματά του νὰ δοῦμε τὴ θεϊκότητα καὶ τὴ δύναμή του.

«Καὶ ἡ αἰώνια δύναμη καὶ θεϊκότητά του». Πῶς ἀπὸ τὰ κτίσματα τοῦ κόσμου γίνεται γνωστὴ ἡ θεϊκότητα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ αἰώνια δύναμή του; Εἶδε κάποιος τὸν κόσμο καὶ τὴν ὁμορφιὰ τῶν ἀστεριῶν μέσα σ' αὐτόν, τὸ μέγεθος καὶ τὴν τροχιά τῆς σελήνης, καὶ τὴν ἀπαράβατη τάξη καὶ πορεία τοῦ ἡλίου· οὔτε τὴν ἡμέρα φέρνει ἡ σελήνη οὔτε ὁ ἥλιος τὴ νύχτα, οἱ νύχτες μὲ τάξη παραμερίζουν μπροστά στὶς ἡμέρες καὶ οἱ ἡμέρες παραχωροῦν στὶς νύχτες τὸ ἀνάλογό τους. Ὁ αἰθέρας φυλάγει τὸ δικό του χῶρο καὶ ὁ ἀέρας τὸ δικό του πρὸ κάτω, καὶ οὔτε ἐκεῖνος ὑπεισέρχεται στὴν ξένη περιοχὴ, οὔτε ὁ ἀέρας ἐπεκτείνεται στὰ πάνω ἀπὸ αὐτόν. Ἡ γῆ, βάρος τεράστιο, μένει ἀκίνητη, χωρὶς νὰ ἔχει στήριγμα οὔτε καὶ νὰ μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ, ἀπλώνεται πάνω σ' αὐτὴ τὸ νερὸ καὶ τὴν περιβρέχει, ἄλλο θαῦμα καὶ αὐτό. Γιατὶ καὶ αὐξάνει τὸ βάρος της, καὶ εὐδιάλυτο εἶναι, καὶ εἶναι πολλαπλάσια ἢ αἰτία νὰ φέρεται πρὸς τὰ κάτω, ἀλλ' ὅμως στέκει ἀκίνητη, ἀνακηρύττοντας λαμπρότερα ἀπὸ κάθε φωνὴ τὴ δύναμη ποὺ τὴ συγκρατεῖ. Παράγει ἄπειρους καρπούς, ποὺ παίρνουν ἄπειρες μορφές, ποὺ παραλλάζουν σὲ πάρα πολλὰ πράγματα,

ἐξαλλάττοντας, μυρίαῖς δυνάμεσι διαφέροντας, χρώμασι, μεγέθεσι, μία οὐσα, γῆ οὐσα. Τρέφει ζῶων γένη ἄπειρα, ἡμερα, ἄγρια, ζωτόκα, ὠτόκα, ἄπειρον ἄλλην διαφορὰν καὶ ἀνομοιότητα κατὰ γένεσιν ἔχοντα, ἰοβόλα, ἀλεξιτήρια, ἔρποντα, ἰπτάμενα, βαδί-
5 ζοντα, νηχόμενα.

Τί ἂν τις ἐπιχειροίη λέγειν τὰς διαφορὰς ὧν εἰς πέρας οὐ στήσεται; ἀλλὰ καιρῶν εὐτάκτους μεταβολάς, ἀλλ' ὑετούς ἐτησίους, ἀλλὰ καὶ τὰ δοκοῦντα πάθη, σεισμούς, κεραυνούς, ἀλλ' εἴ τι τούτων ἐπισκοπήσεις, εἰς τὸν δημιουργὸν παραπέμπει τὸν προσέχον-
10 τα· τί τὸ συνέχον; τί τὸ συγκρατοῦν; πῶς κυβερνᾶται; πῶς διασώζεται; Ἔστιν ἄρα γινῶναι σαφῶς ἀπὸ τῆς κτίσεως, ὅτι ἔστι δημιουργός, ὅτι προνοητής, ὅτι παντοδύναμος, ὅτι ἀγαθός ἀγαθοῦ γὰρ καὶ ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρόνοια, ὅτι αἰδῖος· τῷ γὰρ παντοδυνάμῳ τίς ἐπιβουλεύσει; Καὶ εἰ μὴ οὗτος αἰδῖος, ὑπ' ἄλλου πάν-
15 τως αἰδῖου καὶ συνέχεται καὶ προήχθη· καὶ τοῦτο ἐπάπειρον ὥστε καὶ αἰδῖος. Οὕτως οὖν «ἡ θειότης αὐτοῦ καὶ αἰδῖος δύνამις ἐν τοῖς ποιήμασι καθορᾶται», οὕτως ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἡ τοῦ Θεοῦ γινῶσις τοῖς ἀνθρώποις ἐγγίνεται, οὕτω τὸ γνωστὸν αὐτοῦ ἐν πᾶσιν ἐφανερώσεν· τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ ταῦτα
20 καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν, οὐσία δὲ καὶ φύσις παντελῶς πᾶσιν ἄληπτα. Ταῦτα καὶ Ἕλληνες ἔγνωσαν, ἀλλὰ γνόντες οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν. Ἀλλ' ὧ πολλῆς ματαιότητος καὶ μωρίας! ἄπερ ὡς περὶ Θεοῦ θεοπρεπῶς ἐφαντάσθησαν, ταῦτα εἰδώλοις καὶ δαίμοσι καὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ λίαν ἀθλίως καὶ δυσσεβῶς περιέ-
25 θηκαν, ἀλλάξαντες τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν εἰδώλων δόξη. Καὶ ἀντὶ τοῦ σέβειν Θεὸν ἐσεβάσθησαν εἰδώλοις, καὶ φθαρτῶν εἰδώλοις ἐπίτασις πωρώσεως καὶ ἀνοίας, καὶ ἔτι τὸ κακὸν ὑπερβολὴν οὐκ ἔχον, ἔρπετῶν καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων εἰδώλοις. Ἴδε μανίαν, μᾶλλον δὲ ἴδε πρᾶξιν ἧς οὐκ ἔστιν οὐδ' ἄξιον ὄνομα εὐπορη-
30 σαι.

Ἀλλ' ὅτι μὲν «ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἡ αἰδῖος τοῦ Θεοῦ δύνამις καὶ θειότης καθορᾶται», καὶ ὅτι «γνόντες τὸν Θεὸν οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν», δῆλον, πῶς δὲ ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν; ποίων γὰρ διαλογισμῶν προσκυνεῖν λίθοις καὶ

σὲ χρώματα, μεγέθη, ἐνῶ εἶναι μία, ἢ ἴδια ἢ γῆ. Τρέφει ἄπειρα γένη ζώων, ἡμερα, ἄγρια, ζωτόκα, ὠτόκα, πού γεννιοῦνται μὲ ἄπειρη ἄλλη διαφορὰ καὶ ἀνομοιότητα, ἰοδόλα, ἀμυντήρια, ἔρπετᾶ, φτερωτᾶ, πού περπατοῦν, πού κολυμποῦν.

Καὶ γιατί νὰ ἐπιχειρεῖ κανεὶς νὰ κατανομάζει τὶς διαφορὲς στὶς ὁποῖες δὲν θὰ βρεθεῖ τέλος, Μήπως τὶς τακτικὲς μεταβολὲς τῶν καιρῶν, μήπως τὶς ἐτήσιες βροχές, ἀλλὰ καὶ τὰ θεωρούμενα δεινά, τοὺς σεισμούς, τοὺς κεραυνούς· ἀλλὰ ἂν παρατηρήσεις κάποιο ἀπὸ αὐτὰ παραπέμπει στὸν δημιουργὸ πού τὸ προσέχει. Τί εἶναι αὐτὸ πού τὸ κρατᾶ ἐνωμένο; τί πού τὸ συγκρατεῖ; πῶς γίνεται ἢ κυβέρνησή του; πῶς διατηρεῖται; Εἶναι δυνατὸ ἄραγε νὰ γίνεῖ γνωστὸ ἀπὸ τὴ δημιουργία ὅτι ὑπάρχει δημιουργός, ὅτι ὑπάρχει προνοητής, ὅτι εἶναι παντοδύναμος, ὅτι εἶναι ἀγαθός, γιατί εἶναι Θεοῦ ἀγαθοῦ ἢ δημιουργία καὶ ἢ πρόνοια, ὅτι εἶναι αἰώνιος. Γιατί ποιὸς θὰ ἐπιβουλευθεῖ τὸν παντοδύναμο; Κι ἂν δὲν εἶναι αἰώνιος, ἀπὸ ἄλλον ὅπωςδὴποτε αἰώνιο καὶ κρατεῖται στὴν ὑπαρξὴ καὶ ἔγινε, καὶ αὐτὸ θὰ συμβαίνει ἐπάπειρον ὥστε εἶναι καὶ αἰώνιος. Ἔτσι λοιπὸν «ἡ θεϊκότητά του καὶ ἡ αἰώνια δύναμή του γίνονται ὄρατὰ μέσω τῶν δημιουργημάτων»²⁰, ἔτσι ἀπὸ τὰ κτίσματα τοῦ κόσμου ὀδηγοῦνται οἱ ἄνθρωποι στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, ἔτσι τὴ δυνατότητα νὰ τὸν γνωρίσομε τὴ φανέρωσε μὲ ὅλα. Γιατί ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια, ἡ οὐσία του ὅμως καὶ ἡ φύση σου εἶναι τελείως ἀσύλληπτα. Αὐτὰ τὰ κατανόησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ ἐνῶ τὸ κατανόησαν δὲν τὸν δόξασαν ὡς Θεό. Ὡ ἀπέραντη ματαιότητα καὶ ἀνοησία! Αὐτὰ πού μὲ θεοπρεπῆ τρόπο φαντάσθηκαν γιὰ τὸν Θεό, αὐτὰ τὰ ἀπέδωσαν σὲ εἰδῶλα καὶ δαίμονες καὶ στὰ ἔργα τῶν χειρῶν τους μὲ τρόπο πολὺ ἄθλιο καὶ ἀσεβῆ, ἀλλάζοντας τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ δόξα εἰδώλων. Κι ἀντὶ νὰ σέβονται τὸν Θεό, σεβάσθηκαν τὰ εἰδῶλα, καὶ εἰδῶλα φθαρτῶν πραγμάτων, πού αὐξάνει τὴν ἀναισθησία καὶ τὴν ἀνοησία τους, καὶ ἀκόμη, χωρὶς τὸ κακὸ νὰ ἔχει ὄριο ὑπερβολῆς, σεβάσθηκαν εἰδῶλα ἔρπετῶν, πτερωτῶν καὶ τετραπόδων. Πρόσεχε μανία, ἢ μᾶλλον πρόσεχε πράξη πού δὲν ὑπάρχει οὔτε ὄνομα ἄξιο νὰ τῆς ἀποδοθεῖ.

Ἄλλ' ὅτι βέβαια «ἡ αἰώνια δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ θεϊκότητά του γίνεται γνωστὴ ἀπὸ τὰ κτίσματα τοῦ κόσμου», καὶ ὅτι «ἐνῶ γνώρισαν τὸν Θεό, δὲν τὸν τίμησαν ὡς Θεό», εἶναι φανερό. Πῶς ὅμως διαψεύσθηκαν στοὺς διαλογισμούς τους; Γιατί ποιῶν διαλογισμῶν εἶναι νὰ προσκυνοῦν

ξύλοις; ποίων διαλογισμῶν δημιουργοὺς καὶ θεοὺς καὶ αἰδίους καὶ κηδεμόνας ταῦτα καλεῖν; Τί οὖν ἀπορεῖς, ὅτι οὐ προσεκύνησαν, ὅτι οὐκ ἐθεοποίησαν; ἢ τοῦτο μὲν δῆλον; Ποίοις δὲ ζητεῖς λογισμοῖς; Ἄλλ' ἔχεις καὶ τοῦτο· ματαίοις γὰρ καὶ ἐσκοτισμένοις 5 καὶ μωροῖς.

«Γνόντες τὸν Θεόν», τοῦτ' ἔστι τί ποτέ ἐστι Θεός; τί ὀφείλει ὑπολαμβάνεσθαι Θεός; Τοῦτο γνόντες τοῖς ἐξῆς ἐκόντες ἐσφάλησαν. Ἄλλως Διότι «γνόντες τὸν Θεόν», τοῦτ' ἔστι γνῶναι δυναθέντες, εἴπερ ἠθέλησαν. «Γνόντες» δέ, φησίν, ὅτι ὅσον ἀπὸ τῆς 10 τῶν ὀρωμένων διδασκαλίας ἔγνωσαν, καὶ ἀπήρτιστο αὐτῶν ἡ γνῶσις. Ἡ «γνόντες», φησί, κυρίως, ὅτι καὶ ἔγνωσαν τὸν Θεὸν καθ' ὅσον ἐστὶν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις γνωστόν· διὸ καὶ ἔλεγεν ὅτι «τὸ γνωστόν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς». Τί οὖν ἐστι «τὸ γνωστόν αὐτοῦ»; Ὅτι προνοητικός, ὅτι δημιουργικός, ὅτι 15 ἀγαθός, ὅτι δεσπότης, ὅτι ἐξουσιαστής· ταῦτα οὗτοι ὅτι εἶναι δεῖ τῷ Θεῷ ἔγνωσαν, καὶ ὅτι δεῖ σέβεσθαι αὐτόν· «γνόντες» δ' ἐν τούτῳ τὸν Θεὸν καὶ μέχρι τούτου προελθόντες καλῶς, ἐξετράπησαν τοῦ λοιποῦ καὶ τῆς ἀληθείας ἀπηνέχθησαν. Ταῦτα γὰρ τὰ ὑψηλὰ καὶ ἀξιοπρεπῆ περὶ Θεοῦ φαντασθέντες, ἐφ' ἐξῆς οὐχ ὡς προσῆ- 20 κον Θεῷ, οὐδ' ὡς Θεὸν ὑπέλαβον καὶ ἐδόξασαν, ἀλλὰ κατηνέχθησαν εἰς ἀλόγους παντελῶς καὶ ματαίους ἐννοίας, εἰδῶλον φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀλόγων ζώων τὸν Θεὸν εἶναι φαντασιωθέντες καὶ ἀνατυπώσαντες. Συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τοῦτο τὸ πάθος καὶ ἡ ἐσχάτη ἀπώλεια, ὅτι λογισμοῖς ἐπίστευον τὸ πᾶν τῆς περὶ 25 Θεὸν καταλήψεως. Εἰς τοῦτο δὲ πάλιν περιῆλθον ἐκ τοῦ νομίζειν αὐτοὺς ὅτι σοφοὶ εἶσι καὶ ἱκανοὶ εἰς τὸ θηραῖσαι πᾶν ὅπερ ἐστὶν ἀνθρώποις καταληπτόν.

Ὡ πόσον ἡ οἴησις κακόν! Διὸ καὶ τελείως μωρανθέντες ἔλαβον τὰς θεοπρεπεῖς ἐννοίας καὶ ὀνομασίας, οἷον τὰ εἰρημένα· τὸ 30 δημιουργικός, τὸ ἀγαθός, τὸ προνοητικός, τὸ δεσποτικός, τὸ ἐξουσιαστής, τὸ σεβαστός καὶ τὰ ὅμοια, καὶ περιῆψαν αὐτὰ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀλλάξαντες τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐν ὁμοιωμάτι καὶ ἐξῆς Ἄλλ' ὄρα τὴν τιμωρίαν, σκόπει τὴν ἀντιμισθίαν ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐγένοντο εἰς πάθη ἀτιμί-

λίθους καὶ ξύλα; Ποιῶν διαλογισμῶν εἶναι νὰ καλοῦν αὐτὰ δημιουργοὺς καὶ θεοὺς καὶ αἰώνιους καὶ κηδεμόνες; Γιατί λοιπὸν ἀπορεῖς ποὺ δὲν τὸν προσκύνησαν, ποὺ δὲν τὰ θεοποίησαν; Ἡ αὐτὸ βέβαια εἶναι φανερό. Καὶ ζητᾶς νὰ μάθεις μὲ ποιούς λογισμοὺς τὸ ἔκαναν; Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἔχεις μὲ λογισμοὺς μάταιους καὶ σκοτισμένους καὶ ἀνόητους.

«Ἐάν καὶ γνώρισαν τὸν Θεό»²¹, δηλαδή τί τέλος πάντων εἶναι Θεός; τί πρέπει νὰ νοεῖται Θεός; ἐνῶ τὸ κατανόησαν αὐτό, στή συνέχεια ὅμως ἔκαναν θέλοντας λάθος. Ἄλλη ἐρμηνεία: Γιατί, «ἂν καὶ γνώρισαν τὸν Θεό, δηλαδή θὰ μπορούσαν νὰ τὸν γνωρίσουν, ἂν βέβαια ἤθελαν. «Ἐάν καὶ τὸν γνώρισαν», λέγει, ὅσο μπορούσαν δηλαδή νὰ τὸν γνωρίσουν ἀπὸ τὴν πληροφορία ποὺ ἐλάμβαναν ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔβλεπαν καὶ ὁλοκλήρωναν τὴ γνώση τους. Ἡ «ἂν καὶ τὸν γνώρισαν», λέγει, κυρίως, δηλαδή γνώρισαν τὸν Θεὸ ὅσο μπορεί νὰ γνωρισθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους: γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε, ὅτι ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι φανερὴ σ' αὐτούς. Τί εἶναι λοιπὸν αὐτὸ ποὺ μπορεί νὰ γνωρίσει κανεὶς γι' αὐτόν; Ὅτι εἶναι προνοητικός, ὅτι εἶναι δημιουργός, ὅτι εἶναι ἀγαθός, ὅτι εἶναι κύριος, ὅτι εἶναι ἐξουσιαστής. Γνώρισαν αὐτοὶ ὅτι πρέπει νὰ εἶναι αὐτὰ ὁ Θεός καὶ ὅτι πρέπει νὰ τὸν σέβονται. Ἐνῶ ὅμως γνώρισαν ὅτι αὐτὰ εἶναι ὁ Θεός καὶ προχώρησαν μέχρι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο καλὰ, στή συνέχεια ὅμως ἐκτράπηκαν καὶ ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Γιατί, ἂν καὶ φαντάσθηκαν αὐτὰ τὰ ὑψηλὰ καὶ ἄξια περὶ Θεοῦ, στή συνέχεια, σὰ νὰ μὴν ἄρμοζε στὸν Θεό, οὔτε τὸν πίστεψαν ὡς Θεὸ οὔτε τὸν τίμησαν, ἀλλὰ κατέβηκαν σὲ τελείως παράλογες καὶ μάταιες ἔννοιες, γιατί φαντάσθηκαν καὶ διέπλασαν τὸν Θεὸ ὡς εἶδωλο φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀλόγων ζώων. Καὶ ἔπαθαν αὐτὸ τὸ πάθος καὶ τὴν ἔσχατη ἀπώλεια, ἐπειδὴ ἐμπιστεύθηκαν τὸ πᾶν γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ Θεοῦ στοὺς λογισμοὺς. Σ' αὐτὸ πάλι ὁδηγήθηκαν ἐπειδὴ νόμισαν ὅτι εἶναι σοφοὶ καὶ ἱκανοὶ νὰ συλλάβουν ὅλα ὅσα εἶναι κατανοητὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἀλήθεια πόσο μέγα κακὸ εἶναι ἡ οἴηση! Γι' αὐτὸ καὶ κυριευμένοι τελείως ἀπὸ μωρία, ἔλαβαν τὶς ἔννοιες καὶ ὀνομασίες ποὺ ἀρμόζουν στὸν Θεό, δηλαδή αὐτὰ ποὺ ἀναφέραμε, τὸ δημιουργός, τὸ ἀγαθός, τὸ προνοητικός, τὸ δεσποτικός, τὸ ἐξουσιαστής, τὸ σεβαστός καὶ τὰ ὅμοια, καὶ τὰ ἀπέδωσαν στὰ ἔργα τῶν χειρῶν τους, «καὶ ἄλλαξαν τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ σὲ ὁμοίωμα» καὶ τὰ ἐξῆς. Πρόσεχε ὅμως τὴν τιμωρία, πρόσεχε τὴν ἀντιμισθία: τοὺς ἐγκατέλειψε ὁ Θεός, παραδόθηκαν σὲ πάθη ἀτιμίας, καθι-

ας παραδεδομένοι, προοίμιον ταῦτα τῆς ἐκειῖθεν ἀτελευτήτου κολάσεως ἑαυτοῖς ὑποστησάμενοι. Τὸ «παρέδωκεν αὐτούς ὁ Θεός», τοῦτ' ἔστιν ἢ εἰς τὸν Θεὸν πλημμέλεια καὶ παροινία· καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου γὰρ εἰώθαμεν λέγειν ὅτι ἀπώλεσεν αὐτὸν τὸ ἀργύριον, 5 καίτοι οὐ τὸ ἀργύριον ἀπόλλυσιν, ἀλλ' ἢ ἄσωτος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ κακῶ χρησις. Καὶ διέφθειρεν αὐτὸν τῶν κολάκων τὸ πλῆθος, καίτοι οὐκ ἐκεῖνοι διαφθείρουσιν, ἀλλὰ τὸ προσέχειν καὶ πείθεσθαι τούτοις· τὸ μὲν γὰρ εἶναι κόλακας ἢ μὴ εἶναι οὐκ ἐν ἐμοί, τὸ δὲ πείθεσθαι τούτοις ἢ μὴ ἐν τῇ γνώμῃ τῇ ἐμῇ. Καὶ μυρία ἔστιν ἢ 10 τοιαύτη χρησις, ἐν τε τῇ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλία καὶ τῇ τῶν συγγραμμάτων ἐρμηνεία, οὐ τῶν καθ' ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἔξω τῆς ἡμετέρας ἐστηκότων αὐλῆς.

«Ἄλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν». Ἐκ τῶν ὄρατῶν καὶ ἐκ τῶν νοητῶν, φησὶν, ἃ ἔκτισεν ὁ Θεός, ἠδύναντο 15 τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ θειότητα κατιδεῖν καὶ ἐπιγινῶναι, ἀλλ' οὐκ ἠβουλήθησαν. Διὸ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀναπολογήτους κατέστησαν· ποῖον γὰρ ἦν εὐκολώτερον, κύκλους καὶ ζώδια εἰδωλοποιῆσαι ἐν οὐρανῶ καὶ ἀτράκτους καὶ νήματα καὶ εἴμαρμένην καὶ λοξὸν καὶ τέμνοντα καὶ πόλους καὶ ἀντίποδας καὶ ἀντώμους καὶ 20 μακρὰν φλυαρίαν, ἢ τὸ γινῶναι ὅτι ἔστι ταύτης τῆς ὀρωμένης καὶ ὑπερφυοῦς καλλονῆς δημιουργὸς καὶ κηδεμῶν καὶ πηδαλιουῆχος;

Στίχ. 28. Κἀνταῦθα τὸ «παρέδωκεν ὁ Θεός», ἀντὶ τοῦ ἢ εἰς Θεὸν ὕβρις καὶ τόλμα, ἢ οἰκεία αὐτῶν προᾶξις, ἢ ἐκούσιος πώρωσις· αὕτη παρέδωκεν αὐτούς εἰς τὰ τῆς ἀτιμίας πάθη.

25 Στίχ. 29-32. Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ὁ Μωϋσαϊκὸς τρανῶς καὶ ἀποτόμως διακελεύεται, ἀξιόους θανάτου κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Στίχ. 1-5. Ὑπερβολὴν παρανομίας λέγει· καὶ ἔπραττον αὐτοὶ 30 τὰ παράνομα καὶ συνέτρεχον τοῖς πράττουσιν, καὶ ἐπειδ' ἂν τις ἀλοὺς ὑπὸ τινος ἐπὶ κρίσιν ἦγετο, αὐτοὶ ἐκαθέζοντο καὶ κατέκρινον ἐκεῖνον οὐ τὰ ἴσα αὐτοὶ ἔπραττον καὶ ᾧ εἰς τὸ πράττειν συνέτρεχον, καὶ ὅμως κατέκρινον αὐτόν. Οὕτως ἦδεισαν ὅτι ἁμαρτάνουσι, ὥστε πολλῶ μᾶλλον ἑαυτοὺς προκατέκρινον.

στώντας αὐτὰ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους ἀρχὴ τῆς χωρὶς τέλος ἐκεῖ κόλασης. Τὸ «τοὺς παρέδωσε ὁ Θεός», δηλαδή τὰ πλημμελήματα καὶ ὁ παραλογισμὸς τοὺς πρὸς τὸν Θεό· γιὰτὶ καὶ στὴν περίπτωση τοῦ ἀντίθετου συνηθίζομε νὰ λέμε, ὅτι τὸν ὠδήγησε αὐτὸν στὴν ἀπώλεια τὸ χρῆμα, μολονότι βέβαια δὲν ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια τὸ χρῆμα, ἀλλὰ ἡ ἄσωτη χρῆση τοῦ πρὸς διάπραξη κακῶν. Ἐπίσης καὶ ὅτι τὸν διέφθειρε τὸ πλῆθος τῶν κολάκων, ἀν καὶ βέβαια δὲν διαφθείρουν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀφοσιώνονται κανεὶς καὶ νὰ πείθεσαι σ' αὐτούς. Γιὰτὶ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς κόλακας ἢ νὰ μὴ εἶναι δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ μένα, τὸ νὰ πείθομαι ὅμως ἢ ὄχι σ' αὐτούς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δική μου γνώμη. Καὶ εἶναι ἄπειρη αὐτὴ ἡ χρῆση καὶ στὴ συναναστροφή μεταξύ μας, καὶ στὴν ἐρμηνεία τῶν συγγραμμάτων, ὄχι τῶν δικῶν μας μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴ δική μας αὐλή.

«Ἀλλὰ διαψεύσθηκαν στοὺς λογισμοὺς τους». Ἀπὸ τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ νοητὰ, λέγει, ποὺ δημιούργησε ὁ Θεός, μποροῦσαν νὰ διαπιστώσουν καὶ νὰ γνωρίσουν τὴ δύναμη καὶ τὴ θεότητά του, ἀλλὰ δὲν θέλησαν. Γι' αὐτὸ οἱ ἴδιοι κατέστησαν τοὺς ἑαυτοὺς τους ἀναπολόγητους. Γιὰτὶ ποιοῦ ἦταν πιὸ εὐκόλο, τὸ νὰ εἰδωλοποιήσουν κύκλους καὶ ζώδια στὸν οὐρανὸ καὶ ἀτράκτους καὶ πεπρωμένο καὶ εἰμαρμένη καὶ λοξότητα καὶ τέμνοντες καὶ πόλους καὶ ἀντίποδες καὶ ἀντώμους καὶ ἀτελείωτη φλυαρία, ἢ τὸ νὰ κατανοήσουν ὅτι ὑπάρχει αὐτῆς τῆς ὄρατῆς καὶ ὑπερθαύμαστης ὠραιότητος δημιουργὸς καὶ κηδεμόνας καὶ πηδαλιούχος;

Στίχ. 28. Κι ἐδῶ τὸ «παρέδωσε ὁ Θεός» λέγεται ἀντὶ νὰ πεῖ ἡ ὕβρη καὶ ἡ θρασύτητα ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, οἱ δικές τους πράξεις, ἢ ἐκούσια πώρωσή τους· αὐτὴ τοὺς παρέδωσε στὰ πάθη τῆς ἀτιμίας.

Στίχ. 29-32. Γιὰτὶ αὐτὸ προστάζει περίτρανα καὶ πολὺ σκληρὰ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, κρίνοντας ἄξιους θανάτου αὐτοὺς ποὺ τὰ πράττουν αὐτὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 1-5. Μιλᾷει γιὰ ὑπερβολὲς παρανομίας· καὶ ἔπρατταν οἱ ἴδιοι τίς παρανομίες καὶ συνεργάζονταν μὲ ἐκείνους ποὺ τίς ἔπρατταν, καὶ ὅταν κάποιος συλλαμβανόταν καὶ ὀδηγοῦνταν σὲ δίκη, αὐτοὶ κάθονταν καὶ καταδίκαζαν ἐκεῖνον μὲ τὸν ὁποῖο ἔπρατταν τὰ ἴδια καὶ συνεργάζονταν στὴ διάπραξή τους· καὶ ὅμως τὸν καταδίκαζαν αὐτόν. Ἔτσι γνώριζαν ὅτι ἁμαρτάνουν, καὶ ἄρα πολὺ περισσότερο κατέκριναν τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους.

Στίχ. 6-8. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ «ἀποδώσει» ὅς καὶ ἀποδώσει· ἀποδώσει γὰρ τοῖς μὲν τὰ ἀγαθὰ, τοῖς δὲ ἀποδοθήσεται θυμὸς καὶ ὀργή καὶ τὰ ὅμοια. Ἔστι δὲ διπλοῦν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου· καὶ ἀπὸ κοινοῦ γὰρ καὶ ζευγμα. Σκόπει δὲ ὅτι τὰ μὲν ἀγαθὰ ἀποδώσει, φησί, τὴν δὲ κόλασιν οὐκ ἀποδώσει, ἀλλ' ἀποδοθήσεται· καὶ οὐδὲ τοῦτο κατὰ λέξιν εἶπεν, ἀλλ' ἀφήκεν συνεπινοηθῆναι. Οὕτως οἶδε τὸ μὲν δικαιοῦν καὶ σώζειν οἴκειον Θεοῦ, τὸ δὲ τιμωρεῖν αὐτὸν καὶ κολάζειν ἀπὸ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων πωρώσεως καὶ τοῦ μὴ μετανοεῖν καὶ ἐπιστρέφειν.

10 Στίχ. 15-16. Τὸ «μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν» καθ' ὑπερβατὸν εἴρηται· ἐφεξῆς γὰρ ἐστὶ τοῦ, «οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται»· ἐρμηνεία γὰρ ἐστὶ, πῶς οἱ μὲν οὐ δικαιούνται, οἱ δὲ δικαιούνται. Καί φησιν ὅτι οὐ δεομένου τοῦ κριτηρίου μαρτύρων,
15 οὐ τινῶν ἔξωθεν ἀποδείξεων, ἀλλ' οἴκοθεν ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν καὶ ἡ ἁμαρτία παρίσταται καὶ ἡ ἀρετὴ ἐπίδηλος γίνεται. Διὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐνταῦθα ἀθωῶσιν, οὐ δεῖ τούτοις θαρρεῖν οὐδὲν γὰρ ἐκείνους ὠφελήσουσιν. Καὶ πάλιν κατακρίνωσιν, οὐ χρὴ φροντίζειν· οὐδὲν γὰρ ἐκεῖ βλάψουσιν, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ εἰς κα-
20 τάκρισιν καὶ εἰς ἀθώωσιν ἢ τῶν οἴκειων λογισμῶν συναίσθησις καὶ μαρτυρία. Διὰ τί δὲ εἰπὼν, «κατηγορούντων τῶν λογισμῶν», οὐκ εἶπε «καὶ δικαιούντων»; Οὕτω γὰρ ἂν ἐδηλοῦντο οἱ κολαζόμενοί τε διὰ τοῦ «κατηγορούντων», καὶ οἱ σωζόμενοι διὰ τοῦ «δικαιούντων». Νῦν δὲ ὡς ἐπὶ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ προτρέπεται νοεῖν
25 ἢ ἀκολουθία, καὶ τὸ «κατηγορούντων» καὶ τὸ «ἀπολογουμένων». Φαμέν οὖν ὅτι οὐ δεῖ ἐπὶ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀμφοτέρω λαβεῖν, ἀλλὰ «κατηγορούντων μὲν τῶν λογισμῶν» ἐφ' ἑτέρων, ἢ τοι τῶν κολασθησομένων, «ἀπολογουμένων» δὲ ἐφ' ἑτέρων, ἢ τοι τῶν σωθησομένων.

30 Διὰ τί οὐκ εἶπεν, «δικαιούντων καὶ κατακρινόντων»; Ὅτι οὐ δικαιούσιν οὗτοι οὐδὲ τιμωροῦνται, ἀλλὰ κατηγοροῦσι μὲν ἢ ἀπολογοῦνται, τὴν δὲ κρίσιν τῆς τιμωρίας ἢ τῆς δικαιώσεως ὁ κριτὴς ἐπάγει. Καλῶς οὖν φησιν, «τῶν λογισμῶν κατηγορού-

22. Ζευγμα· σχῆμα βραχυλογικόν, κατὰ τὸ ὅποιο τὸ ρῆμα ἔχει δύο προσδιορισμούς τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἐνῶ λογικὰ τὸ ρῆμα ἀρμόζει μόνο σὸν ἕνα. 23. Ρωμ. 2, 13.

Στίχ. 6-8. Τὸ «ὅς ἀποδώσει» λέγεται ἀπὸ κοινοῦ· ὁ ὁποῖος καὶ ὅς ἀποδώσει· πράγματι ὅς ἀποδώσει σὲ ἄλλους τὰ ἀγαθὰ καὶ σὲ ἄλλους ὅς ἀποδοθεῖ θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ τὰ ὅμοια. Τὸ σχῆμα τοῦ λόγου εἶναι διπλό· γιατί διατυπώνεται καὶ ἀπὸ κοινοῦ καὶ μὲ ζευγμα²². Καὶ πρόσεχε, τὰ ἀγαθὰ βέβαια λέγει ὅτι θὰ τὰ ἀποδώσει, τὴν τιμωρία ὅμως δὲν θὰ τὴν ἀποδώσει, ἀλλὰ ὅς ἀποδοθεῖ αὐτή. Καὶ οὔτε αὐτὸ τὸ εἶπε κατὰ λέξη, ἀλλὰ τὸ ἄφησε νὰ συνεπινοηθεῖ. Ἔτσι γνωρίζει νὰ διακρίνει τὸ πράγμα, τὴν δικαίωση καὶ τὴν σωτηρία νὰ τὴν ἀποδίδει στὸν Θεό, ἐνῶ τὴν τιμωρία καὶ τὴν κόλαση τὴν ἀποδίδει στὴν πώρωση αὐτῶν ποὺ ἁμαρτάνουν καὶ στὴν ἄρνησή τους νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν.

Στίχ. 15-16. Τὸ «οἱ λογισμοὶ μεταξύ τους» ἔχει λεχθεῖ κατὰ ὑπερβατὸ σχῆμα· γιατί εἶναι συνέχεια αὐτοῦ ποὺ λέγεται παραπάνω· «δὲν θὰ δικαιωθοῦν ἀπὸ τὸν Θεὸ οἱ ἀκροατὲς τοῦ νόμου, ἀλλ’ αὐτοὶ ποὺ τὸν ἐφαρμόζουν»²³. Γιατὶ ἀποτελεῖ ἐρμηνεία τοῦ πῶς οἱ παραβάτες τοῦ νόμου δὲν δικαιώνονται, ἐνῶ οἱ ἐκτελεστὲς αὐτοῦ δικαιώνονται. Καὶ λέγει ὅτι δὲν χρειάζεται τὸ δικαστήριο μάρτυρες, οὔτε κάποιες ἐξωτερικὲς ἀποδείξεις, ἀλλὰ ἐσωτερικὰ ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς σκέψεις τους καὶ ἡ ἁμαρτία φαίνεται καὶ ἡ ἀρετὴ διαλάμπει. Γι’ αὐτὸ, καὶ ἂν ἀκόμη ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι τοὺς ἀθώνουν, δὲν πρέπει αὐτοὶ νὰ παίρνουν θάρρος· γιατί δὲν θὰ τοὺς ὠφελήσουν καθόλου μ’ αὐτὸ. Κι ἂν πάλι τοὺς κατακρίνουν, δὲν πρέπει νὰ ἀνησυχοῦν· γιατί ἐκεῖ δὲν θὰ τοὺς βλάψουν καθόλου, ἀλλ’ ἀρκεῖ καὶ γιὰ τὴν κατάκριση καὶ γιὰ τὴν ἀθώωση ἢ συναίσθηση καὶ ἡ μαρτυρία τῶν δικῶν τους λογισμῶν. Γιατί ὅμως, ἐνῶ εἶπε «κατηγορῶντας οἱ λογισμοί», δὲν εἶπε «καὶ δικαιώνοντας»; Γιατὶ ἔτσι μὲ τὸ «κατηγορῶντας» θὰ φανερώονταν αὐτοὶ ποὺ τιμωροῦνται καὶ μὲ τὸ «δικαιώνοντας» αὐτοὶ ποὺ σώζονται. Τώρα ὅμως ἡ ἀκολουθία μᾶς προτρέπει νὰ ἐκλάβομε γιὰ ἕναν καὶ τὸν αὐτὸ καὶ τὸ «κατηγορῶντας» καὶ τὸ «δικαιολογῶντας». Λέμε λοιπὸν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβομε καὶ τὰ δύο γιὰ τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸ, ἀλλὰ τὸ «κατηγορῶντας οἱ λογισμοί» γιὰ ἄλλους, δηλαδή γιὰ ἐκείνους ποὺ θὰ τιμωρηθοῦν, ἐνῶ τὸ «δικαιολογῶντας» γιὰ ἄλλους, δηλαδή γι’ αὐτοὺς ποὺ θὰ σωθοῦν.

Γιατὶ δὲν εἶπε, “ποὺ δικαιώνουν καὶ κατακρίνουν”; Γιατὶ δὲν δικαιώνουν αὐτοὶ οὔτε τιμωροῦν, ἀλλὰ κατηγοροῦν βέβαια ἢ δικαιολογοῦν, ὅμως τὴν ἀπόφαση τῆς τιμωρίας ἢ τῆς δικαίωσης τὴν βγάζει ὁ δικαστής. Σωστὰ λοιπὸν λέγει, «τῶν λογισμῶν ποὺ κατηγοροῦν ἢ καὶ ποὺ δικαιο-

ντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων». Πάλιν ἔστιν εἰπεῖν· Τί οὖν; πῶς ἀπολογοῦνται μηδενὸς κατηγοροῦντος; Τὸ γὰρ «κατηγορούντων» εἴρηται, ὅτι ἐπὶ τῶν κολασθησομένων δεῖ λαβεῖν, τὸ δὲ «ἀπολογουμένων» ἐπὶ τῶν δικαιωθησομένων καλῶς εἴρηται.

5 Πῶς οὖν ἀπολογοῦνται μηδενὸς κατηγοροῦντος; Κατηγοροῦσι καὶ ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ἄνευ ἁμαρτίας ἐκεῖθεν ὀφθῆναι, ἀλλ' ἡ κατηγορία, ἐπεὶ οὐκ ἔστι βάρος ἔχοντα καὶ ὄγκον τὰ ἁμαρτήματα, οὐκ ἔστι σφοδρὰ οὐδὲ ἀπαράγραπτος, ἀλλ' ἀπολογίαν προάγουσι πρὸς αὐτὴν οἱ λογισμοί, τὸ εὐ-

10 ὀλισθον τῆς φύσεως, τὸ ἀσθενές, τὴν τοῦ Θεοῦ φιланθρωπίαν, τὸν ἔλεον. Καὶ παύεται μὲν ἐκεῖνη, νικᾷ δὲ ἡ ἀπολογία. Ἀπὸ τῆς ἀπολογίας οὖν εἰσιν, κἂν ἡ κατηγορία προηγῆσατο, ἄξιοι οὗτοι σημαίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἄτοπα μὲν καὶ χαλεπὰ τὰ ἁμαρτήματα, σφοδρὰ δὲ καὶ ἀπαραίτητος ἡ κα-

15 τηγορία, οὐδαμοῦ δὲ ἡ ἀπολογία, τίθησι πάλιν μόνον ἐπ' αὐτῶν τὸ «κατηγορούντων». Εἰσὶ δὲ συγγνωστὰ μὲν ἃ κατὰ λογισμοὺς ἠμάρτομεν, ἀσύγνωστα δὲ ἃ μέχρι πράξεων παρειλκύσαμεν· καὶ πάλιν συγγνωστὰ μὲν ἃ διὰ μετανοίας καθηράμεθα, ἀσύγνωστα δὲ οἷς μηδὲ τὸ διὰ ταύτης ἰατήριον καὶ τὴν θεραπείαν

20 προσενηνόχαμεν.

Δύναται δὲ καὶ ὡς ἔχει τάξεως ἡ λέξις, τοῦ ῥητοῦ ἢ διάνοια παραληφθῆναι, οἷον· οἱ μὲν τὸν νόμον λαβόντες καὶ τὸν νόμον καὶ τὴν συνείδησιν ἔχουσιν ἐφ' οἷς ἁμαρτάνουσι κατηγοροῦσαν, οἱ δὲ μὴ παρειληφότες, φησί, τὸν νόμον, πράττοντες δὲ ἀπὸ συν-

25 ειδήσεως τὰ τοῦ νόμου, οὗτοι τὴν συνείδησιν προβάλλονται μάρτυρα τῆς ἀγαθοεργίας· ἵνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ· Οὐκοῦν κατὰ τύχην πράττουσι τὸ ἀγαθόν, εἰ μὴ νόμῳ πράττουσιν, οὐμενοῦν, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ συνειδήσεως, διδάσκαλον ταύτην καὶ μάρτυρα ἔχοντες τῆς ἀγαθοεργίας. Διὸ καὶ μείζονος ἄξιοι ἀποδοχῆς, καὶ μεί-

30 ζονα τὸν ἔλεγχον κατὰ τῶν μετὰ νόμου ἁμαρτανόντων ἐπάγονται. Εἶτα, ἐπειδὴ οὐ πάντες οἱ χωρὶς νόμου ἀγαθοεργοῦσιν, ἀλλ' εἰσὶν οἱ καὶ πλημμελοῦσιν, δείκνυσιν οὐδ' αὐτοὺς ἐσομένους ἀτιμωρήτους· εἰ γὰρ καὶ μὴ νόμον ἔχουσι, φησὶ, τὸν κατηγοροῦντα, ἀλλὰ καὶ οὗτοι δίκας ὑφέξουσιν «μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν

ολογοῦν». Πάλι μπορούμε νὰ ποῦμε. Τί λοιπόν; Πῶς ἀπολογοῦνται, ἀφοῦ κανένας δὲν κατηγορεῖ; Γιατὶ τὸ «κατηγορώντας» εἶπαμε ὅτι πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβουμε γιὰ ἐκείνους πού θὰ τιμωρηθοῦν, ἐνῶ τὸ «ἀπολογούμενοι» εἰπώθηκε πολὺ σωστά γι' αὐτοὺς πού θὰ δικαιωθοῦν. Πῶς λοιπόν ἀπολογοῦνται ἀφοῦ δὲν κατηγορεῖ κανένας; Κατηγοροῦν βέβαια καὶ ἐδῶ. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ παρουσιασθεῖ ἐκεῖ ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτία²⁴, ἀλλὰ ἡ κατηγορία, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν πολὺ βάρος καὶ ὄγκο τὰ ἁμαρτήματα, δὲν εἶναι σφοδρὴ οὔτε ἀναφαίρετη, ἀλλὰ οἱ λογισμοὶ προβάλλουν πρὸς αὐτὴν ὡς δικαιολογία τὴν εὐκόλη ὀλίσθησιν τῆς φύσεως, τὴν ἀδυναμία, τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, τὴν εὐσπλαχνία. Καὶ ἔτσι διαγράφεται ἐκείνη καὶ νικᾷ ἡ ἀπολογία. Ἀπὸ τὴν ἀπολογία λοιπόν εἶναι αὐτοὶ ἄξιοι νὰ σφραγίζονται, ἔστω καὶ ἂν προηγήθηκε ἡ κατηγορία. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν πού ὀδηγοῦνται στὴν ἀπώλεια εἶναι ἀνεπίτρεπτα καὶ βαριὰ καὶ εἶναι σφοδρὴ καὶ ἀναγκαῖα ἡ κατηγορία, καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀπολογία, θέτει πάλι μόνο γι' αὐτοὺς τὸ «κατηγορώντας». Καὶ εἶναι συγχωρητὰ βέβαια τὰ ἁμαρτήματα πού διαπράξαμε μὲ τοὺς λογισμοὺς, ἀσυγχώρητα ὅμως αὐτὰ πού τὰ ἐπεκτείναμε μέχρι τῆς διάπραξής τους. Καὶ πάλι εἶναι συγχωρητὰ βέβαια ὅσα καθορίσαμε μὲ τὴ μετάνοια, ἀσυγχώρητα ὅμως αὐτὰ στὰ ὁποῖα δὲν προσφέραμε οὔτε τὸ φάρμακο καὶ τὴν θεραπεία τους μὲ τὴ μετάνοια.

Μπορεῖ ὅμως καὶ μὲ τὴ σειρά πού ἔχει ἡ λέξη νὰ προσεγγισθεῖ τὸ νόημα τοῦ ρητοῦ ὡς ἑξῆς ὅσοι δηλαδή ἔχουν λάβει τὸ νόμο ἔχουν καὶ τὸ νόμο καὶ τὴ συνείδησή τους νὰ τοὺς κατηγοροῦν γιὰ τὰ ἁμαρτήματά τους. Ἐκεῖνοι ὅμως, λέγει, πού δὲν παρέλαβαν τὸ νόμο, ἀλλὰ πράττουν σύμφωνα μὲ τὴ συνείδησή τους ὅσα ὀρίζει ὁ νόμος, αὐτοὶ προβάλλουν τὴ συνείδηση ὡς μάρτυρα τῆς ἀγαθοεργίας τους. Γιὰ νὰ μὴ πεῖ λοιπόν κάποιος "Ἄρα λοιπόν κατὰ τύχη πράττουν τὸ ἀγαθὸ ἂν δὲν τὸ πράττουν σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, ὄχι βέβαια, λέγει, ἀλλὰ συνειδητὰ, ἔχοντας αὐτὴν δάσκαλο καὶ μάρτυρα τῆς ἀγαθοεργίας τους. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἄξιοι πρὸ μεγάλης ἀποδοχῆς καὶ ἐπιφέρουν μεγαλύτερο ἔλεγχο εἰς βάρος ἐκείνων πού ἁμαρτάνουν σύμφωνα μὲ τὸ νόμο." Ἐπειτα, ἐπειδὴ δὲν πράττουν ἀγαθὰ ἔργα ὅλοι ἐκεῖνοι πού δὲν ἔχουν τὸ νόμο, ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐκεῖνοι πού διαπράττουν πλημμελήματα, δείχνει ὅτι οὔτε αὐτοὶ θὰ μείνουν ἀτιμώρητοι. Γιατί, ἂν καὶ δὲν ἔχουν, λέγει, νόμο πού νὰ τοὺς κατηγορεῖ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ θὰ τιμωρηθοῦν, γιατί οἱ λογισμοὶ μεταξύ τους

κατηγορούντων». Τὸ δέ, «ἢ καὶ ἀπολογουμένων», πίστωσίς ἐστιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπαγομένη, ὡσανεὶ ἔλεγεν ὅτι, ὡσπερ ἀπολογουμένων τῶν λογισμῶν ἀθώωσις ἀκολουθεῖ τοῦ νόμου χωρίς, οὕτω κατηγορούντων πάλιν χωρίς τοῦ νόμου ἢ κατάκρισις ἔπεται. Πό-
5 τε δὲ ταῦτα; Ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ.

Στίχ. 18-21. Μορφοῦται «τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας» ὁ εἰδὼς αὐτὸν καὶ πολιτευόμενος κατ' αὐτόν· τέθεικε γὰρ τὸ μὲν «μόρφωσιν γνώσεως» ἐπὶ τοῦ εἰδέναί, τὸ δὲ «μόρφωσιν ἀληθείας» ἐπὶ τοῦ πράττειν· ἐκεῖνος γὰρ ἀληθῆ
10 τὴν ἐν τῷ νόμῳ γνῶσιν δεικνύει, ὁ διὰ τῶν ἔργων πληρῶν αὐτήν, ἐκεῖνος πιστήν. Σὺ δέ, φησί, πέποιθας μὲν σεαυτὸν εἶναι παιδευτήν καὶ ὁδηγὸν καὶ διδάσκαλον, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς ἐν τῷ νόμῳ γνώσεως καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας· οὕτω δὲ πολιτεύῃ, ὡς μηδὲ διδασκαλίας νομικῆς πώποτε ἀκού-
15 σας Ὁ οὖν τὴν μόρφωσιν πεπορθῶς ἔχειν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας, ὁ τῶν ἀφρόνων παιδευτῆς εἶναι πεπορθῶς, ὁ ὁδηγός, ὁ διδάσκαλος εἶναι πεπορθῶς, πρῶτον σεαυτὸν δίδαξον· διδάξεις δέ, ὅτε ἐπὶ τοῖς ἔργοις δείξεις ἀληθεύουσιν τὴν διδασκαλίαν.

Στίχ. 22-26. «Ὁ βδελυσσόμενος», φησί, «τὰ εἰδῶλα ἱεροσυ-
20 λεῖς;». Εἰ γὰρ τις βδελύσσεται τὰ εἰδῶλα, ὡς τῶν οἰκείων ἑθῶν καὶ νομίμων καὶ ἱερῶν ἀκριβοῦς φύλαξ, ἔπειτα τὰ οἰκεία ἱερά ἀποσυλᾷ, πόσης οὕτως οὐκ ἔστιν ἄξιος τιμωρίας; Δι' ὧν μὲν προσποιεῖται ἀποστρέφειν τὰ εἰδῶλα, τιμᾶν καὶ περιπτύσσειν δοκῶν τὴν ἰδίαν λατρείαν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἱερά, δι' ὧν δὲ τολ-
25 μηρὰν καὶ κλέπτουσαν χεῖρα ἐπαφίησιν αὐτοῖς, μᾶλλον τῶν εἰδῶλων ἐξυβρίζων καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἠγούμενος αὐτά, παραπλήσιός ἐστιν οὕτως ὡς ἀληθῶς τῷ λέγοντι μὲν ἑτέροις μὴ δεῖ κλέπτειν, πράττοντι δὲ τὰ τῶν κλεπτόντων· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐναντία τοῖς λόγοις διὰ τῶν ἔργων πράττων ἐπιδεικνυται, οὕτω καὶ οὗτος
30 ἐναντία τοῦ βδελύσσειν τὰ εἰδῶλα δι' ὧν ἱεροσυλεῖ διαπράττεται, διὰ τῆς εἰς τὰ ἱερά κλοπῆς καὶ ὕβρεως θεραπέων τοὺς δαίμονας ὧν ἦσαν τὰ εἰδῶλα οἰκητήρια. Ἐπεὶ οὖν σημεῖόν ἐστιν ἡ περιτομὴ παθῶν ἐκκοπῆς, εἴ τις οὐκ ἐκκέκοπται τὰ πάθη, δηλονότι ἀκρόβυστός ἐστι, κἂν τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος φέρῃ· τοῦ-

25. Δηλαδή εἶναι σὰ νὰ μὴ ἔχει κάνει περιτομή.

θὰ τοὺς κατηγοροῦν. Ἐνῶ τὸ ἄλλο πού προσθέτει, «ἢ καὶ θὰ ἀπολογοῦνται» εἶναι βεβαίωση πού ἐπιφέρεται ἐκ τοῦ ἐναντίου· σὰ νὰ ἔλεγε δηλαδή· ὅπως ὅταν ἀπολογοῦνται οἱ λογισμοὶ ἀκολουθεῖ ἀθώωση χωρὶς τὴν ὑπεράσπιση τοῦ νόμου, ἔτσι καὶ ὅταν πάλι κατηγοροῦν χωρὶς τὴν ὑπαρξη τοῦ νόμου ἀκολουθεῖ ἡ καταδίκη. Κι αὐτὰ πότε θὰ συμβοῦν; Κατὰ τὴ δευτέρα παρουσία.

Στίχ. 18-21. Αὐτὸς πού τὸν γνωρίζει καὶ ζεῖ σύμφωνα μ' αὐτόν, παιδαγωγεῖται «μὲ τὴ μὀρφωση τῆς γνώσης καὶ τῆς νομικῆς ἀλήθειας. Ἐχει θέσει δηλαδή τὸ «μὲ τὴ μὀρφωση τῆς γνώσης» σὲ σχέση μὲ τὴ γνώση, καὶ τὴ μὀρφωση τῆς ἀλήθειας σὲ σχέση μὲ τὴν πράξη. Γιατὶ ἐκεῖνος δείχνει ἀληθινὴ τὴ γνώση τοῦ νόμου, ἐκεῖνος πιστὴ, ἐκεῖνος πού τὴν ὑλοποιεῖ μὲ τὶς πράξεις του. Ἐσύ, λέγει, πιστεύεις ὅτι εἶσαι παιδευτὴς καὶ ὁδηγὸς καὶ διδάσκαλος, ὅχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλ' ἔχοντας τὴ μὀρφωση τῆς γνώσης τοῦ νόμου καὶ τῆς ἀλήθειας πού περιέχεται στὸ νόμο, καὶ ζεῖς ἔτσι σὰ νὰ μὴ ἔχεις ἀκούσει ποτὲ τῆς διδασκαλίας τοῦ νόμου. Σὺ λοιπὸν πού πιστεύεις ὅτι ἔχεις τὴ μὀρφωση τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀλήθειας, σὺ πού πιστεύεις ὅτι εἶσαι ὁ παιδευτὴς τῶν ἀφρόνων, πού πιστεύεις ὅτι εἶσαι ὁ ὁδηγός, ὁ διδάσκαλος, πρῶτα δίδαξε τὸν ἑαυτό σου· καὶ θὰ τὸν δίδαξεις, ὅταν μὲ τὶς πράξεις σου δείξεις ὅτι ἀληθεύει ἡ διδασκαλία.

Στίχ. 22-26. «Ἐσύ πού ἀποστρέφεις τὰ εἰδωλα», λέγει, «γίνεσαι ἱεροσυλος». Ἄν δηλαδή κάποιος σιχαίνεται τὰ εἰδωλα, ὡς ἀκριθῆς φύλακας τῶν δικῶν του ἐθνῶν καὶ νομίμων καὶ ἱερῶν, καὶ ἔπειτα ἀρπάζει τὰ δικά του ἱερά, πόσης τιμωρίας ἄξιος δὲν εἶναι αὐτός; Ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα προσποιεῖται ὅτι ἀποστρέφεται τὰ εἰδωλα, νομίζοντας ὅτι τιμᾶ καὶ ἐνστερνίζεται τὴ δικὴ του λατρεία καὶ τὰ ἱερά της, ὅμως μὲ ὅσα ἀπλώνει σ' αὐτὰ τὸ τολμηρὸ χέρι του καὶ κλέβει αὐτὰ, ἀτιμάζοντας αὐτὰ περισσότερο ἀπὸ τὰ εἰδωλα καὶ θεωρώντας τα μηδέν, αὐτὸς εἶναι ἀληθινὰ παρόμοιος μὲ ἐκεῖνον πού λέγει βέβαια στοὺς ἄλλους ὅτι δὲν πρέπει νὰ κλέβουν, κάνει ὅμως ὁ ἴδιος αὐτὰ πού κάνουν οἱ κλέφτες. Ὅπως δηλαδή ἐκεῖνος παρουσιάζεται μὲ τὰ ἔργα του νὰ πράττει ἐναντίον τῶν λόγων του, ἔτσι καὶ αὐτὸς πράττει ἐναντίον τῆς ἀποστροφῆς τῶν εἰδώλων μὲ τὶς ἱεροσυλίες πού διαπράττει, ὑπηρετώντας μὲ τὴν κλοπὴ τῶν ἱερῶν καὶ τὴν ἀτίμωσή τους τοὺς δαίμονες τῶν ὁποίων οἰκητήριά τους ἦταν τὰ εἰδωλα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ περιτομὴ εἶναι σημάδι ἀποκοπῆς τῶν παθῶν, ἂν κάποιος δὲν ἀποκόπτει τὰ πάθη του, ὀλοφάνερα εἶναι ἀκρόβυστος²⁵, ἔστω κι ἂν

ναντίον γὰρ οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖται οὗτος, ἀλλὰ καὶ πλέον
 βλάπτεται, ψευδόμενός τε κατὰ τῆς ἀληθοῦς περιτομῆς, ἣς ἦν
 σύμβολον ἢ κατὰ σάρκα, καὶ αὐτὴν ταύτην ὑβρίζων ὡς ἄχρη-
 στον ποιῶν καὶ μηδὲν σημαίνουσαν ὧν ἐδόθη σημεῖον εἶναι. Εἰ
 5 δέ τις ἐκκέκοπται τὰ πάθη, καὶ τὸ σημεῖον οὐκ ἐντετύπεται τῇ
 σαρκί, οὐδὲν ἤττον περιτέμνεται τὴν ἀληθινὴν περιτομήν, εἰ μὴ
 καὶ μᾶλλον ὄσω μηδὲ δεηθεὶς τῆς αἰσθητῆς, ἣτις χάριν παρελαμ-
 βάνετο μνήμης καὶ συμβόλου. «Ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέ-
 γονεν», τοῦτ' ἔστι βδελυκτὸν κατὰ τὸν ἐκείνων νοῦν· βδελυκτὸν
 10 γὰρ ἐκεῖνοι τὸν ἀκρόβυστον ἠγοῦντο.

Ἐὰν οὖν, φησὶν, οὐ φυλάττης οὐδὲ πράττης τὰ τοῦ νόμου, ἢ
 περιτομή σου ὅπερ ἦν θεάρεστον, γέγονε βδελυκτὸν καὶ ἀπό-
 βλητον. Ἐὰν δὲ ὁ ἀκρόβυστος τὰ δικαιώματα φυλάττη τοῦ νό-
 μου, ἢ ἀκροβυστία αὐτοῦ, ὅπερ ἦν βδελυκτόν, θεάρεστον καὶ
 15 θεοφιλὲς λογισθήσεται αὐτῷ τῷ νομοθέτῃ καὶ δημιουργῷ, καὶ
 τοσοῦτον θεάρεστον καὶ ἀπόδεκτον, ὅσον καὶ σὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ
 ἐλέγχεσθαι καὶ κατακρίνεσθαι. Σκόπει δὲ πῶς σοφῶς καὶ δρι-
 μέως φησὶν, «Ἐὰν οὖν ἢ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου
 φυλάττη», καὶ οὐκ εἶπε «τὸν νόμον φυλάττη», ἵνα γὰρ μὴ εἴπῃ ὁ
 20 Ἰουδαῖος· Καὶ πῶς ἐνὶ τὸν ἀκρόβυστον φυλάττειν τὸν νόμον
 αὐτῷ τούτῳ παραβαίνοντα, τῷ ἀκρόβυστον εἶναι; Ἴνα οὖν μηδ'
 ἐν τούτῳ δῶ αὐτοῖς λαβῆν, οὐχ οὕτως φησὶν, ἀλλὰ «τὰ δικαιώ-
 ματα τοῦ νόμου». Καὶ ἐπὶ μὲν αὐτῶν ἐκείνων «τὸν νόμον» φη-
 σὶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀκροβύστων «τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου». Οὐ
 25 πάντα, φησί, τὸν νόμον εἶπον, ἀλλὰ τὰ δικαιουῦντα μόνα, ἅμα
 σοφῶς ὑπεμφαίνων, ὅτι οὐ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἦσαν δικαιουῦν-
 τα, ἀλλὰ τὰ μὲν δικαιώματα ἦσαν καὶ ἐδικαίουσιν ὅσα συνεφώνει
 τῇ χάριτι, τὰ δὲ ἔνεκεν μόνῃς τῆς ἐκείνων ἀσθενείας ἦσαν δεδο-
 μένα.

30 Στίχ. 27. «Καὶ κρινεῖ ἢ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία». Ἐλέγξει σε,
 φησὶν, ὁ τὸ σημεῖον μὲν μὴ ἔχων, τὰ δὲ τοῦ σημείου κατορθώσας,
 ὡς μὴ κατορθώσαντα, καίτοι δέον, ἐπεὶ καὶ ὑπέσχου διὰ τοῦ ση-
 μείου, μᾶλλον ἐκείνου τὸ κατόρθωμα ἐπιδεικνύναι. Τὸν νόμον τε-
 λοῦσα, κατ' ἐκεῖνο δηλονότι καθὸ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάτ-

φέρει τὸ σημάδι στὸ σῶμα του· γιατί ἀντίθετα, ὄχι μόνο αὐτὸς δὲν ὠφελεῖται καθόλου, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλέον βιάπτεται, φερόμενος μὲ ὑποκρισία πρὸς τὴν ἀληθινὴν περιτομή, τῆς ὁποίας σύμβολο ἦταν ἡ κατὰ σάρκα, καὶ περιφρονεῖ αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν περιτομή μὲ τὸ νὰ τὴν ἀχρηστεύει καὶ νὰ τὴν κάνει νὰ μὴ σημαίνει τίποτε ἀπὸ αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα ὀρίσθηκε νὰ εἶναι σημάδι. Γιατί ἂν κάποιος κόψει τὰ πάθη, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἔχει τεθεῖ τὸ σημάδι στὴ σάρκα του, ἔχει δεχθεῖ καθόλου λιγότερο τὴν ἀληθινὴν περιτομή, ἂν ὄχι καὶ περισσότερο, καὶ μάλιστα τόσο, ὥστε οὔτε καν νὰ χρειασθεῖ τὴν αἴσθητή, ἢ ὁποῖα τελοῦνταν χάριν μνήμης καὶ συμβόλου. «Ἡ περιτομή σου ἔγινε ἀκροβυστία», δηλαδή σιχαμερὴ, σύμφωνα μὲ τὴ σκέψη ἐκείνων γιατί ἐκεῖνοι θεωροῦσαν σιχαμερὸ τὸν ἀκρόβυστο.

“ Ἄν λοιπὸν, λέγει, δὲν τηρεῖς οὔτε πράττεις τίς ἐντολές τοῦ νόμου, ἢ περιτομή σου, ποῦ ἦταν πράγμα θεάρεστο, ἔγινε κάπι τὸ σιχαμερὸ καὶ ἀξιοπεριφρόνητο. ” Ἄν ὅμως ὁ ἀπερίτμητος τηρεῖ τίς ἐντολές τοῦ νόμου, ἢ ἀκροβυστία του, ποῦ ἦταν σιχαμερὸ πράγμα, θὰ θεωρηθεῖ ἀπὸ τὸ νομοθέτη καὶ δημιουργὸ θεάρεστο καὶ θεοφιλές, καὶ τόσο θεάρεστο καὶ ἀποδεκτὸ, ὅσο καὶ νὰ ἐλέγγεσαι ἐσὺ ἀπὸ τὸ ἴδιο καὶ νὰ κατακρίνεσαι. Πρόσεχε ὅμως πῶς μὲ σοφία καὶ αὐστηρότητα λέγει, « Ἄν λοιπὸν ἢ ἀκροβυστία τηρεῖ αὐτὰ ποῦ ὀρίζει ὁ νόμος »· καὶ δὲν εἶπε “ τηρεῖ τὸν νόμο ”, γιὰ νὰ μὴν πει ὁ Ἰουδαῖος· Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸ ὁ ἀπερίτμητος νὰ τηρεῖ τὸν νόμο, ἀφοῦ τὸν παραβαίνει μὲ αὐτὸ τὸ ἴδιο, μὲ τὸ νὰ εἶναι δηλαδή ἀπερίτμητος; Γιὰ νὰ μὴ δώσει λοιπὸν σ' αὐτοὺς οὔτε μὲ αὐτὸ ἀφορμὴ κατηγορίας, δὲν λέγει αὐτὸ, ἀλλὰ « τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου ». Καὶ γι' αὐτοὺς βέβαια τοὺς ἴδιους λέγει « τὸ νόμο », γιὰ τοὺς ἀπερίτμητους ὅμως λέγει « τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου ». Δὲν εἶπα, λέγει, ὅλον τὸν νόμο, ἀλλὰ αὐτὰ μόνο ποῦ δικαιώνουν, ὑποδηλώνοντας συγχρόνως μὲ σοφία, ὅτι δὲν δικαιώνουν ὅλα τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὰ δικαιώματα καὶ ἐκεῖνα ποῦ δικαίωναν ἦταν ὅσα συμφωνοῦσαν μὲ τὴ χάρη, ἐνῶ τὰ ἄλλα τοὺς εἶχαν δοθεῖ ἕξαιτίας τῆς πνευματικῆς μόνον ἀδυναμίας ἐκείνων.

Στίχ. 27. « Καὶ θὰ σὲ κρίνει ὁ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀπερίτμητος ». Θὰ σὲ ἐλέγξει, λέγει, αὐτὸς ποῦ δὲν ἔχει βέβαια τὸ σημάδι τῆς περιτομῆς, κατόρθωσε ὅμως τὰ δηλούμενα ἀπὸ τὸ σημάδι, ἐπειδὴ δὲν τὰ κατόρθωσε ἐσὺ, ἂν καὶ βέβαια ἔπρεπε, ἐπειδὴ καὶ ὑποσχέθηκες μὲ τὸ σημάδι νὰ δείχνεις μεγαλύτερο τὸ κατόρθωμα ἀπὸ ἐκεῖνον, τελώντας τὸ νόμο, ὡς πρὸς τὸ μέρος δηλαδή ἐκεῖνο κατὰ τὸ ὁποῖο φυλάσσει ἀπὸ τὰ τοῦ νόμου

τει. Σκόπει δέ· πρῶτον μὲν «δικαιώματα νόμου» εἰπὼν καὶ οὐκ αὐτὸν τὸν νόμον, νῦν αὐτὸν τὸν νόμον τελεῖν φησιν, ὑποδηλῶν, ὅτι ταῦτά ἐστι κυρίως νόμος, ἡ δὲ περιτομὴ καὶ τὰ τοιαῦτα οὐδὲ κυρίως νόμος

5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Στίχ. 3. Ἀντιπίπτον λύει· «τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες;». Ἀπορήσειε γὰρ ἂν τις ὅτι ἐνεπιστεύθησαν μὲν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ λόγια τοῦ Θεοῦ μεγάλας μὲν δωρεάς καὶ εὐεργεσίας ὑπισχεῖτο, ἀλλ’ ἐν τῇ τῶν παραδεξαμένων πίστει καὶ παραφυλακῇ
 10 αὐταὶ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἔκβασιν εἶχον. Πολλῶν δὲ ἀπιστησάντων καὶ παραβεβηκότων ἀκόλουθον κεκωλύσθαι μὲν τὰς ὑποσχέσεις εἰς πέρας ἐξελεῖν, μάτην δὲ καὶ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καταπιστευθῆναι τούτοις, εἰς μηδὲν δὲ χρήσιμον καὶ τὴν περιτομὴν ἐξελεγχθῆναι, εἴ γε ἡ μὲν περιτομὴ διὰ τὰ λόγια, τὰ λόγια
 15 α δὲ διὰ τὰς δωρεάς, αἱ δὲ δωρεαὶ διὰ τῆς πίστεως ἐλάμβανον πέρας· τὴν πίστιν δὲ ἠθέτησαν οἱ παραβεβηκότες· ὥστε οὐδεμίαν, φησὶν, ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Ταύτην οὖν ἐπιλυόμενος τὴν ἀπορίαν φησὶν· τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσῃ; Τοῦτ’ ἐστὶ τὸ πιστὸν τῶν ὑπο-
 20 σχέσεων αὐτοῦ, τὸ ἀληθές, τὸ ἀμετάθετον. Μὴ γένοιτο, φησὶ, διὰ τὴν ἐκείνων ἀπιστίαν, ἢ τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ ἀληθές μάταιον ἀπελεγχθῆναι, ἢ τῆς περιτομῆς τὴν νομοθεσίαν εἰς μηδὲν ὠφέλιμον χρηματίσαι· τὴν γὰρ αἰτίαν ἔχειν οὐκ ἄλλος, ἀλλ’ οἱ παραβεβηκότες εἰσὶ δίκαιοι. Ἡ μᾶλλον
 25 οὕτως μὴ γένοιτο ὑπερισχύσαι τὴν ἀπιστίαν ἐκείνων, ὥστε δι’ ἐκείνων καταργηθῆναι καὶ ἀτελές καὶ ἀνέκδοτον ὀφθῆναι τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ πανάληθες· κἂν γὰρ ἐκεῖνοι ἠπίστησαν, αὐτὸς οὐδὲν ἔλαττον τὸ ἑαυτοῦ ἐποίησεν καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐξεπλήρωσεν. Δυνατὸν δὲ πίστιν Θεοῦ ἐκλα-
 30 βεῖν καὶ τὴν ἐν τοῖς μὴ παραβεβηκόσι διαμείνασαν πίστιν· αὕτη γὰρ Θεοῦ πίστις, ὡς εἰς Θεὸν οὕσα καὶ ἐκ Θεοῦ αὐτοῖς διαφυλαχθεῖσα· ἡ μὲν γὰρ ἀπιστία τῆς μοχθηρίας τῶν ἀπιστησάντων, ἡ δὲ πίστις ἐκ Θεοῦ ἐδράζεται τοῖς ἀξίοις. Ἡ οὖν ἐκείνων ἀπι-

ἐκεῖνα πού δικαίωνουν. Πρόσεχε ὁμως, ἀφοῦ εἶπε πρῶτα, «δικαιώματα τοῦ νόμου», καὶ ὄχι τὸν ἴδιο τὸ νόμο, τώρα λέγει ὅτι ἐκπληρώνει τὸν ἴδιο τὸν νόμο, ὑποδηλώνοντας ὅτι αὐτὰ κυρίως εἶναι ὁ νόμος, ἐνῶ ἡ περιτομὴ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὴν δὲν εἶναι ὁ κυρίως νόμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 3. Λύει τὴν ἀντίθεση· «γιατὶ τί σημασία ἔχει ἂν κάποιοι δὲν πίστεψαν». Γιατὶ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀπορία, ὅτι πιστεύθηκαν βέβαια τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ περιλάμβαναν ὑποσχέσεις γιὰ μεγάλες δωρεές καὶ εὐεργεσίες, ἀλλ' αὐτὲς εὑρισκαν τὴν ὑπόστασι καὶ τὴν πραγματοποίησή τους στὴν πίστι καὶ τὴ φύλαξη ἐκείνων πού τις δέχθηκαν. Σὲ πολλοὺς ὁμως πού ἔδειξαν ἀπιστία καὶ τις εἶχαν παραβεῖ ἐπακόλουθο ἦταν νὰ ἐμποδισθεῖ βέβαια ἡ πραγματοποίησι τῶν ὑποσχέσεων, καὶ μάταια νὰ ἔχει ἐμπιστευθεῖ σ' αὐτοὺς ὁ Θεὸς τὰ λόγια του, καὶ ἡ περιτομὴ ν' ἀποδειχθεῖ καθόλου χρήσιμη, ἂν βέβαια ἡ περιτομὴ γίνεται ἕξαιτίας τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ λόγια λέχθηκαν γιὰ τις δωρεές, καὶ οἱ δωρεές ἔφθαναν στὴν πραγματοποίησή τους μὲ τὴν πίστι· τὴν πίστι ὁμως τὴν ἀπέρριψαν οἱ παραβάτες ὥστε, λέγει, καμμιά ὠφέλεια δὲν προέκυψε ἀπὸ τὴν περιτομὴ. Αὐτὴ λοιπὸν τὴν ἀπορία λύοντας λέγει· Τί δηλαδὴ ἂν κάποιοι ἔδειξαν ἀπιστία; Μήπως ἡ ἀπιστία αὐτῶν θὰ καταργήσῃ τὴν πίστι τοῦ Θεοῦ; Δηλαδὴ τὴν ἀξιοπιστία τῶν ὑποσχέσεών του, τὴν ἀλήθεια, τὸ ἀμετακίνητο αὐτῶν²⁷. Δὲν εἶναι δυνατὸ, λέγει, ἕξαιτίας τῆς ἀπιστίας ἐκείνων ἢ νὰ ἀποδειχθεῖ μάταια ἡ ἀξιοπιστία καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτῶν, ἢ νὰ μὴ χρησιμεύσῃ σὲ τίποτα ὠφέλιμο ἢ νομοθεσία τῆς περιτομῆς· γιατί τὴν εὐθύνη τὴν ἔχει ὄχι κανεὶς ἄλλος, ἀλλὰ ἐκεῖνοι πού τις ἔχουν παραβεῖ. Ἡ μάλλος ὡς ἔξῃς· εἴθε νὰ μὴ συμβεῖ νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ ἀπιστία ἐκείνων, ὥστε ἕξαιτίας αὐτῶν νὰ καταργηθεῖ καὶ ν' ἀποδειχθεῖ ἀτελής καὶ ἀπραγματοποίητη ἡ ἀξιοπιστία καὶ ἡ πλήρης ἀλήθεια αὐτοῦ γιὰ τις ὑποσχέσεις του. Γιατί, κι ἂν ἐκεῖνοι δὲν πίστεψαν, αὐτὸς δὲν ἔκανε τίποτε λιγώτερο ἀπὸ αὐτὸ πού ἔπρεπε καὶ ἐκπλήρωσε τις ὑποσχέσεις του. Εἶναι ὁμως δυνατὸ ὡς πίστι Θεοῦ νὰ ἐκληφθεῖ καὶ ἡ πίστι πού παρέμεινε σὲ ἐκείνους πού δὲν τὴν εἶχαν παραβεῖ. Γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀξιοπιστία τοῦ Θεοῦ, γιατί ἀνήκει στὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ τὸν Θεὸ διαφυλάχθηκε γι' αὐτούς. Γιατὶ ἡ ἀπιστία ὀφείλεται στὴ μοχθηρία ἐκείνων πού δὲν πίστεψαν, ἐνῶ ἡ πίστι ἐδραιώνεται ἀπὸ τὸν Θεὸ στοὺς ἄξιους.

στία, μὴ γένοιτο, φησίν, ὅτι νικᾷ τὴν εἰς Θεὸν καὶ διὰ Θεοῦ με-
μενηκυῖαν πίστιν· ὥστε τέλος ἔξουσιν αἱ ἐπαγγελίαι, ὥστε ἐστὶν
ὠφέλεια καὶ τῆς περιτομῆς.

Στίχ. 4. «Γινέσθω ὑμῖν», φησίν, «ὁ Θεὸς ἀληθής»· λογιζέσθω,
5 νοείσθω, φρονείσθω ὅτι «ὁ Θεὸς ἀληθής, καὶ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος
ψεύστης». Εἰ οὖν τοῦτο, εἰ καὶ τινες ἠπειθήσαν, οὐδὲν ἤττον ὁ
Θεὸς ἅ ἐπηγγείλατο τῷ Ἀβραάμ εἰς τέλος ἄξει. Πῶς οὖν, φησί,
καὶ ἀπιστοῦσι καὶ παρανομοῦσιν; Ναί, φησίν τὰς γὰρ οἰκείας
ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐπάγοντος, ἐκείνων παραβεθηκότων καὶ
10 ἡμαρτηκότων, καὶ τὸ ἐκείνων ἄγνωμον καὶ ἀχάριστον μᾶλλον
ἐλέγχεται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς εὐεργεσίας καὶ
ἀληθείας τοῦ Θεοῦ καὶ δικαιοσύνης ἐπιπλέον ἀπογυμνοῦται καὶ
ἐπιδείκνυται, καὶ νίκη αὐτῷ λαμπρᾶ ἐκ τούτου περιγίνεται, ὡς
καὶ ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ λέγων· «Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λό-
15 γοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε». Ὡστε, εἰ ἐκ τῆς ἐπαγ-
γελίας τὸ πέρας τῆς ἐπαγγελίας, ταύτην δὲ κατεπιστεύθησαν οἱ
Ἰουδαῖοι, πολὺ κατὰ πάντα τρόπον τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, εἰ
καὶ τινες αὐτῶν γεγόνασι παραβάται. Εἶτα τί οὖν, φησίν, «εἰ ἐκ
τῆς ἡμῶν ἀδικίας νίκη γίνεται τῷ Θεῷ» καὶ ἐξῆς;

20 Στίχ. 5-8. Ἀπορίαν διὰ τούτων μεγάλην ἀνακινεῖ καὶ ἐπιλύε-
ται λίαν σοφῶς καὶ ἐμφρόνως. Εἰ μὴ ἡμαρτον, φησίν, ἐροῦσί τι-
νες, οὐκ ἂν ὁ Θεὸς ἐφάνη ἀληθής, οὐκ ἂν δίκαιος, οὐκ ἂν ἐνίκη-
σεν. Πρὸς οὓς λέγει· Εἰ σὺ τῆς νίκης αὐτῷ καὶ τῆς ἀληθείας καὶ
τῆς δικαιοσύνης αἴτιος, πῶς σε κολάζει ἁμαρτάνοντα; πῶς σε τι-
25 μωρεῖται; μὴ ἄδικον αὐτὸν ἐρεῖς; καὶ ποίας δικαιοσύνης αὐτοῦ
σαντὸν ἔλεγες αἴτιον; Τοῦτο γάρ, οἶμαι, δηλοῦν αὐτὸν διὰ τοῦ εἰ-
πεῖν· «ἐπεὶ πῶς κρίνει ὁ Θεὸς τὸν κόσμον;» ἀντὶ τοῦ, «πῶς αὐτὸν
δίκαιον ἔλεγες καὶ κριτὴν;» Δι' ὧν γὰρ σαντὸν αἴτιον ἔλεγες τῆς
δικαιοσύνης αὐτοῦ, κριτὴν ἀνωμολόγεις αὐτὸν καὶ δίκαιον· δι-
30 καιοσύνη γὰρ τέλος κρίσεως. Εἰ οὖν ἐπάγει ὀργὴν τοῖς ἁμαρτά-
νουσιν, πῶς αἴτιοι τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ; Ἄλλ' ἄδικον ἐρεῖς,
φησίν· ἀλλ' οὐκ ἔχεις εἰπεῖν· δίκαιον γὰρ δι' ὧν ἠπόρεις ἀνωμο-
λόγησας Ὡστε οὐκ εἰσιν οἱ ἁμαρτάνοντες οὔτε τῆς νίκης οὔτε
τῆς ἀληθείας οὔτε τῆς δικαιοσύνης αἴτιοι.

Ἡ ἀπιστία λοιπὸν ἐκείνων δὲν εἶναι δυνατὸ, λέγει, νὰ νικᾷ τὴν πίστη στὸν Θεό, τὴν πίστη ποὺ ἔχει ἐδραιωθεῖ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. “Ὡστε οἱ ὑποσχέσεις θὰ ἐκπληρωθοῦν, ὥστε ὑπάρχει ὠφέλεια καὶ ἀπὸ τὴν περιτομή.

Στίχ. 4. «Ἄς λογισθεῖ», λέγει, «ἀπὸ ἐσᾶς ὁ Θεὸς ἀληθής»· ἄς θεωρηθεῖ, ἄς νοηθεῖ, ἄς πιστευθεῖ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀληθής, καὶ ὅτι κάθε ἄνθρωπος εἶναι ψεύτης. Ἄν αὐτὸ ἀληθεύει, κι ἂν ἀκόμη κάποιοι δὲν πίστεψαν, καθ’ ὅλου λιγώτερο ὁ Θεὸς θὰ πραγματοποιήσῃ ἐκεῖνα ποὺ ὑποσχέθηκε στὸν Ἀβραάμ. Πῶς λοιπὸν, λέγει, καὶ δὲν πιστεύουν καὶ παρανομοῦν, Ὁρθά, λέγει· γιατί ὅταν ἐκεῖνος διατυπώνει τὶς ὑποσχέσεις του καὶ αὐτοὶ κάνουν παραβάσεις καὶ ἁμαρτάνουν, τότε ἐλέγχεται πρὸ πολὺ καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη καὶ ἡ ἀχαριστία ἐκείνων. Καὶ ὄχι μόνο, ἀλλὰ καὶ ἀπογυμνώνεται περισσότερο καὶ ἀποδεικνύεται τὸ ὑπερβολικὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας καὶ τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης του, καὶ μὲ αὐτὸ κερδίζει νίκη λαμπρή, ὅπως καὶ ὁ Δαβὶδ μαρτυρεῖ λέγοντας· «Γιὰ νὰ δικαιωθεῖς σὲ ὅσα ὑπόσχεσαι καὶ νὰ νικήσεις ὅταν σὲ κρίνουν»²⁸. Ὡστε, ἂν ἀπὸ τὴν ὑπόσχεση ἐξαρτᾶται τὸ πέρας τῆς ὑπόσχεσης, καὶ αὐτὴν τὴν ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεὸς στοὺς Ἰουδαίους, μὲ κάθε τρόπο εἶναι μεγάλη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἰουδαίου, ἂν καὶ κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς ἔγιναν παραβάτες. Ἐπειτα, τί λοιπὸν, λέγει, θὰ ποῦμε «ἂν ἀπὸ τὴ δική μας ἀδικία προκύπτει ἡ νίκη τοῦ Θεοῦ» καὶ τὰ ἐξῆς.

Στίχ. 5-8. Μὲ αὐτὰ δημιουργεῖ μεγάλη ἀπορία καὶ τὴ λύνει μὲ πολλὴ σοφία καὶ φρόνηση. Ἄν δὲν ἁμάρταναν, λέγει, θὰ ποῦν κάποιοι, ὁ Θεὸς δὲν θὰ ἔβγαινε ἀληθής, δὲν θὰ φαινόταν δίκαιος, δὲν θὰ νικοῦσε. Σ’ αὐτοὺς ἀπαντᾷ. Ἄν ἐσὺ εἶσαι γι’ αὐτὸ αἴτιος τῆς νίκης καὶ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς δικαιοσύνης, πῶς σὲ κολάζει ὅταν ἁμαρτάνεις; πῶς σὲ τιμωρεῖ; Μήπως θὰ τὸν πεῖς ἀδικο; Καὶ ποιᾶς δικαιοσύνης του ἔλεγες αἴτιο τὸν ἑαυτό σου; Γιατὶ αὐτό, νομίζω, δηλώνει λέγοντας «γιατὶ πῶς θὰ κρίνει ὁ Θεὸς τὸν κόσμος;», ἀντὶ νὰ πεῖ, “πῶς τὸν ἔλεγες αὐτὸν δίκαιο καὶ κριτῆ;” Γιατὶ μὲ αὐτὰ ποὺ ἔλεγες τὸν ἑαυτό σου αἴτιο τῆς δικαιοσύνης του, τὸν ὁμολογοῦσες κριτῆ καὶ δίκαιο· γιατί ἡ δικαιοσύνη εἶναι τέλος τῆς διαδικασίας τῆς κρίσης. Ἄν λοιπὸν ἀφήνει τὴν ὀργή του σ’ αὐτοὺς ποὺ ἁμαρτάνουν, πῶς εἶναι αὐτοὶ αἴτιοι τῆς δικαιοσύνης του; Ἀλλὰ θὰ πεῖς, λέγει, ὅτι εἶναι ἀδίκος· δὲν μπορεῖς ὅμως νὰ τὸν πεῖς γιατί μὲ τὴν ἀπορία σου ὁμολόγησες ὅτι εἶναι δίκαιος. Ὡστε δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἁμαρτάνουν αἴτιοι οὔτε τῆς νίκης οὔτε τῆς ἀλήθειας οὔτε τῆς δικαιοσύνης του.

Εἶτα προάγει καὶ ἑτέρως τὸ ἐπιχείρημα· εἰ διὰ τοῦ ἑμοῦ ψεύ-
 δους, ὡς λέγεις, δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀληθής, οὐ κατακρίσεως, ἀλλὰ
 τιμῆς ἀπολαύειν μᾶλλον ὄφειλον. Καὶ πλέον ψεύδεσθαι καὶ ἁμαρ-
 τάνειν ἔδει με, ἵνα πλέον ἐδοξάζετο ὁ Θεὸς καὶ πλέον ἀπέλαυον
 5 ἐγὼ τῶν ἀγαθῶν. Ἀλλὰ μὴν οὐδεὶς ἂν τοῦτο τολμήσειε λέγειν
 δῆλον γὰρ τὸ ἄτοπον. Διὸ καὶ εἴ τινες λέγουσι περὶ ἡμῶν, ὅτι
 φρονοῦμεν ὡς ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν ἔρχεται ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ,
 ἀπαραίτητον κρίμα ἔξουσιν, ὅτι εἰς τοιαύτην συκοφαντίαν ἡμᾶς
 διασύρουσιν. Καὶ ὄρα σοφίαν· αὐξῆσαι γὰρ θέλων τὸ ἄτοπον,
 10 οὐδὲ τοὺς ἀποροῦντας ταῦτα τοῦτο λέγοντας εἰσάγει, ἀλλ' ἑτέ-
 ρους τινάς, καὶ βλασφημίαν αὐτὸ καλεῖ· «καθὼς» γὰρ, φησί,
 «βλασφημούμεθα». Εἰ οὖν οἱ λέγοντες τοῦτο καθ' ἡμῶν ἀπαραί-
 τητον ἔξουσι τὴν δίκην, πολλῶ μᾶλλον οὐκ ἂν τολμήσαιμεν ἡμεῖς
 οὐδ' εἰς νοῦν παραδέξασθαι, ὅτι ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν παραγί-
 15 νεται τὰ ἀγαθὰ. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐδ' ὅτι ἐπιπλέον ἁμαρτάνειν δεῖ,
 ἵνα πλείον δοξασθῇ ὁ Θεός· εἰ δὲ μηδὲ τοῦτο, δῆλον ὡς οὐδὲ τὸ
 λέγειν ὅτι διὰ τοῦ ἑμοῦ ψεύσματος δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀληθής. Οὐ-
 δεὶς ἄρα αἴτιος Θεῶ, οὔτε τῆς ἀληθείας αὐτοῦ οὔτε τῆς δικαιοσύ-
 νης οὔτε τῆς νίκης αὐτοῦ.

20 Στίχ. 9. «Τί οὖν; προεχόμεθα; Οὐ πάντως». Τί οὖν ἔχομεν, φη-
 σίν, ἡμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι πλέον; Τί; Οὐδέν. Τί δήποτε; Ὅτι πάντες
 ὑφ' ἁμαρτίαν ἐσμέν Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες. Διὰ τοῦ νόμου, φησί,
 καὶ τῆς περιτομῆς οὐδὲν προκατέχομεν πλέον ὢν ἔχομεν. Τὸ χω-
 ρίον τοῦτο διπτῶς δύναται ἀναγνωσθῆναι καὶ δύο καὶ τὰς ἐννοί-
 25 ας ἔχειν· μίαν μὲν ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων προτεινόμενον, ἑτέραν
 δὲ ὡς ἀπὸ τῶν ἐν ἀκροβυστία πιστῶν προβαλλόμενον. Εἰ μὲν οὖν
 ἀναγνώμεν «τί οὖν προεχόμεθα;», ἅμα συνείροντες τῷ ἐρωτημα-
 τικῷ μορίῳ τὸ «προεχόμεθα», ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων δηλοῦται
 προτεινόμενον καὶ ἐννοίαν ἔχει ἂν τοιαύτην· «Τί οὖν», φησίν,
 30 «προέχομεν», καὶ τί ἐκερδήσαμεν προκριθέντες τῶν ἀκροβύ-
 στων; Πρὸς οὓς τὸ οὐ πάντως ἀπόκρισις ἀποδίδεται, τοῦτ' ἔστιν
 οὐκ ἐκ παντὸς τρόπου κέρδος ὑμῖν τοῦτο· μὴ φυλάξαι γὰρ τὰ
 ἐμπιστευθέντα, οὐδεμία διαφορὰ οὐδὲ κέρδος, ἀλλὰ καὶ ἡ τιμω-

Ἐπειτα παρουσιάζει καὶ μὲ ἄλλο τρόπο τὸ ἐπιχείρημα· ἂν μὲ τὸ δικό μου ψεῦδος, ὅπως λέγεις, δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀληθής, ἔπρεπε νὰ ἀπολαμβάνω τιμὴ μᾶλλον καὶ ὄχι κατάκριση, καὶ ἔπρεπε περισσότερο νὰ ψεύδομαι καὶ νὰ ἁμαρτάνω, γιὰ νὰ δοξαζόταν περισσότερο ὁ Θεὸς καὶ νὰ ἀπολάμβανα περισσότερο ἐγὼ τὰ ἀγαθὰ. Ἀλλὰ βέβαια αὐτὸ κανένας δὲν θὰ τολμοῦσε νὰ τὸ πει· γιὰτὶ εἶναι φανερός ὁ παραλογισμός. Γι' αὐτὸ καὶ ἂν ἀκόμη κάποιοι λένε γιὰ μᾶς, ὅτι νομίζομε μὲ τὴ διάπραξη τῶν κακῶν ὅτι ἀποκτοῦμε τὰ ἀγαθὰ, θὰ ἔχουν ἀναπόφευκτη τιμωρία, ἐπειδὴ μᾶς διασύρουν μὲ τέτοια συκοφαντία. Καὶ πρόσεχε σοφία θέλοντας νὰ τονίσει τὸ παράλογο, δὲν παρουσιάζει νὰ τὸ ὑποστηρίζουν αὐτὸ αὐτοὺς ποὺ ἀποροῦν, ἀλλὰ κάποιους ἄλλους, καὶ αὐτὸ τὸ ὀνομάζει βλασφημία· γιὰτὶ λέγει· «ὅπως μᾶς συκοφαντοῦν»²⁹. Ἄν λοιπὸν αὐτοὶ ποὺ λένε αὐτὸ ἐναντίον μας θὰ ἔχουν ἀναπόφευκτη τιμωρία, πολὺ περισσότερο δὲν θὰ τολμούσαμε ἐμεῖς οὔτε μὲ τὸ νοῦ μας νὰ ἀποδεχθοῦμε, ὅτι μὲ τὴ διάπραξη τῶν κακῶν ἀποκτοῦμε τὰ ἀγαθὰ. Κι ἂν δὲν συμβαίνει αὐτὸ, δὲν πρέπει οὔτε ν' ἁμαρτάνομε περισσότερο, γιὰ νὰ δοξασθεῖ περισσότερο ὁ Θεός. Κι ἂν οὔτε αὐτὸ εἶναι ἀληθές, εἶναι φανερό ὅτι δὲν εἶναι σωστὸ τὸ νὰ λέμε ὅτι μὲ τὸ δικό μας ψέμα δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀληθής. Ἄρα κανένας δὲν εἶναι αἴτιος γιὰ τὸν Θεὸ οὔτε τῆς ἀλήθειας οὔτε τῆς δικαιοσύνης οὔτε καὶ τῆς νίκης του.

Στίχ. 9. «Τί λοιπὸν, ὑπερέχομε ἐμεῖς, Ὅχι ὅπωςδὴποτε». Τί παραπάνω λοιπὸν ἔχομε, λέγει, ἐμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι; Τί; Τίποτε. Γιὰτὶ τέλος πάντων, Ἐπειδὴ ὅλοι εἴμαστε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς ἁμαρτίας, Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες. Μὲ τὸ νόμο, λέγει, καὶ τὴν περιτομὴ δὲν ἔχομε κανένα πλεονέκτημα παραπάνω ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔχομε. Αὐτὸ τὸ χωρίο μπορεῖ νὰ ἀναγνωσθεῖ μὲ διπλὸ τρόπο καὶ νὰ θεωρηθεῖ μὲ δύο ἔννοιες ἢ μία βέβαια εἶναι νὰ γίνῃ ἡ ἐρώτηση ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἡ ἄλλη νὰ προβληθεῖ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς τοὺς ἀπερίτμητους. Ἄν τὸ διαβάσομε, «Σὲ τί ὑπερέχομε», συνδέοντας συγχρόνως τὸ ὑπερέχομε μὲ τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο, δηλώνεται ὡς προτεινόμενον ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει τὴν ἐξῆς ἔννοια. Σὲ τί λοιπὸν ὑπερέχομε καὶ τί κερδίσαμε ἔχοντας προκριθεῖ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς τῆς ἀκροβυστίας; Σ' αὐτοὺς ἢ ἀπάντηση ποὺ δίνομε εἶναι τὸ ὅπωςδὴποτε ὄχι, δηλαδή μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι αὐτὸ κέρδος γιὰ σᾶς. Γιὰτὶ, ἂν δὲν φυλάξομε αὐτὰ ποὺ μᾶς ἐμπιστεύθηκε καμμιὰ διαφορὰ δὲν ὑπάρχει οὔτε κέρδος, ἀλλὰ καὶ ἡ τιμωρία μας θὰ εἶναι

ρία μείζων. Οὕτω μὲν, εἰ ἐν συνεπείᾳ τὸ «τί οὖν» μετὰ τοῦ «προεχόμεθα» τις ἀναγνῶ. Εἰ δὲ κατὰ διαστολήν ἀμφω ποιῶν ἐρωτηματικά καὶ τὸ «τί οὖν;» καὶ τὸ «προεχόμεθα;», ὡς ἀπὸ τῶν ἀκροβύστων πιστῶν εἶη ἂν διαπορούμενον.

5 Ἐπειδὴ γὰρ προεῖπεν ὅτι πολὺ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἐπάγει ὁ ἀκροβύστος διαπορῶν καὶ λέγων· Τί οὖν; προεκρίθησαν ἐκεῖνοι; προέλαβον; ἡμεῖς προελείφθημεν; προεχόμεθα; ποῦ ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη; Πρὸς οὓς ὁ θεῖος Παῦλός φησιν· Μὴ γένοιτο· οὐ πάντως γάρ, φησί, τοῦτ' ἔστι μὴ κατορθώσαντες μὲν
10 ὑπαίτιοί εἰσιν ὥσπερ καὶ ὑμεῖς μὴ κατορθώσαντες· κατορθωσάντων δὲ ἐκατέρων ἴση ἢ σωτηρία. Ὡστε οὐ προέχεσθε. Μάχεσθαι δοκεῖ τό, «τί οὖν; προεχόμεθα;» καὶ ἐξῆς πρὸς τὸ προειρημένον, ὅτι πολὺ κατὰ πάντα τρόπον τὸ περισσὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς· λέγει γὰρ ἐκεῖ μὲν πολὺ προκεκρίσθαι
15 καὶ πλέον τοὺς περιτετημημένους τῶν ἀκροβύστων ἔχειν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν προέχειν. Ἡ οὐκ ἔστι μαχόμενον· ἐκεῖ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν, φησίν, ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀληθείας τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὰ λόγια κατεπίστευσεν, ὅτι τὰς ὑποσχέσεις ἐπλήρωσεν μὴ κωλυθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπιστησάντων, ἐνταῦθα δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πρό-
20 σωπα συγκρίνει τῶν ἀκροβύστων καὶ τῶν περιτετημημένων, καὶ λέγει αὐτοὺς μηδὲν ἐτέρους ἐτέρων προέχειν. Οἷ τε γὰρ κατορθοῦντες τὴν ἀρετὴν, ὁποῖας ἂν εἶησαν τάξεως, ὁμοίως τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύουσιν· οἷ τε πάλιν παραβαίνοντες, καὶ τε τῶν ἀκροβύστων εἶεν, καὶ τε τῶν ἐνπεριτόμων, τὴν ὁμοίαν τιμωρίαν
25 ἑαυτοῖς ἐπισπάσσονται. Ὡστε οὐ μάχεται τὸ «οὐδὲν προεχόμεθα» καὶ τὸ «πολὺ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου» καὶ «ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς» κατ' ἄλλον γὰρ τρόπον ἐκεῖ εἴρηται, καὶ κατ' ἄλλον νῦν ἢ σύγκρισις παρείληπται.

Στίχ. 19-20. «Καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ»,
30 ὑπόχρεως εἰς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ· εἰ γὰρ τοῖς ὑπὸ νόμον εἴρηται ὑπ' αὐτῶν τῶν προφητῶν, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσιν, ἀλλὰ πόρρω τῆς ὀρθῆς βαδίζουσι πολιτείας, τὰ δὲ ἔθνη πολλῶ μᾶλλον ὑπάρχει ἐν ἀπωλείᾳ καὶ πλάνῃ, δηλονότι πᾶς ὁ κόσμος ὑπόχρεός ἐστι πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ, τῷ μόνῳ δυναμένῳ ῥύσασθαι καὶ

μεγαλύτερη. "Ετσι βέβαια, αν τὸ «τί λοιπόν» τὸ διαβάσει κανεὶς ἐνωμένο με τὸ «ὑπερέχομε». "Αν ὅμως τὰ διαβάσει ξεχωριστά, κάνοντας καὶ τὰ δύο ἐρωτηματικά, καὶ τὸ «τί λοιπόν» καὶ τὸ «ὑπερέχομε», θὰ μπορούσε ἡ ἀπορία νὰ διατυπωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀπερίτητους πιστοὺς.

Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶπε προηγουμένως, ὅτι εἶναι μεγάλη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἰουδαίου¹, προσθέτει καὶ ὁ ἀπερίτητος πιστὸς τὴν ἀπορία του καὶ λέγει· Τί λοιπόν, Προκρίθηκαν ἐκεῖνοι, προτιμήθηκαν, Ἐμεῖς προτιμηθήκαμε; ὑπερέχομε; ποῦ εἶναι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ; Πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ θεϊκὸς Παῦλος λέγει· Μὴ γένοιτο· ὄχι ὁπωσδήποτε, λέγει· δηλαδὴ ἂν δὲν παρουσιάσουν κατορθώματα εἶναι ἔνοχοι ὅπως καὶ ἐμεῖς ἂν δὲν δείξομε κατορθώματα· ἂν ὅμως δείξομε κατορθώματα καὶ οἱ δύο θ' ἀπολαύσομε ἴση σωτηρία. "Ωστε δὲν ὑπερέχετε. Φαίνεται ὅτι τὸ «τί λοιπόν», ὑπερέχομε», καὶ τὰ ἐξῆς μάχεται αὐτὸ ποῦ λέχθηκα προηγουμένως, ὅτι δηλαδὴ κατὰ πολὺ ὑπερέχουν σὲ ὅλα οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Γιατὶ ἐκεῖ λέγει ὅτι ἔχουν μεγάλο προβάδισμα καὶ πολλὴ ὑπεροχὴ οἱ περιτιμημένοι ἀπὸ τοὺς ἀπερίτητους, ἐδῶ ὅμως λέγει ὅτι καθόλου δὲν ὑπερέχουν. "Ἡ δὲν εἶναι ἀντιμαχόμενα· γιατί ἐκεῖ λέγει ὅτι πλεονεκτοῦν ἐξαιτίας τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ, ὅτι τοὺς ἐμπιστεύθηκε τὰ λόγια του, ὅτι ἐκπλήρωσε τίς ὑποσχέσεις του χωρὶς νὰ ἐμποδισθεῖ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν πίστεψαν, ἐνῶ ἐδῶ συγκρίνει αὐτὰ καθεαυτὰ τὰ πρόσωπα τῶν περιτιμημένων καὶ τῶν ἀπερίτητων καὶ λέγει, ὅτι σὲ τίποτα δὲν ὑπερέχουν αὐτοὶ ἀπὸ ἐκείνους καὶ τὸ ἀντίθετο. Κι αὐτοὶ δηλαδὴ ποὺ κατορθώνουν τὴν ἀρετὴ, ὁποιασδήποτε τάξεως καὶ ἂν εἶναι, ἐξίσου ἀπολαμβάνουν τὴν εὐεργεσία, καὶ ἐκεῖνοι πάλι ποὺ κάνουν παραβάσεις εἴτε ἀπερίτητοι εἶναι εἴτε περιτιμημένοι, θὰ ἀποσπιάσουν τὴν ἴδια τιμωρία. "Ωστε τὸ «καθόλου δὲν ὑπερέχομε» δὲν μάχεται τὸ «εἶναι μεγάλο τὸ πλεονέκτημα τοῦ Ἰουδαίου» καὶ «ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς». Γιατὶ μὲ ἄλλο νόημα εἰπώθηκε ἐκεῖ, καὶ μὲ ἄλλο γίνεται ἡ σύγκριση ἐδῶ.

Στίχ. 19-20. «Καὶ ὅλος ὁ κόσμος νὰ γίνῃ ὑπόδικος στὸν Θεό», ὑποχρεωμένος νὰ πιστέψῃ στὸν Χριστὸ τὸν Θεό. Γιατί, ἂν σ' ἐκείνους ποὺ ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ νόμου εἰπώθηκε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς προφῆτες, ὅτι δὲν βαδίζουν στὸν ὀρθὸ δρόμο, ἀλλὰ πορεύονται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς, καὶ τὰ ἔθνη πολὺ περισσότερο ζοῦνε στὴν ἀπώλεια καὶ τὴν πλάνη, εἶναι φανερὸ ὅτι ὅλος ὁ κόσμος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ πιστέψῃ στὸν Χριστὸ τὸν Θεό, τὸν μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ σώσῃ καὶ

Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας καὶ πάντα τὸν κόσμον διὰ τῆς οἰκειᾶς χάριτος ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν καὶ τῆς μακροῦς πλάνης καὶ ἀπωλείας αὐτῶν. Εἶτα πάλιν ὡσπερ ἀντιπίπτον λύει. Ἴνα γὰρ μή τις εἴπῃ, Τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν ὠφέλησεν; ἐπάγει· «διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ»· ὡσεὶ ἔλεγεν, ὅτι ὠφέλει ἂν ἴσως ὁ νόμος, εἰ ἐφύλαξαν οἱ παρειληφότες τὰ προστάγματα αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐφύλαξαν, ἐκ περιστάσεως καὶ ἔσλαψεν, οὐ τῆ ἑαυτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῆ τῶν μὴ φυλαξάντων γνώμη.

Στίχ. 21. «Δικαιοσύνη Θεοῦ» ἡ ἀπὸ Θεοῦ δικαίωσις καὶ ἀθώωσις καὶ ἀπαλλαγὴ τῶν ἁμαρτιῶν, ὧν ὁ νόμος οὐκ ἴσχυσεν ἀπαλλάξαι.

Στίχ. 23-24. «Υστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ»· κατόπιν ἐγένοντο, οὐκ ἔφθασαν τοῦ δοξάζειν τὸν Θεόν. Ἐκπεπτώκασιν ἅπαντες τοῦ τιμᾶν αὐτόν, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι παραβάται γινόμενοι τῶν διὰ τοῦ νόμου ἐντολῶν, οἱ δὲ ἔθνηκοι εἰδώλοις λατρεύσαντες· διὸ πάντες πιστεύοντες εἰς Χριστὸν δωρεὰν δικαιοῦνται, τὸ πιστεύειν μόνον συνεισάγοντες. Πῶς δὲ δικαιούμεθα; Ἀπολυτρούμενοι τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Διὰ τίνος δὲ ἀπολυτρούμεθα; Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ Πῶς λυτροῦντος ἐκείνου; Τῷ ἰδίῳ αἵματι. Ἡ καὶ οὕτω νοητέον· Θεὸς αὐτοὺς δοξάζει πιστεύοντας· υἰοθεσίας γὰρ ἀξιοῖ καὶ κληρονόμους τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀποφαίνεται, ἧς δηλονότι ἐξ ὧν ἡμάρτομεν, πάντες ὁμοίως ὑστερούμεθα· διὸ δωρεὰν ἡμᾶς τούτων ἀξιοῖ.

Στίχ. 25-26. Παρείθημεν ταῖς ἁμαρτίαις καὶ παρελελύμεθα· εἶτα, δέον τῆς παρέσεως ἀπαιτηθῆναι δίκας, ἀνοχῆς καὶ φιλάνθρωπίας ἐτύχομεν. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνοχῆς τυχόντες, δέον μετανοεῖν καὶ τὰ φθάσαντα ἐξιλεοῦσθαι, ἔτι τοῖς αὐτοῖς ἐγκαλινδούμεθα. Τί οὖν ἔδει τότε καὶ τὸν λίαν φιλάνθρωπον κριτὴν προᾶξαι; Πάντως κολάσαι καὶ τιμωρήσασθαι ὑπὲρ ὧν τε ἐξ ἀρχῆς ἡμάρτομεν, καὶ ὑπὲρ ὧν ἀνοχῆς τυχόντες οὐ μετεμελήθημεν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐ μόνον οὐ μετεμελήθημεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κακίαν ἐπετείνουμεν. Ὁ δὲ τί ποιεῖ; Τότε λύτρον ἑαυτὸν δίδωσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ μόνον ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ καὶ σώζει καὶ κληρονόμους αὐτοῦ ποιεῖται τῆς βασιλείας. Ὅντως χάρις μέτρον

Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνες καὶ ὅλο τὸν κόσμον μὲ τὴν χάρη του ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά τους, ἀπὸ τὴ μεγάλη πλάνη καὶ τὴν ἀπώλειά τους. Κι ἔπειτα πάλι σὰν ἀντιμαχόμενον δίνει τὴ λύση. Γιὰ νὰ μὴ πει δηλαδή κάποιος, Τί λοιπόν, ὁ νόμος δὲν ὠφέλησε καθόλου; προσθέτει· «γιατὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ νόμου δὲν θὰ δικαιωθεῖ κανένας ἄνθρωπος». Σὰ νὰ ἔλεγε· θὰ ὠφελοῦσε ἴσως ὁ νόμος, ἂν ὅσοι παρέλαβαν τὰ προστάγματα τοῦ τὰ τηροῦσαν, ἐπειδὴ ὅμως δὲν τὰ φύλαξαν, καὶ σὲ κάποιες περιπτώσεις καὶ ἔβλαψε, ὄχι ἀπὸ τὴ φύση του, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ γνώμη ἐκείνων ποὺ δὲν τὰ φύλαξαν.

Στίχ. 21. «Δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ» ἢ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ δηλαδή δικαίωση καὶ ἀθίκωση καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁ νόμος δὲν μπόρεσε νὰ τοὺς ἀπαλλάξει.

Στίχ. 23-24. «Στεροῦνται τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ» ἔμειναν πίσω, δὲν πρόφθασαν νὰ δοξάσουν τὸν Θεό. Ἐξέπεσαν ὅλοι ἀπὸ τὸ νὰ τὸν τιμοῦν, οἱ Ἰουδαῖοι μὲ τὸ νὰ γίνουν παραβάτες τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου, ἐνῶ οἱ ἔθνη μὲ τὸ νὰ λατρεύσουν τὰ εἰδωλα. Γι' αὐτὸ ὅλοι πιστεύοντας στὸν Χριστὸ δικαιώνονται δωρεάν, προσφέροντας μόνο τὴν πίστη τους. Καὶ πῶς δικαιωνόμαστε; Δεχόμενοι ἀπολύτρωση ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες μας. Καὶ μέσω τίνος δικαιωνόμαστε; Μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Πῶς μᾶς λυτρώνει ἐκεῖνος; Μὲ τὸ ἴδιο του τὸ αἷμα. Ἦ μποροῦμε νὰ τὸ ἐννοήσουμε καὶ ἔτσι· ὁ Θεὸς τοὺς δοξάζει αὐτοὺς ὅταν πιστεύουν. Γιατὶ τοὺς κάνει ἄξιους γιὰ υἰοθεσία καὶ τοὺς ἀναδεικνύει κληρονόμους τῆς βασιλείας του, τὴν ὁποία στερούμαστε ὅλοι ὅμοια, προφανῶς ἐξαιτίας τῶν ἁμαρτημάτων μας· γι' αὐτὸ μᾶς καθιστᾷ ἄξιους αὐτῶν δωρεάν.

Στίχ. 25-26. Ἀποκάμαμε ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες καὶ ἔχομε παραλυθεῖ· καὶ ἔπειτα, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ τιμωρηθοῦμε γι' αὐτὴ τὴν παράλυσή μας, πετύχαμε ἀνοχή καὶ φιλανθρωπία. Ἀλλὰ κι ἀφοῦ πετύχαμε ἀνοχή, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ μετανοήσουμε καὶ νὰ ἐξιλεωθοῦμε γιὰ τὰ προηγούμενα, κυλιόμαστε ἀκόμα μέσα σ' αὐτά. Τί ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κάνει τότε καὶ ὁ φιλανθρωπότητος κριτής; Νὰ μᾶς ἐπιβάλλει ὅπωςδήποτε ποινὲς καὶ τιμωρίες καὶ γιὰ τὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἁμαρτημάτων μας καὶ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ μετὰ τὴν ἀνοχὴ ποὺ μᾶς ἐπιδείχθηκε δὲν μεταμεληθήκαμε, καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα ὄχι μόνο δὲν μεταμεληθήκαμε, ἀλλὰ καὶ αὐξήσαμε τὴν κακία μας. Αὐτὸς ὅμως τί κάνει; Τότε δίνει γιὰ χάρη μας ὡς λύτρο ἐξαγορᾶς τὸν ἑαυτό του³¹, καὶ ὄχι μόνο μᾶς ἐξααρπάζει ἀπὸ τὴν τιμωρία, ἀλλὰ καὶ μᾶς δικαιώνει καὶ μᾶς σώζει καὶ μᾶς κάνει κληρονόμους τῆς βασιλείας του. Πραγματικὰ χάρη

οὐκ ἔχουσα, ὄντως τοῦτο δωρεά, δωρεᾶς ἀπάσης νικῶσα τὴν δύ-
 ναμιν. Τοῦτο ἔνδειξις ὡς ἀληθῶς ἀφάτου δικαιοσύνης, καὶ δι-
 καιοσύνης οὐκ ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ θείας καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων. Διὸ
 καὶ αὐτὸς εἰπὼν «εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης», οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ
 5 «αὐτοῦ» φησιν, τοῦτ' ἔστι αὐτοῦ μόνου ἢ τοιαύτη καὶ τοσαύτη
 δικαιοσύνη· ἐν ᾧ γὰρ ἔδει καιρῶ κολασθῆναι, τότε ἠξίωσε τῆς
 εὐεργεσίας. Ὡ παράστασις ἀφάτος δικαιοσύνης, ᾧ ἀπόδειξις
 παντὸς δύναμιν λόγου ἐλέγχουσα! «Πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύ-
 νης αὐτοῦ» εἰπὼν, ἐπήγαγεν· «ἐν τῷ νῦν καιρῶ»· ἢ γὰρ ἐν τῷ νῦν
 10 καιρῶ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν ἐν ᾧ τὴν ἀπολύτρωσιν
 ἡμῶν εἰργάσατο, πλήρης ἦν φιλανθρωπίας, πλήρης δωρεᾶς,
 πλήρης χάριτος. Διὸ καὶ ἔλεγεν· «οὐ γὰρ ἦλθον κρῖναι τὸν κό-
 σμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος». Ἡ δὲ μέλλουσα δικαιοσύνη οὐκέ-
 τι ὁμοίως, ἀλλ' ἀνταπόδοσις ἐστὶν ἐκάστῳ τῶν βεβιωμένων, ὡς
 15 καὶ αὐτὸς πάλιν φησὶν· «ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ» καὶ
 ἐξῆς Ἡ καὶ οὕτως ἐκληπτέον· ἔνδειξις γέγονεν ἐν τῷ νῦν καιρῶ
 ἢ ἀνοχὴ αὐτοῦ καὶ ἢ δωρεὰ καὶ ἢ χάρις τῆς μελλούσης δικαιοσύ-
 νης. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Εἰ γὰρ τοσοῦτον μακροθυμήσας, το-
 σοῦτον χαρισάμενος, τοσαύτης δωρεᾶς ἀξιώσας οὐκ ἐπέστρεψεν
 20 οὐδ' ἔσχε βελτιωθέντας, μετὰ πολλῆς ἄρα δικαιοσύνης ἐκεῖθεν
 ἐπάγει τὰς τιμωρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Στίχ 1-3 Τὸ «κατὰ σάρκα» ἐν ὑπερβατῶ κεῖται, ἢ δὲ κατὰ φύ-
 σιν ἀλλὰ μὴ κατὰ σχῆμα ἐρμηνεία τοῦ λόγου· «Τί οὖν ἐροῦμεν,
 25 Ἀβραὰμ εὐρηκέναι τὸν κατὰ σάρκα ἡμῶν πατέρα;»· πρὸς Ἰου-
 δαίους δὲ ὁ λόγος, οἷον· ἐπεὶ, φησί, τὸ πᾶν ὑμῖν τῆς σεμνολογίας
 καὶ μεγαλαυχίας ἐν τῷ κατὰ σάρκα πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστιν,
 σκοπήσωμεν τί ἂν εἴπομεν ἐκεῖνον εὐρηκέναι. Καὶ φησιν αὐτὸς
 προιῶν, ὅτι δικαιοσύνην εὗρεν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ «ἐλογίσθη αὐ-
 30 τῷ εἰς δικαιοσύνην», τοῦτ' ἔστιν ὅτι ἐδικαιώθη· τὸ γὰρ «εὗρεῖν
 δικαιοσύνην», «δικαιωθῆναί ἐστιν». Εὗρεν οὖν δικαιοσύνην· ἀλ-
 λά πῶς εὗρεν; ἐξ ἔργων ἢ ἐκ πίστεως; καὶ δείκνυσιν ὅτι ἐκ πίστε-

32. Ἰω. 12, 47.

33. Ρωμ. 1, 18.

πού δὲν ἔχει μέτρο, πραγματικὰ εἶναι δωρεὰ αὐτὸ πού ὑπερβαίνει τὴ δύναμη κάθε δωρεᾶς. Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη ἀληθινὰ ἀνέκφραστης δικαιοσύνης, καὶ δικαιοσύνης ὄχι ἀνθρώπινης, ἀλλὰ θείας καὶ πάνω ἀπὸ ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνος ἀφοῦ εἶπε, «πρὸς φανέρωση τῆς δικαιοσύνης», δὲν τὸ λέγει ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ λέγει «αὐτοῦ τοῦ ἴδιου», δηλαδή αὐτοῦ μόνου εἶναι ἢ τέτοια καὶ τόσο μεγάλη δικαιοσύνη. Τότε δηλαδή πού ἔπρεπε νὰ τιμωρηθοῦμε, τότε μᾶς ἔκανε ἀξιους τῆς εὐεργεσίας. Ὡς παρουσίαση ἀνέκφραστης δικαιοσύνης, ὡς ἀπόδειξη πού νικᾷ τὴ δύναμη κάθε λόγου! Ἐφοῦ εἶπε, «πρὸς ἀπόδειξη τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ», πρόσθεσε· «στὸν παρόντα καιρὸ»· γιατί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ στὸ σημερινὸ καιρὸ, κατὰ τὸν ὅποιο δηλαδή πραγματοποίησε τὴν ἀπολύτρωσή μας, ἦταν γεμᾶτος φιλανθρωπία, γεμᾶτος δωρεὰ, γεμᾶτος χάρη. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «δὲν ἦρθα γιὰ νὰ κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλὰ γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ κόσμος»³². Ἡ μελλοντικὴ ὅμως δικαιοσύνη δὲν θὰ εἶναι πιά ὅμοια, ἀλλὰ θὰ εἶναι ἀνταπόδοση γιὰ ὅσα ἔπραξε καθέννας στὴ ζωὴ του, ὅπως αὐτὸς πάλι λέγει· «γιατὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐκδηλώνεται»³³ καὶ τὰ ἑξῆς. Ἡ μποροῦμε καὶ ἔτσι νὰ τὸ προσεγγίσουμε· Ἡ ἀνοχή του καὶ ἡ δωρεὰ καὶ ἡ χάρη του κατὰ τὸν παρόντα καιρὸ ἔγινε ἀπόδειξη τῆς μελλοντικῆς δικαιοσύνης. Πῶς καὶ μὲ ποιό τρόπο; Ἄν δηλαδή ἔπειτα ἀπὸ τόση μακροθυμία πού ἔδειξε, ἀπὸ τόση χάρη, ἀπὸ τόση δωρεὰ πού μᾶς ἔκρινε ἀξιους δὲν μᾶς ὀδήγησε στὴν ἐπιστροφή μας οὔτε καὶ μᾶς ἔκανε νὰ βελτιωθοῦμε, ἄρα μὲ πολλὴ δικαιοσύνη θὰ ἐπιφέρει ἐκεῖ τὶς τιμωρίες.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 1-3. Τὸ «κατὰ σάρκα» εἶναι διατυπωμένο σὲ ὑπερβατὸ σχῆμα, ἐνῶ ἡ φυσικὴ, καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα, ἐρμηνεία τοῦ λόγου, «Τί θὰ ποῦμε λοιπὸν, ὅτι ὁ Ἄβραάμ βρῆκε τὸν κατὰ σάρκα πατέρα μας;»· ὁ λόγος ἀπευθύνεται στοὺς Ἰουδαίους καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς ἐπειδὴ, λέγει, ὅλο τὸ σεμνολόγημά σας καὶ ἡ μεγάλη καυχησιολογία σας ἀναφέρεται στὸν κατὰ σάρκα πατέρα μας τὸν Ἄβραάμ, ἃς ἔξετάσομε τί θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι βρῆκε ἐκεῖνος. Καὶ λέγει αὐτὸς προχωρώντας, ὅτι βρῆκε δικαιοσύνη (δικαίωση)· γιατί αὐτὸ σημαίνει τό, «τοῦ λογαριάσθηκε αὐτὸ πρὸς δικαίωση», δηλαδή ὅτι δικαιώθηκε· γιατί τὸ «βρῆκε δικαιοσύνη» σημαίνει «δικαιώθηκε». Βρῆκε λοιπὸν δικαιοσύνη. Ἄλλὰ πῶς τὴ βρῆκε; Ἀπὸ τὰ ἔργα του ἢ ἀπὸ τὴν πίστη του; Καὶ δείχνει ὅτι τὴ βρῆκε ἀπὸ τὴν πίστη

ως, μάρτυρα τὴν γραφὴν παριστάς· «ἐπίστευσε» γάρ, φησὶν, «Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην». Τί οὖν; φησὶν· οὐκ εἶχεν ἔργα Ἀβραάμ; οὐκ ἐδικαίου ταῦτα αὐτόν; Μὴ γένοιτο· ἔργα μὲν γὰρ εἶχεν, ὥστε πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους αὐ-
 5 τῷ ἀνθρώπους κρινόμενον δικαιωθῆναι καὶ προκριθῆναι ἐκείνων, τὸ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν δικαιωθῆναι ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥστε ἄξιον καὶ ἰσοστάσιον ἑαυτὸν παραστήσαι τῆς ἐκεῖθεν παρεχομένης εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς, παντελῶς ἀτελείτετο.

Οὐκοῦν οὐδὲν ὄλως ἔχει καύχημα, ἥτοι προτέρημα καὶ κατόρ-
 10 θωμα, πρὸς τὸν Θεὸν εἰς τὸ ἀξιωθῆναι τῆς εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς. Τί γὰρ ἂν τις καὶ δι' ἔργων ἐπιδείξειεν ἄξιον τοῦ μετὰ στείρωσιν καὶ παρακμῆν δύο παθῶν τὰς πηγὰς τῆς γονῆς ξηρανάντων καὶ τοὺς τῆς γενέσεως ὀφθαλμοὺς πηρωσάντων; Τί οὖν τις ἄξιον πρά-
 15 ξοι, ὥστε μετὰ τηλικαύτην φύσεως νέκρωσιν παιδὸς πατέρα ὀφθῆ-
 ναι καὶ βλαστὸν κοιλίας ἐκφῦναι; Τί δ' ἂν τις ὄλως ἄξιον οἴσει τοῦ πληθυνθῆναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης, τοῦ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τοῦ Χριστὸν αὐτὸν ἐκεῖθεν τὸν κοινὸν σωτῆρα προελθεῖν; Ὅρας ὅτι οὐδὲν ὄλως ἔχει, οὐδ' ἴχνος ἔργων πρὸς τὰς τηλικαύτας ἐκ Θεοῦ δωρεάς; Πόθεν οὖν
 20 ἠξιώθη ταῦτα; Ἐκ μόνης πίστεως· «Ἐπίστευσεν» γάρ, φησὶν ἡ Γραφή, «Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην». Ἐπίστευσε, καὶ ἐδικαιώθη παρὰ Θεοῦ τοσοῦτων καὶ τηλικούτων τυχεῖν. Ὡς πίστεως πᾶσαν πράξιν τὴν ἐν νόμῳ δευτέραν ποιούσης! Ἐκείνην πράττων Ἀβραάμ εἶχεν τι μικρὸν καύχημα, ἀλλὰ πρὸς
 25 τοὺς ὑπὸ τὸν αὐτὸν αὐτῷ τελούντας νόμον, τὴν πίστιν δὲ προβαλλόμενος, ἀθρόον πατὴρ ἐγένετο πάντων, καὶ τῶν μυρίων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐδικαιώθη ἀπολαύειν. Ὡς ἐν πορίσματος, δὲ μοίρα εἴληπται, καὶ λύσις ἐκ τῶν εἰρημένων. Πῶς οὗτος μὲν ἐκ πίστεως λέγει δικαιωθῆναι τὸν Ἀβραάμ, ὁ δὲ θεῖος Ἰάκωβος ἐξ ἔργων, λέγων
 30 «Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνενέγκας τὸν υἱὸν αὐτοῦ;» καὶ ἐξῆς.

Στίχ. 5. Τῷ μὴ θαρροῦντι μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων, προσιόντι δὲ ἐκ πίστεως, «λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην», καὶ δικαι-
 οῦται δι' αὐτῆς.

του, παρουσιάζοντας μάρτυρα τῆ Γραφή· γιατί λέγει· «πίστεψε ὁ Ἀβραάμ σὸν Θεὸ καὶ τοῦ λογαριάσθηκε αὐτὸ πρὸς δικαίωσίν του»³⁴. Τί λοιπόν, λέγει, δὲν εἶχε ἔργα ὁ Ἀβραάμ; δὲν μπορούσαν αὐτὰ νὰ τὸν δικαιώσουν; Μὴ γένοιτο· γιατί εἶχε βέβαια ἔργα, ὥστε συγκρινόμενος μὲ τοὺς ἀνθρώπους ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ζοῦσε μπορούσε νὰ δικαιωθεῖ καὶ νὰ κριθεῖ ἀνώτερος ἀπὸ ἐκείνους, τὸ νὰ δικαιωθεῖ ὅμως ἀπὸ τὰ ἔργα του ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ παρουσιάσει τὸν ἑαυτὸ του ἄξιο καὶ ἴσο μὲ τὴν εὐεργεσία καὶ δωρεὰ πὺν χορηγεῖται ἀπὸ ἐκεῖ ὑπεροῦσε τελείως.

Κανένα λοιπὸν ἀπολύτως καύχημα, ἤτοι προτέρημα καὶ κατόρθωμα, δὲν εἶχε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ κριθεῖ ἄξιος τῆς εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς αὐτοῦ. Τί δηλαδή ἄξιο θὰ μπορούσε νὰ ἐπιδείξει κανεὶς καὶ μὲ ἔργα μετὰ τὴ στείρωση καὶ παρακμῆ δύο παθῶν πὺν ἀποξήραναν τὶς πηγὲς τῆς γονιμότητος καὶ ἀχρήστεψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς γέννας; Τί ἄξιο λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ κάνει κανεὶς, ὥστε μετὰ τὴν τέτοια νέκρωση τῆς φύσης νὰ ἀναδειχθεῖ πατέρα παιδιοῦ καὶ νὰ βλαστήσει βλαστὸ κοιλίας; Τί ἄλλο γενικὰ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρει κανεὶς τόσο πολὺ ἄξιο, ὥστε νὰ πληθύνουν οἱ ἀπόγονοὶ του ὅπως ἡ ἄμμος τῆς θάλασσης, καὶ νὰ εὐλογηθοῦν τὰ ἔθνη μὲ τὸν ἀπόγονο ἐκείνου καὶ νὰ προέλθει ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Χριστός, ὁ κοινὸς σωτήρας; Βλέπεις ὅτι δὲν ἔχει τίποτε ἀπολύτως, οὔτε ἴχνος ἔργων ἀπέναντι σὶς τόσο μεγάλες δωρεές. Ἀπὸ πὺν λοιπὸν τ' ἄξιώθηκε αὐτὰ; Ἀπὸ τὴν πίστη μόνο· γιατί λέγει ἡ Γραφή, «πίστεψε ὁ Ἀβραάμ σὸν Θεὸ καὶ τοῦ λογαριάσθηκε αὐτὸ πρὸς δικαίωσιν». Πίστεψε καὶ δικαιώθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, ὥστε νὰ λάβει τόσα καὶ τέτοια δῶρα. Ὡ πὺν πίστη πὺν κάθε πράξη τοῦ νόμου τὴ θέτεις σὲ δεύτερη θέση! Ἐκτελώντας τὴν πράξη τοῦ νόμου ὁ Ἀβραάμ εἶχε ἓνα μικρὸ καύχημα ἀλλὰ ἐναντι ἐκείνων πὺν ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιο μ' αὐτὸν νόμο, προβάλλοντας ὅμως τὴν πίστη ἔγινε μὲ τὴ μὰ πατέρα ὅλων καὶ κρίθηκε ἄξιος ν' ἀπολαύσει τὰ μύρια ἐκεῖνα ἀγαθὰ. Αὐτὸ εἶναι τὸ συμπέρασμα καὶ ἡ λύση ὅσων εἴπαμε. Πῶς ὁ Παῦλος λέγει ὅτι ὁ Ἀβραάμ δικαιώθηκε ἀπὸ τὴν πίστη, ἐνῶ ὁ θεῖος Ἰάκωβος ἀπὸ τὰ ἔργα, λέγοντας «ὁ πατέρας μας Ἀβραάμ δὲν δικαιώθηκε ἀπὸ τὰ ἔργα του προσφέροντας θυσία τὸν υἱὸ του»³⁵ καὶ τὰ ἐξῆς.

Στίχ. 5. Αὐτὸς πὺν δὲν στηρίζει βέβαια τὸ θάρρος του στὰ ἔργα του, προσέρχεται ὅμως μὲ τὴν πίστη του, «λογαριάζεται ἡ πίστη του πρὸς δικαίωσιν» καὶ μέσω αὐτῆς δικαιώνεται.

Στίχ. 6-10. Κατάλληλος λίαν και ἀριόζουσα ἡ ψαλμικὴ χοῆσις
 και γὰρ πᾶσα δικαίωσις ἀπὸ Θεοῦ· ἢ ἐκ τοῦ ἀφεθῆναι γίνεται τὰς
 ἀνομίας και ἁμαρτίας, ἢ ἐκ τοῦ ἐπικαλυφθῆναι, οἷον διὰ τινων κα-
 τορθωμάτων ἐκνικηθῆναι και καταποθῆναι, ἢ ἐκ τοῦ μὴ λογίσα-
 5 σθαι τὸν Θεὸν τὸ προαχθὲν εἰς ἁμαρτίαν. Καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων
 φιλανθρώπων τρόπων λογίζεται ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ τὴν δικαιο-
 σύνην ὡς συμπαθῶν, ὡς οἰκονομῶν, ὡς φιλοτιμιούμενος· ἢ μὲν γὰρ
 ἄφεις συμπαθείας, ἢ δὲ ἐπικάλυψις οἰκονομίας, τὸ δὲ μὴ λογίσα-
 σθαι εἰς ἁμαρτίαν φιλοτιμίας. Τίνες οὖν ἀξιοῦνται τούτων; Οἱ πι-
 10 στοί, και διὰ τῆς πίστεως· διὸ και μακαρίζει αὐτοὺς ὁ προφήτης
 Δαυὶδ. Τοῖς δὲ ἐν νόμῳ και ἐξ ἔργων ζητοῦσι δικαιοθῆναι οὐδε-
 μία τῶν τριῶν δικαίωσις ἔπεται, τοῖς δὲ ἐκ πίστεως διὰ τῶν τριῶν
 τούτων τρόπων ἡ δικαιοσύνη λογίζεται. Προσφόρως ἄρα τὴν
 Δαυιδικὴν μαρτυρίαν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τῇ ἰδίᾳ ἤρμωσε διδα-
 15 σκαλίᾳ.

Στίχ. 11-12. Διὰ τί, φησί, πρῶτον ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύ-
 νην, και οὕτω περιετιμήθη; Πρῶτον μὲν, ἵνα ὡς σημεῖον νομισθῆ
 ἀρετῆς ἢ περιτομῆ, και οὐχ ὡς αὐτοαρετῆ και κατορθωμα· τὸ γὰρ
 σημεῖον τῆς περιτομῆς, φησί, σφραγὶς ἐστίν, οἷον· σημεῖόν ἐστι και
 20 παρ᾽ ἄστασις τῆς ἐν ἀκροβυστία διὰ πίστεως δικαιοσύνης. Δεύτε-
 ρον δέ, ἵνα και τῶν ἀκροβύστων και τῶν ἐμπεριτόμων κοινὸς ἐπι-
 γνωσθῆ και ἀνακηρυχθῆ πατὴρ· τῶν μὲν ἀκροβύστων ὡς ἐν τῇ
 ἀκροβυστία και πιστεύσας και δικαιοθεῖς, τῶν δὲ ἐμπεριτόμων ὡς
 και αὐτὸς περιτεμηθεῖς μετὰ τὸ πιστεῦσαι. Πάντων οὖν εἰκότως ἂν
 25 λογισθεῖη πατὴρ τῶν τὴν πίστιν δηλονότι παραδεξαμένων, εἴτε
 ἀπερίτετοι, εἴτε περιτετεμημένοι εἶεν. Ἐὰν δὲ τὴν πίστιν μὴ ἔχουσιν,
 οὐδὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνον συγγένειαν ἔχουσιν, οἵτινες ἂν εἶεν, οὐδὲ
 κληρονόμοι ἄρα τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἐπαγγελίας· τοῖς γὰρ συγγενέσι,
 τῷ γὰρ σπέρματι αὐτοῦ αἱ ὑποσχέσεις και αἱ εὐλογίαι. «Και πατέ-
 30 ρα περιτομῆς»· οὐχ ἀπλῶς φησι πατὴρ τῶν ἐμπεριτόμων, τοῦτο
 γὰρ δηλοῖ τὸ περιτομῆς, ἀλλὰ πατὴρ ἐκείνων τῶν ἐμπεριτεμημένων,
 τῶν μὴ μόνον περιτετεμημένων, ἀλλὰ και κατὰ τὰ ἴχνη αὐτοῦ τὴν
 πίστιν Χριστοῦ εἰσοικιζομένων. Ἐκεῖνοι δὲ κατὰ τὰ ἴχνη και κατὰ
 μίμησιν τοῦ Ἀβραάμ πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, οἱ ἀδιστάκτως και

Στίχ. 6-10. Είναι πολὺ κατάλληλη καὶ πολὺ ταιριασὴ ἡ ῥήσις τῶν ψαλμῶν· γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἀπὸ τὸν Θεὸν πετυχαίνεται ἢ ἀπὸ τὸ νὰ συγχωρηθοῦν οἱ ἀνομίαι καὶ οἱ ἁμαρτίαι, ἢ ἀπὸ τὸ νὰ ἐπικαλυφθοῦν, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ νὰ κατανηκτοῦν καὶ νὰ καταποθοῦν ἀπὸ κάποια κατορθώματα ἀρετῆς, ἢ ἀπὸ τὸ νὰ μὴ καταλογίσει ὁ Θεὸς τὴν πράξιν ὡς ἁμαρτία. Καὶ μὲ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς φιλόσοφους τρόπους καταλογίζει ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο τὴν δικαίωσιν ἢ ἀπὸ συμπάθεια, ἢ κατ' οἰκονομίαν, ἢ ἀπὸ γενναιοδωρίαν. Ἡ ἀφεσις βέβαια εἶναι ἀπόδειξις συμπάθειας, ἢ ἐπακάλυψις ἔργου οἰκονομίας, ἐνῶ τὸ νὰ μὴ καταλογισθῆι ἁμαρτία δεῖγμα γενναιοδωρίας. Ποιοὶ λοιπὸν εἶναι ἄξιοι γι' αὐτὰ. Οἱ πιστοὶ μὲ τὴν πίστη τοὺς γι' αὐτὸ τοὺς μακαρίζει ὁ προφήτης Δαβὶδ⁴⁶. Σὲ ὅποιους ὅμως ἐπιδιώκουν νὰ δικαιωθοῦν ἀπὸ τὸ νόμον καὶ τὰ ἔργα τοὺς, δὲν ἀκολουθεῖ καμμιὰ δικαίωσις ἀπὸ αὐτὲς τρεῖς, ἐνῶ γιὰ ἐκείνους ποὺ τὴν ἐπιδιώκουν ἀπὸ τὴν πίστη, ἢ δικαίωσις λογαριάζεται μὲ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τρόπους. Ἄρα λοιπὸν πολὺ πρόσφορα ὁ θεσπέσιος Παῦλος προσάρμοσε τὴν Δαυϊτικὴν μαρτυρίαν στὴ διδασκαλίαν του.

Στίχ. 11-12. Γιατί, λέγει, πρῶτα τοῦ λογαριάσθηκε ὡς δικαίωσις, καὶ μετὰ ἔκανε τὴν περιτομὴν; Πρῶτον βέβαια γιὰ νὰ θεωρηθῆι ἡ περιτομὴ σημάδι ἀρετῆς, καὶ ὄχι ὡς αὐτοαρετὴ καὶ κατόρθωμα· γιὰ τὸ σημάδι τῆς περιτομῆς εἶναι, λέγει, σφραγίδα, δηλαδὴ εἶναι σημεῖο καὶ παράστασις τῆς δικαιοσύνης ποὺ πετυχαίνεται ἀπὸ τοὺς ἀπερίτμητους μέσω τῆς πίστεως. Δεύτερον, γιὰ νὰ θεωρηθῆι καὶ νὰ κηρυχθῆι πατέρας κοινὸς καὶ τῶν ἀπερίτμητων καὶ τῶν περιτμημένων τῶν ἀπερίτμητων, ἐπειδὴ καὶ πίστεψε καὶ δικαιώθηκε κατὰ τὸν καιρὸν ποὺ ἦταν ἀπερίτμητος τῶν περιτμημένων πάλι, γιὰ τὴν καὶ αὐτὸς ἔκανε περιτομὴν ἀφοῦ πρῶτα πίστεψε. Θὰ θεωρηθῆι λοιπὸν εὐλόγα πατέρας ὅλων αὐτῶν ποὺ ἀποδέχθησαν τὴν πίστη, εἴτε ἀπερίτμητοι εἶναι εἴτε περιτμημένοι. Ἄν ὅμως δὲν ἔχουν τὴν πίστη, δὲν ἔχουν οὔτε τὴν συγγένειαν μὲ αὐτόν, ὅποιοι καὶ ἂν εἶναι, καὶ ἄρα οὔτε κληρονόμοι θὰ γίνονται τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ὑπόσχεσης γιὰ τὴν οἱ ὑποσχέσεις καὶ οἱ εὐλογίες δόθηκαν τοὺς συγγενεῖς, τοὺς ἀπογόνους του. «Καὶ πατέρα περιτομῆς» δὲν λέγει ἀπλῶς πατέρας τῶν περιτμημένων, γιὰ τὸ δηλώνει ἡ λέξις «περιτομῆς», ἀλλὰ πατέρας ἐκείνων τῶν περιτμημένων, ποὺ δὲν εἶναι ἀπλῶς περιτμημένοι, ἀλλὰ καὶ ποὺ κατὰ τὰ ἔχνη ἐκείνου ἐγκατοικίζονται τὴν ψυχὴν τοὺς τὴν πίστην τοῦ Χριστοῦ. Καὶ κατὰ τὰ ἔχνη καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀβραάμ πιστεύουν στὸν Χριστό, ἐκεῖνοι ποὺ

χωρίς φιλονεικίας και συνδοιασμοῦ προσερχόμενοι τῷ Χριστῷ. Ἰχνη λέγεται τὰ τῶν προοδουσάντων σύμβολα και σημεῖα τῶν ποδῶν. Ἐπεὶ οὖν οὗτοι μεταγενέστεροι, οἰκείως και ἀρμοδίως φησὶν τοῖς ἐμμένουσι και ἐπακολουθοῦσι τοῖς ἴχνεσιν, ἤτοι πο-
5 ρευσόμενοις κατὰ τὰ ἐκείνου ἴχνη και τὴν ἐκείνου ὁδὸν ἣτις χωρὶς περιτομῆς ὑπῆρχεν.

Στίχ. 14-16. «Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι». Εἰπὼν πρότερον ὅτι διὰ τοῦτο ἀκροβυστος ὢν ὁ Ἀβραάμ ἐπίστευσε και ἐδικαιώθη, ἵνα πατὴρ λογισθῆ τῶν ἐν ἀκροβυστία πιστῶν, και διὰ
10 τοῦτο πάλιν περιετιμήθη, ἵνα και τῶν ἐν περιτομῇ πιστῶν πατὴρ λογισθῆ, και ἐπαγαγῶν και ἀποδείξας ὅτι μᾶλλον λογίζεται πατὴρ τῶν ἐν ἀκροβυστία πιστῶν, ὅσω και πρὸ τῆς περιτομῆς και πρὸ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ και τὴν περιτομὴν περιέχοντος αὐτὸς και ἐπίστευσεν, και ἡ πίστις αὐτοῦ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύ-
15 νην ταῦτα εἰπὼν και παραστήσας, νῦν και ἐτέρῳ τρόπῳ τὸ αὐτὸ δείκνυσι και φησιν ὑποκείσθω μὴ οὕτως ἔχειν ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ νόμου μόνους εἶναι κληρονόμους τῶν πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγελιῶν, οὐκ οὖν εἰς μάτην γέγονεν ἡ πίστις τῷ Ἀβραάμ; Αὐτὸς γὰρ πρὸ τοῦ νόμου και χωρὶς τοῦ νόμου ἐπίστευσεν. Κεκένω-
20 ται ἄρα ἡ πίστις, οὐδὲν ἐστὶν αὐτῆς, τὸ ὅλον ἠφάνισται· ἀλλὰ και αἱ ἐπαγγελίαι κατηγορήθησαν, οἷον ἄχρηστοι και ἀτέλεστοι γεγένηνται. Εἰ γὰρ ἡ πίστις δι' ἣν ἡ ἐπαγγελία ἐκενώθη, και αἱ ἐπαγγελίαι δηλονότι, αἱ ἐπὶ τῇ πίστει ἐδραζόμεναι, συναπερρούησαν και γεγόνασι φροῦδοι.

25 Τί οὖν οἱ διὰ νόμου κληρονομήσουσιν, τῆς μὲν πίστεως κενωθείσης, συνεκρυσταλλώσεως δὲ τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας; Ὁραῖς ὡς δι' ὧν λέγουσι διὰ νόμου κληρονομεῖν, διὰ τούτων δείκνυνται μὴδ' ὅλως κληρονομεῖν; Οὕτω τοίνυν διχῶς τὰς ἀποδείξεις ἐποιήσατο, ὅτι ὁ μακαρισμὸς ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως ἀκροβυστίαν μᾶλλον
30 ἀρμόζει ἢ ἐπὶ τὴν περιτομὴν, τὴν πρῶτην μὲν ἐπ' εὐθείας προσαγαγῶν και ἐξ αὐτῶν τῶν κατὰ τὸν Ἀβραάμ πραχθέντων, τὴν δευτέραν δὲ συνδραμῶν ἐκείνοις και ὑποθεῖς τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων λεγόμενον, και δείξας οἷον ἄτοπον ἔπεται τῇ ὑποθέσει αὐτῶν. Τίθησι δὲ και τρίτην ἀπόδειξιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανομένην τοῦ

προσέρχονται στον Χριστό χωρίς δισταγμούς και χωρίς αντιρρήσεις και ένδοιασμούς. Ἰχνη λέγονται τὰ σύμβολα καὶ τὰ σημάδια τῶν ποδιῶν ἐκείνων πού προπορεύονται στο δρόμο. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτοὶ εἶναι μεταγενέστεροι, κατάλληλα καὶ ταιριαστὰ σ' αὐτοὺς λέγει· σ' αὐτοὺς πού παραμένουν καὶ ἀκολουθοῦν τὰ ἴχνη, ἦτοι πού πορεύονται σύμφωνα μὲ τ' ἴχνη ἐκείνου καὶ τὴν ὁδὸ ἐκείνου, πού ἦταν χωρὶς περιτομῆς.

Στίχ. 14-16. «Γιατί, ἂν οἱ κληρονόμοι εἶναι οἱ ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τὸ νόμο». Ἐφοῦ εἶπε πρωτύτερα ὅτι γι' αὐτὸ ὃ Ἄβραάμ πίστεψε καὶ δικαιώθηκε ἐνῶ ἦταν ἀπερίτμητος, γιὰ νὰ θεωρηθεῖ πατέρας τῶν ἀπερίτμητων πιστῶν, καὶ γι' αὐτὸ πάλι ἔκανε τὴν περιτομῆς, γιὰ νὰ θεωρηθεῖ πατέρας καὶ τῶν περιτμημένων πιστῶν, καὶ πρόσθεσε καὶ ἀπέδειξε, ὅτι μᾶλλον θεωρεῖται πατέρας τῶν ἀπερίτμητων πιστῶν, ὅσο καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν περιτομῆς καὶ πρὶν ἀκόμα καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸ νόμο πού περιέχει καὶ τὴν περιτομῆς, αὐτὸς καὶ πίστεψε καὶ ἡ πίστη του λογαριάσθηκε ὡς δικαίωση. Ἐφοῦ τὰ εἶπε καὶ τὰ παρουσίασε αὐτὰ, τώρα καὶ μὲ ἄλλο τρόπο παρουσιάζει τὸ ἴδιο καὶ λέγει· ἂς ὑποθέσουμε ὅτι δὲν εἶναι ἔτσι ὅπως εἶπαμε, ἀλλὰ κληρονόμοι τῶν ὑποσχέσεων πρὸς τὸν Ἄβραάμ εἶναι μόνον ὅσοι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ νόμο, δὲν ἀπέδει μάταια ἡ πίστη τοῦ Ἄβραάμ; Γιατί αὐτὸς πίστεψε πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο καὶ χωρὶς τὸ νόμο. Ἄρα λοιπὸν ματαιώθηκε ἡ πίστη, δὲν ἔχει καμμιά σημασία, ἐξαφανίσθηκε στὸ σύνολό της ἀλλὰ καὶ οἱ ὑποσχέσεις καταργήθηκαν, δηλαδή ἐγιναν ἄχρηστες καὶ ἀνεκπλήρωτες. Γιατί, ἂν κατάντησε μάταια ἡ πίστη γιὰ τὴν ὁποία δόθηκε ἡ ὑπόσχεση, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι καὶ οἱ ὑποσχέσεις, πού στηρίζονται στὴν πίστη, ἐξέπεσαν μαζί μ' αὐτὴν καὶ κατάντησαν μάταιες.

Τί θὰ κληρονομήσουν λοιπὸν οἱ ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τὸ νόμο, τὴ στιγμή πού ἡ πίστη ματαιώθηκε καὶ μαζί μὲ τὴν πίστη ἐξέπεσε καὶ ἡ ὑπόσχεση; Βλέπεις ὅτι μὲ αὐτὰ πού λένε ὅτι κληρονομοῦν οἱ ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τὸ νόμο, μὲ αὐτὰ τὰ ἴδια γίνεται φανερό ὅτι δὲν κληρονομοῦν τίποτε; Ἐτσι λοιπὸν μὲ διπλὸ τρόπο παρουσίασε τίς ἀποδείξεις, ὅτι δηλαδή ὁ μακαρισμὸς ἀρμόζει περισσότερο στοὺς ἀπερίτμητους πού ἀποδέχονται τὴν πίστη, παρὰ στοὺς περιτμημένους τὴν πρώτη βέβαια ἀπόδειξη τὴν διατύπωσε κατ' εὐθεῖαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἔπραξε ὁ Ἄβραάμ, ἐνῶ τὴ δεύτερη προστρέχοντας σ' ἐκεῖνα καὶ ὑποθέτοντας αὐτὸ πού οἱ ἀντίθετοι ὑποστηρίζουν, καὶ δείχνοντας ποιὸ ἄτοπο προκύπτει ἀπὸ τὴν ὑπόθεση αὐτῶν. Προσθέτει ὁμως καὶ τρίτη ἀπόδειξη, πού τὴν λαμβάνει ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ

νόμου καί φησιν ὁ νόμος ἐφ' ᾧ ἐπερείδεσθε, παραβαθεὶς ὄργην
κατεργάζεται. Τοῦτο εἰπὼν, τὸ ἀκόλουθον ὡς δῆλον ὑπάρχον
κατέλιπεν, οἷον ὑμεῖς δὲ παραβεθήκατε δῆλον γὰρ τοῦτο καὶ συν-
επινοούμενον· εἰ οὖν ὁ νόμος ὄργην κατεργάζεται παραβαθεὶς,
5 ὑμεῖς δὲ παραβεθήκατε, οὐ μόνον ἐπαγγελιῶν οὐκ ἔστε ἄξιοι, ἀλ-
λὰ καὶ τιμωρηθήσεσθε· τοῦτο γὰρ ὑμῖν ὁ νόμος παραβεθηκόσιν
διὰ παντὸς ἐπανατείνεται. Πόθεν οὖν σωθήσεσθε; πόθεν ὑμῖν αἱ
ἐπαγγελίαι; Ἐπεὶ οὖν τά τε ἄλλα εἴρηται καὶ δέδεικται, ὅτι καὶ
ἐκ τοῦ νόμου οὐκ ἔστιν ὅλως δικαιωθῆναι, λείπεται καταφυγεῖν
10 ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως χάριν· διὰ ταύτης γὰρ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι πε-
ρατοῦνται, καὶ ὁ Ἀβραὰμ πάντων γίνεται πατήρ. Ὡστε ὁ τοῦ
Δαυὶδ μακαρισμὸς κοινὸς ὑπάρχων ἐπὶ τῶν διὰ πίστεως σωζομέ-
νων πάντων, οὐχ ἦττον ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔστιν ἐπὶ τῶν ἐν ἀκρο-
θυσίᾳ πιστῶν ἐφαρμοζῶν, ὅσῳ καὶ πρῶτον ἐπὶ τοῦ ἐν ἀκροθυ-
15 σίᾳ Ἀβραὰμ ἐφάνη ἐπαληθεύων. Ταῦτα δὲ ἤρηται τοῦ «Νυνὶ
δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται» καὶ ἐξῆς, καὶ δεῖ
ἐπισκοπεῖν. Δυνατὸν δὲ ταῦτα καὶ ἄλλαις ἐπιβολαῖς διασαφῆσαι,
ὡς εἴρηται ἐν τῷ πλάτει.

Στίχ 17. «Κατέναντι»· ἐναντίον, ἐνώπιον, εἰς πρόσωπον Θε-
20 οῦ· εἰς πρόσωπον γὰρ Θεοῦ εἴρηται, οἷον ὡς ἐκ προσώπου Θεοῦ
τὸ «πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε». Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, «κα-
θὼς γέγραπται», μὴ προσθεῖς ποῦ γέγραπται ἢ πῶς, ἐπήγαγεν, εἰ
καὶ ὑπερβάς, «τὸ κατέναντι Θεοῦ», τὸ ἀξιόπιστον καὶ βέβαιον
τοῦ «γέγραπται» παριστῶν. Καθὼς γέγραπται κατενώπιον Θε-
25 οῦ, τοῦτ' ἔστιν εἰς πρόσωπον Θεοῦ καὶ ἐκ προσώπου Θεοῦ. Ἀξι-
όπιστός ἐστι, φησὶν, ἡ Γραφή, ἀμετάπτωτος, βεβαία· Θεὸς ἐστιν
ἐν αὐτῇ εἰπὼν, «πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε». Τὸ γοῦν ἐφε-
ξῆς τῆς τοῦ λόγου συμφράσεως, «καθὼς γέγραπται κατέναντι οὗ
ἐπίστευσε Θεοῦ», «ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν» καὶ ἐξῆς Καλῶς
30 φησιν, «καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα»· λόγῳ γὰρ τὰ μὴ ὄν-
τα εἰς τὸ εἶναι καὶ ἅμα τῷ καλέσαι παράγει, ὥστε εἶναι. Παρ' αὐ-
τῷ δυνατὸν καὶ ῥᾶον, καὶ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, καὶ ἔμπαλιν εἰ βου-
ληθεῖν, καὶ τὰ ὄντα ὡς μὴ ὄντα καλεῖν.

νόμο καὶ λέγει· ὁ νόμος πάνω σὸν ὁποῖο στηρίζεσθε ὅταν καταπατηθεῖ προκαλεῖ ὀργή. Λέγοντας ὅμως αὐτὸ παρέλειψε τὸ ἀκόλουθο ὡς φανερό, δηλαδή αὐτὸ· ἐσεῖς ὅμως τὸν ἔχετε παραβεῖ, καὶ εἶναι αὐτὸ ὀλοφάνερο καὶ αὐτονόητο. Ἄν λοιπὸν ὁ νόμος παραβαινόμενος προκαλεῖ ὀργή καὶ ἐσεῖς τὸν ἔχετε παραβεῖ, ὅχι μόνο δὲν εἴστε ἄξιοι τῶν ὑποσχέσεων, ἀλλὰ καὶ θὰ τιμωρηθεῖτε. Γιατὶ αὐτὸ σᾶς προβάλλει ἀπειλητικὰ πάντοτε ὁ νόμος ποὺ τὸν ἔχετε παραβεῖ. Ἄπὸ ποῦ λοιπὸν θὰ σωθεῖτε; ἀπὸ ποῦ θὰ πληρωθοῦν οἱ ὑποσχέσεις σ' ἐσᾶς; Ἄφου λοιπὸν καὶ τὰ ἄλλα ἔχουν λεχθεῖ καὶ ἔχει ἀποδειχθεῖ, ὅτι καὶ ἀπὸ τὸ νόμο δὲν εἶναι δυνατὴ μὲ κανένα τρόπο ἢ δικαίωση, ἀπομένει νὰ καταφύγομε στὴ χάρις ποὺ προσφέρει ἡ πίστις· γιατί μὲ αὐτὴν καὶ οἱ ὑποσχέσεις φτάνουν στὴν ἐκπλήρωσή τους καὶ ὁ Ἄβραάμ γίνεται πατέρας ὄλων. Ὡστε ὁ μακαρισμὸς τοῦ Δαβίδ, ὄντας κοινὸς γιὰ ὄλους ποὺ σώζονται μὲ τὴν πίστις, ταιριάζει καθόλου λιγότερο, ἀλλὰ καὶ περισσότερο, τοὺς πιστοὺς τοὺς προερχόμενους ἀπὸ τοὺς ἀπερίτμητους τόσο, ὅσο καὶ φάνηκε νὰ ἐπαληθεύει πρῶτα σὸν ἀπερίτμητο Ἄβραάμ. Αὐτὰ ὅμως ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ ρήσις, «τώρα ὅμως φανερώθηκε δικαίωση ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ νόμο»³⁷ καὶ τὰ ἔξης, καὶ πρέπει νὰ τὰ ἐξετάσομε. Εἶναι ὅμως δυνατό καὶ μὲ ἄλλες προσεγγίσεις νὰ τὰ διασαφήσομε αὐτὰ, ὅπως ἔχουν λεχθεῖ κατὰ πλάτος.

Στίχ. 17. «Κατέναντι» ἀπέναντι, ἐνώπιον, κατὰ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ· γιατί μπροστὰ σὸν Θεὸ ἔχουν λεχθεῖ, δηλαδή σὰν ἀπὸ ἐκπρόσωπο τοῦ Θεοῦ ἔχει λεχθεῖ τό, «σὲ ὄρισα πατέρα πολλῶν ἐθνῶν»³⁸. Ἐπειδὴ δηλαδή εἶπε, «ὅπως ἔχει γραφεῖ» χωρὶς νὰ ἔχει προσθέσει ποῦ καὶ πῶς ἔχει γραφεῖ, πρόσθεσε, ἂν καὶ καθ' ὑπέρβαση, τό «κατὰ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ», παρουσιάζοντας τὴν ἀξιοπιστία καὶ βεβαιότητα τοῦ «ἔχει γραφεῖ». Καθὼς ἔχει γραφεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Δηλαδή κατὰ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καὶ σὰν ἀπὸ ἐκπρόσωπο τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀξιόπιστη, λέγει, ἡ Γραφή, ἀμετάβλητη, βέβαια· ὁ Θεὸς εἶναι ποὺ εἶπε μέσω αὐτῆς, «σὲ ὄρισα πατέρα πολλῶν ἐθνῶν». Ἡ συνέχεια τῆς φράσης, «ὅπως ἔχει γραφεῖ, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ σὸν ὁποῖο πίστεψε» εἶναι τό, «γιατὶ σὲ ὄρισα πατέρα πολλῶν ἐθνῶν» καὶ τὰ ἔξης. Καλῶς λέγει· «τοῦ Θεοῦ ποὺ καλεῖ στὴν ὑπαρξὴ αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπάρχουν σὰ νὰ ὑπάρχουν». Γιατὶ μὲ τὸ λόγο του καλεῖ αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὴν ὑπαρξὴ καὶ μαζὶ μὲ τὴν κλήσις τὰ παράγει. Σ' ἐκεῖνον εἶναι δυνατό καὶ εὐκόλο καὶ νὰ καλεῖ στὴν ὑπαρξὴ αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπάρχουν, καὶ ἀντίθετα ἂν θέλει, καὶ αὐτὰ ποὺ ὑπάρχουν, στὴν ἀνυπαρξία.

Στίχ. 18. «Ὅς παρ' ἐλπίδα ἐπίστευσεν», ἀντὶ τοῦ ἐπαγγελίας ἐπίστευσεν, πολὺ τὸ ἀνέλπιστον ἐχούσαις κατ' ἀνθρώπινον λογισμόν, μόνῃ ἐδρασθεὶς τῇ ἐπὶ Θεὸν ἐλπίδι.

Στίχ. 24-5,5. Δείκνυσι τοὺς Ἰουδαίους στασιάζοντας πρὸς τὴν πίστιν, καὶ μὴ παραδεχομένους τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ πρὸς αὐτὸν στασιάζειν τὸν Πατέρα τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἴνα γάρ, φησί, δικαιωθῶμεν ἡμεῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη καὶ ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, ὑμεῖς δὲ οὐ προσδεχόμενοι αὐτόν, καὶ τῷ Πατρὶ πολεμεῖτε τῷ ἀναστήσαντι αὐτόν. Ἄλλ' οἱ δικαιωθέντες, φησὶν, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Πατέρα, καταλύσωμεν τελείως τὸν πρὸς αὐτὸν πόλεμον. Πῶς δὲ καταλύεται; Διὰ τελείας καὶ ἀδιστακτοῦ πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· αὐτὸς γάρ ἐστι καὶ ὁ προσάγων ἡμᾶς αὐτῷ τῷ Πατρὶ «εἰς τὴν χάριν ταύτην». Δεικτικῶς εἶπε τὸ μέγεθος τῶν ἐμπεριεχομένων τῇ χάριτι καὶ τὸ πλῆθος δηλῶν, καὶ γὰρ αὕτη ἡ προσαγωγή μέγα καὶ θαυμάσιον, καὶ πρὸ τούτου ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ τῶν οὐρανῶν ἐπηγγελμένη βασιλεία. Ἐπὶ ποία πράξει; Ἐπὶ ποίῳ κατορθώματι αὕτη ἡ χάρις ἐδόθη; Ἐπὶ πίστει μόνῃ· μόνον γὰρ ἐπιστεύσαμεν, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος πάντα ἡμῖν ταῦτα ἡ χάρις ἐχαρίσατο. Ἡ οὕτως ὡσπερ εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ἧ ἑστήκαμεν καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, οὕτω πάλιν καυχώμεθα καὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι δι' αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ δοκιμῆς εἰς τὴν αὐτὴν ἀκαταίσχυντον ἐπανατρέχομεν ἐλπίδα.

«Ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ». Ἡ ὅτι δοξάζεται ὁ Θεός, ἢ ὅτι δοξάζει ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ γὰρ δοξάζει ἡμᾶς ἀρορήτῳ καὶ ὑπερφνεῖ δόξῃ, δωρούμενος ἃ ἐπηγγείλατο, νίθεσις καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἀξιῶν, καὶ δοξάζεται καὶ αὐτός, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν, ἀλλ' ὅσον ἐστὶν ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις δυνατόν, τοσαύτην φιλοτιμίαν περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐπιδεικνύμενος γένος, καὶ ταῦτα περαίνων καὶ εἰς ἔργον ἄγων ἃ μόνῃς ἐστὶ τῆς αὐτοῦ θειότητος καὶ φιλανθρωπίας ἐνδεικτικά. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ «καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν». Πόθεν «καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν»; Ὅτι ἐρῶμεν σφόδρα τοῦ Θεοῦ· ἐραστῆς γὰρ ἅπας χαίρει

Στίχ. 18. «Αὐτός πού πίστεψε ἀνέλπιστα», ἀντὶ νὰ πεῖ, πού πίστεψε σὲς ὑποσχέσεις, πού ἔχουν πολὺ τὸ ἀνέλπιστο σύμφωνα μὲ τοὺς ἀνθρώπινους λογισμούς, στηριζόμενος μόνο στὴν ἐλπίδα στὸν Θεό.

Στίχ. 24-5, 5. Δείχνει τοὺς Ἰουδαίους νὰ πολεμοῦν τὴν πίστη καὶ νὰ μὴν ἀποδέχονται τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό, καὶ ν' ἀντιδροῦν καὶ πρὸς τὸν ἴδιο τὸν Πατέρα πού ἀνέστησε αὐτὸν ἀπὸ τοὺς νεκρούς. Γιὰ νὰ δικαιωθοῦμε, λέγει, ἐμεῖς γι' αὐτὸ καὶ λογαριάσθηκε καὶ ἀνάμεσα στοὺς νεκρούς καὶ ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς, ἐσεῖς ὅμως πού δὲν ἀποδέχεσθε αὐτόν, πολεμᾶτε καὶ τὸν Πατέρα πού ἀνέστησε αὐτόν. Ἄλλ' ἐμεῖς πού δικαιωθήκαμε, λέγει, ὡς ἔχομε εἰρήνη μὲ τὸν Πατέρα, ὡς σταματήσαμε τελείως τὸν πόλεμο ἐναντίον του. Καὶ πῶς σταματᾷ ὁ πόλεμος; Μὲ τὴν τέλεια καὶ ἀπαλάντευτη πίστη στὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό· γιατί αὐτὸς εἶναι πού μᾶς ὀδηγεῖ στὸν Πατέρα. «Στὴ χάρη αὐτή». Μίλησε χρησιμοποιοῦντας τὴ δεικτικὴ ἀντωνυμία, δηλώνοντας τὸ μέγεθος καὶ τὸ πλῆθος τῶν χαρισμάτων πού περιέχεται στὴ χάρη, γιατί καὶ ἡ ἴδια ἡ προσαγωγή στὸν Θεὸ εἶναι μέγα καὶ θαυμαστὸ γεγονός, καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἔπειτ' ἀπ' αὐτὰ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν πού μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ ὁ Θεός. Γιὰ ποιά πράξη; Γιὰ ποιοὶ κατόρθωμα δόθηκε αὐτὴ ἡ χάρη; Γιὰ τὴν πίστη μόνο· γιατί μόνο πιστέψαμε καὶ ἡ χάρη μᾶς τὰ χάρισε ὅλα αὐτὰ μὲ τὸ βάπτισμα. Ἦ ἔτσι. Ὅπως στὴ χάρη αὐτὴ, στὴν ὁποία ἔχομε ἐδραιωθεῖ, καὶ καυχώμαστε ἐλπίζοντας στὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἔτσι πάλι καυχώμαστε καὶ σὲς θλίψεις, γνωρίζοντας ὅτι μὲ αὐτὲς καὶ μὲ τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴ δοκιμασία προσφεύγομε πάλι στὴν ἴδια τὴν ἐλπίδα πού δὲν ντροπιάζει.

«Μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ». Ἦ ὅτι δοξάζεται ὁ Θεός, ἢ ὅτι δοξάζει ὁ Θεὸς ἐμᾶς. Γιατὶ πράγματι μᾶς δοξάζει ὁ Θεὸς δίνοντάς μας ἀνεκφραστή καὶ ὑπερφυσικὴ δόξα, δωρίζοντάς μας ὅσα μᾶς ὑποσχέθηκε, καὶ κάνοντάς μας ἄξιους τῆς υἱοθεσίας καὶ βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Δοξάζεται ἐπίσης καὶ αὐτός, ἂν καὶ ὄχι ὅσο τοῦ ἀξίζει, ἀλλ' ὅσο εἶναι δυνατὸ στοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους, τόση γενναιοδωρία δείχνοντας στὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ ὀλοκληρώνοντας καὶ πραγματοποιώντας αὐτὰ μόνον, ὅσα εἶναι ἀποδεικτικὰ τῆς θεϊκότητος καὶ τῆς φιλανθρωπίας του. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό, ἀλλὰ «καὶ καυχώμαστε γιὰ τὶς θλίψεις μας». Γιατὶ καυχώμαστε γιὰ τὶς θλίψεις μας; Ἐπειδὴ ἔχομε μεγάλο ἔρωτα γιὰ τὸν Θεό. Γιατὶ κάθε ἐραστὴς χαίρεται καὶ ὑπερηφανεύεται,

καὶ σεμνύνεται, ἡνίκα πάσχει ὑπὲρ οὐ̅ ἐρα̅. Ἄλλὰ πόθεν ὁ θεῖος
 ἔρωσ ἐκεῖνος ἐκκέχνηται καὶ ὄλην ἐμπεριεῖληφε τὴν ἡμῶν καρδί-
 αν; Ἐκ τοῦ παναγίου Πνεύματος τοῦ δοθέντος ἡμῖν, ὥστε τὸ
 ὄλον τῆς ἄνω χάριτος. Ἄλλὰ καὶ χρεωστοῦμεν ὑπερερα̅ν αὐτοῦ,
 5 κα̅ν τι δέοι παθεῖν, μὴ ἀφίστασθαι τοῦ πρὸς αὐτὸν ἔρωτος. Διὰ
 τί; Ὅτι αὐτὸς ἡμῶν ἠράσθη πρῶτος. Καὶ τότε τίνων; Ἐχθρῶν
 καὶ πολεμίων ὑπαρχόντων. Εἶδες ὑπερβολήν, εἶδες πόσον τὸ χρέ-
 ος. Πρόσθες καὶ τὸ ἔτι μεῖζον· οὐκ ἠράσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἠτι-
 μάσθη ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἐρραπίσθη καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἐν νεκροῖς
 10 ἐλογίσθη. Διὰ τούτων ἀπάντων τὸν περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ παρέστησεν
 ἔρωτα. Ὡ ἔρωτος ἀγγέλους καταπλήξαντος, ἀνθρώπους εἰς οὐ-
 ρανούς ἀννψώσαντος, καὶ δαιμόνων τυραννίδα καταργήσαντος!
 Τίς ἐραστήν τοιοῦτον οὐ φιλεῖ; Μᾶλλον δὲ τίς τί πράξας ἄξιον
 τοῦ τηλικούτου ἔρωτος ἐπιτελέσει, ἢ κα̅ν θραχὺ γοῦν τοῦ χρέους
 15 ἀποτίσει; Κα̅ν γὰρ μυριάκις ἀποθάνοι, οὐ μέγα εἰσήνεγκεν· ὑπὲρ
 γὰρ εὐεργέτου, ὑπὲρ ἐραστοῦ, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ πολεμί-
 ων ὡς ἐκεῖνος ἔπαθεν, καὶ ἡμῶν ἕκαστος πάσχει. Διό, ἡνίκα πά-
 σχομεν, χαίρειν ὀφείλομεν καὶ σεμνύνεσθαι, ὅτι, κα̅ν θραχὺ γοῦν,
 ὑπὲρ τηλικούτου ἐραστοῦ καὶ ἡμεῖς παθεῖν τι κατηξιώθημεν.

20 Πῶς «καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν»; Καλῶς φησιν· αἱ γὰρ
 θλίψεις γυμνάζουσι πρὸς ὑπομονήν. Ἄλλὰ τί τὸ κέροδος τῆς ὑπο-
 μονῆς; Μέγα, φησὶν· δοκιμωτέρους γὰρ ἐργάζονται ὥσπερ καὶ
 τὸν χρυσὸν ἢ χωνεῖα. Τί δὲ γίνεται ἐκ τοῦ δοκιμωτέρους ὀφθῆ-
 ναι; Πολὺ ὄφελος· ἢ γὰρ ἐλπίς ἡμῶν ἐντεῦθεν βεβαιότερα καὶ
 25 ἀσφαλεστέρα καθίσταται. Ἐκ δὲ ταύτης τί; Τὸ πᾶν ἀνύεται, φη-
 σὶν. Ποῖον; Τυγχάνομεν ὧν ἐλπίζομεν ἢ γὰρ ἐλπίς ἢ βεβαία καὶ
 διὰ δοκιμῆς ἀχθεῖσα καὶ ὑπομονῆς καὶ θλίψεων οὐδέποτε κατα-
 σχύνει. Καὶ ὄρα πῶς, εἰπὼν ἀνωτέρω ὅτι «καυχώμεθα ἐπ' ἐλπί-
 δι», πάλιν καὶ ἐνταῦθα εἰς ἐλπίδα κατέληξεν· καὶ γὰρ ἀπ' ἐλπίδος
 30 δεῖ ἄρχεσθαι, καὶ ὁμοίως εἰς ἐλπίδα καταλήγειν. Ἄλλ' ἢ μὲν ἀρ-
 χομένων ἐλπίς, οὐπω δῆλον ὅπως ἔχει, μήπω θλίψεων καὶ πειρα-
 σμῶν προσβαλόντων, ἢ δὲ διὰ τούτων ὀδεύσασα καὶ δοκιμασθεῖ-
 σα καὶ φανεῖσα ἀδίστακτος καὶ μὴ σαλευομένη, αὕτη καὶ τὸ τέ-
 λειον ἔχει, καὶ τῶν ἐλπισθέντων ἐν ἀπολαύσει γενέσθαι παρα-

ὅταν ὑποφέρει γι' αὐτόν πού ἀγαπᾶ. Ἄλλ' ἀπό πού ἔχει χυθεῖ αὐτός ὁ θεῖος ἔρωτας καί ἔχει κυριεύσει ὅλη τήν καρδιά μας; Ἄπό τὸ πανάγιο Πνεῦμα πού μᾶς δόθηκε, πού εἶναι τὸ σύνολο τῆς θείας χάριτος. Ἀλλά καὶ ὀφείλομε νὰ τὸν ὑπεραγαπᾶμε, κι ἂν χρειασθεῖ νὰ πάθουμε κάτι νὰ μὴ διακόπτομε τὸν ἔρωτά μας γι' αὐτόν. Γιατί; Ἐπειδὴ αὐτός μᾶς ἀγάπησε πρῶτος. Καὶ ποιοὶ ἦμασταν τότε; Ἐχθροὶ καὶ πολέμοι. Εἶδες ὑπερβολή, εἶδες πόση εἶναι ἡ ὀφειλή μας; Πρόσθεσε καὶ τὸ ἀκόμα μεγαλύτερο· δὲν μᾶς ἀγάπησε μόνο, ἀλλὰ δέχθηκε γιὰ χάρη μας καὶ προσβολές καὶ ραπίσματα καὶ σταυρὸ καὶ συναριθμήθηκε μὲ τοὺς νεκρούς. Μὲ ὅλα αὐτὰ μᾶς ἔδειξε τὴν ὑπερβολικὴ ἀγάπη του γιὰ μᾶς. Ὡς μέγεθος ἔρωτα πού καπάληξε τοὺς ἀγγέλους, πού ἀνύψωσε τοὺς ἀνθρώπους στὸν οὐρανὸ, καὶ κατάργησε τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τῶν δαιμόνων! Ποιὸς δὲν ἀγαπᾶ τέτοιον ἔραστή; Ἡ μᾶλλον ποιὸς καὶ τί κάνοντας θὰ μπορέσει νὰ ἐπιτύχει κάτι ἄξιο τοῦ τόσο μεγάλου ἔρωτα ἢ θὰ πληρώσει ἔστω καὶ μικρὸ μέρος τοῦ χρέους; Γιατί κι ἂν ἀκόμη ἄπειρες φορές πεθάνει, δὲν προσφέρει τίποτε τὸ μεγάλο. Γιατί γιὰ χάρη εὐεργέτη, γιὰ χάρη ἔραστή πάσχει καθένας ἀπὸ ἐμᾶς, καὶ ὄχι γιὰ ἐχθροὺς καὶ πολέμιους ὅπως ἐκεῖνος ἔπαθε. Γι' αὐτό, ὅταν ὑποφέρομε, ὀφείλομε νὰ χαιρόμαστε καὶ νὰ καυχώμαστε, ἐπειδὴ, ἔστω καὶ λίγο, ἀξιωθήκαμε καὶ ἐμεῖς νὰ ὑποφέρομε κάτι γιὰ ἓνα τόσο μεγάλο ἔραστή.

Πῶς «καυχώμαστε γιὰ τὶς θλίψεις μας»³⁹; Καλὰ λέγει· γιατί οἱ θλίψεις ἀσκοῦν στὴν ὑπομονή μας. Καὶ ποιὸ εἶναι τὸ κέρδος τῆς ὑπομονῆς; Μεγάλο, λέγει· γιατί μᾶς κάνουν πολὺ πιὸ γνήσιους, ὅπως καὶ τὸ χρυσὸ τὸ χωνευτήρι. Καὶ τί προκύπτει ἀπὸ τὸ νὰ γίνομε πιὸ γνήσιοι; Μεγάλο ὄφελος γιατί ἀπὸ αὐτὸ ἡ ἐλπίδα μας γίνεται πιὸ σταθερὴ καὶ πιὸ ἀσφαλῆς. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ τί ἀκολουθεῖ; Κατορθώνεται τὸ πᾶν, λέγει. Ποιὸ πᾶν; Πετυχαίνομε αὐτὰ πού ἐλπίζομε· γιατί ἡ σταθερὴ ἐλπίδα καὶ πού τὴν ἀποκτήσαμε μὲ ἀσκησὴ καὶ ὑπομονή καὶ θλίψεις δὲν μᾶς ντροπιάζει ποτέ. Καὶ πρόσεχε πῶς, ἀφοῦ εἶπε πιὸ πάνω ὅτι «καυχώμαστε γιὰ τὴν ἐλπίδα μας», καὶ ἐδῶ πάλι καταλήγει στὴν ἐλπίδα· γιατί ἀπὸ τὴν ἐλπίδα πρέπει νὰ ἀρχίζομε καὶ στὴν ἐλπίδα νὰ καταλήγομε. Ἄλλ' ἡ ἐλπίδα βέβαια τῶν ἀρχάριων, ἐπειδὴ δὲν τὴν ἔχουν προσβάλλει ἀκόμα θλίψεις καὶ πειρασμοί, δὲν εἶναι ἀκόμα φανερὸ πῶς εἶναι, αὐτὴ ὅμως πού πέρασε ἀπὸ αὐτὰ καὶ δοκιμάσθηκε καὶ φάνηκε ἀταλάντευτη καὶ σταθερὴ, αὐτὴ καὶ τὴν τελειότητα ἔχει, καὶ μᾶς προετοιμάζει γιὰ τὴν ἀπόλαυση αὐτῶν

σκευάζει. Ἦλπισεν ὁ Ἀβραάμ μετὰ γῆρας καὶ στείρωσιν μή-
 τρας, ὅτι ἔσται κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν πατῆρ· μέγα μὲν, ἀλλ' οὐχ
 οἶον μετὰ τὴν δοκιμὴν. Ἐπείρασεν αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ ἐχώνευσεν
 ὡς ἀληθῶς χωνεῖαν φρικτὴν καὶ φοβερὰν, πῦρ τοῖς ἐγκάτοις
 5 ὑφάψας, ὅτε σφάζαι προσέταξε τὸν Υἱόν. Ἐδειξεν ἐκεῖνος καὶ
 διὰ τούτων ἀσάλευτον καὶ σταθερὰν τὴν ἐλπίδα· ἔδραμε γὰρ
 σφάζαι τὸν υἱόν, καὶ οὐκ ἐδίστασε λογισάμενος· Πῶς οὖν ἔσομαι
 πατήρ; Τοῦτο ὑπερμεγέθης ὡς ἀληθῶς ἐλπίς, διὸ καὶ τυγχάνει
 ὧν ἤλπισεν.

10 Στίχ 6-11. Τρία τίθησι τὴν ὑπερβολὴν δεικνύντα τῆς ἀγάπης
 τοῦ Θεοῦ καὶ ἅμα συνιστῶντα καὶ τὴν εἰς τὸ ἔπειτα αὐτοῦ πρό-
 νοιαν καὶ φιλανθρωπίαν. Ταῦτα δὲ τὰ τρία ἀπὸ μόνου λαμβάνε-
 ται τοῦ ὑποκειμένου, ἥτοι ἐξ ἐκείνων περὶ ἃ ἡ τῆς ἀγάπης ἐπίδει-
 ξις. Ἐπεὶ ἔστι καὶ ἄλλα πάλιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπήσαντος, δι' ὧν
 15 πάλιν ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀγαπήσεως συνίσταται καὶ παρίσταται,
 οἶον αὐτὸ τὸ παρθενικὴν ἐνοικῆσαι μήτραν καὶ σαρκωθῆναι ἐξ
 αὐτῆς, ὑπηρετήσασθαι ταῖς κατὰ νόμον ἐντολαῖς τὸν νομοθέτην,
 εἶτα ἀτιμασθῆναι, ὑβρισθῆναι, ῥαπισθῆναι, καὶ τὸ κεφάλαιον,
 διὰ σταυροῦ θανατωθῆναι. Αὐτὸς δὲ τὰ μὲν ἐκ τοῦ ἀγαπήσαν-
 20 τος συνκεφαλαιωσάμενος, καὶ τὸν θάνατον μόνον τέως εἰπὼν, τὰ
 ἀπὸ τῶν ἀγαπηθέντων διεῖλεν, συντελούσης αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς
 τοιαύτης μεταχειρήσεως εἰς τὸ ὅτι ἔτι καὶ ἔτι προνοήσεται καὶ
 ὑπερασπιεῖ καὶ ῥύσεται ἐκ πάσης ὀργῆς, τῆς τε παρούσης ὅτι
 τοῦτο συμφέρειν οἶδεν, καὶ τῆς μελλούσης, ἣτις ἐστὶν ὡς ἀληθῶς
 25 ἐσχάτη ὀργή. Ἄ δὲ τίθησι τρία ταῦτά ἐστιν· ἀσθενεῖς ἡμεν, φη-
 σὶν, ἀσθενεῖς δὲ οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐξ οἰκείας γνώμης καὶ πρά-
 ξεως· ἀσθενεῖς οὖν ἡμεν καὶ πολλῆς βοηθείας ἐχρήζομεν. Ἀλλὰ
 καὶ ἀσεβεῖς ἡμεν, αὐτὸν τὸν μέλλοντα, φησί, βοηθεῖν ἀπωθούμε-
 θα, ἑτέροις μὲν τὸ σέβας προσάπτοντες, αὐτὸν δὲ τοῖς ἐχθροῖς ἴσα
 30 καὶ πολεμίοις ἐνυβρίζοντες.

Οὐκοῦν ἄπορα πανταχόθεν τὰ ἡμέτερα· εἰ γὰρ αὐτοὶ μὲν καὶ
 ἀσθενεῖς καὶ ἀδύνατοι ἀναστῆναι τοῦ νοσήματος, πολλῆς δὲ βο-
 ηθείας δεόμενοι, τὸν δὲ βοηθὸν ἐνυβρίσαντες ἀπωσάμεθα, πῶς
 οὐκ εἰς ἔσχατον ἀπορίας τὰ ἡμέτερα; Εἶτα ἀλλὰ καὶ ἁμαρτωλοί,

πού ἐλπίσαμε. Ἦλπισε ὁ Ἀβραάμ μετὰ τὰ χειρατεῖα καὶ τὴ στείρωση ὅτι θὰ γίνεαι σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόσχεση πατέρας· εἶναι μεγάλο πρόγμα, ἀλλ' ὄχι ὅσο μετὰ τὴ δοκιμασία. Τὸν δοκίμασε ὁ Θεὸς καὶ τὸν ἔβαλε σὲ χωνευτήρι, γιὰ ἀναχώνευση πραγματικὰ φρικτὴ καὶ φοβερή, ἀνάβοντας φωτιά στὰ σπλάγχνα του, ὅταν τὸν πρόσταξε νὰ θυσιάσει τὸν υἱό του. Ἐδειξε ἐκεῖνος καὶ μὲ αὐτὰ ἀσάλευτη καὶ σταθερὴ τὴν ἐλπίδα· γιατί ἔτρεξε νὰ σφάξει τὸν υἱό του καὶ δὲν δίσταξε κáνοντας τὴ σκέψη· Πῶς λοιπὸν θὰ γίνω πατέρας; Αὐτὸ εἶναι πραγματικὰ τεράστια ἐλπίδα, γι' αὐτὸ καὶ ἐπέτυχε ἐκεῖνα πού ἤλπισε.

Στίχ. 6-11. Ἀναφέρει τρία πρόγματα πού δείχνουν τὴν ὑπερβολὴ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ συγχρόνως συνθέτουν καὶ τὴν μετέπειτα πρόνοια καὶ φιλανθρωπία του. Κι αὐτὰ τὰ τρία λαμβάνονται ἀπὸ μόνο τὸ ὑποκείμενο, δηλαδή ἀπὸ ἐκεῖνα γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκδηλώνεται ἡ ἀγάπη. Γιατὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα πάλι ἀπὸ τὸν ἴδιο πού ἔδειξε τὴν ἀγάπη, μὲ τὰ ὁποῖα πάλι συγκροτεῖται καὶ γίνεται φανερὴ ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀγάπης, ὅπως εἶναι ἡ ἐνοίκησή του σὲ παρθενικὴ μήτρα καὶ ἡ λήψη σάρκας ἀπὸ αὐτήν, τὸ ὅτι ὑπηρετήσε ὁ νομοθέτης τίς ἐντολὲς τοῦ νόμου, καὶ τὸ ὅτι στὴ συνέχεια ἀτιμάσθηκε, ὑβρίσθηκε, δέχθηκε ραπίσματα, καὶ τὸ ἀποκορύφωμα, ὅτι θανατώθηκε πάνω στὸ σταυρό⁴⁰. Αὐτὸς ὅμως ἀφοῦ συνόψισε ὅσα προέρχονται ἀπὸ ἐκεῖνον πού μᾶς ἀγάπησε καὶ ἀφοῦ ἀνέφερε ἐδῶ μόνο τὸ θάνατό του, διαχώρησε τὰ ὅσα ἀνήκουν σὲ ἐκείνους πού ἀγάπησε, συντελώντας ἐδῶ σ' αὐτὸν ἡ τέτοιου εἴδους μεταχείριση στὸ ὅτι ἀκόμα καὶ ἀκόμα θὰ προνοήσει καὶ θὰ ὑπερασπισθεῖ καὶ θὰ τοὺς σώσει ἀπὸ κάθε ὀργή, καὶ ἀπὸ τὴν παροῦσα, γιατί γνωρίζει ὅτι αὐτὸ συμφέρει, καὶ ἀπὸ τὴ μέλλουσα, ἡ ὁποῖα εἶναι ἀληθινὰ ἡ ἐσχάτη ὀργή. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ πού ἀναφέρει εἶναι· ἀσθενεῖς, λέγει, ἡμασταν, καὶ ἀσθενεῖς ὄχι ἀπὸ τὴ φύση μας, ἀλλὰ ἀπὸ δικὴ μας γνώμη καὶ πράξη· ἡμασταν λοιπὸν ἀσθενεῖς καὶ εἴχαμε ἀνάγκη ἀπὸ πολλὴ βοήθεια. Ἀλλ' ἡμασταν καὶ ἀσεβεῖς, λέγει, γιατί ἀπωθούσαμε αὐτὸν πού ἐπρόκειτο νὰ μᾶς βοηθήσει, ἀποδίδοντας σὲ ἄλλους τὸ σεβασμὸ καὶ ὑβρίζοντας αὐτὸν ἴσα μὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς ἀντιπάλους.

Ἦταν λοιπὸν ἀδιέξοδα ἀπὸ παντοῦ τὰ δικὰ μας. Γιατί, ἂν ἐμεῖς ἡμασταν καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀδύναμοι νὰ σηκωθοῦμε ἀπὸ τὴ νόσο μας καὶ χρειαζόμασταν πολλὴ βοήθεια, καὶ τὸ βοηθὸ μας ἀφοῦ τὸν ἀτιμάσαμε τὸν ἀπωθήσαμε, πῶς δὲν βρίσκονταν τὰ δικὰ μας στὸ ἔσχατο ἀδιέξοδο;

φησί, καὶ ὁ βίος, φησί, καθεῖλκε μᾶλλον ἐπὶ τὸ πτώμα καὶ ἀνενεγκεῖν οὐ συνεχώρει. Οὕτω δὲ ἐχόντων καὶ πάσης ὑπαρχούσης ἀπογνώσεως, τότε αὐτὸς ὁ ἀγαθός, ὁ φιλόανθρωπος, ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς καὶ ἠγάπησε καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν τέθεικεν. Εἰ 5 δὲ τότε μυρίοις ἐνεχομένους κακοῖς καὶ εἰς παντελῆ ἀσχημοσύνην καὶ αἰσχρότητα κατηντηκότας καὶ ἠγάπησε καὶ τῆς ἀσθενείας ἀνέστησε καὶ ἐνεδυνάμωσε, τὸ αὐτοῦ λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν δωκῶς αἷμα, πολλῶ μᾶλλον οἰκειωσάμενος καὶ δικαιοῦσας, καὶ προστήσεται καὶ ἀντιλήψεται καὶ ὑπερασπιεῖ, ὅτε μήτε χρεῖα θα- 10 νεῖν αὐτόν, μήτε οὕτως ὡς πρότερον εἰς ἀρρωστίαν καὶ ἀσχημοσύνην κατηνέχθημεν, ἀλλὰ μηδ' αὐτόν ἀπωσάμεθα τὸ σέβας ἐτέροις περιθέμενοι. Οὐ χρεὶ τοιγαροῦν ἐν δισταγμῶ τὴν ἐλπίδα τῶν ἐπηγγελμένων ἔχειν, ἀλλὰ βεβαίαν καὶ ὡς παρόντων τῶν ἀγαθῶν, οὕτω καὶ χαίρειν καὶ δοξάζειν τὸν ἐπαγγειλάμενον καὶ πα- 15 ρέξοντα πάντως κύριον ἡμῶν καὶ Θεόν· οὐ γὰρ μόνον ἀπὸ τῆς ὀργῆς σώσει ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐρανοῦ δόξης ἀξιώσει.

Στίχ 12. «Σωθησόμεθα», φησί, πάντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐάν περ αὐτοὶ μόνον θέλωμεν, καὶ εἴρηνται μὲν μικρῶ πρόσθεν αἱ ἀποδείξεις. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο, φησί, «σωθησόμεθα». Διὰ ποῖον; Ὅτι 20 καὶ δυνατὸν τοῦτο καὶ εὐλογον καὶ ἀκόλουθον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐκ τοῦ ἐναντίου, φησὶν· καὶ γὰρ «δι' ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος». Εἰ οὖν δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ταῦτα γέγονεν ἡμῖν τὰ χαλεπὰ, δυνατὸν καὶ ἀκόλουθον δι' ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, 25 καὶ τὰ παρειαχθέντα ἀναιρεθῆναι χαλεπὰ καὶ τὰ ἀμείνω δωρηθῆναι ἡμῖν. Αὐτὸς δὲ τὰ τοῦ Ἀδάμ παραθείς, κατέλιπεν ἅπερ ἔπραξεν ὁ Χριστός, διδοὺς τοῦτο ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐννοεῖν, καὶ ἅμα προειρηκῶς αὐτά, καὶ δυνατὸν κἀνταῦθα ἐκεῖνα συνεπινοεῖν. Διὸ μόνον τὴν παραβολὴν προτάξας ὡς ἐφελκυστικὸν 30 ἐκείνου τοῦ νοήματος· ἀπαιτεῖ γὰρ πάντως τὸ εἰπεῖν· ὥσπερ τόδε καὶ τὸ ἀκόλουθον, οὕτως καὶ τόδε. Ἀλλ' ὡς ἔφημεν, διὰ τῆς παραβολῆς τὸ ἀκόλουθον ἐνδειξάμενος, ῥητῶς οὐ παρέθετο, ἀλλ' αὐτοὺς ἡμᾶς συνεπινοεῖν προετρέψατο. «Ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον». «Ἐφ' ᾧ» ἐπὶ τούτῳ, φησὶν, συναποθνήσκομεν τῷ Ἀδάμ,

Ἐπειτα ὁμως, λέγει, ἤμασταν καὶ ἁμαρτωλοὶ καὶ ὁ βίος μας, λέγει, μᾶς ἔσερνε μᾶλλον στήν πτώση καὶ δὲν μᾶς ἄφηγε νὰ σηκωθοῦμε. Ἐνῶ λοιπὸν αὐτὴ ἦταν ἡ κατάστασή μας καὶ βρισκόμασταν σὲ πλήρη ἀπόγνωση, τότε ὁ ἴδιος ὁ ἀγαθός, ὁ φιλόανθρωπος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ μᾶς ἀγάπησε καὶ τὴ ζωὴ του θυσίασε γιὰ μᾶς. Ἄν ὁμως τότε ποὺ ἤμασταν παραδομένοι σὲ ἄπειρα κακὰ καὶ εἴχαμε καταπέσει σὲ πλήρη ἀσχημία καὶ αἰσχρότητα, καὶ μᾶς ἀγάπησε καὶ μᾶς σήκωσε ἀπὸ τὴν ἀδυναμία μας καὶ μᾶς δυνάμωσε καὶ ἔδωσε τὸ αἷμα του ὡς λύτρο γιὰ τὴν ἔξαγορά μας, πολὺ περισσότερο τώρα ποὺ μᾶς ἔκανε δικούς του καὶ μᾶς δικαίωσε, καὶ θὰ μᾶς προστατεύσει καὶ θὰ μᾶς βοηθήσει καὶ θὰ μᾶς ὑπερασπισθεῖ, ὅταν οὔτε ἀνάγκη ὑπάρχει νὰ πεθάνει, οὔτε ἔχομε περιπέσει ἔτσι ὅπως πρωτύτερα σὲ ἀδυναμία καὶ ἀσχήμια, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπωθήσαμε αὐτὸν καὶ ἀποδώσαμε τὸ σεβασμὸ μας σὲ ἄλλους. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ περιβάλλομε μὲ ἀμφιβολία τὴν ἐλπίδα τῶν ὑποσχεμένων ἀγαθῶν, ἀλλὰ νὰ τὴ θεωροῦμε σταθερὴ καὶ σὰ νὰ ἔχομε μπροστὰ μας τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἔτσι καὶ νὰ χαιρόμαστε καὶ νὰ δοξάζομε αὐτὸν ποὺ μᾶς ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση καὶ ὅπωςδήποτε θὰ τὴν ἐκπληρώσει, τὸν Κύριό μας καὶ Θεό. Γιατὶ δὲν θὰ μᾶς σώσει μόνο ἀπὸ τὴν ὀργή, ἀλλὰ καὶ θὰ μᾶς κρίνει ἄξιους γιὰ τὴν οὐράνια δόξα.

Στίχ. 12. «Θὰ σωθοῦμε»⁴¹, λέγει, ὅλοι ἀπὸ τὸν Θεό, ἂν οἱ ἴδιοι μόνο τὸ θελήσομε· καὶ λίγο βέβαια πιὸ πάνω ἀναφέρθηκαν οἱ ἀποδείξεις. Ἄλλὰ καὶ γι' αὐτό, λέγει, «θὰ σωθοῦμε». Γιὰ ποιό; Ἐπειδὴ αὐτὸ καὶ δυνατὸ εἶναι, καὶ εὐλόγο, καὶ ἀκόλουθο τῶν ὅσων ἔγιναν. Ἀπὸ ποῦ εἶναι αὐτὸ φανερό; Ἀπὸ τὸ ἀντίθετο, λέγει· γιατί «ἀπὸ ἓνα ἄνθρωπο καὶ ἡ ἁμαρτία μπῆκε στὸν κόσμον καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος». Ἄν λοιπὸν ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο δεχθήκαμε αὐτὰ τὰ φοβερὰ κακὰ, εἶναι δυνατὸ καὶ ἀκόλουθο ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο, τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό, καὶ τὰ δεινὰ ποὺ παρεμβλήθηκαν ν' ἀφαιρεθοῦν, καὶ τὰ καλύτερα νὰ μᾶς δωρηθοῦν. Αὐτὸς ὁμως, ἐνῶ ἀνέφερε τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀδάμ, παρέλειψε ὅσα ἔπραξε ὁ Χριστός, ἀφήνοντάς μας νὰ τὸ ἐννοήσομε αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἀντίθετο· συγχρόνως ὁμως ἔχει προαναφέρει αὐτὰ καὶ μπορούμε ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἐννοήσομε καὶ ἐκεῖνα. Γι' αὐτὸ πρόταξε μόνο τὴν παραβολὴ ὡς μέσο προσέλκυσης ἐκείνου τοῦ νοήματος γιατί ἀπαιτεῖ ὅπωςδήποτε νὰ πεί, ὅπως αὐτὸ καὶ τὸ ἀκόλουθο, ἔτσι καὶ αὐτὸ ἔδω. Ἄλλὰ, ὅπως εἶπαμε, ἀφοῦ ἔδειξε μὲ τὴν παραβολὴ τὸ ἀκόλουθο, δὲν τὸ ἀνέφερε ρητᾶ, ἀλλὰ προέτρεψε ἐμᾶς τοὺς ἴδιους νὰ τὸ ἐννοήσομε μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα. «Ἐπειδὴ ὅλοι μέσω αὐτοῦ ἀμάρτησαν».

ἐφ' ᾧ καὶ συναμαρτάνομεν. Καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν ἐκεῖνος παρέσχεν, ἡμεῖς δ' ἐκεῖθεν τὴν ἀφορμὴν λαβόντες οὐκ ἐκωλύσαμεν τὸ κακόν, ἀλλὰ καὶ συνηρογήσαμεν καὶ ἐπὶ μέγα χωρῆσαι παρεσκευάσαμεν.

5 Στίχ. 13-14. «Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ». Εἰπὼν «ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον», ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Καὶ πῶς ἦν ἁμαρτεῖν νόμου μὴ ὄντος; Αὐτὸς γὰρ σὺ ἀνωτέρω ἔφησ' ὅτι, «οὐδ' οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις», παραβάσεως δὲ μὴ οὐσης, οὐδὲ ἁμαρτία δηλονότι. Πῶς οὖν διῆλθεν ὁ θάνατος εἰς
10 πάντας, «ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον»; Ἴνα οὖν μὴ ἦ τις λέγων τοῦτο, προλαβὼν λύει τὴν ἀπορίαν, καὶ φησιν ὅτι, ἦν καὶ πρὸ τοῦ νόμου· ἐπράττετο γὰρ, καὶ τὸ πραττόμενον οὐκ ἔστι μὴ γενέσθαι. Ἦν οὖν ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' οὐχ οὕτω πᾶσιν ἐλογίζετο, οὐδ' εἰς ὅσον χωρεῖ τιμωρίας τῶν ἁμαρτανομένων ἕκαστον ἐγνωρί-
15 ζετο. Τοῦ δὲ νόμου τάξαντος καὶ ὀρίσαντος τὰς τιμωρίας, καὶ διὰ τῆς ποινηλασίας ἐκδηλότερον αὐτὰς καταστήσαντος, καὶ τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτημάτων ἐμφανίσαντος, μᾶλλον καὶ πᾶσιν ἐγένοντο γνωστοί, καὶ συνετῶ καὶ ἄσυνέτῳ, καὶ νέῳ καὶ πρεσβύτῳ, καὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ. Διὰ τοῦτο οὖν πρὸ τοῦ νόμου
20 οὐχ ὁμοίως ἐλογίζετο ἡ ἁμαρτία, ὅτι τε οὐχ ὥριστο ἡ τιμωρία, καὶ ὅτι οὐδὲ τὸ μέγεθος αὐτῶν ἀκριβῶς ἐγινώσκετο, καὶ ὅτι οὐδὲ κατὰ πόδας ἠκολούθει τοῖς πλημμελοῦσιν ἡ τιμωρία. Ἐπεὶ ὅτι ἦν ἡ ἁμαρτία, καὶ ὅτι εἰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας ὅμως ἐπιμενόντων αὐτῶν καὶ ἀνιάτως ἐχόντων, αἱ
25 τῶν δικῶν εἰσπράξεις ἐγένοντο, μαρτυρεῖ σαφῶς τὰ τε Σοδομιτῶν πάθη, καὶ πρὸ γε τούτου τὸ κοινὸν νανάγιον ὁ κατακλυσμός, καὶ τοιαῦτα ἕτερα.

Ἦν οὖν ἁμαρτία πρὸ τοῦ νόμου καὶ ἐλογίζετο, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς μετὰ τὸν νόμον· ὥστε ἄμφω καλῶς ἔχει, καὶ τὸ «διῆλθεν
30 εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον», καὶ τὸ «οὐδ' οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις»· λέλυται γὰρ τὸ δοκοῦν ἀντιπίπτειν διὰ τοῦ εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον Παῦλον· «ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ» καὶ ἐξῆς. «Ἄλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος», τοῦτ' ἔστιν εἰς ἔννομον ἐξουσίαν ἐλογίσθη αὐτῷ ἡ τυ-

«Μέσω αὐτοῦ»· γι' αὐτό, λέγει, παθαίνομε μαζί με τὸν Ἀδάμ, ἐπειδὴ ἕξαιτίας αὐτοῦ ἁμαρτάνομε. Καὶ τὴν ἄρχὴ βέβαια τὴν ἔκανε ἐκεῖνος, ἐμεῖς ὅμως παίρνοντας ἀπὸ ἐκεῖνον τὴν ἀφορμὴ δὲν ἐμποδίσσαμε τὸ κακό, ἀλλὰ καὶ συνεργήσαμε καὶ κάναμε νὰ προχωρήσει καὶ νὰ μεγαλώσει πολὺ.

Στίχ. 13-14. «Γιατὶ μέχρι νὰ δοθεῖ ὁ νόμος ὑπῆρχε ἡ ἁμαρτία στὸν κόσμο». Ἄφου εἶπε, «Ἐπειδὴ ὅλοι ἁμάρτησαν»⁴², γιὰ νὰ μὴ πεῖ κάποιος, Καὶ πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ ἁμαρτάνουν ἐνῶ δὲν ὑπῆρχε νόμος; Γιατὶ ἐσὺ ὁ ἴδιος εἶπες πρὸ πάντων ὅτι «ὅπου δὲν ὑπάρχει νόμος, οὔτε παράβαση ὑπάρχει», καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχει παράβαση, εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει καὶ ἁμαρτία. Πῶς λοιπὸν πέρασε ὁ θάνατος σὲ ὅλους «μὲ ἐκεῖνον μέσω τοῦ ὁποῖου ὅλοι ἁμάρτησαν»; Γιὰ νὰ μὴν ὑπάρξει λοιπὸν κάποιος ποὺ νὰ τὸ λέγει αὐτό, προλαβαίνοντας λύνει τὴν ἀπορία καὶ λέγει ὅτι ὑπῆρχε ἁμαρτία καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο· γιατί διαπραπτόταν καὶ αὐτὸ ποὺ ἔχειπραχθεῖ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ἔχει γίνε. Ὑπῆρχε λοιπὸν ἡ ἁμαρτία, ἀλλὰ δὲν καταλογιζόταν σὲ ὅλους τὸ ἴδιο, οὔτε γνώριζαν πόση τιμωρία ἀναλογεῖ γιὰ καθένα ἁμάρτημα. Ὅταν ὅμως ὁ νόμος ἔθεσε καὶ ὄρισε τίς τιμωρίες καὶ μετὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς τίς ἔκανε πρὸ φανερές, καὶ ἐμφάνισε τὰ μεγάλα τῶν ἁμαρτημάτων, ἔγιναν περισσότερο γνωστὲς σὲ ὅλους, καὶ σὲ συνετὸ καὶ σὲ ἀσύνετο καὶ σὲ νέο καὶ σὲ ἡλικιωμένο καὶ σὲ γυναῖκα καὶ σὲ ἄνδρα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν προτοῦ δοθεῖ ὁ νόμος δὲν ὑπολογιζόταν ὅμοια ἡ ἁμαρτία, καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε ὀριθεῖ ἡ τιμωρία, καὶ ἐπειδὴ οὔτε τὸ μέγεθος αὐτῶν ἦταν γνωστὸ ἀκριβῶς, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐπιβαλλόταν ἄμεσα ἡ τιμωρία σὲ ἐκείνους ποὺ ἁμάρταναν. Ὅτι βέβαια ὑπῆρχε ἡ ἁμαρτία καὶ ὅτι, ἂν καὶ ἀντιμετωπιζόταν μὲ πολλὴ ἀνοχὴ καὶ μακροθυμία, ὅμως, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἐπέμεναν καὶ παρέμεναν ἀθεράπευτοι, ἐπιβάλλονταν οἱ τιμωρίες τῶν δικῶν, τὸ μαρτυροῦν μὲ σαφήνεια τὰ ὅσα ἔπαθαν καὶ οἱ Σοδομίτες, καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς τὸ κοινὸ ναυάγιο ὄλων, ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἄλλα παρόμοια.

Ὑπῆρχε λοιπὸν ἁμαρτία προτοῦ δοθεῖ ὁ νόμος καὶ καταλογιζόταν τιμωρία, ἀλλ' ὄχι ἔτσι ὅπως μετὰ τὸ νόμο. Ὡστε καὶ τὰ δύο εἶναι σωστὰ εἰπωμένα, καὶ τό, «ὁ θάνατος πέρασε σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐπειδὴ ὅλοι ἁμάρτησαν»⁴³, καὶ τό, «ὅπου δὲν ὑπάρχει νόμος, δὲν ὑπάρχει οὔτε παράβαση»⁴⁴. Λύθηκε λοιπὸν ἡ φαινομενικὴ ἀντίφαση μὲ τὸ νὰ πεῖ ὁ θεῖος Παῦλος «μέχρι τὴν παράδοση τοῦ νόμου ὑπῆρχε ἁμαρτία στὸν κόσμο» καὶ τὰ ἑξῆς. «Ἀλλὰ βασίλευσε ὁ θάνατος», δηλαδὴ τοῦ ἀποδόθηκε

ραννίς, τῷ τε χρόνῳ σεμννομένη, καὶ τοῖς ἡμῶν ἁμαρτήμασι κρατυνομένη. Ἐκ τῆς Ἀδάμ, φησί, τοῦ κατὰ παράβασιν ἐντολῆς νενομοθετημένης ἁμαρτήσαντος. «Ἐκ τῆς Ἀδάμ οὖν ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν», τοῦτ' ἔστι κατ' ἐξουσίαν πολλὴν ἐκράτησεν καὶ 5 ἐπὶ τοὺς μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτήσαντας. Μέχρι τίνος; «Μέχρι Μωϋσέως»· οἱ γὰρ μετὰ τὴν Ἀδάμ καὶ Μωϋσέως ἥμαρτον μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ ὁμοιώματι τῆς τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως· ὁ μὲν γὰρ ὠρισμένην καὶ νομοθετηθεῖσαν ἐντολὴν Θεοῦ παρέβη καὶ ἥμαρτεν, οἱ δὲ ἡμάρτανον τὸν αὐτοδίδακτον τῆς φύσεως λόγον ἐνυβρίζοντες, οὐ μὴν γε νόμον εἰσαχθέντα ῥητῶς παραβαίνοντες

Καὶ οἱ μὲν μέχρι Μωϋσέως οὕτως ἡμάρτανον, ἀπὸ δὲ Μωϋσέως μέχρι τῆς παρουσίας Χριστοῦ καθ' ὁμοιότητα τῆς τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως ἡμάρτανον, νόμους ῥητοῦς καὶ νόμους ἐκ 15 Θεοῦ διὰ Μωϋσέως δοθέντας παραβαίνοντες ἡμάρτανον. «Ἐβασίλευσε δὲ ὁ θάνατος», εἰπὼν, «ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ ἁμαρτήσαντας», οὐκ ἐξάγει τοὺς ἐξ ἐκείνου μέχρι Χριστοῦ ἡμαρτηκότας· πῶς γὰρ ἂν ἐξῆγε τοὺς μᾶλλον εἰκότας ταῖς παραβάσεσι 20 τῆς τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίας; Οὐκ ἐξάγει τοίνυν τούτους τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας καὶ ἐπικρατείας, ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν «καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ καθ' ὁμοιότητα τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτήσαντας» τῆ προσρήσει τοῦ «καὶ» ἐκείνους μάλιστα παρεδήλωσεν, οἷον· οὐ μόνον ἐπὶ τῶν καθ' ὁμοιότητα τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτησάντων ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι αὐτοῦ ἁμαρτησάντων.

Ἡ οὖν οὕτω ῥητέον, ἢ ἐν ὑπερβατῶν νοήσαντας τὸ «ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι» καὶ συμφράσαντας τὸ ῥητὸν τὸν τρόπον τοῦτον. «Ἐκ τῆς Ἀδάμ οὖν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας». Οὕτω οὖν συντάξαντας δεῖ τὸν νοῦν ἀναπτύξαι· «Ἐκ τῆς Ἀδάμ οὖν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως». Τρία ἐστὶν ἐν τούτοις τοῖς παραβολικῶς ἀλλήλοις παρατεθεισὶν ὁμοιότης τις, ἐναντιότης, ὑπερβολὴ κατὰ τὴν ὁμοιότητα. Ἐναντιότης μὲν ἁμαρτία, 35 ἀναμάρτητον· ἔχθρα πρὸς Θεόν, καταλλαγὴ πρὸς Θεόν· κατὰ

ἡ τυραννία του ὡς νόμιμη ἐξουσία, καὶ καυχώμενη γιὰ τὴ διάρκειά της, καὶ καθιστάμενη ἰσχυρὴ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά μας. Ἐκ τὸν Ἀδάμ, λέγει, ποὺ ἁμάρτησε παραβαίνοντας ἐντολὴ νομοθετημένη. «Ἐκ τὸν Ἀδάμ λοιπὸν ὁ θάνατος ἄρχισε τὴ βασιλεία του» δηλαδὴ κυριάρχησε μὲ πολλὴ ἐξουσία καὶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν ἁμάρτησαν κατὰ τρόπο ὅμοιο μὲ τὸν Ἀδάμ. Μέχρι πότε; «Μέχρι τὸν Μωυσῆ». Γιατὶ οἱ ἐνδιάμεσοι μεταξὺ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Μωυσῆ ἁμάρτησαν, ἀλλ' ὄχι κατὰ τρόπο ὅμοιο μὲ τὴν παράβαση τοῦ Ἀδάμ. Γιατὶ ἐκεῖνος παρέβη ὀρισμένη καὶ νομοθετημένη ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἁμάρτησε, οἱ ἄλλοι ἁμάρταναν περιφρονώντας τὸν ἔμφυτο λόγο τῆς φύσεως, χωρὶς βέβαια νὰ παρέβαιναν νόμο ποὺ τοὺς εἶχε δοθεῖ ρητά.

Ἔτσι λοιπὸν ἁμάρταναν μέχρι τὸν Μωυσῆ, ἀπὸ τὸν Μωυσῆ ὅμως μέχρι τὴν παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ ἁμάρταναν ὅμοια μὲ τὴν παράβαση τοῦ Ἀδάμ, ἁμάρταναν παραβαίνοντας νόμους ρητοῦς καὶ νόμους ποὺ δόθηκαν ἀπὸ τὸν Θεὸ μέσω τοῦ Μωυσῆ. Καὶ λέγοντας, «βασίλευσε ὁ θάνατος ἀπὸ τὸν Ἀδάμ μέχρι τὸν Μωυσῆ καὶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν ἁμάρτησαν ὅμοια μὲ τὴν παράβαση τοῦ Ἀδάμ», δὲν ἐξαιρεῖ ἐκείνους ποὺ ἁμάρτησαν ἀπὸ ἐκεῖνον μέχρι τὸν Χριστό· πῶς δηλαδὴ θὰ ἐξαιροῦσε αὐτοὺς ποὺ ἔμοιαζαν περισσότερο μὲ τὶς παραβάσεις τους μὲ τὴν ἁμαρτία τοῦ Ἀδάμ; Δὲν τοὺς ἐξαιρεῖ λοιπὸν αὐτοὺς ἀπὸ τὴ βασιλεία καὶ τὸ κράτος τοῦ θανάτου, ἀλλὰ λέγοντας, «καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἁμάρτησαν ὅμοια μὲ τὸν Ἀδάμ», μὲ τὴν προσθήκη τοῦ «καὶ» ἐκείνους κυρίως δήλωσε πλαγίως· δηλαδὴ δὲν βασίλευσε ὁ θάνατος σ' αὐτοὺς μόνο ποὺ ἁμάρτησαν κατὰ τρόπο ὅμοιο μὲ τὸν Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν ἁμάρτησαν κατὰ τρόπο ὅμοιο μὲ τὸν Ἀδάμ.

Ἡ λοιπὸν ἔτσι πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβουμε, ἢ νὰ ἐννοήσουμε τὸ «κατὰ τρόπο ὅμοιο» κατὰ ὑπερβατὸ σχῆμα καὶ νὰ διατυπώσουμε τὸν λόγο μὲ τὸν τρόπο αὐτόν. «Ἀλλὰ βασίλευσε ὁ θάνατος ἀπὸ τὸν Ἀδάμ κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς παράβασης τοῦ Ἀδάμ μέχρι τὸν Μωυσῆ καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἁμάρτησαν». Ἔτσι λοιπὸν πρέπει νὰ συντάξουμε καὶ νὰ ἀναπτύξουμε τὸ νόημα· «Ἀλλὰ βασίλευσε ὁ θάνατος ἀπὸ τὸν Ἀδάμ μέχρι τὸν Μωυσῆ». Σ' αὐτὰ τὰ συμφραζόμενα ποὺ παρατάθηκαν τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο παραβολικὰ ὑπάρχουν τρεῖς ἐννοιες· κάποια ὁμοιότητα, ἐναντιότητα, ὑπερβολὴ κατὰ τὴν ὁμοιότητα· ἐναντιότητα· ἁμαρτία - ἀναμάρτητο· ἔχθρα πρὸς τὸν Θεὸ - συμφιλίωση μὲ τὸν Θεὸ· κατάκριση -

κριμα, δικαίωμα· ἀπώλεια καὶ πῶμα καὶ θάνατος, σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις.

Ἡ μὲν οὖν ἐναντιότης ἐν τούτοις, ἡ δὲ ὁμοιότης, ὥσπερ δι' ἐνὸς τοῖς πᾶσι τὰ χεῖρω συνέπεσεν, οὕτω δι' ἐνὸς τὰ ἀμείνω τοῖς 5 πᾶσιν ἐπιγέγονεν. Ἡ δὲ ὑπερβολή, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν χειρόνων συνέπραξαν τῶ ἐνὶ οἱ πολλοὶ ἐπὶ τὸ μετασχεῖν αὐτοῖς τῶν κακῶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμεινόων οὐδεὶς συνέπραξεν, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ τὸ χάρισμα γέγονεν· ὥστε οὐχ ὁμοίως καὶ ἐπ' ἴσης, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐκ περισσείας ἡ ὁμοιότης. Πάλιν διὰ τοῦ Ἀ- 10 δὰμ τῶν χειρόνων εἰσαχθέντων, οὐκ ἀνηρέθη μόνον ταῦτα ὅπερ ἐν ἐναντίοις ὁμοιον καὶ ἀνάλογον, ἀλλὰ καὶ ἐπεδόθη παρὰ Χριστοῦ τὰ ἀμείνω, ὅπερ τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν περισσείαν παρίστησιν.

Στίχ 14-19. Εἰπὼν ὅτι «τύπος ἦν ὁ Ἀδὰμ τοῦ Χριστοῦ», τύπος 15 δὲ δηλονότι ἐκ τοῦ ἐναντίου· ὡς γὰρ ἐκεῖνος αἴτιος ἀνθρώποις θανάτου, οὕτως ὁ Χριστὸς αἴτιος ἀνθρώποις ἀναστάσεως· εἰπὼν οὖν, ὡς ἔφημεν, ὅτι «τύπος ἦν ὁ Ἀδὰμ τοῦ Χριστοῦ», ἐπειδὴ μέλλων αὐτὸ κατασκευάζειν, οὐ μόνον τὴν ὁμοιότητα κατασκευάζει καὶ τὸν τύπον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ τύπῳ καὶ ὁμοιότητι ὑπεροχὴν καὶ 20 περισσείαν τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται διὰ τοῦ λέγειν· «ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα»· καὶ πάλιν· «καὶ οὐχ ὡς δι' ἐνὸς ἀμαρτήσαντος». Ἐπεὶ οὖν σύνθετον αὐτῷ πως γέγονε τὸ ἐπιχειρήμα, ἀνομοιοτήτά πως ἐν ὁμοιότητι διαπλέκοντι, νῦν ἐπαναλαμβάνεται μὲν τὸ αὐτό, καθαρῶς δὲ τὴν ὁμοιότητα δείκνυσι, καὶ οὐκ ἐπιπλέκων ὅσον ἀπὸ 25 τῆς λέξεώς τινα ἀνομοιοτήτος μάχην

Εἶτα σαφῶς τοῦτο καὶ καθαρῶς ἐνδειξάμενος, ὅτι ὥσπερ «δι' ἐνὸς ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, πολλῶ μᾶλλον ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι δι' ἐνὸς Χριστοῦ», ἐπάγει ὥσπερ συμπεραινόμενος καὶ εἰς τὸ ἔτι σαφέστερον καὶ συνεσταλμένον ἀνάγων τὸν λόγον, καὶ φησιν 30 «Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντα ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα» καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα, ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ συνθέτῳ ἐπιχειρήματι, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ διακεκαθαμένῳ καὶ ἐπαναληπτικῷ, καὶ ἐν τῷ ὥσπερ συμπεράσματι ἐπενεχθέντι, παραπτώματος μὲν καὶ χαρίσματος, καὶ κατακρίματος καὶ δωρήματος 35 τος καὶ δικαιώματος, καὶ τοιούτων μνημονεύει, ὅθεν δὲ τὴν ἀρ-

δικαίωση· ἀπώλεια καὶ πτώση καὶ θάνατος - σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις.

Ἡ ἐναντιότητα λοιπὸν ὑπάρχει σ' αὐτά, ἐνῶ ἡ ὁμοιότητα ἔχει ὡς ἐξῆς ὅπως ἀπὸ τὸν ἓνα ἀπλώθηκαν σὲ ὅλους τὰ χειρότερα, ἔτσι καὶ ἀπὸ ἓναν πραγματοποιήθηκαν σὲ ὅλους τὰ καλύτερα. Ἡ ὑπερβολὴ πάλι εἶναι, ὅτι στὰ χειρότερα συνέπραξαν οἱ πολλοὶ μὲ τὸν ἓνα γιὰ νὰ μετασχουν μ' αὐτοὺς στὰ αἰσχρά, ἐνῶ γιὰ τὰ καλύτερα δὲν συνέπραξε κανένας, ἀλλὰ τὸ χάρισμα δόθηκε μόνο ἀπὸ τὸν ἓνα, τὸν Χριστό· ὥστε ἡ ὁμοιότητα δὲν εἶναι ὅμοια καὶ ἴση, ἀλλὰ μὲ ὑπερβολὴ καὶ περίσσεια. Ἐπίσης, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἀδάμ εἰσῆλθαν τὰ χειρότερα, δὲν ἀναιρέθηκαν μόνο αὐτὰ κατὰ ὅμοιο καὶ ἀνάλογο μὲ τὰ ἐνάντια, ἀλλὰ καὶ ἐπιδόθηκαν ἀπὸ τὸν Χριστό τὰ καλύτερα, πράγμα πὺ παριστάνει τὴν ὑπερβολὴ καὶ τὴν περίσσεια.

Στίχ. 14-19. Λέγοντας ὅτι «ὁ Ἀδάμ ἦταν τύπος τοῦ Χριστοῦ», ἐννοεῖ προφανῶς ὅτι ἦταν τύπος μὲ ἀντίθετη ἔννοια· γιατί, ὅπως ἐκεῖνος ἦταν αἵτιος θανάτου γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι ὁ Χριστὸς ἔγινε αἵτιος ἀνάστασης γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Λέγοντας λοιπὸν, ὅπως εἶπαμε, ὅτι «ὁ Ἀδάμ ἦταν τύπος τοῦ Χριστοῦ», ἐπειδὴ θέλει νὰ τὸ ἀποδείξει αὐτὸ, δὲν δείχνει μόνο τὴν ὁμοιότητα καὶ τὸν τύπο, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπεροχὴ καὶ τὴν περίσσεια στὸν τύπο καὶ τὴν ὁμοιότητα. Καὶ αὐτὸ τὸ δείχνει μὲ τὸ νὰ πεῖ, «ἀλλὰ ὄχι ὅπως τὸ παράπτωμα» καὶ πάλι· «καὶ ὄχι ὅπως μὲ τὸ ἁμάρτημα τοῦ ἑνός». Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔγινε κάπως σύνθετο τὸ ἐπιχείρημά του, μὲ τὸ νὰ διαπλέκει κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἀνομοιότητα μὲ τὴν ὁμοιότητα, τώρα ἐπαναλαμβάνει βέβαια τὸ ἴδιο, δείχνει ὅμως καθαρὰ τὴν ὁμοιότητα, καὶ δὲν δημιουργεῖ κάποια διαμάχη ἀνομοιότητας ἀπὸ τὴ λέξη.

Ἐπειτα, ἀφοῦ τὸ ἔδειξε αὐτὸ μὲ σαφήνεια καὶ καθαρότητα, ὅτι ὅπως «ἀπὸ ἓναν βασίλευσε ὁ θάνατος, πολὺ περισσότερο θὰ βασιλεύσουν στὴ ζωὴ μέσω τοῦ Χριστοῦ», προσθέτει τὸ συμπέρασμα κατὰ κάποιον τρόπο, διατυπώνοντας τὸν λόγο πιὸ σαφέστερα καὶ πιὸ συνεσταλμένα καὶ λέγει· «Ἔρα λοιπὸν, ὅπως μὲ τὸ παράπτωμα τοῦ ἑνός ὡδήγηθηκαν στὴν καταδίκη ὅλοι οἱ ἄνθρωποι» καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπειτα, ἐπειδὴ καὶ στὸ πρῶτο καὶ σύνθετο ἐπιχείρημα, καὶ στὸ δεύτερο καὶ καθαρμένο καὶ ἐπαναληπτικὸ καὶ διατυπωμένο ὑπὸ μορφὴν συμπεράσματος, μνημονεύει παράπτωμα καὶ χάρισμα καὶ καταδίκη καὶ δώρημα καὶ δικαίωση καὶ τὰ ὅμοια, ἀπὸ ὅπου ἔλαβαν τὴν ἀρχὴ τους τὰ δύο ἀντίθετα,

χήν εἴληφεν ἐκάτερα τῶν ἐναντίων, ἡ συστοιχία αὕτη οὐδέπω ἐπεσημήνατο, νῦν αὐτὸ τοῦτο διασαφεῖ καὶ ἀποκαλύπτει, καὶ φησιν ὅτι τὰ μὲν ἐκ παρακοῆς ἐρρῦη, τὰ δὲ ἐξ ὑπακοῆς ἤνθησεν, ὥστε κατασκευαστικὸν ἂν εἴη τοῦτο τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ κα-
5 τασκευάζοντος τὸν τύπον καὶ τὴν ὁμοιότητα, οἶον· «Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος» καὶ ἐξῆς.

Οὐ ταυτολογεῖ τοίνυν, ὡς ἂν τις οἰηθείη, ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐν τούτοις, ἀλλὰ σαφῶς λίαν καὶ διηκριθωμένως ἀλληλουχεῖ καὶ ἐντάττει τῶν κεφαλαίων τὴν δύναμιν. Ἔστιν οὖν τὸ μὲν «ἀλλ’
10 οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα» καὶ ἐξῆς ἕως τοῦ «ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα» ἐπιχείρημα μὲν, ὡς ἔφημεν, δεικτικὸν τοῦ τύπου καὶ τῆς ὁμοιότητος, ἀλλὰ διαπεπλεγμένον πως καὶ συνθεθεμιμένον δι’ ἀνομοιότητος. Ἐδεῖτο οὖν σαφηνείας καὶ διακαθάρσεως· τοῦτο ποιεῖ τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα ἐπαναλαμβάνον τὸ προ-
15 ειρημένον καὶ διακαθαῖρον καὶ εἰς τὸ σαφές ἐπαγγέλλον. Ἄλλ’ ἔδει καὶ τοῦτο λαβεῖν ἀξίωμα καὶ μὴ ἐξ ὑποθέσεως προτείνεσθαι μόνον. Οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλ’ ὥσπερ συμπεραινόμενος καὶ τῆ τοῦ λόγου θαρρῶν ἀληθεία, μετὰ βεβαιώσεως ἀποφαίνεται· «Ἔρα οὖν ὡς δι’ ἐνὸς παραπτώματος» καὶ ἐξῆς. Εἶτα, ἐπεὶ οὐκ ἦν εἰ-
20 πὼν ἐν τοσοῦτοις ἐπιχειρήμασιν οὐδαμοῦ, πόθεν ἔσχεν ἀρχὴν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ κατάκριμα, οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλὰ τίθησι, λέγων· «Ὡσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς» καὶ ἐξῆς.

Στίχ 20. Τὸ γεγονός λέγει, οὐκ αἰτίαν φησὶ τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας, οἶον· «Νόμος δὲ παρεισηλθε καὶ ἐπλεόνασε τὸ παρά-
25 πτωμα»· τοῦτο γὰρ ἐπ’ αὐτῶν ἄφθη τῶν ἔργων καὶ πράξεων. Ἄμα δὲ καὶ ἐπιπληκτικῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἴρηται· πρὸς γὰρ ἐκείνους ἀποτείνεται, καὶ ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ὑπέρογκα τῷ νόμῳ φρονοῦντες. Ἐπιπλήττων οὖν ὑπαινίττεται, ὅτι μάτην τῷ νόμῳ μέγα φρονεῖτε· ὅσω γὰρ ἐπὶ ταῖς ἡμετέραις ἐργασίαις «ὁ νόμος
30 παρεισηλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα». Τοῦτο δὲ νῦν ἔφη, ἐπειδὴ τῶν ἐκ τοῦ Ἀδάμ χαλεπῶν ἐπεμνήσθη, καὶ τούτων ἀπαλλαγὴν μόνον ἔφη γενέσθαι τὸν Σωτῆρα. Ἴνα μὴ λέγωσιν, Τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν συνεβάλλετο εἰς τὴν ἐκείνων ἀπαλλαγὴν; τίθησι τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν συνεισήνεγκεν, ἀλλ’ ὅσον ἐφ’ ἡμῖν καὶ
35 ἐπλεόνασε τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην.

ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ συστοιχία αὐτὴ δὲν ἐπισημάνθηκε ποτέ, τώρα διασαφηνίζει καὶ ἀποκαλύπτει αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ λέγει ὅτι οἱ συνέπειες βέβαια τῆς παρακοῆς ἐξαφανίσθηκαν, τὰ τῆς ὑπακοῆς ὅμως ἄνθησαν ὥστε αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀποδεικτικὸ τοῦ ἐπιχειρήματος ποὺ ἀποδεικνύει τὸν τύπο καὶ τὴν ὁμοιότητα, ὅπως δηλαδή: «Γιατί, ἂν μὲ τὸ παράπτωμα τοῦ ἐνὸς εἰσῆλθε ὁ θάνατος...» καὶ τὰ λοιπὰ.

Δὲν ταυτολογεῖ λοιπὸν, ὅπως θὰ νόμιζε κανεὶς, ὁ θεῖος ἀπόστολος μὲ αὐτά, ἀλλὰ μὲ πολλὴ σαφήνεια καὶ ἀκριβολογία συσχετίζει αὐτὰ καὶ τοποθετεῖ στὴ σειρά του τὸ νόημα τῶν κεφαλαίων. Τὸ χωρίο λοιπὸν, «ἀλλ' ὄχι ὅπως τὸ παράπτωμα» καὶ ἔξῃς μέχρι τὸ, «ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν παραπτωμάτων τῆ δικαίωση» εἶναι βέβαια ἐπιχείρημα, ὅπως εἶπαμε, ποὺ δείχνει τὸν τύπο καὶ τὴν ὁμοιότητα, ἀλλὰ κάπως περιπλεγμένο καὶ διατυπωμένο μὲ ἀνομοιότητα. Χρειαζόταν λοιπὸν σαφήνεια καὶ ξεκαθάρισμα. Αὐτὸ κάνει τὸ στὴ συνέχεια ἐπιχείρημα, ἐπαναλαμβάνοντας τὸ προηγούμενο καὶ παρουσιάζοντάς το πλεόν καθαρὸ καὶ διατυπωμένο μὲ σαφήνεια. Ἐπρεπε ὅμως καὶ αὐτὸ νὰ λάβει ὁμολογούμενη ἀναγνώριση καὶ νὰ μὴν προτείνεται ὡς ὑποθετικὸ μόνον. Οὔτε αὐτὸ τὸ παραβλέπει, ἀλλὰ ὑπὸ μορφὴν συμπεράσματος καὶ στηρίζοντας τὸ θάρρος του στὴν ἀλήθεια τοῦ λόγου διατυπώνει τὸ συμπέρασμα μὲ βεβαιότητα: «Ἐπειτα, ἐπειδὴ σὲ τόσα πολλὰ ἐπιχειρήματα πουθενὰ δὲν εἶχε πει, ἀπὸ ποῦ ἔλαβε ἀρχὴ ἢ δικαίωση καὶ ἢ καταδίκη, οὔτε αὐτὸ τὸ παραβλέπει, ἀλλὰ τὸ ἀναφέρει λέγοντας: «Ὅπως δηλαδή μὲ τὴν παρακοῆς» καὶ τὰ ἔξῃς.

Στίχ. 20. Αὐτὸ ποὺ ἔγινε, λέγει, δὲν δείχνει ὡς αἰτία τὸ νόμο τῆς ἁμαρτίας· γιατί λέγει: «Δόθηκε ὁ νόμος καὶ πλεόνασαν τὰ παραπτώματα»· αὐτὸ ὀφείλεται στὰ ἴδια τὰ ἔργα καὶ τίς πράξεις. Συνάμα λέχθηκε καὶ μὲ ἐπίπληξη πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· γιατί σ' αὐτοὺς ἀπευθύνεται καὶ ἐκεῖνοι ἦταν ποὺ εἶχαν ὑπερβολικὴ ἰδέα γιὰ τὸ νόμο. Ἐπιπλήττοντάς τους λοιπὸν ὑπαινίσσεται, ὅτι εἶναι μάταια ἢ μεγάλη ἰδέα σας γιὰ τὸ νόμο. Ὅσο γιὰ τὰ ἔργα σας «ὁ νόμος δόθηκε γιὰ νὰ πλεονάσουν τὰ παραπτώματα». Αὐτὸ ὅμως τὸ εἶπε τώρα, ἐπειδὴ θυμήθηκε τὰ φοβερὰ κακὰ ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, καὶ εἶπε πῶς ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε μόνον ἀπὸ τὸν Σωτῆρα. Γιὰ νὰ μὴν λένε, Τί λοιπὸν; ὁ νόμος δὲν βοήθησε καθόλου στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἐκεῖνα; τὸ λέγει αὐτό, ἐπειδὴ ὄχι μόνον δὲν πρόσφερε τίποτε, ἀλλὰ ὅσο γιὰ μᾶς ἔκανε καὶ νὰ αὐξηθεῖ ἡ ἁμαρτία ἐκείνη.

Στίχ 21. «Οὕτω καὶ ἡ χάρις», φησί, «βασιλεύσει διὰ δικαιοσύνης». Ἡ σύνταξις διὰ δικαιοσύνης τῆς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτελεσθείσης καὶ καταπαραχθείσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

5 Στίχ 3-4. Εἰς τὸ παραπλήσιον αὐτοῦ θάνατον ἀποθανεῖν, ἢ εἰς τὸ τέλειον αὐτὸν καὶ λυσιτελέστατον ὀφθῆναι. Γίνεται δὲ ταῦτα διὰ τοῦ βαπτίσματος· βαπτιζόμενοι γὰρ ἀποτιθέμεθα τὰς ἁμαρτίας, ὅπερ ἤρξατο κατεργάζεσθαι ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀπέθανεν ἁμαρτιῶν, ἐλευθερῶσαι
10 τούτων ἡμᾶς βουλόμενος. Ἐνήργησεν οὖν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀπόθεσιν καὶ νέκρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, τὸ ὅλον ἀπήρτισεν. Λείπει δὲ μόνη ἡ ἡμῶν πίστις καὶ γνώμη καὶ προαίρεσις· ταῦτα δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπιδείκνυται, οὐπερ ἐπιτελουμένου, ὁ θάνατος μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ εἰς
15 ὅσον ὤνησε σωτηρίας ἐμφανίζεται. Καλῶς οὖν φησιν, «εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν», οἷον· εἰς τὸ ἀποθανεῖν ἡμᾶς τὸν παραπλήσιον αὐτῷ θάνατον, τὰς ἁμαρτίας τῷ βαπτίσματι ἐνθάπτοντας, καὶ εἰς τὸ ἐμφανέστερον τοῦ σωτηρίου θανάτου αὐτοῦ τὸ κέρδος διὰ πάντων ἐπιδειχθῆναι, καὶ ἡμῶν πρὸς τὴν ὀλοκλη-
20 ρίαν τῆς σωτηρίας τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν πίστιν συνεισαγόντων διὰ τοῦ βαπτίσματος. «Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν». Νέαν δεῖ εἶναι τὴν τῶν πιστῶν ζωὴν, μηδὲν τῆς παλαιᾶς ἁμαρτίας ἐπισυρομένην ἐφόδιον.

Στίχ. 5. «Εἰ γὰρ σύμφυτοι». Κατὰ μεταφορὰν ἡ λέξις ἀπὸ τῶν
25 κατὰ συγγένειαν δένδρων ἅμα φυτευομένων καὶ σὺν ἀλλήλοις «Σύμφυτοι» οὖν, φησί, «γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ», τοῦτ' ἐστὶ συναπεθάνομεν αὐτῷ. Οἰκειῶς δὲ ἐχρήσατο τῇ τροπῇ· ὥσπερ γὰρ τὸ φυτὸν ἐν τῇ γῆ κατατεθὲν χρόνον τινὰ οἷον νέκρωσιν τινα καὶ ἀκινήσιαν ὑπομένει, ἔπειτα δὲ ἀθρόον ἀναζῆ
30 καὶ ἀναθάλλει, οὕτω καὶ τὸ κυριακὸν σῶμα, ἐπὶ χρόνον βραχὺν τεθὲν ἐν τῷ τάφῳ, ἀθρόον ἠνθησεν ἐκεῖθεν καὶ ἐβλάστησε τῇ οἰκουμένη τὴν σωτηρίαν. Καὶ ἡμεῖς δὲ βαπτιζόμενοι καὶ ἐνθαπτόμενοι, καὶ τρόπον τινὰ ὥσπερ τὰ φυτὰ τῇ γῆ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐννεκρούμενοι τῷ ὕδατι, ἀθρόον θάλλοντες καὶ ἀκμάζοντες τὴν σφῶν

Στίχ. 21. «Ἔτσι καὶ ἡ χάρις», λέγει, «θα βασιλεύσει μὲ τὴ δικαιοσύνη (δικαίωση)». Ἡ σύνταξη ἔχει ὡς ἑξῆς: Μὲ τὴ δικαίωση ποὺ ἔχει ἐπιτελεσθεῖ καὶ πραγματοποιηθεῖ μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο.

Στίχ. 3-4. Στὸ νὰ ὑποστοῦμε ἓναν θάνατο παραπλήσιο μὲ τὸ δικό του, ἢ νὰ φανοῦμε ὅτι ὑπομένομε ἓνα θάνατο τέλειο καὶ ὠφελιμότατο· καὶ αὐτὰ γίνονται μὲ τὸ βάπτισμα. Γιατὶ ὅταν βαπτίζομαστε ἀποβάλλομε τὶς ἁμαρτίες, πράγμα ποὺ ἄρχισε νὰ πραγματοποιεῖ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ πέθανε γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας, θέλοντας νὰ μᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ αὐτές. Πραγματοποίησε λοιπὸν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀπόθεση καὶ νέκρωση τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ὀλοκλήρωση, ὅσο ἐξαρτῶταν ἀπὸ αὐτόν, τὸ ὄλο ἔργο. Ἀπομένει μόνο ἡ δική μας πίστη καὶ ἡ γνώμη καὶ ἡ προαίρεσή μας. Αὐτὰ βέβαια ἐπιδεικνύονται μέσω τοῦ βαπτίσματος, ποὺ ὅταν τελεσθεῖ γίνεται φανερὸ τὸ πόσο πολὺ ὠφέλησε ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ στὴ σωτηρία. Καλῶς λοιπὸν λέγει, «βαπτισθήκαμε στὸ θάνατο αὐτοῦ», δηλαδή στὸ νὰ πεθάνομε παραπλήσιο μ' αὐτόν θάνατα, θάπτοντας μὲ τὸ βάπτισμα τὶς ἁμαρτίες, καὶ νὰ ἐπιδειχθεῖ μὲ ὅλα καὶ νὰ γίνει πιὸ φανερὸ τὸ κέρδος τοῦ σωτηρίου θανάτου αὐτοῦ, συνεισφέροντας καὶ ἡμεῖς στὴν ὀλοκλήρωση τῆς σωτηρίας μέσω τοῦ βαπτίσματος τὴ γνώμη καὶ τὴν προαίρεση καὶ τὴν πίστη. «Ἔτσι καὶ ἡμεῖς θὰ ζήσομε μὴ νέα ζωὴ». Νέα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν, χωρὶς νὰ σέρνει πίσω της κανένα βάρος τῆς παλαιᾶς ἁμαρτίας.

Στίχ. 5. «Ἄν γίναμε σύμφυτοι». Ἡ λέξις εἶναι μεταφορὰ ἀπὸ τὰ συγγενῆ δένδρα ποὺ φυτεύονται μαζὶ καὶ τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο. «Ἔχομε γίνε σύμφυτοι» λοιπὸν, λέγει, «μὲ τὸν θάνατο ποὺ ἔχομε ὑποστειῖ ὁμοιο μὲ τὸ θάνατο ἐκείνου», δηλαδή πεθάνομα μαζὶ του. Καὶ χρησιμοποίησε κατάλληλα τὴ μεταφορὰ: γιατί, ὅπως τὸ φυτὸ χωμένο στὴ γῆ γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα δέχεται κάποια νέκρωση καὶ ἀκίνησία, καὶ ἔπειτα ξαφνικὰ ξαναζεῖ καὶ ξαναβλαστάνει, ἔτσι καὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, ἀφοῦ τοποθετήθηκε γιὰ λίγο χρόνο μέσα στὸν τάφο, ξαφνικὰ ἀνθῆσε ἀπὸ κεῖ καὶ βλάστησε στὴν οἰκουμένη τὴ σωτηρία. Ἔτσι καὶ ἡμεῖς μὲ τὸ βάπτισμα καὶ τὸν ἐνταφιασμό μας καὶ μὲ κάποιο τρόπο ὁμοιο μὲ τὰ φυτὰ, ὑφιστάμενοι τὴ νέκρωσή μας μὲ τὴ βοήθεια τοῦ νεροῦ, βλαστάνοντας ξαφνικὰ προβάλλομε ἀκμαῖοι, πετυχαίνοντας τὴ

σωτηρίαν ἀνερχόμεθα. Καλῶς δὲ οὐκ εἶπεν, “σύμφυτοι τῷ θανάτῳ”, ἀλλὰ «τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου». ἀλλὰ τοῦτο καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν διευκρίνηται.

Στίχ 6. «Ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη», τοῦτ
5 ἔστιν ὁ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις παλαιωθείς. Οὗτος οὖν βαπτισομένων
ἡμῶν συσταυροῦται Χριστῷ καὶ ἀποθνήσκει, καὶ ἀνερχόμεθα
ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος καινοὶ καὶ πρόσφατοι, πάντα τὸν παλαιω-
θέντα ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, καὶ καταργεῖται καὶ τὸ σῶμα τῆς
ἁμαρτίας ἐν ᾗ ἔστηρίζετο καὶ ὑφ’ ἧς ἐμορφοποιεῖτο ὁ παλαιὸς ἡ-
10 μῶν ἄνθρωπος, τοῦτ’ ἔστιν ὁ καταγεράσας βίος ἡμῶν τοῖς παρα-
πτώμασιν. Ἄνθρωπον δὲ καλεῖ τὸν τοιοῦτον, τὴν τῶν ἀνθρώπων
πρὸς αὐτὸν δηλῶν δυσαιπόσπαστον καὶ πολυχρόνιον σχέσιν· οὕ-
τω γὰρ ἐντετήκεσαν αὐτῷ πρὸ τῆς δεσποτικῆς ἐπιδημίας καὶ οἰ-
κονομίας οἱ ἄνθρωποι, ὡς μηδ’ ἂν ἄνθρωποι αἰρεῖσθαι εἶναι, καὶ
15 μηδ’ ὅλως εἶναι χωρὶς φιληδόνου πολιτείας καὶ ἀκολάστων πρά-
ξεων. Τῷ οὖν συμπεπλέχθαι αὐτῷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ συνανα-
κεκρᾶσθαι καὶ δυσαιποσπᾶστως ἔχειν, ἄνθρωπον ἐπιπληκτικῶς
τὸν τοιοῦτον βίον ἐκάλεσεν, τοῦτ’ ἔστιν ὃν ὡς αὐτοὺς ἡμᾶς, μᾶλ-
λον δὲ καὶ ἡμῶν πλέον καὶ ἐστέργομεν καὶ περιειχόμεθα. «Ἴνα
20 καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας». Τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας περι-
φραστικῶς αὐτὴ ἡ ἁμαρτία, τοῦτ’ ἔστιν ὅλη δι’ ὅλου ἀργὴ καὶ
ἄχρηστος τὸ λοιπὸν χρηματίζουσα. Πῶς δὲ καταργεῖται; Ἡμῶν
μὴ χρωμένων αὐτῇ. Εἶτα καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως δριμύως
καὶ ὄνειδιστικῶς· «Τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ»· ἡ
25 γὰρ χρῆσις τῆς ἁμαρτίας δούλους ἡμᾶς ποιεῖ τῆς ἁμαρτίας

Στίχ 8-9. «Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν». Ὁφείλομεν, φησί, πιστεύειν
ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ· παρακελεύσεως οὖν τὸ «πιστεύομεν»
καὶ συμβουλῆς. Εἰ δὲ περιπατήσομεν ἐν καινότητι ζωῆς, δηλονό-
τι καὶ ἀναστήσομεθα· ὡσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν
30 τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον τοῦ εἰρημένου, αὐτὸς δὲ τὴν προηγουμέ-
νην τῆς ἀναστάσεως πολιτείαν ἐπαγαγὼν τοῖς εἰρημένοις, τὸ ἐξ
ἀνάγκης ἐπόμενον κατέλιπεν ἐννοεῖν.

Στίχ 12-14. Ἐπεὶ γὰρ, φησὶν, ἀπεθάνομεν καὶ νεκρὸν ἡμῶν
γέγονε τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, μὴ ποιήσωμεν πάλιν αὐτὸ ἀναζη-
35 σαι τὴν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ζωὴν, μηδὲ παρασκευασώμεθα οὕτως ὡς

σωτηρία μας. Καί σωστά δὲν εἶπε, “σύμφυτοι μὲ τὸ θάνατο”, ἀλλὰ «μὲ τὸ ὁμοίωμα τοῦ θανάτου»· αὐτὸ βέβαια ἔχει διευκρινισθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς.

Στίχ. 6. «Ὁ παλαιὰς μας ἄνθρωπος σταυρώθηκε μαζί του», δηλαδή αὐτὸς ποὺ παλαιώθηκε ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες. Αὐτὸς λοιπὸν ὅταν ἐμεῖς βαπτίζομαστε συσταυρώνεται μὲ τὸν Χριστὸ καὶ πεθαίνει, καὶ ἀνεβαίνομε ἀπὸ τὸ βάπτισμα νέοι καὶ καινούργιοι, ἔχοντας ἀποθέσει ὅλο τὸν ἄθρωπο ποὺ παλαιώθηκε, καὶ καταργεῖται καὶ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, στὴν ὁποία στηριζόταν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ἔπαιρνε μορφή ὁ παλαιὸς μας ἄνθρωπος, δηλαδή ὁ βίος μας ποὺ καταγέρασε μὲ τὰ παραπτώματα. Αὐτὸν τὸν βίον καλεῖ ἄνθρωπο, δηλώνοντας τὴ δύσκολα ἀποσπώμενη καὶ πολυχρόνια σχέση τῶν ἄθρώπων μὲ αὐτόν. Γιατὶ ἔτσι εἶχαν λειώσει οἱ ἄνθρωποι μέσα σ’ αὐτόν πρὶν ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ καὶ τὸ σωτήριο ἔργο τοῦ Κυρίου, ὥστε νὰ μὴ θέλουν οὔτε ἄνθρωποι νὰ εἶναι καὶ νὰ μὴν ζοῦν καθόλου χωρὶς φιλήδονη ζωὴ καὶ ἀκόλαστες πράξεις. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶχαν συμπλεχθεῖ μ’ αὐτόν οἱ ἄνθρωποι καὶ εἶχαν ἀναμυχθεῖ καὶ εἶχαν δεθεῖ δυσαιώστατα, μὲ τρόπο ἐπίπληξης τὸν βίον αὐτόν τὸν ὀνόμασε ἄνθρωπο, δηλαδή τὸν βίον τὸν ὁποῖο σὰν ἐμᾶς τοὺς ἴδιους ἢ καλύτερα καὶ περισσότερο καὶ ἀπὸ μᾶς τὸν ἀνεχόμεσταν καὶ τὸν ἐνστερνιζόμεσταν. «Γιὰ νὰ καταργηθεῖ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας». Τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας περιφραστικὰ εἶναι ἢ ἴδια ἢ ἁμαρτία, δηλαδή ποὺ εἶναι τελείως ἀργὴ καὶ ἄχρηστη στὸ ἔξῃς. Καὶ πῶς καταργεῖται; Μὲ τὸ νὰ μὴ τὴ χρησιμοποιοῦμε ἐμεῖς. Ἐπειτα προσθέτει καὶ τὸν τρόπο τῆς χρήσης τῆς μὲ δριμύτητα καὶ κατηγορηματικὸν τρόπο· «Γιὰ νὰ μὴν εἴμαστε πιά δούλοι τῆς ἁμαρτίας»· γιατί ἡ χρῆση τῆς ἁμαρτίας μᾶς κάνει δούλους τῆς ἁμαρτίας.

Στίχ. 8-9. «Ἄν ὅμως πεθάνουμε». Ὁφείλομε, λέγει, νὰ πιστεύομε ὅτι καὶ θὰ ζήσομε μαζί του. Τὸ «πιστεύομε» λοιπὸν εἶναι προτροπικὸ καὶ συμβουλευτικόν. Ἄν δηλαδή ζήσομε τὴ νέα ζωὴ, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι καὶ θὰ ἀναστηθοῦμε, ὅπως δηλαδή ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς· γιατί αὐτὸ εἶναι τὸ ἀκόλουθο ἐκείνου ποὺ ἔχει λεχθεῖ, ὁ ἴδιος ὅμως προσθέτοντας τὸν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάστασις τρόπο ζωῆς σὲ ὅσα εἰπώθηκαν, ἄφησε νὰ ἐννοηθεῖ τὸ κατ’ ἀνάγκη ἀκόλουθο.

Στίχ. 12-14. Ἐπειδὴ δηλαδή, λέγει, πεθάνουμε καὶ νεκρώθηκε τὸ σῶμα μας ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἅς μὴν τὸ κάνομε πάλι νὰ ξαναζήσει τὴ ζωὴ τῆς ἁμαρτίας, οὔτε νὰ τὸ προετοιμάσομε ἔτσι, ὥστε πάλι σ’ αὐτὸ ποὺ ἔγινε

τε πάλιν ἐν αὐτῷ θνητῷ γενομένῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος βασιλεύειν τὴν ἁμαρτίαν. Τί δέ ἐστιν βασιλεύειν ἐν ἡμῖν τὴν ἁμαρτίαν; Τὸ ἐπιτελεῖν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ σώματος. «Ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας». Ὡς ἔστιν ἄξιον τοὺς τηλικαύτης εὐεργεσίας ἀξιωθέντας 5 καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ φθοροποιῶν παθῶν ἐλευθερωθέντας καὶ ζῶντας ἐπιδειχθέντας. «Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει». Μὴ γὰρ ἔστω ὑμῖν ὁ τῆς ἁμαρτίας πόλεμος πρόφασις· ἀσθενής ἐστὶ νῦν ἡ ἁμαρτία, οὐ δύναται κυριεύειν, ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἐκόντες ὑποκατακλιθῶμεν αὐτῇ· ἀλλὰ προσβάλλει μὲν, οὐ κυριεύει δέ. Πῶς 10 οὖν ἐκυριεύεν ἕως τοῦ νῦν; Ὅτι ὑπὸ νόμον ἦσαν οἱ ὑπὲρ αὐτῆς κυριευόμενοι, ὑπὸ νόμον ὃς ἀπεθέσπιζε μὲν τὴν τῆς ἁμαρτίας προᾶξιν, οὐκ ἐνίσχυε δὲ εἰς τὸ κρατεῖν αὐτῆς καὶ περιγίνεσθαι. Ἡμεῖς δὲ ὑπὸ χάριν ἐσμέν, ἧτις μετὰ τοῦ συμβουλεύειν καὶ διατάττεσθαι ἃ χρῆ, καὶ ἐνισχύει καὶ συνεργεῖ εἰς τὴν προᾶξιν αὐ- 15 τῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς προγεγενημένας ἡμῖν ἁμαρτίας ἐξαλείφει.

Στίχ. 16. Ὡς πράγματι διὰ τῆς ὑπακοῆς δούλους ἑαυτοὺς παριστάνετε, τούτῳ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δοῦλοι χρηματίσετε, τῆς ἐκουσί- 20 ου ὑμῶν ὑπακοῆς τὴν δουλείαν παρασχομένης, ἧτοι τῆς ἐπὶ θάνατον ἀγούσης ἁμαρτίας, ἢ τῆς ὡς ἀληθῶς ὑπακοῆς τῆς εἰς δικαιοσύνην χειραγωγούσης. Ἡ τό, «ᾧ ὑπακούετε», μᾶλλον ἀντὶ τοῦ «ἐν ᾧ» καὶ «καθ' ὃν τρόπον», οἷον ὅτι ἐν τούτῳ καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δοῦλοί ἐστε, ἢ τῆς ἁμαρτίας ἢ τῆς δικαιοσύνης, καθὸ καὶ ἐν ᾧ θατέρῳ αὐτῶν ὑπακούετε. Ἴνα γὰρ μὴ τις εἴ- 25 πη, Πῶς ἐστὶ δοῦλον τούτων γενέσθαι; τὸν τρόπον τίθησιν.

Στίχ. 18-22. «Ἀνθρώπινον λέγω», φησί, τὸ «ἐδουλώθητε»· οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο κατ' ἀλήθειαν δουλεία τὸ κατὰ τὴν δικαιοσύνην πολιτεύεσθαι, ἀλλὰ τοῦτο ἡ ἀληθῆς ἐλευθερία καὶ εὐδαιμονία. Τί οὖν καλεῖς αὐτὴν δουλείαν, εἰ μὴ ἐστὶ δουλεία; «Διὰ τὴν ἀσθενεί- 35 αν τῆς σαρκὸς ὑμῶν», φησί, τοῦτ' ἔστιν ἐπειδὴ ἀντιπίπτειν δοκεῖ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς καὶ τραχύνεσθαι καὶ ἀλγύνεσθαι κατ' ἀρχὰς πρὸς τὰ ἐπιτάγματα τῆς δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο τὸ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας σαρκὸς ἀσθενὲς καὶ ἀλγυνόμενον λογιζόμενος, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν δουλείαν αὐτὸ ἐκάλεσα· καὶ γὰρ 35 εἰώθαμεν ἐφ' ὧν ἀλγυνόμενοι καὶ ἄκοντές τι πράττομεν, τὸ τῆς

θνητὸ μὲ τὸ βάπτισμα νὰ βασιλεύει ἢ ἁμαρτία. Τί ὅμως σημαίνει νὰ βασιλεύει σ' ἐμᾶς ἡ ἁμαρτία; Τὸ νὰ ἐκτελοῦμε τὶς ἐπιθυμίες τοῦ σώματος. «Ῥσᾶν νὰ ἀναζήσατε ἀπὸ τοὺς νεκρούς». Γιατὶ ἀξίζουν γι' αὐτὸ αὐτοὶ ποὺ ἀξιώθηκαν τέτοιες εὐεργεσίες καὶ ποὺ ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ τὰ νεκρὰ καὶ φθοροποιὰ πάθη καὶ κατέστησαν ζῶντες. «Γιατὶ ἡ ἁμαρτία δὲν θὰ σᾶς ἐξουσιάζει». Νὰ μὴ σᾶς γίνεи δηλαδὴ πρόφαση ὁ πόλεμος τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἁμαρτία εἶναι τώρα ἀνίσχυρη, δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐξουσιάζει, ἂν ἐμεῖς δὲν σκύψομε μὲ τὴ θέλησή τὸν αὐχένα μας σ' αὐτήν. Μᾶς προσβάλλει βέβαια, ἀλλὰ δὲν μᾶς κυριεύει. Πῶς λοιπὸν μᾶς κυρίευσεν μέχρι τώρα; Ἐπειδὴ οἱ κυριευμένοι ἀπὸ αὐτὴν βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ νόμου, τοῦ νόμου ποὺ ἀπέριπτε βέβαια τὴν ἐκτέλεση τῆς ἁμαρτίας, δὲν μᾶς ἔδινε ὅμως τὴ δύναμη νὰ ἐπικρατοῦμε ἐμεῖς καὶ νὰ τὴ νικοῦμε. Ἐμεῖς ὅμως εἴμαστε κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τῆς χάριτος, ἡ ὁποία μαζὶ μὲ τὴ συμβουλή καὶ τὴν ἐντολή της γι' αὐτὰ ποὺ πρέπει, καὶ μᾶς ἐνισχύει καὶ μᾶς βοηθεῖ στὴν πράξη αὐτῶν. Καὶ ὄχι αὐτὸ μόνο, ἀλλὰ ἐξαλείφει καὶ τὶς προηγούμενες ἁμαρτίες μας.

Στίχ. 16. Σὲ ὅποιο πράγμα κάνετε μὲ τὴν ὑπακοή σας τοὺς ἑαυτοὺς σας δούλους, σ' αὐτὸ καὶ στὸ ἐξῆς θὰ εἴσαστε δούλοι, φορτώνοντάς σας τὴ δουλεία ἢ ἐκούσια ὑπακοή σας, δηλαδὴ τὴ δουλεία τῆς ἁμαρτίας ποὺ ὀδηγεῖ στὸ θάνατο, καὶ ὄχι τῆς ἀληθινῆς ὑπακοῆς ποὺ χειραγωγεῖ στὴ δικαίωση. Ἡ τό, «σ' αὐτὸ ποὺ ὑπακούετε», τὸ λέγει μᾶλλον ἀντὶ τοῦ, “σ' αὐτὸ” καὶ “μὲ ὅποιο τρόπο”· δηλαδὴ, σ' αὐτὸ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο εἴστε δούλοι ἢ τῆς ἁμαρτίας ἢ τῆς δικαίωσης, κατὰ τὸν τρόπο ποὺ ὑπακούετε στὴ μία ἢ τὴν ἄλλη ἀπὸ αὐτές. Γιὰ νὰ μὴ πεῖ δηλαδὴ κάποιος, Πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ γίνεи κανεὶς δούλος αὐτῶν, παραθέτει τὸν τρόπο.

Στίχ. 18-22. «Τὸ λέγω κατ' ἀνθρώπινο τρόπο», λέγει, τὸ «γίνατε δούλοι». Γιατὶ δὲν εἶναι αὐτὸ στ' ἀλήθεια δουλεία, τὸ νὰ πολιτεύεται κανεὶς σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολές τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία καὶ εὐδαιμονία. Γιατὶ τότε τὴν ὀνομάζεις δουλία, ἂν δὲν εἶναι δουλεία; «Ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας τῆς σάρκας σας», λέγει, δηλαδὴ ἐπειδὴ ἡ σάρκα φαίνεται ν' ἀντιδρᾷ καὶ νὰ ἐκτραχύνεται καὶ νὰ αἰσθάνεται στὴν ἀρχὴ πόνο ἀπὸ τὶς ἐντολές τῆς δικαιοσύνης. Γι' αὐτό, σκεπτόμενος τὴν ἀδυναμία τῆς σάρκας σας καὶ τὸν πόνο της, σύμφωνα μὲ τὴν ἀνθρώπινη συνήθεια τὸ ὄνόμασα αὐτὸ δουλεία. Γιατὶ συνηθίζομε γιὰ ὅσα μᾶς κάνουν νὰ ὑποφέρομε καὶ νὰ τὰ πράττομε χωρὶς νὰ τὸ θέλομε

τυραννίδος καὶ δουλείας ὄνομα τιθέναι. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Παῦ-
 λός φησιν, ὅτι «κατ' ἄνθρωπον λέγω τὸ ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύ-
 νῃ».

Εἶτα κατασκευάζει αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου· ὡσπερ γάρ, φη-
 5 σί, τὰ τῆς ἀκαθαρσίας πράττοντες δοῦλοι ἦτε τῆς ἀκαθαρσίας,
 οὕτω τὰ τῆς δικαιοσύνης ἐπιτελοῦντες δοῦλοι οὐκ ἀπεικότως ἂν
 καλεῖσθε τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτο δὲ καὶ ἐντρέπων ἅμα ἐπήγα-
 γεν· εἰ γὰρ δοῦλοι εἶναι οὐκ ἠσχύνεσθε τῆς ἀκαθαρσίας, πῶς οὐκ
 ἂν καὶ μέγα φρονήσητε, δοῦλοι καταξιωθέντες γενέσθαι τῆς δι-
 10 καιοσύνης; Εἶτα κατασκευάζει τοῦτο καὶ ἑτέρως, καὶ προῖόν δεί-
 κνυσι τῆς τοιαύτης δουλείας τὸ ἀξίωμα, συμπερανάμενος ὅτι αὐ-
 τη ἢ δουλεία δούλους ποιεῖ τοῦ Θεοῦ, οὗ τί ἂν εἴη ἐλευθερώτε-
 ρον ἢ εὐδαιμονέστερον; Καὶ γάρ φησι· «Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες
 ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ» καὶ ἑξῆς. Ἡ τὸ ἀν-
 15 θρώπινον λέγω, εἰ νοηθεῖη καθ' ὑπερβατόν, ὡς ἐφεξῆς ὀφείλον
 τᾶπτεσθαι τὸ «οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δι-
 καιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν». Εἰ οὖν οὕτως ἐκληφθεῖη, σημαίνοι ἂν
 ὅτι μέτριόν τι εἶπον καὶ ταπεινὸν ταῦτα εἰπών· ὁ γὰρ τὸ τέλειον
 λέγων εἶποι ἂν ὅτι «παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιο-
 20 σύνῃ», μὴ ὡς τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον σπουδαιότερον καὶ
 προθυμότερον. Νῦν δὲ διὰ τὸ ἀσθενές ὑμῶν, φησὶν, οὕτως εἶπον
 ταπεινῶς καὶ μετριῶς.

Στίχ. 23. «Τὰ γὰρ ὀψώνια»· ἃ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὠνούμεθα, ἃ
 ἡμῖν ἐκείνη πραττομένη ἀντιδίδωσι καὶ προξενεῖ.

25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Στίχ. 1-2. «Ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ». Τίς; ἢ δηλονότι ὁ ἀνὴρ. Ἐλ-
 λειπτικῶς εἴρηται, σαφές δὲ αὐτὸ ποιεῖ τὸ ἐπαγόμενον. «Κατήρ-
 30 γηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός», ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ νομοθε-
 τοῦντος περὶ τοῦ ἀνδρός καὶ δεσμοῦντος τὴν γυναῖκα πρὸς αὐ-
 τόν. «Κατήρρηται», ἀντὶ τοῦ «ἀπολέλυται», «ἠλευθέρωται».

Στίχ. 7. Οὐκ εἶπεν, Τί οὖν; ὁ νόμος ἀπέθανεν ἢ κατήρρηται;
 (τοῦτο γὰρ ἐδοῦλετο), ἀλλ' ὅπερ μηδὲ αὐτῷ ἐδόκει· «Τί οὖν;» φη-
 σὶν, «ὁ νόμος ἁμαρτία;»· διὸ ἐπάγει· «Μὴ γένοιτο», ἅμα καὶ κεί-

νά τὰ ὀνομάζομε μὲ τὸ ὄνομα τῆς τυραννίδας καὶ τῆς δουλείας. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ Παῦλος λέγει ὅτι «σύμφωνα μὲ τὸν ἀνθρώπινο τρόπο λέγω ὅτι ὑποδουλωθήκατε στὴ δικαιοσύνη».

Ἔπειτα ἀποδεικνύει αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸ ἀντίθετο· γιατί λέγει ὅπως πράττοντας τὶς ἀκαθαρσίες ἦσασταν δοῦλοι τῆς ἀκαθαρσίας, ἔτσι καὶ ἐκτελώντας τὶς ἐντολὲς τῆς δικαιοσύνης πολὺ εὐλόγα μπορεῖτε νὰ ὀνομάζεσθε δοῦλοι τῆς δικαιοσύνης. Αὐτὸ βέβαια τὸ πρόσθεσε συνάμα καὶ ὡς ἐπίπληξη· ἂν δηλαδή δὲν νιώθατε ντροπὴ νὰ εἴστε δοῦλοι τῆς ἀκαθαρσίας, πῶς δὲν θὰ νοιώσετε καὶ ὑπερηφάνεια ἔχοντας ἀξιωθεῖ νὰ γίνετε δοῦλοι τῆς δικαιοσύνης; Ἔπειτα παρουσιάζει αὐτὸ καὶ διαφορετικὰ καὶ προχωρώντας δείχνει τὴν τιμὴ αὐτῆς τῆς δουλείας, συμπεραίνοντας ὅτι αὐτὴ ἢ δουλεία τοὺς κάνει δούλους τοῦ Θεοῦ, πράγμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει πιὸ ἐλεύθερο ἢ πιὸ εὐτυχέστερο; Γιατί λέγει· «Τώρα ὅμως ἐλευθερωμένοι ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ ἔχοντας γίνετε δοῦλοι τοῦ Θεοῦ»⁴² καὶ τὰ λοιπὰ. Ἡ νὰ τὸ πῶ κατὰ τὸν ἀνθρώπινο τρόπο, ἂν ἐννοηθεῖ ὡς ὑπερβατό, ἐπειδὴ πρέπει νὰ τεθεῖ ὡς ἐπόμενο τὸ «ἔτσι τώρα καταστῆστε τὰ μέλη σας δοῦλα τῆς δικαιοσύνης γιὰ νὰ γίνετε ἅγιοι». Ἄν λοιπὸν ἐκκληφθεῖ ἔτσι, μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι εἶπα κάτι μέτριο καὶ ταπεινὸ λέγοντάς τα αὐτά. Γιατί αὐτὸς ποὺ θὰ ἤθελε νὰ πεῖ τὸ τέλειο θὰ μπορούσε νὰ πεῖ, «καταστῆστε τὰ μέλη σας δοῦλα στὴ δικαιοσύνη», ὅχι ὅπως τὰ κάνατε δοῦλα στὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ μὲ πολὺ περισσότερη προθυμία καὶ ἐνθουσιασμό. Τώρα ὅμως ἕξαιτίας τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας σας, λέγει, τὸ εἶπα ἔτσι ταπεινὰ καὶ μέτρια.

Στίχ. 23. «Γιατί ἢ ἀνταμοιβή»· αὐτὰ ποὺ μᾶς πληρώνει ἢ ἁμαρτία, αὐτὰ ποὺ μᾶς ἀνταποδίδει καὶ μᾶς προξενεῖ αὐτὴ πραπτόμενη ἀπὸ ἐμᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο.

Στίχ. 1-2. «Γιὰ ὅσα χρόνια ζεῖ». Ποιὸς; ἢ προφανῶς ὁ ἄνδρας; Εἰπώθηκε ἐλλειπτικά, ἀλλὰ τὸ διευκρινίζει αὐτὸ ποὺ προστίθεται· «Ἀποδεσμεύεται ἀπὸ τὸν νόμο τοῦ ἄνδρα», ἀπὸ τὸν νόμο ποὺ νομοθετεῖ γιὰ τὸν ἄνδρα καὶ δεσμεύει τὴ γυναῖκα σ' αὐτόν. «Καταργεῖται» ἀντὶ νὰ πεῖ, «ἀποδεσμεύεται», «ἐλευθερώνεται».

Στίχ. 7. Δὲν εἶπε, Τί λοιπὸν; Ὁ νόμος πέθανε ἢ καταργήθηκε; (γιατί αὐτὸ ἤθελε), ἀλλ' αὐτὸ ποὺ οὔτε αὐτὸς πίστευε· «Τί λοιπὸν;», λέγει, «ὁ νόμος εἶναι ἁμαρτία;». Γι' αὐτὸ προσθέτει· «Μὴ γένοιτο», ταυτόχρονα καὶ

νοὺς λεαίνων, καὶ τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀναιρῶν· οὐ γάρ, εἰ μὴ ἔστιν ἁμαρτία, ἤδη καὶ οὐκ ἀπέθανεν ἢ οὐ κατήργηται, ὅπερ ἐκεῖνος καὶ ἐδείκνυ καὶ ἐβούλετο.

Στίχ 8-11. Ἡ μὲν ἁμαρτία νεκρά, ἐγὼ δὲ ἐν ζωῇ, ἅτε μὴ ἐνο-
5 χλούμενος μηδὲ νυττόμενος μηδὲ νεκρούμενος ὑπ' αὐτῆς. Πῶς οὖν ἀνέζησεν ἐκείνη; Διὰ τοῦ νόμου. Τίνα τρόπον; Ὅτι τοῦ νόμου δοθέντος μᾶλλον ἐκείνη πρὸς ἐπίθεσιν παρωξύνθη καὶ οἶον ἐπηρεᾶσαι ὥρμησεν, ἅτε δὴ καὶ στεφανουῦσθαι μέλλοντα τὸν φυλάξοντα τὴν ἐντολὴν ὑπολογιζομένη, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον δια-
10 βασκαίνουσα. Καὶ ἐγὼ πάλιν γνοὺς διὰ τῆς ἐντολῆς τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἐν γνώσει πράττων ἃ φεύγειν ἔδει, μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἡμάρτανον, καὶ μᾶλλον αὐτὴν κατ' ἐμαυτοῦ ἐπερρῶννον, ἰσχὺν αὐτῇ διὰ τῆς κατὰ γνώσιν ἀτόπου πράξεως ἐπιχορηγῶν, καὶ οἶον ἀσθενῆ καὶ νενεκρωμένην οὔσαν ἐνισχύων καὶ ἀναζωπυρῶν.
15 Ἡ δὲ ζήσασα ἐμὲ ἐνέκρωσεν. Πρὸ δὲ τοῦ ἀναζηῆσαι ἐκείνην ἐγὼ ἔζων μᾶλλον τοῦτο δὲ ἦν πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς ὥστε, εἰ καὶ μὴ ὁ νόμος ἁμαρτία, ἀλλ' οὖν ἐκείνου δοθέντος κατὰ δύο τρόπους ἢ ἁμαρτία ἀνέζησεν· αὐτῆς τε ἐκείνης μᾶλλον πρὸς ἐπίθεσιν ἀνακινήθεισης καὶ διεγερθείσης, καὶ ἡμῶν τῇ κατὰ γνώσιν
20 ἐκτόπῳ πράξει ἐνισχυσάντων αὐτὴν καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπιβουλήν σὺν παρρησίᾳ παρασχομένων. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον.

«Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα». Ἀνωτέρω εἰπὼν ὅτι «ἀφορμὴν λαβοῦσα ἢ ἁμαρτία κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμί-
25 αν», ἐπάγει ὅτι οὐ μόνον ἐπιθυμίαν πᾶσαν κατειργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἐθανάτωσέ με αὕτη μοι γενομένη εἰς θάνατον. Εἶτα ὡς ἔθος αὐτῷ αἰτίας αἰτίαις συνείρειν καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐνδεικνύναι καὶ τῶν πραγμάτων ἐν τοῖς λόγοις, ἀνατρέχει καὶ τίθησι πῶς κατειργάσατο πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Καὶ φησιν ὅτι «ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐξηπάτησέ
30 με». Εἶτα ἀφῆκε τὸ προρρηθὲν νοεῖν ἐνταῦθα, ὅτι ἐκ τούτου εἰργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦτο ἀφείς ἐπισυνάπτει τὸ τέλος· «καὶ ἀπέκτεινεν», ἵνα ἢ κατὰ συνέχειαν, εἴ τις ἀναλάβοι, οὕτως αὐτῷ εἰρημένον· «ἀφορμὴν λαβοῦσα ἢ ἁμαρτία κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν», τὴν δὲ ἐπιθυμίαν κατειργάσατο ἀπατήσασα, ἐρ-
35 γασαμένη δὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἀπέκτεινέ με. Ἔστιν οὖν ἢ ἀπάτη αἰτία

ἐκείνους καταπραΰνοντας, καὶ μὴ ἀναιρῶντας αὐτὸ πού ἤθελε· ὄχι βέβαια ἂν δὲν εἶναι ἁμαρτία, ἤδη καὶ δὲν πέθανε ἢ δὲν καταργήθηκε, πράγμα πού ἐκεῖνος καὶ ἔδειχνε καὶ ἤθελε νὰ πει.

Στίχ. 8-11. Ἡ ἁμαρτία βέβαια εἶναι νεκρή, ἐγὼ ζωντανός, ἐπειδὴ οὔτε ἐνοχλοῦμαι ἀπὸ αὐτήν, οὔτε κεντρίζομαι, οὔτε νεκρώνομαι ἀπὸ αὐτήν. Πῶς λοιπὸν ξαναέζησε αὐτή; Μέσω τοῦ νόμου. Μὲ ποιὸν τρόπο; Μὲ τὸ ὅτι, ὅταν δόθηκε ὁ νόμος ἐκείνη παροξύνθηκε περισσότερο στὴν ἐπίθεσή της ἐναντίον μου καὶ ὄρμησε κατὰ κάποιον τρόπο νὰ μὲ βιάσει, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι αὐτὸς πού τηρεῖ τὴν ἐντολὴ ἔμελλε καὶ νὰ στεφανωθεί, καὶ γι' αὐτὸ μὲ φθονοῦσε καὶ περισσότερο. Κι ἐγὼ πάλι πού γνώρισα μέσω τῆς ἐντολῆς τὴν ἁμαρτία, ἐπειδὴ πράττω αὐτὰ πού γνωρίζω ὅτι πρέπει ν' ἀποφεύγω, πιὸ πολὺ ἁμάρτανα γι' αὐτό, καὶ πιὸ πολὺ δυνάμωνα τὴν ὁρμὴ της ἐναντίον μου, προσθέτοντας δύναμη σ' αὐτήν ἕξαιτίας τῆς συνειδητῆς παρὰ νόμου πράξης καὶ κατὰ κάποιον τρόπο δυναμώνοντας καὶ ἀναζωπυρώνοντας τὴν ἐνῶ ἦταν ἀδύναμη καὶ νεκρή. Αὐτὴ ὅμως ἀφοῦ ξαναέζησε μὲ θανάτωσε. "Ὅμως πρὶν ξαναζήσει ἐκείνη ἐγὼ ζοῦσα μᾶλλον. Κι αὐτὸ συνέβαινε πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τὴν ἐντολή. "Ὡστε, ἂν καὶ δὲν εἶναι ὁ νόμος ἁμαρτία, ὅμως ὅταν δόθηκε, ἡ ἁμαρτία ξαναέζησε κατὰ δύο τρόπους· ἐκείνη κινήθηκε πιὸ ἐντονα ἐναντίον μας καὶ παροξύνθηκε στὴν ἐπίθεσή της, καὶ ἡμεῖς μὲ τὴν συνειδητὴ ἄνομη πράξη τὴν ἐνισχύσαμε καὶ τῆς δώσαμε τὴν εὐκαιρία μὲ θάρρος νὰ ἐπιχειρεῖ τὴν ἐπιβουλὴ της ἐναντίον μας. Ἀλλ' ἐκείνη βέβαια ξαναέζησε, ἐγὼ ὅμως πέθανα.

«Γιατὶ ἡ ἁμαρτία ἀφοῦ ἔλαβε ἀφορμὴ». Ἐπειδὴ εἶπε πιὸ πάνω ὅτι «ἀφοῦ ἡ ἁμαρτία ἔλαβε ἀφορμὴ, δημιούργησε μέσα μου κάθε ἐπιθυμία», προσθέτει ὅτι ὄχι μόνο δημιούργησε κάθε ἐπιθυμία, ἀλλὰ καὶ μὲ θανάτωσε καὶ μοῦ ἔγινε αἰτία θανάτου. Ἐπειτα, ἔχοντας τὴ συνήθεια νὰ συμπλέκει αἰτίες μὲ αἰτίες καὶ νὰ παρουσιάζει τὴν ἀκολουθία τῶν πραγμάτων μὲ τοὺς λόγους του, προχωρεῖ καὶ ἀναφέρει τὸ πῶς δημιούργησε κάθε ἐπιθυμία. Καὶ λέγει ὅτι «ἀφοῦ ἔλαβε ἀφορμὴ μὲ ἔξαπάτησε». Ἐπειτα ἄφησε νὰ νοηθεῖ ἐδῶ τὸ προειπωμένο, ὅτι ἀπὸ αὐτὸ δημιούργησε τὴν ἐπιθυμία, καὶ ἀφήνοντάς το αὐτό, ἐπισυνάπτει τὸ τέλος «καὶ μὲ θανάτωσε», γιὰ νὰ εἶναι στὴ συνέχεια, ἂν κάποιος τὸ διαβάσει, ἔτσι εἰπωμένο σ' αὐτόν· «ἀφοῦ ἔλαβε ἀφορμὴ ἡ ἁμαρτία δημιούργησε μέσα μου κάθε ἐπιθυμία» καὶ δημιούργησε τὴν ἐπιθυμία ἔξαπατώντας με, καὶ ἀφοῦ μοῦ δημιούργησε τὴν ἐπιθυμία μὲ θανάτωσε. Ἡ ἀπάτη λοιπὸν

τῆς ἐπιθυμίας, ἡ δὲ ἐπιθυμία τοῦ θανάτου· τὴν δὲ ἀπάτην εἰργάσατο διὰ τῆς ἐντολῆς ἢ ἁμαρτία, ἵνα φανῆ τὸ ὑπερβάλλον τῆς κακίας αὐτῆς, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κάκιστον ἐργαζομένης

Στίχ 12. «Ἅγιος ὁ νόμος», ὅτι ἐφύλαττεν ἀπὸ ἀκαθαρσίας
 5 τοὺς φυλάττοντας αὐτόν· «δίκαιος», ὅτι τοῖς μὲν κατορθοῦσιν ἡμείβετο δωρεαῖς, τοῖς δὲ παραβαίνουσιν ἐπετίθει τὰς τιμωρίας· «ἀγαθός», ὅτι οὐχ ἠδόμενος ταῖς τιμωρίαις ἢ ὀργῇ χρώμενος ἐκόλαζεν, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἔνεκα σωτηρίας καὶ ὠφελείας καὶ βελτιώσεως, καὶ ἔτι ὅτι μικρὰ κατορθοῦσι μεγάλα ἐχαρίζετο, καὶ
 10 ἁμαρτάνοντας περιεῖπε, καὶ οὐ κατ' ἀξίαν τῶν πλημμελημάτων ἐκόλαζεν. Αὐτὸς δὲ τέως ταῦτα παραδραμῶν ἐκ τούτων συμπεραίνει ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν νόμον, ἥτοι τὴν ἐντολήν· ἕξ ἑνὸς μὲν ὅτι ἐδίδαξέ με γνωρίσαι τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἐπέταξε φυγεῖν αὐτήν, ἕξ ἑτέρου δὲ ὅτι κηδόμενος καὶ φροντίζων
 15 τοῦτο ἐποίησεν· εἰς γὰρ ζωὴν ἐμοὶ καὶ σωτηρίαν ταῦτα ἐποίησεν. «Ἅγιος» οὖν, ὅτι ἐδίδαξε καὶ φυγεῖν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτῆς ἐπέταξεν· «δίκαιος», ὅτι διδάξας οὕτω τὴν τιμωρίαν τοὺς μὴ φυλάξαντας ἀπαιτεῖ· «ἀγαθός» δὲ πάλιν, ὅτι ζωὴν μοι προνοούμενος ταῦτα ἐπετέλει.

20 Στίχ 13. Ἐπειδὴ τῆς ἁμαρτίας ἠθέλησε τὸ μέγεθος δεῖξαι, μείζον δὲ ταύτης εἰς κακίαν οὐκ ἦν εὐρεῖν, δι' αὐτῆς ταύτης τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐνδεικνύμενός φησιν· «Ἄλλ' ἢ ἁμαρτία, ἵνα φανῆ ἁμαρτία», τοῦτ' ἔστιν ἵνα ἐκκαλυφθῆ αὐτῆς ὁ πᾶς τῆς κακίας· πλοῦτος καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἢ ἐν αὐτῇ, ἵνα, ὅπερ ἐστὶν ὅλη, ὡς
 25 ὅλη γένηται ἐκφανής. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπερβολὴν τινα θέλοντες παραστῆσαι, δυνάμεθα ἄλλο τι ἐπιφέρειν τῷ διασυρομένῳ ὑφ' ἡμῶν, οἷον· μιὰρὸς ἦν ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Κάϊν, ὅτι καὶ ἀδελφοκτόνος ἐγένετο, ὅτι καὶ Θεὸν πρῶτος ἐψεύσατο, καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ πάλιν οὐδὲ μετὰ τὴν τῶν τεραστίων (ἴσ. τερατειῶν)
 30 ἐπίδειξιν παρεκλήθη Φαραὼ ἀπολῦσαι τοὺς Ἰσραηλίτας, ἵνα φανῆ αὐτοῦ τὸ ὠμὸν καὶ ἀτίθασον τῆς γνώμης καὶ θεομισές. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ἔστι γὰρ εὐρεῖν τι χειρόν τῶν ὑποκειμένων οὗ καὶ μετασχόντες οἱ πονηρευόμενοι, τὰς κατ' ἐκεῖνο προσηγορίας ἐπιδέχονται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας, ἐπεὶ ταύτης,
 35 ὡς ἔφημεν, οὐκ ἔστι χειρόν εὐρεῖν, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς κατηγορη-

εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἐπιθυμίας, καὶ ἡ ἐπιθυμία αἰτία τοῦ θανάτου· τὴν ἀπάτη πάλι τὴ δημιουργήσε ἡ ἁμαρτία μέσω τῆς ἐντολῆς, γιὰ νὰ φανεῖ ἡ ὑπερβολὴ τῆς κακίας της, πὺ μέσω τοῦ ἀγαθοῦ προξενεῖ τὸ κάκιστο.

Στίχ. 12. «Ὁ νόμος ἦταν ἅγιος», γιὰτὶ προφύλαγε ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσία ἐκείνους πὺ τὸν τηροῦσαν «καὶ δίκαιος», γιὰτὶ σὲ ἐκείνους πὺ τὸν ἐφάρμοζαν παρεῖχε ὡς ἀμοιβὴ δωρεές, ἐνῶ σὲ ἐκείνους πὺ τὸν παρέβαιναν ἐπέβαλλε τιμωρίες· «καὶ ἀγαθός», γιὰτὶ δὲν εὐχαριστιόταν μὲ τὶς τιμωρίες ἢ τιμωροῦσε χρησιμοποιοῦντας τὴν ὀργή, ἀλλὰ γιὰ χάρη τῆς σωτηρίας, τῆς ὠφέλειας καὶ τῆς βελτίωσης αὐτῶν· καὶ ἀκόμα, ἐνῶ ἦταν μικρὰ τὰ κατορθώματά τους, τοὺς χάριζε μεγάλα, καὶ ἐνῶ ἁμάρταναν τοὺς φρόντιζε καὶ δὲν τοὺς τιμωροῦσε ὅσο ἄξιζαν τὰ παραπτώματά τους. Αὐτὸς ἀφοῦ προσηγουμένως τὰ προσπέρασε αὐτά, συμπεραίνει ἀπὸ αὐτὰ ὅτι ὁ νόμος, ἦτοι ἡ ἐντολή, εἶναι ἅγιος καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθός· ἀπὸ τὴ μὰ γιὰτὶ μὲ δίδαξε νὰ γνωρίσω τὴν ἁμαρτία καὶ μὲ πρόσταξε νὰ τὴν ἀποφεύγω, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ ἔκανε ἀπὸ ἐνδιαφέρον καὶ φροντίδα· γιὰτὶ αὐτὰ τὰ ἔκανα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ σωτηρία μου. Εἶναι «ἅγιος» λοιπόν, γιὰτὶ δίδαξε καὶ πρόσταξε ν' ἀποφεύγομε αὐτὴ τὴν ἀκαθαρσία· «δίκαιος», ἐπειδὴ δίδαξε ἔτσι νὰ τιμωροῦνται αὐτοὶ πὺ δὲν τὸν φύλαξαν «ἀγαθός» πάλι, γιὰτὶ αὐτὰ τὰ ἔκανε προνοῶντας γιὰ τὴ ζωὴ μου.

Στίχ. 13. Ἐπειδὴ θέλησε νὰ δείξει τὸ μέγεθος τῆς ἁμαρτίας καὶ δὲν μποροῦσε νὰ βρεῖ μεγαλύτερο ἀπὸ αὐτὴν ὡς πρὸς τὴν κακία, δείχνοντας ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἴδια τὸ μέγεθος λέγει· «ἀλλ' ἡ ἁμαρτία, γιὰ νὰ φανεῖ ἁμαρτία», δηλαδὴ γιὰ ν' ἀποκαλυφθεῖ ὅλος ὁ πλοῦτος τῆς κακίας καὶ ἡ δύναμή της, ὥστε, αὐτὸ πὺ εἶναι ὅλη, νὰ ἐμφανισθεῖ αὐτὸ στὸ σύνολό του. Γιὰτὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα θέλοντας νὰ παρουσιάσομε κάποια ὑπερβολὴ τους, μποροῦμε νὰ προσκομίσσομε κάτι ἄλλο δίπλα σ' αὐτὸ πὺ διασύρομε, ὅπως γιὰ παράδειγμα· Ὁ Κανὴν ἦταν τόσο μαρὸς, πὺ ἔγινε καὶ ἀδελφοκτόνος, καὶ πρῶτος εἶπε ψέματα στὸν Θεὸ καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ ἄλλο· οὔτε μετὰ τὴν ἐπίδειξη τῶν καταπληκτικῶν ἔργων παρακινήθηκε ὁ Φαραὼ νὰ ἐλευθερώσει τοὺς Ἰσραηλιῖτες, γιὰ νὰ φανεῖ ἡ ὠμότητα καὶ ἡ ἀγριότητα τῆς γνώμης του καὶ τὸ μῖσος του πρὸς τὸν Θεό. Ὅμοια καὶ σὶς ἄλλες περιπτώσεις. Γιὰτὶ μπορεῖ νὰ βρεθεῖ κάτι χειρότερο ἀπὸ τὰ γνωστά, πὺ μετέχοντας σ' αὐτὸ οἱ πονηροὶ λαμβάνουν τὶς ὀνομασίες πὺ σχετίζονται μ' αὐτό. Στὴν περίπτωση ὅμως τῆς ἁμαρτίας, ἐπειδὴ, ὅπως εἶπαμε, δὲν μπορεῖ νὰ βρεθεῖ τίποτε χειρότερο, τὴν κατηγόρησε ἀπὸ

σε, πικρῶς ἅμα καὶ δριμέως τὸν ὄγκον αὐτῆς καὶ τὸ τυραννικὸν καὶ ἀνυπέροβλητον ἐνδεικνύμενος Ἐπειδὴ δὲ ἀσαφέστερόν πως ἔδοξεν εἰρησθαι τῇ ταυτολογίᾳ τοῦ ὀνόματος, πάλιν δὲ μεταλαμβάνομένου τοῦ ὀνόματος ἢ τῆς ὑπερβολῆς καὶ δριμύτητος 5 ἐνδειξις ἐξελύετο, παρονομάζει μὲν, καὶ οὐ τελείως ἀφίσταται τοῦ ὀνόματος· ἐν ᾧ δὲ ἐκλελύσθαι ἐδόκει, τόνον ἐπάγει τῇ προσθήκῃ τοῦ καθ' ὑπερβολήν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἅμα καὶ ὁμοίως ἐντονον καὶ τοῦ δριμέως ἐμφαντικὸν μεταλαβὼν τὸν λόγον φησὶν· «Ἴνα γένηται καθ' ὑπερβολήν ἁμαρτωλὸς ἢ ἁμαρ- 10 τία».

Στίχ. 14. «Πνευματικός ἐστιν», ὅτι τὰ τοῦ Πνεύματος βούλεται, τὰ συμφέροντα ζητεῖ τῆς ψυχῆς· «ἐγὼ δὲ» τὰς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας διώκων «σαρκικός εἰμι». Οὐκ εἶπεν δὲ ὅτι “ὑμεῖς οἱ τῷ νόμῳ χρώμενοι καὶ παραβαίνοντες”, ἵνα μὴ τραχὺν καὶ ἐπαχθῆ 15 τὸν λόγον ποιήσῃ, ἀλλ' ἐγὼ, φησί, τὰ ἐκείνων ἐφ' ἑαυτοῦ σχηματίζων καὶ ἐφεξῆς δὲ οὕτω ποιεῖ, τὸ τραχὺ καὶ σφοδρὸν ἐκλύων καὶ λεαίνων τῇ περὶ αὐτὸν σχηματολογία.

Στίχ. 15-20. Μετὰ γὰρ τὸ πραθῆναι καὶ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, οὐ γινώσκει ὁ κατεργάζεται, τῆς συνηθεί- 20 ας τῆς αἰσχροῦς παντελῶς αὐτοῦ κυριευσάσης, καὶ μηδὲ συγχωρούσης εἰδέναί, ὅτι ὁ πράττει κακὸν ἐστίν. Διὸ καὶ ὁ ἐμίσει ἄν, εἰ ἄπρατος καὶ ἐλεύθερος ἦν, καὶ ὁ οὐκ ἂν εἴλετο, τοῦτο καὶ αἰρεῖται, πεπραμένος ἤδη ὢν, καὶ πράττει. Εἰ δὲ νῦν ἐλεύθερος ὢν καὶ ἄπρατος, καὶ κατὰ φύσιν οὐκ ἂν εἰλόμην ἂ νῦν ποιῶ, συμμαρτυ- 25 ρῶ τῷ νόμῳ ὅτι καλὸς· ἐκεῖνα γὰρ μοι ψηφίζεται φεύγειν, ἂ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἐλευθερίᾳ τυγχάνων ἔκρινα φευκτέα εἶναι καὶ μισητά. Νῦν δὲ πραθείς, φησί, καὶ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν πεσών, ὡς ὑπ' ἐκείνης δεσποζόμενος καὶ κυριευόμενος καὶ ἐκείνη ὑπηρετῶν, οὕτως ἐργάζομαι τὸ κακόν, ὅπερ οὐκ ἂν ἔπραξα ἐγὼ ἐν 30 ἐλευθερίᾳ ὢν· διὸ τρόπον τινὰ οὐκ ἐργάζομαι αὐτὸ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ κρατηθεὶς καὶ κυριευθεὶς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερόν φησιν· «ἀλλ' ἢ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία»· ὥσπερ γὰρ ὁ τὴν οἰκίαν ἐνοικῶν ἐκεῖνος πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν πράττει κἂν κέχρηται ἐν τισὶ τῇ οἰκίᾳ συνεργῶ, οὕτω, φησί, καὶ ἡ ἁμαρτία,

αὐτὴν τὴν ἴδια, παρουσιάζοντας μὲ σκληρότητα καὶ δριμύτητα τὸ μέγεθος αὐτῆς, τὴν τυραννικότητα καὶ τὸ ἀνυπέρβλητό της. Ἐπειδὴ ὅμως νόμισε ὅτι ἦταν κάπως ἀσαφέστερος ὁ λόγος μὲ τὴν ταυτολογία τοῦ ὀνόματος καὶ ὅτι μὲ τὴ χρησιμοποίηση τοῦ ὀνόματος μειωνόταν ἢ ἐνδειξη τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς δριμύτητος, τὴν παρονομάζει βέβαια, ἀλλὰ δὲν ἀπομακρύνεται τελείως ἀπὸ τὸ ὄνομά της, καὶ ἐνῶ φαίνεται ὅτι ἔχει μειωθεί, τὴν ἐπαναδυναμώνει μὲ τὴν προσθήκη τῆς ὑπερβολῆς· καὶ ἔτσι, ἀφοῦ χρησιμοποίησε στὸ λόγο τὸ σαφέστερο, καὶ συνάμα καὶ τὸ ὅμοια ἔντονο καὶ τὸ ἐμφαντικὸ τῆς δριμύτητος, λέγει· «Γιὰ νὰ γίνῃ ἡ ἁμαρτία ὑπερβολικὰ ἁμαρτωλή»⁴³.

Στίχ. 14. Εἶναι «πνευματικὸς», γιατί θέλει τὰ τοῦ Πνεύματος, ζητεῖ τὰ συμφέροντα τῆς ψυχῆς «ἐγὼ ὅμως», πού ἐπιδιώκω τίς ἐπιθυμίες τῆς σάρκα, «εἶμαι σαρκικός». Καὶ δὲν εἶπε, “σεῖς πού χρησιμοποιεῖτε τὸν νόμο καὶ τὸν παραβαίνετε”, γιὰ νὰ μὴν κάνει τὸ λόγο του τραχὺ καὶ ἐνοχλητικό, ἀλλὰ ἐγὼ, λέγει, μεταφέροντας στὸν ἑαυτό του τὰ δικά τους· καὶ παρακάτω βέβαια αὐτὸ κάνει, μαλακώνοντας καὶ ἐξομαλύνοντας τὴν τραχύτητα καὶ τὴ σφοδρότητα μὲ τὴ μεταφορὰ τοῦ λόγου στὸν ἑαυτό του.

Στίχ. 15-20. Ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν πώλησή του στὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ὑποταγή του σ’ αὐτὴν δὲν γνωρίζει τί κάνει, ἐπειδὴ τὸν ἔχει κυριεύσει τελείως ἢ αἰσχρὴ συνήθεια καὶ δὲν τὸν ἀφήνει οὔτε κἂν νὰ γνωρίζει πὼς αὐτὸ πού κάνει εἶναι κακό. Γι’ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο πού θὰ μισοῦσε ἂν ἦταν ἀπούλητος καὶ ἐλεύθερος, καὶ αὐτὸ πού δὲν θὰ προτιμοῦσε, αὐτὸ ἐπιλέγει, ὄντας τώρα πωλημένος, καὶ αὐτὸ πράττει. Ἄν ὅμως τώρα, πού εἶμαι ἐλεύθερος καὶ ὄχι πωλημένος στὴν ἁμαρτία καὶ σύμφωνα μὲ τὴ φύση δὲν θὰ ἐπέλεγα αὐτὰ πού τώρα πράττω, ἐπιβεβαιώνω ὅτι ὁ νόμος εἶναι καλός. Γιατὶ ὀρίζει ν’ ἀποφεύγω ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐγὼ ζώντας στὴν ἐλευθερία τῆς φύσης μου ἔκρινα ὅτι πρέπει ν’ ἀποφεύγω καὶ νὰ μισῶ. Τώρα ὅμως πού ἔχω πωληθεῖ, λέγει, καὶ ἔπεσα κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς ἁμαρτίας, ἔχοντας ἐκείνη ἐξουσιαστὴ καὶ κύριό μου καὶ ὑπηρετώντας ἐκείνην, ἔτσι κάνω τὸ κακό, πού δὲν θὰ τὸ ἔπραττα ἂν ζοῦσα ἐλεύθερος. Γι’ αὐτὸ κατὰ κάποιον τρόπο δὲν τὸ πράττω αὐτὸ ἐγὼ, ἀλλ’ αὐτὸς πού ἔχει γίνῃ δοῦλος καὶ αἰχμάλωτος τῆς ἁμαρτίας. Ὁ ἴδιος ὅμως λέγει πιὸ ἐμφαντικὰ· «ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία πού κατοικεῖ μέσα μου». Ὅπως δηλαδὴ ὁ κάποιος τοῦ σπιτιοῦ, αὐτὸς πράττει ὅλα ὅσα ἔχει ἀνάγκη τὸ σπίτι, κι ἂν ἀκόμα χρησιμοποιεῖ σὲ κάποιον συνεργὸ τὸ σπίτι, ἔτσι, λέγει, καὶ ἡ ἁμαρ-

λαβοῦσά με ἔκδοτον καὶ προθέντα αὐτῇ ἐνώκησε, καὶ ἑαυτῆς ὅλον ἐποιήσατο, πᾶν ἀγαθὸν ἀπελάσασα τῆς ἐμῆς σαρκός, οἷον ἐπίγνωσιν ὧν πράττω, μετάνοιαν ἐφ' οἷς ἁμαρτάνω, καὶ εἴ τι τοιοῦτον.

5 Εἶτα· «Τὸ γὰρ θέλειν παράκειται μοι». Οὐ παντάπασι δέ, φησίν, ἐξέστην ἑμμαντοῦ, ὥστε μηδ' εἰδέναί τὸ ἀγαθὸν ὅλως μηδ' ἔχειν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε διανίσταμαι πρὸς αὐτό· διὰ τοῦτο γὰρ ἔφη· «παράκειται μοι», οἷον· κεῖται παρ' ἐμοὶ ὅμοια νεκρῶ· ὅμως διανίσταμαι κειμένου αὐτοῦ παρ' ἐμοί, ἀλλὰ κυριενό-
10 μενος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας τὴν προαίρεσιν εἰς ἰέλως οὐκ ἄγω. Ἡ οὖν ὡς εἴρηται, ἢ καὶ οὕτως ἐκκληπτέον τὰ εἰρημένα· οὐ γινώσκω, πραθεῖς δηλονότι· οὐ γὰρ ὁ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω νῦν πεπραμένος ὢν, ἀλλ' ὁ μισῶ ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο ποιῶ πεπραμένος ὢν. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω πε-
15 πραμένος ὢν, συμμαρτυρῶ ἐλεύθερος ὢν ὅτι καλὸς ὁ νόμος· τὰ γὰρ αὐτὰ ἐκείνῳ βούλομαι τότε καὶ οὐχὶ ἅ νῦν ποιῶ. Ἡ οὕτως· Οὐ γὰρ ὅπερ ἠθέλον, φησί, καὶ ἔστεργον τυχὸν πρὸ βραχέως τοῦτο νῦν πράσσω, ἀλλ' ὁ ἐμίσουν· ὥστε ἐξ ὧν ὁ ἐμίσουν ποιῶ. Κἂν ποιῶ, ὅμως διὰ τοῦ μισεῖν καλῶς τὸν νόμον λέγειν μαρτυρῶ καὶ καλὸν
20 εἶναι. Πόθεν δῆλον ὅτι πεπραμένος εἰμι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν; Ἐκ τοῦ μὴ εἰδέναί με ἅ ποιῶ· ἐλεύθερος γὰρ καὶ ἀκυριεντος ὢν ὑπ' αὐτῆς, ἐγίνωσκον ὅ με δεῖ κατεργάζεσθαι, καὶ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ γραπτοῦ διδασκόμενος νόμου, ἀλλ' ἐκὼν αὐτῇ ὑποκατακλιθεῖς, ἐκυριεύθην καὶ ἐπράθην καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' οἶδα τί
25 κατεργάζομαι.

Στίχ. 21. Ἐξ ὧν εἶπον, φησί, καὶ ἐξ ὧν ἐσκόπησα, τοῦτό μοι συμπεραίνεται καὶ τοῦτο εὐρίσκω. Ποῖον; Τὸ εἶναι τὸν νόμον νόμον μὲν εἰς καλὸν τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ τοῦτο μόνον χαριζόμενον· τὸ γὰρ κακὸν εὐρίσκω, ὅτι ὁμοίως ἐμοὶ παρά-
30 κείται, καὶ οὐδὲν ἐβελτιώθην ἐκ τοῦ νόμου, εἰ μὴ καὶ βλάβην μᾶλλον ἐδεξάμην, ὅτι παρακεῖσθαί μοι καὶ οἷον ἐγγίζειν μοι τὸ κακὸν παρέσχεν ἀφορμὴν. Ὁ νόμος οὖν μόνον νόμος, φησίν, ἐγένετό μοι εἰς τὸ καλόν, ἄλλο δὲ οὐδέν· πόθεν δῆλον ὅτι τὸ κα-

τία, ἔχοντας παραδοθεῖ στήν ἐξουσία της καὶ ὄντας ἀγορασμένος ἀπὸ αὐτήν, κατοίκησε μέσα μου καὶ μ' ἔκανε ὅλον δικό της, διώχνοντας κάθε ἀγαθὸ ἀπὸ τὴ σάρκα μου, ὅπως τὴν ἐπίγνωση τῶν πράξεών μου, τὴ μετάνοια γιὰ τὰ ἁμαρτήματα ποὺ διαπράττω, καὶ ὅ,τι ἄλλο ὅμοιο.

Ἔπειτα: «Γιατὶ ἢ θέληση νὰ κάνω τὸ καλὸ ὑπάρχει»⁴⁴. Δὲν ἔχω ξεφύγει, λέγει, τελείως ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζω καθόλου τὸ ἀγαθὸ οὔτε νὰ ἔχω ἐπιθυμία γι' αὐτό, ἀλλὰ μερικές φορές δημιουργεῖται κάποια διέγερσή μου πρὸς αὐτό. Γι' αὐτὸ βέβαια εἶπε, «βρίσκεται μέσα μου»: σὰ νὰ λέγει· βρίσκεται κοντὰ μου ὅμοια μὲ νεκρὸ, ὅμως διεγείρομαι, ἐνῶ αὐτὸ βρίσκεται μέσα μου, ἐπειδὴ ὅμως εἶμαι αἰχμαλωτισμένος ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἢ προαίρεση δὲν φτάνει στὸ τέλος. Ἡ λοιπὸν ὅπως ἔχει λεχθεῖ, ἢ καὶ ἔτσι μπορούμε νὰ προσεγγίσουμε αὐτὰ ποὺ εἶπαμε· δὲν γνωρίζω, ἐπειδὴ προφανῶς ἔχω πουληθεῖ. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ θέλω ὄντας ἐλεύθερος, δὲν τὸ κάνω τώρα ποὺ εἶμαι αἰχμαλωτισμένος, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ μισῶ ὄντας ἐλεύθερος, αὐτὸ κάνω ὄντας ὑποδουλωμένος. Ἄν ὅμως αὐτὸ ποὺ δὲν θέλω ὅταν εἶμαι ἐλεύθερος, αὐτὸ πράττω ὄντας αἰχμαλωτισμένος, ἐπιβεβαιώνω ὄντας ἐλεύθερος, ὅτι ὁ νόμος εἶναι καλός· γιατί τότε θέλω τὰ ἴδια μ' ἐκεῖνον καὶ ὄχι αὐτὰ ποὺ τώρα πράττω. Ἡ καὶ ἔτσι: Ὁχι δηλαδή αὐτὸ ποὺ ἤθελα, λέγει, καὶ πρὶν ἀπὸ λίγο ἐπιθυμοῦσα τυχόν, αὐτὸ κάνω τώρα, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ μισοῦσα. Ὡστε αὐτὸ ποὺ πράττω εἶναι αὐτὸ ποὺ μισοῦσα. Κι ἂν ἀκόμη τὸ κάνω, ὅμως μὲ τὸ νὰ τὸ μισῶ βεβαιώνω ὅτι ὁ νόμος ὀρίζει καλὰ καὶ ὅτι εἶναι καλός. Ἀπὸ ποῦ γίνεται φανερό ὅτι εἶμαι αἰχμάλωτος τῆς ἁμαρτίας; Ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν γνωρίζω αὐτὰ ποὺ κάνω. Γιατὶ ὅταν ἦμουν ἐλεύθερος καὶ δὲν ἐξουσιαζόμουν ἀπὸ αὐτὸν γνώριζα αὐτὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνω, διδασκόμενος ἀπὸ τὸν φυσικὸ καὶ τὸν γραπτὸ νόμο, ὅταν ὅμως ἔθεσα μὲ τὴ θέλησή μου τὸν ἑαυτό μου κάτω ἀπὸ αὐτήν μὲ κυρίευσε καὶ μὲ αἰχμαλώτισε, καὶ γι' αὐτὸ δὲν γνωρίζω τί κάνω.

Στίχ. 21. Ἀπὸ ὅσα εἶπα, λέγει, καὶ ὅσα ἐξέτασα, αὐτὸ τὸ συμπέρασμα θγάζω καὶ αὐτὸ βρίσκω. Ποιό; Ὅτι ὁ νόμος εἶναι βέβαια νόμος γιὰ τὸ καλὸ γιὰ μένα ποὺ θέλω νὰ κάνω τὸ καλὸ, καὶ αὐτὸ μόνο μοῦ χαρίζει· γιατί τὸ κακὸ βρίσκω ὅτι ὅμοια βρίσκεται μέσα μου καὶ ὅτι σὲ τίποτε δὲν βελτιώθηκα ἀπὸ τὸ νόμο, ἂν δὲν δέχθηκα μᾶλλον καὶ ζημιώ, γιατί βρίσκεται τὸ κακὸ μέσα μου καὶ μοῦ ἔδωσε ἀφορμὴ κατὰ κάποιο τρόπο νὰ τὸ ἐγγίζω. Ὁ νόμος λοιπὸν μοῦ ἔγινε, λέγει, εἶναι μόνο νόμος γιὰ τὸ καλὸ μου καὶ ἄλλο τίποτε. Ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερό ὅτι ἐπίσης εἶναι μέσα μου τὸ

κόν μοι ὡσαύτως παράκειται; Ἡ καὶ οὕτως· «εὐρίσκω τὸν νόμον καλόν», ἵνα ἡ τὸ καλὸν καὶ ἐν ὑπερβατῶ καὶ ἀπὸ κοινοῦ κείμενον. «Εὐρίσκω», φησί, «τὸν νόμον καλὸν ἐμοὶ τῶ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν». Τί οὖν οὐ πράττεις αὐτό; Ὅτι «κακὸν μοι παράκειται». 5 Ὡστε τὸ καλὸν τοῦ νόμου ἐν τῶ μόνον νομοθετεῖν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ῥύεσθαι τοῦ κακοῦ καὶ σώζειν ἰσχύει. Διὸ φευκτέον αὐτοῦ καὶ προσιτέον Χριστῶ.

Ἡ μᾶλλον οὕτως· «εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον», τοῦτ' ἔστι κατενόησα καὶ κατελαβόμην τὴν ἰσχὴν καὶ τὴν φύσιν τοῦ νόμου. Ἐξ- 10 εὔρον αὐτὸν ἀκριβῶς, ὅτι οὐδέν μοι βοηθῆσαι ἴσχυσεν. Πόθεν δῆλον; Ὅτι θέλοντί μοι ποιεῖν τὸ καλὸν οὐδέν ἐπικουρεῖ, ἀλλ' ὁμοίως τὸ κακὸν παράκειται, ἄπρακτόν μοι τὸ θέλειν ποιοῦν. Ἐν τούτῳ οὖν εὔρον ἀκριβῶς τὸν νόμον ὅσον ἰσχύει, καὶ τίς ἐστὶν ἡ φύσις αὐτοῦ, ἐν τῶ ἐν ἐμοὶ τῶ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλὸν εὐρίσκειν 15 «ὅτι τὸ κακὸν παράκειται», καὶ οὐκ ἀπελήλαται ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἐμοῦ. Καὶ εἴη ἂν καὶ τὰ ἐφεξῆς ῥηθησόμενα Παύλῳ τῶν προειρημένων δύο διαλήψεων κατασκευαστικά, ἑκατέρας ἐγκωρύψης διανοίας καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀπαραπόδιστον διασωζούσης. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως ἐγγύτερον τῆς λέξεως ἐκλαβεῖν· «εὐρίσκω 20 ἄρα τῶ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν κατὰ τὸν νόμον, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται»· καὶ γὰρ οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον θέλοντες ποιεῖν τὸ καλὸν οὐχ εὐρίσκουσιν, ὅτι παράκειται αὐτοῖς τὸ κακόν. Διὰ γὰρ τοῦ βαπτίσματος ἐξώσθη καὶ ἀπελήλαται· ὥστε δεῖ Χριστῶ διὰ τοῦ βαπτίσματος προσελθεῖν καταλιπόντας τὸν νό- 25 μον.

Ἐκλάβοις δ' ἂν καὶ οὕτως οὐκ ἀπεικότως· εὐρίσκω τὸν νόμον οἷον σύμμαχον, μᾶλλον δὲ συμφωνοῦντα τῶ θέλοντι ἐμοὶ τὸ καλόν. Καὶ τίς χρεῖα συμφωνίας ἢ συμμαχίας; Πολλῆς, φησί, διότι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται καὶ ἀντιστρατεύεται καὶ πολεμεῖ. Καὶ 30 ἐξῆς αὐτὸ τοῦτο πλατύνει καὶ διασαφεῖ, πῶς συμφωνεῖ ὁ νόμος, πῶς ἐπιτίθεται τὸ κακόν. «Συνῆδομαι γὰρ τῶ νόμῳ τοῦ Θεοῦ»· ὥστε κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ μοι καὶ τρόπον τινὰ συμμαχεῖ, εἰ καὶ ἀσθενῶς ἔχει βοηθῆσαι· ἀντιστρατευομένου γὰρ τοῦ ἐτέρου νόμου, ἥτοι τοῦ τῆς ἁμαρτίας, οὐχ ὑφίσταται καὶ ἐπικουρεῖ καίτοι 35 θέλοντι αὐτὸν καὶ ἡδομένῳ αὐτῶ, ἀλλ' ἀφίσταται καταλιμπάνων,

κακό; Ἦ καὶ ἔτσι· «βρίσκω τὸ νόμο καλό», γιὰ νὰ εἶναι τὸ καλὸ καὶ στὸ ὑπερβατὸ καὶ σ' αὐτὸ πού εἶναι κοινό. «Βρίσκω», λέγει, «τὸν νόμο καλὸ γιὰ μένα πού θέλω νὰ κάνω τὸ καλό». Γιατί λοιπὸν δὲν τὸ πράττεις; Ἐπειδὴ «βρίσκεται μέσα μου τὸ κακό». Ὡστε ἡ ὠφέλεια τοῦ νόμου βρίσκεται μόνο στὴ νομοθέτηση, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς λυτρῶνει ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ νὰ μᾶς σώσει. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἀποφεύγομε καὶ νὰ προσερχόμαστε στὸν Χριστό.

Ἦ καλύτερα ἔτσι· «ἄρα βρίσκω τὸ νόμο», δηλαδή κατανόησα τὸ νόμο καὶ γνώρισα τὴν ἰσχὺ καὶ τὴ φύση τοῦ νόμου. Διαπίστωσα μὲ ἀκρίβεια, ὅτι δὲν μπόρεσε νὰ μὲ βοηθήσει καθόλου. Ἀπὸ ποῦ γίνεται φανερό; Ἀπὸ τὸ ὅτι, ἐνῶ θέλω νὰ πράττω τὸ καλό, δὲν μὲ βοηθάει καθόλου, ἀλλ' ὅμοια τὸ κακὸ βρίσκεται δίπλα μου, πού δὲν μ' ἀφήνει νὰ κάνω αὐτὸ πού θέλω. Σ' αὐτὸ λοιπὸν βρήκα μὲ ἀκρίβεια τὸ πόση ἰσχὺ ἔχει ὁ νόμος καὶ ποιά εἶναι ἡ φύση αὐτοῦ, στὸ ὅτι βρίσκω σὲ ἐμένα πού θέλω νὰ πράττω τὸ καλὸ ὅτι «βρίσκεται μέσα μου τὸ κακό» καὶ ὁ νόμος δὲν τὸ ἀπομάκρυνε ἀπὸ ἐμένα. Καὶ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι καὶ τὰ ἐπόμενα πού θὰ λεχθοῦν ἀπὸ τὸν Παῦλο ἀποδεικτικὰ τῶν δύο σκέψεων πού προηγήθηκαν, πού κάθε μᾶ ἀπὸ τις δύο σκέψεις ἐπιτρέπει καὶ διασώζει τὴν ἀκολουθία ἀνεμπόδιστη. Μποροῦμε ὅμως καὶ ἔτσι νὰ προσεγγίσομε πλησιέστερα τὸ νόημα τῆς λέξεως· «βρίσκω λοιπὸν ἐγὼ πού θέλω νὰ κάνω τὸ καλὸ σύμφωνα μὲ τὸν νόμο, ὅτι τὸ κακὸ βρίσκεται μέσα μου». Γιατί ὅσοι θέλουν νὰ κάνουν τὸ καλὸ σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιο δὲν βρίσκουν τὸ κακὸ νὰ βρίσκεται μέσα τους. Γιατί μὲ τὸ βάπτισμα διώχθηκε καὶ ἀπομακρύνθηκε ὥστε πρέπει μὲ τὸ βάπτισμα νὰ προσέλθομε στὸν Χριστὸ ἐγκαταλείποντας τὸ νόμο.

Μπορεῖς ὅμως νὰ τὸ ἐκλάβεις καὶ ἔτσι χωρὶς νὰ εἶναι ἀσύμφωνο· βρίσκω τὸ νόμο κατὰ κάποιον τρόπο σύμμαχο, καὶ μᾶλλον νὰ συμφωνεῖ μ' ἐμένα πού θέλω τὸ καλό. Καὶ τί χρειάζεται ἡ συμφωνία ἢ ἡ συμμαχία; Πολύ, λέγει, γιατί τὸ κακὸ βρίσκεται μέσα μου καὶ μὲ ἀντιστρατεύεται καὶ μὲ πολεμεῖ. Καὶ στὴ συνέχεια αὐτὸ τὸ ἀναλύει καὶ διασαφηνίζει πῶς συμφωνεῖ ὁ νόμος, καὶ πῶς ἐπιτίθεται τὸ κακό. «Γιατί εὐχαριστοῦμαι μὲ τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ». Ὡστε ὡς πρὸς αὐτὸ συμφωνεῖ καὶ κατὰ κάποιον τρόπο συμμαχεῖ μαζί μου, ἂν καὶ λίγο μόνο μπορεῖ νὰ μὲ βοηθήσει. Γιατί, ἐπειδὴ ἀντιστρατεύεται ὁ ἄλλος νόμος, δηλαδή ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας, αὐτὸς δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν μὲ βοηθεῖ, μολονότι τὸν θέλω καὶ εὐχαρι-

καὶ μὴ δυνάμενος ἐαυτῷ ἀρκέσαι αἰχμάλωτος γίνομαι. Εἴη δ' ἄν, εἰ συνταχθείη οὕτω, τῶν εἰρημένων σαφέστερον· εὐρίσκω ἄρα τῷ θέλοντι ἐμοὶ τὸ καλόν, ἦτοι τὸν νόμον, «ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται».

5 Στίχ. 22-23. Τρεῖς εἰσι νόμοι· ὁ γραπτός, ὃν λέγει νόμον Θεοῦ, ὁ ἔμφυτος, ὃν λέγει νόμον νοός, ὁ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἰσχύσας, ὃν καὶ ἀντιστρατευόμενον λέγει καὶ ἐν τοῖς μέλεσιν ἔχειν τὴν ἰσχὴν τοῦ ἀντιστρατεύεσθαι. Νόμον δὲ τοῦτον, ὡς ἰσχύοντα καὶ ἔχοντα τοὺς πειθόμενους αὐτῷ φησιν.
10 Εἴτα οὗτος ὁ νόμος, φησὶν, ὁ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἐπηρεαζόμενος, ἀντιστρατευόμενος, αἰχμαλωτίζει με. Ἀλλὰ πῶς; Ἐπειδὴ γὰρ ἀντιστρατεία εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι δικαίως αἰχμαλωτίζει καὶ νόμῳ πολέμου, ἐπάγει καὶ φησιν· «Νόμῳ ἁμαρτίας». Οὐ «δικαίως» φησὶν, μὴ γίνοιτο· ποῖον γὰρ δίκαιον,
15 τὸν ἀλλότριον δοῦλον καὶ ποιήμα ὑφ' ἑαυτῇ ποιεῖν; Ἀλλὰ πῶς; «Νόμῳ ἁμαρτίας»· τοῦτ' ἔστι κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς ἁμαρτίας με αἰχμαλωτίζει, κατὰ τὸ οἰκείον ἔθος αὐτῆς, ἐξ ἀναισχυντίας, ἐκ πολλῆς ἰταμότητος, ἐξ ἐπιβουλής, ἐξ ἐνέδρας, οὐκ ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἀλλ' ἀπατῶσα, συναρπάζουσα. Εἴτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Οὐ-
20 κοῦν τὸ ὅλον ἐκείνης ἐστὶ τὸ αἰχμαλωτισθῆναί με, εἴπερ καὶ αἰχμαλωτίζει με, καὶ τῷ οἰκείῳ ἔθει με αἰχμαλωτίζει, ἐνεδρεύουσα καὶ κρυφίως ἐπιτεθειμένη, προστίθησιν· «Ἐν τοῖς μέλεσίν μου», οἷον· ὅτι τὸ ἐγκαθιδρῦσθαι αὐτὴν ἐν τούτοις ἐμὸν ἐστὶ καὶ ἐξῆς

25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Στίχ. 2. «Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος»· ὁ εὐαγγελικός· οὗτος γὰρ κυρίως νόμος τοῦ Πνεύματος.

Στίχ. 3. Καὶ περὶ ἁμαρτίας διχῶς ἐστὶν ἐκλαβεῖν· ἢ στίζοντας ἐνταῦθα, ἵνα ἦ, «ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι τῆς
30 ἁμαρτησάσης σαρκός καὶ περὶ ἁμαρτίας» δέ, τοῦτ' ἔστι ἐνεκεν τῆς ἁμαρτίας, τοῦ ἐξῆρααι αὐτὴν καὶ ἐλευθερῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης Πῶς οὖν ἐξῆραεν; Κατακρίνας αὐτὴν· οὐ γὰρ ἀπλῶς ὡς ἐξουσιαστικῶς, ἀλλ' ὑπὸ δίκην ἀγαγὼν αὐτὴν καὶ δεῖξας ἀλοῦσαν. Πῶς οὖν ἐάλω καὶ ἠττηται; Ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· προσιέναι γὰρ

στοῦμαι μ' αὐτόν, ἀλλὰ μὲ ἐγκαταλείπει καὶ ἀπομακρύνεται, καὶ μὴν μπο-
ρώντας νὰ ὑπερασπισθῶ τὸν ἑαυτό μου γίνομαι αἰχμάλωτος. Ἐάν συν-
ταχθεῖ ἔτσι θὰ γίνῃ σαφέστερο ἀπὸ ὅσα εἰπώθησαν. Βρίσκω λοιπὸν ὅτι
γιὰ μένα πού θέλω τὸ καλὸ, ἦτοι τὸ νόμο, «ὅτι τὸ κακὸ εἶναι μέσα μου».

Στίχ. 22-23. Τρεῖς εἶναι οἱ νόμοι· ὁ γραπτὸς, τὸν ὁποῖο ὀνομάζει νόμο
τοῦ Θεοῦ, ὁ ἔμφυτος, τὸν ὁποῖο καλεῖ νόμο τοῦ νοός, καὶ αὐτὸς πού μὲ
τὴν ἁμαρτία κυριάρχησε μέσα στὰ μέλη μας, τὸν ὁποῖο ἀποκαλεῖ καὶ
ἀντιστρατευόμενο καὶ ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἰσχύ νὰ ἀντιστρατεύεται στὰ
μέλη μας. Καὶ αὐτὸν τὸν ὀνομάζει νόμο ἐπειδὴ εἶναι ἰσχυρὸς καὶ ἔχει
αὐτοὺς πού ὑπακούουν σ' αὐτόν. Ἐπειτα αὐτὸς ὁ νόμος, λέγει, πού
εἰσῆλθε μέσω τῆς ἁμαρτίας στὰ μέλη μας, πού μᾶς ἀντιμάχεται, μὲ αἰχμα-
λωτίζει. Πῶς ὅμως; Ἐπειδὴ δηλαδὴ μίλησε γιὰ ἀντιστρατεύση, γιὰ νὰ μὴ
νομίσεις ὅτι αἰχμαλωτίζει δίκαια καὶ σύμφωνα μὲ τὸν νόμο τοῦ πολέμου,
προσθέτει καὶ λέγει· «μὲ τὸ νόμο τῆς ἁμαρτίας». Ὁχι “δίκαια”, λέγει· μα-
κριὰ μὰ τέτοια σκέψη· ποιὸ δίκαιο εἶναι αὐτὸ πού θέτει κάτω ἀπὸ τὴν
ἐξουσία τοῦ ξένου δούλου καὶ δημιουργήμα; Ἀλλὰ πῶς; «Μὲ τὸ νόμο τῆς
ἁμαρτίας», δηλαδὴ μὲ αἰχμαλωτίζει σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιοτροπία τῆς
ἁμαρτίας, σύμφωνα μὲ τὴ συνήθειά της, μὲ ἀδιαντροπία, μὲ πολλὴ θρα-
σύτητα, μὲ ἐπιβουλή, μὲ ἐνέδρα, ὄχι φανερά, ἀλλὰ μὲ ἀπάτη, μὲ βίαια
ἀρπαγή. Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴν πεῖ κάποιος, Ἐπομένως τὸ πᾶν ὀφείλεται σὲ
ἐκείνη τὸ ὅτι αἰχμαλωτίσθηκα, ἐφόσον βέβαια καὶ μὲ αἰχμαλωτίζει καὶ μ'
αἰχμαλωτίζει σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια της, μὲ ἐνέδρα καὶ μὲ ἐπίθεση
κρυφῆ, προσθέτει· «Μέσα στὰ μέλη μου»· σὰ νὰ λέγει· ὅτι ἡ ἐγκαθίδρυσή
της σ' αὐτὰ εἶναι δικό μου ἔργο, καὶ τὰ λοιπὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο.

Στίχ. 2. Γιατὶ ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος· δηλαδὴ ὁ εὐαγγελικὸς γιατί
αὐτὸς εἶναι στὴν κυριολεξία τοῦ ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος.

Στίχ. 3. Τὸ «καὶ περὶ ἁμαρτίας» μπορούμε νὰ τὸ προσεγγίσουμε κατὰ
δύο τρόπους, ἢ βάζοντας σημεῖο στίξης σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, γιὰ νὰ εἶναι,
«ἔστειλε ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸ του μὲ τὸ ὁμοίωμα τῆς σάρκα πού ἁμάρτησε,
καὶ γιὰ τὴν ἁμαρτία», δηλαδὴ ἕξαιτίας τῆς ἁμαρτίας, γιὰ νὰ τὴν διώξει
ἀπὸ μέσα μας καὶ νὰ μᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ αὐτήν. Πῶς λοιπὸν τὴν ἔδιω-
ξε; Καταδικάζοντάς την· ὄχι δηλαδὴ ἔτσι ἀπλὰ μὲ τὴν ἐξουσία πού εἶχε,
ἀλλὰ ὀδηγώντας την σὲ δίκη καὶ παρουσιάζοντάς την κυριευμένη. Πῶς

βουληθεῖσα καὶ μὴ ἰσχύσασα ἐάλω καὶ ἥττηται. Ἡ οὖν οὕτως ἐκκληπτέον ἐνταῦθα στίζοντας, ἢ συνάπτοντας αὐτὸ τοῖς ἐφεξῆς, ἵνα ἦ· «καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν», τοῦτ' ἔστιν ὡς ὑπερβαλλόντως ἁμαρτήσασαν, οἷον ὡς διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κα-
5 κὸν ἐπιτελέσασαν, ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν· «καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία». Πῶς δὲ τοῦτο γέγονεν, καὶ πῶς κατεκρίθη; «Διὰ τῆς σαρκὸς» αὐτοῦ, φησὶν.

Στίχ. 7. Καλῶς φησιν ὅτι «τὸ φρόνημα τὸ σαρκικὸν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται»· ἐν ὅσῳ μὲν γὰρ ἔστι, δηλονότι οὐχ
10 ὑποτάσσεται, ἐν ὅσῳ δὲ παρέλθη καὶ ἀπογένηται τοῦ ἀνθρώπου, οὐδ' ὅλος ἔστιν, ὥστε οὐδ' οὕτως ὑποτάσσεται· πῶς γὰρ ἂν τὸ μὴ ὄν ἢ ἀντισταίῃ ἢ ὑποταγεῖν τινί; Οὐδ' ὅλως ἄρα δύναται ὑποταγεῖν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. Τίς οὖν ὑποτάσσεται; Ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ τὸ σαρκικὸν φρόνημα. Ἀλλ' ἔτι μὲν τοῦ σαρκικοῦ παρόντος
15 φρονήματος οὐδ' ἐκεῖνος, καταβληθέντος δὲ διὰ μετανοίας καὶ ὑποχωρήσαντος, τότε ἐκεῖνος ἀγαθοεργεῖ καὶ ὑποτάσσεται τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ.

Ὅρα πῶς φησιν· «Εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν»· καὶ πάλιν· «εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν»· ἔνθα γὰρ ἐν τῶν τῆς ἁγίας Τριά-
20 δος οἰκήσει, ἐκεῖ πάρεστιν ἡ Τριάς. Εἰτά φησιν· «Ἐπειδὴ Χριστὸς ἐν ὑμῖν», δηλονότι τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν κατὰ τὴν ἁμαρτίαν (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «δι' ἁμαρτίαν»)· οὐ γὰρ ἂν ἐνώκει Χριστὸς, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἁμαρτίαν τὸ σῶμα νενέκρωτο. Νεκρὸν οὖν τὸ σῶμα κατὰ τὴν ἁμαρτίαν.

25 Στίχ. 15-17. «Ἐλάβετε», φησί, «πνεῦμα νιόθεσίας». Πόθεν δῆλον; Πατέρα καλοῦμεν τὸν Θεόν, φησὶν, «ἐν ᾧ κράζομεν Ἀββᾶ ὁ Πατήρ»· ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ τῆς νιόθεσίας πνεύματι τὴν φωνὴν ταύτην ἠξιώμεθα προσάπτειν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρα καλεῖν αὐτόν. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως τῷ Θεῷ ταύτην αὐτῷ
30 ἀναφέρομεν τὴν φωνήν; Ὁ Υἱὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν οὕτω λέγων, «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» καὶ ἐξῆς. Αὐτὸς δὲ ἐπειδὴ κοινὰ οἶδε τὰ τῆς εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας ἔργα τοῦ Χριστοῦ, «τὸ Πνεῦμά», φησί, «συμμαρτυρεῖν»· Χριστοῦ γὰρ παραδεδωκότος ταύτην τὴν εὐχὴν καὶ τὸ Πνεῦμα παραδίδωσι καὶ συμμαρτυρεῖ τῷ ἐν

λοιπὸν κυριεύθηκε καὶ νικήθηκε; Στὴ σάρκα του. Γιατὶ θέλοντας νὰ πλησιάσει σ' αὐτὸν καὶ μὴ ἔχοντας τὴ δύναμη, αἰχμαλωτίσθηκε καὶ νικήθηκε. Ἡ λοιπὸν πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβομε ἔτσι βάζοντας σημεῖο στίξης ἐδῶ, ἢ ἐνώνοντάς το μὲ τὰ παρακάτω γιὰ νὰ γίνει: «καὶ γιὰ τὴν ἁμαρτία κατέκρινε τὴν ἁμαρτία», δηλαδή ὡς κάποια ποὺ ἁμάρτησε ὑπερβολικά, ἐπειδὴ κατὰ κάποιο τρόπο μέσω τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιτέλεσε τὸ κακό, πράγμα ποὺ τὸ ἔλεγε πιὸ πάνω: «ὑπερβολικά ἁμαρτωλή ἢ ἁμαρτία»⁴⁵. Πῶς ὅμως ἔγινε αὐτό; Καὶ πῶς καταδικάσθηκε: «Μέσω τῆς σάρκας» αὐτοῦ, λέγει.

Στίχ. 7. Ὁρθὰ λέγει ὅτι «τὸ φρόνημα τῆς σάρκας δὲν ὑποτάσσεται στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ». Ἐνόσω ὑπάρχει δηλαδή προφανῶς δὲν ὑποτάσσεται, ὅταν ὅμως περάσει καὶ φύγει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, οὔτε κ' ἂν ὑπάρχει τότε· ὥστε οὔτε ἔτσι ὑποτάσσεται· πῶς δηλαδή αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει θ' ἀντισταθεῖ ἢ θὰ ὑποταχθεῖ σὲ κάτι; Ἄρα λοιπὸν δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ ὑποχθεῖ στὸν νόμο τοῦ Θεοῦ. Ποιὸς λοιπὸν ὑποτάσσεται; Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει τὸ σαρκικὸ φρόνημα. Ἄλλ' ὅσο ἀκόμα ὑπάρχει τὸ σαρκικὸ φρόνημα οὔτε αὐτός, ὅταν ὅμως κατανικηθεῖ μὲ τὴ μετάνοια καὶ ὑποχωρήσει, τότε αὐτὸς πράττει τὸ ἀγαθὸ καὶ ὑποτάσσεται στὸν νόμο τοῦ Θεοῦ.

Πρόσεχε πῶς τὸ λέγει: «Ἄν βέβαια κατοικεῖ μέσα σας Πνεῦμα Θεοῦ» καὶ πάλι: «ἂν ὅμως ὁ Χριστὸς εἶναι μέσα σας»⁴⁶· γιατί ὅπου κατοικήσει τὸ ἓνα μέλος τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐκεῖ εἶναι παρούσα ἡ Τριάδα. Ἐπειτα λέγει: «Ἐπειδὴ εἶναι ὁ Χριστὸς μέσα σας», δηλαδή τὸ σῶμα βέβαια νεκρὸ ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτία (γιατὶ αὐτὸ δηλώνει τό, «ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας»); γιατί δὲν θὰ κατοικοῦσε ὁ Χριστὸς, ἂν δὲν εἶχε νεκρωθεῖ τὸ σῶμα ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτία. Εἶναι λοιπὸν νεκρὸ τὸ σῶμα γιὰ τὴν ἁμαρτία.

Στίχ. 15-17. «Ἐλάβατε», λέγει, «πνεῦμα υἰοθεσίας». Ἄπὸ ποῦ εἶναι φανερό; Καλοῦμε τὸν Θεὸ Πατέρα, λέγει, «ὅταν φωνάζομε σ' αὐτόν, Ἄβδᾶ, ὁ Πατέρας». Γιατὶ μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ἀξιωθήκαμε νὰ ἀπευθύνομε στὸν Θεὸ αὐτὴ τὴν ἐπίκληση καὶ νὰ τὸν ὀνομάζομε Πατέρα. Καὶ ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερό ὅτι ἀπευθύνομε αὐτὴ τὴν ἐπίκληση ὀρθὰ καὶ μὲ τρόπο ποὺ ἀρέσει στὸν Θεό; Μᾶς τὸ δίδαξε ὁ Υἱὸς λέγοντας τοῦτο, «Πατέρα μας οὐράνιε»⁴⁷ καὶ τὰ λοιπὰ. Αὐτὸς ὅμως, ἐπειδὴ θεώρησε κοινὰ σ' ἐμᾶς τὰ ἔργα τῆς οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ, λέγει, ὅτι «τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ». Ἐνῶ δηλαδή ὁ Χριστὸς παρέδωσε αὐτὴ τὴν προσευχή, παραδίδει καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ βεβαιώνει μαζί μ' αὐτόν γιὰ τὸ χάρι-

ἡμῖν δοθέντι χαρίσματι δι' αὐτοῦ. Τί δὲ «συμμαρτυρεῖ»; Ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως Θεῷ λέγομεν αὐτὸν Πατέρα ἡμῶν, ὅτι τέκνα αὐτοῦ ἔσμεν υἰοθετηθέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι. «Εἰ δὲ τέκνα», φησί, «καὶ κληρονόμοι». Οἱ δὲ γε Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο τέκνα Θεοῦ, ἀλλὰ παμπόλλη κλήσεως ἐκατέρας καὶ υἰοθεσίας ἢ διαφορά· οἱ μὲν γὰρ τυπικῶς ὠνομάζοντο, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα αὐτοῖς εἰς τύπον ἐτελεῖτο τῆς χάριτος, ἡμεῖς δὲ οὐ τυπικῶς, ἀλλ' αὐτοτελῶς· καὶ οἱ μὲν, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο υἱοί, ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δεδομένον τὸ καὶ αὐτοὺς τὸν Θεὸν καλεῖν Πατέρα, ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο κεχάριστα. Καὶ πολλή ἢ ἄλλη διαφορά.

Στίχ 23-27. «Υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι». Ποίαν; Τί γὰρ οὐκ ἐλάβομεν ταύτην διὰ τοῦ βαπτίσματος; οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸς πρὸ μικροῦ ἔφη, ὅτι «πνεῦμα υἰοθεσίας ἐλάβετε»; Ναί, φησὶν. Ποίαν οὖν ἐκδεχόμεθα; Τὴν φανερουμένην, φησί, κατὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἢ ἄλλην παρὰ τὴν εἰρημένην; Μὴ γένοιτο· ἀλλ' αὐτὴν ἐκείνην, τελειότερον φανερουμένην καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐπιγινωσκομένην. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, τότε ἢ τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσις, τότε αὐτοῦ τοῦ σώματος ἢ ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία, τότε ἢ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονομία, τότε πάντα τὰ τῆς υἰοθεσίας γνωρίσματα καὶ ἀποτελέσματα· καὶ νῦν γὰρ ἐπ' ἐλπίδι τούτων ἐλάβομεν τὴν υἰοθεσίαν. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον εἶπεν, «ἐσώθημεν», δηλῶν ὡς ἀπὸ κλύδωνος καὶ ταραχῆς μεγάλης τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν υἰοθετηθέντες ἐσώθημεν. Πῶς οὖν ἠλπίσαμεν ταῦτα μὴ τούτων παραγεγονότων ἤδη, μὴδ' ὑπὸ ὄψιν ἡμῶν πεσόντων, μὴδ' ὑπὸ πείραν; Καλῶς φησι καὶ εὐλόγως· εἰ γὰρ ὑπὸ ὄψιν ἡμῶν καὶ ὑπὸ πείραν ἤδη τὰ ἐλπίζόμενα ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἦν ἐλπίζόμενα· ὁ γὰρ τις κατέχει, πῶς οἶόν τέ ἐστιν ἐλπίζειν;

Οὐκοῦν κατὰ φύσιν τῆς ἐλπίδος ἴδιον τοῦτο, τὸ περὶ τῶν μελλόντων αὐτὴν καὶ μήπω παρόντων εἶναι· ὥστε καὶ ἡμᾶς ἃ οὐ βλέπομεν, ἐκεῖνα δεῖ ἐλπίζειν. Εἰ δὲ ἃ οὐ βλέπομεν, ὥσπερ δεῖ ἐκεῖνα καὶ ἐλπίζομεν, ὑπομένειν χρὴ καὶ ἀποδέχεσθαι τὰ προσδοκηθέντα καὶ μὴ ἀθρόον ἐπιζητεῖν αὐτὰ παραγενέσθαι, μάλιστα τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν ἐνταῦθα χαρισμάτων καὶ εὐεργεσιῶν πιστοῦμένου τὰ ἐκεῖθεν, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν λογισμῶν ἡμῶν συναν-

σμα πού δόθηκε σ' ἡμᾶς μέσω αὐτοῦ. Τί ὅμως «βεβαιώνει μαζί μ' αὐτόν»; Ὅτι πολὺ σωστά καὶ ἔτσι ὅπως ἀρέσει στὸν Θεὸ τὸν λέμε Πατέρα μας, γιατί εἴμαστε παιδιά του πού υἰοθετηθήκαμε ἀπὸ αὐτόν μὲ τὸ βάπτισμα. «Κι ἂν εἴμαστε παιδιά του», λέγει, «εἴμαστε καὶ κληρονόμοι»⁴⁸. Οἱ Ἰουδαῖοι ὅμως, ἂν καὶ ὀνομάζονταν παιδιά τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅμως εἶναι τεράστια ἡ διαφορὰ μεταξὺ ὀνομασίας καὶ υἰοθεσίας. Γιατὶ οἱ Ἰουδαῖοι ὀνομάζονταν τυπικά, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα αὐτῶν τελοῦνατν ὡς τύπος τῆς χάριτος, ἐμεῖς ὅμως καλούμαστε τέκνα ὄχι τυπικά, ἀλλὰ πραγματικά· καὶ ἐκεῖνοι βέβαια ἂν καὶ λέγονταν υἱοί, ὅμως δὲν τοὺς εἶχε δοθεῖ τὸ δικαίωμα νὰ καλοῦν τὸν Θεὸ Πατέρα, σ' ἡμᾶς ὅμως ἔχει χαριθεῖ καὶ αὐτό. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες πολλὲς διαφορῆς.

Στίχ. 23-27. Περιμένοντας τὴν υἰοθεσία». Ποιὰ υἰοθεσία; Τί δηλαδή, δὲν τὴν ἐλάδαμε μὲ τὸ βάπτισμα; Δὲν εἶπες καὶ σὺ ὁ ἴδιος πρὶν ἀπὸ λίγο ὅτι «ἐλάδατε πνεῦμα υἰοθεσίας»; Ναί, λέγει. Ποιὰ λοιπὸν υἰοθεσία περιμένομε; Αὐτήν, λέγει, πού φανερώνεται κατὰ τὴν ἀπολύτρωση τοῦ σώματος. Ἄλλη ἀπὸ αὐτὴν πού εἶπαμε; Μὴ γένοιτο· αὐτὴ τὴν ἴδια ἀκριβῶς, πού φανερώνεται τελειότερα καὶ γνωρίζεται μὲ τὴν ἴδια τὴν πείρα. Γιατὶ μετὰ τὴν ἀπολύτρωση τοῦ σώματος, τότε ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν, τότε ἡ ἀνάστασις τοῦ σώματος καὶ ἡ ἀφθαρσία, τότε ἡ κληρονομία τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τότε ὅλα τὰ γνωρίσματα ἢ τὰ ἀποτελέσματα τῆς υἰοθεσίας· γιατί καὶ τώρα μὲ τὴν ἐλπίδα αὐτῶν τῶν δωρεῶν ἐλάδαμε τὴν υἰοθεσία· ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος εἶπε πιὸ καθαρά, «σωθήκαμε», δηλώνοντας ὅτι μὲ τὴν υἰοθεσία σωθήκαμε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία σὰν ἀπὸ τρικυμία καὶ ταραχὴ μεγάλη. Πῶς λοιπὸν τὰ ἐλπίσαμε αὐτά, ἐνῶ δὲν ἔχουν ἤδη ἔρθει, οὔτε ἔπεσαν στὴν ἀντίληψή μας οὔτε τὰ γνωρίσαμε; Πολὺ σωστά καὶ εὐλογα τὸ λέγει. Γιατὶ ἂν αὐτὰ πού ἐλπίζομε ἐρχόταν στὴν ἀντίληψή μας καὶ φτάναμε νὰ τὰ γνωρίσομε, δὲν θὰ ἦταν ἐλπίζόμενα· γιατί αὐτὸ πού κάποιος κατέχει, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ ἐλπίζει;

Εἶναι λοιπὸν αὐτὸ γνωρίσμα τῆς ἐλπίδας σύμφωνο μὲ τὴ φύση τῆς, νὰ περιλαμβάνει τὰ μελλοντικά καὶ ἐκεῖνα πού δὲν εἶναι ἀκόμα παρόντα· ὥστε καὶ ἐμεῖς αὐτὰ πού δὲν βλέπομε, αὐτὰ πρέπει νὰ ἐλπίζομε. Ἄν λοιπὸν αὐτὰ πού δὲν βλέπομε αὐτὰ πρέπει καὶ νὰ ἐλπίζομε, πρέπει νὰ ὑπομένομε καὶ ν' ἀποδεχόμεστε αὐτὰ πού προσδοκήσαμε, καὶ νὰ μὴν ζητοῦμε νὰ μᾶς ἔρθουν ἀμέσως, ὅταν μάλιστα τὸ ἅγιο Πνεῦμα μὲ τὰ ἐδώ χαρίσματα καὶ εὐεργετήματα βεβαιώνει τὰ ἐκεῖ, καὶ ἐνισχύει τὴν ἀσθέ-

τιλαμβανομένου καὶ θεραπεύοντος. Πόσα γὰρ εὐεργετεῖ ἐν αὐταῖς ἡμῶν ταῖς εὐχαῖς, ἵνα νῦν τὰ ἄλλα εἰάσω, διδάσκον ὅπως χρῆ εὐχεσθαι, ἐρευνῶν τὰς καρδίας καὶ πάντα εἰς ἄγαθὸν συνεργοῦν; Ἄλλως· «υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμεθα». Διὰ τί ἀπεκδέχη; Ὅτι τῆ
5 ἀπεκδοχῆ καὶ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Πῶς οὖν οὐ χρῆ ἀπεκδέχεσθαι καὶ ἐλπίζειν ἔτι; Εἰ δὲ δεῖ ἐλπίζειν, δεῖ πάντως ὑπομένειν καὶ δι' ὑπομονῆς τὰ ἐλπιζόμενα ἐκδέχεσθαι. Ἐχομεν δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα συναντιλαμβάνοντα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν καὶ μὴ ἔωντα ἡμᾶς πρὸς τὰς ἐλπίδας ὀκλάσαι.

10 Ὅτι δὲ τὸ πνευματικὸν χάρισμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, αὐτίκα δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ χαρίσματος τοῦ περὶ τὰς εὐχὰς χορηγηθέντος ἡμῖν· τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τρεῖς ὀνομάσας, τὸ πνευματικὸν ἐδήλωσε χάρισμα. Ἐρευνῶν δὲ τὰς καρδίας αὐτὸ τὸ πανάγιον Πνεῦμα τὸ ἐκ
15 Πατρὸς προερχόμενον. «Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα»· «πνεῦμα» λέγει τὸ πνευματικὸν χάρισμα. Οὐκ εἶπεν «ἐντυγχάνει», ἀλλ' «ὑπερεντυγχάνει», τὴν σύντονον καὶ ἐσπουδασμένην δηλῶν ἔντευξιν, καὶ ὅτι καὶ ἀνύσει ὑπὲρ ὧν ἐντυγχάνει. «Ὅτι κατὰ Θεόν», φησὶν, «ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων»· τῶν διὰ τῆς εὐ-
20 χῆς ἁγιαζομένων, ἧ ὅτι ὑπὲρ καθαρῶν καὶ θεαρέστων ἔργων τὰς αἰτήσεις ποιεῖται, ἧ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὸν ἁγιασμόν ἐπιποθούντων.

Στίχ. 28. «Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν», τοῦτ' ἔστι τοῖς κατὰ γνώμην, ἧτοι προαίρεσιν, ἀξιωθεῖσι τῆς κλήσε-
25 ως.

Στίχ. 30-33. «Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα;». Ποῖα; Ὅτι προῶρισεν, ὅτι ἐκάλεσεν, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασεν. Πρὸς τοσαύτην ἀφθονίαν εὐεργεσιῶν τί ἐροῦμεν; Οὐδὲ εὐχαρίστων, φησί, λόγων ἀποροῦμεν, μὴ τί γε ἔργων ἀμοιβῆς· τοσαύτη ἐστὶν
30 ἄφατος αὐτοῦ ἢ περὶ ἡμᾶς χάρις. Εἶτα, ὥσπερ πόρισμα λαβῶν ἐντεῦθεν, φησὶν· «Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν;». Οὐδεὶς· κἂν γὰρ τινες βλάβπτειν ἐπιχειρήσωσιν, οὐ βλάβουσιν, ἀλλ' ὠφελήσουσιν. Πόθεν δῆλον ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Θεός; Ἐκ τῶν προειρημένων, καὶ τὸ μέγιστον καὶ πᾶσαν ἐκπληττον διά-

νεια τῶν λογισμῶν μας καὶ τὴ θεραπείη. Πόσες εὐεργεσίες μᾶς κάνει μετὶς ἴδιες τὶς προσευχάς μας, γιὰ νὰ παραλείψω τώρα ἄλλα, διδάσκοντάς μας γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ προσευχόμεσθε, ἐρευνώντας τὶς καρδιές μας καὶ βοηθώντας μας σὲ ὅλα ποὺ συντελοῦν στὸ ἀγαθόν; Ἄλλιῶς· «υἰοθεσία περιμένομε». Γιατί τὴν περιμένεις; Γιατί μὲ τὴν προσμονὴ καὶ τὴν ἐλπίδα σωθήκαμε. Πῶς λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾶς καὶ νὰ ἐλπίζεις ἀκόμη; Κι ἂν πρέπει νὰ ἐλπίζεις, πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ ὑπομένεις καὶ μὲ ὑπομονὴ νὰ προσδοκᾶς ὅσα ἐλπίζομε. Μαζὶ ὅμως μ' αὐτὰ ἔχομε καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα ποὺ μᾶς βοηθοῦν σὶς ἀδυναμίες μας καὶ δὲν μᾶς ἀφήνουν νὰ λυγίσομε σὶς ἐλπίδες μας.

Ἔτσι ὅμως τὸ πνευματικὸ χάρισμα μᾶς ἐνισχύει σὶς ἀδυναμίες μας εἶναι ἀμέσως φανερό καὶ ἀπὸ τὸ πνευματικὸ χάρισμα ποὺ μᾶς χορηγήθηκε κατὰ τὶς προσευχάς. Γιατί, ἀναφέροντας ἐδῶ τρεῖς φορές τὸ Πνεῦμα, δήλωσε τὸ πνευματικὸ χάρισμα, ποὺ ἐρευνᾷ τὶς καρδιές τὸ ἴδιο τὸ πανάγιο Πνεῦμα ποὺ προέρχεται (ἐκπορεύεται) ἀπὸ τὸν Πατέρα. «Ὅμοια καὶ τὸ πνεῦμα»⁴⁸. «πνεῦμα» ὀνομάζει τὸ πνευματικὸ χάρισμα. Δὲν εἶπε, «στού μεσιτεύει», ἀλλὰ «στού ὑπερμεσιτεύει», δηλώνοντας τὴ δυναμικὴ καὶ ὀλοπρόθυμη μεσίτευση, καὶ ὅτι καὶ θὰ ἐπιτύχει αὐτὸ γιὰ ὅποιους μεσιτεύει. Γιατί λέγει, «σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μεσιτεύει γιὰ χάρη τῶν ἁγίων»· αὐτῶν ποὺ ἁγιάζονται μὲ τὴν προσευχή, ἢ ὅτι ἀπευθύνει τὶς παρακλήσεις του γιὰ ἔργα καθαρὰ καὶ θεάρεστα, ἢ γιὰ χάρη ἀνθρώπων ποὺ ἐπιθυμοῦν τὸν ἁγιασμό.

Στίχ. 28. «Γι' αὐτοὺς ποὺ κλήθηκαν σύμφωνα μὲ τὴν πρόθεσή τους», δηλαδή σ' αὐτοὺς ποὺ ἔγιναν ἄξιοι τῆς κλήσης σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τους, ἢτοι σύμφωνα μὲ τὴν προαίρεσή τους.

Στίχ. 30-33. «Τί θὰ ποῦμε λοιπὸν γιὰ ὅλα αὐτὰ». Ποιὰ αὐτὰ; Τὸ ὅτι μᾶς προόρισε, τὸ ὅτι μᾶς κάλεσε, τὸ ὅτι μᾶς δικαίωσε, τὸ ὅτι μᾶς δόξασε. Τί θὰ ποῦμε μπροστὰ σὲ μιὰ τόσο μεγάλη ἀφθονία εὐεργεσιῶν; Οὔτε εὐχάριστους λόγους, λέγει, ἔχομε νὰ τοῦ ποῦμε, καὶ πολὺ περισσότερο νὰ τοῦ προσφέρομε πράξεις ἀνταμοιβῆς. Τόσο πολὺ ἀνέκφραστη εἶναι ἡ χάρη του πρὸς ἡμᾶς. Ἔπειτα, θγάζοντας κατὰ κάποιον τρόπο συμπέρασμα ἀπὸ αὐτὰ, λέγει· «Ἐάν ὁ Θεὸς εἶναι βοηθός μας, ποιὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ἐναντίον μας;». Κανένας· γιατί, καὶ ἂν ἀκόμη κάποιος ἐπιχειρήσουν νὰ μᾶς βλάψουν, δὲν θὰ μᾶς βλάψουν, ἀλλὰ θὰ μᾶς ὠφελήσουν. Ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερό ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μὲ τὸ μέρος μας; Καὶ ἀπὸ ὅσα εἶπαμε προση-

νοϊαν· ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο. «Εἰ οὖν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν», δηλονότι πάντα εἰς συμφέρον μεταστήσει, καὶ τὰ δοκοῦντα λυπηρὰ χαρᾶς πρόξενά παρασκευάσει, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν καὶ μαρτύρων τὰς θλίψεις 5 καὶ τοὺς διωγμοὺς καὶ τοὺς θανάτους ὑπόθεσιν στεφάνων καὶ βραβείων ἐποιήσατο καὶ πρόξενά τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Οὕτως οὖν ἂν ἡμεῖς μόνον μὴ ἐκλυθῶμεν, οὐδεὶς ἰσχύσει καθ' ἡμῶν. Τέθεικε δὲ τό, «Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο» καὶ 10 ἐξῆς, τὴν τε κηδεμονίαν τὴν ἄφατον, ὡς ἔφημεν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἐνδεικνύμενος, καὶ ἅμα εἴ τι δυσχερὲς ὑπὸ τινων πάσχομεν, ὑπομένειν καὶ καρτερεῖν διὰ τοῦ παραδείγματος παραινῶν· οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ἀνακτώμενος καὶ παρηγορῶν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς ὑπὲρ σοῦ τοσαῦτα ἔπαθεν, τί σε χρὴ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ; καὶ εἰ 15 ἐκεῖνος τοσαῦτα παθὼν τῆς πατρικῆς δόξης καὶ θεότητος οὐδέν τι καθυφειμένον ἐδέξατο, μηδὲ σὺ ὀλιγωρήσης πάσχων ταῦτα· πάντων γὰρ τῶν ἐπηγγελμένων καὶ μετὰ τὰ πάθη καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἀξιωθήσῃ. Τὸ δὲ «Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται;», τὸ ἀπροφάσιστον καὶ ἀπαραίτητον θέλων πα- 20 ραστῆσαι τῆς δωρεᾶς, σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται, φησὶν. Ἐρεῖς, φησὶν, ὅτι μὴ ποτε ἡμῶν ἐπιλήσεται; Οὐκοῦν καὶ τοῦ Υἱοῦ· σὺν αὐτῷ γὰρ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται· ὥστε πάντως καὶ ἀπροφασίστως τευξόμεθα ὧν ἐπηγγέλλεμεθα.

Εἰπῶν δὲ τοὺς πειρασμοὺς τοὺς διὰ θλίψεων καὶ βασάνων ἐν 25 τῷ εἰπεῖν, «τίς καθ' ἡμῶν;», νῦν ἕτερον εἶδος πειρασμῶν λέγει· τοὺς ὄνειδισμούς, τὰς μέμψεις, τὰς λοιδορίας, τὰς διαβολὰς ἃς κατέχεον οἱ ἄπιστοι τῶν πιστῶν. Καὶ τοῦτο δηλοῖ διὰ τοῦ λέγειν «Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ;»· καὶ ἀποδείκνυσι κἀνταῦθα ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων, ὅτι, Θεοῦ δικαιοῦντος, εἰς 30 μάτην γλωσσαλοῦσιν οἱ αἰτιώμενοι καὶ κατακρίνοντες.

Στίχ. 34. Τῆς κυριακῆς ἐκείνης φωνῆς ἐνταῦθα τὸν νοῦν δηλοῖ καὶ ὑπαινίττεται τῆς ἐν τύπῳ εὐχῆς τῷ Πατρὶ προσαγομένης, «Πάτερ, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου», καί, «ἵνα φυλάξης αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ». Εἰ οὖν οὕτως κήδεται ὁ Υἱός, ὥστε

γουμένως, και τὸ μέγιστο, πού προξενεῖ ἔκπληξη κάθε νοῦ, ὅτι γιὰ χάρη μας δὲν λυπήθηκε τὸν ἴδιο του τὸν Υἱό. «Ἄν λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι μαζί μας», εἶναι φανερό ὅτι ὅλα θὰ τὰ μεταβάλλει πρὸς τὸ συμφέρον μας, και αὐτὰ πού φαίνονται λυπηρὰ θὰ τὰ μεταβάλλει σὲ πρόξενα χαρᾶς, ὅπως και στήν περίπτωση τῶν ἀποστόλων και τῶν μαρτύρων ἔκανε τίς θλίψεις και τοὺς διωγμοὺς και τοὺς θανάτους ἀφορμὴ στεφάνων και βραβείων και πρόξενα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Ἔτσι λοιπὸν, ἂν ἐμεῖς δὲν ἀποχαυνωθοῦμε μόνο κανέναν δὲν θὰ φανεῖ ἰσχυρότερός μας. Πρόσθεσε ὅμως και τοῦτο· «Αὐτὸς πού δὲν λυπήθηκε τὸν ἴδιο του τὸν Υἱό» και τὰ λοιπὰ, δείχνοντες και τὴν ἀνεκφραστη φροντίδα τοῦ Θεοῦ γιὰ μᾶς, ὅπως εἶπαμε, και συνάμα, ἂν ὑποφέρομε κάποιο δυσάρεστο ἐκ μέρους κάποιων μᾶς συμβουλεύει μὲ τὸ παράδειγμα νὰ δείχνομε ὑπομονὴ και καρτερίαν· και ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ και μᾶς ἐμψυχώνει και μᾶς παρηγορεῖ. Γιατί, ἂν ὁ Υἱὸς ἔπαθε τόσα πολλὰ γιὰ σένα, τί ὀφείλεις ἐσὺ νὰ πάθεις γιὰ χάρη του; Και ἂν ἐκεῖνος ἐνῶ ἔπαθε τόσα δὲν δέχθηκε τίποτε ὑποδεέστερο ἀπὸ τὴν πατρικὴ δόξα και θεότητα, οὔτε σὺ νὰ ἀδιαφορήσεις νὰ τὰ πάθεις αὐτὰ· γιατί μετὰ τὰ πάθη και μετὰ τὸ θάνατο θὰ καταστεῖς ἄξιος ν’ ἀπολαύσεις ὅλων ἐκεῖνα πού μᾶς ὑποσχέθηκε. Τό, «Πῶς δὲν θὰ μᾶς χαρίσει μαζί μ’ αὐτὸν τὰ πάντα;» τὸ λέγει, θέλοντας νὰ μᾶς δείξει τὸ ἀπροφάσιστο και ἀναγκαῖο τῆς δωρεᾶς, ὅτι θὰ μᾶς χαρίσει μαζί μ’ αὐτὸν τὰ πάντα. Θὰ πεῖς, λέγει, μήπως κάποτε μᾶς λησιμονήσει; Τότε θὰ λησιμονήσει και τὸν Υἱό· γιατί μαζί μ’ αὐτὸν μᾶς χαρίζει τὰ πάντα. Ὡστε ὅπωςδήποτε και χωρὶς ἀμφιβολία θὰ ἐπιτύχομε αὐτὰ πού μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ.

Ἄφοῦ ὅμως μᾶς μίλησε γιὰ τοὺς πειρασμοὺς τῶν θλίψεων και τῶν βασάνων, λέγοντας, «ποιὸς θὰ εἶναι ἐναντίον μας;», τώρα μιλά γιὰ ἄλλο εἶδος πειρασμῶν· γιὰ τοὺς ὄνειδισμούς, τίς μορφές, τὰ περιπαίγματα, τίς διαβολές πού ἐκτόξευαν οἱ ἄπιστοι ἐναντίον τῶν πιστῶν. Και αὐτὸ τὸ δηλώνει λέγοντας· «Ποιὸς θὰ κατηγορήσει τοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ Θεοῦ;»· και ἀποδεικνύει και ἐδῶ, ὅπως και στὰ προηγούμενα, ὅτι ὅταν ὁ Θεὸς δικαιώνει, μάταια φλυαρολογοῦν ὅσοι κατηγοροῦν και κατακρίνουν.

Στίχ. 34. Ἐδῶ δηλώνει και ὑπαινίσσεται τὸ νόημα ἐκείνης τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου πού ἀπευθύνεται μὲ τὴ μορφὴ προσευχῆς στὸν Πατέρα· «Πατέρα, διατήρησέ τους μέσα στήν ἀλήθειά σου»⁴⁹, και «γιὰ νὰ τοὺς προφυλάξεις ἀπὸ τὸν πονηρό»⁵⁰. Ἄν λοιπὸν τόσο πολὺ φροντίζει γιὰ μᾶς

καὶ ἐντυγχάνειν (ἢ γὰρ τότε ῥηθεῖσα εὐχή τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει, ὥστε διαπαντὸς ἐνεργῆς εἶναι καὶ τὰ τῆς ἐντυχίας ἀπαρτίζειν). εἰ οὖν οὕτως κήδεται, τίς ὁ κατακρίνων τοὺς ἐν αὐτῷ πεπιστευκότας; ὁ Πατὴρ ἐδικαίωσε καὶ ἐδόξασε, τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται, ὁ Χριστὸς καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀνέστη καὶ ἐντυγχάνει· τίς λοιπὸν ὁ κατακρίνων ἢ ἐγκαλῶν, οὕτω τῆς ἁγίας Τριάδος ὑπερασπιζούσης καὶ δικαιούσης ἡμᾶς;

Στίχ. 35. Τό, «Τίς ἡμᾶς χωρίσει;», τοῦ, «Τί οὖν ἐροῦμεν;», ἐστὶν ἐπαναληπτικόν, ὥσπερ καὶ τό, «Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων;», τοῦ, «εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν;»· κέχρηται γὰρ τῷ τοιοῦτῳ σχήματι πολλαχῶς διὰ τὴν συνέχειαν τῆς περιβολῆς· οὐδεὶς γὰρ σχεδόν, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναί, οὔτε τῶν καθ' ἡμᾶς οὔτε τῶν θύραθεν τῇ ιδέᾳ ταύτῃ ὡς ὁ μέγας Παῦλος ἐχρήσατο. Ἴνα οὖν μὴ εἰς τὸ ἀσαφὲς αὐτῷ ἐκπίπτει λίαν ὁ λόγος, καὶ ταῖς ἐπαναλήψεσι προσεχρήσατο. Δύναται δὲ καὶ ἀπ' ἰδίας ἀρχῆς τὰ χωρία ταῦτα εἰληφθαι καὶ μὴ ὡς ἐπαναληπτικὰ τῶν εἰρημένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

Στίχ. 1-5. Ὅν οὐδὲν δύναται χωρίσαι τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, οὐ θάνατος ἀπειλούμενος, οὐ ζωὴ προτεινομένη, οὐ τὰ ἐκείθεν ἀπλῶς οὐδὲ τὰ ἐνταῦθα, οὐχ ὅπερ ἂν τις ἐπινοήσῃ (διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη καὶ δυνάμεων καὶ θάθους καὶ ὕψους), ὃν τοίνυν οὐδὲν χωρίσαι δύναται, πῶς αὐτὸς ἐκουσίως ἀφίσταται, καὶ τότε ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν; καὶ οὐ μόνον ἐκουσίως χωρίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιζητεῖ καὶ εὐχεται χωρισθῆναι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· «ἠὺχόμεν» γὰρ, φησὶν, «αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ». Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; πῶς συμβήσεται τὰ ἀσύμβατα; Πρῶτον μὲν, φαμέν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα ἐναντία· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐναντίον τὸ ἀγαπᾶν τὸν Χριστὸν οὕτως, ὥστε μήτε διὰ κολάσεως μήτε δι' ὑποσχέσεως πάσης ἀφίστασθαι τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον οὕτως, ὥστε τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἴσην καὶ μείζονα τῆς ἰδίας ἠγεῖσθαι σωτηρίας. Οὐκ οὖν ταῦτα ἐναντία, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνάδοντα· ὁ γὰρ ἀγαπᾶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀγαπᾶ καὶ τὸν

ὁ Υἱός, ὥστε καὶ νὰ προσεύχεται γιὰ μᾶς (γιατὶ ἡ προσευχὴ ποὺ ἔκανε τότε ἔχει τόση δύναμη, ὥστε νὰ παραμένει γιὰ πάντα ἐνεργῆς καὶ νὰ πραγματοποιεῖ τὰ τῆς προσευχῆς): ἂν λοιπὸν φροντίζει τόσο, ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ κατακρίνει αὐτοὺς ποὺ ἔχουν πιστέψει σ' αὐτόν; Ὁ Πατέρας μᾶς δικαίωσε καὶ μᾶς δόξασε, τὸ Πνεῦμα μᾶς παρέχει τὴ βοήθειά του, ὁ Χριστὸς καὶ πέθανε γιὰ μᾶς καὶ ἀναστήθηκε καὶ προσεύχεται γιὰ μᾶς. Ποιὸς λοιπὸν θὰ μᾶς κατακρίνει καὶ θὰ μᾶς κατηγορήσει, τὴ στιγμή ποὺ ἔτσι μᾶς ὑπερασπίζεται καὶ μᾶς δικαιώνει ἡ ἅγια Τριάδα;

Στίχ. 35. Τό, «Ποιὸς θὰ μᾶς χωρίσει;», ἀποτελεῖ ἐπανάληψη τοῦ, «Τί λοιπὸν θὰ ποῦμε;», ὅπως καὶ τό, «ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ δικαιώνει, ποιὸς θὰ μᾶς κατακρίνει», τοῦ, «ἂν ὁ Θεὸς εἶναι μαζί μας, ποιὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ἐναντίον μας;»· γιατί χρησιμοποιεῖ τὸ σχῆμα αὐτὸ σὲ πολλές περιπτώσεις γιὰ τὴ συνέχεια τῆς ὑπόθεσης· γιατί σχεδὸν κανένας, ὅσο γνωρίζω ἐγώ, οὔτε ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς Χριστιανούς οὔτε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες χρησιμοποίησε αὐτὸν τὸν τρόπο ὅσο ὁ μέγας Παῦλος. Γιὰ νὰ μὴν καταλήγει λοιπὸν συχνὰ ὁ λόγος στὴν ἀσάφεια χρησιμοποίησε καὶ τὶς ἐπαναλήψεις. Μπορεῖ ὅμως τὰ χωρία αὐτὰ νὰ ληφθοῦν καὶ ἀνεξάρτητα καὶ νὰ μὴ θεωρηθοῦν ἐπαναλήψεις ὅσων ἔχουν λεχθεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο.

Στίχ. 1-5. Αὐτὸν ποὺ τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ τὸν χωρίσει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, οὔτε θάνατος ἀπειλούμενος, οὔτε ζωὴ προτεινόμενη, καὶ οὔτε τὰ ἐκεῖ γενικὰ οὔτε τὰ ἐδῶ, οὔτε ὅποιοδήποτε ἄλλο σκεφθεῖ κανεὶς (γι' αὐτὸ βέβαια ἀνέφερε καὶ ἀγγέλους καὶ δυνάμεις καὶ βάθος καὶ ὕψος), αὐτὸν λοιπὸν ποὺ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τὸν χωρίσει, πῶς ὁ ἴδιος μὲ τὴ θέλησή του ἀποχωρίζεται καὶ μάλιστα γιὰ χάρη τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν; Καὶ δὲν ἀποχωρίζεται μόνο μὲ τὴ θέλησή του, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιζητεῖ καὶ εὐχεται νὰ χωρισθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ λέγει· «θὰ εὐχόμεθα νὰ ἀποχωρισθῶ ἀπὸ τὸν Χριστό». Τί σημαίνει λοιπὸν αὐτό; Πῶς θὰ συμβιβασθοῦν τὰ ἀσυμβίβαστα; Πρῶτα λέμε ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι ἀντίθετα. Γιατὶ δὲν εἶναι ἀντίθετο τὸ ν' ἀγαπᾶς τὸν Χριστό ἔτσι, ὥστε οὔτε μὲ τιμωρίες οὔτε μὲ ὅποιαδήποτε ὑπόσχεση ν' ἀποχωρίζεσαι ἀπὸ τὴν ἀγάπη του, καὶ τὸ νὰ ἀγαπᾶς τὸν πλησίον σου τόσο, ὥστε νὰ θεωρεῖς τὴ σωτηρία του ἴση καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ δική σου σωτηρία. Δὲν εἶναι λοιπὸν αὐτὰ ἐνάντια, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ σύμφωνα. Γιατὶ αὐτὸς

Δεσπότην, καὶ ἔμπαλιν· «καὶ ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος φησιν· «Πλήρωμα τοῦ νόμου ἢ ἀγάπη»· καὶ ὁ Κύριος πάλιν περὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον· «Ἐν ταύταις», φησί, «ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται», ὡς κεφάλαιον οὐσῶν τῶν ἄλλων πάντων, τῆς τε εἰς Θεὸν καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀγάπης

Ναί, φησὶν ἀλλ' ἐνταῦθα προκρίνει τὴν τῶν πλησίον ἀγάπην τῆς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εὐχεται ἐκεῖνον ἀπαρνήσασθαι καὶ ἐκείνους κερδῆσαι, ὁ δὲ Χριστὸς φησιν· «Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἔστιν μου ἄξιος». Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο φιλεῖν ὑπὲρ τὸν Χριστόν. Τί γὰρ ἦν τὸ φιλεῖν ἐκείνους; Τὸ οἰκειῶσαι αὐτοὺς τῷ Χριστῷ. Πῶς οὖν ἔστι φιλεῖν ἐκείνους ὑπὲρ Χριστόν, ὅπου κακείνους εἰς τὴν φιλίαν καὶ ὑπακοὴν ἐλκύσαι ἔσπευδε τοῦ Χριστοῦ; 15 μᾶλλον γὰρ ἐπιδεικνύντος τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην ἣν εἶχεν εἰς Χριστόν, ὅτι καὶ ἑτέρους συνήλωνεν εἰς αὐτόν. Ναί, φησὶν, εἰ μὴ ἐχώριζεν ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ λέγων· «ἠὺχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ» καὶ ἑξῆς. Τί οὖν φαμεν; Ἡ ὅτι, μὴ γένοιτο, οὐκ ἐχώριζεν· οὐ γὰρ εἶπεν, «εὐχόμαι τοῦτο γενέσθαι», ἀλλὰ διὰ τὸ διάπτυρον τοῦ πόθου 20 ὅπερ πρὸς τὸν Χριστόν εἶχεν, καὶ τὴν σπουδὴν ἣν κατεβάλλετο εἰς τὸ προσαγαγεῖν πάντας αὐτῷ, καὶ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους· οὗτοι γὰρ καὶ συγγενεῖς καὶ μάλιστα ἀντιπίπτοντες ἐτύγγανον.

Ταῦτα οὖν παραστῆσαι βουλόμενος, φησὶν, ὅτι, εἰ ἦν δυνατὸν διὰ τῆς ἐμῆς ἀπωλείας δοξασθῆναι τὸν Χριστόν καὶ σωθῆναι 25 τοὺς Ἰουδαίους, οὐδὲ τοῦτο ἂν παρητησάμην. ἠὺχόμην γὰρ, φησὶν, εἰ ἐνεχώρει, εἰ ἐνεδέχετο, εἴ τίς μοι ταύτην ἐδίδου τὴν αἴρεσιν· πότερον βούλει, διαστῆναι Χριστοῦ ἵνα πᾶν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐνωθῆ καὶ δοξασθῆ ὁ Χριστὸς καὶ πληρωθῶσιν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Πατρός, ἢ ἐν τῇ σῆ ἐνώσει ἵνα τὸ Ἰουδαίων ἔθνος στασι- 30 ἀζῆ καὶ διῦσταται καὶ βλασφημεῖται ὁ Χριστός; εἰ οὖν ταῦτα προετίθει, προετίμησα ἄν, φησί, τὴν δόξαν Χριστοῦ καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν τῆς ἰδίας.

Εἶδες ὑπερβολὴν ἀγαπήσεως Χριστοῦ; Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ὄντων πάντων τὴν ἀγάπην ἐπεδείξατο τοῦ Χριστοῦ, νῦν καὶ ἐκ

51. Ἰω. 13, 35.

52. Ρωμ. 13, 10.

53. Ματθ. 22, 40.

54. Ματθ. 10, 37.

πού ἀγαπᾶ τὸν ἀδελφό του, ἀγαπᾶ καὶ τὸν Κύριο, καὶ τὸ ἀντίθετο· γιατί λέγει· «ἀπὸ αὐτὸ θὰ γνωρίσουν ὅλοι ὅτι εἶστε μαθητὲς μου, ἂν ἀγαπᾶτε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο»⁵¹. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος λέγει· «Ὁλοκλήρωση τοῦ νόμου εἶναι ἡ ἀγάπη»⁵². Καὶ ὁ Κύριος πάλι σχετικὰ μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ πλησίον λέγει· «Ἀπὸ αὐτὲς τὶς δύο ἐντολὲς ἔξαρτῶνται ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες»⁵³, ἐπειδὴ εἶναι ἡ συγκεφαλαίωση ὅλων τῶν ἄλλων, καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον.

Ναί, λέγει, ἀλλὰ ἐδῶ προκρίνει τὴν ἀγάπη τῶν πλησίον ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ εὐχεται ν' ἀπαρνηθεῖ τὸν Θεὸ καὶ νὰ κερδίσει ἐκείνους, ἐνῶ ὁ Χριστὸς λέγει· «Ὅποιος ἀγαπάει τὸν πατέρα ἢ τὴ μητέρα του περισσότερο ἀπὸ ἐμένα δὲν εἶναι ἄξιός μου»⁵⁴. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀγάπη περισσότερη ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Γιατί τί ἦταν ἡ ἀγάπη πρὸς ἐκείνους; Τὸ νὰ τοὺς ὀδηγήσει κοντὰ στὸν Χριστό. Πῶς λοιπὸν ἡ ἀγάπη πρὸς ἐκείνους εἶναι ἀγάπη μεγαλύτερη ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, τὴ στιγμή πού ἔτρεχε καὶ ἐκείνους νὰ τοὺς προσελκύσει στὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὑπακοή τοῦ Χριστοῦ; Μᾶλλον ἔδειχνε τὴν ὑπερβολικὴ ἀγάπη πού εἶχε γιὰ τὸν Χριστό, ἀφοῦ καὶ ἄλλους ὀδηγοῦσε σ' αὐτόν. Ναί, λέγει, ἂν δὲν χῶριζε τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὸν Χριστό λέγοντας· «θὰ εὐχόμεθα ἐγὼ ὁ ἴδιος» καὶ τὰ ἑξῆς. Τί θὰ ποῦμε λοιπὸν; Ὅτι, μὴ γένοιτο, δὲν τὸν χῶριζε· γιατί δὲν εἶπε «εὐχομαι νὰ γίνει αὐτό», ἀλλὰ τὸ εἶπε ἕξαιτίας τοῦ ὀλοθέρμου πῶθου πού εἶχε γιὰ τὸν Χριστό καὶ τῆς προθυμίας πού ἔδειχνε νὰ ὀδηγήσει ὅλους σ' αὐτόν, καὶ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους· γιατί αὐτοὶ καὶ συγγενεῖς του ἦταν καὶ οἱ κατεξοχὴν σφοδροὶ πολέμοι.

Αὐτὰ λοιπὸν θέλοντας νὰ δείξει, λέγει ὅτι, ἂν ἦταν δυνατό μὲ τὴ δική μου ἀπώλεια νὰ δοξασθεῖ ὁ Χριστὸς καὶ νὰ σωθοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, οὔτε αὐτὸ θὰ τὸ ἀπέφευγα. Γιατί λέγει, θὰ εὐχόμεθα, ἂν ἦταν δυνατό, ἂν ὑπῆρχε τὸ ἐνδεχόμενο, ἂν μοῦ ἔδινε κάποιος αὐτὴ τὴν ἐπιλογή, ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο θέλεις, νὰ χωρισθεῖς ἀπὸ τὸν Χριστό γιὰ νὰ ἐνωπρωθεῖ μαζί του ὅλο τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων καὶ νὰ δοξασθεῖ ὁ Χριστὸς καὶ νὰ ἐκπληρωθοῦν οἱ ὑποσχέσεις τοῦ Πατέρα, ἢ μὲ δική σου ἔνωση μαζί του νὰ στασιάζει τὸ Ἰουδαϊκὸ ἔθνος καὶ νὰ χωρίζει καὶ νὰ βλασφημεῖται ὁ Χριστὸς; Ἄν λοιπὸν μοῦ ἔθετε αὐτὰ τὰ δύο, θὰ προτιμοῦσα, λέγει τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴ σωτηρία τῶν πολλῶν ἀντὶ τῆς δικῆς μου.

Εἶδες ὑπερβολὴ ἀγάπης πρὸς τὸν Χριστό; Ἐπειδὴ ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα πρόβαλε τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, τώρα τὴν παρουσιάζει καὶ ἀπὸ τὰ μὴ

τῶν μὴ ὄντων μὲν, καθ' ὑπόθεσιν δὲ λαμβανομένων, διὰ τοῦ νο-
 ἤματος τούτου ταύτην παρίστησιν, ὅτι καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν
 ἐν ὑποθέσει ὑπὲρ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τῶν Ἰου-
 δαίων ἐπιστροφῆς κατεβαλόμην ἄν. Καὶ γὰρ διίστάμενος Παῦ-
 5 λος ὑπὲρ τῆς δόξης Χριστοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τῶν Ἰουδαίων
 ἐνώσεως, ῥᾶον πάλιν ἠνούτο καὶ συνήπτετο, ὥσπερ τις πῶλος
 μικρὸν τῆς μητρὸς ἀποσπασθείς· καὶ οὕτω πάλιν αὐτός τε ἐσώ-
 ζετο, καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ πλεον ἐδοξάζετο, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος
 ἐσώζετο, καὶ αἱ διαθῆκαι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι εἰς πέρας ἤρχοντο·
 10 μᾶλλον δέ, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτοις διίστάμενος οὐ διίστατο, ἀλλὰ
 πλεον ἠνούτο. Ἡ οὐ δοκεῖ σοι, ὅτε Τιμόθεον περιέτεμεν, ὅτε αὐ-
 τὸς ἠγνίσαστο, ὅτε τὰ τοῦ νόμου ἐτέλει τὴν χάριν κηρύσσων, ὅτι
 τρόπον τινὰ πρὸς τὴν χάριν ἐδόκει διίστασθαι καὶ ἐαυτῷ ἐνα-
 ντιοῦσθαι; Ἄλλ' οὕτε διίστατο, οὕτε ἐαυτῷ ἐναντιοῦτο· ὑπὲρ
 15 γὰρ τῆς χάριτος καὶ τοῦ προσαγαγεῖν πάντα τῷ Χριστῷ, καὶ
 ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἔπραττεν. Τοῦτ' ἔστιν ἀγάπης ἀξίας
 Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι ψυχῆς ὅλης δι' ὅλου εἰς τὸν πόθον ἀναφλε-
 γομένης τοῦ Χριστοῦ

Ἄλλως τε δέ, οὐδὲ λέγει «ἀνάθεμα γενέσθαι», τοῦτ' ἔστιν
 20 ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοῦ χωρισθῆναι (τοῦτο γὰρ ἀπενκτότατον), ἀλλὰ
 «ἀνάθεμα εἶναι», τοῦτ' ἔστι κεχωρισμένος ἔτι εἶναι καὶ μήπω τῷ
 Χριστῷ προσελθεῖν. Τοῦτο, φησὶν, ηὐχόμεν ἄν, τὸ ἐμὲ αὐτὸν μή-
 πω προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἔτι κεχωρισμένον αὐτοῦ εἶναι, εἰ
 τοῦτο εἰς τὴν ὑμετέραν εἴσοδον καὶ πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν συνετέλει
 25 μὴ γὰρ ὅτι προσῆλθον Χριστῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμᾶς με προσκαλεῖ-
 σθαι νομίσητε, φησὶν· καὶ πρὸ ἐμοῦ ὑμᾶς ἐβουλόμην προσδρα-
 μεῖν αὐτῷ. Εἶτα ἐξῆς λέγει καὶ τὰς αἰτίας «Αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα
 εἶναι». Αὐτὸς ἐγὼ οὐχ ἑτέρους, φησὶν, ὑμῶν προτιμῶμαι εἰς τὸ
 προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' οὐδὲ ἐμὲ αὐτόν· εἰλόμην γὰρ ἄν μή-
 30 πω προσελθεῖν αὐτῷ, ἄν διὰ τούτου ὑμεῖς προσήρχεσθε. «Ὑπὲρ
 τῶν ἀδελφῶν μου». Θέλων δεῖξαι τὴν ἄφατον αὐτοῦ στοργὴν καὶ
 σπουδὴν τὴν πρὸς Ἰουδαίους, αὐτίκα μετὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι «Οὐδέν
 με δύναται χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ», ἐπάγει· ἀλλ'
 «ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου», εἰ ἦν τοῦτο συντελοῦν εἰς ὄνησιν αὐ-

ὄντα βέβαια, ἀλλὰ λαμβανόμενα ὑποθετικά, μὲ τὸ νόημα αὐτὸ, ὅτι καὶ τῆ δικῆ μου σωτηρία ὑποθετικά θὰ θυσίαζα γιὰ τὴ δόξα αὐτοῦ καὶ γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν Ἰουδαίων σ' αὐτόν. Καὶ πράγματι ὁ Παῦλος ἐνῶ διαχώριζε τὸν ἑαυτὸ του γιὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἔνωση τῶν Ἰουδαίων μὲ αὐτόν, εὐκολα πάλι ἐνωνόταν καὶ δενόταν μαζί τους, σὰν ἓνα μικρὸ πουλάρι ποὺ ἔχει ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴ μητέρα του, καὶ ἔτσι πάλι καὶ αὐτὸς σωζόταν, καὶ ὁ Χριστὸς δοξαζόταν περισσότερο, καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸ ἔθνος σωζόταν, καὶ οἱ διαθήκες καὶ οἱ ὑποσχέσεις πραγματοποιοῦνταν. Ἡ καλύτερα ἔτσι, καὶ ἐνῶ διαχωριζόταν γιὰ ὅλα αὐτά, ὅμως δὲν διαχωριζόταν, ἀλλὰ ἐνωνόταν ἀκόμη περισσότερο. Ἡ δὲν νομίζεις, ὅτι ὅταν ἔκανε περιτομὴ στὸν Τιμόθεο, ὅταν ὁ ἴδιος ἐξαγνίσθηκε, ὅταν τελοῦσε τὶς ἐντολές τοῦ νόμου ἐνῶ κήρυττε τὴ χάρη, ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο ἔδειχνε νὰ διαχωρίζεται ἀπὸ τὴ χάρη καὶ νὰ ἐναντιώνεται στὸν ἑαυτὸ του; Ἀλλ' οὔτε διαχωριζόταν οὔτε ἐναντιωνόταν στὸν ἑαυτὸ του· γιὰ αὐτὰ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τὰ ἔπραττε γιὰ τὴ χάρη καὶ γιὰ νὰ ὀδηγήσει ὅλους στὸν Χριστὸ· αὐτὸ εἶναι δείγμα ἀξίας ἀγάπης πρὸς τὸν Χριστὸ, αὐτὸ εἶναι δείγμα ἀξίας ψυχῆς, ποὺ ὅλη ἐξολοκλήρου καιγόταν ἀπὸ τὸν πόθο γιὰ τὸν Χριστὸ.

Ἄλλωστε οὔτε λέγει «νὰ γίνει ἀνάθεμα», δηλαδή νὰ χωριθεῖ ἀπὸ τώρα ἀπὸ αὐτόν (γιὰ αὐτὸ ἦταν τελείως ἀπευκτέο), ἀλλὰ «νὰ εἶναι ἀνάθεμα», δηλαδή νὰ εἶναι μακριὰ ἀκόμα ἀπὸ τὸν Χριστὸ καὶ νὰ μὴν εἶχε προσέλθει σ' αὐτόν. Αὐτὸ, λέγει, θὰ εὐχόμεθα, τὸ νὰ μὴν εἶχα προσέλθει καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος στὸν Χριστὸ, ἀλλὰ νὰ ἦμουν ἀκόμα χωρισμένος ἀπὸ αὐτόν, ἂν αὐτὸ συντελοῦσε στὴν προσέλευσή σας καὶ στὴν πίστη σας σ' αὐτόν. Μὴ νομίσετε ὅτι ἐπειδὴ προσῆλθα στὸν Χριστὸ, γι' αὐτό, λέγει, προσκαλῶ καὶ ἐσᾶς ἤθελα καὶ πρὶν ἀπὸ ἐμένα νὰ προστρέξετε σ' αὐτόν. Ἐπειτα στὴ συνέχεια ἀναφέρει καὶ τὶς αἰτίες. «Ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ εἶμαι ἀνάθεμα»⁵⁵. Ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν προσιμῶ, λέγει, ἄλλους ἀπὸ σᾶς νὰ προσέλθουν στὸν Χριστό, ἀλλ' οὔτε ἐμένα τὸν ἴδιο· θὰ προσιμοῦσα νὰ μὴν ἔχω προσέλθει ἀκόμη σ' αὐτόν, ἂν μ' αὐτὸ γινόταν νὰ προσέλθετε ἐσεῖς. «Γιὰ χάρη τῶν ἀδελφῶν μου». Θέλοντας νὰ δέξει τὴν ἀπερίγραπτη στοργὴ καὶ φροντίδα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἀμέσως μετὰ τὴ βεβαίωση ὅτι «τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ μὲ χωρίσει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ»^{55α}, προσθέτει ἀλλὰ «γιὰ χάρη τῶν ἀδελφῶν μου»· ἂν αὐτὸ συντελοῦσε στὴν ὠφέλειά

τῶν, ἠϋξάμην ἂν χωρισθῆναι· τοῦτο γὰρ τὸ «ἀνάθεμα» συσημαίνει. «Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός». Ἐνταῦθα λαμπρότατα Θεὸν τὸν Χριστὸν ὀνομάζει ὁ ἀπόστολος.

Στίχ. 6-7. Οὐ μόνον, φησίν, οὐκ ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ 5 Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ οἶον ἐκπέπτωκεν, οἶον ἀλλ' οὐδ' ἐγγὺς γέγονε τοῦ ἐκπεσεῖν ἢ δοκεῖν ἐκπεπτωκέναι. Εἰ οὐχὶ πάντες, φησίν, οἱ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, οὗτοι καὶ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, δηλονότι ἄλλος ἐστὶ τρόπος ὁ ποιῶν αὐτοὺς τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ οὐχὶ ἢ ἐξ αὐτοῦ γέννησις. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ τῆς ἐπαγγελίας· τοῦτ' ἔστιν 10 ἐκεῖνοι τέκνα εἰσίν, οἱ καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀξιωθέντες καὶ πληθυνθέντες ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, οἳοί εἰσιν οἱ πιστοί.

Στίχ 11-15. Εἰπὼν, «πρόθεσις τοῦ Θεοῦ», τὴν βουλήν αὐτοῦ ἐδήλωσεν, εἰπὼν, «κατ' ἐκλογήν», ἔδειξεν ὅτι καὶ διέφερον ἀλλήλων οὐδεὶς γὰρ ἐκλέγεται ἕτερον ἀφ' ἑτέρου, εἰ μὴ τι αὐτοῦ διαλάσσει. Εἰπὼν δέ, «οὐκ ἐξ ἔργων», παρέστησε τὸ μέγεθος τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὅτι, καὶ μηδὲν πραξάντων, ἐκλέγεται καὶ προσκαλεῖται. Ἀλλ' εἰ μηδὲν πραξάντων ἐκλέγεται, πῶς ἐκλέγεται; Ἡ μὲν γὰρ ἐκλογή ἐπὶ τῶν κατὰ τι γίνεται διαφερόντων, οἱ δὲ μηδὲν πράξαντες τί διαφέρουσιν; Καὶ πάνν· ἀνθρωπίνοις μὲν 20 γὰρ ὀφθαλμοῖς, ἐπεὶ οὐδὲν ἔπραξαν, οὐδὲν διαφέρουσιν, θεία δὲ προγνώσει τοῦ μέλλοντος πολλὰ διαφέρουσιν· καὶ γὰρ ὁ μὲν εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, ὁ δὲ οὐκέτι. Ὡστε ἢ ἐκλογή καὶ οὐκ ἐξ ἔργων γέγονε, καὶ ἀπὸ τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος γέγονεν. Καὶ δικαία γέγονεν, ἀλλὰ τὸ δίκαιον τοὺς ἀνθρώπους ἐλάνθανεν, ὥσπερ πλέον 25 καὶ ἔτι νῦν λανθάνει τὸ δίκαιον ἐπὶ τῆς ἀναιρέσεως τῶν μοσχοποιησάντων· πάντων γὰρ μοσχοποιησάντων, οὐ πάντες ἀνηρέθησαν.

Ἀλλ', εἰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἐν τῇ τούτων ἀναιρέσει ἐκπέφυγε δίκαιον, τῷ κριτῇ τῶν ὅλων ἀκριδῶς καὶ ἀδιαπτῶτως ἔγνωσται, καὶ ἐπὶ μυριάων δὲ ἄλλων ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστην 30 συμβαινόντων· πολλὰ γὰρ ἀγνώστους ἡμῖν ἔχοντα τοὺς λόγους καὶ τοῖς ἀσυνέτοις ἄλογα δοκοῦντα διὰ τοῦτο, τῷ παντεπόπτη καὶ παντεφόρῳ τῆς δίκης ὀφθαλμῶ δικαίως καὶ κρίνεται γεγενῆσθαι καὶ διαπράττεται. Ὁ δὲ θεῖος Παῦλός φησιν, ὅτι, εἰ καὶ μηδεὶς λόγος ἀπόρρητος ἐνῆν τοῖς πραττομένοις, οὐδ' οὕτως ἐχρῆν τινὰς

τους, θὰ εὐχόμενοι νὰ χωρισθῶ ἀπὸ αὐτόν· γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ σημασία τοῦ «ἀνάθεμα». «Ὁ ὅποιος εἶναι Θεὸς ὄλων». Ἐδῶ ὁ ἀπόστολος ὀλοκάθαρα ὀνομάζει Θεὸ τὸν Χριστό.

Στίχ. 6-7. «Ὁχι μόνο», λέγει «δὲν ἔχει διαψευσθεῖ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ», ἀλλ' οὔτε κ' ἂν σὰ νὰ ἔχει διαψευσθεῖ· δηλαδή δὲν ἔφτασε κοντὰ στὸ νὰ ἔχει διαψευσθεῖ ἢ νὰ φαίνεται ὅτι ἔχει διαψευσθεῖ. Ἄν δὲν εἶναι, λέγει, ὄλοι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ καὶ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, εἶναι φανερό ὅτι ὑπάρχει ἄλλος τρόπος πού τοὺς κάνει τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ὄχι ἢ γέννησή τους ἀπὸ αὐτόν. Καὶ ποιὸς εἶναι αὐτός; Ὁ τρόπος τῆς ὑπόσχεσης· δηλαδή ἐκεῖνοι εἶναι τέκνα του, ἐκεῖνοι πού ἔγιναν ἄξιοι τῆς ὑπόσχεσής του καὶ ἔχουν πληθύνει σὰν τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ὅπως εἶναι οἱ πιστοί.

Στίχ. 11-15. Λέγοντας, «πρόθεση τοῦ Θεοῦ», δήλωσε τὴ θέλησή του, ἐνῶ λέγοντας, «κατ' ἐκλογή», ἔδειξε ὅτι ὑπῆρχε καὶ διαφορὰ μεταξύ τους γιατί κανένας δὲν ἐκλέγει ἓνα ἀπὸ ἄλλο, ἂν δὲν διαφέρει σὲ κάτι ἀπὸ αὐτόν. Λέγοντας πάλι, «ὄχι ἀπὸ τὰ ἔργα», παρουσίασε τὸ μέγεθος τῆς κλήσης καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὅτι δηλαδή καὶ χωρὶς νὰ ἔχουν πράξει κάτι, τοὺς ἐκλέγει καὶ τοὺς προσκαλεῖ. Ἀλλὰ ἂν τοὺς ἐκλέγει χωρὶς νὰ πράξουν τίποτε, πῶς τοὺς ἐκλέγει; Γιατί ἢ ἐκλογή γίνεται μεταξύ κάποιων πού διαφέρουν σὲ κάτι, αὐτοὶ ὅμως πού δὲν ἔπραξαν τίποτε σὲ τί διαφέρουν; Παρὰ πολὺ· γιὰ τὰ ἀνθρώπινα βέβαια μάτια δὲν διαφέρουν σὲ τίποτε, ἀφοῦ δὲν ἔπραξαν τίποτε, γιὰ τὴ θεία ὅμως πρόγνωση τοῦ μέλλοντος διαφέρουν σὲ πολλὰ. Γιατί ὁ ἓνας ἔγινε εὐάριστος στὸν Θεό, ἐνῶ ὁ ἄλλος ὄχι. Ὡστε ἢ ἐκλογή δὲν ἔγινε μὲ βάση τὰ ἔργα, ἀλλ' ἔγινε καὶ μὲ τὴν κλήση καὶ μὲ τὴν χάρη. Κι ἔγινε δίκαια, ἀλλὰ τὸ δίκαιο διέφευγε τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως βέβαια καὶ τώρα ἀκόμα περισσότερο διαφεύγει τὸ δίκαιο σχετικὰ μὲ τὴν θανάτωση ἐκείνων πού προσκύνησαν τὸν μύσχο· γιατί, ἐνῶ ὄλοι λάτρεψαν τὸν μύσχο, ὅμως δὲν θανατώθηκαν ὄλοι⁵⁶.

Ἀλλὰ, μολονότι διέφευγε τοὺς ἀνθρώπους τὸ δίκαιο τῆς θανάτωσης αὐτῶν, ἀπὸ τὸν κριτὴ τῶν ὄλων ὅμως ἦταν ἀκριβῶς καὶ ἀδιάπτωστα γνωστή, ὅπως καὶ γιὰ μύρια ἄλλα καὶ γι' αὐτὰ πού συμβαίνουν καθημερινά. Γιατί πολλὰ γεγονότα πού ἔχουν ἄγνωστους γιὰ μᾶς λόγους καὶ στοὺς ἀσύνετους φαίνονται γι' αὐτὸ παράλογα, ἀπὸ τὸν παντελῶς ὅμως καὶ ἔφορο τῶν πάντων ὀφθαλμῶ τῆς δίκης κρίνονται ὅτι καὶ δίκαια ἔχουν γίνει καὶ φαίνονται. Ἐνῶ ὁ θεῖος Παῦλος λέγει· κι ἂν ἀκόμα δὲν ὑπῆρχε κανένας ἀπόρητος λόγος γι' αὐτὰ πού πράττονται, οὔτε ἔτσι

ἀδημονεῖν καὶ ἐπικαλεῖν, διὰ τί ὁ μὲν οὕτως ὁ δὲ οὕτως τὸν βίον διαπορεύεται· ἐξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ πλάστης δημιουργεῖν ὡς βούλεται. Τοῦτο δὲ ἐκ περιουσίας φησὶν, ἐπεὶ καὶ τὸν προειρημένον τρόπον τῆς ἀπολογίας φησὶν ἐν οἷς λέγει ὅτι «ἡ Γραφή λέγει τῷ Φαραώ, ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε» καὶ ἐξῆς.

Ἐνταῦθα γὰρ οἰονεῖ φησὶν ὅτι ἄλογον ἂν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς τὸ ὑψωθῆναι τὸν Φαραώ καὶ βασιλευῖσαι, μιὰρὸν οὕτω καὶ ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον ὄντα, ἀλλ' ἡ Γραφή διδάξασα τὴν αἰτίαν, εἰς εὐλογον μετενήνοχε τὸ ἄλογον. Καίτοι, φησί, καὶ αὐτὸ τὸ εὐλογον καὶ ἡ λύσις ἀπορίαν πάλιν τοῖς φιλονεῖκοις καὶ ἀγνώμοσι δύναται τεκεῖν· ἐροῦσι γὰρ ὅτι, εἰ διὰ τοῦτο ἐξήγειρε τὸν Φαραώ εἰς βασιλέα, ἵνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ τιμωρησαμένου αὐτὸν τιμωρία παραδόξῳ καὶ θαυμαστῇ ἐνδοξασθῇ, τί ὅτι μέμφεται αὐτόν; μᾶλλον δέ, τί ὅτι ἐτιμωρήσατο αὐτόν; ἃ γὰρ ἡμαρτεν, εἰς δόξαν αὐτοῦ ἡμαρτεν· εἰ μὴ γὰρ ἡμαρτεν, οὐκ ἂν ἐτιμωρήσατο· εἰ μὴ ἐτιμωρήσατο, οὐκ ἂν ἐδοξάσθη. Ἀλλὰ τοῦτο ἐβούλετο· «ὅπως» γὰρ, φησὶν, «ἐνδείξωμαι» καὶ ἐξῆς. Εἰ δὲ ἐβούλετο, τίς ἀντιστήναι δύναται αὐτοῦ τῷ βουλήματι;

Ὅρας πῶς ἡ τῆς ἀπορίας λύσις καὶ τῆς αἰτίας ἀπόδοσις οὐκ ἔλυσε τὸ ἀπορούμενον τοῖς ἀγνώμοσιν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρας ἀπορίας ἀφορμὴ γέγονεν; Δι' ὃ ἄμεινον μὴ ζητεῖν τὰς τοιαύτας αἰτίας, ἢ ζητοῦντας μειζόνων ἀποριῶν αἰτίας τὰς λύσεις ποιεῖσθαι· τοῦτο γὰρ εὐγνωμόνων πλασμάτων καὶ δούλων, μὴ τὰς αἰτίας ἀπαιτεῖν τὸν δημιουργὸν καὶ Δεσπότην, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς γινομένοις εὐχαριστεῖν αὐτῷ, κἂν οὐ κατείληφε τοὺς λόγους δι' οὓς γίνεται. Μᾶλλον δὲ ἐπὶ τῶν τοιούτων πλεόν ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν· δῆλον γὰρ πρὸς ὧν μὴ κατελήφαμεν, ἐπὶ τούτων μείζους εἰσὶν οἱ λόγοι καὶ θαυμασιώτεροι καὶ τῆς ἡμῶν ὑπερκεῖμενοι καταλήψεως, ὥστε μείζους δεῖ καὶ τὰς εὐεργεσίας (ἴσ' εὐχαριστίας) προσάγεσθαι. Ἀὐτὸς δὲ προῖὼν καὶ τῆς δευτέρας ἀπορίας τίθησι τὴν λύσιν.

Στίχ 16-21. «Οὐ τοῦ θέλοντος μόνον οὐδὲ τοῦ τρέχοντος» μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦ θεόθεν ἐλέου καὶ τῆς ἐκειθεν συμμαχίας ἢ καὶ οὕτως· τὸ «Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος» καὶ ἐξῆς οὐκ ἔστιν ὡς Παύλῳ ὁμολογούμενον, ἀλλὰ μᾶλλον παρὰ τῶν ἀπορούντων

ἔπρεπε κάποιοι ν' ἀνησυχοῦν καὶ νὰ διαμαρτύρονται, γιατί ὁ ἕνας παρεύεται ἔτσι στὴ ζωὴ του καὶ ὁ ἄλλος ἀλλιῶς. Γιατὶ ὁ πλάστης ἔχει τὴν ἐξουσία νὰ δημιουργεῖ ὅπως θέλει. Κι αὐτὸ τὸ λέγει κατ' ἐπανάληψη, γιατί καὶ τὸν προειπωμένο τρόπο τῆς ἀπολογίας λέγει μὲ αὐτὰ ποὺ λέγει: «Ἡ Γραφή λέγει στὸ Φαραῶ, ὅτι γι' αὐτὸ ἀκριδῶς σὲ ἐξύψωσα»⁷ καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἐδῶ λοιπὸν εἶναι σὰ νὰ λέγει, ὅτι σὲ πολλοὺς θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ παράλογο τὸ νὰ ὑψωθεῖ ὁ Φαραῶ καὶ νὰ βασιλεύσει, ἀφοῦ ἦταν τόσο μαρὸς καὶ σκληρὸς καὶ ἀπάνθρωπος, ἀλλὰ ἡ Γραφή ἐξηγώντας τὴν αἰτία, μετέβαλε σὲ εὐλογο τὸ παράλογο. Ἐν καὶ βέβαια, λέγει, καὶ αὐτὸ ἀκόμα τὸ εὐλογο καὶ ἡ λύση μπορεῖ πάλι νὰ προκαλέσει ἀπορία στοὺς ἐριστικούς καὶ ἀγνώμονες. Γιατὶ θὰ ποῦν, ἂν γι' αὐτὸ ἐξύψωσε τὸν Φαραῶ σὲ βασιλέα, γιὰ νὰ δοξασθεῖ τὸ ὄνομά του μὲ τὸ ὅτι τὸν τιμώρησε μὲ τιμωρία παράδοξη καὶ θαυμαστή, γιὰ ποιὸν λόγο τὸν μέμφεται; Ἡ καλύτερα: γιατί τὸν τιμώρησε; γιατί ὅλα τὰ παραπτώματά του τὰ ἔπραξε γιὰ τὴ δόξα ἐκείνου. Γιατί, ἂν δὲν εἶχε ἁμαρτήσῃ, δὲν θὰ τὸν τιμωροῦσε· ἂν δὲν τὸν τιμωροῦσε· δὲν θὰ δοξαζόταν. Ἄλλ' αὐτὸ ἤθελε· γιατί λέγει: «γιὰ νὰ δείξω μὲ σένα» καὶ τὰ λοιπά. Ἐν ὅμως ἤθελε, ποιὸς μπορεῖ ν' ἀντισταθεῖ στὴν θέλησή του;

Βλέπεις πῶς ἡ λύση τῆς ἀπορίας καὶ ἡ ἐξήγηση τῆς αἰτίας δὲν ἔλυσε τὴν ἀπορία τῶν ἀγνωμόνων, ἀλλ' ἐγινε ἀφορμὴ καὶ ἄλλης ἀπορίας. Γι' αὐτὸ εἶναι καλύτερο νὰ μὴ ψάχνουμε νὰ βροῦμε αὐτὲς τὶς αἰτίες, παρὰ ζητώντας αὐτὲς, νὰ κάνουμε τὶς λύσεις αἰτίες μεγαλύτερων ἀποριῶν. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι γνῶρισμα πλασμάτων καὶ δούλων μ' εὐγνωμοσύνη, νὰ μὴ ζητοῦν τὶς αἰτίες ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ καὶ Κύριο, ἀλλὰ νὰ τὸν εὐχαριστοῦν γιὰ ὅλα ὅσα γίνονται, κι ἂν ἀκόμη δὲν καταλαβαίνουν τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους γίνονται. Ἡ καλύτερα γι' αὐτὰ πρέπει νὰ τὸν εὐχαριστοῦμε περισσότερο· γιατί εἶναι φανερό ὅτι γιὰ ὅσα δὲν καταλαβαίνομε, γι' αὐτὰ εἶναι σημαντικότεροι οἱ λόγοι καὶ πιὸ θαυμαστοὶ καὶ βρίσκονται πάνω ἀπὸ τὴ δική μας ἀντίληψη, καὶ ἄρα πρέπει καὶ μεγαλύτερες εὐχαριστίες νὰ προσφέρομε. Αὐτὸς ὅμως προχωρώντας θέτει τὴ λύση καὶ τῆς δεύτερης ἀπορίας.

Στίχ. 16-21. «Δὲν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ αὐτὸν ποὺ θέλει οὔτε ἂν ὁ αὐτὸν ποὺ τρέχει» μόνο, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀπὸ ἐκεῖ συμμαχία. Ἡ καὶ ἔτσι: τὸ «Ἐν Ἄρα λοιπὸν δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸν ποὺ θέλει» καὶ τὰ λοιπὰ δὲν λέγεται ὡς ὁμολογούμενο ἀπὸ τὸν Παῦλο,

προτεινόμενον. Εἰ γὰρ «ὄν θέλει ἔλεεῖ» καὶ ἐξῆς, εἰ οὖν τοῦτο, φησί, μάτην θέλομεν καὶ μάτην τρέχομεν, καὶ ἡ ῥῆσις δὲ εἰς θεβαίωσιν τῆς ἀπορίας, ἀλλ' οὐκ εἰς ἐπίλυσίν τινος ἑτέρας. Εἶτα πάλιν ἐπανάληψις τῆς ἀπορίας· «Ἄρα οὖν ὄν θέλει ἔλεεῖ καὶ ὄν 5 θέλει σκληρύνει». Εἶτα ὡς μὴ ἐξαρκούσης τῆς ἀπορίας τοῦ ἀπόπου τὸ μέγεθος παραστήσαι, μετάληψις αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἐκ ταύτης ἀνακύπτον ἀτοπώτερον καὶ ἀπορώτερον· «τί γὰρ ἔτι μέμφεται;» φησὶν. Τί λοιπὸν κολάζει; Τίς γὰρ ἀντιστῆναι δύναται τῇ βουλή αὐτοῦ; Οὕτω τὴν ἀπορίαν αὐξήσας καὶ τραχύνας, ἐπάγει δι' ἐπι- 10 τιμῆσεως τὴν λύσιν σφόδρα δρομέως καὶ προσφυνῶς λέγων· «Σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ;». Οἶον· Σὺ τί νῦν ποιεῖς ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Ἀνθίστασαι καὶ πολεμεῖς τῇ βουλή αὐτοῦ καὶ τῇ πράξει αὐτοῦ ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ οὐχί, τί ἀντιλέγεις; τί ἀνταποκρίνη τῷ Θεῷ; Εἰ δὲ ἀνθίστασαι καὶ ἀντιλέγεις καὶ ἀνταποκρί- 15 νη, πῶς λέγεις ὅτι «τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν;». Ὡστε, εἰ μὲν ἀνθίστασαι, μάτην καὶ κατὰ σεαυτοῦ ἐρεῖς· «τί ἔτι μέμφεται;» Εἰ δὲ μὴ ἀνθίστασαι, οὐκέτι ἐρεῖς ὅλως τὸ «τί ἔτι μέμφεται;», οὐδὲ τὸ «ἄρα ὄν θέλει ἔλεεῖ, ὄν δὲ θέλει σκληρύνει», οὐδ' εἰς λογισμοὺς ἄρα ὅλως ἐξαχθήσῃ τοιούτους λογοθετεῖν τὸν δη- 20 μιουργὸν ἐφ' οἷς πράττει καὶ διοικεῖ τὸν κόσμον, οὐδ' ἀντιλέγειν αὐτῷ καὶ ἀνθίστασθαι.

Οὕτως οὖν σπερματικῶς εἰπὼν τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀπορίας, καὶ ἑτέραν λύσιν ἀπὸ τῆς τῶν παρ' ἡμῖν δημιουργημάτων φύσεως καὶ ιδιότητος ἐπάγει, τοῦτο μὲν παραινενετικὴν περιέ- 25 χουσαν συμβουλήν καὶ διδασκαλίαν, τοῦτο δὲ καὶ ἀντιρρητικὸν ἔλεγχον. Καὶ ἡ μὲν παραινενετικὴ συμβουλή καὶ διδασκαλία τοιαύτη· Τί ἀντιλέγεις; τί ἀνταποκρίνη τῷ πλάσῃ καὶ δημιουργῷ; μίμησαι τὰ ἄλλα πλάσματα, ὁ λογικὸς τὰ ἄλογα, ὁ ἔμψυχος τὰ ἄψυχα, ὁ πλεόν χρεωστῶν ἐξυμνεῖν τὸν πλάστην, ἢ ἐκεῖνα 30 τοὺς πλαστοουργοὺς τοὺς ἰδίους. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει οὐδὲ ἀνθίσταται τῷ δημιουργοῦντι, καίτοι φύσει δουλεύοντα, ἀλλ' ὅμως πρὸς τὸ ἐκεῖνου μετασχηματίζεται βούλημα, πάντα παραχωροῦντα τῷ τεχνίτῃ. Καὶ σὺ μὴδὲ φύσεως ἀνάγκη δουλεύων, ἀλλὰ λόγῳ τιμηθεὶς καὶ αὐτεξουσιότητι, οὐχ ὑπέικεις τῷ τοῦ πλά- 35 σαντος βουλήματι καὶ στέργεις τὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ λογοθε-

ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι προτεινόμενο ἀπὸ αὐτοῦς πού ἀποροῦν. Γιατί, ἂν «ἐλεεῖ ὅποιον θέλει» καὶ τὰ λοιπὰ, ἂν λοιπὸν, λέγει, αὐτὸ συμβαίνει, τότε μάταια θέλομε καὶ μάταια τρέχομε, καὶ ὁ λόγος βεβαιώνει τὴν ἀπορία, καὶ δὲν λέγεται πρὸς ἐπίλυση κάποιας ἄλλης. Κι ἔπειτα πάλι γίνεται ἡ ἐπανάληψη τῆς ἀπορίας: «Ἴσως ἀρα λοιπὸν ὅποιον θέλει ἐλεεῖ, καὶ ὅποιον θέλει τὸν σκληροῦνει». Ἐπειτα, ἐπειδὴ δὲν ἐπαρκεῖ ἡ ἀπορία νὰ παραστήσει τὸ μέγεθος τοῦ παραλόγου, μεταφέρει αὐτὴν στὸ πιὸ ἄτοπο καὶ τὴ μεγαλύτερη ἀπορία πού ἀνακύπτει ἀπὸ αὐτήν: «Γιατί ἐξακολουθεῖ νὰ κατηγορεῖ;» λέγει. Τί λοιπὸν τιμωρεῖ; Γιατί ποιὸς μπορεῖ ν' ἀντισταθεῖ στὸ θέλημά του; Ἐτσι αὐξάνοντας τὴν ἀπορία καὶ τραχύνοντάς την, προσθέτει μὲ ἐπιτίμηση τὴ λύση λέγοντας μὲ πολλὴ αὐστηρότητα καὶ πολὺ πρέποντα τρόπο: «Ἐσὺ ποιὸς εἶσαι πού ἀντιλέγεις στὸν Θεό;». Δηλαδή: Ἐσὺ τί κάνεις τώρα ἀντιλέγοντας στὸν Θεό; Ἀντιδρᾷς καὶ μάχεσαι τὸ θέλημά του καὶ τὴν πράξη του ἢ ὄχι; Ἄν ὄχι, γιατί ἀντιλέγεις; Γιατί φέρεις ἀντίρρηση στὸν Θεό; Ἄν ὅμως ἀντιδρᾷς καὶ ἀντιλέγεις καὶ φέρεις ἀντίρρηση, πῶς λέγεις, Στὸ θέλημα αὐτοῦ ποιὸς ἀντιστάθηκε; Ὡστε, ἂν βέβαια ἀντιδρᾷς, μάταια θὰ πεῖς καὶ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ σου: «γιατί ἀκόμη κατηγορεῖ;». Ἄν δὲν ἀντιδρᾷς, δὲν θὰ πεῖς καθόλου τὸ «γιατί ἀκόμη κατηγορεῖ;», οὔτε τὸ «ἄρα ὅποιον θέλει ἐλεεῖ, καὶ ὅποιον θέλει τὸν κάνει σκληρό», οὔτε ἄρα θὰ ὀδηγηθεῖς καθόλου σὲ τέτοιους λογισμοὺς νὰ ζητεῖς τὸ λόγο ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ γιὰ ὅσα πράττει καὶ τὸ πῶς διοικεῖ τὸν κόσμον, οὔτε ν' ἀντιλέγεις σ' αὐτὸν καὶ νὰ ἀντιδρᾷς.

Ἐτσι λοιπὸν ἀφοῦ μίλησε διεσπασμένα γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἀπορίας, προσθέτει καὶ ἄλλη λύση ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴν ιδιότητα τῶν γύρω ἀπὸ ἡμᾶς δημιουργημάτων, πού ἀπὸ τὴ μὰ περιέχει προτρεπτικὴ συμβολὴ καὶ διδασκαλία, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔλεγχο ἀντιρρητικό. Καὶ ἡ προτρεπτικὴ βέβαια συμβουλή καὶ διδασκαλία εἶναι ἡ ἑξῆς: Γιατί ἀντιλέγεις; Γιατί φέρεις ἀντίρρηση στὸν πλάστη καὶ δημιουργό; Μιμήσου τὰ ἄλλα πλάσματα, ἐσὺ ὁ λογικὸς τὰ ἄλογα, ὁ ἔμψυτος τὰ ἄψυχα, ἐσὺ πού ὀφείλεις πιὸ πολὺ ἀπὸ ὅλα νὰ ἐξυμνεῖς τὸν πλάστη, παρὰ ἐκεῖνα τοὺς δικούς τους πλαιστουργοὺς. Ἐκεῖνα δὲν ἀντιλέγουν οὔτε ἀντιδρῶν στὸν δημιουργό, ἂν καὶ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τους ὑπόδουλα, ἀλλ' ὅμως μεταβάλλονται ὡς πρὸς τὸ θέλημα ἐκείνου, παραχωρώντας τὰ πάντα στὸν τεχνίτη. Καὶ σὺ πού δὲν εἶσαι ὑποδουλωμένος στὴν ἀνάγκη τῆς φύσης, ἀλλ' ἔχεις τιμηθεῖ μὲ λόγο καὶ αὐτεξουσιότητα, δὲν ὑποχωρεῖς στὸ θέλημα τοῦ πλά-

τεῖς καὶ ἀντιπίπτεις καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖς τῶν πραττομένων καὶ προνοουμένων.

«Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, Τί με ἐποίησας;». Ἡ δέ γε κατ' ἔλεγχον ἀντίρρησις τοιαύτη· ἀνταποκρίνη τῷ Θεῷ, φησὶν, 5 ὡς ἄκων ἁμαρτάνεις, ἅτε νικῶντος αὐτοῦ τὴν σὴν γνώμην τοῦ βουλήματος, καὶ τὸ αὐτεξούσιον ταύτη περιηρημένος. Καὶ μὴν οὐχ ὁρῶμεν ἐπὶ τῶν μὴ αὐτεξουσιῶν πλασμάτων ἃ σὺ ποιεῖς. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει τοῖς πλάττουσιν, Τί με οὕτως, ἀλλὰ μὴ οὕτως ἐποίησας; ἢ τόδε, τί οὕτως ἀλλὰ μὴ οὕτως; ἢ ὅλως, τί με 10 ἐποίησας; Σὺ δὲ καὶ ἀντιλέγεις καὶ εὐθύνας τὸν πλάστην ἀπαιτεῖς· οὐκ ἄρα τοῦ αὐτεξουσίου ἐστέρησαι, οὐκ ἄρα ἄκων ἁμαρτάνεις Δικαίως ἄρα καὶ κολάζῃ σὺ καὶ ὑπὸ μέμψιν πίπτεις, αὐτεξούσιος ὢν καὶ μὴ πράττων τὰ δέοντα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων.

15 Τὸ δὲ «ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς» καὶ ἐξῆς, ἄλλο ἐστὶν ἐπιχείρημα κατ' ἀντιπαράστασιν προαγόμενον. Δεδόσθω, φησὶ, κατὰ τὸν σὸν λόγον καίτοι ἐλεγχθέντα, ὅτι οὐκ εἶ αὐτεξούσιος, ὅτι ὁ Θεὸς οὕτως ἐπλάσεν σε· οὐδ' οὕτως ἐστὶ δίκαιον ἀντιλέγειν καὶ μέμφεσθαι τῷ Θεῷ. Εἰ καὶ μηδὲν γὰρ ἄλλο προνόμιον αὐτῷ 20 ἀποδοῦναι βούλει τῷ ὑπὲρ πάντα ὄντι καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν, ἀλλὰ τέως τὸ πᾶσι κοινὸν ὑπάρχον τοῖς ὅπωςδῆποτε δημιουργοῖς λίαν ἐστὶν ἄτοπον καὶ ἀσεβὲς ἀφαιρεῖν ἀπ' αὐτοῦ. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Οὐδὲν τῶν δημιουργημάτων τὸν οἰκεῖον δημιουργὸν ἐπιμέμφεται καὶ εὐθύνει, ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει ἕκαστος δημιουργὸς 25 δημιουργεῖν ὡς βούλεται καὶ πλάττειν, καὶ ἀνεύθυνός ἐστι, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν πλασμάτων. Ὡστε καὶ σὺ εἰκαίως λέγεις· οὕτως ἐπλάσθην. Οὐκ ὀφείλεις μέμφεσθαι ἢ ἀντιλέγειν κατὰ τὸν κοινὸν τῶν πλασμάτων νόμον καὶ ὄρον.

Στίχ. 22-23. Τό, «εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι», ἢ τοῦ προ 30 αὐτοῦ ἐπιχειρήματός ἐστιν ἐξαγγελτικὸν διὰ πλειόνων ἐκεῖνο πλατύνων καὶ ἀπαγγέλλων, ἢ ἰδίως πρὸς τοῖς εἰρημένους ἕτερον εἰσάγει εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν συντελοῦν. Ἔδει, φησὶ, γνωρισθῆναι τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ἔδει τὴν μακροθυμίαν, ἔδει τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὸ ἔλεος καὶ τὴν ἄφατον αὐτοῦ

στη και ανέχεσαι την κυβέρνηση, αλλά ἐλέγχεις και ἐναντιώνεσαι και ἀπαιτεῖς εὐθύνες για ὅσα πράττονται και προνοοῦνται.

«Μήπως θὰ πεῖ τὸ πλάσμα στὸν πλάστη, Γιατί μὲ ἔπλασες;»⁵⁸. Ἡ ἀντίρρηση πού γίνεται μὲ ἔλεγχο εἶναι ἡ ἐξῆς: ἀντιλέγεις στὸν Θεό, λέγει, ὅτι ἁμαρτάνεις χωριστὴ θέλησή σου, ἐπειδὴ τὸ θέλημα ἐκείνου νικᾷ τὴ δική σου γνώμη και ἀφαιρεῖται ἀπὸ αὐτὴν τὸ αὐτεξούσιό σου. Ἀλλὰ δὲ βλέπομε αὐτὰ πού κάνεις ἐσὺ νὰ τὰ κάνουν τὰ μὴ αὐτεξούσια πλάσματα. Ἐκεῖνα δὲν ἀντιδροῦν και δὲν λένε στους πλάστες τους, Γιατί μὲ ἔκανες τέτοιο και ὄχι ἄλλιῶτικο. Ἡ γιατί αὐτὸ ἔγινε ἔτσι και ὄχι ἄλλιῶς; Ἡ γενικὰ γιατί μὲ ἔπλασες; Ἐσὺ ὅμως και ἀντιλέγεις και ἀπαιτεῖς εὐθύνες ἀπὸ τὸν πλάστη σου. Ἄρα δὲν ἔχεις στερηθεῖ τὸ αὐτεξούσιό σου, ἄρα δὲν ἁμαρτάνεις χωρὶς τὴ θέλησή σου. Ἐπομένως δίκαια και τιμωρεῖσαι και δέχεσαι κατηγορίες, ἐπειδὴ εἶσαι αὐτεξούσιος και δὲν πράττεις αὐτὰ πού πρέπει. Καὶ αὐτὰ βέβαια γι' αὐτά.

Αὐτὸ πού λέγει ὅμως, «ἢ δὲν ἔχει ἐξουσία ὁ κεραμοπλάστης;»⁵⁹ και τὰ ἐξῆς, εἶναι ἓνα ἄλλο ἐπιχείρημα πού προβάλλεται κατ' ἀναπαράσταση. Ἄς δεχθοῦμε, λέγει, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο σου, ἂν και ἔχει ἐλεγχθεῖ, ὅτι δὲν εἶσαι αὐτεξούσιος, ὅτι σὲ ἔπλασε ὁ Θεὸς ἔτσι· οὔτε ἔτσι εἶναι δίκαιο νὰ ἀντιλέγεις και νὰ κατηγορεῖς τὸν Θεό. Γιατί, κι ἂν ἀκόμη δὲν θέλεις νὰ ἀποδώσεις κανένα ἄλλο προνόμιο σ' αὐτὸν πού εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ κάθε λόγο και σκέψη, ἀλλὰ αὐτὸ πού ὡς τώρα ὑπάρχει κοινὸ στους ὅποιουσδήποτε δημιουργοὺς εἶναι πολὺ παράλογο και μεγάλη ἀσέβεια νὰ τὸ ἀφαιρέσομε ἀπὸ αὐτόν. Ποιὸ εἶναι λοιπὸν αὐτό; Κανένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα δὲν κατηγορεῖ και δὲν ζητεῖ εὐθύνες ἀπὸ τὸν δημιουργό του, ἀλλὰ κάθε δημιουργὸς ἔχει ἐξουσία νὰ δημιουργεῖ και νὰ πλάθει ὅπως θέλει τὸ πλάσμα του και δὲν ἔχει εὐθύνη, και μάλιστα ἀπέναντι στὰ πλάσματά του. Ἄρα και σὺ δίκαια λέγεις, ἔτσι πλάσθηκα. Δὲν πρέπει νὰ κατηγορεῖς ἢ ν' ἀντιλέγεις σύμφωνα μὲ τὸν κοινὸ νόμο και ὄρο τῶν πλασμάτων.

Στίχ. 22-23. Αὐτὸ πού λέγει, «ἂν θέλοντας ὁ Θεὸς νὰ δείξει», ἢ ἀποτελεῖ ἑξαγγελία τοῦ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ ἐπιχειρήματος, πλατύνοντας μὲ περισσότερα ἐκεῖνο και διατυπώνοντάς το, ἢ ξεχωριστὰ ἀπὸ ἐκεῖνα πού εἰπώθηκαν παρουσιάζει κάτι ἄλλο πού συμβάλλει στὴν ἴδια ὑπόθεση. Ἐπρεπε, λέγει, νὰ γίνει γνωστὴ ἡ τιμωρητικὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, νὰ γίνει γνωστὴ ἡ μακροθυμία, νὰ γίνει γνωστὴ ἡ φιλανθρωπία και τὸ ἔλεος και

δόξαν καὶ πολλήν. Ταῦτα δὲ πόθεν δείκνυται; Ἐκ τῶν δοκούντων τοῖς πολλοῖς παραλόγων, ἐκ τοῦ Φαραώ, ἐκ τοῦ καλέσαι τὸν οὐ λαὸν λαόν, ἐκ τοῦ τὸ κατάλειμμα σωθῆναι, καὶ ἐκ τῶν παραπλησίων. Ὡστε ἐξ ὧν οἱ ἀγνώμονες ἀδικίαν καταψηφίζονται 5 τοῦ Θεοῦ, οἱ εὐγνώμονες μεγάλα κερδαίνουνσιν. Οὐκ οὐν ἢ τῶν πραγμάτων φύσις ἔχει τὸ ἄπορον, ἀλλ' ἢ τῶν ἀγνωμονούντων τὸ βλάσφημον. Ἡ μᾶλλον τῶν πρὸ αὐτοῦ ἤρτηται· εἰ θέλων, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι, καὶ ἵνα γνωρίσῃ, καὶ ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος, καὶ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ σωθῆ· εἰ ταῦτα ποι- 10 εῖ, «σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ;». Ἦνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, τοῦτ' ἔστι πάνυ ἐμακροθύμησεν εἰς μετάνοιαν ἄγων τὸν Φαραώ. Ὡς δὲ οὐκ ἦλθεν πρὸς σωφρονισμόν, ἐτιμωρήσατο αὐτόν.

«Κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν». Ἀπώλειαν νῦν τὴν διαφθο- 15 ράν φησιν. Ἦνεγκε δέ, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς ἀπώλειαν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκείνους τοὺς καταρτίσαντας ἑαυτοὺς εἰς σκευὴ ὀργῆς, ἀλλ' ὅμως οὐν καὶ ἐπὶ τούτων, καίτοι τοιούτων ἑαυτοὺς παρασκευασάντων, πολλὰ πρότερον μακροθυμήσας, οὕτως ἐχρήσατο τῇ κατὰ τὸ δίκαιον τιμωρίᾳ. Ἡ μᾶλλον οὕτω νοήσεις· «Ἦνεγκεν 20 ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν»· ὑπήνεγκε, φησὶν, ὑπέμεινε καὶ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ. Πῶς δὲ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ; Ὅτι ἔτοιμα καὶ ἀπηρτισμένα ὄντα εἰς ἀπώλειαν καὶ μόνον οὐ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας πεπληρωμένα ὄντα δικαίας ὀργῆς, ὅμως ἔτι ἀνέχετο καὶ διεβάσταζεν ἐπιστρο- 25 φὴν ἐκδεχόμενος. Τί οὐν οὐκ ἀπόλλυται ταῦτα; Παντί που δῆλον· κατήρτισε γὰρ ἑαυτὰ εἰς ἀπώλειαν, ἀπόλλυται δὲ μετὰ τὸ ἀπαρτίσαι ἑαυτὰ, μετὰ τὸ εἰς τέλος κακίας ἀναδραμεῖν, μετὰ τὸ μηδὲν ἀπὸ τῆς μακροθυμίας ἀπόνασθαι. Καὶ δείκνυται διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς δικαίας τιμωρίας τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ δυνατόν αὐτοῦ, 30 τοῦτ' ἔστιν ἢ τιμωρητικὴ δύναμις καὶ ἢ ἐνδείξεις τῆς ὀργῆς ἧς εἰσὶν ἄξιοι τυγχάνειν οἱ τοιοῦτοι. Τοῖς γὰρ καταφρονοῦσι καὶ ὑπερορῶσι τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἀναγκαῖον καὶ συμφέρον ἦν γνωρίσαι αὐτοῖς διὰ τιμωρίας τὸ δυνατόν καὶ πανσθενὲς καὶ πανεπίσκοπον αὐτοῦ.

ἢ ἀνέκφραστη καὶ μεγάλη δόξα του. Αὐτὰ ἀπὸ ποῦ ἀποδεικνύονται; Ἀπὸ αὐτὰ πού φαίνονται παράλογα στοὺς πολλούς, ἀπὸ τὸν Φαραώ, ἀπὸ τὸ ὅτι ἔκανε τὸν μὴ λαὸ λαό, ἀπὸ τὸ ὅτι σώθηκε τὸ ὑπόλειμμα καὶ ἀπὸ τὰ παραπλήσια. "Ὡστε, αὐτὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ ἀγνώμονες καταψηφίζουν ἀδικία ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, οἱ εὐγνώμονες κερδίζουν πολλά. Δὲν δημιουργεῖ λοιπὸν ἡ φύση τῶν πραγμάτων τὴν ἀπορία, ἀλλὰ ἡ βλάβη-μη τάση τῶν ἀγνωμόνων." Ἡ μᾶλλον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ πρὶν ἀπὸ αὐτό· ἂν ὁ Θεός, λέγει, θέλοντας νὰ δείξει καὶ νὰ γνωρίσει στὸν κόσμον, ὅτι ἐκεῖ θὰ κληθοῦν οἱ υἱοὶ τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ καὶ θὰ σωθεῖ τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰσραήλ, ἂν αὐτὰ τὰ κάνει, «σὺ ποιὸς εἶσαι πού ἀντιλέγεις στὸν Θεό;». Ἐδειξε ἀνοχή μὲ πολλή μακροθυμία, δηλαδή ἔδειξε μεγάλη μακροθυμία ὀδηγώντας σὲ μετάνοια τὸν Φαραώ, ἐπειδὴ ὅμως δὲν σωφρονίσθηκε, τὸν τιμώρησε.

«Κατασκευασμένα γιὰ τὴν ἀπώλεια»⁶⁰. Ἀπώλεια ἐδῶ ὀνομάζει τὴ διαφθορά. Τοὺς ὀδήγησε, λέγει, ὁ Θεὸς στὴν ἀπώλεια, ὄχι ὅπως ἔτυχε, ἀλλ' ἐκείνους πού κατασκεύασαν τοὺς ἑαυτοὺς των σὲ σκευὴ ὀργῆς, ἀλλ' ὅμως καὶ σ' αὐτούς, μολονότι κατασκεύασαν τέτοιους τοὺς ἑαυτοὺς τους, ἐνῶ προηγουμένως τοὺς εἶχε δείξει πολλή μακροθυμία, ἔτσι χρησιμοποίησε τὴ σύμφωνη μὲ τὸ δίκαιο τιμωρία. Ἡ μᾶλλον νὰ τὸ σκεφθεῖς ἔτσι: «Ἀνέχθηκε μὲ πολλή μακροθυμία σκευὴ ὀργῆς πού ἦταν κατασκευασμένα γιὰ τὴν ἀπώλεια». Ἐδειξε ἀνοχή, λέγει, ὑπομονὴ καὶ μὲ πολλή μακροθυμία Πῶς ὅμως μὲ πολλή μακροθυμία; Γιατί, ἐνῶ ἦταν ἔτοιμα καὶ φτιαγμένα γιὰ τὴν ἀπώλεια καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἐξαιτίας τῆς ὑπερβολικῆς κακίας τους γεμᾶτα ἀπὸ τὴ δίκαια ὀργή, ὅμως τὰ ἀνεχόταν ἀκόμα καὶ τὰ κρατοῦσε περιμένοντας τὴν ἐπιστροφή τους. Τί λοιπὸν δὲν χάνονται τὰ σκευὴ αὐτά; Εἶναι φανερὸ στὸν καθένα: γιατί κατασκεύασαν τοὺς ἑαυτοὺς τους γιὰ τὴν ἀπώλεια, καὶ χάνονται μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς κατασκευῆς τους, μετὰ τὴν ἀναδρομὴ τους στὸ τέρας τῆς κακίας, μετὰ τὸ κανένα κέρδος τους ἀπὸ τὴ μακροθυμία του. Καὶ μὲ τὴ δίκαια τιμωρία αὐτῶν ἀπὸ τὸν Θεὸ φανερώνεται καὶ ἡ δύναμή του, δηλαδή ἡ τιμωρητικὴ του δύναμη καὶ ἡ ἐκδήλωση τῆς ὀργῆς του, τῆς ὁποίας εἶναι ἄξιοι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νὰ τὴ δεχθοῦν. Γιατί αὐτοὶ πού περιφρονοῦν καὶ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνάγκη καὶ συμφέρον τους νὰ γνωρίσουν μὲ τὴν τιμωρία τὴν ἰσχύ καὶ τὴν παντοδυναμία καὶ τὴν πρόνοια τῶν πάντων ἀπὸ αὐτόν.

«Καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ». Δυσὶ τρόποις σχηματίζεται τόδε τὸ ῥητόν, ἀπὸ κοινου καὶ ἐλλειπτικῶς· ἀπὸ κοινου μὲν γὰρ δεῖ λαβεῖν τὸ «ἤνεγκεν»· «ἤνεγκε σκεύη ὀργῆς», καὶ «ἤνεγκε σκεύη ἐλέους»· ἐλλειπτικῶς δέ, ὅτι οὐκ εἶπεν
5 εἰς τί ἤνεγκεν τὰ σκεύη τοῦ ἐλέους, ὥσπερ ἐκεῖ εἶπεν, ὅτι «τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς εἰς ἀπόλειαν». Ἐξακουστέον οὖν ἐνταῦθα τὸ εἰς σωτηρίαν.

«Ἄ προητοίμασεν εἰς δόξαν». Προητοίμασεν ὡς προογνώστης καὶ εἰδὼς ὅτι σπουδαῖοι ἔσονται. Προητοίμασεν οὖν αὐτὰ
10 τὰ ἄξια ἐλέους σκεύη εἰς δόξαν, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὸ δοξασθῆναι αὐτὰ· καὶ γὰρ ὁ πλοῦτος τῆς δόξης αὐτοῦ ἐγνωρίσθη ἐν ἡμῖν, ὅτι τοῖς εἰδώλοις προσανακειμένους καὶ δούλους ὑπάρχοντας παθῶν καὶ ἁμαρτίας, οὐ μόνον τούτων ἠλευθέρωσεν, ἀλλὰ καὶ δι' υἰοθεσίας ἐδόξασεν.

15 Στίχ. 27-28. «Τὸ κατάλειμμα σωθήσεται». Πρὸς ταῦτα τὰ ἀνεξιχνίαστα κρίματα αὐτοῦ· «σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ;». Κατὰ κοινου γὰρ τοῦτο ἀκουστέον. Ἡ κατ' ἔλλειψιν ἔκκληπται, οἷον· Εἰ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι, εἰ τάδε καὶ τάδε ἐποίησεν, καὶ πάντα ἐπὶ συμφέροντι καὶ σοφῶς, πῶς σὺ τολμᾷς εὐθύνας ἀπαι-
20 τεῖν τῶν τοιούτων πανσόφων καὶ ἀκαταλήπτων ἔργων;

«Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων» ἐν δικαιοσύνη. Ὁ μὲν Μωϋσαϊκὸς νόμος ἐδόθη προδιατυπουῖντος Θεοῦ καὶ προδιαγράφοντος τὸν τῆς χάριτος, τὸν δὲ εὐαγγελικὸν δίδωσι συντελῶν καὶ συντέμνων, τοῦτ' ἔστιν ἀπαρτίζων ἅπαντα καὶ εἰς τέλος ἄρι-
25 στον ἄγων, μηδεμίαν ἑτέραν δυνάμενον ἐπανόρθωσιν ἢ τελείωσιν δέξασθαι. Ἐτέρως τοῦ «λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων» τίνος ἔνεκα ἐμνήσθη; Ὡσπερ γὰρ αἰτίαν τινὰ τῶν προειρημένων ἀποδιδούς τοῦτο συνῆψεν. Καὶ λέγομεν ὅτι λίαν ἀρμοζόντως καὶ ὑπερφυῶς αὐτὸ διὰ πολλὰς αἰτίας ἐπισυνῆψεν· πρῶτον μὲν γὰρ,
30 ἐπειδὴ εἶπεν, «Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου λαόν μου» καὶ ἔξῃς, ἵνα μή τις εἴπῃ, Καὶ τί τοῦτο; ὥσπερ γὰρ ἐγένοντο ἐκ λαοῦ τινες οὐ λαός, οὕτω καὶ ἐξ οὐ λαοῦ λαὸς γένωνται, οὐδὲν κωλύει καὶ τούτους πάλιν γενέσθαι οὐ λαόν. Οὐχ οὕτως, φησὶν· «λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων»· ἐκεῖνα μὲν γὰρ μετέπιπτε καὶ μετετίθετο

«Καὶ γιὰ νὰ κάνει γνωστὸ τὸν πλοῦτο τῆς δόξας του». Μὲ δύο τρόπους διατυπώνεται αὐτὸ τὸ ρητό· ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἔλλειπτικά· ἀπὸ κοινοῦ δηλαδή πρέπει νὰ λάβομε τὸ «ἀνέχθηκε» «ἀνέχθηκε σκεύη ὀργῆς» καὶ «ἀνέχθηκε σκεύη ἐλέους»· ἔλλειπτικά πάλι, γιατί δὲν εἶπε σὲ τί ὀδήγησε «τὰ σκεύη ἐλέους», ὅπως ἐκεῖ εἶπε ὅτι, «τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς ἦταν κατασκευασμένα γιὰ τὴν ἀπώλεια». Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπονοηθεῖ τὸ «γιὰ τὴ σωτηρία».

«Τὰ ὁποῖα προετοίμασε γιὰ τὴ δόξα». Τοὺς προετοίμασε ὡς προγνώστης πὺ εἶναι καὶ γνωρίζει ὅτι θὰ γίνουν σπουδαῖοι. Προετοίμασε λοιπὸν αὐτὰ τὰ ἄξια γιὰ ἔλεος σκεύη γιὰ τὴ δόξα, δηλαδή γιὰ νὰ δοξασθοῦν αὐτὰ· γιατί ὁ πλοῦτος τῆς δόξας του ἔγινε γνωστὸς σ' ἐμᾶς ὅτι δηλαδή, ἐνῶ ἤμασταν παραδομένοι στὰ εἴδωλα καὶ ἤμασταν δοῦλοι τῶν παθῶν καὶ τῆς ἁμαρτίας, ὅχι μόνο μᾶς ἐλευθέρωσε ἀπὸ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ μᾶς δόξασε κἀνοντὰς μᾶς υἱούς του.

Στίχ. 27-28. «Τὸ ὑπόλειμμα θὰ σωθεῖ». Γι' αὐτὲς τὶς ἀνεξίχνιαστες ἀποφάσεις του, «ἐσὺ ποιὸς εἶσαι πὺ φέρεις ἀντίρρηση στὸν Θεό;». Γιατὶ αὐτὸ πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ἀπὸ κοινοῦ. Ἡ νὰ τὸ ἐκλάβομε κατὰ ἔλλειψη, ὅπως “ Ἀν θέλοντας ὁ Θεὸς νὰ δείξει, ἂν ἔκανε αὐτὰ καὶ ἐκεῖνα, καὶ ὅλα μὲ σκοπὸ τὸ συμφέρον τους καὶ μὲ σοφία”, πῶς ἐσὺ τολμᾶς νὰ τοῦ ζητᾶς εὐθύνες γι' αὐτὰ τὰ πάνσοφα καὶ ἀκατανόητα ἔργα;

«Ἐκτελώντας καὶ πραγματοποιώντας στὸ τέλειο καὶ μὲ δικαιοσύνη τὸν λόγο του». Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος δόθηκε ὡς προδιατύπωση τοῦ Θεοῦ καὶ προδιαγραφή τοῦ νόμου τῆς χάριτος, ἐνῶ τὸν εὐαγγελικὸ νόμο τὸν ἔδωσε τελειοποιώντας καὶ συντομεύοντας ἐκεῖνον, δηλαδή συμπληρώνοντας τὰ πάντα καὶ τελειοποιώντας τα ἄριστα, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ πᾶ νὰ δεχθεῖ καμμιά ἄλλη ἐπανόρθωση ἢ τελειοποίηση. Ἀλλιῶς γιὰ ποιὸ λόγο μνημόνευσε τὸ χωρίο, «ἐκτελώντας καὶ συμπληρώνοντας τὸ λόγο»⁶¹; Τὸ πρόσθεσε αὐτὸ σὰν κάποια δικαιολογία γιὰ τὰ προηγούμενα. Καὶ λέγαμε ὅτι πολὺ κατάλληλα καὶ μὲ πολλὴ εὐφυΐα τὸ πρόσθεσε ἐδῶ γιὰ πολλὰς αἰτίες. Πρῶτα βέβαια, ἐπειδὴ εἶπε, «θὰ καλέσω τὸν μὴ λαὸ μου λαὸ μου»⁶² καὶ τὰ λοιπά, γιὰ νὰ μὴν πεῖ κάποιος, Καὶ τί σημασία ἔχει αὐτὸ; Γιατὶ ὅπως κάποιος ἔγιναν ἀπὸ λαὸς του, μὴ λαὸς του, ἔτσι καὶ ὅταν ἀπὸ μὴ λαὸς του γίνουν λαὸς του, τίποτα δὲν τοὺς ἐμποδίζει καὶ αὐτοὶ νὰ γίνουν πάλι μὴ λαὸς του. Ὁχι ἔτσι, λέγει· «γιατὶ θὰ ὀλοκληρώσει καὶ θὰ καταστήσει τέλειο κατὰ πάντα τὸν λόγο του»· γιατί ἐκεῖνα ἄλλαξαν καὶ μεταβάλλο-

ἐπὶ τὸ κρεῖττον πάντων ὀφειλόντων μεταρρυθμίζεσθαι, νῦν δὲ οὐκέτι, ὅτι τετελειωμένη ἐστὶν ἢ νῦν κλησὶς καὶ ἡ πνευματικὴ νομοθεσία καὶ ἡ ὑπόσχεσις. Διὰ τοῦτο μὲν ἐμνήσθη τὸ «λόγον γὰρ συντελών». Δεύτερον δέ, ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι, «Ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν 5 υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης» καὶ ἐξῆς, ἵνα μὴ εἴπωσιν ὅτι πολλάκις πολλῶν ἐπαγγελιῶν ἀκούσαντες ἢ οὐδ' ὅλως ἐτύχομεν ἢ μετὰ μακρὸν καὶ πολὺν χρόνον (καὶ γὰρ καὶ πολλῶν ἐξέπιπτον διὰ τὴν ἀχαριστίαν καὶ ἀγνωμοσύνην αὐτῶν), ἵνα οὖν μὴ οὕτω λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, οὐχ οὕτω καὶ νῦν, φησὶν, ἀλλ' ἔὰν μόνον 10 βούλησθε, τετελειωμένη καὶ σύντομος ἐπὶ χειρῶς ὑμῶν ἐστὶν ἡ σωτηρία.

Καὶ ταῦτα μὲν, ὅτι λίαν ἡρμωσμένως ἐπισυνῆψεν. Ἐχει δὲ καὶ ἰδίαν διδασκαλίαν (τοιούτον γὰρ τὸ ἰδίωμα τοῦ θεσπεσίου, καὶ συνάπτει καὶ ἀλληλουχεῖ τὰ ἐφεξῆς λεγόμενα τοῖς προειρη- 15 μένοις, καὶ ἰδίαν πάλιν ἔννοιαν καὶ διδασκαλίαν δι' αὐτῶν πηγάζει). γονιμώτατος γὰρ ὢν τοῖς νοήμασι, βραχυτάτοις ῥήμασι πολλὰς καὶ ποικίλας διανοίας περιλαμβάνει. Καὶ νῦν οὖν φησὶν· Μὴ νομίζετε, ὡς Ἰουδαῖοι, ὅτι ἡ εὐαγγελικὴ νομοθεσία ὡσπερ ἡ Μωϋσαϊκὴ παυθήσεται· ἐκείνη τύπος ἦν, πρὸς ἄλλην ἔβλεπεν τελειό- 20 τητα· καλῶς οὖν ἐπαύθη· ἡ δὲ δεσποτικὴ νομοθεσία τετελειωμένη ἐστίν, πρὸς ταύτην ἔβλεπεν ἡ Μωϋσαϊκὴ, ταύτης ἦν τύπος· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ καὶ τελεία δικαίωσις ἡμῶν καὶ σωτηρία, καὶ μετ' αὐτὴν οὐκ ἔστιν ἕτερα. Δι' ὃ εἰκότως ἐκείνη μὲν πέ- 25 παυται καὶ ἔτι τελείως παυθήσεται, αὕτη δὲ διὰ παντὸς ἔσται. Ταῦτα δὲ δηλονότι φησί, προτρέπων εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καὶ τὴν πολιτείαν τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον.

Στίχ. 29-30. Διὰ τούτων δεδίττεται καὶ ἐπιτιμᾶ αὐτοῖς ὡς· Εἰ μὴ πάντως τινὲς ὑμῶν πιστεύσουσι τῷ Χριστῷ, Σοδόμων καὶ Γομόρρας οὐδὲν ἂν διενηνοχότες εἴητε, εἰ καὶ ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ τοῦ 30 Ἀβραάμ ἐναδρύνεσθε. Ἡ μᾶλλον πρὸς τὸ ποιήσει «τὸν συντεμημένον λόγον» ἐκληπτέον τὴν προφητικὴν ῥῆσιν, οἷον· Εἰ μὴ ἐποίησε τοῦτο ὁ Κύριος, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν τὸν τέλειον τοῦ εὐαγγελίου νόμον διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς δικαίωσιν καὶ σωτηρίαν ἡμῶν, πάντες ἂν «ὡς Σόδομα ἐγενήθημεν» καὶ ἐξῆς· τὸ γὰρ σπέρμα τὸν

νταν έπειδή έπρεπε όλα νά μεταρρυθμίζονται πρὸς τὸ καλύτερο, τώρα ὅμως ὄχι πλέον, γιατί εἶναι τελειοποιημένη ἡ τωρινή κλήση καὶ ἡ πνευματική νομοθεσία καὶ ἡ ὑπόσχεση. Γι' αὐτὸ μνημόνευσε τὸν λόγο «ὀλοκληρώνοντας τὸν λόγο του». Δεύτερον, ἐπειδὴ εἶπε, «ἐὰν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι σὰν τὴν ἄμμο τῆς θάλασσης»⁶³ καὶ τὰ ἐξῆς, γιὰ νὰ μὴν ποῦν, ὅτι πολλές φορές ἀκούσαμε πολλές ὑποσχέσεις, ἀλλ' ὅμως ἡ δὲν πραγματοποιήθηκαν καθόλου, ἡ ἔπειτα ἀπὸ μακρὸ καὶ πολὺ διάστημα (γιατὶ καὶ ἀκυρώνονταν ἐξαιτίας τῆς ἀχαριστίας πολλῶν καὶ τῆς ἀγνωμοσύνης τους), γιὰ νὰ μὴ λένε λοιπὸν αὐτὸ οἱ Ἰουδαῖοι, ὄχι, λέγει, ἔτσι καὶ τώρα, ἀλλὰ ἂν μόνον θέλετε, εἶναι ὀλοκληρωμένη καὶ σύντομη στὴ χεῖρα σας ἢ σωτηρία σας.

Κι αὐτὰ βέβαια γιὰ τὸ ὅτι τὰ ἀνέφερε αὐτὰ ἐδῶ πολὺ ταιριασμένα. Ἔχει ὅμως καὶ δική του διδασκαλία (γιατὶ αὐτὸ εἶναι τὸ γνῶρισμα τοῦ θεσπέσιου ἀποστόλου· καὶ συνάπτει καὶ συνδέει τὰ ἐπόμενα μὲ ὅσα εἰπώθηκαν προηγουμένως, καὶ ἀπὸ αὐτὰ πηγάζει πάλι δική του ἔννοια καὶ διδασκαλία). Γιατὶ καθὼς εἶναι πάρα πολὺ πλούσιος στὰ νοήματα, μέσα σὲ ἐλάχιστα λόγια περιλαμβάνει πάρα πολλές καὶ διαφορετικές ἔννοιες. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν λέγει· Μὴ νομίζετε, Ἰουδαῖοι, ὅτι ἡ εὐαγγελική νομοθεσία θὰ καταργηθεῖ ὅπως ἡ Μωσαϊκή. Ἐκείνη ἦταν τύπος καὶ ἀπέβλεπε σὲ ἄλλη τελειότητα· πολὺ σωστὰ λοιπὸν καταργήθηκε· ἡ δεσποτική ὅμως νομοθεσία εἶναι ὀλοκληρωμένη, σ' αὐτὴν ἀπέβλεπε ἡ Μωσαϊκή, αὐτῆς τύπος ἦταν· γιατί σ' αὐτὴν ὑπάρχει ἡ ἀληθινή καὶ τέλεια δικαίωσή μας καὶ σωτηρία, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὴν. Γι' αὐτὸ εὐλόγα ἐκείνη καταργήθηκε, καὶ ἀκόμα θὰ καταργηθεῖ τελείως, ἐνῶ αὐτὴ θὰ ὑπάρχει γιὰ πάντα. Αὐτὰ εἶναι φανερὸ ὅτι τὰ λέγει, προτρέποντας στὴν πίστη στὸν Χριστὸ καὶ τὸν τρόπο ζωῆς σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιο.

Στίχ. 29-30. Μὲ αὐτὰ τοὺς φοβίζει καὶ τοὺς ἐπιτιμᾷ, ὅπως Ἦν κάποιοι ἐξάπαντος δὲν πιστέψουν στὸν Χριστό, δὲν θὰ εἶστε καθόλου διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν Σοδόμων καὶ τῆς Γομμόρας, ἔστω καὶ ἂν καυχιέσθε γιὰ τὴ συγγένειά σας μὲ τὸν Ἀβραάμ. Ἦ μᾶλλον πρέπει νὰ ἐκλάβουμε τὸν προφητικὸ λόγο σὲ σχέση μὲ «τὸν συντομευμένο λόγο», ὅπως Ἦν δὲν τὸ ἔκανε αὐτὸ ὁ Κύριος καὶ δὲν μᾶς ἔδινε μέσω τοῦ Υἱοῦ του τὸν τέλειο νόμο τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς δικαίωση καὶ σωτηρία μας, ὅλοι «θὰ εἶχαμε γίνε ὅπως τὰ Σόδομα» καὶ τὰ λοιπά. Γιατὶ τὸ «σπέρμα» σημαίνει

εὐαγγελικὸν λόγον σημαίνει, ὡς καὶ ὁ Κύριός φησιν· «Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι».

Τὸ δὲ «ἐγκατέλιπεν»· ὅτι οὐ μόνον, φησίν, ἔσπειρεν, ἀλλ' οὐδ' εἴασεν αὐτὸ ἀναρπασθῆναι ὑπὸ τῶν πετεινῶν ἢ διαφθαρῆναι 5 ὑφ' ἑτέρων τινῶν ἀγρίων καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἢ λογισμῶν, ἀλλὰ καὶ ἔσπειρε καὶ διετήρησεν, ὥστε ἐγκαταλειφθῆναι ἡμῖν καὶ εἰς γεώργιον καὶ καρπὸν προελθεῖν. Δύναιο δ' ἂν καὶ σπέρμα τοὺς ἀποστόλους ἐκλαβεῖν, οἱ ἐκ πάντων τῶν Ἰουδαίων δίκην σπέρματος ἀφαιρεθέντες τῇ οἰκουμένῃ ἐγκατελείφθησαν, 10 καὶ τὰ ἔθνη πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ ἐγεώργησαν· καὶ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἢ τῆς ζύμης παραβολῇ καὶ αὐτοῖς ἐφαρμοζουσα τοῖς πατράσιν ἡμῶν οὐκ ὀλίγοις παρείληπται. Ὅσον οὖν, φησίν, εἰς τὴν Ἰουδαίων ἦκεν ἀπιστίαν, «ὡς Σόδομα καὶ Γομόρρα ἂν ἐγενήθημεν», ἀλλὰ τὸ ἀπὸ Κυρίου Σαβαὼθ ἐγκαταλειφθὲν 15 ἡμῖν σπέρμα, οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ ἔθνη καρποφορήσαντες καὶ πολύχουν τὸ γεώργιον δείξαντες, τὰς εἰς τὸν Ἀβραὰμ γεγενημένας ἐπαγγελίας ἐπ' αὐτῶν ἀνθούσας καὶ τελειουμένας τῶν πραγμάτων δείκνυσιν.

«Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην». Ἀπαιτεῖς λόγους, 20 διὰ τί εἰς σπέρμα Ἀβραὰμ οἱ οὐκ ἐκ περιτομῆς λογίζονται, φησίν· διὰ τί ὁ οὐ λαὸς ἐγένετο λαός, καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς ἐκβάλλονται. Εἶπον μὲν πολλά, ὅτι οὐδ' ὄλως σε χρή ταῦτα λογοθετεῖν, ὅτι καὶ παρὰ σοὶ τῷ Ἰουδαίῳ πολλά γέγονεν ὧν ἀγνοεῖς τοὺς λόγους· ὁ Ἰακώβ πρὸ τοῦ τι διαπράξασθαι προτιμηθεὶς τοῦ Ἡσαῦ, οἱ τῶν μο- 25 σχοποιησάντων καταδικασθέντες θανάτῳ, καίτοι πάντων εἰς τὴν δυσσέδειαν κατενεχθέντων, ὁ Φαραὼ, μυρία ἄλλα. Νῦν δέ σοι καὶ τοῦτο προστίθημι, ὅτι διὰ τοῦτο οἱ ἐξ ἔθνῶν εἰς σπέρμα Ἀβραὰμ ἐλογίσθησαν, σὺ δὲ οὐκέτι, διότι ἐκεῖνοι ἐκ πίστεως κατέλαβον τὴν δικαίωσιν καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἐκ πίστεως, σὺ δὲ φυσιούμενος δι- 30 καιωθῆναι διὰ τῶν τοῦ νόμου ἔργων, καὶ τὴν διὰ πίστεως δικαίωσιν ὑπερορῶν, εἰκότως· καὶ τοῦ διὰ πίστεως δικαιωθέντος Ἀβραὰμ ἀλλότριος ὄφθης τοῦ σπέρματος, καὶ ἀντὶ λαοῦ γέγονας οὐ λαός, καὶ τῆς τῶν πιστῶν σωτηρίας ἐξέπεσες.

τὸν εὐαγγελικὸ λόγον, ὅπως λέγει καὶ ὁ Κύριος: «Βγῆκε ὁ σπορέας γιὰ νὰ σπείρει τὸν σπόρον του»⁶⁴.

Τὸ «ἂν δὲν ἐγκατέλειπε», τὸ λέγει ἐπειδὴ ὄχι μόνο ἔσπειρε, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀρπαχθεῖ ὁ σπόρος ἀπὸ τὰ πουλιὰ ἢ νὰ καταστραφεῖ ἀπὸ ἄλλα κάποια ἀγρία καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα ἢ λογισμούς, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔσπειρε καὶ τὸν διατήρησε, ὥστε ν' ἀπομείνει σ' ἐμᾶς καὶ νὰ γίνῃ χωράφι καλλιεργημένο καὶ νὰ δώσει καρπὸ. Ὡς σπόρον βέβαια θὰ μπορούσες νὰ ἐκλάβεις καὶ τοὺς ἀποστόλους, οἱ ὅποιοι ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἰουδαίους σὰν σπόρος ξεχωρισμένοι ἐγκαταλείφθηκαν στὴν οἰκουμένη καὶ καλλιέργησαν ὅλα τὰ ἔθνη γιὰ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ ἡ παραβολὴ τῆς ζύμης μέσα στὸ Εὐαγγέλιο, ποὺ ταιριάζει καὶ σ' αὐτούς, ἔχει παραληφθεῖ ὄχι ἀπὸ λίγους ἀπὸ τοὺς πατέρες μας μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια. Ὅσον ἀφορᾷ λοιπὸν, λέγει, στὴν ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων, «Θὰ γινόμεσταν σὰν τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα»⁶⁵, ἀλλὰ ὁ σπόρος ποὺ ἐγκαταλείφθηκε σ' ἐμᾶς ἀπὸ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων, οἱ ἀπόστολοι δηλαδή, καρποφορώντας στὰ ἔθνη καὶ καθιστώντας γόνιμο τὸν ἀγρό, παρουσιάζουν τὶς ὑποσχέσεις ποὺ δόθηκαν στὸν Ἀβραάμ μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα καὶ νὰ ἀνθοῦν καὶ νὰ πραγματοποιοῦνται.

«Γιατὶ τὰ ἔθνη ποὺ δὲν ἐπιδίωκαν τὴ δικαίωση». Ζητᾷς, λέγει, ἐξήγηση, γιατί θεωροῦνται ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ ὅσοι δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν περιτομὴ. Γιατὶ ὁ μὴ λαὸς ἔγινε λαὸς καὶ οἱ περιτιμημένοι ἐκδιώκονται. Εἶπα βέβαια πολλά, ὅτι δὲν πρέπει ἐσὺ καθόλου νὰ τὰ λογοκρίνεις αὐτά, γιατί καὶ σ' ἐσένα τὸν Ἰουδαῖο ἔγιναν πολλὰ ποὺ ἀγνοεῖς τὴν αἰτία τους· ὁ Ἰακώβ ποὺ προτοῦ πράξει κάτι προτιμήθηκε ἀντὶ τοῦ Ἡσαῦ, ἐκεῖνοι ποὺ προσκύνησαν τὸν μόσχο καὶ καταδικάσθηκαν σὲ θάνατο, μολονότι ὅλοι τους ἔπασαν στὴ δυσσέβεια, ὁ Φαραὼ καὶ μύρια ἄλλα. Τώρα προσθέτω σ' ἐσένα κι αὐτό· ὅτι γι' αὐτὸ οἱ ἔθνη θεωρήθηκαν ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, ἐνῶ ἐσὺ ὄχι, γιατί ἐκεῖνοι ἐπέτυχαν μὲ τὴν πίστη τους τὴ δικαίωσή τους καὶ τὴ σωτηρία ποὺ πηγάζει ἡ πίστη, ἐνῶ ἐσὺ, καυχώμενος γιὰ τὴ δικαίωσή σου μὲ τὰ ἔργα τοῦ νόμου καὶ περιφρονώντας τὴ δικαίωση ἀπὸ τὴν πίστη, εὐλόγα φάνηκες καὶ ξένος πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ ποὺ δικαιοῦθηκαν μὲ τὴν πίστη, καὶ ἀντὶ λαὸς ἔγινες μὴ λαός, καὶ ἐξέλεσες ἀπὸ τὴ σωτηρία τῶν πιστῶν.

65. Ρωμ. 9, 29. Ἦσ. 1, 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Στίχ. 1-3. Ἐπειδὴ καθήψατο τῶν Ἰουδαίων, μέλλει δὲ καὶ ἔτι διὰ τοῦ «Ἀδελφοί» καὶ τῶν ἄλλων καταλαΐνειν αὐτοὺς καὶ εἰς νουθεσίαν λεληθότως προκαταρτίζειν, ἵνα μὴ ὀργισθέντες ὅλως ἀνήκοοι γένωνται. «Ἐπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν». Οὐχ ἀπλῶς ὑπὲρ αὐτῶν αἰτοῦμαι, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν, ἵνα, πιστεύσαντες Χριστῷ, σωθῶσιν. «Καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι». Φιλονεικοῦντες κυρῶσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην.

Στίχ. 4. Πῶς «τέλος νόμου Χριστός»; Ὅτι ἐδικαίωσεν, καὶ ἅπερ ἐκεῖνος ἠθέλησε ποιῆσαι, οὐκ ἴσχυσε δέ, ταῦτα ὁ Χριστὸς ἐλθὼν ἀπήρτισε καὶ ἐτελείωσεν εἰς τοὺς αὐτῷ πιστεύσαντας

Στίχ. 12-15. Λίαν ἐνταῦθα συμπεπλεγμένας ἐννοίας συνείρει καὶ θαυμασίως προσάγει. Πλουτὸν ἠγεῖται, φησὶν, ὁ Χριστὸς τὸ πιστεῦσαι καὶ σωθῆναί σε· ὥστε τὸ ἀπό γε τοῦ Χριστοῦ ἅπαν γέγονεν. Θέλεις οὖν σωθῆναι; Ἐπικάλεσαι τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ θέλεις ἐπικαλέσασθαι; Πιστεῦσαι δεῖ πρότερον. Θέλεις δὲ πιστεῦσαι; Ἀκοῦσαί σε δεῖ πρότερον τοῦ κηρύγματος Ἀλλὰ τὸν κηρύσσοντα ζητεῖς; Ἴδου ἐγὼ βοῶ. Ἀλλ' ἀγνοεῖς εἰ ἀπέσταλμαι κηρύσσειν; Προφητεία ἐστὶν ἄνωθεν τοῦτο κηρύσσουσα, ὅτι οὐ μόνον κηρύξουσιν καὶ εὐαγγελίσονται τὴν σωτηρίαν καὶ εἰρήνην, ἀλλ' ὅτι καὶ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ ἔξανύσουσιν· «ὡς ὠραῖοι γὰρ οἱ πόδες τῶν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τρεχόντων», φησί, «τῶν τὸ εὐαγγέλιον καταγγελλόντων». Ὡστε οὐδεμίᾳ πρόφασιν ὑμῖν τοῦ μὴ σωθῆναι.

Στίχ. 20-21. Ἐμφανεστερον γὰρ καὶ ἐπιπληκτικώτερον προφητεύων καθήψατο οὗτος τῆς Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνης λέγων· «Πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα». Διὰ τοῦτό φησιν, «ἀποτολμᾷ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Στίχ. 6. Εἰ χάριτι ἐκλεγόμεθα, ῥάδιον τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦσαι Χριστῷ· οὐδὲ γὰρ ἔργων δεόμεθα εἰς τὸ προσδραμεῖν αὐτῷ καὶ πιστεῦσαι, ἀλλὰ μόνη γνώμη καὶ προαίρεσις ἀρκεῖ· κατὰ χάριν γὰρ καὶ οὐ δι' ἔργα προσδέχεται. Ὡστε, εἰ χάριτι καλεῖ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο.

Στίχ. 1-3. Ἐπειδὴ ἔψεξε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ θέλει ἀκόμη καὶ μὲ τὸ «Ἀδελφοί» καὶ τὰ ἄλλα νὰ τοὺς καταπραΰνει καὶ νὰ τοὺς προετοιμάσει ἀνεπαίσθητα γιὰ τὴ νουθεσία, γιὰ νὰ μὴν θυμώσουν καὶ κλείσουν τ' αὐτιά τους ἐντελῶς, τοὺς λέγει· «Ἡ προσευχή μου εἶναι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἰσραηλιτῶν». Δὲν προσεύχομαι ἀπλῶς γι' αὐτούς, ἀλλὰ γιὰ τὴ σωτηρία τους, ὥστε, ἀφοῦ πιστέψουν στὸν Χριστό, νὰ σωθοῦν. «Καὶ ἐπιδιώκοντας νὰ ἐπιτύχουν τὴ δικαίωσή τους μὲ τὸν δικό τους τρόπο». Φιλονεικῶντας δηλαδή νὰ ἐπικυρώσουν τὴ δική τους δικαίωση.

Στίχ. 4. Πῶς εἶναι «τέλος τοῦ νόμου ὁ Χριστός»; Γιατὶ δικαίωσε, καὶ ἐκεῖνα ποὺ θέλησε νὰ κάνει ὁ νόμος, ἀλλὰ δὲν τὸ κατόρθωσε, αὐτὰ ἐρχόμενος ὁ Χριστὸς τὰ ὀλοκλήρωσε καὶ τὰ τελειοποίησε γι' αὐτούς ποὺ πίστεψαν σ' αὐτόν.

Στίχ. 12-15. Ἐδῶ συνδέει πολὺ συμπλεγμένες ἔννοιες καὶ τίς παρουσιάζει θαυμάσια. Πλοῦτο, λέγει, θεωρεῖ ὁ Χριστὸς τὸ νὰ πιστέψεις καὶ νὰ σωθεῖς· ἄρα ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Χριστὸ ἔγινε στὴν ἐντέλεια. Θέλεις λοιπὸ νὰ σωθεῖς; Ἐπικαλέσου τὸν Χριστό. Θέλεις ὅμως νὰ τὸν ἐπικαλεσθεῖς; Πρέπει πρῶτα νὰ πιστέψεις. Θέλεις νὰ πιστέψεις; Πρέπει ν' ἀκούσεις πρῶτα τὸ κήρυγμα. Ἀλλὰ ψάχνεις νὰ βρεῖς τὸν κήρυκα; Νά, ἐγὼ φωνάζω. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζεις ἂν ἔχω ἐντολὴ νὰ κηρύττω; Ὑπάρχει προφητεία ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ποὺ τὸ κηρύττει αὐτό, ὅτι ὄχι μόνο θὰ κηρύξουν καὶ θὰ εὐαγγελισθοῦν τὴ σωτηρία καὶ τὴν εἰρήνη, ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ κατορθώσουν μεγάλα καὶ ὑπερφυσικά ἔργα. Γιατὶ λέγει· «εἶναι ὠραῖα τὰ πόδια ἐκείνων ποὺ τρέχουν γιὰ τὸ κήρυγμα, αὐτῶν ποὺ φέρνουν τὸ χαρμόσυνο μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου»⁶⁶. Ὡστε δὲν ὑπάρχει καμμιὰ δικαιολογία γιὰ σᾶς τοῦ νὰ μὴ σωθεῖτε.

Στίχ. 20-21. Προφητεύοντας πιὸ φανερὰ καὶ πιὸ ἐπιτιμητικὰ ἔψεξε τὴν ἀγνωμοσύνη τῶν Ἰουδαίων λέγοντας· «Πρὸς λαὸ ποὺ δὲν ὑπακούει καὶ ἀντιλέγει»⁶⁷. Γι' αὐτὸ λέγει· «τολμᾶ καὶ λέγει».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο.

Στίχ. 6. Ἄν ἐκλεγόμαστε ἀπὸ τὴ χάρη, εἶναι εὐκόλο νὰ προσέλθομε καὶ νὰ πιστέψομε στὸν Χριστό. Γιατὶ οὔτε ἔργα χρειαζόμαστε γιὰ νὰ προστρέξομε σ' αὐτόν καὶ νὰ πιστέψομε, ἀλλὰ ἀρκεῖ μόνο ἡ γνώμη καὶ προαίρεση· γιὰτὶ μᾶς δέχεται κατὰ χάρη (χαριστικὰ) καὶ ὄχι γιὰ τὰ ἔργα

καὶ προσδέχεται, οὐκ ἔχομεν εἰς τοῦτο χρεῖαν ἔργων, ἐπεὶ εἰ χρεῖ-
 αν σχοίημεν ἔργων, οὐκέτι μένει χάρις ἢ χάρις, διὰ τοῦ ἔργου εἰς
 ἀντιμισθίαν περιϊσταμένη, ὥστε οὐκ ἔστι χάρις ἢ χάρις. Οὐ μό-
 νον δὲ τοῦτο ἀκολουθήσει τὸ ἄτοπον, ἐὰν νομίσωμεν ὅτι δεῖ ἡμῶν
 5 ἔργων εἰς τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦσαι Χριστῶ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον
 ὁμοιον· εἰ γὰρ ἐξ ἔργων προσιέναι δεῖν ἡμᾶς νομίσωμεν, δῆλον
 ὡς ἀνήρηται ἡ χάρις, ἐπεὶ εἰ μὴ ἀνήρηται, οὐκέτι οὐδὲ τὸ ἔργον
 μένει ἔργον τῆς χάριτος οὐκ ἐώσης ὄλως ἔργον ὑποστῆναι, ἀλλὰ
 προῖκα τὴν ἐκλογὴν ἐπιδεικνυμένης. Κεχώρισται μὲν γὰρ ἀπ' ἀλ-
 10 λήλων τῆ φύσει χάρις καὶ ἔργον, καὶ τῶ μὲν ἔργῳ ἔπεται μισθὸς
 ἀλλ' οὐ χάρις, ἡ δὲ χάρις δίδοται οὐχ ὡς ἀντιμισθία, ἀλλὰ δῶρον
 καὶ φιλοτιμία.

Δῆλον οὖν ὅτι τῆς χάριτος τὴν εὐεργεσίαν παρεχομένης, εἴ
 τις οἶεται διὰ τῶν ἔργων ταύτης ἀπολαύειν, ἀναιρεῖ τὴν χάριν τὸ
 15 ὅσον γε ἐφ' ἑαυτῶ, καὶ οὐ μένει ἡ χάρις ἔτι χάρις. Πάλιν δὲ οὐδὲ
 τὰ ἔργα μένει ἔργα· τὴν γὰρ οἰκείαν οὐ σώζει φύσιν, ἐπεὶ τοῖς ἔρ-
 γοις μισθὸς ἀλλ' οὐ χάρις ἀκολουθεῖ. Τῆς χάριτος οὖν χορηγού-
 σης τὴν εὐεργεσίαν κἂν τις δι' ἔργων ταύτης τυχεῖν πειραθεῖη,
 εἰς μάτην ἔσται ἡ πείρα, μῆτε τῶν ἔργων ἔργων ἔτι δυναμένων δι-
 20 αμεῖναι· οὐ γὰρ ἔσται τούτοις μισθὸς τῆς χάριτος προλαβούσης
 καὶ ματαιοπονοῦντος λαβεῖν δι' ἔργων ὃ προῖκα παρέσχεν ἡ χά-
 ρις Ἡ οὕτως· εἰ χάριτι, φησὶν, οὐκέτι ἐξ ἔργων, ἐπεὶ εἰ συγχωρη-
 θῆ τὸ ἐξ ἔργων, ἀνήρηται ἡ χάρις χάρις εἶναι. Πάλιν· εἰ ἐξ ἔργων,
 οὐκέτι ἔστι χάρις, ἐπεὶ εἰ συγχωρηθῆ ἡ χάρις, οὐκέτι μένει τὸ ἔρ-
 25 γον ἔργον.

Στίχ. 11-15. Ἐπειδὴ τῶν προσπταιόντων οἱ μὲν πταίοντες
 ὑποσκελίζονται μόνον, οἱ δὲ καὶ καταπίπτουσιν, θέλων τοὺς Ἰου-
 δαίους ἅμα μὲν τῆς πολλῆς ἀθυμίας ὡς προῦδρισμένους ἀπαγα-
 γεῖν, ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ τὴν πίστιν προτρέψασθαι, φησὶν ὅτι τὸ πταῖ-
 30 σμα αὐτῶν οὐχὶ εἰς κατάπτωσιν τελείαν γέγονεν, ἀλλὰ μόνον οἶ-
 ον ὑπεσκελίσθησαν. Καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τινὰ οἰκονο-
 μίαν συνεχωρήθη, ἵνα ἐν τῶ ἐκείνων παραπτώματι γένηται ἡ σω-
 τηρία τοῖς ἔθνεσιν, γένηται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἡ ἀνόρθωσις
 παραζηλούντων καὶ μμουμενων τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Ὡστε τὸ παρα-
 35 πταῖσαι αὐτοὺς τρόπον τινὰ εἰς ἀνόρθωσιν αὐτῶν συντελεῖ, εἴπερ

μας. “Ὡστε ἂν μᾶς καλεῖ καὶ μᾶς προσδέχεται, κατὰ χάριν, δὲν ἔχομε γι’ αὐτὸ ἀνάγκη ἀπὸ ἔργα· γιατί ἂν εἶχαμε ἀνάγκη ἀπὸ ἔργα, δὲν παραμένει χάρη ἢ χάρη, ἀφοῦ μὲ τὰ ἔργα γίνεται ἀνταμοιβή· ἄρα ἢ χάρη δὲν εἶναι χάρη. Καὶ δὲν θὰ ἀκολουθήσει αὐτὸ μόνο τὸ παράλογο ἂν νομίσουμε ὅτι χρειαζόμαστε ἔργα γιὰ νὰ προσέλθουμε καὶ νὰ πιστέψουμε στὸν Χριστό, ἀλλὰ καὶ ἄλλο παρόμοιο. Γιατί, ἂν νομίσουμε ὅτι πρέπει νὰ προσέλθουμε χάρη στὰ ἔργα μας, εἶναι φανερό ὅτι ἀναιρέθηκε ἢ χάρη, γιατί ἂν δὲν ἔχει ἀναιρεθεῖ οὔτε καὶ τὸ ἔργο πιά μένει ἔργο, ἐπειδὴ ἢ χάρη δὲν ἐπιτρέπει καθόλου νὰ ὑπάρξει ἔργο, ἀλλὰ δείχνει τὴν ἐκλογὴ δωρεὰ. Γιατί εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τους διαφορετικὰ ἢ χάρη καὶ τὸ ἔργο, καὶ στὸ ἔργο βέβαια ἀκολουθεῖ μισθὸς καὶ ὄχι χάρη, ἐνῶ ἢ χάρη δίνεται ὄχι ὡς ἀντιμισθία, ἀλλὰ ὡς δῶρο καὶ γενναιοδωρία.

Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι, ἀφοῦ ἢ χάρη παρέχει τὴν εὐεργεσία, ἂν κάποιος νομίζει ὅτι μὲ τὰ ἔργα του τὴν ἀπολαμβάνει, ἀναιρεῖ τὴ χάρη ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτόν, καὶ δὲν μένει πιά χάρη ἢ χάρη. Ἀλλὰ πάλι οὔτε τὰ ἔργα μένουν ἔργα· γιατί δὲν διασώζουν τὴ φύση τους, ἐπειδὴ στὰ ἔργα ἀκολουθεῖ μισθός, καὶ ὄχι χάρη. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἢ χάρη χορηγεῖ τὴν εὐεργεσία, καὶ ἂν ἀκόμα ἐπιχειρήσει κάποιος νὰ τὴν ἐπιτύχει μὲ τὰ ἔργα, ἢ προσπάθεια θ’ ἀποβεῖ μάταια, καὶ οὔτε τὰ ἔργα πιά θὰ μπορέσουν νὰ παραμείνουν ἔργα· γιατί δὲν θὰ ἔχουν αὐτὰ μισθό, ἐπειδὴ τὸν πρόλαβε ἢ χάρη, καὶ ματαιοπονεῖ νὰ λάβει μὲ ἔργα αὐτὸ ποῦ τοῦ πρόσφερε ἢ χάρη δωρεάν. Ἡ καὶ ἀλλιῶς· ἂν μὲ τὴ χάρη, λέγει, ὄχι πιά μὲ τὰ ἔργα· γιατί, ἂν γίνει ἀποδεκτὸ τὸ ἀπὸ τὰ ἔργα, ἔπαυσε τότε ἢ χάρη νὰ εἶναι χάρη. Ἐπίσης· Ἄν προέρχεται ἀπὸ τὰ ἔργα, δὲν ὑπάρχει πιά χάρη· γιατί, ἂν γίνει ἀποδεκτὸ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴ χάρη, τὸ ἔργο δὲν μένει πιά ἔργο.

Στίχ. 11-15. Ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ σκοντάφτουν ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀπλῶς παραπατοῦν καὶ ἄλλοι πέφτουν, θέλοντας ἀπὸ τὴ μιὰ νὰ ἀπομακρύνει τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ τὴν πολλὴ λύπη σὰν ταπεινωμένους, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ τοὺς προτρέψει πρὸς τὴν πίστη, λέγει, ὅτι τὸ πταῖσμα τους δὲν ἀπέβη πρὸς τέλεια πτώση, ἀλλὰ μόνο σὰν κάποιο παραπάτημα. Κι αὐτὸ δὲν ἔγινε ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ παραχωρήθηκε κατὰ κάποια οἰκονομία, ὥστε μὲ τὸ παρόπτωμα ἐκείνων νὰ ἐπιτευχθεῖ ἢ σωτηρία τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ γίνει ἢ ἀνόρθωση αὐτῶν τῶν ἰδίων, ζηλεύοντας καὶ μιμούμενοι τὰ ἔθνη. “Ὡστε τὸ σκόνταμα τῶν Ἰουδαίων συντελεῖ κατὰ κάποιο τρόπο στὴν ἀνόρθωση αὐτῶν, ἀφοῦ ἢ σωτηρία τῶν ἐθνῶν ὀφείλεται στὸ

ἐν μὲν τῷ παραπτώματι αὐτῶν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, ἐν δὲ τῇ
σωτηρία ἡ παραξήλωσις, διὰ δὲ τῆς παραξηλώσεως ἡ τῶν πε-
πτωκότων ἀνόρθωσις· τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ ἄρρητος καὶ
ἀκατάληπτος πρόνοια καὶ οἰκονομία, ἐξ ἀπόρων πόρους παρέχει
5 καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων τὰ χρηστότερα. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἔπται-
σαν ὥστε καὶ πεσεῖν καὶ κείσθαι καὶ μήτε ἑαυτοῖς μήτε ἑτέροις
χρηστοῦ τινος γενήσεσθαι αἴτιοι, ὁ δὲ Θεὸς τῷ ἐκείνων παρα-
πτώματι καὶ εἰς τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν ἀπεχρήσατο καὶ εἰς τὴν
αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τοῦ πτώματος ἐπανόρθωσιν. Ὡστε οὐκ
10 ἔπταισαν (ταῦτα τοῦ Θεοῦ οἰκονομοῦντος) ἵνα πέσωσιν, ἀλλ'
ἔπταισαν, ἵνα διορθώσωνται· μᾶλλον δέ, ὡς αὐτός φησιν, ἵνα
πλοῦτος κόσμος γένηται καὶ πλοῦτος ἐθνῶν. Καὶ ἐκ τούτου πάλιν
τελεία καταλλαγὴ κόσμου καὶ τελεία πάντων ἀναδίωσις, οὐ
μόνον τῶν προσπταισάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μέχρι θανάτου καὶ νε-
15 κρώσεως καταπεσόντων.

Καὶ ὄρα ἀρχόμενος μὲν πταιῖσμα τὴν ἀπειθείαν ἐκάλει τῶν Ἰ-
ουδαίων, εἶτα παράπτωμα. Ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν αὐτοῖς, ἔαν θού-
λωνται μόνον πεισθῆναι, τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐπῆρεν αὐ-
τοὺς πλοῦτον ἐθνῶν καλῶν καὶ καταλλαγὴν κόσμου καὶ σάρκα
20 οἰκείαν, τότε καὶ τῆς ἀπειθείας τὸ ἄτοπον ἠλίκον ἐστὶν δεικνύει,
νεκροὺς αὐτοὺς διὰ ταύτης ἀποφαινόμενος γενέσθαι. Ἀλλὰ καὶ
τοῦτο λίαν θαυμαστῶς ποιεῖ καὶ σοφῶς· ἐπειδὴ γὰρ τὸ νεκροὺς
αὐτοὺς ἀπλῶς ὀνομασθῆναι λίαν ἦν πικρὸν καὶ καταφορικὸν
καὶ εἰς ὕβριν μᾶλλον ἢ παραίνεσιν συντελοῦν, οὐχ οὕτως αὐτὸ τί-
25 θησι ξηρῶς, ἀλλὰ μίγνυσιν αὐτὸ καὶ ἐν τάξει ἐπαίνου προάγει
λέγων· «Τίς ἢ πρόσληψις αὐτῶν εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;», διὰ μὲν
τοῦ «ζωή» τὸ εὐφραῖνον τιθεῖς, διὰ δὲ τοῦ «ἐκ νεκρῶν» ὑποση-
μαίνων, ὅτι ἡ ἀπειθεία αὐτῶν νέκρωσις ἦν.

Εἶτα, εἰπὼν ὅτι τὸ παράπτωμα αὐτῶν σωτηρία γέγονε τῶν
30 ἐθνῶν, ἐφεξῆς ἐκ τούτου μᾶλλον ἐπιχειρεῖ ὅτι πάντως καὶ αὐτῶν
ἔσται σωτηρία. Προαγαγὼν δὲ τὸ ἐπιχείρημα, ἐπειδὴ, ὡς ἔθος
αὐτῷ, πρὸ τοῦ ἀπαρτίσαι τὴν περίοδον περιβολαῖς ἐχρήσατο, διὰ
τοῦ «ἐμῖν γὰρ λέγω» καὶ ἐξῆς, πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸ ἐπιχείρη-
μα καὶ φησιν· «Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν» καὶ ἐξῆς· Καὶ σημείω-
35 σαι, ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ταῖς ἐπαναλήψεσιν οὐχ οὕτω γυμνῶς

δικό τους παράπτωμα, στη σωτηρία ὀφείλεται ὁ σφοδρὸς ζῆλος τῶν Ἰουδαίων, καὶ μὲ τὸν ζῆλο αὐτῶν κατορθώθηκε ἡ ἀνὸρθωση ἐκείνων ποὺ ἔπεσαν. Γιατὶ τέτοια εἶναι ἡ ἄρρητη καὶ ἀκατάληπτη πρόνοια καὶ οἰκονομία, ἀπὸ τὰ ἀδιέξοδα δίνει διεξόδους, καὶ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα τὰ καλύτερα. Οἱ Ἰουδαῖοι δηλαδὴ διέπραξαν πταίσματα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πέσουν καὶ νὰ βρίσκονται κάτω πεσμένοι καὶ οὔτε στὸν ἑαυτό τους νὰ γίνονται αἵτιοι κάποιου καλοῦ οὔτε καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους ὁ Θεὸς ὅμως τὸ παράπτωμα ἐκείνων τὸ χρησιμοποίησε καὶ γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἐθνῶν, καὶ γιὰ τὴν ἐπανόρθωση τῶν ἰδίων ἐκείνων ἀπὸ τὴν πώση τους. Ὡστε δὲν διέπραξαν τὰ πταίσματα (ὁ Θεὸς τὰ οἰκονομεῖ αὐτὰ) γιὰ νὰ πέσουν, ἀλλὰ διέπραξαν τὰ πταίσματα γιὰ νὰ διορθωθοῦν. Ἡ καλύτερα, ὅπως ὁ ἴδιος λέγει, γιὰ νὰ γίνει πλοῦτος κόσμος καὶ πλοῦτος ἐθνῶν. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ πάλι προέκυψε τέλεια συμφιλίωση τοῦ κόσμου καὶ τέλεια ἀναβίωση ὅλων, ὄχι μόνο ἐκείνων ποὺ σκόνταψαν, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων ποὺ ἔπεσαν σὲ πώση μέχρι θανάτου καὶ νέκρωσης.

Καὶ πρόσεχε· στὴν ἀρχὴ βέβαια καλοῦσε πταῖσμα τὴν ἀπειθεία τῶν Ἰουδαίων, ἔπειτα παράπτωμα. Ἀφοῦ ὅμως τοὺς ἔδειξε, ἀρκεῖ μόνο νὰ θελήσουν νὰ πιστέψουν, τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν καὶ τοὺς κατασυγκίνησε καλώντας τοὺς πλοῦτον ἐθνῶν καὶ συμφιλίωση τοῦ κόσμου καὶ σάρκα δική του, τότε τοὺς δείχνει πόσο μεγάλο εἶναι τὸ παράλογο τῆς ἀνυπακοῆς, βεβαιώνοντάς τους, ὅτι ἐξαιτίας αὐτῆς θὰ πεθάνουν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ κάνει μὲ θαυμάσιο καὶ σοφὸ τρόπο. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὸ νὰ τοὺς πεί ἀπλῶς νεκροὺς ἦταν πολὺ ὀδυνηρὸ καὶ πολὺ βαρὺ καὶ ἀποτελοῦσε ὕβρη μᾶλλον παρὰ παραινέση, δὲν θέτει τὸ πρᾶγμα ἔτσι ξηρὰ, ἀλλὰ τὸ ἀναμιγνύει μὲ ἔπαινο καὶ τὸ παρουσιάζει ὡς τέτοιο λέγοντας «Τί θὰ εἶναι ἡ πρόσληψή τους, παρὰ ζωὴ ἀπὸ τοὺς νεκρούς», μὲ τὸ «ζωή» βέβαια προβάλλοντας τὴν εὐφροσύνη, ἐνῶ μὲ τὸ «ἀπὸ τοὺς νεκρούς» ὑποδηλώνοντας ὅτι ἡ ἀνυπακοή τους ἦταν θάνατος.

Ἐπειτα, λέγοντας ὅτι τὸ παράπτωμά τους ἔγινε σωτηρία τῶν ἐθνῶν, στὴ συνέχεια ἐπιχειρεῖ νὰ τοὺς δείξει ὅτι ἀπὸ αὐτὸ θὰ προέλθει ὅπωςδὴποτε καὶ ἡ δική τους σωτηρία. Προωθώντας ὅμως τὸ ἐπιχείρημα, ἐπειδὴ, ὅπως συνηθίζει, πρὶν ὀλοκληρώσει τὴν περίοδο χρησιμοποίησε ὑποθετικὰ πρᾶγματα, μὲ τὸ «Σὲ σᾶς λέγω» ἐπαναλαμβάνει πάλι τὸ ἐπιχείρημα καὶ λέγει· «Γιατί, ἂν ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν» καὶ τὰ λοιπὰ. Σημείωσε ὅμως, ὅτι σὲς ἐπαναλήψεις κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν τὶς κάνει αὐτὲς ἔτσι ἀπλᾶ καὶ

καὶ ὡς ἐπεχείρησε πάλιν ἐπαναλαμβάνει, ἀλλ' ἢ μετὰ ἀυξήσεως ἢ μετὰ τελειότερας διακαθάρισεως ἢ ἐμφαντικώτερον, καὶ ἀπλῶς ἄνευ τινὸς σχηματισμοῦ καὶ διαμορφώσεως σπανιάκις εὐροις ἂν αὐτόν, καίτοι συνεχῶς σχεδόν τι χρώμενον, τῇ ἐπαναλήψει κεχρη-
5 μένον. «Πόσω μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν», οἷον τὸ συναπαρτι-
σθῆναι καὶ αὐτοὺς τοῖς σωζομένοις. Εἰ οὖν καὶ τούτων ἐλλειπόν-
των πλοῦτος κόσμος, φησί, γέγονε καὶ πλοῦτος ἔθνῶν, πόσω μᾶλ-
λον τὸ συναπαρτισθῆναι καὶ αὐτοὺς ἔσται πλοῦτος κόσμος καὶ
πλοῦτος ἔθνῶν;

10 Στίχ. 15. Τὸ γὰρ «εἰ ἢ ἀποβολὴ αὐτῶν» καὶ ἐξῆς, ἢ ἐπανάλη-
ψίς ἐστι τοῦ «εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν», ὡς προείπομεν, ἢ αἰτία
τῆς σπουδῆς Παύλου τῆς περὶ τὸ σωθῆναι αὐτούς, ὡς ἂν εἴ τις
ἔλεγεν· Τί σπεύδεις, Παῦλε, ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων; τί λέγεις, «εἴ
πως παραζηλώσω τὴν σάρκα μου καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν»; Τί
15 ἔστιν ὁ τοσοῦτός σου ἄγών; Ναί, φησὶν· προσήκει μοι σπεύδειν
καὶ ἀγωνίζεσθαι· «Εἰ γὰρ ἢ ἀποβολὴ αὐτῶν» καὶ ἐξῆς, τοῦτ'
ἔστιν εἰ καὶ τούτων ἐλλειπόντων, ὅμως κατηλλάγη ὁ Θεὸς τῷ κό-
σμῳ, καὶ τὸ μεσότοιχον ἤρθη τῆς παλαιᾶς ἔχθρας, τί ἂν οὐ γένοι-
το χρηστὸν καὶ ὑπερθαύμαστον καὶ τούτων σωθέντων καὶ προσ-
20 τεθέντων; «Τίς ἢ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;». Εἰ γὰρ καὶ
μεγίστῳ μέρει, φησί, ζημιουμένων τῶν σωζομένων, ὅμως ἢ σωτη-
ρία αὐτῶν καταλλαγὴ γίνεται κόσμου καὶ ἢ ἔχθρα ἢ πρὸς τὸν
Θεὸν διαλύεται τῶν ἀνθρώπων, τί χρὴ λογίζεσθαι, ἐπειδὴν καὶ
αὐτὸ τὸ μέρος, ὅπερ ἐστὶν οἱ Ἰουδαῖοι, προσληφθῆ καὶ προστεθῆ
25 τοῖς σωζομένοις; Τίς οὖν αὐτῶν ἐστὶν ἢ πρόσληψις καὶ ἢ προσ-
θήκη, εἰ μὴ μέγας πλοῦτος, εἰ μὴ τελεία καὶ ὀλόκληρος χαρὰ, ὡς
ἐπὶ τελείᾳ καὶ κοινῇ ζωῇ καὶ ἀναδιώσει ἐκ νεκρῶν;

Στίχ. 16. Τοῦτο ἐπικατασκευαστικὸν ὅτι πάντως, εἴαν περ θέ-
λωσι, σωθήσονται οἱ Ἰουδαῖοι. Καὶ κατασκευάζει αὐτὸ διχῶς
30 πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἀκολουθίας, δεύτερον δὲ ἀπορίαν πρὸς τοῦτο
φερομένην πολλαχῶς ἐπιλυόμενος.

Στίχ. 28. Εἰ ἐχθροὶ γεγόνασιν οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τοὺς ἐξ ἔθνῶν
πεπιστευκότας, πῶς ἀνωτέρω ἔλεγεν, «ἐφ' ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἔθνῶν
ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω»; Διὰ τί φησιν, «Εἴ πως

ὅπως παρουσίασε πάλι τὰ ἐπιχειρήματά του, ἀλλὰ γίνονται ἢ μὲ αὔξησι, ἢ μὲ τελειότερη διευκρίνισι, ἢ καθαρότερα, καὶ γενικὰ χωρὶς κάποιο λεκτικὸ σχῆμα καὶ διαμόρφωσι, σπάνια θὰ μποροῦσες νὰ τὸν βρεῖς νὰ χρησιμοποιοῖ τὴν ἐπανάληψι, μολονότι συνεχῶς σχεδὸν κάτι χρησιμοποιοῖ. «Πόσο μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν», δηλαδὴ τὸ νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ αὐτοὶ σ' αὐτοὺς ποὺ σώζονται. Ἐὰν λοιπόν, καὶ ἐνῶ λείπουν αὐτοὶ ἔχει γίνε, λέγει, πλοῦτος τοῦ κόσμου καὶ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν, πόσο περισσότερο ἂν συμπεριληφθοῦν καὶ αὐτοὶ σ' αὐτοὺς ποὺ σώζονται θὰ εἶναι πλοῦτος τοῦ κόσμου καὶ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν;

Στίχ. 15. Ὁ λόγος του δηλαδὴ, «ἂν ἡ ἀποβολὴ τους» καὶ τὰ ἐξῆς, ἢ εἶναι ἐπανάληψι τοῦ, «ἂν ὅμως τὸ παράπτωμά τους», ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, ἢ αἰτία τῆς προσπάθειας τοῦ Παύλου σχετικὰ μὲ τὴ σωτηρία ἐκείνων, ποὺ εἶναι σὰ νὰ ἔλεγε κάποιος Γιατί, Παῦλε, ἀγωνίζεσαι τόσο πολὺ νὰ ὑπερασπιθεῖς τοὺς Ἰουδαίους; Γιατί λέγεις, «Μήπως κάνω τοὺς ὁμοεθνεῖς μου νὰ ζηλέψουν καὶ σώσω κάποιους ἀπὸ αὐτούς»⁶⁸; Τί σημαίνει ὁ τόσο μεγάλος ἀγώνας σου; Ναί, λέγει· εἶναι καθῆκον μου νὰ προσπαθῶ καὶ ν' ἀγωνίζομαι· «Γιατὶ ἂν ἡ ἀποβολὴ τους» καὶ τὰ λοιπὰ· δηλαδὴ, ἂν, καὶ ἐνῶ ἀπουσίαζαν αὐτοί, ὁ Θεὸς συμφιλώθηκε μὲ τὸν κόσμον καὶ γκρεμίσθηκε τὸ μεσότοιχο τῆς παλαιᾶς ἔχθρας, ποιοῦ μεγάλο καλὸ καὶ ὑπερθαύμαστο δὲν θὰ γινόταν ἂν σώζονταν καὶ αὐτοὶ καὶ προσθέτονταν στοὺς σωσμένους; «Τί θὰ εἶναι ἡ πρόσληψι αὐτῶν στοὺς σωσμένους, παρὰ ζωὴ ἀπὸ τοὺς νεκρούς;». Γιατὶ ἂν, ἐνῶ μέγιστο μέρος, λέγει, τῶν σωζομένων ζημιώνεται, ὅμως ἡ σωτηρία τους γίνεται συμφιλίωσι τοῦ κόσμου μὲ τὸν Θεὸ καὶ διαλύεται ἡ ἔχθρα τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεό, τί πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι θὰ συμβεῖ, ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ μέρος προσληφθεῖ καὶ προστεθεῖ στοὺς σωζόμενους; Ποιὰ εἶναι ἡ πρόσληψι καὶ ἡ προσθήκη αὐτῶν, παρὰ μέγας πλοῦτος, παρὰ τέλεια καὶ πλήρης χαρὰ, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ τέλεια καὶ κοινὴ ζωὴ καὶ ἀναβίωσι ἀπὸ τοὺς νεκρούς;

Στίχ. 16. Αὐτὸ εἶναι ἀποδεικτικόν, ὅτι ὅπωςδήποτε, ἂν θελήσουν οἱ Ἰουδαῖοι, θὰ σωθοῦν. Καὶ τὸ δείχνει αὐτὸ μὲ δύο τρόπους· πρῶτον βέβαια ἀπὸ τὴ λογικὴ ἀκολουθία, καὶ δεύτερον λύοντας μὲ πολλοὺς τρόπους τὴν ἀπορία ποὺ προβαλλόταν γι' αὐτό.

Στίχ. 28. Ἐὰν οἱ Ἰουδαῖοι ἔγιναν ἐχθροὶ ἕξαιτίας ἐκείνων ποὺ πίστεψαν ἀπὸ τὰ ἔθνη, πῶς πὶο πάνω ἔλεγε, «Ἐφόσον ἐγὼ εἶμαι ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, τιμῶ τὴ διακονία μου»; Γιατί λέγει, «μήπως καὶ κάνω τοὺς

παραξηλώσω μου τὴν σάρκα»; Εἰ γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν
 παραξηλοῦσι καὶ μιμοῦνται οἱ Ἰουδαῖοι καὶ πιστοὶ γίνονται, πῶς
 δι' αὐτοὺς ἐχθροὶ γίνονται πάλιν τῆς πίστεως καὶ τοῦ εὐαγγελίου;
 Ἀλλὰ πρῶτόν φαμεν, ὅτι οὐκ ἔφη διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐξ ἐθνῶν
 5 παραξηλοῦν καὶ μιμεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ διὰ τὸ δοξάζε-
 σθαι αὐτούς, διὰ τὸ ἐπαινεῖσθαι· ἡ γὰρ δόξα καὶ ὁ ἔπαινος ὁ εἰς
 τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἀνερεθίσει αὐτούς καὶ εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν παρα-
 καλέσει, ὥστε οὐκ ἐναντία ἐστὶν ἀλλήλων τὰ εἰρημένα. Δεύτερον
 δέ, οὐδὲ κατ' ἀπόφασιν ἔφη ὅτι παραξηλώσουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ'
 10 ἀμφιβόλως καὶ διστάζων· «εἴ πως» γάρ, φησί, «παραξηλώσω μου
 τὴν σάρκα», οἷον ἴσως τάχα ὥστε, εἰ καὶ διὰ τῆς αὐτῶν πίστεως,
 οὐχὶ δὲ διὰ τῆς δόξης καὶ τῶν ἐπαίνων ἔλεγε παραξηλοῦν τοὺς Ἰ-
 ουδαίους.

Οὐδ' οὕτως ἐμάχετο· διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, «ἐχθροὶ δι' ὑμῶς»,
 15 τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν σφοδρό-
 τερον ἀπεχθάνονται τῇ πίστει, διὰ δὲ τοῦ, «εἴ πως παραξηλώσω
 μου τὴν σάρκα», τὴν ἰδίαν ἐνδείκνυται σπουδὴν καὶ προθυμίαν
 ἣν εἶχεν εἰς τὸ σῶσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημέ-
 νων οὐδ' οὕτως ἐμάχετο τὰ λεχθέντα, κἂν ἄμφω ἀποφαντικῶς εἴ-
 20 ρητο· καὶ γὰρ οὐδὲν ἐκώλυέ τινας μὲν τῶν πεπιστευκότων ἀνερε-
 θισθέντας τῇ πίστει τῶν ἐθνῶν παραξηλῶσαι καὶ πιστεῦσαι, καὶ
 τῶν μὴ πεπιστευκότων πάλιν πολλοὺς ἀπεχθεῖα καὶ μίσει τῶ
 πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν σκληροτέρους καὶ ἀπειθεστέρους γενέσθαι
 τῶ εὐαγγελικῶ κηρύγματι, ὡς ἔστι καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰδεῖν τῶν πρα-
 25 γμάτων. Οἱ μὲν γὰρ μιμούμενοι τοὺς ἐξ ἐθνῶν προσέρχονται τῇ
 πίστει καὶ σώζονται, οἱ δὲ τούτοις ἀπεχθανόμενοι σφοδρότεροι
 ἐχθροὶ καὶ τῆς πίστεως καθίστανται.

Στίχ. 30-32. Προτρέπεται τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν εἰς Χριστὸν
 πίστιν διὰ τούτων, καὶ ἅμα χρηστάς ἐλπίδας αὐτοῖς ὑποτείνει καὶ
 30 πᾶσαν αἰσχύνην ἀναιρεῖ. Μὴ αἰσχυνηθῆς, φησί, κἂν ἠπειθήσας
 προσελθεῖν, μηδ' ἀπελπίσης ὡς βραδύτερον προσερχόμενος· τεύ-
 ξη καὶ ὁψὲ προσιῶν τοῦ ἐλέους. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἔθνη κληθέντα
 ἠπειθήσε προτέρον, ἀλλὰ νῦν ἐπίστευσεν, μήτε τὴν προτέραν αἰ-
 σχυνηθέντα ἀπειθείαν, μήτε ὑπὸ τῆς βραδυτηῆτος εἰς τὴν σωτηρίαν
 35 παρεμποδισθέντα. Μηδ' αὐτὸς τοίνυν, ὧ Ἰουδαῖε, μήτ' αἰσχυν-

ὁμοεθνεῖς μου νὰ ζηλέψουν»; Γιατί, ἂν λόγῳ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν ζηλεύουν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ μιμοῦνται καὶ πιστεύουν, πῶς ἕξαιτίας αὐτῶν πάλι γίνονται ἐχθροὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου; Κατὰ πρῶτον λέμε· δὲν εἶπε ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ζηλεύουν καὶ μιμοῦνται τὴν πίστη τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τιμῶνται αὐτοί, ἐπειδὴ ἐπαινοῦνται. Γιατὶ ἡ τιμὴ καὶ ὁ ἔπαινος πρὸς τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς θὰ ἐρεθίσαι αὐτοὺς καὶ θὰ τοὺς παρακινήσει νὰ τοὺς ζηλέψουν καὶ νὰ τοὺς μιμηθοῦν. Ὡστε ὅσα εἰπώθησαν δὲν εἶναι ἀντίθετα μεταξὺ τους. Καὶ δεύτερον, δὲν τὸ εἶπε οὔτε μὲ τρόπο ρητό, ὅτι θὰ ζηλέψουν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ μὲ ἀμφιβολία καὶ δι-σταγμὸ· γιατί λέγει· «μήπως καὶ κἄνω τοὺς ὁμοεθνεῖς μου νὰ ζηλέψουν»⁶⁹. δηλαδή ἴσως, μήπως. Ὡστε ἔλεγε ὅτι ἕξαιτίας τῆς πίστεώς τους θὰ ζηλέψουν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ὄχι ἕξαιτίας τῆς τιμῆς καὶ τῶν ἐπαίνων.

Οὔτε ἔτσι μαχόταν τὰ λεχθέντα· γιατί μὲ τὸ νὰ πει, «ἐχθροὶ γιὰ χάρη σας», μιλάει γιὰ τὴν ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων καὶ γιὰ τὴν αἰτία πού μισοῦν αὐτοὶ ὑπερβολικὰ τὴν πίστη, ἐνῶ μὲ τὸ νὰ πει, «μήπως καὶ κἄνω τοὺς ὁμοεθνεῖς μου νὰ ζηλέψουν», δείχνει τὴν ἴδια προσπάθεια καὶ προθυμία πού εἶχε γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους πιστοί. Ἀλλὰ καὶ χωρὶς αὐτὰ πού εἶπαμε οὔτε ἔτσι μαχόταν αὐτὰ πού εἰπώθησαν, ἔστω καὶ ἂν εἰπώθησαν καὶ τὰ δύο κατηγορηματικά. Γιατὶ τίποτε δὲν ἐμπόδιζε κάποιοι ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν πιστέψει νὰ ἐρεθίσθησαν ἀπὸ τὴν πίστη τῶν ἐθνῶν καὶ νὰ ζήλεψαν καὶ νὰ πιστεύσαν, καὶ πολλοὶ πάλι ἀπὸ ἐκεί-νους πού δὲν πιστεύσαν ἀπὸ ἀπέχθεια καὶ μίσος πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς νὰ ἔγιναν σκληρότεροι καὶ ἀνυπάκουοι πρὸς τὸ εὐαγγελικὸ κήρυγμα, ὅπως μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε καὶ στὰ ἴδια τὰ πράγματα. Γιατὶ ὅσοι μιμοῦνται τοὺς ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς πιστοὺς προσέρχονται στὴν πίστη καὶ σώζονται, αὐτοὶ ὅμως πού τοὺς μισοῦν γίνονται πρὸ σφοδροὶ ἐχθροὶ τῆς πίστεως.

Στίχ. 30-32. Μὲ αὐτὰ προτρέπει τοὺς Ἰουδαίους στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ καὶ συγχρόνως τοὺς προβάλλει χρηστὲς ἐλπίδες καὶ ἀφαιρεῖ κάθε ντροπὴ. Μὴν ντραπεῖς, λέγει, νὰ προσέλθεις ἀκόμα καὶ ἂν ἔδειξες ἀνυπακοή, οὔτε ν' ἀπελπισθεῖς ἐπειδὴ ἄργησες νὰ προσέλθεις θὰ ἐπιτύ-χεις τὸ ἔλεος ἀκόμα καὶ ἂν προσέλθεις πολὺ ἄργά. Γιατὶ καὶ τὰ ἔθνη ὅταν κλήθησαν πρῶτα δὲν ὑπάκουσαν, ἀλλὰ τώρα πιστεύσαν, καὶ οὔτε γιὰ τὴν προηγούμενη ἀνυπακοή ἔνοιωσαν ντροπὴ, οὔτε ἡ βραδύτητα ἐμπόδισε τὴ σωτηρία τους. Οὔτε σὺ λοιπόν, Ἰουδαῖε, νὰ ντραπεῖς, οὔτε

θῆς, μήτ' ἀπελπίσης, ἀλλὰ πρόσελθε προθύμως τῇ πίστει καὶ πάντως ἐλεηθήσῃ. Ἡ οὖν προτροπῆς καὶ παραινέσεως τόπον ἐπέχει τὰ εἰρημένα, ἧ καὶ προφητείας, πιστούμενα τὸ μέλλον ἀπὸ τῆς τῶν ἐκβεβηκότων παραθέσεως καὶ μαρτυρίας.

5 Τὸ δὲ «ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ», καὶ «ἠπειθήσαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει», φησὶν, οὐχ ὅτι ἡ ἀπειθεία τῶν Ἰουδαίων αἰτία γέγονε τοῦ ἐλεηθῆναι τὰ ἔθνη, οὐδ' ὅτι τὸ ἔλεος τῶν ἐθνῶν αἴτιον γέγονε τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας, ἀλλὰ ταῦτά φησι δεικνύς καὶ διδάσκων, ὅτι ὁ Θεὸς οὐδέποτε διέλιπε τὸ αὐτοῦ ποιῶν καὶ τὸ ἔλε-
10 ος αὐτοῦ πηγάζων. Κἂν πάλαι μὲν γὰρ ἠπειθῆι τὰ ἔθνη, νῦν δ' ἀπειθοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, αὐτὸς ὅμως εὐεργετῶν καὶ ἐλεῶν οὐ διαλυμπάνει. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ καὶ τότε ἐλεεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους ἀπειθούντων τῶν ἐθνῶν, καὶ νῦν ἐλεεῖσθαι τὰ ἔθνη ἀπειθούντων τῶν Ἰουδαίων. Καὶ τὸ ἔτι σαφέστερον, ὅτι καὶ ἔτι τοὺς Ἰουδαί-
15 ουσ, κἂν ἠπειθήσαν, ἐλεήσει· ἅμα δὲ καὶ ἔνδειξις ἐστὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι κἂν αὐτοί, φησὶν, ἐξέστητε τῆς πίστεως, μὴ νομίσητε ὅτι ἔλαττόν τι ἔσχεν ἡ πίστις· ὥσπερ γὰρ πάλαι τῶν ἐθνῶν ἐξεστηκότων οὐδὲν ἔλαττον ἔσχε τὰ τῆς εἰς Θεὸν θεραπείας, οὕτω καὶ νῦν ὑμῶν ἀποσχιζομένων τῆς πίστεως οὐδὲν ἔλαττον τὰ
20 τῆς πίστεως ἔξει.

Ἐσχημάτισται δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν τὰ εἰρημένα, ἀνεπαχθέστερον τὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγχον βουλομένου ποιεῖσθαι. Δυνατὸν δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐκλαβεῖν εἰρηῆσθαι ταῦτα, ὡς μὴ μεγαλοφρονεῖν ὅτι ἐπίστευσαν· ἐλέει γὰρ καὶ ὑμεῖς πεπιστεύ-
25 κατε καὶ οἱ ἀπειθήσαντες, φησὶν, ἐλεηθήσονται καὶ πιστεύουσιν. Τὸ «συνέκλεισεν ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθειαν» δύο δύναται δηλοῦν· ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἐποίησεν, ὅπερ οὐκ ἔχει χώραν, ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἀπέδειξεν, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές· διὰ γὰρ τῆς πολλῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ εὐεργεσίας ἦν διὰ παντὸς εἰς ἀνθρώπους
30 ἐπεδείξατο, μᾶλλον αὐτῶν τὴν ἀπειθειαν καὶ ἀγνωμοσύνην ἐστηλίτευσέ τε καὶ ἐθριάμβευσεν. Δῆλον δ' ὅτι τῶν μὴ πεπιστευκότων εἰς αὐτόν, εἴτε ἐξ Ἰουδαίων εἴτε ἐξ ἐθνῶν εἶεν· διὸ καὶ τὸ «πάντας» φησί, τοὺς ἐκ τῶν δύο λαῶν ἀπιστήσαντας περιλαμβάνων.

νά ἀπελπισθεῖς, ἀλλὰ βιάδισε πρόθυμα στήν πίστη καί ὅπωςδήποτε θά ἐλεηθεῖς. Τά ὅσα εἰπώθηκαν λοιπόν ἢ ἀποτελοῦν προτροπή καί παραίνεση, ἢ καί προφητεία, βεβαιώνοντας τὸ μέλλον μέ τήν παράθεση καί μαρτυρία αὐτῶν πού ἤδη ἔχουν συμβεῖ.

Τὸ «ἐλεηθήκαμε ἕξαιτίας τῆς ἀνυπακοῆς αὐτῶν», καί «ἔδειξαν ἀνυπακοή γιά νά ἐλεηθεῖτε ἑσεῖς» τὰ λέγει ὄχι μέ τήν ἔννοια ὅτι ἡ ἀνυπακοή τῶν Ἰουδαίων ἔγινε αἰτία νά ἐλεηθοῦν τὰ ἔθνη, οὔτε ὅτι τὸ ἔλεος τῶν ἐθνῶν ἔγινε αἰτία τῆς ἀπειθείας τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ λέγει γιά νά δείξει καί νά διδάξει, ὅτι ὁ Θεός ποτέ δέν σταμάτησε νά κάνει τὸ ἔργο του καί νά σκορπᾶ τὸ ἔλεός του. Κι ἂν παλαιὰ τὰ ἔθνη ἔδειχναν ἀνυπακοή καί τώρα δείχνουν ἀνυπακοή οἱ Ἰουδαῖοι, αὐτὸς δέν παύει νά εὐεργετῆ καί νά ἐλεεῖ. Καί αὐτὸ γίνεται φανερό καί ἀπὸ τὸ ὅτι τότε ἔλεοῦσε τοὺς Ἰουδαίους ἐνῶ τὰ ἔθνη ἔδειχναν ἀνυπακοή, καί τώρα ἐλεοῦνται τὰ ἔθνη, ἐνῶ δείχνουν ἀνυπακοή οἱ Ἰουδαῖοι. Καί τὸ πιὸ σαφές εἶναι, ὅτι ἀκόμα καί τοὺς Ἰουδαίους θά τοὺς ἐλεήσει, ἔστω καί ἂν ἔδειξαν ἀνυπακοή. Συγχρόνως ὁμως εἶναι καί ἀπόδειξη πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὅτι, καί ἂν ἑσεῖς, λέγει, ἀπομακρυνθήκατε ἀπὸ τήν πίστη, νά μὴν νομίσετε ὁμως ὅτι ἡ πίστη ἐλαττώθηκε ἔστω καί λίγο. Γιατὶ ὅπως παλαιὰ τὰ ἔθνη ἐνῶ ἦταν μακριὰ ἀπὸ τήν πίστη, δέν ζημιώθηκε καθόλου ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἔτσι καί τώρα μέ τὸ νά ἀποσχίζεσθε σεῖς ἀπὸ τήν πίστη τίποτε λιγότερο δέν θά ἔχει ἡ πίστη.

Οἱ διατυπώσεις αὐτὲς ἔγιναν πρὸς τοὺς ἐθνικούς, θέλοντας νά κάνει ἐλαφρότερο τὸν ἔλεγχο πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Μποροῦμε ὁμως νά θεωρήσουμε ὅτι αὐτὰ εἰπώθηκαν καί πρὸς τοὺς ἐθνικούς, γιά νά μὴ μεγαλοφρονοῦν ἐπειδὴ πίστεψαν. Γιατὶ ἀπὸ τὸ ἔλεός του πιστέψατε καί ἑσεῖς, καί ὅσοι ἔδειξαν, λέγει, ἀνυπακοή θά ἐλεηθοῦν καί θά πιστέψουν. Τὸ «ὁ Θεός συμπεριέλαβε ὅλους στήν ἀνυπακοή» μπορεῖ νά δηλώνει δύο πράγματα: ἢ ὅτι τοὺς ἔκανε ἀνυπάκουους, πράγμα πού δέν ἔχει θέση, ἢ ὅτι τοὺς ἀπέδειξε ἀνυπάκουους, πού εἶναι ἀληθές. Γιατὶ μέ τήν πολλή φροντίδα καί εὐεργεσία τὴν ὁποία ἔδειξε πάντοτε στοὺς ἀνθρώπους, καί στηλίτευσε καί καταρράκωσε περισσότερο τὴν ἀνυπακοή αὐτῶν καί τὴν ἀγνωμοσύνη. Καί εἶναι φανερό ὅτι ἐννοεῖται ἐκείνων πού δέν πίστεψαν σ' αὐτόν, εἴτε προέρχονταν ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους εἴτε ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς γι' αὐτὸ καί λέγει τὸ «ὅλους», περιλαμβάνοντας σ' αὐτὸ ἐκείνους πού καί ἀπὸ τοὺς δύο λαοὺς ἔδειξαν ἀπιστία.

*Πῶς «συνέκλεισεν ὁ Θεός τοὺς πάντας εἰς ἀπειθειαν»; Εὐεργετῶν καὶ προνοούμενος καὶ οἰκτεῖρων. Τί οὖν; Ἀπειθεῖς γεγονότες οὐ δώσουσι δίκην; Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸν εὐεργέτην; Ἐκεῖνος μὲν γάρ, ἵνα πάντας ἐλεήσει, πάντων προὔνοει καὶ εὐηργέτει,
 5 εἰ δὲ ἠπειθήσαν ἐκεῖνοι, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν εὐεργέτην; Ὅμως οὖν καὶ οὕτως ἐπιστρέφοντας ἐλεήσει καὶ οὐκ ἀποστραφήσεται. Ἡ οὕτως ἠπειθήσασα τὰ ἔθνη πάλαι, ἠπειθήσασα νῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καίτοι ἔδει κάκεινους τηλικούτοις τέρασι καὶ σημείοις εὐεργετουμένους τοὺς Ἰουδαίους ὁρῶντας μὴ ἀπειθῆσαι, καὶ τοὺς Ἰου-
 10 δαίους νῦν μείζονα βλέποντας θαυματοργούμενα πρὸ τῶν ἔθνῶν τῇ πίστει προσελθεῖν. Ἀλλ' οὔτε τὰ ἔθνη τότε, οὔτε νῦν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ ἄμεινον σφίσιν εἶλοντο, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι καὶ νῦν τὰ ἔθνη ἐλέει Θεοῦ καὶ φιλανθρωπία καὶ πρὸς τὴν πίστιν ἐχειραγωγήθησαν καὶ τῆς σωτηρίας ἔτυχον. Ἡ μᾶλλον οὕτως ἐπειδὴ εἶπεν, «ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσιν», τοὺς Ἰου-
 15 δαίους δηλῶν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

*Στίχ. 1. Εἰς τὰ δύο προτρέπεται, εἰς τὴν τοῦ βίου ἐπιμέλειαν καὶ εἰς τὴν τῆς πίστεως σπουδὴν· δι' ὧν μὲν γάρ φησι «παρα-
 20 στήσαι τὰ σώματα ὑμῶν» καὶ ἐξῆς, ἀρίστην πολιτείαν πολιτεύεσθαι παραινεῖ, δι' ὧν δὲ «τὴν λογικὴν ὑμῶν λατρείαν» φησὶν, τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεως διώκειν αὐτοὺς ἀπαιτεῖ. Προτίθησι δὲ τὰ τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ τῷ καθαρῷ βίῳ καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀκολουθεῖν εἴωθε λόγος Ὅρα δὲ πῶς εἶπεν ἄμφω εὐφυῶς καὶ
 25 δριμέως· «Παραστήσατε» γάρ, φησί, «τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ». Εἶτα, μὴ ἀρκεσθεῖς τούτοις, ἐπάγει καὶ ἕτερον ποῖον; «Κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν», φησὶν, τοῦτ' ἔστι κατὰ τοὺς ἐκείνης νόμους, συμφώνως ἐκείνη, κατ' ἐκείνην, ἐν μηδενὶ διαφωνοῦντες αὐτῇ· τοῦτο γάρ ἐστιν
 30 ἁγίαν καὶ ζῶσαν καὶ εὐάρεστον Θεῷ θυσίαν παραστήσαι τὰ σώματα ἡμῶν, τὸ μηδὲν ἔξω τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἡμῖν νομοθετηθέντων πολιτεύεσθαι. Δεῖ γὰρ ἄμφω, τὴν πίστιν τῷ βίῳ καὶ τὸν βίον συνομολογεῖν τῇ πίστει. Ὡσπερ γὰρ ὁ πίστιν ἐπαγγειλάμενος ὀρθὴν, φαῦλος δὲ τρόπον, δι' ὧν πράττει τὴν ὁμολογί-*

Πῶς «τούς συμπεριέλαβε ὁ Θεὸς ὅλους στήν ἀνυπακοή»; Εὐεργετώντας καὶ προνοώντας καὶ ἐλεώντας αὐτούς. Τί λοιπόν; Ἔχοντας δείξει ἀνυπακοή δὲν θὰ τιμωρηθοῦν; Καὶ τί σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ τὸν εὐεργετή; Γιατὶ ἐκεῖνος, προκειμένου νὰ τοὺς ἐλεήσει ὅλους, γιὰ ὅλους προνοῦσε καὶ ὅλους τοὺς εὐεργετοῦσε, ἂν ὅμως αὐτοὶ ἔδειξαν ἀνυπακοή, αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ καθόλου τὸν εὐεργετή; Πλὴν ὅμως καὶ ἔτσι ὅταν ἐπιστρέψουν θὰ τοὺς ἐλεήσει καὶ δὲν θὰ τοὺς ἀποστραφεῖ. Ἡ ἄλλιῶς ἔδειξαν ἀνυπακοή τὰ ἔθνη παλαιά, ἔδειξαν ἀνυπακοή καὶ τώρα οἱ Ἰουδαῖοι, ἂν καὶ βέβαια ἔπρεπε καὶ ἐκεῖνοι βλέποντας τοὺς Ἰουδαίους νὰ εὐεργετοῦνται μὲ τέτοια καταπληκτικὰ ἔργα καὶ θαύματα νὰ μὴ δείξουν ἀνυπακοή, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τώρα βλέποντας ἀκόμα πιὸ τεράστια θαύματα νὰ τελοῦνται στὰ ἔθνη νὰ προσέλθουν στήν πίστη. Ἄλλ' οὔτε τὰ ἔθνη τότε, οὔτε τώρα οἱ Ἰουδαῖοι προτίμησαν τὸ καλύτερο γιὰ τοὺς ἑαυτούς τους, ὥστε εἶναι φανερό ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι καὶ τώρα τὰ ἔθνη χειραγωγήθηκαν στήν πίστη καὶ πέτυχαν τὴ σωτηρία ἀπὸ τὸ ἔλεος καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ. Ἡ καλύτερα νὰ τὸ πῶ ἔτσι· εἶπε, «γιὰ νὰ ἐλεηθοῦν καὶ αὐτοί», δηλώνοντας μ' αὐτὸ τοὺς Ἰουδαίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο.

Στίχ. 1. Δύο πράγματα τοὺς προτρέπει· τὴν ἐπιμέλεια γιὰ τὸν βίον καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν πίστη. Μὲ αὐτὰ ποὺ λέγει δηλαδή, «νὰ προσφέρετε τὰ σώματά σας» καὶ τὰ λοιπὰ, τοὺς προτρέπει νὰ ζοῦν ἐπιδιώκοντας τὸν ἄριστο τρόπο ζωῆς, ἐνῶ λέγοντας, «τὴ λογικὴ σας λατρεία», ἀπαιτεῖ ἀπὸ αὐτούς νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεως. Τοὺς προτρέπει πρῶτα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο ζωῆς, ἐπειδὴ συνήθως τὸν καθαρὸ βίον τὸν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ λόγος τῆς εὐσέβειας. Καὶ πρόσεχε πῶς ἀνέφερε καὶ τὰ δύο μὲ εὐφυΐα καὶ αὐστηρότητα· γιατί λέγει, «νὰ προσφέρετε τὰ σώματά σας θυσία ζωντανή, ἅγια, εὐάρεστη στὸν Θεόν». Ἐπειτα, ἐπειδὴ δὲν τὸ θεώρησε ἀρκετό, προσθέτει καὶ ἄλλο· ποιό; «σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ λατρεία σας» λέγει, δηλαδή σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους ἐκείνης, σύμφωνα μ' ἐκείνη, ὅπως ἀπαιτεῖ ἐκείνη, χωρὶς νὰ διαφωνεῖτε σὲ τίποτε μ' αὐτήν. Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει νὰ προσφέρετε τὰ σώματά σας θυσία ἅγια καὶ ζωντανή καὶ εὐάρεστη στὸν Θεόν, τὸ νὰ μὴν κάνετε τίποτε πέρα ἀπὸ ὅσα ἔχουν νομοθετηθεῖ γιὰ τὴ λατρεία σας. Γιατὶ πρέπει καὶ τὰ δύο νὰ συμβαδίζουν, ἡ πίστη μὲ τὸν βίον, καὶ ὁ βίος μὲ τὴν πίστη. Ὅπως δηλαδή αὐτὸς ποὺ ὑποσχέθηκε

αν ἐλέγχει τῆς πίστεως, οὕτω καὶ ὁ πράξις δεικνύμενος ἀγαθός, πίστιν δὲ πρεσβεύων δυσσεβῆ, δι' ὧν δυσσεβεῖ καὶ τὰ πράξεις φανλίζει καὶ θριαμβεύει, μηδένα καρπὸν αὐταῖς ἐνεῖναι πνευματικόν. Δεῖ ἄρα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν
5 ἡμῶν.

Στίχ. 2. Εἰπὼν, «Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ», τοῦτ' ἔστι μὴ συμεταβάλλεσθε καὶ συμετατίθεσθε ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου τοῦ ῥέοντος καὶ οὐχ ἴσταμένου τὴν διδασκαλίαν προσαγόντων· τοῦτο εἰπὼν, ἵνα μὴ τινες τῶν Ἰουδαίων
10 ὡν εἶπωσιν· Οὐκοῦν οὐδ' ὄλως δεῖ ἡμᾶς μετατίθεσθαι καὶ συσχηματίζεσθαι ἀπὸ τῆς παραδεδομένης ἡμῖν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίας, διὰ τοῦτο ἐπάγει· «ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε», τοῦτ' ἔστιν ὅτι δεῖ ὑμᾶς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ πολιτεύεσθαι. Πολὺν δὲ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου διδασκαλίας καὶ τῆς κατὰ τὸ
15 θέλημα τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ ἡ μὲν καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ νομικὸν ἀπόλλυσιν, εἰς ἄλλο σχῆμα κακίας καὶ διαφθορᾶς ἄγουσα, ἡ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀπόλλυσι τὸ τοῦ νόμου σχῆμα (ἐν σχήματι γὰρ καὶ τύπῳ καὶ σκιᾷ τὰ τοῦ νόμου ὑπῆρχεν), ἀλλὰ καὶ βελτιοῖ αὐτό, τὴν λειπομένην αὐτῷ μορφήν καὶ τὸ κάλλος ἀπαρτίζουσα
20 καὶ ἀναπληροῦσα. Διὸ καλῶς «μὴ συσχηματίζεσθε», φησὶν, «ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε»· τὸ μὲν γὰρ ἔστιν ἀπώλεια, τὸ δὲ σωτηρία καὶ τελειότης

Στίχ. 3. Τὸ «παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν» διαφόρως ἐγχωρεῖ νοηθῆναι· ἢ ὅτι «λέγω παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν», τοῦτ' ἔστι πᾶσι λέγω, πᾶσι
25 παραινῶ, καὶ ταύτην τὴν ἐξουσίαν ἐκ τῆς χάριτος ἔχω, ἢ λέγω μὴ ὑπερφρονεῖν ὑμᾶς ἐν παντὶ χαρίσματι «τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν»· ταύτην γὰρ τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλοῖ ἐν οἷς φησιν· «ἐκάστω ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε» καὶ ἐξῆς Σοφῶς δὲ λίαν καὶ συνετῶς προέταξε, μέλλων αὐτοὺς νουθετεῖν εἰς τὸ μὴ ὑπερφρονεῖν, τὸ
30 διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ νουθετεῖν καὶ ἐπιτάττειν ἄλλοις ἐνίοτε ἐξ ὑπερφροσύνης γίνεται, παραλαβὼν ἰάσατο τοὺς τοιούτους λογισμούς· Οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐξ ἐμῆς ὁρμῆς τὸ νουθετεῖν ὑμᾶς, διὰ τῆς χάριτος τοῦτο ποιῶ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς κελεύει, αὐτοῦ τὸ ἐπίταγμα πληρῶ. Δεῖ οὖν πείθεσθαι καὶ μὴ
35 ἀντιλέγειν.

πίστη ὀρθή, εἶναι ὅμως φαῦλος στὸν τρόπο, μὲ αὐτὰ ποὺ πράττει δείχνει τὴν πίστη του, ἔτσι κι αὐτὸς ποὺ παρουσιάζει καλὲς πράξεις, ἀλλὰ πρεσβεύει πίστη ἀσεβῆ, μὲ τὶς ἀσέβειες ποὺ κάνει καὶ τὶς πράξεις του ἐξευτελίζει καὶ καταρρακώνει, μὴ περιέχοντας αὐτὲς κανένα καρπὸ πνευματικό. Ἄρα πρέπει νὰ ζοῦμε σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ μας λατρεία.

Στίχ. 2. Ἐπειδὴ εἶπε, «Νὰ μὴ συμμορφώνεσθε μὲ τὴ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ κόσμου», δηλαδή νὰ μὴ μεταβάλλεσθε καὶ νὰ ἀλλάζετε γνώμη σύμφωνα μὲ τὶς διδασκαλίες ἐκείνων ποὺ σᾶς προσφέρουν τὴ διδασκαλία τους θγαλμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ αὐτὴ ποὺ κυλάει καὶ δὲν μένει σταθερὴ, γιὰ νὰ μὴ ποῦν ἐξαιτίας αὐτοῦ κάποιοι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, Ἄρα δὲν πρέπει καθόλου ἐμεῖς ν' ἀλλάζομε γνώμη καὶ νὰ μεταβαλλόμαστε ξεφεύγοντας ἀπὸ τὴ διδασκαλία ποὺ μᾶς παρέδωσε ὁ νόμος, γι' αὐτὸ προσθέτει: «ἀλλὰ νὰ μεταμορφώνεσθε», δηλαδή πρέπει νὰ ζεῖτε σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἶναι μεγάλη ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τῆς διδασκαλίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς σοφίας τῆς σύμφωνης μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ μία καταλύει καὶ αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, ὀδηγώντας σὲ ἄλλο τρόπο ζωῆς κακίας καὶ διαφθορᾶς, ἐνῶ ἡ ἄλλη, ὅχι μόνο δὲν διαφθείρει τὸν τρόπο ζωῆς σύμφωνα μὲ τὸ νόμο (γιατὶ τὰ τοῦ νόμου περιέχονταν σὲ σχήματα καὶ τύπους καὶ σκιές), ἀλλὰ καὶ τὸν βελτιώνει, συμπληρώνοντας καὶ ὀλοκληρώνοντας τὴ μορφὴ καὶ τὸ κάλλος ποὺ λείπουν ἀπὸ αὐτόν. Γι' αὐτὸ σωστὰ λέγει, «μὴ συμμορφώνεσθε», ἀλλὰ «νὰ μεταμορφώνεσθε»: τὸ πρῶτο εἶναι ἀπώλεια, ἐνῶ τὸ ἄλλο σωτηρία καὶ τελειότητα.

Στίχ. 3. Τὸ «στὸ καθένα ἀπὸ σᾶς» μπορεῖ νὰ νοηθεῖ μὲ διάφορους τρόπους ἢ ὅτι «λέγω στὸν καθένα ἀπὸ σᾶς», δηλαδή λέγω σὲ ὅλους, ὅλους σᾶς συμβουλεύω, καὶ αὐτὴν τὴν ἐξουσία τὴν ἔχω ἀπὸ τὴν χάρη, ἢ σᾶς λέγω νὰ μὴν ὑπερηφανεύεσθε γιὰ κάθε χάρισμα «τοῦ ὑπάρχει σὲ σᾶς»· γιὰ αὐτὴ τὴν ἔννοια ἔχουν καὶ αὐτὰ ποὺ προστίθενται μὲ τὰ ὁποῖα λέγει: «στὸν καθένα ὅπως τὰ μοίρασε ὁ Θεός» καὶ τὰ λοιπὰ. Τὰ ἔχει προτάξει μὲ πολλὴ σοφία καὶ σύνεση, θέλοντας νὰ τοὺς νοθετήσῃ νὰ μὴ μεγαλοφρονοῦν γι' αὐτὸ ποὺ ἔλαβαν ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δηλαδή καὶ ἡ νοθεσία καὶ ἡ διαταγὴ στοὺς ἄλλους πολλές φορές προέρχεται ἀπὸ ὑψηλοφροσύνη, προλαβαίνοντας αὐτὸ θεράπευσε αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς. Δὲν προέρχεται, λέγει, ἡ νοθεσία ἀπὸ τὴ δική μου ἐπιθυμία, ἀλλ' αὐτὸ τὸ κάνω μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς δίνει ἐντολή, αὐτοῦ τὴν ἐντολή ἐκπληρώνω. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπακούετε καὶ νὰ μὴν ἀντιλέγετε.

3. Πῶς ἐμέρισεν; Κατὰ φιλοτιμίαν; Μὴ γένοιτο. Ἄλλὰ πῶς; «Κατὰ τὸ μέτρον τῆς πίστεως». «Πίστεως» δὲ οὐ τῆς κατὰ τὴν λατρείαν φησὶν (πάντες γὰρ πιστοὶ καὶ εὐσεβεῖς καὶ τέλειοι ἐν αὐτῇ εἶσι, δηλονότι οἱ χαρισμάτων ἀξιωθέντες), ἀλλὰ τῆς κατὰ τὰ χα-
5 ρίσματα νῦν φησι πίστεως, καθὼς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις εἴρηται· «Κύριε, δὸς ἡμῖν πίστιν»· καὶ πάλιν· «Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως»· καὶ πάλιν· «Διὰ τὴν ὀλιγοπιστίαν ὑμῶν». Δῆλον γὰρ ὡς ἕτερον τοῦτο τὸ σημαινόμενον τῆς πίστεως παρὰ τὸ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας λαμβανόμενον.

10 Στίχ 4-8. Δυσὶ τρόποις ἐσχημάτισται ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο ἕως τοῦ «εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει». Ποίοις τούτοις; Τῷ λεγομένῳ ἀπὸ κοινοῦ καὶ τῷ ἐλλειπτικῷ. Καὶ γὰρ τὸ «ἔχοντες» ἀπὸ κοινοῦ καθ' ἕκαστον κῶλον παραλαμβάνεται, οἷον· Εἴτε προφητείαν ἔχει τις, εἴτε διακονίαν ἔχει τις. Τοῦτο δὲ τὸ ἀπὸ κοι-
15 νοῦ καὶ ζευγμα καλεῖται, ὅτι συζεύγνυσι πληθυντικὸν ἐνικῶ καὶ μετοχὴν ῥήματι. Οὕτως οὖν ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἔχοντες κατὰ τὸ ζευγμα λαμβανόμενον, ἀπηρτισμένην κατὰ τοῦτο τέως τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ χωρία ποιεῖ. Ἐλλειπτικῶ δὲ πάλιν ἐσχημάτισται, ὅτι λείπει τι πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ νοήματος, οἷον τὸ μενέτω ἐν ᾧ ἔλαβεν
20 ἕκαστος χάρισματι, ἢ ἀρκείσθω, ἢ στοιχεῖτω ἢ τι τοιοῦτον οἷον· εἴτε προφητείαν ἔχει τις, εἴτε διακονίαν, μενέτω ἕκαστος, καὶ ὁ τὴν προφητείαν ἔχων καὶ ὁ τὴν διακονίαν καὶ ὁ τὴν διδασκαλίαν καὶ ὁ τὴν παράκλησιν ἔχων, καὶ ἀπλῶς ἕκαστος ἐν ᾧ ἔλαβε χάρισματι. Καὶ πολλή ἐστὶν ἡ τῶν τοιούτων χρῆσις παρὰ τῷ θαυμα-
25 σίῳ Παύλῳ.

Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ ἀμαθὴς ὢν τούτων ἐκέχρητο τούτοις· ἡ γὰρ χάρις ἢ τὰ μείζω χορηγοῦσα καὶ τῶν εὐτελῶν πολλάκις παρεῖχε τὴν γνῶσιν. Οὐχ ὡς μέγα τι τούτων ὑπαρχόντων, τί γὰρ ἂν
30 κρολογουμένων ἀνθρώπων πόνος καὶ ὀνόματα; Οὐκ οὖν ὡς μεγάλων τινῶν ὄντων ἐκέχρητο τούτοις, ἀλλ' εἰς τὸ καταισχύρειν τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μέγα φρονούοντας, καὶ κερδῆσαι αὐτοὺς εἰς ταπεινοφροσύνην καὶ ὑπακοὴν τῆς αὐτοῦ νοουθεσίας· ἄοκνα γὰρ ὑπῆρχεν ἅπαντα Παύλῳ ὅσα σωτηρίαν ἔφερεν ἀνθρώποις.

Στίχ. 3. Πῶς τὸ μοίρασε; Σύμφωνα μὲ τὴ φιλοδοξία; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη. Ἀλλὰ πῶς, «Σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τῆς πίστεως». Τῆς πίστεως, λέγει, ὄχι τῆς σύμφωνης μὲ τὴ λατρεία, γιατί ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν πίστη εἶναι ὅλοι πιστοὶ καὶ εὐσεβεῖς καὶ τέλειοι, ὅσοι δηλαδὴ ἔγιναν ἄξιοι τῶν χαρισμάτων, ἀλλὰ τῆς πίστεως λέγει τῆς σύμφωνης μὲ τὰ χαρίσματα, ὅπως ἔχει γραφεῖ καὶ στὰ Εὐαγγέλια: «Κύριε, δῶσε μας πίστη»⁷¹· καὶ πάλι· «ἂν ἔχετε πίστη σὰν τὸν σπόρο τοῦ σιναπιῦ»⁷²· καὶ πάλι· «ἕξαιτίας τῆς ὀλιγοπιστίας σας». Εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς πίστεως εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ πού λαμβάνεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς εὐσέβειας.

Στίχ. 4-8. Μὲ δύο τρόπους διατυπώθηκε ὅλο τὸ χωρίο μέχρι τὸ «αὐτὸς πού ἔχει τὸ χάρισμα τῆς παρηγοριᾶς, νὰ τὸ χρησιμοποιεῖ στὴν παρηγοριά». Μὲ ποιὺς δύο τρόπους, Μὲ αὐτὸν κατὰ τὸν ὁποῖο λέγονται ἀπὸ κοινού, καὶ μὲ τὸν ἔλλειπτικό. Γιατί τὸ «ἔχοντας» λαμβάνεται ὡς κοινὸ σὲ κάθε τμῆμα τῆς περιόδου, ὅπως εἴτε προφητεία ἔχει κανεὶς, εἴτε διακονία ἔχει κανεὶς. Αὐτὴ ἡ ἀπὸ κοινού χρήση καλεῖται καὶ ζευγμα, γιατί ἀναμιγνύει τὸν πληθυντικὸ μὲ τὸν ἐνικὸ καὶ τὴ μετοχὴ μὲ τὸ ρῆμα. Ἔτσι λοιπὸν λαμβανόμενο ἀπὸ κοινού κατὰ τὸ ζευγμα τὸ «ἔχοντας», ὀλοκληρώνει κατ' ἀρχὴν ὡς πρὸς αὐτὸ τὴν ἔννοια καὶ τὰ χωρία. Διατυπώθηκε ὅμως καὶ μὲ τὸν ἔλλειπτικό τρόπο, γιατί λείπει κάτι πρὸς ὀλοκλήρωση τοῦ νοήματος, ὅπως τὸ «ἄς μείνει καθένας στὸ χάρισμα πού ἔλαβε», ἢ «ἄς ἀρκεῖται», ἢ ἄς στέκεται σ' αὐτό, ἢ κάτι ὅμοιο· εἴτε προφητεία ἔχει κανεὶς, εἴτε διακονία, ἄς μείνει καθένας σ' αὐτὸ πού ἔχει, καὶ αὐτὸς πού ἔχει τὴν προφητεία, καὶ αὐτὸς πού ἔχει τὴ διακονία, καὶ αὐτὸς πού ἔχει τὴ διδασκαλία, καὶ αὐτὸς πού ἔχει τὴν παρηγοριά, καὶ γενικὰ καθένας ἄς μείνει σ' αὐτὸ πού ἔλαβε. Αὐτὰ τὰ σχήματα διατύπωσης τὰ χρησιμοποιεῖ πάρα πολὺ ὁ θαυμάσιος Παῦλος.

Καὶ μὴ θαυμάσεις ἂν τὰ χρησιμοποιεῖ αὐτὰ χωρὶς νὰ τὰ ἔχει μάθει· γιατί ἡ χάρις πού χορηγεῖ τὰ σπουδαιότερα πολλές φορές παρεῖχε καὶ τὴ γνώση τῶν ἀσήμαντων. Ὁχι γιατί ἦταν αὐτὰ κάτι τὸ μεγάλο, γιατί τί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ κόπος καὶ τὰ ὀνόματα ἀνθρώπων πού φλυαρολογοῦσαν γιὰ λέξεις καὶ συλλαβὲς καὶ τὴ σύνθεση αὐτῶν; Δὲν τὰ χρησιμοποίησε λοιπὸν αὐτὰ ἐπειδὴ ἦταν κάποια σημαντικά, ἀλλὰ γιὰ νὰ καταντροπιάσει ἐκείνους πού μεγαλοφρονοῦσαν γι' αὐτὰ καὶ νὰ κερδίσει αὐτοὺς σὲ ταπεινοφροσύνη καὶ ὑπακοή τῆς νομοθεσίας του· γιατί ὁ Παῦλος δὲν ἔδειχνε ὀκνηρία γιὰ ὅσα παρεῖχαν σωτηρία στοὺς ἀνθρώπους. Γι'

Διὸ καὶ χρήσεις ποιητικῶν στίχων καὶ ἱστορίας Ἑλληνικὰς καὶ
 μυρία τοιαῦτα οὐκ ὀκνεῖ προκομίζειν, ἂν μόνον καὶ διὰ τούτων
 ἐλπίζη τινὰ σωτηρίαν ἀνθρώπων ἀρπάσαι. Βαβαὶ τῆς τηλικαύ-
 της ψυχῆς καὶ σπουδῆς Καλῶς δὲ καὶ τῷ τοιούτῳ κέχρηται τῶν
 5 λόγων εἶδει, καὶ πάλιν τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ ἀπλοῦ καὶ εὐγενοῦς
 καὶ ἀπεριέργου χαρακτήρος οὐκ ἀφίσταται. Εἰ μὲν γὰρ οὐδ'
 ὄλως ἐκέχρητο τούτοις, ἀδυναμίαν ἂν οἱ πάντα τολμῶντες καὶ
 ιδιωτισμὸν ἠτιάσαντο, ὅπου καὶ νῦν τινες μὴ συνιέντες τὰ τοιαῦ-
 τα, ἀπειρίαν αὐτὸν τῶν τοιούτων ἔχειν ἐξ ὧν οὐδ' αὐτοὶ συνίσα-
 10 σιν, ὑπολαμβάνουσιν. Εἰ δ' αὖ πάλιν τούτοις διὰ παντὸς ἐχρήτο,
 ὁ ἀποστολικὸς χαρακτήρ ἐν τοῖς παρεωραμένοις ἐτίθετο.

Διήτησιν οὖν συνετῶς καὶ πανσόφως ἄμφω· ἐχρήσατο μὲν
 γὰρ ἐκείνοις ὥστε δεῖξαι ῥᾶδιον εἶναι βουλομένῳ τὸ τοιοῦτον,
 καὶ ὅτι οὐκ ἀγνοεῖ, ἐνέμεινε δὲ τῷ ἀποστολικῷ χαρακτήρι, τὴν
 15 εὐγένειαν καὶ τὸ ἀπεριέργον καὶ καθαρὸν καὶ αὐτοφυῆς τοῦ λό-
 γου τιμῶν. Τί οὖν μὴ καὶ οἱ λοιποὶ οὕτω τοὺς ἑαυτῶν κατέμιξαν
 λόγους; Ἀρκεῖ καὶ οὗτος μόνος δεῖξαι ὅτι καὶ ἐκείνοις ῥᾶον ἦν εἶ-
 περ ἐβούλοντο ποιεῖν, καίτοι καὶ ἐν ταῖς ἐκείνων ἐπιστολαῖς
 ἔστιν, εἰ καὶ σπανιώτερον, τὰ τοιαῦτα εὐρεῖν. Εἰ δὲ τὸ «ἔχοντες
 20 χαρίσματα» μηδαμοῦ ἀναπαυστέον μέχρι τοῦ εὐλογεῖτε τοὺς δι-
 ώκοντας ὑμᾶς, ἄλλη μὲν διάνοια ἀνακύψει, μονοσχημάτιστος δὲ
 ἢ σύνταξις ἔσται, εἰς πνεῦμα δὲ λίαν ἢ περίοδος ἀποτετμημένη.

Στίχ. 8. Ἐπειδὴ τὰ χαρίσματα ἢ ἐν δόσει τὴν ἐνέργειαν αὐ-
 τῶν ἐπιδείκνυσιν ἢ ἐν προστασίᾳ ἢ ἐν ἐλέῳ, φησὶν ὅτι οὐχ ἀπλῶς
 25 ταῦτα δεῖ ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ διδόναι μὲν μεθ' ἀπλότητος καὶ χαρᾶς,
 οὐχ ὡς ζημιούμενόν τι, ἀλλὰ μᾶλλον κερδαίνοντα, καὶ προϊστα-
 σθαι μὴ ἀμελῶς, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπουδάζοντα, καὶ ἐλεεῖν
 ἱλαρῶς καὶ εὐθύμως ὡς αὐτόν τι καρπούμενον. Ἔσται δὲ ταῦτα
 πῶς; Ἄν ἀγάπην ἔχωμεν πρὸς ἀλλήλους, ἀγάπην δὲ μὴ πεπλα-
 30 σμένην καὶ ἐν ὑποκρίσει, ἀλλ' ἀπλαστον καὶ ἀνυπόκριτον καὶ τε-
 λείαν καὶ ἀληθῶς ἀγάπην.

Στίχ. 9-10. Πῶς ἔστι κολληθῆναι τῷ ἀγαθῷ; Ἐν τῇ φιλαδελ-
 φία, φησί, τοῦτ' ἔστι διὰ τῆς φιλαδελφίας. «Ἐν τούτῳ γὰρ γνώ-
 σονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Ὁ

αὐτὸ καὶ δὲν ἀποφεύγει νὰ παραθέτει καὶ ποιητικούς στίχους καὶ ἱστορίες Ἑλληνικῆς καὶ ἄπειρα τέτοια, ἀρκεῖ μόνο νὰ ἐλπίζει ὅτι καὶ μ' αὐτὰ θὰ ἐπιτύχει κάποια σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Πόσο μεγάλη ἀλήθεια αὐτὴ ἢ ψυχὴ καὶ ἢ φροντίδα! Σωστὰ λοιπὸν χρησιμοποιεῖ καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν λόγων, καὶ πάλι ὅμως δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ ἀποστολικὸ καὶ ἀπλὸ καὶ εὐγενικὸ καὶ ἀπερίτεχνο ὕφος. Γιατί, ἂν δὲν τὰ χρησιμοποιοῦσε καθόλου αὐτά, αὐτοὶ ποὺ τολμοῦν τὰ πάντα θὰ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ ἀδυναμία καὶ ἀπειρία, τὴ στιγμή ποὺ καὶ τώρα κάποιοι ποὺ δὲν κατανοοῦν αὐτά, ὑποθέτουν ὅτι αὐτὸς εἶναι ἄπειρος ἀπὸ αὐτά, ἐπειδὴ οὔτε αὐτοὶ τὰ γνωρίζουν. Ἐάν ὅμως πάλι τὰ χρησιμοποιοῦσε αὐτὰ συνέχεια, θὰ ἔπεφτε σὲ περιφρόνηση ὁ ἀποστολικὸς χαρακτήρας.

Διευθετεῖ λοιπὸν σωστὰ καὶ πάνσοφα καὶ τὰ δύο· γιατί τὰ χρησιμοποίησε βέβαια ἐκεῖνα γιὰ νὰ δείξει ὅτι εἶναι εὐκόλο γι' αὐτὸν ποὺ τὸ θέλει αὐτό, καὶ ὅτι δὲν τὸ ἀγνοεῖ, ἀλλὰ παρέμεινε στὸν ἀποστολικὸ χαρακτήρα, τιμώντας τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν καθαρότητα καὶ τὴ γνησιότητα τοῦ λόγου. Γιατί λοιπὸν καὶ οἱ λοιποὶ δὲν κατέμειξαν ἔτσι τοὺς λόγους τους; Ἄρκει καὶ αὐτὸς μόνο γιὰ νὰ δείξει ὅτι καὶ γιὰ ἐκείνους ἦταν εὐκόλο νὰ τὸ κάνουν ἂν ἤθελαν, ἂν καὶ βέβαια καὶ στίς ἐπιστολὰς ἐκείνων μποροῦν νὰ βρεθοῦν αὐτά, ἂν καὶ σπανιότερα. Ἐάν τώρα τὸ «ἔχοντας χαρίσματα» δὲν πρέπει νὰ διακοπεῖ πουθενὰ μέχρι τὸ «εὐλογεῖτε αὐτοὺς ποὺ σᾶς καταδιώκουν»⁷³, θὰ ἀνακύψει ἄλλο νόημα· ἢ σύνταξη θὰ εἶναι μονοδιάστατη, καὶ ἡ περίοδος θὰ ἔχει πολὺ περιορισμένο πνευματικὸ νόημα.

Στίχ. 8. Ἐπειδὴ τὰ χαρίσματα δείχνουν τὴν ἐνέργειά τους ἢ χορηγούμενα ἢ δίνονται γιὰ προστασία ἢ γιὰ ἔλεος, λέγει ὅτι δὲν πρέπει νὰ τελοῦνται αὐτὰ ἔτσι γενικά, ἀλλὰ νὰ δίνονται μὲ ἀπλότητα καὶ χαρὰ, ὄχι μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ζημιώνεται κανεὶς σὲ κάτι, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι κερδίζει, καὶ νὰ γίνεται προϊστάμενος ὄχι μὲ ἀδιαφορία, ἀλλὰ πιστεύοντας ὅτι φροντίζει γιὰ τὸν ἑαυτό του, καὶ νὰ παρέχει τὸ ἔλεος μὲ χαρὰ καὶ καλὴ διάθεση, σὰν νὰ κερδίζει ὁ ἴδιος κάτι. Πῶς ὅμως θὰ γίνουν αὐτά; Ἐάν ἔχομε ἀγάπη μεταξύ μας, καὶ ἀγάπη ὄχι πλαστὴ καὶ ὑποκριτικὴ, ἀλλὰ ἀπροσποίητη καὶ ἀνυπόκριτη καὶ τέλεια καὶ ἀληθινὴ ἀγάπη.

Στίχ. 9-10. Πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ προσκολληθεῖ στὸ ἀγαθόν; Μὲ τὴν φιλαδελφία, λέγει, δηλαδή μὲ τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀδελφούς. Γιατί λέγει: «ἀπὸ αὐτὸ θὰ γνωρίσουν ὅλοι ὅτι εἶστε μαθητὲς μου, ἂν ἀγαπᾶτε ὁ ἓνας

δὲ μαθητῆς φυλάττων τὰ μαθήματα κεκόλληται καὶ ἦνεται τῷ διδασκάλῳ, ὅπερ ἐστὶ τὸ κυρίως ἀγαθόν, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἀλλὰ πόθεν φύεται ἡ φιλαδελφία; πόθεν ἐστὶ θηροῦσαι αὐτήν; Ἐκ τοῦ προηγεῖσθαι ἀλλήλους, φησί, τῇ τιμῇ· ὡς ἀληθῶς γὰρ ἀρχὴν λαμβάνει φιλία ἀσφαλῆ, ἐὰν ἕκαστος ἀγωνίζεται προλαβεῖν εἰς τὸ τιμῆσαι τὸν πλησίον.

Στίχ. 13. «Ταῖς χρεῖαις τῶν ἀγίων κοινωνοῦντες». Τὴν πρὸς τοὺς ἀγίους ἐλεημοσύνην εἰσάγει, διὸ καὶ ἐφύλαξεν αὐτήν ἐν ἐξαιρέτῳ. Ἄνω μὲν περὶ καθολικῆς εἶπεν ἐλεημοσύνης· «κοινο-
10 νοῦντες», φησὶν· κοινωνία γὰρ τὸ προᾶγμα· σὺ μὲν γὰρ εἰσφέρεις χρήματα αὐτοῖς, ἐκεῖνοι δὲ σοὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρησίαν καὶ τὰ μυρία ἀγαθά.

Στίχ. 19. Εἰ καὶ σοῦ εὐεργετοῦντος τὸν ἐχθρόν, ὁ Θεὸς ἐκδικῶν σε ὀργίζεται αὐτῷ, καὶ πῦρ πειρασμῶν καὶ κακώσεων ἃ κα-
15 τὰ τοῦ πλησίον ἐκεῖνος ἐτέκταινεν, ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στρέφει, ἀλλ' οὖν σὺ μὴ διὰ τοῦτο θελήσης αὐτὸν εὐεργετεῖν, ἵνα ἐν τοιούτοις αὐτὸν κακοῖς ἴδῃς, ἐπεὶ ἐνικήθης ὑπὸ τοῦ κακοῦ, κακεῖνος μὲν οὐδὲν ἤττον ἃ ἔδει παθεῖν αὐτὸν πάσχει, σὺ δὲ ἀπώλεσας τὸν μισθὸν νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ κακοῦ. Μᾶλλον δέ, εἰ τοιαύτην
20 σου τὴν γνώμην ὁ Θεὸς ἴδῃ, οὐδ' ἐκδικεῖ τὸν γὰρ ἀγαθόν, τὸν προᾶον, τὸν ἀδικηθέντα ἐκδικεῖ, ἀλλ' οὐχὶ τὸν διὰ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς προαιρέσεως ἑαυτὸν ἐκδικήσαντα, καὶ διὰ πράξεως ἀγαθῆς, τῆς εὐεργεσίας, πονηρευσάμενον τὴν διαφθορὰν ἰδεῖν τοῦ λυπήσαντος. Εὐεργετεῖ οὖν σὺ, ἵνα νικήσης τὸ κακόν, καὶ ἵνα γένη υἱ-
25 ός, ὡς ὁ Κύριός φησι, τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρός.

Στίχ. 20-21. Οὐκοῦν σὺ δεῖ, φησί, ποιεῖν ἵνα μὴ σωρεύωμεν ἄνθρακας, ἀλλ' ἐτέρως ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὴν σὴν ἄνθρακας σωρεύειν θέλεις. Καὶ γὰρ τοῦτο ποιεῖ μνησικακία· οὐ γὰρ σὺ τοῦτο ποιεῖς, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ θηριώδης. Εἰ γὰρ εὐεργετοῦντός σου μένει φυλάττων
30 ἐκεῖνος τὴν ἀπέχθειαν, ἑαυτῷ τὸ πῦρ ἀνῆψεν, αὐτὸς ἐφλέξεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, σὺ δὲ ἀναίτιος εἶ. Μὴ γίνου τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπότερος, ἐπεὶ μυρία πείση δεινά, μηδὲ σοφιζώμεθα τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Εἶπεν· «Τοῦτο ποιῶν ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις», σὺ δὲ λέγεις· Φεῖδομαι τοῦ ἐχθροῦ. Εἴθε σαντοῦ ἐφρόντιζες. Μὴ ποίει σκο-

τὸν ἄλλο»⁷⁴. Κι ὁ μαθητὴς ἂν φυλάει τὰ μαθήματα προσκολλήθηκε καὶ ἐνώθηκε μὲ τὸν διδάσκαλο, πού εἶναι τὸ κυρίως ἀγαθό, ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός. Ἀλλὰ ἀπὸ ποῦ φυτρώνει ἡ φιλαδελφία; Πῶς μπορούμε νὰ τὴν ἀποκτήσουμε; Μὲ τὸ νὰ προηγεῖσθε στὴν ἀπόδοση τιμῆς πρὸς τοὺς ἀδελφούς. Γιατὶ ἀληθινὰ ἡ φιλία ἀποκτᾶ ἀσφαλῆ ἀρχή, ἂν καθένας ἀγωνίζεται νὰ προσφέρει πρῶτος τιμὴ στὸν πλησίον του.

Στίχ. 13. «Συμετέχοντας στὶς ἀνάγκες τῶν πιστῶν». Εἰσάγει τὴν ἐλεημοσύνη πρὸς τοὺς πιστούς, γι' αὐτὸ τὴν ἔβαλε σὲ ἐξαιρετικὴ θέση. Πιὸ πάνω μίλησε γιὰ γενικὴ ἐλεημοσύνη· «συμετέχοντας» λέγει· γιατί ἡ πράξη εἶναι συμμετοχή· σὺ εἰσφέρεις χρήματα σ' αὐτούς, ἐκεῖνοι σ' ἐσένα τὴν παρηγοία πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὰ ἄπειρα ἀγαθὰ.

Στίχ. 19. Ἐάν καὶ ἐσὺ εὐεργετῶντας τὸν ἐχθρό σου, ὁ Θεὸς ὑπερασπίζοντας ἐσένα ὀργίζεται ἐναντίον του καὶ φωτιὰ πειρασμῶν καὶ κακοποιήσεις πού μηχανευόταν ἐκεῖνος ἐναντίον τοῦ πλησίον, τὰ στρέφει στὴν κεφαλὴ του, ἐσὺ ὅμως νὰ μὴ θελήσεις νὰ τὸν εὐεργετήσεις γι' αὐτό, γιὰ νὰ τὸν δεῖς σὲ τέτοια κακὰ, γιατί τότε νικήθηκες ἀπὸ τὸ κακό· καὶ ἐκεῖνος βέβαια δὲν παθαίνει τίποτα λιγότερο ἀπὸ ὅσα ἔπρεπε νὰ πάθει, ἐσὺ ὅμως ἔχασες τὸν μισθὸ νικημένος ἀπὸ τὸ κακό. Ἡ μᾶλλον, ἂν ὁ Θεὸς δεῖ αὐτὴ τὴ γνώμη σου οὔτε κἂν σὲ ὑπερασπίζεται· γιατί ὑπερασπίζεται τὸν ἀγαθό, τὸν πρᾶο, τὸν ἀδικημένο, ὄχι ὅμως καὶ αὐτὸν πού μὲ θυμὸ καὶ προαίρεση πῆρε τὴν ἐκδίκησή του, καὶ μὲ καλῆι πράξη, τὴν εὐεργεσία, πονηρεύθηκε νὰ δεῖ τὴν καταστροφή ἐκείνου πού τὸν λύπησε. Νὰ εὐεργετεῖς λοιπὸν ἐσὺ, γιὰ νὰ νικήσεις τὸ κακό καὶ γιὰ νὰ γίνεις υἱός, ὅπως λέγει ὁ Κύριος, τοῦ Πατέρα μας στὸν οὐρανό.

Στίχ. 20-21. Δὲν πρέπει λοιπὸν, λέγει, νὰ κάνομε τὸ κακό, γιὰ νὰ μὴ σωρεύομε ἄνθρακες, ἀλλὰ ἐσὺ μὲ ἄλλον τρόπο θέλεις νὰ σωρεύεις ἄνθρακες στὸ κεφάλι σου. Πράγματι αὐτὸ τὸ κάνει ἡ μνησικακία· γιατί δὲν τὸ κάνεις αὐτὸ ἐσὺ, ἀλλὰ ἐκεῖνος, ὁ ὅμοιος μὲ θηρίο. Ἐάν δηλαδή, ἐνῶ ἐσὺ τὸν εὐεργετεῖς, ἐκεῖνος ἐπιμένει νὰ διατηρεῖ τὸ μίσος του, ἀναψε τὴ φωτιὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του, αὐτὸς ἔκαψε τὸ κεφάλι του, ἐνῶ σὺ εἶσαι ἀνεύθυνος. Μὴ γίνεσαι πιὸ φιλόανθρωπος ἀπὸ τὸν Θεό, γιατί θὰ πάθεις ἄπειρα δεινὰ, οὔτε νὰ ἐκτελοῦμε μὲ δολιότητα τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Εἶπε, «κάνοντάς το αὐτὸ σωρεύεις ἀναμμένα κάρβουνα», ἐνῶ σὺ λέγεις· Λειπᾶμαι γιὰ τὸν ἐχθρό. Μακάρι νὰ φρόντιζες γιὰ τὸν ἑαυτό σου. Μὴν τὸ κάνεις μὲ τέτοιο σκοπό, ἢ μᾶλλον κάνε το ἔστω καὶ μὲ τέτοιο

πῶ τοιούτω, μᾶλλον δὲ κἂν τοιούτω ποιήσον σκοπῶ, ἀλλ' οὐ ποιεῖς. Οὐ λέγω σοι ὅτι ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι πλέον λέγω μόνον ποιήσον. Ταῦτα γὰρ πάντα ἵνα σε ἐκκαλέσῃ τε, φησὶν ὁ Παῦλος, ἐλπίδι τῆς τιμωρίας λῦσαι τὴν ἐχθραν· οὐδὲ γὰρ
5 ἔστιν εὐεργετοῦντα καὶ εὐεργετούμενον μείναι ἐχθρόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Στίχ. 1-4. Κερδαίνεις κἀντεῦθεν, φησὶν, ὑποτασσόμενος, οὐ μόνον ὅτι ἐντολήν πληροῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν Θεὸν τιμᾷς, τιμῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένην ἐξουσίαν καὶ τὸν ταύτην χειρίζοντα.
10 Μακάριος οὖν ὁ οὕτω καὶ διὰ ταῦτα τὴν ἐξουσίαν τιμῶν καὶ ὑποτασσόμενος, ὡσπερ ἄθλιος ὁ διὰ ταῦτα μὴ ὑποκείμενος. Καὶ διπλοῦν γὰρ ἀποφέρεται κριμα· πρῶτον ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένην καὶ ὀρισθεῖσαν ἀρχὴν ἐξουθενεῖ, δεύτερον καὶ ἐκ τῶν ἡτιμασμένων ἀρχόντων. Ὅρα δὲ καὶ τὸ κέρδος τῶν ἀρχόν-
15 τῶν· κωλύουσι τοὺς φαύλους, προτρέπονται τοὺς σπουδαίους δι' ὧν αὐτοὺς τιμῶσι καὶ ἐπαινοῦσιν εἰς ἀρετὴν. Χρὴ οὖν αὐτοὺς ἀποδέχεσθαι καὶ διὰ τοῦτο, καὶ ὅτι Θεοῦ διάκονοί εἰσι, τῶ αὐτοῦ θελήματι ὑπηρετούμενοι. Καὶ τρίτον, ὅτι τὰ ἴδια λιπόντες ὑπὲρ τῶν κοινῶν φροντίζουσι, τῇ τῶν πλησίον ὠφελείᾳ προσκαρτε-
20 ροῦντες καὶ πρὸ τῆς ἰδίας ἀνέσεως τὸν ὑπὲρ ἐκείνων πόνον ἀποδεχόμενοι. Τίς τούτοις, εἰ καὶ μήτις φόβος ἐπέκειτο, ἐξ αὐτῆς τοῦ συνειδότος τῆς κρίσεως οὐκ ἂν ἀγάσαιτο, καὶ ἐν πατέρων θήσῃ καὶ προστατῶν λόγῳ; Μακάριοί εἰσιν οἱ τοιοῦτοι ἄρχοντες. Καὶ σοί, φησὶν, ἔστι διάκονος εἰς τὸ ἀγαθόν, τοῦ Θεοῦ δηλονότι διά-
25 κονος ὑπάρχων. Πῶς δὲ ἔστι σοὶ διάκονος; Κωλύων τοὺς κακοὺς καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν βλάβην σοὶ ἀφαιρούμενος καὶ ἄδειαν παρέχων εἰς τὸ ποιεῖν σε τὸ ἀγαθόν. Διακονεῖ δὲ σοὶ εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ ὅταν σε ἐπὶ τοῖς κακοῖς φοβῆ, ἀνακόπτων σε ἐκεῖθεν καὶ προ-
30 τρεπόμενος ἐπ' ἀρετὴν· ἔτι δὲ καὶ τιμῶν καὶ ἀποδεχόμενος προ-
τρέπει εἰς αὐτὸ τοῦτο.

Στίχ. 5. «Διό», φησὶν, «ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν». Εἰ γὰρ διάκονός ἔστι Θεοῦ, εἰ ἐπαίνους ἕξεις ἐξ αὐτῆς, οὐ μόνον δεῖ διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ὀργὴν ἐγγινομένην τοῖς ἁμαρτάνουσιν ὑποτάσσεσθαι αὐτῇ, ἀλλά

σκοπό, ἀλλὰ δὲν τὸ κάνεις. Δὲν σοῦ λέγω ὅτι σωρεύεις ἀναμμένα κάρβουνα, ἀλλὰ σοῦ λέγω καὶ κάτι περισσότερο· μόνο κάνε το. Γιατὶ ὅλα αὐτὰ τὰ λέγει ὁ Παῦλος γιὰ νὰ σὲ καλέσει, μὲ τὸν μελλοντικὸ φόβο τῆς τιμωρίας, νὰ διαλύσεις τὴν ἔχθρα· γιατί δὲν εἶναι δυνατὸ αὐτὸς ποὺ εὐεργετῆ καὶ ἐκεῖνος ποὺ εὐεργετεῖται νὰ παραμείνουν ἔχθροί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13ο.

Στίχ. 1-4. Κερδίζεις, λέγει, καὶ ἀπ' αὐτὸ, ἂν δείχνεις ὑποταγὴ· ὄχι μόνο γιατί ἐκπληρώνεις ἐντολή, ἀλλὰ γιατί τιμᾶς καὶ τὸν Θεὸ, τιμώντας τὴν ἐξουσία ποὺ ὄρισε ὁ ἴδιος καὶ τὸν διαχειριστὴ τῆς. Μακάριος λοιπὸν αὐτὸς ποὺ τιμᾶ τὴν ἐξουσία μ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ γι' αὐτὰ καὶ ὑποτάσσεται σ' αὐτήν, ὅπως εἶναι ἀξιολύπητος αὐτὸς ποὺ γιὰ τὰ παραπάνω δὲν ὑποτάσσεται. Καὶ ἐπισύρει διπλῆ καταδίκη· πρῶτον ἀπὸ τὸν Θεό, ἐπειδὴ ἐξευτελίζει τὴν ἐξουσία ποὺ αὐτὸς ἔθεσε καὶ ὄρισε, καὶ δεύτερον καὶ ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες ποὺ δὲν τιμήθηκαν. Πρόσεχε ὅμως καὶ τὸ κέρδος ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες· ἐμποδίζουν τοὺς φαύλους, προτρέπουν τοὺς σπουδαίους μὲ τὶς τιμὲς ποὺ τοὺς ἀποδίδουν καὶ τοὺς ἐπαίνους γιὰ τὴν ἀρετὴ τους. Πρέπει λοιπὸν νὰ τοὺς ἀποδέχεσθε αὐτοὺς καὶ γι' αὐτό, καὶ γιατί εἶναι διάκονοι τοῦ Θεοῦ ὑπηρετώντας τὸ θέλημά του. Καὶ τὸ τρίτον, γιατί ἐγκαταλείπουν τὰ δικὰ τους καὶ φροντίζουν γιὰ τὰ κοινά, ἀποβλέποντας στὴν ὠφέλεια τοῦ πλησίον τους, καὶ ἀντὶ γιὰ τὴ δική του ἀνεση ἀναλαμβάνουν τὸν μόχθο ὑπὲρ ἐκείνων. Ποιὸς λοιπὸν, κι ἂν δὲν ὑπῆρχε κανένας φόβος, ἀπὸ μόνη τὴν κρίση τῆς συνείδησής του δὲν θὰ τοὺς θαύμαζε αὐτοὺς καὶ δὲν θὰ τοὺς ἔβαζε στὴ θέση τῶν πατέρων καὶ προσπατῶν; Οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ εἶναι μακάριοι. Καὶ γιὰ σένα, λέγει, εἶναι διάκονος γιὰ τὸ ἀγαθὸ, ἀφοῦ δηλαδή εἶναι διάκονος τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς εἶναι διάκονος δικός σου; Ἐμποδίζοντας τοὺς κακοὺς καὶ ἀπομακρύνοντας ἀπὸ σένα τὴ βλάβη ἐκ μέρους αὐτῶν καὶ παρέχοντάς σου τὴν εὐχέρεια νὰ κάνεις τὸ καλὸ. Ἀλλὰ σὲ ὑπηρετεῖ καὶ στὸ ἀγαθὸ καὶ ὅταν σὲ φοβίζει ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, ἀνακόποντάς σε ἀπὸ αὐτὰ καὶ προτρέποντας πρὸς τὴν ἀρετὴ· καὶ ἀκόμα καὶ μὲ τὸ νὰ σὲ τιμᾶ καὶ νὰ σὲ ἀποδέχεται σὲ προτρέπει σ' αὐτὸ ἀκριβῶς.

Στίχ. 5. «Γι' αὐτό», λέγει, «εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποτάσσεσθε ὄχι μόνο ἐξαιτίας τῆς ὀργῆς (τοῦ Θεοῦ), ἀλλὰ καὶ γιὰ λόγους συνείδησης». Γιατί, ἂν εἶναι διάκονος τοῦ Θεοῦ, ἂν λάβεις ἐπαίνους ἀπὸ αὐτήν, ὄχι μόνο πρέπει νὰ ὑποτάσσεσαι σ' αὐτήν ἐξαιτίας τῆς ὀργῆς ποὺ ξεσπᾶ πάνω σὲ

γε πολλῶ μᾶλλον προσήκει καὶ ὡς διάκονον Θεοῦ καὶ ὡς ἐπαι-
 νοῦσαν καὶ ἐπαλείφουσαν ἐπ' ἀρετὴν τιμῆς αὐτὴν ἀξιούνη· καὶ
 γὰρ κἂν μηδεὶς ἢ φόβος, αὐτὴ ἢ συνείδησις εἰς ὑπακοὴν αὐτῆς
 καὶ ὑποταγὴν προτρέπεται. « Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν». Διὰ
 5 μὲν τὴν ὀργὴν οἱ φαῦλοι καὶ μὴ θέλοντες ὑποτάσσονται, διὰ δὲ
 τὴν συνείδησιν ὀφείλουσιν οἱ σπουδαῖοι ἐκόντες καὶ σὺν προθυ-
 μίᾳ ὑποτάσσεσθαι.

Στίχ. 8-10. Πῶς ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον νόμον πεπλήρωκεν, ἢ
 αὐτόθεν δῆλον; ἀγαπῶν γὰρ οὐκ ἂν τοῦ ἀγαπωμένου τὸν γάμον
 10 διορύξη, εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ θίου ἐπιβουλεύων τὸν φιλού-
 μενον καὶ ζημιῶν, ἀλλ' οὐδὲ μισοφόνους χεῖρας ὀπλίση κατ' αὐτοῦ·
 οὐ μὴν οὐδὲ κλέπτειν ἐπιχειρήσῃ, οὐδ' ἄλλως πως εἰς ἐπιθυμίαν τι-
 νὸς τῶν αὐτοῦ καταστάς ἀφαιρήσεται βία λαβῶν (οὐδὲν γὰρ τού-
 των ἐστὶ φιλοῦντος)· οὐ μὴν οὐδὲ μαρτυρίαν ψευδῆ κατὰ τοῦ πλη-
 15 σίον μαρτυρήσῃ, οὐδ' ἐπίορκον ὄρκον ὁμόσει. Πατέρα δὲ καὶ μη-
 τέρα πῶς ὁ τὸν πλησίον φιλῶν οὐ διαφερόντως φιλήσῃ καὶ τιμή-
 σῃ; πῶς δ' οὐχὶ τὸ Θεῖον οὕτως ὡς ἀληθῶς ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρ-
 διάς καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀγαπήσῃ καὶ δοξολογήσῃ; Ὁ
 δὲ τούτοις ἑαυτὸν περιφράξας, ποίαν ἄλλην ἀρετὴν ταῖς προαιρη-
 20 μέναις οὐ συναυξήσῃ καὶ συναπαρτίσει; Ὡστε ὁ ἀγαπῶν τὸν πλη-
 σίον ὅλον τὸν νόμον πεπληρωκῶς ἂν εἴῃ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς ἀγά-
 πης ὄνομα εἰώθασιν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐπὶ τῶν ἀναξίων διαθέσεων
 τῆς κλήσεως ταύτης τιθέναι, ὑπογραφὴν αὐτῆς αὐτὸς ἀποδίδω-
 σιν, ποίαν ἔφησεν ἀγάπην, περιστάς ἐν αὐτῇ περιέχειν τὸν νόμον
 25 καὶ συγκεφαλαιουῦσθαι τῶν ἀρετῶν τὸ πλῆθος· ἡ ἀγάπη γὰρ, φη-
 σίν, ἦν ἔφην, συνάπτουσα τοὺς πλησίον ἀλλήλοις οὕτως ἐνοποιεῖ,
 ὡς ἐκάτερον οὐχ' ἕτερον ἠγεῖσθαι τὸν συναφθέντα, ἀλλὰ νομίζειν
 ἄλλον αὐτὸν εἶναι ἐκεῖνον. Ἐξ οὗ δηλονότι οὐδὲν ἐκάτερος τῶ
 πλησίον ἐργάζεται κακόν. Εἶτα ἐπαναληπτικὸν συμπέρασμα·
 30 « Πλήρωμα σὺν νόμου ἢ ἀγάπη », ἀντὶ τοῦ ἀληθῶς ἄρα καὶ δικαί-
 ως ἔφην, ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν.

Στίχ. 11-12. « Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρόν ». Τοῖς ἄνω τοῦ-
 το συνήρηται καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἀποδίδεται, ἐπίτασις μᾶλλον ὄν
 καὶ προτροπὴν ἐμφαῖνον τῶν εἰρημένων. Ποίοις δὲ ἄνω; « Πᾶ-

ὄσους ἁμαρτάνουν, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο πρέπει καὶ ὡς διάκονος τοῦ Θεοῦ πού εἶναι καὶ ἐπειδὴ σέ ἐπαινεῖ καὶ σέ προγυμνάζει ν' ἀξιῶνεις ἀπὸ αὐτὸν τὴν τιμὴν γιὰ ἄρετὴ. «Ἐξαιτίας βέβαια τῆς ὀργῆς ὑποτάσσονται αὐτοὶ πού εἶναι φαῦλοι καὶ χωρὶς νὰ θέλουν, γιὰ λόγους ὅμως συνείδησης ὀφείλουν νὰ ὑποτάσσονται οἱ σπουδαῖοι μὲ τὴν θέλησή τους καὶ μὲ προθυμία.

Στίχ. 8-10. Πῶς αὐτὸς πού ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ἔχει ἐκπληρώσει τὸν νόμο, ἂν ὄχι προφανῶς ἀπὸ αὐτό; γιὰ αὐτὸς πού ἀγαπᾷ δὲν θὰ ὑπονομεύσει τὸ γάμο ἐκείνου πού ἀγαπᾷ, ἐπιβουλεύοντας αὐτὸν πού ἀγαπᾷ καὶ βλάπτοντάς τον σ' αὐτὸ πού εἶναι τὸ πιὸ σπουδαῖο πράγμα στὴ ζωὴ, ἀλλ' οὔτε καὶ θὰ ὀπλίσει φονικά χέρια ἐναντίον του. Ἐπίσης οὔτε καὶ θὰ ἐπιχειρήσει νὰ κλέψει κάτι ἀπὸ αὐτόν, οὔτε κατ' ἄλλο τρόπο ἐπιθυμώντας κάποιο ἀπὸ τὰ πράγματα ἐκείνου θὰ τοῦ τὸ ἀφαιρέσει παίρνοντάς το μὲ τὴν βία (γιὰ αὐτὸς πού ἀγαπᾷ δὲν κάνει κανένα ἀπὸ αὐτὰ)· ἀλλ' οὔτε μαρτυρία ψευδῆ θὰ δώσει ἐναντίον τοῦ πλησίον του, οὔτε θὰ δώσει ψεύτικο ὄρκο. Καὶ αὐτὸς πού ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του πῶς δὲν θὰ δείξει ἀγάπη καὶ τιμὴν ξεχωριστὴ στὸν πατέρα καὶ στὴ μητέρα του; Καὶ πῶς δὲν θ' ἀγαπήσει αὐτὸς τὸν Θεὸ ἀληθινὰ καὶ μὲ ὅλη τὴν καρδιά καὶ τὴν ψυχὴ του καὶ δὲν θὰ τὸν δοξολογήσει; Καὶ αὐτὸς πού θὰ περιφράξει τὸν ἑαυτὸ του μὲ αὐτὰ, ποιά ἄλλη ἄρετὴ ἀπὸ ὅσες ἀναφέραμε προσηγουμένως δὲν θὰ αὐξήσει μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ δὲν θὰ ὀλοκληρώσει; Ὡστε αὐτὸς πού ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ἔχει ἐκπληρώσει τὸ νόμο στὸ σύνολό του. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄνθρωποι συνηθίζουν νὰ δίνουν τὸ ὄνομα τῆς ἀγάπης καὶ στίς ἀνάξιες διαθέσεις τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, δίνει τὴν περιγραφή αὐτῆς, ποιά ἀγάπη εἶπε, περιγράφοντάς την, ὅτι περιέχει τὸ νόμο καὶ συγκεφαλαιώνει τὸ πλῆθος τῶν ἀρετῶν⁷⁵. Γιὰ αὐτὸ λέγει· ἡ ἀγάπη πού εἶπα συνδέοντας τοὺς πλησίον μεταξύ τους τοὺς ἐνώνει μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε καθένας δὲν θεωρεῖ ἄλλον αὐτὸν πού ἐνώθηκε μαζὶ του, ἀλλὰ νομίζει ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἄλλος. Γι' αὐτὸ λοιπὸν κανένα κακὸ δὲν κάμνει ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Κι ἔπειτα τὸ ἐπαναληπτικὸ συμπέρασμα· «ἡ ἀγάπη λοιπὸν εἶναι ἐκπλήρωση τοῦ νόμου»· ἀντὶ νὰ πεῖ, ἄρα ἀληθινὰ καὶ δίκαια εἶπα, ὅτι ὅποιος ἀγαπᾷ τὸν ἄλλον ἔχει ἐκπληρώσει τὸν νόμο.

Στίχ. 11-12. «Καὶ αὐτό, γνωρίζοντας τὸν καιρό». Αὐτὸ συνδέεται μὲ τὰ παραπάνω, καὶ σ' ἐκεῖνα ἀποδίδεται, καὶ εἶναι μᾶλλον ἐπαύξηση ἐκείνων, ἀποτελώντας προτροπὴν γιὰ ὅσα εἰπώθηκαν. Ἀλλὰ γιὰ ποιά παρα-

σα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποταστέσθω», καί, «ἀπόδο-
 τε πᾶσι τὰς ὀφειλάς», καί, «μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγα-
 πᾶν ἀλλήλους». Ταῦτα οὖν, φησί, ποιεῖτε διὰ τε τὰ προειρημέ-
 να καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα· διὰ ποῖον; «Εἰδότες τὸν καιρὸν», ὅτι
 5 συντέμνεται ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνος, καὶ δεῖ ἡμᾶς, εἰ καὶ ἐκα-
 θεύδομεν μηδὲν πράττοντες, ὡς ἐξ ὕπνου κἂν νῦν γοῦν ἐξεγερ-
 θῆναι· φανερόν γὰρ ὅτι νῦν μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος ἐσμέν τῆς ζω-
 ῆς ἡμῶν ἢ ὅτι ἐπιστεύσαμεν. «Σωτηρίαν» δὲ καλεῖ τὸ τέλος τῆς
 ζωῆς, ὅτι τότε τοῖς ἀξίοις ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀπόλαυσις ἀποκαλύ-
 10 πτεται μᾶλλον. Διὸ καὶ «ἡμέραν» αὐτὴν καλεῖ, ὡς ἡδονὴν πα-
 ρέχουσαν καὶ φωτίζουσαν καὶ φανεροποιούσαν τὰ πρὶν ἐν
 ἀγνοίᾳ τῇ κατὰ πείραν καὶ κατ' ἀπόλαυσιν κείμενα, μόνη δὲ τῇ
 ἐλπίδι θεωρούμενα.

Εἰκότως δὲ τὸν παρόντα βίον νύκτα καλεῖ πρὸς τὴν μέλλου-
 15 σαν ἡμέραν· πολλὰ γὰρ τῶν ἐν τούτῳ νῦν ὡς ἐν νυκτὶ κρυπτομέ-
 νων ἐκεῖ φανερὰ ὡς ἐν λαμπρᾷ ἡμέρᾳ γενήσεται, καὶ πολλὰ τῶν
 ἀγνοουμένων ἐνταῦθα ὡς ἐν σκότει, ἐκεῖ ὡς ἐν φωτὶ ἐπιγνωσθή-
 σεται, πάσης σκηνηῆς λυομένης καὶ παντὸς προσωπείου περιαι-
 ρουμένου καὶ τῆς ἐπιπροσθούσης ἀχλύος τοῖς λογισμοῖς ἐκκα-
 20 θαιρομένης. Συνετιμήθη οὖν, φησὶν, ἡ νύξ, τοῦτ' ἔστιν ὁ βίος
 ἡμῶν, καὶ ἐγγίζει τὸ τέλος, ἢ τοι ἡ ἡμέρα ἤδη πλησιάζει τῆς τε-
 λευτῆς καὶ τῆς ἀνταποδόσεως. Χρὴ οὖν καὶ διὰ ταῦτα πᾶσαν
 ἐντολὴν προθύμως ἡμᾶς ἐπιτελεῖν, ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ἀποδιδό-
 ναι πᾶσι τὰς ὀφειλάς, ὑποτάσσεσθαι ταῖς ἀρχαῖς· καὶ γὰρ καὶ
 25 ὀλίγος ὁ πόνος ἤδη, οὐκ εἰς μῆκος οἱ ἀγῶνες, εἴ τι καὶ δέοι ἀγω-
 νίσασθαι, ἐκτείνονται. Βραχὺ λίαν γέγονε τὸ στάδιον τῆς ζωῆς
 ἡμῶν μηδεὶς ὀκνεῖτω, πάντες σπουδάσωμεν.

Στίχ. 13. «Ὡς ἐν ἡμέρᾳ». Ὡς ἤδη παρουσίας, ὡς ἐνεστηκυσίας
 τῆς ὅσον οὕτω παρεσομένης ἡμέρας, οὕτω πολιτευσώμεθα «εὐ-
 30 σχημόνως». Τί δέ ἐστι τὸ «εὐσχημόνως»; Ἑρμηνεύει αὐτὸς ἐπά-
 γων «Μὴ κόμοις» καὶ ἐξῆς «Εὐσχημόνως» δέ φησι, λίαν ἐντρέ-
 πων, ὅτι, εἰ καὶ μὴ κόλασις ἦν ἀποκεκλιμένη τοῖς ἁμαρτάνουσι καὶ
 ἀπόλαυσις τοῖς κατορθοῦσιν, ἔδει τὸ αἰσχρὸν καὶ ἀπρεπὲς καὶ ἀ-

76. Ρωμ. 13, 1.

77. Ρωμ. 13, 7.

78. Ρωμ. 13, 8.

πάνω; «Κάθε άνθρωπος νὰ ὑποτάσεται σὶς ἀνώτερες ἐξουσίες»⁷⁶, καί, «ἀποδώστε σὲ ὅλους αὐτὸ πού ὀφείλετε»⁷⁷, καί, «σὲ κανέναν νὰ μὴν ὀφείλετε τίποτε, παρὰ μόνο τὸ ν' ἀγαπᾶτε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο»⁷⁸. Αὐτὰ λοιπόν, λέγει, νὰ κάνετε καὶ γιὰ ὅσα εἶπαμε καὶ κυρίως γι' αὐτό· γιὰ ποιό; «Γνωρίζοντας τὸν καιρό»· γιατί ἔχει συντομευθεῖ ὁ χρόνος τῆς ζωῆς μας καὶ πρέπει ἡμεῖς, ἂν καὶ κοιμόμαστε καὶ δὲν κάναμε τίποτε, νὰ σηκωθοῦμε, ἔστω καὶ τώρα, σὰν ἀπὸ ὕπνο. Γιατὶ εἶναι φανερό ὅτι τώρα εἴμαστε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς μας περισσότερο, παρὰ τότε πού πιστέψαμε. «Σωτηρία» πάλι ὀνομάζει τὸ τέλος τῆς ζωῆς, γιατί τότε μᾶλλον ἀποκαλύπτεται τοὺς ἄξιους ἢ σωτηρία καὶ ἡ ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάζει αὐτὴν «ἡμέρα», ἐπειδὴ παρέχει ἡδονὴ καὶ φωτίζει καὶ φανερώνει τὰ πρὶν πού ἦταν σὲ ἄγνοια καὶ ἀδοκίμαστα καὶ ἀναπόλαυστα, καὶ ἦταν ὄρατὰ μόνο μὲ τὰ μάτια τῆς ἐλπίδας.

Πολὺ σωστὰ ὅμως καλεῖ τὸν παρόντα βίον νύχτα σὲ σχέση μὲ τὴ μελλοντικὴ ἡμέρα. Γιατὶ πολλὰ ἀπὸ ὅσα κρύβονται σ' αὐτὸν ὅπως τὴ νύχτα, ἐκεῖ θὰ γίνουιν φανερά ὅπως σὲ λαμπρὴ ἡμέρα, καὶ πολλὰ πού ἀγνοοῦνται ἐδῶ σὰ νὰ βρίσκονται στὸ σκοτάδι, ἐκεῖ θὰ γίνουιν γνωστὰ σὰν μέσα στὸ φῶς, ἀφοῦ κάθε σκηνοθεσία θὰ διαλυθεῖ καὶ κάθε προσωπεῖο θ' ἀφαιρεθεῖ, καὶ κάθε καταχνιὰ πού ἐμποδίζει τοὺς λογισμοὺς θὰ καθαρῖσει. Συντομεύθηκε λοιπόν, λέγει, ἡ νύχτα, δηλαδή ἡ ζωὴ μας, καὶ πλησιάζει τὸ τέλος, δηλαδή εἶναι κοντὰ ἡ ἡμέρα τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἀνταπόδοσης. Πρέπει λοιπόν καὶ γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους νὰ ἐκτελοῦμε πρόθυμα κάθε ἐντολή, ν' ἀγαποῦμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ν' ἀποδίδομε σὲ ὅλους αὐτὸ πού τοὺς ὀφείλομε, νὰ ὑποτασώμαστε σὶς ἀρχές. Γιατὶ λίγος κόπος ἀπομένει ἀκόμα, καὶ δὲν ἐκτείνονται σὲ μῆκος οἱ ἀγῶνες, κι ἂν ἀκόμα χρειασθεῖ καὶ κάποιο ἀγώνισμα. Ἔγινε πολὺ μικρὸ τὸ στάδιο τῆς ζωῆς μας· κανέναν νὰ μὴ παραδοθεῖ στὴν ὀκνηρία, ὅλοι ἄς δείξομε προθυμία γιὰ ἀγῶνα.

Στίχ. 13. «Ὅπως σὲ ἡμέρα». Σὰ νὰ εἶναι ἤδη παροῦσα, σὰ νὰ ἔχει ἔρθει ἡ ἡμέρα πού ὅπου νὰ ἴναι θάρθει, ἔτσι ἄς πολιτευθοῦμε «μὲ εὐσχημοσύνη». Τί σημαίνει «μὲ εὐσχημοσύνη»; Τὸ ἐρμηνεύει ὁ ἴδιος προσθέτοντας «Ὅχι μὲ διασκεδάσεις» καὶ τὰ λοιπὰ. Καὶ λέγει «μὲ εὐσχημοσύνη», προτρέποντάς τοὺς ἐντονα, ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐπιφυλασσόταν τιμωρία γι' αὐτοὺς πού ἁμαρτάνουν καὶ ἀπόλαυση γι' αὐτοὺς πού σημειώνουν κατορθώματα, ἔπρεπε, ἀποφεύγοντας τὴν αἰσχύρη καὶ

σημονοῦν φεύγοντας, ἔχεται τῆς ἀρετῆς, ὅτε δὲ καὶ τὰ ῥηθέντα ἑκατέρωθι ἀκολουθεῖ, τί χρὴ ποιεῖν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

Στίχ. 1-5. Ὅρα τὸ συνετὸν καὶ δραστήριον καὶ προνοητικὸν
5 τοῦ Παύλου. Δεξιούμενος ἐπιπλήττει τὸν τοῖς βρώμασι διακρινόμενον, τὸ μὲν ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσῃ ἀκράτου τοῦ ἐλέγχου προτεινομένου, τὸ δὲ ἵνα μὴ δόξῃ καλῶς ποιεῖν ἀνεπιτίμητος μένων. Διὸ «προσλαμβάνεσθε» αὐτόν, φησὶν, ἀσθενής ἐστίν. Μὴ κρίνης αὐτόν, φησὶν. Διὰ τί; Οὐχὶ ὅτι οὐ ποιεῖ κακόν, ἀλλ' ὅτι κύριον ἔχει
10 τὸν κρίνοντα αὐτὸν ἄλλον. Τούτῳ καὶ ἐκεῖνον παραμυθούμενος, ὡς ἔφημεν, ἐπὶ τῷ μὴ κατακρίνεσθαι ὑπὸ τοῦ πλησίον, καὶ διδούς. πάλιν ἐννοεῖν ὅτι κἂν οὗτος αὐτὸν οὐ κρίνῃ, ἀλλ' οὖν ὑπὸ κρίμα ἐστὶ παρατηρούμενος τὰ βρώματα· εἰ γὰρ καὶ οὗτος οὐ κρίνει σε, μονονουχὶ λέγων, ἀλλ' ἔχεις κύριον τὸν κρίνοντά σε.
15 Διὸ δεῖ σε τῆς τοιαύτης ἀποσχέσθαι σμικρολογίας. Κωλύει δὲ περὶ βρωμάτων κρίνειν ἀλλήλους, ἵνα μὴ κατ' ἀρχὰς τῆς πίστεως περὶ ταῦτα ἐρίζοντες καὶ διαφιλονεικοῦντες, ἐκ τούτου καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καίρια διασπῆναι κινδυνεύσωσιν, καὶ τὸ κεφάλαιον, αὐτὴν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ζημιωθῶσιν.

20 Τί οὖν; Ἄν ἴδωμεν νῦν περὶ τὰ βρώματα Ἰουδαικῶς παρατηρούμενον, οὐ μὴ κατακρίνομεν; Καὶ μάλιστα γέ. Πῶς οὖν φησιν, «Μὴ κρίνετε καὶ οὐ μὴ κριθῆτε»; Οὐ περὶ τῆς πίστεως ἢ τῶν εἰς πίστιν συντελούντων τοῦτο δεῖ ἐκλαμβάνειν (μὴ γένοιτο), οὐδὲ περὶ τῶν ἀναίδην πραττομένων ἀτόπων, ἀλλὰ περὶ τῶν κατὰ
25 τὸν θίον ἔργων, περὶ τῶν ὑπονοουμένων, περὶ τῶν, ὡς αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἔφη, κάρφους λόγον ἔχόντων· περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων οὐδὲ στόμα διαῖραι δεῖ. Καὶ μάλιστα οἷς συμπαρατίθησι τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ καὶ ἕτερον, καὶ φησιν ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ προειρημένου οὐ δεῖ κατακρίνειν καὶ ἐξουθενεῖν
30 τὸν πλησίον, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τοῦ ῥηθῆναι μέλλοντος Ἔστι δὲ τοῦτο τοιοῦτον· οἱ μὲν ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἦσθιον, οἱ δὲ καθ' ἡμέραν. Φησὶν οὖν ὅτι οὐ δεῖ ἐπὶ τούτων κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἀλλήλους, οὔτε τὸν ἐσθίοντα (νηστεύει γὰρ ὁ πλησίον καὶ ἀγα-

ἀπρέπεια καὶ ἀσχημοσύνη, νὰ προσηλωνόμαστε στὴν ἀρετὴ, ὅταν ὅμως καὶ ἀκολουθοῦν ὅσα εἶπαμε τὸν κάθε βίο, τί πρέπει νὰ κάνουμε;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14ο.

Στίχ. 1-5. Πρόσεχε τὴ σύνεση καὶ τὴ δραστηριότητα καὶ τὴν προνοητικότητα τοῦ Παύλου. Χαιρετίζοντάς τους ἐπιπλήττει αὐτὸν ποὺ κάνει διακρίσεις στὰ φαγητά, τὸ ἓνα γιὰ νὰ μὴν ἀποσκιρτήσῃ προβάλλοντας πολὺ αὐστηρὸ τὸν ἔλεγχο, καὶ τὸ ἄλλο γιὰ νὰ μὴ νομίσει ὅτι κάνει καλὰ μένοντας χωρὶς ἐπιτίμηση. Γι' αὐτὸ λέγει, «νὰ τὸν δέχεσθε αὐτόν», γιατί εἶναι ἀσθενής. Νὰ μὴν τὸν κρίνεις αὐτόν, λέγει. Γιατί; Ὁχι γιατί δὲν κάνει κακό, ἀλλὰ γιατί ἔχει ἄλλο κύριο ποὺ τὸν κρίνει. Μὲ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνον παρηγορεῖ, ὅπως εἶπαμε, μὲ τὸ νὰ μὴν κατακρίνεται ἀπὸ τὸν πλησίον, καὶ δίνοντάς τον πάλι νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι, ἀκόμα καὶ ἂν αὐτὸς δὲν τὸν κρίνει, ὅμως βρίσκεται ὑπὸ κρίση διακρίνοντας τὰ φαγητά. Σὰν νὰ τοῦ λέγει κατὰ κάποιον τρόπο, κι ἂν αὐτὸς δὲν σὲ κρίνει, ἔχεις ὅμως κύριο αὐτόν ποὺ σὲ κρίνει. Γι' αὐτὸ πρέπει ν' ἀπομακρυνθεῖς ἀπὸ αὐτὴ τὴ μιχρολογία. Ἀπαγορεύει νὰ κρίνουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον γιὰ φαγητά, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, φιλονεικώντας καὶ μαλώνοντας στὶς ἀρχές τῆς πίστεώς τους γιὰ τέτοια ζητήματα, νὰ κινδυνεύουν ἀπὸ αὐτὸ νὰ ἔρθουν σὲ διάσταση καὶ σ' αὐτὰ τὰ καίρια· καὶ τὸ σημαντικότερο, νὰ πάθουν ζημιὰ στὴν ἴδια τὴν πίστη στὸν Χριστό.

Τί λοιπόν; Ἄν δοῦμε τώρα κάποιον νὰ διακρίνει τὰ φαγητά ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι, νὰ μὴν τὸν κατακρίνομε; Καὶ πάρα πολὺ βέβαια. Πῶς τότε λέγει, «Νὰ μὴν κρίνετε, καὶ δὲν θὰ κριθεῖτε»⁷⁹; Δὲν πρέπει αὐτὸ νὰ τὸ ἐκλαμβάνομε σχετικὰ μὲ τὴν πίστη ἢ μὲ ὅσα συντελοῦν στὴν πίστη (μὴ γένοιτο), οὔτε γιὰ ὅσα ἄτοπα διαπράττονται ἀδιάντροπα, ἀλλὰ γιὰ τὰ βιοτικά πράγματα, γιὰ τὰ ὑπονοούμενα, γιὰ αὐτὰ ποὺ, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγει, ποὺ ἐπέχουν θέση ἀχύρου· γιατί γι' αὐτὰ καὶ τὰ ὁμοιά τους δὲν πρέπει οὔτε κἂν τὸ στόμα μας ν' ἀνοίγομε. Καὶ μάλιστα γι' αὐτὰ ποὺ συμπαραθέτει στὸ προηγούμενο κεφάλαιο καὶ ἓνα ἄλλο, καὶ λέγει ὄχι μόνο γι' αὐτὸ ποὺ λέχθηκε προηγουμένως δὲν πρέπει νὰ κατακρίνεις καὶ νὰ ταπεινώνεις τὸν πλησίον, ἀλλ' οὔτε γι' αὐτὸ ποὺ πρόκειται νὰ λεχθεῖ. Κι αὐτὸ εἶναι τὸ ἐξῆς· κάποιον ἔτρωγαν μέρα παρὰ μέρα, καὶ ἄλλοι κάθε μέρα. Λέγει λοιπόν ὅτι δὲν πρέπει γι' αὐτὰ τὰ πράγματα νὰ κρίνετε καὶ κατακρίνετε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, οὔτε αὐτόν ποὺ τρώει (γιατὶ νηστεύει ὁ πλη-

θοποιεῖ ποιῶν αὐτὸ διὰ τὸν Θεόν), οὔτε πάλιν τὸν νηστεύοντα δεῖ κατακρίνειν τὸν μὴ νηστεύοντα παρ' ἡμέραν· οὐ γὰρ νομοθεσίας ἐστὶν ἵνα ἢ παράβασις προξενῆ κρίμα, ἀλλὰ μόνης προαιρέσεως.

5 Στίχ. 6-13. «Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ φρονεῖ, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ οὐ φρονεῖ». Τοῦτο φανερόν ἐκ τοῦ προειρημένου ἡμῖν ὅτι τοῦτο λέγει, ὅτι ὁ κρίνων καὶ λογιζόμενος καλὸν εἶναι καθ' ἡμέραν φαγεῖν, τῷ Κυρίῳ φρονεῖ, τοῦτ' ἐστὶν ἐν Κυρίῳ τοῦτο λογιζεται, τοῦτ' ἐστὶ διὰ τὸν Κύριον αὐτὸ ποιεῖ· καὶ
10 ὁ μὴ κρίνων τοῦτο μηδὲ λογιζόμενος ὅτι καλὸν ἐστὶ καθ' ἡμέραν φαγεῖν, διὰ τὸν Κύριον τοῦτο κρίνει καλὸν εἶναι καὶ λογιζεται· αἰτία γὰρ ἐστὶν αὐτῶ ταῦτα εἰρημένα τοῦ «ἕκαστος τῷ ἰδίῳ νοῦ πληροφορεῖσθω». Πῶς λέγεις τοῦτο, Παῦλε; Καλῶς εἶπον, φησὶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ νηστεύων ὑπὲρ ἡμέραν καὶ ὁ ἐσθίων καθ' ἡμέ-
15 ραν εἰς ἀρέσκειαν Κυρίου τοῦτο ποιοῦσι, καὶ οὐ δεῖ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους ἐπὶ τούτῳ.

Εἶτα καὶ ἐπιτείνει τὴν αἰτίαν καὶ φησιν· καὶ γὰρ «ὁ ἐσθίων εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ ἐν τῷ ἐσθίειν», ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις πόρον καὶ συνέχειαν ζωῆς, καὶ ὁ νηστεύων εὐχαριστεῖ, ὅτι ἔδωκεν ἀν-
20 θρώποις καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν καὶ μεθόδους δι' ὧν τις δύναται περιγενέσθαι τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Ὁ δὲ ἄλλως πως νηστεύων ἢ ἐσθίων κατάκριτος ὥσπερ τῶν αἰρέσεών τινες. Ταῦτα οὖν περὶ τῶν νηστευόντων καὶ ἐσθιόντων ἰδικῶς ἐκκληπιέον, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ ἄλλων τινῶν· οὐ γὰρ ἐπὶ παντὶ ὁ κανὼν οὗτος διήκει,
25 ἀλλ' ὡς ἔφημεν, ἰδικός ἐστὶν ἐπὶ τούτου μόνου καὶ τῶν ὁμοίων παραλαμβανόμενος. Διὸ οὐδ' ἐπὶ τοῦ πρὸ μικροῦ εἰρημένου κεφαλαίου ἀρμόζει, οἷον ἐπὶ τοῦ ἐν τοῖς βρώμασι διακρινομένου· καὶ γὰρ ἐκεῖνος μὴ ἐσθίων οὐχὶ εἰς δόξαν οὐκ ἐσθίει τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς ἀσθενὴς καὶ ἀστήρικτος ἐν τῇ πίστει. Ἀλλ' ἐκεῖνον
30 μὲν οὐ δεῖ κατακρίνειν διὰ τὸν καιρὸν, ὅτι ἀρχὴ τοῦ κηρύγματος ἦν, τὸν δὲ ἐσθιόντα καθ' ἡμέραν καὶ νηστεύοντα ὑπὲρ ἡμέραν οὐ δεῖ ὅλως οὐδέτερον οὐδέτερω μέμψιν ἐπάγειν, ὅτι ἄμφω εἰς δόξαν Κυρίου ποιοῦσιν ὅ ποιοῦσιν. Καὶ τὰ ἐξῆς ὅσα περὶ τὴν τοιαύτην ἔννοιαν στρέφεται, ἐπὶ τῶν νηστευόντων ὑπὲρ ἡμέραν καὶ

σίον και πράττει καλά, κάνοντάς το αυτό για τον Θεό), ούτε πάλι πρέπει αυτός που νηστεύει να κατακρίνει εκείνον που δεν νηστεύει παραμέρα· γιατί σκοπός της νομοθεσίας δεν είναι για να προξενεί ή παράβαση καταδίκη, αλλά της προαίρεσης μόνο.

Στίχ. 6-13. «Αυτός που κάνει διάκριση της ημέρας κάνει τη διάκριση για τον Κύριο, και αυτός που δεν κάνει διάκριση της ημέρας δεν κάνει τη διάκριση για τον Κύριο». Αυτό είναι φανερό από αυτό που ειπώθηκε προηγουμένως σ' εμάς, ότι αυτός που κρίνει και σκέπτεται ότι είναι καλό να τρώγει κάθε μέρα, για τον Κύριο κάνει τη διάκριση, δηλαδή για τον Κύριο το σκέπτεται αυτό, δηλαδή για τον Κύριο το κάνει αυτό· και αυτός που δεν κάνει τη διάκριση αυτή ούτε σκέπτεται ότι είναι καλό να τρώγει κάθε μέρα, για τον Κύριο κρίνει και σκέπτεται ότι αυτό είναι καλό. Γιατί αίτια γι' αυτόν είναι αυτά που έχουν ειπωθεί· «Καθένας να δέχεται την πληροφορία του νοῦ του»⁸⁰. Πώς το λέγεις αυτό, Παῦλε; Καλά το είπα, λέγει· γιατί κι αυτός που νηστεύει σέ παραπάνω από μία ημέρα και αυτός που τρώγει κάθε μέρα, το κάνουν προς εὐαρέσκεια του Κυρίου, και δεν πρέπει να κρίνουν καθόλου ὁ ἕνας τὸν ἄλλο γι' αὐτό.

Ἐπειτα ἐπιτείνει τὴ δικαιολογία καὶ λέγει· Γιατί «αὐτὸς ποὺ τρώγει εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸ γιὰ τὸ φαγητό του», γιατί ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους τρόπο καὶ συνέχεια ζωῆς καὶ αὐτὸς ποὺ νηστεύει εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸ γιατί ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους καρτερία καὶ ὑπομονή καὶ τρόπους μὲ τὰ ὁποῖα μπορεῖ κανεὶς νὰ νικήσει τὰ πάθη τῆς σάρκας. Αὐτὸς ὅμως ποὺ νηστεύει καὶ τρώγει μὲ ἄλλο τρόπο εἶναι κατάκριτος ὅπως κάποιοι αἰρετικοί. Αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ἐκλάβομε εἰδικὰ γι' αὐτοὺς ποὺ νηστεύουν καὶ τρώνε, καὶ ὄχι γιὰ κάποιους ἄλλους. Γιατί ὁ κανόνας δὲν περιλαμβάνει τὰ πάντα, ἀλλὰ, ὅπως εἶπαμε, λέγεται εἰδικὰ γι' αὐτὸ μόνο καὶ τὰ ὅμοια. Γι' αὐτὸ δὲν ἀρμόζει οὔτε σὸ θέμα ποὺ πρὶν λίγο ἀναφέραμε, δηλαδή γι' αὐτὸν ποὺ κάνει διάκριση στὰ φαγητά. Γιατί ἐκεῖνος μὴ τρώγοντας, δὲν τρώγει ὄχι γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς ἀδύναμος καὶ ἀστήρικτος στὴν πίστη. Ἐκεῖνον ὅμως δὲν πρέπει νὰ τὸν κατακρίνομε γιὰ τὸν χρόνον, γιατί ἦταν στὴν ἀρχὴ τοῦ κηρύγματος, αὐτὸν ὅμως ποὺ τρώγει κάθε μέρα καὶ νηστεύει παραμέρα, δὲν πρέπει ὁ ἕνας νὰ κατηγορεῖ τὸν ἄλλο, γιατί καὶ οἱ δύο αὐτὸ ποὺ κάνουν τὸ κάνουν γιὰ τὴ δόξα τοῦ Κυρίου. Καὶ τὰ ἐπόμενα ὅσα στρέφονται γύρω ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἔννοια, πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν γιὰ ὅσους νηστεύουν παραμέρα καὶ τρώγουν κάθε μέρα μόνο· ὅπως «Ἐσὺ

ἐσθιόντων καθ' ἡμέραν ἐκκληπτέον μόνον, οἶον· «Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου;», καί, «ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ αὐτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ».

Εἶτα, λαβὼν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν καὶ ἀναμνήσας ὅτι Κύριον
5 ἔχομεν καὶ τοῦ θήματος αὐτοῦ, εἰς παραίνεσιν ἀνάγει τὸν λόγον καθολικὴν. Τί, φησί, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο λέγω; οὕτω δεῖ πρὸς ἀλλήλους διακεῖσθαι, ὥστε ἐν μηδενὶ τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν ἐπάγειν ἀλλήλοις πρόσκομμα ἢ σκάνδαλον. «Τῷ ἀδελφῷ» δὲ εἶρηκε καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δυσωπῆσαι θέλων. Τί, φησί, σκανδαλίζεις; ἀδελφός
10 σοῦ ἐστίν, μέλος σοῦ ἐστίν, ἓνα Πατέρα ἔχετε, ἓνα δημιουργόν. Ἄν οὖν ἀναιρεθῇ ἀφ' ὑμῶν τὰ σκάνδαλα καὶ τὰ σκόμματα, πολλῷ μᾶλλον ἀναιρεθήσεται τὸ κρίνειν. Οὐχὶ μόνον τὸ ἐπὶ τούτῳ κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἢ ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ καθόλου ἀναιρεθήσεται τὸ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους καὶ κατακρίνειν. Καί
15 τότε ἔσται ὡς ἀληθῶς ὅ τε μὴ κρινόμενος τρισμακάριστος, καὶ ὁ μὴ κρίνων παραπλήσιος, ἐν ἀρετῇ καὶ ἀγιότητι ζώντων ἡμῶν καὶ τοῦ κρίνειν καὶ κρινεσθαι πᾶσαν ἐκποδὸν ποιησαμένων πρόφασιν. Ὡ Παύλου φωνῆς, Ὡ οἰκοδόμου θεμέλιος! Τοῦτο κρίνατε, φησί, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον. Ταύτην
20 κρηπίδα πρώτην καταβάλλεσθε. Ἄν αὕτη ἐδρασθῇ ἐν ὑμῖν ἢ κρηπίς, ῥᾶον τᾶλλα ἐποικοδομεῖν ἐστίν.

Στίχ 14. Ἐντεῦθεν πάλιν εἰς τὰ περὶ βρωμάτων ἐπάνεισι, καὶ παραινεῖ τοὺς δυνατοὺς κατὰ τὴν πίστιν ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενῶν, καὶ δείκνυσιν ἐξ ὧν λέγει καλὸν μὲν καὶ τὸ ἐν βρώμα-
25 σιν ἐκεῖνον διακρινόμενον πειραῖσθαι διορθοῦν, ἄμεινον δὲ τὸ ἀδυνατοῦντα ἐν τούτῳ ὑπερορᾶν τὸ ἐλάττωμα καὶ χειραγωγεῖν παντὶ τρόπῳ ἐπὶ τὸ κερδῆσαι καὶ σῶσαι αὐτόν.

Στίχ 16-17. «Μὴ βλασφημεῖσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν». Ἀγαθὸν μὲν γὰρ τὸ διὰ τὸ ἐστηριγμένον εἶναι τῇ πίστει μὴ διακρίνε-
30 σθαι ἐν τοῖς βρώμασιν, ἐρίζοντες δὲ καὶ διαφιλονεικοῦντες σφόδρα πρὸς τοὺς διακρινομένους ποιεῖτε τὸ ἀγαθὸν ὑμῶν βλασφημεῖσθαι· ἐλεγχόμενοι γὰρ ἐκεῖνοι συνελάνονται λέγειν πρὸς ὑμᾶς ὡς οὐ διὰ πίστιν τοῦτο ποιεῖτε, ἀλλὰ τὴν γαστέρα θεραπεύοντες. Εἰ οὖν καὶ μὴ δι' ἄλλο τι ἐχρῆν τῆς περὶ τοῦτο ἔριδος ἀπο-
35 σχέσθαι, ἀλλ' οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ «μὴ βλασφημεῖσθαι τὸ ἀγα-

γιατι κρίνεις τὸν ἀδελφό σου», καί, «ἄρα καθένας μας θὰ δώσει γιὰ τὸν ἑαυτό του λόγο στὸν Θεό».

Ἔπειτα παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ αὐτὸ καὶ ὑπενθυμίζοντάς μας ὅτι ἔχομε Κύριο καὶ τὸ λόγο του, προβάλλει τὸ λόγο του σὲ παραίνεση καθολική. Γιατί, λέγει, λέγω τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο; Ἔτσι πρέπει νὰ συμπεριφέρεσθε πρὸς τοὺς ἄλλους, ὥστε σὲ τίποτε, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐσᾶς, νὰ μὴν προκαλεῖτε πρόσκομμα ἢ σκάνδαλο. Εἶπε «στὸν ἀδελφό», θέλοντας καὶ ἀπὸ τὸ ὄνομα νὰ κάνει τὴν προτροπὴ πρὸς ἀποδεκτὴ. Γιατί, λέγει, τὸν σκανδαλίζεις; Εἶναι ἀδελφός σου, ἓνα Πατέρα ἔχετε, ἓνα δημιουργό. Ἄν λοιπὸν ἐξαλειφθοῦν ἀπὸ ἐσᾶς τὰ σκάνδαλα καὶ τὰ προσκόμματα, πολὺ περισσότερο θὰ ἐκλείψει ἢ κατὰκριση. Ὅχι μόνο ἡ κρίση καὶ ἡ κατὰκριση γιὰ αὐτὸ καὶ γιὰ ἐκεῖνο, ἀλλὰ γενικὰ καὶ ἐξολοκλήρου θὰ ἐξαλειφθεῖ τελείως ἡ κρίση καὶ ἡ κατὰκριση μεταξύ σας. Καὶ τότε θὰ εἶναι ἁληθινὰ τρισμακάριστος καὶ αὐτὸς πού δὲν κρίνεται, καὶ αὐτὸς πού δὲν κρίνει παρόμοιος· γιατί θὰ ζοῦμε μὲ ἀρετὴ καὶ ἁγιότητα καὶ θὰ ἔχομε ἐξαλείψει κάθε πρόφαση γιὰ κρίση καὶ κατὰκριση. Ὡ φωνὴ τοῦ Παύλου, ὦ θεμέλιο οἰκοδομοῦ! Αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, λέγει, πάρετε, νὰ μὴ βάζετε πρόσκομμα ἢ σκάνδαλο στὸν ἀδελφό. Αὐτὸ βάλετε ὡς πρῶτο θεμέλιο. Ἄν αὐτὸ τὸ θεμέλιο στερεωθεῖ σ' ἐσᾶς, θὰ εἶναι εὐκόλο πάνω σ' αὐτὸ νὰ ἐποικοδομηθοῦν ὅλα τὰ ἄλλα.

Στίχ. 14. Ἄπὸ ἐδῶ ἐπανέρχεται πάλι στὸ λόγο γιὰ τὰ φαγητὰ καὶ προτρέπει τοὺς δυνατοὺς στὴν πίστη νὰ εἶναι στήριγμα τῶν ἀδυνάτων, καὶ δείχνει μὲ ὅσα λέγει· εἶναι καλὸ βέβαια νὰ ἐπιχειροῦμε νὰ διορθώνομε καὶ αὐτὸν πού κάνει διάκριση στὰ φαγητὰ, καλύτερο ὅμως εἶναι νὰ παραβλέπομε τὸ ἐλάττωμα τοῦ ἀδύναμου σ' αὐτὸ καὶ νὰ τὸν χειραγωγοῦμε μὲ κάθε τρόπο, ὥστε νὰ τὸν κερδίσομε καὶ νὰ τὸν σώσομε.

Στίχ. 16-17. «Νὰ μὴ δυσφημεῖτε λοιπὸν τὸ ἀγαθὸ σας». Γιατί εἶναι ἀγαθὸ νὰ μὴν κάνετε διάκριση στὰ φαγητὰ γιὰ νὰ εἶναι στερεὸς στὴν πίστη, ἐνῶ ἐρίζοντας καὶ φιλονεικώντας ὑπερβολικὰ μ' αὐτοὺς πού κάνουν διάκριση κάνετε νὰ δυσφημεῖτε τὸ ἀγαθὸ σας· γιατί ἐλεγχόμενοι ἐκεῖνοι φθάνουν νὰ λένε πρὸς ἐσᾶς, ὅτι δὲν τὸ κάνετε αὐτὸ ἀπὸ πίστη, ἀλλὰ ὑπηρετεῖτε τὴν κοιλιδοουλεία. Ἄν λοιπὸν ἔπρεπε ἀκόμη καὶ γιὰ τίποτε ἄλλο νὰ ἀπέχετε ἀπὸ αὐτὴ τὴ φιλονεικία, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο, τὸ νὰ «μὴ βλασφημεῖτε τὸ ἀγαθὸ σας», εἶναι ἄρκετὸ νὰ σᾶς πείσει νὰ μετατρέψετε τὴ φιλονεικία σὲ ἀγάπη καὶ ὁμόνοια. Γιατί δὲν πρέπει γι'

θὸν ὑμῶν», ἱκανόν ἐστὶν εἰς τὸ πείσαι ὑμᾶς, τὴν ἔριν εἰς ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν διαλύσαι· οὐ γάρ ἐστι τούτῳ παρορᾶν τὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ τιμᾶν ἐν τῷ τὰς κατ' αὐτῆς κωλύειν βλασφημίας. Εἰκὸς δὲ καὶ τῶν ἔξω τινὰς τὰς ἔριδας διακούοντας ἐπιγελαῖν καὶ τὰ
 5 τῶν Χριστιανῶν χλευάζειν καὶ βλασφημεῖν. Δι' ἃ πάντα ἄμεινον ἦν ἀντὶ τοῦ ἐρίζειν περὶ τὰ μὴ καίρια, ὁμονοοῦντας περὶ τὰ καίρια καὶ τῇ ἀγάπῃ συνηροσομένους πᾶσαν διαβολῆς καὶ βλασφημίας πρόφασιν ἐκκόπτειν· ταῦτα γάρ ἐστι τὰ εἰσάγοντα εἰς τὴν
 βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἢ ἐν πίστει καὶ εἰρήνῃ καὶ ἢ ἐν ἀγίῳ
 10 Πνεύματι χαρὰ καὶ ἢ δικαιοσύνη. Εἰπὼν, «Οὐ γάρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωσὶς καὶ πόσις», δείκνυσι τὴν περὶ τὰ βρώματα αὐτῶν ἔριν σφοδροτάτην οὕσαν καὶ πέρα τοῦ μέτρου, καὶ αἰνίττεται ὡς, εἰ ἦν βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωσὶς καὶ πόσις, οὐκ ἂν πλέον διηγωνίσασθε ἂν ἅμα δὲ καὶ ἐντρεπτικῶς, ὅτι, εἰ ὑπὲρ τούτων
 15 οὕτω ποιεῖτε, τί χρὴ πράττειν ὑπὲρ δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης καὶ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς;

Στίχ 18. «Ὁ γὰρ ἐν τούτῳ δουλεύων». Οὕτω πράττων αὐτὰ ὡς χρεωστῶν, ὡς ὀφειλέτης μετὰ φόβου καὶ μετὰ συντρομμου, ὡς πιστὸς δοῦλος Θεοῦ· ὁ γὰρ φυσιούμενος καὶ ἀλαξονευόμενος ἐν
 20 τούτοις, οὔτε δουλεύει Θεῷ οὔτε εὐάρεστος αὐτῷ ἐστίν.

Στίχ 22-23. Ἀντιπίπτον λύει. Τί οὖν, φησὶν, ἂν διὰ τὸν ἀσθενῆ μηδ' ἐγὼ φάγω, οὐ παραβάλλομαι αὐτῷ; οὐ γίνομαι αὐτῷ ὅμοιος; Πρὸς οὖν τοῦτο μονονουχὶ λέγει ὅτι μὴ γένοιτο· ἡ γὰρ πίστις σου ἢ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀκίβδηλος μένει. Εἶτα
 25 τί δὲ λέγω, ὅτι οὐδὲν παραβλάπτῃ ἐκ τούτου, καὶ ὅτι ἡ πίστις σου μένει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ μακαρισμὸν προσξενεῖς σεαυτῷ, ἐὰν διὰ τὴν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ οὐ τρώγῃς; «Μακάριος» γάρ, φησὶν, «ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει», τοῦτ' ἐστὶν ὁ ἔχων τὸ συνειδὸς αὐτοῦ μαρτυροῦν αὐτῷ, οὐκ ἐν τούτῳ
 30 μόνον ἐν ᾧ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ ἀπέχεται βρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐν παντὶ πράγματι ὁ ἂν διὰ δοκιμῆς ἀκριβοῦς κατανοήσῃ, ὅτι ἀγαθόν ἐστίν, ἔπειτα πράττῃ αὐτὸ τὴν συνειδήσιν ἔχων μαρτυροῦσαν. Μακάριός ἐστὶν ὁ τοιοῦτος, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ λαθὴν τινα ἔνεκεν τούτου δέξασθαι.

αὐτὸ νὰ παραβλέπομε τὴν πίστη, ἀλλὰ νὰ τὴν τιμοῦμε μὲ τὸ νὰ ἐμποδιζομε τὶς ἐναντίον τῆς δυσφημίας. Καὶ εἶναι φυσικὸ καὶ κάποιοι ἀπὸ τοὺς μὴ πιστοὺς ἀκούοντας τὶς ἔριδές μας νὰ μᾶς περιγελοῦν καὶ νὰ χλευάζουν καὶ νὰ δυσφημοῦν τὰ τῶν Χριστιανῶν. Γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ ἦταν καλύτερο ἀντὶ νὰ φιλονεικεῖτε γιὰ πράγματα ὄχι καίρια, δείχνοντας ὁμόνοια γιὰ τὰ καίρια καὶ δεμένοι μὲ τὴν ἀγάπη, νὰ ἀποκόπτετε κάθε πρόφαση γιὰ συκοφάντηση καὶ δυσφήμιση. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι ποὺ ὁδηγοῦν στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἡ χαρὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη μὲ πίστη καὶ εἰρήνη καὶ τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Λέγοντας, «γιατὶ δὲν εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν φαγητὸ καὶ ποτό»⁸¹, δείχνει ὅτι ἡ φιλονεικία τους γιὰ τὰ φαγητὰ εἶναι σφοδρότατη καὶ πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο, καὶ ὑπαινίσσεται ὅτι, ἂν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἦταν βρώση καὶ πόση δὲν θὰ φιλονεικούσατε περισσότερο. Συγχρόνως ὅμως τὸ λέγει γιὰ νὰ τοὺς κάνει νὰ ντραποῦν καὶ νὰ συνέλθουν· ἂν κάνετε ἔτσι γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, τί πρέπει νὰ κάνετε γιὰ χάρη τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς;

Στίχ. 18. «Γιατὶ αὐτὸς ποὺ ὑπηρετεῖ σ' αὐτό». Ἔτσι πράττοντας αὐτὰ σὰ νὰ εἶναι χρεώστης, σὰ νὰ εἶναι ὀφειλέτης, μὲ φόβο καὶ συντριβή, σὰν πιστὸς δοῦλος τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ ἔπαρση καὶ ἀλαζονεία γι' αὐτὰ, οὔτε δοῦλος τοῦ Θεοῦ εἶναι οὔτε εὐάρεστος σ' αὐτόν.

Στίχ. 22-23. Δίνει λύση στὴν ἀντίθεση. Τί λοιπόν, λέγει, ἂν γιὰ τὸν ἀδύναμο στὴν πίστη δὲν φάγω οὔτε ἐγώ, δὲν συγκρίνομαι μὲ αὐτόν, δὲν γίνομαι ὅμοιος του; Σ' αὐτόν λοιπόν λέγει κατὰ κάποιον τρόπο, μὴ γένοιτο· γιατί ἡ πίστη σου πρὸς τὸν Θεὸ μένει καθαρὴ καὶ ἄδολη. Ἔπειτα, τί λέγω ὅτι δὲν βλάπτει καθόλου ἀπὸ αὐτὸ καὶ ὅτι ἡ πίστη σου παραμένει μπροστὰ στὸν Θεὸ καὶ προξενεῖ μακαρισμὸ γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου, ἂν νηστεύεις γιὰ τὴν ὠφέλεια καὶ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀδελφοῦ σου; Γιατὶ λέγει, «εἶναι μακάριος ὁποῖος δὲν κρίνει τὸν ἑαυτὸ του σ' αὐτὸ ποὺ ἐπιδοκιμάζει», δηλαδή ποὺ ἔχει τὴ συνείδησή του νὰ βεβαιώνει γι' αὐτό, ὄχι γι' αὐτὸ μόνο, κατὰ τὸ ὁποῖο γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀδελφοῦ του ἀπέχει ἀπὸ τὰ φαγητὰ, ἀλλὰ γενικὰ γιὰ κάθε πράγμα ποὺ θὰ διαπιστώσει μὲ ἀκριβῆ ἐξέταση, ὅτι εἶναι ἀγαθὸ, κι ἔπειτα τὸ πράττει ἔχοντας τὴ συνείδησή του νὰ τὸ ἐπιδοκιμάζει. Αὐτὸς εἶναι μακάριος· τόσο πολὺ ἀπέχει ἀπὸ νὰ δεχθεῖ κάποια κατηγορία γι' αὐτό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

Στίχ. 8. «Λέγω γὰρ Χριστόν» Ἰησοῦν καὶ ἐξῆς· οἷον· πῶς προσ-
 ελάβετο ὑμᾶς ὁ Χριστός; Οὕτω λέγω, φησὶν· τοὺς μὲν Ἰουδαίους
 περιτμηθεὶς καὶ χρηματίσας κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν,
 5 ἐξ οὗ ἀληθεῦσαί τε συνήρογησε τὸν Πατέρα καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐκ-
 πληρῶσαι. Ἴνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ· Καὶ τίς χρεία τοῦ προσληφθῆναι
 τοὺς Ἰουδαίους πάλαι τῷ Πατρὶ προσωκειωμένους ὄντας, καὶ
 ἐπαγγελίας ἐκδεχομένους ἃς οὐχ οἷόν τε ἦν μὴ ἐκθῆναι, ἐπεὶ πανα-
 ληθῆς ὁ ὑποσχόμενος; Ταῦτα, φησὶν, ὅτι κἂν προελήφθησαν οἱ Ἰ-
 10 ουδαῖοι, κἂν ἐπαγγελίας ἐδέξαντο, εἰ μὴ προσελάβετο αὐτοὺς ὁ
 Υἱὸς σαρκωθείς καὶ περιτμηθεὶς, οὔτε τῶν ἐπαγγελιῶν ἠξιώθησαν
 ἂν ἑαυτοὺς τῶν ἐντολῶν παραβάτας ἀπεργασάμενοι, οὔτ' ἂν τὸ
 περὶ τὴν ἀλήθειαν ἄτρεπτον καὶ ἀμετάβλητον τοῦ Πατρὸς εἰς συμ-
 φέρον αὐτοῖς ἐχρημάτιζε, διὰ τῆς παραβάσεως παρεμποδίζουσι
 15 ταύτην ἀποθῆναι. Διὸ προσλαβόμενος αὐτοὺς καὶ περιτμηθεὶς καὶ
 τῇ τοῦ Πατρὸς ἀληθείᾳ συνέπραξεν, καὶ τὰς ἐπαγγελίας τελεσθῆ-
 ναι καὶ βεβαιωθῆναι συνήρογησεν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν Ἰουδαίους οὕτω
 τε καὶ διὰ ταῦτα, τὰ δὲ ἔθνη, φησί, διὰ τί προσελάβετο; Δι' ἄφατον
 ἔλεος καὶ τοῦ δοξασθῆναι μᾶλλον τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ τὸ τὰς
 20 ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι καὶ μὴ δόξαι τισὶ διαψεύσασθαι τὸν Πα-
 τέρα, εἰς δόξαν αὐτοῦ συνετέλει, τὸ μὴδ' ὑποσχέσθαι μὴδ' ἐπαγγεί-
 λασθαι, ἀλλ' οὕτως ἀθρόον χαρίσασθαι τὰ ὑπερφυῆ καὶ μέγала
 καὶ ἀνέλπιστα, πῶς οὐχὶ εἰς ἄφατον δόξαν τοῦ Πατρὸς συντελέσει;
 «Διάκονον», φησί, «γεγενῆσθαι περιτομῆς». Ὁ Χριστὸς μόνος
 25 ἐπλήρωσε τὸν νόμον πάσας τὰς ἐντολὰς κατορθώσας, ἀλλὰ καὶ Ἰ-
 ουδαῖος ἦν κατὰ σάρκα· τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς δηλοῦ-
 ται. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτῶν νόθετηθέντες ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ
 ἐπληθύνθησαν καὶ ὡς ἡ ἄμμος ἢ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης.
 Ὡστε αὐτὸς καὶ τῷ Πατρὶ συνήρογησεν εἰς τὸ ἀληθεῦσαι καὶ εἰς τὸ
 30 τὰς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας ἀποπληρωθῆναι, καθορθώσας
 μὲν πᾶσαν ἐντολήν, εἰς Ἀβραάμ δὲ σπέρμα λογισθεὶς πᾶσάν τε τὴν
 οἰκουμένην πληρώσας διὰ τῶν πιστῶν.

Στίχ. 13. «Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος». Ἐλπίδος ἐστί, φησί, Θεὸς
 ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὥστε καλῶς ἐπεύχομαι ὑμᾶς· ἐλπίζω γὰρ ἐνεργῆ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15ο.

Στίχ. 8. «Λέγω ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός» καὶ τὰ λοιπά. Δηλαδή, πῶς σᾶς ἔκανε δικούς του ὁ Χριστός; Σᾶς λέγω, λέγει, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Τοὺς Ἰουδαίους μὲ τὸ νὰ κάνει περιτομὴ καὶ νὰ προέλθει κατὰ σάρκα ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν, πράγμα τὸ ὁποῖο συντέλεσε νὰ θγεῖ ἀληθῆς ὁ Πατέρας καὶ νὰ ἐκπληρωθοῦν οἱ ὑποσχέσεις. Γιὰ νὰ μὴν πεῖ λοιπὸν κάποιος, Καὶ ποιά ἀνάγκη ὑπῆρχε νὰ κάνει δικούς του τοὺς Ἰουδαίους, ἀφοῦ ἦταν ἀπὸ παλαιὰ προσοικειωμένοι μὲ τὸν Πατέρα καὶ περίμεναν ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεων πού δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μὴν ἐκπληρωθοῦν, ἀφοῦ αὐτὸς πού τις ἔδινε εἶναι ἀπόλυτα ἀληθῆς; Αὐτὰ τὰ λέγει γιατί, εἴτε προσλήφθηκαν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ πρῖν, εἴτε δέχθηκαν ὑποσχέσεις, ἂν δὲν τοὺς προσλάμβανε ὁ Υἱὸς πού ἔλαβε σάρκα καὶ ἔκανε περιτομὴ, δὲν θὰ ἀξιωνονταν οὔτε τις ἐπαγγελίες νὰ λάβουν, ἀφοῦ ἔκαναν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς παραβάτες τῶν ἐντολῶν, οὔτε θ' ἀπέβαινε πρὸς τὸ συμφέρον τους τὸ ὅτι εἶναι ἀμετάτρεπτος καὶ ἀμετάβλητος στὴν ἀλήθειά του ὁ Πατέρας, ἀφοῦ μὲ τὴν παράβασή τους τὴν παρεμπόδιζαν νὰ ἐκπληρωθεῖ. Γι' αὐτὸ μὲ τὸ νὰ τοὺς προσλάβει καὶ νὰ περιτμηθεῖ, καὶ μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ Πατέρα συνέπραξε, καὶ συνέργησε οἱ ὑποσχέσεις νὰ ἐκτελεσθοῦν καὶ νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν. Ἀλλὰ στοὺς Ἰουδαίους βέβαια φέρθηκε ἔτσι καὶ γι' αὐτὰ, γιατί ὅμως προσέλαβε τὰ ἔθνη; Ἀπὸ ἀνέκφραστο ἔλεος καὶ γιὰ νὰ δοξασθεῖ περισσότερο ὁ Πατέρας. Γιατί, ἂν ἡ ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεων καὶ τὸ νὰ μὴ νομισθεῖ ὅτι διαψεύσθηκε ὁ Πατέρας, συντελοῦσε στὴ δόξα του, τὸ νὰ μὴ εἶχαν δοθεῖ οἱ ὑποσχέσεις καὶ ἐπαγγελίες, ἀλλὰ ἔτσι ἀμέσως νὰ χαρίσει τὰ ὑπεφυσικὰ καὶ μεγάλα καὶ ἀνέλπιστα, πῶς δὲν θὰ συντελέσει στὴν ἀνέκφραστη δόξα τὸν Πατέρα; Ἐγινε, λέγει, διάκονος τῆς περιτομῆς, ὁ Χριστὸς μόνος ἐφάρμοσε τὸ νόμο ἐκπληρώνοντας ὅλες τις ἐντολές, ἀλλ' ἦταν καὶ Ἰουδαῖος κατὰ σάρκα· αὐτὸ ἐξάλλου δηλώνεται καὶ μὲ τὴν περιτομὴ. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πού υἰοθετήθηκαν ἀπὸ αὐτὸν πλήθυναν σὰν τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ καὶ σὰν τὴν ἄμμο τῆς ἀκροθαλασσιᾶς. Ὡστε αὐτὸς καὶ τὸν Πατέρα βοήθησε γιὰ νὰ θγεῖ ἀληθινὸς καὶ σιὸ νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ὑποσχέσεις πρὸς τὸν Ἀβραάμ, πού ἐκπλήρωσε βέβαια κάθε ἐντολή, καὶ ἀφοῦ θεωρήθηκε ἀπόγονος τοῦ Ἀβραάμ, γέμισε ὁλόκληρη τὴν οἰκουμένη ἀπὸ τοὺς πιστοὺς.

Στίχ. 13. «Ὁ Θεὸς ὅμως τῆς ἐλπίδας». Ὁ Θεὸς μας, λέγει, εἶναι Θεὸς τῆς ἐλπίδας, καὶ ἄρα καλῶς εὐχομαι γιὰ σᾶς· γιατί ἐλπίζω νὰ ἐκπληρώ-

σαι τὴν εὐχὴν, ἂν αὐτοὶ μόνον βούλοισθε. Ἐν δὲ τῷ πιστεύειν χα-
 ρᾶς καὶ εἰρήνης τῆς κατὰ τοὺς λογισμοὺς πληρούμενοι, ὅπερ
 ὑμῶν ὑπερεύχομαι, ἔστε καὶ ἐν τῇ ἐλπίδι περισσεύοντες, οἷον
 πλουτοῦντες καὶ δαψιλῶς διακεείμενοι. Ταῦτα δὲ διὰ τῆς χάριτος
 5 καὶ δυνάμεως τοῦ παναγίου παραγίνεται Πνεύματος.

Στίχ. 15-16. «Τολμηρότερον ἀπὸ μέρους», ἀντὶ τοῦ τρόπου τι-
 νά. Καὶ εἴ τις μὴ τὴν διάνοιαν ὅλην βλέπει, ἀλλ' αὐτὰς τὰς λέξεις
 ἐκ μέρους πολυπραγμονεῖ γυμνώσας τῆς διανοίας, εἴ τις οὖν ἐκ
 μέρους σκοπεῖ, δόξει ἂν αὐτῷ σκληρότερόν με καὶ τραχύτερον
 10 ὑμῖν προσενεχθῆναι διὰ τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἐγὼ «ὡς ἐπαναμι-
 μνήσκων ἔγραψα». Καὶ πάλιν ἀνάγκην εἶχον τοῦ γράφειν, ὅτι
 χάρις μοι ἀπὸ Θεοῦ ἐδόθη εἰς τὸ κηρύσσειν καὶ διδάσκειν τὰ
 ἔθνη· λειτουργὸς γάρ εἰμι Χριστοῦ, οἷον ὑπουργὸς καὶ ὑπηρέτης.
 Καὶ τί ἐργάζῃ; Ἱερουργῶ, φησί, τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι
 15 θυσίαν αὐτῷ ταύτην θύω, τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ. Καὶ πῶς ἔστι θύ-
 ειν καὶ ἱερουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον; Ἐκ τοῦ προσφέρειν αὐτῷ, φη-
 σί, τὰ δι' αὐτοῦ πιστεύοντα ἔθνη καὶ γίνεσθαι αὐτὰ εὐπρόσδεκτα
 καὶ ἡγιασμένα ἐν Πνεύματι ἁγίῳ: Ὡστε ὁ προσάγων τῇ πίστει
 τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἱερουργεῖ. Ἡ ἱερουργοῦντα ἀκουστέον
 20 ἀπλούστερον οἷον ἱερῶς ἐργαζόμενον καὶ σπουδαίως, ἀλλὰ μὴ
 ὡς ἔτυχε καὶ ἡμελημένως.

Ἡ οὖν οὕτως, ἢ μᾶλλον οὕτως ἐκληπτέον· τολμηρότερον
 ἔγραψα ἐκ μέρους ὑμῖν καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων γράψας· ἢ γὰρ
 ἐπικειμένη μοι ἀνάγκη καὶ σφοδρότερον καὶ ἀκριδέστερον γρά-
 25 φειν ἀπαιτεῖ. Ἐγὼ δὲ ἐτόλμησα καὶ τῆς ἀκριθείας καθυφεῖναι
 καὶ οὐχ ὡς διδάσκαλος γράφειν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ
 ὡς ἐπαναμιμνήσκων, καίτοι χρεωστῶν καὶ ἀκριδέστερον καὶ
 σφοδρότερον εἰς τοῦτο γὰρ ὑπὸ τῆς χάριτος προκεχείρισμαι, καὶ
 ἐν τούτῳ ὑπουργεῖν καὶ δουλεύειν τέταγμα. Ὡσανεὶ τις ἔλεγεν
 30 ἴσως· ἐν οἷς ἔγραψα καθηψάμην ὑμῶν, καὶ ἔδοξά τισιν ὑμῶν
 σκληρότερον ὑμῖν προσενεχθῆναι· ἐγὼ δὲ τοσοῦτω δέω τοῦτο
 ποιῆσαι, ὅτι καὶ φοβοῦμαι μὴ πως, οὕτω μετὰ πολλῆς φειδοῦς
 καὶ ὑποστολῆς γράψας, καὶ εὐθύνας ὑφέξω, ὡς τολμήσας ἔλατ-
 τον ἔργον διδασκάλου ποιῆσαι. Τί λέγεις; τοσαῦτα γράφων τολ-

σει τὴν εὐχή, ἂν ἐσεῖς μόνο θελήσετε, καὶ πιστεόντας θά εἶστε γεμᾶτοι ἀπὸ χαρὰ καὶ εἰρήνη πνευματική, πράγμα πού ὑπερεύχομαι γιὰ σᾶς, καὶ μὲ ἐλπίδες περισσιες, δηλαδή θά εἶστε πλούσιοι καὶ θά ἀπολαμβάνετε μὲ ἀφθονία τὰ ἀγαθὰ. Καὶ αὐτὰ βέβαια πετυχαίνονται μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ δύναμη τοῦ παναγίου Πνεύματος.

Στίχ. 15-16. «Τολμηρότερα ἀπὸ μέρους», ἀντὶ νὰ πεῖ, “κατὰ κάποιον τρόπο”. Κι ἂν κανεὶς δὲν προσέχει τὸ ὅλο νόημα, ἀλλὰ πολυεξετάζει τὶς ἴδιες τὶς λέξεις ἐπὶ μέρους, γυμνώνοντάς τις ἀπὸ τὸ νόημά τους, ἂν λοιπὸν κάποιος ἐξετάζει αὐτὲς ἐπὶ μέρους, θά θεωρήσει ὅτι μὲ τὰ γράμματα σᾶς φέρθηκα σκληρότερα καὶ τραχύτερα. Ἐγὼ σᾶς τὰ ἔγραψα ὑπενθυμίζοντάς σας. Καὶ ἔνοιωθα ἐπίσης τὴν ἀνάγκη νὰ σᾶς γράψω, γιατί μου δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ ἡ χάρη νὰ κηρύττω καὶ νὰ διδάσκω στὰ ἔθνη· γιατί εἶμαι λειτουργὸς τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή βοηθὸς καὶ ὑπηρετῆς. Καὶ τί κάνεις, Ἰερουργῶ, λέγει, τὸ Εὐαγγέλιό του, δηλαδή τοῦ προσφέρω αὐτὴ τὴ θυσία, τὸ Εὐαγγέλιό του. Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ προσφέρεις ὡς θυσία καὶ ἱερουργία τὸ Εὐαγγέλιο; Μὲ τὸ νὰ προσφέρω σ’ αὐτόν, λέγει, τὰ ἔθνη πού πιστεύουν μέσω αὐτοῦ καὶ γίνονται εὐπρόσδεκτα καὶ ἀγιάζονται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὡστε αὐτὸς πού ὀδηγεῖ στὴν πίστη ἱερουργεῖ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ· ἢ «τὸ ἱερουργεῖ» πρέπει ν’ ἀκουσθεῖ πὶὸ ἀπλά, ὅτι δηλαδή ἐργάζεται μὲ ἱερὸ ζῆλο καὶ προθυμία, καὶ ὄχι ἔτσι πρόχειρα καὶ ἀδιάφορα.

Ἡ λοιπὸν ἔτσι, ἢ μάλλον νὰ τὸ ἐκλάβομε ἔτσι· σᾶς ἔγραψα τολμηρότερα κατὰ κάποιον τρόπο καὶ γράφοντάς σας μὲ σκοπὸ τὴν ὑπενθύμιση· γιατί ἀνάγκη πού μὲ πιέζει ἀπαιτεῖ νὰ γράφω αὐστηρότερα καὶ λεπτομερέστερα. Ἐγὼ ὅμως τόλμησα καὶ τὴν ἀκρίβεια νὰ παραμελήσω καὶ νὰ μὴ σᾶς γράφω ὡς δάσκαλος, ἀλλὰ μὲ πολλὴ προσοχή καὶ σὰν κάποιος πού θέλει νὰ ὑπενθυμίσει, μολονότι χρεωστῶ νὰ τὸ κάνω καὶ μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια καὶ αὐστηρότερα· γιατί γι’ αὐτὸ ὀρίσθηκα ἀπὸ τὴ χάρη καὶ σ’ αὐτὸ τὸ ἔργο τάχθηκα νὰ διακονῶ καὶ νὰ δουλεύω. Σὰ νὰ ἔλεγε ἴσως κάποιος· μὲ ὅσα ἔγραψα σᾶς ἐπέπληξα καὶ φάνηκα σὲ κάποιους ἀπὸ σᾶς ὅτι σᾶς συμπεριφέρθηκα μὲ κάποια σκληρότητα· ἐγὼ ὅμως τόσο πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τὸ νὰ τὸ κάνω αὐτό, ὥστε καὶ φοβᾶμαι μήπως, γράφοντάς σας τόσο φειδωλὰ καὶ συγκρατημένα, ἔχω νὰ ἀντιμετωπίσω καὶ εὐθύνη πού τόλμησα νὰ κάνω ἔργο κατώτερο δασκάλου. Τί λέγεις, γράφοντας τόσα πολλά, λέγεις ὅτι πρέπει νὰ γράψεις αὐστηρότερα κατὰ

μηρότερον λέγεις γράφειν καὶ ἐκ μέρους καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων καὶ ἐνδεῖν τι νομίζεις τῆς τελειότητος καὶ ἀκριθείας; Ναί, φησὶν· καὶ γὰρ μείζονα γράφειν καὶ πλείω, ὡς τὸ διδάσκειν ἐμπειπιστευμένος χρεωστῶ, νῦν δὲ ὡς φειδόμενος καὶ ὡς τολμηρόν τι πράτ-
5 των, οὕτως ὑφειμένως ἔγραψα.

Στίχ. 17-19. Τί οὖν; σὺ ἐνεπιστεύθης τὴν τῶν ἐθνῶν προσφο-
ράν; Ναί, φησί, καὶ καυχῆσασθαι δύναμαι ἐν οἷς εἰργασάμην ἐν
αὐτοῖς. Ἡ δὲ καύχησίς μου οὐκ ἐν ἐμοί, τοῦτ' ἔστιν οὐκ ἐν τῇ
ἰσχύϊ ἢ τῇ δυνάμει τῇ ἐμῇ, ἀλλ' ἐν Χριστῶ Ἰησοῦ· καὶ γὰρ εἴ τι ἂν
10 εἶπω καὶ καυχῆσωμαι, οὐδὲν ἄλλο τολμήσω λέγειν, ἀλλ' ἢ ἅπερ
ἐν ἐμοί ὁ Χριστὸς κατειργάσατο εἰς τὸ ὑπακοῦσαι καὶ πιστεῦσαι
τὰ ἔθνη. Τί οὖν κατειργάσατο; Λόγον εἰς τὸ κηρύττειν ἔδωκεν,
σημεῖα καὶ τέρατα εἰς τὸ εὐεργετεῖν καὶ πείθειν ἐχορήγησεν. Τέ-
λος οὕτως ἠϋξήσῃ καὶ ἐπλάτυνε καὶ ἐστήριξε τὴν δι' ἐμοῦ κηρυτ-
15 τομένην πίστιν, ὥστε ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἐξῆς τὴν πρώτην ἠνεγκε
βλάστην, καὶ περίξ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διαριζωθῆναι καὶ δια-
φῦναι καὶ πληρῶσαι τὸ κήρυγμα τὴν τοσαύτην οἰκουμένην. Οὐ-
κοῦν καλῶς καὶ ὑμῖν ἔγραψα καὶ ὑπέμνησα τῶν ἐν ἐκείνοις κα-
τορθωθέντων, θαρρεῖν καὶ περὶ ὑμᾶς ὑποτιθεμένων, καὶ τὴν
20 ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν τοῦ νοθετεῖν μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐγγνω-
μένων.

Στίχ. 32. «Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν», ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἔλεγεν·
τοῦτο δὲ ἐστὶ συμπαρακληθῆναι διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'.

25 Στίχ. 9. «Καὶ Στάχυν». Τοῦτόν φασι πρῶτον ἐπίσκοπον γενέ-
σθαι τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ Ἀνδρέου.

Στίχ. 15. «Τὸν Φιλόλογόν» φασι πρῶτον ἐπίσκοπον γενέσθαι
Σινώπης ὑπὸ Ἀνδρέου.

Στίχ. 25-27. Τί ἐστὶ, «τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ»; Ἰνα γινώσκω-
30 σὶν σε, φησί, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν· «Ὁ ἑώρακὼς ἐμὲ ἑώρακε
τὸν Πατέρα»· «Ἐγὼ δὲ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν»· καὶ ὡς ὁ Πέτρος
φησὶν ὅτι «Αὐτός ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος»· καὶ ὅτι
«τὴν κρίσιν πᾶσαν ὁ Υἱὸς ἔχει», καὶ «πορευθέντες μαθητεύσατε

κάποιο τρόπο και με σκοπό την υπενθύμιση, και νομίζεις ότι υπολείπεται αυτό σε κάτι από το τέλειο και την ακρίβεια; Ναι, λέγει· χρεωστώ να γράφω υψηλότερα και περισσότερα, γιατί μου έχει ανατεθεί ή διδασκαλία, τώρα όμως σās έγγραφα έτσι συγκρατημένα, σὰ να σās γράφω με φειδωλία και να κάνω κάτι το τολμηρό.

Στίχ. 17-19. Τί λοιπόν, Σ' έσένα ανατέθηκε ή προσφορά τῶν ἐθνῶν; Ναι, λέγει, και μπορῶ να καυχηθῶ για τὸ ἔργο μου σ' αὐτά. Και ή καύχησή μου αὐτή δέν ἀνήκει σ' ἐμένα, δηλαδή δέν ὀφείλεται στη δική μου ἰκανότητα ή τή δύναμη, ἀλλά στον Ἰησοῦ Χριστό. Γιατί ἂν φθάσω να πῶ κάτι και νὰ καυχηθῶ, τίποτε ἄλλο δέν θὰ τολμήσω να πῶ, παρὰ ὅ,τι με ὄργανό του ἐμένα ἔκανε ὁ Χριστός να ὑπακούσουν τὰ ἔθνη και να πιστέψουν. Τί λοιπόν ἔκανε ἔχοντας μέσο ἐσένα; Μοῦ ἔδωσε λόγο για τὸ κήρυγμα μου, μοῦ χορήγησε τή δυνατὸτητα για καταπληκτικὰ ἔργα και θαύματα, ὥστε να εὐεργετῶ και να πείθω. Τέλος, τόσο πολὺ αὐξήσε και διέδωσε και στήριξε τήν πίστη πρὸς αὐτὸν τήν κηρυττόμενη ἀπὸ μένα, ὥστε ἀπὸ τήν Ἱερουσαλήμ πού ἔβγαλε τήν πρώτη βλίστιση, στη συνέχεια ἔφτασε και μέχρι τὸ Ἰλλυρικὸ και ἄπλωσε τις ρίζες και τὰ κλαδιὰ τὸ κήρυγμα και γέμισε τήν τόσο μεγάλη αὐτή οἰκουμένη. Ἐπομένως ὀρθὰ ἔγραψα και σ' ἐσās και σās υπενθύμισα τὰ ὅσα κατορθώθηκαν σ' ἐκείνους, για να ἐλπίζετε ὅτι θὰ συμβοῦν αὐτὰ και σε σās, και να ἔχετε τήν ἐγγύηση ὅτι ἔχω τήν ἐξουσία και τήν ἄδεια να σās συμβουλευῶ με τή χάρη τοῦ Πνεύματος.

Στίχ. 32. «Και θὰ ἀναπαυθῶ μαζί με σās», πράγμα πού ἔλεγε στην ἀρχή· δηλαδή να ἐνισχυθοῦμε μεταξύ μας με τήν κοινή μας πίστη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16ο.

Στίχ. 9. «Και τὸν Στάχυ». Αὐτὸς λένε ὅτι ἔγινε πρῶτος ἐπίσκοπος τοῦ Βυζαντίου και χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν Ἄνδρέα.

Στίχ. 15. «Τὸν Φιλόλογο»· λένε ὅτι ἔγινε πρῶτος ἐπίσκοπος Σινώπης χειροτονημένος ἀπὸ τὸν Ἄνδρέα.

Στίχ. 25-27. Τί σημαίνει «τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ»; «Για να γνωρίσουν», λέγει, «ἐσένα και τὸν Ἰησοῦ πού ἀπέστειλες»⁸². «Ὅποιος εἶδε ἐμένα εἶδε τὸν Πατέρα»⁸³. «Ἐγὼ και ὁ Πατέρας εἴμαστε ἓνα»⁸⁴. Και ὅπως λέγει ὁ Πέτρος, «Αὐτὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πού ζεῖ»⁸⁵. Και ἐπίσης, «ὅλη τήν κρίση τήν ἔχει ὁ Υἱός»⁸⁶, και «στηγαίνετε και διδάξετε ὅλα τὰ ἔθνη,

πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» καὶ τὰ ὅμοια. Τίς δέ ἐστιν οὗτος ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Ὁ ἐξ ἀρχῆς μὲν συνὼν τῷ Πατρί, φανερωθεὶς δὲ νῦν. Πῶς φανερωθεὶς; Τοῦ μυστηρίου, φησὶν, ἀποκα-
 5 λυφθέντος· «ἐν χρόνοις γὰρ αἰωνίοις τοῦτο σεσιγημένον» ὑπῆρχε, μόνῳ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι γινωσκόμενον, νῦν δὲ τοῦ μυστηρίου ἀποκαλυφθέντος εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐφανερώθη ὁ Χριστός, Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὁμοούσιος. Ἀλλὰ πῶς ἐφανερώθη; Διὰ τῶν προφητῶν, διὰ τῶν Γραφῶν αὐτῶν.
 10 Καὶ πόθεν οὗτοι ἐλάλησαν καὶ ἔγραψαν; Ἐπιτάττοντος καὶ ἐμπνέοντος αὐτοῖς τοῦ παναγίου Πνεύματος· τοῦτο γὰρ αἰώνιον Θεὸν καλεῖ, τοῦτ' ἐστὶν ἄχρονον. Τί οὖν τὸ ἔργον τῶν προφητικῶν γραφῶν ἅς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλάλησαν; Γνωρισθῆναι τὸν Χριστὸν πᾶσιν ἔθνεσιν. Πῶς; Ὑπακουσάντων αὐτῶν τῇ πίστει
 15 διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων αὐτοῖς ταύτην, ὧν τὸ πλεῖστον μέρος ὁ τοῦ Παύλου δρόμος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἤνυσεν.

Ἔχεις οὖν κἀνταῦθα τὴν τριάδα συναπτομένην· διὰ μὲν τοῦ σοφῷ Θεῷ τὸν Πατέρα, διὰ δὲ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δηλονότι τὸν Υἱόν, διὰ δὲ τοῦ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ τοὺς προφήτας
 20 προφητεῦσαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ ὄρα τῆς ὡς ἀληθῶς ὑψηλῆς καὶ οὐρανοδρόμου διανοίας Παύλου τὸ ὀξυωπές· ἐπεὶ γὰρ ὡς ἐπίπαν τὸ μὲν σοφὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα οὐ προσίσταται τισιν, τὸ δὲ ἄχρονον εἶναι προσίσταται τοῖς πολλοῖς, ἠμειψε ταῦτα. Καὶ τὸ μὲν ὁ προὔστη ἄν τισιν, εἰ μὴ Παῦλος ἐβόα, τίθησιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος
 25 αἰώνιον Θεὸν καλῶν, τὸ δὲ ὁ καὶ μὴ μαρτυροῦντος εὐληπτον νομίζειν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦτο τίθησι μηδὲν δεδιώς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, σοφὸν ἀποκαλῶν. Οὐ γὰρ ἐδεδίει, μή τις ἀφαιρήσῃ τῶν πολλῶν ἢ τὸ σοφὸν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἢ τὸ αἰώνιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ· τὸ γὰρ χρόνοις αἰωνίοις καὶ
 30 τὸ φανερωθέντος τὸ ἄχρονον κηρύσσει τοῦ Υἱοῦ, περὶ ὃ προσκόπτειν ἔμελλον τινες, τοῦτο προθεραπεύων. Ὡσπερ οὖν ῥηθέντος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αἰωνίου καὶ τὸν Πατέρα αἰώνιον ἢ ἀκολουθία δίδωσι νοεῖν, οὕτω σοφοῦ ῥηθέντος τοῦ Πατρὸς καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἰκότως ἐν ἀρρήτῳ καὶ θεοπρεπεῖ σοφία νοη-

βαπτίζοντας αυτούς στο ὄνομα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁸⁷ καὶ τὰ ὅμοια. Ποιὸς ὅμως εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Αὐτὸς ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἦταν μαζί με τὸν Πατέρα καὶ φανερώθηκε τώρα. Πῶς φανερώθηκε; Ἐφοῦ, λέγει, ἀποκαλύφθηκε τὸ μυστήριον: «γὰρ αἰῶνες πολλοὺς ἦταν κρυμμένο σιωπηλὰ» καὶ ἦταν γνωστὸ μόνο στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τώρα ὅμως ποῦ τὸ μυστήριον ἀποκαλύφθηκε, φανερώθηκε σὲ ὅλα τὰ ἔθνη ὁ Χριστός, ὄντας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὁμοούσιος. Ἐλλὰ πῶς φανερώθηκε; Μέσω τῶν προφητῶν, μέσω τῶν ἁγίων Γραφῶν. Καὶ πῶς αὐτοὶ μίλησαν καὶ ἔγραψαν; Μὲ τίς ἐντολὲς καὶ τὴν ἔμπνευση τοῦ παναγίου Πνεύματος: γιὰ αὐτὸ καλεῖ αἰῶνιο Θεός, δηλαδή ἄχρονον. Ποιὸ εἶναι λοιπὸν τὸ ἔργο τῶν προφητικῶν Γραφῶν τίς ὁποῖες μέσω τοῦ Πνεύματος κήρυξαν; Τὸ νὰ γίνει γνωστὸς ὁ Χριστός σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. Πῶ αὐτὸ ἔγινε; Ἐφοῦ αὐτοὶ ὁδηγήθηκαν στὴν πίστη ἀπὸ ἐκείνους ποῦ εὐαγγελίσθηκαν αὐτήν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους τὸ μεγαλύτερο κατόρθωμα τὸ πέτυχε ὁ Παῦλος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

Ἐχεις λοιπὸν καὶ ἐδῶ τὴν Τριάδα συνενωμένη: με «τὸν σοφὸ Θεόν» ποῦ εἶναι ὁ Πατέρας, με «τὸν Ἰησοῦ Χριστόν», δηλαδή τὸν Υἱόν, καὶ με τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ποῦ με ἐντολὴ τοῦ αἰώνιου Θεοῦ ἐπέπνευσε τοὺς προφήτες νὰ προφητέψουν. Καὶ πρόσεχε τὴν ὀξύνοια τῆς ἀληθινὰ ὑψηλῆς καὶ οὐρανοδρόμου διάνοιας τοῦ Παύλου. Ἐπειδὴ δηλαδή κατὰ τὸ πλεῖστον κάποιοι δὲν δέχονται ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι σοφόν, δέχονται ὅμως οἱ πολλοὶ ὅτι εἶναι ἄχρονον, τὰ ἀντάλλαξε αὐτὰ ἀμοιβαῖα. Καὶ αὐτὸ βέβαια ποῦ θὰ ἐμπόδιζε κάποιους, ἂν δὲν φώναζε ὁ Παῦλος, τὸ θέτει ὡς χαρακτηρισμὸ τοῦ Πνεύματος καλώντας τὸ αἰῶνιο Θεόν, ἐνῶ αὐτὸ ποῦ καὶ νὰ μὴ τὸ βεβαιώσει αὐτὸς θεωρεῖται ὅτι εἶναι εὐκόλα ἀποδεκτὸ γιὰ τὸ Πνεῦμα, αὐτὸ χωρὶς δισταγμὸ τὸ ἀποδίδει στὸν Πατέρα ἀποκαλώντας τὸν σοφόν. Γιὰ δὲν φοβόταν μήπως κάποιοι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀφαιρέσει ἢ τὸ «σοφόν» ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἢ τὸ «αἰῶνιο» ἀπὸ τὸν Πατέρα, καὶ τὸ ἴδιο καὶ ἀπὸ τὸν Υἱόν: γιὰ τὸ «χροῖα αἰῶνια» καὶ τὸ «ποῦ φανερώθηκε» κηρύττει τὸ ἄχρονον τοῦ Υἱοῦ, στὸ ὁποῖο ἔμελλαν νὰ σκοντάψουν κάποιοι, καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σκόνταμα προλαβαίνει. Ὅπως λοιπὸν λέγοντας τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα αἰῶνιο, ἢ λογικὴ ἀκολουθία μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐννοήσουμε αἰῶνιο καὶ τὸν Πατέρα, ἔτσι καὶ ὅταν λεχθεῖ σοφός ὁ Πατέρας, θὰ ἐννοηθεῖ εὐλόγα ὅτι διαθέτουν ἀνείπωτη καὶ θεϊκὴ σοφία καὶ ὁ Υἱὸς καὶ

θεῖεν ἄν, καὶ οὔτε τὸ αἰώνιον τοῦ Πατρὸς ἀφαιρεθεῖη, οὔτε τὸ σοφὸν τοῦ Πνεύματος ἢ τοῦ Υἱοῦ ἀποστερηθεῖη. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ τὸν θεῖον Παῦλον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐνταῦθα σοφῶ συνάψαντα τὸ μόνω, τῆς ὡς ἀληθῶς ἦν τοῦ Πνεύματος σοφίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν 5 χορηγουμένης Παύλῳ διανοίας· ἐν τούτῳ γὰρ τέθεικεν τὸ μόνω, ἐν ᾧ πᾶσιν ἐστὶ ἀναμφίβολον, καὶ τοῖς λίαν φιλονείκοις ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀπεστέρηται τούτου.

Τί τοῦτο ποιήσας; Ἴνα καὶ ἐν οἷς ἄν ἑτέροις θεοπροπέσι νοήμασι καὶ ὀνόμασι τὸ «μόνον» ἐπισυναπτόμενον ἀκούσης, μὴ 10 πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν φωνὴν ἐκλάβοις, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν μὲν τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἔνωσιν δὲ καὶ συνάφειαν τῆς μοναρχικῆς τριάδος· ὁ γὰρ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν φανερώς ὑποτιθεῖς καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων τὴν αὐτὴν ὑπόληψιν ἔχειν διακελεύεται. Ἦκουσας σοφὸν τὸν Πατέ- 15 ρα· καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα συνεξάκουσον σοφόν. Αἰώνιον εἶπον τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα· καὶ τὸν Πατέρα οὕτω μοι νόησον. Βασιλέα εἶπον τὸν Πατέρα, δυνατόν, ἐξουσιαστήν· καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα οὕτω δοξάζειν σε χρή. «Μόνον» εἶπον καλῶς, ἵνα τῇ μοναδικῇ Τριάδι συντηρήσω τὸ ἐξαίρετον, οὐχ ἵνα σχίσας αὐ- 20 τὴν ἀφαιρήσω τὸ ἀξίωμα. «Μόνον» ὅταν συνάψω, τᾶλλα πάντα διαστέλλω, ἐκείνην δὲ μᾶλλον διὰ τοῦ «μόνον» ἐνοποιῶ, τῆς φυσικῆς σχέσεως οὐ μερίζων τὸ ἀδιάστατον, ἀλλὰ συσφίγγων ταῖς τῶν ἀκροατῶν διανοίαις τὴν ἐνότητα.

Στίχ. 27. Τὸ «ᾧ» παρέλκεται. Τὸ «ᾧ ἢ δόξα» πρὸς τὰ τρία 25 ἀκουστέον, ὡς τὸ «τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι μόνω σοφῷ Θεῷ», καὶ ὡς τὸ «κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ», καὶ ὡς τὸ «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ»· τῆς Τριάδος γὰρ διὰ τούτων δηλουμένης, καὶ τῇ Τριάδι τὴν δόξαν ἤνεγκεν.

τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔτσι οὔτε τὸ αἰώνιο τοῦ Πατέρα θ' ἀφαιρεθεῖ, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἢ ὁ Υἱὸς θὰ στερηθοῦν τὸ σοφόν. Καὶ τὸ νὰ πεῖ ὅμως ἐδῶ ὁ θεῖος Παῦλος τὸν Πατέρα «σοφόν» συνάπτοντάς το μὲ τὸ «μόνον», ἦταν ἀληθινὰ γνώρισμα τῆς σοφίας τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἀπὸ αὐτὸ χορηγούμενης ὀξύνουσις στὸν Παῦλο· γιατί σ' αὐτὸν ἔθεσε τὸ «μόνον», γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ἀμφιβάλλει κανένας, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ φιλόνοιους, ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα δὲν στεροῦνται αὐτό.

Γιατὶ τὸ ἔκανε αὐτό; Μὲ σκοπὸ ὅταν ἀκούσεις καὶ σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλα τυχόν θεοπρεπῆ ὀνόματα νὰ ἐπισυνάπτεται τὸ «μόνον» νὰ μὴ θεωρήσεις τὴ λέξη ὡς ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴ βέβαια ὅλων τῶν ἄλλων, ἔνωση ὅμως καὶ συνάφεια τῆς μοναρχικῆς Τριάδος· γιατί αὐτὸς ποὺ ὑποθέτει ἐδῶ ὅτι αὐτὸ ἐννοεῖ φανερά, προστάζεται νὰ ἔχει τὴν ἴδια γνώμη καὶ γιὰ τὰ παραπλήσια. Ἐκείνη ἡ ἀκούσις νὰ λέγεται σοφὸς ὁ Πατέρας, ἀκούσε μαζὶ νὰ λέγεται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Εἶπα αἰώνιο τὸν Υἱὸ ἢ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἴδιο νὰ νοήσεις σὲ παρακαλῶ καὶ γιὰ τὸν Πατέρα. Εἶπα τὸν Πατέρα βασιλέα, δυνατόν, ἐξουσιαστή· ἔτσι πρέπει νὰ πιστεύεις καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα. Εἶπα ὀρθὰ «μόνον», γιὰ νὰ διατηρήσω τὸ ἐξαίρετο γιὰ τὴν ἐνιαία Τριάδα, καὶ ὄχι διαιρώντας αὐτὴν νὰ τῆς ἀφαιρέσω τὴν ιδιότητα. Ὅταν προσθέσω τὸ «μόνον», διαχωρίζω ὅλα τὰ ἄλλα, τὴν Τριάδα ὅμως μᾶλλον τὴν ἐνοποιῶ μὲ τὸ «μόνον», χωρὶς νὰ διασπῶ τὸ ἀχώριστο τῆς φυσικῆς σχέσης, ἀλλὰ συσφίγγοντας τὴν ἐνότητα στὴ σκέψη τῶν ἀκροατῶν.

Στίχ. 27. Τὸ «στὸν ὁποῖο» ἐπεκτείνεται. Τὸ «στὸν ὁποῖο ἢ δόξα» πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ καὶ γιὰ τὰ τρία, ὅπως τὸ «σ' αὐτὸν ὅμως ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ σᾶς στηρίξει, τὸ μόνον σοφὸ Θεόν»⁸⁸, καὶ ὅπως τὸ «κατ' ἐντολὴ τοῦ αἰώνιου Θεοῦ»⁸⁹, καὶ ὅπως τὸ «διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἐπειδὴ δηλαδὴ δηλώνεται μὲ αὐτὰ ἢ Τριάδα, ἀπένειμε τὴ δόξα καὶ στὴν Τριάδα.

88. Ρωμ. 16, 25.

89. Ὅπ. π. 26.

ΦΩΤΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Στίχ. 1-3. Οὐχ ὅτι τί ἐστὶ τὰ εἰδωλα, διὰ τοῦτο κωλύω τῶν εἰδωλοθύτων γεύεσθαι (προεῖρηται γὰρ ὅτι τῶν μὴ ὄντων ἐστὶν καὶ ἀνυπάρκτων κατ' οὐσίαν, καὶ οὔτε βλάβην οὔτε ὠφέλειαν ἔχουσιν ἰσχὺν προξενῆσαί τινι), ἀλλὰ διὰ τοῦτο κωλύω, ὅτι διὰ 5 τῶν εἰδώλων τοῖς δαίμοσι προσάγεται ἡ θυσία. Πῶς οὖν οὐκ αὐτόθεν βδελυκτὸν καὶ φευκτὸν τὸ μεταλαμβάνειν δαιμονικῆς θυσίας καὶ δι' αὐτῆς αὐτοῖς ἐκείνοις ἔρχεσθαι εἰς κοινωνίαν; Εἶτα καὶ διὰ τῆς παραθέσεως τῆς κυριακῆς τραπέζης καὶ τοῦ κυριακοῦ ποτηρίου μᾶλλον ἐλέγχει τὸ ἄτοπον τῶν γενομένων ἃ ἐστὶν 10 εἰδωλόθυτα. Καὶ ὄρα τὸ σοφόν· κατ' ἀρχὰς μὲν ἠρέμα πως ἤπτετο τῶν ἐλέγχων, προῖὸν δέ, ὡς ἐνταῦθα, λίαν πικρῶς ἐπεμβαίνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

25-28. Ἀντιπίπτειν δοκοῦν ἴλυι. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ σφοδρότητος τῶν εἰδωλοθύτων κατέδραμε καὶ τοὺς ἐσθίοντας ἐπετίμησεν, ἵνα μή τις εἴπη· Τί οὖν; ἀποσχέσθαι ἄρα δεῖ ἡμᾶς καὶ τῶν ἐν ἀγορᾷ κρεῶν προκειμένων; ἢ ἀνάγκην σχοίημεν ἂν περιιέναι τὰς ἀγορὰς καὶ ἐπερωτᾶν καὶ ἀνακρίνειν, μή ποτε εἰδωλόθυτον εἴη; εἰς τοιαῦτα ἡμῶν συγκλείσομεν καὶ συνελάσομεν τὸν βίον; Ἴνα οὖν μή τοιαῦτά τινες ἀντιτείνειν ἔχοιεν, προφθάσας αὐτὸς δίδωσι τὰς λύσεις, 20 καὶ φησιν, μήτε τὰ ἐν ἀγορᾷ ἀνάγκην εἶναι παραιτεῖσθαι, μήτε

ΦΩΤΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ

ΣΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Στίχ. 1. "Οχι γιατί είναι κάτι τὰ εἰδωλα, γι' αὐτὸ ἀπαγορεύω νὰ τρώτε τὰ εἰδωλόθυτα (γιατὶ ἔχει λεχθεῖ προηγουμένως, ὅτι τὰ εἰδωλα εἶναι ἀπὸ τὰ μὴ ὄντα καὶ ἀνύπαρκτα κατ' οὐσία, καὶ οὔτε βλάβη οὔτε ὠφέλεια μποροῦν νὰ προξενήσουν σὲ κάποιον), ἀλλὰ γι' αὐτὸ τὰ ἀπαγορεύω, ἐπειδὴ μέσω τῶν εἰδώλων προσφέρεται ἡ θυσία στοὺς δαίμονες. Πῶς λοιπὸν ἕξαιτίας αὐτοῦ δὲν εἶναι σιχαμερὸ καὶ κάτι ποὺ πρέπει ν' ἀποφεύγει κανεὶς τὸ νὰ τρώει ἀπὸ τὴ δαιμονικὴ θυσία καὶ μέσω αὐτῆς νὰ ἔρχεται σὲ κοινωνία μ' ἐκείνους; Ἐπειτα καὶ μὲ τὴν παράθεση τῆς τράπεζας τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ ποτηρίου τοῦ Κυρίου μᾶλλον ἐλέγχει τὴν ἀπρέπεια ὅσων γεύονται αὐτὰ ποὺ εἶναι εἰδωλόθυτα. Καὶ πρόσεχε τὴ σοφία: στὴν ἀρχὴ ἔκαμνε τὸν ἔλεγχο μὲ ἡρεμία, προχωρώντας ὅμως, ὅπως ἐδῶ, ἐπεμβαίνει στὸ θέμα μὲ πολλὴ αὐστηρότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο.

Στίχ. 25-28. Ἐπιλύει θεωρούμενη ἀντίφαση. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐπετέθη μὲ δριμύτητα στὰ εἰδωλόθυτα καὶ ἐπιτίμησε ὅσους τὰ ἔτρωγαν, γιὰ νὰ μὴ πεῖ κάποιος: Τί λοιπόν; πρέπει ν' ἀπέχομε καὶ ἀπὸ τὰ κρέατα ποὺ πωλοῦνται στὴν ἀγορὰ, ἢ θὰ ἀναγκασθοῦμε νὰ ψάχνουμε στὴν ἀγορὰ καὶ νὰ ρωτᾶμε καὶ νὰ ἔξετάζουμε μήπως αὐτὸ εἶναι εἰδωλόθυτο; Σὲ τέτοια θὰ περιορίσομε καὶ θὰ ὀδηγήσομε τὴ ζωὴ μας; Γιὰ νὰ μὴν μποροῦν λοιπὸν νὰ προβάλλουν κάποιοι τέτοιες ἀντιρρήσεις, προλαβαίνοντας δίνει ὁ ἴδιος τὴ λύση, καὶ λέγει οὔτε πρέπει ν' ἀποφεύγουν αὐτὰ ποὺ πωλοῦνται

ἀνακρίνειν καὶ ἐπερωτᾶν, ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν ἢ οὐ; ἀλλ' ἐκείνων ἀπέχεσθαι μόνων, περὶ ὧν τις φθάσας ἐμήνυσεν εἰδωλόθυτα εἶναι. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ, φησὶν, ἐσθίετε μηδὲν διατάζοντες κατὰ συνείδησιν, μηδὲ ἀνακρίνοντες καὶ ἐπερωτῶντες δι' αὐτήν, ἵνα
 5 ταύτην ἀμφίβολον οὖσαν θεραπεύσητε· οὐ γὰρ ἐβούλετο δύσκολον αὐτοῖς τὴν μετάληψιν παρασκευάσαι τῆς τροφῆς, ἵνα μὴ ἐκ τούτου ὀλιγωρήσαντες τὸ πᾶν τῆς ἀκριβείας ὡς ἀδυνάτου οὖσης τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ φυλαχθῆναι παραλύσωσιν. Μηδὲν διὰ τὴν συνείδησιν ἀνακρίνοντες, τοῦτ' ἐστὶ μηδὲν ἔνεκεν αὐτῆς ἐπερωτῶντες
 10 καὶ ἀνακρίνοντες· δεῖ γὰρ αὐτήν καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον ἐσθίοντας ἔχειν καὶ μὴ δεῖσθαι πληροφορίας ἄλλης τῆς ἀπὸ τῆς ἀνακρίσεως. Ἐπειδὴ ἀνωτέρω ὅτε τὰ ἐν μακέλλῳ πωλούμενα οὐκ ἐκώλυεν ἐσθίειν, ἐπήγαγεν· «τοῦ Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς», τοῦτ' ἐστὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ πληροῦντα αὐτήν
 15 καρποὶ καὶ ζῶα καὶ τὰ ὅμοια.

Εἶτα προῖὼν λέγει· «Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπη ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστιν, μὴ ἐσθίετε». Ἴνα μὴ τις εἴπη· Τί οὖν; νῦν οὐκ ἔστιν «ἢ γῆ τοῦ Κυρίου καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς; ἀλλ' ὅτε μὲν οὐκ ἐκώλυες ἐσθίειν, τοῦ Κυρίου ἦν, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν; Ἴνα οὖν μὴ ἐξῆ τοῦτο
 20 λέγειν τινί, πάλιν τίθησι τὸ αὐτὸ καὶ φησιν· τοῦ Κυρίου μὲν ἢ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅπερ καὶ πρόσθεν εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὸν μηνύσαντα καὶ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ οὐ δεῖ γεύσασθαι τῶν εἰδωλοθύτων ἐκείνων. Εἰ γὰρ «τοῦ Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς», αὐτὸς οὐδενὸς ποιήσει ὑμᾶς ἔχειν ἐνδεῶς, κἂν ταύτης δι'
 25 αὐτὸν ἀπόσχησθε τῆς εἰδωλοθύτου θοίνης. Ἡ ἐπεὶ τοῦ Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, πολλῶ μᾶλλον καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν αὐτῇ· διὰ γοῦν τοῦτον τὸν μηνύσαντα ὅς ἐστι τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς ἄλλους ἴσως τοὺς μηνύοντος ἀκούσαντας ἵνα μὴ βλαβῶσιν, μὴ ἐσθίετε· τοῦ γὰρ Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ δεῖ ὡς ὁμο-
 30 δούλων φροντίζειν τῶν ἐν αὐτῇ. Οὐ γὰρ ὅτε μὲν ἔδει φαγεῖν τοῦτο ἔδει ἐννοεῖν, ὅτε δὲ μὴ ἐσθίειν τοῦτο παρορᾶν, ἀλλ' αἰεὶ ὡσάυτως ἔχοντας καὶ τότε εὐχαρίστως ἐσθίειν ὡς τοῦ Κυρίου παρασχόντος ἡμῖν εἰς βρωσιν ταῦτα, καὶ νῦν εἰκότως μὴ ἐσθίειν

στην αγορά, ούτε να εξετάζουν και να ρωτούν, είναι άραγε αυτό είδωλόθυτο ή όχι; αλλά από εκείνα πρέπει μόνο να απέχετε, για τα όποια κάποιος προηγουμένως σᾶς πληροφόρησε ότι είναι είδωλόθυτα. "Όλα, λέγει, πού πωλούνται στο κρεοπωλεῖο, να τὰ τρώτε χωρίς δισταγμὸ τῆς συνείδησής σας, χωρίς να εξετάζετε καθόλου και να ρωτᾶτε ἔξαιτίας αὐτῆς, για να τὴν ἀπαλλάξετε ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία πού ἔχει. Γιατὶ δὲν ἤθελε να κάνει δύσκολο τὸν πορισμὸ τῆς τοφῆς, ὥστε να μὴ κυριευθοῦν ἔξαιτίας αὐτοῦ ἀπὸ ὀλιγωρία για τὸ πᾶν τῆς ἀκρίβειας, ἐπειδὴ τὰχα εἶναι ἀνεφάρμοστη ἡ ἐντολή και ἀδιαφορήσουν για τὴν τήρησή της. Να μὴν ψόχνετε τίποτε για τὴν συνείδησή σας, δηλαδή τίποτα να μὴν ἐρωτᾶτε και να ἐρευνᾶτε ἔξαιτίας αὐτῆς· γιατί πρέπει αὐτὴ να εἶναι καθαρὴ και να τὴν ἔχετε ἀταλάντευτη ὅταν τρώτε, και να μὴ σᾶς χρειάζεται ἄλλη πληροφορία προερχόμενη ἀπὸ τὴν ἐξέτασή σας. Ἐπειδὴ πῶ πάνω, μὴ ἀπαγορεύοντας να τρῶνε αὐτὰ πού πωλούνται στο κρεοπωλεῖο, πρόσθεσε, «Τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ γῆ και ὅσα πληροῦν αὐτὴν»¹, δηλαδή ὅσα ὑπάρχουν σ' αὐτὴν. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι πού πληροῦν αὐτὴν, καρποὶ και ζῶα και τὰ ὅμοια.

Και συνεχίζοντας λέγει: «Ἐάν ὅμως πεῖ κάποιος σὲ σᾶς ὅτι εἶναι είδωλόθυτο, μὴν τὸ τρώτε». Για να μὴ πεῖ κάποιος, Τί λοιπόν; τώρα δὲν εἶναι «ἡ γῆ τοῦ Κυρίου και ὅσα πληροῦν αὐτὴν», ἀλλὰ ὅταν δὲν ἀπαγορεύεις να τρῶνε, τότε ἦταν τοῦ Κυρίου, τώρα δὲν εἶναι; Για να μὴ μπορεῖ να τὸ λέγει αὐτὸ κάποιος, πάλι μιλάει γι' αὐτὸ και λέγει: εἶναι βέβαια τοῦ Κυρίου ἡ γῆ και ὅσα πληροῦν αὐτὴν, πράγμα πού εἶπα και προηγουμένως, ἀλλὰ δὲν πρέπει να γευθεῖτε ἐκεῖνα τὰ είδωλόθυτα ἔξαιτίας ἐκείνου πού σᾶς τὸ εἶπε και τῆς συνείδησής του. Γιατὶ «ἂν εἶναι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ και ὅσα πληροῦν αὐτὴν», αὐτὸς θὰ κάνει να μὴν ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ τίποτα, κι ἂν ἀκόμα χάριν αὐτοῦ ἀποφύγετε να λάβετε μέρος στο τραπέζι αὐτὸ τῶν είδωλοθίτων. "Ἡ, ἐπειδὴ εἶναι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ και ὅσα πληροῦν αὐτὴν, πολὺ περισσότερο εἶναι και ὁ ἄνθρωπος πού κατοικεῖ σ' αὐτὴν· γι' αὐτὸν λοιπόν πού σᾶς τὸ πληροφόρησε και εἶναι τοῦ Κυρίου, και τοὺς ἄλλους ἴσως πού ἄκουσαν αὐτὸν πού τὸ εἶπε, για να μὴν ὑποστοῦν αὐτοὶ βλάβη μὴν τρώτε· γιατί ἡ γῆ και ὅσα ὑπάρχουν σ' αὐτὴν εἶναι τοῦ Κυρίου και πρέπει ὡς ὁμόδουλοί τους να φροντίζομε γι' αὐτούς. Γιατὶ δὲν ἔπρεπε, ὅταν βέβαια ἔπρεπε να φᾶτε να ἔχετε αὐτὸ στο νοῦ σας, ἐνῶ ὅταν ἔπρεπε να μὴ φᾶτε να τὸ παραβλέπετε αὐτό, ἀλλὰ να εἶστε πάντοτε σταθεροὶ στη γνώμη σας, και τότε εὐχαρίστως να τρώτε, γιατί ὁ Κύριος μᾶς τὰ ἔδωσε αὐτὰ για να τὰ

ὡς φυλαττομένους σκανδαλίζειν τοὺς τοῦ Κυρίου δούλους καὶ ὁμοδούλους ἡμῶν.

Στίχ 30-31. Εἰ σύ, φησίν, ἐκ χάριτος γέγονας τέλειος ὥστε εἰδέναι μηδὲν εἶναι τὰ εἰδῶλα, καὶ κατηροτισμένην ἔχεις ψυχὴν εἰς
5 τὸ μηδὲν παραβλάπτεσθαι, κὰν μετασχεῖν βουληθῆς τῶν εἰδωλοθύτων, τί βλασφημεῖσθαι σαυτὸν παρασκευάζεις, καὶ διὰ σοῦ τὴν πίστιν καὶ τὸν Θεόν; καὶ τότε ἐπ' ἐκείνῳ ὑπὲρ οὗ μᾶλλον ὄφειλες εὐχαριστεῖν τελειωθείς τὴν διάνοιαν; αὐτὸς δὲ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον ἐσχημάτισεν μετριώτερον τὸν ἔλεγχον ποιῶν. Εἶτα
10 ἐπάγει· «εἴτε ἐσθίετε» καὶ ἐξῆς. Ὅτε τῶν ἐλέγχων ἔπαυσε, τότε τὸν εἰς ἑαυτὸν λύσας μετασχηματισμόν, ἐξ εὐθείας αὐτοῖς παραινεῖ λέγων· «εἴτε ἐσθίετε» καὶ ἐξῆς.

Στίχ. 33. Τὸ τῶν πολλῶν, φησί, συμφέρον ἤπερ τὸ ἑμμαντοῦ. Ἐπειδὴ ἔνιοι ζητοῦσι μὲν τὸ τῶν πολλῶν, ἀλλ' οἱ μὲν ἵνα κερδή-
15 σωσιν αὐτῶν τὴν εὐνοίαν ἐπὶ τὸ σφίσι λυσιτελοῦν, οἱ δὲ ἵνα παρ' αὐτῶν ἐπαινεθῶσιν, οἱ δὲ ἵνα ἄλλου τινὸς τύχῃσι τοιούτου, αὐτὸς δείκνυσιν ἐφ' ὅτι αὐτοῖς ἐσπούδασεν ἀρέσκειν, καὶ φησιν ὅτι ἐπὶ τὸ ἐκείνοις συμφέρον, καὶ σὺχ ἀπλῶς συμφέρον, ἀλλ' ἔτι σαφέστερον, ἵνα σωθῶσιν, φησίν.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

3. Κεφαλὴ μὲν ἡμῶν τῶν πιστῶν ἐστὶν ὁ Χριστός, ὡς συσσωμῶν καὶ συμμετόχων αὐτῷ γεγεννημένων διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ· δι' αὐτὸν γὰρ ἅπαντες ἐν σῶμα χρηματίσαντες κεφαλὴν ἔχομεν αὐτόν. Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ
25 Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὡς γεννήτωρ καὶ προβολεὺς καὶ ὁμοούσιος αὐτοῦ. Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ὅτι καὶ αὐτὸς γεννήτωρ αὐτῆς καὶ προβολεὺς καὶ ὁμοούσιος ὑπάρχει αὐτῇ. Ἀκόλουθος καὶ ἀρμόδιος ἢ ἀναλογία. Εἰ δὲ τὸ παντὸς ἀνδρὸς καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων ἐκλάδοις, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον μόνον ἐγχωρεῖ· τῶν
30 γὰρ ἄλλων ἄρχειν τὸν ἄνθρωπον ἐπιτρέψας, αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἰδίαν μόνον εἶασε μένειν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν, μὴ ἐπιστήσας αὐτῷ ἕτερον δεσπότην καὶ ἐξουσιαστήν.

τρῶμε, καὶ τώρα πολὺ σωστὰ νὰ μὴν τὰ τρῶτε, προσέχοντας νὰ μὴν σκανδαλίσετε τοὺς δούλους τοῦ Κυρίου καὶ ὁμοδούλους σας.

Στίχ. 30-31. Ἐὰν ἐσύ, λέγει, ἔγινες τέλειος μὲ τὴ δύναμη τῆς χάριτος, ὥστε νὰ κατάλαβες ὅτι τὰ εἰδῶλα δὲν εἶναι τίποτε, καὶ ἔχεις ψυχὴ καταρτισμένη ὥστε νὰ μὴ δέχεται καιμιὰ βλάβη, ἀκόμα καὶ ἂν θελήσεις νὰ γευθεῖς τὰ εἰδωλόθυτα, γιατί κανεὶς τὸν ἑαυτὸ σου νὰ δυσφημίζεται καὶ μέσω σου ἢ πίστη καὶ ὁ Θεός, καὶ μάλιστα γιὰ ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο ὄφειλες νὰ εὐχαριστεῖς μᾶλλον, γιατί ἔγινες τέλειος στὴ διάνοια; Αὐτὸς ὅμως διαμόρφωσε τὸν λόγο του στὸν ἑαυτὸ του κάνοντας τὸν ἔλεγχο ἡπιότερο. Στὴ συνέχεια προσθέτει «εἶτε τρῶτε» καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅταν σταμάτησε τοὺς ἐλέγχους, τότε, σταματώντας καὶ τὴν προσαρμογὴ τοῦ λόγου στὸν ἑαυτὸ του, τοὺς συμβουλεύει κατ' εὐθεΐαν λέγοντας «εἶτε τρῶτε» καὶ τὰ λοιπὰ.

Στίχ. 33. Τὸ συμφέρον τῶν πολλῶν, λέγει, προέχει, καὶ ὄχι τὸ δικό μου. Ἐπειδὴ ὀρισμένοι ἐπιδιώκουν βέβαια τὸ συμφέρον τῶν πολλῶν, ἀλλὰ κάποιοι γιὰ νὰ κερδίσουν τὴν εὐνοια αὐτῶν γιὰ τὴ δική τους ὠφέλεια, καὶ ἄλλοι γιὰ νὰ λάβουν τὸν ἔπαινο ἐκείνων, καὶ ἄλλοι πάλι γιὰ νὰ ἐπιτύχουν κάποιο ἄλλο παρόμοιο, δείχνει αὐτὸς γιὰ ποιὸ λόγο θέλησε νὰ εἶναι ἄρεστός σ' αὐτούς, καὶ λέγει ὅτι τὸ ἔκανε γιὰ τὸ συμφέρον ἐκείνων, καὶ ὄχι ἀπλῶς τὸ συμφέρον τους, ἀλλὰ ἀκόμα πιὸ καθαρά, γιὰ νὰ σωθοῦν, λέγει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο.

Στ. 3. Κεφαλὴ δική μας, δηλαδὴ τῶν πιστῶν, εἶναι ὁ Χριστός, ἐπειδὴ γίναμε σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ μὲ αὐτὸν μέσω τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ· ἕξαιτίας αὐτοῦ λοιπόν, ἀφοῦ γίναμε ἓνα σῶμα, ἔχομε αὐτὸν κεφαλὴ. Κεφαλὴ βέβαια τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας, ὡς αὐτὸς πού τὸν γέννησε καὶ τὸν πρόβαλε στὸν κόσμον καὶ εἶναι ὁμοούσιος αὐτοῦ. Κεφαλὴ πάλι τῆς γυναίκας εἶναι ὁ ἄνδρας, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς εἶναι γεννήτορας αὐτῆς καὶ προβολέας καὶ ὁμοούσιος. Ἀκόλουθη καὶ πρέπουσα ἢ ἀναλογία. Ἄν τώρα τὸ «κάθε ἄνδρὸς» τὸ ἐκλάβεις καὶ γιὰ τοὺς ἀπίστους, βρῖσκει ἐφαρμογὴ μόνο ὡς πρὸς τὸν λόγο τῆς δημιουργίας· γιατί, ἐπιτρέποντας στὸν ἄνθρωπο νὰ ἐξουσιάζει τὰ ἄλλα ὄντα, αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν ἄφησε νὰ μένει μόνο κάτω ἀπὸ τὴ δική του ἐξουσία καὶ ἀρχή, μὴ ἐπιβάλλοντας σ' αὐτὸν ἄλλον δεσπότη καὶ ἐξουσιαστή.

Στίχ. 5. «Ἐν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτό», ὅσον ἐπὶ τὸ ἀκόσμως καὶ ἀνυποτάκτως ἐλέσθαι βιοῦν.

Στίχ. 7-10. Εἰς γὰρ δόξαν Θεοῦ ὑποτετάχθαι ὀφείλει ὁ ἀνὴρ τῷ Θεῷ, καὶ εἰς δόξαν ἀνδρός ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Τί δέ ἐστιν εἰς δόξαν; Εὐπειθῶς καὶ ἐκουσίως καὶ μετὰ χαρᾶς πράττειν τὰ ἀρέσκοντα Θεῷ· ὡσαύτως καὶ ἡ γυνὴ τὰ ἀρέσκοντα τῷ ἀνδρὶ. Ὡς ὁ γε κατὰ θίαν καὶ ἄκων ποιῶν καὶ δυσφορῶν οὐχ ὑποτάσσεται εἰς δόξαν Θεοῦ, ὡσαύτως οὐδὲ ἡ γυνὴ εἰς δόξαν ἀνδρός. Ὡστε δεῖ προθύμως ἀκαταλύπτως προσιέναι Θεῷ, καὶ τὴν γυναῖκα ὡσαύτως κατακαλυπτομένην. Δόξα Θεοῦ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξουσίας τὸ τιμιώτατον· δι' αὐτὸν γὰρ μᾶλλον ἢ δι' ἄλλο τι τῶν ἐν κόσμῳ δεδόξασται καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπίας πεφανέρωται. Ὡσαύτως δόξα ἀνδρός ἐστὶν ἡ γυνὴ· τῆς γὰρ ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξουσίας αὕτη ἐστὶ τὸ τιμιώτατον, 15 δι' ἧς μᾶλλον ἢ δι' ἑτέρου τινὸς ὧν ἄρχει ἐστὶν αὐτῷ ἐγκαλλωπίζεσθαι καὶ δοξάζεσθαι. Ὄφείλει, φησὶν, ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τοῦτ' ἐστὶ τὴν τοῦ ἀνδρός ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἥπερ ὑπόκειται ὀφείλει ἔχειν καὶ ἐπιδείκνυσθαι ἐπ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς. Τοῦτο δὲ πῶς κατορθοῦται; Διὰ τοῦ κατακαλύπτεσθαι. Διὸ καὶ αὐτὸ τὸ κατακάλυμμα εἰκότως ἂν ἐξουσία κληθεῖη, ὡς τῆς τοῦ ἀνδρός ἐξουσίας καὶ κυριότητος ἐνδεικτικὸν ὑπάρχον καὶ παραστατικόν. Τὸ δὲ «διὰ τοὺς ἀγγέλους» τοῦτό μοι δοκεῖ ὑποδηλοῦν· ἐπειδὴ γὰρ αἰτίαν τοῦ δοκεῖν ὑποτετάχθαι τῷ ἀνδρὶ τὴν γυναῖκά φησιν, ὅτι οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀνά- 25 παλιν δέ, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ ἔχειν αὐτὴν τὸ κατακάλυμμα τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρός ὁμολογοῦσαν. Ἐπαγαγὼν, «διὰ τοὺς ἀγγέλους», δηλοῖ ὅτι, εἰ καὶ μὴ τοὺς ἀνθρώπους αἰσχνομένη οὐκ ἐθέλει τοῦτο ποιεῖν, ἀλλ' οὖν αἰσχυνθήτω τοὺς ἀγγέλους οἱ μάρτυρες καὶ ἐπόπται γεγέννηται τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς· αὐτοὶ 30 γάρ, εἰ καὶ μὴ ἄνθρωποι, ἐφορῶντες ἦσαν οὐ τὸν ἄνδρα ἀπὸ τῆς γυναικός, ἀλλ' αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀνδρός τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως λαβοῦσαν.

Στίχ. 17. «Οὐκ ἐπαινῶ», φησί, τὸ συνέρχεσθαι ὑμᾶς, καίτοι ἐπαίνου ἄξιον ἦν, ἀλλ' αὐτοὶ αὐτὸ ψόγου καὶ κατηγορίας αἴτιον 35 ἐποίησατε· ἅμα καὶ ἐντρέπων ὅτι, ἐφ' οἷς ἐπαινεῖσθαι αὐτοῖς

Στίχ. 5. «Γιατί είναι ένα και τὸ αὐτὸ πράγμα», τὸ νὰ διαλέξει ἡ γυναίκα νὰ ζήσει μὲ τρόπο ἀκοσμο καὶ ἀνυπότακτο.

Στίχ. 7-10. Γιατί ὁ ἄνδρας ὀφείλει νὰ ὑποταχθεῖ στὸν Θεὸ γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ γυναίκα στὸν ἄνδρα γιὰ τὴ δόξα τοῦ ἄνδρα. Τί σημαίνει ὅμως τὸ «γιὰ τὴ δόξα»; Μὲ ὑπακοή καὶ μὲ τὴ θέλησή του καὶ μὲ χαρὰ νὰ πράττει αὐτὰ πού εἶναι ἀρεστὰ στὸν Θεό. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ γυναίκα αὐτὰ πού εἶναι ἀρεστὰ στὸν ἄνδρα της. Γιατί αὐτὸς πού πράττει ἀπὸ ἔξαναγκασμὸ καὶ ἄθελα καὶ δυσφορῶντας δὲν ὑποτάσσεται γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἴδιο καὶ ἡ γυναίκα γιὰ τὴ δόξα τοῦ ἄνδρα της. Ὡστε πρέπει μὲ προθυμία καὶ φανερὰ νὰ προσερχόμαστε στὸν Θεό, τὸ ἴδιο καὶ ἡ γυναίκα ἔξαντιθέτου κατακαλυμμένη. Ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ πιὸ ἀκριβὸ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξουσίας του. Γιατί ἀπὸ αὐτὸν μᾶλλον παρὰ ἀπὸ κάποιον ἄλλο τοῦ κόσμου ἔχει δοξασθεῖ ἡ ὑπερβολικὴ ἀγαθότητά του καὶ φανερώθηκε ἡ φιλανθρωπία του. Ὁμοίως δόξα τοῦ ἄνδρα εἶναι ἡ γυναίκα· γιατί αὐτὴ εἶναι τὸ πιὸ ἀκριβὸ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξουσίας του, καὶ αὐτὴ εἶναι μᾶλλον παρὰ κάποιον ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ πού ἔχει στὴν ἐξουσία του τὸ ἐγκαλλώπισμα καὶ ἡ δόξα του. Ὁφείλει, λέγει, ἡ γυναίκα νὰ ἔχει ἐξουσία στὸ κεφάλι της, δηλαδή ὀφείλει τὴν ἐξουσία τοῦ ἄνδρα καὶ τὴν κυριότητα, στὴν ὁποία ὑπόκειται, νὰ τὴν ἔχει καὶ νὰ τὴν δείχνει ἐπάνω στὸ κεφάλι της. Καὶ αὐτὸ πῶς κατορθώνεται; Μὲ τὸ νὰ κατακαλύπτεται. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὸ τὸ κατακάλυμμα μπορεῖ εὐλογοῦν νὰ ὀνομασθεῖ ἐξουσία, ἐπειδὴ δείχνει καὶ παριστάνει τὴν ἐξουσία καὶ τὴν κυριότητα τοῦ ἄνδρα. Τὸ «γιὰ τοὺς ἀγγέλους» πάλι πού λέγει μοῦ φαίνεται ὅτι ὑποδηλώνει τὸ ἔξῃς· ἐπειδὴ δηλαδή αἰτία, λέγει, γιὰ τὴν γνώμη ὅτι ἔχει ὑποταχθεῖ ἡ γυναίκα στὸν ἄνδρα εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἔγινε ὁ ἄνδρας γιὰ τὴ γυναίκα, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἔχει αὐτὸ τὸ κατακάλυμμα, ὁμολογώντας ἔτσι τὴν ἐξουσία τοῦ ἄνδρα της ἐπάνω της. Προσθέτοντας, «γιὰ τοὺς ἀγγέλους», δηλώνει ὅτι, κι ἂν ἀκόμα δὲν θέλει νὰ τὸ κάνει αὐτὸ ντροπώμενη τοὺς ἀνθρώπους, ἅς ντραπεῖ τουλάχιστο τοὺς ἀγγέλους πού ἔγιναν μάρτυρες καὶ ἐπόπτες τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς γιατί αὐτοί, ἂν καὶ ὄχι οἱ ἄνθρωποι, εἶδαν νὰ παίρνει τὴν ἀρχὴ τῆς γένεσής της ὄχι ὁ ἄνδρας ἀπὸ τὴ γυναίκα, ἀλλὰ ἡ γυναίκα ἀπὸ τὸν ἄνδρα.

Στίχ. 17. Δὲν ἐπαινώ, λέγει, τὴ σύναξή σας, μολονότι εἶναι ἄξια ἐπαινοῦ, ἀλλὰ σεῖς τὸ μετατρέψατε αὐτὸ σὲ αἰτία μομφῆς καὶ κατηγορίας συγχρόνως καὶ τοὺς κάνει νὰ νοιώσουν ντροπῆ, γιατί, γι' αὐτὰ γιὰ τὰ

ἐνήν, ἀντὶ τούτου παραγγελίας καὶ τὸ μὴ ἐπαινεῖσθαι ἑαυτοῖς ἐπεσπάσαντο. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπαινεῖ τὸ συνέρχεσθαι; Ὅτι οὐκ ἐπὶ τῷ κρείττονι, ὡσπερ ἔδει, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χείρονι συνέρχεσθε, ἦτοι ἐπὶ τῷ ἀτιμάζειν τοὺς ἀδελφούς καὶ καταισχύνειν, καὶ τὴν ἀλαζονεί-
5 αν ὑμῶν καὶ γαστριμαργίαν ἐπιδείκνυσθαι.

Στίχ. 22. Τί ὑμῖν δοκεῖ; ἄρα παραλόγως εἶπον ὑμῖν καὶ ἀρχόμενος τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὅτι «οὐκ ἐπαινω»; οὐχὶ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας ἐμάθετε, ὅτι ἐν ἐπαινουμένῳ πράγματι, τῷ κυριακῷ δεῖπνῳ, ψόγου ὑμεῖς ἀλλ' οὐκ ἐπαίνου
10 ἄξια διαπράττεσθε; Ὡστε καὶ ἐγὼ δικαίως οὐκ ἐπαινω, καίπερ καθ' ἑαυτὸ ἐπαινετοῦ μάλιστα τοῦ ἔργου τυγχάνοντος. Εἰ ὁ Κύριος, φησί, κοινωνεῖν σε τοῦ οἰκείου σώματος καὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης οὐκ ἀπηξίωσεν, σὺ τῆς σῆς ἀπαξιοῖς τὸν ὁμόδουλον; Ἦ καὶ οὕτως. Εἰ ὁ Κύριος ἐπ' ἴσης σοὶ καὶ τῷ πένητι τοῦ οἰκείου
15 σώματος καὶ αἵματος τὴν τράπεζαν καὶ τὸν κρατῆρα παρατίθησιν, σὺ τολμᾶς τοῦτον τῆς σῆς ἀποσχίζεις τραπέζης καὶ ὑπερορᾶν; Εἰ ἐκεῖνος ηὐχαρίσκει τὸ οἰκεῖον σῶμα μερίζων καὶ διδούς, σὺ οὐ πολλῷ μᾶλλον εὐχαρίστως καὶ μετὰ πλείστης χαρᾶς τῶν ἐκεῖθεν σοὶ δωρηθέντων κοινωνοὺς καὶ συνεστιάτορας λαμβά-
20 νεις τοὺς πένητας;

Στίχ. 26. Τὸ «ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ» ἐν ὑπερβατῷ ληπτέον, οἶον «ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ» ἐν τῇ δευτέρῃ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἕως τότε τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε. ἀπὸ τότε γὰρ οὔτε τῶν ἀγί-
25 ων τούτων μυστηρίων μεταληψόμεθα, εἰς τελειότεραν καὶ μυστικωτέραν πολιτείαν καὶ ἀπόλαυσιν ἀναγόμενοι.

Στίχ. 27. Ἐπειδὴ ἀναξίως, φησί, τῇ μεταλήψει τοῦ δεσποτικοῦ προσέρχεσθε σώματος, διὰ τοῦτο πολλοῖς συμβαίνει νόσοι τε καὶ πάθη καὶ θάνατοι. Πόθεν δὲ ἐστὶ τὸ ἀναξίως προσέχεσθαι;
30 Ἐκ τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων ὧν πράττετε, καὶ ἐκ τοῦ συνερχομένους ὑμᾶς εἰς τὸ κυριακὸν δεῖπνον ὑπερορᾶν τοὺς πτωχοὺς δι' οὓς ἐγεγόνει τὸ συνέρχεσθαι. διὰ γὰρ τοῦτο αὐτὸ τὸ κυριακὸν ἰδιωτικὸν ποιῶντες ἐξυβρίζετε, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐν ἣ ποιῆσαι τὸ κυριακὸν δεῖπνον συνέρχεσθε, ἀτιμάζετε, γαστριμαργίας ἑαυ-
35 τοῖς τράπεζαν ἐν αὐτῇ ἀλλ' οὐ κυριακὸν δεῖπνον παρατιθέμενοι,

ὅποια μπορούσαν νὰ ἐπαινοῦνται, ἀντὶ γι' αὐτὸ ἐπέσυραν ἐναντίον τους παραγγελίες καὶ ὄχι ἐπαίνους. Καὶ γιατί δὲν ἐπαινεῖ τὴ σύναξη; Γιατί δὲν συγκεντρώνεσθε γιὰ τὸ καλύτερο, ὅπως ἔπρεπε, ἀλλὰ γιὰ τὸ χειρότερο, δηλαδή γιὰ νὰ ταπεινώνετε καὶ νὰ καταντροπιάζετε τοὺς ἀδελφούς σας καὶ νὰ κάνετε ἐπίδειξη τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς λαιμαργίας σας.

Στίχ. 22. Τί νομίζετε; Ἐπειδὴ εἶναι παράλογο αὐτὸ πού σᾶς εἶπα ἀρχίζοντας τὸ θέμα αὐτὸ, ὅτι δηλαδή δὲν σᾶς ἐπαινώ; Δὲν μάθατε καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀκολουθία τῶν πραγμάτων, ὅτι σὲ ἀξιέπαινο πράγμα, τὸ δεῖπνο τοῦ Κυρίου, κάνετε πράγματα ὄχι ἀξια ἐπαίνου, ἀλλὰ μομφῆς: Ὡστε καὶ ἐγὼ δίκαια δὲν σᾶς ἐπαινώ, ἂν καὶ βέβαια τὸ ἔργο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι κατεξοχὴν ἄξιο ἐπαίνου. Ἐάν ὁ Κύριος, λέγει, δὲν σὲ ἔκρινε ἀνάξιο νὰ γίνεσαι κοινωνὸς τοῦ σώματός του καὶ τῆς μυστικῆς τράπεζας, ἐσὺ κρίνεις ἀνάξιο γιὰ τὴ δική σου τὸν ὁμόδουλό σου; Ἡ καὶ ἔτσι. Ἐάν ὁ Κύριος ἐξίσου μὲ σ' ἐσένα παραθέτει καὶ στὸν φτωχὸ τὴν τράπεζα καὶ τὸ ποτήριο τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματός του, ἐσὺ τολμᾷς αὐτὸν νὰ τὸν ἀπομακρύνεις ἀπὸ τὴν τράπεζα καὶ νὰ τὸν περιφρονεῖς; Ἐάν ἐκεῖνος εὐχαριστοῦσε τὸν Πατέρα μοιράζοντας καὶ δίνοντας τὸ σῶμα του, ἐσὺ δὲν κάνεις τοὺς φτωχοὺς μὲ πολὺ πιὸ μεγάλη εὐχαρίστηση καὶ πιὸ μεγάλη χαρὰ κοινωνοὺς καὶ συνδαιτυμόνες τῶν δώρων σου ἀπὸ ἐκεῖνον;

Στίχ. 26. Τὸ «μέχρι πού νὰ ἔρθει» πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ὑπερβατό, ὅπως «γιατὶ κάθε φορὰ πού τρῶτε αὐτὸν τὸν ἄρτο καὶ πίνετε αὐτὸ τὸ ποτήριο, μέχρι πού νὰ ἔρθει» κατὰ τὴ δεύτερη παρουσία του, μέχρι τότε διακηρύσσετε τὸν θάνατό του· γιατί ἀπὸ τότε οὔτε αὐτὰ τὰ ἅγια μυστήρια θὰ μεταλάβομε, ἔχοντας ἀνεβεῖ σὲ τελειότερο καὶ μυστηκώτερο τρόπο ζωῆς καὶ ἀπόλαυσης.

Στίχ. 27. Ἐπειδὴ, λέγει, προσέρχεσθε ἀνάξια στὴ μετάληψη τοῦ δεσποτικῆς σώματος, γι' αὐτὸ σὲ πολλοὺς συμβαίνουν νόσοι καὶ πάθη καὶ θάνατοι. Καὶ πῶς συμβαίνει νὰ προσέρχεσθε ἀνάξια; Ἐπὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα πού πράττετε, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι περιφρονεῖτε τοὺς φτωχοὺς ὅταν συνέρχεσθε στὸ κυριακὸ δεῖπνο, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει γίνεῖ ἡ σύναξη. Γιατὶ γι' αὐτὸ ἀτιμάζετε τὸ Κυριακὸ δεῖπνο κάνοντάς το ἰδιωτικὸ, καὶ προσβάλλετε τὴν Ἐκκλησίαν ὅπου συνέρχεσθε γιὰ νὰ κάνετε τὸ κυριακὸ δεῖπνο, παραθέτοντας σ' αὐτὴν τράπεζα λαιμαργίας γιὰ τὸν ἑαυτό σας, καὶ ὄχι κυριακὸ δεῖπνο, καὶ καταντροπιάζετε τοὺς φτωχοὺς. Γι'

καὶ τοὺς πένητας δὲ καταισχύnete. Διὰ γοῦν ταῦτα ἀναξίους τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἑαυτοὺς κατασκευάζετε.

Στίχ. 29. «Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου», ἀλλ' ὡς ἀδιαφόρῳ τῶν λοιπῶν μετέχων αὐτοῦ καὶ προσερχόμενος αὐτῷ.

5 Στίχ. 33. «Ὡστε, ἀδελφοί μου, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε». Διὰ τί; Ἴνα μὴ ἀναξίως δειχθῆτε τοῦ δεσποτικοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος μετέχοντες· ἵνα μὴ ἀναξίως μετέχοντες ἔνοχοι τοῦ σώματος αὐτοῦ τῆς ἀναιρέσεως καὶ τοῦ αἵματος τῆς ἐκχύσεως γενόμενοι, ἀπαραίτητον τὸ κρίμα ἔξοιτε· ἵνα μὴ κρίματι τηλικούτῳ περιπε-
10 πτωκότες νόσοις καὶ πάθεσι καὶ θανάτῳ ἐκδαπανηθῆσεσθε· ἵνα μὴ ἂν μὴ τούτοις ἀποδώτε τὴν ἔκτισιν, εἰς ἀπέραντον κόλασιν σὺν τοῖς ἀπίστοις ἐκδοθεῖητε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Στίχ. 3-11. «Οὐδεὶς», φησὶν, «ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει
15 ἀνάθεμα Ἰησοῦς». Μία μὲν διαφορὰ προφητῶν καὶ ψευδοπροφητῶν, ὅτι οἱ μὲν καθεστηκότες καὶ μάλιστα σωφρονοῦντες προλέγουσι τὰ ἐσόμενα, οἱ δὲ ψευδοπροφήται ἐξεστηκότες καὶ μαινόμενοι καὶ ὥσπερ βία ὑπὸ τῶν κινούντων δαιμόνων ἀγόμενοι· δευτέρα δέ, ὅτι οἱ μὲν οὐδὲν βλάσφημον οὐδὲ ἀπαίσιον
20 φθέγγονται, ἀλλὰ καὶ θεολογοῦσιν ὡς ἄριστα καὶ πάντα σεμνῶς λέγουσιν, οἱ δὲ βλασφήμους τε καὶ ἀπηχεῖς φωνὰς ἀπερεύγονται. «Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα». Χαρίσματα μὲν αὐτὰ καλεῖ τὴν φιλοτιμίαν δεικνὺς τοῦ δωρησαμένου· διακονίας δέ, διδάσκων μὴ ἐπαίρεσθαι τούτοις
25 τοὺς ἀξιοθέντας, ἀλλὰ μετὰ συστολῆς καὶ μετριοφροσύνης ὡς εἰς ὑπηρεσίαν καὶ διακονίαν τῶν πλησίον κληθέντας οὕτως ἐντυγχάνειν τοῖς προσιούσιν· ἐνεργήματα δὲ πάλιν, αὐτὴν δηλῶν τὴν προᾶξιν.

Ὅρα ἀκριβῶς πῶς τὸ πανάγιον Πνεῦμα τρανῶς καὶ Κύριον
30 καὶ Θεὸν ἀνεκήρυξεν. Εἰπὼν γάρ, «διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα», καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ πράγματος ἐπαγαγὼν· «καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος»· εἶτα ἔτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μείνας νοήματος καὶ εἰπὼν, «καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ Θεός», ἐπισυνάπτει λέγων·

αὐτὰ λοιπὸν κάνετε τοὺς ἑαυτοὺς σας ἀνάξιους γιὰ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου.

Στίχ. 29. «Μὴ διακρίνοντας τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου», ἀλλὰ μετέχοντας καὶ προσερχόμενος σ' αὐτὸ ὅμοια μὲ τοὺς ἄλλους.

Στίχ. 33. «Ὡστε, ἀδελφοί μου, νὰ περιμένετε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο». Γιατί; Γιὰ νὰ μὴν ἀποδειχθεῖτε ὅτι μετέχετε ἀνάξια στὸ δεσποτικὸ σῶμα καὶ αἷμα· γιὰ νὰ μὴ δεχθεῖτε ἀναγκαῖα τὴν καταδίκη, μετέχοντας ἀνάξια καὶ καθιστάμενοι ἔνοχοι τῆς θανάτωσης τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τῆς ἔκχυσης τοῦ αἵματός του· γιὰ νὰ μὴν ἐξολοθρευθεῖτε, ἔχοντας πέσει σὲ τόσο μεγάλο ἁμάρτημα, ἀπὸ τὶς νόσους, τὰ πάθη καὶ τὸν θάνατο· γιὰ νὰ μὴν παραδοθεῖτε σὲ ἀπέραντη τιμωρία μαζί μὲ τοὺς ἀπίστους ἂν δὲν ἀποδώσετε σ' αὐτὰ τὴν ἐξόφλησή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο.

Στίχ. 3-11. «Κανένας» λέγει, «ποὺ μιλάει ἔχοντας Πνεῦμα Θεοῦ, δὲν ἀναθεματίζει τὸν Ἰησοῦ». Μία διαφορὰ μεταξὺ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν εἶναι ὅτι οἱ πρῶτοι ὀρισμένοι ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ μὲ πολλὴ σωφροσύνη προλέγουν αὐτὰ ποὺ θὰ γίνουν, ἐνῶ οἱ ψευδοπροφήτες παραδομένοι σὲ ἔκσταση καὶ μανία καὶ σὰ νὰ ὠθοῦνται βίαια ἀπὸ τοὺς δαίμονες ποὺ τοὺς κινοῦν. Δεύτερη διαφορὰ εἶναι ὅτι οἱ προφῆτες δὲν λένε τίποτε τὸ βλάσφημο καὶ ἀπαίσιο, ἀλλὰ καὶ θεολογοῦν μὲ ἄριστο τρόπο, καὶ λένε τὰ πάντα μὲ σοβαρότητα, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ἐκστομίζουν βλασφημίες καὶ ἀπρέπειες. «Ὑπάρχουν ποικιλίες χαρισμάτων, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἓνα». Τὰ ὀνομάζει αὐτὰ χαρίσματα γιὰ νὰ δείξει τὴ γενναιοδωρία τοῦ δωρητῆ τους. Διακονίες τὶς ὀνομάζει, διδάσκοντας νὰ μὴν κυριεύονται ἀπὸ ἔπαρση γι' αὐτὰ ὅσοι ἀξιώθηκαν αὐτά, ἀλλὰ νὰ τὰ ἀσκοῦν μὲ συστολή καὶ μετριοφροσύνη· γιατί ἔχοντας κληθεῖ στὴν ὑπηρεσία καὶ τὴ διακονία τῶν πλησίον τους, ἔτσι νὰ φέρονται σὲ ὅσους τοὺς πλησιάζουν. Ἐνεργήματα πάλι τὰ ὀνομάζει, δηλώνοντας αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν πράξη.

Πρόσεχε μὲ ἀκρίβεια, πῶς τὸ πανάγιο Πνεῦμα τὸ ἀνακήρυξε καὶ Κύριο καὶ Θεό. Γιατὶ ἀφοῦ εἶπε, «ὑπάρχουν ποικιλίες χαρισμάτων, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ ἴδιο», καὶ πάλι συνεχίζοντας τὸ ἴδιο θέμα λέγει· «ὑπάρχουν καὶ ποικιλίες διακονιῶν, ὁ Κύριος ὅμως εἶναι ὁ ἴδιος». Ἐπειτα παραμένοντας ἀκόμα στὸ ἴδιο θέμα καὶ ἀφοῦ εἶπε, «ὑπάρχουν καὶ ποικιλίες ἐνεργημάτων, ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας», προσθέτει λέγοντας

«Ἐκάστω δὲ δίδοται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον», δεικνὺς ὅτι καὶ τὸ Θεὸς καὶ τὸ Κύριος ἐπὶ τοῦ ἁγίου ἔταξε Πνεύματος. Πάντα γὰρ ὅσα προεῖπεν εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος συνῆξεν ὑπόστασιν, οὐ μόνον διὰ τοῦ εἰπεῖν, «Ἐκάστω δίδοται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος», ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐφεξῆς τῶν χαρισμάτων ἀπαριθμήσεως πάντα γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοσθαι διατείνεται. Καὶ συγκεφαλαιούμενος πάλιν λέγει· «Πάντα δὲ ταῦτα τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ». Ὡστε φανερόν ὅτι τὸ πανάγιον Πνεῦμα καὶ Κύριον καὶ Θεὸν λαμπρῶς καὶ διαροήδην ἐνταῦθα ὁ θεῖος Παῦλος θεολογεῖ. Εἰ δέ τις τὸ μὲν Πνεῦμα ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκλάβοι, τὸ δὲ Κύριος καὶ Θεὸς τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὕτως οὐδὲν ἧττον ἢ τε κυριότης καὶ ἢ θεότης ἐξ αὐτῶν τούτων μαρτυρηθήσεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.

15 Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Πρῶτον μὲν ὅτι διαιρεῖν τὰ χαρίσματα εἰπὼν τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τὸ αὐτὸ τοῦτο πράττειν καὶ τὸν Κύριον καὶ τὸν Θεὸν φησιν· ὥστε, ἅπερ ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, ταῦτα καὶ ὁ Κύριος τῇ κυριότητι, καὶ ὁ Θεὸς τῇ θεότητι ἐνεργεῖ. Εἰκότως ἄρα τὰ αὐτὰ ἐνεργοῦντι τῷ Πνεύματι καὶ ἢ κυριότης ὑπάρξει τοῦ Υἱοῦ καὶ ἢ θεότης τοῦ Πατρὸς· ὥστε τὸ Πνεῦμα καὶ Κύριος καὶ Θεός. Καί μοι δοκεῖ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τοῦ Πνεύματος τῷ ὑποστατικῷ ὀνόματι χρήσασθαι, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τοῖς κοινοῖς, ἵνα ἐξῆ τοῖς συνορῶσιν ἀπὸ τῆς ταυτότητος τῆς ἐνεργείας τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, καὶ τὰ αὐτὰ ὀνόματα, τὸ 20 Κύριος καὶ Θεός, κατὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐκλαμβάνειν. Οὐ μόνον δὲ ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἢ κυριότης καὶ ἢ θεότης ἀποδείκνυται τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπαγομένης συγκεφαλαιώσεως. Φησὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα πάλιν σαφέστερον, ὅτι «πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν 30 ἰδίᾳ ἕκαστω». Πῶς; Αὐτοκρατορικῶς καὶ κυρίως· «καθὼς γὰρ βούλεται», φησὶν. Ὡστε, εἰ πάντα ἃ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεργεῖ, ταῦτα καὶ τὸ Πνεῦμα ποιεῖ, καὶ θεϊκῶς καὶ κυρίως ποιεῖ· ὡς γὰρ βούλεται οὕτως ποιεῖ, βούλεται δὲ δηλονότι ὥσπερ ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός· οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς ἀντίξουν (ἄπαγε) βούλημα. Φανερόν 35 ὡς ἂν εἶη καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμα καὶ Θεός, αὐτοκρατορικῶς τε γὰρ

«Στόν καθένα ὁμως δίδεται ἡ φανέρωση τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον του», δείχνοντας ὅτι καὶ τὸ «Θεός» καὶ τὸ «Κύριος» τὸ εἶπε γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γιατὶ ὅλα ὅσα εἶπε προηγουμένως τὰ συγκέντρωσε στὴν ὑπόσταση τοῦ Πνεύματος, ὄχι μόνο μὲ τὸ νὰ πεῖ, «στόν καθένα δίνεται ἡ φανέρωση τοῦ Πνεύματος», ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀπαρίθμηση στὴ συνέχεια τῶν χαρισμάτων· γιατί ὑποστηρίζει ὅτι ὅλα δίνονται μέσω τοῦ Πνεύματος. Καὶ συγκεφαλαιώνοντας πάλι λέγει· «ὅλα αὐτὰ τὰ ἐνεργεῖ τὸ ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα». Ὡστε γίνεται φανερό ὅτι ὁ θεῖος Παῦλος θεολογώντας ἐδῶ διακηρύττει λαμπρὰ καὶ ὀλοφάνερα τὸ Πανάγιο Πνεῦμα καὶ Κύριο καὶ Θεό. Ἄν ὁμως κάποιος τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκλάβει γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὸ Κύριος καὶ Θεός τὸ ἕνα γιὰ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἄλλο γιὰ τὸν Πατέρα, καὶ ἔτσι πάλι καθόλου λιγώτερο καὶ ἡ κυριότητα καὶ ἡ θεότητα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια θὰ ἐπιβεβαιωθεῖ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Πῶς καὶ μὲ ποιό τρόπο; Κατὰ πρῶτον βέβαια λέγοντας, ὅτι τὸ πανάγιο Πνεῦμα διανέμει τὰ χαρίσματα, λέγει ὅτι αὐτὸ τὸ ἴδιο πράττει καὶ ὁ Κύριος καὶ Θεός ὥστε αὐτὰ πού ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, αὐτὰ καὶ ὁ Κύριος ἐνεργεῖ μὲ τὴν κυριότητά του καὶ ὁ Θεός μὲ τὴ θεότητά του. Εὐλόγα λοιπὸν ἀφοῦ τὰ ἴδια ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, θὰ ὑπάρξει σ' αὐτὸ καὶ ἡ κυριότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ ἡ θεότητα τοῦ Πατέρα· ὥστε τὸ Πνεῦμα εἶναι καὶ Κύριος καὶ Θεός. Καὶ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος γι' αὐτὸ τὸ λόγο χρησιμοποίησε γιὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ὑποστατικὸ ὄνομα, καὶ γιὰ τὸν Υἱὸ καὶ τὸν Πατέρα τὰ κοινὰ ὀνόματα, γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸ σ' αὐτοὺς πού βλέπουν ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς ἐνέργειας τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, καὶ τὰ ἴδια ὀνόματα, τὸ Κύριος καὶ Θεός, σύμφωνα μὲ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας νὰ τὰ δέχονται καὶ γιὰ τὸ Πνεῦμα. Ἡ κυριότητα βέβαια καὶ ἡ θεότητα τοῦ Πνεύματος δὲν ἀποδεικνύεται μόνο ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν συγκεφαλαίωση πού προσθέτει. Γιατὶ καὶ ἐδῶ λέγει πάλι σαφέστερα ὅτι «ὅλα αὐτὰ τὰ ἐνεργεῖ τὸ ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διανέμοντας χωριστὰ στόν καθένα». Πῶς; Μὲ αὐτοδυναμία καὶ κυριότητα· γιατί λέγει, «ὅπως θέλει». Ὡστε, ἂν ὅλα ὅσα ἐνεργεῖ ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός, αὐτὰ τὰ ἐνεργεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα, τὰ ἐνεργεῖ μὲ τρόπο θεϊκὸ καὶ κυριαρχικό. Γιατὶ τὰ ἐνεργεῖ ἔτσι ὅπως θέλει, καὶ θέλει προφανῶς ὅπως ὁ Κύριος καὶ Θεός γιατί δὲν ὑπάρχει σ' αὐτοὺς ἀντίθετη (μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη) θέληση. Γίνεται λοιπὸν φανερό ὅτι εἶναι Κύριος τὸ Πνεῦμα καὶ Θεός, καὶ αὐτοδύναμα πράττει τὰ ἔργα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὡς Κύριος καὶ Θεός

τὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἔργα ποιεῖ, καὶ ὡς Κύριος καὶ Θεὸς ποιεῖ, καὶ πάντα ποιεῖ. Ἐπισημειῶσαι δὲ δεῖ καὶ τοῦτο ὡς ἐν πορίσματος μοῖρα ἀναφανέν· πῶς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖν ἀποφαινόμενος ἅπαντα, ἄλλοτε μὲν τῇ «κατὰ» προθέσει κέχρηται, ἄλλοτε δὲ τῇ 5 «διά», καὶ πάλιν ἐνίοτε τῇ «ἐν», δεικνύς ὅτι παρ' αὐτῶ ἢ τῶν προθέσεων χρῆσις ἀδιάφορος. «Κατ' αὐτὸ» γάρ, φησί, καὶ «δι' αὐτοῦ» καὶ «ἐν αὐτῶ» περὶ τοῦ αὐτοῦ διαλαμβάνων ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τούτοις εἰς ἔλεγχον χρῆσις τῶν λεσχηνευόντων περὶ τοῦ «δι' αὐτοῦ» καὶ «ἐξ αὐτοῦ» καὶ «ἐν αὐτῶ», καὶ διὰ τῆς ἑτερότητος τῶν 10 λεξειδίων εἰς βλασφήμους ἐννοίας ἐξαγομένων.

Στίχ. 18. Ὅρα κἀνταῦθα πῶς τρανότερον καὶ χωρὶς τινος ἀμφιβολίας τὸ Πνεῦμα Θεὸν ἀνεκήρυξεν· εἰπὼν γάρ, πρὸ βραχέος ὅτι «ταῦτα πάντα τὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ», νῦν πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν λέγων φησίν· «ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἕκαστον αὐτῶν καθὼς 15 ἠθέλησεν». Μέλη γὰρ τοὺς χαρίσματα διάφορα παρὰ τοῦ Πνεύματος εἰληφότας ὠνόμασεν. Κἀκεῖ μὲν ἔλεγεν, «ἐνεργεῖ διαιρουῖν ἕκαστῳ καθὼς βούλεται», ὧδε δέ, «ἔθετο ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν».

Στίχ. 22-25. «Τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα 20 ὑπάρχειν», φησίν, «ἀναγκαῖά ἐστιν». Ὡστε, εἰ ἀσθενεῖς οἴεσθε ἑαυτούς, μὴ ἀθυμεῖτε ἀναγκαῖοί ἐστε. Ὅτι δὲ οὐδὲ ἀσθενεῖς ὑμεῖς, ἀλλ' ἐκεῖνοι μᾶλλον οἷς ἢ οἷσις, δῆλον ἐντεῦθεν, φησίν· «Ἄ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος» πλέον ἀξιοῦμεν προνοίας καὶ βοηθείας καὶ ἐξῆς. Καὶ «ἂ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος». Ἔστι δὲ τοῦτο οἰκειότερον καὶ οὕτως ἐκλαβεῖν· οὐ συμβαίνει ὑμῖν ἐλάττους εἶναι, φησίν, ἐκ τοῦ δοκεῖν ἐλάττονος χαρίσματος τυχεῖν· οὐ πάντως γάρ, εἴ τις ἔτυχε μείζονος χαρίσματος, ἤδη καὶ μείζων, ἐπεὶ καὶ πολλοὶ τῶν εἰληφότων τῶν μηδ' ὄλως εἰληφότων ἐλάττους εἰσίν. Καὶ τί λέγω ἐλάττους; Ἀλλὰ καὶ ἄθλιοι παντε- 30 λῶς, ὡς ἐκεῖνοι οἱ λέγοντες· «Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι τάδε καὶ τάδε ἐποιήσαμεν;». Οἷς ἀπεῖπεν ὁ Δεσπότης μήτε εἰδέναι αὐτούς ποτε (οὐ γὰρ καλῶς ἐχρήσαντο τῷ χαρίσματι), ἀλλὰ καὶ ἀποχωρεῖν κατὰ κεφαλὴν ἔπραπεν· οἷος ἦν καὶ ὁ μὴ ἀκολουθῶν τῷ Χριστῷ καὶ σημεῖα ποιῶν· οἷος αὐτὸς ὁ Ἰούδας. Αὐτὸς δὲ ταῦτα μὲν τέως

πράττει και κάνει τὰ πάντα. Και πρέπει νὰ ἐπισημειώσω και αὐτὸ ποὺ προέκυψε σὰν ἓνα συμπέρασμα: πὼς λέγοντας ὅτι τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ τὰ πάντα, ἄλλοτε χρησιμοποιοεῖ τὴν πρόθεση «κατά», ἄλλοτε τὴ «διὰ» (μέσω), και πάλι μερικὲς φορές τὴν «ἐν» (μέ), γιὰ νὰ δείξει ὅτι εἶναι ἀδιάφορη γι' αὐτὸν ἡ ἄχρησι τῶν προθέσεων. Γιατὶ λέγει «κατὰ τὸ αὐτὸ» και «μέσω αὐτοῦ» και «μὲ αὐτό», ἀναφερόμενος στὸ ἴδιο τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Και πρὸς ἔλεγχο αὐτῶν χρησιμοποίησε αὐτοὺς ποὺ φλυαροῦν μὲ τὰ «δι' αὐτοῦ» και «ἐξ αὐτοῦ» και «ἐν αὐτῶ» και μὲ τὴν διαφορετικότητα αὐτῶν τῶν λεξειδίων (διά, ἐξ και ἐν) ὁδηγοῦνται σὲ βλάβασφημες ἔννοιες.

Στίχ. 18. Πρόσεχε πὼς και ἐδῶ λαμπρότερα και χωρὶς κάποια ἀμφιβολία ἀνακήρυξε τὸ Πνεῦμα Θεό. Γιατὶ, ἀφοῦ εἶπε πρὶν λίγο ὅτι «ὅλα αὐτὰ τὰ ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα»², τώρα πάλι γιὰ τὰ ἴδια μιλώντας λέγει: «Ὁ Θεὸς τοποθέτησε τὰ μέλη καθένα ἀπὸ αὐτὰ ὅπως θέλησε». Γιατὶ «Μέλη» ὀνόμασε ἐκείνους ποὺ ἔλαβαν διάφορα χαρίσματα ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Και ἐκεῖ βέβαια ἔλεγε, «ἐνεργεῖ διανέμοντας στὸν καθένα ὅπως θέλει», ἐνῶ ἐδῶ, «τοποθέτησε τὸν καθένα τους στὸ σῶμα ὅπως θέλησε».

Στίχ. 22-25. «Τὰ μέλη τοῦ σώματος», λέγει, «τοῦ φαίνονται ὅτι εἶναι πιὸ ἀδύναμα εἶναι ἀναγκαῖα». Ὡστε, ἂν θεωρεῖτε ἀδύναμους τοὺς ἑαυτοὺς σας, μὴ στενοχωρεῖσθε: γιὰτὶ εἶστε ἀναγκαῖοι. Ὅτι ὅμως οὔτε ἀδύναμοι εἶστε ἔσεῖς, ἀλλ' εἶναι ἐκεῖνοι μᾶλλον στοὺς ὁποίους κυριαρχεῖ ἡ οἴηση, εἶναι, λέγει, φανερὸ ἀπὸ αὐτό. «Αὐτὰ τὰ μέλη τοῦ σώματος ποὺ θεωροῦμε ὅτι εἶναι λιγώτερο ἄξια τιμῆς» τὰ θεωροῦμε ἄξια περισσότερης πρόνοιας και βοήθειας και τὰ λοιπά. Και «τὰ ὁποῖα θεωροῦμε ὅτι εἶναι λιγώτερο ἄξια τιμῆς». Αὐτὸ μποροῦμε καλύτερα νὰ τὸ ἐκλάβουμε και ἔτσι δὲν συμβαίνει νὰ εἶστε κατώτεροι, λέγει, νομίζοντας ὅτι σᾶς ἔτυχε μικρότερο χάρισμα: γιὰτὶ, ἂν κάποιος ἔτυχε νὰ λάβει μεγαλύτερο χάρισμα δὲν εἶναι ὅπωςσδήποτε και ἀνώτερος κίολας, ἐπειδὴ και πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὰ ἔλαβαν εἶναι κατώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔλαβαν καθόλου. Και γιὰτὶ λέγω κατώτεροι; Ἀλλ' εἶναι και τελείως ἄθλιοι, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ λένε: «Κύριε, δὲν κάναμε αὐτὰ και ἐκεῖνα στὸ ὄνομά σου»³. Στοὺς ὁποίους εἶπε ρητὰ ὁ Κύριος, ὅτι οὔτε κἂν τοὺς γνώρισε ποτὲ (γιὰτὶ δὲν χρησιμοποίησαν καλά τὸ χάρισμα), και τοὺς ἔδωσε ἐντολή νὰ φύγουν ἀπὸ κοντὰ του ἓνας ἓνας⁴. Τέτοιος ἦταν και αὐτὸς ποὺ δὲν ἀκολουθοῦσε τὸν Χριστὸ και ἔκανε θαύματα, ὅπως ὁ Ἰούδας. Αὐτὰ βέβαια αὐτὸς δὲν τὰ ὀνομάζει, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ σωματικὰ λεγόμενα γι' αὐτὸν συμπεραίνει και

οὐ καταλέγει, ἀπὸ τῶν σωματικῶς δ' εἰρημένων αὐτῷ καὶ τοῦτο κατασκευάζει, ὅτι οὐκ ἀνάγκη μείζους νομίζειν τοὺς λογιζομένους μείζον εἰληφέναι χάρισμα, τὸναντίον δ' ἔσθ' ὅτε καὶ ἐλάττους φησὶ γὰρ ὅτι τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν εὐσχημοσύνην περισσοτέ-
 5 ραν περιτιθέαμεν, καὶ τὰ ἀτιμότερα τιμὴν περισσοτέραν. Μὴ ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τιμιώτερα καὶ εὐσχημονέστερα τῶν τιμιωτέρων καὶ εὐσχημονεστέρων εἰσίν; Οὕτω καὶ ὁ Θεός, φησὶ, ἐνίοτε τῷ ὑστεροῦντι πλεῖον δίδωσι χάρισμα, τῷ δὲ αὐτάρκως καὶ ἰκανῶς ἔχοντι ὀυθμίσαι ἑαυτὸν ἔλαττον.

10 Μὴ οὖν ὑμῖν ἀθυμητέον ἔλαττον δοκοῦσιν ἔχειν χάρισμα, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὰ εὐσχημονέστερα καὶ τιμιώτερα ἡμῶν μέλη, ἅτε οὐ πολλῆς ἔχοντα χρεῖαν εὐσχημοσύνης, ἐφ' ἧς εἰσι κοσμιότητος καὶ σεμνότητος μένειν ἐῶντες, τοῖς ἀτιμότεροις καὶ ἀσχημονεστέροις τιμὴν καὶ εὐσχημοσύνην περιτιθέαμεν. Ὡστε
 15 ἐκ τοῦ ἔλαττον λαβεῖν μᾶλλον ἔστιν εὐθυμεῖν καὶ εὐχαριστεῖν, ὅτι οὕτω κατ' ἀρχὰς ἔπλασεν ὁ πάντα σοφῶς καὶ ἀκαταλήπτως Θεός ἡμῶν ποιῶν, ὥστε ἐλαττόνων δεῖσθαι εἰς αὐτάρκειαν καὶ τελείωσιν. Ταῦτα δὲ φησὶ τοὺς τε ἔλαττον δοκοῦντας ἔχειν ἐπὶ τῇ ἀθυμῖα παρακαλῶν, καὶ τοὺς πλεόν λαβεῖν οἰομένους τῆς οἰ-
 20 ἡσεως κατασπῶν. Τί φυσᾶς ἑαυτὸν πλεόν ἔχειν δοκῶν; Ἀσθενείας σου τοῦτο μαρτύριόν ἐστιν, ὅτι πλειόνων ἐδεήθης. Τί καταπίπτεις ἔλαττον ἔχειν δοκῶν; Ἰσχύος σου τοῦτο τεκμηρίον ἐστιν, ὅτι ἐλαττόνων σε δεηθέντα παρέδειξεν ὁ Θεός. Καὶ σκόπει πῶς ἠρξάτο μὲν κατὰ βραχὺ πρὸς τὴν χρεῖαν ἰσάζειν αὐ-
 25 τοὺς, κἂν ἀνίσων ἐδόκουν τῶν χαρισμάτων τυχεῖν. Ἐπειτα δὲ καὶ πλεόν ἐπῆρε τοὺς ἐλαττοῦσθαι δοκοῦντας· μᾶλλον γὰρ οἱ ἀθυμοῦντες δέονται παραψυχῆς ἢ οἱ ἀλαζονευόμενοι φειδοῦς καὶ ἐπιεικοῦς ἐπιτιμῆσεως. Εἶτα ταῦτα εἰπὼν πάλιν συμβιδάξει αὐτοὺς εἰς τὴν ὁμοτιμίαν καὶ ὁμόνοιαν, «ἵνα μὴ ἦ», φησὶ, «σχί-
 30 σμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη» καὶ ἐξῆς.

Στίχ. 31. Τὸ «ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα» δοκεῖ μοι μὴ κατὰ παραίνεσιν καὶ ἀπόφασιν εἰρηκέναι· πῶς γὰρ ὁ γε πολλάκις πρὸς τε τὸ συμφέρον εἰπὼν λαβεῖν ἕκαστον τὸ χάρισμα, καὶ μη-

γι' αυτό, ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ θεωροῦμε ἀνώτερους αὐτοὺς ποὺ σκέπτονται ὅτι ἔλαβαν μεγαλύτερο χάρισμα, ἀλλ' ἀντίθετα πολλές φορές καὶ κατώτερους. Γιατὶ λέγει ὅτι τὰ ἄσχημά μας τὰ ντύνομε μὲ πρσισότερη ὁμορφιά καὶ τὰ λιγώτερο ἀξιόλογα μὲ περισσώτερη. Μήπως ἄραγε γι' αὐτὸ εἶναι καὶ πρὸ ἄξια ἀπὸ τὰ ἀξιότερα καὶ πρὸ ὠραῖα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα; Ἐτοὶ καὶ ὁ Θεός, λέγει, πολλές φορές σὲ ὅποιον ὑστερεῖ χορηγεῖ μεγαλύτερο χάρισμα, ἐνῶ σ' αὐτὸν ποὺ μπορεῖ νὰ ρυθμίσει τὸν ἑαυτό του μὲ αὐτάρκεια καὶ ἐπάρκεια μικρότερο.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ στενοχωρεῖσθε καὶ ἐσεῖς νομίζοντας ὅτι ἔχετε μικρότερο χάρισμα, γιατί καὶ ἐμεῖς τὰ πρὸ σπουδαῖα καὶ πολυτιμότερα μέλη μας, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ μεγάλη ὠραιότητα, ἀφήνοντας τὰ νὰ μείνουν στὴν εὐκοσμία καὶ ἀξιοπρέπεια ποὺ ἔχουν, ἀποδίδομε τιμὴ καὶ εὐπρέπεια στὰ ἀτιμότερα καὶ πρὸ ταπεινά. Ὡστε τὸ νὰ ἔχομε λάβει μικρότερο χάρισμα πρέπει μᾶλλον νὰ μᾶς κάνει νὰ χαιρόμαστε καὶ νὰ εὐχαριστοῦμε τὸν Θεό, γιατί ἔτοὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μᾶς ἔπλασε ὁ Θεός μας ποὺ τὰ πάντα πράττει μὲ σοφία καὶ ἀκατανόητα, ὥστε νὰ χρειαζόμαστε λιγότερα γιὰ τὴν αὐτάρκεια καὶ τὴν τελείωσή μας. Αὐτὰ βέβαια τὰ λέγει παρηγορώντας στὴν λύπη τους αὐτοὺς ποὺ νομίζουν ὅτι ἔχουν μικρότερο χάρισμα καὶ ἐξαλείφοντας τὴν οἴηση ἐκείνων ποὺ νομίζουν ὅτι ἔλαβαν περισσώτερα. Γιατὶ φουσκάνεις ἀπὸ ἔπαρση νομίζοντας ὅτι ἐσὺ ἔχεις περισσώτερα; Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀδυναμίας σου, γιατί εἶχες ἀνάγκη ἀπὸ περισσώτερα. Καὶ γιατί ἀποθαρρύνεσαι νομίζοντας ὅτι ἔχεις μικρότερο; Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη τῆς δυνάμει σου, γιατί ὁ Θεός σὲ ἔδειξε ὅτι χρειαζόσουν λιγότερα. Καὶ πρόσεχε πῶς ἄρχισε βέβαια λίγο λίγο νὰ τοὺς ἐξισώνει καὶ τοὺς δύο ὡς πρὸς αὐτὰ ποὺ χρειάζονται, ἔστω καὶ ἂν νόμιζαν ὅτι τοὺς ἔλαχαν ἄνισα χαρίσματα. Ἐπειτα ὅμως καὶ περισσώτερο ἐνίσχυσε ἐκείνους ποὺ θεωροῦσαν ὅτι ὑστεροῦσαν γιατί περισσώτερο χρειάζονται ἐμπύχωση αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται σὲ στενοχώρια, παρὰ αὐτοὶ ποὺ ἀλαζονεύονται μέριμνα καὶ μέτρια ἐπιτίμηση. Ἐπειτα, ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ, πάλι τοὺς ἐξισώνει στὴν ὁμοτιμία καὶ τὴν ὁμοφροσύνη, «γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει», λέγει, «διάσπαιση στὸ σῶμα, ἀλλὰ νὰ φροντίζουν τὸ ἴδιο τὰ μέλη τὸ ἓνα γιὰ τὸ ἄλλο»⁵ καὶ τὰ λοιπά.

Στίχ. 31. Τὸ «νὰ ἔχετε ζῆλο γιὰ τὰ χαρίσματα» μοῦ φαίνεται ὅτι εἰπώθηκε ὡς παραινέση καὶ ἀπόφαση· γιατί πῶς αὐτὸς ποὺ πολλές φορές εἶπε ὅτι καὶ πρὸς τὸ συμφέρον του ἔλαβε καθέναν τὸ χάρισμα καὶ πολλές

δὲν διαφέρειν πολλάκις ἐνδειξάμενος τὸν δοκοῦντα ἔχειν τὸ μείζον χάρισμα πρὸς τὸν ἔχοντα τὸ ἕλαττον; Ἄλλ' εἰρησθαί μοι δοκεῖ τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ κατ' ἐρώτησιν «ζηλοῦτε», φησί, «τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα;». Καὶ οὐπω ὑμᾶς ἐπέισαμεν μὴ ἀθυμεῖν
 5 ἐπὶ τοῖς ἐλάττοσιν, ἀλλ' ἔτι ἐρασταὶ καὶ ζηλωταὶ τῶν μειζόνων ἐστέ; Ἐγὼ δὲ καὶ ἔτι πρὸς τοῖς εἰρημένοις μέθοδον ὑμῖν καὶ ὁδὸν δείκνυμι, δι' ἧς οὐδὲν τούτων τῶν χαρισμάτων τῶν μεγίστων δεθθέντες καθ' ὑπερβολὴν ἂν τῶν ἄλλων μείζους ὡς ἀληθῶς καὶ τελειότεροι φανείητε. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Ἀπλοῦν καὶ ἄκοπον καὶ
 10 ἐκ τοῦ ῥάστου παραγινόμενον. Τί οὖν ἐστίν; Τί δὲ ἄλλο ἢ ἀγάπη; Ταύτην γὰρ ὁ καθαρῶς ἀναλαβὼν πάντων προέχει, πάντων ὑπεραναβέβηκεν, ὁ δὲ ταύτην μὴ ἔχων πάντων ἐκπέπτωκεν, πάντων ἐστὶν ἔρημος. Ἄν δὲ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, οὔτε περὶ χαρισμάτων ἀλλήλοις ἐρίσαντες μικρολογησόμεθα, οὔτ' ἄλλο τι τῶν οὐ προσ-
 15 ηκόντων ἡμῶν ἄψεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Στίχ 8. «Ἡ ἀγάπη», φησὶν, «οὐδέποτε ἐκπίπτει», ἀλλ' αἰεὶ προφάσεις ἀγαθὰς καὶ καλὰς ἑαυτῇ ἀνευρίσκει, δι' ὧν τῆς πρὸς τοὺς πλησίον στοργῆς καὶ συναφείας κατέχει τοὺς χρωμένους
 20 αὐτῇ παραμένειν καὶ μὴ διαρρήγνυσθαι, καὶ ἐκεῖνοι ἀφηγιῶσιν καὶ ἀποσκιρτᾶν αἰτίας παρέχουσιν· στέγειν γὰρ ποιεῖ καὶ ἐλπίζειν καὶ ὑπομένειν τὸν ἁμαρτάνοντα εἰς αὐτόν.

Στίχ. 8-9. «Εἴτε γνῶσις». Γνῶσιν ἴσως τὴν τοῦ διδάσκειν φησὶν· πλατυνομένης γὰρ τῆς εὐσεβείας καὶ πίστεως ἀργήσει ἢ δι-
 25 δασκαλία. Πῶς καταργηθήσεται ἡ γνῶσις; Τελειότεραν ταύτην ἀπολαμβάνόντων ἡμῶν, καὶ τῆς ἐνούσης νῦν ἡμῖν ἀχρήστου τότε διὰ τὴν ἀτέλειαν δεικνυμένης. «Ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν»· ἀντὶ ἐκ μέρους γάρ· αἰτία γὰρ ἐστὶ τοῦ διὰ τί μέλλουσι καταργηθῆναι καὶ παύσασθαι. «Ὅτε ἤμην νῆπιος». Νηπιότητι γὰρ ἔοικεν ἡ παροῦσα γνῶσις καὶ προφητεία καὶ πολιτεία πρὸς τὴν μέλλουσαν.

Στίχ. 12-13. «Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην». Ἀντὶ τοῦ ἀκριβῶς καὶ τελείως· ἐπὶ τούτῳ γάρ, φησί, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγὼ ἐπεγνώσθην,

φορὲς ἔδειξε ὅτι σὲ τίποτα δὲν διαφέρει αὐτὸς ποὺ νομίζει ὅτι ἔχει τὸ μεγαλύτερο χάρισμα ἀπὸ τὸν ἄλλο ποὺ ἔχει τὸ μικρότερο; Ἀλλὰ νομίζω ὅτι αὐτὸ τὸ εἶπε ὁ θεσπέσιος Παῦλος ὡς ἐρώτησις· «ζηλεύετε», λέγει, «τὰ ἀνώτερα χαρίσματα;». Καὶ δὲν σᾶς πείσαμε ἀκόμη νὰ μὴ στενοχωρεῖσθε γιὰ τὰ κατώτερα, ἀλλὰ παραμένετε ἀκόμα ἐραστὲς καὶ ζηλωτὲς τῶν μεγαλύτερων; Ὅμως ἐγὼ ἀκόμη καὶ ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα εἶπα πρὶν σᾶς δείχνω μέθοδο καὶ ὁδὸ, μὲ τὴν ὁποία χωρὶς νὰ χρειασθεῖτε κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέγιστα χαρίσματα θὰ μπορέσετε ν' ἀποδειχθεῖτε ἀληθινὰ ὑπερβολικὰ ἀνώτεροι καὶ τελειότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι αὐτὸ; Ἀπλὸ καὶ ἄκοπο καὶ πολὺ εὐκόλα ἀποκτώμενο. Ποιὸ εἶναι λοιπὸν; Ποιὸ ἄλλο παρὰ ἢ ἀγάπη; Γιατὶ ὅποιος τὴν ἀποκτήσει αὐτὴν καθαρὰ ὑπερέχει ἀπὸ ὅλους, ἀνέβηκε ψηλότερα ἀπὸ ὅλους, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ δὲν τὴν ἔχει τὰ ἔχασε ὅλα, εἶναι ἔρημος ἀπὸ ὅλα. Ἄν ὅμως ἔχομε τὴν ἀγάπη, οὔτε θὰ φιλονεικήσουμε μεταξύ μας μικρολογώντας γιὰ τὰ χαρίσματα, οὔτε θὰ μᾶς ἀγγίξει κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ δὲν πρέπει.

ΚΕΦ ΑΛΑΙΟ 13ο.

Στίχ. 8. «Ἡ ἀγάπη ποτὲ δὲν χάνεται», ἀλλὰ πάντοτε ἐφευρίσκει ἀφορμὲς ὠφέλιμες καὶ ὠραῖες νὰ ἐκδηλωθεῖ, μὲ τίς ὁποῖες συγκρατεῖ νὰ παραμένουν καὶ νὰ μὴν ἀποκόπτονται ἀπὸ τὴ στοργή καὶ τὸ δεσμὸ πρὸς τοὺς πλησίον αὐτοὺς ποὺ τὴν ἀσκοῦν, κι ἂν ἀκόμα ἐκεῖνοι ἀφηνιάζουν καὶ δημιουργοῦν αἰτίες γιὰ ἀποσκίρτησις· γιατί κάνει αὐτὸν ποὺ τὴν ἔχει νὰ δείχνει ἀνοχή καὶ νὰ ἐλπίζει καὶ νὰ ὑπομένει αὐτὸν ποὺ σφάλλει ἀπέναντί του.

Στίχ. 8-9. «Εἶτε γνώση». Γνώση ἴσως ὀνομάζει τὴ διδασκαλία· γιατί καθὼς ἀπλώνεται ἢ εὐσέβεια καὶ ἢ πίστις θὰ ἀδρανήσει ἢ διδασκαλία. Πῶς θὰ καταργηθεῖ ἢ γνώση; Ὅταν ἐμεῖς τὴν ἀπολαμβάνομε σὲ τελειότερο βαθμὸ, τότε καὶ αὐτὴ ποὺ εἶχαμε ἐμεῖς ἀποδεικνύεται ἄχρηστη ἐξαιτίας τῆς ἀτέλειάς της. «Ἔχομε γνώση μερικὴ»· ἀντὶ νὰ πεῖ, γνωρίζομε ἓνα μέρος· ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι ἢ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία μέλλουν νὰ καταργηθοῦν καὶ νὰ παύσουν. «Ὅταν ἦμουν νήπιος». Γιατὶ ἢ παροῦσα γνώση μοιάζει μὲ νηπιακὴ κατάστασις, καὶ ἢ προφητεία καὶ ὁ τρόπος ζωῆς πρὸς τὴ μέλλουσα ζωὴ.

Στίχ. 12-13. «Ὅπως καὶ ἔχω γνωρισθεῖ»· ἀντὶ νὰ πεῖ, ἀκριβῶς καὶ τελείως. Γι' αὐτὸ, λέγει, καὶ στὴν ἀρχὴ ἔχω γνωρισθεῖ ἐγὼ, γιὰ νὰ γνωρί-

ἵνα καὶ αὐτὸς γνῶσωμαι, καθὼς ἐστὶν ἀνθρώπῳ δυνατὸν, τελείως
 καὶ ἀκριβῶς τὸν ἐπιγνόντα με Δεσπότην. «Νυνὶ δὲ μένει πίστις».

Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη οὐ μόνον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι τῶν ἄλλων χαρι-
 σμάτων πανομένων διαμενοῦσιν, ἀλλὰ πολλῶ πλέον καὶ ἐν τῷ
 5 μέλλοντι· τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς τοῖς ἀγίοις τὸ εἰρηνικὸν καὶ φιλάλ-
 ληλον, καθαρὸν καὶ ἀσασίαστον. Καὶ ἡ πίστις δὲ ὁμοίως· τότε
 γὰρ λαμπρότερον καὶ τελεώτερον ἐντροφᾶν ἐστὶ τῇ θεωρίᾳ τοῦ
 ποθουμένου. Τὴν δὲ ἐλπίδα εἶποι τις ἴσως ἔτι τότε παρεῖναι, ὡς
 τῶν ἐλπισθέντων ἤδη παρόντων καὶ μηδὲν διαψεύσασαν τοὺς
 10 ἠλπικότας· αἰῶδιον γὰρ τὸ χρῆμα τῆς ἀληθείας. «Νυνὶ δὲ μένει πί-
 στις». Ἀλλ' οὐχ οὕτως, φησὶν· τὸ γὰρ νῦν ἐνταῦθα οὐκ ἐστὶ χρό-
 νου δηλωτικόν. Οὐχ οὕτως οὖν, φησὶν, ἐπὶ τῆς πίστεώς ἐστὶν
 ἰδεῖν καὶ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων χαρι-
 σμάτων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, ἅπερ καὶ ἀπαριθμήσατο, καὶ ἐν τῷ
 15 μέλλοντι ἀργήσει τῶν τελειότερων ἡμῖν ἐπιγινομένων τότε, ἀλλὰ
 καὶ ἐν τῷ παρόντι ἐπιλείψει καὶ ἀργήσει τῆς εὐσεβείας εἰς πάν-
 τας ἐξαπλουμένης· εἰδήσουσι γὰρ με, φησὶν, ἀπὸ μικροῦ ἕως με-
 γάλου. Καὶ γὰρ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων χαρισμάτων ἐδόθη ἔνεκα
 τοῦ χειραγωγεῖσθαι καὶ προσάγεσθαι τῇ πίστει τοὺς ἀνθρώπους·
 20 προσαχθέντων δὲ καὶ πιστευσάντων δηλονότι παύσεται. Ἀλλ'
 οὐκέτι ὡσαύτως καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη· αὗται γὰρ
 δι' ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου παραμένουσι καὶ παραταθήσον-
 ται, καὶ τότε μᾶλλον ἐκλάμπουσιν, ὅτε τὰ ἄλλα ἀργήσει· τότε γὰρ
 μᾶλλον ἐπικρατήσει, καὶ μᾶλλον αὐτῶν ἡ χρεία, ὅτε πάντες εὐσε-
 25 θήσουσι καὶ πιστεύσουσιν· τότε γὰρ μᾶλλον καὶ ἐλπίδος ἐστὶ
 χρεία καὶ ἐλπίσουσιν, καὶ ἀγάπης καὶ ἀγαπήσουσιν. Ὡστε, παν-
 ομένων τῶν ἄλλων χαρισμάτων, αὗται μᾶλλον ἀκμάσουσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Στίχ. 1. «Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά», ἀντὶ τοῦ μηδ' ἐκείνων
 30 ἀμελεῖτε· μείζων μὲν γὰρ ἡ ἀγάπη, καὶ ταύτην χρὴ διώκειν, οὐ
 δεῖ δὲ οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀμελεῖν χαρισμάτων, καὶ μάλιστα τοῦ περὶ
 τὴν προφητείαν χαρίσματος.

Στίχ. 6. «Νυνὶ δέ, ἀδελφοί». Νυνὶ δέ, φησί, βούλομαι ἐπὶ τοῦ
 ἐμοῦ προσώπου διὰ τὸ μὴ γενέσθαι ὑμῖν φορτικὸν ταῦτα μετα-

σω και ἐγώ, ὅσο εἶναι δυνατὸ στὸν ἄνθρωπο, τελείως καὶ ἀκριβῶς τὸν Δεσπότη πού με γνώρισε. «Τώρα ὅμως παραμένει ἡ πίστη». Ἡ πίστη καὶ ἡ ἀγάπη δὲν θὰ παραμείνουν μόνο στὴν παρούσα ζωὴ ὅταν θὰ παύσουν τὰ ἄλλα χαρίσματα, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο καὶ στὴ μέλλουσα· γιατί τότε θὰ εἶναι ἀληθινὰ μεταξὺ τῶν ἁγίων ἡ εἰρηνικὴ διάθεση καὶ ἡ φιλαλληλία καθαρὴ καὶ χωρὶς ἔριδες. Ὁμοια καὶ ἡ πίστη· γιατί τότε θὰ εἶναι λαμπρότερη καὶ τελειότερη ἢ ἐντρύφηση μὲ τὴ θεά τοῦ ποθουμένου. Ἴσως θὰ πεῖ κάποιος, ὅτι τότε θὰ εἶναι ἀκόμη παρούσα ἡ ἐλπίδα, γιατί ὅσα ἐλπίσθησαν εἶναι ἤδη παρόντα καὶ ὅσοι ἤλπισαν δὲν διαψεύσθηκαν καθόλου· γιατί ἡ ἀλήθεια εἶναι πράγμα αἰώνιο «Τώρα ὅμως μένει ἡ πίστη». Ὁχι ὅμως, λέγει, μὲ αὐτὸ τὸ νόημα· γιατί τὸ «νῦν» ἐδῶ δὲν δηλώνει χρόνο. Δὲν πρέπει, λοιπόν, λέγει, ἔτσι νὰ σκεφθοῦμε γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπη, ὅπως δηλαδὴ γιὰ τὰ ἄλλα χαρίσματα. Γιατί τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα καὶ μᾶς ἀπαρίθμησε, καὶ στὸ μέλλον θὰ παύσουν, ἐπειδὴ τότε θὰ μᾶς ἔρθουν τὰ τελειότερα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ παρὸν θὰ λείψουν καὶ θὰ ἀδρανήσουν, ἀφοῦ ἡ εὐσέβεια θὰ ἐξαπλωθεῖ σὲ ὅλους γιατί θὰ με γνωρίσουν, λέγει, ἀπὸ τὸν μικρὸ μέχρι τὸν μεγάλο. Γιατί τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα χαρίσματα μᾶς δόθηκαν γιὰ νὰ χειραγωγηθοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ ὀδηγηθοῦν στὴν πίστη, καὶ ἀφοῦ προσῆλθαν καὶ πίστεψαν προφανῶς θὰ διακοποῦν. Δὲν θὰ γίνῃ τὸ ἴδιο μὲ τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπη· γιατί αὐτὲς παραμένουν καὶ θὰ παραταθοῦν σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἀνθρώπινου βίου, καὶ τότε θὰ ἐκλάμπουν περισσότερο, ὅταν τὰ ἄλλα θ' ἀδρανήσουν τότε θὰ ἰσχυροποιηθοῦν πιὸ πολὺ καὶ ἡ ἀνάγκη τους θὰ γίνῃ μεγαλύτερη, ὅταν ὅλοι θὰ δεχθοῦν τὴν εὐσέβεια καὶ θὰ πιστέψουν. Τότε θὰ ὑπάρξει μεγάλη ἀνάγκη ἐλπίδας καὶ θὰ ἐλπίσουν, καὶ ἀγάπης καὶ θ' ἀγαπήσουν. Ὡστε, ὅταν διακοποῦν τὰ ἄλλα χαρίσματα, αὐτὲς θὰ ἀκμάσουν περισσότερο.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 14ο.

Στίχ. 1. «Νὰ δείχνετε ζῆλο γιὰ πνευματικά», ἀντὶ νὰ πεῖ, οὔτε ἐκεῖνα νὰ ἀμελεῖτε· γιατί εἶναι βέβαια μεγαλύτερη ἡ ἀγάπη καὶ πρέπει νὰ τὴν ἐπιδιώκετε, ἀλλὰ δὲν πρέπει οὔτε τὰ ἄλλα χαρίσματα ν' ἀμελεῖτε, καὶ μάλιστα τὸ χάρισμα γιὰ τὴν προφητεία.

Στίχ. 6. «Τώρα ὅμως, ἀδελφοί». Τώρα, λέγει, θέλω νὰ τὰ ἐφαρμόσω αὐτὰ στὸν ἑαυτό μου γιὰ νὰ μὴ σᾶς γίνω ἐνοχλητικὸς καὶ νὰ σᾶς δείξω

σχηματίσαι, καὶ δεῖξαι ὅσον λείπει εἰς τελείωσιν τὸ γλώσσαις μόνον λαλεῖν. «Ἐὰν» γάρ, φησὶν, «ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν» καὶ ἑξῆς. Πρῶτερον δὲ ἐπ' οἰκείου σχηματίσας, λοιπὸν προῶν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐκείνων ταῦτα γυμνάζει· ἀλλὰ κακεῖ ἔνθα τρα-
 5 χύτερόν τι μέλλει λέγειν, εἰς ἑαυτὸν τοῦτο ἀναδέχεται, ὡς τὸ «ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος», καὶ εἴ τι ὅμοιον. «Ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν». Τὰ εἶδη λέγει τῶν ἐν λόγῳ χαρισμάτων. Ταῦτα δὲ ἐστὶ γλώσσας ἐρμηνεύειν καὶ τὰ λαλούμενα παρ' αὐτῶν ἀποκαλύπτειν, ἢ συνάμφω, καὶ γλώσσαις λαλεῖν καὶ ἀποκαλύ-
 10 πτειν, ὃ καὶ γνῶσιν καλεῖ, ὅτι καὶ λαλεῖ καὶ ἐρμηνεύει ὡς εἰδὼς ὃ λέγει· ἢ προφητεύειν (τοῦτο δὲ δῆλον τί ἐστίν)· ἢ διδάσκειν· ἕτερον γὰρ τοῦτο χάρισμα παρὰ τὰ εἰρημένα. Φησὶν οὖν· Ἐὰν ἔλθω ἔχων μὲν τὸ χάρισμα τοῦ γλώσσαις λαλεῖν, μὴ ἔχων δὲ τι ἄλλο χάρισμα τῶν εἰρημένων τεσσάρων, τί ἔσται ὑμῖν ὄφελος;

15 **Στίχ. 10-11.** Τὸ «τοσαῦτα γένη φωνῶν» καὶ ἑξῆς διχῶς ἐστὶν ἐκλαβεῖν· ἢ ὅτι πολλά ἐστὶ γένη φωνῶν καὶ τούτων τῶν γενῶν οὐδὲν ἐστὶν ἄφωνον, ἵνα ἢ ἐκ παραλλήλου τὸ τοσαῦτα γένη φωνῶν καὶ τὸ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον· ἢ πολλά ἐστὶ γένη φωνῶν, ἀλλ' οὐδεμία τοῖς ὁμογενέσιν αὐτῶν ἐστὶν ἄσημος καὶ ἀνεπίγνωστος·
 20 τὸ γὰρ ἄφωνον τὰ δύο ἐστὶ σημαῖνον εὐρεῖν, καὶ τὸ παντελῶς ἄφωνον καὶ τὸ ἄσημον μόνον καὶ ἀδιάγνωστον. Εἰ μὲν οὖν ὡς προεῖρηται ἐκληψόμεθα, εἴη ἂν τοιοῦτος ὁ ἀποστολικὸς νοῦς· πολλά ἐστὶ μὲν γένη φωνῶν, καὶ τούτων τῶν γενῶν οὐδὲν ἐστὶν ἄφωνον. Ἀλλὰ τί κερδαίνομεν ἡμεῖς ἐκ τῶν φωνῶν ἐκείνων μη-
 25 δὲν αὐτῶν συνιέντες; Ἐὰν γὰρ μὴ εἰδῶ τί σημαίνει ἡ φωνή, ἔσομαι ἐγὼ τε ἐκείνω καὶ ἐκεῖνος ἐμοὶ βάρβαρος. Εἰ δὲ ὡς ὕστερον ἐρρήθη ἐκληψόμεθα, τότε τε ἄφωνον ἀντὶ τοῦ ἄσημον ἐκληψόμεθα, καὶ ὁ νοῦς τοιοῦτος· πολλά γένη φωνῶν ἐστὶν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν τούτων ἐστὶ τοῖς ὁμογενέσιν ἄσημον καὶ ἀνεπίγνωστον.
 30 Πῶς οὖν ὑμεῖς εἰς ἄερα λαλοῦντες καὶ ἄσημα τοῖς ὁμογενέσι φθεγγόμενοι, ὡς μέγα τι κατωρθωκότες ἐπαίρεσθε; Ἀλλ' οὐχὶ σπουδάσετε μᾶλλον καὶ ἐπιμελεῖσθε, ἵνα καὶ τὸ διερμηνεύειν τὰς γλώσσας προσλαβόντες εἰς κοινήν ὠφέλειαν χρήσησθε τῷ χαρίσματι; Ὁ γὰρ δὴ μόνον γλώσσαις λαλῶν, ἀσήμου καὶ ἀνεπιγνώ-

πόσο ὑπολείπεται κανείς σὲ γνώση τὸ νὰ μιᾶ μόνο μὲ γλῶσσες. Γιατὶ λέγει· «ἂν ἔρθω σ' ἐσᾶς μιλώντας γλῶσσες» καὶ τὰ λοιπά. Ἐφοῦ τὰ ἐφαρμοσε προηγουμένως στὸ ἄτομό του, στὴ συνέχεια προχωρώντας τὰ προσαρμόζει αὐτὰ καὶ σ' ἐκείνους. Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖ ὅπου πρόκειται νὰ μιλήσει κάπως αὐστηρότερα, τὸ ἐφαρμόζει στὸν ἑαυτό του, ὅπως, «θὰ εἶμαι ἀλλόγλωσσος γι' αὐτὸν ποὺ μιᾶ»⁷, καὶ ὅ,τι ἄλλο ὅμοιο. «Ἄν ἔρθω σ' ἐσᾶς καὶ μιᾶ γλῶσσες». Κάνει λόγο γιὰ τὰ εἶδη τῶν χαρισμάτων τοῦ λόγου. Κι αὐτὰ εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῶν γλωσσῶν καὶ ἡ ἀποκάλυψη τῶν λεγομένων, ἢ καὶ τὰ δύο μαζί, καὶ γλῶσσες νὰ ὁμιλεῖ κανείς καὶ νὰ ἐρμηνεύει τὰ λεγόμενα, πράγμα ποὺ ὀνομάζει καὶ γνώση, γιατί καὶ ὁμιλεῖ καὶ ἐρμηνεύει, ἐπειδὴ γνωρίζει αὐτὸ ποὺ λέγει· ἢ νὰ προφητεύει (αὐτὸ βέβαια εἶναι φανερὸ τί εἶναι)· ἢ νὰ διδάσκει· γιατί αὐτὸ εἶναι ἄλλο χάρισμα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Λέγει λοιπὸν Ἄν ἔρθω σ' ἐσᾶς μὲ τὸ χάρισμα τοῦ νὰ μιᾶ γλῶσσες, δὲν ἔχω ὅμως κάποιο ἄλλο χάρισμα ἀπὸ τὰ τέσσερα ποὺ εἶπαμε, ποιὸ θὰ εἶναι τὸ ὄφελος γιὰ σᾶς;

Στίχ. 10-11. Τό, «Τόσα εἶδη γλωσσῶν» καὶ τὰ λοιπὰ μπορούμε νὰ τὸ ἐννοήσομε μὲ διπλὸ τρόπο· ἢ ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ εἶδη γλωσσῶν καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ εἶδη κανένα δὲν εἶναι ἄφωνο, γιὰ νὰ εἶναι παράλληλα τό, «τόσα πολλὰ εἶδη γλωσσῶν», καὶ τὸ, «κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι ἄφωνο». Ἡ ὑπάρχουν πολλὰ εἶδη γλωσσῶν, ἀλλὰ καμμιά ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἀνήκουν στὸ ἴδιο εἶδος δὲν εἶναι ἀσαφῆς καὶ ἀκατανόητη· γιατί στὸ ἄφωνο μπορούμε νὰ βροῦμε δύο σημαινόμενα, τὸ ἐντελῶς ἄφωνο, καὶ τὸ ἀσαφές μόνο καὶ ἀκατανόητο. Ἄν λοιπὸν τὸ ἐννοήσομε ὅπως τὸ εἶπαμε, θὰ εἶναι τέτοιο τὸ νόημα ποὺ δίνει ὁ ἀπόστολος εἶναι πολλὰ τὰ εἶδη τῶν γλωσσῶν, καὶ κανένα ἀπὸ τὰ εἶδη αὐτὰ δὲν εἶναι ἄφωνο. Ἄλλὰ τί κερδίζομε ἐμεῖς ἀπὸ τίς γλῶσσες ἐκεῖνες ἂν δὲν καταλαβαίνομε τίποτε ἀπὸ αὐτὲς; Γιατί, ἂν ἐγὼ δὲν γνωρίζω τί σημαίνει ἡ γλῶσσα, θὰ εἶμαι ἐγὼ γιὰ ἐκεῖνον καὶ ἐκεῖνος γιὰ ἐμένα ἀλλόγλωσσος. Ἄν ὅμως τὸ ἐννοήσομε ὅπως λέχθηκε ὕστερα, τότε τὸ ἄφωνο θὰ τὸ ἐννοήσομε ὡς ἀσαφές, καὶ τὸ νόημα θὰ εἶναι τέτοιο· πολλὰ εἶδη γλωσσῶν ὑπάρχουν στὸν κόσμον, καὶ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι γιὰ τὰ ὅμοια εἶδη ἀσαφές καὶ ἀκατανόητο. Πῶς λοιπὸν ἐσεῖς μιλώντας στὸν ἄερα καὶ λέγοντας ἀσαφῆ στοὺς ὁμογενεῖς, ἀλαζονεύεσθε σὰ νὰ ἔχετε κατορθώσει κάτι σπουδαῖο, καὶ δὲν φροντίζετε καὶ δὲν ἐνδιαφέρεσθε νὰ κάνετε καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν λέξεων χρησιμοποιοῦντας τὸ χάρισμα πρὸς κοινὴ ὠφέλεια ὅλων; Γιατί αὐτὸς ποὺ ὁμιλεῖ μόνο γλῶσσες,

στου τῆς φωνῆς ὑπαρχούσης τῷ ἀκροατῇ, ἀντὶ τοῦ ὠφελεῖν ἔσται αὐτῷ βάρβαρος, καὶ ὁ ἀκροατῆς ὁμοίως τῷ λαλοῦντι βάρβαρος λογισθήσεται καὶ τί τὸ ἐνταῦθα κέρδος;

Στίχ. 12-18. «Οὕτως καὶ ὑμεῖς», ἀντὶ τοῦ διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς.
 5 Διὰ ποῖον; Ἴνα μὴ ἦτε ἀλλήλοις βάρβαροι. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ἐπιθυμίαν ἔχετε χαρισμάτων, ἐκείνων τυχεῖν ἀγωνίσασθε, δι' ὧν ὑμῖν ἡ ὠφέλεια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ οἰκοδομὴ κατορθωθήσεται. Αὐτὸς δὲ «ἵνα περισσεύητε», φησὶν, τοῦτ' ἔστιν ἵνα πλεονῆ νῦν ἔχητε, γλώσσαις νῦν μόνον λαλοῦντες καὶ οὐχ ἐρ-
 10 μνηεύοντες. Ἡ «ἵνα περισσεύητε» μᾶλλον, ἀντὶ τοῦ γλώσσαις λαλεῖν· τὰ γὰρ ἄλλα χαρίσματα περισσεύει τῶν γλωσσῶν ὡς πλείονα ὠφέλειαν παρεχόμενα.

«Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσση, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται». Τὸ «προσεύχομαι» καὶ «προσεύξομαι» ἀντὶ τοῦ λαλεῖν τι
 15 ταῖς γλώσσαις καλὸν καὶ σπουδαῖον εἴληφεν· καὶ γὰρ καὶ ἡ προσευχὴ εἰδὸς τί ἐστὶ τοῦ λόγου. Φησὶν οὖν ὅτι, ἐὰν τι λαλῶ τῶν ἀναγκαίων καὶ καλῶν, μὴ διερμηνεύω δὲ αὐτὸ καὶ τοῖς ἀκροαταῖς, ἐμμαντὸν μὲν ὠφελῶ (τοῦτο γὰρ ἐστὶ «τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται»), τοῦτ' ἔστιν ἐγὼ μόνος ἀπολαύω τοῦ ἀναγκαίου ἐκείνου καὶ
 20 τοῦ καλοῦ, ἄλλος δὲ οὐκ ὠφελεῖται, ἵνα ἐκέρδησέ μου ἐντεῦθεν ὁ νοῦς καὶ τὸν καρπὸν τῆς ἐκείνων ὠφελείας. Τὸν νοῦν δὲ ἐστερηθῆσθαι τοῦ τοιούτου καρποῦ καὶ πάλιν ἀπολαβεῖν ὑποτίθεται, ὅτι ἐκεῖνος μᾶλλον τῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεων ἐραστής ἐστὶ τῆς τοῦ πλησίον ὠφελείας, ἅτε μήτε πρὸς τὸ θυμικὸν μήτε πρὸς τὸ ἐπιθυμητι-
 25 κὸν ῥαδίως οὕτω παθαινόμενος καὶ τῆς ἰδίας καὶ κατὰ φύσιν ἀρετῆς εὐχερῶς μεθιστάμενος. Καὶ ἐκεῖνός ἐστὶ μᾶλλον ὁ καὶ ἄκαρπος, ὅτε ἐστὶ συναισθανόμενος, καὶ πάλιν ἐπειδὴν ἐπιτύχη τοῦ καρποῦ ἐνευφραϊνόμενος.

Εἰτά φησιν· «Τί οὖν ἐστίν;». Οἶον· τί δεῖ γενέσθαι; πῶς ἔσται
 30 ἡμῖν μὴ ἀκάρποις εἶναι; Πῶς; Ἐπιμεληθεῖσι δι' ἀρετῆς, ὥστε γλώσσαις λαλοῦντας καὶ τῷ πνεύματι λαλεῖν καὶ τῷ νοῖ, τοῦτ' ἔστι καὶ ἔνεκα τῆς ἰδίας ὠφελείας λαλεῖν καὶ ἔνεκα τοῦ ἀπολαύειν τὸν νοῦν τοῦ καταλλήλου καρποῦ· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τῶν πλησίον ὠφέλεια. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν ταῖς γλώσσαις λαλοῦντες λά-
 35 θωμεν χάρισμα καὶ ἵνα διερμηνεύωμεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ λαλεῖν

πού είναι άσαφείς και άκατανόητες για τόν άκροατή, αντί να τόν ώφελήσει θα είναι γι' αυτόν βάρβαρος, και όμοια θα θεωρηθεῖ βάρβαρος γι' αυτόν πού μιλά και ό άκροατής. Και ποιό θα είναι τό κέρδος από αυτό;

Στίχ. 12-18. «Έτσι και έσεῖς», αντί να πει, γι' αυτό και έσεῖς. Για ποιό αυτό; Για να μην είστε αλλόγλωσσοι μεταξύ σας. Γι' αυτό λοιπόν και έσεῖς, επειδή έχετε σφοδρή επιθυμία για τά χαρίσματα, ν' αγωνίζεσθε να επιτύχετε εκείνα, από τά όποια θα κατορθωθεῖ ή ώφέλεια και ή οίκοδομή τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτός όμως λέγει, «για να περισσεύετε», δηλαδή για να έχετε περισσότερο από αυτό πού έχετε τώρα, πού μιλάτε μόνο γλώσσες και δεν τις εξηγείτε. Ἡ «για να περισσεύετε» μάλλον, αντί να πει, να μιλάτε γλώσσες· γιατί τά άλλα χαρίσματα είναι ανώτερα από τις γλώσσες, επειδή προσφέρουν περισσότερη ώφέλεια.

«Γιατί αν προσεύχομαι με τέτοια γλώσσα, τό πνεῦμα μου προσεύχεται». Τό «προσεύχομαι» και τό «θα προσευχηθῶ» τά λέγει αντί να πει, να λέγω με τις γλώσσες κάτι καλό και σπουδαίο. Γιατί και ή προσευχή είναι ένα είδος τοῦ λόγου. Λέγει λοιπόν ότι, αν λέγω κάτι από τά χρήσιμα και καλά, δεν τό εξηγῶ όμως στους άκροατές, ώφελῶ βέβαια τόν έαυτό μου (γιατί αυτό σημαίνει ό λόγος, «τό πνεῦμα μου προσεύχεται»), δηλαδή έγώ μόνος απολαμβάνω τό χρησιμο εκείνο και ώφέλιμο, άλλος δεν ώφελείται, ώστε να κέρδιζε από αυτό ό νοῦς μου και τόν καρπό τῆς ώφέλειας εκείνων. Και αν ό νοῦς στερηθεῖ αυτόν τόν καρπό, μπορεί και πάλι να τόν ξαναπάρει ύποτίθεται, γιατί εκείνος είναι μάλλον από τις έσωτερικές μας δυνάμεις έραστής τῆς ώφέλειας τοῦ πλησίον, επειδή ούτε πρὸς τό θυμικό ούτε πρὸς τό επιθυμητικό κινείται τόσο εύκολα και μετακινείται με εύκολία από τῆ δική του φυσική άρετή. Και εκείνος μάλλον είναι και ό άκαρπος, όταν συναισθάνεται, και πάλι γεμίζει από εύφροσύνη όταν επιτύχει τόν καρπό.

Ἐπειτα λέγει· «Τί να γίνει λοιπόν»; Δηλαδή, τί πρέπει να γίνει; Πῶς θα γίνει να μην είσατε άκαρποι; Πῶς; Ἄν φροντίσετε να τό κάνετε αυτό με τῆν άρετή, ώστε μιλώντας γλώσσες, να μιλάτε και για τό πνεῦμα και για τό νοῦ, δηλαδή και για τῆ δική σας ώφέλεια, και για ν' απολαμβάνει ό νοῦς τόν κατάλληλο καρπό· και αυτό βέβαια είναι ή ώφέλεια τῶν πλησίον. Αυτό φυσικά θα συμβεῖ, αν, μιλώντας γλώσσες, λάβομε και τό χάρισμα να έρμηνεύομε αυτές. Ἐπειδή όμως στήν όμιλία του για κάποιο από τά καλά και σπουδαία χρησιμοποίησε τό όνομα τῆς

τι τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων τὸ τῆς προσευχῆς ὄνομα λαβὼν ἐπέμεινε χρώμενος αὐτῶ, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι προηγουμένως περὶ προσευχῆς ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλ' οὐχὶ περὶ παντὸς ἀναγκαίου καὶ ἐπιτηδείου λόγου γλώσσαις λαλουμένου, μετέπεσεν εἰς τὸ ψάλλειν, ὡσανεὶ λέγων ὅτι, εἴτε ἐπὶ προσευχῆς εἴτε ἐπὶ ψαλμωδίας εἴτε ἐπὶ ἄλλου τινὸς λόγου τῶν ἀναγκαίων καὶ καλῶν, ἐπὶ πάντων ὁμοίως δεῖ καὶ ἑαυτὸν ὠφελεῖν καὶ τοὺς πλησίον.

Ἐῖτα φέρει καὶ παράδειγμα, δεικνὺς ὅτι κατὰ πολλὰ ἐλλείπει καὶ ὑστερεῖ τὸ γλώσσαις μόνον λαλεῖν ἄνευ γε τοῦ διερμηνεύειν·
 10 «Ἐὰν» γάρ, φησί, «τῶ πνεύματι εὐλογήσης», τοῦτ' ἐστὶ σὺ μόνος συνιείς καὶ σαυτὸν οἷς εὐλογεῖς ὠφελῶν, ὁ δὲ ἀκροατῆς οὐ συνίησιν ἃ λέγεις, τί ἀποκριθήσεται πρὸς σέ; Πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμήν, ἂν τοῦτο ἢ χρειᾶ τυχὸν αὐτὸν ἀποκρίνασθαι, μηδὲν ὅλως εἰδῶς ὧν λέγεις σὺ; Σὺ μὲν γὰρ καλῶς καὶ ἐπὶ σαυτοῦ συμφέροντι εὐλογεῖς
 15 ἢ εὐχαριστεῖς εἰ τύχοι, ἢ ἄλλο τι τῶν δεόντων ποιεῖς· καθόλου γὰρ τὸν λόγον βούλεται ἐξακούεσθαι καὶ οὐκ ἐπὶ τινος εἰδους ὠρισμένου· διὸ ποτὲ μὲν τὸ ψάλλειν, ἄλλοτε δὲ τὸ εὐλογεῖν καὶ μετ' αὐτὸ καὶ ἀντ' αὐτοῦ τίθησι τὸ εὐχαριστεῖν, δεικνὺς ὅτι καθόλου περὶ παντὸς ἀναγκαίου καὶ ἐπιτηδείου γλώσσαις λαλουμέ-
 20 νου ἐστὶν αὐτῶ ἢ παραίνεσις καὶ ἡ σπουδή. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, σὺ μὲν, φησὶν, ἐπὶ τῶ σεαυτοῦ συμφέροντι γλώσσαις λαλῶν εὐλογεῖς ἢ εὐχαριστεῖς ἢ ἄλλο τι λαλεῖς, ὁ δὲ ἀκροατῆς οὐδὲν κερδαίνει, οὐδὲν ὠφελεῖται ἀπὸ σου.

Στίχ. 19. «Διὰ τοῦ νοός μου λαλήσαι», τοῦτ' ἐστὶ διὰ τῆς τοῦ
 25 νοός μου καρποφορίας, ἣτις ἐστὶν ἡ ὠφέλεια τῶν πολλῶν. «Διὰ τοῦ νοός μου» δέ· ἔνεκα, φησί, τοῦ νοός μου, τοῦ μὴ εἶναι ἄκαρπον αὐτόν, ἀλλὰ ἀπολαύειν καρποῦ τῆς ὠφελείας τῶν πολλῶν.

Στίχ. 30. «Ὁ πρῶτος» εἶπεν· οὐχὶ πρῶτος κατὰ τὸ ἀξίωμα τῆς προφητείας, ἀλλὰ καθὸ πρότερος αὐτὸς ἤρξατο λέγειν τοῦ
 30 μετ' αὐτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Στίχ. 24-25. Παραδίδωσι δὲ οὐκ αὐτὸς στερούμενος (ἀνόητον γὰρ λίσαν καὶ ὑπονοεῖν, ὡς στασιάζουσιν μὲν εἶχεν, ἀπαλλά-

προσευχῆς καὶ ἐπέμεινε νὰ τὸ χρησιμοποιεῖ, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὅτι προηγουμένως ὁ λόγος ἦταν γιὰ τὴν προσευχή, καὶ ὄχι γιὰ κάθε ἀναγκαῖο καὶ κατάλληλο λόγο πού ἐκφωνεῖται μὲ τὶς γλῶσσες, μεταφέρει τὸν λόγο στὴν ψαλμωδία, σὰ νὰ λέγει δηλαδή· εἴτε γιὰ τὴν προσευχή πρόκειται, εἴτε γιὰ τὴν ψαλμωδία, εἴτε γιὰ κάποιο ἄλλο λόγο ἀπὸ τοὺς ἀναγκαίους καὶ καλούς, γιὰ ὅλους πρέπει ὅμοια καὶ τὸν ἑαυτό σου νὰ ὠφελεῖς καὶ τοὺς πλησίον.

Ἔπειτα φέρνει καὶ παράδειγμα, δείχνοντας ὅτι κατὰ πολὺ ὑπολείπεται καὶ ὑστερεῖ τὸ νὰ μιλᾷ κανεὶς μόνο γλῶσσες χωρὶς νὰ τὶς ἐρμηνεύει· γιὰτὶ λέγει· «ἂν δοξολογήσεις τὸν Θεὸ μὲ τὸ πνεῦμα»⁸, δηλαδή ἐσὺ μόνος καταλάβεις αὐτὸ πού λές, καὶ ὠφελεῖς τὸν ἑαυτό σου μὲ τὶς δοξολογίες πού κάνεις, ἐνῶ ὁ ἀκροατὴς δὲν καταλαβαίνει αὐτὰ πού λές, τί θὰ ἀποκριθεῖ σὲ σένα; Πῶς θὰ πεῖ τὸ ἀμήν, ἂν τυχὸν χριασθεῖ ν' ἀποκριθεῖ ἔτσι, χωρὶς νὰ καταλαβαίνει τίποτε ἀπολύτως ἀπὸ αὐτὰ πού ἐσὺ λές. Γιατὶ σὺ πολὺ καλὰ καὶ γιὰ τὸ συμφέρον σου δοξολογεῖς τὸν Θεό, ἢ τυχὸν τὸν εὐχαριστεῖς, ἢ κάνεις κάτι ἄλλο ἀπὸ ὅσα χρειάζονται· γιὰτὶ θέλει ν' ἀκούεται ὁ λόγος γενικὰ καὶ ὄχι γιὰ ἓνα μόνο ὀρισμένο εἶδος του· γι' αὐτὸ ἄλλοτε ἔχει θέμα του τὴν ψαλμωδία, ἄλλοτε τὴν δοξολογία, καὶ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἀντὶ γι' αὐτὸ θέτει τὴν εὐχαριστία, δείχνοντας ὅτι ἡ παραίνεσί του καὶ ἡ φροντίδα του εἶναι καθολικὴ γιὰ κάθε ἀναγκαῖο καὶ κατάλληλο πού λέγεται μιλώντας τὶς γλῶσσες. Ἀλλὰ, πράγμα πού ἔλεγα, σὺ βέβαια, λέγει, γιὰ τὸ δικό σου συμφέρον μιλώντας μὲ διάφορες γλῶσσες δοξολογεῖς ἢ εὐχαριστεῖς ἢ λέγεις κάτι ἄλλο, ὁ ἀκροατὴς ὅμως δὲν κερδίζει τίποτε, οὔτε ὠφελεῖται ἀπὸ σένα.

Στίχ. 19. «Νὰ μλήσω ἀπὸ τὸ νοῦ μου», δηλαδή ἀπὸ τὴν καρποφορία τοῦ νοῦ μου, πού εἶναι ἡ ὠφέλεια τῶν πολλῶν. «Μέσω τοῦ νοῦ μου» ἕξαιτίας τοῦ νόμου μου, λέγει, γιὰ νὰ μὴν εἶναι αὐτὸς ἀκαρπος, ἀλλὰ νὰ ἀπολαμβάνει τὸν καρπὸ τῆς ὠφέλειας τῶν πολλῶν.

Στίχ. 30. «Ὁ πρῶτος» εἶπε· ὄχι πρῶτος ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα τῆς προφητείας, ἀλλὰ πρῶτος κατὰ τὸ ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἄρχισε νὰ ὁμιλεῖ ἀπὸ τὸν ἔπειτα ἀπὸ αὐτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15ο.

Στίχ. 24-25. Παραδίδει αὐτήν, ὄχι στερούμενος αὐτὸς αὐτήν (γιατὶ εἶναι πολὺ ἀνόητο καὶ νὰ σκεφθεῖς, ὅτι εἶχε βέβαια τὴ βασιλεία ἐνόσο βρι-

ξας δὲ πόνοις ἰδίους ταύτης ἐστερήθη), ἀλλὰ παραδίδωσιν οἶονεὶ
κοινωνὸν ποιεῖται τὸν Πατέρα τοῦ ἰδίου κατορθώματος· κοινὰ
γὰρ ἅπαντα τὰ τῆς Τριάδος. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς σεσάρκωται, ἀλλ'
εὐδοκία τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργεία τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐ-
5 κοῦν κοινὰ καὶ ἅ σαρκωθεὶς ὁ Υἱὸς καὶ σταυρωθεὶς καὶ ἀναστὰς
εἰργάσατο κατορθώματα. Καλῶς οὖν φησιν, «τὴν βασιλείαν πα-
ραδίδωσιν», τοῦτ' ἔστι κοινοποιεῖται καὶ εὐφραίνει τῷ κατορθώ-
ματι. Ὡσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς παραλαβὼν αὐτὴν στασιάζουσαν, οὐκ
ἀφείλετο αὐτὴν τοῦ Πατρὸς, οὕτω νῦν παραδίδους οὐδ' αὐτὸς
10 ἀφαιρεθήσεται αὐτῆς. Παραδίδωσιν δέ, εἶποι τις ἄν, οὐκ ἔξω
σκοποῦ καὶ οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ μὴ ταλαιπωρεῖσθαι πε-
ρὶ αὐτὴν, καὶ ἐφ' ᾧ μὴτε συμμαχεῖν, μὴτε τροποῦσθαι, μὴτε ἄλλο
τι ποιεῖν ὧν τὰ μὲν πρὸ τοῦ πάθους, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὡς
Υἱὸς Θεοῦ καὶ ἄνθρωπος γεγωνῶς εἰς ἡμᾶς ἐπεδείξατο. Παραδί-
15 δωσιν οὖν, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ μηκέτι τῶν
εἰρημένων τι περὶ αὐτὴν ἐπιτελεῖν, ἐπεὶ καὶ παρείληφεν οὐκ ἐφ' ᾧ
ἔχειν (εἶχεν γὰρ ὡσπερ ὁ Πατὴρ), ἀλλ' ἐφ' ᾧ πόνοις ἰδίους στάσε-
ως αὐτὴν καὶ τυραννίδος ἀπαλλάξει.

«Τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί». Εἶχεν αἰεὶ ὁ Πατὴρ τὴν
20 τῶν ἀνθρώπων βασιλείαν καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ τὴν μὲν
τῶν ἀγγέλων ἀστασίαστον, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων στασιάζου-
σαν καὶ πάθεισιν αἰχμαλωτιζομένην καὶ δαιμόνων ἐπηρείαις τυ-
ραννουμένην. Ἄλλ' ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ οἰκείου πάθους ὃ ἐν σαρκὶ
γεγωνῶς ἀνεδέξατο, πᾶσαν ἐσάθρωσε τυραννίδα καὶ ἀσθενεστά-
25 τὴν εἰργάσατο καὶ τὸ αἰχμαλωτίζον ἐταπείνωσε καὶ ἠχμαλώτι-
σεν. Ὅμως τῶν ἐν βίῳ καταρραθυμούντων ἀνθρώπων ὡσπερ
σπινθηρὲς τινες τῆς κακίας διὰ τῆς ἡμῶν ἀμελείας ἀνάπτουσι
καὶ ἀναφλέγονται. Μετὰ δὲ τὸ τέλος, τῶν μὲν παθῶν πεπανμέ-
νων, τῶν δὲ δαιμόνων κολαζομένων καὶ τῶν δικαίων ἀνενοχλή-
30 των ἐν παραδείσῳ δαιτωμένων, παραδίδωσιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί
τὴν βασιλείαν ὡς κατορθώσας καθαρὰν καὶ ἀστασίαστον τυ-
ραννίδος «Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν». Τὸ «βασιλεύειν» ἐνταῦ-
θα οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' οἶον δεῖ αὐτὸν τὰ τοῦ βασιλεύοντος ποιεῖν,
τοῦτ' ἔστι πολεμεῖν τοῖς ἐχθροῖς, συμμαχεῖν τοῖς ἰδίους, τοὺς μὲν

σκόταν σὲ ἐπανάσταση, ἀφοῦ ὅμως τὴν ἀπάλλαξε ἀπὸ αὐτὴν μὲ τοὺς δικούς του ἀγῶνες, τὴ στερήθηκε), ἀλλὰ τὴν «παραδίδει» μὲ τὴν ἔννοια ὅτι κάνει τὸν Πατέρα του κοινὸν τοῦ δικοῦ του κατορθώματος γιατί τὰ τῆς Τριάδος ὅλα εἶναι κοινά. Γιατί, ἂν καὶ ὁ Υἱὸς σαρκώθηκε, ἀλλὰ αὐτὸ ἔγινε μὲ τὴν συγκατάθεση τοῦ Πατέρα καὶ τὴν συνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἄρα εἶναι κοινὰ καὶ ὅσα κατορθώματα πέτυχε ὁ Υἱὸς καὶ μὲ τὴν σάρκωση καὶ μὲ τὴν σταύρωση καὶ μὲ τὴν ἀνάστασή του. Καλῶς λοιπὸν λέγει, «παραδίδει τὴ βασιλεία», δηλαδή τὴν κάνει κοινὴ καὶ προκαλεῖ εὐφροσύνη μὲ τὸ κατόρθωμά του. Ὅπως δηλαδή ὁ Υἱὸς πού τὴν παρέλαβε ἐπαναστάτημένη, δὲν τὴν ἀφαίρεσε ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἔτσι τώρα παραδίδοντας τὴν οὔτε αὐτὸς θὰ τὴ στερηθεῖ. Τὴν παραδίδει ὅμως, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὄχι χωρὶς σκοπὸ καὶ ὄχι γιὰ νὰ μὴν τὴν ἔχει, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν ταλαιπωρεῖται σχετικὰ μὲ αὐτὴν, οὔτε καὶ νὰ συμμαχεῖ, οὔτε νὰ ἠττᾶται, οὔτε νὰ κάνει τίποτα ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ πού ἔδειξε σὲ μᾶς, ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἄνθρωπος πού ἔγινε, ἄλλα πρὶν ἀπὸ τὸ πάθος καὶ ἄλλα μετὰ τὴν ἀνάσταση. Τὴν παραδίδει λοιπὸν, ὅπως εἶπαμε, ὄχι γιὰ νὰ μὴν τὴν ἔχει, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν κάνει πᾶ κάτι ἀπὸ ὅσα εἶπαμε γι' αὐτὴν, ἐπειδὴ καὶ τὴν παρέλαβε ὄχι γιὰ νὰ τὴν ἔχει (γιατί τὴν εἶχε ὁ Πατέρας), ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴν ἀπαλλάξει μὲ δικούς του ἀγῶνες ἀπὸ στάση καὶ τυραννία.

«Τὴ βασιλεία στὸν Θεὸ καὶ Πατέρα». Γιατί ὁ Πατέρας εἶχε πάντοτε τὴ βασιλεία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ τὴ βασιλεία τῶν ἀγγέλων ἀστασίαστη, ἐνῶ τῶν ἀνθρώπων σὲ κατάσταση ἐπανάστασης καὶ αἰχμαλωτιζόμενη ἀπὸ πάθη καὶ καταπιεζόμενη ἀπὸ τὶς βλαπτικὲς ἐνέργειες τῶν δαιμόνων. Ἀλλὰ ὁ Υἱὸς μὲ τὸ πάθος πού ὑπέμεινε, ἀφοῦ ἔλαβε σάρκα, ἀποσάθρωσε ὅλη τὴν τυραννικὴ ἐξουσία, τὴν κατέστησε ἀνίσχυρη, καὶ ταπείνωσε καὶ αἰχμαλώτισε τὸν αἰχμαλωτιστή. Ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μέσα στὸν βίον πού εἶναι παραδομένοι στὴ ραθυμία, ἐξαιτίας τῆς ἀμέλειάς μας κάποιοι σπινθηροὶ τῆς κακίας παίρνουν φωτιὰ καὶ φλέγονται. Μετὰ ὅμως τὸ τέλος, ὅταν τὰ πάθη θὰ σταματήσουν καὶ οἱ δαίμονες θὰ τιμωρηθοῦν καὶ οἱ δίκαιοι θὰ ζοῦν ἔξω ἀπὸ κάθε ἐνόχληση μέσα στὸν παράδεισο, παραδίδει ὁ Υἱὸς τὴ βασιλεία στὸν Πατέρα, ἀφοῦ τὴν κράτησε καθαρὴ καὶ ἀστασίαστη ἀπὸ τὴν τυραννικὴ ἐξουσία. «Γιατί πρέπει αὐτὸς νὰ βασιλεύει»⁹. Τὸ «νὰ βασιλεύει» ἐδῶ δὲν λέγεται ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι πρέπει αὐτὸς νὰ τελεῖ τὸ ἔργο τοῦ βασιλέα, δηλαδή νὰ πολεμᾷ τοὺς ἐχθρούς, νὰ συμμαχεῖ μὲ τοὺς δικούς του, τοὺς

τροποῦσθαι, τοὺς δὲ ῥύεσθαι. «Ἄχρις οὐ ἂν θῆ» καὶ ἐξῆς. Μετὰ γὰρ ταῦτα οὐδενὸς τῶν εἰρημένων χρεία· ἀστασίαστος γὰρ λοιπὸν ἡ βασιλεία.

Στίχ. 28. «Τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται», τοῦτ' ἔστι 5 τότε δείκνυται ἀληθῶς καὶ θεοπρεπῶς ὑποτεταγμένος, ὅτι ἐπλήρωσε τὸ πατρικὸν βούλημα παραστήσας τὴν βασιλείαν πάσης στᾶσεως καὶ τυραννίδος ἡλευθερωμένην.

Στίχ. 29-30. «Ἐπεὶ τί ποιήσουσι», φησὶν, «οἱ βαπτιζόμενοι», ὥστε μὴ εἶναι διὰ παντὸς νεκροὶ καὶ ἐν τῷ ἄδη κατέχεσθαι, οἶον 10 τῆς ἀναστάσεως, φησὶ, μὴ οὕσης οἱ ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσι βαπτιζόμενοι ὥστε μετὰ θάνατον ἀναστῆναι, τί ποιήσουσιν; «Εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται», ἵνα ἀναστῶσιν; Αὐτὸς δὲ ἐπιπληκτικώτερον «ὑπὲρ τῶν νεκρῶν», φησὶν, οἶον οὕς ὑμεῖς διὰ τῆς ἰδίας δόξης αἰδίοις νεκροὺς ἀπεφήνατε, νεκροὺς δὲ καὶ 15 τοὺς ἄλλους καὶ ἑαυτοὺς, καὶ νεκροὺς αἰώνιους ἀποφηνάμενοι, τί βαπτίζεσθε ὑπὲρ ὑμῶν τῶν μηκέτι καθ' ὑμᾶς ἀναστησομένων, ἀλλ' αἰεὶ νεκρῶν ἔσομένων; Ἐπ' ἄλλων δὲ προσώπων προάγει τὸν λόγον καὶ οὐχὶ ἐπ' αὐτῶν ἐκείνων, ἵνα μὴ, πλέον καθαψάμενος, εἰς ἀπόνοιαν ἐκκαλέσῃται. «Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω», ὅσον 20 ταῖς ἐπιφοραῖς τῶν θλίψεων καὶ πειρασμῶν καὶ τῇ καθημερινῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου.

Στίχ. 33. Ἡ ὅτι καὶ τὰ χρηστὰ ἦθη αἰ συνεχεῖς τῶν κακῶν ὁμιλίας διαφθείρουσι (καὶ γὰρ «ῥάνις ἐνδελεχοῦσα κοιλαίνει πέτραν»). Διὰ τοῦτο δὲ παραινεῖ αὐτοὺς ἐκτρέπεσθαι τὰς ὁμι- 25 λίας τῶν μοχθηρῶν, καὶ μὴ θαρροῦντας ἑαυτοῖς ὅτι οὐ βλαθήσονται αὐτοὶ χρηστοὶ ὄντες, τῷ πρὸς αὐτοὺς ἐνδελεχῶς ὁμιλεῖν τῆς ἐκεῖθεν λύμης ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ὑποπίμπλασθαι.

Στίχ. 36-38. «Σὺ ὁ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται». Εἰ οὖν σὺ ὁ 30 σπείρεις καὶ τρόπον τινὰ τάφῳ καλύπτεις καὶ θανατοῖς, τοῦτο ὁ Θεὸς ἀνίστησι καὶ δίδωσι τὸ ἴδιον σῶμα τὸ σαπὲν καὶ διαλυθέν, δίδωσι δὲ καθὼς ἠθέλησεν ἐκπρεπέστερον καὶ ὠραιότερον, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος διὰ τῆς οἰκειίας ἀποφάσεως εἰς γῆν καὶ τάφον ἐκέλευσε κατατίθεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν, τοῦτο αὐτὸς πάλιν οὐκ ἔχει

ἐχθρούς νὰ τοὺς κατατροπώνει, ἐνῶ τοὺς ἄλλους νὰ τοὺς σώζει. «Μέχρι πού νὰ θέσει» καὶ τὰ λοιπά. Γιατὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ δὲν χρειάζεται κανένα ἀπὸ αὐτὰ πού λέχθηκαν γιατί στὸ ἔξῃς ἡ βασιλεία θὰ εἶναι ἀστασίαστη.

Στίχ. 28. «Τότε θὰ ὑποταχθεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς», δηλαδή τότε παρουσιάζεται ἀληθινὰ καὶ κατὰ θεϊκὸ τρόπο ὑποταγμένος, ὅτι ἐκπλήρωσε τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα, παρουσιάζοντας τὴ βασιλεία ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε στάση καὶ τυραννία.

Στίχ. 29-30. «Γιατὶ τί θὰ κάνουν», λέγει, «ὅσοι βαπτίζονται», ὥστε νὰ μὴν εἶναι νεκροὶ γιὰ πάντα καὶ αἰχμάλωτοι τοῦ ἄδη; Δηλαδή, ἂν, λέγει, δὲν ὑπάρχει ἀνάσταση αὐτοὶ πού βαπτίζονται μὲ αὐτὴ τὴν ἐλπίδα, ὥστε ν' ἀναστηθοῦν μετὰ τὸ θάνατο, τί θὰ κάνουν; « Ἄν γενικά οἱ νεκροὶ δὲν ἀνασταίνονται, γιατί καὶ βαπτίζονται» γιὰ νὰ ἀναστηθοῦν; Αὐτὸς βέβαια λέγει πρὸ ἐπιπληκτικά: «ὑπὲρ τῶν νεκρῶν». Δηλαδή αὐτοὺς πού ἐσεῖς κατὰ τὴ γνώμη σας τοὺς ἀνακηρύξατε αἰώνιους νεκρούς, νεκρούς ὅμως καὶ τοὺς ἄλλους καὶ τοὺς ἑαυτοὺς σας, καὶ ἀφοῦ ἀποφανθήκατε ὅτι εἶναι νεκροὶ αἰώνιοι, γιατί βαπτίζεστε γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς σας, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴ γνώμη σας δὲν θ' ἀναστηθοῦν πιά, ἀλλὰ θὰ εἶναι γιὰ πάντα νεκροὶ; Μεταφέρει ὅμως τὸ λόγο σὲ ἄλλα πρόσωπα, καὶ ὄχι σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ὀδηγήσει σὲ ἀπόγνωση ψέγοντάς τους περισσότερο. «Καθημερινὰ πεθαίνω»¹⁰ ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν θλίψεων καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τὴν καθημερινὴ προσμονὴ τοῦ θανάτου.

Στίχ. 33. Ἦ λέγει, ὅτι οἱ συνεχεῖς συναναστροφές μὲ τοὺς αἰσχροὺς διαφθείρουν καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη (γιατὶ «σταγόνα πού ἐπιμένει νὰ πέφτει κοιλαίνει τὴν πέτρα»). Γι' αὐτὸ τοὺς προτρέπει ν' ἀποφεύγουν τὶς συναναστροφές μὲ τοὺς μοχθηροὺς ἀνθρώπους, καὶ ὄχι, δείχνοντας ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸ τους ὅτι δὲν θὰ πάθουν βλάβη, ἀφοῦ αὐτοὶ εἶναι καλοὶ, μὲ τὴν ἀδιάκοπη συναναστροφή τους μ' αὐτοὺς νὰ καταγεμίσουν ἀσυναίσθητα λίγο λίγο ἀπὸ τὴ βρωμιὰ ἐκείνων.

Στίχ. 36-38. «Ἐσὺ αὐτὸ πού σπέρνεις δὲν παίρνει ζωὴ». Ἄν λοιπὸν αὐτὸ πού ἐσὺ σπέρνεις καὶ κατὰ κάποιον τρόπο τὸ παραχώνεις στὸν τάφο καὶ τὸ θανατώνεις, αὐτὸ ὁ Θεὸς τὸ ἀνασταίνει καὶ ξαναδίνει τὸ ἴδιο σῶμα πού ἔχει σαπίσει καὶ διαλυθεῖ, καὶ τὸ δίνει, ὅπως θέλησε, λαμπρότερο καὶ ὠραιότερο, τὸ ὅποιο ὁ ἴδιος μὲ δική του ἀπόφαση πρόσταξε νὰ κατατίθεται στὴ γῆ καὶ νὰ πεθαίνει, αὐτὸ ἐκεῖνος δὲν ἔχει πάλι τὴ δυνατότητα νὰ τὸ ζωοποιήσῃ εὐκόλα καὶ νὰ τὸ ἀναστήσῃ ὅταν ἔχει τὴ βού-

ῥᾶον τὸ ζωοποιῆσαι καὶ ἀναστῆσαι ὅτε θοίλεται καὶ θελήσει;
Καὶ ἐκάστω τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον, καὶ οὐκ ἄλλο παρ' ὃ εἶχον
πρῶτον πλὴν ὠραιότερον. Ἀπὸ κοινοῦ δὲ τὸ «δίδωσιν».

Στίχ. 42-46. Ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Πόθεν ἡμῖν εἰσάγεις σώματα διά-
5 φορα καὶ λέγεις «ψυχικόν» καὶ «σωματικόν», φησὶν· «Ἔστι σῶμα
πνευματικόν καὶ ἔστι σῶμα ψυχικόν». Οὐκ ἐγὼ τοιγαροῦν κατ'
ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ ἐπίνοιαν ταῦτα λέγω, φησὶν, ἀλλ' ἔστι καὶ πρὸ
ἡμῶν εἴρηται Πόθεν δῆλον, φησὶν. Οὕτως γέγραπται· «Ἐγένετο ὁ
πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Ὡστε «ἔστι σῶμα ψυ-
10 χικόν». Εἶτα· «Ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος εἰς Πνεῦμα ζωοποιουῦν».
Ὡστε ἔστι καὶ σῶμα πνευματικόν, τὸ ἀρομόζον τῷ ζωοποιουῦντι
Πνεύματι Ἀλλὰ τοῦτο πόθεν δῆλον, ὅτι «ὁ δεύτερος ἄνθρωπος εἰς
Πνεῦμα ζωοποιουῦν»; Πόθεν δῆλον; Ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων
ἐναργείας. Ἄλλως τε δὲ καὶ γέγραπται καὶ τοῦτο· «Τὰ ῥήματα»
15 γὰρ, φησὶν, «ἃ ἐγὼ λαλῶ Πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν». Ὡστε καὶ
εἰς Πνεῦμα ζωοποιεῖ τοὺς ἀκούοντας καὶ πειθομένους αὐτοῖς. Εἰ
δὲ τοῦτο, δῆλον ὡς καὶ πνευματικόν ἐξουσίαν οὗτοι ἐν τῇ ἀναστάσει
σῶμα, μηκέτι δυνάμενον εἰς ψυχικόν τραπήναι, ὥσπερ ἐνίοτε συμ-
βαίνει ἔτι τῷ θύω παρόντων.

20 «Σπείρεται σῶμα ψυχικόν». «Σῶμα ψυχικόν», εἴ τις ἀκολού-
θως τοῖς προειρημένοις ἐκλαβεῖν θέλοι ταῦτα, ἐκεῖνο, οἴμαι, εἰρη-
σθαι νῦν ἀπλῶς τὸ θνητὸν ἀνθρώπου σῶμα· τοῦτο γὰρ καὶ ἐν
ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φθορᾷ καὶ ἐν ἀτιμίᾳ σπείρεται καὶ θάπτεται ἐν τῇ
γῆ. Τοῦτο οὖν τὸ θνητὸν σῶμα ψυχικόν ἐστίν, ὅτι τοῖς ψυχικοῖς
25 ὑπηρετήσατο πάθει· οὐδεὶς γὰρ ἀπὸ ῥύπου καθαρὸς, οὐδ' ἂν μί-
α ἡμέρα ὁ βίος αὐτῷ. Καὶ γὰρ ὅσαι σωματικαὶ πράξεις, τὴν πηγὴν
καὶ γένεσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἔχουσιν, ὥστε τὸ τοῦ ἀνθρώπου θνητὸν
σῶμα εἰκότως ἂν ψυχικόν καλοῖτο. «Σπείρεται οὖν ψυχικόν, ἐγεί-
30 ρεται δὲ ἀθάνατον», ὅπερ ἐστὶ πνευματικόν· πνευματικόν δέ, ὅτι
οὐκέτι τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσῃ παθήμασιν, οὔτε τὰ τῶν δικαίων,
ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν σώματα, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πολλὴν
μεταμέλειαν, εἰ καὶ ἀνόνητον ἐφ' οἷς ὑπηρετήσαντο, ἔξουσιν.
Ἐπειδὴ δὲ τὸ «σπείρεται» πολλάκις εἶπε καὶ τὸ «ἐγείρεται» ὁμοί-
ως, τί δὲ ἐστὶ τὸ σπειρόμενον ἢ τὸ ἐγειρόμενον οὐκ εἶπεν, διὰ τοῦτο

ληση καὶ τῇ θέλησῃ; ἵνα γιὰ κάθε σπόρο γίνεται τὸ ἴδιο, δὲν ξαναφυτρώνει κάτι ἄλλιόπικο ἀπὸ αὐτὸ πού ἦταν πρῶτα, πλην ὅμως ὠραιότερο. Τὸ «ἀποδίδει» λέγεται ἀπὸ κοινοῦ.

Στίχ. 42-46. Γιὰ νὰ μὴν πεί κάποιος, Ἀπὸ τοῦ μᾶς ὁμιλεῖς γιὰ σώματα διάφορα καὶ λέγεις ὅτι ὑπάρχει «ψυχικό» καὶ «σωματικό», λέγει· «Ὑπάρχει σῶμα πνευματικὸ καὶ ὑπάρχει σῶμα ψυχικό». Δὲν τὰ λέγω αὐτά, λέγει, ἀπὸ δική μου ἐξουσία καὶ σκέψη, ἀλλ' εἶναι γνωστὰ καὶ εἰπώθηκαν πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς. Ἀπὸ τοῦ εἶναι φανερό αὐτὸ; Ἐχει γραφεῖ τὸ ἐξῆς· «Πλάσθηκε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ Ἀδάμ., ψυχὴ ζωντανή»¹¹. Ὡστε «ὑπάρχει σῶμα ψυχικό». Ἐπειτα· «Ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος ἔγινε πνεῦμα πού δίνει ζωή». Ὡστε «ὑπάρχει καὶ σῶμα πνευματικό», πού ἀρμόζει στὸ πνεῦμα πού ζωοποιεῖ. Ἀλλ' αὐτὸ ἀπὸ τοῦ εἶναι φανερό, ὅτι δηλαδή «ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἔγινε πνεῦμα πού ζωοποιεῖ»; Ἀπὸ τοῦ εἶναι φανερό; Ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν καθαρότητα τῶν πραγμάτων. Ἐξάλλου καὶ ἔχει γραφεῖ καὶ αὐτὸ· γιατί λέγει· «Τὰ λόγια πού ἐγὼ λέγω εἶναι πνεῦμα καὶ ζωή»¹². Ὡστε ζωοποιεῖ καὶ κάνει πνευματικούς αὐτοὺς πού τὰ ἀκοῦνε καὶ πιστεύουν σ' αὐτά. Κι ἂν αὐτὸ ἔχει ἔτσι, εἶναι φανερό ὅτι αὐτοὶ στὴν ἀνάστασι θ' ἀποκτήσουν καὶ πνευματικὸ σῶμα, πού δὲν μπορεῖ πιά νὰ μεταβληθεῖ σὲ ψυχικό, πρᾶγμα πού σημβαίνει πολλές φορές σὲ ὄσους βρίσκονται ἀκόμα σ' αὐτὴ τὴ ζωή.

«Σπείρεται σῶμα ψυχικό». «Σῶμα ψυχικό» ἂν θέλει κάποιος νὰ τὸ ἐννοήσει αὐτὸ σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε, νομίζω ὅτι ἔτσι εἰπώθηκε τώρα ἐκεῖνο ἀπλῶς τὸ θνητὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου· γιατί αὐτὸ εἶναι πού θάπτεται φορτωμένο μὲ ἀδυναμία καὶ φθορὰ καὶ ἀτιμία στὴ γῆ. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ θνητὸ σῶμα εἶναι ψυχικό, ἐπειδὴ ὑπῆρξε ὑπηρετὴς τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς. Γιατὶ κανένας δὲν εἶναι καθαρὸς ἀπὸ ἀκαθαρσία, οὔτε ἂν μία ἡμέρα κρατήσει ἢ ζωὴ του^{12α}. Γιατὶ ὅσες εἶναι σωματικὲς πράξεις πηγάζουν καὶ γίνονται ἀπὸ τὴν ψυχὴ· ὥστε τὸ θνητὸ ἀνθρώπινο σῶμα εὐλογοῦθα μπουοῦσε νὰ ὀνομασθεῖ ψυχικό. «Σπείρεται λοιπὸν ψυχικό, καὶ ἀνασταίνεται ἀθάνατο», πού σημαίνει πνευματικό· καὶ εἶναι πνευματικό, γιατί δὲν θὰ ὑπηρετήσουν πιά τὰ πάθη τῆς ψυχῆς οὔτε τῶν δικαίων, ἀλλ' οὔτε τῶν ἁμαρτωλῶν τὰ σώματα, καὶ μᾶλλον θὰ δείξουν μεγάλη μετάνοια, ἂν καὶ εἶναι ἀνώφελη, γιὰ ὅσα ἔπραξαν. Ἐπειδὴ ὅμως εἶπε πολλές φορές τὸ «σπείρεται», ὅμοια καὶ τὸ «ἀνασταίνεται», ἀλλὰ δὲν εἶπε τί εἶναι αὐτὸ πού σπείρεται ἢ ἀνασταίνεται, γι' αὐτὸ στὴ συνέχεια τὸ πρόσθεσε

μετὰ ταῦτα ἐπήγαγε καὶ τοῦτο «σπείρεται», λέγων, «σῶμα ψυχικόν», ὃ εἶπον ἐν φθορᾷ καὶ ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ σπείρεσθαι, ἀλλ' «ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν», ὃ ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ ἐγερθήσεται· τὸ γὰρ ἀθάνατον κατὰ τὸν οἰκειὸν λόγον
5 καὶ ἔνδοξον καὶ ἔντιμον καὶ ἄφθαρτον, εἰ καὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς αἰσχύνῃς καὶ ἀδοξίας διὰ τὴν οἰκειάν μοχθηρίαν ὑπόθεσις γίνεται.

Στίχ. 47-49. «Ὁ πρῶτος γὰρ ἄνθρωπος γήινος ἦν», οὐ τῷ ἐκ γῆς παρῆχθαι (οὕτω γὰρ πάντες γήινοι, καὶ ἔτι οὐκ ἂν τις αἰτιάσαιτο τὸ ἐκ γῆς παρῆχθαι), ἀλλ' ἐκ γῆς, φησί, τοῦτ' ἔστι γήινος καὶ
10 σαρκικός καὶ τὰ κάτω φρονῶν. Ὁ δὲ δεύτερος μετάρσιος ὅλος καὶ οὐράνιος καὶ μηδεμιᾷ τῶν γήινων κηλίδι βαρυνόμενος. Οἷος τοιγαροῦν ἦν ὁ χοϊκὸν ἑαυτὸν δι' ὧν ἐφρόνει καὶ ἔπραττε καταστήσας, τοιοῦτοι ἔσονται καὶ οἱ πρὸς μίμησιν ἐκείνου βιοῦντες, τοῦτ' ἔστι χοϊκοὶ καὶ πάσχοντες ὅσα εἰκὸς πάσχειν τοὺς προσηλώσαντας
15 ἑαυτοὺς τῷ χοῖ. Καὶ οἷος ἦν ὁ καὶ καθαρὰν μετάρσιον καὶ οὐράνιον τὴν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ πολιτείαν ἐνοτησάμενος, τοιοῦτοι ἔσονται καὶ οἱ πρὸς ὁμοίωσιν, καθ' ὅσον ἐστὶν ἀνθρώποις δυνατόν, ἐκείνης τῆς οὐρανίου διαγωγῆς πολιτευσάμενοι, τοῦτ' ἔστιν ἐπουρανιοὶ τε ἔσονται καὶ τῶν ἀξίων αὐτοῖς γερωῶν ἀπολαύσουσιν.

20 «Φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου». Τὸ «φορέσομεν» εἰ μὲν διὰ τοῦ ο βραχέος γραπτέον, προαγόρευσις ἐστὶν ἐξ ἀκολουθίας ληφθεῖσα τοῦ μέλλοντος, καὶ ἀποφάσεως ἅμα δύναμιν πληροῦσα, τοῦτ' ἔστι πάντως φορέσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ὡσπερ «ἐφορέσαμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ». 25 Καὶ εἶη ἂν εἰκὼν μὲν τοῦ χοϊκοῦ ὁ θάνατος, εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουρανίου ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀφθαρσία· ὃ τε γὰρ Ἀδὰμ διὰ τοῦ θανάτου εἰκονίζεται (αὐτὸς γὰρ καὶ πρῶτος καὶ τῶν ἄλλων αἴτιος τοῦ θανεῖν γέγονεν), καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας εἰκονίζεται· αὐτὸς τε γὰρ πρῶτος ἀνέ-
30 στη σαρκὶ νικήσας τὸν θάνατον καὶ τῷ γένει παντὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀφθαρσίαν ἐπήγαγεν. Εἰ δὲ τὸ «φορέσωμεν» διὰ μακροῦ γραπτέον ἐστὶ τοῦ ω, παραίνεσις ἐστὶ καὶ συμβουλή ἐπ' ἀρετὴν καὶ ἔνθεον πολιτείαν.

Φορέσωμεν, φησὶν, ἐνδυσάμεθα τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου,
35 ἵνα κληρονομήσωμεν τὴν οὐράνιον βασιλείαν. Καὶ εἶη ἂν εἰκὼν

καὶ αὐτὸ λέγοντας· «σπείρεται σῶμα ψυχικό», αὐτὸ πού εἶπα ὅτι σπείρεται μὲ φθορὰ καὶ ἀπμία καὶ ἀσθένεια, ἀλλὰ «ἀνασταίνεται σῶμα πνευματικό», αὐτὸ πού θὰ ἀναστηθεῖ μὲ δόξα καὶ δύναμη καὶ ἀφθαρσία· γιατί τὸ ἀθάνατο σύμφωνα μὲ τὸ νόημά του εἶναι ἔνδοξο καὶ τίμο καὶ ἀφθαρτο, ἂν καὶ στοὺς ἁμαρτωλοὺς γίνεται ἀντικείμενο ντροπῆς καὶ ἀδοξίας ἕξαιτίας τῆς μοχθηρίας τους.

Στίχ. 47-49. «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦταν γήινος», ὄχι γιατί εἶχε παροχθεῖ ἀπὸ τῆ γῆ (γιατί ἔτσι εἶναι ὅλοι γήινοι καὶ δὲν θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τοὺς κατηγορήσει γιὰ τὸ ὅτι πλάσθηκαν ἀπὸ τῆ γῆ), ἀλλὰ «ἀπὸ τῆ γῆ» λέγει, δηλαδή γήινος καὶ σαρκικός καὶ μὲ φρόνημα γήινο. Ἐνῶ ὁ δεύτερος εἶναι ὁλόκληρος μετάρσιος καὶ οὐράνιος καὶ δὲν βαρύνεται ἀπὸ καμμιά γήινη κηλίδα. Τέτοιος πού ἦταν δηλαδή ἐκεῖνος πού ἔκανε τὸν ἑαυτὸ του χοϊκὸ μὲ τὰ φρονήματα καὶ τὶς πράξεις του, τέτοιοι θὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ πού ζοῦν μιμούμενοι ἐκεῖνον, δηλαδή χοϊκοὶ καὶ πάσχοντας ὅσα εἶναι φυσικὸ νὰ πάσχουν ἐκεῖνοι πού προσκόλλησαν τὸν ἑαυτὸ τους στὸ χῶμα. Καὶ τέτοιος πού ἦταν ἐκεῖνος πού κατέστησε τὸν πάνω στῆ γῆ τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ καθαρὸ καὶ μετάρσιο καὶ οὐράνιο, τέτοιοι θὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ πού ἔζησαν κατὰ τρόπο ὅμοιο, ὅσο εἶναι δυνατὸ στοὺς ἀνθρώπους, μὲ ἐκεῖνο τὸν οὐράνιο τρόπο ζωῆς, δηλαδή θὰ γίνουν ἐπουράνιοι καὶ θὰ ἀπολαύσουν τὰ ἄξια γι' αὐτοὺς βραβεῖα.

«Θὰ φορέσομε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου». Τὸ «φορέσομε» ἂν τὸ γράψομε μὲ ὄμικρον (ο) βραχύ, εἶναι προσηγ. ἑλῖα τοῦ μέλλοντος κατ' ἀκολουθία λαμβανόμενη καὶ ἔχει τὴ σημασία τῆς ἀπόφασης, δηλαδή θὰ φορέσομε ὅπωςδήποτε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου, ὅπως «φορέσαμε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ». Καὶ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ ὁ θάνατος, ἐνῶ εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου ἡ ἀνάσταση καὶ ἡ ἀφθαρσία. Γιατί καὶ ὁ Ἀδὰμ εἰκονίζεται μὲ τὸ θάνατο (γιατί αὐτὸς ἔγινε πρῶτος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους αἴτιος τοῦ θανάτου), καὶ ὁ Χριστὸς πάλι εἰκονίζεται μὲ τὴν ἀνάσταση καὶ τὴν ἀφθαρσία· γιατί καὶ αὐτὸς πρῶτος ἀναστήθηκε, ἀφοῦ νίκησε μὲ τὴ σάρκα τὸ θάνατο καὶ πρόσφερε σ' ὅλο τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀνάσταση καὶ τὴν ἀφθαρσία. Ἄν ὅμως τὸ «φορέσωμε» τὸ γράψομε μὲ τὸ μακρὸ ὠμέγα, ἀποτελεῖ παραίνεση καὶ συμβουλή γιὰ ἐνάρετο καὶ ἔνθεο τρόπο ζωῆς.

Ἄς φορέσομε, λέγει, ἄς ντυθοῦμε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου, γιὰ νὰ κληρονομήσομε τὴν οὐράνια βασιλεία. Καὶ θὰ μπορούσαν βέβαια νὰ

μὲν ἐνταῦθα χοϊκοῦ λαμβανομένη αἱ πράξεις αἱ πονηραὶ καὶ βροί-
 θουσαι πρὸς τὰ γήϊνα καὶ σαρκικὰ πάθη (ταῦτα γὰρ μορφοῖ καὶ
 χαρακτηρίζει τὸν ἁμαρτωλόν, ὅς ἐστι χοϊκός), εἰκῶν δὲ ἐπουρα-
 νίου τὸ ὑψηλὸν καὶ μετάρσιον τῆς πολιτείας καὶ ἡ κτῆσις τῶν οὐ-
 5 ρανίων ἀρετῶν. Φησὶν οὖν ἅμα καὶ ἐντρέπων· φορέσωμεν τὴν εἰ-
 κόνα τοῦ ἐπουρανίου, κτησώμεθα πολιτείαν ὑψοῦσαν ἡμᾶς πρὸς
 οὐρανόν. Οὐ γὰρ αἰσχύνεσθε οὐδὲ ἐγκαλύπτεσθε ὅτι τὴν μὲν εἰ-
 κόνα τοῦ χοϊκοῦ προθύμως ἐφορέσαμεν, καίτοι κατασπῶσαν
 ἡμᾶς καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀναξίους ἀποφαίνουσαν, πρὸς
 10 δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου ἔτι μέλλομεν καὶ ἀναβαλλόμεθα·
 Σπουδάσωμεν ταύτην ἐνδύσασθαι, ταύτην ζηλῶσαι τὴν οὐράνι-
 ον πολιτείαν· ἄλλως γὰρ οὐκ ἔνι τυχεῖν τῆς οὐρανίου βασιλείας

Στίχ. 50. Καὶ τὸ «τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί», πρὸς τὴν διάφο-
 ρον ἐρμηνείαν τοῦ «καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ,
 15 φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου», ἐκληφθήσεται. Ἡ
 γὰρ τῆς προτροπῆς καὶ συμβουλῆς ἐστὶν αἰτία, ὅτι διὰ τοῦτο πα-
 ραινώ ὑμῖν καὶ συμβουλεύω ταῦτα ποιεῖν, ἵνα τὴν οὐρανῶν κλη-
 ρονομήσητε βασιλείαν, διότι οἱ σαρκικοὶ καὶ ἐμπαθεῖς βασιλείαν
 Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· οὐ γὰρ ἐστὶ φύσιν ἢ ἀκολουθίαν
 20 ἔχον, ἵνα ὁ καταφθείρας καὶ καταρρυπῶσας ἐαυτὸν ταῖς ἀκα-
 θαρσίαις τὰ τῶν ἀπαθῶν καὶ μὴ καταφθαρέντων τοῖς πάθεσι γέ-
 ρα κληρονομήσῃ. Εἰ δὲ τῆς δογματικῶς εἰρημένης ἐρμηνείας αἰ-
 τίαν αὐτὸ ἐκληψόμεθα, τοῦτ' ἐστὶ τῆς ὅτι ἔσται πάντως ἡ ἀνάστα-
 σις, καὶ οὕτω πολλὴν τὴν ἀκολουθίαν ἔξει· συλλογιστικώτερον
 25 γὰρ τὸ «τοῦτο δέ φημι» τὴν ἀνάστασιν κατασκευάζον εἶη ἂν, τὸ
 δὲ «ὅπως» ἐν τοῖς πλατυκωτέροις

Στίχ. 54-57. Ἐπειδὴ ἐστὶ καταποθῆναι θάνατον εἰς φθορὰν
 τῶν καταπιόντων, ὥσπερ καὶ φάρμακόν ἐστὶ καταποθῆναι ἐπὶ
 διαφθορᾷ ὁμοίως τῶν χρησαμένων, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὸ «εἰς νῆ-
 30 κος», ἀντὶ τοῦ οὐχ ἵνα φθείρῃ τὸν καταπιόντα, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς
 ἀφανισθῇ καὶ κατὰ κράτος ἐκνικηθῇ, ὥστε μηκέτι μηδ' ἴχνος μά-
 χης ἢ σκιὰν ἐνοχλήσεως ὑπολειφθῆναι. Καὶ τὸ «κατεπόθη» δὲ
 μετὰ τῆς προθέσεως ῥῆθὲν τὴν σφοδρὰν αὐτοῦ διαφθορὰν ση-
 μαίνει· ὅλος, φησί, «κατεπόθη εἰς νῆκος», ὥστε μηδὲν αὐτοῦ ἔτι

εἶναι ἐδῶ εἰκόνα χοϊκοῦ οἱ πράξεις οἱ πονηρὲς καὶ κατὰφορτες ἀπὸ τὰ γήινα καὶ σαρκικὰ πάθη (γιατὶ αὐτὰ διαμορφώνουν καὶ χαρακτηρίζουν τὸν ἁμαρτωλό, πού εἶναι χοϊκός), ἐνῶ εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου εἶναι ὁ ὑψηλὸς καὶ οὐράνιος τρόπος ζωῆς καὶ ἡ ἀπόκτηση τῶν οὐράνιων ἀρετῶν. Λέγει λοιπὸν συγχρόνως καὶ προτρέπει· ἄς φορέσουμε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου, ἄς ἀποκτήσουμε τρόπο ζωῆς πού μᾶς ἀνυψώνει στὸν οὐρανό. Δὲν ντρέπεσθε δηλαδή οὔτε κρύβετε τὰ πρόσωπά σας ἀπὸ ντροπὴ γιὰ τὸ ὅτι φορέσαμε μὲ προθυμία τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, ἂν καὶ μᾶς ἀπομακρύνει καὶ μᾶς δείχνει ἀνάξιους τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ γιὰ νὰ φορέσουμε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου ἀκόμα ἀδιαφοροῦμε καὶ ἀναβάλλομε;” Ἀς φροντίσουμε νὰ φορέσουμε αὐτήν, γι’ αὐτήν ἄς δείξομε ζῆλο, τὴν οὐράνια πολιτεία· γιατί ἄλλιῶς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιτύχομε τὴν οὐράνια βασιλεία.

Στίχ. 50. Καὶ τό, «σᾶς λέγω ὅμως τοῦτο, ἀδελφοί» θὰ ἐκληφθεῖ σὲ σχέση πρὸς τὴ διαφορετικὴ ἔρμηνεία τοῦ «ὅπως φορέσαμε τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, ἄς φορέσουμε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου»¹³. Γιατὶ ἢ εἶναι αἰτία τῆς προτροπῆς καὶ τῆς συμβουλῆς, ὅτι δηλαδή γι’ αὐτὸ σᾶς προτρέπω καὶ σᾶς συμβουλεύω νὰ πράττετε αὐτὰ, γιὰ νὰ κληρονομήσετε τὴ βασιλεία, γιατί οἱ σαρκικοὶ καὶ γεμᾶτοι πάθη δὲν θὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Γιατὶ δὲν εἶναι φυσικὸ οὔτε ἀκόλουθο, αὐτὸς πού ἔφθειρε καὶ καταδρώμισε τὸν ἑαυτό του μὲ τὶς ἀκαθαρσίες, νὰ κληρονομήσει τὰ βραβεῖα ἐκείνων πού ἔμειναν ἀπαθεῖς καὶ δὲν καταφθάρθηκαν ἀπὸ τὰ πάθη. Ἄν ὅμως αὐτὸ τὸ θεωρήσουμε αἰτία τῆς δογματικῆς ἔρμηνείας πού δώσαμε, δηλαδή τῆς ἔρμηνείας ὅτι θὰ ὑπάρξει ὅπωςδήποτε ἡ ἀνάσταση, καὶ ἔτσι πάλι θὰ ἔχει πολλὴ ἀκολουθία. Γιατὶ τό, «σᾶς λέγω ὅμως τοῦτο», θὰ μπορούσε νὰ παρουσιάσει περισσότερο λογικὴ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀνάστασης, ἐνῶ τὸ «ὅπως» ἔχει γενικότερη ἔννοια.

Στίχ. 54-57. Ἐπειδὴ εἶναι δυνατὸ νὰ καταποθεῖ ὁ θάνατος πρὸς καταστροφὴ αὐτῶν πού θὰ τὸν καταπιοῦν, ὅπως καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ καταποθεῖ φάρμακο πρὸς καταστροφὴ ὅμοια ἐκείνων πού τὸ χρησιμοποίησαν, γι’ αὐτὸ πρόσθεσε τὸ «εἰς νίκος» (γιὰ νὰ νικηθεῖ), ἀντὶ τοῦ· ὅχι νὰ καταστρέψει αὐτὸν πού τὸν κατάπιε, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀφανισθεῖ ὁ ἴδιος καὶ νὰ κατανικηθεῖ κατὰ κράτος, ὥστε οὔτε ἶχνος μάχης πιά ἢ σκιά ἐνόχλησης ν’ ἀπομείνει. Καὶ τὸ «καταπόθηκε» πού εἰπώθηκε μὲ τὴν πρόθεση “κατὰ” δηλώνει τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴ του. Ὁλος ὁ θάνατος, λέγει, «καταπόθηκε καὶ νικήθηκε», ὥστε νὰ μὴ μείνει πιά τίποτε ἀπὸ

ἐναπολειφθῆναι. Ἐπειδὴ τὸν νόμον εἶπε δύναμιν ἁμαρτίας, ἵνα
 μή τινες αὐτόν τε τὸν νόμον ὡς φαῦλον πεπαῦσθαι νομίσωσι καὶ
 τὸν νομοθέτην καταβλασφημήσωσιν, ἐπάγει· «Τῷ δὲ Θεῷ χάρις»,
 οἶον· τῷ δὲ νομοθέτῃ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 5 Χριστοῦ χάρις· αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον κατὰ καιροὺς συμφέρον-
 τα ἔδωκεν, καὶ τούτῳ ἡμῶν εἰς ἰσχὺν ἁμαρτίας ἀποχρησαμένων
 καὶ κραταιωσάντων τὴν ἁμαρτίαν, αὐτὸς πάλιν διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐ-
 τοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔδωκεν ἡμῖν τὸ κατ' αὐτῆς
 ἀναμφήριστον κράτος καὶ νίκος.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ΄.

Στίχ. 6-7. «Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμενῶ». Τὸ «δὲ» παρέλκει
 ἐνταῦθα· «πρὸς ὑμᾶς δέ». Σύνηθες δὲ τοῦτο τῇ θείᾳ Γραφῇ, ἀλλὰ
 καὶ παρὰ τοῖς ἔξω συγγραφεῦσι πολλὴ ἢ τοιαύτη χρῆσις, καὶ μάλι-
 στα παρὰ τοῖς ἀπτικισταῖς. «Ἡ καὶ παραχεμιάσω» καὶ τὰ ἐφεξῆς
 15 εἰς παράκλησιν αὐτῶν καὶ παραμυθίαν εἴρηκεν, οἶον, ἵνα ὑμεῖς με
 προπέμψητε, καὶ οὐ θέλω ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν καὶ ἐλπίζω
 χρόνον ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς. Τὸ δὲ «Ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπη», ἐρ-
 μηνεῖα ἐστὶ τοῦ εἰρημένου ἄνωθεν τοῦ «πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν καὶ
 παραμενῶ». Διὰ τί εἶπον «τυχόν»; Ὅτι οὐκ οἶδα ἐὰν ὁ Κύριος ἐπι-
 20 τρέπη. Ἀλλ' οὖν τὸ ἐμὸν θέλημα ἵνα προσμείνω ὑμῖν ἐστίν.

αυτόν. Ἐπειδὴ τὸ νόμο τὸν εἶπε «δύναμη ἁμαρτίας», γιὰ νὰ μὴ νομίσουν κάποιοι ὅτι ὁ νόμος καταργήθηκε ὡς φαῦλος καὶ καταβλασφημήσουν τὸν νομοθέτη, προσθέτει: «Στὸν Θεὸ ὅμως εὐχαριστία», δηλαδή στὸν νομοθέτη Θεὸ καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐχαριστία. Γιατὶ αὐτὸς ἔδωσε καὶ τὸ νόμο στὸν καιρὸ του, ὥστε νὰ εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον μας, καὶ ὅταν ἐμεῖς τὸν χρησιμοποιήσαμε γιὰ τὴν ἐνδυνάμωση τῆς ἁμαρτίας καὶ καταστήσαμε αὐτὴν πανίσχυρη, ὁ ἴδιος πάλι μέσω τοῦ Υἱοῦ του τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ μᾶς ἔδωσε τὴν ἐναντίον της ἀναντίρρητη δύναμη καὶ νίκη.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 16ο.

Στίχ. 6-7. «Ἴσως παραμείνω κοντὰ σας». Ἐδῶ τὸ «δὲ» εἶναι περιττό «κοντὰ σας δέ». Εἶναι συνηθισμένο αὐτὸ στὴ θεία Γραφή, ἀλλὰ καὶ στοὺς μὴ Χριστιανοὺς συγγραφεῖς εἶναι πολλή ἡ χρήση αὐτὴ καὶ μάλιστα στοὺς ἀπικιστές. «Ἦ καὶ θὰ περάσω τὸ χειμῶνα» καὶ τὰ ἐπόμενα τὰ εἶπε γιὰ ἐνίσχυση καὶ παρηγοριά τους· δηλαδή γιὰ νὰ μὲ κατευοδώσετε ἔσεῖς, καὶ δὲν θέλω νὰ σᾶς δῶ ἔτσι περαστικά, ἀλλὰ ἐλπίζω νὰ μείνω γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ κοντὰ σας. Τό, «ἂν ἐπιρέπει ὁ Κύριος», εἶναι ἑρμηνεία αὐτοῦ πού λέχθηκε παραπάνω, τοῦ, «ἴσως καὶ παραμείνω κοντὰ σας». Γιατὶ εἶπα, «τυχόν»; Γιατὶ δὲν γνωρίζω ἂν ὁ Κύριος τὸ ἐπιτρέπει. Τὸ θέλημά μου ὅμως εἶναι νὰ παραμείνω σ' ἐσᾶς.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ Β' ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Στίχ. 5-7. «Οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις». Περισσεύουσι μὲν, φησὶν, ἐν ἡμῖν οἱ πειρασμοὶ καὶ αἱ θλίψεις, ἀλλὰ καὶ τούτων ἔτι μᾶλλον περισσεύουσιν αἱ παρακλήσεις. Πῶς; Ὅτι οὐ μόνον διασκεδάζουσι τὰς θλίψεις, ἀλλὰ καὶ χαίρειν
5 παρασκευάζουσι καὶ στεφάνους καὶ βραβεῖα προξενουῖσιν. Ἡ καὶ οὕτως· «Εἴτε δὲ θλιβόμεθα». Ἀπὸ κοινοῦ τὸ «θλιβόμεθα»· «εἴτε γὰρ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας θλιβόμεθα». «Καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν ὑπὲρ ὑμῶν». Ποία ἐλπίς; Ὅτι ἐνεργουμένη ἔσται ἐν ἡμῖν ἡ σωτηρία, κἂν τὰ αὐτὰ ἡμῖν καὶ ὑμῖν
10 συνενεχθεῖη παθήματα. Ἡ οὕτως· Πῶς παρακαλούμενοι ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας παρακαλούμεθα; Ἀπόδειξιν, φησὶν, ἐντεῦθεν καὶ γνῶσιν ἀναμφισβήτητον λαμβάνοντες, ὅτι καὶ ὑμεῖς παρακληθήσεσθε. Ὡστε οὐδὲν ἤττον ἐν οἷς αὐτοὶ ῥυόμεθα τῶν πειρασμῶν παρακαλούμεθα, ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἐν οἷς σαφῶς ἴσμεν καὶ
15 πεπεύμεθα ὅτι παρακληθήσεσθε καὶ ὑμεῖς. Πόθεν δὲ τοῦτο δῆλον; Αὐτόθεν, φησὶν ὡς περ γὰρ ἔστε κοινωνοὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν θλίψεων, οὕτως ἔσεσθε καὶ τῆς παρακλήσεως.

«Εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως». Κἂν ταῦθα ὁμοίως ἀπὸ κοινοῦ τὸ «παρακαλούμεθα». Ὅτι, «ὡς περ
20 κοινωνοὶ ἔστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως». Ὁρῶντες γὰρ ἡμᾶς παρακαλουμένους εὐέλπιδες ἔσεσθε καὶ ὑμεῖς, ὅτι ἐπειδὴν πειρασμοῖς περιπέσητε, παρακληθήσεσθε καὶ

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο.

Στίχ. 5-7. «Ἔτσι γίνεται ἢ μέσω τοῦ Χριστοῦ παρηγοριὰ περισσότερη». Γίνονται βέβαια, λέγει, περισσότεροι σ' ἐσᾶς οἱ πειρασμοὶ καὶ οἱ θλίψεις, ἀλλὰ καὶ πολὺ περισσότερες ἀπὸ αὐτοὺς οἱ παρηγοριές. Πῶς; Γιατὶ ὄχι μόνο ἐξαφανίζουν τὶς θλίψεις, ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦν τὴ διάθεση γιὰ χαρὰ καὶ προξενοῦν στεφάνια καὶ βραβεῖα. Ἦ καὶ ἔτσι· «εἴτε ὅμως θλιβόμαστε». Τὸ «θλιβόμαστε» λαμβάνεται ἀπὸ κοινοῦ· γιατί «εἴτε θλιβόμαστε, θλιβόμαστε γιὰ τὴ δική σας παρηγοριὰ καὶ σωτηρία». Καὶ ἡ ἐλπίδα μας γιὰ σᾶς». Ποιὰ ἐλπίδα; Ὅτι ἡ σωτηρία μας θὰ πραγματοποιηθεῖ, κι ἂν ἀκόμη πέσουν τὰ ἴδια παθήματα πάνω σὲ μᾶς καὶ σὲ σᾶς. Ἦ ἔτσι. Πῶς παρηγορώντας ἐσᾶς γιὰ τὴ σωτηρία σας παρηγορούμαστε ἐμεῖς; Παίρνοντας, λέγει, ἀπὸ αὐτὰ ἀπόδειξη καὶ γνώση ἀναμφισβήτη, ὅτι καὶ ἐσεῖς θὰ παρηγορηθεῖτε. Ὡστε παρηγορούμαστε καθόλου λιγότερο στοὺς πειρασμοὺς μὲ αὐτὰ μὲ τὰ ὅποια ἐμεῖς σωζόμαστε, ἀλλ' ὅμοια καὶ μὲ αὐτὰ πού μὲ σαφήνεια γνωρίζομε καὶ ἔχομε πεισθεῖ ὅτι θὰ παρηγορηθεῖτε καὶ ἐσεῖς. Καὶ ἀπὸ ποῦ εἶναι αὐτὸ φανερό; Ἀπὸ αὐτό, λέγει. Γιατί, ὅπως εἴστε κοινωνοὶ μας στοὺς πειρασμοὺς καὶ στίς θλίψεις, ἔτσι θὰ γίνετε κοινωνοὶ καὶ τῆς παρηγοριᾶς.

«εἴτε παρηγορούμαστε, αὐτὸ γίνεται γιὰ τὴ δική σας παρηγοριὰ». Κι ἐδῶ τὸ παρηγορούμαστε ὅμοια λέγεται ἀπὸ κοινοῦ. Ὅτι δηλαδή «ὅπως εἴστε κοινωνοὶ τῶν παθημάτων, ἔτσι εἴστε καὶ τῆς παρηγοριᾶς». Γιατὶ βλέποντας ἐμᾶς παρηγορούμενους, θὰ ἀποκτήσετε καὶ ἐσεῖς καλὰς ἐλπίδες, ὅτι ὅταν πέσετε σὲ πειρασμοὺς θὰ παρηγορηθεῖτε καὶ ἐσεῖς

ὕμεῖς ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ὥσπερ γὰρ κοινωνοὶ γίνεσθε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως κοινωνήσετε. Παράκλησις δὲ εἶη ἂν ἢ τὸ περιαιρεθῆναι τοὺς πειρασμοὺς καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐκ τῶν περιεστηκότων δυσχερῶν ἀπαλλαγῆναι, ἢ καὶ τὸ ἐν 5 αὐτοῖς μέσοις ὄντα τοῖς δεινοῖς εὐψύχως καὶ γενναίως φέρειν τὰ συμπίπτοντα, τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι νευρούμενον, ὃ οὐκ ἂν γένοιτο, μὴ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν χεῖρα ὑπερέχοντος.

Στίχ 9-12. Ὡσπερ λέγομεν, Ἀπεκρίθη ἡ νόσος εἰς ὑγίειαν ἢ 10 εἰς θάνατον, τοῦτ' ἔστιν ἐξέβη, ἐτελέσθη, ἀπετελεύτησεν, οὕτω καὶ νῦν «ἀπόκριμα θανάτου» τὸ τέλος αὐτοῦ χρή νοεῖν καὶ τὴν ἔκβασιν ἠπορήθημεν γάρ, φησί, τοῦ ζῆν καὶ μετὰ νεκρῶν ἐλογίσθημεν, οὐχ ὑφ' ἐτέρων, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἔσχατον καὶ τὸ τέλος τοῦ θανάτου κατιδόντες καὶ λογισάμενοι. Ὁ δὲ οὐδὲ «λογισάμενοι» 15 φησὶν, ἀλλ' ἐσχήκαμεν τὸ ἀναμφίβολον τοῦ θανάτου καὶ παρεστηκὸς ἐνδεικνύμενος. Οὕτως ἦν ἡ θλίψις καθ' ὑπερβολὴν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ὁ Παῦλος ἤδη τεθνηκῶς ἦν ὅσον τῇ δυνάμει αὐτοῦ. Γεγονῶς δὲ τοῦτό φησιν καὶ παρ' ἐλπίδας ἐζήσαμεν, ἵνα ἐν μηδενὶ ὦμεν τεθαρορηκότες ἑαυτοῖς, ἀλλ' «ἐπὶ τῷ Θεῷ 20 τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς». «Τῷ ἐγείροντι», φησὶν, ὃς καὶ ἡμᾶς νεκρωθέντας νῦν ἠγειρεν καὶ γὰρ «τὸ ἀπόκριμα», φησὶ, «τοῦ θανάτου ἐν ἑαυτοῖς ἐσχήκαμεν», καὶ τοῦτο οὐχὶ ἄλλων περὶ ἡμῶν ὑπολογισαμένων, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ οὐκ ἐλογισάμεθα, ἀλλ' «ἐσχήκαμεν», ὅπερ ἀδίστακτος καὶ βεβαία κρίσις ὥστε δῆ- 25 λον, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἠγειρεν, φησὶ, τεθνεῶτες ἂν εἴημεν. Εἰ δὲ ταῦτα Παῦλος ὁ ἐν ταῖς θλίψεσι πλατυνόμενος, ὁ καθάπερ στεφάνοις καὶ ἀναρρήσει ταῖς θλίψεσι σεμννόμενος, εἰ ταῦτα ἐκεῖνος λέγει καὶ τὸ πᾶν τῆς σωτηρίας εἰς τὸν Θεὸν ἀνατίθησιν, ἡμεῖς τί δρᾶν ὀφείλομεν ἕτερον; ἢ πῶς ἑαυτοῖς θαρρεῖν ὑπαχθέντες οὐκ 30 ἐγκαταλειφθησόμεθα δικαίως ὑπὸ τοῦ σώζοντος καὶ ὑπερασπίζοντος Θεοῦ;

«Ἴνα ἐκ πολλῶν προσώπων», τοῦτ' ἔστι τῶν ὑμετέρων τὴν δέησιν προσδεχόμενος «καὶ ἔτι ῥύσεται ἡμᾶς», καὶ ἅμα «εὐχαριστηθῆ τὸ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ γεγονὸς χάρισμα». Οὐκ εἶπεν δὲ «ἵνα ἢ

ὅπως καὶ ἑμεῖς. Γιατί, ὅπως γίνεστε κοινωνοὶ τῶν παθημάτων μας, ἔτσι θὰ γίνετε κοινωνοὶ καὶ τῆς παρηγοριᾶς. Παρηγοριὰ βέβαια μπορεῖ νὰ εἶναι ἢ ἀφαίρεση τῶν πειρασμῶν καὶ ἢ ἀπροσδόκητη ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς δυσχέρειες πού μᾶς περικυκλώνουν, ἢ καὶ βρισκόμενος στὴ μέση τῶν δεινῶν τὸ νὰ ὑποφέρεις μὲ εὐψυχία καὶ γενναιότητα τὰ δεινὰ πού σὲ βρίσκουν, παίρνοντας δύναμη ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλοντικῶν, πράγμα πού δὲν θὰ γινόταν ἂν δὲν μᾶς προστάτευε τὸ χέρι τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ μας.

Στίχ. 9-12. Ὅπως λέμε, κατέληξε ἡ νόσος σὲ ὑγεία ἢ σὲ θάνατο, δηλαδή κατάντησε, ἤρθε τὸ τέλος, τελείωσε, ἔτσι καὶ ἐδῶ «ἀπόκριμα θανάτου» πρέπει νὰ ἐννοήσουμε τὸ τέλος αὐτοῦ καὶ τὴν ἔκβαση. Γιατί, λέγει, ἀπελπισθήκαμε γιὰ τὴ ζωὴ μας καὶ συγκαταλεχθήκαμε μὲ τοὺς νεκρούς, ὄχι ἀπὸ ἄλλους, ἀλλ' ἑμεῖς οἱ ἴδιοι εἶδαμε καὶ φέραμε στὴ σκέψη μας τὸ τελευταῖο ἀπὸ τὰ κακὰ καὶ τὸ τέλος τοῦ θανάτου. Αὐτὸς ὅμως οὔτε τὸ «σκεφθήκαμε» λέγει, ἀλλὰ «μᾶς ἤρθε», δείχνοντας τὸ ἀναμφισβήτητο τοῦ θανάτου καὶ τὴν παρουσία αὐτοῦ μπροστὰ τους. Ἐτσι ἡ θλίψη ἦταν ὑπερβολικὰ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ δύναμή τους, ὥστε ὁ Παῦλος ἦταν ἤδη νεκρὸς ὅσο ἐξαρτῶταν ἀπὸ τὴ δύναμή του. Εἶναι, λέγει, σὰ νὰ ἔχει γίνει αὐτὸ καὶ ζήσαμε παρὰ τὶς ἐλπίδες μας, γιὰ νὰ μὴν ἔχομε τὸ θάρρος μας στηριγμένο στὸν ἑαυτὸ μας, ἀλλὰ «στηριγμένο στὸν Θεὸ πού ἀνασταίνει τοὺς νεκρούς». «Σ' αὐτὸν πού ἀνασταίνει», λέγει, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνέστησε τώρα καὶ ἑμᾶς ἀπὸ νεκρούς· γιὰ τὴν καταδίκη τοῦ θανάτου τὴν εἶχαμε μέσα μας», καὶ αὐτὸ δὲν μᾶς τὸ καταλόγισαν σ' ἑμᾶς ἄλλοι, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι στὸν ἑαυτὸ μας, καὶ δὲν τὴ σκεφθήκαμε, ἀλλὰ τὴν εἶδαμε μπροστὰ μας, πράγμα πού εἶναι ἀναμφισβήτητη καὶ βέβαια κρίση. Ὡστε εἶναι φανερό, λέγει, ὅτι ἂν δὲν μᾶς ἀνάστανε ὁ Θεός, θὰ ἦμασταν νεκροί. Κι ἂν αὐτὰ τὰ λέγει ὁ Παῦλος, αὐτὸς πού καυχίεται γιὰ τὶς θλίψεις του¹, αὐτὸς πού ὑπερηφανεύεται γιὰ τὶς θλίψεις του σὰ νὰ εἶναι στεφάνια καὶ ἀνακηρύξεις, ἂν αὐτὰ τὰ λέγει ἐκεῖνος καὶ τὸ πᾶν τῆς σωτηρίας του τὸ ἀποδίδει στὸν Θεό, ἑμεῖς τί ἄλλο πρέπει νὰ κάνομε; Ἡ πῶς φθάνοντας νὰ στηρίζομε τὸ θάρρος μας στὸν ἑαυτὸ μας, δὲν θὰ ἐγκαταλειφθοῦμε δίκαια ἀπὸ τὸν Θεὸ πού μᾶς σώζει καὶ μᾶς ὑπερασπίζεται;

«Ὡστε ἀπὸ πολλὰ πρόσωπα», δηλαδή δεχόμενος ἀπὸ τοὺς δικούς σας τὴν προσευχὴ, «καὶ πάλι θὰ μᾶς σώσει», καὶ συνάμα «θὰ δεχθεῖ πολλές εὐχαριστίες γιὰ τὸ χάρισμά του πού μᾶς ἔκανε». Καὶ δὲν εἶπε, «γιὰ νὰ

χάρις αὐτοῦ ἢ εἰς ἐμὲ εὐχαριστηθῆ ἢ ἢ βοήθεια», ἀλλὰ «τὸ χάρισμα», ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ παραδόξων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερκειμένων. Εἶπε δέ, «τὸ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῆ», πρότερον εἰπὼν, «ἐκ 5 πολλῶν προσώπων». Τί δήποτε; Ἡ δηλονότι τῶ μὲν «ἐκ πολλῶν προσώπων» τοὺς εὐχαριστεῖν ὀφείλοντας δηλῶν, τῶ δὲ «διὰ πολλῶν» τοὺς τρόπους καθ' οὓς δεῖ εὐχαριστεῖν· οὐ γὰρ ἀρκεῖται δι' ἑνὸς αὐτοῦ τρόπου εὐχαριστήσαι, ἀλλὰ διὰ πλειόνων. Οὕτως ἐστὶν εὐγνώμων, καὶ οὕτως οἶδε μέγα εὐεργέτημα τὸ εἰς αὐτὸν 10 γενενημένον, μᾶλλον δέ, ὡς ἐκεῖνός φησιν, «χάρισμα», ὅτι οὐδὲ ἑαυτὸν ἐξαρκεῖν εἰς εὐχαριστίαν νομίζει, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς πολλοὺς σὺν αὐτῷ, εἰ μὴ καὶ διὰ πολλῶν εὐχαριστήσωσι τρόπων.

Εἶτα «ὑπὲρ ὑμῶν» φησιν· τί δήποτε συνυπουργήσομέν σοι τῇ δεήσει; τί δήποτε εὐχαριστήσομεν; Ὅτι τὸ ῥυσθῆναί με καὶ ἔτι 15 ῥύεσθί με, φησίν, οὐκ ἔστιν ἐμὴ βοήθεια μόνον καὶ παράκλησις, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον καὶ ὑμετέρα. Συνυπουργήσατε οὖν τῇ δεήσει καὶ εὐχαριστήσατε ὡς ὑπὲρ ὑμῶν ταῦτα ποιοῦντες· ἢ γὰρ ἐμὴ παράκλησις καὶ σωτηρία ὑμετέρα ἐστίν. Καὶ τοῦτο οὐχὶ νῦν, φησί, λέγω παραινῶν, ἀλλὰ καὶ καυχῶμαι αἰεὶ ἐν τούτῳ, ὅτι οὕτω δια- 20 κεισθε ὑμεῖς πρὸς ἐμὲ ὡς τὴν ἐμὴν σωτηρίαν καὶ παράκλησιν ὑμετέραν ἠγεῖσθαι· «ἢ γὰρ καύχησις ἡμῶν», φησίν, «αὕτη ἐστίν», τὸ οὕτω διακεῖσθαι ὑμᾶς πρὸς ἐμὲ καὶ οὕτως ὑπολαμβάνειν ἐμὲ περὶ ὑμῶν. Τίς σε ἔπεισεν οὕτως ἔχειν καὶ καυχᾶσθαι, ὦ Παῦλε; Τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεώς μου, φησίν, ἐξ ὧν ἔπραξα εἰς 25 ὑμᾶς, ἐξ ὧν σύννοια εὐεργετήσας τὰ μέγιστα, ἐξ ὧν περισσοτέρως τῶν ἄλλων ἐν ὑμῖν ἠγωνισάμην. Ταῦτά με πείθει περὶ ὑμῶν νοεῖν, ὅτι καὶ ὑμεῖς τὴν ἐμὴν παράκλησιν καὶ σωτηρίαν ἰδίαν ἠγεῖσθε. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ γὰρ καύχησιν αὐτὸ ποιοῦμαι, τὴν ὑμετέραν περὶ ἐμὲ στοργὴν καὶ διάπτυρον ἀγάπην· ἐκ ταύτης γὰρ 30 τίκεται καὶ τὸ τὴν ἐμὴν παράκλησιν καὶ σωτηρίαν οἰκείαν ἑαυτῶν ἠγεῖσθαι. «Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστίν κατὰ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεώς μου». Ὅτε δὲ ἡ συνείδησίς μου μαρτυρεῖ, ἀναμφίβολος ἢ ἀλήθεια.

Στίχ. 13-14. «Ἐλπίζω», φησίν, «ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσε-

δεχθεῖ εὐχαριστίες γιὰ τὴ χάρη ἢ τὴ βοήθειά του σ' ἐμένα», ἀλλὰ «τὸ χάρισμα», πράγμα πού συνηθίζομε νὰ λέμε γιὰ ὑψηλὰ καὶ παράδοξα πράγματα καὶ πού ὑπερβαίνουν τὴν ἀνθρώπινη φύση. Εἶπε, «τὸ χάρισμά του σ' ἐμᾶς νὰ δεχθεῖ πολλές εὐχαριστίες, ἀφοῦ πρωτύτερα εἶπε, «ἀπὸ πολλὰ πρόσωπα». Τί σημαίνει αὐτὸ τέλος πάντων; Ἡ εἶναι φανερὸ ὅτι μὲ τὸ «ἀπὸ πολλὰ πρόσωπα» δηλώνει αὐτοὺς πού ὀφείλουν νὰ εὐχαριστοῦν», ἐνῶ μὲ τὸ «μὲ πολλούς», τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ εὐχαριστοῦμε· γιατί δὲν ἀρκεῖται νὰ τὸν εὐχαριστήσουν μὲ ἓνα μόνο τρόπο, ἀλλὰ θέλει μὲ πολλούς. Τόσο πολλὴ εὐγνωμοσύνη δείχνει, καὶ τόσο πολὺ ἀναγνωρίζει ὡς μέγα εὐεργέτημα αὐτὸ πού ἔγινε πρὸς ἐκεῖνον, ἢ μᾶλλον, ὅπως λέγει ἐκεῖνος, «τὸ χάρισμα», ὥστε θεωρεῖ ὅτι οὔτε ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός του ἀρκεῖ γιὰ εὐχαριστία, ἀλλ' οὔτε τοὺς πολλούς μαζί μὲ τὸν ἑαυτό του, ἂν δὲν ἀποδώσουν εὐχαριστίες μὲ πολλούς τρόπους.

Ἔπειτα λέγει, «γιὰ σᾶς». Γιατί τέλος πάντων θὰ συνεργασθοῦμε μαζί σου στὴν προσευχή; Γιατί τέλος πάντων θὰ τὸν εὐχαριστήσομε; Γιατί τὸ νὰ σωθῶ ἐγώ, λέγει, καὶ νὰ σωθῶ πάλι στὸ μέλλον, δὲν εἶναι βοήθεια μόνο πρὸς ἐμένα καὶ παρηγοριά, ἀλλὰ καθόλου λιγότερο καὶ δική σας. Γίνετε λοιπὸν συμβουθεοὶ στὴν προσευχή καὶ εὐχριστήστε τὸν Θεὸ σὰ νὰ τὰ κάνετε αὐτὰ γιὰ τὸν ἑαυτό σας γιατί ἡ δική μου παρηγοριά εἶναι καὶ δική σας σωτηρία. Καὶ αὐτό, λέγει, δὲν τὸ λέγω τώρα προτρέποντάς σας, ἀλλὰ καὶ καυχιέμαι πάντοτε γι' αὐτό, ὅτι ἔχετε ἐσεῖς τέτοια διάθεση ἀπέναντί μου, ὥστε τὴ δική μου σωτηρία νὰ τὴ θεωρεῖτε καὶ παρηγοριά δική σας· «γιατὶ ἡ καύχησή μας», λέγει, «αὕτὴ εἶναι», νὰ ἔχετε τέτοια διάθεση ἀπέναντί μου, καὶ τέτοια νὰ νομίζετε ὅτι εἶναι καὶ ἡ δική μου πρὸς ἐσᾶς. Ποιὸς σὲ ἔπεισε, Παῦλε, νὰ νοιώθεις ἔτσι καὶ νὰ καυχιέσαι; Ἡ μαρτυρία τῆς συνείδησής μου, λέγει, ἀπὸ ὅσα ἔπραξα σ' ἐσᾶς, ἀπὸ ὅσα γνωρίζω καλὰ ὅτι σᾶς ἔχω προσφέρει τὰ μέγιστα, ἀπὸ τὸ ὅτι ἀγωνίσθηκα περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους γιὰ σᾶς. Αὐτὰ μὲ πείθουν νὰ σκεφθῶ γιὰ σᾶς ὅτι καὶ ἐσεῖς τὴν παρηγοριά καὶ σωτηρία μου τὴ θεωρεῖτε δική σας. Καὶ γι' αὐτὸ ἐγὼ τὸ ἔχω αὐτὸ καύχημά μου, τὴ δική σας δηλαδή πρὸς ἐμένα στοργὴ καὶ ὀλόθερμη ἀγάπη· γιατί ἀπὸ αὐτὴν πηγάζει καὶ τὸ ὅτι τὴν παρηγοριά καὶ σωτηρία μου τὴ θεωρεῖτε δική σας. «Γιατὶ ἡ καύχησή μας εἶναι αὕτὴ, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τῆς συνείδησής μου»². Καὶ ὅταν ἡ συνείδησή μου μαρτυρεῖ, εἶναι ἀναμφίβολη ἢ ἀλήθεια.

Στίχ. 13-14. «Ἐλπίζω», λέγει, «ὅτι θὰ καταλάβετε τελείως». Τί; Ὅτι

σθε». Τί; «Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἔσμεν»· οὐχὶ μόνον δὲ ἡμεῖς, ἀλλὰ «καὶ ὑμεῖς ἐμοῦ» καύχημά ἐστε. Ὡς γὰρ ἐκ μέρους νῦν αὐτὸ τοῦτο ἐπέγνωτε, οὕτως ἐλπίζω ὅτι καὶ τελείως ἐπιγνώσεσθε αὐτὸ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτι ἕκαστος ὧν ἔπραξε τὴν ἀντιμισθίαν εὐρίσκει· ἐξ
5 ὧν γὰρ εὐρήσετε πεισθέντες ἐμοὶ καὶ τῷ κηρύγματι, τότε τελείως ἐπιγνώσεσθε καὶ οὐκ ἐκ μέρους ὅτι καύχημα ὑμῶν ἔσμεν, καὶ ἐγὼ δὲ ὑμῶν τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν καύχημα ποιήσομαι.

Στίχ. 15-20. «Καὶ ταύτη τῇ πεποιθήσει». Καὶ ἐπὶ ταύτῃ, φησί, τῇ προσδοκίᾳ, ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι τῇ καὶ ὑμᾶς ἐμὸν εἶναι καύχη-
10 μα ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐγνωσμένη καὶ ἐμὲ εἶναι ὑμῶν. Εἰ δὲ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐλθεῖν ἐβουλόμην, δηλονότι σφοδρὰ καὶ πολλὴ ἦν ἡ βούλησις· οὐ γὰρ ἀνθρωπίνη ἦν, ἀλλὰ διὰ κοινὸν κέρδος καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν· ὥστε ἄκων ἐνεκόπη τῆς βουλή-
15 σεως οὐ γὰρ ἂν ἐκὼν τοιούτου κέρδους ἠμέλησα. Τοῦτο δὲ δε-
βαίαν καὶ ἀληθεστάτην τὴν ἀπολογίαν κατασκευάζων τέθεικεν οὕτως ἐφρόντιζε μηδενὶ σκανδάλου παρασχεῖν πρόφασιν. Τοῦτο οὖν βουλευόμενος «Μήτι ἄρα τῇ ἐλαφροῖᾳ ἔχρησα;».

Ἄποροῦσί τινες λέγοντες, πότερον ἂ βουλευέται Παῦλος καὶ ἐπαγγέλλεται περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων, κατὰ σάρκα βου-
20 λεύεται καὶ ἐπαγγέλλεται, ἢ κατὰ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ κατὰ Πνεῦμα, οὐκ ἔσται αὐτοῦ τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὐ οὐ; εἰ δὲ κατὰ σάρκα, πῶς θεῖα; πῶς πνευματικά; Τί οὖν φαμέν; Ὅτι περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων οὔτε τι ἐπαγγέλλεται αὐτός οὔτε τι βουλευέται· δεσποτι-
καὶ γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τοῦ τῆς μεγάλης βουλῆς τὰ βουλευμά-
25 τα, κῆρυξ δὲ μόνον ἐστὶν ὁ Παῦλος καὶ διάκονος, ὡς καὶ αὐτός φη-
σιν, μυστηρίων Χριστοῦ. Εἰκότως οὖν αὐτός ἐξ ἑαυτοῦ περὶ αὐτῶν οὔτε βουλευέται οὔτε ἐπαγγέλλεται. Ἄλλ' εἰ περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων οὐκ ἔξεστιν αὐτῷ, φαμέν, οὔτε βουλευσασθαι οὔτε ἐπαγγεῖλαισθαι, κατὰ σάρκα δὲ οὐ δεῖ πάλιν αὐτὸν βουλευέσθαι
30 καὶ γὰρ κἀκεῖνος ἀποπέμπεται τοῦτο ἐν τῷ λέγειν «ἢ ἂ βουλευό-
μαι κατὰ σάρκα βουλευόμαι;». Εἰ οὖν ἐν μηδετέροις βουλευέται ἢ ἐπαγγέλλεται, ἐν τίσιν ἄρα ὅλως βουλευέται ἢ τὰς ἐπαγγελίας ποι-
ήσεται; Φαμέν οὖν ὅτι ἔστι θεῖα καὶ ἀνθρώπινα, ἢ εἰ βούλει, πνευ-
ματικά καὶ σαρκικά, καὶ τῶν πνευματικῶν δὲ ἔστι διαφορὰ πολλή.

εἶμαστε καύχημά σας». Καὶ ὄχι μόνο ἐμεῖς δικό σας, ἀλλὰ «καὶ ἐσεῖς εἶστε δικό μου» καύχημα. Γιατί ὅπως τώρα κατὰ ἓνα μόνο μέρος τὸ γνωρίζετε αὐτό, ἔτσι ἐλπίζω ὅτι καὶ θὰ τὸ γνωρίσετε τέλεια ἐκείνη τὴν ἡμέρα, ὅτι καθένας θὰ βρεῖ τὴν ἀνταμιοδὴ του γι' αὐτὰ πού ἐπραξε. Ἀπὸ αὐτὰ πού θὰ γνωρίσετε ἀκούγοντας ἐμένα καὶ τὸ κήρυγμά μου, τότε θὰ γνωρίσετε τελείως, καὶ ὄχι κατὰ ἓνα μέρος, ὅτι εἶμαστε καύχημά σας, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ θὰ κάνω καύχημά μου τὴ σωτηρία καὶ τὴν ὁδήγησή σας στὴν πίστη.

Στίχ. 15-20. «Καὶ μ' αὐτὴ τὴν πεποίθηση». Καὶ μ' αὐτὴ, λέγει, τὴν προσδοκία, μ' αὐτὴν τὴν ἐλπίδα πού ἐγγυᾶται ὅτι καὶ ἐσεῖς εἶστε δικό μου καύχημα ἐκείνη τὴν ἡμέρα καὶ ἐγὼ δικό σας. Καὶ ἂν μὲ αὐτὴ τὴν πεποίθηση ἤθελα νὰ ρυθῶ, εἶναι φανερό ὅτι ἦταν σφοδρὴ καὶ μεγάλῃ ἡ θέληση. Γιατί δὲν ἦταν ἀνθρώπινη, ἀλλ' ἦταν γιὰ κοινὸ κέρδος καὶ ψυχικὴ σωτηρία· ὥστε χωρὶς νὰ θέλω ἀνακόπηκα στὴ θέλησή μου· γιατί δὲν θὰ ἀμελοῦσα μὲ τὴ θέλησή μου ἓνα τέτοιο κέρδος. Αὐτὸ βέβαια τὸ πρόσθεσε, θέλοντας νὰ κάνει βέβαια καὶ ἀληθέστατη τὴν ἀπολογία· τόσο πολὺ φρόντιζε νὰ μὴν δώσει σὲ κανέναν ἀφορμὴ γιὰ σκανδαλισμὸ. Αὐτὸ λοιπὸν σκεπτόμενος εἶπε· «Μήπως ἄραγε ἐνήργησα μὲ ἐπιπολαιότητα».

Ἄποροῦν κάποιοι λέγοντας ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, αὐτὰ πού σκέπτεται ὁ Παῦλος καὶ ὑπόσχεται γιὰ τὰ δόγματα τῆς πίστεως κατὰ σάρκα τὰ σκέπτεται καὶ τὰ ὑπόσχεται, ἢ κατὰ Πνεῦμα; Γιατί, ἂν τὸ κάνει κατὰ Πνεῦμα δὲν εἶναι δικό του τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ ὄχι ὄχι, ἂν ὅμως τὸ κάνει κατὰ σάρκα, πῶς εἶναι αὐτὰ θεῖα; πῶς εἶναι πνευματικά; Τί λέμε λοιπὸν; Ὅτι γιὰ τὰ δόγματα τῆς πίστεως οὔτε ὑπόσχεται αὐτὸς κάτι, οὔτε σκέπτεται κάτι. Γιατί οἱ ὑποσχέσεις εἶναι δεσποτικὲς καὶ τὰ βουλεύματα τοῦ ἀγγέλου τῆς μεγάλης βουλήσ', ἐνῶ ὁ Παῦλος εἶναι κήρυκας μόνο καὶ διάκονος, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος λέγει, τῶν μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ. Εὐλόγα λοιπὸν αὐτὸς γι' αὐτὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του οὔτε σκέπτεται οὔτε ὑπόσχεται. Ἄλλὰ, ἂν γιὰ τὰ δόγματα τῆς πίστεως δὲν εἶναι δυνατὸ σ' αὐτόν, λέμε, οὔτε νὰ σκεφθεῖ οὔτε νὰ ὑποσχεθεῖ, καὶ κατὰ σάρκα πάλι δὲν πρέπει αὐτὸς νὰ σκέπτεται· γιατί καὶ ἐκεῖνος τὸ ἀπορρίπτει αὐτὸ μὲ αὐτὸ πού λέγει· «ἢ αὐτὰ πού σκέπτομαι τὰ σκέπτομαι ὡς ἄνθρωπος τοῦ κόσμου». Ἄν λοιπὸν γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ δύο δὲν σκέπτεται ἢ ὑπόσχεται, γιὰ ποιά ἄραγε γενικὰ σκέπτεται ἢ δίνει τίς ὑποσχέσεις του; Λέμε λοιπὸν ὅτι αὐτὰ εἶναι θεῖα καὶ ἀνθρώπινα, ἢ ἂν θέλεις, πνευματικά καὶ σαρκικά, καὶ ἡ διαφορὰ τῶν πνευματικῶν εἶναι μεγάλη.

Ἄλλὰ τέως πρὸς τὸ κείμενον. Τὰ μὲν εἰσιν αἱ ἀρεταί, τὰ δὲ αὐ-
 τὸς ὁ τοῦ κηρύγματος λόγος, τὰ δὲ οὐκ αὐτὸς μὲν οὗτος, ἀλλ' ὅμως
 ἐκείνοις ἀρμόζων οἱ καὶ τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον παρεδέξαντο,
 ἃ καὶ Παῦλῳ ἔξεστιν καὶ βουλευέσθαι καὶ διατάττεσθαι· καὶ γὰρ
 5 φησιν «Ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημέ-
 νος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι». Καὶ τῶν σαρκικῶν δὲ τὰ μὲν ἐστὶν
 οἷον ἐναντία τοῦ Πνεύματος, τὰ δὲ οὐκ ἐναντία τοῦ Πνεύματος,
 ἕτερα δὲ μόνον καὶ οὐχὶ τὰ αὐτὰ τοῖς πνευματικοῖς. Ἐναντία μὲν
 οἷον δυσσέβεια, ἀπιστία, κλοπή, μοιχεία καὶ τὰ ὅμοια, ἕτερα δὲ μό-
 10 νον καὶ οὐκ ἐναντία, τροφή, ὕπνος, ἐγρήγορσις καὶ τὰ ὅμοια.

Ἐπιδεδειγμένων τοίνυν τῶν διαφορῶν τῶν κατὰ τὸ προκείμε-
 νον τέως χρησιμευσῶν, τῶν τε πνευματικῶν καὶ τῶν σαρκικῶν,
 δεῖ καὶ τοῦτο προσεπιλογίσασθαι, ὅτι ὥσπερ οἷον ἀπὸ τῶν ἐπαγ-
 γελτῶν καὶ βουλευτῶν πολλὴ ἀνακύπτει διαφορά, οὕτω καὶ ἀπὸ
 15 τῶν ἐπαγγελιομένων καὶ βουλευομένων ἀνακύψουσι διαφοραί.
 Οὗτοι γὰρ περὶ ἑνὸς ἐκάστου τῶν εἰρημένων βουλευόμενοι καὶ
 ἐπαγγελλόμενοι ἢ κατὰ σάρκα ἢ κατὰ πνεῦμα τὴν βουλήν καὶ τὴν
 ἐπαγγελίαν ποιήσονται. Ἄλλὰ περὶ μὲν τοῦ κηρύγματος ὁ Παῦλος
 οὔτε βουλευέσεται οὔτε ἐπαγγελίαν ποιήσεται, κηρύξει δὲ μόνον
 20 καὶ διακονήσει καθὼς καὶ ἀφώρισται καὶ ἀπέσταλται. Οἱ δὲ ψευ-
 δαπόστολοι καὶ βουλευέσονται καὶ ὑποσχέσεις δώσουσιν· καὶ γὰρ
 δολοῦσι καὶ κατηλεύουσι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Περὶ μέντοι τῶν
 ἀρμοζόντων μὲν τοῖς πιστοῖς, μὴ νομοθετηθέντων δὲ ὑπὸ Χριστοῦ,
 ἃ καὶ αὐτὰ ἐστὶ πνευματικά, καὶ βουλευέσεται καὶ γνωματεύσει, κα-
 25 θὼς καὶ προέφημεν. Καὶ δῆλον ὅτι καὶ ἐκ τούτου μόνου τὸ ἄπορον
 λέλνται· εὖρηται γὰρ ἃ καὶ βουλευέσεται καὶ γνωματεύσει καὶ νο-
 μοθετήσεται. Ὅμως δὲ καὶ ἔτι ῥητέον· περὶ μὲν γὰρ τῶν σαρκικῶν, ἃ
 καὶ ἐναντία ἐστὶ τοῦ Πνεύματος, βουλευέσεται, ἀλλὰ πνευματικῶς
 ἐπ' ἀναιρέσει καὶ φυγῇ αὐτῶν, οἱ δὲ ψευδαπόστολοι βουλευέσον-
 30 ται, ἀλλὰ κατὰ σάρκα, ἥτοι ἀντικειμένως τῷ Πνεύματι.

Περὶ μέντοι τῶν μὴ ἐναντίων τῷ Πνεύματι σαρκικῶν, καὶ πε-
 ρὶ τούτων Παῦλος βουλευέσεται, ἀλλ' ὑποπιέζων ἑαυτόν, ἀλλὰ λι-
 μῶ καὶ δίψει μαχόμενος, καὶ δηλονότι πνευματικῶς τὸνναντίον
 δὲ οἱ ψευδαπόστολοι. Συνελόντι δὲ κατὰ σάρκα μὲν οἷον ἐναντί-
 35 ως τοῦ Πνεύματος οὐδαμοῦ ὁ Παῦλος βουλευέσεται, οὐδ' ἐν τισιν,

Ἄλλὰ τώρα στο θέμα μας. Αὐτὰ ἓνα μέρος εἶναι οἱ ἀρετές, τὰ ἄλλα εἶναι ὁ κηρυκτικὸς λόγος, τὰ ἄλλα πάλι εἶναι ὄχι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ λόγος, ἀλλ' ὅμως ἀρμόζει σὲ ἐκείνους πού καὶ τὸν λόγο τοῦ κηρύγματος ἀποδέχθηκαν, τὰ ὅποια καὶ ὁ Παῦλος μπορεῖ καὶ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ διατάσσει. Γιατὶ λέγει: «ἐντολὴ τοῦ Κυρίου δὲν ἔχω, ἀλλὰ δίνω γνώμη σὸν ἕνας πού ἔχει ἐλεηθεῖ ἀπὸ τὸν Κύριο νὰ εἶναι ἀξιόπιστος»⁴. Κι ἀπὸ τὰ σαρκικά ἄλλα εἶναι ἀντίθετα στο Πνεῦμα, καὶ ἄλλα ὄχι ἀντίθετα στο Πνεῦμα, ἀλλὰ διαφορετικά μόνο, καὶ ὄχι τὰ ἴδια μὲ τὰ πνευματικά. Ἀντίθετα εἶναι ὅπως ἡ ἀσέβεια, ἡ κλοπὴ, ἡ μοιχεία καὶ τὰ ὅμοια, καὶ διαφορετικά μόνο καὶ ὄχι ἀντίθετα, ἡ τροφή, ὁ ὕπνος, ἡ ἐγρήγορηση καὶ τὰ ὅμοια.

Ἄφου λοιπὸν δείξαμε τίς διαφορὲς πού χρησιμεύουν κατ' ἀρχὴν στο θέμα μας, καὶ τίς πνευματικὲς καὶ τίς σαρκικὲς, πρέπει νὰ προσθέσομε καὶ αὐτό, ὅτι ὅπως ἀπὸ τὰ ὑποσχέμενα καὶ σκεπτόμενα ἀνακύπτει μεγάλη διαφορὰ, ἔτσι καὶ ἀπὸ αὐτοὺς πού ὑπόσχονται καὶ σκέπτονται θὰ ἀνακύψουν διαφορὲς. Γιατὶ αὐτοί, σκεπτόμενοι καὶ ὑποσχόμενοι γιὰ καθένα ἀπὸ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ, θὰ κάνουν τὴ σκέψη καὶ τὴν ὑπόσχεσή τους ἢ κατὰ σάρκα ἢ κατὰ πνεῦμα. Ἀλλὰ γιὰ τὸ κήρυγμα ὁ Παῦλος οὔτε θὰ σκεφθεῖ οὔτε ὑπόσχεση θὰ δώσει, ἀλλὰ θὰ κηρύξει μόνο καὶ θὰ διακοπήσει, ὅπως ὀρίσθηκε καὶ στάλθηκε νὰ κάνει. Οἱ ψευδαπόστολοι ὅμως καὶ θὰ σκεφθοῦν καὶ ὑποσχέσεις θὰ δώσουν γιατί νοθεύουν καὶ κατηλεύονται τὸ λόγο τοῦ Κυρίου. Γιὰ ἐκεῖνα ὅμως πού ἀρμόζουν στοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ δὲν νομοθετήθηκαν ἀπὸ τὸν Χριστό, πού καὶ αὐτὰ εἶναι θέματα πνευματικά, καὶ θὰ σκεφθεῖ καὶ θὰ γνωματεύσει, ὅπως καὶ εἶπαμε προηγουμένως. Καὶ εἶναι φανερό ὅτι καὶ ἀπὸ αὐτὸ μόνο ἔχει λυθεῖ ἡ ἀπορία: γιατί ἔχουν βρεθεῖ αὐτὰ πού καὶ θὰ σκεφθεῖ καὶ θὰ γνωματεύσει καὶ θὰ νομοθετήσει. Ὅμως πρέπει νὰ ποῦμε καὶ κάτι ἀκόμα. Γιὰ τὰ σαρκικά, τὰ ὅποια καὶ εἶναι ἀντίθετα στο Πνεῦμα, θὰ σκεφθεῖ, ἀλλὰ μὲ τρόπο πνευματικὸ πρὸς ἀπόρριψη καὶ ἀποφυγὴ αὐτῶν, οἱ ψευδαπόστολοι ὅμως θὰ σκεφθοῦν κατὰ σάρκα, ἢτοι ἐχθρικά πρὸς τὸ Πνεῦμα.

Γιὰ τὰ σαρκικά ὅμως πού δὲν ἀντιτίθενται στο Πνεῦμα, καὶ γι' αὐτὰ ὁ Παῦλος θὰ σκεφθεῖ, ἀλλὰ μὲ κάποια πίεση τοῦ ἑαυτοῦ του, πολεμώντας δηλαδή τὴν πείνα καὶ τὴ δίψα, καὶ φυσικά μὲ τρόπο πνευματικὸ, οἱ ψευδαπόστολοι ὅμως θὰ κάνουν τὸ ἀντίθετο. Καὶ συγκεφαλαιώνοντας σύμφωνα μὲ τὴ σάρκα, δηλαδή ἀντίθετα στο Πνεῦμα, πουθενὰ ὁ Παῦλος δὲν

4. Α' Κορ. 7, 25.

κατὰ σάρκα δὲ οἶον ἑτέρως μόνον παρὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δού-
 λησιν πολλάκις ἐβουλεύσατο, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ κηρύγματι (ἄπαγε),
 οὐκ ἐν τοῖς ἄλλοις πνευματικοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς μὴ ἐναντίοις τοῦ
 Πνεύματος σαρκικοῖς. Οὐκ ἤθελε τύπτεσθαι, καὶ ἐτύπτετο· ἀπελ-
 5 θεῖν ἤθελε, καὶ ἐκωλύετο· οὐκ ἤθελεν ἀσθενεῖν Τιμόθεον, καὶ
 ἡσθένει, καὶ μυρία ἄλλα. Αὐτὸς δὲ νῦν τὸ κατὰ σάρκα ἀντὶ τοῦ
 αὐτεξουσίως, αὐτοδεσπότης, αὐτοκελεύστως ἐξεῖληφεν. Σκόπει
 δὲ καὶ κεῖνο· «ὁ δὲ βεβαιῶν ὑμᾶς».

Στίχ. 21-22. Τὸ δὲ «Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς» καὶ ἐξῆς ἢ κατ' ἔλλει-
 10 ψίν ἐστιν εἰρημένον ὅλου λείποντος ῥητοῦ, ἢ κατ' ἔλλειψιν μό-
 νης λέξεως τῆς τοῦ "ἐστίν", οἶον ὅτι ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς καὶ τᾶλλα
 ποιῶν Θεός ἐστιν. Ἄλλ' εἰ μὲν κατ' ἔλλειψιν λέξεως, εἰς τὸ χρι-
 στας ἡμᾶς» ὑποστίζειν δεῖ, ἵνα ἢ ἐξῆς κατὰ τελείαν στιγμὴν ἐπι-
 φερόμενον τὸ Θεός, οἶον· «Θεός ἐστιν ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς καὶ χρι-
 15 στας ἡμᾶς καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δούς τὸν ἀροαθῶνα τοῦ
 Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν». Καὶ δῆλον ὅτι καὶ ταῦτα τὰ
 κῶλα τὰ ἐφεξῆς τοῦ Θεός κατὰ τελείαν στιγμὴν ἀναγνωσθήσε-
 ται. Εἰ δ' ὡς κατ' ἔλλειψιν ὅλου ῥητοῦ ἐκληφθείη, καὶ αὕτη ἡ
 πρώτη περίοδος ἕως τοῦ Θεός κατὰ μέσην ἀναγνωσθήσεται, καὶ
 20 τὸ ἐφεξῆς. Τὸ δὲ ἐπὶ τούτῳ ἀπορίαν ἔξει· ἄρα ὡς συνεπινοουμέ-
 νου τοῦ λείποντος εἰς τελείαν, ἢ ὡς λείποντος εἰς ὑποστιγμὴν
 ἀποτελεωθήσεται;

Στίχ. 24. «Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως», τοῦτ' ἐστι
 ἔνεκα τῆς πίστεως οὐ κυριεύομεν ὑμῶν, οἶον· οὐ διὰ τοῦτο ἐγένε-
 25 σθε πιστοί, ἵνα κυριεύησθε καὶ τιμωρῆσθε ὑφ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ
 τοῦτο ἦν, αὐτοί φησίν, ἐν τῇ πίστει ἐστήκατε, καὶ οὐκ ἔστι χρεία
 φειδοῦς ἢ τιμωρίας χάριν τῆς πίστεως. Τοῦτο δὲ λέγει ἀντίθεσιν
 λύων δοκοῦσαν ἀνακύπτειν. Ὡς γὰρ ἐνίων διαγανακτεῖν μελλόν-
 των καὶ λεγόντων· Τί λέγεις ὅτι ἐφείσω ἡμῶν; ἄρα γὰρ διὰ τοῦτο
 30 ἐπιστεύσαμεν, ἵνα ἀκούωμεν παρὰ σοῦ, ὅτι ἐφείσω ἡμῶν; Εἰ γὰρ
 μὴ ἐφείσω, τί; Πάντως ἐκόλασας ἄν; βασάνοις ἐξέδωκας; Ἴνα
 οὖν μὴ ταῦτα διαλογίσωνται, προαπαντῶν λέγει· Οὐκ εἶπον τὸ
 φειδόμενος ὑμῶν, ὡς ἔνεκα τῆς πίστεως λαθῶν ἐξουσίαν καὶ κυ-
 ριότητα ἐφ' ὑμᾶς καὶ τοῦ κολάζειν καὶ τοῦ φεῖδεσθαι, ἀλλὰ φει-
 35 δόμενος εἶπον μὴ θέλων ὑμᾶς λυπηθῆναι. Εἰ γὰρ ἦλθον ἐγὼ λυ-

θά σκεφθεῖ, οὔτε καὶ γιὰ κάποια σαρκικά, δηλαδή διαφορετικά μόνο ὡς πρὸς τὴ βούληση τοῦ Πνεύματος, πολλές φορές σκέφθηκε, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὸ κήρυγμα (μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη), οὔτε στὰ ἄλλα πνευματικά, ἀλλὰ στὰ σαρκικά τὰ μὴ ἀντίθετα στὸ Πνεῦμα. Δὲν ἤθελε νὰ δέχεται χτυπήματα, ἀλλὰ τὸν χτυποῦσαν ἤθελε νὰ φύγει, καὶ τὸν ἐμπόδιζαν δὲν ἤθελε νὰ εἶναι ἄρρωστος ὁ Τιμόθεος καὶ ἦταν, καὶ μύρια ἄλλα. Αὐτὸς ὅμως ἐδῶ τὸ κατὰ σὰρκα τὸ ἐξέλαβε μὲ τὴν ἔννοια, αὐτεξούσια, αὐτοκυρίαρχα, αὐτοκέλευστα. Πρόσεχε ὅμως καὶ ἐκεῖνο· «Αὐτὸς ποὺ μᾶς στερεώνει».

Στίχ. 21-22. Τὸ «Αὐτὸς ποὺ μᾶς στερεώνει» καὶ τὰ λοιπά, ἢ ἔχει λεχθεῖ κατ' ἔλλειψη ὅλου τοῦ ρητοῦ, ἢ κατ' ἔλλειψη μᾶς μόνο λέξης, τοῦ «εἶναι»· δηλαδή αὐτὸς ποὺ μᾶς στερεώνει καὶ κάνει καὶ τὰ ἄλλα εἶναι ὁ Θεός. Ἀλλὰ ἂν ἔχει λεχθεῖ κατ' ἔλλειψη μᾶς λέξης πρέπει νὰ στίξομε στὸ «ποὺ μᾶς ἔχρισε», γιὰ νὰ ἐπιφέρεται τὸ «Θεός» στὴ συνέχεια κατὰ τελεία στιγμή, δηλαδή, «ὁ Θεός εἶναι αὐτὸς ποὺ μᾶς στερεώνει καὶ μᾶς ἔχρισε καὶ μᾶς σφράγισε καὶ μᾶς ἔδωσε τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος στὶς καρδιές μας». Καὶ εἶναι φανερὸ ὅτι καὶ αὐτὲς οἱ προτάσεις ποὺ ἀκολουθοῦν μετὰ τὸ «Θεός» θὰ τις διαβάσομε μὲ τελεία στιγμή. Ἐὰν ὅμως ἐκληφθεῖ μὲ ἔλλειψη ὅλου τοῦ ρητοῦ, καὶ αὕτῃ ἡ πρώτη περίοδος μέχρι τὸ «Θεός» θὰ διαβασθεῖ μὲ ἄνω τελεία, καὶ τὸ ἀκόλουθο. Τὸ μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ὅμως θὰ εἶναι ἡ ἀπορία· ἄραγε, ὡς συνεπινοούμενο αὐτὸ ποὺ λείπει, σὲ τελεία θὰ τελειώσει, ἢ ὡς αὐτὸ ποὺ λείπει σὲ ἄνω στιγμή;

Στίχ. 24. Ἔτσι ὅτι εἴμαστε ἐξουσιαστὲς τῆς πίστεώς σας», δηλαδή ἐξαιτίας τῆς πίστεως δὲν γινόμεστε κύριοί σας δηλαδή δὲν γίνετε πιστοὶ γι' αὐτὸ, γιὰ νὰ μ' ἔχετε κύριό σας καὶ νὰ τιμωρεῖσθε ἀπὸ ἐμένα. Γιατὶ καὶ αὐτὸ νὰ συνέβαινε, ἐσεῖς ἔχετε στερεωθεῖ, λέγει, στὴν πίστη καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἐπιείκειας ἢ τιμωρίας γιὰ χάρις τῆς πίστεως. Αὐτὸ τὸ λέγει λύοντας φαινομενικὴ ἀντίθεση ποὺ ἀνακύπτει. Ἐπειδὴ δηλαδή ἐμελλον κάποιοι ἀγανακτώντας νὰ λένε, Γιατὶ μᾶς λές ὅτι μᾶς ἔδειξες ἐπιείκεια; Ἄραγε γι' αὐτὸ πιστέψαμε, γιὰ νὰ ἀκοῦμε ἀπὸ σένα ὅτι μᾶς ἔδειξες ἐπιείκεια; Ἐὰν δηλαδή δὲν μᾶς ἔδειχνες ἐπιείκεια, τί θὰ γινόταν; Θὰ μᾶς τιμωροῦσες ὅπωςδήποτε; Θὰ μᾶς παρέδιδες στὰ βασανιστήρια; Γιὰ νὰ μὴ σκεφθοῦν λοιπὸν τέτοια προλαβαίνοντας τὴν ἐρώτησή τους λέγει· Δὲν σᾶς εἶπα ὅτι σᾶς ἔδειξα ἐπιείκεια ἐπειδὴ ἐξαιτίας τῆς πίστεώς σας ἔλαβα ἐξουσία καὶ κυριότητα ἐπάνω σας καὶ γιὰ τιμωρία καὶ γιὰ ἐπιείκεια, ἀλλὰ τὸ εἶπα ἀπὸ συμπάθεια μὴ θέλοντας νὰ λυπηθεῖτε. Γιατὶ, ἂν ἐγὼ

πούμενος, οἶδα ὅτι καὶ αὐτοὶ βλέποντές με λυπούμενον ἐλυπήθη-
 τε ἄν, ἐγὼ δὲ τοῦναντίον χαρᾶς εἰμι συνεργὸς ὑμῶν πνευματικῆς,
 ἣτις ἔσται, ἂν τοῦ λυποῦντός με ἔργου ἐξ ὑμῶν ἀρθέντος ἔλθω
 μετὰ χαρᾶς πρὸς ὑμᾶς· χαρήσεσθε γὰρ καὶ ὑμεῖς δι' ἐμὲ πνευμα-
 5 τικῶς.

Εἶτα, ὡσπερ ἐπαποροῦντός τινος, Τί οὖν φεύγεις καὶ μισεῖς
 τὸ λυπεῖν ἡμᾶς; πάλιν ἐπάγει· Οὐκ αἰεὶ φησὶν, ἀλλὰ τοῦναντίον
 ἐνίοτε καὶ διώκω καὶ στέργω αὐτό, ὅταν διὰ τοῦ λυπῆσαι ἡμᾶς
 κέρδος εὐρίσκω τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Οὐκ αἰεὶ δὲ θέλω λυπεῖ-
 10 σθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ διορθωθέντας μᾶλλον, ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει
 εἶναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Στίχ. 2. Ἐν τῷ «εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς» τὸ «εἰ» ἀντὶ τοῦ “εἴ-
 θε” εἰ ληφθείη, οὐδὲν ἀσαφές οὐδὲ ἄπορον ἀπαντᾷ.

15 Στίχ. 12-13. Δείκνυσι διὰ τούτου τοῦ Τίτου τὸ χρήσιμον, ὅτι
 χωρὶς ἐκείνου, καίτοι θύρας ἀνεωγμένης, ὅμως οὐκ εἶχεν ἄνεσιν
 διὰ τὸ μὴ παρεῖναι αὐτόν. Τοῦτο δὲ λέγει καὶ τὸν Τίτον τοῖς Κο-
 ρινθίοις συνιστῶν (ἔμελλε γὰρ πάλιν ἀποστέλλειν αὐτόν πρὸς
 αὐτούς), καὶ τὴν οἰκείαν σπουδὴν περὶ αὐτούς ἐνδεικνύς, ὅτι,
 20 καίπερ οὕτω χρησιμεύοντος ἐν τῷ κηρύγματι καὶ ἐν πᾶσι τοῦ
 Τίτου, ὅμως αὐτὸς ἐκείνων τὸ συμφέρον προκρίνει. Διὸ καὶ
 ἀπέστειλε καὶ ἀποστελεῖ αὐτόν πολλὰ χρήζων αὐτοῦ τῆς πα-
 ρουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

25 Στίχ. 14. Ἐδόθη τοῖς ἐν παραδείσῳ ἐντολή, ἀλλ' ἤργησε καὶ
 πέπανται καὶ οἶονεὶ κατήργηται. Ἐδόθη τοῖς περὶ Νῶε, κακείνη
 ὡσαύτως ἤργησε καὶ κατέπαυσεν. Ἐδόθη τοῖς περὶ Ἀβραάμ, ἀλ-
 λά καὶ τὰ πλεῖστα ταύτης κατήργησεν ὁ νόμος μυρίαὶς προσθή-
 καις ἀλλοιώσας καὶ τάξας ἕτερα. Ἐδόθη διὰ Μωϋσέως ὁ νόμος,
 30 καταργεῖται καὶ παύεται καὶ οὗτος, οὐκ ἐφ' ᾧ ἕτερον εἰσαχθῆναι
 καὶ πάλιν κακείνον καταργηθῆναι, ἀλλ' ἐφ' ᾧ ἕτερον εἰσαχθῆναι
 τὸν εὐαγγελικὸν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα διαμενεῖν. Πάντες μὲν οὖν οἱ
 ἔμπροσθεν καταργήθησαν, ἀλλὰ τέλος καταργουμένου μόνος ὁ

εἶχα ἔρθει λυπημένος, γνωρίζω ὅτι καὶ σεῖς βλέποντάς με λυπημένο θὰ λυπόσασταν καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι, ἐγὼ ὅμως ἀντίθετα εἶμαι συνεργός σας σὲ χαρὰ πνευματική, πού θὰ συμβεῖ, ἂν σταματήσει ἢ συμπεριφορὰ σας πού μὲ στενοχωρεῖ καὶ ἔρθω μὲ χαρὰ σ' ἐσᾶς· γιατί θὰ χαρεῖτε καὶ ἐσεῖς γιὰ χάρη μου πνευματικά.

Ἔπειτα, σὰ ν' ἀπορεῖ κάποιος καὶ λέγει, Γιατί λοιπὸν μᾶς ἀποφεύγεις καὶ δὲν θέλεις νὰ μᾶς λυπήσεις, προσθέτει πάλι. Ὅχι πάντα, λέγει, ἀλλὰ ἀντίθετα πολλές φορές τὸ ἐπιδιώκω καὶ μ' εὐχαριστεῖ, ὅταν, μὲ τὸ νὰ σᾶς προξενῶ λύπη, βρίσκω κέρδος τῆ σωτηρία σας. Δὲν θέλω πάντοτε νὰ λυπεῖσθε, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφοῦ διορθωθεῖτε, νὰ ζεῖτε μὲ χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 2. Στὴ φράση, «γιατί ἂν ἐγὼ σᾶς λυπῶ», ἂν βάλουμε στὴ θέση τοῦ «ἂν» τὸ «εἴθε», δὲν θὰ ἀπομείνει καμμιά ἀσάφεια οὔτε καὶ ἀπορία.

Στίχ. 12-13. Μ' αὐτὸ δείχνει τὴ χρησιμότητα τοῦ Τίτου, ὅτι δηλαδή χωρὶς ἐκεῖνον, ἂν καὶ ἦταν ἀνοιγμένη ἡ θύρα, ὅμως δὲν ἤσυχάζε, ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἦταν μαζί του. Αὐτὸ λέγει συστήνοντας καὶ τὸν Τίτο στοὺς Κορινθίους (γιατί σχεδίαζε νὰ τὸν στείλει πάλι σ' αὐτούς), καὶ δείχνοντας τὸ ἐνδιαφέρον του γι' αὐτούς, ὅτι, μολονότι τοῦ ἦταν τόσο χρήσιμος στὸ κήρυγμα καὶ σὲ ὅλα ὁ Τίτος, ὅμως ὁ ἴδιος προτιμᾷ τὸ συμφέρον ἐκείνων. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἔστειλε καὶ θὰ τὸν στείλει, ἂν καὶ πολὺ χρειαζόταν τὴν παρουσία του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 14. Δόθηκε στοὺς κατοίκους τοῦ παραδείσου ἐντολή, ἀδράνησε ὅμως καὶ ἔπαυσε νὰ ἰσχύει καὶ κατὰ κάποιο τρόπο καταργήθηκε. Δόθηκε καὶ στοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Νῶε, καὶ ἐκείνη ἐπίσης ἀδράνησε καὶ ἔπαυσε. Δόθηκε καὶ στοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τὰ περισσότερα νομοθετήματα τὰ κατάργησε ὁ νόμος, ἀλλοιώνοντάς την μὲ ἀπειρες προσθήκες καὶ προσθέτοντας ἄλλα διατάγματα. Δόθηκε μέσω τοῦ Μωυσῆ ὁ νόμος· καταργεῖται καὶ παύεται καὶ αὐτός, ὄχι γιὰ νὰ εἰσαχθεῖ ἄλλος καὶ νὰ καταργηθεῖ πάλι καὶ ἐκεῖνος, ἀλλὰ γιὰ νὰ εἰσαχθεῖ ἄλλος, ὁ εὐαγγελικός, καὶ νὰ παραμείνει στὸν αἰῶνα. Ὅλοι λοιπὸν οἱ προηγούμενοι καταργήθηκαν, ἀλλὰ τέλος τοῦ καταργούμενου ἔμεινε μόνον ὁ

νόμος, ἐπειδὴ μετ' αὐτὸν οὐκέτι ἕτερος καταργεῖται. Εἰ δὲ ὁ νόμος τέλος καταργουμένου καὶ τὸ εἰσάγον αὐτὸν πρόσωπον δηλονότι τέλος καταργουμένου, ὡσπερ καὶ ὁ τοῦ Εὐαγγελίου δοτῆρ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος βασιλεύει καὶ κυριεύει.

5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Στίχ. 1-2. «Καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης», φησὶν, «ἀπειπάμεθα», οἷον οὐδὲν οὐδ' ἐν κρυφῇ αἰσχύνῃ ἄξιον διαπραττόμεθα, ἀλλὰ μὴ ἐκκακοῦντες ἐν ταῖς θλίψεσιν ὡς καὶ ὑμεῖς ὄρατε, οὐδὲ κατὰ λογισμόν ἄλλο τι διανοούμεθα αἰσχύνῃ ἄξιον, οἷον
10 οὐκ ὀλιγωρίαν, οὐκ ἀμφιβολίαν, οὐκ δισταγμόν, οὐκ ἀχαριστίαν, οὐκ ἄλλα τι κατὰ διάνοιαν ἀναδεχόμεθα, ἀλλ' ὡσπερ ἐν τῷ φανερωῷ οὐκ ἐκκακοῦμεν, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ κρυπτῷ αἰσχύνῃ ἄξιόν τι λογιζόμεθα, ἀλλὰ πάντα τὰ τῆς αἰσχύνῃ κρυπτὰ ἀπειπάμεθα. Εἶτα, «Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ» καὶ
15 ἐξῆς· πανουργίας γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ δόλου ἄλλα μὲν ἐπιδεικνυσθαι, ἄλλα δὲ διαλογίζεσθαι. «Ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτούς». Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι οὐ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῷ ὑποδῦναι πρόσωπον ἀληθείας συνίστων ἑαυτούς, οὐδ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἰς ἀρέσκει-
20 αν τῶν ἀπατωμένων μόνον.

Στίχ. 12. «Ὡστε ὁ μὲν θάνατος»· τὰ πάθη καὶ αἱ θλίψεις καὶ αἱ θανατηφόροι συμφοραί, ταῦτα νῦν ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, φησὶν, ἡ δὲ πίστις καὶ ἡ εὐσέβεια, ἣτις ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, ἐν ὑμῖν. Ζωὴ δὲ ἐστὶν ἡ εὐσέβεια, ὅτι τὴν ἀγήρω καὶ ἄλυπον ζωὴν καὶ αἰ-
25 διον ἐν οὐρανοῖς προξενεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Στίχ. 1. Πολλὰ ἐν τοῖς ἄνω διεξῆλθε δεικνὺς τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὸ σῶμα φθειρεσθαι πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν γινόμενον, νῦν τὸ πλέον λέγει ὅτι καὶ ἡ παντελής τοῦ σώματος ἡμῶν φθορά, ἡ διὰ
30 τοῦ θανάτου, ὠφέλιμος· ἀπὸ γὰρ φθαροῦ, φησὶν, ἀφθαρτον αὐτὸ λαμβάνομεν. Ὅρα δὲ τῇ παραθέσει πόσον ἔδειξε τὸ διάφορον τοῦτο ἐπίγειον, ἐκεῖνο οὐράνιον, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἐξ οὐρανοῦ τὴν ἀφθαρσίαν λαμβάνον. Τοῦτο οἰκία σκήνους ὅπερ τὸ εὐδιάλυτον

νόμος, ἐπειδὴ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸν δὲν καταργεῖται ἄλλος πιά. Ἐὰν ὅμως ὁ νόμος εἶναι τέλος καταργουμένου, εἶναι φανερό καὶ τὸ πρόσωπο ἐκείνου πού τὸν εἰσάγει εἶναι τέλος τοῦ καταργουμένου, ὅπως καὶ αὐτὸς πού ἔδωσε τὸ Εὐαγγέλιο βασιλεύει καὶ ἐξουσιάζει αἰώνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 1-2. «Καὶ τὰ κρυφὰ ἔργα τῆς ντροπῆς» λέγει, «τὰ ἀρνηθήκαμε» δηλαδή τίποτα ἄξιο ντροπῆς δὲν διαπραττομε οὔτε καὶ στὰ κρυφά, ἀλλὰ χωρὶς νὰ λιποψυχοῦμε ἀπὸ τὶς θλίψεις μας, ὅπως βλέπετε καὶ ἐσεῖς, οὔτε στὴ σκέψη μας ἀφήνομε νὰ περάσει κάτι ἄξιο ντροπῆς, οὔτε ὀλιγωρία, οὔτε ἀμφιβολία, οὔτε δισταγμό, οὔτε ἀχαριστία, οὔτε κάποια ἄλλα βάζομε στὸ νοῦ μας, ἀλλὰ ὅπως στὰ φανερά δὲν ἀπογοητευόμαστε, ἔτσι οὔτε στὰ κρυφὰ σκεπτόμαστε κάτι ἄξιο ντροπῆς, ἀλλ' ὅλα ἐκεῖνα πού πράττονται ἀπὸ ντροπὴ στὰ κρυφὰ τὰ ἀρνηθήκαμε. Καὶ συνεχίζει: «χωρὶς νὰ συμπεριφερόμαστε μὲ πανουργία» καὶ τὰ λοιπά: γιὰτὶ γνώρισμα ἀληθινὰ τῆς πανουργίας καὶ τοῦ δόλου εἶναι ἄλλα νὰ παρουσιάζει κανεὶς καὶ ἄλλα νὰ σκέπτεται. «Ἀλλὰ φανερώνοντας τὴν ἀλήθεια, συσταίνομε τὸν ἑαυτὸ μας». Γιατὶ οἱ ψευδαπόστολοι σύσταιναν τὸν ἑαυτὸ τους ὄχι μὲ τὴ φανέρωση τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ ὑποδυόμενοι τὸ πρόσωπον τῆς ἀλήθειας, καὶ ὄχι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ φανοῦν ἀρεστοὶ σὲ ἐκείνους πού ἐξαπατατοῦσαν.

Στίχ. 12. «Ὡστε ὁ θάνατος». Τὰ πάθη, λέγει, καὶ οἱ θλίψεις καὶ οἱ θανατηφόρες συμφορές, αὐτὰ συμβαίνουν τώρα σ' ἐμᾶς, ἐνῶ ἡ πίστις καὶ ἡ εὐσέβεια, πού εἶναι ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, σ' ἐσᾶς. Καὶ ζωὴ εἶναι ἡ εὐσέβεια, γιὰτὶ προξενεῖ τὴν ἀγέραστη καὶ χωρὶς λύπη καὶ αἰώνια ζωὴ στοὺς οὐρανοὺς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο.

Στίχ. 1. Πολλὰ εἶπε στὰ προηγούμενα γιὰ νὰ δείξει ὅτι οἱ πειρασμοὶ καὶ ἡ φθορὰ τοῦ σώματος συμβαίνουν πρὸς ὄφελός μας, τώρα λέγει τὸ σπουδαιότερο, ὅτι καὶ ἡ τέλεια φθορὰ τοῦ σώματός μας, πού προκαλεῖ ὁ θάνατος, εἶναι ὠφέλιμη. Γιατὶ ἀπὸ φθαρτό, λέγει, πού εἶναι μᾶς ἀποδίδεται ἄφθαρτο. Καὶ πρόσεχε μὲ τὴ σύγκριση πόση ἔδειξε ὅτι εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν· αὐτὸ ἐπίγειο, ἐκεῖνο οὐράνιο, δηλαδή αὐτὸ πού λαμβάνει τὴν ἀφθαρσία ἀπὸ τὸν οὐρανόν· αὐτὸ εἶναι κατοικία ἐνὸς σκηνώμα-

δηλοῖ, ἐκεῖνο αἰώνιον Εἶτα λέγει ἐκεῖνο καὶ «ἀχειροποιήτον»· οὐ τοῦτο δηλονότι τὸ παρὸν σῶμα χειροποιήτόν ἐστιν, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὐξεῖ ἐκεῖνου.

Στίχ. 11. «Ἀνθρώπους πείθωμεν, Θεῶ δὲ πεφανερῶμεθα». 5 Συμβουλῆς καὶ παραινέσεως τὸ πείθωμεν, διὸ καὶ διὰ τοῦ μακροῦ γραπτέον.

Στίχ. 11-13. Τὸ «εἶτε ἐξέστημεν» καὶ ἐξῆς, καλῶς ἐπήνεγκε τοῖς προειρημένοις· «Ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι», καὶ οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, οὐ γὰρ δεό- 10 μεθα πρὸς ὑμᾶς, φησί, συστάσεως. Ἄν τε γὰρ ἐξεστηκότας τις ἡμᾶς ἐρεῖ, Θεῶ ἐστι τοῦτο ἀνακείμενον καὶ τῆς ἐκεῖθεν κρίσεως δεόμενον, οὐχ ὑμῖν. Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν· «ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ὃ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν». «Εἶτε» οὖν, φησὶν, «ἐξέστημεν, Θεῶ» ἢ τοιαύτη κρίσις 15 ἀνάκειται, οὐχ ὑμῖν. Εἶτε τινὶ ὅλως δοκοῦμεν σωφρονεῖν, ὑμῖν μᾶλλον ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πάντας νομιστέον ὑμᾶς σωφρονεῖν· «ἢ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς», φησὶν ἀλλαχοῦ, «ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ». Δεῖ οὖν ὑμᾶς οὕτω περὶ ἡμῶν φρονεῖν καὶ λογίζεσθαι· οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους 20 τὰ αὐτὰ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ λέγειν καὶ διατείνεσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

Στίχ. 11-13. «Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέωγεν», ἀντὶ τοῦ εὐπορίαν ἡμῖν παρεσχῆκατε τοῦ ἀνοίγειν πρὸς ὑμᾶς τὸ στόμα· ὅταν γὰρ ὁ 5 μὲν τις ἀγαπᾷ διαπύρως, οἱ δὲ οὐκ ἀνταγαπῶσιν ὁμοίως, πολλῶν 25 δικαιωμάτων εὐπορίαν παρέχουσι πρὸς αὐτοὺς τῷ ἀγαπῶντι. «Ἀνέωγεν», φησὶν τῷ γὰρ πλήθει καὶ τῇ ἰσχύϊ τῶν δικαιωμάτων καὶ ἡμῶν σιγαῖν ἐθελόντων, αὐτὸ ὅμως ὑπ' αὐτῶν ἔνδοθεν ἀναβλυζόντων καὶ ὑπερπηδόντων ἀνέωγεν, καὶ ἀναπετάννυσι τὰ χεῖλη πρὸς τὸ λέγειν. Καὶ λοιπὸν ἄρχεται τῶν δικαιωμάτων· ὑπε- 30 ραγαπῶμεν, φησί, καὶ ἐγκαρδίους ἔχομεν καὶ πλατυνόμεθα καὶ χαίρομεν ἔχοντες, καὶ αὐτοὶ τῆς ἀγάπης ἠρξάμεθα. Ὑμεῖς δὲ ὡς στενοχωρούμενοι ἐὰν δέχησθε ἡμᾶς ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, οὐκ ἔχετε ἡμᾶς ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐδ' ὡς ἀντιμισθίαν πληροῦντες

τος, πράγμα που δηλώνει τὸ εὐκολοδιάλυτο, ἐκεῖνο αἰώνιο. Ἐπειτα ἐκεῖνο τὸ λέγει καὶ «ἀχειροποίητο»· δὲν εἶναι δηλαδή αὐτὸ τὸ σῶμα που ἔχομε χειροποίητο, ἀλλὰ αὐξάνουν τὰ ἐγκώμια ἐκείνου.

Στίχ. 11. «Ἄς πείθομε ἀνθρώπους καὶ ἃς εἴμαστε φανεροὶ στὸν Θεό. Τὸ «πείθωμε» δηλώνει συμβουλή καὶ παραίνεση, γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ γραφεῖ μὲ μακρὸ (δηλαδή ὠμέγα).

Στίχ. 11-13. Τὸ «εἴτε βρεθήκαμε ἐκτὸς ἑαυτοῦ» καὶ τὰ λοιπά, τὸ πρόσθεσε καλῶς στὰ ὅσα λέχθηκαν προηγουμένως· «ἐλπίζω ὅμως ὅτι ἔχω γίνει φανερός καὶ στή συνείδησή σας» καὶ δὲν συστήνομε πάλι τοὺς ἑαυτούς μας, γιατί δὲν ἔχομε, λέγει, ἀνάγκη ἀπὸ συστάσεις σ' ἐσᾶς. Γιατὶ ἂν κάποιος πει ὅτι παραφρονήσαμε, αὐτὸ ἀφορᾶ τὸν Θεὸ καὶ χρειάζεται τὴν κρίση ἐκείνου, δὲν ἀφορᾶ ἐσᾶς. Αὐτὸ τὸ ἔλεγε καὶ ἄλλου· «γιὰ μένα εἶναι ἀσήμαντο νὰ κριθῶ ἀπὸ ἐσᾶς αὐτὸς που μὲ κρίνει εἶναι ὁ Κύριος»⁵. «Εἴτε» λοιπὸν, λέγει, «παραφρονήσαμε», τὸν Θεὸ ἀφορᾶ αὐτὴ ἡ κρίση ὄχι ἐσᾶς. Εἴτε φαινόμεσθε σὲ κάποιον ἄλλον ὅτι εἴμαστε σώφρονες, ἐσεῖς πρέπει περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους νὰ νομίζετε ὅτι ἔχομε τὰ λογικά μας· «γιατὶ ἡ σφραγίδα τῆς ἀποστολῆς μου», λέγει ἄλλου, «εἴστε ἐσεῖς μὲ τὴ χάρις τοῦ Κυρίου»⁶. Πρέπει λοιπὸν ἔτσι νὰ πιστεύετε καὶ νὰ σκέπτεσθε γιὰ μᾶς καὶ ὄχι μόνο, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅσους καυχῶνται κατὰ πρόσωπο τὰ ἴδια γιὰ μᾶς καὶ νὰ λέτε καὶ νὰ ὑποστηρίζετε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο.

Στίχ. 11-13. «Ἄνοιξε τὸ στόμα μας», ἀντὶ νὰ πει, μᾶς δώσατε εὐχέρεια νὰ ἀνοιξομε σ' ἐσᾶς τὸ στόμα μας γιατί ὅταν ὁ ἕνας ἀγαπᾶ μὲ θέρμη καὶ οἱ ἄλλοι δὲν ἀνταποδίδουν ὅμοια τὴν ἀγάπη, παρέχουν σ' αὐτὸν που τοὺς ἀγαπᾶ εὐχέρεια πολλῶν δικαιωμάτων πρὸς αὐτούς. «Ἄνοιξε» λέγει. Γιατὶ μὲ τὸ πλῆθος καὶ τὴ δύναμη τῶν δικαιωμάτων, ἀκόμα καὶ ἂν θέλομε ἐμεῖς νὰ σιωπήσομε, αὐτὸ ὅμως ἀπὸ αὐτὰ που ἀναβλύζουν ἀπὸ μέσα καὶ ἀναπηδοῦν πρὸς τὰ ἔξω ἀνοιξε καὶ πλατύνει τὰ χεῖλη γιὰ νὰ μιλήσουν. Καὶ ἀρχίζει τότε τὰ δικαιώματα. Σᾶς ὑπεραγαπᾶμε, λέγει, καὶ σᾶς ἔχομε στήν καρδιά μας καὶ πλατύνομε αὐτήν καὶ χαιρόμαστε ἔχοντάς σας μέσα σ' αὐτήν, καὶ ἐμεῖς κάναμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀγάπης. Ἐσεῖς ὅμως, ἐπειδὴ στενοχωρεῖσθε ἂν δέχεσθε ἐμᾶς μέσα στὰ σπλάγχνα σας, δὲν μᾶς βάζετε μέσα σ' αὐτὰ, ἀλλ' οὔτε στοργὴ δείχνετε καταβάλλοντάς την ὡς

πρὸς τοὺς κατάρξαντας ἡμᾶς τῆς ἀγάπης στοργὴν ἐπιδείκνυσθε, ἀλλὰ καὶ τὸ βαρύτερον, μᾶλλον τῶν ἀπίστων ἢ τὴν ἡμῶν ἀγάπην τῶν ὑπεραγαπῶντων ὑμᾶς προκρίνετε.

«*Εγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὡς τέκνοις*»· καὶ ὡς ἀντιμισθίαν καὶ ἀντά-
5 μειψιν πληροῦντες, πλατύνθητε καὶ αὐτοί, καὶ δέξασθε ἡμᾶς, ὡς καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς, ἐν τοῖς σπλάγχθοις ἡμῶν, καὶ ἀγαπήσατε, τῆς τῶν ἀπίστων στοργῆς ἑαυτοὺς ἐξαιροῦντες καὶ διατειχίζοντες, καθὼς κατὰ φύσιν διέστηκε καὶ διατετείχισται ἀλλήλων ἢ πίστις καὶ ἡ ἀπιστία, ἢ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκότους, ὁ Χρι-
10 στὸς ἀπὸ τοῦ ἀντιχρίστου, αὐτὸς ὁ πιστὸς ἀπὸ τοῦ ἀπίστου, ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ναὸς τῶν εἰδώλων. Εἰ οὖν τῆς δικαιοσύνης ἐστέ, τοῦ φωτός, τοῦ Χριστοῦ, πιστοί, ναὸς τοῦ Θεοῦ, διάστητε καὶ διαχωρίσθητε ἀπὸ τοῦ σκότους, ἀπὸ τῆς ἀδικίας, ἀπὸ τοῦ ἀντιχρί-
15 στου· τῶν γὰρ ἀπίστων ἐστὶ ταῦτα καὶ τῶν κατασκευασάντων ἑαυτοὺς ναοὺς εἰδώλων, ὧν δεῖ ὑμᾶς κεχωρίσθαι καὶ ἀφωρισμένους εἶναι. Τότε γὰρ καὶ ὁ Κύριος εἰσδέξεται ὑμᾶς καὶ ἐνοικήσει ἐν ὑμῖν καὶ ἐμπεριπατήσει πάσας κατευθύνων τὰς τρίβους καὶ τὰ διαθήματα. Ἡ καὶ οὕτως «τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέωγεν», ἀντὶ τοῦ ἔτομοί ἐσμεν καὶ παρεσκευάσαμεθα εἰς τὸ πάντα διδάσκειν ὑμᾶς μετὰ
20 ἀπλότητος καὶ πλάτος καρδίας. Διὸ καὶ ὑμεῖς προθύμως εἰσδέχεσθε.

«*Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω*», κατ' ἔλλειψιν εἴρηται· λείπει γὰρ ἢ ἐπιδείξασθε ἢ εἰσενέγκατε. Δύναται ἐκληφθῆναι καὶ χωρὶς ἐλλείψεως, ἵνα ἢ παρέλκον τὸ δέ. Πολλὴ δέ
25 ἐστὶ παρὰ τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ ἢ παρολκῆ τῶν συνδέσμων ὥσπερ καὶ ἡ ἔλλειψις. Εἴη δ' ἂν κατὰ παρολκῆν τοῦ συνδέσμου τὸ ῥητὸν ἐκλαμβανόμενον τοιαύτην διάνοιαν παριστῶν· «*Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχθοις ὑμῶν*». Καὶ τότε εἰς τί; Εἰς τὴν «*αὐτὴν ἀντιμισθίαν*». Ἄδικον δὲ τὸ πρὸς «*τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν*
30 *στενοχωρεῖσθαι, διὸ ὡς τέκνοις λέγω*»· ἔτι γὰρ ὡς τέκνων τὴν ἀγάπην ἐπιζητῶ. «*Πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς εἰς τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν*», καὶ ἀγαπήσατε ἡμᾶς ὡς καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

3-4. Εἰ «*ἐν ταῖς καρδίαις*» ἡμᾶς ἔχεις, εἰ οὕτως ἀγαπᾶς, ὡς καὶ

ἀνταμοιβὴ πρὸς ἡμᾶς πού κάναμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀγάπης. Ἀλλὰ καὶ τὸ βαρύτερο, προτιμᾶτε πιὸ πολὺ τὴν ἀγάπη τῶν ἀπίστων, παρὰ τὴ δική μας πού σᾶς ὑπερογαπᾶμε.

«Ἐγὼ σᾶς μιλῶ σὰν παιδιὰ μου»· ἔστω καὶ σὰ νὰ καταβάλλετε ἀντιμοσθία καὶ ἀνταμοιβή, πλατύνετε τὴν καρδιά σας καὶ ἔσεῖς καὶ δεχτεῖτε μας, ὅπως καὶ ἡμεῖς, μέσα στὰ σπλάχνα σας, καὶ ἀγαπήστε μας, ἀπαλλάσσοντας τὸν ἑαυτό σας ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῶν ἀπίστων καὶ ἀποκόπτοντας αὐτὸν σὰν μὲ τεῖχος ἀπὸ αὐτούς, ἔτσι ὅπως ἀπὸ τὴ φύση τους χωρίσθηκαν καὶ διατειχίσθηκαν ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ πίστη καὶ ἢ ἀπιστία, ἢ δικαιοσύνη καὶ ἢ ἀδικία, τὸ φῶς ἀπὸ τὸ σκότος, ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸν ἀντιχριστο, ὁ πιστὸς ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸν ἄπιστο, ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ναὸς τῶν εἰδώλων. Ἄν λοιπὸν εἴστε τῆς δικαιοσύνης, τοῦ φωτός, τοῦ Χριστοῦ, ἂν εἴστε πιστοί, ναὸς τοῦ Θεοῦ, ἀπομακρυνθεῖτε καὶ χωρισθεῖτε ἀπὸ τὸ σκότος, ἀπὸ τὴν ἀδικία, ἀπὸ τὸν ἀντιχριστο. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι τῶν ἀπίστων καὶ ἐκείνων πού ἔκαναν τοὺς ἑαυτούς των ναοὺς εἰδώλων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὅμως πρέπει ἔσεῖς νὰ χωρισθεῖτε καὶ νὰ ἀπομακρυνθεῖτε. Γιατὶ τότε καὶ ὁ Κύριος θὰ σᾶς δεχθεῖ καὶ θὰ κατοικήσει μέσα σας καὶ θὰ περπατήσῃ μαζί σας, κατευθύνοντάς σας σὲ ὅλες τὶς πορεῖες καὶ τὰ θήματά σας. Ἡ καὶ ἔτσι· «τὸ στόμα μας ἄνοιξε», ἀντὶ νὰ πεῖ· εἴμαστε ἔτοιμοι καὶ προετοιμασθήκαμε νὰ σᾶς διδάσκομε τὰ πάντα μὲ ἀπλότητα καὶ διάπλατη καρδιά. Γι' αὐτὸ καὶ ἔσεῖς νὰ μᾶς δέχεσθε μὲ προθυμία.

«Γιὰ τὴν ἀντιμοσθία ὅμως, σᾶς μιλῶ σὰν παιδιὰ μου»· αὐτὸ εἰπώθηγε κατ' ἔλλειψη· λείπει δηλαδὴ ἢ ἡ λέξη “δείξτε”, ἢ “προσφέρατε”. Μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ καὶ χωρὶς ἔλλειψη, γιὰ νὰ εἶναι περιττὸ τὸ «δέ». Γιατὶ τὸν θεσπέσιο Παῦλο ὑπάρχει πολὺς πλεονασμὸς τῶν συνδέσμων, ὅπως καὶ ἔλλειψη. Καὶ θὰ μπορούσε τὸ ρητὸ ἐκλαμβανόμενο χωρὶς τὸν πλεονασμὸ τοῦ συνδέσμου «δέ» νὰ ἔχει τέτοια ἔννοια· «δὲν ἔχετε χῶρο μέσα στὰ σπλάχνα σας». Καὶ πρὸς τί αὐτό; Γιὰ τὴν ἴδια ἀντιμοσθία. Εἶναι ὅμως ἄδικο «νὰ μὴν ἔχετε χῶρο γιὰ τὴν ἴδια ἀντιμοσθία· γι' αὐτὸ σᾶς μιλῶ σὰν παιδιὰ μου»· γιατί ἀκόμα σὰν παιδιὰ μου ζητῶ τὴν ἀγάπη σας. «Πλατύνετε καὶ σεῖς τὴν καρδιά σας γιὰ τὴν ἴδια ἀντιμοσθία», καὶ ἀγαπήστε μας ὅπως καὶ ἡμεῖς ἐσᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο.

Στίχ. 3-4. Ἄν «μᾶς ἔχεις στὴν καρδιά σου», ἂν τόσο μᾶς ἀγαπᾶς,

συναποθνήσκειν καὶ συζῆν, διὰ τί ἐλέγχεις καὶ ἐπιπλήττεις; Δι'
 αὐτὸ τοῦτο, φησὶν· ἐκ γὰρ τοῦ ὑπεραγαπᾶν πολλὴν ἔχω τὴν πρὸς
 ὑμᾶς παρρησίαν καὶ οὐδὲν ὑφορῶμαι σκάνδαλον, μὴ πως τραχύ-
 νω, μὴ πως εἰς ἀγανάκτησιν περιστήσω, μὴ πως εἰς ἀτόγνωσιν, ἢ
 5 τοῦναντίον εἰς περιφρόνησιν ἀπενέγκω. Ὁ γὰρ ἀληθῶς ἀγαπῶν
 πάσης ὑποψίας πονηρᾶς περὶ τοὺς ἀγαπωμένους ἀπήλλακται
 καὶ λοιπὸν θαρρούντως ἅπαντα καὶ ποιεῖ καὶ λέγει. Ἡ καὶ οὐ-
 τως πόθεν δῆλον ὅτι οὐ πρὸς κατάκρισιν εἶπον; «Διότι ἐν ταῖς
 καρδίαις ἡμῶν ἔχομεν ὑμᾶς» καὶ ἐξῆς Τοῦτο δὲ πόθεν δῆλον;
 10 Ἐκ τοῦ θαρρεῖν ὑμῖν καὶ παρρησιάζεσθαι πρὸς ὑμᾶς. Ἀλλὰ καὶ
 τοῦτο πόθεν δῆλον; Καυχῶμαι, φησὶν, ἐν ὑμῖν· τοῦτο γὰρ ἄλλο-
 θεν οὐ γίνεται, ἢ ἐκ τοῦ λίαν πεποιθέναί καὶ θαρρεῖν. Διὸ καὶ φη-
 σιν· «Πεπλήρωμαι τῆ παρακλήσει» καὶ ἐξῆς. «Πολλή μοι καύχη-
 σις ὑπὲρ ὑμῶν». Ἐπειμῖα πρότερον ἐν οἷς πρὸς τοὺς ἀπίστους διὰ
 15 τῆς ἀγάπης ἀπέκλινον, ἐπαινεῖ δὲ νῦν ἐν οἷς τὰ ἐν τῇ προτέρᾳ
 ἐπιστολῇ ἐπικληθέντα αὐτοῖς διὰ σπουδῆς διωρθώσαντο· τοῦτο
 γὰρ ἀδεκάστου δαιατητοῦ, τὸ καὶ τὰ ἡμαρτημένα ψέγειν καὶ τὰ
 κατορθούμενα ἐν ἐπαίνῳ ποιεῖσθαι.

Στίχ. 7-9. «Ὡστε με μᾶλλον χαρῆναι». Τίνος μᾶλλον χαρῆ-
 20 ναι; ἢ τῆς λύπης μᾶλλον χαρῆναι ἢν ὑπέστην ἐν τοῖς εἰρημέ-
 νοις πειρασμοῖς καὶ στενοχωρίαις, ἢ τῆς λύπης ἢν ὑπέστην, δι-
 ὅτι ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Οἰκειότερον δὲ τὸ δεύτερον·
 πρὸς τοῦτο γὰρ μᾶλλον καὶ οἱ ἐξῆς ἀρμόζουσι λόγοι. Δυνατὸν
 δὲ καὶ συναμφοτέρα· φησὶ γὰρ ὅτι ἡ χαρὰ πλέον ἠὔφρανεν, ἢ ἡ
 25 λύπη ἠνίασεν. Εἶτα· «Ὅτι, εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστο-
 λῇ», φησὶν, ἀλλ' οὖν εἰς μετάνοιαν ἐλυπήθητε, ὅπερ ἐστὶ κατὰ
 Θεὸν λυπηθῆναι. Καὶ ἡ μὲν καθ' εἰρμὸν διάνοια αὕτη, τὰ δὲ
 μεταξὺ περιβολαὶ καὶ ἀντιλογίαι καὶ ἐπαναλήψεις. Εἴωθε γὰρ
 ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ περιβολαῖς περιβολὰς συνείρειν καὶ μεστο-
 30 ποιεῖν τὸν λόγον· διὸ καὶ ἐπαναλήψεως δεῖσθαι, οἷον μεταξὺ
 παρεμβέβληται τῆς εἰρημένης τοῦ ῥήτου συναφείας τὸ οὐ με-
 ταμέλομαι.

Εἶτα· «Εἰ καὶ μετεμελόμην», καὶ πάλιν τούτου αἰτία· «βλέπω
 γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη» καὶ ἐξῆς. Καὶ οὐδὲ αὕτη ἡ περίοδος

ὥστε καὶ νὰ εἶσαι μαζί μας καὶ στὸ θάνατο καὶ στὴ ζωὴ, γιατί μᾶς ἐλέγχεις καὶ μᾶς ἐπιπλήττεις; Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, λέγει· ἕξαιτίας τῆς ὑπερβολικῆς ἀγάπης μου πρὸς ἐσᾶς, ἔχω τὸ θάρρος ἀπέναντί σας, καὶ δὲν φαντάζομαι κανένα σκανδαλισμὸ σας, μήπως γίνω σκληρὸς πρὸς ἐσᾶς, μήπως προκαλέσω τὴν ἀγανάκτησή σας, μήπως σᾶς ὀδηγήσω σὲ ἀπόγνωση, ἢ τὸ ἀντίθετο σὲ περιφρόνηση. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ ἀγαπᾷ ἀληθινὰ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε πονηρὴ ὑποψία πρὸς αὐτοὺς ποὺ ἀγαπᾷ καὶ μὲ θάρρος πλέον λέγει καὶ πράττει τὰ πάντα. Ἦ καὶ ἔτσι· Ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν μίλησα πρὸς κατάκρισή σας, «Ἐπειδὴ σᾶς ἔχω στὴν καρδιά μου» καὶ τὰ λοιπὰ. Κι αὐτὸ ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερό; Ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν παρηγορία ποὺ ἔχω πρὸς ἐσᾶς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερό; Καυχίεμαι, λέγει, γιὰ σᾶς. Γιατὶ αὐτὸ δὲν πηγάζει ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ, παρὰ ἀπὸ τὴν πολλὴ ἐμπιστοσύνη ποὺ σᾶς ἔχω καὶ τὸ θάρρος. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει· «εἶμαι γεμᾶτος ἀπὸ παρηγοριᾶ» καὶ τὰ λοιπὰ. «Εἶναι πολλὴ ἡ καύχησή μου γιὰ σᾶς». Τοὺς ἐπιτιμοῦσε προηγουμένως γιὰ τὸ ὅτι ἀπέκλιναν πρὸς τοὺς ἀπίστους μὲ τὴν ἀγάπη τους πρὸς ἐκείνους, τώρα ὅμως τοὺς ἐπαινεῖ γιὰ τὸ ὅτι διόρθωσαν πρόθυμα ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα κατηγορήθηκαν μὲ τὴν προηγούμενη ἐπιστολή του. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι γνώρισμα ἀμερόληπτου διαιτητῆ, καὶ τὰ λάθη νὰ ψέγει, καὶ τὰ κατορθώματα νὰ ἐπαινεῖ.

Στίχ. 7-9. «Ὡστε νὰ χαρῶ περισσότερο». Γιὰ ποιὸ πράγμα νὰ χαρεῖς περισσότερο; Ἦ νὰ χαρῶ περισσότερο γιὰ τὴ λύπη ποὺ δοκίμασα κατὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὶς στενοχώριες ποὺ προαναφέρθηκαν, ἢ γιὰ τὴ λύπη ποὺ δοκίμασα, ἐπειδὴ σᾶς λύπησα μὲ τὴν ἐπιστολή μου. Πιὸ κατάλληλο εἶναι τὸ δεύτερο· γιατί σ' αὐτὸ μᾶλλον ταιριάζουν οἱ λόγοι ποὺ ἀκολουθοῦν. Ἴσως ὅμως ἰσχύουν καὶ τὰ δύο· γιατί λέγει, πιὸ πολὺ μ' ἔκανε νὰ χαρῶ ἢ χαρὰ, παρὰ μὲ λύπησε ἢ λύπη. Κι ἔπειτα· «Γιατί, καὶ ὅν σᾶς λύπησε μὲ τὴν ἐπιστολή μου», λέγει, ὅμως ἢ λύπη σας ἦταν γιὰ νὰ μετανοήσετε, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἢ λύπη ἦταν κατὰ Θεόν. Καὶ τὸ κατὰ λογικὴ σειρὰ βέβαια νόημα εἶναι αὐτό, ἐνῶ τὰ ἐνδιάμεσα εἶναι περιφράσεις καὶ ἀντιλογίες καὶ ἐπαναλήψεις. Γιατὶ συνηθίζει αὐτὸς ὁ θεῖος ἄνθρωπος νὰ συνδέει περιφράσεις λόγου μὲ περιφράσεις καὶ νὰ δίνει στὸ λόγο του πληρότητα. Γι' αὐτὸ καὶ χρειάζεται ἐπαναλήψεις, ὅπως ἀνάμεσα στὴν συνάφεια τοῦ ρητοῦ ποὺ εἶπαμε παρεμβλήθηκε τὸ «δὲν μετανοῶ».

Ἔπειτα· «Ἄν καὶ εἶχα μετανοήσει»⁷· καὶ ἡ αἰτία πάλι γι' αὐτό· «γιατί

ἀπλῆ, ἀλλὰ περιβεβλημένη· φησὶ γάρ· «Εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπη-
 σεν ὑμᾶς». Καὶ οὐκ εἶπεν “εἰ καὶ ἐλύπησεν ὑμᾶς”, ἀλλ’, «εἰ πρὸς
 ὥραν». Τὸ δὲ «νῦν χαίρω» ἐπανάληψίς ἐστι τοῦ «ὥστε με μᾶλλον
 χαρῆναι»· ἐπειδὴ γὰρ τῇ πυκνότητι τῶν περιβολῶν ἐμέστωσε τὸν
 5 λόγον καὶ εἰς ἀσάφειαν συγκλειόμενον ἑώρα, ἐχρήσατο τῇ ἐπα-
 ναλήψει. Εἰθ’ οὕτως ἀπέδωκε τὸ «ἀλλ’ ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοι-
 αν», ὅπερ, ὡς καὶ προεῖρηται, συνείρεται τοῖς ἐπάνω, οἶον· «ὥστε
 με μᾶλλον χαρῆναι, ὅτι, εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ», ἀλ-
 λά οὖν «ὅτι εἰς μετάνοιαν ἐλυπήθητε». Καὶ τοῦτο δὲ ὁμῶς περιβέ-
 10 βληται, τὸ δὲ ἀπλούστερόν ἐστιν· «Ὡστε με χαρῆναι, ὅτι εἰς με-
 τάνοιαν ἐλυπήθητε».

Ταῦτα δέ μοι διελεπτολόγηται, οὐχ ὅτι Παῦλος τούτοις ἐσε-
 μνολόγηται, οὐδ’ ὅτι ἡμεῖς αὐτὸν σεμνολογεῖν τούτοις ἔγνωμεν,
 ἀλλ’ αἰσχύνοντες τοὺς ἔξω ἰδιωτισμὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὀνειδίζον-
 15 τας Δείκνυται γὰρ διὰ τούτων, ἐφ’ ᾧ μόνον οὐ τεθηπότες τὸν
 Παιανιέα καὶ τὸν τοῦ Ὀλόρου προσκυνουῖσιν, ταῖς περιβολαῖς
 λέγω, μακροῦ τούτους ἢ ἐκεῖνοι τοὺς ἄλλους ἀποκρουπτόμενος
 καίτοι τῶν μὲν ὁ βίος ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ κατετριβή, ὁ δὲ οὐδ’ ἐμ-
 βλέψαι τούτοις ὅτι μὴ κατὰ πάρεργον χρῆσιν ἠξίωσεν. Καὶ μυρι-
 20 άκις ἐστὶν αὐτοῦ ἐν τοῖς λόγοις τὸ τοιοῦτον θεάσασθαι, τῆς χάρι-
 τος ἃ μελέτην ἄλλοι ποιοῦντες οὐ κατορθοῦσιν, καὶ ταῦτα τοῖς
 θεράπουσιν αὐτῆς εἰς ἐκείνων ἔλεγχον οὐδὲ ζητήσασι ποριζού-
 σης περιορᾶν τὴν ἐν αὐτοῖς σχολὴν καὶ τὸν πόνον μᾶλλον ἀναδι-
 δασκούσης· δι’ ὧν γάρ, ὡς ἂν ἐκεῖνοι φαῖεν, ὁ ἰδιωτισμὸς τὰ τῆς
 25 εὐγλωττίας, ὅτε θούλεται, καὶ ἀταλαιπώρως λαμβάνει καὶ ὑπο-
 χεῖρια ἔχει καὶ πλεον τῶν ἔργον αὐτὰ καὶ βίον ποιουμένων, διὰ
 τούτων αὐτῶν ἢ σπουδῇ καὶ ὁ πόνος μάταια καὶ ἀνωφελῆ τῆς
 χάριτος οὐ συναιρομένης ἀπελέγχεται.

Στίχ 10. «Μετάνοιαν ἀμεταμέλητον», φησὶν, ὥστε, εἰ κατὰ
 30 Θεὸν ἐλυπήθητε, δείξοιτε ἂν διὰ τοῦ μηδέποτε ὑμᾶς ἀπὸ τῆς κα-
 λῆς ἐκείνης μετανοίας ἀποστῆναι καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτραπῆ-
 ναι καὶ μεταμεληθῆναι, ὅπερ ἐστὶ προτρεπομένου μηδέποτε τῆς
 ὀρθῆς ἐξίστασθαι κρίσεως

8. Ἰδιωτισμός· Κάθε ἔκφραση ἀπὸ ἀπόψεως συντάξεως ἢ νοήματος ποὺ ταιριάζει σὶς
 διάφορες γλῶσσες.

βλέπω ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη» καὶ τὰ λοιπά. Καὶ οὔτε αὐτὴ ἡ περίοδος εἶναι ἀπλή, ἀλλὰ μὲ πολλές περιφράσεις γιατί λέγει· «Ἐάν καὶ πρὸς στιγμήν σᾶς λύπησε». Καὶ δὲν εἶπε «Ἐάν καὶ σᾶς λύπησε», ἀλλὰ «πρὸς στιγμήν». Τὸ «τώρα χαίρομαι» εἶναι ἐπανάληψη τοῦ «ὥστε νὰ χαρῶ περισσότερο». Ἐπειδὴ δηλαδὴ μὲ τὴν πυκνότητα τῶν περιφράσεων ἐπιβάρυνε τὸ λόγο καὶ τὸν ἔβλεπε νὰ παγιδεύεται στὴν ἀσάφεια, χρησιμοποίησε τὴν ἐπανάληψη. Ἐπειτα ἔτσι ἀπέδωσε τὴ φράση, «ἀλλ' ἐπειδὴ λυπηθήκατε μὲ σκοπὸ τὴ μετάνοια», τὸ ὁποῖο, ὅπως καὶ εἴπαμε προηγουμένως, συνδέεται μὲ τὰ παραπάνω, ὅπως· «ὥστε νὰ χαρῶ περισσότερο, γιατί, Ἐάν καὶ σᾶς λύπησα μὲ τὴν ἐπιστολὴ μου», ἀλλ' ὅμως «ἡ λύπη σας ἦταν πρὸς μετάνοια». Καὶ αὐτὸ ὅμως λέγεται μὲ περιφράσεις τὸ ἀπλούστερο εἶναι· «Ὡστε νὰ χαρῶ, γιατί ἡ λύπη σας ἦταν πρὸς μετάνοια».

Αὐτὰ λεπτολογήθηκαν ἀπὸ μένα, ὄχι γιατί τάχα καυχῆθηκε ὁ Παῦλος γι' αὐτά, οὔτε γιατί θελήσαμε ἡμεῖς νὰ τὸν ἐξυψώσουμε μὲ αὐτά, ἀλλὰ γιὰ νὰ κλείσουμε τὸ στόμα τῶν μὴ Χριστιανῶν ποὺ κατηγοροῦν τὴν Ἐκκλησίαν γιὰ ἰδωτισμό. Γιατὶ ἀποδεικνύεται ἀπὸ αὐτά, ἕξαιτίας τῶν ὁποίων σχεδὸν προσκυνοῦν θαυμάζοντας τὸν Παιανίαν καὶ τὸ υἱὸ τοῦ Ὀλόρου, ἐννοῶ τίς περιφράσεις τοῦ λόγου του, ὅτι ἀμαύρωνε πιὸ πολὺ τὴ λάμπη αὐτῶν ἀπὸ ὅ,τι ἐκεῖνοι τῶν ἄλλων, Ἐάν καὶ βέβαια ἡ ζωὴ αὐτῶν δαπανήθηκε σ' αὐτὴν τὴν προσπάθειαν, ἐνῶ ἐκεῖνος οὔτε κἂν τοὺς ἔκρινε ἄξιους νὰ τοὺς κοιτάξει, παρὰ μονάχα ἐντελῶς τυχαῖα. Καὶ μύριες φορές μπορεῖς νὰ δεῖς αὐτὸ τὸ πρῶγμα στὶς ἐπιστολές του, τὴ χάρις ποὺ ἄλλοι δὲν κατορθώνουν κἀνοντάς τὴν μελέτη τους, καὶ αὐτὰ σὲ ὅσους τὴν καλλιεργοῦν τὴν προσφέρουν πρὸς ἔλεγχο ἐκείνων ποὺ οὔτε κἂν τὴ ζήτησαν διδάσκοντας νὰ περιφρονοῦν μᾶλλον τὴν ἀπασχόληση μ' αὐτά καὶ τὸ σχετικὸ κόπο. Γιατὶ μ' αὐτά, ὅπως θὰ μπορούσαν νὰ ποῦν ἐκεῖνοι, ποὺ ὁ ἰδωτισμὸς λαμβάνει τοὺς κανόνες τῆς εὐγλωπτίας, ὅταν θέλει καὶ δίχως ταλαιπωρία, καὶ τὰ ἔχει στὴ διάθεσή του καὶ περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κἀνουν αὐτὰ ἔργο καὶ ζωὴ τους, μ' αὐτὰ τὰ ἴδια ἡ προσπάθεια καὶ ὁ κόπος ἀποδεικνύονται μάταια καὶ ἀνώφελα ὅταν δὲν ὑπάρχει ἡ βοήθεια τῆς χάριτος.

Στίχ. 10. «Μετάνοια γιὰ τὴν ὁποία δὲν μετανοεῖ», λέγει· ὥστε, Ἐάν λυπηθήκατε μὲ τρόπο ἀρεστὸ στὸν Θεό, θὰ μπορέσετε νὰ τὸ δείξετε μὲ τὸ νὰ μὴ ἀπομακρυνθεῖτε ποτὲ ἀπὸ τὴν καλὴ ἐκείνη μετάνοια καὶ νὰ τραπεῖτε στὸ ἀντίθετο καὶ νὰ ἀλλάξετε γνώμη, πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ

Στίχ. 13. «Ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν». Δύο λέγει παρακληθῆ-
 ναι παρ' αὐτῶν παρακλήσεις· μίαν μὲν, διότι αὐτὸς οὐ μάτην ἐπε-
 τίμησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐπιστολῇ καὶ ἐκεῖνοι τὸ ἐπιτιμηθὲν διωρθώ-
 σαντο· δευτέραν δέ, ὅτι τὸν Τίτον ἀνέπαυσαν. Αὐτὸς δέ φησιν,
 5 «ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου», δεικνὺς ὅτι πολλὴν χάριν αὐτοῖς ὁ Τίτος
 ὠμολόγει· ἐκ γὰρ τοῦ χαίρειν ἐκεῖνον τὴν τε ὑπερβολὴν τῆς ἀνα-
 παύσεως καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐχαριστίας αὐτοῦ τῆς εἰς αὐ-
 τοὺς δηλοῖ. Διὸ καὶ προκρίνει τὴν παράκλησιν ταύτην τῆς προ-
 τέρας παρακλήσεως. Καὶ ταῦτα λέγει μᾶλλον αὐτοὺς εἰς τὴν
 10 ἀγάπην Τίτου ἐφελκόμενος· ἔμελλε γὰρ πάλιν σὺν τῇ ἐπιστολῇ
 πέμπειν αὐτὸν πρὸς αὐτούς. Τί δὲ ἦν ἡ ἀνάπαυσις Τίτου ἐφ' ᾧ
 καὶ ἔχαιρεν; ἢ αὐτὴ ἡ διόρθωσις αὐτῶν ἐφ' ἣ καὶ Παῦλος παρε-
 κέκλητο, ἢ εἰς πάντα ὑπακοὴ αὐτῶν καὶ ἡ μετ' εὐλαβείας καὶ πί-
 στεως ξενία καὶ ὑποδοχὴ αὐτῶν; Καὶ γὰρ τεκμήριον εὐσεβείας ἢ
 15 εἰς τὸν κήρυκα αὐτῆς τιμὴ καὶ εὐλάβεια.

Στίχ. 14-15. «Κεκαύχημαι, οὐ κατησχύνθην». Ἡ ὡς ἐν κόμμα
 λόγου τὰς δύο λέξεις ἐκληπτέον, καὶ τὴν ἐπαγομένην τῆς προτέ-
 ρας ὡς αἰτίαν ἀποδοτέον ὑποστίζοντας ἐν τῷ κεκαύχημαι, ἢ,
 ὅπερ ἔμοιγε δοκεῖ μᾶλλον, ἑκατέραν λέξιν ὡς ἴδιον νόημα παρι-
 20 στῶσαν, κατὰ τελείαν στιγμὴν στίζοντας ἀναγνωστέον. Καὶ εἶη
 ἂν ἑκατέρας λέξεως ὁ νοῦς ὁ ἀπηρτισμένος τοιοῦτος· «Κεκαύχη-
 μαι», φησίν, οἷον· καλῶς καὶ προεπόντως ἐκαυχησάμην. «Κεκαύ-
 χημαι»· εὗρον τὴν καύχησίν μου τετελειωμένην. Εἶτα· «οὐ κατη-
 σχύνθην»· οὐκ ἐψεύσθην τῆς ἐλπίδος, οὐκ ἠσχύνθην ἐφ' οἷς προσ-
 25 ἐδόκησα τοιαῦτα. Ταῦτα δὲ εἰπὼν καὶ διὰ τοῦ τύπου τῶν λέξεων
 καὶ τῆς προφορᾶς αὐτῶν τὴν χαρὰν ἐδήλου, καὶ τὴν παράκλησιν
 ἣν εἶχεν. Οὕτως ἦν δυνατὸς ἐναργὲς διὰ τῶν λόγων παραστήσαι
 τὸ βούλημα. Εἶτα· «Καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ ἐπὶ Τίτου», ἢ ἢ περὶ
 Τίτου καύχησις πρὸς ὑμᾶς γεγενημένη· τοῦτο γὰρ τὸ προηγού-
 30 μενον δοκεῖ ὑποφαίνειν, τὸ «ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσα-
 μεν»· καὶ γὰρ ὡς πάντα, φησίν, οὕτω καὶ περὶ Τίτου. Ἡ μᾶλλον,
 ὡς καὶ ἡμῖν συνδοκεῖ· «ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ περὶ ὑμῶν ἐπὶ Τίτου»,
 τοῦτ' ἔστιν ἐνώπιον Τίτου γεγενημένη· τοῦτον γὰρ τὸν νοῦν
 ἀπαιτεῖ τὰ προειρημένα· «ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ».

35 «Κεκαύχημαι, οὐ κατησχύνθην». Τὸ δέ, «ἀλλ' ὡς πάντα ἐν

Στίχ. 13. «Γιὰ τὴν παρηγοριὰ σας». Δύο παρηγοριῆς λέγει θὰ δεχθεῖ ἀπὸ αὐτοῦ· μία βέβαια, γιατί αὐτὸς δὲν τοὺς ἐπιτίμησε μάταια στὴν ἐπιστολή του καὶ ἐκεῖνοι διόρθωσαν ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο ἐπιτιμήθηκαν· καὶ δεύτερη, ὅτι περιποιήθηκαν τὸν Τίτο. Ὁ ἴδιος λέγει, «γιὰ τὴν χαρὰ τοῦ Τίτου», δείχνοντας ὅτι ὁ Τίτος τοὺς εὐχαρίστησε πολὺ. Γιατί ἀπὸ τὸ ὅτι χάρηκε ἐκεῖνος δηλώνει καὶ τὴν ὑπερβολικὴ ἱκανοποίησι καὶ τὴν ὑπερβολικὴ εὐχαρίστησή του πρὸς αὐτούς. Γι' αὐτὸ καὶ προκρίνει τὴν παρηγοριὰ αὐτὴ ἀπὸ τὴν προηγούμενη παρηγοριὰ. Κι αὐτὰ τὰ λέγει θέλοντας νὰ ἐλκύσει αὐτούς περισσότερο στὴ ἀγάπη τοῦ Τίτου· γιατί μελετοῦσε νὰ τοὺς τὸν στείλει πάλι μὲ τὴν ἐπιστολή του. Καὶ ποιά ἦταν ἡ ἀνάπαυση τοῦ Τίτου, γιὰ τὴν ὁποία καὶ χαιρόταν; Ἡ μήπως ἡ ἴδια ἡ διόρθωση αὐτῶν, μὲ τὴν ὁποία εἶχε παρηγορηθεῖ καὶ ὁ Παῦλος, ἡ ὑπακοή τους σὲ ὅλα καὶ ἡ μὲ εὐλάβεια καὶ πίστη φιλοξενία καὶ ὑποδοχὴ αὐτῶν; Γιατί ἀπόδειξη εὐσέβειας εἶναι ἡ τιμὴ καὶ ἡ εὐλάβεια πρὸς τὸν κήρυκά της.

Στίχ. 14-15. «Ὅτι δὲν ντροσιάσθηκα γιὰ τὴν καύχησή μου». Ἡ πρόει νὰ μὴ χωρίσομε τίς λέξεις μὲ κόμμα καὶ αὐτὴν πού ἀκολουθεῖ νὰ τὴν ἀποδώσομε ὡς αἰτία καὶ νὰ βάλωμε ὑποστιγμὴ στὸ «ἔχω καυχηθεῖ», ἢ, πράγμα πού θεωρῶ ἐγὼ προτιμότερο, παριστάνοντας ἢ κάθε λέξη δικό της νόημα, νὰ διαβασθεῖ βάζοντας τελεία στιγμὴ. Καὶ θὰ ἦταν τὸ ὁλοκληρωμένο νόημα τῆς κάθε λέξης τὸ ἐξῆς «ἔχω καυχηθεῖ», λέγει· δηλαδή σωστὰ καυχῆθηκα καὶ ὅπως ἔπρεπε. «Ἐχω καυχηθεῖ» βρῆκα ὁλοκληρωμένη τὴν καύχησή μου. Κι ἔπειτα «Δὲν ντροσιάσθηκα» δὲν διαψεύσθηκαν οἱ ἐλπίδες μου, δὲν ντροσιάσθηκα γιὰ τοὺς λόγους πού προσδόκησα τέτοια. Λέγοντας αὐτὰ καὶ μὲ τὸν τύπο τῶν λέξεων καὶ μὲ τὴν προφορά τους, δήλωνε τὴν χαρὰ καὶ τὴν παρηγοριὰ πού ἔνοιωθε. Τόσο πολὺ μποροῦσε νὰ παρουσιάσει μὲ τὰ λόγια τὴ σκέψη του. Ἐπειτα «καὶ ἡ καύχησή μου γιὰ τὸν Τίτο», ἢ ἡ καύχησή μου πού ἐξέφρασα σ' ἐσᾶς γιὰ τὸν Τίτο· γιατί αὐτὸ φαίνεται νὰ ὑποδηλώνει τὸ προηγούμενο, τὸ «ἀλλά, ὅπως ὅλα ὅσα εἶπαμε ἦταν ἀληθινά». Ὅπως δηλαδή, λέγει, ὅλα ἦταν ἀληθινά, ἔτσι καὶ γιὰ τὸν Τίτο. Ἡ μᾶλλον ὅπως φαίνεται σύμφωνο καὶ μὲ τὴ δική μου γνώμη· «ἡ καύχησή μου γιὰ σᾶς πρὸς τὸν Τίτο», δηλαδή πού ἔγινε ἐνώπιον τοῦ Τίτου· γιατί αὐτὸ τὸ νόημα ἀπαιτοῦν τὰ προηγούμενα· «ἔχει ἀναπαυθεῖ τὸ πνεῦμα του».

«Ὅτι δὲν ντροσιάσθηκα πού καυχῆθηκα». Τὸ, «ἀλλά, ὅπως ὅλα ὅσα

ἀληθεία» οὐκ ἐναντιωθήσεται ὡσπερ γάρ, φησίν, ὑμῖν ἃ εἶπον ἐν ἀληθείᾳ εἶπον, οὕτω καὶ ἃ εἶπον Τίτῳ περὶ ὑμῶν, εἰς ἀλήθειαν ἀπέβη. Καὶ τοσοῦτον οὐθ' ἐν ᾧ εἶπον αὐτῷ περὶ ὑμῶν διαψευσθὲν εἶδεν, ὅτι «καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως τῶν ἄλλων», ἀντὶ τοῦ πλέον τῶν ἄλλων, «περὶ ὑμᾶς ἐστι» καὶ ἐξῆς «Ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν», κἂν ἐνώπιον Τίτου δέη καυχῆσασθαι, κἂν ἐνώπιον ἄλλου οὔτινοσοῦν ἢ ἐν παντὶ πράγματι, κἂν ἐπιτιμῆσαι καὶ ἀποστραφῆναι δέοι τὸν πεπορνευκότα, κἂν προσλαβεῖν καὶ ἀνακαλέσασθαι μετανοοῦντα, κἂν ἄλλο τι χρὴ γενέσθαι, «ἐν παν-
10 τί θαρρῶ ἐν ὑμῖν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Στίχ. 1-5. «Ὅτι κατὰ δύναμιν, μαρτυρῶ». Ἐν τῇ περικοπῇ τοῦδε τοῦ ῥητοῦ ἕξ τινα κατορθώματα ἐμαρτύρησε τοῖς Μακεδόσιν· πρῶτον μὲν, ὅτι κατὰ δύναμιν. Μέγα δὲ καὶ τὸ καθ' ὅσον
15 ἰσχύει τις ποιῆσαι ἐλεημοσύνην, ὃ δὲ καὶ μεῖζόν φησιν, ὅτι καὶ ὑπὲρ δύναμιν, τοῦτ' ἔστιν ἐαυτοὺς ἀποστεροῦντες. Καὶ τρίτον, ὅτι «αὐθαίρετοι», τοῦτ' ἔστιν οὐκ ἐδεήθησαν εἰς τοῦτο παραινέσεως ἀλλοτρίας, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξ ἑαυτῶν τὸ ἀγαθὸν ἤρετίσαντο. Τέταρτον, ὅτι «μετὰ πολλῆς παρακλήσεως», ὅπερ ἐστὶ θερμῆς
20 καὶ ὑπερβλυζούσης τὴν ἐλεημοσύνην προαιρέσεως· οὐ γὰρ ὡς αὐτοὶ ἑτέροις χάριν κατατιθέμενοι, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ μεγάλα κερδαίνοντες παρεκάλουν, ἐδέοντο καὶ οὐκ ἀνίεσαν δεόμενοι· «δεόμενοι» γάρ, φησίν, «ἡμῶν». Πέμπτον, ὅτι καὶ παρ' ἐλπίδας Παύλου.

25 «Ὅρα ποῦ ἀνεβίβασε τὸ πράγμα· καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, φησί, μεγαλοψυχότερον διετέθησαν· οὐ γὰρ ἐγὼ αὐτὸς ἠλπίζον, φησί, τοσοῦτον αὐτοὺς εἰς τὴν ἐλεημοσύνην δαψιλεύσασθαι. Ὁ δὲ οὐδὲ τούτοις ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῆς περιόδου τὸ μεῖζον πάντων ἔθηκεν. Τί γάρ, φησίν, ἦν ὃ κατὰ δύναμιν καὶ ὑπὲρ
30 δύναμιν καὶ αὐθαίρετοι καὶ παρακαλοῦντες καὶ δεόμενοι καὶ παρ' ἐλπίδας ἐποίουν; Τί; ὦ μέγεθος ἀρετῆς καὶ ἐλεημοσύνης καὶ ἀξίας τῶν τοῦ Παύλου ἐγκωμίων! Τί ἦν ὃ ἐποίουν; «Ἐδωκαν ἑαυτούς», φησί, πρῶτον τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ.

σᾶς εἶπαμε ἦταν ἀληθινά», δὲν θὰ ἐναντιωθεῖ· γιατί ὅπως, λέγει, ὅσα σᾶς εἶπα ἦταν ἀληθινά, ἔτσι καὶ ὅσα εἶπα στὸν Τίτο γιὰ σᾶς ἀποδείχθηκαν ἀληθινά, καὶ τόσο, ὥστε οὔτε ἓνα ἀπὸ ὅσα εἶπα γιὰ σᾶς σ' αὐτὸν δὲν τὸ εἶδε νὰ διαψεύδεται, γιατί «καὶ ἡ καρδιά του περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι στοὺς ἄλλους», ἀντὶ νὰ πεῖ, πῶς πολὺ ἀπὸ ὅ,τι στοὺς ἄλλους, «εἶναι κολλημένη σὲ σᾶς» καὶ τὰ λοιπὰ. «Γιὰ ὅλα σᾶς ἔχω ἐμπιστοσύνη», εἴτε χρειασθεῖ νὰ καυχηθῶ μπροστὰ στὸν Τίτο, εἴτε μπροστὰ σὲ ὅποιονδήποτε ἄλλον. Ἡ γιὰ κάθε πράγμα, εἴτε νὰ ἐπιτιμήσω καὶ νὰ ἀποστραφῶ αὐτὸν ποὺ ἔχει πορνεύσει, εἴτε νὰ τὸν δεχθῶ καὶ ν' ἀνακαλέσω τὴν τιμωρία ὅταν μετανοήσει, εἴτε πρέπει νὰ γίνεῖ κάτι ἄλλο, «σὲ ὅλα ἔχω ἐμπιστοσύνη σ' ἐσᾶς».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο.

Στίχ. 1-5. «Βεβαιώνω ὅτι πρόσφεραν σύμφωνα μὲ τὴ δυνατότητα τους». Στὸ ἀπόσπασμα αὐτοῦ τοῦ ρητοῦ ἐπιβεβαίωσε γιὰ τοὺς Μακεδόνες ἕξι κατορθώματά τους· πρῶτον, ὅτι πρόσφεραν σύμφωνα μὲ τὴ δυνατότητα τους. Εἶναι μεγάλο πράγμα βέβαια νὰ κάνει κανεὶς ἐλεημοσύνη μὲ ὅση δυνατότητα ἔχει, αὐτὸς ὅμως λέγει ὅτι αὐτὴ ὑπῆρξε καὶ μεγαλύτερη, γιατί πρόσφεραν καὶ περισσότερο ἀπὸ τὶς δυνάμεις τους, δηλαδή ἀποστερώντας τὸν ἑαυτό τους⁹. Καὶ τρίτον, ὅτι τὸ ἔκαναν αὐθόρμητα, δηλαδή δὲν χρειάσθηκαν παραίνεση ξένη γι' αὐτό, ἀλλὰ ἀπὸ μόνοι τους ἐπέλεξαν τὸ ἀγαθό. Τέταρτον, ὅτι τὸ ἔκαναν μὲ πολλὴ ἱκανοποίηση, πράγμα ποὺ δείχνει προαίρεση θερμῆ, ἀντιβλύζοντας πλοῦσια τὴν ἐλεημοσύνη. Ὁχι βέβαια σὰν νὰ ἔκαναν αὐτοὶ χάρη σὲ ἄλλους, ἀλλὰ σὰν οἱ ἴδιοι νὰ εἶχαν μεγάλα κέρδη παρακαλοῦσαν, δέονταν καὶ δὲν σταματοῦσαν τὶς δεήσεις γιατί, λέγει, «μαῖς παρακαλοῦσαν». Πέμπτον, ὅτι αὐτὸ ποὺ ἔγινε ξεπερνοῦσε τὶς ἐλπίδες τοῦ Παύλου.

Πρόσεξε ποῦ ἀνέβασε τὸ πράγμα· καὶ ἀπὸ ἐμένα τὸν ἴδιο, λέγει, ἔδειξαν μεγαλύτερη μεγαλοψυχία· οὔτε ἐγὼ ὁ ἴδιος, λέγει, περίμενα ὅτι θὰ ἔδειχναν τόση προθυμία γιὰ πλουσιοπάροχη ἐλεημοσύνη. Αὐτὸς ὅμως δὲν ἀρκέσθηκε οὔτε σ' αὐτά, ἀλλὰ μὲ τὴν συμπλήρωση τῆς περιόδου αὐτῆς πρόσθεσε τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ ὅλα. Γιατί λέγει, τί ἦταν αὐτὸ ποὺ ἔκαναν αὐθόρμητα καὶ μὲ παρακάγια καὶ δεήσεις καὶ ἀπρόσμενα «κατὰ δύναμη» καὶ «πάνω ἀπὸ τὴ δύναμή τους»; Τί ἦταν; Πῶς πῶς μέγεθος ἀρετῆς καὶ ἐλεημοσύνης καὶ ἀξίας τῶν ἐγκωμίων τοῦ Παύλου! Τί ἦταν αὐτὸ ποὺ ἔκαναν; Παρέδωσαν τὸν ἑαυτό τους, λέγει, πρῶτα στὸν Κύριο

Οὐκ ἔδωκαν μέρος τι, καὶ μέρος παρ' ἑαυτοῖς κατέσχον, ἀλλ' ἑαυτοὺς ὅλους τῷ Κυρίῳ, ὡσανεὶ οὐδὲ τὰς τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἑαυτοῖς κατέλιπον, ἀλλὰ πάντα δόντες τὴν ἑαυτῶν πρόνοιαν πᾶσαν καὶ φροντίδα παρέσχον τῷ Κυρίῳ. Διὸ καὶ τὸ μέγεθος ἐννοῶν ὁ
5 Παῦλος τοῦ κατορθώματος ἐπάγει «διὰ θελήματος Θεοῦ», ἀντὶ τοῦ μὴ θαυμάσης, ἄνθρωπε· Θεὸν εἶχον συνεργόν, τοῦτον διὰ τῆς προαιρέσεως ἐφελκυσάμενοι. Ἐνθα δὲ Θεὸς συνεργεῖ, οὐδὲν ἀδύνατον. Ὅρα δὲ πῶς χάριν αὐτὸ καὶ κοινωνίαν καλῶν ἐπὶ τέλει ἀνεῖπεν, ὅτι ὅλους ἑαυτοὺς ἐπέδωκαν.

10 **Στίχ. 8.** «Καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων». Ἀγάπης γὰρ τῆς εἰς Θεόν, εἰ βούλει δὲ καὶ τῆς εἰς Παῦλον, ἐναργῆς ἀπόδειξις καὶ δοκιμὴ ἢ εἰς τοὺς πλησίον ἐλεημοσύνη. Πέπεισμαι γάρ, φησί, καὶ τὸν Θεὸν καὶ ἡμᾶς δι' αὐτὸν ὑφ' ὑμῶν ἀγαπᾶσθαι, ἀλλ' ἢ τελειότερα τῆς γνησίας ἀγάπης παράστασις καὶ
15 βεβαίωσις διὰ τῆς εἰς τοὺς πλησίον ἐλεημοσύνης ἐμφανίζεται.

Στίχ. 14. «Ἐν τῷ νῦν καιρῷ», φησὶν· ἐν γὰρ ἐκείνῳ οὐδὲν τούτων ἐπιδείκνυσθαι δύνασαι. Καὶ ἄλλως δὲ ἐν τῷ νῦν καιρῷ ἐπιτέλεσον τὴν ἰσότητα· ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι πολλαπλασίονα ἀπολήψη. Καὶ πρόσκαιρος μὲν ἢ δοκοῦσα ζημία («ἐν τῷ νῦν γὰρ καιρῷ»,
20 φησὶν), διαιωνίζων δὲ ὁ ἄφατος πλοῦτος «Ἴνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα». Ἐπαινετὸν μὲν γὰρ τὸ ἐξ ἑαυτῶν ἄρξασθαι ποιεῖν νουθετηθέντας μόνον πρὸς τὸ θελῆσαι, μείζον δὲ τὸ καὶ αὐτὸ τὸ θελῆσαι ἐξ οἰκειᾶς βλαστῆσαι γνώμης καὶ αὐθαίρετον ἐπιδείξασθαι. Εἰ οὖν τὸ μείζον, φησὶν, ἐπεδείξατε, καὶ τὸ ἔλαττον ἐπιτελέ-
25 σατε.

Στίχ. 18-20. «Οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ». Λεῖπει τὸ ἐστίν, ὃ δεῖ ἐπινοήσαντας κατὰ κοινου ἑξακούειν καὶ ἐπὶ τῶν ἐξῆς, οἶον· «Οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐστίν». Οὐ μόνον δὲ θαυμασίως καὶ ἐπαίνου ἀξίως εὐαγγελίζεται καὶ κηρύσσει, «ἀλ-
30 λὰ καὶ χειροτονηθεὶς ἐστίν», ἀντὶ τοῦ ἀλλὰ καὶ κεχειροτονημένος ἐστίν. Ὑπὸ τίνων; «Ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν». Εἰς τί; Εἰς τὸ εἶναι συνέκδημος ἡμῶν ἐν τῷ κηρύγματι. Εἶτα οὐ μόνον ἐν τῷ κηρύγματι κεχειροτονημένος ἐστίν (δεῖ γὰρ ἀπὸ κοινου καὶ τὸ «οὐ μόνον» ἐκλαβεῖν), ἀλλὰ «καὶ ἐν τῇ χάριτι ταύτῃ» καὶ ἐξῆς· τοῦτ' ἐστίν ὅτι

καὶ σ' ἡμᾶς μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Δὲν παρέδωσα ἓνα μέρος καὶ ἓνα μέρος κράτησαν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλ' ὁλόκληρους τοὺς ἑαυτοὺς τους στὸν Κύριο, σὲ σημεῖο πού δὲν ἄφησαν οὔτε τοὺς πόρους γιὰ τὴ ζωὴ τους, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδωσαν τὰ πάντα, ὅλη τὴν πρόνοια γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὴ φροντίδα τὴν ἐμπιστεύθηκαν στὸν Κύριο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος, κατανοώντας τὸ μέγεθος τοῦ κατορθώματος, προσθέτει: «μὲ θέλημα τοῦ Θεοῦ»¹⁰, ἀντὶ νὰ πει, μὴ θαυμάσεις, ἄνθρωπε· εἶχαν συνεργὸ τὸν Θεὸ καὶ αὐτὸν μὲ τὴν προαίρεσή τους προσείλκυσαν. Καὶ ὅπου ὁ Θεὸς βοηθεῖ, τίποτα δὲν εἶναι ἀδύνατο. Πρόσεχε ὅμως πῶς καλώντας το αὐτὸ χάρη καὶ κοινωνία, στὸ τέλος διακήρυξε, ὅτι «πρόσφεραν ὅλο τὸν ἑαυτὸ τους».

Στίχ. 8. «Καὶ δοκιμάζοντας τὴ γνησιότητα τῆς ἀγάπης σας». Τῆς ἀγάπης δηλαδή στὸν Θεό, καὶ ἂν θέλεις καὶ τῆς ἀγάπης τους στὸν Παῦλο, φανερὴ ἀπόδειξη καὶ δοκιμὴ εἶναι ἡ ἐλεημοσύνη τους στοὺς πλησίον. Γιατὶ ἔχω πεισθεῖ, λέγει, ὅτι καὶ ὁ Θεὸς καὶ ἡμεῖς ἕξαιτίας αὐτοῦ εἴμαστε ἀντικείμενα τῆς ἀγάπης σας, ἀλλὰ ἡ τελειότερη παρουσία καὶ βεβαίωση τῆς γνήσιας ἀγάπης ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἐλεημοσύνη στοὺς πλησίον.

Στίχ. 14. «Σ' αὐτὸν τὸν τωρινὸ καιρὸ», λέγει· γιατί σὲ ἐκεῖνον τὸν ἄλλο δὲν μπορεῖς νὰ ἐπιδείξεις τίποτα ἀπὸ αὐτὰ. Ἀλλὰ καὶ ἄλλιῶς στὸν παρόντα καιρὸ ἐφάρμοσε τὴν ἰσότητα· γιατί στὸν μέλλοντα θ' ἀπολαύσεις πολλαπλάσια. Καὶ εἶναι βέβαια πρόσκαιρη ἡ ζημία πού νομίζεις («στὸν παρόντα καιρὸ», λέγει), ἐνῶ διαιωνίζεται ὁ ἀνέκφραστος πλοῦτος. «Ὡστε καὶ τὸ περισσευμα ἐκείνων». Εἶναι ἄξια νὰ ἐπαινεθεῖ καὶ ἡ ἑναρξη ἀπὸ σᾶς τῆς πράξης μὲ νουθεσίες μόνο γιὰ νὰ θελήσετε, εἶναι ὅμως ἀνώτερο καὶ ἡ ἴδια ἡ θέληση νὰ βλαστήσει ἀπὸ δική σας γνώμη καὶ νὰ τὴν παρουσιάσετε αὐθόρμητη. Ἄν λοιπόν, λέγει, ἐπιδείξατε τὸ μεγαλύτερο, πραγματοποιήστε καὶ τὸ μικρότερο.

Στίχ. 18-20. «Τοῦ ὁποίου ὁ ἔπαινος γιὰ τὸ ἔργο του στὸ Εὐαγγέλιο»· Λεῖπει τὸ «εἶναι», πού πρέπει νὰ τὸ συμπληρώσομε καὶ νὰ ἰσχύσει ἀπὸ κοινοῦ καὶ στὰ ἑξῆς δηλαδή· «Τοῦ ὁποίου ὁ ἔπαινος προέρχεται ἀπὸ τὸ ἔργο του στὸ Εὐαγγέλιο». Καὶ δὲν τὸ εὐαγγελίζεται μόνο καὶ δὲν τὸ κηρύττει κατὰ τρόπο θαυμάσιο καὶ ἄξιο γιὰ ἔπαινο, «ἀλλὰ καὶ ἔχει χειροτονηθεῖ», ἀντὶ νὰ πει, καὶ εἶναι χειροτονημένος. Ἀπὸ ποιούς, «Ἀπὸ τίς ἐκκλησίες». Γιὰ ποιὸ πράγμα; Γιὰ νὰ εἶναι συνοδοιπόρος μὲς στὸ κήρυγμα. Ἐπειτα δὲν εἶναι μόνο χειροτονημένος γιὰ τὸ κήρυγμα (γιατὶ ἀπὸ κοινοῦ πρέπει νὰ ἐκλάβομε καὶ τὸ «ὄχι μόνο»), ἀλλὰ «καὶ σ' αὐτὸ τὸ

κεχειροτονημένος ἐστὶν ὡσπερ εἰς τὸ συνέκδημος εἶναι ἡμῶν καὶ κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον, οὕτω καὶ τὸ διακονεῖν τῇ ἐλεημοσίῃ. Διὰ τοῦτο ἄρα καὶ ἀπέσταλται νῦν ἐπὶ τοιαύτῃ ὑποθέσει, οἷον ἄνωθὲν φησιν· εἰς τοῦτο κεχειροτόνηται ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ 5 οὐ νῦν ὑφ' ἡμῶν αὐτοσχεδιάζεται, ἀλλὰ χειροτονηθεὶς συνέκδημος ἡμῶν συνεχειροτονήθη καὶ ἐν ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ χάριτι λειτουργεῖν καὶ ὑπηρετεῖν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

Στίχ. 12-13. «Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκοῖναι ἢ συγκοῖναι ἑαυ- 10 τούς τισιν». Οὐ τολμῶμεν, φησὶν, οὐδὲ συναριθμηῆσαι ἑαυτοὺς τοῖς ἑαυτοὺς συνιστάνουσιν, οὔτε ἐν συγκρίσει τῇ πρὸς αὐτοὺς μικρόν τι διαφέρειν αὐτῶν. Τολμᾶν δὲ καλεῖ καὶ τὸ γενέσθαι ὡς ἓνα ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ ἔχειν ὅλως ὁμοιότητα πρὸς αὐτούς, τοῦ πράγματος τὸ ἄτοπον καὶ τὸ ἐβδελυγμένον αὐτῶν δεικνὺς τῷ Θεῷ. 15 Διὸ «οὐ τολμῶμεν», φησὶν, ὅτι μεγάλη τιμωρία τοῖς τοιούτοις ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ λέγει ἅμα καὶ τοὺς Κορινθίους ἐκφεύγειν παραινῶν τὸ τοιοῦτον νόσημα, καὶ ἀπὸ τούτων διασχίζων καὶ δι- ἰστῶν αὐτούς. Εἰ δὲ ἐτολμῶμεν ἑαυτοὺς συνιστάνειν ὡς κάκεινοι, οὐκ ἂν οἶοι ἡμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι ἐτυγ- 20 χάνομεν καὶ παρόντες, ἀλλὰ μετεβαλλόμεθα ἂν ὡδε κάκεισε, καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἄλλοι καὶ ἄλλοι γινόμενοι καὶ αὐτοὶ παρόντες καὶ ταῖς χρείαις καὶ τοῖς καιροῖς συναλλοιούμενοι, καὶ νῦν μὲν κόλακες, νῦν δὲ φοβεροί, καὶ τῶν μὲν δυναστευόντων δοῦλοι ὡς τοῦ θελήματος ὑπηρέται, τῶν δὲ ταπεινῶν δεσπότης καὶ νομοθέ- 25 ται· ὁ γὰρ συνιστῶν ἑαυτὸν πάντα εἰς τὸ οἰκεῖον κέρδος ἀφορῶν ποιεῖ, αἰεὶ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον συναλλοιούμενος καὶ συμμεταμορφούμενος.

Ἄλλ' οὐτε ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν ἐσμεν, οὐτε πρὸς αὐτοὺς ἔχομεν κοινωνίαν ἢ ὁμοιότητά τινα· οὐ γὰρ τολμῶμεν τοιοῦτοι γενέ- 30 σθαι. Πῶς οὖν ἄλλοι ἐσμέν ταῖς ἐπιστολαῖς ἀπόντες, ἄλλοι δὲ παρόντες; Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡμέτερον τοῦτο, ἀλλὰ τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων. Ἡμεῖς δὲ τι οὐ συνιστῶμεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς μετροῦμεν, οἷον ἀκριβολογοῦμεν, ἐξετάζομεν, αὐτὸ τὸ συνειδὸς

χάρισμα» καὶ τὰ λοιπὰ· δηλαδὴ εἶναι χειροτονημένος, ὅπως γιὰ νὰ εἶναι συνοδοιπόρος μας καὶ νὰ κηρύττει τὸ Εὐαγγέλιο, ἔτσι καὶ στὸ νὰ διακονεῖ στὴν ἐλεημοσύνη. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἔχει ἀποσταλεῖ τώρα γι' αὐτὸ τὸ ἔργο, ὅπως λέγει πρὸ πάνω. Γι' αὐτὸ τὸ ἔργο χειροτονήθηκε ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες καὶ δὲν εἶναι τωρινοὶ αὐτοσχεδιασμοὶ ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ ἀφοῦ χειροτονήθηκε συνοδοιπόρος μας¹¹, συγχρόνως χειροτονήθηκε γιὰ νὰ λειτουργεῖ καὶ νὰ ὑπηρετεῖ σ' αὐτὸ τὸ χάρισμα τῆς διακονίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο.

Στίχ. 12-13. «Γιατὶ δὲν τολμᾶμε νὰ συναριθμήσομε ἢ νὰ συγκρίνομε τὸν ἑαυτὸ μας μὲ κάποιους». Δὲν τολμᾶμε, λέγει, οὔτε νὰ λογαριάσομε τὸν ἑαυτὸ μας μ' ἐκείνους ποὺ συστήνουν τοὺς ἑαυτοὺς τους, οὔτε νὰ τοὺς συγκρίνομε μ' ἐκείνους ποὺ λίγο διαφέρουν ἀπὸ αὐτούς. Τόλμη χαρακτηρίζει καὶ τὸ νὰ γίνεи σὰν ἓνας ἀπὸ αὐτούς καὶ τὸ νὰ ἔχει τὴν παραμικρὴ ὁμοιότητα μαζί τους, δείχνοντας τὸ παράλογο τοῦ πράγματος καὶ τὴ βδελυρότητα αὐτῶν μπροστὰ στὸν Θεό. Γι' αὐτὸ λέγει «δὲν τολμᾶμε», γιατί αὐτοὺς τοὺς περιμένει μεγάλη τιμωρία. Κι αὐτὸ τὸ λέγει, προτρέποντας συγχρόνως καὶ τοὺς Κορινθίους ν' ἀποφεύγουν αὐτὴ τὴ νόσο, καὶ διαχωρίζοντας καὶ ἀπομακρύνοντας αὐτοὺς ἀπὸ ἐκείνους. Ἐὰν ὅμως τολμούσαμε νὰ συστήνομε τοὺς ἑαυτοὺς μας ὅπως καὶ ἐκεῖνοι, δὲν θὰ μπορούσαμε τέτοιοι ποὺ εἴμαστε ἀπόντες μὲ τὸ λόγο μας στὶς ἐπιστολές, τέτοιοι νὰ εἴμαστε καὶ παρόντες, ἀλλὰ θὰ ἀλλάζαμε ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, στὶς ἐπιστολές παρουσιαζόμενοι ἄλλοι, καὶ ἄλλοι ὅταν εἴμαστε οἱ ἴδιοι παρόντες, μεταβαλλόμενοι ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς περιστάσεις, καὶ ἄλλοτε κόλακες, καὶ ἄλλοτε πάλι φοβεροί, καὶ τῶν ἀνθρώπων βέβαια τῆς ἐξουσίας δοῦλοι ὡς ὑπηρετὲς τοῦ θελήματός τους, ἐνῶ τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων ἐξουσιαστὲς καὶ νομοθέτες. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ συστήνει τὸν ἑαυτὸ του τὸ κάνει ἀποβλέποντας στὸ δικό του κέρδος, μεταβαλλόμενος καὶ μεταμορφούμενος πάντοτε σύμφωνα μὲ τὸ συμφέρον του.

Ἄλλ' οὔτε εἴμαστε σὰν ἓνας ἀπὸ αὐτούς, οὔτε ἔχομε σχέση μὲ αὐτούς ἢ κάποια ὁμοιότητα· γιατί δὲν τολμᾶμε νὰ γίνομε τέτοιοι. Πῶς λοιπὸν εἴμαστε ἄλλοι στὶς ἐπιστολές ὅταν εἴμαστε ἀπόντες, καὶ ἄλλοι ὅταν εἴμαστε παρόντες; Αὐτὸ δὲν εἶναι γνώρισμα δικό μας, ἀλλὰ ἐκείνων ποὺ συστήνουν τὸν ἑαυτὸ τους. Ἐμεῖς ὅμως δὲν συστήνομε γιὰ κάτι τοὺς ἑαυτοὺς μας, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι μετροῦμε τὸν ἑαυτὸ μας, δηλαδὴ ἐπιδιώκομε

ἐξεταστὴν ποιοῦντες, μή τι πέπρακται ὧν οὐ δεῖ, μή τι διανενόη-
 ται ἀπρεπές. Καὶ αὐτοὺς συγκρίνομεν, μή τι ἄρα ἐναντίον ὧν
 κηρύσσομεν, ὧν ἐπηγγειλάμεθα πράττωμεν, μή τι ἀσύμφωνον
 τῷ προτέρῳ βίω. Καὶ συγκρίνομεν δὲ ἑαυτοὺς οὐχὶ τοῖς συνιού-
 5 σιν, οὐχὶ θέατρον, φησί, τοὺς ἔξωθεν συνιόντας ποιούμενοι τῆς
 ἰδίας συγκρίσεως καὶ ἐξετάσεως, ἀλλὰ αὐτοῖς ἑαυτοὺς κριτὰς
 καὶ δικαστὰς προκαθίζοντες, ὅπερ ἐστὶν ἀδεκάστου κρίσεως. Οἱ
 δὲ ψευδαπόστολοι καὶ ἑαυτοὺς συνιστάνοντες ἅπαν τοῦναντίον,
 πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ἀρέσκειαν τοῦ πλήθους πάντα ποιοῦσιν. Διὸ
 10 οὐδὲ μετροῦσιν ἑαυτοὺς οὐδὲ ἐξετάζουσιν ἑαυτούς, ἀλλ' ἀρκεῖ
 αὐτοῖς εἰς πᾶσαν εὐδαιμονίαν τῷ πλήθει τῶν συνιόντων αὐτοῖς
 ἀρέσκειν.

Διὰ τοῦτο ἡμεῖς οὐδὲ εἰς τὰ ἄμετρα, ὥσπερ ἐκεῖνοι, οὔτε ἐκαυ-
 χησάμεθα οὔτε καυχησόμεθα, ἀλλ' εἴ τι ἐρουῶμεν καὶ πράττομεν καὶ
 15 ἐπιστέλλομεν, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος ἡμῶν καὶ λέγομεν καὶ
 πράττομεν καὶ ἐπιστέλλομεν. Αὐτὸς δὲ οὐ λέγει «μέτρον ἡμῶν»,
 ἀλλὰ «μέτρον» εἰπὼν ἐπάγει· «οὐ μέτρον ἐμέρισεν ἡμῖν», δεικνύς
 ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μέτρον αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Ἡ καὶ οὕτως· Μὴ
 νομίσης ὅτι μέτρον εἰπὼν κανόνος αὐτὸς ἐμαντῶ τὸ μέτρον ὥρισεν,
 20 ἀλλ' ἐκεῖνο λέγω τὸ μέτρον, οὐ μέτρον, τοῦτ' ἐστίν, δι' οὗ, ἐμέρισεν
 ἡμῖν ὁ Θεός

Τί δὲ ἐστὶν ἐκεῖνο; Καὶ ἄλλα μὲν πολλά, τέως δὲ τὸ διὰ τοῦ κη-
 ρύγματος ἐλθεῖν μέχρις ὑμῶν καὶ καταλαβεῖν ὑμᾶς, τοῦτο τὸ μέ-
 τρον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔχομεν, δι' οὗ ἐμέρισεν καὶ ἔταξεν ἡμᾶς μέχρις
 25 ὑμῶν φθάσαι καὶ κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ δύναται τὸ χωρίον
 ὄλον ἀπὸ τοῦ, «Οὐ γὰρ τολμῶμεν» μέχρι τοῦ «οὐ συνιούσιν», κατ'
 ἐκείνων εἰρηῆσθαι τῶν ἀλαζόνων, καὶ τὸ «ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς» ὡς
 αἰτία εἰρηῆσθαι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων, οἷον· αὐτοὶ γὰρ ἐν
 ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες καὶ συγκρίνοντες οὐ συναισθάνονται
 30 ἀλαζονευόμενοι καὶ ἀπατῶντες ἑαυτούς ὥσπερ γὰρ ὁ παρ' ἑαυτῶ
 φρόνιμος ἰσχυρῶς ἄφρων ἐστίν, οὕτω καὶ ὁ παρ' ἑαυτῶ μέγας καὶ
 ὑψηλὸς καταγέλαστος καὶ ἔσχατος πάντων.

τὴν ἀκριβολογία, ἐξετάζομε τὸν ἑαυτό μας, κάνομε ἐξεταστή τὴν ἴδια τὴ συνείδησή μας, μήπως ἔγινε κάτι πὸ δὲν ἔπρεπε, μήπως ἀσχολήθηκε ὁ νοῦς μας μὲ κάτι ἀπρεπές. Καὶ κάνομε τὶς αὐτοσυγκρίσεις μας μήπως κάνομε κάτι ἀντίθετο ἀπὸ αὐτὰ πὸ κηρύττομε, ἀπὸ αὐτὰ πὸ ὑποσχεθήκαμε νὰ πράττομε, μήπως κάτι εἶναι ἀσύμφωνο πρὸς τὸν προηγούμενο βίο μας. Καὶ συγκρίνομε τοὺς ἑαυτοὺς μας ὄχι μὲ αὐτοὺς πὸ βρίσκονται μαζί μας, ὄχι κάνοντας, λέγει, θεατρικὸ ἀκροατήριον γιὰ τὴν σύγκριση καὶ τὴν ἐξέτασή μας τοὺς ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία εὐρισκόμενους, ἀλλὰ βάζοντας κριτὲς καὶ δικαστὲς γιὰ τὸν ἑαυτό μας τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας, πράγμα πὸ θγάζει ἀμερόληπτη ἀπόφαση. Οἱ ψευδαπόστολοι ὅμως καὶ αὐτοὶ πὸ συστήνουν τὸν ἑαυτό τους ἐντελῶς ἀντίθετα κάνουν τὰ πάντα πρὸς ἐπίδειξη καὶ γιὰ νὰ ἀρέσουν στὸ πλῆθος. Γι' αὐτὸ οὔτε μετροῦν τὸν ἑαυτό τους, οὔτε τὸν ἐξετάζουν, ἀλλὰ τοὺς εἶναι ἀρκετὸ γιὰ τὴν εὐδαιμονία τους νὰ εἶναι ἀρεστοὶ στὸ πλῆθος ἐκείνων πὸ συναναστρέφονται.

Γι' αὐτὸ ἐμεῖς οὔτε σὰ δίχως μέτρο, ὅπως ἐκεῖνοι, οὔτε καυχηθήκαμε οὔτε θὰ καυχηθοῦμε, ἀλλὰ ἂν ποῦμε κάτι καὶ τὸ πράττομε καὶ τὸ γράφομε σὶς ἐπιστολές, σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τοῦ κανόνα μας καὶ τὸ λέμε καὶ τὸ πράττομε καὶ τὸ γράφομε σὶς ἐπιστολές. Αὐτὸς ὅμως δὲν λέγει “τὸ μέτρο μας”, ἀλλὰ ἀφοῦ εἶπε «μέτρο», προσθέτει· «σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο πὸ μᾶς μοίρασε ὁ Θεός», δείχνοντας ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μέτρο τοῦ εἶναι δοσμένο ἀπὸ τὸν Θεό. Ἦ καὶ ἔτσι· Μὴ νομίσεις ὅτι λέγοντας μέτρο κανόνα, ὄρισα ὁ ἴδιος τὸ μέτρο γιὰ τὸν ἑαυτό μου, ἀλλ' ἐννοῶ τὸ μέτρο ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου μέτρου, δηλαδὴ μὲ τὸ ὁποῖο μοίρασε σὲ μᾶς ὁ Θεός.

Καὶ ποῖο εἶναι ἐκεῖνο; Εἶναι καὶ ἄλλα πολλά, πρῶτα ὅμως τὸ μέτρο τοῦ κηρύγματος πὸ ἦρθε μέχρι σὲ σᾶς καὶ σᾶς συμπεριέλαβε, αὐτὸ τὸ μέτρο τὸ ἔχομε ἀπὸ τὸν Θεό, μὲ τὸ ὁποῖο μᾶς ὄρισε καὶ μᾶς ἔταξε νὰ φτάσομε μέχρι ἐσᾶς καὶ νὰ κηρύξομε τὸ Εὐαγγέλιον. Ἦ μπορεῖ τὸ χωρὶο ὅλο ἀπὸ τό, «Γιατὶ δὲν τολμᾶμε», μέχρι τό, «δὲν καταλαβαίνουν»¹², νὰ ἔχει λεχθεῖ ἐναντίον τῶν ἀλαζόνων, καὶ τό, «ἀλλ' αὐτοὶ μὲ τοὺς ἑαυτοὺς τους» νὰ ἔχει λεχθεῖ ὡς κατηγορία ἐκείνων πὸ συστήνουν τὸν ἑαυτό τους· δηλαδὴ αὐτοὶ μετρῶντας καὶ συγκρίνοντας τὸν ἑαυτό τους μὲ τὸν ἑαυτό τους, δὲν συναισθάνονται τὴν ἀλαζονεία τους καὶ ἐξαπατοῦν τὸν ἑαυτό τους. Γιατί, ὅπως αὐτὸς πὸ κατὰ τὴν ἀποψή του εἶναι φρόνιμος, εἶναι πάρα πολὺ ἀνόητος, ἔτσι καὶ αὐτὸς πὸ εἶναι κατὰ τὴν ἀποψή του μεγάλος καὶ ἀνώτερος, εἶναι καταγέλαστος καὶ τελευταῖος ὄλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Στίχ 47. «Ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν» ἔδει κηρυχθῆναι καὶ «οὐκ ἐκηρύξαμεν». «Ἡ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ» ἔδει λαβεῖν ὑμᾶς καὶ «οὐκ ἐλάβετε». «Ὁ οὐκ ἐδέξασθε», ὃ ἔδει δέξασθαι ὑμᾶς «καὶ
5 οὐκ ἐδέξασθε». Ἡ καὶ οὕτως διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς αὐτοὺς τῆς πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους προσοχῆς ἀποτρέπει, οἷον· εἰ γὰρ ἄλλον Ἰησοῦν ὁ ψευδαπόστολος (τοῦτον γὰρ ἐρχόμενον λέγει, οἷον ἐπεισερχόμενον καὶ ἔξωθεν ἐπεισιόντα), εἰ οὖν οὗτος, φησὶν, ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν ἔδει κηρυχθῆναι παρ' ἡμῶν καὶ οὐκ
10 ἐκηρύξαμεν, ἢ ἄλλο Πνεῦμα ἔδει λαβεῖν ὑμᾶς παρ' ἡμῶν καὶ οὐκ ἐλάβετε, ἢ ἄλλο εὐαγγέλιον ἔδει δέξασθαι ὑμᾶς καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἐδέξασθε, εὐλόγως ἂν αὐτοῖς προσείχετε. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον (οὔτε γὰρ αὐτοὶ οἱ ψευδαπόστολοι θαρρήσουσι τοῦτο εἰπεῖν, οὔτε δὲ ὑμεῖς αὐτοί), πῶς οὐ λίαν ἄτοπον ἡμῶν ἐκείνους προκρίνειν
15 τῶν μηδὲν ὑπερησάντων, μηδὲ τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων;

«Καλῶς ἀνείχεσθε». Τὸ «καλῶς ἀνείχεσθε» οὐκ ἐπαινοῦντός ἐστι τὴν τοιαύτην γνώμην (ἄπαγε), ἀλλ' ἐκ περισσοῦς ἐλέγχοντος φθορὰν γὰρ πρὸ μικροῦ τὸ ἀνέχεσθαι τούτων καὶ προσέχειν αὐτοῖς ἀπεκάλεσεν. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει; Ἀπροφάσιτος ὑμῶν
20 ἐστὶ, φησὶν, ἢ ἀπάτη, ὅταν ἄμφω ἡμῶν τε καὶ τῶν ψευδαποστόλων τὰ αὐτὰ δοκούντων λέγειν, ἡμῶν μὲν ἀφίστασθε, ἐκείνοις δὲ προστίθεσθε· οὐ γὰρ ἔχετε πρόφασιν τῆς ἀπάτης τὴν καινότητα καὶ τὸ ἐξηλλαγμένον εἰς τελειότητα τῶν δογμάτων. Εἴωθε γὰρ ἡ καινότης ὑπογαργαλίζειν καὶ ἐφέλκεσθαι τοὺς ἀπλουστέρους,
25 ὑμῖν δὲ οὐδ' αὕτη ἢ πρόφασις ὑπελείφθη. «Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει». Ὁ λόγος καὶ ἡ γνώσις οὐκ αἰεὶ τὰ αὐτὰ παρὰ τῷ θεοπεσίῳ Παύλῳ σημαίνει, ἀλλ' ἐνίοτε μὲν λόγον λέγει τὸ ἔχειν χάρισμα διδασκαλικόν, γνώσιν δὲ τὸ συνιέναι μὲν τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον, μὴ μέντοι δύνασθαι καὶ ἑτέρους ὠφελεῖν
30 καὶ διδάσκειν. Ἐνίοτε λόγον μὲν λέγει τὸ ἐγγεγυμνάσθαι τῇ Ἑλληνικῇ σοφίᾳ, μηδὲν δὲ τῆς θείας μετέχειν, μόνον δὲ κατεστωμνῶσθαι, γνώσιν δὲ τὸ τετελειῶσθαι ἐν τῇ θεοσοφίᾳ, ὥστε καὶ αὐτὸν ἀκριδῶς εἰδέναι καὶ ἑτέρους ἰκανὸν εἶναι διδάσκειν καὶ Χριστῷ προσάγειν. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν λόγον μὲν ἀπλῶς, ὡς εἰώθα-

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 11ο.

Στίχ. 4-7. «Κηρύττει ἄλλον Ἰησοῦ, ἀπὸ αὐτὸν» πού ἔπρεπε νὰ κηρυχθεῖ «καὶ δὲν τὸν κηρύξαμε». «Ἡ ἄλλο Εὐαγγέλιο τὸ ὁποῖο» ἔπρεπε νὰ λάβετε καὶ «δὲν τὸ ἐλάβατε». «Ποῦ δὲν τὸ δεχθήκατε», τὸ ὁποῖο ἔπρεπε νὰ δεχθεῖτε «καὶ δὲν τὸ δεχθήκατε». Ἡ καὶ ἔτσι· μὲ τὴν ἀποπο ἀπαγωγή ἀποτρέπει αὐτοὺς ἀπὸ τὴν προσοχὴ στους ψευδαποστόλους· δηλαδή· ἂν ὁ ψευδαπόστολος ἄλλον Ἰησοῦ (γιατὶ αὐτὸν λέγει «ἐρχόμενον», δηλαδή πού ἔρχεται μετὰ ἀπὸ ἄλλον καὶ εἰσέρχεται ἀπὸ ἕξω)· ἂν λοιπὸν αὐτός, λέγει, κηρύττει ἄλλον Ἰησοῦ, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ κηρυχθεῖ ἀπὸ ἐμᾶς καὶ δὲν τὸν κηρύξαμε, ἢ ἔπρεπε νὰ λάβετε ἄλλο Πνεῦμα ἀπὸ ἐμᾶς καὶ δὲν τὸ ἐλάβατε, ἢ ἔπρεπε νὰ λάβετε ἄλλο Εὐαγγέλιο ἀπὸ ἐμᾶς καὶ δὲν σᾶς τὸ δώσαμε, εὐλόγα θὰ προσέχατε σ' αὐτούς. Ἄν ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο (γιατὶ οὔτε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ψευδαπόστολοι θὰ ἔχουν τὸ θάρρος νὰ τὸ ποῦν αὐτό, οὔτε καὶ ἐσεῖς οἱ ἴδιοι), πῶς δὲν εἶναι πάρα πολὺ παράλογο νὰ προτιμᾶτε ἐκείνους ἀπὸ ἐμᾶς πού δὲν ὑστερήσαμε σὲ τίποτα, οὔτε καὶ ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἀποστόλους;

«Σωστὰ θὰ τὸν ἀνεχόσασταν». Τὸ «σωστὰ θὰ τὸν ἀνεχόσασταν» δὲν εἶναι λόγος κάποιου πού ἐπαινεῖ τὴ γνώμη αὐτὴ (μακριὰ μὲν τέτοια σκέψη), ἀλλὰ πού ἐλέγχει πολὺ αὐστηρὰ· γιατί πρὶν λίγο τὴν ἀνοχὴ αὐτῶν καὶ τὴν προσοχὴ σ' αὐτούς τὴν ἀποκάλεσε φθορά. Τί σημαίνει λοιπὸν αὐτὸ πού λέγει; Ἡ ἀπάτη σας, λέγει, εἶναι ἀδικαιολόγητη, ὅταν καὶ οἱ δύο, ἐμεῖς καὶ οἱ ψευδαπόστολοι, φαίνεται ὅτι λέμε τὰ ἴδια πράγματα, ἐγκαταλείπετε ἐμᾶς καὶ ἀκολουθεῖτε ἐκείνους γιατί δὲν θὰ ἔχετε δικαιολογία τῆς ἀπάτης σας τὴν καινουργότητα τῶν δογμάτων καὶ ἀλλαγὴ τους σὲ τελειότερα. Γιατὶ τὸ καινούργιο συνήθως κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἐλκνύει τοὺς πιὸ ἀπλούς, σὲ σᾶς ὅμως δὲν ἀπέμεινε οὔτε αὐτὴ ἡ δικαιολογία. «Κι ἂν ἀκόμη εἶμαι ἄπειρος στὸ λόγο, δὲν εἶμαι καὶ στὴ γνώση»¹³. Ὁ λόγος καὶ ἡ γνώση δὲν σημαίνουν πάντοτε τὸ ἴδιο στὸν θεῖο Παῦλο, ἀλλὰ πολλές φορές λόγο ὀνομάζει τὸ νὰ ἔχει κάποιος χάρισμα διδασκαλικό, ἐνῶ γνώση τὸ νὰ ἐννοεῖ κανεὶς τὸν λόγο τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ὠφελεῖ καὶ νὰ διδάσκει τοὺς ἄλλους. Πολλές φορές βέβαια λόγο ὀνομάζει τὴν ἐξάσκηση στὴν Ἑλληνικὴ σοφία, πού δὲν ἔχει καμμιά μετοχὴ στὴ θεία, ἀλλ' εἶναι μόνο μὴ εὐχάριστη φλυαρία, ἐνῶ γνώση τὴν τελειοποίησι στὴ θεοσοφία, ὥστε καὶ ὁ ἴδιος νὰ γνωρίζει ἀκριβῶς καὶ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ διδάσκει καὶ ἄλλους καὶ νὰ τοὺς ὀδηγεῖ στὸν Χριστό.

μεν, τὸν προφορικόν, γνῶσιν δὲ τὴν ἐν τοῖς δόγμασιν εἶδησιν. Παράδειγμα τοῦ μὲν πρώτου· «ὧ̄ μὲν γὰρ δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως», τοῦ δὲ δευτέρου τὸ νῦν προκειμένον· «ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει», τοῦ δὲ τρίτου· «ἐπλουτί-
5 σθητε ἐν αὐτῷ ἐν παντὶ λόγῳ καὶ γνώσει πάσῃ».

«Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες» ἐσμὲν (λείπει γὰρ τὸ ἐσμέν), οἷον· ἐν παντὶ πεφανερωμένοι ἐσμὲν. Τί δὲ πεφανερῶμεθα ὑμῖν; Ὅτι οὐδὲν τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων ὑστερήσαμεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἰδιῶται τῇ γνώσει, ἀλλ' ἱκανοὶ διδάξαι καὶ τελειῶσαι ἐν τῇ πίστει.
10 Καὶ ἀπλῶς ἐν παντὶ ἐγνώσαμεθα ὑμῖν, καὶ οὐκ ἔστιν ὑμῖν οὐδεμία ἔγκλησις καθ' ἡμῶν οὐδ' ἀγνοίας πρόφασις, εἰ μὴ ἄρα βούλεσθε τοῦτο ἁμαρτίας πρόφασιν λαβεῖν, τὸ μηδὲν λαβεῖν ἐμὲ ἐξ ὑμῶν. Τοῦτο δὲ ἐντρέπων φησὶν ἀντὶ τοῦ· εἰ μὴ ἄρα τὰ κατορθώματα ἡμῶν καὶ ἐφ' ὧ̄ ἄλλοι καυχῶνται, ταῦτα ἡμῶν εἰς ἁμαρτίαν λογί-
15 ζεσθαι ἐγνώκατε, καὶ ἐφ' ὧ̄ ὑψῶσαι ὑμᾶς ἐπετήδευσα, τοῦτο εἰς κατηγορίαν ἡμῶν περιτρέπεται. Τοῦτο δὲ καὶ Παύλου ἐστὶ λίαν θαρροῦντος τῷ δῖῳ καὶ τῇ κατὰ Θεὸν πολιτεία, ὅτι αὐτοὺς ἐκεί-
20 νους δείκνυσι μηδὲν ὅλως ἔχοντας εἰπεῖν κατ' αὐτοῦ καὶ ἐκείνων ἐλέγχοντος τὴν ἀγνωμοσύνην καὶ πονηρίαν, ὅτι μηδὲν ὅλως ἔχον-
20 τες ἐγκαλεῖν, ἀλλὰ καὶ ὑπερθαυμάζειν ὄντες δίκαιοι, ὅμως τοὺς ψευδαποστόλους οὐδὲν ἔλαττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, Παύλου ἔστεργον.

Στίχ 11-12. Τί «οἶδεν ὁ Θεός»; «ὅτι ἀγαπῶ ὑμᾶς», φησὶν Διὰ τί οὖν οὐ λαμβάνεις; «Ἴνα ἐκκόψω» καὶ ἐξῆς

25 Στίχ 14. «Οὐ θαυμαστόν», φησὶν. Διὰ τί; Ὅτι μιμεῖσθαι πάντως χρεωστοῦσι τὸν διδάσκαλον, ὅς, ἄγγελος ὢν σκότους, φωτὸς εἶναι σχηματίζεται.

Στίχ. 16. Ἔστιν ἀφροσύνης ῥῆμα εἰπεῖν μὴ ὄντα, ἀφρονα μηδὲ τὰ τοῦ ἀφρονος ποιῶντα. Ἄφρων μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ μάτην
30 μεγαλορημονῶν καὶ εἰς κενὸν ἀλαζονευόμενος, ὅς μετὰ τοῦ εἶναι ἀφρων καὶ ἀφροσύνης λέγει ῥήματα καὶ τὰ τοῦ ἀφρονος ποιεῖ. Ὁ δὲ λέγων περὶ ἑαυτοῦ καὶ μεγάλα καὶ ἀληθῆ καὶ ἔνεκεν ὠφελείας ψυχικῆς, ἀφροσύνης μὲν δόξει ῥήματα λέγειν ὅσον ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τῆς προφορᾶς τῶν λόγων, οὐ μὴν ἀφρων, ἀλλὰ καὶ λί-

Ἄλλοῦ πάλι λόγο λέγει γενικά, ὅπως συνηθίσαμε, τὸν προφορικό, ἐνῶ γνώση τὴν πληροφόρηση στὰ δόγματα. Παράδειγμα τοῦ πρώτου, «στὸν ἕνα δίδεται λόγος σοφίας, στὸν ἄλλο λόγος γνώσης»¹⁴, ἐνῶ τοῦ δευτέρου αὐτὸ πού ἐξετάζομε ἐδῶ· «ἄπειρος στὸ λόγο, ὄχι ὅμως στὴ γνώση», καὶ τοῦ τρίτου· «πλουτισθήκατε ἀπὸ αὐτὸν μὲ κάθε λόγο καὶ κάθε γνώση»¹⁵.

«Ἄλλὰ σὲ ὅλα» εἴμαστε (γιατὶ λείπει τὸ εἴμαστε) «φανεροί»· δηλαδή σὲ ὅλα φανερωθήκαμε σὲ σᾶς. Καὶ σὲ τί φανερωθήκαμε σ' ἐσᾶς; Στὸ ὅτι δὲν ὑστερήσαμε σὲ τίποτα ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἀποστόλους, ὅτι δὲν εἴμαστε ἀμαθεῖς στὴ γνώση, ἀλλ' ἱκανοὶ νὰ διδάξομε καὶ νὰ τελειοποιήσομε στὴν πίστη. Καὶ γενικά σὲ καθεπὶ μᾶς γνωρίσατε καὶ δὲν μπορεῖτε νὰ μᾶς κατηγορήσετε γιὰ τίποτε, οὔτε ἔχετε δικαιολογία ἄγνοιας, ἐκτὸς βέβαια ἂν θέλετε νὰ τὸ λάβετε αὐτὸ ὡς πρόφαση ἁμαρτίας, ὅτι τίποτε ἐγὼ δὲν ἔλαβα ἀπὸ ἐσᾶς. Αὐτὸ τὸ λέγει προτρέποντάς τους, ἂντι νὰ πεῖ· ἐκτὸς βέβαια ἂν τὰ κατορθώματά μας καὶ αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ἄλλοι καυχῶνται, αὐτὰ ἀποφασίσατε νὰ μᾶς τὰ καταλογίσετε ὡς ἁμαρτία, καὶ αὐτὸ πού ἔκανα ἔργο μου ὥστε νὰ σᾶς ἐξυψώσω, αὐτὸ μετατρέπεται σὲ κατηγορία μου. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πού κάνει τὸν Παῦλο νὰ ἔχει μεγάλο θάρρος γιὰ τὸν βίον του καὶ τὸν ἀρεστὸ στὸν Θεὸ τρόπο ζωῆς του· ὅτι αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς δείχνει νὰ μὴν ἔχουν τίποτα νὰ ποῦν ἐναντίον του καὶ ἐλέγχει τὴν ἀγνωμοσύνη ἐκείνων καὶ τὴν πονηρία τους, ὅτι, ἐνῶ δὲν ἔχουν σὲ τίποτα ἀπολύτως νὰ τὸν κατηγορήσουν, ἀλλὰ καὶ ἐνῶ θὰ ἦταν δίκαιο νὰ τὸν ὑπερθαυμάζουν, ὅμως ἀποδέχονταν τοὺς ψευδαποστόλους καθόλου λιγότερο, ἂν ὄχι καὶ περισσότερο, ἀπὸ τὸν Παῦλο.

Στίχ. 11-12. Τί γνωρίζει ὁ Θεός; «Ὅτι σᾶς ἀγαπῶ» λέγει. Γιατί λοιπὸν δὲν λαμβάνεις; «Γιὰ νὰ ἀποκόψω» καὶ τὰ λοιπά.

Στίχ. 14. «Δὲν εἶναι θαυμαστὸ» λέγει. Γιὰ τί; Ἐπειδὴ ὀφείλουν νὰ μιμοῦνται ὅπωςδὴποτε τὸν διδάσκαλό τους, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ εἶναι ἄγγελος σκότους, μετασχηματίζεται σὲ ἄγγελο φωτός.

Στίχ. 16. Εἶναι λόγος ἀφροσύνης νὰ πεῖς κάποιον ἄφρονα ἐνῶ δὲν εἶναι ἄφρων οὔτε κάνει αὐτὰ πού κάνει ὁ ἄφρων. Γιατὶ ἄφρων εἶναι αὐτὸς πού μάταια μεγαλορημονεῖ καὶ ἀλαζονεύεται στὸν ἄέρα, ὁ ὁποῖος μαζί μὲ τὸ ὅτι εἶναι ἀνόητος λέγει καὶ λόγους ἀφροσύνης καὶ κάνει αὐτὰ πού κάνει ὁ ἄφρων. Αὐτὸς ὅμως πού λέγει γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ σημαντικὰ καὶ ἀληθινὰ καὶ γιὰ χάρη ψυχικῆς ὠφέλειας, θὰ φανεῖ βέβαια ὅτι λέγει λόγους ἀνόητους ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὁμοιότητα τῆς προφορᾶς τῶν

αν ἔμφρων, καὶ τὰ τοῦ ἔμφρονεστάτου πράττων, ὅτι καὶ διαβο-
 λῆς ἀλόγου κατεφρόνησεν ἐπὶ τῇ ἑτέρων σωτηρία καὶ ὠφελείᾳ.
 Διὸ οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ εἰπεῖν πρὸ ὀλίγων ὄφελον ἀνείχεσθέ-
 μου τι ἀφροσύνης ῥῆμα εἰπεῖν μέλλοντος, καὶ τῷ νῦν λέγειν μὴ
 5 τίς με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. «Μὴ τις» οὖν, φησί, «δόξῃ ἄφρονα εἶ-
 ναι». οὐ γὰρ δι' ἑμαυτόν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς ἐρεῖν μέλλω ἢ μέλλω λέ-
 γειν. Εἰ δὲ μὴ, καὶ ὡς ἄφρονά με ἠγήσασθε καὶ παραδέξασθε.
 οὐκ ἀποστρέφομαι γὰρ οὐδὲ τὸ ἄφρων νομισθῆναι διὰ τὴν ὑμε-
 τέραν σωτηρίαν, καὶ γὰρ ἢ μέλλω ἐρεῖν εἰς στήριγμα ὑμῶν καὶ
 10 ὠφέλειαν ψυχῆς συντελεῖ.

Στίχ. 23. «Παραφρονῶν λαλῶ», ἀντὶ τοῦ· εἰ καὶ δόξω τισὶ πα-
 ραφρονεῖν ἐν τῷ λέγειν με. «Ὑπὲρ ἐγώ». Ποία γὰρ ὅλως παρα-
 φροσύνη τὸ ὑπὲρ τοὺς ψευδαποστόλους λέγειν ἑαυτὸν διάκονον
 εἶναι Χριστοῦ;

15 Στίχ. 25. Τὸ «τρὶς ἐναυάγησα» ἐρμηνεύων φησὶν, ὅτι τρὶς ἢ
 ἀνθρωπότης ἐναυάγησεν· ἅπαξ ἐν τῷ παραδείσῳ διὰ τῆς παρα-
 θάσεως, δεύτερον ἐν τῷ κατακλυσμῷ, τρίτον μετὰ τὸ δέξασθαι
 τὸν νόμον. «Νυχθήμερον». Νύκτα λέγει ἐνταῦθα ὁ ἀπόστολος
 τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐν τῇ σκοτεινῇ πλάνῃ διατριβήν,
 20 ἡμέραν δὲ τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῷ φωτεινῷ βα-
 πτίσματι διαγωγὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Στίχ. 1. «Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι», ἀντὶ τοῦ· καυχᾶ-
 σθαι δὲ ἄλλα παρὰ τὰ τῆς ἀσθενείας μου οὐ συμφέρει μοι. Εἶπε
 25 γὰρ πρὸ μικροῦ· «Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυ-
 χήσομαι». Εἶτα θεὸς μεταξὺ τῆς ἀσθενείας παράδειγμα, ἐπάγει
 ἀποδιδούς πρὸς τὸ προειρημένον, οἷον· ἢ δὲ οὐκ ἔστιν ἀσθενεί-
 ας, ἀλλὰ μᾶλλον ὕψους καὶ δυνάμεως, ταῦτα, φησὶν, «οὐ συμφέ-
 ρει μοι». Πῶς οὖν φησι καὶ ταῦτα λέγων, οὐκ ἐβουλόμην; Διὰ δὲ
 30 τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν καὶ ἢ μὴ βούλομαι ἀναδέχομαι. Καὶ
 σκόπει πῶς πανσόφως διαιτᾷ· οὐ σιωπᾷ παντελῶς ἵνα ὠφελή-
 σῃ, καὶ οὐ λέγει ἀνακεκαλυμμένως, ἀλλ' ἐν καὶ τοῦτο συνεσκια-
 σμένως, ἵνα φύγῃ τὸ καυχᾶσθαι, καὶ τότε ἀνάγκης αὐτῷ τῆς

λόγων, ὅμως δὲν εἶναι ἄφρων, ἀλλὰ καὶ πολὺ σόφρων καὶ πράττει αὐτὰ πού πράττει ὁ σόφρων, ἐπειδὴ καὶ παράλογη διαβολὴ περιφρόνησε γιὰ χάρη τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ὠφελείας τῶν ἄλλων. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀντίθετο νὰ πεῖ μπροστὰ σὲ λίγους ὅφειλαν νὰ μοῦ δείξουν ἀνοχή ἂν ἐπρόκειτο νὰ πῶ κάποιον λόγο ἀνοησίας, καὶ τὸ νὰ πῶ τώρα αὐτὸ νὰ μὴ νομίσει κανεὶς ὅτι εἶμαι ἀνόητος. «Νὰ μὴ νομίσει», λοιπόν, λέγει, «κάποιος ὅτι εἶμαι ἀνόητος»· γιατί δὲν πρόκειται μὲ ὅσα θὰ πῶ νὰ μιλήσω γιὰ μένα, ἀλλὰ γιὰ σᾶς. Ἀλλιῶς θεωρήστε με καὶ ἀποδεχθεῖτε με ὡς ἀνόητο· γιατί δὲν μὲ στεναχωρεῖ οὔτε τὸ νὰ θεωρηθῶ ἀνόητος γιὰ τὴ δική σας σωτηρία· καθότι αὐτὰ πού πρόκειται νὰ πῶ συντελοῦν στὴν στήριξή σας καὶ στὴν ὠφέλεια τῆς ψυχῆς σας.

Στίχ. 23. «Μιλῶ σὰν παράφρων»· ἀντὶ νὰ πεῖ ἔστω καὶ ἂν φανῶ σὲ κάποιους ὅτι αὐτὰ τὰ λέγω σὰν παράφρων. «Ἐγὼ εἶμαι περισσότερο». Ποιὰ δηλαδὴ παραφροσύνη γενικὰ εἶναι νὰ λέγεις ὅτι εἶσαι διάκονος τοῦ Χριστοῦ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ψευδαποστόλους;

Στίχ. 25. Τὸ «τρεῖς φορές ναυάγησα» ἐρμηνεύοντάς το λέγει, ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα ναυάγησε τρεῖς φορές· μία φορὰ μέσα στὸν παράδεισο μὲ τὴν παράδωξη, δεύτερη κατὰ τὸν κατακλυσμὸ, καὶ τρίτη φορὰ ἀφοῦ παρὰ δόθηκε ὁ νόμος. «Μερόνυχτο». Νύχτα λέγει ἐδῶ ὁ ἀπόστολος τὴ ζωὴ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ μέσα στὴ σκοτεινὴ πλάνη, ἐνῶ ἡμέρα τὴν παρουσίαν μαζί μὲ τὸν Χριστὸ στὴ ζωὴ μέσα στὸ φῶς τοῦ βαπτίσματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο.

Στίχ. 1. «Δὲν εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον νὰ καυχιέμαι», ἀντὶ νὰ πεῖ τὸ νὰ καυχιέμαι γιὰ ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες μου δὲν μοῦ συμφέρει. Γιατὶ εἶπε πρὶν ἀπὸ λίγο· «Ἄν πρέπει νὰ καυχηθῶ, θὰ καυχηθῶ γιὰ τὶς ἀδυναμίες μου»¹⁶. Ἐπειτα, θέτοντας παράδειγμα γιὰ τὴν ἀδυναμία του συμπληρώνει αὐτὸ πού εἶπε προηγουμένως δηλαδὴ· αὐτὰ πού δὲν εἶναι δείγματα ἀδυναμίας, ἀλλὰ μάλλον ἕψους καὶ δύναμης, αὐτὰ, λέγει, «δὲν μοῦ συμφέρουν». Πῶς λοιπόν τὰ λέγει αὐτὰ, καὶ μάλιστα λέγοντας, δὲν ἤθελα; Ἀλλὰ γιὰ τὴ δική σας σωτηρία δέχομαι καὶ αὐτὰ πού δὲν θέλω. Καὶ πρόσεχε πόσο σοφὰ τὰ διευθετεῖ· δὲν σωπαίνει τελείως γιὰ νὰ ὠφελήσῃ, οὔτε τὰ λέγει φανερά, ἀλλὰ ἓνα λέγει, καὶ αὐτὸ συγκαλυμμένο, γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν καύχησιν, καὶ αὐτὸ, ἐπειδὴ ἦτον ἀναγκασμένος ἕξαι-

ἀπὸ τῶν ψευδαποστόλων ἐπικειμένης, παιδεύων διὰ τούτου μηδὲν μέγα περὶ ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν, κἂν ἀληθὲς ᾦ· εἰ μὴ ἐκ πολλῆς ἀνάγκης.

Στίχ. 2-3. Τὸ «εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα», δεύτερον ἔφη, οὐχ ὡς ἂν τις οἰηθείη, περιπτολογῶν καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρπαγῆς ἄμφω τιθεῖς, ἀλλὰ τὸ μὲν τίθησιν ἐπὶ τῆς πρὸς οὐρανούς ἀρπαγῆς, τὸ δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀρπαγῆς τῆς εἰς τὸν παράδεισον, εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρπαγῆς ἐτίθει, οὐκ ἂν ᾦν τοῦτο περιπτολογία· παράδοξον γὰρ καὶ ὑπερφυῆς ἀναγγέλλων πράγμα τὸν τρόπον ἀγνοεῖν διατείνεται μετ' ἐπιμονῆς Ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον, οὐχὶ ἕως τοῦ τρίτου τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρος, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν, ἀλλ' ἕως τρίτου οὐρανοῦ.

Στίχ. 6-7. «Καλῶς φησιν, «οὐκ ἔσομαι ἄφρων»· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄφρονος τὸ ἐπὶ σωτηρία καὶ ὠφελείᾳ ψυχῶν καὶ ἀνάγκης ἐπικειμένης τὴν παρὰ Θεοῦ παρασχεθεῖσαν αὐτῷ χάριν ἀνακηρύττειν, μᾶλλον δὲ καὶ λίαν ἔμφρονος καὶ φιλανθρώπου τὸ παριδεῖν καὶ ὑποψίαν οἰήσεως ἔνεκεν σωτηρίας ἀνθρώπων. Τὸ «καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων» πρὸς τὸ «ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου» ἔξακουστέον. «Ἄγγελος μὲν σατᾶν» ὁ ὑπηρετούμενος τῷ ἀντικειμένῳ δαίμονι ἄνθρωπος, «σκόλοψ» δὲ οὗς οἱ τοιοῦτοι πειρασμούς αὐτῷ καὶ θλίψεις ἐπέφερον. Καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης τὸ ὁμολογῆσαι, ὅτι οὐκ ἔφερε ῥαδίως τὰς ἐπιβουλάς, καὶ ὅτι πολλάκις παρακαλέσας οὐκ ἤνυσεν· τὸ γὰρ «τρὶς» πολλάκις δηλοῖ.

Στίχ. 11. «Γέγονα ἄφρων» ταῦτα εἰπὼν, φησὶν. Οὐ κατ' ἀπόφασιν δὲ τοῦτο λέγει (οἶδε γὰρ αὐτὸς μηδὲν ἄφρονος εἰπὼν), ἀλλὰ τοῦτο φησὶν ὡς κατ' ἐρώτησιν καὶ ἐπαπόρησιν πρὸς αὐτούς, οἷον ἄρα ταῦτα διεξελθὼν ἄφρων ὑμῖν ἔδοξα; Καὶ τούτου, φησὶν, ἢ αἰτία εἰς ὑμᾶς ἀνατρέχει· αὐτοὶ γὰρ με ἠναγκάσατε ψευδαποστόλους οἰκειούμενοι. Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν. Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς οὐκ ἐνέδωκα πάντα πράττων χάριν ὑμῶν, οὐδὲ κατωλιγώρησα ὑμῶν. Μὴ τοῦτο ἠττηθῆτε; μὴ τοῦτο ἀδικίαν νομίσητε; χαρίσασθε δέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην.

τίας τῶν ψευδαποστόλων, διδάσκοντάς μας μὲ αὐτὸ νὰ μὴ λέμε τίποτε μεγάλο γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας, ἀκόμα καὶ ἂν εἶναι ἀληθινό, παρὰ μόνο ἂν ὑπάρχει μεγάλη ἀνάγκη.

Στίχ. 2-3. Τό, «εἴτε μὲ τὸ σῶμα, δὲν γνωρίζω, εἴτε χωρὶς τὸ σῶμα, δὲν γνωρίζω», τὸ εἶπε δύο φορές, ὄχι γιὰ νὰ νομίσει κανεὶς ὅτι τὸ εἶπε περιττολογώντας, καὶ ὅτι τὸ εἶπε δύο φορές γιὰ τὴν ἴδια ἄρπαγή, ἀλλὰ τὸ ἓνα τὸ λέγει γιὰ τὴν ἄρπαγή στους οὐρανοὺς, καὶ τὸ ἄλλο πάλι γιὰ τὴν ἄρπαγή ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς τὸν παράδεισο· ἂν ὅμως τὸ ἔλεγε καὶ γιὰ τὴν ἴδια ἄρπαγή, δὲν θὰ ἦταν αὐτὸ περιττολογία. Γιατί, ἀναγγέλλοντας παράδοξο πρᾶγμα καὶ ὑπερφυσικό, ἰσχυρίζεται μὲ ἐπιμονή, ὅτι δὲν γνωρίζει τὸν τρόπο. Καὶ λέγει ὅτι αὐτὸς εἶχε ἄρπαγεῖ ὄχι μέχρι τὸν τρίτο τὸν πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μας ἀέρα, ὅπως φαντάσθηκαν κάποιοι, ἀλλὰ μέχρι τὸν τρίτο οὐρανό.

Στίχ. 6-7. Σωστὰ λέγει, «δὲν θὰ εἶμαι ἀνόητος». Γιατί δὲν εἶναι γνώρισμα ἀνόητου τὸ νὰ ἀνακηρύττει τὴ χάρη πού τοῦ παραχώρησε ὁ Θεὸς ὅταν εἶναι ἀνάγκη καὶ γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴν ὠφέλεια τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ πολὺ συνετοῦ καὶ φιλάνθρωπου τὸ νὰ παραβλέψει ἀκόμα καὶ ὑποψία οἴησης γιὰ χάρη τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Τὸ «καὶ γιὰ τίς πολλὲς ἀποκαλύψεις» πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ «θὰ προχωρήσω σὲ ὄπτασιες καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου»¹⁷. «Ἐγγελοσ τοῦ σατανᾶ» εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ὑπηρετεῖ τὸν ἀντικείμενο δαίμονα, ἐνῶ «σκόλοψ» οἱ πειρασμοὶ καὶ οἱ θλίψεις πού τοῦ προκάλεσαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί. Καὶ αὐτὸ εἶναι δεῖγμα ταπεινοφροσύνης, τὸ νὰ ὁμολογήσει ὅτι δὲν ὑπέφερε εὐκόλα τίς ἐπιβουλές, καὶ ὅτι, ἐνῶ πολλὲς φορές παρακάλεσε τὸν Θεό, δὲν ἐπέτυχε αὐτὸ ποῦ ζητοῦσε· γιὰ τὸ «τρεῖς φορές» δηλώνει πολλὲς φορές.

Στίχ. 11. «Ἐγὼ ἀνόητος», λέγει, λέγοντας αὐτά. Δὲν τὸ λέγει αὐτὸ ὡς γνώμη γιὰ τὸν ἑαυτὸ του (γιατί γνωρίζει ὅτι δὲν εἶπε λόγο ἀνθρώπου ἀνόητου), ἀλλὰ τὸ λέγει ὑπὸ μορφήν ἐρώτησης καὶ ἀπορίας πρὸς αὐτούς· δηλαδή· ἄραγε ἐκθέτοντάς σας αὐτὰ σᾶς φάνηκα ἀνόητος; Ἀλλὰ καὶ γι' αὐτό, λέγει, ἡ αἰτία βρῖσκεται σὲ σᾶς· γιὰ τὸ σεις μὲ ἀναγκάσατε σ' αὐτὸ ἀκολουθώντας τοὺς ψευδαποστόλους. Ἐάν καὶ ἐγὼ δὲν στάθηκα ἀδρανῆς ἀπέναντί σας. Ἐάν καὶ ἐγὼ δὲν ἔπαυσα νὰ κάνω τὰ πάντα γιὰ σᾶς, οὔτε ἔδειξα ἀμέλεια γιὰ σᾶς. Μήπως ἠττηθήκατε σ' αὐτό; Μήπως τὸ θεωρήσατε αὐτὸ ἀδικία; Χαρίστε μου τὴν ἀδικία αὐτή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

Στίχ. 3. Καὶ αὐτὸ τὸ «δοκιμὴν ζητεῖν» ἀμάρτημα ἦν· τὸ γὰρ ἐκπειράζειν, καὶ μάλιστα μετὰ τοσαῦτα, ἀχαρίστων ἦν καὶ ἀγνωμόνων καὶ ἀδεβαίων.

5 Στίχ. 4α. Διὰ γὰρ τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας καὶ ἀσθενείας ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀναμάρτητος ἐσταύρωται. Ἡ ἐξ ἀσθενείας, ὡς οἱ ἄπιστοι ἔλεγον, «Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι», ἢ ἐξ ἀσθενείας, ὡς ὑμῖν ἀκόλουθον νομίσαι· εἰ γὰρ δοκιμὴν ἔτι ζητεῖτε, καὶ τὸν σταυρὸν ἄρα ἐξ ἀσθενείας νομιεῖται ὑπομεῖναι.
10 «Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ», ἀντὶ τοῦ ὡς Θεός, ὡς δυνατός, ὡς ἐκουσίως καὶ ἃ ἔπαθε παθῶν. Ἡ οὕτως· Εἰ καὶ ἐσταυρώθη, φησὶν, ὡς τὴν παθητὴν φύσιν καὶ ἀσθενῆ ἀναλαβὼν, ἀλλὰ ζῆ ἐκ νεκρῶν ἀναστάς, ὡς τὴν παντοδύναμιον καὶ θεῖαν φύσιν φέρον ἐν ἑαυτῷ.

15 Στίχ. 4β. Τὸ «καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ», ἢ ὅτι ἃ πάσχομεν δι' αὐτὸν πάσχομεν, ἢ ὅτι δοκοῦμεν ὑμῖν ἀσθενεῖν ἐκ τοῦ μὴ κολάζειν καὶ τιμωρεῖν ὑμᾶς. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐν Χριστῷ ποιούμεν· αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἀνέχεσθαι καὶ μακροθυμεῖν, ἀλλ' ὥσπερ ἀνέχεσθαι καὶ μακροθυμεῖν, οὕτως ἐπὶ τῶν ἀναλγήτως
20 ἐχόντων καὶ μὴ μεταμελομένων τὴν τιμωρητικὴν καὶ κολαστικὴν δύναμιν ἐπιδείκνυσθαι· οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ποιεῖ.

«Ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ», τοῦτ' ἔστι δειχθησόμεθα ὑμῖν ζῶντες, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς ζῶντες, ἀλλ' ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἔχοντες,
25 δι' ἧς καὶ αὐτὸς θάνατον πατήσας καὶ ἄδην σκυλεύσας καὶ νέστη καὶ ζῆ. Αὕτη δὲ ἡ ζωὴ καὶ ἡ δύναμις δηλονότι τιμωρητικὴ ἔστι τῶν τὰ ἔργα τοῦ πονηροῦ πραττόντων, ὥσπερ σωτικὴ τῶν μετάνοιαν ἐπιτελούντων. Διὰ τοῦτο δὲ λέγει ὅτι μὴ καταφρονεῖτε ἡμῶν ὡς ὀρώντες ἡμᾶς διωκομένους καὶ μυρία πά-
30 σχοντας· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς κατεφρονήθη σταυρούμενος, ἀλλ' ἀναστάς πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἃ πάσχομεν δι' αὐτὸν πάσχομεν, ὥστε, καὶ εἰ πάσχομεν, ἐκεῖνος δὲ ζῆ καὶ δύναται, καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ· οἷον αὐτοῦ θέλοντος καὶ ζῶμεν καὶ δυνατοί ἐσμεν ποιῆσαι ὃ βουλόμεθα εἰς ὑμᾶς, καὶ μάλι-

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 13ο.

Στίχ. 3. Κι αὐτὸ τὸ «νὰ ζητοῦν ἀπόδειξη» ἦταν ἀμάρτημα· γιατί τὸ νὰ τὸν ὑποβάλλουν σὲ δοκιμασία, καὶ μάλιστα ἔπειτα ἀπὸ τόσα, δείχνει ἀνθρώπους ἀχάριστους καὶ ἀγνώμονες καὶ ἀσταθεῖς.

Στίχ. 4α. Γιατί γιὰ τὶς ἀμαρτίες καὶ τὶς ἀδυναμίες σας σταυρώθηκε ὁ δυνατὸς καὶ ἀναμάρτητος. Ἡ ἀπὸ ἀδυναμία, ὅπως ἔλεγαν οἱ ἄπιστοι, «Ἄλλους ἔσωσε, τὸν ἑαυτὸ του δὲν μπορεῖ νὰ τὸν σώσει»¹⁸, ἢ ἀπὸ ἀδυναμία ὅπως εἶναι λογικὰ ἀκόλουθο νὰ νομίζετε ἐσεῖς. Γιατί, ἂν ζητεῖτε ἀκόμα ἀπόδειξη, θὰ νομοθεῖ ὅτι καὶ τὸν σταυρὸ τὸν ὑπέμεινε ἀπὸ ἀδυναμία. «Μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ» ἀντὶ νὰ πει, ὡς Θεός, ὡς δυνατός, ὡς αὐτὸς ποὺ ὅσα ἔπαθε τὰ ἔπαθε μὲ τὴ θέλησή του. Ἡ ἔτσι. Ἄν καὶ σταυρώθηκε, λέγει, ἐπειδὴ ἔλαβε τὴν παθητὴ καὶ ἀδύναμη σάρκα, ζεῖ ὅμως ἔχοντας ἀναστηθεῖ ἀπὸ τοὺς νεκρούς, ἐπειδὴ ἔφερε μαζί του τὴν παντοδύναμη καὶ θεία φύση.

Στίχ. 4β. Τὸ «Γιατί καὶ ἐμεῖς ἔχομε τὴν ἴδια ἀδυναμία μ' αὐτόν» σημαίνει, ἢ ὅτι ὅσα πάσχομε τὰ πάσχομε γι' αὐτόν, ἢ ὅτι φαινόμεστε σὲ σᾶς ὅτι εἴμαστε ἀδύναμοι, ἐπειδὴ δὲν σᾶς ἐπιβάλλομε ποινὴ καὶ δὲν σᾶς τιμωροῦμε. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ κάνομε σύμφωνα μὲ τὸν Χριστό· γιατί αὐτὸς μᾶς δίδαξε νὰ δείχνομε ἀνοχή καὶ μακροθυμία· ἀλλὰ ὅπως μᾶς δίδαξε νὰ δείχνομε ἀνοχή καὶ μακροθυμία, ἔτσι καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ μένουν ἀνάλητοι καὶ δὲν μετανοοῦν νὰ δείχνομε τὴ τιμωριτικὴ καὶ κολαστικὴ δύναμη· γιατί καὶ αὐτὸς κάνει τὸ ἴδιο.

«Ἄλλὰ θὰ ζήσομε μαζί μ' αὐτόν» δηλαδή θ' ἀποδειχθοῦμε σ' ἐσᾶς ζῶντες, καὶ ὄχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ μαζί μὲ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό· καὶ αὐτὸ ὄχι ἀπλῶς ζώντας, ἀλλ' ἔχοντας τὴ ζωὴ ἀπὸ τὴ δική του δύναμη, μὲ τὴν ὁποία καὶ αὐτός, ἀφοῦ πάτησε τὸ θάνατο καὶ λαφυραγώγησε τὸν ἄδη, καὶ ἀναστήθηκε καὶ ζεῖ. Καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ καὶ ἡ δύναμη εἶναι προφανῶς τιμωρητικὴ γιὰ ἐκείνους ποὺ πράττουν τὰ ἔργα τοῦ πονηροῦ, ὅπως καὶ εἶναι σωστικὴ γιὰ ὅσους ζοῦν μὲ μετάνοια. Γι' αὐτὸ λέγει, μὴ μᾶς περιφρονεῖτε βλέποντάς μας νὰ καταδιωκόμαστε καὶ νὰ πάσχομε μύρια· ἔτσι καὶ ὁ Χριστὸς περιφρονήθηκε ἐνῶ σταυρωνόταν, ἀλλὰ ἀφοῦ ἀναστήθηκε, πραγματοποίησε ὅσα θέλησε. Κι ἐμεῖς λοιπὸν ὅσα πάσχομε τὰ πάσχομε γι' αὐτόν ὥστε, καὶ ἂν πάσχομε, ἐκεῖνος ὅμως ζεῖ καὶ ἔχει τὴ δύναμη, καὶ ἐμεῖς μαζί μ' αὐτόν· δηλαδή μὲ τὴ δική του θέληση καὶ ζοῦμε καὶ εἴμαστε δυνατοὶ νὰ κάνομε αὐτὸ ποὺ θέλομε σὲ σᾶς, καὶ κυ-

στα εἰς ὑμᾶς, ὅτι πολλὰ ἔχομεν ἀπειθούντων ὑμῶν δικαιώματα καθ' ὑμῶν.

Στίχ. 5. Ἔρα μὴ «ἐαυτοὺς πειράζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει»; ἄρα μὴ «ἐαυτοὺς δοκιμάζετε»; Τὸ γὰρ ἔτι δοκιμὴν ζητεῖν τοῦ ἐν
5 ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ καὶ οὐπω ἀκριβῶς πεπεισθαι ὡς ἐν τῷ διδασκάλῳ λαλεῖ ὁ Χριστός, τί ἕτερόν ἐστιν, ἢ καὶ ἐαυτοὺς πειρά-
ζειν εἴ ἐστε πιστοί, καὶ ἀμφιβάλλειν καὶ περὶ ἐαυτῶν; Μᾶλλον δὲ
καὶ ἀγνοεῖν ἐστὶν ὅπως ὅτι Χριστός ἐν ὑμῖν· εἰ γὰρ οὐκ ἐν τῷ δι-
δασκάλῳ ὁ Χριστός, πολλῶ μᾶλλον οὐδ' ἐν τοῖς μαθηταῖς. Ἀλλὰ
10 πῶς, φησὶν, οὐκ ἐπιγινώσκετε ὅτι ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός, ὃς καὶ χαρί-
σμασι διαφόροις ἐπλούτισεν ὑμᾶς; Ἡ διὰ τῶν πράξεων ὑμῶν
ἀδοκίμους ἐαυτοὺς παραστήσαντες καὶ τούτων ἐξεπέσετε; Τοῦτο
δὲ ἵνα εἴπη ὅτι, εἰ ὑμεῖς χαρίσματα καὶ ἰσχὺν κατὰ πνευμάτων
ἀκαθάρτων ἐλάβετε καὶ ἔχετε, εἰ μὴ ἀδοκίμους ἐαυτοὺς παρα-
15 σκευάσαντες τούτων ἐστερήθητε, οὐχὶ ἐγὼ πολλῶ μᾶλλον ἐξουσί-
αν ἔχω κατὰ τῶν τὰ θελήματα τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων ἐπιτε-
λεῖν αἴρουμένων, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς; Ἡ καὶ οὕτως· Ἐν ἐμοὶ δοκι-
μὴν ζητεῖτε; ἐαυτοὺς πειράζετε (ἐπιπληκτικῶς), ἐαυτοὺς δοκιμά-
ζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει. Ὡς γὰρ ἔοικεν, καὶ ταύτης ἐξέστητε, ἐπεὶ
20 οὐκ ἂν δοκιμὴν ἐπεζητεῖτε.

Εἶτα ὡπερ λεαίνων τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμήσεως· «Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε», φησὶν, ἐαυτοὺς ὅτι Ἰησοῦς Χριστός ἐν ὑμῖν ἐστιν;». Ἀντὶ τοῦ· ἐγὼ οὕτως ὑμᾶς ἐπιγινώσκω, ὅτι Χριστός ἐν ὑμῖν· εἰ δὲ αὐτοὶ τοῦτο ἀγνοεῖτε, ὑμῶν ἄρα τὸ ἔγκλημα. Οὐκοῦν
25 ἀδοκίμους ἐαυτοὺς ἀπειρογάσασθε. Ἄμα δὲ καὶ ἐντρέπει ὡς, εἰ ἐγὼ τὸν Χριστὸν ἐν ὑμῖν εἶναι γινώσκω, εἰ μὴ ἀδόκιμοι γεγόνατε, πῶς αὐτοὶ ἔτι δοκιμὴν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ ζητεῖτε; Καὶ δῆλον ὅτι τρι-
χῶς ἐστὶν ἐκλαβεῖν τὸ χωρίον· κατὰ συμβουλήν καὶ παραίνεσιν ὡπερ ἕτεροι, κατὰ ἐπαπόρησιν καὶ ἔλεγχον, κατὰ ἐπιτίμησιν
30 καὶ ἐπίπληξιν ὡς νῦν ἔκκειται.

Στίχ. 7. «Εὐχόμαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν». Πῶς οὖν καὶ ἐλπίζεις δόκιμος ὀφθῆναι, καὶ πάλιν εὐχε-
σαι μὴ γενέσθαι; Εὐχόμαι μὲν βελτιωθῆναι ὑμᾶς καὶ μὴ δεηθῆ-

ρίως σέ σᾶς, γιατί πολλά δικαιώματα ἔχομε εἰς βάρος σας ἐπειδὴ δείχνετε ἀνυπακοή.

Στίχ. 5. Ἐραγε μήπως «ἔξετάζετε τοὺς ἑαυτοὺς σας ἂν παραμένετε στήν πίστη σας»; μήπως ἄραγε «ἔξετάζετε τοὺς ἑαυτοὺς σας»; Γιατί τὸ νὰ ζητεῖτε ἀπόδειξη γιὰ τὸν Χριστὸ πὺ μιλᾷει μέσα μου καὶ δὲν ἔχετε πεισθεῖ ἀκόμα τέλεια ὅτι μέσα στὸν διδάσκαλο μιλᾷει ὁ Χριστός, τί ἄλλο σημαίνει, παρὰ ὅτι ἔξετάζετε καὶ τοὺς ἑαυτοὺς σας ἂν εἴστε πιστοὶ καὶ ἀμφιβάλλετε καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ σας; Ἡ μᾶλλον καὶ ἀγνοεῖτε τελείως ὅτι βρίσκεται μέσα σας ὁ Χριστός γιατί, ἂν δὲν ὑπάρχει μέσα στὸν διδάσκαλο ὁ Χριστός, πολὺ περισσότερο δὲν θὰ ὑπάρχει οὔτε μέσα στοὺς μαθητές. Ἄλλὰ πῶς, λέγει, δὲν γνωρίζετε ὅτι καὶ σ' ἐσᾶς ὑπάρχει ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος καὶ σᾶς ἔδωσε πλούσια διάφορα χαρίσματα¹⁹; Ἡ καθιστώντας τοὺς ἑαυτοὺς σας μὲ τίς πράξεις σας ἀνάξιους, χάσατε καὶ αὐτὰ τὰ χαρίσματα; Αὐτὸ τὸ λέγει γιὰ νὰ δείξει ὅτι, ἂν ἐσεῖς λάβατε χαρίσματα καὶ δύναμη ἐναντίον τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων καὶ τὴν κατέχετε, ἂν βέβαια δὲν τὰ στερηθήκατε καθιστώντας τοὺς ἑαυτοὺς σας ἀνάξιους, δὲν ἔχω ἐγὼ πολὺ περισσότερο ἐξουσία ἐναντίον ἐκείνων πὺ προτίμησαν νὰ κάνουν τὰ θελήματα τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων, καὶ πὺ αὐτοὶ εἴστε ἐσεῖς; Ἡ καὶ ἔτσι: Ζητεῖτε ἀπόδειξη ἀπὸ ἐμένα; Τὸν ἑαυτὸ σας πειράζετε (τὸ λέγει μὲ τρόπο ἐπιπληκτικό), τὸν ἑαυτὸ σας ἔξετάζετε, ἂν παραμένετε στήν πίστη. Γιατί, ὅπως φαίνεται, καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀπομακρυνθήκατε, γιατί ἄλλιῶς δὲν θὰ ζητούσατε ἀπόδειξη.

Ἐπειτα σὰ νὰ μαλακῶνει τὴ σφοδρότητα τῆς ἐπιτίμησης λέγει: «Ἡ δὲν γνωρίζετε τοὺς ἑαυτοὺς σας, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι μέσα σας». Ἄντὶ νὰ πεῖ: ἐγὼ αὐτὴ τὴν ἐντύπωση ἔχω γιὰ σᾶς, ὅτι ὁ Χριστός εἶναι μέσα σας. Ἄν ὅμως σεῖς τὸ ἀγνοεῖτε αὐτό, ἄρα ἡ εὐθύνη εἶναι δική σας. Καταντήσατε λοιπὸν τοὺς ἑαυτοὺς σας ἀνάξιους. Συγχρόνως ὅμως τοὺς κάνει καὶ νὰ ντραποῦν· ἂν ἐγὼ πιστεύω ὅτι ὁ Χριστός εἶναι μέσα σας, ἂν δὲν ἔχετε γίνεαι ἀνάξιοι, πῶς ἐσεῖς ζητεῖτε ἀκόμα ἀπόδειξη γιὰ τὸ ἂν ὑπάρχει αὐτὸς μέσα μου; Καὶ εἶναι φανερό ὅτι τὸ χωρίο μποροῦμε νὰ τὸ ἐκλάβομε μὲ τρεῖς τρόπους ὡς συμβουλή καὶ παραίνεση ὅπως ἄλλοι, ὡς ἀπορία καὶ ἔλεγχος, καὶ ὡς ἐπιτίμηση καὶ ἐπίπληξη, ὅπως ἔχει ἐρμηνευθεῖ τώρα.

Στίχ. 7. «Καὶ προσεύχομαι στὸν Θεὸ νὰ μὴν κάνετε κανένα κακό». Πῶς λοιπὸν καὶ ἄξιός ἐλπίζεις νὰ φανεῖς, καὶ πάλι προσεύχεσαι νὰ μὴ γίνεις; Προσεύχομαι βέβαια νὰ βελτιωθεῖτε καὶ νὰ μὴ βρεθῶ στήν ἀνά-

ναί με τῆς ἐφ' ὑμᾶς τιμωρίας, μηδὲ δόκιμον ἐν ταύτῃ δειχθῆναι. Τοῦτο εὐχόμεαι, ἐν τούτῳ χαίρω. Εἰ δὲ ἐπιμένετε τῇ ἁμαρτίᾳ καταφρονοῦντες τῆς τιμωρίας, ἀνιώμενος μὲν καὶ ὀαρουθιμῶν, ὅμως τιμωρήσομαι· ῥάδιον γάρ μοι τὸ ἐλπίζειν τοῦτο.

5 Στίχ. 11. «Χαίρετε» μαθόντες ὅτι ἄπερ ἠπειίλησα, οὐχ ἵνα ποιήσω ἠπειίλησα, οὐδὲ θέλω τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀπεύχομαι γενέσθαι. Ἐπειίλησα δὲ ἵνα διορθωθέντες μηδὲν ἀνιαρὸν πάθητε. Διὸ «χαίρετε, καταρτίζεσθε», οἷονεὶ ἐν ἀρετῇ τελειοῦσθε καὶ τὰλλα πράττετε· ταῦτα γὰρ ὑμῶν κατορθούντων, οὐ μόνον οὐδὲν δεινὸν πεί-
10 σεσθε, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

γῆ νὰ ἐπιβάλω σ' ἐσᾶς τιμωρία, οὔτε νὰ ἀποδειχθῶ ἰκανὸς γι' αὐτήν. Αὐτὸ εὐχομαι, καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ χαρά μου." Ἄν ὅμως ἐπιμένετε στὴν ἁμαρτία περιφρονώντας τὴν τιμωρία, μὲ λύπη βέβαια καὶ βαρὴ καρδιά, ὅμως θὰ σᾶς ἐπιβάλω τιμωρία· γιὰτὶ εὐκόλο μοῦ εἶναι νὰ ἐλπίζω αὐτό.

Στίχ. 11. «Νὰ εἶστε χαρούμενοι» μαθαίνοντας ὅτι αὐτὰ ποὺ σᾶς ἀπειλήσα δὲν σᾶς τὰ ἀπειλήσα γιὰ νὰ τὰ κάνω, οὔτε καὶ τὸ θέλω αὐτό, ἀλλὰ καὶ εὐχομαι νὰ μὴ συμβεῖ. Σᾶς ἀπειλήσα μὲ σκοπὸ νὰ διορθωθεῖτε καὶ νὰ μὴν πάθετε κανένα δυσάρεστο. Γι' αὐτὸ «νὰ εἶστε χαρούμενοι, νὰ καταρτίζεσθε», δηλαδή νὰ τελειοποιεῖσθε στὴν ἀρετή, καὶ νὰ πράττετε καὶ τὰ ἄλλα. Γιατί, ἂν τὰ κατορθώσετε αὐτά, ὄχι μόνο δὲν θὰ πάθετε κανένα κακό, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης θὰ εἶναι μαζί σας.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Στίχ. 16-22. «Οὐ προσανεθέμην σαρκί». Οὐκ ἀπέκλινα εἰς
ἄνεσιν καὶ ἡδονάθειαν, οὐδ' ὡς μέγα τι κατωρθωκὸς εἰς ῥαστώ-
νην καὶ ὀλιγωρίαν ἀνέπεσα, ἀλλὰ σύντονον τὸν τοῦ Εὐαγγελίου
δρόμον ἐποιούμην. Ἡ οὕτως· Οὐ προετίμησα ἰδεῖν συγγενεῖς ἢ
5 οἰκίαν ἢ πατρίδα, ἀλλὰ πάντα λιπὼν (οὐδὲ γὰρ ἐν τούτῳ τῶν πε-
ρὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννην ἐλαττοῦμαι), εὐθέως εἰς Ἀραβίαν καὶ
Δαμασκὸν καὶ εἰς τὸ κήρυγμα ἔτρεχον. «Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱερο-
σόλυμα». Οὐκ ἀνῆλθον, φησὶν, εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τὸ θεάσα-
σθαι τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους καὶ μαθεῖν τι ἐξ αὐτῶν. Ἀνῆλθε
10 μὲν γὰρ εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Δαμασκοῦ, ὡς δηλοῦσιν αἱ Πρά-
ξεις, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ μαθητεῦσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καὶ αὐτὸν κηρύσ-
σειν τὸν Χριστὸν καὶ διδάσκειν τὴν πίστιν. Καὶ γὰρ ὃν τρόπον,
φησὶν, εἰς Ἀραβίαν ἀπήειν κηρύξων, καὶ πάλιν εἰς Δαμασκὸν,
τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Ἱεροσόλυμα. Μετὰ δ' ἔτη τρία τοῦ κη-
15 ρύσσειν με καὶ διδάσκειν ἀνῆλθον ἰδεῖν Πέτρον, οὐ μαθεῖν τι
παρ' αὐτοῦ· ἤδη γὰρ ἐγὼ εὐηγγελιζόμενος καὶ ἐκήρυττον. Ἡ οὕ-
τως Παρὰ Πέτρον οὐκ ἔμαθον, μόνον εἶδον αὐτόν. Παρὰ Ἰακώ-
βου οὐκ ἔμαθον, κάκεινον γὰρ μόνον εἶδον. «Ἄλλον τῶν ἀπο-
στόλων οὐκ εἶδον». Ἀλλὰ μὴ ἀπὸ τινος ἐτέρου ταπεινοτέρου καὶ
20 οὐχ οὕτως ἐπισήμου προσώπου; Καὶ πῶς τοῦτο χώραν ἔχει, μα-
θεῖν ἐξ ἐκείνων οἳ οὐδὲ τὸ πρόσωπόν μου ἐωράκασι; Ἀγνοούμε-
νος γὰρ ἤμην τῷ προσώπῳ ταῖς ἐν Χριστῷ ἐκκλησίαις τῆς Ἰου-

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο.

Στίχ. 16-23. «Δέν παρέδωσα τὸν ἑαυτό μου στὴ σάρκα». Δέν παραδόθηκα σὲ ἄνεση καὶ ἀπόλαυση, οὔτε περιέπεσα σὲ ἀνάπαυση καὶ ἀναμελιὰ σὰ νὰ εἶχα κατορθώσει κάτι τὸ μεγάλο, ἀλλὰ συνέχιζα τὸ δρόμο τοῦ Εὐαγγελίου μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις μου. Ἦ νὰ τὸ πῶ ἔτσι· Δέν προτίμησα νὰ δῶ τοὺς συγγενεῖς ἢ τὸ σπίτι μου ἢ τὴν πατρίδα, ἀλλὰ ἐγκατέλειψα τὰ πάντα (γιατὶ οὔτε καὶ σ' αὐτὸ ὑστερῶ ἀπὸ τὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἰωάννη), καὶ ἔτρεξα ἀμέσως στὴν Ἀραβία καὶ στὴ Δαμασκὸ καὶ σὸ κήρυγμα. «Οὔτε ἀνέβηκα σὰ Ἱεροσόλυμα». «Δέν ἀνέβηκα», λέγει, «σὰ Ἱεροσόλυμα» γιὰ νὰ δῶ τοὺς πρὶν ἀπὸ μένα ἀποστόλους καὶ νὰ μάθω κάτι ἀπὸ αὐτούς. Ἀνέβηκε βέβαια σὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τὴ Δαμασκὸ, ὅπως δηλώνουν οἱ Πράξεις, ὄχι ὅμως γιὰ νὰ μαθητεύσει, ἀλλὰ γιὰ νὰ κηρύξει τὸν Χριστὸ καὶ νὰ διδάξει τὴν πίστη. Γιατὶ μὲ ὅποιο τρόπο, λέγει, πῆγα στὴν Ἀραβία γιὰ νὰ κηρύξω καὶ ἐπέστρεψα πάλι στὴ Δαμασκὸ, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πῆγα καὶ σὰ Ἱεροσόλυμα. Μετὰ ὅμως ἀπὸ τρία ἔτη κηρύγματος καὶ διδασκαλίας ἀνέβηκα νὰ δῶ τὸν Πέτρο, ὄχι γιὰ νὰ μάθω κάτι ἀπὸ αὐτόν· γιατί ἤδη ἐγὼ κήρυττα καὶ διέδιδα τὸ Εὐαγγέλιο. Ἦ ἔτσι· Δέν ἔμαθα ἀπὸ τὸν Πέτρο, μόνο τὸν εἶδα. Ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο ἐπίσης δὲν ἔμαθα, γιατί καὶ ἐκεῖνον μόνο τὸν εἶδα. «Ἄλλον ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους δὲν εἶδα»¹. Ἀλλὰ μήπως ἀπὸ κάποιο ἄλλο ταπεινότερο καὶ ὄχι τόσο ἐπίσημο πρόσωπο; Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸ αὐτό, νὰ διδαχθῶ ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι οὔτε τὸ πρόσωπό μου ἔχουν δεῖ; Γιατὶ τὸ πρόσωπό μου ἦταν ἄγνωστο

1. Γαλ. 1, 19.

δαίας. Οἱ γὰρ ἄλλοι ἐδέοντο διδασκαλίας, ἀλλ' οὐκ ἐδίδασκον. Οὐκοῦν οὐκ ἀπ' ἀνθρώπου ἔμαθον.

Στίχ. 24. «Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν». «Ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν», οὐχὶ τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα διδάσκαλον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεόν. Αὐτὸς ἦν ὁ ἀποκαλύψας ἐν ἐμοὶ τὸ κήρυγμα καὶ διδάξας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Στίχ. 2. Διὰ τί «κατ' ἰδίαν»; Ἴνα μὴ ἔμπροσθεν πάντων ἀναθεῖς σκανδαλίσω νεοπαγεῖς ὄντας τότε τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ 10 ἀποστήναι αὐτοὺς παρασκευάσω δι' ὅλου τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπολέσω τὸν δρόμον μου, καὶ κενὸς δειχθῆ ὁ ἀγών μου καὶ ἡ σπουδὴ μου. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι κενὸν τρέχειν καὶ δεδραμηκέναι, ὅταν, τρέχων ἵνα σώσω ἑτέρους, πάλιν διὰ τῆς ἀπειρημένου ἀκριβείας ἀπολλύω; Πῶς οὖν νῦν δημοσίᾳ ἐλέγχει; Ὅτι 15 προκοπὴ ἦν, καὶ ὅτι δόγμα τινὲς τὴν οἰκονομίαν ἐτόλμων ποιεῖν. Ἡ τὸ «μήπως» δύναται καὶ κατ' ἐρώτησιν εἰρησθαι ὡς βεβαιωτικὸν ὃν τοῦ ὅτι «οὐκ εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἔδραμον», ἀλλὰ πάντα σὺν ἀσφαλείᾳ ἔπραττον καὶ προνοία.

Στίχ. 3-5. «Ἄλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ Ἕλληνας». Οὐδὲ Τίτον, 20 φησί, καίτοι ἐπίδηλον ὄντα ἐξ Ἑλληνικῆς σποραῖς γεγεννημένον, ἠνάγκασαν οἱ ἀπόστολοι περιτμηθῆναι, καίτοι παρόντας ὁρῶντες καὶ τοὺς ψευδαδέλφους τὸ γὰρ, «ἀλλ' οὐδὲ» ἀπὸ κοινοῦ ἐκκληπτέον, οἷον «ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ἠναγκάσθη», φησί, περιτμηθῆναι, οὐδὲ διὰ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους». Τί οὖν; διὰ τί 25 τὸν Τιμόθεον περιέτεμεν, εἰ λόγον οὐ ποιεῖται τῶν ψευδαδέλφων; Οὐδ' ἐκεῖνον διὰ τούτους περιέτεμεν, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἵνα κερδήσῃ τοὺς δι' ἀσθένειαν λογισμῶν σκανδαλιζομένους. Τοῖς μὲν γὰρ ἀσθενούσιν δεῖ συγκαταβαίνειν ἐπὶ θεραπείᾳ πραεῖα τοῦ ἀρρωστήματος, τοῖς δ' ἐκ κακουργίας καὶ πονηραῖς γνώμης ὀρμωμένοις οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ὑπέικειν· οὗτοι γὰρ οὐ μόνον οὐ δέονται 30 θεραπείας κρείττονος ἀπάσης θεραπείας τοῦ πάθους αὐτοῖς ἐνστηριχθέντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον ζητοῦσι τῆς οἰκείας νόσου ἀναπλήσαι. Διὸ οὐδὲ πρὸς ὥραν αὐτοῖς εἴξαμεν, καὶ ὁ θεῖος ἀποφαίνεται Παῦλος

στὶς ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ στὴν Ἰουδαία. Γιατὶ οἱ ἄλλοι χρειάζονταν διδασκαλία καὶ δὲν δίδασκαν. Δὲν ἔμαθα λοιπὸν ἀπὸ ἄνθρωπο.

Στίχ. 24. «Καὶ δόξαζαν ἕξαιτίας μου τὸν Θεό». «Δόξαζαν ἕξαιτίας μου τὸν Θεό», ὄχι τὸν τάδε ἢ τὸν τάδε διδάσκαλο, ἀλλὰ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν Θεό. Γιατὶ αὐτὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ἀποκάλυψε σ' ἐμένα καὶ δίδαξε τὸ κήρυγμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 2. Γιατί «ἰδιαιτέρως»; Γιὰ νὰ μὴν τὸ ἐκθέσω μπροστὰ σὲ ὅλους καὶ σκανδαλίσω τοὺς Χριστιανούς ποὺ προέρχονταν ἀπὸ περιτομὴ καὶ ἦταν τότε νέοι στὴ πίστη καὶ τοὺς κάνω ν' ἀπομακρυνθοῦν τελείως ἀπὸ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ καὶ πάει χαμένος ὁ δρόμος μου καὶ ἀποδειχθεῖ μάταιος ὁ ἀγώνας μου καὶ ἡ προσπάθειά μου. Γιατὶ πῶς δὲν εἶναι ματαιοπονία νὰ τρέχω καὶ νὰ διανύω ἀποστάσεις, ὅταν τρέχοντας νὰ σώσω ἄλλους, τοὺς καταστρέφω πάλι μὲ τὴν ἀπερίσκεπτη ἀκρίβεια; Πῶς λοιπὸν τώρα ἐλέγχει δημοσίᾳ; Γιατὶ εἶχε προοδεύσει τὸ κήρυγμα καὶ κάποιοι τολμοῦσαν νὰ κάνουν δόγμα αὐτὰ ποὺ γίνονταν κατ' οἰκονομία. Ἡ τὸ «μῆπως» μπορεῖ νὰ ἔχει λεχθεῖ καὶ ὡς ἐρώτησι, ὡς βεβαιωτικὸ τοῦ ὅτι δὲν τρέχω ἢ ἔτρεξα μάταια, ἀλλὰ τὰ πάντα ἔπραττα μὲ ἀσφάλεια καὶ πρόνοια.

Στίχ. 3-5. «Ἄλλ' οὔτε ὁ Τίτος, ὁ Ἕλληνας, ποὺ ἦταν μαζί μου». Ἄλλ' οὔτε τὸν Τίτο, λέγει, ἂν καὶ ἦταν φανερό ὅτι ἦταν γεννημένος ἀπὸ Ἕλληνας, δὲν τὸν ἀνάγκασαν οἱ ἀπόστολοι νὰ περιτμηθεῖ, ἂν καὶ ἔβλεπαν παρόντες τοὺς ψευδαδέλφους. Γιατὶ τὸ, «ἄλλ' οὔτε» πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ἀπὸ κοινοῦ, ὅπως «ἄλλ' οὔτε ὁ Τίτος ἀναγκάσθηκε νὰ περιτμηθεῖ, οὔτε ἕξαιτίας τῶν παρείσακτων ψευδαδέλφων». Τί λοιπόν; γιατί ἔκαμε περιτομὴ στὸν Τιμόθεο, ἂν δὲν ὑπολόγιζε τοὺς ψευδαδέλφους; Οὔτε σ' αὐτὸν ἔκανε περιτομὴ ἕξαιτίας αὐτῶν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ γιὰ νὰ κερδίσει ἐκείνους ποὺ σκανδαλίζονταν ἀπὸ ἀδυναμία λογισμῶν. Γιατὶ σ' αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἀδύναμοι πνευματικὰ πρέπει νὰ δείχνεται συγκατάβασις πρὸς ἥπια θεραπεία τῆς ἀσθένειας, σὲ ὅσους ὅμως τὰ κάνουν αὐτὰ ἀπὸ κακία καὶ πονηρὴ γνώμη, νὰ μὴν ὑποχωροῦμε οὔτε στὸ ἐλάχιστο· γιατί αὐτοὶ ὄχι μόνον δὲν χρειάζονται θεραπεία σοβαρότερη ἀπὸ κάθε ἄλλη θεραπεία ἐπειδὴ τὸ πάθος τοὺς ἔχει σταθεροποιηθεῖ σ' αὐτούς, ἀλλ' ἐπιδιώκουν καὶ τοὺς πλησίον τοὺς νὰ καταγεμίσουν μὲ τὴ δική τους ἀρρώστια. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεῖος Παῦλος λέγει, οὔτε πρὸς στιγμὴ ὑποχωρήσαμε σ' αὐτούς.

Στίχ. 7. «Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδέν». Οὐδέν προσελαβόμεν, οὐδέν μοι προσεκλήθη, ἀλλ' ὥσπερ ἐκείνους ὁ Θεὸς ἀποστόλους ἐχειροτόνησεν, οὕτω καὶ ἐγώ. Καὶ οὐ προέκρινεν ἐκείνους ἐμοῦ· οὐ γὰρ λαμβάνει πρόσωπον ὁ Θεὸς ὡς ὑμεῖς.

5 Στίχ. 8-14. «Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολήν». Εἰ εἶπεν ὁ Παῦλος κατ' οἰκονομίαν πράττειν τὴν περιτομὴν τοὺς περὶ Πέτρον, ἔδοξεν ἂν καὶ αὐτὸς ταύτην συγχωρεῖν, καὶ οὕτω μᾶλλον συντρέχων ἐδείκνυτο ἂν οἷς ἔργον εἶχε πολεμεῖν· εἰ γὰρ Πέτρος καλῶς ποιεῖ συγχωρῶν, τί μὴ καὶ σύ; φασίν. Τί δὲ καὶ μέμψη
10 πικρῶς ἦν οἰκονομίαν καλεῖς; Ἐὰ πράττειν καὶ μὴ ἐπιτίμα, καὶ ὡς ἂν σοι φίλον ὀνόμαζε, εἴτε οἰκονομίαν, εἴτε δόγμα καὶ ἀκριβειαν. Ταῦτα ἂν καὶ ἐλογίζοντο καὶ ἔλεγον πρὸς τὸν Παῦλον, εἰ κατ' οἰκονομίαν εἶπε τοὺς περὶ Πέτρον τὴν περιτομὴν καταδέχεσθαι· ψυχὴ γὰρ ἐπτοημένη περὶ τι, μικρᾶς καὶ τῆς τυχούσης
15 ἀφορμῆς λαβομένη, πλέον αὐτῷ οἰκειοῦται καὶ περιπλέκεται. Διὸ σοφῶς ἄγαν ὁ Παῦλος τὸ μὲν τῆς οἰκονομίας ὅλως ἀποσιωπᾶ, δορυμῶς δὲ καθάπτεται τῆς πράξεως, καὶ ὡς παρανομοῦντας δῆθεν ἐλέγχει τοὺς συγχωρήσαντας, ἵνα τῷ σφοδρῷ τῆς περὶ ἐκείνους ἐπιτιμῆσεως τοὺς ἀληθῶς παρανομοῦντας πτοήσῃ καὶ διορθώσῃται.
20 Διὸ καὶ δοκοῦντας αὐτοὺς καὶ κατεγνωσμένους καὶ ὑποκρινομένους καὶ μὴ ὀρθοποδοῦντας οὐ παραιτεῖται καλεῖν, ἵνα μόνον τὸ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα βεβαιώσῃ. Οὕτως ἀλλήλοις ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ἐθάρρουν, καὶ τηλικούτῳ ἐδέδεντο συνδέσμων ὡς δεῆσαν, ἂν οὕτω τύχη, διὰ τῆς ἀλλήλων καταγνώσεως
25 τὸν τοῦ κηρύγματος κραταιοῦσθαι λόγον, μηδὲ τοῦτο παραιτεῖσθαι.

Καὶ ἵνα τοῦτο μάθῃς ἀκριδῶς, σκόπει· Παῦλος διὰ τῶν ἐπιστολῶν καταγινώσκει Πέτρον, καὶ Πέτρος διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐγκωμιάζει Παῦλον, καὶ τὰς ἐπιστολὰς σοφίας Θεοῦ καὶ χάριτος
30 ταύτας εἶναι μαρτυρεῖ πλήρεις, καὶ τοὺς ἀστηρίκτους τὸν ἐν αὐταῖς κεκρυμμένον νοῦν οὐ συνιέναι, ἀλλὰ καὶ διαστρέφειν ἀναβοᾶ· ἄλλως δὲ καὶ Παῦλος ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ταῦτα περὶ Πέτρον λέγων, κατὰ πολὺ πλέον ἑαυτοῦ περιέπει τοῦτον καὶ τιμᾶ.

Στίχ. 7. «Γιατί σ' έμένα οί φημισμένοι τίποτε». Τίποτε δέν έλαβα από αυτούς, τίποτα επί πλέον δέν απέκτησα, άλλ' όπως εκείνους ό Θεός τούς χειροτόνησε αποστόλους, έτσι και έμένα. Και δέν έκρινε εκείνους ανώτερους από μένα. Γιατί ό Θεός δέν βλέπει πρόσωπα όπως έσεΐς.

Στίχ. 8-14. «Γιατί εκείνος πού ανέθεσε στον Πέτρο την αποστολή». "Αν έλεγε ό Παῦλος ότι κατ' οίκονομία πράττουν την περιτομή οί γύρω από τον Πέτρο, θα φαινόταν ότι την επιτρέπει και αυτός, και έτσι θα βοηθούσε μάλλον εκείνους πού έργο του ήταν να τούς πολεμεί· γιατί, αν ό Πέτρος κάνει καλά επιτρέποντάς την, γιατί, λένε, δέν κάνεις και συ τό ίδιο; Και γιατί κατηγορεΐς αυστηρά αυτό πού καλεΐς οίκονομία;" Αφησε να γίνεται και μήν την επιτιμᾶς, και ονόμαζε την όπως σου άρέσει, είτε οίκονομία, είτε δόγμα και ακρίβεια. Αυτά θα σκέπτονταν και θα έλεγαν προς τον Παῦλο, αν είχε πει ότι κατ' οίκονομία οί γύρω από τον Πέτρο δέχονταν την περιτομή. Γιατί μιᾶ ψυχῆ φοβισμένη από κάτι, όταν λάβει μιᾶ μικρή και τυχαία άφορμή, προσηλώνεται σ' αυτό περισσότερο και περιπλέκεται μαζί του. Γι' αυτό με πολλή σοφία ό Παῦλος αποσιωπᾶ βέβαια έντελῶς τό θέμα τῆς οίκονομίας, ψέγει όμως πολύ αυστηρά την πράξη, και ως παρανομοῦντες δήθεν έλέγχει εκείνους πού επέτρεπαν την περιτομή, ώστε με την αυστηρή επιτίμηση εκείνων να δημιουργήσει φόβο και να διορθώσει αυτούς πού άληθινά παρανομοῦσαν. Γι' αυτό και δέν αποφεύγει να τούς αποκαλεΐ και φαντασμένους, και καταδικασμένους, και ύποκριτές, και μή ορθοποδοῦντες, για να στερεώσει μόνο τό κήρυγμα του Χριστου. Τόσο πολύ θάρρος έπαιρναν μεταξύ τους υπέρ του κηρύγματος και δένονταν με τέτοιο σύνδεσμο, ώστε αν τύχαινε και χρειαζόταν με την καταδίκη του ένός από τον άλλο να ισχυροποιηθεΐ ό λόγος του κηρύγματος ούτε αυτό να τό αποφεύγουν.

Και για να τό μάθεις αυτό με ακρίβεια, πρόσεχε· Ό Παῦλος με τις έπιστολές του κατηγορεΐ τον Πέτρο, και ό Πέτρος με την έπιστολή του έγκωμᾶζει τον Παῦλο, και βεβαιώνει ότι οί έπιστολές του είναι γεμᾶτες από σοφία και χάρη Θεου², και ότι οί άστήρικτοι στην πίστη δέν καταλαβαίνουν τό νόημα πού είναι κρυμμένο σ' αυτές, αλλά και φωνάζει ότι και τῆ διαστρέφουν³. Έξάλλου όμως και ό Παῦλος λέγοντας αυτά για τον Πέτρο υπέρ του κηρύγματος, κατὰ πολὺ περισσότερο από τον εαυτό του τον έξυψώνει και τον τιμᾶ. Γιατί τί είδους ὕβρη είναι τό να

3. *Οπ. π. 16.

Τί γάρ ἐστιν εἰς λόγον ὕβρεως τὸ δοκεῖν καὶ μὴ ὀρθοποδεῖν πρὸς τὸ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Στίχ. 4. «Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἶγε καὶ εἰκῆ». Ἀλλὰ μὴ καὶ
5 ἐπιζημίως; Εἰκῆ μὲν γάρ ἐστι τὸ μηδὲν μῆτε προσλαβεῖν μῆτε ἀποθέσθαι, ὃ δὲ ἐναρξάμενος Πνεύματι καὶ διὰ τοῦτο πολλοῖς περιπεσὼν πειρασμοῖς, εἶτα μεταβαλλόμενος, οὐ μόνον εἰκῆ ἔπαθεν ἄπερ ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημίως, ἀπολέσας ἃ ἀπέκειτο αὐτῷ διὰ τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς ἔπα-
10 θλα.

Στίχ. 15. «Ὁμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην». Καλῶς «κεκυρωμένην» φησὶν ὄρκῳ γὰρ ἐκεκύρωτο. Ἀκριβῶς δὲ τὸ «κεκυρωμένην» φησὶν ἢ γὰρ ἄκυρος καὶ μετατίθεται, ὥσπερ ὁ νόμος αὐτὸς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον.

15 Στίχ. 17. Οἱ τετρακόσιοι τριάκοντα χρόνοι συνάγονται οὕτως ἀπὸ οὗ ἔτους Ἀβραὰμ ἕως οὗ ψηφίζεται ἔτη κέ, Ἰσαὰκ ἔτη ξ, Ἰακώβ ἔτη ε, Ἰωσήφ ἔτη ρί, ἐν Αἰγύπτῳ ἔτη ρμδ, ὁμοῦ ἔτη υλ.

Στίχ. 20-21. «Ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἐστίν». «Ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἐστίν» ὁ καὶ τὸν νόμον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δούς, καὶ μεσιτεύσας καὶ ἀπο-
20 καταλλάξας τῷ Πατρὶ, τοῦτ' ἔστιν ὁ αὐτὸς ἐστίν ὅς ἐστι Χριστός. Εἰ γὰρ καὶ δύο τὰ μεσιτευόμενα, ἀλλ' ὁ μεσίτης εἰς ἐστίν· εἰς γὰρ καὶ ὀφείλει εἶναι. «Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; μὴ γένοιτο». Ἀντίθησιν λύει· ἤρπασε γάρ, φαῖεν ἄν τινες, ὁ νόμος τὸ δικαίωμα τῶν ἐπαγγελιῶν καὶ γέγονε κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ
25 μὴ γένοιτο· εἰ μὲν γὰρ ἠδύνατο ζωοποιεῖν, εἰκότως ἄν τις ἐνόμιζε κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκτεθεῖσθαι καὶ τὸ ἐκείνων δικαίωμα ὑφαρπάσαι ἅτε αὐτὸν ἰσχύοντα δικαιοῦσαι. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἰσχύει ποιῆσαι, οὔτε ζωοποιῆσαι οὔτε δικαιοῦσαι, δῆλον ὅτι οὐκ ἐδόθη κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν αὐταὶ γὰρ τὸ οἰκεῖον ἐπιδείξον-
30 ται δικαίωμα σώζουσαι καὶ δικαιοῦσαι τὸν ἐκ πίστεως. Καὶ ὄρα σοφίαν ὅπερ γὰρ ἄν τις ἕτερος εἰς διαβολὴν τοῦ νόμου προήνεγκεν, ὅτι οὐ ζωοποιεῖ οὐδὲ δικαιοῖ, τοῦτο αὐτὸς εἰς ἀπολογίαν ἐγκλήματος καὶ εἰς ἐγκώμιον συνεστήσατο. Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶν, ὁ νόμος οὐ γέγονε κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν, ὅτι μηδὲ σώζειν μηδὲ

νομίζεις και να μην βαδίζεις ὀρθά, μπροστά στο να είσαι ἀνάθεμα ἀπὸ τὸν Χριστό;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 4. «Τόσα πού πάθατε ἦταν ἄσκοπα; εἶθε να ἦταν και ἄσκοπα». Ἄλλὰ μήπως και πρὸς ζημιά σας; Ἄσκοπο εἶναι να μην λάβει κανεὶς τίποτε οὔτε και ν' ἀποθέσει, αὐτὸς ὅμως πού ἄρχισε με τὴν πρόσληψη τοῦ Πνεύματος και ἔπεσε γι' αὐτὸ σὲ πολλοὺς πειρασμούς, ἔπειτα ἀλλάζοντας ζωή, ὄχι μόνο ἔπαθε ἄσκοπα ὅσα ἔπαθε, ἀλλὰ και πρὸς ζημιά του, χάνοντας αὐτὰ πού ἐπιφυλασσόταν γι' αὐτὸν γιὰ τὶς θλίψεις και τοὺς πειρασμούς του γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ.

Στίχ. 15. «Ὅμως διαθήκη ἐπικυρωμένη ἀνθρώπου». Σωστὰ λέγει «ἐπικυρωμένη»· γιατί εἶχε ἐπικυρωθεῖ με ὄρκο. Καὶ ὀρθά λέγει τὸ «ἐπικυρωμένη»· γιατί ἡ ἄκυση και ἀντικαθίσταται, ὅπως ὁ νόμος ἀντικαταστάθηκε με τὸ Εὐαγγέλιο.

Στίχ. 17. Τὰ τετρακόσια τριάντα χρόνια ἀθροίζονται ὡς ἐξῆς· ἀπὸ τὸ 75ο ἔτος τοῦ Ἀβραάμ μέχρι τὸ 100ο μετράει 25 χρόνια, γιὰ τὸν Ἰσαὰκ 60 χρόνια, γιὰ τὸν Ἰακώβ 5, γιὰ τὸν Ἰωσήφ 110, στὴν Αἴγυπτο 144 χρόνια, σύνολο τετρακόσια τριάντα.

Στίχ. 20-21. «Ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας». «Ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας», αὐτὸς πού ἔδωσε και τὸ νόμο και τὸ Εὐαγγέλιο και πού μεσολάβησε και συμφιλίωσε τὸν ἄνθρωπο με τὸν Πατέρα, δηλαδή εἶναι ὁ ἴδιος, και εἶναι ὁ Χριστός. Γιατί, ἂν και τὰ μεσιτευόμενα εἶναι δύο, ὁ μεσίτης εἶναι ἕνας γιατί και πρέπει να εἶναι ἕνας. «Ὁ νόμος λοιπὸν εἶναι ἐναντίον τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Θεοῦ; Μὴ γένοιτο». Δίνει λύση σὲ ἀντίθεση· γιατί θὰ ἔλεγαν κάποιοι, ὅτι ὁ νόμος ἄρπαξε τὸ δίκαιο τῶν ὑποσχέσεων και ἀντιτάχθηκε σ' αὐτές. Ἄλλὰ μὴ γένοιτο· γιατί, ἂν μπορούσε να δώσει ζωή, εὐλογα θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι δόθηκε εἰς βάρος τῶν ὑποσχέσεων και ἄρπαξε τὸ δικαίωμα ἐκείνων, ἐπειδὴ μπορούσε να δώσει δικαίωση ὁ ἴδιος. Ἐπειδὴ ὅμως τίποτε τέτοιο δὲν μπορούσε να κάνει, οὔτε να δώσει ζωή οὔτε να δικαιώσει, εἶναι φανερό ὅτι δὲν δόθηκε ἐναντίον τῶν ὑποσχέσεων γιατί αὐτὲς θὰ ἐπιδείξουν τὸ δικαίωμά τους σώζοντας και δικαιώνοντας τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν πίστη του. Καὶ πρόσεχε σοφία. Γιατί αὐτὸ πού θὰ πρόβαλλε κάποιος ἄλλος γιὰ να κατηγορήσει τὸν νόμο, ὅτι οὔτε δίνει ζωή οὔτε δικαιώνει, αὐτὸ αὐτὸς τὸ ἔκανε δικαιολογία τῆς κατηγορίας και ἐγκώμιό του. Γιατί λέγει· γι' αὐτὸ ὁ νόμος δὲν δόθηκε ἐναντίον τῶν ὑποσχέσεων,

δικαιοῦν ἴσχυσεν. Οὐ μόνον δὲ οὐ γέγονε κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ γε τρόπον τινὰ καὶ συνήργησε καὶ ὑπηρετήσατο αὐταῖς· δι' ὧν γὰρ οὐκ ἔσωσεν οὐδὲ ἐδικαίωσεν, ἐπὶ τὴν πίστιν καταφυγεῖν προετρέψατο· δι' ὧν δὲ ἐπὶ τὴν πίστιν συνήλασεν, τὰς ἐπαγγελίας τε-
5 λειωθῆναι συγκατειργάσατο.

Στίχ. 22. «Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφή». Ὁ νόμος, φησὶν, οἶονεὶ περιέλαβε καὶ περιέκλεισε πάντας εἰς ἁμαρτίαν, ἁμαρτωλοὺς ἀπέδειξεν. Πῶς; Εἶπε γάρ· «Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις τοῦ ποιῆσαι αὐτά». Τοῦτο δὲ ἀδύνατον·
10 οὐ μόνον γὰρ οὐχὶ πάντες ἐποίησαν ἅπαντα, ἀλλ' οὐδ' ἔνιοί τινες αὐτῶν ἅπαντα, ἀλλὰ μόλις οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν τὰ πλείονα, ὥστε τῷ μὴ πάντα ποιῆσαι κάκεινοι ὑπὸ κατάραν καὶ ἁμαρτίαν ἦσαν. Ἄπαντες ἄρα συγκεκλεισμένοι ἐτύγχανον εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Διὸ ἐκ μόνης πίστεως δύνανται τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας· ἐκ
15 γὰρ τοῦ νόμου μᾶλλον καὶ εἰς ἁμαρτίαν συναλαθέντες ἀπεδείχθησαν ἅπαντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Στίχ. 4. «Γενόμενον ὑπὸ νόμον». Οὕτω γὰρ ὑπὸ νόμον ἐγένετο, ὅτι καὶ περιετιμήθη, ἵνα, φησί, τοὺς ὑπὸ νόμον ὄντας καὶ τὴν
20 κατάραν αὐτοῦ ἐξαγοράσῃ τῷ σταυρῷ καὶ τῷ ὅλως ὑπὸ νόμον γενέσθαι.

Στίχ. 15. «Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμός;». Τίς ἦν; οὐκ ἐρωτῶντός ἐστιν, ἀλλ' οἷον θαυμάζοντος καὶ ἐπαίροντος τὴν τότε πίστιν αὐτῶν καὶ τὸν ἐπὶ ταύτης μακαρισμόν. Τίς ἦν; ἡλικός ἦν, φησί, θαυμαστός; ἡλικίου μακαρισμοῦ ἐξεπέσετε; Ἡ κατ' ἐρώτησιν τίς ἦν; Ἀναμνήσθητε, φησί, τίς ἦν ὁ μακαρισμός ὑμῶν· λίαν γὰρ ἐμακάριζον, νῦν δὲ τί ἐλέγχω; Διὰ τοῦτο μισοῦμαι. Διὰ τί δὲ ἐλέγχω; Διὰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Ἐπεὶ, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, πῶς ἂν μηδεμίαν ἄλλην παρασχόντων πρόφασιν ὑμῶν, ὁ ἐπαινῶν καὶ μακαρίζων
30 εἰς τὸ ψέγειν ἦλθον;

Στίχ. 23. «Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης». Μὴ οὖν τὸ κατὰ σάρκα εἶναι ὑμᾶς συγγενεῖς τοῦ Ἀβραάμ, τοῦτο φυσιοῦτω καὶ πειθέτω ὅτι καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἔσεσθε κληρονόμοι. Μᾶλλον δὲ

ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε ὕστε νὰ σώζει οὔτε νὰ δικαιώνει. Καὶ ὄχι μόνο δὲν δόθηκε ἐναντίον τους, ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπο καὶ συνέργησε καὶ βοήθησε αὐτές. Γιατὶ αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα οὔτε ἔσωσε οὔτε δικαίωσε, προέτρεψε τοὺς ἀνθρώπους νὰ καταφύγουν στὴν πίστη, ἐνῶ μὲ αὐτὰ ποὺ ὁδήγησε στὴν πίστη, βοήθησε νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ὑποσχέσεις.

Στίχ. 22. «Ἐὰν ἡ Γραφή περιέκλεισε». Ὁ νόμος, λέγει, κατὰ κάποιον τρόπο περιέλαβε καὶ περιόρισε ὅλους μέσα στὴν ἁμαρτία καὶ τοὺς ἀπέδειξε ἁμαρτωλούς. Πῶς; Γιατὶ εἶπε· «Καταραμένος νὰ εἶναι ὅποιος δὲν ἐπιμένει σὲ ὅσα ἔχουν γραφεῖ γιὰ νὰ τὰ πραγματοποιήσει»⁴. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀδύνατο· γιατί ὄχι μόνο δὲν τὰ ἐπραξαν ὅλοι ὅλα, ἀλλ' οὔτε κάποιον ἀπὸ αὐτοὺς ὅλα, ἀλλὰ μόλις οἱ πιὸ ἐπιφανεῖς ἀπὸ αὐτοὺς τὰ πιὸ πολλά· ὥστε μὲ τὸ νὰ μὴν πράξουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ πάντα ἦταν στὴν ἐξουσία τῆς κατάρας καὶ τῆς ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὅλοι ἦταν περικλεισμένοι μέσα στὴν ἁμαρτία. Γι' αὐτὸ ἀπὸ μόνη τὴν πίστη μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐπαγγελία. Γιατὶ ἀπὸ τὸ νόμο μᾶλλον ἀποδείχθηκαν ὅλοι ὅτι εἶχαν ὁδηγηθεῖ στὴν ἁμαρτία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 4. «Τέθηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ νόμου». Ἐπειδὴ δηλαδὴ τέθηκε κάτω ἀπὸ τὸ νόμο, ἐπειδὴ καὶ περιτομὴ ἔκανε, γιὰ νὰ ἐξαγοράσει, λέγει, ἐκείνους ποὺ ἦταν ὑποταγμένοι στὸ νόμο καὶ τὴν κατάρα μὲ τὸν σταυρὸ του καὶ τὴν τέλεια ὑποταγὴ του στὸ νόμο.

Στίχ. 15. «Ποιὸς ἦταν λοιπὸν ὁ μακαρισμός;» Ποιὸς ἦταν; Δὲν εἶναι λόγος κάποιου ποὺ ἐρωτᾶ, ἀλλὰ κάποιου ποὺ κατὰ κάποιον τρόπο θαυμάζει καὶ ἐξυψώνει τὴν τότε πίστη τους καὶ τὸ μακαρισμό τους γι' αὐτήν. Ποιὸς ἦταν! Πόσο θαυμαστός, λέγει, ἦταν! Ἀπὸ πόσο σπουδαῖο μακαρισμὸ ξεπέσατε! Ἡ ὡς ἐρώτηση· Ποιὸς ἦταν; Θυμηθεῖτε, λέγει, ποιὸς ἦταν ὁ μακαρισμός σας. Γιατὶ πολὺ σᾶς μακαρίζω· καὶ τώρα γιατί σᾶς ἐλέγχω; Γι' αὐτὸ μισοῦμαι. Ἀλλὰ γιατί σᾶς ἐλέγχω; Γιὰ τὴ σωτηρία σας. Γιατί, ἂν δὲν ἦταν αὐτό, πῶς ἐνῶ ἐσεῖς δὲν προβάλλατε καμμιὰ πρόφαση, ἔφτασα ἐγὼ, ποὺ σᾶς ἐπαινῶ καὶ σᾶς μακαρίζω, νὰ σᾶς ψέγω;

Στίχ. 23. «Ἐὰν ὁ ἓνας ἀπὸ τὴ δούλη». Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶστε κατὰ σάρκα συγγενεῖς τοῦ Ἀβραάμ, αὐτὸ ἃς μὴ σᾶς φουσκώνει ἀπὸ ἐπαρση καὶ νὰ σᾶς πείθει ὅτι θὰ γίνετε κληρονόμοι καὶ τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸ ἀκριβῶς νὰ σᾶς διδάσκει ὅτι, ἂν δὲν γίνετε κατ' ἐπαγγελία

αὐτὸ τοῦτο διδασκέτω, ὅτι, εἰ μὴ γένησθε τέκνα κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ Ἀβραάμ, τοῦτ' ἔστι μέλη καὶ σύσσωμοι Χριστοῦ (οὗτος γὰρ ἐξ ἐπαγγελίας σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ), ἔξω ἔστε τῆς ἐπαγγελίας.

Στίχ. 25. «Τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ», οἷον τῇ ἐνταῦθα τῇ ἐπὶ γῆς 5 ὥστε τῆς ἄνω καὶ ἐλευθέρως ἄμφω διεστήκασιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Στίχ. 16-17. «Πνεύματι περιπατεῖτε καὶ ἐπιθυμίαν». Ἀντίκειται ἡ ἀρετὴ τῇ κακίᾳ, ἵνα μὴ τῆς κακίας ἐρεθισάσης εὐθέως ὥσπερ ἀπόλυτον καὶ ἀχαλίνωτον καὶ ἐπὶ προανοῦς φέρεται τὸ σαρκικὸν θέ-
10 λημα πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. Πάλιν ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ ἡ κακία, ἵνα μὴ τῆς ἀρετῆς ἡ ἐργασία ἀταλαίπωρος πάντῃ καὶ ἄμισθος εἴη, καὶ οἷον ἐκ φύσεως καὶ ἐξ ἀνάγκης ἡμῖν συγκεκληρωμένη, καὶ ὡς μόνω τῷ διανοηθῆναι κατορθουμένη χωρὶς σπουδῆς ἀπάσης καὶ ἀγωνίσματος. Αὐτὸς δὲ συντόμως αὐτὸ φησιν· «ἵνα μὴ, ἅπερ ἂν
15 θέλητε, ταῦτα ποιῆτε». Μήτε τὰ κακά, φησὶν, εὐχερῶς ὄλως καὶ ἀκωλύτως, μήτε τὰ ἀγαθὰ ῥαδίως πάντῃ καὶ ὀλιγώρως· τὰ γὰρ οὕτω πραττόμενα οὐδ' ἀγαθὰ ἂν εἴη.

Στίχ. 24. Ἔστι δὲ τὸ «οἱ δὲ» καὶ ἀντὶ τοῦ «οὔτοι δὲ» ἑξακουῦσαι περισπῶντας τὴν οἴ· οὔτοι δὲ εἰσιν οὓς εἶπον, οἵτινες «τοῦ
20 Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν» καὶ ἐξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Στίχ. 2. «Καὶ οὕτως ἀναπληρώσετε τὸν νόμον». Ὁ γὰρ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὁ διὰ τῶν ἔργων τοιοῦτος ἐδείχθη· αὐτὸς γὰρ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνέλαθεν καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν. Καὶ ἡ ὑπερ-
25 βολή, ὅτι καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέξατο.

Στίχ. 4. «Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος». Εἰ γὰρ τις τὸ ἑαυτοῦ ἔργον δοκιμάζοι καὶ ἑαυτὸν ἐρευνᾷ ἀκριβῶς, μᾶλλον εἰς ἑαυτὸν ἔξει τὸ καύχημα καὶ οὐχὶ καθ' ἑτέρου, τοῦτ' ἔστι καθ' ἑαυτοῦ ἔξει τὸ καύχημα, οἷον ἑαυτοῦ καταγνώσεται καὶ οὐ-
30 χὶ ἑτέρων. Ἡ εἰς ἑαυτὸν ἔξει τὸ καύχημα, τοῦτ' ἔστιν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐλαττούμενον καὶ ἐνδεῶς ἔχοντα βλέπων, ἑαυτὸν μέμψεται καὶ τῆς ἑτέρων ἀποστήσεται καταγνώσεως, εἰδὼς ἑαυτὸν οὐδέ

τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, δηλαδή μέλη καὶ σύσσωμοι τοῦ Χριστοῦ (γιατὶ αὐτὸς εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν ἐπαγγελία ἀπόγονος τοῦ Ἀβραάμ), θὰ εἶστε ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπαγγελία.

Στίχ. 25. «Στὴν σημερινὴ Ἱερουσαλήμ», στὴν ἐδῶ καὶ ἐπίγεια. Ὡστε ἀπὸ τὴν οὐράνια καὶ τὴν ἐλεύθερη καὶ οἱ δύο εἶναι ἀποχωρισμένοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο.

Στίχ. 16-17. «Νὰ ζεῖτε ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα καὶ τὴν ἐπιθυμία...». Ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀντίθεση στὴν κακία, γιὰ νὰ μὴ συμβαίνει, ἐρεθίζοντας ἢ κακία τὸ σαρκικὸ θέλημα, νὰ ὀδηγεῖται κατ' εὐθεΐαν, σὰν ἄλυτο καὶ ἀχαλίνωτο ἄλογο ποῦ τρέχει σὲ κατηφόρα, στὴν ἁμαρτία. Καὶ πάλι ἡ κακία εἶναι ἀντίθετη στὴν ἀρετὴ, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἄνετη τελείως ἢ ἐκτέλεση τῆς ἀρετῆς καὶ ἄμωστη καὶ σὰ νὰ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση μας καὶ κατ' ἀνάγκη συνδεδεμένη μαζί μας, καὶ ὅτι κατορθώνεται καὶ μόνο νὰ τὴ σκεφθεῖ κανεὶς χωρὶς καμμιὰ φροντίδα καὶ κανένα ἀγώνα. Αὐτὸς ὅμως αὐτὸ λέγει μὲ συντομία: «γιὰ νὰ μὴν κάνετε αὐτὰ ποῦ θέλετε». Οὔτε τὸ κακό, λέγει, νὰ κάνετε μὲ πλήρη εὐκολία καὶ ἀνεμπόδιστα, οὔτε καὶ τὰ καλὰ πανεύκολα καὶ μὲ ἀδιαφορία: γιατί αὐτὰ ποῦ πράττονται ἔτσι οὔτε κ' ἂν ἀγαθὰ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι.

Στίχ. 24. Τὸ «οἱ δὲ» μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ καὶ ἀντὶ τοῦ «οὔτοι δέ», μὲ περισπωμένη στὴν ἀντωνυμία. «Αὐτοὶ εἶναι»» ποῦ εἶπα, οἱ ὁποῖοι «σταύρωσαν τὴ σάρκα τοῦ Χριστοῦ» καὶ τὰ λοιπὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο.

Στίχ. 2. «Κι ἔτσι θὰ ἐκπληρώσετε τὸν νόμο». Γιατὶ ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ ποῦ ἐκτελεῖται μὲ ἔργα δείχθηκε τέτοιος: γιατί αὐτὸς πῆρε ἐπάνω του τὶς ἁμαρτίες μας καὶ σήκωσε τὶς ἀσθένειές μας. Καὶ ἡ ὑπερβολή, ὅτι δέχθηκε γιὰ χάρη μας καὶ σταυρὸ καὶ θάνατο.

Στίχ. 4. «Καὶ καθένας ἅς ἐξετάζει τὸ ἔργο του». Γιατί, ἂν καθένας ἐξετάζει τὸ ἔργο του καὶ ἐρευνᾷ αὐστηρὰ τὸν ἑαυτό του, στὸν ἑαυτό του μᾶλλον θὰ ἀποδώσει τὸ καύχημα καὶ ὄχι σὲ ἄλλον, δηλαδή θὰ καταλογίσει στὸν ἑαυτό του τὸ καύχημα, δηλαδή τὸν ἑαυτό του θὰ κατηγορήσει καὶ ὄχι ἄλλους. Ἡ στὸν ἑαυτό του θὰ ἔχει τὸ καύχημα, δηλαδή αὐτὸς ὁ ἴδιος βλέποντας τὸν ἑαυτό του νὰ μειώνεται καὶ νὰ εἶναι ἐλλειπής, θὰ μεμφθεῖ τὸν ἑαυτό του καὶ θὰ σταματήσει νὰ καταδικάζει τοὺς ἄλλους,

τὴν αὐτὴν αἰεὶ πολιτείαν αὐτοῦ διαφυλάττοντα, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἔσθ' ὅτε διαλίπτοντα.

Στίχ. 9. Ἡ «μὴ ἐκλυόμενοι», τοῦτ' ἔστι μὴ ἀποναρκῶντες, μηδὲ τῆς ἀγαθοεργίας ἀφιστάμενοι, ἀλλὰ μέχρι θίου σύντονον τὸν πνευματικὸν σπόρον καταβαλλόμενοι τῶν γὰρ εἰς τέλος ἀγωνιζομένων ἔστιν ὁ στέφανος.

Στίχ. 17. «Μηδεὶς μοι κόπους παρεχέτω». Μηδεὶς με πρὸς ἀπολογίαν ὧν πράττω ἐκκαλείτω. Ἔχω γὰρ καὶ σιγῶν μείζονα τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπολογίαν· τὰ γὰρ στίγματα τοῦ Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι αἱ ὑπὲρ Χριστοῦ πληγαὶ καὶ οὐλαί, αὐτὰ βοῶσιν, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ δρόμον καὶ ζῆλον καὶ τὸ ἀνυπόκριτον καὶ καθαρὸν καὶ ἀνυπόστολον τοῦ κηρύγματος. Ἡ «μηδεὶς μοι κόπους παρεχέτω». Μέχρι τίνος θλίψεις μοι καὶ κόπους, φησί, σαλευόμενοι παρέχετε; Δυσωπήθητε, εἰ καὶ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' οὖν «τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ», ἃ δι' ὑμᾶς καὶ διὰ τὸ εἰς ὑμᾶς κήρυγμα ἐν τῷ σώματι περιφέρω. Εἰπὼν δὲ «στίγματα Χριστοῦ», ἅμα ἀναμνήσκει, ὅτι κάκεινος ὑπὲρ ὑμῶν ἔπαθεν. Παντὶ οὖν τρόπῳ ἀποστήναι τοῦ νόμου καὶ ἐστηρίχθαι τῇ πίστει προσῆκεν.

γνωρίζοντας ότι ὁ ἴδιος δὲν φυλάγει οὔτε κἂν τὴν ἴδια πολιτεία πάντοτε, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν πολλές φορές ἐκπίπτει.

Στίχ. 9. «Χωρὶς νὰ ἀποκαίνομε», δηλαδή χωρὶς νὰ ἀποχαυνωνόμαστε, οὔτε νὰ ἐγκαταλείπομε τὴν ἀγαθοεργία, ἀλλὰ μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς μας ἅς σπέρνομε πλούσιο τὸν πνευματικὸ σπόρο· γιατί τὸ στεφάνι ἀνήκει σ' αὐτοὺς ποὺ ἀγωνίζονται μέχρι τὸ τέλος.

Στίχ. 17. «Κανένας νὰ μὴ μοῦ δημιουργεῖ ζητήματα». Κανένας νὰ μὴ ἀπαιτεῖ ν' ἀπολογηθῶ γι' αὐτὰ ποὺ πράττω. Γιατί καὶ σωπαίνοντας ἔχω μεγαλύτερη ἀπολογία τὴν προερχόμενη ἀπὸ τὰ ἔργα μου. Γιατί τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή οἱ πληγές καὶ οἱ οὐλές γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ, βοοῦν ἀπὸ μόνα τους καὶ τὸν δρόμο καὶ τὸν ζῆλο ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὸ εἰλικρινές καὶ καθαρὸ καὶ θαρραλέο τοῦ κηρύγματος. Ἡ ἀλλιῶς τὸ «κανένας ἅς μὴ μοῦ προκαλεῖ ζητήματα». Μέχρι πότε θὰ μοῦ δημιουργεῖτε θλίψεις, λέγει, καὶ κόπους μὲ τὴν κλονιζόμενη πίστη σας; Σεβασθεῖτε, ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, τουλάχιστο «τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ», τὰ ὁποῖα γιὰ χάρη σας καὶ γιὰ τὸ κήρυγμά μου σ' ἐσᾶς περιφέρω στὸ σῶμα μου. Καὶ λέγοντας «στίγματα Χριστοῦ» συγχρόνως ὑπενθυμίζει, ὅτι καὶ ἐκεῖνος ἔπαθε γιὰ σᾶς. Ἐπρεπε λοιπὸν μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐγκαταλείψετε τὸν νόμο καὶ νὰ στηριχθεῖτε στὴν πίστη.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Στίχ. 3-13. «Ὁ εὐλόγησας ἡμᾶς». Εὐλόγησε διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐξελέξατο διὰ τοῦ Υἱοῦ, υἰοθέτησε διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐχαρίτωσε διὰ τοῦ Υἱοῦ. Πῶς δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ; Ὡ θαῦμα! διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, φησίν. Εἶδες πλοῦτον χάριτος; μᾶλλον δὲ περισσεΐαν καὶ ἄφατον ἔλεος; Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Διὰ τίνος τοῦτο; Καὶ τοῦτο διὰ τοῦ Υἱοῦ· πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ, τῆς εὐδοκίας συμπαρούσης ἐν ἅπασι τοῦ Πατρός· οὐδὲ γὰρ ἐν τινι ἀπέσχισται τὸ πατρικὸν βούλημα τοῦ ἡγαπημένου Υἱοῦ. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ γνωρισθῆναι ἡμῖν τὸ μυστήριον διέ-
10 λαβε, πάλιν τῆς υἰοθεσίας μέμνηται, δι' οὗ, λέγων, καὶ ἐκκληρώθημεν οἱ γὰρ υἰοθετηθέντες ἐπὶ τῷ κληρονομῆσαι, τῆς υἰοθεσίας ἀξιούνται, ἧτις γέγονε διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ προώριστα τῆς εὐδοκίας καὶ τοῦ πατρικοῦ βουλήματος συμπαρόντος. Γέγονε δὲ τοῦτο εἰς τὸ καὶ ἡμᾶς οὕτω πολιτεύσασθαι, ὥστε εἰς ἔπαινον γενέσθαι τῆς δό-
15 ξης αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν εἰς ἐπαινουμένην δόξαν αὐτοῦ καὶ εὐάρεστον τὸν βίον ἡμῶν καὶ τὴν πολιτείαν ὀραῖσθαι παρὰ πάντων· «Ὅπως γὰρ ἴδωσιν», φησί, «τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα», ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις, «καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν οὐρανοῖς».

Εὐλόγησε γὰρ ἡμᾶς οὐ μόνον «ἐν πάσῃ πνευματικῇ εὐλογίᾳ»,
20 ἀλλὰ καὶ ἐν πνευματικοῖς πράγμασι καὶ «ἐπουρανίοις». Διὰ τίνος; Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς; «Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς πρὸ καταβολῆς κόσμου»· οὕτως ἀρχαία ἢ ἡμῶν ἐκλογή καὶ εὐλογία. Ἐπὶ τί δὲ

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο.

Στίχ. 3-13. «Αὐτὸς ποῦ μᾶς εὐλόγησε». Μᾶς εὐλόγησε μέσω τοῦ Υἱοῦ, μᾶς ἐξέλεξε μέσω τοῦ Υἱοῦ, μᾶς υἰοθέτησε μέσω τοῦ Υἱοῦ, μᾶς ἔδωσε χαρίσματα μέσω τοῦ Υἱοῦ. Πῶς μέσω τοῦ Υἱοῦ; Ὡ θαῦμα! Μὲ τὸ αἷμα του, λέγει. Εἶδες πλοῦτο χάριτος; Ἡ μᾶλλον πλούσιο καὶ ἀνέκφραστο ἔλεος. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτά, ἀλλὰ καὶ μᾶς γνώρισε τὸ μυστήριον τοῦ θελήματός του. Κι αὐτὸ μέσω τίνος; Καὶ αὐτὸ μέσω τοῦ Υἱοῦ· ὅλα μέσω τοῦ Υἱοῦ μὲ τὴν εὐαρέσκεια τοῦ Πατέρα παντοῦ μαζί του. Γιατὶ οὔτε σὲ ἓνα βρέθηκε ἡ πατρικὴ θέληση μακριὰ ἀπὸ τὸν ἀγαπημένο του Υἱό. Ἐπειδὴ ὅμως μίλησε γιὰ τὸ μυστήριον ποῦ μᾶς γνώρισε μὲ τὸν Υἱό του, θυμᾶται πάλι τὴν υἰοθεσία, λέγοντας μέσω τοῦ ὁποίου καὶ γίναμε κληρονόμοι του. Γιατὶ ὅσοι υἰοθετήθηκαν γιὰ νὰ γίνουν κληρονόμοι, γίνονται ἄξιοι καὶ τῆς υἰοθεσίας, ἡ ὁποία ἐγινε καὶ προορίσθηκε μέσω τοῦ Υἱοῦ μὲ τὴν εὐδοκία καὶ τὴν παρουσία τοῦ πατρικοῦ θελήματος. Κι αὐτὸ ἐγινε γιὰ νὰ ζήσουμε καὶ ἐμεῖς μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὥστε νὰ γίνῃ πρὸς ἔπαινον τῆς δόξας ἐκείνου, δηλαδὴ γιὰ νὰ ἐπαινεῖται ἡ δόξα του καὶ νὰ εἶναι εὐάρεστος ὁ θίος καὶ ἡ πολιτεία μας ἀπὸ ὅλους. «Γιὰ νὰ δοῦν τὰ καλὰ ἔργα σας», λέγει ὁ Κύριος στὰ Εὐαγγέλια, «καὶ νὰ δοξάσουν τὸν οὐράνιον Πατέρα μας» (Ματθ. 5, 16).

Γιατὶ μᾶς εὐλόγησε ὄχι μόνο «μὲ κάθε πνευματικὴ εὐλογία», ἀλλὰ καὶ μὲ πράγματα πνευματικὰ καὶ «ἐπουράνια». Μέσω ποιοῦ; Μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς; «Ὅπως μᾶς ἐπέλεξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου» τόσο παλαιὰ εἶναι ἡ ἐκλογή μας καὶ ἡ εὐλογία μας. Καὶ γιατί μᾶς ἐξέλεξε;

ἡμᾶς ἐξελέξατο; Ἐπὶ τὸ «εἶναι ἁγίους καὶ ἀμώμους», τιμίους καὶ καθαρὸς ἐν τῷ βίῳ. Πόθεν εἰς τοῦτο κινηθεῖς; «Ἐξ ἀγάπης» μόνης ἵνα τί γίνηται; ἵνα νίκοιτο ἡμᾶς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτῶ· τοῦτο γὰρ καὶ προώριστο. Ἐκ ποίας ἡμῶν ἐργασίας; Ἐξ οὐδεμιᾶς, 5 πλὴν ὅτι δι' εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ· ἠψύδοκῆσε γὰρ καὶ ἠθέλησε τοῦτο ἡμῶν ὅπως μηδὲν συνεισενεγκόντων. Πῶς γὰρ ἦν συνεισενεγκεῖν τοὺς μηδ' ἀρχὴν που τοῦ εἶναι λαβόντας; Καὶ τί τὸ ἐκ τούτου κέρδος; Ἄφατος ἀνακύπτει ἔπαινος καὶ ἐγκώμιον τῆς δεδοξασμένης αὐτοῦ χάριτος «ἐν ἧ' ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς». Διὰ τίνος; ἢ 10 δῆλον ὅτι καὶ τοῦτο διὰ τοῦ ἠγαπημένου αὐτοῦ Υἱοῦ. Πῶς; Ὅτι αὐτὸς ἐποίησε τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν· ἡμεῖς γὰρ αἰχμάλωτοι διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, δούς δὲ τὸ αἷμα αὐτοῦ λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλυτρώσατο τῆς ἐν ἧ' κατειχόμεθα τυραννίδος.

Καὶ πῶς τοῦτο τὸ φρικτὸν γέγονεν; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, πλὴν 15 ὅτι πλοῦτος ἐστὶ χάριτος, περισσεῖα χάριτος, ὑπερβολή· οὐκ ἔστιν ἄλλο εἰπεῖν. Τοῦτο δὲ τὸ περὶ ἡμᾶς ἄφατον μυστήριον οὐ μόνον ἐνήργησε, ἀλλὰ καὶ ἐφάνερωσε ἡμῖν αὐτό. Πῶς; Φρενώσας καὶ σοφίσας ἡμᾶς εἰς κατάληψιν αὐτοῦ. Πάντα τῆς ἐκείνου εὐεργεσίας, τὸ ἐνεργῆσαι περὶ ἡμᾶς τὸ ἄφατον ἐκεῖνο μυστήριον, τὸ γνω- 20 ρίσαι αὐτὸ πάλιν ἡμῖν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μεγάλης καὶ ἀφάτου στοργῆς καὶ κηδεμονίας, «τὸ γνωρῖσαι ἡμῖν τοῦ θελήματος αὐτοῦ τὸ μυστήριον», οἷον τὸ ἐγκάρδιον αὐτοῦ καὶ ἀπόκρυφον βούλημα Ὁραῖς τίνων ἡμᾶς ἀξιοῖ; Καὶ τοῦτο ἦν «τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ» ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι διὰ τοῦ Υἱοῦ 25 αὐτοῦ προωρισμένον «κατ' εὐδοκίαν» γενέσθαι. Εὐλόγως δὲ πάλιν εἶπεν τὸ «κατ' εὐδοκίαν», καὶ ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν προτεθειμένον γενέσθαι· ἐπειδὴ γὰρ εἰπὼν αὐτὸ κατ' ἀρχάς, καὶ αἰτίας αἰτίαις ἐν τῷ μεταξὺ συναίρων ἀπέστησε πολὺ τὸν ἀκροατὴν τοῦ λόγου, πάλιν ὡσπερ ἐπαναμιμνήσκων αὐτὸν καὶ ἐπαναλαμβάνων, 30 ὅτι πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν εὐδοκία τοῦ Πατρὸς, τοῦτο προσφόρως ἐπισυνάπτει καὶ τίθησιν.

Εἶτα ταῦτα δέ, φησὶν, «εἰς οἰκονομίαν», τοῦτ' ἔστιν ἐπὶ ἀφάτῳ προνοία καὶ διοικήσει τῶν τῆς συντελείας καιρῶν, τοῦτ' ἔστι

1. Ἐφ. 1,6.

2. Ἐφ. 1,9.

«Γιὰ νὰ εἶμαστε ἅγιοι καὶ ἄμωμοι», τίμοι καὶ καθαροὶ στὴ ζωὴ μας. Καὶ ποιὸ ἦταν τὸ κίνητρό του; «Ἡ ἀγάπη του» μόνο. Γιὰ νὰ γίνει τί; Γιὰ νὰ μᾶς κάνει παιδιὰ του μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· γιατί αὐτὸ καὶ εἶχε προορισθεῖ. Ἀπὸ ποιὸ δικό μας ἔργο; Ἀπὸ κανένα, ἐκτὸς μόνο ἀπὸ τὴν εὐαρέσκεια τοῦ θελήματός του· γιατί τοῦ ἄρεσε αὐτὸ καὶ τὸ θέλησε, χωρὶς ἐμεῖς νὰ συνεισφέρουμε τίποτε ἀπολύτως. Γιατὶ πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ συνεισφέρουν αὐτοὶ ποὺ οὔτε κἂν ἀρχὴ τῆς ὑπαρξῆς τους εἶχαν λάβει; Καὶ ποιὸ θὰ εἶναι τὸ κέρδος ἀπὸ αὐτό; Ἀνέκφραστος ἔπαινος ἀναφέρεται καὶ ἐγκώμιο τῆς δοξασμένης χάριτός του «μὲ τὴν ὁποία μᾶς γέμισε μὲ χαρίσματα»¹. Μέσω τίνος; Προφανῶς καὶ αὐτὸ μέσω τοῦ ἀγαπημένου του Υἱοῦ. Πῶς; Γιατὶ αὐτὸς παραγματοποίησε τὴν ἀπολύτρωσή μας· γιατί ἤμασταν αἰχμάλωτοι ἕξαιτίας τῶν παραπτωμάτων μας, καὶ δίνοντας τὸ αἷμα τοῦ λύτρου γιὰ χάρη μας, μᾶς λύτρωσε ἀπὸ τὴν τυραννικὴ ἐξουσία ποὺ μᾶς κρατοῦσε δεμένους.

Καὶ πῶς ἔγινε αὐτὸ τὸ φρικτό; Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ λόγια, παρὰ μόνο νὰ λεχθεῖ ὅτι εἶναι πλοῦτος χάριτος, περίσσεια χάριτος, ὑπερβολή· δὲν μποροῦμε ἄλλο νὰ ποῦμε. Κι αὐτὸ τὸ σχετικὸ μ' ἐμᾶς μυστήριον δὲν τὸ παραγματοποίησε μόνο, ἀλλὰ καὶ μᾶς τὸ φανέρωσε. Πῶς; Δίνοντάς μας νοῦ καὶ σοφία γιὰ τὴν κατανόησή του. «Ὅλα εἶναι τῆς εὐεργεσίας ἐκείνου, τὸ νὰ παραγματοποιήσῃ τὸ ἀνέκφραστο ἐκεῖνο μυστήριον τὸ σχετικὸ μὲ μᾶς, καὶ τὸ νὰ τὸ κάνει πάλι γνωστὸ σ' ἐμᾶς γιατί καὶ αὐτὸ δείχνει τὴ μεγάλη καὶ ἀνέκφραστη στοργὴ καὶ φροντίδα του, «τὸ νὰ μᾶς γνωρίσῃ τὸ μυστήριον τοῦ θελήματός του»², δηλαδή τὸ ἐγκάρδιον καὶ ἐνδόμυχον θέλημά του. Βλέπεις ποιῶν δώρων μᾶς ἔκανε ἄξιους; Καὶ αὐτὸ ἦταν «τὸ μυστήριον τοῦ θελήματός του» ποὺ παραγματοποιήθηκε μέσω τοῦ Υἱοῦ του, δηλαδή ποορισμένο νὰ παραγματοποιηθεῖ μέσω τοῦ Υἱοῦ του «σύμφωνα μὲ τὴν εὐαρέσκειά του». Πολὺ σωστὰ εἶπε «σύμφωνα μὲ τὴν εὐαρέσκειά του» καὶ ὅτι ἦταν προαποφασισμένο νὰ γίνει μέσω τοῦ Υἱοῦ. Ἐπειδὴ δηλαδή λέγοντας αὐτὸ στὴν ἀρχὴ καὶ συνδέοντας στὸ μεταξὺ αἰτίες μὲ αἰτίες ἀπομάκρυνε πολὺ τὸν ἀκροατὴ ἀπὸ τὸν λόγο, σὰ νὰ τοῦ ξαναθυμίζει καὶ νὰ τοῦ ἐπαναλαμβάνει ὅτι τὰ πάντα ἔγιναν μέσω τοῦ Υἱοῦ μὲ τὴν ἀγαθὴ θέληση τοῦ Πατέρα, αὐτὸ πρόσφορα ἐπισυνάπτει καὶ ἀναφέρει.

Ἐπειτα ὁμῶς λέγει, ὅτι αὐτὰ ἔγιναν «πρὸς οἰκονομία», δηλαδή ἀπὸ ἀνείπωτη πρόνοια καὶ διευθέτησιν τῶν πραγμάτων τῆς συντέλειαι, τῶν

τῶν κατὰ τὴν συντέλειαν πραγμάτων· ὅσα γὰρ ἐπράχθη, διὰ τὴν τότε ἡμῖν ἀποκαλυφθησομένην δόξαν ἐπράχθη. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς τότε διὰ τῆς ἐκβάσεως τῶν πραγμάτων φανεροῦνται, ἀνακεφαλαιούμενος τὰ πάντα ἐν αὐτῷ. Ἡ ὅτι οὐ μόνον τὸ πραχθῆναι
 5 τὸ περὶ ἡμᾶς μυστήριον διὰ τοῦ Υἱοῦ προωρίσθη γενέσθαι κατ' εὐδοκίαν τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξιωθῆναι ἡμᾶς μαθεῖν τοῦτο, ὁμοίως διὰ τοῦ Υἱοῦ ἡμῖν γέγονε κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς. Πάντα μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς ἐποίησε καὶ ἔπαθεν, ἵνα υἰοθετησῆ, καὶ υἰοθέτησε καὶ ἀπεκάλυψε ὅτι υἰοθέτησεν· ἀλλὰ
 10 καὶ ἐν πᾶσι τούτοις ἠυδόκησεν ὁ Πατὴρ καὶ ἠθέλησεν. Ἡ οὖν ὡς προεγράφη ἐκληπτέον τὸ εἰπεῖν δεύτερον τὸν θεῖον Παῦλον, «τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδοκίαν» καὶ ἐξῆς, ἢ ὡς νῦν ἀνεπτύχθη· ἑκατέρω γὰρ διανοία οὐ διίσταται τοῦ εὐλόγου.

15 **Στίχ. 14.** «Ὅς ἐστὶν ἀρραθὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν». Ὅς ἐστὶ τὸ πνεῦμα, φησὶν. Ἐποίησατο δὲ τὴν μετάληψιν τοῦ ἄρθρου οὐκ ἀπὸ τῆς προφορᾶς τῆς κατὰ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ γὰρ εἶπε πνεύματι, τοῦτο δὲ ἐστὶ Θεός, ἐπάγει οἰκείως καὶ βαθύτερον συντάσσει· «Ὅς ἐστὶν ἀρρα-
 20 θὼν» καὶ ἐξῆς

Στίχ. 15. Καθ' ὑπερβατὸν «τὴν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ καθ' ὑμᾶς πίστιν», ἢν ὑμεῖς, φησὶ, κέκτησθε.

Στίχ. 19-21. «Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος». Τὸ γὰρ καθ' ὑπερβολὴν μέγεθος τῆς ἀφάτου δυνάμεως αὐτοῦ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς
 25 πιστεύοντας ἐπιδείκνυται. Πῶς; Ὅτι τοῖς πάθεσι πάσας τὰς αἰσθήσεις νενεκρωμένας ἔχοντας καὶ αὐτὸν τὸν λογισμὸν τούτοις ἐντεθαμμένον καὶ συγκεχωσμένον, ἀνέστησε καὶ ἐξώωσεν εἰς τὸ δέξασθαι ἡμᾶς τῆς πίστεως αὐτοῦ τὴν αἴγλην καὶ τὴν λαμπρότητα. Ὅντως τοῦτο «κράτος ἰσχύος αὐτοῦ». Διὸ καὶ συνιέναι αὐτοὺς
 30 διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος σοφίας ἐπεύχεται τοῦτο· ἂν γὰρ συνιώμεν ὁ εὐεργετήμεθα, μᾶλλον τε τὸ δῶρον περιπτυσόμεθα καὶ τῷ εὐεργέτῃ εὐχαρίστως ἐσόμεθα διακειμένοι. Τὸ δὲ «κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ», ἢ ὅτι τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἰσχύος καὶ ἐνεργείας τὸ ἀναστῆναι ἡμᾶς τοῦ ψυχικοῦ θανάτου καὶ τὸ ἀνα-
 35 στήναι τοῦ σωματικοῦ τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν, ἢ «κατὰ τὴν

πραγμάτων κατὰ τὴ συντέλεια· γιατί ὅσα πράχθηκαν, πράχθηκαν γιὰ τὴ δόξα ποὺ ἔμελλε νὰ μᾶς ἀποκαλυφθεῖ τότε. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς τότε φανερώνεται μὲ τὴν ἔκβαση τῶν πραγμάτων, ἀνακεφαλαιώνοντας τὰ πάντα στὸν ἑαυτό του. "Ἡ ὅτι ὄχι μόνο τὸ μυστήριον ποὺ ἦταν νὰ γίνει γιὰ μᾶς ἦταν προορισμένο νὰ γίνει μέσω τοῦ Υἱοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ἀγαθὴ πρόθεση τοῦ θελήματος τοῦ Πατέρα, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι ἀξιωθήκαμε νὰ τὸ μάθομε, ἔγινε ὅμοια μέσω τοῦ Υἱοῦ μὲ τὴν ἀγαθὴ θέληση τοῦ Πατέρα. "Ὅλα δηλαδὴ τὰ ἔπραξε ὁ Υἱὸς καὶ τὰ ἔπαθε γιὰ νὰ μᾶς υἰοθετήσῃ, καὶ μᾶς υἰοθέτησε καὶ μᾶς ἀπεκάλυψε ὅτι μᾶς υἰοθέτησε· ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλα αὐτὰ συγκατατέθηκε μὲ χαρὰ καὶ θέλησε ὁ Πατέρας. "Ἡ λοιπὸν πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὅπως γράψαμε πρωτύτερα ἢ ἐπανάλυψη τοῦ θείου Παύλου, «τὸ μυστήριον τοῦ θελήματός του σύμφωνα μὲ τὴν ἀγαθὴ θέλησή του» καὶ τὰ λοιπὰ, ἢ ὅπως ἀναπτύχθηκε τώρα· γιατί κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς δύο ἐξηγήσεις δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ εὐλογο.

Στίχ. 14. «Ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ προκαταβολὴ τῆς κληρονομίας μας». Ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ Πνεῦμα, λέγει. Τὸ «ὁ ὁποῖος» τὸ ἔλαβε ὄχι ἀπὸ τὴν προφορὰ τῆ σχετικῆ μὲ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆ σχετικῆ μὲ τὸν Θεό· ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶπε «μὲ τὸ Πνεῦμα», καὶ αὐτὸ εἶναι Θεός, συντάσσοντας κατὰ τρόπο οἰκεῖο καὶ βαθύτερο, προσθέτει· «ὁ ὁποῖος εἶναι ἀρραβώνας» καὶ τὰ ἑξῆς.

Στίχ. 15. Μὲ ὑπερβατὸ σχῆμα γίνεται ἡ σύνταξις «τὴν πίστιν στὸν Κύριον Ἰησοῦ» τὴν ὁποία σεῖς, λέγει, ἔχετε.

Στίχ. 19-21. «Καὶ ποιὸ εἶναι τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος». Γιατὶ τὸ ὑπερβολικὸ μέγεθος τῆς ἀνέκφραστης δυνάμεως αὐτοῦ ἐπιδεικνύεται καὶ σ' ἐμᾶς ποὺ πιστεύομε. Πῶς; Ἐνῶ δηλαδὴ εἴχαμε νεκρωμένες ἀπὸ τὰ πάθη ὅλες τὶς αἰσθήσεις καὶ τὸν ἴδιο τὸν λογισμό μας θαμμένο καὶ καταχωμένο μέσα σ' αὐτὰ, μᾶς ἀνέστησε καὶ μᾶς ζωοποίησε γιὰ νὰ δεχθοῦμε τὴν αἴγλη καὶ τὴ λαμπρότητα τῆς πίστεως σ' αὐτόν. Πραγματικὰ αὐτὸ εἶναι «τὸ κράτος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ». Γι' αὐτὸ καὶ εὐχεται νὰ τὸ γνωρίσουν αὐτὸ μὲ τὴ σοφία τοῦ Πνεύματος. Γιατί, ἂν γνωρίσομε τὴν εὐεργεσίαν ποὺ μᾶς γίνεται, θὰ ἀγκαλιάσομε πιὸ σφιχτὰ τὸ δῶρον καὶ θὰ εἶναι πιὸ εὐχάριστη ἢ σχέση μας μὲ τὸν εὐεργέτη μας. Τὸ «σύμφωνα μὲ τὴν ἐνέργειαν ποὺ ἐνέργησε στὸν Χριστό», σημαίνει ἢ ὅτι εἶναι τῆς ἴδιας δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τὸ ν' ἀναστηθοῦμε ἐμεῖς ἀπὸ τὸν ψυχικὸ θάνατον καὶ τὸ ν' ἀναστηθεῖ ἀπὸ τὸν σωματικὸ ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς μας, ἢ λέγει τὸ «κατὰ τὴν ἐνέρ-

ἐνεργειάν» φησιν, αἰτίαν ἀποδιδούς τῆς ἐγέρσεως ἡμῶν, οἷον δι' ἣν πεπιστεύκαμεν καὶ δι' ἣν ἀνέστημεν τοῦ ψυχικοῦ θανάτου. Ἡ γὰρ ἐνεργεια «ἦν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγείρας αὐτὸν» καὶ ἐξῆς, αὕτη γέγονεν αἰτία τοῦ πιστεῦσαι καὶ ἀνενεργεῖν ἡμᾶς τῆς
5 προτέρας πλάνης ἀνέστη γάρ, ὅτι τέθηκεν· τέθηκε δέ, ὅτι σεσάρκωται· σεσάρκωται δέ, ἵνα ἡμᾶς νίοποιήσῃται. Καὶ ταῦτα πάντα τῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῆς αὐτῆς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Τὸ οὖν «κατὰ τὴν ἐνεργειαν», ἵνα εἴπῃ· «διὰ τὴν ἐνεργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ»· κατ' ἐκείνην γὰρ καὶ δι' ἐκείνην
10 καὶ πεπιστεύκαμεν καὶ σεσώσμεθα. Ἡ «καὶ τί τὸ ὑπερβῆλλον μέγεθος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας» τοῦτό φησιν, ὅτι τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν «ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος» ἀναστήσας τὸν Χριστόν, «ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐκάθισεν». Εἰ γὰρ καὶ ἐξ ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου φηρομένου τὸ
15 πρόσλημμα ἡμῶν ὁ λόγος καὶ Θεὸς ἡμῶν προσελάβετο, ἀλλ' οὖν ἀπαρχὴ τῶν πιστευόντων ἐστὶ μόνων καὶ αὐτῷ κατακολουθούντων, ὥσπερ καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν οὐ γὰρ κἂν τοῖς ἀπίστοις. Οὕτω δέ ἐκλαμβανομένου «Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος» καὶ ἐξῆς (τοῦτο γὰρ
20 καὶ τὸ καθ' ὑπερβολὴν μέγεθος αὐτοῦ μάλιστα παρίστησιν, τὸ τὴν γηγενῆ φύσιν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀννψῶσαι καὶ ὑπὸ τῶν ἀσωμάτων τάξεων προσκυνουμένην δεῖξαι), οὕτως οὖν παραληφθείσης τῆς τοῦ ῥητοῦ διανοίας, ἀκόλουθός τε καὶ σαφῆς καὶ ἡ ἔννοια τῶν ἐφεξῆς ἐκ γὰρ τῆς ἐνεργείας ἧς ἐνήργησεν ἀναστή-
25 σας τὸν Χριστόν, καὶ τὸ τὴν ἡμετέραν ἀπαρχὴν συνεδριάσαι γέγονε τῷ Πατρί, καὶ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς τὸ ὑπερσεμνύνεσθαι καὶ ὑπερκαλλωπίζεσθαι ἐπὶ τούτῳ.

«Καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ». Πάλιν καὶ ἑτέρως τὸ κράτος τῆς ἰσχύος δηλοῖ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον τῷ ἐγείραι τὸν Κύριον, ἀλλὰ
30 καὶ τῷ καθίσει ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ. «Ἐπεράνω πάσης ἀρχῆς». Ἀντὶ τοῦ παντός ῥητοῦ καὶ ὀνομαστοῦ, οὐ μόνον τοῦ ἐνταῦθα ὀνομαζομένου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκεῖθεν δυναμένου ῥηθῆναι καὶ ὀνομασθῆναι ὑπεράνω γὰρ πάντων ὁ Υἱὸς ἐστίν, εἰ καὶ σεσάρκωται.

Στίχ. 22-23. «Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν». Εἰπὼν τὸν Χριστόν
35 κεφαλὴν τῶν πιστῶν, εἰπὼν τοὺς πιστοὺς σῶμα αὐτοῦ καὶ πλήρω-

γεια», αποδίδοντας αίτια τῆς ἔγερσής μας, γιὰ τὴν ὁποία δηλαδὴ πιστέψαμε καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἀναστηθίκαμε ἀπὸ τὸν ψυχικὸ θάνατο. Γιατὶ ἡ ἐνέργεια «τοῦ ἐνέργησε στὸν Χριστὸ ἀνασταίνοντάς τον» καὶ τὰ λοιπὰ αὐτὴ ἔγινε αἰτία νὰ πιστέψομε καὶ νὰ μᾶς θγάλει ἀπὸ τὴν παλαιὰ πλάνη· ἀναστήθηκε δηλαδὴ, γιατί πέθανε· πέθανε ἐπίσης, γιατί ἔλαβε σάρκα, καὶ ἔλαβε σάρκα, γιὰ νὰ μᾶς κάνει υἱούς του. Καὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀποτελέσματα τῆς ἴδιας ἐνέργειας ἐκείνου ποὺ τὸν ἀνάστησε ἀπὸ τοὺς νεκρούς.

Τὸ «κατὰ τὴν ἐνέργεια» λοιπὸν τὸ λέγει μὲ τὴν ἔννοια· «ἕξαιτίας τῆς ἐνέργειας τῆς μεγάλης δυνάμεως αὐτοῦ»· γιατί σύμφωνα μ' αὐτὴν καὶ ἕξαιτίας αὐτῆς καὶ ἔχομε πιστέψει καὶ ἔχομε σωθεῖ. Ἡ τὸ «καὶ ποιὸ εἶναι τὸ ὑπερβολικὰ μεγάλο μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ πρὸς ἐμᾶς ποὺ πιστεύομε», σημαίνει τοῦτο, ὅτι τὴν ἀπαρχὴ μας, δηλαδὴ τὸν Χριστὸ, «ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπὸ κάθε ἀρχὴ καὶ δύναμη καὶ ἐξουσία καὶ κυριότητα», ἀφοῦ τὸν ἀνέστησε, «τὸν ἔβαλε νὰ καθίσει στὰ δεξιὰ του». Γιατί, ἂν καὶ ὁ Λόγος καὶ Θεὸς μας ἔλαβε τὸ πρόσλημμά μας ἀπὸ ὅλο τὸ ἀνθρώπινο φύραμα, ὥσπὸσο ἀπαρχὴ εἶναι μόνο αὐτῶν ποὺ πιστεύουν καὶ τὸν ἀκολουθοῦν, ὅπως καὶ πρωτότοκος ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ἀδελφούς εἶναι αὐτῶν ποὺ πιστεύουν, ἀλλ' ὄχι ὅλων ὄχι βέβαια καὶ τῶν ἀπίστων. Ἐκλαμβάνομε λοιπὸν ἔτσι τὸ «καὶ ποιὸ εἶναι τὸ ὑπερβολικὸ μέγεθος» καὶ τὰ λοιπὰ (γιατὶ αὐτὸ προπάντων παριστάνει καὶ τὸ ὑπερβολικὰ μεγάλο μέγεθος αὐτοῦ, τὸ ὅτι ἀνύψωσε τὴ γήινη φύση πάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν παρουσίασε νὰ τὴν προσκυνοῦν οἱ ἀσώματες τάξεις), ἂν ἔτσι προσεγγισθεῖ τὸ νόημα τοῦ ρητοῦ, εἶναι καὶ σύμφωνη καὶ σαφὴς καὶ ἡ ἔννοια ὅσων ἀκολουθοῦν γιατί ἀπὸ τὴν ἐνέργεια ποὺ ἄσκησε ἀνασταίνοντας τὸν Χριστὸ, προῆλθε καὶ τὸ ὅτι κάθισε ἡ δικὴ μας ἀπαρχὴ μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα στὸν οὐράνιο θρόνο, καὶ ἡ δικὴ μας ὑπερβολικὴ ὑπερηφάνεια καὶ ἡ ὑπερβολικὴ μας καύχησι γι' αὐτό.

«Καὶ κάθισε στὰ δεξιὰ». Πάλι καὶ διαφορετικὰ δηλώνει τὴ μεγάλη δύναμη τοῦ Πατέρα, ὄχι μόνο μὲ τὸ ὅτι ἀνέστησε τὸν Κύριο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ὅτι τὸν ἔβαλε νὰ καθίσει στὰ δεξιὰ του. «Πάνω ἀπὸ κάθε ἀρχὴ». Ἐναντὶ νὰ πεῖ, πάνω ἀπὸ κάθε λεγόμενο καὶ ὀνομαζόμενο, ὄχι μόνο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ὀνομάζονται ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ λεχθεῖ καὶ ὀνομασθεῖ ἀπὸ ἐκεῖ· γιατί ὁ Υἱὸς βρίσκεται ὑπεράνω ὅλων, ἂν καὶ ἔλαβε σάρκα.

Στίχ. 22-23. «Καὶ αὐτὸν ἔκανε κεφαλὴ». Ἀφοῦ εἶπε τὸν Χριστὸ κεφαλὴ τῶν πιστῶν, καὶ ἀφοῦ εἶπε τοὺς πιστοὺς σῶμα αὐτοῦ καὶ πλήρω-

μα αὐτοῦ, καὶ πολλὰ τῆς περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας καὶ οἰκονομίας
 εὐεργετήματα, ἐπάγει καὶ τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ἀκηράτου οὐσίας
 ἔνδειγμα. Ἄλλὰ τίνος ἐστὲ σῶμα; φησὶν· τίνος πλήρωμα; τίνος;
 Τοῦ πληροῦντος τὰ πάντα. Οὐχ ἐνὶ τινὶ ἐνεργεῖα καὶ διοικήσει,
 5 ἄλλ' ἐν πᾶσιν αὐτὸς ἐδημιούργησε πάντα. Αὐτὸς ἔδωκε πνοὴν τοῖς
 ζῶσιν, αὐτὸς συνέχει, αὐτὸς προνοεῖται, αὐτὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι
 πράγμασι πληροῖ καὶ διέπει. Τούτου οὖν τοῦ τηλικούτου καὶ το-
 σούτου, τοῦ εἰς πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἐξαπλουῦντος αὐτοῦ τὰς ἐνε-
 γείας, σῶμα καὶ πλήρωμα ἠξιώθημεν καλεῖσθαι. Ἄλλ' εἰ οὕτως νο-
 10 ηθεῖῃ τὸ «πληρομένου», ἀντὶ τοῦ πληροῦντος ἐκκληφθήσεται. Ἀ-
 κολουθότερον οὖν τῇ λέξει ὡς ἐνόησαν οἱ πρὸ ἡμῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Στίχ. 1. Ἡ ἀνταπόδοσις μετὰ πολλὴν σύμφρασιν. «Καὶ ὑμᾶς
 ὄντας», φησὶ, «νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν»· εἶτα πολλαῖς περι-
 15 βολαῖς μεστώσας τὸν λόγον μετὰ ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ,
 οἶον· «Καὶ ὄντας ὑμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν», ἀπέδωκε τὸ
 κατὰ πόδας, «συνεζωποίησε τῷ Χριστῷ». Πολλὴ δὲ αὐτῷ τού-
 του τοῦ σχήματος ἢ χρῆσις

Στίχ. 2-5. «Κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος». Ἄρχει
 20 γὰρ καὶ ἐξουσιάζει ὁ Σατανᾶς τῶν ἀερίων καὶ πονηρῶν πνευμά-
 των καθ' ὃν, τοῦτ' ἔστι καθ' οὗ βουλήν καὶ θέλημα ὑμεῖς περιπα-
 τήσαντες καὶ νεκρωθέντες καὶ ὀργῆς τέκνα γεγονότες, τῷ πλουσίῳ
 ἐλέει τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ ἀνυπερβλήτῳ ἀγάπῃ ἀνέστημεν καὶ ἐζω-
 ποιήθημεν. «Ὁ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει». Ἐν γὰρ τοῖς πειθα-
 25 χουσι Χριστῷ ἀνεέργητός ἐστιν, οὐδὲν ἰσχύει, οὐδὲν ἐξουσιάζει
 οἱ δὲ αὐτοὺς υἱοὺς καὶ κληρονόμους τῆς ἀπειθείας αὐτοῦ ἀπεργα-
 σάμενοι, οὗτοι καὶ ἐνεργοῦνται καὶ ἐξουσιάζονται ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ
 ἡμεῖς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Πῶς; Ἐν τῷ ποιεῖν τὰ θελήμα-
 τα αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Θεὸς πλούτῳ ἐλέους καὶ ὑπεραγαπήσεως ὡς ἐρ-
 30 ρύσατο ἐκεῖθεν, καὶ νεκρωθέντας ἀνέστησεν.

Στίχ. 9-10. «Οὐκ ἐξ ἔργων», ἵνα μὴ τις πρόφασιν ἀπονοίας λά-
 θῃ, ὡς ἐξ οἰκειῶν ἔργων σωθεῖς. Καίτοι καὶ εἰ ἐξ ἔργων ἐνῆν σώζε-
 σθαι, οὐδ' οὕτως, φησὶν, ἐχρῆν εἰς ἀπόνοιαν καὶ καύχησιν ἐκπε-

μα αὐτοῦ, καὶ πολλὰ εὐεργετήματα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς οἰκονομίας του πρὸς ἡμᾶς, προσθέτει καὶ ἔνδειξη τῆς θείας καὶ ἀθάνατης οὐσίας του. Ἐκεῖνος ποὺ πληροῖ τὰ πάντα. Ὁχι σὲ μὴ κάποια ἐνέργεια καὶ διοίκηση, ἀλλὰ σὲ ὅλα αὐτὸς δημιούργησε τὰ πάντα. Αὐτὸς ἔδωσε πνοὴ στὰ ζωντανά, αὐτὸς τὰ συγκρατεῖ, αὐτὸς προνοεῖ γι' αὐτά, αὐτὸς πληροῖ τὰ πάντα σὲ ὅλα τὰ πράγματα καὶ τὰ κυβερνᾷ. Αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ τόσο ἀνωτέρου καὶ τόσο μεγάλου, αὐτοῦ ποὺ ἀπλώνει σὲ ὅλα καὶ πρὸς ὅλα τὶς ἐνεργειές του, ἀξιωθήκαμε νὰ καλούμαστε σῶμα καὶ πλήρωμα. Ἄλλ' ἂν ἔτσι νοηθεῖ ἡ λέξη «πληρουμένου», θὰ ἐκληφθεῖ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ πληροῦντος (αὐτοῦ ποὺ πληροῖ). Εἶναι πρὸ συμφωνο λοιπὸν μὲ τὴ λέξη ὅπως τὸ ἐνόησαν οἱ πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 1. Ἡ ἀνταπόδοση ἐδῶ ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ συμφραζόμενα. «Κι οἱ σῶμα», λέγει, «τοῦ ἦσαν νεκροὶ ἀπὸ τὰ παραπτώματα». Ἐπειτα, ἀφοῦ γέμισε τὸ λόγο μὲ πολλὰς περιφράσεις μὲ ἐπαναλήψεις τοῦ ἴδιου ρητοῦ, ὅπως, «Κι ἐνῶ ἦσαν νεκροὶ ἀπὸ τὰ παραπτώματα», ἀνέφερε αὐτὸ ποὺ ἦταν ἀκόλουθο· «μᾶς ζωοποίησε μαζὶ μὲ τὸν Χριστό»³. Χρησιμοποιεῖ πολὺ αὐτὸ τὸ σχῆμα.

Στίχ. 2-5. «Κατὰ τὸν ἄρχοντα ποὺ ἐξουσιάζει τὸν ἀέρα». Γιατὶ ὁ Σατανᾶς κυβερνᾷ καὶ ἐξουσιάζει τὰ πονηρὰ πνεύματα ποὺ κινοῦνται στὸν ἀέρα. Σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο, δηλαδὴ ἀφοῦ περπατήσατε σεῖς σύμφωνα μὲ τὴ βουλή καὶ τὸ θέλημά του καὶ καταντήσατε νεκροὶ καὶ γίνατε τέκνα ὀργῆς, χάρις στὸ πλούσιο ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀνυπερέβλητη ἀγάπη του, ἀναστηθήκαμε καὶ ζωοποιηθήκαμε. «Ὁ Θεὸς ποὺ εἶναι πλούσιος σὲ ἔλεος». Γιατὶ σ' αὐτοὺς ποὺ πειθαρχοῦν στὸν Χριστὸ μένει ἄπρακτος, τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ πετύχει, καμμιὰ ἐξουσία δὲν ἔχει, ὅσοι ὅμως ἔκαναν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς υἱοὺς καὶ κληρονόμους τῆς δικῆς του ἀπειθείας, αὐτοὶ καὶ δέχονται τὶς ἐπενεργειές του καὶ ἐξουσιάζονται ἀπὸ αὐτόν. Καὶ ἡμᾶς ἦμασταν ἐμεῖς κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του. Πῶς, Κάνοντας τὰ θελήματά του. Ἄλλὰ ὁ Θεὸς ἐξαιτίας τοῦ πλούσιου ἐλέους του καὶ τῆς ὑπερβολικῆς ἀγάπης του μᾶς ἔσωσε ἀπὸ αὐτόν, καὶ ἐνῶ ἡμᾶς νεκροὶ μᾶς ἀνέστησε.

Στίχ. 9-10. «Ὁχι ἀπὸ τὰ ἔργα», γιὰ νὰ μὴ λάβει κανεὶς πρόφασιν ἀνοησίας καὶ πεῖ, ὅτι σώθηκε ἀπὸ τὰ ἔργα του. Ἄν καὶ βέβαια, καὶ ἂν ἀκόμη ἦταν δυνατὴ ἡ σωτηρία ἀπὸ τὰ ἔργα, οὔτε ἔτσι, λέγει, ἔπρεπε νὰ

σειν. Διὰ τί; Ὅτι «ποίημά ἐσμεν τοῦ Θεοῦ». Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ἀγαθοεργεῖν κτισθέντες ὥστε καὶ εἰ ἐξ ἔργων ἐσωζόμεθα, εἰς Θεὸν ἂν εἶημεν δίκαιοι ἀναφέρειν τὴν αἰτίαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ ἔκτισεν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς ἑαυ-
 5 τοὺς τὰ τῆς ἀπονοίας κρατύνειν Ὅτε δὲ καὶ κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς οὐ μόνον οὐδὲν ἠγαθουργήσαμεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸναντίον ἀπηνέχθημεν, καὶ ἀπενεχθέντες οὐκ ἐξ ἑαυτῶν ἀπεστράφημεν, ἀλλὰ χάριτι καὶ δωρήματι τοῦ Θεοῦ, πληλὴ τις ἢ εὐχαριστία παρ' ἡμῶν ὀφείλεται τῷ Θεῷ; Τὸ δὲ «ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς κτισθέντες»
 10 ἅμα καὶ προτρέποντός ἐστι καὶ διανιστῶντος ἐπὶ πράξεις ἀγαθὰς, ἵνα εἴπῃ· χρεῶσταί ἐστε ποιεῖν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀρχαῖόν ἐστι τὸ χρέος ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐκτίσθητε. Ἀλλὰ καὶ τόκοις αὐτὸ πολλοῖς ἐβαρύνετε καὶ ηὐξήσατε, μηδὲν ἀποδιδόντες, ἀλλὰ καὶ διὰ παραβάσεως προστιθέντες. Χρεῖα οὖν πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας εἰς
 15 τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἀποτίσαι.

Στίχ. 12. «Καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ». Ἐν τῇ κατὰ τὸν παρόντα βίον πολιτεία ὑμῶν καὶ λατρεία· ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι καὶ ἄκοντες ἅπαντες ἐπιγνώσονται τὸν Θεόν. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα, ὡς δημιουργήματα καὶ προνοούμενα, οὐκ ἦσαν
 20 ἄθεοι. Πῶς οὖν ἄθεοι; Ἀπὸ τῆς κατὰ κόσμον πολιτείας, ἀπὸ τῆς λατρείας, ἀπὸ τῆς θεβήλου προαιρέσεως

Στίχ. 14. «Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ». Διπλῆ ἦν ἢ ἔχθρα καὶ διπλοῦν τὸ μεσότοιχον, μᾶλλον καὶ τριπλῆ· καὶ γὰρ καὶ πρὸς ἀγγέλους ἐξεπολέμωτο τὸ ἀνθρώπινον. Νῦν δὲ τέως πε-
 25 ρὶ τῶν δύο διαλαμβάνει, ἣν εἶχον οἱ ἐξ ἔθνῶν πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ ἦν ἄμφω πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὅλων. Ἀλλ' ἐκατέραν ἔχθραν καὶ ἐκάτερον μεσότοιχον ἔλυσε Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Στίχ. 16. «Καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους». Διὰ μὲν τοῦ ἐν «ἐνὶ σώματι» τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐμφαίνει καταλλαγὴν, διὰ δὲ
 30 τοῦ «τῷ Θεῷ» τὴν πρὸς Θεὸν ἀμφοτέρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Στίχ. 1. «Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ». Ἔστι γὰρ εἶναι μὲν δέσμιον τοῦ

περιπέσει στην άνοησία και την καύχηση. Γιατί; Ἐπειδὴ «εἴμαστε δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ». Καὶ ὄχι αὐτὸ μόνο, ἀλλὰ δημιουργηθήκαμε γιὰ νὰ πράττομε ἀγαθὰ ἔργα. Ὡστε, καὶ ἂν ἀκόμα σωζόμεσταν ἀπὸ τὰ ἔργα, τὸ δίκαιο θὰ ἦταν νὰ ἀποδίδομε τὴν αἰτία στὸν Θεό, γιατί αὐτὸς καὶ γι' αὐτὸ μᾶς δημιούργησε, ἀλλ' ὄχι νὰ ἐπιμένομε μὲ ἰσχυρογνωμοσύνη στὴν άνοησία μας. Ὅταν ὅμως, καὶ ἐνῶ δημιουργηθήκαμε γιὰ ἀγαθὰ ἔργα, ὄχι μόνο δὲν τὰ πράξαμε, ἀλλὰ καὶ καταντήσαμε στὸ ἀντίθετο, κι ἄφου καταντήσαμε ἐκεῖ, δὲν ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ ἐκεῖ ἀπὸ μόνοι μας, ἀλλὰ μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, πόσες εὐχαριστίες ὀφείλονται ἀπὸ μᾶς στὸν Θεό; Τὸ «δημιουργηθήκαμε γιὰ ἔργα ἀγαθὰ» εἶναι συγχρόνως λόγος ποὺ τοὺς προτρέπει καὶ τοὺς διεγείρει σὲ πράξεις ἀγαθές, ὥστε νὰ τοὺς πεί: εἶστε χρεῶστες νὰ πράττετε τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ χρέος σας εἶναι παλαιό· γιατί γι' αὐτὸ δημιουργηθήκατε. Ἀλλὰ καὶ μὲ πολλοὺς τόκους τὸ ἐπιβαρύνετε καὶ τὸ αὐξήσατε, χωρὶς νὰ ἀποδίδετε τίποτε, ἀλλὰ καὶ προσθέτοντας μὲ τὴν παράβαση. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη μεγάλης προσπάθειας καὶ φροντίδας γιὰ νὰ ἐξοφλήσετε τὴν ὀφειλή σας.

Στίχ. 12. «Καὶ μέσα στὸν κόσμο ἄθεοι». Στὴ διαβίωσή σας κατὰ τὴν παρούσα ζωὴ καὶ λατρεία· γιατί στὸ μέλλον ὅλοι καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν θὰ γνωρίσουν τὸν Θεό. Καὶ ὄχι μόνο τότε, ἀλλὰ καὶ στὸν παρόντα βίον, ὡς δημιουργήματα καὶ πλάσματα ποὺ τὰ φρόντιζε ἢ πρόνοια, δὲν ἦταν ἄθεοι. Πῶς λοιπὸν εἶναι ἄθεοι; Ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς τους σύμφωνα μὲ τὸν κόσμο, ἀπὸ τὴ λατρεία, ἀπὸ τὴ βέβηλη προαίρεσή τους.

Στίχ. 14. «Καὶ τὸ μεσότοιχο τοῦ φραγμοῦ». Ἡ ἔχθρα ἦταν διπλῆ καὶ διπλὸ τὸ μεσότοιχο, ἢ μᾶλλον καὶ τριπλῆ· γιατί καὶ ἐναντίον τῶν ἀγγέλων πολεμοῦσε τὸ ἀνθρώπινο γένος. Τώρα ὅμως μιᾶ πρῶτα γιὰ τὶς δύο ἔχθρες, ἐκεῖνη ποὺ εἶχαν οἱ ἔθνη πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἐκεῖνη ποὺ εἶχαν καὶ οἱ δύο πρὸς τὸν Θεὸ τῶν ὅλων. Ἀλλὰ καὶ τὶς δύο ἔχθρες, καὶ τὰ δύο μεσότοιχα τὰ κατέλυσε ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς μας.

Στίχ. 16. «Καὶ νὰ συμφιλιώσει καὶ τοὺς δύο». Μὲ τὸ «σ' ἓνα σῶμα» παρουσιάζει τὴ συμφιλίωση μεταξύ τους, ἐνῶ μὲ τό, «μὲ τὸν Θεό», τὴ συμφιλίωση καὶ τῶν δύο μὲ τὸν Θεό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 1. «Γι' αὐτὸ ἐγὼ ὁ Παῦλος, ὁ φυλακισμένος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γιὰ σᾶς τοὺς ἔθνικούς». Γιατί εἶναι βέβαια δυνατὸ νὰ εἶναι φυλακι-

Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀμετάτρεπτον πίστιν δεδέσθαι καὶ κολάζεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὑπὲρ τῶν ἔθνῶν, τοῦτ' ἔστι διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ κήρυγμα ὃ κηρύσσει τις ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὡσπερ πολλοὶ τῶν μαρτύρων· οὐχ ὅτι γὰρ ἐδίδασκον τὰ ἔθνη, ἀλλ'
5 ὅτι οὐκ ἐξηροῦντο, ἐκολάζοντο. Ὁ δὲ Παῦλος διὰ ἀμφοτέρα, καὶ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν ἔθνῶν.

Στίχ. 8. «Ἐμοὶ τῶ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων». Λεῖπει τὸ “γάρ”, οἷον· ἐμοὶ γάρ. Ἡ μᾶλλον οὐδὲν ἐλλεῖπει, ἀλλὰ ἀνταπόδοσίς ἐστι τοῦ “τούτου χάριν”, οἷον· «τούτου χάριν ἐμοὶ τῶ ἐλαχιστοτέρῳ
10 πάντων ἁγίων ἐδόθη» καὶ ἐξῆς. Σκόπει δὲ ὅτι ἀρξάμενος τῆς περιόδου κατὰ τὸ ὀρθὸν σχῆμα, ἐν τῇ ἀνταποδόσει ἐπλαγίασεν, σχηματίσας τὴν ἀνταπόδοσιν πρὸς τὸν τῶν περιβολῶν τύπον. Οὕτως καὶ Θουκυδίδης καὶ Δημοσθένης πολλαχοῦ. Τὸ δὲ «τούτου χάριν» φησὶν οἷον· χάριν τοῦ συνοικοδομηθῆναι ἡμᾶς εἰς κα-
15 τοικητήριον Θεοῦ.

Στίχ. 10-11. «Ἡ πολυποίκιλος σοφία». «Ἡ κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰῶνων πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ»· αὕτη γὰρ καὶ τῶν αἰώνων προετίθετο καὶ προώριστο, εἰ καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγνωρίσθη. Τὸ δὲ «ἦν ἐποίησεν», ὅτι καὶ ταύτην
20 διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ προέθετο τῶν αἰώνων καὶ προώρισεν· οὐδὲν γὰρ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ οὔτε ἠβουλήθη, οὔτε ὥρισεν, οὔτε ἐποίησεν.

Στίχ. 13. «Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν θλίψεσί μου»· καθ' ὑπερβατὸν γὰρ ἢ σύνταξις.

Στίχ. 17-19. «Ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι». Τὸ «ἐρριζωμένοι καὶ
25 τεθεμελιωμένοι» ἢ σφάλμα ἐστὶ καλλιγραφικόν, δέον κατ' αἰτιατικὴν γράψαι “ἐρριζωμένους καὶ τεθεμελιωμένους”, ἢ, εἰ μὴ τοῦτο, κατ' ἔθος ἀρχαϊκῆς συντάξεως ἐχρήσατο ὁ θεῖος Παῦλος ἀντι-αἰτιατικῆς μετοχικῆς εὐθείᾳ. Πολὺ δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τὸ τοιοῦτον σχῆμα καὶ μάλιστα παρὰ Θουκυδίδη. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τὴν εὐθει-
30 αν ὡς εὐθειαν, ἀλλὰ μὴ κατ' ἀντίπτωσιν ἐκλαβεῖν, καὶ οὕτω τὸ ἀκόλουθον φυλαχθήσεται, καθ' ὑπερβατὸν τὴν σύνταξιν ποιουμένων, ὧ καὶ μάλιστα σχήματι φαίνεται κεχρημένος ὁ θεῖος Παῦλος, οἷον ἵνα ἢ συντεταγμένον τὸ ῥητὸν οὕτως· «Ἴνα, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν
35 πᾶσι τοῖς ἁγίοις τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος» καὶ ἐξῆς. Ἄ-

σμένος του Χριστού, δηλαδή εξαιτίας τῆς ἀμετάτρεπτης πίστεως του σ' αὐτόν νὰ εἶναι φυλακισμένος καὶ νὰ βασανίζεται, ἀλλ' ὄχι καὶ γιὰ χάρη τῶν ἔθνῶν, δηλαδή γιὰ τὴ διδασκαλία καὶ τὸ κήρυγμα ποὺ κηρύττει κάποιος στὰ ἔθνη, ὅπως πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μάρτυρες ὄχι δηλαδή γιὰτὶ δίδασκαν στὰ ἔθνη, ἀλλὰ τιμωροῦνταν γιὰτὶ δὲν ἀρνοῦνταν τὴν πίστη. Ὁ Παῦλος ὅμως καὶ γιὰ τὰ δύο, καὶ γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ γιὰ τὰ ἔθνη.

Στίχ. 8. «Σ' ἐμένα τὸν πιὸ ἐλάχιστο ἀπ' ὅλους». Λείπει τὸ «γιατί», δηλαδή «γιατὶ σ' ἐμένα». Ἡ μᾶλλον δὲν λείπει τίποτε, ἀλλ' εἶναι ἀνταπόδοση τοῦ «γι' αὐτό» δηλαδή «γι' αὐτὸ σ' ἐμένα τὸν πιὸ ἐλάχιστο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἁγίους δόθηκε» καὶ τὰ λοιπὰ. Καὶ πρόσεχε, ὅτι ἀρχίζοντας τὴν περίοδο κατὰ τὸ ὀρθὸ σχῆμα, στὴν ἀπόδοση τὸ μετέτρεψε σὲ πλάγιο, διατυπώνοντάς το σύμφωνα μὲ τὸν τύπο τῶν περιφράσεων. Ἐτσι κάνουν σὲ πολλὰ μέρη καὶ ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Δημοσθένης. Τὸ «γι' αὐτό» τὸ λέγει μὲ τὴν ἔννοια: γιὰ νὰ οἰκοδομηθοῦμε μαζὶ σὲ κατοικητήριο τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 10-11. «Ἡ πολυποίκιλη σοφία». «Ἡ προαιώνια πολυποίκιλη σοφία τοῦ Θεοῦ». Γιατὶ αὐτὴ ὑπῆρχε καὶ εἶχε προορισθεῖ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, ἂν καὶ ἔγινε γνωστὴ στοὺς ἔσχατους καιροὺς μέσω τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ «τὴν ὅποια ἔκανε» σημαίνει ὅτι καὶ αὐτὴν μέσω τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες τὴν ἀποφάσισε καὶ τὴν προόρισε. Γιατὶ τίποτε χωρὶς τὸ Υἱὸ οὔτε θέλησε οὔτε ὄρισε οὔτε ἔκανε.

Στίχ. 13. «Γι' αὐτὸ σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴν ἀποθαρρύνεσθε ἀπὸ τὶς θλίψεις μου γιὰ σᾶς»· γιὰτὶ ἡ σύνταξη εἶναι κατὰ ὑπερβατὸ σχῆμα.

Στίχ. 18-19. «Ριζωμένοι στὴν ἀγάπη». Τὸ «ριζωμένοι καὶ θεμελιωμένοι» ἢ εἶναι σφάλμα καλλιγραφικὸ, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ γράψει στὴν αἰτιατικὴ «ριζωμένους καὶ θεμελιωμένους», ἢ, ἂν δὲν εἶναι αὐτό, ἀπὸ συνήθεια ἀρχαϊκῆς σύνταξης ὁ θεῖος Παῦλος ἀντὶ γιὰ αἰτιατικὴ χρησιμοποίησε εὐθεῖα μετοχικὴ σύνταξη. Πολλὴ χρῆση αὐτῆς τῆς σύνταξης γίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἔξω συγγραφεῖς καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη. Κι ἂν πρέπει καὶ τὴν εὐθεῖα σύνταξη νὰ τὴ δεχθοῦμε εὐθεῖα, καὶ ὄχι κατ' ἐναλλαγή πτώσεων, καὶ ἔτσι θὰ τηρηθεῖ ἡ ἀκολουθία, κάνοντας τὴ σύνταξη κατὰ ὑπερβατὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖο καὶ φαίνεται μάλιστα ὅτι χρησιμοποίησε ὁ θεῖος Παῦλος, γιὰ νὰ εἶναι ἡ σύνταξη τοῦ χωρίου ὡς ἑξῆς: «Ὡστε, ριζωμένοι καὶ θεμελιωμένοι στὴν ἀγάπη, νὰ μπορέσετε νὰ καταλάβετε μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς ἁγίους ποιὸ εἶναι τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος» καὶ τὰ

πὸ κοινου τὸ «ἵνα ἐξισχύσητε», οἷον· «ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι καὶ γνῶναι».

«Τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος». Τίνος «πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος»; Ἡ τοῦ μυστηρίου, ἵνα ἢ κατ' ἔλλειψιν εἰρημένον, ἢ καὶ χωρὶς ἐλλείψεως, καθ' ὑπερβατὸν δέ· «Ἰνα ἐξισχύσητε», φησί, «καταλαβέσθαι τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ», γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτοῦ. Ἔστι δὲ γνῶσις μὲν Χριστοῦ ἢ τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ οἰκονομίας φανέρωσις Γνῶσις δὲ ἐστὶ
10 Χριστοῦ, ὅτι τε τὴν προᾶξιν αὐτοῦ τὴν ὑπερθαύμαστον αὐτὸς καὶ οὐκ ἄλλος ὑπὲρ ἡμῶν εἰργάσατο, καὶ ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡμῖν χορηγὸς ταύτης τῆς γνώσεως, καὶ ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐπέγνωμεν τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ γνῶσις μὲν Χριστοῦ αὕτη. Μῆκος δὲ ἐστὶν αὐτῆς τὸ ἀπὸ τῶν αἰώνων. Αὐτὴν προωρίσθαι. Πλά-
15 τος δέ, ὅτι εἰς πάντας αὐτῆς ἢ εὐεργεσία ἐξαπλοῦται, εἰς τοὺς πρὸ νόμου, εἰς τοὺς ἐν νόμῳ καὶ μετὰ τὸν νόμον, εἰς τοὺς ζῶντας, εἰς τοὺς τετελευτηκότας, εἰς τοὺς Ἰουδαίους, εἰς τοὺς Ἑλληνας, εἰς τοὺς βαρβάρους, εἰς πάντα τὰ ἔθνη, εἰς τὰ οὐράνια, εἰς τὰ ἐπίγεια· εἰρήνην γὰρ εἰργήσατο ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς
20 πρότερον ἐκπεπολεμημένοις οὗσιν εἰς ἀλλήλους τοῖς ἀγγέλοις καὶ τοῖς ἀνθρώποις

Εὐχεται οὖν αὐτοὺς ταῦτα καταλαβέσθαι, καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ βάθος αὐτῆς καὶ τὸ ὕψος, ὅτι μέχρι τῶν τοῦ ἄδου ταμείων τὴν ἄφατον αὐτοῦ δύναμιν καὶ εὐεργεσίαν ἐπεδεί-
25 ξατο, ἐκεῖνον μὲν καταργήσας καὶ αἰχμαλωτίσας, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἀναρρυσάμενος καὶ ἐλευθερώσας. Εἶτα καὶ τὸ ὕψος, ὅτι ὁ καταβάς αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς, ὅτι ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀνήγαγε τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, ὅτι ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος Ὁραῖς ὕψος ἄφατον τῆς
30 οἰκονομίας Χριστοῦ καὶ τῆς γνώσεως αὐτοῦ! Ταῦτα ἐπεύχεται αὐτοὺς ὁ Παῦλος κατανοῆσαι, ταῦτα καταλαβέσθαι. Ἄν δὲ ταῦτα καταλάθωνται, τί; Τότε γνῶσονται τὴν εἰς ἡμᾶς ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην αὐτοῦ. Ἄν δὲ γνῶμεν, τί; Τίς ἀντερεῖ τὸ μὴ οὐ χρεώστας εἶναι πληρωθῆναι ἐν παντὶ πληρώματι Θεοῦ, οἷον ὅλον αὐ-
35 τὸν διὰ τῶν ἔργων τὸν οὕτως ἀγαπήσαντα εἰσδέξασθαι;

λοιπά. Τὸ «γιά νὰ μπορέσετε» λαμβάνεται ἀπὸ κοινοῦ, δηλαδή «γιά νὰ μπορέσετε νὰ καταλάβετε καὶ νὰ γνωρίσετε».

«Ποιὸ τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος». Τίνος «πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος»; Ἐὰν εἶναι τοῦ μυστηρίου, γιά νὰ ἔχει λεχθεῖ κατὰ ἔλλειψη, ἢ καὶ χωρὶς ἔλλειψη, ἀλλὰ κατὰ ὑπερβατὸ σχῆμα· «Γιά νὰ μπορέσετε», λέγει, «νὰ κατανοήσετε ποιὸ εἶναι τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ νὰ γνωρίσετε τὴν ὑπερβολικὴ ἀγάπη του πρὸς ἡμᾶς». Καὶ εἶναι ἡ γνώση τοῦ Χριστοῦ ἡ σχετικὴ μὲς ἡμᾶς φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας μας. Καὶ εἶναι γνώση τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ τὴν ὑπερθαύμαστη πράξη του τὴν ἔκανε αὐτὸς καὶ κανένας ἄλλος γιά χάρι μας, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι χορηγὸς σὲ μᾶς αὐτῆς τῆς γνώσεως, καὶ ὅτι μὲ αὐτὴν κυρίως λάβαμε γνώση τοῦ Χριστοῦ. Καὶ αὕτη βέβαια εἶναι ἡ γνώση τοῦ Χριστοῦ. Μῆκος πάλι αὐτῆς εἶναι ὁ προαιώνιος προορισμὸς τῆς αὐτῆς εἶχε ὀρίσει πρὶν τοὺς αἰῶνες. Πλάτος εἶναι, γιὰ τὴν εὐεργεσίαν τῆς ἀπλώνεται σὲ ὅλους, στοὺς πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο, στοὺς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ νόμου, καὶ στοὺς μετὰ τὸ νόμο, στοὺς ζωντανούς, στοὺς νεκρούς, στοὺς Ἰουδαίους, στοὺς Ἕλληνας, στοὺς βαρβάρους, σὲ ὅλα τὰ ἔθνη, στὰ σῦράνια, στὰ ἐπίγεια· γιὰ τὴν εὐεργεσίαν εἰρήνη σὲ αὐτοὺς ὁ Χριστὸς, πού ἦταν προηγουμένως σὲ πόλεμο μετὰξὺ τους μὲ τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

Εὐχεται λοιπὸν αὐτοὶ νὰ καταλάβουν αὐτὰ, καὶ ὄχι αὐτὰ μόνο, ἀλλὰ καὶ τὸ βάθος αὐτῆς καὶ τὸ ὕψος, γιὰ τὴν εὐεργεσίαν μέχρι τὰ ταμεῖα τοῦ ἁδὴ τὴν ἀνέκφραστη δύναμή του καὶ εὐεργεσίαν, ἀπὸ τὴν μὴ καταργώντας τὸν ἁδὴ καὶ αἰχμαλωτίζοντάς τον, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη σώζοντας καὶ ἐλευθερώνοντας τοὺς αἰχμαλώτους του. Ἐπειτα καὶ τὸ ὕψος, γιὰ τὴν αὐτὸς πού κατέβηκε, αὐτὸς εἶναι καὶ πού ἀνέβηκε, γιὰ τὴν ἀνέβασε τὴν ἀπαρχὴν μας πάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, γιὰ τὴν ἀνέβασε αὐτὴν πάνω ἀπὸ κάθε ἀρχὴ καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν καὶ κυριότητα. Βλέπεις ὕψος ἀνέκφραστο τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ! Αὐτὰ εὐχεται ὁ Παῦλος νὰ κατανοήσουν αὐτοὶ, αὐτὰ νὰ καταλάβουν. Κι ἂν αὐτὰ τὰ κατανοήσουν τί θὰ συμβεῖ; Τότε θὰ γνωρίσουν τὴν ὑπερβολικὴ ἀγάπη του πρὸς ἡμᾶς. Κι ἂν τὴν γνωρίσουμε τί θὰ συμβεῖ; Ποιὸς θὰ φέρει ἀντίρρηση ὅτι δὲν εἴμαστε χρεῶστες νὰ ἐκπληρώσουμε ὅλα ὅσα ἔκανε γιά μᾶς ὁ Θεός, δηλαδή θὰ δεχθεῖ μὲ τὰ ἔργα του ὅλον αὐτὸν πού τόσο μᾶς ἀγάπησε;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Στίχ. 3-4. «Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος». Ἐν τῷ συνδεδέσθαι ἀλλήλους εἰρηρικῶς καθ' ἐν σῶμα καὶ καθ' ἐν πνεῦμα· τοῦτο γὰρ ἡ ἐνότης τοῦ Πνεύματος ἦν ἤνωσεν ἡμᾶς ἐκεῖ-
 5 νο καὶ οὐ ἐκλήθητε. Ἡ σπουδάζοντες ἀλλήλους τηρεῖν καὶ φυλάττειν ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα κατὰ τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος, καθὼς ἡμᾶς τὸ ἅγιον ἤνωσε Πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε. Τὴν τοιαύτην δὲ φυλάττει ἐνωσιν ὁ τῆς ἀγάπης σύνδεσμος Ἄλλ' εἰ μὲν ὡς τὸ πρότερον ἐλλειπτικὴ ἂν εἶη μόνον ἡ σύνταξις, λείπουσα τὴν
 10 «κατὰ» πρόθεσιν, οἷον· «καθ' ἐν σῶμα καὶ καθ' ἐν πνεῦμα». Εἰ δὲ ὡς τὸ δεύτερον, τρεῖς ἔχει τρόπους, ὑπερβατὸν καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζεύγματος καὶ τρίτον τὸν ἐλλειπτικόν, κἀνταῦθα τῆς αὐτῆς μὲν προθέσεως ἐλλειπούσης οἷον· «κατὰ τὴν ἐνότητα», τοῦ δὲ «ἀλλήλων» ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζεύγματος λαμβανομένου· ἀλλήλους γὰρ
 15 ἕξακουσθήσεται. Τὸ δὲ ὑπερβατὸν εὐδὴλον.

Στίχ. 4. Ἡ ὡς «ἐν ὄντες πνεῦμα καὶ ἐν σῶμα»· οὕτω γὰρ ἐκλήθητε.

Στίχ. 8. «Ἀναβάς εἰς ὕψος». Λέγει δὲ τὸ τοῦ σταυροῦ, ὡς αὐτὸς ἐπηγγείλατο· «Ὅτε ὑψωθῶ, πάντα ἐκλύσω πρὸς ἑμαυτόν». Ἡχημαλώτευσεν μὲν τὸν διάβολον, ἔδωκε δὲ ἀντὶ τιμωρίας δόματα καὶ χαρίσματα τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσιν, ἐπειδὴ ὁ ἀναβαίνων ἢ ἐν τῷ ἀναβαίνειν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἄνω γενέσθαι, ὥσπερ ὅτε τις ἀπάρχεται ἀναβαίνειν μὴ ὢν ἐξ ἀρχῆς ἄνω, ἢ οὐ νῦν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνόδου, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μὲν ἦν ἄνω, καταβάς
 25 δὲ ἐκεῖθεν νῦν πάλιν ἄνεισιν. Εἰπὼν δὲ «ἀναβάς», ἐρμηνεύει πῶς δεῖ ἐννοεῖν τὸ ἀναβάς· ὅτι οὐχ ὡς νῦν, φησὶν, ἀρξάμενος ἀναβαίνει (ἦν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ ὕψει τῆς θεϊκῆς ἀξίας καὶ τῆς πατρικῆς δόξης), ἀλλ' ὡς ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν συγκαταβάσεως καὶ μέχρι τῆς εἰς ἄδου καθόδου εἰς τὴν πρέπουσαν τοῦ θεικοῦ
 30 ὕψους φανέρωσιν ἀνελθὼν πάλιν, λέγεται ὅτι ἀνέβη.

Στίχ. 10. «Ὁ αὐτός», φησὶν, «ἐστὶν ὁ καταβάς καὶ ὁ ἀναβάς»· καταβαίνει μὲν γὰρ εἰς τὴν σάρκωσιν ὡς Θεός, ἀναβαίνει δὲ ὡς ἄνθρωπος. Καὶ καταβαίνει μὲν εἰς τὸν ἄδην ὡς ἄνθρωπος, ἀνίσταται δὲ ὡς Θεός. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ὑπεράνω γίνεται τῶν

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 3-4. «Φροντίζοντας νὰ τηρεῖτε τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος». Μὲ τὴν εἰρηνικὴ σύνδεση μεταξύ σας σὲ ἓνα σῶμα καὶ ἓνα πνεῦμα· γιατί αὐτὸ εἶναι ἡ ἐνότητα τοῦ Πνεύματος μὲ τὴν ὁποία ἐκεῖνο μᾶς ἔνωσε καὶ μὲ τὸ ὁποῖο κληθήκατε. Ἡ φροντίζοντας νὰ διατηρεῖτε ἀναμεταξύ σας καὶ νὰ φυλάγετε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο σὲ ἓνα σῶμα καὶ ἓνα πνεῦμα, σύμφωνα μὲ τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος, ἔτσι ὅπως μᾶς ἔνωσε τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἔτσι ὅπως καὶ ἔχετε κληθεῖ. Τὴν ἔνωση αὐτὴ τὴ διατηρεῖ ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης. Ἀλλ' ἂν, ὅπως προηγουμένως, εἶναι μόνο ἐλλειπτικὴ ἡ σύνταξη, παραλειπόμενη ἢ πρόθεση «κατὰ» (σέ), τότε ἔχομε, «κατὰ (σέ) ἓνα σῶμα καὶ κατὰ (σέ) ἓνα Πνεῦμα». Ἄν εἶναι ὅπως τὸ δεύτερο, ἔχει τρεῖς τρόπους ὑπερβατό, ἀπὸ κοινοῦ μὲ ζεῦγμα, καὶ τρίτον τὸ ἐλλειπτικό, λείποντας καὶ ἐδῶ ἢ ἴδια πρόθεση κατὰ· δηλαδή, «κατὰ τὴν ἐνότητα», ἐνῶ τὸ «ἀλλήλων» (μεταξύ σας) λαμβάνεται ἀπὸ κοινοῦ μὲ ζεῦγμα· γιατί θ' ἀκουσθεῖ ὡς «ἀλλήλους». Ἐνῶ τὸ ὑπερβατό εἶναι ὀλοφάνερο.

Στίχ. 4. Ἡ ἔτσι, «ἓνα πνεῦμα καὶ ἓνα σῶμα» γιατί ἔτσι ἔχετε κληθεῖ.

Στίχ. 8. «Ἀφοῦ ἀνέβηκε στὸ ὕψος». Ἐννοεῖ τὸ ὕψος τοῦ σταυροῦ, ὅπως ὑποσχέθηκε ὁ ἴδιος· «Ὅταν ὑψωθῶ, ὅλους θὰ τοὺς ἐλκύσω πρὸς τὸν ἑαυτὸ μου»⁵. Αἰχμαλώτισε βέβαια τὸν διάβολο, ἔδωσε ὅμως ἀντὶ γιὰ τιμωρία δωρεές καὶ χαρίσματα στοὺς αἰχμαλωτισμένους, ἐπειδὴ αὐτὸς ποὺ ἀνεβαίνει ἢ κατὰ τὸ ἀνέδασμα κάνει τὴν ἀρχὴ νὰ ἀνεβεῖ ἐπάνω, ὅπως ὅταν κάποιος ἀρχίζει ν' ἀνεβαίνει ἐνῶ δὲν ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐπάνω, ἢ δὲν κάνει τώρα ἀρχὴ τῆς ἀνόδου, ἀλλὰ ἦταν ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ, καὶ ἀφοῦ κατέβηκε ἀπὸ ἐκεῖ, τώρα πάλι ἀνεβαίνει ἐκεῖ. Λέγοντας ὅμως, «ἀφοῦ ἀνέβηκε», ἐρμηνεύει πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσομε τὸ, «ἀφοῦ ἀνέβηκε»· ὄχι, λέγει, σὰ ν' ἀρχισε τώρα νὰ ἀνεβαίνει (γιατί ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὸ ὕψος τοῦ θεϊκοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς πατρικῆς δόξας), ἀλλ' ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ τὴν κατ' οἰκονομία συγκατάβασή του καὶ τὴν κάθοδό του μέχρι τὸν ἄδη, ἐπειδὴ ἀνέβηκε πάλι στὴν πρέπουσα φανέρωση τοῦ θεϊκοῦ ὕψους, λέγεται ὅτι ἀνέβηκε.

Στίχ. 10. «Ὁ ἴδιος», λέγει, «εἶναι αὐτὸς ποὺ κατέβηκε καὶ ἀνέβηκε»· γιατί κατεβαίνει βέβαια στὴ σάρκωση ὡς Θεός, ἀνεβαίνει ὅμως ὡς ἄνθρωπος. Καὶ κατεβαίνει πάλι στὸν ἄδη ὡς ἄνθρωπος, ἀνασταίνεται ὅμως ὡς Θεός. Καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἀνεβαίνει πάνω ἀπὸ τοὺς

οὐρανῶν, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάντων τῆς ἐκεῖσε λήξεως καὶ καθέδρας τὸ πρόσλημμα ἡμῶν ἀξιῶν.

Στίχ. 13. «Τοῦ πληρώματος». Οὐ γὰρ ὁ τυχὼν γίνεται μέρος τοῦ ὅλου πληρώματος, ἤτοι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ εἰς 5 ἄνδρα τέλειον τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ καταντήσας, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀξίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

Στίχ. 16. «Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα», ἤγουν οἱ πιστοί. «συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον τὴν αὔξησιν» τὴν ἰδίαν ποιεῖται ἐπ' ἰδίᾳ οἰκοδομῇ καὶ τελειότητι, ἀλλ' οὐχὶ ἐτέρου τινὸς χάριν. Τὸ 10 δὲ «ἐν ἀγάπῃ», ὅτι οὐδ' ἄλλο μὲν τι τῶν καλῶν χωρὶς ἀγάπης συνίσταται καὶ τελειοῦται, μάλιστα δὲ ἢ κατὰ πίστιν ἐνότης καὶ ἀρμολογία. Ἀλλὰ πῶς ἀρμολογοῦνται καὶ συμβιβάζονται οἱ πιστοί; Διὰ πάσης ἀφῆς, φησὶν, ἵνα μὴ ὁ μὲν τῷδε συνάπτηται, ὁ δὲ τῷδε, ἀλλὰ πάντες πᾶσιν· διὰ γὰρ τῆς ἀπάντων συναφῆς ἢ κοινῆ 15 τοῦ σώματος παντὸς αὔξησις γίνεται. Αὕτη δὲ ἡ ἀφή καὶ συνάφεια πόθεν φύεται; Τῆς ἐπιχορηγίας ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν· ἐπιχορηγίας δέ, ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ εὐεργεσιῶν καὶ τὴν ἀλλήλων συνάφειαν αὐτὸς ἐπιχορηγεῖ. Τὸ δὲ «κατ' ἐνέργειαν», ὅτι οὐ μόνον τὸ ἐπιτηδεῖως ἔχειν πρὸς τὴν συνάφειαν, ἀλλὰ καὶ 20 αὐτὸ τὸ συνάπτεσθαι τῆς αὐτῆς ἐπιχορηγίας ἐστίν. Τὸ δὲ «ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστου μέρους», ἵνα μὴ ἀκούσας ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἀλλήλοις συναρμολογεῖ, αὐτὸς ἐπιχορηγεῖ καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν συνάφειαν, τῆς αὐτοῦ ἐστὶ δωρεᾶς καὶ ἐπιχορηγίας ἅπαντα. Ἴνα μὴ ταῦτα λογισάμενος αὐτὸς εἰς ῥαθυμίαν ἀποκλίνῃς ὡς πάντα 25 ἔχων ἐκεῖθεν προῖκα, προστίθῃσι ταῦτα, ὅτι, εἰ καὶ προῖκα ἐπιχορηγεῖται, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς προθυμίας ἐνὸς ἐκάστου τῶν δεχομένων ἢ διανέμησις γίνεται.

Στίχ. 17-18. «Ἐν ματαιότητι τοῦ νοός». Οὐ τὰ τῆς ἀληθείας φρονοῦντες καὶ πιστεύοντες καὶ ἀποδεχόμενοι, ἀλλ' ἅπερ ἂν ὁ 30 νοῦς αὐτῶν μάτην ἀναπλάσῃ καὶ λογίσηται. Τί δ' ἂν καὶ λογίσοιτο τῶν καλῶν ὁ ἐσκοτισμένην ἔχων τὴν διάνοιαν;

Στίχ. 19. «Ἐαυτοὺς παρέδωκαν». Ἡ ὅτι δυσὶν ἑαυτοὺς παρέδωκαν πάθεισιν, ἀσελγείᾳ καὶ πλεονεξίᾳ, ἃ ἐστὶν ἐπιπολάζοντα μᾶλλον τῶν ἄλλων ἁμαρτιῶν, ἢ ὅτι τὴν ἀσελγείαν καὶ ἀκαθαρσί-

οὐρανούς, καὶ ὄχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ καὶ καθιστώντας τὸ πρόσλημμά μας ἄξιο ὅλων τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐκεῖ κληρονομίας καὶ δόξας.

Στίχ. 13. «Τοῦ πληρώματος». Δὲν γίνεται δηλαδή ὁ τυχαῖος μέρος τοῦ ὅλου πληρώματος, ἦτοι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ποὺ ἔχει φτάσει καὶ γίνει ἄνδρας τέλειος τῆς ἐπίγνωσης αὐτοῦ, καὶ στὸ μέτρο ἡλικίας ἄξιας τοῦ πληρώματος (σώματος) τοῦ Χριστοῦ.

Στίχ. 16. «Ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὅλο τὸ σῶμα», δηλαδή οἱ πιστοί, συναρμολογούμενο καὶ συναρμολοζόμενο, πραγματοποιεῖ τὴν αὔξησή του πρὸς οἰκοδομὴ δική του καὶ τελειότητα, καὶ ὄχι γιὰ χάρη κάποιου ἄλλου. Τὸ «μὲ ἀγάπη» τὸ λέγει ἐπειδὴ κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ καλὰ δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν ὀλοκληρώνεται χωρὶς ἀγάπη καὶ μάλιστα ἡ ἐνότητα καὶ ἡ ἁρμολογία ὡς πρὸς στὴν πίστη. Ἀλλὰ πῶς ἁρμολογοῦνται καὶ συναρμολοζονται οἱ πιστοί; Μὲ πλήρη ἔνωση, λέγει, γιὰ νὰ μὴν συνδέεται ὁ ἕνας μὲ αὐτὸν καὶ ὁ ἄλλος μὲ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ὅλοι μὲ ὅλους. Γιατὶ μὲ τὴν ἔνωση ὅλων γίνεται ἡ αὔξηση τοῦ ὅλου σώματος. Κι αὐτὴ ἡ ἔνωση καὶ συνάφεια ἀπὸ ποῦ πηγάζει; Εἶναι, λέγει, τῆς ἐπιχορήγησης τοῦ Χριστοῦ. Καὶ εἶναι τῆς ἐπιχορήγησης, γιατί μὲ ὅλες τὶς ἄλλες εὐεργεσίες του, αὐτὸς χορηγεῖ ἐπὶ πλεόν καὶ τὴ μεταξὺ τους συνάφεια. Τὸ «κατ' ἐνέργεια» πάλι τὸ λέγει, ἐπειδὴ ὄχι μόνο ἡ ἐπιτηδειότητα πρὸς τὴ συνάφεια, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ νὰ συνδέονται μεταξὺ τους εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἴδιας τῆς ἐπιχορήγησης. Τέλος τὸ «κατὰ τὸ μέτρο ἑκάστου μέρους» τὸ λέγει, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, ἀκούοντας ὅτι αὐτὸς μᾶς συναρμολογεῖ μεταξὺ μας, καὶ αὐτὸς ἐπιχορηγεῖ καὶ τὴν κατ' ἐνέργεια συνάφεια, νομίσεις ὅτι ὅλα εἶναι τῆς δικῆς του δωρεᾶς καὶ ἐπιχορήγησης. Γιὰ νὰ μὴ φθάσεις νὰ τὰ σκεφθεῖς αὐτὰ καὶ νὰ ἀποκλίνεις στὴ ραθυμία, ἀφοῦ τὰ ἔχεις ὅλα δωρεὰ ἀπὸ ἐκεῖ, προσθέτει αὐτὰ, γιατί, ἂν καὶ ἐπιχορηγοῦνται ὡς δωρεὰ, ἀλλὰ ἡ κατανομὴ γίνεται σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τῆς προθυμίας καθενὸς ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὴν ἀποδέχονται.

Στίχ. 17-18. «Σύμφωνα μὲ τοὺς μάταιους διαλογισμούς τους». Δὲν φρονοῦν δηλαδή καὶ δὲν πιστεύουν καὶ δὲν ἀποδέχονται τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ ὁ νοῦς τους θὰ ἀναπλάσει καὶ θὰ φαντασθεῖ μάταια. Καὶ τί καλὸ μπορεῖ νὰ σκεφθεῖ αὐτὸς ποὺ ἔχει σκοτισμένο νοῦ;

Στίχ. 19. «Παρέδωσαν τὸν ἑαυτό τους». Ἡ ὅτι παρέδωσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους σὲ δύο πάθη, στὴν ἀσέλγεια καὶ τὴν πλεονεξία, ποὺ πλεονάζουν πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες ἁμαρτίες, ἢ ὅτι διέπραξαν τὴν

αν ἀπλῶς ἐν πλεονεξία, τοῦτ' ἔστι καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἀνευδότης εἰργάσαντο.

Στίχ. 21-23. «Κατὰ τὴν προτέραν». Ἐδιδάχθητε ἀποθέσθαι, ἐδιδάχθητε ἐνδύσασθαι· ἀπὸ κοινοῦ γὰρ τὸ «ἐδιδάχθητε». «Τὸν 5 παλαιὸν ἄνθρωπον». Τὸν «κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν παλαιὸν ἄνθρωπον».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

11-14. «Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε». Ἔργα σκότους εἶπε γενικῶς ὀνομάσας πᾶσαν ἁμαρτίαν. Διὰ τί δέ, φησὶν, οὐκ ἐπεξῆλθον ἐκά-
 10 στην αὐτῶν ὀνομασιὶ προᾶξιν; Ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λέγειν αὐτὰς αἰσχρότητος πληροῦται καὶ ὁ ἐπεξιὼν αὐτάς. Ἡ οὕτως ἐλέγχετε, φησί, τῇ παραθέσει τοῦ οἰκείου βίου. Οὐδὲ γὰρ λέγω ἐλέγχειν αὐτοὺς τὰς πράξεις αὐτῶν ἐπεξιόντας αὐτοῖς καὶ ὀνειδίζοντας· οἶδα γὰρ ὅτι τοῖς σπουδαίοις καὶ τὸ ὅλως μνημονεύειν αὐτῶν αἰ-
 15 σχρότης νομίζεται· οὐδὲν γὰρ ἔλαττον, φησί, τῶν ὑμετέρων ἔργων ταῖς ἀρεταῖς ἀστραπτόντων ἐλεγχθήσονται ἢ εἰ διὰ λόγων τις αὐτοὺς ἀνεκάλυπτεν. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἅπαντα τὰ ἔργα αὐ-
 τῶν διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ ὑμετέρου βίου ἐλέγχεται καὶ ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται, φανερούμενα δὲ φωτίζεται καὶ εἰς τὸ ἄμει-
 20 νον μετάγεται καὶ μεταποιεῖται· ἢ γὰρ τῶν κρυφίων διὰ τῆς ἐναρέτου πολιτείας φανέρωσις εἰς κατάγνωσιν προτρέπεται, ἢ δὲ ἀρχὴ γίνεται ἐπιστροφῆς. Αὕτη δὲ εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς καταλήγει, ὅπερ ἔστι φῶς, ὡς πρόσθεν τοῦ ἐκεῖθεν φωτός· Καὶ φῶς πάλιν, ὅτι τυφλῶττον ἐν ἡμῖν πρότερον περὶ τὰ πάθη, αὕτη κατα-
 25 λάμψασα τὸ ἡγεμονικόν, ποιεῖ αὐτὸ καθορᾶν τὴν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἀσχημοσύνην καὶ αἰσχρότητα καὶ ἀμορφίαν.

Τὸ δὲ «πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστίν», ἢ ὡς εἴρηται ληπτέον, ἢ κατασκευαστικόν τοῦ δύνασθαι ἐλέγχειν τοὺς σπουδαίους διὰ τοῦ οἰκείου βίου τὴν τῶν φαύλων πολιτείαν. Φανε-
 30 ροῦται μὲν γὰρ ὁ τοῦ σπουδαίου βίος, φησὶν, φανερούμενος δὲ φῶς ἐστίν, φωτὸς δὲ λάμπωντος τὸ σκότος ἐλέγχεται, ὅπερ ἐστὶν ὁ τῶν φαύλων βίος. «Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε». Ἡ οὕτως ἐλέγχετε αὐτοὶ διὰ τοῦ ὑμετέρου λαμπροῦ καὶ σπουδαίου βίου, καὶ μὴ ἀναμένετε ἐκείνους ἑαυτοὺς προσαγγέλλειν καὶ κωμωδεῖν τὰ οἰ-

ἀσέλγεια καὶ τὴν ἀκαθαρσία ἀπλῶς μὲ πλεονεξία, δηλαδή ὑπερβολικά καὶ ἀνυποχώρητα.

Στίχ. 21-23. «Κατὰ τὴν προηγούμενη». Διδαχθήκατε νὰ ἀποθέσετε, διδαχθήκατε νὰ ντυθεῖτε· γιατί τὸ «διδαχθήκατε» λέγεται ἀπὸ κοινού. «Τὸν παλαιὸ ἄνθρωπο»· δηλαδή «τὸν παλαιὸ ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴν προηγούμενη ἀναστροφή του».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο.

Στίχ. 11-14. «Καὶ νὰ μὴ μετέχετε». «Ἔργα τοῦ σκότους» εἶπε, ὀνομάζοντας γενικά κάθε ἁμαρτία. Γιατί ὅμως, λέγει, δὲν ἀνέφερα μὲ τὸ ὄνομά της κάθε πράξη αὐτῶν, Ἐπειδὴ καὶ μόνο μὲ τὸ νὰ ἀναφέρει αὐτὲς γεμίζει μὲ αἰσχρότητα καὶ αὐτὸς πού τις ἀναφέρει. Ἦ ἔτσι· νὰ ἐλέγχετε, λέγει, μὲ τὴν παράθεση τοῦ βίου σας. Οὔτε βέβαια λέγω νὰ ἐλέγχουν αὐτοὶ τις πράξεις αὐτῶν μὲ ἐπιθέσεις ἐναντίον τους καὶ κατηγορίες· γιατί γνωρίζω ὅτι γιὰ τοὺς σπουδαίους καὶ μόνο νὰ τοὺς ἀναφέρουν αὐτοὺς θεωρεῖται αἰσχρότητα. Γιατί θὰ ἐλεγχθοῦν, λέγει, καθόλου λιγώτερο μὲ τὰ ἔργα τὰ δικά σας πού ἀστράπτουν μὲ τις ἀρετές σας, παρὰ ἂν τοὺς ἀποκάλυπτε κάποιος μὲ τοὺς λόγους του. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ὅλα τὰ ἔργα τους μὲ τὸ φῶς τῆς δικῆς σας ζωῆς ἐλέγχονται καὶ ἀποκαλύπτονται καὶ φανερώνονται, καὶ ἀφοῦ φανερωθοῦν, φωτίζονται καὶ μεταφέρονται πρὸς τὸ καλύτερο καὶ μεταποιοῦνται. Γιατί ἡ φανέρωση τῶν κρυφῶν μὲ τὴν ἐνάρετη πολιτεία γίνεται προτροπὴ πρὸς καταδίκη, αὐτὴ γίνεται ἀρχὴ ἐπιστροφῆς, καὶ αὐτὴ καταλήγει στὴν ἐργασία τῆς ἀρετῆς, πράγμα πού εἶναι φῶς, ἐπειδὴ προξενεῖ τὸ ἐκεῖ φῶς. Καὶ φῶς εἶναι πάλι, γιατί ὄντας προηγουμένως σθηστὸ μέσα μας ἕξαιτίας τῶν παθῶν, αὐτὴ καταφωτίζοντας τὸ ἡγεμονικό, τὸ κάνει νὰ βλέπει τὴν ἀσχημοσύνη, τὴν αἰσχρότητα καὶ τὴν ἀμορφία πού ὑπάρχει στὴν ἁμαρτία.

Αὐτὸ πάλι πού λέγει, «γιατί κάθε τι πού φανερώνεται εἶναι φῶς», ἢ πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβομε ὅπως τὸ εἶπαμε, ἢ ὅτι δίνει στοὺς σπουδαίους τὴ δυνατότητα νὰ ἐλέγχουν μὲ τὸν δικό τους βίο τὸν τρόπο ζωῆς τῶν φαύλων. Γιατί φανερώνεται βέβαια ὁ βίος τοῦ σπουδαίου, λέγει, καὶ ὅταν φανερωθεῖ εἶναι φῶς, καὶ ὅταν λάμπει τὸ φῶς ἐλέγχεται τὸ σκοτάδι, τὸ ὁποῖο εἶναι ὁ βίος τῶν φαύλων. «Ἀλλὰ μᾶλλον καὶ νὰ ἐλέγχετε». Ἦ ἔτσι· νὰ ἐλέγχετε ἐσεῖς μὲ τὸν δικό σας λαμπρὸ καὶ σπουδαῖο βίο, καὶ νὰ μὴν περιμένετε ἐκείνους νὰ γνωστοποιοῦν τὸν ἑαυτό τους καὶ νὰ διακωμω-

κεῖα καὶ εἰς μέσον ἄγειν καὶ οὕτω βελτιοῦσθαι. Εἰ γὰρ καὶ πράττουσιν ἃ μὴ θέμις, ἀλλ' οὖν ὑπὸ τῆς ἐμφύτου γνώσεως εἰδότες αὐτῶν τὴν αἰσχρότητα αἰσχύνονται, καίτοι δέον ἀνακαλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην ἑαυτῶν.

- 5 «Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον». Ὅτι, φησί, τὸ φανερούμενον καὶ ἀνακαλυπτόμενον φῶς γίνεται, μαρτυρεῖ καὶ ἡ χρῆσις· «ἔγειρε» γὰρ, φησὶν, «ὁ καθεύδων», οἷον· διανάστηθι ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ πάθη κατακλίσεως καὶ προσεδρεΐας. «Καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν»· ἕασον αὐτὰ νεκρὰ καὶ αἰσχρὰ καθὼς εἰσιν φανερωθῆναι.
- 10 Καὶ ἂν ταῦτα γένηται, ἐπιφαύσει σοι τότε καὶ φωτίσει καὶ καταγάσει σε ὁ Χριστός ὥστε τὸ φανερούμενον φῶς γίνεται καὶ φωτίζεται.

Στίχ. 17-21. «Ἀλλὰ συνιέντες». Συνιέντες περιπατεῖτε· ἀπὸ κοινοῦ γὰρ ὥσπερ καὶ τὸ «πληροῦσθε» πάλιν ἐστὶν ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τὸ «λαλοῦντες» γὰρ καὶ «ἄδοντες» καὶ «ψάλλοντες» καὶ 15 «εὐχαριστοῦντες» ἀποδίδονται, καὶ πρὸς τὸ «ὑποτασσόμενοι».

δοῦν τὰ δικά τους, νὰ τὰ φέρνουν στή μέση καὶ ἔτσι νὰ βελτιώνονται. Γιατί, ἂν καὶ πράττουν ὅσα δὲν ἐπιτρέπεται, ὡστόσο γνωρίζοντας ἀπὸ τὴν ἔμφυτη γνώση τὴν αἰσχροτήτά τους νιώθουν ντροπή, ἂν καὶ βέβαια πρέπει ν' ἀποκαλύπτουν τὴν ἀσχημοσύνη τους.

«Γιατὶ κάθε τι ποὺ φανερώνεται». Ὅτι βέβαια αὐτὸ ποὺ φανερώνεται, λέγει, καὶ ἀποκαλύπτεται γίνεται φῶς, τὸ βεβαιώνει καὶ ὁ λόγος ποὺ λέγει, «Σήκω ἐσὺ ποὺ κοιμᾶσαι» δηλαδή, σήκω ἀπὸ τὴν κατάκλισή σου καὶ τὴν προσκόλλησή σου στὰ πάθη· «καὶ ἀναστήσου ἀπὸ τοὺς νεκρούς»· ἄφησέ τα αὐτὰ νὰ φανερωθοῦν νεκρὰ ὅπως εἶναι καὶ αἰσχρὰ. Καὶ ἂν αὐτὰ γίνουν, θὰ λάμψει τότε μέσα σου καὶ θὰ σέ κατα φωτίσει καὶ θὰ σέ καταυγάσει ὁ Χριστός· ὥστε αὐτὸ ποὺ φανερώνεται γίνεται φῶς καὶ φωτίζεται.

Στίχ. 17-21. «Ἄλλὰ μὲ σύνεση». Νὰ περπατᾶτε μὲ σύνεση· λαμβάνεται ἀπὸ κοινοῦ, ὅπως καὶ τὸ «νὰ εἶστε γεμᾶτοι» λέγεται πάλι ἀπὸ κοινοῦ· γιατί ἀποδίδεται σὺν μετοχῆς «μιλώντας» καὶ «ἄδοντας» καὶ «ψάλλοντας» καὶ «εὐχαριστώντας», καθὼς καὶ σὸ «ὑποτασσόμενοι».

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Στίχ. 5. «*Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ*». Ἐπὶ τῇ εἰς τὸ εὐαγγέλιον κοινωνία ὑμῶν. Τὸ δὲ «*ἀπὸ πρώτης ἡμέρας*», ἢ ὅτι ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἀφ' οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι τοῦ νῦν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος, ἢ ἐπὶ τῇ εἰς τὸ
5 εὐαγγέλιον κοινωνία ὑμῶν τῇ «*ἀπὸ πρώτης ἡμέρας μέχρι τοῦ νῦν*» διακονουμένη. Ἔοικε δὲ τὸ ἐφεξῆς μᾶλλον τῇ προτέρᾳ ἐκδοχῇ συμφωνεῖν. Πῶς γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἠὲ χαρίσταις μήπω βεβαιωθέντας ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ἰδῶν; Πεποιθώς, φησὶν, ὅτι ὁ τοιαύτην πρόθυμον καὶ θέρμης γέμουσαν ἀρχὴν ἐνθεῖς, αὐτὸς καὶ εἰς τε-
10 λειότητα ἔργου ταύτην προαγάγοι.

Στίχ. 7. «*Τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων*». Φρονεῖ γὰρ καὶ λογίζεται ἀγαθὰ καὶ μεγάλα διανύειν τοὺς μαθητὰς ὁ μεγάλην σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς αὐτοὺς καταβεβληκώς. Ἡ δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο λογίζεσθαι, τῷ τοιαύτην ἔχοντι διάθεσιν περὶ ὑμᾶς, ὥστε
15 μηδ' ἐν τοῖς δεσμοῖς μου ἐπιλανθάνεσθαι ὑμᾶς, ἀλλ' ἐγκαρδίους ἀεὶ περιφέρειν. Τί δὲ τὸ αἴτιον τὸ ἐγκαρδίους αὐτοὺς καὶ ἀνεπιλήστους ἔχειν; Ὅτι συγκοινωνοὶ μου, φησὶ, τῆς χάριτός εἰσιν ἢ τῆς διὰ πίστεως ἐπιχορηγουμένης αὐτοῖς πνευματικῆς δωρεᾶς ποικίλως αὐτοῖς ἐνεργουμένης τότε, ἢ ἀπλῶς χάριτος τῆς διὰ τοῦ
20 βαπτίσματος παλιγγενεσίας καὶ υἰοθεσίας. Ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ εἶπον ἔχειν συγκοινωνοὺς μου ὄντας ὑμᾶς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου καὶ ἐν τῇ ἀπολογία καὶ ἐν τῇ βεβαιώσει. Τὸ δὲ «*τῆς χάριτος*» ἀντὶ τοῦ

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο.

Στίχ. 5. «Γιὰ τὴ συμμετοχή». «Γιὰ τὴ συμμετοχή σας στὸ Εὐαγγέλιο». Τὸ «ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα» τὸ λέγει ἢ θέλοντας νὰ πεῖ, ὅτι ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα ποὺ πιστέψατε μέχρι τώρα εὐχαριστῶ τὸν Θεό μου γιὰ ὅλους σας, κάνοντας τὴν προσευχή μου μὲ χαρά, ἢ γιὰ τὴ συμμετοχή σας στὸ Εὐαγγέλιο, ποὺ συνεχίζεται ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα μέχρι σήμερα. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἐπόμενο συμφωνεῖ καλύτερα μὲ τὴν πρώτη ἐκδοχή. Γιατὶ πῶς εὐχαριστοῦσες ἀπὸ τὴν ἀρχὴ χωρὶς νὰ δεῖς ὅτι σταθεροποιήθηκαν στὴ συμμετοχή; Ἐχοντας τὴ πεποίθηση, λέγει, ὅτι αὐτὸς ποὺ ἔκανε τέτοια πρόθυμη καὶ θερμὴ ἀρχή, αὐτὸς συνεχίζοντας αὐτὴν θὰ τὴ φτάσει καὶ στὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου.

Στίχ. 7. «Αὐτὸ νὰ σκέπτομαι γιὰ ὅλους σας». Γιατὶ αὐτὸς ποὺ ἔχει καταβάλει μεγάλη προσπάθεια καὶ φροντίδα γιὰ τοὺς μαθητές του φρονεῖ καὶ σκέπτεται ὅτι αὐτοὶ ἐπιτελοῦν ἀγαθὰ καὶ μεγάλα πράγματα. Ἡ εἶναι δίκαιο σὲ μένα νὰ σκέπτομαι αὐτό, ἐγὼ ποὺ ἔχω τέτοια διάθεση γιὰ σᾶς, ὥστε νὰ μὴ σᾶς ξεχνῶ οὔτε στὴ φυλακὴ ποὺ βρῖσκομαι, ἀλλὰ νὰ σᾶς ἔχω πάντοτε μέσα στὴν καρδιά μου. Καὶ ποιά εἶναι ἡ αἰτία ποὺ ἔχει αὐτοὺς μέσα στὴν καρδιά του καὶ ἀξέχαστους; Ἐπειδὴ εἶναι, λέγει, συμμετοχοί μου στὴ χάρι, ἢ ἐπειδὴ τότε ἐκδηλωνόταν σ' αὐτοὺς μὲ ποικίλους τρόπους ἢ μέσω τῆς πίστεως ἐπιχορηγούμενη σ' αὐτοὺς πνευματικὴ δωρεά, ἢ ἀπλῶς τῆς χάριτος μέσω τοῦ βαπτίσματος τῆς παλιγγενεσίας καὶ υἰοθεσίας. Ἡ εἶπα ὅτι σᾶς ἔχω στὴν καρδιά μου ἐπειδὴ εἶστε σεις συμμετοχοὶ καὶ σὰ δεσμά μου καὶ στὴν ἀπολογία μου καὶ στὴν ἐδραίωση τοῦ

διὰ τῆς χάριτος· ἄνευ γὰρ θείας χάριτος οὐδεὶς ἀξιούται τῆς τοιαύτης κοινωνίας.

Στίχ. 8. «Ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ». οἷον· οὐκ ἀνθρωπίνοις, οὐδέ τι ἀνθρώπινον πάσχουσιν, ἀλλ' ὅλον κατὰ Χριστόν 5 Ἰησοῦν διακεκμημένοις. Μέγα μὲν τὸ ὑπὸ Παύλου ποθεῖσθαι, τὸ δὲ καὶ ἐν σπλάγχνοις μεῖζον, τὸ δὲ καὶ ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἀπολιμπάνει.

Στίχ. 13. «Ὡστε τοὺς δεσμούς». Ἡ τοὺς ἐν Χριστῷ δεσμούς, τοῦτ' ἔστι τοὺς διὰ Χριστόν, ἵνα ἢ καθ' ὑπερβατόν ἢ σύνταξις, 10 ἢ τοὺς δεσμούς, φησί, τοὺς ἐν Χριστῷ φανεροὺς γεγεννημένους, τοῦτ' ἔστι εὐδοκία καὶ οἰκονομία Χριστοῦ φανερωθέντας· καὶ γὰρ οὐδὲν ἦν ὁ πάσχων καὶ κατορθῶν Παῦλος, εἰ οὐκ ἀνέφερον εἰς Χριστόν. Ἡ ἐκείνων ἐν Χριστῷ οἱ δεσμοὶ φανεροῦνται, τῶν μὴ κατ' ἐπίδειξιν τι πραττόντων, ἀλλὰ οὕτω πραττόντων, 15 ὥστε τοὺς ὀρώντας ὠφελεῖσθαι καὶ τὸν ἐν οὐρανοῖς δοξάζειν Θεόν.

Στίχ. 17. Ἡ τί γὰρ ἄλλο, φησίν, εἰ μὴ τοῦτο; οἷον· τί ἄλλο γὰρ, εἰ μὴ εἰς ἀπολογίαὶν τοῦ Εὐαγγελίου κειμαι;

Στίχ. 20. «Ὡς πάντοτε καὶ νῦν». Πάντοτε ἐμεγαλύνετο Χριστός ἐν τῷ Παύλῳ, καὶ ὅτε παρεχώρει αὐτὸν τοῖς δεσμοῖς καὶ ταῖς μάστιξιν ἐνταλαιπωρεῖν, καὶ ὅτε ἐξεῖλκε καὶ ἐλυτροῦτο αὐτόν. Διὰ μὲν γὰρ ἐκείνου ἐβεβαιουῦτο καὶ ἐκρατύνετο τὸ κήρυγμα, λογιζομένων τῶν ὀρώντων τὰ Παύλου δεσμὰ καὶ τὰς θλίψεις, ὡς εἰ μὴ θεῖόν τι καὶ πανάληθες αὐτοῦ τὸ κήρυγμα, οὐκ 25 ἂν ἑαυτὸν μυρίοις χαίρων ἐξεδίδου κακοῖς ἐνὸν παυσάμενον ἀπαλλάττεσθαι. Διὸ εἰκότως ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστός τοῦ κηρύγματος βεβαιουμένου. Πάλιν δὲ ὅτε ἐξεῖλκε καὶ ἐξήρπαξεν αὐτὸν ἐκ τῶν κινδύνων, αὐτόθεν ἐμεγαλύνετο. Εἰ μὴ γὰρ θεία τις καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἦν ἡ ῥυομένη τὸν Παῦλον χάρις, πῶς ἐλύετο 30 τὰ δεσμὰ; Πῶς ἀνεώγνυντο αἱ θύραι; πῶς τὰ μυρία ἐκεῖνα θαύματα ἐγεγόνει; Ἐμαρτύρει οὖν ὁ Χριστός δι' ὧν ἐρρούετο τῶν κινδύνων Παύλῳ· καὶ Παῦλος πάλιν δι' ὧν ἐνεκαρτέρει τοῖς πειρασμοῖς, ἐμαρτύρει τῷ κηρύγματι· καὶ δι' ἀμφοῖν ὁ Χριστός ἐμεγαλύνετο. Οὕτως οὖν καὶ νῦν, φησίν· εἴτε ἐξαιρεῖται με 35 τοῦ θανάτου εἴτε μὴ ὁ Χριστός ἐν ἐμοὶ μεγαλυνθήσεται· ἐγὼ

Εὐαγγελίου. Τὸ «τῆς χάριτος» τὸ λέγει ἀντὶ τοῦ “μέσω τῆς χάριτος”· γιατί χωρίς τὴ θεία χάρη κανένας δὲν γίνεται ἄξιος αὐτῆς τῆς συμμετοχῆς.

«Στίχ. 8. «Μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» ὄχι δηλαδή μὲ ἀγάπη ἀνθρώπινη, οὔτε νοιώθοντας κάτι ἀνθρώπινο, ἀλλὰ ὁλόκληρος καὶ μὲ τὰ σπλάχνα γεμᾶτα ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶναι μεγάλο πράγμα τὸ νὰ ἀγαπῶνται ἀπὸ τὸν Παῦλο, τὸ νὰ τοὺς ἔχει ὅμως μέσα στὴν καρδιά του εἶναι μεγαλύτερο, ἀλλὰ τὸ νὰ τοὺς ποθεῖ μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτὸ δὲν ὑπολείπεται ἀπὸ καμμιὰ ὑπερβολή.

Στίχ. 13. «Ὡστε τὰ δεσμὰ». Ἡ τὰ δεσμὰ ἐν Χριστῷ, δηλαδή γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ εἶναι ἡ σύνταξη μὲ ὑπερβατὸ σχῆμα, ἢ τὰ δεσμὰ, λέγει, ποὺ ἔγιναν φανερὰ μὲ τὸν Χριστό, δηλαδή μὲ τὴ θέληση καὶ τὴν οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ. Γιατί δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἀπὸ ὅσα ὑπέφερε καὶ κατόρθωνε ὁ Παῦλος ποὺ νὰ μὲ τὸ ἀπέδιδε στὸν Χριστό. Ἡ ὅτι ἐκείνων τὰ δεσμὰ φανερώνονται ὅτι γίνονται γιὰ τὸν Χριστό, ἐκείνων ποὺ δὲν πράττουν τίποτα πρὸς ἐπίδειξη, ἀλλὰ τὰ πράττουν ἔτσι, ὥστε καὶ ὅσοι βλέπουν νὰ ὠφελοῦνται καὶ νὰ δοξάζουν τὸν Θεὸ στοὺς οὐρανοὺς.

Στίχ. 17. Ἡ τί ἄλλο, λέγει, ἂν δὲν εἶναι αὐτό; Δηλαδή, γιὰ ποιὸ ἄλλο πράγμα ἔχω ὀρισθεῖ, παρὰ γιὰ τὴν ἀπολογία τοῦ Εὐαγγελίου;

Στίχ. 20. «Ὅπως πάντοτε καὶ τώρα». Πάντοτε ὁ Χριστὸς δοξαζόταν μὲ τὸν Παῦλο, καὶ ὅταν τὸν παρέδιδε στὰ δεσμὰ καὶ στὰ μαστιγώματα γιὰ νὰ ταλαιπωρεῖται, καὶ ὅταν τὸν ἔβγαζε καὶ τὸ λύτρωνε ἀπὸ αὐτά. Γιατί μὲ τὰ πρῶτα στερεωνόταν καὶ ἰσχυροποιοῦνταν τὸ κήρυγμα, γιατί σκέπτονταν ἐκεῖνοι ποὺ ἔβλεπαν τὰ δεσμὰ καὶ τὶς θλίψεις τοῦ Παύλου, ὅτι ἂν δὲν ἦταν κάτι τὸ θεῖο καὶ πέρα ὡς πέρα ἀληθινὸ τὸ κήρυγμά του, δὲν θὰ παρέδιδε μὲ χαρὰ τὸν ἑαυτό του σὲ ἄπειρα δεινά, ἐνῶ μπορούσε νὰ τὸ σταματήσει καὶ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ αὐτά. Γι' αὐτὸ εὐλογοῦν δοξαζόταν ὁ Χριστὸς μὲ τὴν ἐδραίωση τοῦ κηρύγματος. Ἐπίσης ὅταν τὸν ἄρπαζε καὶ τὸν ἔβγαζε ἀπὸ τοὺς κινδύνους, πάλι ἀπὸ αὐτὸ δοξαζόταν. Γιατί, ἂν δὲν ἦταν θεία καὶ ὑπεράνθρωπη ἡ χάρη ποὺ ἔσωζε τὸν Παῦλο, πῶς ἔσπαζαν τὰ δεσμὰ; Πῶς ἀνοίγονταν οἱ θύρες; πῶς εἶχαν γίνει τὰ ἄπειρα ἐκεῖνα θαύματα; Ἐπιβεβαίωνε λοιπὸν ὁ Χριστὸς γιὰ τὸν Παῦλο ποὺ τὸν ἔσωζε ἀπὸ τοὺς κινδύνους, καὶ ὁ Παῦλος πάλι μὲ τὴν καρτερία του στοὺς πειρασμοὺς ἐπιβεβαίωνε τὸν θεῖο χαρακτήρα τοῦ κηρύγματος, καὶ μὲ τὰ δύο δοξαζόταν ὁ Χριστὸς. Ἐτσι λοιπὸν, λέγει, καὶ τώρα· εἴτε μὲ σώσει ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸν θάνατο εἴτε ὄχι, στὸ πρόσωπό μου θὰ δοξασθεῖ.

γὰρ καὶ ζῶν τῆς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος παρηρησίας οὐκ ἀποστήσομαι, κἂν δέη με τεθνάναι, μετὰ ταύτης τεθνήξομαι. «Εἴτε διὰ ζωῆς». Εἴτε διὰ ζωῆς ὡς νῦν ἐξαρκάζων ἐκ τῆς Νέρωνος μαιφονίας, «εἴτε διὰ θανάτου», ὡς ὕστερον ἀξιῶν με τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ
5 μαρτύριον ξίφει τελειῶσαι.

Στίχ. 24-25. «Καὶ τοῦτο πεπορθῶς οἶδα». Ἐντὶ τοῦ καὶ τοῦτο τεθαρρηκῶς καὶ οὐ διστάζων οἶδα. Τί δέ ἐστὶν ὁ θαρρῶν καὶ οὐ διστάζων οἶδεν; Ὅτι ἀναγκαιότερον τὸ δι' αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ σαρκί. Εἴτα· «οἶδα ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ»· ἀπὸ κοινοῦ
10 γὰρ τὸ οἶδα. Ἡ καὶ τὸ ὅλον ἀπὸ κοινοῦ, οἶον· ὅτι θαρρῶν οἶδα, οὐ μόνον ὅτι ἀναγκαιότερον τὸ ἐπιμένειν με τῇ σαρκί, ἀλλ' «ὅτι καὶ ἐπιμενῶ καὶ συμπαραμενῶ». Ὁ γὰρ τῶν ἀπορρητῶν καὶ ὑπερουρανίων μύστης οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐν δισταγμῶ ἤδει, καὶ ὅτι ἔτι νῦν ἐπιβιδῶσεται. Δύναται δέ τις καὶ ἑτέρως τὸ ῥητὸν
15 συντάξας, οὕτως ἐκλαβεῖν ἐτοιμότερον· τὸ «ἐπιμένειν», φησὶν, «ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς». Εἴτα· καὶ εἰς τοῦτο θαρρῶν ὅτι ἀναγκαιότερόν ἐστι, φησὶν, οἶδα «ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ» καὶ
ἐξῆς

Στίχ. 28. «Καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενί». Ἐὰν ἦτε, φησί, μὴ
20 πτυρόμενοι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἢ ἐπανάστασις αὐτῶν ἢ καθ' ὑμῶν τραπήσεται αὐτοῖς εἰς ἐνδειξιν ἀπωλείας· οἶον ἢ ὅτι ἐπιδειχθήσεται αὐτοῖς καὶ φανερωθήσεται διὰ τῆς ὑμῶν στερρότητος τὰ τῆς ἀπωλείας, καὶ ἀποστήσονται ἀπὸ τῆς ματαίας δόξης καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν, καὶ ἐκ τούτου ἔσται ὑμῖν μᾶλλον
25 πλοῦτος σωτηρίας ὡς καὶ ἑτέροις προξενήσασι φυγεῖν τὴν ἀπώλειαν καὶ κερδηῆσαι τὴν σωτηρίαν. Ἡ οὖν οὕτω νοητέον, ἢ ἀπλούστερον, ὅτι ἢ ἐπιχείρησις αὐτῶν καὶ ὁ πόλεμος αὐτῶν ὁ καθ' ὑμῶν, ὑμῶν μὴ πτυρομένων, ἐκείνοις μὲν πλὴν τῆς ἰδίας ἀπωλείας οὐδὲν ἄλλο ἐνδείξεται οὐδὲ προξενήσει, ὑμῖν δὲ ἀντὶ
30 βλάβης καὶ σωτηρίας ὑπόθεσις καὶ ἀφορμὴ τελειότερας ἀρετῆς χρηματίσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Στίχ. 3. «Ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ». Βούλεσθε εἰδέναί ὅτι ἢ

Γιατί ἐγὼ καὶ ὅσο ζῶ δὲν θὰ σταματήσω νὰ ἀγωνίζομαι μὲ παρηρησία γιὰ τὸ κήρυγμα, καὶ ἂν πρέπει νὰ πεθάνω, θὰ πεθάνω μ' αὐτὴ τὴν παρηρησία. «Εἶτε μὲ τὴ ζωὴ». Εἶτε μὲ τὴ ζωὴ, ὅπως τῶρα ἀρπάζονάς με ἀπὸ τὴ φονικὴ διάθεση τοῦ Νέρωνα, «εἶτε μὲ τὸν θάνατο», ὅπως ἀργότερα ἀξιῶνοντάς με νὰ ὀλοκληρώσω τὴ μαρτυρία μου γι' αὐτὸν μὲ τὸ ξίφος.

Στίχ. 24-25. «Καὶ αὐτὸ τὸ γνωρίζω μὲ ὅλη μου τὴν πεποίθησι». Ἐναντὶ νὰ πεῖ, καὶ αὐτὸ τὸ γνωρίζω μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ χωρὶς δισταγμό. Καὶ ποιὸ εἶναι αὐτὸ πού τὸ γνωρίζει μὲ βεβαιότητα καὶ χωρὶς δισταγμό; Ὅτι εἶναι περισσότερο ἀναγκαῖο νὰ παραμείνω στὴ σάρκα γιὰ χάρις τους. Ἐπειτα προσθέτει· «καὶ γνωρίζω καλὰ ὅτι θὰ μείνω καὶ θὰ παραμείνω μαζί σας»· γιὰ τὸ «γνωρίζω» λέγεται ἀπὸ κοινού. Ἡ καὶ ὀλοκληρο ἀπὸ κοινού, ὅπως· γνωρίζω μὲ βεβαιότητα ὅτι δὲν εἶναι μόνο ἀναγκαιότερο τὸ νὰ παραμείνω στὴ σάρκα, ἀλλ' ὅτι «καὶ θὰ μείνω καὶ θὰ παραμείνω μαζί σας». Γιατὶ αὐτὸς πού εἶναι μύστης τῶν ἀπορρητήτων καὶ ὑπερουρανίων πραγμάτων οὔτε τὴ δικὴ του ζωὴ τὴ γνωρίζει μὲ δισταγμό, καὶ ὅτι καὶ τῶρα ἀκόμα θὰ ἐπιζήσει. Ἀλλὰ μπορεῖ κάποιος συντάσσοντας καὶ διαφορετικὰ τὸ ρητὸ νὰ τὸ προσεγγίσει πιὸ κατάλληλα. «Τὸ νὰ παραμείνω», λέγει, «εἶναι ἀναγκαιότερο γιὰ σᾶς». Κι ἔπειτα καὶ μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀναγκαιότερο, λέγει, γνωρίζω «ὅτι θὰ μείνω καὶ θὰ παραμείνω μαζί σας» καὶ τὰ λοιπά.

Στίχ. 28. Καὶ χωρὶς νὰ φοβᾶσθε καθόλου». Ἐν εἶστε, λέγει, ἄφοβοι μπροστὰ στοὺς ἐχθρούς σας, ἢ ἐπίθεσή τους ἔναντίον σας θὰ στραφεῖ ἔναντίον τους, πρὸς ἀπόδειξη τῆς ἀπώλειάς τους· δηλαδή, ἢ γιὰ τὸ θὰ ἐπιδειχθεῖ σ' αὐτούς καὶ θὰ φανερωθεῖ μὲ τὴ δικὴ σας σταθερότητα ἢ ἀπώλειά τους καὶ θ' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴ μάταια γνώμη καὶ τὴν προσπάθειά τους καὶ ἀπὸ αὐτὸ θὰ προέλθει σ' ἐσᾶς πλοῦτος μᾶλλον σωτηρίας ὅπως καὶ σὲ ἄλλους συνετέλεσαν ν' ἀποφύγουν τὴν ἀπώλεια καὶ νὰ κερδίσουν τὴ σωτηρία. Ἡ λοιπὸν πρέπει ἔτσι νὰ τὸ ἐννοήσομε, ἢ ἀπλούστερα, ὅτι ἢ προσπάθειά τους καὶ ὁ πόλεμός τους ἔναντίον σας, ἂν ἐσεῖς δὲν φοβᾶσθε, γιὰ ἐκείνους βέβαια ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δικὴ τους ἀπώλεια τίποτε ἄλλο δὲν θὰ δείξει οὔτε θὰ προξενήσει, γιὰ σᾶς ὅμως ἀντὶ γιὰ βλάβη, θὰ γίνῃ καὶ αἰτία σωτηρίας, καὶ ἀφορμὴ πιὸ τέλειαις ἀρετῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 3. «Ἀλλὰ μὲ τὴν ταπεινοφροσύνη». Θέλετε νὰ μάθετε ὅτι ἢ

ταπεινοφροσύνη οὐδὲν ὑμᾶς βλάπτει, οὐδὲ ζημιοῖ, οὐδὲ καταδι-
 βάξει τοῦ παρόντος ὕψους, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπόδειξις αὐτοῦ γίνε-
 ται; Τὸν Χριστόν, φησίν, ἐννοήσατε· μάλιστα γὰρ ἐν τούτῳ δεί-
 κνυται φύσει Θεὸς εἶναι, ἐν τῷ ταπεινωθῆναι καὶ φορέσαι τὸν
 5 ἄνθρωπον. Ἦδει γὰρ ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ταπεινώσεως οὐδὲν ζημι-
 ωθήσεται τοῦ παρόντος αὐτῷ κατὰ φύσιν τῆς θεότητος ὕψους.
 Εἰ δὲ ταύτην ἐπίκτητον εἶχεν, ἐδεδοίκει ἂν ἑαυτὸν ταπεινώσαι,
 ἵνα μὴ ἐκπέσῃ τοῦ μόλις αὐτῷ ἐπικτηθέντος ἀξιώματος. Ἀπόδει-
 ξις οὖν ἡ ταπείνωσις τοῦ κατὰ φύσιν ὕψους αὐτοῦ τῆς θεότητος.
 10 Εἴ τις οὖν ὑψηλὸς κατ' ἀρετὴν καὶ μέγας ἐφίεται εἶναι, ταπεινο-
 φρονεῖτω· ἡ γὰρ ταπείνωσις ἐστὶν ἡ δεικνύουσα καὶ μαρτυροῦσα
 τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς. Μιμείσθω τὸν Χριστόν· οὐδὲν ἀπολέσει τα-
 πεινούμενος, μᾶλλον δὲ μεγάλα κερδανεῖ. Ὁ πένης τὴν ἀρετὴν
 οὐ δύναται ταπεινωθῆναι· φοβεῖται γὰρ μὴ ἐκπέσῃ τοῦ ἐπιπλά-
 15 στου καὶ κατεσχηματισμένου ὕψους. Ὁ πλούσιος καὶ ὑψηλὸς
 τὴν ἀρετὴν ταπεινούσθω· ἐν τούτῳ γὰρ μᾶλλον ἑαυτὸν δείκνυσιν
 ὡς ἀληθῶς ὑψηλόν, ὅτι οὐ δέδοικε ταπεινωθῆναι, καὶ οἶδεν ὅτι
 ἡδρασταί.

Στίχ. 5. «Τοῦτο γὰρ φρονεῖσθω». Ὁ γὰρ Χριστὸς καὶ Θεὸς
 20 ἡμῶν οὐ τὸ ἑαυτοῦ ἐσκόπησεν, ἀλλὰ τὸ πάντων συμφέρον καὶ
 σωτήριον. Διὰ τοῦτο ταπεινοῖ ἑαυτὸν διὰ σαρκώσεως, καὶ ὑποῖ
 πάν-τας ἡμᾶς διὰ τῆς οἰκείας ταπεινώσεως. Ὁ οὖν ἑαυτὸν ταπει-
 νῶν Χριστοῦ γίνεται μιμητής, καίτοι αὐτὸς Θεὸς ὢν φύσει καὶ
 ὑψηλὸς κατ' οὐσίαν, οἱ δὲ παρ' ἀνθρώπους ὑψηλοὶ ἐξ ἀρπαγῆς,
 25 ἐκ πλεονεξίας προσεκτήσαντο τὸ ἐν αὐτοῖς ὑψηλόν, ἐπεὶ ἡ γε φύ-
 σις κοινὴ καὶ ἴση καὶ ὁμότιμος ἀνθρώπων ἀπάντων. Εἰ οὖν ὁ φύ-
 σει Θεὸς καὶ φύσει ὑψηλὸς ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς, οἱ φύ-
 σει ὁμότιμοι καὶ ὁμοίως ταπεινοὶ οὐκ ὀφείλομεν ἀλλήλοις ταπει-
 νοῦσθαι καὶ τὰ οἰκεῖα συνεπίστασθαι μέτρα; ἐὰν δὲ ταπεινωθῶ-
 30 μεν, ὑπερυποῖ καὶ ἡμᾶς ὁ Θεὸς χαριζόμενος ἡμῖν «ἂ ὀφθαλμὸς
 οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέ-
 βη». «Μακάριοι» γὰρ, φησίν, «οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν
 ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Καίτοι καὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, αὐτό-

1. Α' Κορ. 2, 9.

2. Ματθ. 5, 3.

ταπεινοφροσύνη σὲ τίποτε δὲν σᾶς βλάπτει, οὔτε σᾶς ζημώνει, οὔτε σᾶς κατεβάζει ἀπὸ τὸ ὕψος στὸ ὅποιο βρῖσκεσθε τώρα, ἀλλὰ μᾶλλον γίνεται ἀπόδειξη αὐτοῦ; Σκεφθεῖτε, λέγει, τὸν Χριστό· γιατί με αὐτὸ κυρίως ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του Θεός, ἀπὸ τὸ ὅτι ταπεινώθηκε καὶ φόρεσε τὸν ἄνθρωπο. Γιατὶ γνώριζε ὅτι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ταπείνωση δὲν θὰ ζημωθεῖ καθόλου τὸ ὕψος τῆς ἀπὸ τὴ φύση του θεότητας ποὺ εἶχε. Ἄν ὅμως τὴ θεότητα τὴν εἶχε ἐπίκτητη, θὰ φοβόταν νὰ ταπεινώσει τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ μὴν ἐκπέσει ἀπὸ τὸ ἀξίωμα ποὺ μόλις εἶχε ἀποκτήσει. Ἡ ταπείνωσή του λοιπὸν εἶναι ἀπόδειξη τοῦ ἀπὸ τὴ φύση του ὕψους τῆς θεότητάς του. Ἄν λοιπὸν κάποιος ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι ὑψηλὸς στὴν ἀρετὴ καὶ μέγας, νὰ δείχνει ταπεινοφροσύνη· γιατί ἡ ταπείνωση εἶναι αὐτὴ ποὺ δείχνει καὶ μαρτυρεῖ τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς. Νὰ μιμεῖται τὸν Χριστό· τίποτε δὲν θὰ χάσει ἂν ταπεινώνεται, ἀντίθετα μάλιστα θὰ ἔχει μεγάλα κέρδη. Ὁ φτωχὸς στὴν ἀρετὴ δὲν μπορεῖ νὰ ταπεινωθεῖ· γιατί φοβᾶται μήπως ἐκπέσει ἀπὸ τὸ ἐπίπλαστο καὶ φαινομενικὸ ὕψος. Νὰ ταπεινώνεται ὁ πλούσιος καὶ ὑψηλὸς στὴν ἀρετὴ. Γιατὶ με αὐτὸ δείχνει μᾶλλον τὸν ἑαυτό του πραγματικὰ ὑψηλό, γιατί δὲν φοβᾶται νὰ ταπεινωθεῖ καὶ γνωρίζει ὅτι εἶναι γερὰ ἐδραιωμένος.

Στίχ. 5. «Αὐτὸ τὸ φρόνημα νὰ ἔχετε». Γιατὶ ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς μας δὲν ἐπιδίωξε τὸ δικό του συμφέρον, ἀλλ' αὐτὸ ποὺ ἦταν συμφέρον καὶ σωτήριο γιὰ ὅλους. Γι' αὐτὸ ὑποβάλλεται σὲ ταπείνωση με τὴ σάρκωση καὶ ὑψώνει ὅλους ἐμᾶς με τὴ δικὴ του ταπείνωση. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ταπεινώνει τὸν ἑαυτό του γίνεται μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ, ἂν καὶ βέβαια αὐτὸς εἶναι Θεὸς ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ὑψηλὸς στὴν οὐσία, ἐνῶ ὅσοι προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἄνθρώπους εἶναι ὑψηλοὶ ἀπὸ ἀρπαγές, καὶ ἀπὸ τὴν πλεονεξία ἀπέκτησαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὸ ἐπὶ πλέον ὕψος τους, γιατί ἡ φύση εἶναι κοινὴ καὶ ἴση καὶ ὁμότιμη σ' ὅλους τοὺς ἄνθρώπους. Ἄν λοιπὸν ὁ ἀπὸ τὴ φύση του Θεὸς καὶ ἀπὸ τὴ φύση του ὑψηλὸς ταπείνωσε γιὰ χάρη μας τὸν ἑαυτό του, οἱ ἀπὸ τὴ φύση μας ὁμότιμοι καὶ ὅμοια ταπεινοὶ δὲν ὀφείλομε νὰ ταπεινώνομε τὸν ἑαυτό μας μεταξύ μας καὶ νὰ γνωρίζομε τὰ μέτρα μας; Ἄν ὅμως ταπεινωθοῦμε, μᾶς ὑπερυψώνει καὶ ἐμᾶς ὁ Θεός, χαρίζοντάς μας τὰ ἀγαθὰ «ποῦ μάτι δὲν εἶδε καὶ αὐτὶ δὲν ἄκουσε καὶ σὲ καρδιὰ ἀνθρώπου δὲν ἀνέβηκαν»¹. Γιατὶ λέγει: «εἶναι μακάριοι οἱ ταπεινοὶ στὸ πνεῦμα, γιατί σ' αὐτοὺς ἀνήκει ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»², ἂν καὶ βέβαια κι ἂν αὐτὸ δὲν συνέβαινε, εἶναι ἀπὸ

θεν ἐστὶν ὑψηλὸν καὶ μέγα τὸ ἀξιωθῆναι μιμητὰς γενέσθαι Χριστοῦ.

Στίχ. 12-14. «Μετὰ φόβου καὶ τρόμου». Καλῶς δεῖ γὰρ φοβεῖσθαι καὶ τρέμειν ἐν τῷ ἐργάζεσθαι τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ἕκαστον, μὴ ποτε ὑποσκελισθεὶς ἐκπέσῃ ταύτης. Πολλοὶ γὰρ εἰσὶν οἱ πειρασμοὶ καὶ πολλοὶ οἱ ἐπιβουλεύοντες, ὅπου γε καὶ αὐτὸ τὸ τὴν ἀρετὴν ἀσκηῆσαι ἐνίοις εἰς τὸνναντίον ἐκδέβηκεν, ἀπονοίας καὶ ὑπερηφανίας ὑπόθεσις γενόμενον. Δεῖ οὖν διὰ ταῦτα δεδοικότας καὶ τρέμοντας τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθαι. Εἰ μὴ γὰρ ὁ
10 Θεὸς τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν μετὰ φόβου σπουδὴν βλέπων συναντιλαμβάνηται, καὶ τὸ θέλειν αὐτὸ οὐκ εἰς ἀγαθὸν ἀποθήσεται τέλος, καὶ τὸ ἐνεργεῖν οὐκ ἂν κριθεῖη πρᾶξις ἀγαθή. Ἡθέλησε γὰρ ὁ Καῖν θυσίαν Θεῷ προσαγαγεῖν, πρᾶγμα θελήσας τότε μάλιστα ἐπαινετόν, καὶ ἐνήργησεν (ἔθυσε γάρ), ἀλλ' οὐδέτερον ἀπεδέχθη
15 παρὰ Θεοῦ· οὐ γὰρ ἦν μετὰ φόβου καὶ τρόμου. Διὸ οὐδὲ συναντελάβετο τὸ Θεῖον, οὐδ' εἰς τέλος αὐτῷ ταῦτα ἐξέβη χρηστόν. Αὐτὸς δὲ ἐνεργεῖν φησι τὸν Θεὸν εἰκότως· καὶ γὰρ συναντιλαμβανόμενος ἡμῶν αὐτός ἐστιν ὁ τελειῶν καὶ οἴονεϊ μορφοποιῶν τὴν ἡμετέραν καὶ θέλησιν καὶ ἐνέργειαν. Δύναται δὲ τὸ «ὁ Θεὸς γὰρ
20 ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν» καὶ ἐξῆς, καὶ ὡς αἰτία εἰρηῆσθαι τοῦ «χωρὶς γογγυσμῶν καὶ λογισμῶν». Τί γὰρ γογγύζεις, φησί, ὡς κοπιῶν; «ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ πάντα ἐνεργῶν»· καὶ τί διαλογίζῃ τὸ ἐπίπονον τῆς ἀρετῆς, Θεὸν ἔχων συνεργόν;

Στίχ. 17-18. «Ἄλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ». Τὸ χωρίον
25 τοῦτο, ἢ ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξηγήσαντο ἐκληπτέον, ἢ καὶ οὕτως ἀλλ' εἰ καὶ θύομαι τὴν θυσίαν καὶ λειτουργίαν τῆς πίστεως ὑμῶν ἦν ἱερουργησα τῷ Θεῷ, χαίρω μὲν ὡς ἀληθῶς (χαρᾶ γὰρ διδασκάλου ἢ τῶν μαθητευθέντων τελειότης), συγχαίρω δέ, ὅτι καὶ αὐτοὶ τελειούμενοι χαρᾶς ἀπολαύετε μεγίστης· ὥστε ἐγὼ μὲν διὰ
30 τοῦτο χαίρω καὶ συγχαίρω ὑμῖν. Καὶ ὑμεῖς δὲ ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι γίνεσθε ἐν τελειότητι, καὶ συγχαίρειν ἐμοί, ὅτι ηὐφράνατε τὸν διδάσκαλον. Δοκεῖ δὲ ἴσως τὸ «ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι» ἔννοιαν παρεισάγειν, ὅτι, εἰ μὴ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ αὐτῶν ἐσπένδετο, ἐλυπεῖτο ἂν τοῦτο γὰρ ὑποφαίνει ὁ τοῦ λόγου σχηματισμός. Καί φαμεν, ὅτι

μόνο του ύψηλò και μεγάλο τò ν' ἀξιωθoῦμε νὰ γίνoμε μιμητῆς τοῦ Χριστοῦ.

Στίχ. 12-14. «Μὲ φόβο και τρόμο». Καλῶς γιατί πρέπει καθένas πoῦ ἐργάζεται για τὴ σωτηρία του νὰ φοβάται και νὰ τρέμει, μὴ τυχόν και ὑποσκελισθεῖ και ἐκπέσει ἀπὸ αὐτήν. Γιατί εἶναι πολλοὶ οἱ πειρασμοὶ και πολλοὶ πoῦ τὴν ἐπιβουλεύονται, τὴ στιγμή πoῦ και αὐτὴ ἀκόμη ἢ ἀσκησι τῆς ἀρετῆς για κάποιους εἶχε ἀντίθετο ἀποτέλεσμα, ἀφοῦ ἐγινε ἀφορμὴ παρὰνοιας και ὑπερηφάνειας. Γι' αὐτὰ λοιπὸν πρέπει μὲ φόβο και τρόμο νὰ διεργαζόμαστε τὴ σωτηρία μας. Γιατί ἂν ὁ Θεὸς δὲν προσφέρει τὴ βοήθειά του βλέποντας τὸν ἀγώνα και τὴν μὲ φόβο προσπάθειά μας, και αὐτὴ ἢ θέλησή μας δὲν θὰ ἔχει καλὸ τέλος και ἢ ἐνέργεια δὲν θὰ κριθεῖ ἀγαθὴ πράξη. Γιατί ὁ Κáιν θέλησε νὰ προσφέρει θυσία στὸν Θεὸ, και θέλησε κάτι πoῦ ἦταν τότε ἀξιέπαινο και τὸ ἔπραξε (γιατί πρόσφερε τὴ θυσία), ἀλλ' οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο ἐγινε δεκτὸ ἀπὸ τὸν Θεὸ γιατί δὲν συνοδευόταν ἀπὸ φόβο και τρόμο. Γι' αὐτὸ και ὁ Θεὸς δὲν βοήθησε, οὔτε και εἶχαν αὐτὰ για ἐκεῖνον ἀγαθὴ κατάληξη. Αὐτὸς ὅμως λέγει ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ ὀρθά· γιατί βοηθώντας μας, αὐτὸς εἶναι πoῦ ὀλοκληρώνει και κατὰ κάποιον τρόπο διαμορφώνει και τὴ θέλησή μας και τὴν ἐνέργεια. Εἶναι δυνατὸ ὅμως τὸ «ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς πoῦ ἐνεργεῖ» και τὰ ἐξῆς, νὰ ἔχει λεχθεῖ και ὡς αἰτία τοῦ «χωρὶς γογγυσμοὺς και ἀμφισθητήσεις»³. Γιατί, λέγει, γογγύζεις, ἐπειδὴ κοπιάζεις; «Ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς πoῦ κάνει τὰ πάντα»· και γιατί βασανίζεις τὴ σκέψη σου μὲ τὸ ἐπίπονο τῆς ἀρετῆς, ἀφοῦ ἔχεις συνεργὸ σου τὸν Θεὸ;

Στίχ. 17-18. «Ἄλλά, ἂν και προσφέρομαι σὰν σπονδὴ στὴ θυσία». Τὸ χωρίο αὐτὸ ἢ πρέπει νὰ τὸ δεχθoῦμε ὅπως τὸ ἐξήγησαν οἱ προηγούμενοὶ μας, ἢ και ὡς ἐξῆς· ἀλλά, ἂν και προσφέρω τὴ θυσία και τὴ λειτουργία τῆς πίστεώς σας, τὴν ὀποία πρόσφερα στὸν Θεὸ, χαίρομαι βέβαια ἀληθινὰ (γιατί χαρὰ τοῦ διδασκάλου εἶναι ἢ τελειότητα τῶν μαθητῶν του) χαίρομαι ὅμως και μαζί σας, γιατί και σεῖς τελειοποιούμενοι ἀπολαμβάνετε μέγιστη χαρὰ· ὡστε ἐγὼ γι' αὐτὸ χαίρομαι και χαίρομαι μαζί σας. Ἄλλά και σεῖς ὀφείλετε νὰ χαίρεσθε, γιατί προχωρεῖτε στὴν τελειότητα, και νὰ χαίρεστε μαζί μου, γιατί γεμίσατε μὲ εὐφροσύνη τὸν διδάσκαλό σας. Νομίζω ὅμως ὅτι ἴσως τὸ «ἀλλά, ἂν και προσφέρομαι σὰν σπονδὴ» εἰσάγει τὴν ἔννοια, ὅτι, ἂν δὲν προσφερόταν σπονδὴ στὴ θυσία, θὰ λυπόταν γιατί αὐτὸ ὑποδηλώνει ἢ διατύπωση τοῦ λόγου. Και λέμε ὅτι

οὐδὲ τοῦτο ἄτοπον· εἰ γὰρ αὐτὸς προέφη ἀναγκαιότερον ἡγεῖσθαι τὸ ἐπιμένειν αὐτὸν τῇ σαρκὶ διὰ τὴν προκοπὴν καὶ τελείωσιν τῶν μαθητῶν, πάντως ἂν ἐλυπήθη θυόμενος ἐκείνους μήπω τελειώσας μηδὲ τὴν πίστιν αὐτῶν ὡς θυσίαν ἔχων καὶ λειτουργίαν προσαγαγεῖν τῷ Χριστῷ. Καὶ ἄλλως δέ· οὐχ ἁπλῶς ἂν ἡρετίσατο θύεσθαι, εἰ μὴ ἐφ' ᾧ σπουδαῖος καὶ θερμὸς κῆρυξ τῆς πίστεως γέγονεν, καὶ ἐφ' ᾧ τοὺς μαθητὰς οὕτω κατήρτισεν ὥστε δύνασθαι αὐτῶν ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν τὴν πίστιν προσαγαγεῖν τῷ Θεῷ· ὁ γὰρ διὰ ταῦτα θυόμενος, οὗτος ὡς ἀληθῶς χαίρει καὶ ἀγάλλεται θυόμενος· οὐδεὶς γὰρ μάτην αἰρεῖται σφάττεσθαι. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως· σπένδομαι νῦν τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσιν (καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησιν· «καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω»), ἀλλ', εἰ καὶ θύομαι, φησί, ταῖς θλίψεσι καὶ τοῖς πειρασμοῖς (δεσμὰ γὰρ περιέκειτο αὐτῷ), ἀλλ' οὖν «ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν χαίρω» καὶ ἐξῆς. Ἡ καὶ οὕτως· ἀλλ' οὖν ὅτι «ἐπὶ τῇ θυσίᾳ», τοῦτ' ἔστιν ἔνεκεν ὑμῶν καὶ τοῦ εἰς ὑμᾶς κηρύγματος, «χαίρω» καὶ ἐξῆς.

Στίχ. 30. «Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ». Καλῶς ἔργον Χριστοῦ αὐτὸ καλεῖ· εἰ γὰρ ὁ δεχόμενος τοὺς μαθητὰς αὐτὸν δέχεται τὸν Χριστὸν («ὁ γὰρ δεχόμενος ὑμᾶς», φησὶν, «ἐμὲ δέχεται»), καὶ ὁ ὑπηρετῶν ἐν τινι τοῖς μαθηταῖς Χριστῷ ὑπηρετεῖ. Καὶ ἄλλως δὲ ἔργον ἐστὶ Χριστοῦ· ὅτι ἐντολῆς ἐστὶ Χριστοῦ τὸ τιθέναι ὑπὲρ τῶν φίλων τὴν ἰδίαν ψυχὴν. Εἰ δὲ ὑπὲρ φίλων, πόσω μᾶλλον ὑπὲρ διδασκάλων;

25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Στίχ. 1. «Χαίρετε ἐν Κυρίῳ». Καὶ ἔτι εἰ ὁ ἀπόστολος ὑμᾶς ἀνέρωσε, καὶ ἀπεστάλη πάλιν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ τῆς ἐπ' αὐτῷ λύπης ἀπήλλαγμα, καὶ τὸ ὑστέρημα ὑμῶν ἀναπεπλήρωται, χαίρειν ὀφείλετε χαρὰν πνευματικὴν καὶ ἀξίαν Κυρίου.

30 Στίχ. 4. «Καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν». Εἰ ἐβουλόμην, φησί, καυχῆσασθαι ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἔχω μᾶλλον πεποίθησιν καὶ γὰρ ἐν σαρκί· οἷον ἡδυνάμην καὶ γὰρ ὡς ἐκεῖνοι ἐπὶ τῇ τῆς σαρκός μου περιτομῇ καυχῆσασθαι, καὶ πλέον ἐκείνων.

οὔτε αὐτὸ εἶναι ἄτοπο· γιατί, ἂν ὁ ἴδιος εἶπε προηγουμένως, ὅτι θεωρεῖ ἀναγκαιότερο νὰ παραμένει αὐτὸς στὴ ζωὴ τῆς σάρκας γιὰ τὴν προκοπὴ καὶ τὴν τελείωση τῶν μαθητῶν του, θὰ λυπόταν ὅπωςδήποτε θυσιαζόμενος χωρὶς νὰ ἔχουν ἀκόμα ὀλοκληρώσει ἐκεῖνοι οὔτε τὴν τελείωσή τους οὔτε τὴν πίστη τους, γιὰ νὰ ἔχει νὰ τὴν προσφέρει θυσία καὶ λειτουργία στὸν Χριστό. Ἀλλὰ καὶ ἄλλιως δὲν θὰ ἐπέλεγε ἔτσι ἀπλὰ νὰ θυσιασθεῖ, παρὰ μόνο ἂν εἶχε γίνει σπουδαῖος καὶ θερμὸς κήρυκας τῆς πίστεως καὶ εἶχε καταρτίσει ἔτσι τοὺς μαθητὲς του, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ προσφέρει στὸν Θεὸ ὡς θυσία καὶ ἱεραουργία τὴν πίστη τους· γιατί αὐτὸς ποὺ θυσιάζεται γι' αὐτὰ, χαίρεται ἀληθινὰ καὶ γεμίζει ἀπὸ ἀγαλλίαση θυσιαζόμενος· γιατί κανένας δὲν ἐπιλέγει νὰ σφαχθεῖ χωρὶς κέρδος. Μποροῦμε ὅμως νὰ τὸ ἐξηγήσομε καὶ ἔτσι· προσφέρομαι τώρα σπονδὴ μὲ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὶς θλίψεις (γιατὶ καὶ ἄλλου λέγει· «πεθαίνω καθημερινά»), ἀλλὰ ἂν καὶ θυσιάζομαι, λέγει, μὲ τὶς θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς (γιατὶ ἦταν δεμένος μὲ ἀλυσίδες), ὅμως χαίρομαι γιὰ τὴ θυσία καὶ τὴν ἱεραουργία τῆς πίστεώς σας καὶ τὰ ἐξῆς. Ἦ καὶ ἔτσι· ἀλλὰ «γιὰ τὴ θυσία μου», δηλαδή γιὰ χάρη σας καὶ γιὰ χάρη τοῦ κηρύγματος, «χαίρομαι» καὶ τὰ ἐξῆς.

Στίχ. 30. «Ὅτι γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ». Σωστὰ τὸ ὀνομάζει αὐτὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ ὅποιος δέχεται τοὺς μαθητὲς του, δέχεται τὸν ἴδιο τὸν Χριστό (γιατὶ λέγει, «ὅποιος δέχεται ἐσᾶς, δέχεται ἐμένα»⁴), καὶ αὐτὸς ποὺ ὑπηρετεῖ σὲ κάποιον τοὺς μαθητὲς του, ὑπηρετεῖ τὸν Χριστό. Καὶ ἄλλιως ὅμως εἶναι ἔργο τοῦ Χριστοῦ· γιατί εἶναι ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ νὰ θυσιάζομε τὴ ζωὴ μας γιὰ χάρη τῶν φίλων⁵. Κι ἂν γιὰ χάρη τῶν φίλων, τόσο μᾶλλον γιὰ χάρη τῶν διδασκάλων;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 1. «Νὰ χαίρεστε στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου». Κι ἀκόμα, ἂν ὁ ἀπόστολός σας ἀνέκτησε τὶς δυνάμεις του καὶ στάλθηκε πάλι σ' ἐσᾶς, καὶ ἐγὼ ἀπαλλάχθηκα ἀπὸ τὴ λύπη μου γι' αὐτὸν καὶ ἀναπληρώθηκε ἡ ἔλλειψη τῆς ὑπηρεσίας σας πρὸς ἐμένα⁶, ὀφείλετε νὰ χαίρεσθε χαρὰ πνευματικὴ καὶ ἄξια τοῦ Κυρίου.

Στίχ. 4. «Ἄν καὶ ἐγὼ ἔχοντας πεποίθησι». Ἄν ἤθελα, λέγει, νὰ καυχηθῶ ὅπως ἐκεῖνοι, ἔχω καὶ ἐγὼ μεγαλύτερη πεποίθησι γιὰ τὴ σάρκα μου· δηλαδή, θὰ μπορούσα καὶ ἐγὼ, ὅπως ἐκεῖνοι, νὰ καυχηθῶ γιὰ τὴ σαρκική μου περιτομή, καὶ μάλιστα περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους.

Στίχ. 7. «Ἄλλ' ἄτινά μοι ἦν κέρδη». Κέρδος λέγει τὰ ἀπὸ τοῦ νόμου αὐτῶ συλλεγέντα· ὥστε οὐ κακίζει τὸν νόμον, ὡς οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος ληροῦσιν. Εἰ δὲ καὶ ἤγηται αὐτὰ ζημίαν, οὐχ ἀπλῶς λέγει τοῦτο, ὅπερ ἦν ἂν κακίζοντος τὸν νόμον, ἀλλὰ ζημίαν αὐτὰ
5 καλεῖ τῇ πρὸς Χριστὸν συγκρίσει καὶ παραθέσει, ὅπερ μᾶλλον εἰς ἐγκώμιον τοῦ νόμου τελεῖ, τὸ μὴ ἄλλως τολμᾶν ζημίαν αὐτὸν καλεῖν, εἰ μὴ τῇ πρὸς Χριστὸν παραθέσει καὶ συγκρίσει.

Στίχ. 8. «Ἀλλὰ μὲν οὖν καὶ ἠγοῦμαι πάντα». Εἰ ἠγῆ πάντα ζημίαν, ὧ Παῦλε, καὶ αὐτὰ τὰ σωματικῶς φυλαττόμενα τοῦ νόμου διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς γνώσεως Χριστοῦ, πῶς λέγεις εὐθύς,
10 «δι' ὃν πάντα ἐζημιώθην»; τὸ γὰρ λέγειν «ἐζημιώθην» οὐκ ἔστι ζημίαν ἀποβαλεῖν (τοῦτο γὰρ μᾶλλον κερδησαί ἐστιν, τὸ ἐλευθερωθῆναι ζημίας), ἀλλὰ μᾶλλον πραγμάτων λυσιτελῶν τινων σημαίνει ἀποβολήν. Πῶς οὖν ἂ ἠγησαι ζημίαν, ταῦτα ἀποτιθέμενος λέγεις ὅτι «ἐζημιώθην»; καὶ φάμεν ὅτι οὐχ ἀπλῶς ταῦτα ἠγεῖτο
15 ζημίαν, ἀλλὰ πρὸς σύγκρισιν τελειότερας τῆς κατὰ Χριστὸν γνώσεως, ἐπεὶ καθ' αὐτὸ καὶ κέρδος αὐτὰ ἐνόμιζεν· διὸ τὸ μὲν «ἠγοῦμαι ζημίαν» πρὸς τὴν σύγκρισιν τῶν βελτιόνων, τὸ δὲ «ἐζημιώθην» καθ' αὐτὸ πρὸς τὴν φύσιν τοῦ νόμου. Ἡ καὶ τοῦτο
20 δεῖ εἰπεῖν, ὡς οὐ μέλει τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ περὶ ἐκλογῆς Ἑλληνικῶν ὀνομάτων, μόνον τὸ ὑποκείμενον δηλῶσαι σκοπεῖ. Ὡσπερ γὰρ ἀλλαχοῦ τὴν ἐξουσίαν τὴν τοῦ θανάτου τὴν καθ' ἡμῶν δηλῶσαι θέλων, οὐδὲν περὶ τὴν λέξιν ἠκριβώσατο, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν
25 «ἐτυράνησεν» ἢ «ἐδιάσατο», εἶπεν, ἐβασίλευσεν, ὀνόματι εὐφήμῳ τὴν δύσφημον αὐτοῦ τυραννίδα σημαίνων, οὕτω καὶ νῦν τὴν ἀποβολὴν τῶν ἐπιζημίων εὐφημον οὔσαν λέξει παρεδήλωσεν οὐκ εὐφήμῳ εἰπών, «ἐζημιώθην».

Στίχ. 13α. «Ἐγὼ ἑμαυτὸν οὐ λογιζομαι κατειληφέναι», ἅμα διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος κακείνους διδάσκων μετριοφρονεῖν καὶ μὴ φυσιοῦσθαι ὡς κατειληφότας.

Στίχ. 13β. «Ἐν δέ, τὰ μὲν ὀπίσω». Τὸ «ἐν δέ», ἢ κατ' ἔλλειψιν εἰρησθαι νομιστέον, ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξειλήφασιν (καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τῷ σχήματι πλεονάζει), ἵνα λείπη· ἐν δὲ φροντίζω, ἐν μελετῶ καὶ διαμεριμνῶ. Τί τοῦτο; «Τὰ μὲν ὀπίσω», φησί, καὶ ἔξῃς. Ἡ

Στίχ. 7. Ἐν αὐτὰ πού μου ἦταν κέρδη». Κέρδη λέγει αὐτὰ πού συγκέντρωσε ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου· ὥστε δὲν κατηγορεῖ τὸ νόμο, ὅπως φλυαροῦν οἱ αἵρετικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Μαρκίωνα. Ἐν καὶ τὰ θεωρεῖ αὐτὰ ζημία, δὲν τὸ λέγει ἔτσι καθαρῶς, πράγμα πού θὰ ἔδειχνε κάποιον πού κατηγορεῖ τὸ νόμο, ἀλλὰ τὰ ὀνομάζει αὐτὰ ζημία, μὲ τὴ σύγκριση καὶ τὴν παράθεσή του πρὸς τὸν Χριστό, πράγμα πού μᾶλλον εἶναι ἐγκώμιο τοῦ νόμου, τὸ νὰ μὴν τολμοῦν ἀλλιῶς νὰ τὸν καλέσουν ζημία, παρὰ μόνο μὲ τὴν παράθεση καὶ σύγκριση πρὸς τὸν Χριστό.

Στίχ. 8. «Ἐν ἀλλὰ μάλιστα καὶ θεωρῶ ὅλα». Ἐν τὰ θεωρεῖς ὅλα ζημία, Παῦλε, καὶ αὐτὲς τὶς σωματικὲς ἀπαγορεύσεις τοῦ νόμου, λόγω τῆς ὑπερβολικῆς ἀνωτερότητας τῆς γνώσης τοῦ Χριστοῦ, πῶς λέγεις ἀμέσως, τὸ «γιὰ χάρη τοῦ ὁποίου ζημιώθηκα τὰ πάντα»; Γιατὶ τὸ νὰ λέγεις ὅτι «ζημιώθηκες» δὲν εἶναι ἀποβολὴ τῆς ζημίας (γιατὶ αὐτὸ εἶναι μᾶλλον κέρδος, τὸ ν' ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ τὴ ζημία), ἀλλὰ μᾶλλον σημαίνει ὅτι εἶναι ἀποβολὴ κάποιων ὠφέλιμων πραγμάτων. Πῶς λοιπὸν αὐτὰ πού θεωρεῖς ζημία, αὐτὰ ἀποβάλλοντάς τα λέγεις ὅτι «ζημιώθηκες»; Καὶ λέμε, ὅτι δὲν τὰ θεωροῦσε αὐτὰ γενικὰ ζημία, ἀλλὰ σὲ σύγκριση μὲ τὴν τελειότερη κατὰ Χριστὸν γνώση, ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ θεωροῦσε καὶ κέρδος. Γι' αὐτὸ τὸ «τὰ θεωρῶ ζημία» λέγεται σὲ σύγκριση μὲ τὰ καλύτερα, ἐνῶ τὸ, «τὰ ζημιώθηκα», μόνο ὡς πρὸς τὴ φύση τοῦ νόμου. Ἐν πρέπει νὰ πῶ καὶ αὐτό· ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται ὁ θεσπέσιος Παῦλος γιὰ τὴν ἐκλογὴ Ἐλληνικῶν λέξεων, ἔχει σκοπὸ νὰ δηλώσει μόνο τὸ ἐξεταζόμενο ἐδώ. Ἐν ὅπως ἄλλοῦ δηλαδὴ θέλοντας νὰ δηλώσει τὴν ἐξουσία πού ἔχει ἐπάνω μας ὁ θάνατος, δὲν ἔδωσε καθόλου σημασία στὴν ἀκρίβεια τῆς λέξης, ἀλλὰ ἀντὶ νὰ πεῖ, «τυράνησε» ἢ «ἀνάγκασε», εἶπε «ἐβασίλευσε»⁷, δηλώνοντας μὲ εὐήχο ὄνομα τὴν δύσφημη τυραννικὴ ἐξουσία του, ἔτσι καὶ τώρα τὴν ἀποβολὴ τῶν ἐπιζημιῶν πού εἶναι εὐφήμη λέξη, τὴν δήλωσε μὲ λέξη ὄχι εὐφήμη, λέγοντας, «ζημιώθηκα».

Στίχ. 13α. «Ἐγὼ δὲν σκέπτομαι γιὰ τὸν ἑαυτό μου ὅτι πέτυχα τὸ σκόπο μου», συνάμα μὲ τὸ ὑπόδειγμά του διδάσκει καὶ ἐκείνους νὰ μετριοφρονοῦν καὶ νὰ μὴν καυχῶνται σὰ νὰ τὸν πέτυχαν.

Στίχ. 13β. «Ἐν ἀλλ' ἓνα μόνο πράγμα κάνω, ξεχνώντας τὰ περασμένα». Τὸ «ἀλλ' ἓνα» ἢ νὰ θεωρήσομε ὅτι εἰπώθηκε κατ' ἔλλειψη, ὅπως τὸ ἐννόησαν οἱ πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς (γιατὶ καὶ σ' αὐτὸ τὸ σχῆμα εἶναι πλεονασπικός), γιὰ νὰ λείπει: «ἀλλ' ἓνα φροντίζω», «ἓνα μελετῶ καὶ εἶναι ἢ μεριμνά μου».

οὐν οὕτως ἐκληπτέον, ἢ ἑτέρω μᾶλλον ὑποπίπτειν σήματι τῷ ἀπὸ κοινοῦ (πολὺς γὰρ ἐστὶ καὶ ἐν τούτῳ ὁ θεῖος Παῦλος). ἵνα ἢ τὸ «λογίζομαι κατειληφέναι» ἀπὸ κοινοῦ, οἶον· «οὐδὲν λογίζομαι κατειληφέναι, ἀλλ' ἢ ἓν». Ποῖον δέ ἐστὶν ὁ λογίζη κατειληφέναι; Ὅτι «τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω» καὶ ἐξῆς. Ἔδει γὰρ αὐτὸν κατειληφέναι, ὅτι κατὰ σκοπὸν διώκει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ μάταιος ὁ δρόμος. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν· «Οὕτω τρέχω ὡς οὐκ ἀδήλως, οὕτω πνικτεύω ὡς οὐκ ἀέρα δέρων» καὶ πάλιν· «οὕτω τρέχετε, 10 ἵνα καταλάβητε».

Στίχ 16-17α. «Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν». Τέως, φησὶν, ἕως ἂν ὑμῖν ἀποκαλύψῃ τὸ ἀληθές, ὃ κατελάβομεν μὴ ἀπολέσωμεν. Ἀπόλλυται δὲ πῶς; Ἄν ἀμελήσωμεν καὶ τῆς προτέρας σπουδῆς καὶ τοῦ δρόμου παρατραπῶμεν. Ἀλλὰ δεῖ «τῷ αὐτῷ κανόνι 15 στοιχεῖν», τοῦτ' ἐστὶ τὸν αὐτὸν ἀγῶνα συντηρεῖν, τὸν αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι τρόπον, τὸ αὐτὸ φρονεῖν περὶ τε τῆς πολιτείας, περὶ τε τῶν δογμάτων· ὥσπερ γὰρ ὅτι τῶν δογμάτων ἀλλοιώσας ἅπαντα κατέλυσε καὶ τὰ ἔμπροσθεν, οὕτω καὶ τῆς πολιτείας ὅτι μεταθέμενος καὶ καθυφείς καὶ μὴ τὴν αὐτὴν φυλάττων ἀκροΐδει- 20 αν καὶ τὰ προλαβόντα ἐλυμήνατο. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη δυσκατόρθωτον καὶ δύσκολον ἐπιτάττειν τὸ δι' ὅλου τοῦ βίου ἀρεταῖς καὶ εὐσεβείᾳ συνασκεῖσθαι, ἐπάγει· «Μιμηταί μου γίνεσθε». Ῥᾶστον, φησὶν, οὐδὲν ἀδύνατον ἀπαιτῶ· ἄνθρωπος καὶ γὰρ ὁμοιοπαθής· ὡς ὁρατέ με, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἀγωνίζεσθε. «Τῷ αὐτῷ στοι- 25 χεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν». Τὸ χωρίον τοῦτο ἢ προτροπῆς ἐστὶν ἢ εὐχῆς. Ἄλλ' εἰ μὲν προτροπῆς, λείπει τὸ δεῖ· δεῖ ὑμᾶς «στοιχεῖν τῷ αὐτῷ κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν»· ἢ ὀφείλετε στοιχεῖν τῷ αὐτῷ κανόνι, ὀφείλετε τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Εἰ δὲ εὐχή, ἀπὸ κοινοῦ ληφθήσεται τὸ ἀποκαλύψει, οἶον· «ἀποκαλύψει ὑμῖν τῷ αὐ- 30 τῷ κανόνι στοιχεῖν» καὶ ἐξῆς· οἶδε γὰρ ἄνευ θείας ῥοπῆς μηδὲν κατορθούμενον.

Στίχ 17β-18. «Σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας». Τὸ «σκοπεῖτε» νῦν οὐχὶ ἀντὶ τοῦ παραφυλάττεσθαι, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ παρα-

8. Α' Κορ. 9,26.

9. Α' Κορ. 9,24.

Ποιό είναι αυτό; «Τὰ περασιμένα», λέγει, καὶ τὰ λοιπά. Ἡ ἔτσι πρέπει νὰ τὰ δεχθοῦμε, ἢ μᾶλλον ὅτι μετατίπτει σὲ ἄλλο σχῆμα, τὸ ἀπὸ κοινοῦ λεγόμενον (γιατὶ καὶ σ' αὐτὸ δὲν εἶναι φειδωλὸς ὁ θεῖος Παῦλος), γιὰ νὰ εἶναι τὸ «σκέπτομαι ὅτι πέτυχα» ἀπὸ κοινοῦ, δηλαδή· «σκέπτομαι ὅτι τίποτε δὲν πέτυχα, παρὰ ἓνα μόνο». Ποιό ὅμως εἶναι πού σκέπτεσαι ὅτι πέτυχες; Ὅτι «ξεχνώντας τὰ περασιμένα καὶ προχωρώντας πρὸς τὰ μελλοντικά, ἐπιδιώκω τὸν σκοπὸ μου» καὶ τὰ λοιπά. Γιατὶ ἔπρεπε νὰ τὸν ἐπιτύχει γιατί προχωρεῖ πρὸς τὸ σκοπὸ του καὶ ὁ δρόμος του δὲν εἶναι μάταιος. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλου λέγει· «Ἐτσι τρέχω σὰ νὰ μὴ εἶναι ἄγνωστο τὸ τρέξιμό μου, ἔτσι πυγμαχῶ σὰ νὰ μὴ δέρονω ἄερα»· καὶ πάλι· «ἔτσι νὰ τρέχετε γιὰ νὰ φτάσετε στὸ τέλος».

Στίχ. 16-17α. «Μόνο τώρα ἐκεῖ πού φθάσαμε». Μέχρι τότε, λέγει, ὥσπου νὰ μᾶς ἀποκαλύψει τὴν ἀλήθεια, αὐτὸ πού ἐπιτύχαμε νὰ μὴν τὸ χάσομε. Καὶ πῶς χάνεται; Ἄν ἀμελήσομε καὶ παρεκκλίνομε ἀπὸ τὴν προηγούμενη προσπάθειά μας καὶ ἀπὸ τὸ δρόμο μας. Ἄλλὰ πρέπει «νὰ στοιχηθοῦμε στὸν ἴδιο κανόνα», δηλαδή νὰ συνεχίζομε τὸν ἴδιο ἀγώνα, νὰ δείχνομε τὴν ἴδια συμπεριφορά, νὰ ἔχομε τὴν ἴδια γνώμη καὶ γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς μας καὶ γιὰ τὰ δόγματα. Ὅπως δηλαδή αὐτὸς πού ἀλλοίωσε κάτι ἀπὸ τὰ δόγματα κατάργησε καὶ ὅλα τὰ προηγούμενα, ἔτσι καὶ αὐτὸς πού μεταβάλλει κάτι ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς του καὶ γίνεται ποιὸ ὑποχωρητικὸς καὶ δὲν τηρεῖ τὴν ἴδια αὐστηρότητα, κατέστρεψε καὶ τὰ προηγούμενα. Στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι διατάζει κάτι ἀκατόρθωτο καὶ δύσκολο, νὰ ἀγωνίζονται ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του γιὰ τὶς ἀρετὲς καὶ τὴν εὐσέβεια, προσθέτει· «Νὰ γίνεσθε μιμητὲς μου». Πάρα πολὺ εὐκολο εἶναι, λέγει, καὶ καθόλου ἀδύνατο αὐτὸ πού ἀπαιτῶ· ἄνθρωπος εἶμαι καὶ ἐγὼ ὁμοιοπαθῆς σας ὅπως μὲ βλέπετε, ἔτσι καὶ ἔσεῖς ὄχι ἀγωνίζεσθε. «Στὸν ἴδιο κανόνα νὰ στοιχηθεῖτε, τὸ ἴδιο νὰ πιστεύετε». Τὸ χωρίο αὐτὸ ἢ προτροπὴ εἶναι ἢ εὐχή. Ἄλλὰ ἂν εἶναι προτροπὴ, λείπει τὸ πρέπει· πρέπει ἔσεῖς «νὰ στοιχίζεσθε στὸν ἴδιο κανόνα, νὰ φρονεῖτε τὸ ἴδιο», ἢ ὀφείλετε νὰ στοιχίζεσθε στὸν ἴδιο κανόνα, ὀφείλετε νὰ φρονεῖτε τὸ ἴδιο. Ἄν ὅμως εἶναι εὐχή θὰ ἐκληφθεῖ ἀπὸ κοινοῦ τὸ «θὰ μᾶς ἀποκαλύψει»· δηλαδή «θὰ σᾶς ἀποκαλύψει νὰ στοιχίζεσθε στὸν ἴδιο κανόνα» καὶ τὰ λοιπά. Γιατὶ γνωρίζει ὅτι χωρὶς τὴ θεία βοήθεια τίποτε δὲν κατορθώνεται.

Στίχ. 17β-18. «Ἀκολουθεῖτε τὸ παράδειγμα αὐτῶν πού πορεύονται ἔτσι»· τὸ «σκοπεῖτε» ἐδῶ δὲν λέγεται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ παραφυλάγεσθε,

δείγματος· καὶ σκοπὸν ἑαυτοῖς τούτους ποιεῖσθε καὶ ἔχετε. Περιπατεῖν ἐνταῦθα τὸ διοῦν καὶ πολιτεύεσθαι λαμιῶναι ἀπλῶς. Ἐπειδὴ, φησί, πολλοὶ περιπατοῦσιν, εἰς διάκρισιν τῶν ὀρθῶς περιπατούντων καὶ μὴ, σκοπεῖτε τίνες περιπατοῦσι κατὰ τὸν τύπον
5 ὃν περιεπατήσαμεν ἡμεῖς καὶ τούτοις ἔπεσθε.

Στίχ. 21. «Ὁς μετασχηματίσει». Ἰσχυρὰν καὶ ἀναμφίλεκτον πίστιν τίθησι τοῦ πάντως μετασχηματισθῆναι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἂν μόνον βουλώμεθα, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῆς δόξης αὐτοῦ. Εἰ γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰη-
10 σοῦς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τούτῳ παραγίνεται, τίς ἀμφισβητήσει ὅτι οὐ πάντως ἔσται τοῦτο; Εἶτα θέλεις καὶ ἕτεραν ἀπόδειξιν; Ὑποτάξαι ἑαυτῷ θούλεται πάντα· δεῖ γὰρ αὐτόν, φησί, βασιλεύειν ἄχρις ἂν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, καί: «ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα». Εἰ οὖν αὐτὸς ὁ Υἱὸς βασιλεύει, ἵνα ὑποτάξῃ αὐτῷ τὰ
15 πάντα, καὶ πάντα ὑποταγήσεται αὐτῷ πάντως, δηλονότι καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἄνπερ μόνον ἡμεῖς θελήσωμεν, ὑποταγήσεται αὐτῷ. Ὑποτάσσεται δέ, ὅτε μηδὲν στασιῶδες καὶ πολέμιον πρὸς τὸν ὑποτάξαντα ἐν ἑαυτῷ φέρει, ἀλλὰ πάντα σύμφωνα καὶ συνάδοντα ἔν τε πίστει καὶ ἐν πολιτείᾳ. Ὅταν δὲ οὐ-
20 τως ὑποταγῇ αὐτῷ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, μετασχηματίζεται δηλονότι ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν φθοράν, καὶ γίνεται σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Μάταιος ὁ φόβος. Οὐ δεῖ δὲ λέγειν ὅτι τῷ σώματι τοῦ Υἱοῦ ὁ Υἱὸς ὑποτάξῃ τὰ πάντα, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ, ὁ εἰπὼν· «Ἐ-
25 δόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς», ὡς καὶ ὁ Παῦλος ἀλλαχοῦ φησιν· «δεῖ γὰρ αὐτόν βασιλεύειν ἄχρις οὗ θῆ πά- ντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ», καί: «ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα». Τῶν οὖν θείων λογίων τρανῶς ταῦτα λεγόντων, πῶς οὐ δεῖ λέγειν ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰησοῦς ὁ
30 Χριστὸς αὐτὸς ἔστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν μετασχηματίζων, καὶ ὁ ἐνεργῶν τὴν εἰς αὐτόν τῶν πάντων ὑποταγήν; Τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτάσσοντος καὶ ὁ Πατὴρ ὑποτάσσει· κοινὰ γὰρ τὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

ἀλλὰ τοῦ παραδείγματος· καὶ στόχο σας νὰ ἔχετε αὐτούς. Ἐδῶ τὸ «σπεριπατώντας» τὸ λέγει μὲ τὴν ἔννοια ἀπλῶς τοῦ οἴου καὶ τῆς πολιτείας. Ἐπειδὴ, λέγει, πολλοὶ πορεύονται, πρὸς διάκριση αὐτῶν ποὺ πορεύονται ὀρθὰ ἀπὸ τοὺς μὴ τέτοιους, λάβετε ὡς παράδειγμα αὐτοὺς ποὺ πορεύονται μὲ τὸν τρόπο ποὺ πορευθήκαμε ἡμεῖς καὶ αὐτοὺς ν' ἀκολουθεῖτε.

Στίχ. 21. «Ὁ ὁποῖος θὰ μεταμορφώσει». Παρουσιάζει ἰσχυρὴ καὶ ἀναμφίβολη πίστη ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ μεταμορφωθεῖ τὸ σῶμα τῆς ταπείνωσής μας, ἂν θελήσομε μόνο, γιὰ νὰ γίνῃ σύμμορφο μὲ τὴ δόξα αὐτοῦ. Γιατὶ ἂν, λέγει, ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἔρχεται, ποιὸς θ' ἀμφισβητήσῃ ὅτι αὐτὸ θὰ γίνῃ; Ἐπειτα θέλεις καὶ ἄλλη ἀπόδειξη; Θέλει νὰ ὑποτάξῃ στὸν ἑαυτὸ του τὰ πάντα. Γιατί, λέγει, «πρέπει νὰ βασιλεύει, μέχρι ποὺ νὰ ὑποταχθοῦν σ' αὐτὸν τὰ πάντα»¹⁰, καὶ «ὅταν ὑποταχθοῦν σ' αὐτὸν τὰ πάντα»¹¹. Ἄν λοιπὸν ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς βασιλεύει γιὰ νὰ ὑποτάξῃ στὸν ἑαυτὸ του τὰ πάντα, καὶ ὅπωςδήποτε θὰ ὑποταχθοῦν σ' αὐτὸν τὰ πάντα, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπείνωσής μας, ἂν μόνο ἡμεῖς θελήσομε, θὰ ὑποταχθεῖ σ' αὐτόν. Καὶ ὑποτάσσονται, ὅταν τίποτε τὸ ἀντίθετο καὶ ἐχθρικό δὲν ἔχει μέσα του ἐναντίον ἐκείνου ποὺ τὸ ὑπέταξε, ἀλλ' ὅλα εἶναι σύμφωνα καὶ ὁμόφωνα καὶ στὴν πίστη καὶ στὸν τρόπο ζωῆς. Ὅταν ὅμως μ' αὐτὸν τρόπο ὑποταχθεῖ σ' αὐτόν τὸ σῶμα τῆς ταπείνωσής μας, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι μετασηματίζεται ἀπὸ τὴν ταπείνωση καὶ τὴ φθορὰ ποὺ προκαλεῖ ἡ ἁμαρτία καὶ γίνεται σύμμορφο μὲ τὸ σῶμα τῆς δόξας αὐτοῦ. Μάταιος εἶναι ὁ φόβος. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λέμε ὅτι ὁ Υἱὸς θὰ ὑποτάξῃ τὰ πάντα στὸ σῶμα τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτὸ του, αὐτὸς ποὺ εἶπε· «μοῦ δόθηκε ὅλη ἡ ἐξουσία στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ»¹², ὅπως καὶ ὁ Παῦλος λέγει ἄλλου· «γιατὶ πρέπει αὐτὸς νὰ βασιλεύει μέχρι ποὺ νὰ θέσῃ ὅλους τοὺς ἐχθρούς του κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του»¹³, καὶ, «ὅταν ὑποταχθοῦν σ' αὐτόν τὰ πάντα»¹⁴. Ὅταν λοιπὸν μὲ τόση σαφήνεια μιλοῦν τὰ θεῖα λόγια, πῶς δὲν πρέπει νὰ λέμε, ὅτι ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς αὐτὸς εἶναι ποὺ καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπείνωσής μας μετασηματίζει καὶ ἐνεργεῖ τὴν ὑποταγὴ τῶν πάντων σ' αὐτόν; Καὶ ὅταν ὁ Υἱὸς ὑποτάσσει, ὑποτάσσει ἐπίσης καὶ ὁ Πατέρας· γιατί εἶναι κοινὰ τὰ τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ.

13. Α' Κορ. 15, 25.

14. Α' Κορ. 15, 28.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Στίχ 11-18. «Οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν». Εἶπον ὅτι «ἐχάρην ἐν
 Κυρίῳ μεγάλως. ὅτι ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν». Ἀλλὰ μὴ
 νομίσητε, φησὶν, εἰπεῖν με τοῦτο διὰ τὴν ὑστέρησιν ἣν εἶχον· «ἐγὼ»
 5 γάρ, φησί, «ἔμαθον» καὶ ἐξῆς Γεγυμνασμένος, φησὶν, εἰμί ἐν πα-
 σιν, καὶ οὐδὲ ὑστερούμενος δυσχεραίνω. Ἐχάρην δὲ ὅμως ἐφ' ὑμῖν,
 ὅτι καλῶς ἐποιήσατε· κοινωνοὺς γὰρ ἑαυτοὺς τῆς ἐμῆς θλίψεως
 ποιήσαντες καὶ τῶν βραβείων κοινωνήσοιτε. Διὰ τοῦτο ἐχάρην με-
 γάλως. Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι «ἐχάρην μεγάλως», διότι ὑμεῖς καλῶς
 10 ἐποιήσατε συγκοινωνοὶ γεγονότες μου τῆς θλίψεως, ἐπαναμιμνή-
 σκει αὐτοὺς ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ταύτην αὐτοῖς τὴν χάριν καὶ τὴν εὐεργε-
 σίαν κατετίθετο, τὸ ἐξ αὐτῶν λαμβάνειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν, καὶ
 κοινωνοὺς αὐτοὺς διὰ τούτου παρασκευάζειν καὶ τῶν διὰ Χρι-
 στὸν θλίψεων καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις ἀποκειμένων βραβείων. Μὴ γὰρ
 15 νομίσητε, φησὶν, ὅτι νῦν διὰ τὸ μακρόν με γενέσθαι καὶ ἐν τόπῳ ἐν
 ᾧ τὸ κήρυγμα ὡσπερ ἐν ὑμῖν οὐκ ἐπλατύνθη, οὐδ' εἰσὶν οἱ προθύ-
 μως οὕτω τὰ πρὸς χρείαν ἐπιχορηγοῦντες, διὰ τοῦτο τὴν ὑμῶν χο-
 ρηγίαν ἀπεδεξάμην καὶ ἠξίωσα ὑμᾶς κοινωνοὺς καὶ τῆς θλίψεώς
 μου καὶ τῆς μισθαποδοσίας γενέσθαι. Καὶ γὰρ καὶ ἐγγὺς ἔτι ὢν
 20 καὶ πολλοὺς ἔχων εἶπερ ἤθελον τοὺς χορηγοῦντας, ὑμᾶς προέκρι-
 να· καὶ ἐξερχόμενος γὰρ ἀπὸ Μακεδονίας καὶ ἐν Θεσσαλονίκη
 ὑμᾶς ἠξίουσα χορηγοὺς εἶναι τῆς χρείας μου. Μὴ νομίσητε δὲ ταῦτα
 λέγειν με καὶ ἐπαίρειν τὴν προᾶξιν ὑμῶν ταύτην, ἵνα ἔτι καὶ ἔτι χο-
 ρηγῆτε καὶ ταῖς χρεῖαις μου ὑπουργῆτε· τοσοῦτον γὰρ δέω διὰ
 25 τοῦτο εἰπεῖν αὐτά, ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ λέγω· «ἀπέχω πάντα», ἀντὶ τοῦ
 ἀπήλλαγμαί πρὸς πάντα τὰ πρὸς χρείαν. Ἀπήλλαγμαί δέ, οἷον οὐ-
 κέτι χρείαν ἔχω τούτων· Εἶτα, ἵνα μὴ λυπήσῃ ὡς ἀπαξιῶν, οὐχί,
 φησὶν, ἀλλ' «ὅτι περισσεύω» καὶ ἐξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 11-18. «'Όχι ὅτι τὸ στερήθηκα». Εἶπα ὅτι «χάρηκα πολὺ μὲ τὴ χάρη τοῦ Κυρίου ποὺ ξαναφούντωσε τὸ ἐνδιαφέρον σας γιὰ μένα». Ἄλλὰ μὴ νομίσετε, λέγει, ὅτι τὸ εἶπα αὐτὸ ἐξαιτίας τῆς στέρησης ποὺ εἶχα· γιατί λέγει, «ἐγὼ ἔμαθα» καὶ τὰ λοιπά. Εἶμαι γυμνασμένος, λέγει, σὲ ὅλα καὶ δὲν δυσανασχετῶ οὔτε ἂν στεροῦμαι. Χάρηκα ὅμως γιὰ σᾶς, γιατί κἀνατε καλά· γιατί ἀφοῦ κἀνατε τοὺς ἑαυτοὺς σας κοινωνοὺς τῆς θλίψης μου, θὰ γίνετε κοινωνοὶ καὶ τῶν βραβείων μου. Γι' αὐτὸ ἔνοιωσα μεγάλη χαρὰ. Ἐπειδὴ εἶπε ὅτι «χάρηκε πολὺ», γιατί σεῖς κἀνατε καλά καὶ γίνατε συμμετοχοί μου στὶς θλίψεις μου, ὑπενθυμίζει σ' αὐτοὺς ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ τὴ χάρη καὶ τὴν εὐεργεσία τοὺς πρόσφερε, νὰ λαμβάνει τὰ χρειαζόμενα ἀπὸ αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς κάνει μ' αὐτὸ κοινωνοὺς καὶ τῶν θλίψεών του γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν βραβείων ποὺ ἀπὸ αὐτὲς τοὺς ἐπιφυλάσσονται. Γιατὶ μὴ νομίσετε, λέγει, ὅτι τώρα ἐπειδὴ βρισκομαι μακριὰ καὶ σὲ τόπο ὅπου τὸ κήρυγμα δὲν διαδόθηκε ὅπως σ' ἐσᾶς, οὔτε ὑπάρχουν αὐτοὶ ποὺ προμηθεύουν τόσο πρόθυμα τὰ ἀναγκαῖα, γι' αὐτὸ δέχθηκα τὴν ἐπιχορήγησή σας καὶ σᾶς ἔκανα ἄξιους νὰ γίνετε κοινωνοὶ καὶ στὴ θλίψη μου καὶ στὴ μισθαποδοσία. Γιατὶ καὶ κοντά σας ὅταν ἦμουν ἀκόμα καὶ εἶχα πολλοὺς νὰ μοῦ προμηθεύουν, ἂν ἤθελα, προτίμησα ἐσᾶς. Γιατὶ καὶ θγαίνοντας ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θεσσαλονίκη ποὺ ἦμουν σᾶς ἔκρινα ἄξιους νὰ γίνετε χορηγοὶ στὴν ἀνάγκη μου. Καὶ μὴ νομίσετε ὅτι τὰ λέγω αὐτὰ καὶ ἐπαινῶ αὐτὴ τὴν πράξη σας, μὲ σκοπὸ ἀκόμα καὶ ἀκόμα νὰ μοῦ προσφέρετε καὶ νὰ μὲ βοηθᾶτε στὶς ἀνάγκες μου. Γιατὶ τόσο πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τὸ νὰ πῶ αὐτὰ γι' αὐτὸ τὸ λόγο· γιατί νὰ σᾶς λέγω «ἔχω ἀπὸ ὅλα», ἀντὶ νὰ πει, ἔχω ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ χρειαζόμενα. Ἐχω ἀπαλλαχθεῖ, μὲ τὴν ἔννοια, ὅτι δὲν ἔχω πιά ἀνάγκη ἀπὸ αὐτὰ. Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴν τοὺς λυπήσει τάχα ἀπαξιῶνοντάς τους ὄχι, λέγει, ἀλλ' «ἔχω περίσσευμα» καὶ τὰ λοιπά.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Στίχ. 17. «Καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων». Οὐκ εἶπεν, ἐγένετο πρὸ πάντων, ἀλλ', «ἔστι πρὸ πάντων», τοῦτ' ἔστιν ὃ ἂν ἐννοήσης, αὐτὸν προόντα καὶ προῦφεστῶτα εὐρήσεις ἀϊδίως συννυπάρχοντα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι.

5 Στίχ. 20. «Εἰρηνοποίησας». Τὸ ὑπερβατόν· εἰρηνοποίησας δι' ἑαυτοῦ, τοῦτ' ἔστιν αὐτουργήσας, ἀλλ' οὐ δι' ἑτέρων ἡμῖν πραγματευσάμενος τὴν εἰρήνην. Ποίῳ δὲ τρόπῳ ταύτην εἰργάσατο; «Διὰ τοῦ αἵματος», φησί, «τῆς σταυρώσεως αὐτοῦ»· σταυρωθεὶς γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ διὰ τῆς σταυρώσεως τὸ οἰκεῖον αἷμα ἐκχέας
10 ὑπὲρ ἡμῶν, εἰρήνευσε καὶ κατήλλαξεν ἡμᾶς

Στίχ. 21. «Καὶ ἐχθρούς τῇ διανοίᾳ». Ἐναντὶ τοῦ οὐκ ἄκοντες ἐπράττομεν τὰ ἔργα τὰ πονηρὰ καὶ κατὰ τινα συναρπαγήν, ἀλλὰ μετὰ μελέτης καὶ τὴν ἐχθραν τὴν πρὸς Θεὸν τοῖς λογισμοῖς προτυπώσαντες· οὕτως ἐπὶ τὰς ἐχθρὰς αὐτῷ πράξεις ἐχωροῦμεν. Διὸ
15 ἄφατος ἢ θεία φιλανθρωπία, ὅτι καὶ τοιούτους ὄντας καὶ κατήλλαξε καὶ προσεδέξατο.

Στίχ. 24. «Καὶ ἀνταναπληρώσω». Ὁ Χριστὸς ῥαπισθεὶς καὶ ἐμπαιχθεὶς καὶ μαστιχθεὶς καὶ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, οὐχ ἀπλῶς ἐπλήρωσε πάντα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ ἀφράστῳ λόγῳ
20 ἐξεπλήρωσεν. Χρεῶσται οὖν πάντες καθεστήκαμεν ἀντὶ τῶν μυριῶν ἐκείνων καὶ σωσικόσμων παθῶν καὶ αὐτοὶ ὑπομένειν καὶ ἀντεισάγειν παθήματα καὶ θλίψεις ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ τοῦ σώμα-

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο.

Στίχ. 17. «Κι αὐτός ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ ὅλα». Δὲν εἶπε, “ἔγινε πρὶν ἀπὸ ὅλα”, ἀλλὰ «ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ ὅλα», δηλαδή ὅποιο κι ἂν φέρεις στὸ νοῦ σου αὐτὸν θὰ βρεῖς νὰ προῦπάρχει καὶ νὰ προῦφίσταται, ὑπάρχοντας αἰώνια μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα.

Στίχ. 20. «Ἐφοῦ ἔφερε τὴν εἰρήνην». Τὸ σχῆμα εἶναι ὑπερβατό· ἀφοῦ εἰρηνοποίησε μὲ τὸν ἑαυτό του, δηλαδή τὴν πραγματοποίησε αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ δὲν διαπραγματεύθηκε μέσω ἄλλων τὴν εἰρήνη. Καὶ μὲ ποῖο τρόπο τὴν πραγματοποίησε; «Μὲ τὸ αἷμα», λέγει, «τῆς σταύρωσής του». Γιατί, ἀφοῦ σταυρώθηκε γιὰ χάρη μας καὶ ἔχυσε μὲ τὴ σταύρωσή του τὸ αἷμα του γιὰ μᾶς, μᾶς ἔφερε τὴν εἰρήνη καὶ τὴ συμφιλίωση.

Στίχ. 21. «Καὶ μὲ ἐχθρικὲς διαθέσεις». Ἐντὶ νὰ πεῖ, δὲν πράτταμε τὰ πονηρὰ ἔργα ἀθέλητα καὶ σὲ μιὰ στιγμή ἀπερισκεψίας, ἀλλὰ μελετημένα καὶ σχεδιάζοντας τὴν ἔχθρα πρὸς τὸν Θεὸ μέσα στὸ νοῦ μας· ἔτσι προχωρούσαμε στὶς ἐχθρικὲς πρὸς αὐτὸν πράξεις. Γι’ αὐτὸ εἶναι ἀνέκφραστη ἡ θεία φιλανθρωπία, γιατί, καὶ ἐνῶ ἡμασταν τέτοιοι, καὶ μᾶς συμφιλίωσε καὶ μᾶς δέχθηκε.

Στίχ. 24. «Καὶ θ’ ἀναπληρώσω». Ὁ Χριστὸς ἔχοντας ραπισθεῖ καὶ ἐμπαιχθεῖ καὶ μαστιγωθεῖ καὶ σταυρωθεῖ γιὰ χάρη μας, δὲν πραγματοποίησε ἀπλῶς τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκπλήρωσε πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ καὶ μὲ ἀνέκφραστο λόγο. Γίναμε λοιπὸν ὅλοι χρεῶστες ἀπέναντι στὰ μύρια ἐκεῖνα καὶ κοσμοσωτήρια πάθη, καὶ ὀφείλομε καὶ ἐμεῖς νὰ προσκομίζομε τὰ δικὰ μας παθήματα καὶ νὰ ὑπομένομε θλίψεις γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ

τος αὐτοῦ, ἵνα ἀνταναπληρώσωμεν ἃ ἔπαθεν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀλλὰ μὴν ἀνταναπληρῶσαι αὐτά, τοῦτ' ἔστιν ἴσως καὶ ὁμοίως παθεῖν καὶ μηδὲν ἐλλείψειν, ἀδύνατον. Ἀλλ' ὅσα ἂν πάθωμεν, ὑπὲρ ἡμῶν ἔστι πρὸς τὰς θλίψεις τοῦ Χριστοῦ. Πῶς γὰρ
 5 ἂν καὶ ἀνταναπληρωθεῖ τὸ δεσπότην ὑπὲρ δούλου παθεῖν διὰ τοῦ δούλου ὑπὲρ δεσπότη; Οὐ γὰρ ἴσον τοῦτο οὐδὲ ὅμοιον, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἡ τὸ ἀναμάρτητον ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν καὶ προσκεκρουκότων διὰ τοῦ τοῦς ἐν ἁμαρτίαις ὑπὲρ εὐεργέτου καὶ ἀναμαρτήτου; Καὶ μυρία. διὸ ὅσα ἂν τις πάσχοι ἀνταναπλη-
 10 ρῶσαι θέλων, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἀνταναπληροῖ. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ πάντων πλέον ὑπὲρ Χριστοῦ δραμών, ὁ καθ' ἑκάστην ἡμέραν μυρία πάσχων δεινά, τοῦτο εἰδὼς καὶ διδάσκων ἔλεγεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

15 *Στίχ. 17.* Διπλῶς ἐγχωρεῖ στίζεσθαι, καὶ ἐν τῷ σῶμα ὑποστίζοντας, καὶ ἐν τῷ Χριστοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Στίχ. 23. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ «ἐργάζεσθαι», κατὰ μετάπτωσιν ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις ἐργαζόμενοι.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Στίχ. 3. «Ἴνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ». Τὸ κοινὸν τῆς συντάξεως· «Ἴνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ ὡς δεῖ με λαλῆσαι, δι' ὃ καὶ δέδεμαι, ἵνα φανερώσω αὐτό». Ὁ δὲ θεῖος Παῦλος καθ' ὑπερβατὸν τὸν λόγον προή-
 25 νεγκεν.

Στίχ. 6. «Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι». Ὡσπερ «ἅλατι ἔστω ἡρτυμένος»· ὡσπερ γὰρ οὐδὲν τῶν σῶμα τρεφόντων σχεδὸν χωρὶς ἅλατος ἠδύνει καὶ εἰς τροφήν εὐχυμον ἀναδίδεται, οὕτω καὶ ὁ διδασκαλικὸς λόγος, ὁ τὴν ψυχὴν τρέφων, ἂν μὴ ἢ τῇ χάρι-
 30 τι ἡρτυμένος, οὔτε θρέψει, οὔτε ἀναδοθήσεται.

Στίχ. 16. «Ἴνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων». Ἦν τι πάντως τῶν γραφέντων καὶ πρὸς τὴν διόρθωσιν τῶν Λαοδικέων συντεῖνον. Ἡ

καὶ τοῦ σώματός του, ὥστε νὰ ἀναπληρώσομε ἐξίσου ὅσα ἔπαθε γιὰ μᾶς ὁ Χριστός. Ἀλλὰ νὰ ἀνταναπληρώσομε αὐτὰ, δηλαδή νὰ πάθουμε τὰ ἴσα καὶ τὰ ὅμοια χωρὶς ἔλλειψη καμμιά εἶναι ἀδύνατο. Ὅσα καὶ νὰ πάθουμε, ὑστεροῦν ἀπέναντι στὶς θλίψεις τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ πῶς θὰ μπορέσει νὰ ἀναπληρωθεῖ ἐξίσου τὸ πάθος τοῦ Κυρίου γιὰ χάρη τοῦ δούλου μὲ τὸ πάθος τοῦ δούλου γιὰ χάρη τοῦ Κυρίου; Γιατὶ δὲν εἶναι ἴσο αὐτὸ οὔτε ὅμοιο· πολὺ ἀπέχει ἀπὸ κάτι τέτοιο. Ἡ τὸ νὰ πάθει ὁ ἀναμάρτητος γιὰ χάρη τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ παραδοτῶν, μὲ τὸ πάθος τῶν ἁμαρτωλῶν γιὰ χάρη τοῦ εὐεργέτη καὶ ἀναμάρτητου; Καὶ μύρια ἄλλα. Γι' αὐτὸ ὅσα κι ἂν πάθει κανεὶς θέλοντας νὰ ἀνταναπληρώσει τὰ ὅσα ἔπαθε ἐκεῖνος, ἀνταναπληρώνει ἐλάχιστο μέρος τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος πού ἔτρεξε (ἀγωνίσθηκε) περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους, αὐτὸς πού καθημερινὰ ἔπασχε μύρια δεινὰ, αὐτὸ ἔλεγε γνωρίζοντας καὶ διδάσκοντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 17. Μπορεῖ νὰ σημειωθεῖ διπλῆ στίξη· καὶ στὸ σῶμα κόμμα, καὶ στὸ τοῦ Χριστοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 23. Τὸ ἐργάζεσθαι πρέπει νὰ ληφθεῖ ἀπὸ κοινοῦ, μὲ μεταβολὴ τῆς θέσεως· ὡς ἐργαζόμενοι γιὰ τὸν Κύριο καὶ ὄχι γιὰ ἀνθρώπους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. «Γιὰ νὰ ἀνοίξει ὁ Θεός». Τὸ κοινὸ τῆς σύνταξης «Γιὰ νὰ μᾶς ἀνοίξει ὁ Θεὸς θύρα τοῦ λόγου νὰ μιλήσω γιὰ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ὅπως πρέπει νὰ μιλήσω, γιὰ τὸ ὅποιο καὶ ἔχω φυλακισθεῖ, γιὰ νὰ τὸ φανερώσω. Ὁ θεῖος Παῦλος διατύπωσε τὸ λόγο του σὲ σχῆμα ὑπερβατό.

Στίχ. 6. «Ὁ λόγος σας πάντοτε γεμᾶτος ἀπὸ χάρη». Σὺν «πιασπαλισμένος μὲ ἄλατι». Γιατὶ ὅπως τίποτε σχεδὸν ἀπὸ αὐτὰ πού τρέφουν τὸ σῶμα δὲν νοστιμίζει χωρὶς τὸ ἄλατι καὶ δὲν γίνεται εὐγευστη τροφή, ἔτσι καὶ ὁ λόγος τοῦ διδασκάλου πού τρέφει τὴν ψυχὴ, ἂν δὲν εἶναι καρυκευμένος μὲ χάρη οὔτε θὰ θρέψει οὔτε θὰ ὠφελήσει.

Στίχ. 16. «Ὡστε καὶ στὴν ἐκκλησία τῶν Λαοδικέων». Ἦταν ὅπως δὴποτε κάτι ἀπὸ αὐτὰ πού εἶχαν γραφεῖ πού συντελοῦσε καὶ στὴ διόρ-

ὅτι πλέον ἔμελλον προσέχειν ἑαυτοῖς, ὀρῶντες τὰ ἑτέρων ελεγχόμενα πλημμελήματα. «Καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας». Οὐ τὴν ἀπὸ Παύλου πρὸς Λαοδικέας (ἢ γὰρ ἂν εἶπε· καὶ τὴν ἐν Λαοδικείᾳ), ἀλλὰ τὴν ἀπὸ Λαοδικέων πρὸς Παῦλον· ἦν γὰρ τι πάντως ἐν αὐτῇ
5 ὠφελοῦν τοὺς Κολοσσαεῖς

Στίχ. 17. Περὶ τοῦ διδασκάλου γράφει, ἵνα ἐπιτιμῶνται καὶ παραινούμενοι πείθωνται, εἰδότες τὰ δηλωθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ Παύλου. Ἴσως δὲ ἐπίσκοπος ἦν αὐτῶν, ἢ ἄλλην ἐγκεχειρίστο ψυχῶν διακονίαν. Διό φησιν· «ἐν Κυρίῳ διακονίαν», καὶ οὐ κατ' ἄν-
10 θρωπον οὕσαν.

Στίχ. 18 Μᾶλλον αὐτὴν τοῦ ἄσπασμοῦ τὴν λέξιν ἰδίᾳ χειρὶ ἔγραψεν, ἵνα πάσχωσὶ τι πλέον τὴν χεῖρα ὀρῶντες τοῦ Παύλου. Μεγίστη προτροπὴ πρὸς τὸ φέρειν γενναίως τοὺς πειρασμούς, τὸ εἰδέναι καὶ διὰ παντὸς μνημονεύειν εἶναι τοῦτον ἐν δεσμοῖς
15 Δηλονότι μεθ' ἧς πάντα τὰ ἐπιταγέντα πληρώσουσιν. Χάριτος εἰς τὸ σωθῆναι δέονται. Τί γὰρ ἂν ποιήσοι ἄνθρωπος ἄνευ χάριτος;

θωση τῶν Λαιοδικέων. Ἡ γιὰτι ἐμελλαν νὰ προσέχουν περισσότερο τὸν ἑαυτό τους, βλέποντας φανερὰ τὰ πλημμελήματα τῶν ἄλλων. «Καὶ τὴν ἀπὸ τῆ Λαιοδίκεια». Ὅχι τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου πρὸς τοὺς Λαιοδικεῖς (γιὰτι τότε θὰ ἔλεγε, καὶ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὴ Λαιοδίκεια), ἀλλὰ τὴν ἐπιστολὴ ἀπὸ τοὺς Λαιοδικεῖς πρὸς τὸν Παῦλο. Γιατι ὑπῆρχε ὁπωσδήποτε σ' αὐτὴν κάτι ποὺ θὰ ὠφελοῦσε τοὺς Κολοσσαεῖς.

Στίχ. 17. Γράφε γιὰ τὸν διδάσκαλο, γιὰ νὰ ἐπιβάλλονται ἐπιτιμῆσεις καὶ δεχόμενοι παραινήσεις νὰ πείθονται, γνωρίζοντας αὐτὰ ποὺ λέχθηκαν σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Παῦλο. Ἴσως ἦταν ἐπίσκοπος αὐτῶν, ἢ τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ κάποια ἄλλη διακονία πνευματικῆ. Γι' αὐτὸ λέγει· διακονία τοῦ Κυρίου, καὶ ὄχι ὁρισμένη ἀπὸ ἄνθρωπο.

Στίχ. 18. Τὴ λέξη τοῦ ἀσπασμοῦ τὴν ἔγραψε μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι, γιὰ νὰ συγκινηθοῦν κάπως περισσότερο βλέποντας τὰ γράμματα τοῦ ἴδιου τοῦ Παύλου. Εἶναι μέγιστη προτροπὴ νὰ ἀντέχουν γενναῖα τοὺς πειρασμούς, νὰ γνωρίζουν καὶ νὰ μνημονεύουν πάντοτε ὅτι αὐτὸς βρισκόταν φυλακισμένος. Δηλαδή τὴ χάρη, μὲ τὴν ὁποία θὰ πραγματοποιήσουν ὅλες τὶς διαταγές του· γιὰτι χρειάζονται χάρη γιὰ νὰ σωθοῦν. Τί μπορεῖ δηλαδή νὰ κάνει ὁ ἄνθρωπος χωρὶς τὴ χάρη;

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Στίχ. 4-6. «Ἀλλὰ καθὼς δεδοκμάσαμεθα». Τοῦ μὲν μὴ ἐν λόγῳ
κολακείας ἐλθεῖν αὐτοὺς καλεῖ μάρτυρας (καὶ εἰκότως· αὐτοὶ
γὰρ τῶν ἄλλων μᾶλλον τὰ περὶ αὐτοὺς ἤδεισαν), ὅτι δὲ οὐδὲ ἐν
προφάσει καὶ σκοπῷ τοῦ λαβεῖν, τὸν Θεὸν καλεῖ μάρτυρα· ἄδηλα
5 γὰρ ἀνθρώποις τὰ ἐν διανοίᾳ ἐκάστου μελετώμενα. Τὸ μὲν γὰρ
λαβεῖν ἢ μὴ λαβεῖν γνωστὸν ἀνθρώποις γίνεται καὶ μαρτυρεῖται,
τὸ δὲ μηδὲ σκοπὸν ποτε κτήσασθαι τοῦ λαβεῖν Θεῷ γινώσκεται
μόνῳ, χρόνῳ δὲ καὶ ἀνθρώποις ἀποκαλύπτεται· ὁ γὰρ ἔχων τοῦ-
το σκοπὸν, πάντως, εἰ μὴ μεταβάλλοι τὸν σκοπὸν, ὅτε δὴποτε λή-
10 ψεται. Παύλῳ δὲ οὐδὲ ἐπὶ νοῦν ἤκε τὸ ἐπὶ προφάσει κέρδους κη-
ρύξαι. Διὸ εἰκότως τῶν ἐν διανοίᾳ τὸν Κύριον μάρτυρα καλεῖ. Ὁ
αὐτὸς δὲ μάρτυς, φησὶν, ὅτι «οὐδὲ δόξαν ἐξ ἀνθρώπων ζητοῦν-
τες» κηρύττομεν. Καλῶς δὲ «ἐξ ἀνθρώπων»· τὴν γὰρ ἐκ Θεοῦ καὶ
ἐζήτησαν καὶ ἐλάβανον. Σοφῶς δὲ λίαν καὶ τὸ «ζητοῦντες»· εἰ
15 γὰρ καὶ ἐδοξάζοντο ὑπ' ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐ ζητοῦντες οὐδὲ ἐπι-
τηδεύοντες τὸ δοξασθῆναι. Διὸ καὶ τούτου μάρτυς ὁ Θεός· ἀπὸ
κοινοῦ γὰρ ληπτέον αὐτό.

Στίχ. 10. «Μάρτυρες ὑμεῖς» ὧν ἐθεάσασθε· ὧν δὲ ὑμεῖς οὐκ
ἐθεάσασθε, ὁ Θεὸς ὁ πάντα εἰδώς. Οὕτως οὐδὲ ὑπονοίας αὐτοῖς
20 λαθὴν ἐβούλετο καταλιπεῖν.

Στίχ. 13. «Λόγον ἀκοῆς». Καλῶς· οὐ γὰρ αὐτόπται πάντες

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 4-6. 'Αλλ' ἐπειδὴ ἔχομε δοκιμασθεῖ». Τὸ ὅτι δὲν προσῆλθε μὲ κολακευτικούς λόγους καλεῖ μάρτυρες αὐτοὺς (καὶ πολὺ σωστά, γιὰτὶ οἱ ἴδιοι γινώριζαν τὰ δικά τους καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἄλλοι), τὸ ὅτι ὅμως οὔτε μὲ πρόφαση καὶ σκοπὸ νὰ λάβει, καλεῖ μάρτυρα τὸν Θεό· γιὰτὶ εἶναι ἄγνωστα στοὺς ἀνθρώπους τὰ μελετώμενα ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ καθε-
νός. Γιὰτὶ τὸ ἂν θὰ λάβουν ἢ δὲν θὰ λάβουν γίνεται γνωστὸ στοὺς ἀνθρώπους καὶ μαρτυρεῖται, τὸ ὅτι ὅμως οὔτε κἂν εἶχαν ποτὲ σκοπὸ νὰ λάβουν, τὸ γνωρίζει μόνο ὁ Θεὸς καὶ μὲ τὸν καιρὸ ἀποκαλύπτεται καὶ στοὺς ἀνθρώπους. Γιὰτὶ αὐτὸς ποὺ ἔχει αὐτὸ ὡς σκοπὸ, ὅπως ὀδήγησε ἂν δὲν ἀλλάξει σκοπὸ, κάποτε θὰ λάβει. Ὁ Παῦλος ὅμως οὔτε κἂν σκέφθη-
κε ποτὲ νὰ κηρύξει μὲ σκοπὸ τὸ κέρδος. Γι' αὐτὸ εὐλόγα ὡς μάρτυρα τῶν σκέψεών του καλεῖ τὸν Θεό. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ μάρτυρας λέγει, ὅτι κηρύτ-
τομε «χωρὶς νὰ ζητοῦμε δόξα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπου» Καὶ σωστά λέγει «ἀπὸ ἀνθρώπους» γιὰτὶ τὴ δόξα ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τὴ ζητοῦσαν καὶ τὴν ἔπαιρναν. Πολὺ σοφὰ ἐπίσης λέγει καὶ τὸ «ἐπιζητώντας». Γιὰτὶ, ἂν καὶ δοξάζονταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως οὔτε ζητοῦσαν οὔτε μεθόδευαν τὸ νὰ δοξασθοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ σ' αὐτὸ μάρτυρας εἶναι ὁ Θεὸς γιὰτὶ πρέ-
πει αὐτὸ νὰ ληφθεῖ ἀπὸ κοινοῦ.

Στίχ. 10. «Μάρτυρες εἶστε ἐσεῖς τῶν ὅσων εἶδατε»: ὅσα ὅμως δὲν εἶδατε ἐσεῖς, τὰ εἶδε ὁ Θεὸς ποὺ βλέπει τὰ πάντα. Τόσο πολὺ ἤθελε οὐ-
λαβὴ ὑπόνοιαν ν' ἀφήσει σ' αὐτοὺς.

Στίχ. 13. «Τὸ λόγο ποὺ ἀκούσατε». Πολὺ σωστά· γιὰτὶ δὲν μποροῦ-

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Στίχ. 4-6. «Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα». Τοῦ μὲν μὴ ἐν λόγῳ
κολακείας ἐλθεῖν αὐτοὺς καλεῖ μάρτυρας (καὶ εἰκότως· αὐτοὶ
γὰρ τῶν ἄλλων μᾶλλον τὰ περὶ αὐτοὺς ἤδεισαν), ὅτι δὲ οὐδὲ ἐν
προφάσει καὶ σκοπῷ τοῦ λαβεῖν, τὸν Θεὸν καλεῖ μάρτυρα· ἄδηλα
5 γὰρ ἄνθρωποις τὰ ἐν διανοίᾳ ἐκάστου μελετώμενα. Τὸ μὲν γὰρ
λαβεῖν ἢ μὴ λαβεῖν γνωστὸν ἄνθρωποις γίνεται καὶ μαρτυρεῖται,
τὸ δὲ μὴδὲ σκοπὸν ποτε κτήσασθαι τοῦ λαβεῖν Θεῷ γινώσκεται
μόνῳ, χρόνῳ δὲ καὶ ἄνθρωποις ἀποκαλύπτεται· ὁ γὰρ ἔχων τοῦ-
το σκοπὸν, πάντως, εἰ μὴ μεταβάλλοι τὸν σκοπὸν, ὅτεδῆποτε λή-
10 ψεται. Παύλῳ δὲ οὐδὲ ἐπὶ νοῦν ἦκε τὸ ἐπὶ προφάσει κέρδους κη-
ρύξαι. Διὸ εἰκότως τῶν ἐν διανοίᾳ τὸν Κύριον μάρτυρα καλεῖ. Ὁ
αὐτὸς δὲ μάρτυς, φησὶν, ὅτι «οὐδὲ δόξαν ἐξ ἀνθρώπων ζητοῦν-
τες» κηρύττομεν. Καλῶς δὲ «ἐξ ἀνθρώπων»· τὴν γὰρ ἐκ Θεοῦ καὶ
ἐζήτησαν καὶ ἐλάβανον. Σοφῶς δὲ λίαν καὶ τὸ «ζητοῦντες»· εἰ
15 γὰρ καὶ ἐδοξάζοντο ὑπ' ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐ ζητοῦντες οὐδὲ ἐπι-
τηδεύοντες τὸ δοξασθῆναι. Διὸ καὶ τούτου μάρτυς ὁ Θεός· ἀπὸ
κοινοῦ γὰρ ληπτέον αὐτό.

Στίχ. 10. «Μάρτυρες ὑμεῖς» ὧν ἐθεάσασθε· ὧν δὲ ὑμεῖς οὐκ
ἐθεάσασθε, ὁ Θεὸς ὁ πάντα εἰδώς. Οὕτως οὐδὲ ὑπονοίας αὐτοῖς
20 λαβὴν ἐβούλετο καταλιπεῖν.

Στίχ. 13. «Λόγον ἀκοῆς». Καλῶς· οὐ γὰρ αὐτόπται πάντες

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 4-6. Ἐπειδὴ ἔχομε δοκιμασθεῖν. Τὸ ὅτι δὲν προσῆλθε μὲ κολακευτικούς λόγους καλεῖ μάρτυρες αὐτοὺς (καὶ πολὺ σωστά, γιὰ τὸ οἱ ἴδιοι γινώριζαν τὰ δικά τους καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἄλλοι), τὸ ὅτι ὅμως οὔτε μὲ πρόφαση καὶ σκοπὸ νὰ λάβει, καλεῖ μάρτυρα τὸν Θεὸν γιὰ τὸ εἶναι ἄγνωστα στοὺς ἀνθρώπους τὰ μελετώμενα ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ καθενός. Γιατὶ τὸ ἂν θὰ λάβουν ἢ δὲν θὰ λάβουν γίνεται γνωστὸ στοὺς ἀνθρώπους καὶ μαρτυρεῖται, τὸ ὅτι ὅμως οὔτε κἂν εἶχαν ποτὲ σκοπὸ νὰ λάβουν, τὸ γνωρίζει μόνο ὁ Θεὸς καὶ μὲ τὸν καιρὸ ἀποκαλύπτεται καὶ στοὺς ἀνθρώπους. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ ἔχει αὐτὸ ὡς σκοπὸ, ὅπωςδήποτε ἂν δὲν ἀλλάξει σκοπὸ, κάποτε θὰ λάβει. Ὁ Παῦλος ὅμως οὔτε κἂν σκέφθηκε ποτὲ νὰ κηρύξει μὲ σκοπὸ τὸ κέρδος. Γι' αὐτὸ εὐλόγα ὡς μάρτυρα τῶν σκέψεών του καλεῖ τὸν Θεόν. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ μάρτυρας λέγει, ὅτι κηρύττομε «χωρὶς νὰ ζητοῦμε δόξα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπου» Καὶ σωστά λέγει «ἀπὸ ἀνθρώπους» γιὰ τὴν δόξα ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ τὴν ζητοῦσαν καὶ τὴν ἔπαιρναν. Πολὺ σοφὰ ἐπίσης λέγει καὶ τὸ «ἐπιζητώντας». Γιατὶ, ἂν καὶ δοξάζονταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως οὔτε ζητοῦσαν οὔτε μεθόδευαν τὸ νὰ δοξαθοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ σ' αὐτὸ μάρτυρας εἶναι ὁ Θεός γιὰ τὸ πρέπει αὐτὸ νὰ ληφθεῖ ἀπὸ κοινοῦ.

Στίχ. 10. «Μάρτυρες εἶστε ἑσεῖς τῶν ὅσων εἶδατε» ὅσα ὅμως δὲν εἶδατε ἑσεῖς, τὰ εἶδε ὁ Θεός ποὺ βλέπει τὰ πάντα. Τόσο πολὺ ἤθελε οὔτε λαβὴ ὑπόνοιαν ν' ἀφήσει σ' αὐτοὺς.

Στίχ. 13. «Τὸ λόγο ποὺ ἀκούσατε». Πολὺ σωστά γιὰ τὸ δὲν μπορού-

ἠδύναντο γίνεσθαι τοῦ κηρυττομένου. Ἔλεγε δὲ καὶ ὁ Κύριος· «Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες», δι' ἀκοῆς δηλονότι καὶ λόγου παραδεξάμενοι τὴν εὐσέβειαν.

Στίχ. 15-16. Ὅρα ἐπιτεταμένην τὴν Ἰουδαίων κατηγορίαν 5 καὶ ἀξίαν τῆς αὐτῶν μαιφονίας. Φησὶ γάρ ὅτι πάντα ἃ ἐποίησαν Ἰουδαῖοι, σκοπῶ τοῦ ἁμαρτάνειν ἐποιοῦν, τοῦτ' ἔστιν ἠδειςαν ὅτι ἁμαρτάνουσι, καὶ ἡμάρτανον· «Εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι» γάρ, φησὶν, «αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας», οἷον ὅτι ὥσπερ χρεωστοῦντες ἁμαρτάνειν οὕτως ἡμάρτανον· εἰ γὰρ τὸν Κύριον ἀγνοοῦντες 10 ἀνεῖλον, τοὺς προφήτας διὰ τί, ἐφ' οἷς σεμνύνονται; Ἡμᾶς διὰ τί διώκουσιν; ὑμᾶς δὲ διὰ τί κακοῦσιν; τὰ ἔθνη διὰ τί κωλύουσι σωθῆναι; Εἰ γὰρ ἀγαθὸν ἔστι τὸ προσελθεῖν τῇ πίστει Χριστοῦ τὰ ἔθνη, τί μὴ προστρέχουσι καὶ αὐτοί, ἀλλὰ καὶ τοὺς προστρέχοντας ἐπιχειροῦσι κωλύειν; Εἰ δὲ οὐκ ἀγαθὸν ἡγοῦνται, τί διαφθο- 15 νοῦνται τοῖς προσιούσιν; τί δὲ αὐτοῖς καὶ τῶν ἐθνῶν μέλει; Ὅρα πῶς ἐκουσίως ἁμαρτάνουσι καὶ πάντα ποιοῦσιν εἰς τὸ πάντοτε ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας, τοῦτ' ἔστιν ἔνεκα τοῦ μηδέποτε ἀποστηῆναι αὐτοὺς τοῦ ἁμαρτάνειν. Διὰ τοῦτό φησιν καὶ «ἔφθασεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος». Αἰεὶ μὲν γὰρ ἁμαρτανόντων εἶπετο ἡ ὀργή, ἀνεβάλλετο δὲ τῇ μετανοίᾳ χώραν διδοῦσα, νῦν δὲ κατέλαβεν αὐτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Στίχ. 11. «Φιλοτιμεῖσθαι». Εἰς τί; Εἰς τὸ «ἠσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια», ὡς ἂν εἴποις· μὴ αἰσχύνεσθε ὅτι πένητες διὰ τὸν 25 Χριστὸν γεγονάτε, ἀλλὰ καὶ φιλοτιμίαν τοῦτο ἠγεῖσθε, τὸ «ἠσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια» καὶ ἐξῆς. Ἡ «φιλοτιμεῖσθαι» τὸ εὐεργετεῖν τοὺς ἀδελφούς καὶ φιλοφρονεῖσθαι φησιν. Εἶτα· Ἀλλὰ πένητές ἐσμεν. Ἀλλ' «ἐν τῷ ἠσυχάζειν καὶ πράσσειν», φησὶ, «τὰ ἴδια» ἔσται ὑμῖν πόρος καὶ δύναμις, δι' οὗ κακείνους ἔξετε φιλο- 30 τιμεῖσθαι καὶ εὐεργετεῖν.

Στίχ. 16. Κελεύει μὲν ὁ Κύριος, καὶ φωνεῖ ὁ ἀρχάγγελος τὸ δεσποτικὸν κέλευμα, καὶ ἠχοῦσιν αἱ ἄλλαι τάξεις αἱ οὐράνιαι ἅς τροπικῶς σάλπιγγας καλεῖ ὥσπερ καὶ τὸ ἠχοῦσιν· ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος,

σαν νὰ γίνουν ὅλοι αὐτόπτες (αὐτήκοι) μάρτυρες τοῦ κηρύγματος. Ἔλεγε καὶ ὁ Κύριος: «Μακάριοι αὐτοὶ ποὺ δὲν εἶδαν καὶ ὅμως πίστεψαν»¹, ἀποδέχθηκαν δηλαδή τὴν εὐσέβεια μὲ τὴν ἀκοή καὶ τὸ λόγο.

Στίχ. 15-16. Πρόσεχε πόσο ἐπιτεταμένη εἶναι ἡ κατηγορία τῶν Ἰουδαίων καὶ πόσο ἄξια τῆς μαρτυρίας δολοφονίας τους. Γιατὶ λέγει ὅτι ὅλα ὅσα ἔκαναν οἱ Ἰουδαῖοι, τὰ ἔκαναν μὲ σκοπὸ νὰ ἀμαρτάνουν δηλαδή γνώριζαν ὅτι ἀμαρτάνουν, καὶ ὅμως ἀμάρταναν. Γιατὶ λέγει, «γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὶς ἀμαρτίες τους», δηλαδή ἀμάρταναν σὺν νὰ χρεωστοῦσαν νὰ ἀμαρτάνουν, ἔτσι ἀμάρταναν. Γιατί, ἂν σκότωσαν τὸν Κύριο ἐπειδὴ τὸν ἀγνοοῦσαν, τοὺς προφήτες γιατί, γιὰ τοὺς ὁποίους καυχῶνται; Ἐμᾶς γιατί μᾶς καταδιώκουν; Ἐσᾶς γιατί σᾶς κακοποιοῦν; Τὰ ἔθνη γιατί τὰ ἐμποδίζουν νὰ σωθοῦν; Γιατί, ἂν εἶναι καλὸ νὰ προσέλθουν τὰ ἔθνη στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ, γιατί δὲν προστρέχουν καὶ αὐτοί, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ποὺ προστρέχουν ἐπιχειροῦν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν; Ἄν πάλι δὲν τὸ θεωροῦν καλὸ, γιατί φέρονται μὲ φθόνον σ' αὐτοὺς ποὺ προσέρχονται; Καὶ γιατί αὐτοὶ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ ἔθνη; Βλέπεις πῶς ἀμαρτάνουν μὲ τὴ θέλησή τους καὶ κάνουν τὰ πάντα «γιὰ νὰ ἀναπληρώσουν πάντοτε τὶς ἀμαρτίες τους», δηλαδή γιὰ νὰ μὴν πάψουν ν' ἀμαρτάνουν ποτέ. Γι' αὐτὸ λέγει καὶ «ἔφθασε ἐπὶ τέλους ἐπάνω τους ἡ ὀργή του». Γιατὶ πάντοτε ὅταν ἀμάρταναν ἀκολουθοῦσε ἡ ὀργή, τὴν ἀνέβαλλε ὅμως δίνοντας καιρὸ γιὰ τὴ μετάνοια, τώρα ὅμως ξέσπασε ἐπάνω τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 11. «Νὰ ἐπιδιώκετε». Τί; «Νὰ ἔχετε ἡσυχὴ ζωὴ καὶ νὰ πράττετε τὰ δικά σας», ὅπως θὰ μπορούσες νὰ πεῖς νὰ μὴν ντρέπεσθε ὅτι καταντήσατε φτωχοὶ γιὰ τὸν Χριστό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ θεωρεῖτε αὐτὸ τιμὴ σας, τὸ «νὰ ζεῖτε ἡσυχὰ καὶ νὰ πράττετε τὰ δικά σας» καὶ τὰ λοιπὰ. Ἡ «νὰ ἐπιδιώκετε», λέγει, νὰ εὐεργετεῖτε τοὺς ἀδελφούς καὶ νὰ φέρεσθε πρὸς αὐτοὺς φιλικά. Ἔπειτα. Ἄλλ' εἴμασε φτωχοί. Ἄλλ' ὅμως, λέγει, μὲ τὸ «νὰ ζεῖτε μὲ ἡσυχία καὶ νὰ κάνετε αὐτὰ ποὺ πρέπει» θὰ ὑπάρχει σὲ σᾶς δυνατότητα ἐξεύρεσης πόρων καὶ δύναμη, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ μπορεῖτε καὶ πρὸς ἐκείνους νὰ φέρεσθε γενναιοδωρὰ καὶ νὰ τοὺς εὐεργετεῖτε.

Στίχ. 16. Προστάζει βέβαια ὁ Κύριος καὶ διακηρύσσει ὁ ἀρχάγγελος τὸ δεσποτικὸ κέλευσμα καὶ ἤχοῦν καὶ ἄλλες οὐράνιες τάξεις, ποὺ μεταφορικὰ τὶς ὀνομάζει σάλπιγγες, ὅπως καὶ τὸ ἤχοῦν, ἀλλ' ὁ Κύριος, ὅπως

ὅπερ ἔφημεν, κελεύει, ὁ δὲ ἀρχάγγελος τὸ δεσποτικὸν κέλευμα μηνύει τοῖς ὑπ' αὐτόν, οἱ δὲ διακονοῦσιν αὐτὸ καὶ διηχοῦσιν εἰς τὰ τοῦ κόσμου πέρατα. Καὶ οἱ νεκροὶ οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀνίστανται καὶ συνάγονται. Ὅρα δὲ πῶς εὐφυνῶς καὶ λεπτομερῶς
 5 ὑπογράφει τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, ἵνα μᾶλλον ταῖς τῶν ἀκροατῶν εἴη ἐντετυπωμένη διανοίαις «Σάλπιγγας» καλεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις, ὅτι ὡπερ ἡ σάλπιγξ οὐδὲν ἴδιον ἤχει, ἀλλ' ὅπερ ἂν ὁ τεχνίτης ἐμπνεύσῃ, οὕτω καὶ αἱ τοῦ Θεοῦ σάλπιγγες οὐδὲν ἴδιον τολμῶσιν ἠχηῖσαι, ἀλλ' ὅπερ ἂν ὁ κοινὸς Δεσπότης καὶ Δημιουργός
 10 γὰρ διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου αὐταῖς ἐγκελεύσῃ.

Στίχ. 17-18. Ἐπιστήσεις ὅτι τὴν ἀνάστασιν διαγράφων οὐκ ἐμνήσθη ῥητῶς τῶν ἐπὶ τιμωρίαν καὶ κόλασιν ἀνισταμένων. Τοῦτο δὲ διὰ τρεῖς αἰτίας, οἷμαι, ποιεῖ· πρῶτον μὲν, ὅτι παραμυθούμενος τοὺς Θεσσαλονικεῖς τῆς ἀναστάσεως μνημονεύει. «Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς», φησί, «περὶ τῶν κεκοιμημένων ἀγνοεῖν, ἵνα μὴ λυπῆσθε». Οὐκ ἔδει οὖν παραμυθεῖσθαι μέλλων καταμιγνύειν τὰ σκυθρωπά· ποταπὴ γὰρ παράκλησις τιμωρία καὶ κόλασις διηνεκῆς καὶ σκότος καὶ σκώληξ καὶ πῦρ; Μᾶλλον μὲν οὖν, εἰ οὕτως ἔγραφεν, ἐπέτεινεν ἂν τὴν λύπην, ἀλλ' οὐ παρεκάλεσέ ποθεν τὰς
 15 ψυχὰς αὐτῶν. Δεύτερον δέ, πιστοῖς διηγεῖτο τὴν ἀνάστασιν. Εἰκότως οὖν οὐ μνημονεύει τῶν εἰς τιμωρίαν ἀπαχθησομένων· οἱ γὰρ πιστοὶ κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἐντολὰς πολιτευόμενοι οὐδεμιᾶς τιμωρίας λαμβάνουσι πείραν, ἀλλ' ἐν αἰδίῳ χαρᾷ καὶ εὐφροσύνῃ διατελοῦσιν. Οὐκ ἦν οὖν χρεῖα ἀλλοτριῶν παθῶν μνήμην καὶ κά-
 25 κωσιν ἐν τῇ τῶν πιστῶν ἐτοιμαζομένῃ δόξῃ καὶ τρυφῇ καὶ μακαριότητι, καὶ τότε πιστοῖς γράφοντι ποιεῖσθαι. Τρίτον δέ, ὅτι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, τὴν ἀνάστασιν, δι' ὃ γέγονεν, καθ' αὐτὸ νῦν ἐξηγεῖται. Καὶ γὰρ τὴν ἀνάστασιν ὁ Θεὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων πάντων καὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ ἀφράστῳ δόξῃ καὶ χαρᾷ καὶ ἀπολαύ-
 30 σει τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐποίησεν· τὴν γὰρ κόλασιν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν, ἀλλ' οὐ τοῖς ἀνθρώποις ἠτοίμασεν. Εἰ δέ τινες οἰκείαις μοχθηρίαις ἀντὶ τῶν ἐτοιμασθέντων αὐτοῖς ἀγαθῶν τὰ τῷ διαβόλῳ ἐτοιμασθέντα ἐκλέγονται, οὐ παρὰ τὴν δεσποτικὴν φιλανθρωπίαν καὶ πρόνοι-

εἶπαμε, προστάζει, ὁ ἀρχάγγελος διακηρύσσει τὸ δεσποτικὸ μήνυμα στοὺς ἀγγέλους του καὶ αὐτοὶ τὸ διεκπεραίωνουν καὶ τὸ διαλαλοῦν στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, καὶ οἱ νεκροὶ ἀπὸ ὅλη τὴν οἰκουμένη ἀνασταίνονται καὶ συναθροίζονται. Πρόσεχε ὅμως μὲ πόση εὐφυΐα καὶ λεπτομέρεια περιγράφει τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν, γιὰ νὰ ἐντυπωθεῖ ἐντονώτερα στὶς ψυχὲς τῶν ἀκροατῶν του. «Σάλπιγγες» καλεῖ τὶς ἀγγελικὲς δυνάμεις, γιὰτὶ ὅπως ἡ σάλπιγγα δὲν μεταδίδει τίποτα δικό της, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ θὰ φυσηῖ ὁ σαλπικτῆς, ἔτσι καὶ οἱ σάλπιγγες τοῦ Θεοῦ τίποτα δικό τους δὲν τολμοῦν νὰ σαλπίσουν, ἀλλ' αὐτὸ ποὺ ὁ κοινὸς Δεσπότης καὶ Δημιουργὸς θὰ τὶς διατάξει μέσω τοῦ ἀρχαγγέλου.

Στίχ. 17-18. Θὰ διαπιστώσεις ὅτι περιγράφοντας τὴν ἀνάστασι δὲν ἀνέφερε ρητὰ ἐκείνους ποὺ ἀνασταίνονται πρὸς τιμωρία καὶ κόλασι. Κι αὐτὸ νομίζω τὸ κάνει γιὰ τρεῖς αἰτίες πρῶτον βέβαια, γιὰτὶ θέλοντας νὰ παρηγορήσει τοὺς Θεσσαλονικεῖς μνημονεύει τὴν ἀνάστασι. Γιατὶ λέγει· «δὲν θέλω νὰ ἀγνοεῖτε γι' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν κοιμηθεῖ, γιὰ νὰ μὴ λυπᾶσθε»². Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν, ἔχοντας σκοπὸ νὰ τοὺς παρηγορήσει, νὰ ἀναμηνύει πράγματα σκυθρωπά. Γιατὶ τί εἶδους παρηγοριὰ εἶναι τιμωρία καὶ κόλασι ἀτελείωτη καὶ σκοτάδι καὶ σκουλήκι καὶ φωτιά; Ἄρα λοιπὸν ἂν ἔγραφε αὐτὰ θὰ μεγάλωνε περισσότερο τὴ λύπη τους, καὶ καμμιά παρηγοριὰ δὲν θὰ ἔδινε στὴν ψυχὴ τους. Δεύτερον ἡ διήγησι τῆς ἀνάστασις γινόταν σὲ πιστοὺς. Εὐλόγα λοιπὸν δὲν ἀναφέρει ἐκείνους ποὺ πρόκειται νὰ ὀδηγηθοῦν στὴν τιμωρία. Γιατὶ οἱ πιστοὶ ποὺ ζοῦν σύμφωνα μὲ τὶς δεσποτικὲς ἐντολὲς δὲν δοκιμάζουν καμμιά τιμωρία, ἀλλὰ ζοῦν μὲ αἰώνια χαρὰ καὶ εὐφροσύνη. Δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἀναφέρει ἀλλότρια πάθη καὶ νὰ κηλιδώνει τὴν ἐτοιμασία τῆς δόξας καὶ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς μακαριότητος, καὶ μάλιστα τὴ στιγμὴ ποὺ ἔγραφε σὲ πιστοὺς. Καὶ τρίτον· γιὰτὶ τώρα ἐξηγεῖ γιὰτὶ ἔγινε τὸ ἴδιο αὐτὸ τὸ γεγονός, ἡ ἀνάστασι. Γιατὶ τὴν ἀνάστασι ὁ Θεὸς τὴν ἔκανε γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴν ἀφθαρσία ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ἀνέκφραστη δόξα καὶ χαρὰ καὶ ἀπόλαυσι τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν, ἐνῶ τὴν κόλασι τὴν ἐτοίμασε γιὰ τὸν διάβολο καὶ τοὺς ἀγγέλους του³, ὅπως λέγει καὶ στὸ Εὐαγγέλιο, καὶ ὄχι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἄν ὅμως κάποιοι μὲ τὶς διάφορες κακίες τους ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν ποὺ ἐτοιμάσθηκαν γι' αὐτοὺς προσιμοῦν ἐκεῖνα ποὺ ἐτοιμάσθηκαν γιὰ τὸν διάβολο, αὐτὸ δὲν γίνεται ἔξω ἀπὸ τὴ δεσποτικὴ φιλανθρωπία καὶ πρόνοια. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεῖος

αν τοῦτο γίνεται. Διὸ καὶ ὁ θεῖος Παῦλος αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς ἀναστάσεως καὶ ἐφ' ᾧ ταύτην ὁ δημιουργὸς ὑφίστησι λέγων, τῶν εἰς τιμωρίαν ἀχθησομένων (οὐ γὰρ ἐπὶ τιμωρία, ἀλλ' ἐπὶ μισθοποδοσία γίνεται), εἰκότως οὐ μνημονεύει.

5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε.

Στίχ. 3. Περὶ τοῦ αἰφνιδίως ἤξειν Χριστόν. Ὡστε δεῖν εὐτρέπιζεσθαι σπουδῇ, πίστει, ἐλπίδι, ἀγάπῃ, τιμῇ, εἰρήνῃ, μακροθυμίᾳ, φιλομαθίᾳ καὶ ἑτέροις, ἵνα μὴ ἀπαραμύθητος παντελῶς γένοιτο ἢ τιμωρία τῶν ἀδικουμένων, καὶ ἔτι, ἵνα μὴ, προειδότες τὴν τελευτήν, ἀνηλεῶς ὅλως καὶ ἀφιλανθρώπως τοῖς ἀσθενεστέροις οἱ δυνατώτεροι ἐπεμδαίνοντες εἰς βλασφημίαν καὶ ἀμηχανίαν συνελάσωσιν.

Παῦλος μιλώντας γι' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς ἀνάστασης καὶ γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Δημιουργὸς τὴν ἔχει ἐτοιμάσει, εὐλόγα δὲν μνημονεύει ἐκείνους ποὺ θὰ ὀδηγηθοῦν στὴν τιμωρία (γιατὶ αὐτὸ δὲν γίνεται πρὸς τιμωρία, ἀλλὰ πρὸς μισθαποδοσία).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο.

Στίχ. 3. Μιλᾷει γιὰ τὸ ὅτι αἰφνίδια θὰ ἔρθει ὁ Χριστός. "Ὡστε πρέπει νὰ εὐτρεπιζόμεστε μὲ προθυμία, μὲ πίστη, μὲ ἐλπίδα, μὲ ἀγάπη, μὲ τιμὴ, μὲ εἰρήνη, μὲ μακροθυμία, μὲ φιλομάθεια καὶ ἄλλες ἀρετές, γιὰ νὰ μὴν γίνει τελείως ἀπαρηγόρητη ἡ τιμωρία τῶν ἀδικουμένων, καὶ ἀκόμα, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, προγνωρίζοντας οἱ πιὸ δυνατοὶ τὸν θάνατό τους, φθάσουν νὰ ἐπιτεθοῦν τελείως ἀσπλαχνα καὶ ἀφιλόστοιχα τοὺς ἀσθενέστερους καὶ τοὺς ὀδηγήσουν στὴ βλασφημία καὶ στὴν ἀμηχανία.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ Β' ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Στίχ. 3. *Εἰ εὐχαριστεῖν δεῖ περὶ τῶν ἐτέροις κατορθωμένων, τί πάθωσιν οἱ βασκαίνοντες τοῖς κατορθοῦσιν;*

Στίχ. 8. *Ἡ «ἐν πυρὶ φλογός» τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας φησὶν ἀνιπτόμενος, ἦν τίσουσιν οἱ μὴ εἰδότες Θεὸν μηδὲ ὑπακούσαντες τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ «ἐν πυρὶ φλογός» αὐτὴν τὴν δεσποτικὴν παρουσίαν, ὅτι μετὰ πυρὸς φλέγοντος γενήσεται, ὑποδηλῶν. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξειλήφασιν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Στίχ. 6. *Καὶ νῦν τὸ κατέχον, φησὶν, οἴδατε, εἰς τὸ μὴ νῦν ἀποκαλυφθῆναι αὐτόν, φησὶν, ἀλλ' ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ, οἷον ὅταν ὁ ὀρισθεὶς αὐτῷ καὶ συγχωρηθεὶς αὐτῷ ὑπὸ Θεοῦ χρόνος ἐπιστῇ. Εἰ δὲ μὴ κατείχεται, καὶ νῦν ἂν ἐπέστη. Οὕτως αἰεὶ κατὰ τῶν πιστῶν ὀργᾶ, καὶ τὴν κάκωσιν αὐτῶν ὁ πονηρὸς ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ κατέχεται καὶ κωλύεται.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Στίχ. 11. *Ἔτι περὶ τῶν ἀργῶν ὁ λόγος· ἀρμόζει δὲ καὶ περὶ τῶν ἀμαρτανόντων λέγεσθαι.*

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗ Β' ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο.

Στίχ. 3. "Αν πρέπει νὰ εὐχαριστοῦμε γιὰ ὅσα κατορθώνουν οἱ ἄλλοι, τί θὰ πάθουν ὅσοι φθονοῦν αὐτούς πού διαπρέπουν ἀπὸ κατορθώματα;

Στίχ. 8. "Ἡ «μὲ τὴ φλόγα τῆς φωτιᾶς» τὸ λέγει ὑπαινισσόμενος τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας πού θὰ ὑποστοῦν ὅσοι δὲν γνώρισαν τὸν Θεὸ οὔτε ὑπάκουσαν στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὑποδηλώνει «μὲ τὴ φλόγα τῆς φωτιᾶς» τὴν ἴδια τὴ δεσποτικὴ παρουσία, ὅτι δηλαδὴ θὰ γίνῃ μὲ φωτιὰ πού θὰ καίει. Γιατὶ ἔτσι τὸ ἐρμήνευσαν οἱ πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 6. Καὶ τώρα, λέγει, γνωρίζετε αὐτὸ πού ἐμποδίζει στὸ νὰ μὴν ἀποκαλυφθεῖ αὐτός, ἀλλὰ μόνο στὸν καιρὸ του· δηλαδή, ὅταν ἔρθῃ ὁ χρόνος πού ὀρίσθηκε καὶ παραχωρήθηκε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Θεό. "Αν ὅμως δὲν ἐμποδιζόταν, θὰ εἶχε ἔρθῃ καὶ τώρα. Τόσο πολὺ εἶναι ὀργισμένος ἐναντίον τῶν πιστῶν καὶ ἐπιθυμεῖ τὴ βλάβη τους ὁ πονηρός, ἀλλὰ συγκρατεῖται καὶ ἐμποδίζεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 11. Συνεχίζεται ἀκόμα ὁ λόγος γιὰ ἐκείνους πού δὲν ἐργάζονται· ταιριάζει ὅμως νὰ λέγεται καὶ γιὰ ὅσους ἁμαρτάνουν.

ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Στίχ. 16. Ἀντὶ τοῦ πνευματικῶς ἐδικαιώθη, ἀλλ' οὐ νομικῶς· καὶ γὰρ καὶ τὰς νομικὰς πληρῶν ἐντολάς, οὐ νομικῶς αὐτάς, ἀλλὰ πνευματικῶς ἐξεπλήρωσεν. Ἡ ὅτι, εἰ καὶ τοῖς σαρκικοῖς καὶ βαρυνκαρδίοις οὐκ ἐδόκει δεδικαιῶσθαι (ἔλεγον γὰρ· φάγος καὶ οἴνοπότης), ἀλλὰ τοῖς ἐν Πνεύματι Θεοῦ στηριζομένοις δεδικαιῶνται· «καὶ ἐθεασάμεθα γὰρ τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς» καὶ ἐξῆς.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Στίχ. 3. Οὐκ ἔστι σφάλμα καλλιγραφικόν, ὡς ἐνίοις ἔδοξεν, οὐδὲ παρόραμα ἀποστολικόν, ἀλλ' ὀρθῶς καὶ εἰς τὴν Ἀτθίδα συνήθειαν διαπεφρασμένον ὥσπερ τὸ ἐκώλυσεν αὐτὸν μὴ ποιεῖν τὰ ἄτοπα, οὐ λέγει ὡς εἰς ἀτοπίαν αὐτὸν προὔτρεπεν· καὶ τὸ ἀπέτρεπεν αὐτὸν μὴ προσκρούειν φίλοις, οὐχὶ φίλοις προσκρούειν, ἀλλὰ τοῦναντίον· καὶ πάλιν ἐκώλυε μὴ κλέπτειν, οὐχ ὅτι ἐπέτρεπε τὴν κλοπὴν· καὶ ἐκώλυεν ἀπέχεσθαι ἀρρητοποιΐας, ἀντὶ τοῦ ἀπήγεν ἀπὸ τῆς τοιαύτης πράξεως· οὕτω καὶ ἐκώλυον ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἀντὶ τοῦ ἐκώλυον ἀπὸ τῆς βρώσεως. Πολλὴ δὲ καὶ 20 παρὰ τοῖς ἔξω ἢ χρῆσις.

ΕΙΣ ΤΗΝ Β΄ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Στίχ. 2. «Πιστοῖς ἀνθρώποις». Ἦγουν ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, οὓς ἔμελλεν ὁ Τιμόθεος χειροτονεῖν. «Διὰ πολλῶν μαρτύρων», τοῦτ' ἔστι νόμου καὶ προφητῶν.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

Στίχ. 24. Τοῦτον τὸν Δημᾶν φασιν εἰς Ἑλληνισμὸν πάλιν ἐκκλῖναι καὶ γενέσθαι ἱερέα εἰδώλων.

ΣΤΗΝ Α' ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 16. Ἀντὶ νὰ πεῖ, δικαιώθηκε πνευματικά, ἀλλὰ ὄχι νομικά. Γιατὶ ἐκπληρώνοντας καὶ τὶς νομικὲς ἐντολὲς τὶς ἐφάρμοσε ὄχι νομικά, ἀλλὰ πνευματικά. Ἡ ἔτσι· ἂν καὶ οἱ σαρκικοὶ καὶ πωρωμένοι δὲν τὸν θεωροῦσαν δίκαιο (γιατὶ ἔλεγαν· εἶναι φάγος καὶ οἰνοπότης⁴), ἀλλ' ὅσοι σπηρίζονταν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πίστευαν ὅτι ἦταν δίκαιος. Γιατὶ ἔλεγαν· «εἶδαμε τὴ δόξα του, δόξα μονογενοῦς Υἱοῦ»⁵ καὶ τὰ ἐξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 3. Δὲν εἶναι σφάλμα γραφῆς, ὅπως νόμισαν κάποιοι, οὔτε παρόραμα τοῦ ἀποστόλου, ἀλλ' εἶναι ὀρθὰ καὶ στὴν Ἀπτική γλώσσα διατυπωμένο, ὅπως “τὸν ἐμπόδισε νὰ μὴν κάνει τὰ ἄτοπα”, δὲν δηλώνει ὅτι τὸν προέτρεπε στὸ παράλογο. Καὶ τὸν ἀπέτρεπε νὰ μὴν συγκρούεται μὲ τοὺς φίλους, ὄχι νὰ συγκρούεται μὲ τοὺς φίλους, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο· καὶ πάλι, τὸν ἐμπόδιζε νὰ μὴν κλέβει, ὄχι ὅτι ἐπέτρεπε τὴν κλοπὴ· καὶ τοὺς ἐμπόδιζε νὰ ἀπέχουν ἀπὸ αἰσχροτήτες, ἀντὶ νὰ πεῖ τοὺς ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν τέτοια πράξη. Ἔτσι καὶ ἐμπόδιζαν νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὶς τροφές, τὸ λέγει ἀντὶ τοῦ ἐμπόδιζαν ἀπὸ τὴν βρώση. Ἡ διατύπωση χρησιμοποιεῖται πολὺ καὶ ἀπὸ τοὺς ἔξω συγγραφεῖς.

ΣΤΗ Β' ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 2. «Σὲ πιστοὺς ἀνθρώπους». Δηλαδή σὲ ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους, τοὺς ὁποίους ἐπρόκειτο νὰ χειροτονήσῃ ὁ Τιμόθεος. «Μὲ τὴν παρουσία πολλῶν μαρτύρων», δηλαδή τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Στίχ. 24. Αὐτὸς ὁ Δημᾶς λένε ὅτι ἐπέστρεψε πάλι στὴν εἰδωλολατρεία καὶ ἔγινε ἱερέας εἰδώλων.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Στίχ. 2-3. «Ὁν ἔθηκε κληρονόμον πάντων». Τίνων; Πάντων, πάντων τῶν προσόντων τῇ ἀκηράτῳ καὶ θεία φύσει κληρονόμος γὰρ καὶ μέτοχος τῆς πατρικῆς οὐσίας καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ὁ Υἱός. Εἶτα εἰπὼν ὅτι κληρονόμος ἐστὶ τῶν πατρῶων πλεονε-
5 κτημάτων ὁ Υἱός, ἐπεξηγεῖται καὶ πῶς. Δι' αὐτοῦ, φησὶν, οἱ αἰῶ-
νες ἐποιήθησαν, τοῦτ' ἐστὶ κοινόν εἰσιν ἔργον οἱ αἰῶνες αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ οἱ αἰῶνες κοινὸν ἔργον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ τὰ ἐν τοῖς αἰῶσι πάντως κοινὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· εἰ δὲ τὰ ἐν τοῖς αἰῶσι, πολλῶ ἔτι μᾶλλον τὰ μετὰ τοὺς αἰῶνας, οἷον ὁ κόσμος
10 καὶ τὰ ἐν αὐτῷ. Εἶτα, ἵνα μὴ, «κληρονόμον» ἀκούσας, νομίσης οὐ κατὰ φύσιν χρηματίσαι κληρονόμον, ἀλλὰ χάριτί τινι καὶ εἰσποι-
ήσει, ἐπάγει· «Ὅς ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης», μονονουχὶ λέγων ὡς, εἰ καὶ κληρονόμον αὐτὸν εἶπον ὅτι ἔθηκεν ὁ Πατήρ, μηδὲν ταπεινὸν ἢ ἀνάξιον Θεοῦ ἐννοήσης τὸ γὰρ «ἔθηκεν» οὐχὶ τῆς εἰς-
15 ποιήσεως καὶ τοῦ θετὸν εἶναι τὸν κληρονόμον εἴρηται μοι δηλω-
τικόν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὡς εἰς αἷτιον κατὰ φύσιν ἀναφορᾶς καὶ συννεύσεως, καὶ ἵνα μὴ, ἀναίτιον τὸν Υἱὸν ἀπολαθῶν, τῆς πατρικῆς συγγενείας ἀλλοτριώσης, καὶ δύο ἀρ-
χὰς ἀπεσχισμένας ἀλλήλων ὑπονοήσης. Διὰ τοῦτο γὰρ μοι καὶ
20 αὐτὸ τὸ κληρονόμος εἴρηται, ἵνα τὸν αἷτιον ὅθεν κάτεισιν ἡ κλη-
ρονομία, ἀντίκα ἐννοῆς, καὶ μὴ ἀγέννητον ὥσπερ τὸν Πατέρα ὑπονοῆς· διὰ τοῦτο γὰρ εἴρηται μοι καὶ τὸ «κληρονόμον» καὶ τὸ

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΞΗΓΗΣΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο.

Στίχ. 2-3. «Τὸν ὁποῖο ὄρισε κληρονόμο ὅλων». Τίνων; ὅλων, ὅλων τῶν προσόντων ποὺ ὑπάρχουν στὴν ἀμόλυνη καὶ θεία φύση. Γιατὶ ὁ Υἱὸς εἶναι κληρονόμος καὶ μέτοχος τῆς πατρικῆς οὐσίας καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεις. Ἐπειτα, ἀφοῦ εἶπε ὅτι κληρονόμος ὅλων τῶν πατρικῶν προσόντων εἶναι ὁ Υἱὸς, ἐξηγεῖ καὶ πῶς. Ἀπὸ αὐτόν, λέγει, δημιουργήθηκαν οἱ αἰῶνες, δηλαδὴ οἱ αἰῶνες εἶναι κοινὸ ἔργο τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἄν ὅμως οἱ αἰῶνες εἶναι κοινὸ ἔργο τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅσα περιέχονται στοὺς αἰῶνες εἶναι ὅπωςδήποτε κοινὰ τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ. Κι ἂν εἶναι κοινὰ ὅσα περιέχονται στοὺς αἰῶνες, πολὺ περισσότερο ἀκόμα εἶναι τὰ μετὰ τοὺς αἰῶνες, δηλαδὴ ὁ κόσμος καὶ τὰ μέσα σ' αὐτόν. Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ἀκούοντας «κληρονόμο», ὅτι δὲν εἶναι κληρονόμος κατὰ φύση, ἀλλὰ κατὰ κάποια χάρι καὶ υἰοθεσία, προσθέτει: «ὁ ὁποῖος εἶναι ἀκτινοβολία τῆς δόξας τοῦ Πατέρα». Εἶναι σὰ νὰ λέγει κατὰ κάποιο τρόπο ὅτι, ἂν καὶ εἶπα ὅτι ὁ Πατέρας τὸν ὄρισε κληρονόμο, μὴ σκεφθεῖς τίποτα ταπεινὸ ἢ ἀνάξιο τοῦ Θεοῦ· γιατί «τὸν ὄρισε» δὲν εἰπώθηκε πρὸς δήλωση υἰοθεσίας καὶ ὅτι ὁ κληρονόμος εἶναι θετός, ἀλλὰ δηλώνει τὴ φυσικὴ ἀναφορὰ καὶ ἐνότητα τοῦ Υἱοῦ μετὰ τὸν Πατέρα ὡς αἷτιο, καὶ γιὰ νὰ μὴν ἀποξενώσεις τὸν Υἱὸ ἀπὸ τὴν πατρικὴ συγγένεια θεωρώντας τὸν χωρὶς αἷτιο καὶ νοήσεις δύο ἀρχὲς χωρισμένες τὴ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη. Γι' αὐτὸ εἰπώθηκε νομίζω καὶ αὐτὸ τὸ «κληρονόμος», ὥστε καὶ νὰ ἐννοεῖς ἀμέσως τὸν αἷτιο ἀπὸ ὅπου κατεβαίνει ἡ κληρονομία, καὶ νὰ μὴν τὸν θεωρεῖς ἀγέννητο ὅπως τὸν Πατέρα. Γι' αὐτὸ νομίζω λέχθηκε καὶ

«ἔθηκεν», διὸ ἐπήγαγεν αὐτίκα «ὃς ὢν ἀπαύγασμα». Εἰ δὲ οὐκ ἐτέθη ἀπαύγασμα εἶναι, ἀλλ' ἦν ἀπαύγασμα («ὃς, ὢν γὰρ ἀπαύγασμα», ἔφη), οὐδὲ κληρονόμος δηλονότι ἐτέθη, ἀλλ' ἢ καθ' ὃν εἴρηταί μοι τρόπον.

5 Ὅρα δὲ πῶς ἐμφαντικῶς καὶ ἀκριβῶς εἶπεν, «ἀπαύγασμα» εἰπὼν, καὶ «ὢν καὶ τῆς δόξης». διὰ μὲν γὰρ τοῦ «ἀπαύγασμα» τὴν κατὰ φύσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς πρόοδον τοῦ Υἱοῦ δηλοῖ· οὐδὲν γὰρ ὅλως οὐδαμοῦ κατὰ χάριν καὶ εἰσποίησιν πρόεισιν ἀπαύγασμά τινος, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἡλίου, οὐκ ἀπὸ τοῦ πυρός, οὐκ ἀφ' ἐτέρου τινὸς ἀφ' οὗ πέφυκεν ἀπαύγασμα προιέναι. Διὰ δὲ τοῦ «ὢν», 10 ὅτι οὐ πρόσφατον ἔχει τὸ εἶναι ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐξ αἰδίου καὶ αἰεὶ ὢν. Εἶτα δὲ καὶ τὸ θεϊκὸν ἀξίωμα διὰ τοῦ «ὢν» παριστᾷ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ· «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν», φησὶ χρηματίζων τῷ Μωϋσεῖ. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ τὸ ἀπαύγασμα καὶ τὸ ὢν τὴν τε κατὰ φύ- 15 σιν πρόοδον παραστῆσαι τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ ὁμοούσιον καὶ συναῖδιον. Τὸ δὲ «καὶ δόξης» προστίθησιν, ἵνα εἴπῃ τοῦ τιμιωτάτου καὶ κατ' οὐσίαν προσόντος καὶ οὐ μείζον οὐκ ἔστιν ἐν Πατρὶ, ἐκείνου ὁ Υἱὸς αἰεὶ ἔστιν ἀπαύγασμα. Ὅρας πῶς καὶ τί- 20 γων ἐστὶ κληρονόμος ὁ Υἱός; Εἶτα ἔτι σαφηνίζων τὸ ῥηθὲν ἐπάγει· «Καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ», οἷον ὅλην ἐν αὐτῷ ἀπεμάξετο τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπαρξιν· Θεὸς ἔστιν, ἐξουσιασθῆς ἔστιν, παντοδύναμος, δημιουργός, καὶ εἴ τι ἄλλο τὴν πατρικὴν ὑπαρξιν χαρακτηρίζει. Πλὴν τοῦ εἶναι Πατὴρ πάντα ἐστὶν ὁ Υἱός· Διὸ καὶ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως περιάγει καὶ συνέχει 25 καὶ πηδαλιουχεῖ. Εἶδες κληρονόμον ἀληθῶς, πῶς ἅπαντα κέκτηται τὰ τοῦ Πατρὸς; Εἶτα εἰπὼν τὰ θεῖα περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ ὑπερφυῆ, μέτεισι καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἃ ὑπερθαύμαστα μὲν ἔστιν, οὐδὲν ἔλαττον καὶ ὑπερφυῆ, ταπεινὰ δὲ ὅμως ὡς ἀκοῦσαι δόξαι καὶ εὐτελεῆ, θάνατος καὶ σφαγή. Ἀλλὰ...

30 Στίχ. 4-5. Ἡ κληρονομία κυρίως τῶν προσηκόντων γίνεται, ἀλλ' οὐ τῶν ἠλλοτριωμένων. Ἐκληρονόμησεν οὖν, ὅπερ ἄνωθεν ἐνήν τῷ λόγῳ, τοῦτο κατενεχθὲν δι' αὐτοῦ καὶ ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ. Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο; Τὸ Υἱός, τὸ λέγεσθαι τὸν τῶν ὅλων Θεὸν Πατέρα αὐτῆς, τὸ «γεγέννηκά σε». Τὸ δὲ «σήμερον» οὐ χρόνου δη-

τὸ «κληρονόμος» καὶ τὸ «ὄρισε» γι' αὐτὸ πρόσθεσε ἀμέσως «ὁ ὅποιος ὄντας ἀπαύγασμα». Ἐὰν ὅμως δὲν εἰπώθηγε ὅτι εἶναι ἀπαύγασμα, ἀλλ' «ἦταν ἀπαύγασμα», (γιατὶ εἶπε, «ὁ ὅποιος, ἐπειδὴ ἦταν ἀπαύγασμα»), οὔτε κληρονόμος εἰπώθηγε, παρὰ μόνο μὲ τὸν τρόπο πού ἔχει λεχθεῖ.

Πρόσεχε ὅμως πόσο ἐκφραστικὰ καὶ μὲ πόση ἀκρίβεια εἶπε, ὅτι «εἶναι ἀκτινοβολία τῆς δόξας». Γιατὶ μὲ τὸ «ἀκτινοβολία» δηλώνει τὴν ἐκπόρευση κατὰ φύσιν τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα· γιατί καμμιά ἀπολύτως ἀκτινοβολία δὲν προέρχεται κατὰ χάριν καὶ υἱοποίηση οὔτε ἀπὸ τὸν ἥλιο, οὔτε ἀπὸ τὴ φωτιά, οὔτε ἀπὸ κάποιο ἄλλο ἀπὸ τὸ ὅποιο ἀπὸ τὴ φύσιν του προέρχεται ἀκτινοβολία. Καὶ μὲ τὸ «ὦν» (ὄντας) δηλώνει ὅτι δὲν ἔχει πρόσφατο τὸ νὰ εἶναι ἀκτινοβολία, ἀλλ' εἶναι προαιώνια καὶ πάντοτε. Ἐπειτα μὲ τὸ «ὦν» παριστάνει καὶ τὸ θεϊκὸ ἀξίωμα. Γιατὶ ἔτσι λέγει καὶ ὁ Πατέρας μιλώντας στὸν Μωυσῆ· «Ἐγὼ εἶμαι ὁ ὦν»¹. Ἀρκοῦν λοιπὸν καὶ τὸ «ἀκτινοβολία» καὶ τὸ «ὦν» νὰ παραστήσουν τὴν κατὰ φύσιν ἐκπόρευση τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸ ὁμοούσιο καὶ τὸ συναιώνιο. Τὸ «καὶ τῆς δόξας» τὸ προσθέτει, γιὰ νὰ πεῖ τοῦ τιμωτάτου καὶ πού εἶναι ἓνα ὡς πρὸς τὴν οὐσία καὶ τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερο γιὰ τὸν Πατέρα, ἐκείνου εἶναι ὁ Υἱὸς αἰώνια ἀκτινοβολία. Βλέπεις πῶς καὶ ποιῶν εἶναι κληρονόμος ὁ Υἱός; Στὴ συνέχεια διασαφηνίζοντας περισσότερο τὸ λόγο του προσθέτει· «καὶ σφραγίδα τῆς ὑπόστασής του» δηλαδή ἀποτύπωσε στὸν ἑαυτό του ὅλη τὴν οὐσία καὶ τὴν ὑπαρξή· εἶναι Θεός, εἶναι ἐξουσιαστής, εἶναι παντοδύναμος, εἶναι δημιουργὸς καὶ ὅτιδήποτε ἄλλο χαρακτηρίζει τὴν πατρικὴ ὑπαρξή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι Πατέρας ὁ Υἱὸς εἶναι ὅλα τὰ ἄλλα. Γι' αὐτὸ καὶ ὅλα μὲ τὸ λόγο τῆς δυνάμεώς του τὰ περιφέρει καὶ τὰ συγκρατεῖ καὶ τὰ πηδαλιουχεῖ. Εἶδες κληρονόμο ἀληθινὸ, πῶς ἔχει δικὰ του ὅλα ὅσα ἀνήκουν στὸν Πατέρα; Ἐπειτα, ἀφοῦ εἶπε ὅλα τὰ θεῖα καὶ ὑπερφυσικὰ γνωρίσματα τοῦ Υἱοῦ, μεταβαίνει καὶ στὰ ὑπόλοιπα, πού εἶναι βέβαια ὑπερθαύματα καὶ καθόλου λιγότερο καὶ ὑπερφυσικά, ἀλλὰ ἀκούοντάς τα μπορεῖ νὰ τὰ νομίσει κανεὶς ταπεινὰ καὶ ἀσήμαντα, τὸ θάνατο καὶ τὴ σφαγή. Ἀλλά...

Στίχ. 4-5. Ἡ κληρονομία κυρίως περιέρχεται στοὺς συγγενεῖς, καὶ ὄχι σὲ ἐκείνους πού ἔχουν ἀποξενωθεῖ. Κληρονόμησε λοιπὸν καὶ ἡ σάρκα πού προσέλαβε αὐτὸ πού ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὑπῆρχε στὸν Λόγο, τὸ ὅποιο κατῆλθε μέσω αὐτοῦ καὶ σ' αὐτή. Καὶ ποιὸ εἶναι αὐτό; Τὸ Υἱός, τὸ νὰ λέγει ὁ Θεὸς τῶν ὄλων Πατέρας αὐτῆς, τὸ «σὲ ἔχω γεννήσει». Τὸ

λωτικόν, ἀλλὰ τοῦ μηδέποτε διεσπᾶσθαι τὸν Πατέρα τῆς γνησιότητος τῆς πρὸς τὸν Υἱόν, οἷον· αἰεὶ φησίν, οὕτω πρὸς σέ διάκειμαι, οὐχ ὡς παρελθούσης τῆς γεννήσεως, ἀλλ' ὡς ἐνεστηκυίας διαπαντός καὶ καθ' ἐκάστην ἀρχήν, ἀλλ' οὐ τέλος λαμβανούσης. Σκόπει δέ, μή ποτε μᾶλλον οὕτως ἀρμόζει· ἄμφω μὲν εἰρηῆσθαι ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τό τε «Υἱός μου εἶ», καὶ τὸ «ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε», ἀλλὰ τὸ μὲν «Υἱός μου εἶ» καθὸ Λόγος (τὴν αἰδιον γὰρ διὰ τοῦ «εἶ» γέννησιν σημαίνει), τὸ δὲ «σήμερον γεγέννηκά σε» καθὸ σάρξ· τὴν πρόσφατον γὰρ γέννησιν ἐμφαίνει. Εὐδοκία γὰρ τοῦ Πατρὸς 10 γεγέννηται· «Πνεῦμα γὰρ ἅγιον», ὁ ἄγγελός φησιν, «ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ», εἶτα, «καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι».

Στίχ. 6. «Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον», τοῦτ' ἔστιν ὅταν ἠυδόκησε μετὰ σαρκὸς ἐμφανισθῆναι τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ Υἱὸν τοῖς κατοικοῦσι τὴν οἰκουμένην· φησὶ γὰρ· «καὶ 15 προσελθόντες οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ», καί, «ἀπάρτι ὄψεσθε τοὺς ἀγγέλους καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου».

Στίχ. 13. Ἀνήνεγκε τοίνυν τὴν ἀπαρχὴν τῆς φύσεως τῆς ἡμέτερας τῷ Πατρί, καὶ τοῦτο ἐθαύμασε τὸ δῶρον ὁ Πατήρ, καὶ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ προσενέγκαντος, καὶ διὰ τὸ ἄμωμον τοῦ προσενε- 20 χθέντος, ὡς οἰκείαις αὐτὸ δέξασθαι χερσὶν καὶ θεῖναι πλησίον τὸ δῶρον καὶ εἰπεῖν· «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

Στίχ. 6-9. Τίνος χάριν προάγει νῦν τό, «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι μιμνήσκη αὐτοῦ»; Ἐπειδὴ ἀντιπίπτειν αὐτῷ ἐδόκει πρὸς τὴν 25 πρόθεσιν· ὁ μὲν γὰρ μείζονα δεικνύει τὸν Χριστὸν τῶν ἀγγέλων, τὸ δὲ βραχύ τι ἠλαττώσθαι παρ' αὐτούς. Διὸ τίθησιν αὐτό, ἵνα τὴν δοκοῦσαν ἀντίθεσιν λύσῃ. Καὶ λύων φησὶν εἰρηῆσθαι αὐτὸν ἠλαττωμένον διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου· «εἶδομεν γὰρ αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος». Συγχωρεῖ δὲ τέως καὶ τὸ ῥητὸν 30 ἐπὶ τοῦ Δεσπότητος εἰρηῆσθαι, ἐπειδὴ ἐχρησίμευεν αὐτῷ καὶ εἰς τὸ ἐκείνους παραμυθήσασθαι τὸ «πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ».

Στίχ. 11. Εἰπὼν «οὐκ ἐπαισχύνεται», ἔδειξε τὸ διάφορον οὐ

«σήμερα» δὲν δηλώνει χρόνο, ἀλλὰ ὅτι ποτὲ δὲν διασπάσθηκε ὁ Πατέρας ἀπὸ τῆς γνησιότητά με τὸν Υἱό· καὶ ἐννοῶ τοῦτο· πάντοτε, λέγει, ἔχω τέτοια σχέση πρὸς ἐσένα, ὅχι σὰ νὰ ἔχει συμβεῖ ἡ γέννηση στὸ παρελθόν, ἀλλὰ σὰ νὰ εἶναι πάντοτε παροῦσα καὶ πάντα στὴν ἀρχή, χωρὶς νὰ ἔχει τέλος. Πρόσεχε ὅμως μήπως ἀρμόζει καλύτερα ἔτσι· καὶ τὰ δύο ἔχουν λεχθεῖ γιὰ τὸν Χριστό, καὶ τὸ «Υἱός μου εἶσαι», καὶ τὸ «ἐγὼ σήμερα σὲ ἔχω γεννήσει»²· ἀλλὰ τὸ «Υἱός μου εἶσαι» ἔχει λεχθεῖ καθότι εἶναι Λόγος (γιατὶ σημαίνει μετὰ τὸ «εἶσαι» τὴν αἰώνια γέννηση), ἐνῶ τὸ «σήμερα σὲ ἔχω γεννήσει» καθότι εἶναι σάρκα· γιατί φανερώνει τὴν πρόσφατη γέννηση. Γιατὶ γεννήθηκε μετὰ τὴν θέληση τοῦ Πατέρα· γιατί λέγει ὁ ἄγγελος «Πνεῦμα ἅγιο θὰ ἔρθει σ' ἐσένα», καὶ ἔπειτα, «καὶ δύναμη τοῦ Ὑψίστου θὰ σ' ἐπισκιασῆ»³.

Στίχ. 6. «Ὅταν πάλι παρουσιάζει τὸν πρωτότοκο», δηλαδή ὅταν θέλησε νὰ ἐμφανισθεῖ μετὰ σάρκα ὁ πρωτότοκος Υἱός του στοὺς κατοίκους τῆς οἰκουμένης γιατί λέγει· «καὶ ἀφοῦ πῆγαν κοντὰ του οἱ ἄγγελοι τὸν ὑπηρετοῦσαν»⁴, καί, «ἀπὸ τώρα θὰ δεῖτε τοὺς ἀγγέλους νὰ κατεβαίνουν στὸν Υἱὸ τοῦ ἀνθρώπου»⁵.

Στίχ. 13. Ἀνέβασε λοιπὸν τὴν ἀπαρχὴ τῆς δικῆς μας φύσεως στὸν Πατέρα, καὶ ὁ Πατέρας θαύμασε τὸ δῶρο αὐτό, καὶ γιὰ τὴν ἀξία ἐκείνου ποὺ τὸ πρόσφερε, καὶ γιὰ τὸ ἄμεμπτο τοῦ προσφερθέντος, ὥστε νὰ τὸ δεχθεῖ στὰ χέρια του, νὰ βάλει δίπλα μου τὸ δῶρο καὶ νὰ πεῖ· «Κάθισε στὰ δεξιὰ μου»⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.

Στίχ. 6. Γιὰ ποιὸ λόγο ὑποβάλλει τώρα τὴν ἐρώτηση, «Τί εἶναι ὁ ἀνθρώπος ὥστε νὰ τὸν θυμᾶσαι;»⁷. Ἐπειδὴ νόμιζε ὅτι ἦταν ἀντίθετο στὴ πρόθεσή του. Γιατὶ ὁ ἕνας δείχνει τὸν Χριστὸ ἀνώτερο ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, ἐνῶ τὸ ἄλλο ὅτι εἶχε μειωθεῖ ἐλάχιστα ἀπὸ αὐτούς. Γι' αὐτὸ τὸ ἀναφέρει, γιὰ νὰ λύσει τὴ φαινομενικὴ ἀντίθεση. Καὶ λύνοντάς τὴν λέγει ὅτι εἰπώθηκε ὅτι εἶναι ἐλαττωμένος ἐξαιτίας τοῦ παθήματος τοῦ θανάτου· γιατί λέγει· «Τὸν εἶδαμε καὶ δὲν εἶχε μορφή οὔτε ὁμορφιά»⁸. Τώρα ἐπιτρέπει νὰ λεχθεῖ τὸ ρητὸ καὶ γιὰ τὸν Κύριο, ἐπειδὴ τοῦ χρησίμευε καὶ γιὰ νὰ παρηγορήσει ἐκείνους, τὸ «ὑπέταξες τὰ πάντα κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του»⁹.

Στίχ. 11. Λέγοντας «δὲν ντρέπεται», ἔδειξε τὴ διαφορά· γιατί δὲν

6. Ψαλμ. 109, 1.

7. Ψαλμ. 8, 5.

8. Ἦσ. 53, 2.

9. Ψαλμ. 8, 7.

γὰρ κατὰ φύσιν ἀδελφός, καίτοι ὢν ἀληθῶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ κατὰ φιλανθρωπίαν, ἐπειδὴ ἔστι καὶ ἀληθῶς Θεός.

Στίχ. 14-15. Ἐδεδοίκεσαν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον ὡς ἔνοχοι ὄντες τῆς τούτου δουλείας. Δουλεία δὲ τοῦ θανάτου τὸ ἐνέχεσθαι
5 καὶ ὑποκεῖσθαι τῇ ἁμαρτίᾳ· ἰσχύς γὰρ καὶ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία. Ἐπεὶ οὖν ὁ Χριστὸς διὰ θανάτου κατήργησε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστι τὸν διάβολον, τὸν εὐρετὴν καὶ ἀρχηγὸν τῆς ἁμαρτίας, εἰκότως ἀσθενῆς γίνεται ἡ ἁμαρτία, εἰκότως ἀπηλλάγημεν τῆς κατὰ τὴν ἐπικράτειαν αὐτῆς δουλείας,
10 εἰκότως ἠλευθερώμεθα τοῦ κατὰ τὸν θάνατον φόβου. Καὶ ἔστι τοῦτο καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις σαφῶς κατιδεῖν· οἱ γὰρ ποῖν ὡς μέγιστον κακὸν καὶ ἀνυπέρβλητον φοβούμενοί τε καὶ ἀποτρεπόμενοι τὸν θάνατον, νῦν ὡς βελτίονος θίου μεταβολὴν καὶ προσίμιον χαίροντες πρὸς αὐτὸν χωροῦσιν, ὅταν ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ
15 τῶν αὐτοῦ νόμων παρὰ τῶν διωκόντων ἐπάγηται. Ἐπεὶ οὖν περιφανῶς ἀπήλλαξεν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κατὰ τὸν θάνατον φόβου καὶ τῆς ἐκεῖθεν δουλείας;

Στίχ. 18. Ἡ «δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι» οὕτως ἐκληπτέον· ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἀναμαρτήτῳ σώματι τῷ δεσποτικῷ
20 κῶ ἐπεπήδησεν ὁ πονηρός, καὶ πειρασμοῖς περιβαλεῖν ἐπειράθη (διὰ τε γὰρ ἑαυτοῦ προσέβαλε πειράζων, καὶ τοὺς Ἰουδαίους αὐτὸς ἦν ὁ ἀνερεθίζων εἰς τὴν κατὰ τοῦ Δεσπότητος μαιφονίαν)· ἐπεὶ οὖν ἀναμάρτητον ἔχων σῶμα ἐπειράσθη καὶ πέπονθεν, ἰσχὴν δικαίαν καὶ εὐλογον ἔχει κατὰ τοῦ πονηροῦ καὶ τοὺς ὑφ'
25 ἁμαρτίαν τελούντας ἀνθρώπους ἀφαρπάζειν τῶν ἐκεῖθεν ἐπαγομένων πειρασμῶν, καὶ βοηθὸς καθίσταται τοῖς πειραζομένοις· ἡ γὰρ κατὰ τοῦ ἀναμαρτήτου σώματος θρασύτης τοῦ πονηροῦ εὐλογον καὶ δικαίαν τῷ Δεσπότῃ παρέσχεν ἰσχὴν εἰς τὸ ῥύεσθαι τοὺς ὑφ' ἁμαρτίαν τῶν ἐκεῖθεν πειρασμῶν, καὶ βοηθὸν εὗρισκε
30 σθαι τοῖς πειραζομένοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Στίχ. 2. «Ὡς καὶ Μωϋσῆς», φησὶν· ὥστε μάτην διαλοιδροῦνταί μοι πρὸς ὑμᾶς οἱ ἀποστασίαν με λέγοντες ἀπὸ Μωϋσέως διδάσκειν, καὶ πρὸς αὐτὸν δυσμενῶς διακεῖσθαι. Λεληθότως δὲ

εἶναι ἀδελφός κατὰ τὴ φύσιν, ἂν καὶ εἶναι ἄνθρωπος ἀληθινά, ἀλλὰ ἀπὸ φιλανθρωπία, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἀληθινὰ Θεός.

Στίχ. 14-15. Φοβοῦνταν οἱ ἄνθρωποι τὸ θάνατο, ἐπειδὴ ἦταν ἔνοχοι τῆς δουλείας αὐτοῦ. Καὶ δουλεία τοῦ θανάτου εἶναι τὸ νὰ εἶναι κανεὶς ἔνοχος καὶ νὰ βρῖσκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς ἁμαρτίας· γιατί δύναμη καὶ κεντρὶ τοῦ θανάτου εἶναι ἡ ἁμαρτία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Χριστὸς μὲ τὸ θάνατό του κατάργησε ἐκεῖνον ποὺ εἶχε τὴν ἐξουσία τοῦ θανάτου, δηλαδή τὸν διάβολο, τὸν ἐφευρέτη καὶ ἀρχηγὸ τῆς ἁμαρτίας, εὐλογα ἡ ἁμαρτία γίνεται ἀνίσχυρη, εὐλογα ἀπαλλαχθήκαμε ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς κυριαρχίας της, εὐλογα ἀπαλλαχθήκαμε ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θανάτου. Καὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ κανεὶς ὁλοκάθαρα καὶ στὰ ἴδια τὰ ἔργα. Γιατὶ οἱ παλαιότεροι φοβοῦνταν καὶ ἀπέφευγαν τὸν θάνατο ὡς μέγιστο καὶ ἀνυπέρβλητο κακό, τώρα ὡς μεταβολὴ καὶ ἀρχὴ πρὸς καλύτερο βίο προχωροῦν σ' αὐτὸν μὲ χαρὰ, ὅταν ἐπιβάλλεται ἀπὸ τοὺς διῶκτες γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν νόμων του. Ἄρα ὁ Σωτῆρας δὲν μᾶς ἀπάλλαξε περίλαμπρα ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θανάτου καὶ τὴ δουλεία σ' αὐτόν;

Στίχ. 18. Ἡ τὸ «μπορεῖ νὰ βοηθήσει αὐτοὺς ποὺ ἀντιμετωπίζουν πειρασμούς» πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσομε ὡς ἐξῆς· ἐπειδὴ δηλαδή, λέγει, ὁ πονηρὸς ὄρμησε στὸ ἀναμάρτητο δεσποτικὸ σῶμα καὶ ἐπιχείρησε νὰ τοῦ στήσει πειρασμούς (γιατὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν προσέβαλε πειράζοντάς τον, καὶ τοὺς Ἰουδαίους αὐτὸς ἦταν ποὺ τοὺς παρότρυνε στὴ μαρὴ δολοφονία τοῦ Κυρίου)· ἐπειδὴ λοιπὸν, ἐνῶ εἶχε ἀναμάρτητο σῶμα, δέχθηκε πειρασμούς καὶ ἔπαθε, ἔχει δίκαια καὶ εὐλογη ἰσχύ ἐναντίον τοῦ πονηροῦ καὶ νὰ ἀρπάζει τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐξουσιάζονται ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἀπὸ τοὺς πειρασμούς ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ γίνεται βοηθὸς αὐτῶν ποὺ πειράζονται. Γιατὶ ἡ θρασύτητα τοῦ πονηροῦ ἐναντίον τοῦ ἀναμάρτητου σώματος ἔδωσε εὐλογη καὶ δίκαια δύναμη στὸν Κύριο στὸ νὰ σώζει τοὺς δούλους τῆς ἁμαρτίας ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ πειρασμούς καὶ νὰ βρῖσκουν βοηθὸ οἱ πειραζόμενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.

Στίχ. 2. «Ὅπως καὶ ὁ Μωυσῆς», λέγει. Ὡστε μάταια μὲ κατηγοροῦν ὅσοι λένε ὅτι διδάσκω σ' ἐσᾶς ἀποστασία ἀπὸ τὸν Μωυσῆ καὶ εἶμαι ἐχθρικός πρὸς αὐτόν. Καὶ αὐτὸ τὸ εἰσάγει μὲ πλάγιο τρόπο χωρὶς νὰ ἔχει

τουτο, και ου κατα προηγούμενον λόγον, εισάγει, ινα μάλλον πείση· τὸ γὰρ εἰς ἀπολογίαὶν παρεσκευασμένον μάλλον ὑποπτὸν.

Στίχ. 3. «Πλείονος γὰρ δόξης οὗτος ἠξίωται». Εἰπὼν τὴν πρὸς Μωϋσῆν ἰσότητα τοῦ Χριστοῦ, νῦν ἠρέμα τὴν ὑπεροχὴν λέγει Πλείονος οὗτος. Τίς; Ὁ κατὰ σάρκα νοούμενος Χριστός. Παρὰ Μωϋσῆν δόξης ἠξίωται καθ' ὅσον, φησί, πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. Νῦν τὴν ὑπερτάτην ὑπεροχὴν, καὶ ὅση Θεοῦ πρὸς ἄνθρωπον, λέγει καὶ φησιν· πιστὸς μὲν ἦν Μωϋσῆς ὑπὲρ πάντα τὸν οἶκον, τοῦτ' ἔστι τὸν λαόν, πλην καὶ οὗ-
10 τος τοῦ οἴκου ἦν καὶ τοῦ λαοῦ εἷς. Τοσοῦτω οὖν πλείονος δόξης ὁ κατὰ σάρκα Χριστός παρὰ Μωϋσῆν ἠξίωται ὅσον εἰκός, φησί, τὸν δημιουργὸν τοῦ δημιουργήματος· «ὅσον» γάρ, φησί, «πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν»· «οἶκον» γὰρ ἐνταῦθα τὸν λαόν σὺν τῷ Μωϋσεῖ λέγει, ἐπειδὴ καὶ Μωϋσῆς εἷς
15 ἦν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ οἴκου, ποιητῆς δὲ τοῦ οἴκου ὁ Χριστός.

Στίχ. 9. Ἡ «οὐ ἐπείρασαν πειρασμοῦ», ἵνα ἦ τὸ «οὐ» ἄρθρον, ἀλλὰ μὴ τόπου δηλωτικόν.

Στίχ. 12. Πολλαὶ μὲν εἰσι καρδίαι πονηραὶ ἀπιστίας· ἔστι γὰρ καρδία πονηρὰ ἀπιστίας τὸ μὴ πιστεύειν κακὸν εἶναι τὸ φιλο-
20 χρηματεῖν, τὸ ἄρχειν ὑβρεως, τὸ μεθύσκεσθαι, καὶ μυρία ἄλλα. Μείζον δὲ καὶ ἀσυγκρίτως καρδία ἐστὶ πονηρὰ ἀπιστίας ἢ ἀφισταμένη τῆς πίστεως τῆς πρὸς τὸν Θεόν. «Βλέπετε» οὖν, φησί, «μὴ ποτε ἔσται ἐν τινι ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας»· ἀπιστίας δὲ φημι, τῆς ἀφεσιώσης ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος. Καλῶς δὲ φησιν,
25 «καρδία πονηρὰ ἀπιστίας»· ἔστι γὰρ καὶ καρδία ἀγαθὴ ἀπιστίας ὡς τὸ «μὴ πιστεύετε παντὶ πνεύματι, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Στίχ. 2. «Μὴ συγκεκραμένους», φησί, «τοῖς ἀκούσασιν», τοῦτ'
30 ἔστι τοῖς πεπιστευκόσιν. Πῶς δὲ ἦν αὐτοῖς συγκεραθῆναι; Ἐν τῇ πίστει, φησί, τοῦτ' ἔστι διὰ πίστεως· εἰ γὰρ ἐπίστευσαν οὗτοι ὡσπερ κάκεινοι, εἰς ἐν ἄν συνηλαύνοντο, τῆς πίστεως οἶον κολώσεως αὐτοὺς καὶ συγκιρνώσεως.

γίνει προηγούμενος λόγος, και αυτό για να πείσει καλύτερα· γιατί ή προετοιμασμένη άπολογία είναι μάλλον ύποπτη.

Στίχ. 3. «Αὐτός ὅμως κρίθηκε ἄξιος περισσότερης δόξας». Ἐφοῦ μίλησε για τήν ἰσότητα τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Μωυσῆ, τώρα ἀναφέρει με ἥρεμο τρόπο τήν ὑπεροχή του. «Περισσότερης δόξας αὐτός». Ποιός, Ὁ νοούμενος Χριστός κατὰ σάρκα. Ἐγινε ἄξιος δόξας μεγαλύτερης ἀπὸ ὅ,τι ὁ Μωυσῆς, καθόσον, λέγει, ἔχει μεγαλύτερη τιμὴ ἀπὸ τὸν οἶκο αὐτός πού τὸν κατασκεύασε. Τώρα ἀναφέρει τήν ὑπέριστα ὑπεροχή και ὅση εἶναι τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο και λέγει· πιστός ἦταν ὁ Μωυσῆς περισσότερο ἀπὸ ὅλο τὸν οἶκο, δηλαδή τὸ λαὸ, πλην και αὐτός ἦταν ἕνας ἀπὸ τὸν οἶκο και τὸν λαὸ. Τόσο περισσότερης δόξας λοιπὸν ἦταν ἄξιος ὁ κατὰ σάρκα Χριστός ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, ὅσο φυσικὸ εἶναι, λέγει, να εἶναι ὁ δημιουργὸς ἀπὸ τὸ δημιούργημα· γιατί λέγει, «ὅσο περισσότερη τιμὴ ἔχει ἀπὸ τὸν οἶκο ὁ κατασκευαστής του». Γιατί «οἶκο» ἐδῶ ὀνομάζει τὸν λαὸ μαζί με τὸν Μωυσῆ, ἐπειδὴ και ὁ Μωυσῆς ἦταν ἕνας ἀπὸ τὸν λαὸ και τὸν οἶκο, ἐνῶ κατασκευαστής τοῦ οἴκου εἶναι ὁ Χριστός.

Στίχ. 9. Ἡ «κατὰ τὸν ὁποῖο με ἔβαλαν σὲ δοκιμασία», για να εἶναι τὸ «οὔ» (τοῦ ὁποῖου) ἄρθρο, και ὄχι δηλωτικὸ τόπου.

Στίχ. 12. Ὑπάρχουν πολλές καρδιές πονηρές ἀπὸ ἀπιστία. Καρδιά πονηρὴ ἀπὸ ἀπιστία εἶναι τὸ να μὴν πιστεύει ὅτι εἶναι κακὸ ἢ φιλοχρηματία, τὸ να ἀρχίζει τίς ὑβρεις, τὸ να μεθᾶ και μύρια ἄλλα. Ἀσύγκριτα περισσότερο ὅμως καρδιά πονηρὴ ἀπὸ ἀπιστία εἶναι αὐτὴ πού ἀπομακρύνεται ἀπὸ τήν πίστη στὸν Θεὸ. «Νὰ προσέχετε» λοιπὸν, λέγει, «μήπως ὑπάρξει σὲ κάποιον ἀπὸ σᾶς καρδιά πονηρὴ ἀπὸ ἀπιστία» και ἀπιστία ἐννοῶ αὐτὴν πού ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν Θεὸ τὸ ζῶντα. Και σωστὰ λέγει, «καρδιά πονηρὴ ἀπιστίας». Γιατί ὑπάρχει και καρδιά ἀγαθὴ ἀπιστίας, ὅπως τό, «να μὴν πιστεύετε σὲ κάθε πνεῦμα, ἀλλὰ να ἐξετάζετε τὰ πνεύματα, ἂν προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεό»¹⁰.

ΚΕΦ ΑΛΛΑΙΟ 4ο.

Στίχ. 2. «Γιατί δὲν ἀναμίχθηκα», λέγει, «μὲ ἐκείνους πού ἄκουσαν», δηλαδή με ἐκείνους πού πίστεψαν. Και πῶς ἦταν δυνατὸ να ἀναμιχθοῦν; Με τήν πίστη, λέγει, δηλαδή μέσω τῆς πίστεως. Γιατί, ἂν πίστευαν αὐτοὶ ὅπως και ἐκείνοι, θὰ συμβάδιζαν στὸν ἴδιο δρόμο, συγκολλώντας τους κατὰ κάποιον τρόπο και ἀναμιγνύοντάς τους ἢ πίστη.

Στίχ. 3-11. Ὡσπερ ἡ πρώτη κατάπανσις οὐκ ἐνεπόδισεν τὸ καὶ δευτέραν γενέσθαι, οὕτως οὐδὲ κωλύει καὶ δευτέρας ἐπιγενομένης, τρίτην ἄλλην τελεωτέραν ὑπάρξαι. Ἐπειδὴ ἀπέδειξεν ὡς ἔστι τρίτη κατάπανσις καὶ ὡς ἐλεύσονται τινες ἐν αὐτῇ, ἐπὶ τὸ συμπέ-
5 ρασμα ἦκε καὶ φησιν· «Ἐξ ὧν εἴρηται». Φανερόν ἄρα ὅτι ἔστι τις κατάπανσις ἄλλη παρὰ τὰς εἰρημένας, καὶ αὕτη οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἀφιερωμένη. Λαὸς δὲ ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ οἱ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν καὶ φυλάττοντες τὰ προστάγματα αὐτοῦ.

Στίχ. 15. Διχόθεν κατασκευάζει ὅτι συμπαθήσει ταῖς ἀσθενεί-
10 αῖς ἡμῶν καθ' ἓνα μὲν τρόπον, ὅτι μέγας ἐστὶ καὶ δυνατὸς ὡς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός· καθ' ἕτερον δέ, ὅτι καὶ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἔπαθεν καὶ πείραν ἔχει τῶν θλίψεων καὶ τῆς κατὰ τὴν σάρκα ἀσθενείας. Καὶ δι' ἄμφω ταῦτα πάντως συμπαθῆς ἔσται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν.

15

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Στίχ. 6. Ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἀναίμακτον θυσίαν προσήνεγκεν· πρότερον γὰρ ταύτην προσήνεγκεν, εἶθ' ὕστερον καὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. Διὰ τοῦτο οὖν ἀναλόγως εἴρηται ἱερέα εἶναι τὸν Χριστὸν «κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ».

20 Στίχ. 7-9. Δύο ζητεῖται μάλιστα ἐνταῦθα· ἐν μὲν· πῶς φησιν ὅτι εἰσηκούσθη, καίτοι αὐτὸς μὲν παρελθεῖν ἔδειτο τὸν θάνατον, ὁ δὲ οὐ παρῆλθεν· καὶ γὰρ ἔσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν. Δεύτερον δέ· ἀπὸ ποίας εὐλαθείας εἰσακουσθῆναι αὐτὸν φησιν; Καὶ τρίτον· τὸ «καίπερ ὧν Υἱός» τίτι συναπτεόν; Τῷ «εἰσηκούσθη ἀπὸ τῆς εὐλαθεί-
25 ας», ἢ τοῖς ἐφεξῆς· ἵνα ἦ· «καίπερ ὧν Υἱός, ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοήν»· διαφορὰ γὰρ τούτων οὐκ ὀλίγη. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τὸ πρῶτόν φαμεν, ὅτι οὐκ ἦν ἡ δέησις μία, ἀλλὰ διπλῆ τις· ἡ μὲν παραιτουμένη τὸν θάνατον, ἡ δὲ αἰτουμένη· καὶ γὰρ φησιν ἐν τῇ αὐτῇ εὐχῇ καὶ δεήσει· «Πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέ-
30 σθω». Καὶ τοῦτο σαφέστερον δηλῶν ὁ Ἰωάννης φησὶν αἰτεῖσθαι τὸν Υἱὸν λέγοντα· «Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάσῃ σε», δόξαν τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον, ὡς δῆλον, ὀνομάζοντα. Ὡστε καλῶς φησιν ὁ θεῖος Παῦλος· «εἰσηκούσθη».

Στίχ. 3-11. "Όπως ή πρώτη ανάπαυση δέν έμπόδισε νά γίνει και δεύτερη, έτσι δέν έμποδίζει και άφοϋ ήρθε ή δεύτερη, νά ύπάρξει και άλλη τρίτη τελειότερη. Έπειδή απέδειξε ότι ύπάρχει τρίτη ανάπαυση και θα εισέλθουν κάποιοι σ' αυτή τήν ανάπαυση, κατέληξε στο συμπέρασμα και λέγει: «άπό όσα ειπώθηκαν». " Άρα είναι φανερό ότι ύπάρχει κάποια άλλη ανάπαυση εκτός άπό αυτές που αναφέρθηκαν, και αυτή όχι για τους τυχόντες, αλλά αφιερωμένη στο λαό του Θεού. Και λαός του Θεού άληθινά είναι όσοι πίστεψαν σ' αυτόν και τηρούν τὰ προστάγματά του.

Στίχ. 15. Άπό δύο τρόπους άποδεικνύει ότι θα δείξει συμπάθεια στις άδυναμίες μας: κατά τόν ένα τρόπο, γιατί είναι μεγάλος και δυνατός ως Υιός του Θεού και Θεός: κατά τόν άλλο, γιατί κι αυτός σαν άνθρωπος έπαθε και έχει πείρα τών θλίψεων και τής άδυναμίας τής σάρκας. Και για τὰ δύο αυτά θα δείξει όπωσδήποτε συμπάθεια στις άδυναμίες μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο.

Στίχ. 6. Γιατί και ό Χριστός πρόσφερε αναίμακτη θυσία: προηγουμένως πρόσφερε αυτήν, και έπειτα άπό αυτήν και τó ίδιο του τó σώμα. Γι' αυτό κατ' αναλογίαν έχει λεχθει, ότι ό Χριστός είναι ιερεύς κατά τήν τάξη Μελχισεδέκ.

Στίχ. 7-9. Έδώ ζητούνται δύο κυρίως πράγματα. Τό ένα: πώς λέγει ότι εισακούσθηκε, μολονότι αυτός βέβαια ζητούσε ν' άποφύγει τó θάνατο, άλλ' αυτό δέν έγινε; γιατί και σταυρώθηκε και πέθανε. Τό δεύτερο: Για ποιά ευλαδική συμπεριφορά λέγει ότι αυτός εισακούσθηκε; Και τρίτο: τό, «άν και ήταν Υιός», με τί πρέπει νά συναφθει; Με τό «εισακούσθηκε άπό τήν ευλάβειά του», ή με τὰ στή συνέχεια, για νά γίνει τó έξής: «άν και ήταν Υιός, έμαθε άπό τὰ παθήματά του τήν ύπακοή». Γιατί ή διαφορά μεταξύ τους δέν είναι μικρή. Άλλά ως προς τó πρώτο βέβαια λέμε ότι δέν ήταν ή δέηση μία, αλλά διπλή: με τή μία ζητούσε ν' άποφύγει τó θάνατο, και με τήν άλλη ζητούσε νά τόν ύποστει. Γιατί λέγει στήν ίδια προσευχή και δέηση: «ώστόσο άς μη γίνει τó δικό μου θέλημα, αλλά τó δικό σου»¹¹. Και αυτό δηλώνοντάς το σαφέστερα ό Ίωάννης λέγει ότι ό Υιός ζητούσε λέγοντας «Πατέρα, δόξασε τόν Υιό σου, για νά δοξάσει και ό Υιός σου έσένα»¹², όνομάζοντας προφανώς δόξα τόν σταυρό και τόν θάνατο. "Ωστε σωστά λέγει ό θεϊός Παύλος «εισηκούσθηκε». Τό, «άπό τήν ευλάβειά

Τὸ δὲ «ἀπὸ τῆς εὐλαβείας» ἐγγὺς γέγονεν ἐκ τῶν εἰρημένων τοῦ σεσαφηνίσθαι. Δύο γὰρ ἔφημεν αἰτήσεις, τὴν μὲν παραιτήσεως τοῦ θανάτου, τὴν δὲ συγκατανεύσεως, ὅπερ ἦν ὡς ἀληθῶς πολλῆς εὐλαβείας. «Πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σόν». Εἰσηκούσθη
 5 τοίνυν ὁ Χριστὸς οὐκ ἀπὸ τῆς παραιτήσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, τοῦτ' ἔστιν ἐκείνη ἢ αἰτησις αὐτοῦ ἐξέβη, οὐχὶ ἢ κατὰ τὴν παραιτήσιν, ἀλλ' ἢ κατὰ τὴν εὐλάβειαν. Διὸ φησιν «καὶ τελειωθείς», τοῦτ' ἔστι διὰ παθημάτων καὶ σταυροῦ καὶ θανάτου τέλειος ἡμῖν ἐπιγνωσθεῖς καὶ ὑπὲρ λόγον ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος. Τοῦτο δὲ
 10 καὶ ἄνωθεν ὑπεδήλου, δεήσεις λέγων καὶ ἰκετηρίας τὸ διπλοῦν τῆς αἰτήσεως αἰνιττόμενος

Εἶτα καὶ δεήσεις εἰπὼν καὶ ἰκετηρίας, οὐκ ἐπήγαγεν ὑπὲρ τοῦ παρελθεῖν τὸν θάνατον, ἀλλὰ πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, καλῶς καὶ πανσόφως τοῦτο προσθείς, ἵνα ὅταν
 15 ἐννοῆς αὐτὸν σταυρούμενον καὶ θαπτόμενον, μὴ ἀδυναμία τοῦ Πατρὸς αὐτὸν τοῦτο νομίσης ὑπομεμενηκέαι, ἀλλ' ὅτι κοινὸν θέλημα ἦν τὸ ταῦτα παθεῖν τὸν Χριστὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας. Δύναται δὲ τοῦτο εἰρηῆσθαι καὶ διὰ τὴν ἀνάστασιν· πολλαχοῦ γὰρ ταπεινότερα ὁ θεῖος Παῦλος φθεγγόμενος, τὸν
 20 Πατέρα φησὶν ἀναστήσαι τὸν Χριστόν. Ἀναστήσας οὖν αὐτόν, ἐρρύσατο αὐτόν ἐκ τοῦ θανάτου καὶ διέσωσεν. Ἀλλ' οὕτω μὲν κατ' ἐμὴν γνώμην ταῦτα. Τὸ δὲ «καίπερ ὢν Υἱός», εἴ τις καθ' ὑπερβατὸν ἐκλάβοι (ἄπειρος δὲ ἢ τούτου χρῆσις τῷ θεσπεσίῳ ἀποστόλῳ), ἀδίαστος ἂν ἢ ἐννοια προσαχθείη, οἷον· «ὃς ἐν ταῖς
 25 ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καίπερ ὢν Υἱός, δεήσεις καὶ ἰκετηρίας» καὶ ἐξῆς, τοῦτ' ἔστι καίπερ προνόμιον μέγιστον ἔχων ὡς Υἱός, τὸ χωρὶς δεήσεως καὶ αἰτήσεως αὐτοδεσπότη γνῶμη πάντα ποιεῖν ἃ καὶ ὁ Πατὴρ ποιεῖ, ὅμως, ἐπειδὴ ἐν ἡμέραις ἦν τῆς σαρκός, «δεήσεις καὶ ἰκετηρίας» προσέφερεν.

30 Δύναται δὲ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς ἔχει τάξεως συναφθῆναι τῷ «καὶ εἰσακουσθεῖς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας», οἷον· εἰσηκούσθη, φησί, «καίπερ Υἱός ὢν», καὶ μὴ δεόμενος εἰσακουσθῆναι, ἅτε σύνδρομον ἔχων τὸ θέλημα τῷ πατρικῷ βουλήματι καὶ χωρὶς πάσης ἐκπληρούμενον αἰτήσεως. Εἰ δὲ καὶ τοῖς ἐφεξῆς αὐτὸ συνάψεις,

του», πλησίασε ἀπὸ ὅσα εἶπαμε νὰ ἀποσαφηνισθεῖ. Γιατὶ εἶπαμε ὅτι ἔκανε δύο αἰτήσεις· μὲ τὴ μία ζητοῦσε ἀπομάκρυνση τοῦ θανάτου, καὶ μὲ τὴν ἄλλη συγκατάθεση, πράγμα πού ἦταν ἀπόδειξη μεγάλης ἀληθινῆς εὐλάβειας. «Πλὴν ὅμως ἄς μὴ γίνῃ τὸ δικό μου θέλημα, ἀλλὰ τὸ δικό σου»¹³. Εἰσακούσθηκε λοιπὸν ὁ Χριστός, ὄχι ἀπὸ τὴν αἴτηση γιὰ ἀποφυγὴν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν αἴτηση τῆς εὐλαβείας του· δηλαδή ἐκείνη ἢ αἴτησή του ἐκπληρώθηκε, ὄχι ἐκείνη πού ζητοῦσε τὴν ἀποφυγὴν, ἀλλὰ ἐκείνη μὲ τὴν ὁποία ἔδειξε τὴν εὐλάβειά του. Γι' αὐτὸ λέγει· «καὶ ἀφοῦ τελειώθηκε», δηλαδή ἀφοῦ μέσω τῶν παθημάτων καὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου ἀναδείχθηκε τέλειος καὶ πάνω ἀπὸ κάθε λόγο ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος. Αὐτὸ βέβαια τὸ ὑποδήλωνε καὶ πιὸ πάνω, μιλώντας γιὰ δεήσεις καὶ αἰτήσεις, ὑπαικισσόμενος τὸ διπλὸ τῆς αἴτησης.

Ἐπειτα κάνοντας καὶ δεήσεις καὶ αἰτήσεις, δὲν πρόσθεσε κάτι γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸ θάνατο, ἀλλὰ τὸ πρόσθεσε αὐτὸ σωστὰ καὶ πάνσοφα πρὸς ἐκεῖνον πού μποροῦσε νὰ τὸν σώσει ἀπὸ τὸν θάνατο, ὥστε ὅταν βλέπεις αὐτὸν νὰ σταυρώνεται καὶ νὰ θάπτεται, νὰ μὴ νομίσῃς ὅτι αὐτὸ τὸ ὑπομένει ἀπὸ ἀδυναμία τοῦ Πατέρα, ἀλλ' ὅτι ἦταν κοινὸ θέλημα νὰ τὰ ὑποστῇ αὐτὰ ὁ Χριστὸς γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου. Αὐτὸ βέβαια μπορεῖ νὰ λεχθεῖ καὶ γιὰ τὴν ἀνάσταση. Γιατὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ὁ θεῖος Παῦλος, μιλώντας ταπεινότερα, λέγει ὅτι ὁ Πατέρας ἀνέστησε τὸν Χριστό. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸν ἀνέστησε, τὸν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὸν ἔσωσε. Ἄλλ' ἔτσι ἔχουν αὐτὰ κατὰ τὴ γνώμη μου. Αὐτὸ ὅμως πού λέγει, «ἂν καὶ ἦταν Υἱός», ἂν κάποιος τὸ ἐκλάβει ὡς ὑπερβατὸ (καὶ εἶναι ἄφθονη ἢ χρῆση αὐτοῦ τοῦ σχήματος ἀπὸ τὸν θεσπέσιο ἀπόστολο), ἀβίαστα θὰ προκύψει ἡ ἑξῆς ἔννοια· «ὁ ὁποῖος κατὰ τὶς ἡμέρες τῆς σαρκικῆς παρουσίας του, ἂν καὶ ἦταν Υἱός, ἀπηύθυνε δεήσεις καὶ αἰτήσεις» καὶ τὰ λοιπὰ· δηλαδή, ἂν καὶ σὰν Υἱὸς εἶχε μέγιστο προνόμιο, χωρὶς δῆση καὶ παράκληση, ἀλλὰ μὲ αὐτόθελη γνώμη, νὰ κάνει ὅλα ὅσα καὶ ὁ Πατέρας, ὅμως, ἐπειδὴ διερχόταν τὶς ἡμέρες τῆς σάρκα, πρόσφερε «δεήσεις καὶ αἰτήσεις».

Μπορεῖ ὅμως καὶ μὲ τὴ σειρά πού ἔχει στὸ λόγο νὰ συναφθεῖ μὲ τὴ φράση, «καὶ ἀφοῦ εἰσακούσθηκε ἕξαιτίας τῆς εὐλαβείας του» ὡς ἑξῆς· εἰσακούσθηκε, λέγει, «ἂν καὶ ἦταν Υἱός» καὶ δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ εἰσακουσθεῖ, ἀφοῦ ἔχει τὸ θέλημά του σύμφωνο μὲ τὸ πατρικὸ θέλημα καὶ μπορεῖ νὰ ἐκπληρωθεῖ χωρὶς καμμιά αἴτηση. Ἄν ὅμως τὸ συνάψῃς

ὁ νοῦς καὶ οὕτως εὐοδωθήσεται. Ἀλλὰ πρότερον τί δηλοῖ σκεπτόν τὸ «ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοήν». Ἐπειδὴ γὰρ ὅτι ἔμαθεν αὐτὸς ἀφ' ὧν ἔπαθε τῷ Πατρὶ ὑπακούειν καὶ πείρα τὴν γνώσιν ἔσχε τοῦ πειθαρχεῖν αὐτῷ, ἢ μᾶλλον ὅτι πείρα ἔμαθε τὸ μέγεθος τῆς ὑπακοῆς ἡλίκον, ἣν ὑπήκουσεν αὐτῷ ὁ Πατήρ, οἷον τὸ σταυρωθῆναι αὐτὸν καὶ ἀποθανεῖν καὶ ἀναστῆναι καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς τὸ ἀνθρώπινον φῦραμα ἀννψῶσαι καὶ σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν; Ταῦτα γὰρ ἐκείνης ἐστὶ τῆς ὑπακοῆς τῆς γεγενημένης ἐν τῷ λέγειν «Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν». Ταύτην γὰρ τὴν ὑπακοήν ἡλίκη καὶ ὄση, καὶ πρὸ τοῦ ὑπακοῦσαι τὸν Πατέρα, ἦδει μὲν ὁ Χριστὸς ὡς Υἱὸς καὶ Θεὸς καθάπερ καὶ ὁ Πατήρ, ἔξακουσθεῖς δὲ ἔμαθεν αὐτὴν δι' ὧν ἔπαθε καὶ πείρα. Ὡς ἂν οὖν τις ἐκλάβοι (ἐμοὶ δὲ μᾶλλον ἢ δευτέρα ἔννοια συμβαίνει δοκεῖ), οὐδεμίαν ἔτι ἀσάφειαν ἔχει τὸ «καίπερ ὧν Υἱός».

15

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'

Στίχ. 1-3. Καὶ γὰρ ὀφείλοντες διδάσκαλοι εἶναι, οὐ μόνον οὐκ ἐστὲ διδάσκαλοι, ἀλλ' οὐδὲ μαθητῶν δύνασθε, εἰ μὴ τὰ στοιχειώδη καὶ ταπεινὰ καὶ ἀπλούστερα, καὶ ταῦτα οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι ἔτι ἀσθενέστερον τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. Οὐ τῶν λογίων φησὶ τὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων. Εἴη δ' ἂν στοιχεῖα μὲν εἰκότως τῶν τοῦ Θεοῦ λογίων οἱ περὶ ἐνανθρωπήσεως λόγοι, ἀρχῆς δὲ λογίων στοιχεῖα ἃ προϊὼν λέγει, «μὴ πάλιν θεμέλιον» καὶ ἕξῃς. Τὸ ἀκόλουθον τῆς συντάξεως· «διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα, ... καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἐάνπερ ἐπιτρέπη ὁ Θεός». «Τοῦ Χριστοῦ λόγον». Ποῖον λόγον; Τὸν λόγον τῆς διδαχῆς τοῦ δεῖν καταβάλλειν θεμέλιον μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, τὸν λόγον τῆς διδαχῆς τοῦ δεῖν πιστεύειν ἐπὶ Θεόν, τὸν λόγον τῆς διδαχῆς τοῦ δεῖν βαπτισθῆναι, τὸν λόγον τῆς διδαχῆς τοῦ δεῖν ἀξιωθῆναι Πνεύματος ἁγίου, τὸν λόγον τῆς διδαχῆς ὅτι ἀνάστασις, ὅτι ἔσται κρίσις· ἀπὸ κοινοῦ γὰρ κατὰ πάντων καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ διδαχή. Εἰπὼν ἀφεῖναι τὸν περὶ Χριστὸν στοιχειώδη καὶ ἀρχῆς ἐπέχοντα τάξιν λόγον καὶ ἐπὶ τὴν τελειότητα φέρεσθαι, οὐχ ἀπλῶς φησὶ τὴν κυρίως τελειότητα, ἀλλ'

καὶ μὲ τὰ παρακάτω καὶ ἔτσι τὸ νόημα θὰ εὐοδωθεῖ. Ἄλλὰ πρῶτα πρέπει νὰ σκεφθοῦμε τί σημαίνει τὸ «ἔμαθε ἀπὸ ὅσα ἔπαθε τὴν ὑπακοή». Ἄραγε σημαίνει ὅτι αὐτὸς ἔμαθε ἀπὸ ὅσα ἔπαθε νὰ ὑπακούει στὸν Πατέρα καὶ ἀπὸ πείρα ἔμαθε νὰ πειθαρχεῖ σ' αὐτόν; Ἡ καλύτερα, ὅτι ἀπὸ πείρα ἔμαθε πόσο μεγάλο εἶναι τὸ μέγεθος τῆς ὑπακοῆς, πὺ ἔδειξε σ' αὐτόν ὁ Πατέρας, ὅπως τὸ νὰ σταυρωθεῖ καὶ νὰ πεθάνει καὶ ν' ἀναστηθεῖ καὶ νὰ ἀνυψώσει τὸ ἀνθρώπινο φύραμα στὰ δεξιὰ τοῦ Πατέρα καὶ νὰ σώσει τὸ γένος μας; Γιατὶ αὐτὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὑπακοῆς ἐκείνης πὺ πραγματοποιήθηκε μὲ τὸν λόγο· «Πατέρα, δόξασε τὸν Υἱό σου»¹⁴. Γιατὶ αὐτὴν τὴν ὑπακοή τί εἶδους καὶ πόσο μεγάλη ἦταν καὶ πρὶν ὑπακούει ὁ Πατέρας, τὴ γνώριζε βέβαια ὁ Χριστὸς ὡς Υἱὸς καὶ Θεὸς ὅπως τὴ γνώριζε καὶ ὁ Πατέρας, ἀφοῦ ὅμως εἰσακούσθηκε τὴν ἔμαθε μὲ ὅσα ἔπαθε καὶ μὲ τὴν πείρα. Ὅπως λοιπὸν καὶ νὰ τὸ ἐξηγήσει κανεὶς (ἐγὼ νομίζω ὅτι μᾶλλον ἢ δεύτερη ἔννοια εἶναι πὺ ἐπιτυχῆς), δὲν παρουσιάζει καμμιά ἀσάφεια τὸ «ἂν καὶ ἦταν Υἱός».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο.

Στίχ. 1-3. Γιατὶ πράγματι, ἐνῶ ὀφείλετε νὰ εἶστε διδάσκαλοι, ὅχι μόνο δὲν εἶστε, ἀλλ' οὔτε νὰ μάθετε μπορεῖτε, παρὰ μόνο τὰ στοιχειώδη καὶ τὰ μικρὰ καὶ ἀπλούστερα, καὶ αὐτὰ ὅχι γενικά, ἀλλὰ ἀσθενέστερα ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἐννοεῖ τὰ στοιχεῖα τῶν λόγων, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων. Καὶ στοιχεῖα τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ εὐλόγα εἶναι οἱ λόγοι γιὰ τὴν ἐνανθρώπηση· καὶ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων εἶναι αὐτὰ πὺ λέγει προχωρώντας «μὴ βάζοντας πάλι θεμέλιο» καὶ τὰ λοιπὰ. Ἡ σειρὰ τῆς σύνταξης «γι' αὐτό, ἀφήνοντας τὸν λόγο τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ, ἃς βαδίσουμε στὴν τελειότητα, ... καὶ αὐτὸ θὰ τὸ κάνουμε ἂν τὸ ἐπιτρέπει ὁ Θεός». «Τὸν λόγο τοῦ Χριστοῦ». Ποιὸν λόγο; Τὸν λόγο τῆς διδασκαλίας τοῦ ὅτι πρέπει νὰ βάλουμε θεμέλιο μετάνοιας ἀπὸ τὰ νεκρὰ ἔργα, τὸν λόγο τῆς διδασκαλίας ὅτι πρέπει νὰ πιστεύουμε στὸν Θεό, τὸν λόγο τῆς διδασκαλίας, ὅτι πρέπει νὰ βαπτισθοῦμε, τὸν λόγο τῆς διδασκαλίας ὅτι πρέπει νὰ γίνομε ἄξιοι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν λόγο τῆς διδασκαλίας ὅτι θὰ γίνει ἀνάσταση, ὅτι θὰ γίνει κρίση· γιὰ τὸν ὅτι λόγος καὶ ἡ διδασκαλία λέγονται ἀπὸ κοινοῦ σὲ ὅλα. Λέγοντας ν' ἀφήσουμε τὸν λόγο τὸν στοιχειώδη γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ πὺ ἐπέχει θέση ἀρχῆς καὶ νὰ ὀδηγούμαστε στὴν τελειότητα, δὲν ἐννοεῖ ἀπλῶς τὴν κυρίως τελει-

ὡσανεὶ τὴν μεταξὺ τῆς στοιχειώσεώς τε τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ καὶ μεταξὺ τῆς ἀνωτάτω τελειότητος Ἔστι μὲν γὰρ στοιχεῖα ἀρχῆς λογίων Θεοῦ τὸ ἀποτάξασθαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, τὸ πιστεῦσαι ἐπὶ Θεόν, τὸ βαπτισθῆναι, τὸ λαβεῖν Πνεῦμα ἅγιον, 5 τὸ εἰδέναί νεκρῶν ἀνάστασιν, τὸ πιστεύειν ὅτι ἔστι κρίσις. Ταῦτα μὲν στοιχεῖα ἀρχῆς λογίων Θεοῦ. Στοιχεῖα δὲ λογίων Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀρχῆς λογίων Θεοῦ, τὸ εἰδέναί ὅτι ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός, ὅτι ἀνέλαβε τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ὅτι σωτηρίαν ἡμῖν εἰργάσατο, ὅτι ἀρχιερεὺς ἡμῶν γέγονεν, ὅτι ἑαυτὸν προσήνεγκεν ὑπὲρ 10 ἡμῶν, καὶ εἴ τι παραπλήσιον. Τελειότης δὲ τοῦ μὲν ἀποτάξασθαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς τούτου συστοίχοις ἢ ἐν ταῖς ἀρεταῖς προκοπή, ἢ τῶν θλίψεων καὶ διωγμῶν καὶ πειρασμῶν ὑπομονή. Τελειότης δὲ ἢ ἀνωτάτω, ἢ περὶ τῆς θεολογίας τοῦ Χριστοῦ, καθ' ὅσον ἔστιν ἀνθρώπῳ δυνατόν, ἀκριβῆς κατάληψις. Πρῶτον οὖν 15 στεύοντες βαπτίζομεθα, εἶτα ἐπιγινώσκομεν ὅσα ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς ἔπαθεν τε καὶ ἐποίησεν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, εἶτα ταῖς ἀρεταῖς τελειούμεθα, ἔπειτα καὶ τῆς γνώσεως τῆς κατὰ τὴν θεολογίαν ἀξιούμεθα.

Στίχ. 5. «Δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος». Ἀντὶ τοῦ, ἃ δύναται ὁ μέλλων αἰὼν ἐκμαθόντας· τὸ γὰρ «γευσαμένους» ἀπὸ κοινοῦ, ὅπερ τροπικῶς εἴληπται, σημαῖνον τὸ μαθόντας, κατηχηθέντας. Τί δὲ δύναται ὁ μέλλων αἰὼν; Καὶ τί ἔστιν αὐτοῦ ἡ χρεία καὶ τὸ ἔργον; Ὅτι ἐν αὐτῷ ἕκαστος ὧν ἔπραξε τὴν ἀμοιβὴν εὕρσκει, ὅτι οὐκ ἔχει τέλος οὔτε ἡ τιμωρία ἢ ἐν αὐτῷ, οὔτε ἡ εὐδαιμονία, ὅτι τότε μᾶλλον τό τε ἀλάθητον τοῦ Κριτοῦ καὶ τὸ δίκαιον φανερωθήσεται, καὶ πολλὰ ἕτερα. Τοὺς οὖν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ταῦτα μαθόντας, φησὶν, εἶτα παραπεσόντας, ἀδύνατον καὶ 25 ἐξῆς.

Στίχ. 6. Τί ἔστιν «ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας»; Ἀνωθεν, φησί, σταυροῦντας ἑαυτοῖς καὶ καταισχύνοντας. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν ἅπαξ ἔσταυρώθη ὁ Χριστός, καὶ ἡμεῖς ἅπαξ συσταυρούμεθα αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ὁ τοίνυν, φησὶν, οἰόμενος εἶναι δεύτερον βάπτισμα, ὅσον τὸ κατ' αὐτόν, ἄνωθεν σταυροῖ τὸν Κύριον· τί γὰρ 35 ἕτερον ποιεῖ ὁ δεύτερον αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος σταυροῦσθαι

ότητα, ἀλλὰ τὴν μεταξὺ τῶν στοιχειωδῶν λόγων τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνώτατης τελείωσης. Στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀποτάξις τὸν Σατανᾶ καὶ τὰ ἔργα του, τὸ νὰ πιστέψουμε στὸν Θεό, νὰ βαπτιστοῦμε, νὰ λάβουμε τὸ ἅγιο Πνεῦμα, νὰ ἀναγνωρίσουμε ἀνάσταση νεκρῶν, νὰ πιστέψουμε ὅτι ὑπάρχει κρίση. Αὐτὰ βέβαια εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ στοιχεῖα τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ, τὸ νὰ γνωρίζουμε ὅτι ἔπαθε γιὰ χάρη μας ὁ Χριστός, ὅτι ἀνέλαβε τὶς ἁμαρτίες μας, ὅτι πραγματοποίησε τὴ σωτηρία μας, ὅτι ἔγινε ἀρχιερέας μας, ὅτι θυσίασε τὸν ἑαυτό του γιὰ χάρη μας καὶ ὅτι ἄλλο παρόμοιο. Τελειότητα τοῦ νὰ ἀπαρνηθοῦμε τὸν Σατανᾶ καὶ τοὺς ἐργάτες του, εἶναι ἡ προκοπὴ σὲς ἀρετὲς καὶ ἡ ὑπομονὴ σὲς θλίψεις καὶ τοὺς διωγμοὺς καὶ τοὺς πειρασμοὺς. Ἐνῶ ἡ ἀνώτατη τελειότητα εἶναι ἡ ἀκριβὴς κατανόηση τῆς θεολογίας τοῦ Χριστοῦ, ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατὸ στὸν ἄνθρωπο. Πρῶτα λοιπὸν ἀφοῦ πιστέψουμε βαπτιζόμεστε, ἔπειτα μαθαίνομε ὅσα ἔπαθε καὶ ἔπραξε γιὰ χάρη μας ὁ Χριστός ὡς ἄνθρωπος, ἔπειτα τελειοποιούμεστε μὲ τὶς ἀρετὲς, καὶ ἔπειτα γινόμαστε ἄξιοι καὶ τῆς θεολογικῆς γνώσης.

Στίχ. 5. «Καὶ τὶς δυνάμεις τοῦ μέλλοντα αἰῶνα». Ἐντὶ νὰ πεῖ, «ἀφοῦ ἔμαθαν καλὰ αὐτὰ ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει ὁ μελλοντικὸς αἰῶνας· γιὰ τὸ «ποὺ γεύθησαν» λέγεται ἀπὸ κοινοῦ, τὸ ὁποῖο ἔχει ληφθεῖ μὲ ἔννοια τροπικὴ καὶ σημαίνει, ἀφοῦ ἔμαθαν, ἀφοῦ κατηχήθησαν. Καὶ τί μπορεῖ νὰ κάνει ὁ μελλοντικὸς αἰῶνας; Ποιὰ εἶναι ἡ χρησιμότητά του καὶ τὸ ἔργο του; Ὅτι καθένας σ' αὐτὸν βρίσκει τὴν ἀμοιβὴν αὐτῶν ποὺ ἔπραξε, ὅτι σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα δὲν ἔχει τέλος οὔτε ἡ τιμωρία οὔτε ἡ εὐδαιμονία, ὅτι τότε μᾶλλον καὶ τὸ ἀλάθητο καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ κριτοῦ θὰ φανερωθοῦν καὶ πολλὰ ἄλλα. Αὐτοὶ λοιπὸν ποὺ ἔμαθαν αὐτὰ μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα, λέγει, καὶ ἔπειτα ἐξέπεσαν, εἶναι ἀδύνατο καὶ τὰ λοιπὰ.

Στίχ. 6. Τί σημαίνει «ξανασταυρώνοντας μὲ τὸν ἑαυτό τους καὶ διαπομπεύοντας τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ»; Ἐκ νέου, λέγει, τὸν σταυρώνουν μὲ τὸν ἑαυτό τους καὶ τὸν ἐμπαίζουν. Αὐτὸ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἔξῃς· ὁ Χριστὸς σταυρώθηκε μία φορὰ, καὶ ἡμεῖς μία φορὰ σταυρωνόμεστε μαζὶ του μὲσω τοῦ βαπτίσματος. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ νομίζει, λέγει, ὅτι ὑπάρχει δεύτερο βάπτισμα, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτόν, σταυρώνει ξανά τὸν Κύριο. Γιατὶ τί ἄλλο κάνει αὐτὸς ποὺ νομίζει ὅτι δεύτερη φορὰ σταυρώνεται μὲ αὐτόν μὲσω τοῦ βαπτίσματος, παρὰ ὅτι καὶ τὸν ἴδιο νομίζει ὅτι σταυρώνει

νομίζων, ἢ ὅτι καὶ αὐτὸν ἠγεῖται δεύτερον ἐσταυρωῶσθαι δι' ὧν ποιεῖ· Τὸ δὲ δεύτερον σταυροῦν, φησί, τὸν Χριστὸν τὸ ὅσον ἦκεν εἰς αὐτόν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ παραδειγματίσαι αὐτόν καὶ κατασχῦναι· ἅπαξ γὰρ σταυρωθεὶς, ἀθάνατός ἐστι λοιπόν, ὁ δὲ
5 ἀνασταυρωῶν ψεῦδος τοῦτο ποιεῖ, ὅπερ αἰσχύνῃν αὐτῷ φέρει ὡς ψευσαμένῳ τὸ ἅπαξ ἀποθανεῖν.

Στίχ. 7. «Γεωργεῖται» δὲ δηλονότι εἰς σωτηρίαν καὶ κέρδος αὐτῶν ἐκείνων τῶν καρποφορούντων. Εἰ δὲ ἐστιν, καθὼς φησιν ὁ Κύριος, γεωργὸς ὁ Πατήρ, πάλιν δὲ σπορεὺς καὶ ὁ Υἱὸς ὁ τὸ
10 καλὸν σπέρμα σπείρων, εἰς ἐπιτήδειος αὐτοῖς ἢ βοτάνη, τοῦτ' ἐστι τὸ γεώργιον ὀφθῆ (καὶ γὰρ τῷ Θεῷ ὀφείλομεν καρποφορεῖν, ὡς πού φησιν· «νυνὶ δὲ δουλωθέντες τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν»· εἰ οὖν τοῦτο, δηλονότι διὰ τὸν Θεὸν γεωρο-
15 θα τῆς παρ' αὐτοῦ εὐλογίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Στίχ. 3. Ἀγενεαλόγητον τὸν Μελχισεδέκ λέγει, τῷ μὴ εἶναι μὲν ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀβραὰμ μηδὲ ὑπὸ Μωϋσέως γενεαλογεῖσθαι, εἶναι δὲ Χαναναῖον τὸ γένος καὶ ἐκ τῆς ἐπαράτου ἐκείνης
20 σπορᾶς ὀρμαῖσθαι, δικαίου δὲ τῶν καθ' αὐτὸν ἀποφανθέντος, καὶ οὐκ ἐκ προγόνων ὀρμωμένου δικαίων, οὐδὲ ἀπὸ τινος δικαίας σπορᾶς, οὐ θέμις ἦν γενεαλογεῖν τὸν εἰς ἄκρον δικαιοσύνης νεύοντα. Ὅτι δὲ Χαναναῖος ἦν τὸ γένος ὁ Μελχισεδέκ δείκνυται, καὶ ἐστι δῆπου τεκμήρασθαι καὶ ἀπ' αὐτῶν ἐκείνων ὧν ἐκράτει
25 καὶ ἐβασίλευε κλιμάτων καὶ οἷς ἐπλησίαζεν· γείτων μὲν γὰρ ἦν Σοδόμων, πλησιαιότερος δὲ τῷ Ἀβραὰμ οἰκοῦντι πρὸς τῇ δρυϊ τῇ Μαιβρηῇ. Οἶεσθαι δὲ χρὴ ὅτι καὶ Σαλήμ ἐκείνης ἐτύγγχανε βασιλεύς, ἣτις ἐστιν Ἱερουσαλήμ.

Στίχ. 5. «Καίπερ ἐξεληλυθότας» τοῦτό φησιν· καίπερ ὁμοτί-
30 μων ὄντων κατὰ τᾶλλα πάντα, ὅμως ἐκ τοῦ τοὺς μὲν διδόναι δεκάτας, τοὺς δὲ λαμβάνειν, πολλή ἢ ὑπεροχή ἐπιδείκνυται. Εἰ δὲ ἐνταῦθα τοῦτο, δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Μελχισεδέκ, τοῦ μὲν δόντος, τοῦ δὲ λαβόντος. Ὡστε ὁ τοῦ Χριστοῦ τύπος

για δεύτερη φορά και αυτόν μ' αυτά που κάνει; Τὸ νὰ σταυρώνει ὅμως για δεύτερη φορά τὸν Χριστὸ, λέγει, ὅσον ἐξαρθῆται ἀπὸ αὐτόν; τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ ὅτι τὸν ἐμπαίζει καὶ τὸν ἐξευτελίζει. Γιατί, ἀφοῦ μιὰ φορά σταυρώθηκε, εἶναι ἀθάνατος στὸ ἐξῆς, καὶ αὐτὸς πού τὸν ξανασταυρώνει τὸ κάνει αὐτὸ ψευδῶς, πρῶγμα πού προκαλεῖ σ' αὐτόν ντροπὴ ἐπειδὴ διαψεύδει τὸν θάνατό του πού ὑπέστη μία φορά.

Στίχ.7. «Καλλιεργεῖται», δηλαδή για τὴ σωτηρία καὶ τὸ κέρδος αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἴδιων πού ἐργάζονται. Κι ἂν, ὅπως λέγει ὁ Κύριος, γεωργὸς εἶναι ὁ Πατέρας, καὶ πάλι σπορέας καὶ ὁ Υἱὸς πού σπέρνει τὸν σπόρο τὸν καλὸ, ἂν φανεῖ ὅτι τὸ σπαρτὸ εἶναι κατάλληλο, δηλαδή τὸ καλλιέργημά τους (γιατί για τὸν Θεὸ ὀφείλομε νὰ καρποφοροῦμε, ὅπως λέγει κάποιος «καὶ τώρα, ἔχοντας γίνει δοῦλοι τοῦ Θεοῦ, ἔχετε τὸν καρπὸ για τὸν ἁγιασμό σας»¹⁵). ἂν λοιπὸν εἶναι ἔτσι, ἄρα για τὸν Θεὸ καλλιεργουμε τὸν ἐνάρετο βίον, για νὰ ἀρέσομε σ' αὐτόν· γι' αὐτὸ καὶ γινόμαστε ἄξιοι τῆς εὐλογίας του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο.

Στίχ. 3. Χαρακτηρίζει τὸν Μελχισεδέκ «ἀγενεαλόγητο», ἐπειδὴ δὲν καταγόταν βέβαια ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ, οὔτε γενεαλογεῖται ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, ἀλλ' ἦταν στὸ γένος Χανααναῖος καὶ προερχόταν ἀπὸ τὴν ἐπάρατη ἐκείνη σπορά, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναδείχθηκε δίκαιος μεταξὺ τῶν δικῶν του καὶ δὲν καταγόταν ἀπὸ προγόνους δίκαιους οὔτε ἀπὸ κάποια δίκαια γενιὰ, δὲν ἦταν σωστὸ νὰ γενεαλογεῖται αὐτὸς πού ἔτεινε πρὸς τὸ ἄκρο τῆς δικαιοσύνης. Ὅτι ὅμως ὁ Μελχισεδέκ ἦταν Χανααναῖος στὸ γένος ἀποδεικνύεται καὶ μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ καὶ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἴδιες τὶς περιοχὲς ὅπου εἶχε τὴν ἐξουσία καὶ βασίλευε καὶ ἀπὸ ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους γειτόνευε. Γιατί ἦταν γείτονας τῶν Σοδόμων, καὶ παρὰ πολὺ κοντινὸς γείτονας μὲ τὸν Ἀβραάμ πού κατοικοῦσε κοντὰ στὴ δρυὶ τοῦ Μαιβρῆ. Καὶ πρέπει νὰ θεωροῦμε ὅτι ἦταν βασιλιάς καὶ ἐκείνης τῆς Σαλήμ, πού εἶναι ἡ Ἱερουσαλήμ.

Στίχ. 5. «Ἄν καὶ ἔχουν προέλθει» μ' αὐτὸ θέλει νὰ πεῖ ὅτι, μολονότι ἦταν ὁμότιμοι σὲ ὅλα τὰ ἄλλα, ὅμως ἀπὸ τὸ νὰ δίνουν αὐτοὶ δεκάτες καὶ οἱ ἄλλοι νὰ τὶς παίρνουν, φαίνεται νὰ ὑπάρχει μεγάλη διαφορά. Ἄν αὐτὸ συμβαίνει ἐδῶ, εἶναι φανερὸ καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Μελχισεδέκ, πού ὁ ἓνας ἔδωσε καὶ ὁ ἄλλος πῆρε. Ὡστε ὁ τύπος τοῦ Χρι-

μείζων τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ. Εἰ δὲ τοῦ Ἀβραάμ, πολλῶ
μᾶλλον τῶν ἱερέων. Εἰ δὲ ὁ τύπος, τί ἂν τις εἴποι περὶ αὐτοῦ τοῦ
Χριστοῦ;

Στίχ 9-10. Διότι ὁ Ἀβραάμ ἔδωκε δεκάτας, διὰ τοῦτο, φησί,
5 «καὶ Λευὶ ὁ τὰς δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτῳται», τοῦτ' ἔστι δέδω-
κε δεκάτας. Ἐν γοῦν τῷ «δι' Ἀβραάμ» δεῖ ὑποστίζειν, ἵνα τὸ νόη-
μα παντελῶς ἀβίαστον γένηται· διὰ γὰρ τὸν δεκατωθέντα Ἀβρα-
άμ, φησί, τρόπον τινὰ καὶ ὁ ἐν τῇ ὁσφύϊ αὐτοῦ ἔτι ὢν Λευὶ δεδεκά-
τῳται.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Στίχ 1. Ἡ τοῦτο λειτουργῶν καὶ τοῦτο ἱερατεύων, τὸ τοὺς
ἀνθρώπους ἀποκαθαίρειν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἁγίους ποιεῖν· τῷ
γὰρ τοιοῦτῳ λειτουργῶ καὶ αὐτουργῶ τῶν ἁγίων πρόπει ὡς Θεῶ
ἀληθινῶ καὶ Υἱῶ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθῆσθαι.

15

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

Στίχ 1-2. Τὸ «εἶχε μὲν καὶ ἡ πρώτη δικαιώματα λατρείας», οὐ
περὶ τῆς σκηνῆς εἰρησθαι νομίζω, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς Παλαιᾶς
Διαθήκης οὐ γὰρ τὴν σκηνὴν τῇ Νέᾳ συνέκρινε Διαθήκη, ἀλλ' ὅ-
λην τὴν Παλαιάν Διαθήκην τῇ Νέᾳ, καὶ πρὸς ὅλην ἐκείνην ταύτης
20 ἐδείκνυ τὴν ὑπεροχὴν. «Ἴδου» γὰρ, φησὶν, «ἡμέραι ἔρχονται, καὶ
συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθή-
κην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐ-
τῶν» καὶ πάλιν «Ἐν τῷ λέγειν καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην».
Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπάγει· «Εἶχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη». Ὡστε δῆλον
25 ὅτι περὶ τῆς Διαθήκης αὐτῷ ἔτι ὁ λόγος· ἐπεὶ γὰρ κατέβαλεν αὐ-
τὴν τῇ πρὸς τὴν Νέαν παραθέσει, ἵνα μὴ τις εἴπη ὅτι, οὐκοῦν αἰεὶ
ἀπόβλητος ἦν, προλαβὼν φησὶν ὅτι εἶχε καὶ κείνη δικαιώματα λα-
τρείας, νόμους, φησὶ, καὶ τάξιν καὶ ἀκολουθίαν ἐμπρέπουσαν λα-
τρείᾳ Θεοῦ. Εἰπὼν δὲ κατὰ γένος, ὅτι «εἶχε δικαιώματα λατρείας»,
30 ἐπεξέρχεται καὶ κατὰ μέρος ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς σκηνῆς· «εἶχε»,
φησὶ, «τὸ ἅγιον κοσμικόν». Εἶτα μετὰ τὸ ἅγιον τὸ κοσμικόν καὶ
πᾶσι βατόν, εἶχε πάλιν ἑτέραν σκηνὴν προτεταγμένην τῆς μυστι-

στοῦ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ πατριάρχη Ἀβραάμ. Κι ἂν εἶναι ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, εἶναι πολὺ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς. Κι ἂν εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶναι τύπος, τί μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό;

Στίχ. 9-10. Ἐπειδὴ ὁ Ἀβραάμ ἔδωσε δεκάτες, γι' αὐτό, λέγει, «καὶ ὁ Λευὶ ποὺ λαμβάνει τίς δεκάτες ἔχει καὶ αὐτὸς δώσει δεκάτες. Πρέπει λοιπὸν νὰ δάλουμε ὑποσπιγμὴ στὸ «μέσω τοῦ Ἀβραάμ», γιὰ θγεῖ τελείως ἀβίαστα τὸ νόημα: ἐπειδὴ, λέγει, ὁ Ἀβραάμ ἔδωσε δεκάτες, κατὰ κάποιον τρόπο καὶ ὁ Λευί, ποὺ ὑπῆρχε ἀκόμη στὴν ὄσφύ αὐτοῦ, ἔδωσε δεκάτες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο.

Στίχ. 1. Ἡ αὐτὸ τὸ λειτούργημα ἀσκώντας καὶ αὐτὴ τὴν ἱερουργία ἐπιτελώνοντας, τὸ νὰ καθαρίζει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τίς ἁμαρτίες τους καὶ νὰ τοὺς ἀγιάζει· γιὰτὶ στὸν τέτοιο λειτουργὸ καὶ αὐτουργὸ τῶν ἁγίων πρέπει, σὰν Θεὸς ἀληθινὸς ποὺ εἶναι καὶ Υἱός, νὰ κάθεται στὰ δεξιὰ τοῦ Πατέρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο.

Στίχ. 1-2. Τὸ «εἶχε καὶ ἡ πρώτη σκηνὴ διατάξεις περὶ τῆς λατρείας» δὲν ἔχει λεχθεῖ, νομίζω, γιὰ τὴ σκηνὴ, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἴδια τὴν Παλαιὰ Διαθήκη· γιὰτὶ δὲν ἔκανε σύγκριση τῆς σκηνῆς μὲ τὴ Νέα Διαθήκη, ἀλλὰ ὅλη τὴν Παλαιὰ Διαθήκη μὲ τὴ Νέα, καὶ πρὸς ὅλη ἐκείνη ἔδειχνε τὴν ὑπεροχὴ τῆς Νέας. Γιὰτὶ λέγει· «Νά, ἔρχονται ἡμέρες καὶ θὰ συνάψω μὲ τὸ ἔθνος τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸ ἔθνος τοῦ Ἰούδα Διαθήκη Νέα, ὅχι σὰν τὴ διαθήκη ποὺ ἔκανε μὲ τοὺς πατέρες αὐτῶν»¹⁶· καὶ ἄλλου· «Μὲ τὸ νὰ πεῖ νέα, χαρακτηρίσει παλαιὰ τὴν πρώτη»¹⁷. Καὶ ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτὰ προσθέτει· «εἶχε βέβαια καὶ ἡ πρώτη». Ὡστε εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ λόγος τοῦ ἀναφέρεται ἀκόμα στὴ Διαθήκη. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὴν ὑποβίβασε στὴ σύγκριση μὲ τὴ Νέα, γιὰ νὰ μὴν πεῖ κάποιος, ἄρα ἦταν ἀπορροίψιμη, προλαβαίνει καὶ λέγει, ὅτι «εἶχε καὶ ἐκείνη διατάξεις λατρείας», νόμους, λέγει, καὶ τάξη καὶ ἀκολουθία ποὺ πρέπει στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Κι ἀφοῦ εἶπε γενικὰ ὅτι «εἶχε διατάξεις λατρείας», μεταφέρει τὸ λόγο στὰ ἐπὶ μέρους, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ σκηνὴ· «εἶχε», λέγει, «τὸ ἁγιαστήριον κοσμικόν». Ἐπειτα, μετὰ τὸ «κοσμικὸ ἁγιαστήριον» ποὺ ἦταν καὶ βατὸ σὲ ὅλους, εἶχε πάλι ἄλλη σκηνὴ μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἀκόμα μυστικότερη καὶ ἁγιότερη σκηνὴ.

17. Ἐβρ. 8, 13.

κωτέρας ἔτι καὶ ἁγιωτέρας σκηνῆς. Καὶ ἐν μὲν τῇ προτεταγμένη ἢ τε λυχνία καὶ ἢ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἣτις σκηνὴ οὐ λέγεται «κοσμικὸν ἅγιον» ὡσπερ ἢ πασῶν σκηνῆ πρώτη, ἀλλ' ἀπλῶς «ἅγια». Μετ' ἐκείνην δὲ σκηνὴ ἢ...

5 Στίχ 24-25. Τὸ «εἰς αὐτὸν εἰσῆλθε τὸν οὐρανόν», ἀπὸ κοινοῦ ληπτέον οἶον· οὐδ' ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτόν, «εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν»· τὸ γὰρ πολλάκις θυσίας ἐν αἵματι προσφέρειν τῶν εἰσερχομένων εἰς τὰ ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν ἔστιν, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ εἰσελθόντος εἰς τὸν οὐρανὸν αὐτόν.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Στίχ 5-9. «Εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον» εἶπεν ὁ Χριστός, ἀλλ' οὐχὶ “εἰσελθών”· εἰσήρχετο δὲ δηλονότι, ὅτε τῷ Δαυίδ ὑπισχνεῖτο καὶ διετείνεται ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ καθίσει αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἕως τοῦ αἰῶνος. Εἰσερχόμενος οὖν εἰς τὸν κόσμον διὰ τῶν πρὸς τὸν Δαυίδ συνθηκῶν, καὶ τοῦτο λέγει δι' αὐτοῦ, ὅτι ἐπεὶ «θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας», οὐδὲ ἠυδόκησας τὰ ἐν τῷ νόμῳ τελούμενα. Καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι “οὐκ εὐδοκεῖς οὐδὲ θέλεις”, ἀλλ' «οὐκ ἠθέλησας οὐδὲ ἠυδόκησας», μονονουχὶ λέγων ὡς ἀπ' αὐτῆς τῆς καταβολῆς αὐτῶν καὶ τῆς εἰσαγωγῆς
20 οὐκ ἦσαν σοι τὸ ὄλον καταθύμιοι καὶ εὐάρεστοι αἱ θυσίαι. Ἀλλὰ καὶ εἴ τι αὐτῶν ἀποδέδεκται σοι, διὰ τὴν ἀσθένειαν ἀποδέδεκται τῶν προσαγόντων. Ἐπεὶ οὖν καὶ ταῦτα ἀπώσω καὶ σῶμα κατηρτίσω μοι, τότε ἤκω ἐπὶ τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου· τοῦτο γὰρ καὶ εἴρηται περὶ ἐμοῦ οὐχὶ ἀπλῶς καὶ κατὰ πάροδον, ἀλλὰ κεφάλαιον καὶ ὑπόθεσιν τοῦ βιβλίου τὴν περὶ ἐμοῦ πρόρρησιν ποιουμένου.
25 «Βιβλίον» δὲ ὄλην λέγει τὴν Παλαιάν· τὸ γὰρ κεφάλαιον καὶ ἡ ἀξιολογωτάτη ὑπόθεσις τῆς Παλαιᾶς αἰ περὶ Χριστοῦ προρρήσεις εἰσὶν.

Στίχ 11. «Τὰς αὐτάς», φησὶν, ὅτι ὑπὲρ τῶν αὐτῶν προσεφέροντο αἰεὶ, μὴ ἰσχυουσῶν τῶν γεγονυιῶν καὶ γινομένων θυσιῶν καὶ προσφορῶν μηδεμίαν ἁμαρτίαν καθαρῶς περιελεῖν καὶ ὀλοκλήρως.

Στίχ 20. «Πρόσφατον» εἰπὼν, ἵνα μή τις εἴπῃ· οὐκοῦν, εἰ πρόσφατος, καὶ παυθήσεται· γηράσκουσα γὰρ καὶ παλαιουμένη καὶ

Καὶ σ' αὐτὴν τὴν μπροστινὴ σκηνὴ ὑπῆρχε καὶ ἡ λυχνία καὶ ἡ πρόθεσι τῶν ἄρτων, καὶ αὐτὴ ἡ ἄσκησι δὲν λεγόταν «κοσμικὸ ἅγιο», ὅπως ἡ πρώτη σκηνὴ ἀπὸ ὅλες, ἀλλὰ ἀπλῶς «ἅγια». Κι ἔπειτ' ἀπὸ ἐκείνην ἡ σκηνὴ ἦ...

Στίχ. 24-25. Τὸ «εἰσῆλθε στὸν ἴδιο τὸν οὐρανό», πρέπει νὰ ληφθεῖ ἀπὸ κοινοῦ, ὡς ἕξις· οὔτε γιὰ νὰ προσφέρει πολλές φορές τὸν ἑαυτό του «εἰσῆλθε στὸν ἴδιο τὸν οὐρανό». Γιατὶ οἱ ἐπανελημμένες αίματηρές θυσίες ποὺ πρόσφεραν ἐκεῖνοι ποὺ εἰσέρχονταν ἦταν ἀντίτυπα τοῦ ἀληθινοῦ, ἀλλ' ὄχι ἐκείνου ποὺ εἰσῆλθε στὸν ἴδιο τὸν οὐρανό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο.

Στίχ. 5-9. Εἶπε «Εἰσερχόμενος στὸν κόσμο» ὁ Χριστός, ἀλλ' ὄχι ἀφοῦ εἰσῆλθε· εἰσερχόταν προφανῶς ὅταν ὑποσχόταν στὸν Δαβὶδ καὶ ὑποστήριξε ὅτι ἀπὸ τὸν καρπὸ τῆς κοιλιᾶς του θὰ καθίσει αὐτὸν στὸ θρόνο του αἰώνια. Εἰσερχόμενος λοιπὸν στὸν κόσμο σύμφωνα μὲ τὶς ὑποσχέσεις του πρὸς τὸ Δαβὶδ, κι αὐτὸ τὸ λέγει μέσω τοῦ ἴδιου τοῦ Δαβὶδ, ὅτι ἐπειδὴ «δὲν θέλησες θυσία καὶ προσφορά»¹⁸ οὔτε ἔμεινες εὐχαριστημένος ἀπὸ ὅσα τελοῦνταν στὸ νόμο. Καὶ δὲν εἶπε, “δὲν εὐχαριστεῖσαι οὔτε θέλεις”, ἀλλὰ «δὲν θέλησες οὔτε εὐχαριστήθηκες», εἶναι σὰ νὰ λέγει, ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ποὺ ὀρίσθηκαν καὶ ἴσχυσαν δὲν ἦταν οἱ θυσίες καθόλου ἐπιθυμητὲς σὲ σένα καὶ εὐχάριστες. Ἀλλὰ καὶ ἂν κάπι ἀπὸ αὐτὲς εἶχε γίνεαι ἀποδεκτό, αὐτὸ ἔγινε ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας ἐκείνων ποὺ ἔκαναν τὶς προσφορές. “Ὅταν λοιπὸν καὶ αὐτὰ τὰ ἀπέρριψες καὶ μοῦ ἔφτιαξες σῶμα, τότε ἦρθαι νὰ ἐκτελέσω τὸ θέλημά σου. Γιατὶ αὐτὸ καὶ ἔχει εἰπωθεῖ γιὰ μένα ὄχι ἔτσι ἀπλὰ καὶ παρεμπιπτόντως, ἀλλὰ κάνοντας τὴν προορρηση γιὰ μένα ἐπικεφαλίδα καὶ ὑπόθεσι τοῦ βιβλίου. «Βιβλίον» βέβαια λέγει ὅλη τὴν Παλαιά· γιὰ τὸ κεφάλαιο καὶ ἡ ἀξιολογώτατη ὑπόθεσι τῆς Παλαιᾶς εἶναι οἱ προορρήσεις γιὰ τὸν Χριστό.

Στίχ. 11. «Τὶς ἴδιες», λέγει, γιὰ τὰ ἴδια γινόταν πάντοτε οἱ προσφορές τους, μὴ ἔχοντας τὴ δύναμη οἱ θυσίες καὶ προσφορές ποὺ εἶχαν γίνεαι καὶ γίνονταν τότε νὰ ἀφαιρέσουν καθαρὰ καὶ ἀπόλυτα καμμιά ἁμαρτία.

Στίχ. 20. «Πρόσφατη» εἶπε, γιὰ νὰ μὴν πεῖ κάποιος· “Ἄρα λοιπὸν ὄν εἶναι ὁδὸς πρόσφατη, κάποτε καὶ θὰ καταργηθεῖ· γιὰ τὴν, ἀφοῦ γεράσει

18. Ψαλμ. 39, 7.

αὕτη ὡσπερ καὶ ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καταλυθήσεται. Οὐμε-
νοῦν, φησὶν· ἀλλὰ πρόσφατος οὕσα, ἀεὶ νεάζουσα καὶ ζῶσα
ἔσται, οὐδέποτε ἐπιδεχομένη θάνατον καὶ κατάλυσιν.

Στίχ. 24. Ἡ περὶ ἐκεῖνα ἀλλήλους κατανοῶμεν ὧν ἡ πολυ-
5 πραγμασύνη καὶ ἔρευνα καὶ κατανόησις εἰς ἀγάπην ἀκονᾶ καὶ
παραθήγει. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν οἱ φαῦλον μὲν περὶ ἀλλήλων μη-
δὲν ἀνεχόμενοι, πάντα δὲ εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἄμεινον ἐκλαμβάνον-
τες, καὶ ἃ δοκεῖ εἶναι ἐλαττώματα. Εἶτα...

Στίχ. 25. «Ἀλλὰ παρακαλοῦντες». Τίνας; «Τὴν ἐπισυναγωγὴν
10 ἑαυτῶν», τοῦτ' ἔστιν ἀλλήλους ἀπὸ κοινοῦ γὰρ «τὴν ἐπισυναγω-
γὴν» ληπτέον. Παράκλησις δὲ ἐπισυναγωγῆς τὸ προθύμως καὶ
διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου ἐπισυνάπτεσθαι ἑαυτοῖς

Στίχ. 35. «Μὴ αποβάλητε οὖν τὴν παρησίαν ὑμῶν», τὴν ἀπὸ
τῶν ἔργων ὑμῶν, τὴν ἀπὸ τῆς πίστεως, τὴν ἀπὸ τῶν πειρασμῶν,
15 τὴν ἀπὸ τῆς ὑπομονῆς· ταῦτα γὰρ ἔστι τὰ μεγάλην ἡμῖν τὴν παρ-
ρησίαν, ὅτι τευξόμεθα τῆς ἐπαγγελίας, χαριζόμενα.

Στίχ. 36. «Θέλημα Θεοῦ» τὸ πιστεύειν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν
καὶ πράττειν τὰς ἀρετὰς καὶ ἔτι τὸ ὑπὲρ αὐτῶν καιροῦ καλοῦντος
μέχρις αἵματος ἀγωνίζεσθαι· οἱ γὰρ τοιοῦτοι κομίζονται τὴν
20 ἐπαγγελίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Στίχ. 4. Τὸ «δι' αὐτῆς ἀποθανῶν ἔτι λαλεῖται», ἢ ὅτι αὕτη ἡ
θυσία κατέστη τῷ ἀδελφῷ εἰς βασκανίας πρόφασιν καὶ φθόνου,
ὁ δὲ ἔτεκε τὸν φόνον, ἢ ὅτι δι' αὐτῆς λαλεῖται, καίτοι ἀποθανῶν
25 αὕτη γὰρ γέγονεν αἰτία τοῦ ἀείμνηστον καὶ ἀλάθητον εἶναι τὸν
Ἄβελ. Ἡ, εἴ τις ἀκριδέστερον ἐπισκοπήσοι ἀμφοτέρω, ἀπὸ κοι-
νοῦ λαμβανομένου, τὸ «δι' αὐτῆς» οἷον κατὰ τε τοῦ «ἀποθανῶν»
καὶ τοῦ «λαλεῖται». «Ἐτι λαλεῖται». Ἀείμνηστός ἐστιν· οὐκ ἔῃ
αὐτὸν ἢ πρᾶξις αὐτοῦ ἢ ἐκ πίστεως εἰς λήθην, φησὶν, ἐλθεῖν.

30 Στίχ. 13. Οὕτω, φησὶν, αὐταῖς ἐπίστευον, «πόρρωθεν ἰδόντες»
δι' ἐλπίδος, ὅτι καὶ ἔχαιρον ἐπ' αὐταῖς, καὶ μονονουχὶ περιπλεκό-
μενοι κατησπάζοντο.

Στίχ. 19. Τὸ «ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο» δυνατὸν

καὶ παλαιώσῃ καὶ αὐτῇ, θὰ καταργηθεῖ ὅπως καὶ ἡ ὁδὸς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. "Ὅχι βέβαια, λέγει, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι πρόσφατη, θὰ εἶναι πάντοτε νέα καὶ ζωντανή, μὴ ἐπιδεχόμενη ποτὲ θάνατο καὶ κατάλυση.

Στίχ. 24. "Ἡ κατανοοῦμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο γιὰ ὅσα ἢ πολυπραγμοσύνη καὶ ἢ ἔρευνα καὶ ἢ κατανόησή τους μᾶς ἀκονίζει καὶ μᾶς παροτρύνει πρὸς τὴν ἀγάπη. Καὶ αὐτὸ κάνουν ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἀνέχονται κανένα φαῦλο ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἐκλέγουν ὅλα ἐκεῖνα ποὺ συντελοῦν γιὰ τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ καλύτερο, καὶ αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἡ γνώμη ὅτι εἶναι ἔλαττώματα, ἔπειτα ...

Στίχ. 25. «Ἐνθαροῦνοντας». Ποῖον; «Τὶς συναθροίσεις μας», δηλαδή ὁ ἓνας τὸν ἄλλο· γιατί πρέπει ἢ «συνάθροιση» νὰ ληφθεῖ ἀπὸ κοινοῦ. Ἐνίσχυση τῆς σύναξης εἶναι τὸ νὰ ἔρχεσθε σὲ ἐπικοινωνία μεταξύ σας πρόθυμα καὶ γιὰ μακρὸ χρόνο.

Στίχ. 35. «Νὰ μὴ χάσετε λοιπὸν τὸ θάρρος σας», ποὺ σᾶς δίνουν τὰ ἔργα σας, ἢ πίστη σας, οἱ πειρασμοί, ἢ ὑπομονή σας. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ μᾶς χαρίζουν τὴ μεγάλη παρησία, ὅτι θὰ ἐπιτύχομε τὶς ὑποσχέσεις ποὺ ἐλάβαμε.

Στίχ. 36. «Θέλημα Θεοῦ» τὸ νὰ πιστεύομε εἰλικρινὰ σ' αὐτὸν καὶ νὰ πράττομε τὶς ἀρετές, καὶ ἀκόμα ὅταν τὸ καλεῖ ὁ καιρὸς ν' ἀγωνιζόμεσθε γι' αὐτὲς μέχρις αἵματος. Γιατὶ αὐτοὶ κερδίζουν τὴν ὑπόσχεση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο.

Στίχ. 4. Τὸ «χάριν αὐτῆς, ἂν καὶ πέθανε, μνημονεύεται ἀκόμα αὐτός», ἢ σημαίνει ὅτι αὐτὴ ἢ θυσία¹⁹ ἔγινε γιὰ τὸν ἀδελφὸ του ἀφορμὴ ζήλειας καὶ φθόνου, καὶ αὐτὸς γέννησε τὸ φόνο, ἢ ὅτι ἕξαιτίας τῆς μνημονεύεται ἂν καὶ πέθανε. Γιατὶ αὐτὴ ἔγινε αἰτία νὰ μένει ὁ "Ἀβελ πάντοτε στὴ μνήμη μας καὶ νὰ θεωρεῖται ἀλάθητος. "Ἡ, ἂν κάποιος ἕξετάσει μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια καὶ τὰ δύο, λαμβάνοντας ἀπὸ κοινοῦ τὸ «ἕξαιτίας αὐτῆς», δηλαδή τοῦ «ἂν καὶ πέθανε» καὶ τοῦ «μνημονεύεται» «Μνημονεύεται ἀκόμα». Εἶναι ἀείμνηστος δὲν τὸν ἀφήνει ἢ πράξη αὐτῆ τῆς πίστεώς του νὰ καταλήξει, λέγει, στὴ λήθη.

Στίχ. 13. "Ἐτσι, λέγει, πίστευαν σ' αὐτὲς, ἀφοῦ «τὶς εἶδαν ἀπομακρῶς» μὲ τὴν ἐλπίδα, καὶ χαίρονταν γι' αὐτὲς καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἦταν σὰ νὰ τὶς εἶχαν ἀγκαλιάσει καὶ τὶς κατασπάζονταν.

Στίχ. 19. Τὸ «γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἔλαβε πίσω συμβολικά», εἶναι δυνατὸ

καὶ οὕτως ἐννοῆσαι ὅθεν καὶ τὸν Ἰσαάκ ὁ Ἀβραάμ ἐν παραβολῇ
ἐκομίσατο. Ἐπεὶ γάρ, φησὶν, ἄφατόν τινα τὴν ὑπακοὴν ἐπεδείξα-
το καὶ πίστιν νικῶσαν καὶ αὐτῆς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἀπολαμι-
θάγει πάλιν τὸν υἱόν, οὐχ οἷον προσήνεγκεν, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης
5 προσθήκης καὶ ἀξίας τῆς αὐτοῦ πίστεως ἐκομίσατο γὰρ αὐτὸν φέ-
ροντα παραβολὴν καὶ ὁμοίωσιν τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ
Θεόν τοιαῦτα γὰρ ἢ πίστις δύναται κατορθοῦν. Εἰ δὲ τὸ «ἐν πα-
ραβολῇ» κοινὸν ἐκλάβοις τοῦ τε Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ, ὅτι ὁ μὲν
εἰς τύπον τοῦ Πατρὸς καὶ εἰς παραβολὴν καὶ ὁμοίωσιν διὰ τῆς
10 προσαγωγῆς τοῦ παιδὸς ἐχρημάτισεν, ὁ δὲ Ἰσαάκ εἰς τύπον τοῦ
Υἱοῦ, καὶ οὕτως ἡ προειρημένη εὐδοοῦται διάνοια. Τοσοῦτον κέρ-
δος, φησὶ, προσεξένησε τῷ Ἀβραάμ ἢ πίστις αὐτοῦ, ὅτι τὸν υἱὸν
προσενέγκας μετὰ μεγίστης προσθήκης ἐκομίσατο. Ποίας ταύτης;
Τὸ «ἐν παραβολῇ» αὐτὸν καὶ ὁμοιώσει τῆς τε πρὸς τὸν Πατέρα καὶ
15 τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν ἀνακομίσασθαι, τοῦτ' ἔστιν ἐκομίσατο τὸν Υἱὸν
ἐπὶ τηλικούτῳ κέρδει, ἐφ' ᾧ τύπον ἀμφοτέρους γενέσθαι τῆς προσ-
αγωγῆς ἦν εὐδόκησεν ὁ Πατὴρ τελεσθῆναι ἐπὶ τῷ Υἱῷ. Ἡ «ἐν πα-
ραβολῇ ἐκομίσατο» ὁ Θεὸς τὸν Ἰσαάκ, τοῦτ' ἔστι διὰ τὴν πίστιν
καὶ τὸ πρόθυμον τοῦ Ἀβραάμ, καίτοι κριοῦ προσαχθέντος καὶ τό-
20 τε οὐ παρὰ τοῦ Ἀβραάμ κομισθέντος, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ
καὶ κομισαμένου, ὅμως οὖν οὕτως ὁ Θεὸς ἐδέξατο τὴν θυσίαν, ὡς
τὸν Ἰσαάκ αὐτὸν κομισάμενος διὰ τῆς παραβολῆς καὶ παρενθή-
κης τοῦ κριοῦ. Διὸ φησὶν ὅθεν αὐτόν», οἷον τὸν Ἰσαάκ, «ἐκομίσα-
το ἐν τῇ παραβολῇ» καὶ παρενθήκη τοῦ κριοῦ, τοῦτ' ἔστιν ὡς τελει-
25 ωθεῖσαν τὴν πρόθεσιν καὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ τὸ πρόθυμον, οὕτως
ἐδέξατο τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ ὁ Θεός

Στίχ. 21. Ἐνταῦθα, φησὶν, οὐ μόνον εἶπεν, ἀλλὰ καὶ οὕτως
ἐθάρρει τοῖς ἐσομένοις, ὡς καὶ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτὸ ἐπιδείξει· ἐπειδὴ
γὰρ ἔμελλεν ἀπὸ τοῦ Ἐφραΐμ ἀνίστασθαι βασιλεὺς ἕτερος, διὰ
30 τοῦτο, φησὶ, «καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐ-
τοῦ», τοῦτ' ἔστι καὶ γέρον ὦν ἤδη προσκυνεῖ τῷ Ἰωσήφ, τὴν παν-
τὸς τοῦ λαοῦ προσκύνησιν δηλῶν τὴν ἐσομένην αὐτῷ. Καὶ τοῦτο
ἐξέβη ἤδη, ὅτε αὐτῷ οἱ ἀδελφοὶ προσεκύνησαν, ἐκδήσεσθαι δὲ
ἔμελλεν ὑστερον διὰ τῶν δέκα φυλῶν.

35 Στίχ. 26. Τί ἔστι «τὸν ὄνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ»; Τοῦτ' ἔστι τὸ

νά τὸ ἐννοήσομε καὶ ἔτσι· γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀβραάμ ἔλαβε πίσω τὸν Ἰσαάκ συμβολικά. Ἐπειδὴ δηλαδή, λέγει, ἔδειξε μιὰ κάποια ἀνέκφραστη ὑπακοή καὶ πίστη πού νικᾷ ἀκόμα καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως τοὺς νόμους, ἀπολαμβάνει πάλι τὸ υἱό του, ὄχι τέτοιο πού τὸν πρόσφερε, ἀλλὰ μὲ μεγάλη προσθήκη καὶ ἄξια στὴν πίστη του· καθόσον τὸν ἔλαβε πίσω σὰν σύμβολο καὶ ὁμοίωση πρὸς τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεό· γιατί τέτοια εἶναι τὰ κατορθώματα τῆς πίστεως. Ἄν τώρα τὸ «σὰν σύμβολο» τὸ λάβεις ἀπὸ κοινοῦ γιὰ τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Ἰσαάκ, ὅτι δηλαδή ὁ Ἀβραάμ διετέλεσε τύπος τοῦ Πατέρα καὶ σύμβολο καὶ ὁμοίωση μὲ τὴν προσφορὰ τοῦ παιδιοῦ του, καὶ ὁ Ἰσαάκ τύπος τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἔτσι εἶναι σωστὸ τὸ νόημα πού διατυπώσαμε. Τόσο κέρδος, λέγει, προξένησε στὸν Ἀβραάμ ἡ πίστη του, ὥστε, ἐνῶ πρόσφερε τὸν υἱό του, τὸν ἔλαβε πίσω μὲ μεγάλο κέρδος. Ποιὸ ἦταν αὐτό; Τὸ νὰ τὸν λάβει πίσω «ὡς σύμβολο» καὶ ὁμοίωση τῆς προσφορᾶς πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τῆς πρὸς τὸν Υἱό· δηλαδή ἔλαβε τὸν υἱὸ μὲ τόσο κέρδος, ὥστε νὰ γίνουν καὶ οἱ δύο τύποι τῆς προσφορᾶς (θυσίας) πού εἶχε τὴν εὐχαρίστηση ὁ Πατέρας νὰ γίνει μὲ τὸν Υἱό του. Ἡ ἄλλιῳς· «ὡς σύμβολο ἔλαβε» ὁ Θεὸς τὸν Ἰσαάκ, δηλαδή γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν προθυμία τοῦ Ἀβραάμ, μολονότι εἶχε προσφερθεῖ καὶ τότε κριαρι, πού δὲν εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ πού τὸ εἶχε φέρει. Ὅμως ὁ Θεὸς καὶ ἔτσι δέχθηκε τὴ θυσία, σὰ νὰ εἶχε φέρει τὸν ἴδιο τὸν Ἰσαάκ μὲ τὸν συμβολισμό καὶ τὴν παρεμβολή τοῦ κριαριοῦ. Γι' αὐτὸ λέγει· «Γι' αὐτὸ αὐτόν», δηλαδή τὸ Ἰσαάκ, «τὸν ἔλαβε πίσω μὲ τὸν συμβολισμό» καὶ τὴν παρεμβολή τοῦ κριαριοῦ· δηλαδή σὰ νὰ εἶχε ὀλοκληρωθεῖ ἡ πρόθεση καὶ ἡ προθυμία τῆς πίστεώς του, ἔτσι δέχθηκε ὁ Θεὸς τὴ θυσία τοῦ Ἀβραάμ.

Στίχ. 21. Ἐδῶ, λέγει, δὲν εἶπε μόνο, ἀλλὰ τόση ἐμπιστοσύνη εἶχε γιὰ τὰ μελλούμενα, ὥστε νὰ τὴ δείξει καὶ μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ἐπειδὴ δηλαδή ἔμελλε ἀπὸ τὸν Ἐφραΐμ νὰ παρουσιασθεῖ ἄλλος βασιλιάς, γι' αὐτό, λέγει, «καὶ προσκύνησε τὸν Ἰωσήφ στηριγμένος στὸ ἄκρο τοῦ ραβδιοῦ του»²⁰. δηλαδή καὶ ἐνῶ ἦταν γέροντας προσκυνεῖ τὸν Ἰωσήφ, δηλώνοντας τὴν καθολικὴ προσκύνηση πού θὰ τοῦ γινόταν ἀπὸ τὸν λαό. Κι' αὐτὸ ἐπαληθεύθηκε ἤδη, ὅταν τὸν προσκύνησαν οἱ ἀδελφοί του, καὶ ἔμελλε νὰ ἐπαληθευθεῖ ὕστερα μὲ τὴν προσκύνηση τῶν δέκα φυλῶν.

Στίχ. 26. Τί σημαίνει, «τὸν ὄνειδισμό τοῦ Χριστοῦ»; Δηλαδή δείχνο-

ὄνειδίξεσθαι τοιαῦτα δεικνὺς τὸν ὄνειδισμόν ὃν ὁ Χριστὸς ὑπέ-
 μεινεν. Ἡ ὅτι διὰ τὸν Χριστὸν ὑπέμεινεν («ἡ γὰρ πέτρα ἦν ὁ Χρι-
 στός»): εἰκὸς γὰρ ἦν κάκεινον ὄνειδίξεσθαι, ὅτε ἤκουσεν «μὴ
 ἀνελεῖν με σὺ θέλεις ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον;».
 5 Τοῦτό ἐστὶν ὄνειδισμὸς τοῦ Χριστοῦ, μέχρι τέλους καὶ ἐσχάτης
 ἀναπνοῆς πάσχειν κακῶς, ὥσπερ αὐτὸς ὠνειδίξετο καὶ ἤκου-
 σεν «εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ»· ἀμφότε-
 ροι γὰρ ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν ὑπὲρ ὧν εὐηργέτουν ὠνειδί-
 ζοντο.
 10 Στίχ. 33. Ἐνταῦθα περὶ τοῦ Δαυὶδ, οἶμαι, λέγει «Δικαιοσύ-
 νην» δὲ τὴν φιλανθρωπίαν ἐκάλεσεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Στίχ. 25. Ἡ «τὸν ἐπὶ γῆς χρηματίζοντα», τὸν τὰ γῆϊνα καὶ
 παρερχόμενα ὑπισχνούμενον· γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι,
 15 ἐχθρῶν ἐπικράτειαν, εὐπαιδίαν καὶ βίον μακροχρόνιον. Ἄπ' οὐ-
 ρανοῦ δὲ λαλεῖ ὁ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἰς κληρονομίαν ἐπαγγελ-
 λόμενος, ὁ τῆς ἀφράστου δόξης ἐκείνης καὶ ἀπεράντου τὴν ἀπό-
 λανσιν χαριζόμενος. Ἡ δύναται τὸ ἐπὶ γῆς εἰρῆσθαι χρηματί-
 ζειν, ὅτι σχεδὸν πάντα τῆς διὰ Μωϋσέως νομοθεσίας σωματικοὶ
 20 καθαροὶ ἐχρημάτιζον· ἡ δὲ νέα καὶ διὰ Χριστοῦ δοθεῖσα ἡμῖν
 νομοθεσία ψυχῆς ἐστὶ καθάρσιον καὶ φωτισμός. Ἐπὶ γῆς οὖν
 εἶπιν ἐκεῖνα κεχρηματισμένα, ὅτι ταπεινὰ καὶ περὶ ὑλῶδες σκή-
 νημα στρεφόμενα· ἀπ' οὐρανοῦ δὲ ταῦτα, ὅτι θεῖα καὶ ὑψηλὰ καὶ
 τὸ θεοειδές, τὴν ψυχὴν, ἐκκαθαίροντα καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναφέ-
 25 ροντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Στίχ. 10-13. Τοῦτο πρὸς τοὺς ἐπαπορήσαντας ἄν· πῶς λέγεις
 ἔχεις θυσιαστήριον; τί γὰρ ἐτύθη ἐν αὐτῷ; Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ
 Χριστὸς, ὃν ἄνω καὶ κάτω περιάγεις ὅτι ἐτύθη, ὅτι θυσία γέγονεν
 30 ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ προσφορά, οὐδ' αὐτὸς οὖν ἐν τῷ θυσιαστη-
 ρίῳ σου τέθνται· φανερόν γάρ, ὅτι ἔξω τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ
 ἔπαθεν. Πρὸς οὖν τούτους· Ναί, φησίν, ἔξω μὲν ἔπαθεν, ἀλλὰ διὰ

ντας τὸν ἐμπαιγμὸ πού ὑπέφερε ὁ Χριστὸς μὲ τοὺς ἐμπαιγμοὺς πού δέχθηκε αὐτός. Ἦ ὅτι γιὰ τὸν Χριστὸ ὑπέμεινε («γιατὶ ἡ πέτρα ἦταν ὁ Χριστός»²¹). Γιατὶ εὐλογο ἦταν νὰ ὀνειδίζεται καὶ ἐκεῖνος, ὅταν ἄκουσε: «μήπως θέλεις νὰ μὲ σκοτώσεις ὅπως σκότωσες χθὲς τὸν Αἰγύπτιο;»²² Αὐτὸ εἶναι ὁ ὀνειδισμὸς τοῦ Χριστοῦ, τὸ νὰ ὑποφέρει κανεὶς μέχρι τέλους καὶ μέχρι τὴν ἔσχατη ἀναπνοή του, ὅπως αὐτὸς χλευαζόταν καὶ ἄκουσε: «ἂν εἶσαι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, κατέβα ἀπὸ τὸ σταυρὸ»²³. γιατί καὶ οἱ δύο χλευάζονταν ἀπὸ τοὺς δικούς τους ὁμοεθνεῖς, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἔκαναν τὶς εὐεργεσίες τους.

Στίχ. 33. Ἐδῶ, νομίζω, μιλάει γιὰ τὸν Δαβίδ. «Δικαιοσύνη» βέβαια ὀνόμασε τὴ φιλανθρωπία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο.

Στίχ. 25. Ἦ τὸ «αὐτὸν πού ζοῦσε στὴ γῆ», σημαίνει ἐκεῖνον πού τοὺς ὑποσχόταν τὰ γήινα καὶ παροδικά, ὅπως γῆ ὅπου ρέει μέλι καὶ γάλα, κατεξουσιασμὸ τῶν ἐχθρῶν, πολλὰ παιδιὰ καὶ βίο μακροχρόνιο. Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὁμιλεῖ αὐτὸς πού ὑπόσχεται ὡς κληρονομία τὸν ἴδιο τὸν οὐρανὸ, αὐτὸς πού χαρίζει τὴν ἀπόλαυση τῆς ἀνέκφραστης ἐκείνης καὶ ἀπέραντης δόξας. Ἦ μπορεῖ «τὸ ζοῦσε ἐπάνω στὴ γῆ» νὰ ἔχει λεχθεῖ μὲ τὴν ἔννοια, ὅτι ὅλα σχεδὸν ὅσα περιεῖχε ἡ Μωσαϊκὴ νομοθεσία ἦταν σωματικοὶ καθαρμοί. Ἦ νέα ὅμως νομοθεσία, καὶ πού δόθηκε μέσω τοῦ Χριστοῦ, εἶναι καθαρμὸς καὶ φωτισμὸς τῆς ψυχῆς. Ἐκεῖνα λοιπὸν εἰπώθηκαν γιὰ ἐπάνω στὴ γῆ, γιατί εἶναι ταπεινὰ καὶ στρέφονται γύρω ἀπὸ τὸ ὑλικὸ σκῆνωμα, ἐνῶ αὐτὰ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, γιατί εἶναι θεῖα καὶ ὑψηλὰ καὶ πού καθαρίζουν καὶ ὑψώνουν στοὺς οὐρανούς τὸ θεόμορφο μέρος τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ψυχὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13ο.

Στίχ. 10-13. Αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ πρὸς ἐκείνους πού διατύπωναν τὴν ἀπορία: Πῶς λέγεις ἔχεις θυσιαστήριο; Τί θυσιάσθηκε πάνω σ' αὐτό; Γιατὶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς, πού μιλάς διαρκῶς γι' αὐτὸν καὶ λέγεις ὅτι θυσιάσθηκε, ὅτι ἔγινε θυσία καὶ προσφορὰ γιὰ χάρη τοῦ κόσμου, οὔτε αὐτὸς θυσιάσθηκε στὸ θυσιαστήριό σου· γιατί εἶναι φανερό, ὅτι ἔπαθε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἱερουσαλήμ. Σ' αὐτοὺς λοιπὸν

τούτου μάλλον κατασκευάζεται ὅτι ἔχομεν θυσιαστήριον. Καί
 γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν οὐκ ἐν αὐτοῖς τοῖς θυσιαστηρίοις κατακαίεται
 τῶν θυομένων τὰ σώματα, ἀλλ' ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Καὶ ἔτι διὰ
 5 τοῦτο ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν, ἵνα πάντας, καὶ μὴ μόνους τοὺς ἱε-
 ρεῖς ἀγιάσῃ. Εἰ δὲ θυσία γέγονεν ὑπὲρ πάντων, πῶς οὐχὶ καὶ θυ-
 σιαστήριόν ἐστιν; Τὸ δὲ «ἵνα ἀγιάσῃ τὸν λαόν», καὶ ἄλλην ἔννοι-
 αν δίδωσιν. Εἶπον, φησίν, ὅτι οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες οὐκ ἔχου-
 σιν ἐξουσίαν φαγεῖν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου ἡμῶν, οὐχ ὅτι ἀδύνα-
 10 τον αὐτοῖς τοῦτο, ἀλλ' ὅτι κατὰ γνώμην ἑαυτῶν ἀναξίους ἑαυ-
 τὸς ἀποφαίνουσιν, ἐπεὶ (τό γε ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Χρι-
 στοῦ) οὐ μόνον οὐ κεκάλυται, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο πέπονθεν
 ἵνα ἀγιάσῃ, φησίν, οὐχὶ τόνδε ἢ τόνδε, ἀλλὰ σύμπαντα τὸν λαόν,
 καὶ ποιήσῃ αὐτοὺς ἐξουσίαν ἔχειν καὶ ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου αὐ-
 τοῦ ἐσθίειν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν.

ἀπαντᾷ· Ναί, ἔξω βέβηλα ἔπαθε, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὸ μᾶλλον ἀποδεικνύεται ὅτι ἔχομε θυσιαστήριον. Γιατὶ καὶ σ' ἐμᾶς δὲν καίγονται τὰ σώματα τῶν θυμάτων πάνω στὰ ἴδια τὰ θυσιαστήρια, ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο. Καὶ ἀκόμα γι' αὐτὸ ἔπαθε ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη, γιὰ νὰ ἀγιάσει ὅλους, καὶ ὄχι μόνο τοὺς ἱερεῖς. Ἐάν ὅμως ἡ θυσία ἔγινε γιὰ ὅλους, πῶς δὲν εἶναι καὶ θυσιαστήριον; Τὸ «γιὰ νὰ ἀγιάσει τὸν λαόν», ἐμπεριέχει καὶ ἄλλο νόημα. Εἶπα, λέγει, ὅτι ὅσοι ὑπηρετοῦν τὴ σκηνὴν δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ φᾶνε ἀπὸ τὸ θυσιαστήριόν μας ὄχι ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον σ' αὐτούς, ἀλλ' ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τους, ἀποδεικνύουν ἀνάξιον τὸν ἑαυτὸν τους, καθόσον (ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Χριστοῦ) ὄχι μόνο δὲν ἀπαγορεύεται, ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὑπέμεινε τὸ πάθος αὐτὸ ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη, γιὰ νὰ ἀγιάσει, λέγει, ὄχι αὐτὸν ἢ ἐκεῖνον, ἀλλὰ ὅλοκληρον τὸν λαόν, καὶ γιὰ νὰ τοὺς κάνει νὰ ἔχουν ἐξουσία νὰ τρώνε καὶ ἀπὸ τὸ θυσιαστήριόν του.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν κατὰ σειράν γιὰ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στὸ κεφάλαιο, τὸν στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα ἀπλῶς στὴ σελίδα πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις			Ἀριθμοὶ		
2	7	154.396	14	8	48
	14	556	16	13-14	48
	21-22	10	24	8	12
4	4	552			
12	3	8		Δευτερονόμιον	
	7	8	6	3	48
15	6	244	11	9	48
16	10	8	27	26	460
17	5	250			
18	1 ἐ.	146		Ψαλμοὶ	
28	14	8	2	7	532
47	31	554	8	5	532
				7	532
			23	1	366
3	8	48	31	1-2	246
	14	530	39	7	550
5	44	48	50	6	234
9	16	304		10	22
17	3	48	68	22	196
20	13-17	342	109	1	532
	15	18			
32	4-35	302			
			14	4-5	226.396
				Ἰωβ	
				ᾠσηέ	
5	5	114			
24	24	48	2	25	312

		Ναούμ		12	28	60
2	1	318		13	4	316
		Ἀββακούμ			12	56
					17	58
2	4	210	2 4		24	60
		Ἡσαΐας			31	60
					33	60
1	9	316			44	60
9	6	410			52	62
10	22	312. 314			55	16
26	17-18	148		14	5	64
52	5	32			10	62
	7	318			25	60
53	2	532		15	5	68
	9	126		16	16	358
54	13	136		18	6-7	80
65	2	318		20	23	92
		Ἱερεμίας			28	240
				22	40	298
38	31-32	548		23	12	98
	Δανιήλ (Σωσάννα)			25	41	532
				27	40	556
-	42	136			42	446
		Ματθαῖος			63	182
					18	506
3	17	132		28	19	162. 360
4	17	40. 48				Μάρκος
5	3	498				
6	9	288		2	52	244
	18	20		3	22	50
7	1	346		4	3	316
	17	106		6	3	16
	22	378		9	24	334
	34	50		10	45	240
9	37	298		15	31	446
10	40	500		19	18-19	342
	14	78				Λουκᾶς
11	19	526				
	27	138		1	35	532
	30	32		5	12	34

6	37	346	14	9	358. 106. 132
8	5	316	15	13	500
12	19	86		19	110
14	11	98	16	12	186
17	6	334		26	184
18	14	98		28	108
22	42	538. 540		31	128
				32	184
				33	110
	Ἰωάννης		17	1	538. 544
1	1	192		3	358. 138. 158
	14	526		4	188
	51	532		5	188
3	29	38		6	188
4	5	120		8	188
	18	128		9	188.
	24	10		11	294. 186. 188
	29	124		12	188
5	14	142		15	294
	22	358		34	170
	28	130		36	170
	32	146	20	29	518
	34	134			
	36	132			
	37	132			
6	44	138	15	8	128
	63	396	19	6	144
8	28	156			
	44	150			
	49	152	1	11	206
10	24	38		16	214
11	30	358. 138. 146. 190		18	242
12	25	110		20	216. 218
	26	170		21	220
	32	482	2	1	206
13	47	242		13	224
	35	298. 338		24	32
14	36	172		26	230
	5	172	3	1	238
	8	176		8	236

Πράξεις

Ρωμαίους

3	21	250	7	25	412
5	1	212	9	2	420
	3	254.406		24	504
	10	258		26	504
	14	502	10	4	556.
	17	502	11	7	186
	20	112	12	8	440
6	18	276		9-10	144
	22	546		11	378
7	7	112		23	378
	8	112		25	380
	9	112		31	382
	13	280.288.	13	12	194
8	9	288	14	11	386
	10	288		16	390
	17	290	15	25	392.506.
	39	300		28	506
9	20	308		31	394
	21	308		49	400
	22	314		Κορινθίους Β'	
	29	316		1	12
10	9	212	1	12	408
11	14	324.326	7	8	424
	32	328	8	6	432
12	14	336		19	434
13	1	344	11	6	438
	7	344		30	442
	8	344	12	1	444
	10	298		Γαλάτας	
14	5	348		11	19
	17	352	11	19	452
15	22-24	208		Ἐφεσίους	
16	17	206		1	6
	25	186.362	1	6	468
	26	362		9	468
	Κορινθίους Α'		2	5	474
	1	5		10	476
	5	440.448		Φιλιππησίους	
2	9	94.496		2	7-8
4	3	420	2	7-8	256

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

565

2	14	496			Ἰακώβου	
	25-30	500	2	21		244
	Θεσσαλονικεῖς Α΄				Πέτρου Α΄	
4	13	520	2	22		126
	Ἑβραίους				Πέτρου Β΄	
			3	15		458
1	3	186		16		458
8	13	548			Ἰωάννου Α΄	
10	23	232	4	11		536

2. Εύρετήριο ονομάτων και πραγμάτων

Α

- Ἐβδακούμ 210. 214.
 Ἐβελ 552.
 Ἐβραάμ 8. 12. 60. 146. 148. 150. 152.
 234. 242. 244. 246. 248. 250. 256.
 302. 314. 316. 354. 416. 458. 460.
 462. 484. 546. 548. 554.
 ἄγαθότης 158.
 ἄγαθοεργεῖν 476.
 ἄγαθοεργία 226. 464.
 ἄγαλλίασις 22. 416.
 ἄγανάκτησις 100. 4244.
 ἄγάπη 134. 166. 178. 180. 204. 256. 296.
 298. 336. 342. 352. 382. 384. 420.
 422. 432. 450. 468. 474. 478. 480.
 522. 552.
 ἄγάπησις 166. 256. 298. 408.
 Ἄγια 550.
 ἄγιασμός 204. 292. 546.
 ἄγιον κοσμηκόν 548. 550.
 ἄγνωμοσύνη 314. 318. 328. 440.
 ἄγνωσία 138.
 Ἄδὰμ 164. 258. 262. 264. 266. 396. 398.
 ἄδης 446. 480. 482.
 ἄδηφαγία 80.
 ἄδικία 84. 118. 164. 214. 422. 444.
 ἄδοξία 90. 398.
 ἄθεμουργία 194.
 ἄθυμία 198. 320.
 ἄθώωσις 224. 228. 240.
 Αἰγύπιοι 556.
 Αἴγυπτος 12. 458.
 αἵρετικός, -οὶ 188. 190.
 αἰσχροτής 258. 486. 488.
 αἰσχύνη 398. 418. 546.
 ἄκαθαροσία 274. 278. 484.
 ἄκροβυστία 230. 236. 248.
 ἄκρόβυστος, -οὶ 230. 238. 246. 248.
 ἄλαζονεία 98. 136. 372.
 ἀλήθεια 44. 116. 152. 214. 228. 234.
 294.
 ἄμαρτημα, -τα 36. 82. 84. 226. 240. 260.
 262. 372. 446.
 ἄμαρτία 36. 50. 56. 82. 110. 112. 114.
 124. 126. 154. 164. 178. 190. 200.
 212. 224. 226. 236. 240. 246. 252.
 258. 260. 262. 266. 268. 270. 272.
 274. 276. 278. 280. 282. 284. 286.
 288. 290. 312. 396. 440. 446. 460.
 462. 484. 486. 506. 512. 518. 534.
 544. 548. 550.
 ἄμαρτωλός, -οὶ 12. 30. 36. 256. 280.
 288. 398. 400. 460.
 ἀμέλεια 56. 98. 100. 114.
 ἀνάθεμα 296. 300. 302. 374. 458.
 ἀναισχυντία 58. 112. 164. 286.
 ἀναμάρτητος 126.
 ἀνάστασις 20. 60. 74. 144. 162. 176.
 196. 202. 264. 270. 290. 392. 394.
 396. 398. 400. 520. 522. 540.
 Ἄνδρέας, ἀπόστολος, 358.
 ἀνεξικακία 84. 166.
 ἀνθρωποκτόνος 150.
 ἄνθρωπος παλαιός 486.
 ἀνομία 34. 246.
 ἀνόρθωσις 322.
 ἀνταπόδοσις 50. 242. 344. 474. 478.
 ἀντιμωθία 48. 220. 320. 410. 420. 422.
 ἀντιπάθεια 58.
 Ἄντίχριστος 148. 150. 422.
 ἀπάτη 278. 438.
 ἀπαύγασμα 186. 528. 530.
 ἀπείθεια 322. 328. 330. 474.
 ἀπέχθεια 326.
 ἀπιστία 80. 130. 196. 232. 412. 422. 536.
 ἀπόγνωσις 258. 424.
 ἀπολύτρωσις 242. 290. 468.
 ἀπόνοια 50. 76. 120. 152. 168. 394. 474.

476. 498.
 ἀπώλεια 30. 32. 54. 264. 298. 310. 332.
 494.
 Ἄραβία 452.
 Ἄρειανοὶ 106. 192.
 Ἄρειος 192.
 ἄρετή 12. 44. 64. 74. 84. 94. 112. 114.
 156. 206. 210. 212. 238. 246. 340.
 342. 346. 350. 388. 398. 412. 430.
 450. 462. 486. 494. 496. 498. 544.
 ἄρρητοποιΐα 526.
 ἄρπαγή 444. 496.
 ἄρρενοτικία
 ἄρτος ζωῆς 140.
 ἀσέλγεια 484.
 ἀσημοσύνη 258. 486. 488.
 ἀταραξία 184.
 ἀτιμία 84. 100. 102. 152. 220. 222. 396.
 398.
 αὐτεξούσιον 112. 114. 308.
 αὐτοαλήθεια 132.
 ἀφθαρσία 290. 398. 398. 418. 520.
 ἀφροσύνη 34. 440. 442.
 ἀχαριστία 34. 166. 314. 418.

B

Βαβυλῶν 12.
 Βαλαὰμ 12.
 βάπτισμα 46. 92. 112. 252. 268. 270.
 272. 284. 290. 442. 544.
 βασιλεία Θεοῦ-οὐρανῶν 16. 40. 46. 48.
 50. 60. 62. 64. 88. 120. 210. 290. 294.
 352. 398. 400. 496.
 βασκανία 50. 58. 552.
 Βεελζεβούλ 50.
 Βηθανία 160.
 βλασφημία 106. 142. 236. 352. 522.
 Βυζάντιον 358.

Γ

Γαλιλαία 118.

γαστρομαργία 38. 80. 86. 136. 372.
 γέεννα 98. 100.
 γέννησις (Χριστοῦ) 532.
 γνησιότης 532.
 γνῶσις 70. 138. 158. 174. 218. 220. 228.
 382. 438. 480. 488. 502.
 Γομόρρα 314. 316.
 Γραμματεῖς 66. 74.

Δ

Δαβὶδ 22. 48. 202. 234. 246. 250. 550.
 556.
 δαιμόνιον 50. 142.
 δαίμων,- ες 32. 50. 52. 80. 218. 228. 254.
 364. 392. 448.
 Δαμασκός 452.
 δεισδαιμονία 12.
 Δημᾶς 526.
 δημιουργία 218.
 Δημοσθένης, ρήτωρ, 478.
 διαβολή 28. 154. 294. 482.
 διάβολος 14. 50. 148. 150. 152. 164.
 520. 534.
 Διαθήκη Καινὴ 548.
 Διαθήκη Παλαιὰ 548.
 διαφθορά 310. 332. 338. 400.
 δικαιοκρισία 154.
 δικαιοσύνη 182. 210. 212. 212. 214.
 234. 236. 238. 240. 242. 244. 246.
 248. 250. 268. 272. 274. 312. 318.
 352. 422. 546. 556.
 δικαίωσις 224. 240. 246. 316.
 διχοστασία 206.
 διωγμός 294. 544.
 δόξα θεία - Θεοῦ 118. 186. 192. 198.
 220. 240. 252. 258. 300. 312. 362.
 370. 506. 526. 530.
 δόξα ματαιία 494.
 δόξα πατρικὴ 482.
 δουλεία 272. 274. 534.
 δύναμις (Θεοῦ - Χριστοῦ) 10 . 216.

470. 528.
 δυσγένεια 12.
 δυσσέβεια 12. 50. 316. 412.

Ε

Ἑβραῖος, -οι 68.
 εἰδωλόθυτον 364. 366
 εἰδωλολατρεία 134.
 εἶδωλον 228. 240. 526.
 εἰκῶν 186.
 εἴμαρμένη 222.
 εἰρήνη 182. 184. 252. 318. 352. 356. 450.
 480. 522.
 εἰρωνεία 168.
 Ἑκκλησία Ἑθνῶν 8.
 ἐλεημοσύνη 338. 430. 432. 434.
 ἐλευθερία 272. 280.
 Ἑλλην, -ες 216. 218. 236. 240. 454. 480.
 Ἑλληνισμός 526.
 ἐλπίς 176. 404. 522. 552.
 ἐνανθρώπησις 162. 186. 190. 542.
 ἐνέργεια θεία 8 470. 472. 474.
 ἔνωσις 362.
 ἐξουσία 126. 128. 134. 146. 192. 528.
 ἐπαγγελία 302. 462.
 ἐπιβουλή 184. 286. 444.
 ἐπίγνωσις 62. 282. 484.
 ἐπιθυμία 88. 112. 204. 276. 278. 280.
 282. 462.
 ἐπιπορκία 118.
 ἐπίπληξις 26
 ἐπισυναγωγή 552.
 ἐπιτίμησις 26. 120. 168. 448. 456.
 εὐγνωμοσύνη 166.
 εὐδαιμονία 86. 210. 272. 436. 544.
 εὐδοκία 466. 468. 470. 492. 532.
 εὐεργεσία 46. 166. 190. 200. 232. 234.
 242. 244. 290. 304. 320. 328. 338.
 468. 480. 484. 508.
 εὐθυμία 22.
 εὐλάβεια 428. 538. 530.

εὐλογία 466. 546.
 εὐπάθεια 188.
 εὐσέβεια 60. 68. 330. 334. 382. 384. 418.
 428.
 εὐσχημοσύνη 380.
 εὐφροσύνη 20. 176. 186. 520.
 εὐχαριστία 148. 408. 476.
 Ἐφραῖμ 554.
 ἔχθρα 324.

Ζ

ζωὴ αἰώνιος 32. 124.
 ζωὴ ἀληθινή 140. 418.
 Ζωὴ (Χριστὸς) 264.

Η

ἡδονὴ 54. 188. 214. 344.
 ἡδυπάθεια 452.
 Ἡλίας 74. 76. 78.
 Ἡρώδης 64. 66. 66. 76.
 Ἡσαῦ 316.

Θ

θάνατος 42. 180. 202. 258. 260. 262.
 264. 266. 268. 270. 276. 446. 462.
 534. 540. 552.
 θάνατος Δεσποτικὸς 76.
 θέλημα ἀνθρώπινον
 θέλημα Θεοῦ 468. 470. 552.
 θέλημα σαρκικὸν 462.
 θεογνωσία 156. 216.
 θεομαχία 50. 184.
 θεοσημεία 210.
 Θεσσαλονικεῖς 520.
 Θεσσαλονίκη 508.
 θλιψίς 110. 170. 186. 188. 252. 254. 294.
 394. 404. 406. 418. 444. 458. 464.
 478. 492. 500. 508. 512. 538. 544.
 Θουκυδίδης 478.

θυμηδία 32.
 θυμός 18. 194. 224. 338.
 θύρα (Χριστός) 156.
 θυσία 364. 550.
 θυσία ἀναίμακτος 538.
 θυδία δαιμονική 364.
 θυσία πνευματική 498. 500.
 θυσιαστήριον 556. 558.

I

Ἰακώβ 122. 316. 458.
 Ἰάκωβος 72. 244.
 Ἰεροσόλυμα - Ἱερουσαλήμ 92. 160.
 358. 452. 462. 546. 556.
 ἱεροσυλία 68.
 ἱερωσύνη 54.
 Ἰλλυρικόν 358.
 Ἰορδάνης 44.
 Ἰουδαία 60.
 Ἰουδαῖος 8. 36. 38. 44. 54. 58. 76. 90.
 118. 130. 136. 138. 148. 150. 154.
 162. 170. 184. 194. 208. 210. 230.
 234. 236. 238. 240. 242. 252. 268.
 290. 298. 300. 314. 316. 318. 320.
 322. 324. 326. 328. 330. 332. 354.
 452-454. 476. 480. 518. 534.
 Ἰούδας, γενάρχης, 548.
 Ἰούδας, προδότης, 166. 378.
 Ἰσαὰκ 458. 554.
 ἰσοτιμία 152.
 Ἰσραήλ 46. 74. 310. 314. 318. 548.
 Ἰσραηλίτης 126. 278.
 ἰταμότης 286.
 Ἰωάννης (εὐαγγελιστής) 72. 174. 452.
 538.
 Ἰωάννης (Βαπτιστής) 40. 42. 42. 46.
 48. 64. 66. 76. 78. 110. 130. 132. 146.
 Ἰωσήφ 458. 554.
 Ἰωσήφ (μνηστήρ Θεοτόκου) 8. 10.
 136.

K

Καῖν 278.
 κακία 12. 34. 44. 112. 152. 240. 278.
 310. 332. 462.
 κακουργία 76. 150. 166. 454.
 κάκωσις 524.
 Κανᾶ 118.
 καρδιογνώστης 128.
 Κάριμος 78. 88.
 κατάγνωσις 456. 462. 486.
 κατακλυσμός 260. 442.
 κατάκριμα 266.
 κατάκρισις 224. 228. 236. 264.
 καταλλαγή 324.
 κατάπαυσις 538.
 κατάρα 460.
 κατήφεια 90.
 καύχημα 410.
 κενοδοξία 98.
 κένωσις 72.
 κηδεμονία 186. 214. 294. 468.
 κήρυγμα 436. 454. 456. 464. 492. 494.
 500.
 κίνδυνος 492.
 κληρονομία 204. 290. 470. 528. 556.
 κλοπή 412.
 κοινωνολογία 168.
 κολακεία 90.
 κόλασις 224. 296. 520.
 Κολοσσαεῖς 514.
 Κορίνθιος,- οι 416 434.
 κοσμότης 118.
 κρίσις (μέλλουσα) 122. 154.

Λ

Λαοδίκεια 514.
 Λαοδικεῖς 512. 514.
 λατρεία λογική 330.
 λατρεία νόμου 548.
 λατρεία πνευματική 158.

λατρεία ελληνική 476.
 Λευϊ 548.
 Λόγος 104. 106. 108. 110. 114. 116.
 λαιδορία 294.
 Λουκᾶς 34.
 λύπη 424.

Μ

μακαριότης 520.
 Μακεδόνες 430.
 Μακεδονία 508.
 μακροθυμία 16. 84. 260. 308. 310. 522.
 Μαμβρή (δρῦς) 546.
 μανία 50. 218.
 Μαρία, ἀδελφή Λαζάρου, 162.
 Μάρκελλος 106.
 Μαρκίων 502.
 Μάρκος 68.
 ματαιότης 218.
 Ματθαῖος 34.
 μεγαλαυχία 242.
 μεγαλορρημοσύνη 152.
 Μελχισεδέκ 546.
 μέριμνα 24.
 Μεσσίας 124.
 μεταμέλεια 396.
 μετάνοια 46. 226. 288. 310. 426. 446.
 542.
 μετριοφροσύνη 374.
 μαιφονία 18. 64. 66. 76. 142. 146. 150.
 168. 182. 184. 194. 494. 518. 534.
 μαιφόνος, -οι 152.
 μαρία 166.
 μίασμα 64.
 μισθαποδοσία 90. 92. 154. 522.
 μίσος 180. 326.
 μοχθηρία 34. 398.
 μοιχεία 412.
 μοχθηρία 56. 58. 64. 148. 232.
 μυστήριον 38. 186. 360. 372. 410. 468.
 470. 480. 512.

μωρία 218.
 Μωσῆς-Μουσῆς 60. 74. 94. 116. 134.
 142. 156. 262. 416. 530. 534. 536.
 546.

Ν

Νέρων 494.
 νηστεία 20. 38. 40.
 Νικόδημος 120.
 νόμος 14. 112. 114. 120. 266. 278. 284.
 416. 442. 458. 460.
 νουθεσία 318. 334.
 Νῶε 416.

Ο

οἴησις 136.
 οἰκονομία 70. 114. 160. 246. 288. 456.
 468. 474. 480. 482. 492.
 ὀλιγοπιστία 78. 80. 334.
 ὀλιγωρία 32. 452.
 Ὀλορος 426.
 ὁμόνοια 192. 380.
 ὁμοσύσιος, ον 360. 368.
 ὁμοουσιότης 146. 192.
 ὄνειδισμὸς 294. 554. 556.
 ὄνειδος 184.
 ὄργη (θεία) 18. 20. 224. 234. 242. 256.
 258. 278. 310. 312. 340. 342. 474.
 518.
 ὄρκος 118.
 οὐσία, θεία, 104. 376.

Π

πάθος 114. 220.
 Παιανιεύς 426.
 παλιγγενεσία 490.
 πανουργία 418.
 παράδασις 164. 260. 262.
 παράδεισος 416. 442. 444.

παραζήλωσις 322.
 παράκλησις 428. 430.
 Παράκλητος 182.
 παρακοή 266.
 παραμυθία 84. 162. 170. 178. 180. 188.
 παρανομία 150. 222.
 παραφροσύνη 442.
 παρθενεία 78.
 Παρθένος 10.
 παροίγια 50. 222.
 παρουσία δευτέρα 72. 228.
 παρησία 40. 276. 338. 424. 494. 552.
 Παῦλος 112. 186. 194. 200. 202. 206.
 208. 212. 214. 246. 260. 274. 284.
 296. 298. 300. 302. 304. 324. 334.
 340. 346. 348. 350. 360. 362. 376.
 406. 410. 412. 422. 426. 428. 430.
 432. 438. 440. 454. 456. 470. 476.
 478. 492. 502. 504. 506. 512. 512.
 514. 522. 516. 538. 540.
 πειρασμός 14. 162. 164. 170. 294. 338.
 394. 404. 406. 418. 424. 444. 458.
 492. 498. 500. 534. 536. 544. 552.
 περιτομή 228. 230. 232. 234. 236. 238.
 246. 248. 316. 354. 454. 456. 500.
 περιφρόνησις 424.
 Πέτρος 70. 72. 84. 88. 358. 456.
 Πιλάτος 194.
 πίστις 8. 36. 40. 42. 64. 120. 122. 124.
 136. 154. 158. 166. 190. 196. 202.
 204. 206. 208. 210. 212. 214. 232.
 234. 242. 244. 246. 248. 250. 252.
 268. 316. 326. 328. 330. 334. 346.
 350. 352. 356. 358. 382. 384. 410.
 414. 422. 440. 448. 460. 464. 478.
 484. 490. 498. 500. 518. 554.
 πλάνη 196. 240. 472.
 πλεονεξία 484. 496.
 πλημμέλεια 222.
 πλημμέλημα 24. 278.
 Πνεῦμα ἅγιον 10.
 πολυπραγμοσύνη 552.

πονηρία 18. 148. 156. 160. 166. 214.
 440.
 πραότης 84.
 προαίρεσις 34. 214. 292. 338. 432. 476.
 πρόγνωσις 168. 186.
 προδοσία 166. 168.
 Πρόδρομος (Ἰωάννης) 110.
 προθυμία 90. 206. 210. 326. 342. 484.
 πρόνοια 28. 190. 214. 218. 256. 328.
 378. 432. 454. 468. 522.
 προσαγωγή 410.
 προσδοκία 410.
 προσευχή 80. 388. 390.
 προσπάθεια 88.
 πρωτεῖον, -α 98.
 πρωτότοκος 532.
 πώρωσις 146. 168. 224.

Ρ

ραθυμία 56. 98. 100.
 ραστώνη 452.
 Ρωμαῖος, -οι
 Ῥώμη 202. 208.

Σ

Σαλήμ 546.
 Σαμαρείται 126.
 Σαμαρείτις 122. 124.
 σάρκωσις 482. 496.
 Σατανᾶς 50. 150. 168. 474. 544.
 σεμνολογία 242.
 Σιλῶμ 156.
 Σινώπη 360.
 σκληροκαρδία 168.
 Σόδομα 314. 316. 546.
 σταυρός 42. 76. 92. 162. 178. 186. 214.
 256. 446. 460. 462. 482. 538. 540.
 556.
 σταύρωσις 510.
 στενοχωρία 424.

στοργή 166. 186. 300. 408. 422. 468.
 συγγνώμη 18.
 συγκατάδασις 145. 482.
 συκοφαντία 236.
 συμπάθεια 160. 186. 188. 246.
 συμφορά 418.
 συνέργεια 214.
 σωτηρία 16. 18. 48. 50. 52. 80. 90. 102.
 120. 158. 162. 178. 212. 214. 238.
 264. 268. 270. 278. 296. 298. 300.
 312. 314. 316. 318. 320. 322. 322.
 324. 326. 330. 332. 334. 336. 344.
 352. 404. 406. 408. 410. 416. 442.
 444. 460. 494. 498. 520. 540. 546.
 σωφρονισμός 90. 310.

Τ

ταλαιπωρία 38.
 ταπείνωσις 72. 98. 166. 496. 506.
 ταπεινοφροσύνη 98. 168. 334. 444. 494.
 496.
 ταντοβουλία
 ταυτότης 214. 376.
 τελειότης 332. 484. 490. 542. 544.
 τελείωσις 500.
 τιμή 522.
 Τιμόθεος (ἀπόστολος) 300. 414. 454.
 526.
 τιμωρία 8. 16. 18. 26. 34. 52. 84. 176.
 220. 224. 228. 238. 240. 242. 260.
 278. 304. 310. 414. 434. 450. 482.
 520. 524. 544.
 Τίτος 416. 428. 430. 454.
 τριθείται 192.
 τρυφή 188. 520.
 τυφος 64.

Υ

ὑδρις 100. 102.
 ὕδωρ τὸ ζῶν 124.

ὑιοθεσία 98. 114. 240. 252. 288. 290.
 292. 312. 466. 490.
 Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου 162.
 ὑπακοή 56. 60. 202. 206. 272. 298. 334.
 342. 538. 542. 554.
 ὑπεραγάπησις 474.
 ὑπερηφανία 498.
 ὑπεροχή (θεία) 536.
 ἐπέρφροσύνη 332.
 ὑπομονή 252. 292. 552.
 ὑπόστασις 116. 530.
 ὑποταγή 342.

Φ

Φαραὼ 278. 304. 310. 316.
 Φαρισαῖος 40. 66. 100. 156.
 φθόνος 18. 50. 58. 64. 92. 120. 164. 194.
 φθορά 396. 398. 400. 418. 438. 506.
 φιλαδελφία 336. 338.
 φιλανθρωπία 56. 114. 154. 158. 178.
 212. 226. 238. 240. 242. 252. 256.
 308. 330. 370. 474. 510. 520. 534.
 556. 558.
 φιλαργυρία 66. 88.
 Φίλιππος 136.
 Φιλόλογος, ἐπίσκοπος Σινώπης, 358.
 φιλομαθία 522.
 φιλονεικία 248.
 φιλοπρωτεία 92.
 φιλοτιμία 72. 110. 200. 246. 320. 518.
 φιλοφροσύνη 168.
 φιλοχρηματεῖν 536.
 φιλοχρηματία 22. 88.
 φρενοβλάβεια 184.
 φρόνημα σαρκικόν 288.
 φροντις 432.
 φύσις θεία 116.
 φῶς ἀληθινόν 110.
 Φῶς (ὁ Χριστός) 122.
 Φωτεινός 106

X

Χαναναῖος,-οι 546.
 χαρά 176. 178. 188. 520.
 χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως (Θεοῦ)
 530.
 χάρισμα 32. 142. 144. 166. 204. 290.
 292. 334. 374. 376. 378. 380. 382.
 384. 386. 388. 408. 448. 482.
 χρησιότης 370.
 Χριστιανός 352.

Χριστός 10.
 Χρυσόστομος 196.

Ψ

δευδάδελφος 454.
 ψευδαπόστολος 436. 438. 440. 442.
 444.
 ψευδοπροφήτης 374.
 ψεῦδος 44. 152.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	8
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ	
1. ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ	8
2. ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ	104
3. ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	200
4. ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	364
5. ΕΙΣ ΤΗΝ Β΄ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	404
6. ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	452
7. ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	466
8. ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	490
9. ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	510
10. ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	516
11. ΕΙΣ ΤΗΝ Β΄ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	524
12. ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	526
13. ΕΙΣ ΤΗΝ Β΄ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	526
14. ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	526
15. ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ	528
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	561
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	566

ΑΠΑΝΤΑ ΑΓΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ

- 1ος Φωτίου Κων/πόλεως : Α'. *Ἐξηγητικά: Τὰ Ἀμφιλόχεια ἢ Λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι, ἧτοι Πρὸς Ἀμφιλόχιον Μητροπολίτην Κυζίκου, ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρασμῶν, ζητημάτων διαφορῶν εἰς ἀριθμὸν τριακοσίων εἴκοσι δύο ἐρωτήσεων καὶ ἐπιλύσεων (Ἐρωταποκρίσεις Α'-ΞΓ).*
- 2ος Φωτίου Κων/πόλεως : Β'. *Ἐξηγητικά: Τὰ Ἀμφιλόχεια ἢ Λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀποκρίσιν (Ἐρωταποκρίσεις ΞΔ'-ΡΜΔ').*
- 3ος Φωτίου Κων/πόλεως : Γ'. *Ἐξηγητικά: Τὰ Ἀμφιλόχεια ἢ Λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀποκρίσιν (Ἐρωταποκρίσεις ΡΜΔ' - ΤΚΘ).*
- 4ος Φωτίου Κων/πόλεως : Δογματικά: *Διήγησις περὶ τῆς Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως εἰς Λόγους Δ'.- Περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος Μυσταγωγίας.- Κατὰ τῶν τῆς Παλαιᾶς Ρώμης περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.*
- 5ος Φωτίου Κων/πόλεως : Α'. *Ἱστορικά: Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφὴ καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια Α'-ΡΝΘ).*
- 6ος Φωτίου Κων/πόλεως : Β'. *Ἱστορικά: Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφὴ καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια ΡΞ'-ΣΚΒ').*
- 7ος Φωτίου Κων/πόλεως : Γ'. *Ἱστορικά: Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφὴ καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια ΣΚΓ'-ΣΜΑ').*
- 8ος Φωτίου Κων/πόλεως : Δ'. *Ἱστορικά: Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφὴ καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια ΣΜΒ'-ΣΜΘ').*
- 9ος Φωτίου Κων/πόλεως : Ε'. *Ἱστορικά: Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφὴ καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια ΣΝ'-ΣΠΓ').*
- 10ος Φωτίου Κων/πόλεως : Α'. *Κανονικά: Σύνταγμα κανόνων διηρημένον εἰς τίτλους ΙΔ' ἐκ κεφαλαίων διαφορῶν (Τίτλοι Α'-Ι).*

- 11ος Φωτίου Κων/πόλεως : Β'. Κανονικά: 1. Σύνταγμα κανόνων διηρημένον εἰς τίτλους ΙΔ' ἐκ κεφαλαίων διαφόρων (Τίτλοι ΙΑ'. ΙΔ'). 2. Νομοκάνων, ἦτοι Ἐξήγησις τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων εἰς τίτλους ΙΔ' ἐκ κεφαλαίων διαφόρων.- Ἐρωτήματα δέκα σὺν ἴσαις ταῖς ἀποκρίσεσιν.
- 12ος Φωτίου Κων/πόλεως : Ὁμιλίας: 1. Λεχθεῖσα τῇ ἁγίᾳ Παρασκευῇ ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἁγίας Εἰρήνης μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν κατηχήσεων. 2. Λεχθεῖσα τῇ ἁγίᾳ Παρασκευῇ ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. 3. Ὁμιλία πρώτη εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώσ. 4. Ὁμιλία δευτέρα εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώσ. 5. Λεχθεῖσα εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. 6. Λεχθεῖσα ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἁγίας Εἰρήνης τῇ ἁγίᾳ Παρασκευῇ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς κατὰ συνήθειαν κατηχήσεως. 7. Ὁμιλία δευτέρα εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἐλέχθη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ βασιλέως. 8. Εἰς τὰ Βαῖα καὶ εἰς τὸν Λάζαρον. 9. Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. 10. Ῥηθεῖσα ὡς ἐν ἐκφράσει τοῦ ἐν τοῖς βασιλείοις περιωνύμου ναοῦ. 11. Ῥηθεῖσα εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ ἁγίῳ Σαβδάτῳ. 12. Ῥηθεῖσα τῷ θείῳ καὶ μεγάλῳ Σαβδάτῳ. 13. Ῥηθεῖσα ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας τῇ Τετράδι τῆς πρώτης ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν. 14. Λεχθεῖσα ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς Ἁγίας Σοφίας τῇ Παρασκευῇ τῆς πρώτης ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν. 15. Λεχθεῖσα ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας. 16. Λεχθεῖσα ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας. 17. Λεχθεῖσα ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας τῷ μεγάλῳ Σαβδάτῳ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν φιλοχρίστων βασιλέων, ὅτε τῆς Θεοτόκου ἐξεικονίσθη καὶ ἀνεκαλύφθη μορφή. 18. Λεχθεῖσα ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἁγίας Σοφίας, ἥνικα τοῖς ὀρθοδόξοις καὶ μεγάλοις ἡμῶν βασιλεῦσι Μιχαὴλ καὶ Βασιλείῳ ὁ κατὰ πάσης αἰρέσεως ἐστηλογραφήθη θρίαμβος. 19. Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν πρωτομάρτυρα Θέκλαν.
- 13ος Φωτίου Κων/πόλεως : Ἐπιστολαί: Φωτίου Ἐπιστολαὶ ΡζΓ' ἐν βίβλοις τρισίν. Βιβλίον Α' Ἐπιστολαὶ Α' - ΚΔ', Βιβλίον Β' Ἐπιστολαὶ Α' - ΡΒ', Βιβλίον Γ' Ἐπιστολαὶ Α' - ΕΖ'.
- 14ος Φωτίου Κων/πόλεως : Ἐξήγησις σποραδική: 1. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. 2. Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην. 3. Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολήν. 4. Εἰς τὴν Α' Πρὸς Κορινθίους. 5. Εἰς τὴν Β' Πρὸς Κορινθίους. 6. Εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας. 7. Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους. 8. Εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους. 9. Εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς. 10. Εἰς τὴν Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς. 11. Εἰς τὴν Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς. 12. Εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον. 13. Εἰς τὴν Β' πρὸς Τιμόθεον. 14. Εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα. 15. Εἰς τὴν πρὸς ~~Βαβυλωνίους~~